Національна академія наук України

Інститут історії України НАН України

Обласна редакційна колегія книги „Реабілітовані історією. Хмельницька область“

Служба безпеки України

Хмельницька обласна державна адміністрація

Хмельницька обласна рада

Державний архів Хмельницької області

Пам’яті
жертв
політичних
репресій
присвячується

РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ

У ДВАДЦЯТИ СЕМИ ТОМАХ

ГОЛОВНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ТРОНЬКО П.Т.
(голова)
РЕЄНТ О.П.
(заступник голови)
ДАНИЛЮК Ю.З.
(заступник голови)

БОГУНОВ С.М.
БОГУЦЬКИЙ Ю.П.
БОРЯК Г.В.
ВОЙНАЛОВИЧ В.А.
ГОРБИК В.О.
ЖУЛИНСЬКИЙ М.Г.
ЗЯБЛЮК М.П.
КОКІН С.А.
КРЕМЕНЬ В.Г.
КУРАС І.Ф.
ЛИТВИН В.М.
ЛОЗИЦЬКИЙ В.С.
МАКОВСЬКА Н.В.
МАРЧУК Є.К.
МОТРЕНКО Т.В.
НОВОХАТЬКО Л.М.
ПАПАКІН Г.В.
ПИРІГ Р.Я.
ПРИСТАЙКО В.І.
ПШЕННІКОВ О.М.
РЕПРИНЦЕВ В.Ф.
РУБЛЬОВ О.С.
СКЛЯРЕНКО Є.М.
СМИРНОВ Ю.О.
СМОЛІЙ В.А.
СОХАНЬ П.С.
ТАБАЧНИК Д.В.
ЧИЖ І.С.
ШЕМШУЧЕНКО Ю.С.

Хмельницький
2008 рік

РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСТЬ

Книга перша

ОБЛАСНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ВАВРИНЧУК М.П.
(голова)
ГРИЩУК В.С.
(заступник голови)
МІСІНКЕВИЧ Л.Л.
(заступник голови)
ВОСКОБОЙНІК П.М.
(відповідальний секретар)
БАЖЕНОВ Л.В.
БОНДАР І.М.
БРИЖАНЬ С.М.
ГРИГОРЕНКО О.П.
КЛЕПАК Г.О.
КРАПЛЯ О.І.
ОЛУЙКО В.М.
ОЧЕРЕТЯНКО В.І.
ПЕТРОВ С.М.
ПОДКУР Р.Ю.
САБІЙ І.М.
САВЧУК В.О.
СЛОБОДЯНЮК П.Я.
ФУРМАН М.М.

Хмельницький
2008 рік

ББК 63.3(4УКР) 4ХМЕ
Р31
УДК 94 (477)

Науково-документальна
серія книг
Реабілітовані історією

**Видається відповідно до постанов
Президії Верховної Ради України від 6 квітня 1992 року
та Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1992 року**

Рецензенти:

Баженов Л. В., доктор історичних наук, професор (Кам'янець-Подільський національний університет)
Рубльов О. С., доктор історичних наук (Інститут історії України НАН України)

Р31 **Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Хмельницька область** / Редакція тому: М. П. Вавринчук (голова), В.С. Грищук та ін.; Упорядники: В. Ю. Васильєв, Л. Л. Місінкевич, Р. Ю. Подкур. — Кн. 1. — Хмельницький, 2008. — 934 с.

ISBN

Видання є підсумком великої роботи, здійсненої істориками впродовж декількох років. На підставі сучасних архівних документів, спогадів очевидців тих трагічних подій, історичних нарисів про необ´рунтовані покарання, утиск прав і свобод уродженців та мешканців краю аналізуються причини, механізми та наслідки політичних репресій часів радянської доби, висвітлюється регіональна специфіка політики радянського керівництва.

Книга розрахована на істориків, краєзнавців, усіх тих, хто цікавиться проблемами політичного тоталітаризму в його сучасному осмисленні.

ББК 63.3(4УКР) 4ХМЕ

© Хмельницька обласна редакційна колегія «Реабілітовані історією. Хмельницька область»
© В. Ю. Васильєв, Л. Л. Місінкевич, Р. Ю. Подкур.

ISBN

ВІД ОБЛАСНОЇ РЕДКОЛЕГІЇ

Суспільство XXI століття вимагає пояснень та уточнень щодо соціально-політичних процесів, які відбувалися в Радянській Україні протягом 1917 – 1980-х років. Це революції та перевороти в колишній Російській імперії, національно-визвольні змагання, світові війни, голодомори та масові політичні репресії 1920-х – початку 1950-х років, український визвольний та дисидентський рух, «шістдесятництво».

Зазвичай репресії називають «сталінськими», оскільки за його керівництва в СРСР вони досягли апогею. Тому злочини більшовицького режиму за весь радянський період персоніфікувалися. Проте репресивна політика запроваджувалася за умов перебування при владі різних лідерів нашої держави. Події початку 1920-х «ленінських років» і кінця 1930-1940-х «сталінських» демонструють функціонування одного і того ж державного карального механізму. Історичний досвід свідчить, що державний терор закладений в самій природі більшовизму. Отже, справа не у вождях, а в системі управління державою, яка утверджувалася силовими методами.

Непоправних втрат зазнало українське суспільство. Масові репресії позначилися на всіх без винятку верствах населення, було обірване і покалічене життя сотень тисяч наших співвітчизників, розстріляних, знищених у концентраційних таборах, в'язницях, на засланні. Значних людських втрат зазнало населення прикордонного Подільського регіону – Хмельниччини.

Географічне і територіальне розміщення Хмельниччини мало характерні особливості, які сприяли розгортанню політичних репресій. В першу чергу це визначалося прикордонним фактором. «Вороги народу» виявлялися під час слідства при шаблонному звинуваченні у шпигунстві, диверсійних та контрабандистських діях, нелегальному переходу кордону, підготовці повстань та заколотів.

Наступним чинником активізації державного терору стали селянські «волинки», які масово проявилися в період колективізації. Боротьба з «куркульством» посилила репресивні заходи щодо селян, яких звинувачували у саботажі колгоспного будівництва та господарському шкідництві. У подальшому репресії проводилися під жупелом боротьби з «буржуазним націоналізмом», «національними ухилами» проти польської, єврейської, німецької, чеської національних меншин. Адже вони, за оцінками партійних функціонерів, були потенційними «контрреволюціонерами», «іноземними шпигунами».

На сьогоднішній день п'ятдесят два роки віддаляють нас від знакової події – це проголошення на засіданні XX з'їзду КПРС доповіді М. Хрущова «Про культ особи та його наслідки». Вона сприяла викриттю і засудженню масових репресій, подоланню проявів сталінського режиму, започатковувала в державі певну лібералізацію суспільного життя. Гостра критика культу особи Сталіна перекладала всю відповідальність за злочини радянської системи на мертвого «вождя народів», захищаючи цим самим режим більшовицької влади. Поряд з цим, запроваджувалась правова, політична та громадська реабілітація жертв масових репресій, яка поступово

в період керівництва М. Хрущова набувала цілеспрямованого, системного характеру.

Наслідки реабілітації жертв політичних репресій 1930 – 1940-х і початку 1950-х років змусили партійну бюрократію і, в першу чергу, спадкоємців Сталіна дуже обережно ставитися до подальшої «дискредитації» партії та радянського уряду в очах громадськості. Тому в 1960-ті роки хвиля реабілітації пішла на спад, а усунення М. Хрущова з посади секретаря ЦК КПРС практично призупинило процес реабілітації.

Ідеї XX та XXII з'їздів КПРС незабаром були забуті. Розпочався новий етап у реабілітаційній роботі – етап негласної реабілітації. У цей період так званого «застою» справи на репресованих за політичними мотивами переглядалися лише за скаргами потерпілих від репресій або за заявами їхніх родичів. Процес реабілітації фактично був законсервований.

Горбачовська «перебудова, «демократизація та гласність» дали поштовх для продовження реабілітації жертв сталінського свавілля. Чимало громадян у цей період, незважаючи на політичні уподобання, активно залучилися до реабілітації жертв політичних репресій, яка незагоєною раною ятрила свідомість не одного покоління. Громадськість з особливою зацікавленістю брала участь у політичних дискусіях щодо негативного прояву в суспільстві сталінської репресивної політики. Численні свідчення сучасників, архівні документи розкривали репресивну суть політики радянської влади.

З проголошенням незалежності України були створені сприятливі політико-правові, морально-психологічні умови для всебічного усвідомлення цієї проблеми. Прийняття 17 квітня 1991 р. Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» відновило процес реабілітації жертв тоталітаризму, сприяло активізації громадськості та вчених щодо відновлення історичної правди та об'єктивної оцінки подій радянської доби.

Прагнучи надати системного характеру дослідженням політичних репресій, Національна академія наук України, Служба безпеки України та правління Всеукраїнської спілки краєзнавців звернулися до Президії Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України з пропозицією про підготовку багатотомної науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». Ця слушна пропозиція була підтримана Президією Верховної Ради України. 6 квітня 1992 р. була прийнята постанова, яка започатковувала складну та багатопланову роботу. На її виконання 11 вересня 1992 р. Кабінет Міністрів України ухвалив відповідну постанову за № 530 «Про підготовку і випуск серії книг «Реабілітовані історією». Остання передбачала цілий комплекс заходів щодо реалізації Державної програми увічнення пам'яті жертв політичних репресій, зокрема:

– відкриття слідчих справ спеціального зберігання (архівів ВУНК-ДПУ-НКВС-КДБ), пов'язаних з репресіями, і передача їх до системи державних архівів;

– створення у 1992 р. Головної редакційної колегії в системі Інституту історії України НАНУ для оформлення джерельної бази та підготовки науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією»;

– створення регіональних (обласних) редакційних колегій і штатних редакційно-видавничих груп для опрацювання архівних матеріалів, підготовки та видання науково-документальних книг «Реабілітовані історією» на місцевих матеріалах.

23 березня 1998 р. на виконання рішень вищих органів державної влади було

затверджено обласну редакційну колегію тому «Реабілітовані історією. Хмельницька область», до складу якої увійшли відповідальні працівники облдержадміністрації, науковці, представники громадських і політичних організацій. У складі редколегії було створено редакційно-видавничу групу.

Основним завданням редакційної колегії та редакційно-видавничої групи було неупереджене осмислення негативних явищ, пов'язаних з необ´рунтованими репресіями, опрацювання архівно-слідчих справ на репресованих громадян, об'єктивне висвітлення діяльності більшовицького режиму на території області та підготовка пропозицій щодо увічнення пам'яті жертв репресій.

Основою об'єктивної оцінки процесу репресій стали архівно-слідчі справи репресованих громадян, які відповідно до Указу Президії Верховної Ради України були передані з архіву управління Служби державної безпеки до державного архіву Хмельницької області. Справи дали можливість відстежити і усвідомити справжні причини та масштаби масового терору, інтенсивність політичних репресій, розкрити маловідомі події та факти, здійснити наукові узагальнення.

Глибинні причини та наслідки політичних репресій викладені у вступній статті книги, побудованій, головним чином, на численних документах центральних державних архівів України та Російської Федерації, матеріалах фондів державних архівів Вінницької і Хмельницької областей, галузевого державного архіву Служби безпеки України та УСБУ у Хмельницькій області. Архівні матеріали дозволили з'ясувати і розкрити політичні репресії в регіоні, відстежити ставлення місцевих партійних, радянських, правоохоронних органів до репресивної політики, розкрити трагізм депортованих, «розкуркулених», закатованих у в'язницях, змордованих у ГУТАБі, відтворити страшну статистику терору на Хмельниччині.

У найбільшому за обсягом розділі «Мовою документів» подаються витяги з директивних рішень партійних та урядових органів, оперативні розпорядження керівників держави, місцевих властей, що визначали політику країни, регіону. Значна частина документів адресувалася НК-ДПУ-НКВС-КДБ, у яких означені завдання репресивного характеру. Чільне місце в розділі займають матеріали репресій періоду колективізації, депортації національних меншин, масових репресій 1937-1938 років. Вони дають змогу усвідомити характер, масштабність та морально-психологічні наслідки репресій на теренах Хмельниччини.

У третьому та четвертому розділах книги подаються спогади громадян, що постраждали від політичних репресій, та нариси про репресованих вчених, політичних та громадських діячів, митців, селян, робітників, які проживали на території Хмельницької області. Архівні матеріали доводять, що репресії охопили практично всі соціальні верстви населення.

У п'ятому розділі книги йдеться про увічнення пам'яті наших земляків, які потрапили під молох репресивної системи. Аналізується діяльність місцевих комісій, громадських організацій щодо проведення реабілітаційної роботи, встановлення місць поховань страчених жертв терору та увічнення їхньої пам'яті. Розділ ілюстрований фотоматеріалами меморіалів на місцях масових захоронень жертв сталінських репресій та пам'ятних знаків жертвам терору. Не залишилися осторонь цієї важливої справи

вчені, письменники, поети, які в монографіях, художніх творах, поетичних збірках оповідали про страхіття сталінських злочинів. Не були байдужими до цієї благородної справи журналісти обласних, міських та районних газет. Їхні публікації періодично подавали біографічні нариси про репресованих, повідомлення про заходи увічнення пам'яті репресованих.

Редакційно-видавнича група обласної редколегії працювала в постійному контакті з обласною, міськими і районними комісіями з поновлення прав реабілітованих. До підготовки матеріалів книги редакційна колегія залучала науковців – істориків, правознавців, соціологів, працівників правоохоронних органів, архівів, музеїв та бібліотек. Робота над томом «Реабілітовані історією. Хмельницька область» здійснюється за постійною підтримкою місцевої влади. Обласна державна адміністрація, обласна Рада сприяє видавничій діяльності обласної редколегії та редакційно-видавничій групі у вирішенні проблем підготовки видання, яке слугуватиме збереженню історичної пам'яті для майбутніх поколінь.

Сподіваємось, що перша книга тому «Реабілітовані історією. Хмельницька область» дасть можливість широкому читацькому загалу усвідомити специфіку репресій на теренах області, їх політичну суть.

Значна частина документів та нарисів була оприлюднена в окремих виданнях, на що вказується в тексті. У спогадах збережені стиль і орфографія авторів.

Обласна редколегія висловлює вдячність за надання допомоги і сприяння у роботі над виданням співробітникам установ:

Управлінню СБУ у Хмельницькій області (обліково-довідковий підрозділ);

Управлінню МВС України у Хмельницькій області (архівний відділ);

державному архіву Хмельницької області;

Комісії Хмельницької обласної ради, міським і районним комісіям з питань поновлення прав реабілітованих.

Громадським організаціям:

Хмельницькій обласній організації Всеукраїнського товариства політичних в'язнів, репресованих та членів їхніх сімей;

Хмельницькому обласному добровільному культурно-просвітницькому правозахисному благодійному осередку українського товариства «Меморіал» ім. В. Стуса.

Колишнім членам редакційно-видавничої групи, які доклали багато зусиль для збору та опрацювання архівних матеріалів, необхідних для підготовки обласного тому «Реабілітовані історією. Хмельницька область»: Г. М. Бондар, І. О. Дусіній, П. В. Махнюку, О. П. Мевші, Л. Я. Попадюк, Д. І. Тимченку та І. Х. Шиманському (керівник групи). Особиста вдячність висловлюється М. З. Михайловській, яка запропонувала опублікувати особисті фотографії меморіальних знаків та пам'ятників для увічнення пам'яті жертв політичних репресій.

Обласна редколегія відзначає значний внесок в організацію науково-дослідницької роботи колишніх голів обласної редакційної колегії серії книг «Реабілітовані історією»: О. С. Заярнюк, В. М. Олуйка, А. Г. Роздобудька.

РОЗДІЛ І
Політичні репресії радянської доби на Хмельниччині

Постановление СНК РСФСР о „красном терроре“

5 сентября 1918 г.

Совет Народных Комиссаров, заслушав доклад Председателя Всероссийской Чрезвычайной комиссии по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией и преступлением по должности о деятельности этой Комиссии, находит, что при данной ситуации обеспечение тыла путем террора является прямой необходимостью; что для усиления деятельности Всероссийской Чрезвычайной Комиссии по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией и преступлением по должности и внесения в нее большей планомерности необходимо направить туда возможно большее число ответственных партийных товарищей; что необходимо обеспечить Советскую Республику от классовых врагов путем изолирования их в концентрационных лагерях; что подлежат расстрелу все лица, прикосновенные к белогвардейским организациям, заговорам и мятежам; что необходимо опубликовать имена всех расстрелянных, а также основания применения к ним этой меры.

Подписали: Народный Комиссар Юстиции **Д. Курский**
Народный Комиссар по Внутренним Делам **Г. Петровский**
Управляющий Делами Совета Народных Комиссаров **Вл. Бонч-Бруевич**

Опуб.: ГУЛАГ: Главное управление лагерей. 1918-1960. Под редак. акад. А. Н. Яковлєва. М.: МФД, 2002. — С. 15.

20 березня 1919 р. Подільський губернський ревком сформував Подільську губернську надзвичайну комісію на чолі з Генріхом Міллером. У березні-квітні 1919 р. були створені повітові надзвичайні комісії у Кам'янці-Подільському, Могилеві-Подільському, Проскурові, Балті і Жмеринці, які були підзвітні губернській НК та підпорядковані місцевим Радам робітничих і селянських депутатів.

З 13 вересня 1922 р. розпочала роботу Подільська губернська надзвичайна трійка у складі заступника начальника контррозвідувального відділу Костандогло, командира 24-ої стрілецької дивізії Осадчого та військового комісара дивізійної школи 24-ої дивізії Форовича. Її завданням стало очищення від „контрреволюції“ та „бандитизму“ губернії, вилучення зброї у населення. Штаб „трійки“ розташовувався в містечку Вовковинці. Відділення діяли практично в усіх повітах губернії.

Всього за період роботи Подільської губернської надзвичайної „трійки“ було арештовано 2185 осіб, розстріляно 608 чоловік.

За матеріалами державного архіву Вінницької області — Ф. Р-925, оп. 8, спр. 29. — Арк. 22.

Згідно з офіційною статистикою ДПУ протягом лише першої половини 1922 р. в Україні за „контрреволюцію та бандитизм“ було засуджено 7004 особи, з яких 746 — розстріляно.

Опуб.: Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст. Історичні нариси. — К.: Наукова думка, 2002. — С. 264.

За останні роки вітчизняні та іноземні дослідники спрямували серйозні зусилля на аналіз природи більшовицького режиму, виявили в архівах значні масиви документів з проблем державного терору як засобу управління суспільством та технології побудови комуністичного суспільства. Розуміння влади як диктатури з необмеженим насильством було притаманне керівникам комуністичної партії. До речі, вони ніколи цього не приховували, ані перед захопленням влади в Петрограді у жовтні 1917 р., ані у ході багаторічних спроб реалізувати грандіозний соціальний проект — комунізм. Оскільки реальне суспільство не бажало трансформуватися в утопічний за суттю „земний рай", його настирливо намагалися соціально „вичистити", створити економічні, соціальні, ідеологічні конструкції, які б дозволили державі на чолі з невеликою групою людей виховати відданого „будівника комунізму".

Вождь російських більшовиків В. Ленін неодноразово вказував, що держава — апарат насильства, який, не вагаючись, потрібно використовувати. Так, 10 серпня 1918 р. він вимагав у членів Пензенського губвиконкому „…провести нещадний масовий терор проти куркулів, попів і білогвардійців. Сумнівних помістити в концентраційний табір поза містом"[1] . Логічним продовженням цієї настанови була постанова РНК РРФСР від 5 вересня 1918 р. „Про червоний терор".

У планах більшовиків щодо будівництва комуністичного суспільства Україна відігравала важливу роль. Вони формально визнавали право українського народу на самовизначення, але фактично розглядали Україну як один з регіонів єдиної з Росією централізованої держави, де зосереджувався могутній економічний потенціал, величезні людські та продовольчі ресурси. Для керівництва комуністичної партії серйозне значення мало геополітичне розташування України, що дозволяло оцінювати її як плацдарм для поширення світової комуністичної революції у Західній Європі.

Поділля[2] було одним із західних регіонів України, що визначило особливість політичних репресій, здійснюваних комуністичним режимом у 1920-1930-х рр. на цій території. Протягом 1918 — початку 1919 рр. подоляни пережили численні зміни влади: спочатку Українська Центральна Рада, згодом гетьманська держава П. Скоропадського, потім Директорія.

У березні 1919 р. Червона Армія вперше захопила Поділля. Новостворений Подільський губернський ревком 20 березня 1919 р. сформував Подільську губернську надзвичайну комісію на чолі з Генріхом Біллером[3] . Місцеві надзвичайні комісії мали основною метою „боротьбу з контрреволюцією", тобто з усіма, хто не бажав підкоритися владі більшовиків. Прикметно, ще до захоплення влади у Петрограді,

[1] В.И. Ленин и ВЧК. Сборник документов (1917-1922 гг.). — М.: Политиздат, 1975. — С.103.

[2] В лютому 1932 р. була створена Вінницька область. Територія Вінницької області здебільшого збігалася з кордонами Подільської губернії, що існувала в 1793-1925 рр. У вересні 1937 р. із складу Вінницької області сформували Кам'янець-Подільську область, частину районів передали до Житомирської області.

[3] Член РСДРП(б) з 1916 р., німець за національністю, він задовго до Першої світової війни брав активну участь у підпільній роботі, працюючи машиністом Вінницького насіннєвого заводу.

22 вересня 1917 р. міська рада прийняла резолюцію, де вказувалося: „Там, де Ради повноти влади не мають, ревкоми повинні всемірно зміцнювати свої позиції, тримати свої організації у повній бойовій готовності, створювати в міру необхідності спеціальні органи по боротьбі з контрреволюцією“[4].

Більшовики розглядали надзвичайні комісії як політичний каральний орган. „ЧК створені, існують і працюють лише як прямі органи партії“[5] — так визначалися роль і місце майбутніх органів державної безпеки в так званій „диктатурі пролетаріату“.

Структура Подільської ГубНК була така: інструкторський відділ — відав питаннями внутрішньої організаційної побудови, дисципліни, прийому на роботу і звільнення співробітників; оперативно-секретний відділ — займався боротьбою з бандитизмом, контрабандою і спекуляцією, придушував селянські повстання і вів слідство, відповідав за роботу з агентами; юридичний відділ — готував адміністративні розпорядження; інформаційне бюро — збирало і аналізувало інформацію, що надходила з повітових чека.

У березні-квітні 1919 р. були створені повітові надзвичайні комісії у Кам'янці-Подільському, Могилеві-Подільському, Проскурові, Балті і Жмеринці. Вони були підзвітні губернській НК, а також підконтрольні місцевим Радам робітничих і селянських депутатів, які очолювали більшовики.

Подільська ГубНК спільно з губернським революційним трибуналом розпочали активну роботу із вилучення „соціально чужого“ та „контрреволюційного елементу“ в регіоні. У першу чергу переслідування зазнали громадяни, які обіймали посади в органах державного управління та самоврядування колишньої Російської імперії, Української Народної Республіки, Гетьманату. Зокрема, 1 червня 1919 р. розстріляли Ю. О. Щирицю — товариша міністра народної освіти УНР, подільського губернського комісара освіти, талановитого педагога-новатора, члена Української партії соціалістів-революціонерів, В. В. Боржовського — відомого на Поділлі історика, краєзнавця, етнографа.

Подільські мешканці були повністю беззахисними перед свавіллям, масовими розстрілами, конфіскаціями майна, які здійснювали чекісти. У листі до голови ВУНК М. Лаціса 4 червня 1919 р. В.Ленін писав: „На Україні ЧК принесли тьму зла, будучи створені дуже рано і впустили в себе масу пристосуванців“. Він вимагав провести „чистку“ органів ВУНК[6]. Проте справа полягала не в окремих особах, а у відсутності вироблених людством норм права, які замінили „революційною доцільністю“. До того ж більшовики непевно почували себе в Україні, мали вузьку базу соціальної підтримки.

На відміну від робітничих міст центральних регіонів Росії, сільське населення Поділля не сприймало ідеї пролетарської революції. В очах комуністичних вождів селянин-власник, який складав більшість населення України, виглядав як „дрібна буржуазія“, контрреволюційна за суттю. Популярне в 1917-1918 рр. гасло більшовиків „Земля — селянам“ втратило актуальність. Землю селянські громади поділили власними силами після подій 1917 р., а часто змінювані уряди та їх місцеві владні

[4] Вітковський В.М. На вістрі часу. — Вінниця, 2007. — С. 26.

[5] Переписка Секретариата ЦК РКП(б) с местными партийными организациями (январь-март 1919 г.): Сб. докум. — М., 1971. — Т. 6. — С. 62.

[6] Ленин В.И. Полн.собр. соч. –Т. 50. — С. 338.

структури, зацікавлені в отриманні продовольства, залишали вирішення земельного питання на далеку перспективу. Під час подій української революції значно зросла національна свідомість населення Поділля.

Вдруге захопивши регіон у 1920 р., більшовики знову відчули себе у „ворожому оточенні". Підрозділи Червоної Армії та ВУНК, які дислокувалися на території Поділля, формувалися в Росії. До особового складу також входили робітники та службовці зрусифікованих міст України. Звичаї та традиції українського селянства для них були чужі і незрозумілі. Червоноармійці сприймали українське середовище як вороже. Вони вважали місцевих селян „контрреволюціонерами", „повстанцями", яких треба терміново підкорити та змусити виконувати накази радянської влади. Тому звичайними стали масові розстріли „контрреволюційних елементів", грабежі, знущання над громадянами.

У бюлетені інформаційного відділу РНК УСРР від 20 лютого 1922 р. вказувалося: „У Проскурівському повіті частини 208 та 209 полків чинили грабежі, крадіжки, насилля над селянами… Викликали негативне ставлення селян до Червоної Армії і постійні безоплатні вимоги возів, фуражу частинами 2-ої кавалерійської дивізії"[7]. Секретар Летичівського повітового партійного комітету Підсуха у виступі на пленумі Подільського губкому КП(б)У 16-17 вересня 1922 р., аналізуючи причини „політичного бандитизму", про який ітиметься нижче, сказав: „Хоча бандитизм в повіті є привнесеним, його посиленню сприяла нетактовна поведінка червоноармійських частин. Було багато випадків побиття, насилля над місцевим населенням, що, безумовно, сприяло організації банд у нашому повіті"[8].

Після приходу на Поділля більшовики одразу заборонили приватну торгівлю хлібом, запровадили продрозкладку: держава забирала у селян „за твердими цінами" увесь хліб і фураж, залишаючи лише „визначену норму для особистого споживання". Продовольство вивозили до Росії. До того ж продрозкладка створювала безмежні можливості для зловживань і забезпечення власної корисливості, бо кожен з „радянських активістів" розумів „тверду ціну" і „норму для особистого споживання" за власним розсудом.

Не бажаючи миритися з відвертим грабунком, селяни стихійно формували загони і почали боротися з „продзагонами" та червоноармійськими підрозділами. Селянські виступи радянська історіографія назвала „політичним бандитизмом", хоча насправді це була закономірна реакція селян. Вони боролися за виживання, проти свавілля радянської влади, диктату більшовицької партії, за відновлення Української народної республіки, яка не запроваджувала масштабних конфіскацій. За офіційними даними, тільки в 1920 р. на Поділлі було вбито 730 більшовиків.

Начальник тилу Південно-Західного фронту (в зону дії якого входило Поділля) Червоної Армії Ф. Дзержинський у червні 1920 р. у листі до секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора писав, що населення України довгий час перебувало під владою постійно змінюваних „отаманів" і „батьок". Селяни сприймали владу як тимчасову і в принципі не хотіли виконувати будь-яких державних повинностей. Змусити сприймати радянську владу, на думку Ф. Дзержинського, повинна „реальна сила" підрозділів Червоної Армії та ВОХРу[9].

[7] Шульга І.Г. Гірка правда. — Вінниця, 1997. — С.15.

[8] Державний архів Вінницької області (Далі ДАВін.О). — Ф. П-1, оп.1, спр.11. — Арк.69.

[9] Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф.1, оп 20, спр. 317. — Арк. 2.

Російським більшовикам та їх нечисленним українським однопартійцям стало зрозумілим, що вони зіштовхнулись в Україні з політизованим масовим збройним селянським рухом. Протистояння між частинами Червоної Армії, ВОХРу, ВНК та стихійним українським національно-соціалістичним рухом було продовженням громадянської війни[10].

В окремих районах Поділля згідно з декретом ВЦВК і Ради Праці та Оборони РРФСР від 30 жовтня 1920 р. оголосили військовий стан. Надзвичайні повноваження отримували позасудові органи — революційні трибунали та місцеві органи надзвичайної комісії, які діяли на правах військових трибуналів із правом безпосереднього виконання вироку до розстрілу включно. Місцеві позасудові органи отримали ряд надзвичайних повноважень: заборона проживання на даній території „небажаних осіб", вислання контрреволюційних елементів (чиновників колишньої царської влади, уряду УНР, „куркулів", членів різних політичних партій, кримінальних злочинців), проведення реквізиції продовольства, цінностей тощо[11]. Зауважимо, що названий декрет застосовувався на території формально незалежної держави УСРР, яка не входила до складу РРФСР, а перебувала у військово-політичному союзі.

Для придушення масового селянського повстанського руху керівництво радянських Росії та України застосувало частини Червоної Армії. Порядок їх залучення до боротьби із повстанцями регламентувався постановою РНК УСРР від 3 грудня 1920 р. Територія України поділялась на дільниці (тили). На дільниці розташовувався окремий військовий підрозділ. За дотриманням „революційного порядку" (тобто придушенням антиурядових виступів) на місцях повинні були стежити начальники губернських та повітових дільниць. Як правило, це були командири дислокованих військових частин або ж губернські чи повітові військові комісари. При начальнику дільниці для координації зусиль військових підрозділів та правоохоронних, партійних та радянських органів створювались постійно діючі губернські та повітові наради. До їх складу входили голова губвиконкому (в повітах — повітового виконкому), голова продовольчого комітету, секретар губкому (повіткому) КП(б)У та військовий комісар. Постанови та рішення, вироблені нарадами, були обов'язковими для всіх місцевих органів влади.

Подільську губернську нараду очолював командир 24-ї Залізної дивізії М. В. Муретов. Згідно з його наказом від 29 листопада 1920 р. територія Поділля розділялась на повітові дільниці, в яких розміщувались військові частини: у Проскурівському, Кам'янець-Подільському, Новоушицькому і Летичівському повітах — 60-а стрілецька дивізія; Вінницькому, Літинському, Жмеринському і Могилів-Подільському повітах — 24-а стрілецька дивізія; Брацлавському, Гайсинському, Ямпільському та Ольгопільському повітах — 12-а стрілецька дивізія[12].

„Ефективним методом" придушення повстанського руху стало широке використання системи заручництва. „Правовою" основою використання заручників у боротьбі із повстанським рухом став наказ Центральної комісії по боротьбі з

[10] Політичні репресії на Поділлі (20 — 30 — і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 40.
[11] ДАВін.О. — Ф. Р-925, оп.8, спр.5. — Арк.155 — 156; Політичні репресії на Поділлі (20 — 30 — і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 44 — 45.
[12] Там само. — Арк.157; Політичні репресії на Поділлі (20 — 30 — і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 47 — 48.

дезертирством при Раднаркомі УСРР, підписаний 2 квітня 1921 р. головою РНК УСРР Х. Раковським та командувачем збройних сил України та Криму М. Фрунзе. В інструкції, яка додавалася до наказу, вказувалося, що заручники вилучались насамперед із „ударних по бандитизму" районів, де поширювався повстанський рух, а населення підтримувало повстанців. У випадках прояву „бандитизму" у місцевості проживання заручників їм загрожував розстріл[13].

Найчастіше жертвами заручництва ставали сім'ї повстанців. Така практика застосовувалася більшовиками на Поділлі до оприлюднення згаданого вище наказу. Так, у вересні 1920 р. чекісти розстріляли Федора Гальчевського, рідного брата відомого отамана Якова Гальчевського.

У телеграмі начальника відділу по боротьбі з бандитизмом ВУНК С. Дукельського від 25 квітня 1921 р., зокрема, наголошувалось: „Зобов'яжіть усіх уповноважених, що ведуть агентурну роботу і боротьбу з дрібним бандитизмом, терміново встановити у всіх селах місце знаходження найближчих родичів бандитів: матерів, жінок, дітей старшого віку, братів, сестер і невісток, взяти їх на облік. Проведіть через Губрайнараду постанову на предмет взяття заручників родичів бандитів. Поінформуйте населення, що у випадку повторення вбивства червоноармійців, міліціонерів і радпрацівників, ці заручники будуть розстріляні"[14].

Особливо часто заручництво застосовувалося для забезпечення безперебійної роботи залізниці та зв'язку. Повстанці розбирали залізничні колії та перерізали дроти зв'язку. Так, наказом № 2 начальник дільниці Кам'янець-Подільського повіту командир стрілецької бригади Ігнатьєв від 22 січня 1921 р. поклав відповідальність за збереження залізниці та зв'язку на населення сіл, які знаходяться у 15-верстній зоні від транспортних та телеграфних ліній. При виявленні зловмисного пошкодження згідно із списком комітету бідноти бралися заручники. Населенню оголошували, що при повторному пошкодженні вони будуть розстріляні, а майно конфісковане. Подібному покаранню підлягали особи, які переховували зловмисників, або мали інформацію про підготовку диверсії і не повідомили органи влади[15].

Паралельно із заручництвом діяла і система відповідачів, яка передбачала відповідальність населення за „прояви бандитизму". Наказ наради по боротьбі з бандитизмом Київського військового округу від 30 травня 1921 р. підписав її голова В. Затонський[16], який зазначав, що відповідачі призначаються двома представниками губвійськнаради та одним від волосного комнезаму із розрахунку один чоловік на двадцять хат у селах, не менше двох у висілках та не менше одного на хуторах. На відміну від заручників, відповідачі залишалися на місці проживання, проте не мали права його залишати без дозволу комнезаму. У випадку вбивства представника влади

[13] ДАВін.О. — Ф. Р-925, оп. 8, спр. 56. — Арк. 17, 18.
[14] Там само. — Оп. 1, спр. 177. — Арк. 195.
[15] Див.: Накази Кам'янецького повітового військового комісаріату. — Кам'янець-Подільський, 1921.– Арк. 12.
[16] Він народився у 1888 р. в с. Лисець Ушицького повіту (зараз Дунаєвецького району Хмельницької області). Від 1905 р. член РСДРП (меншовиків), з березня 1917 р. став більшовиком. Один із керівників Київського комітету РСДРП(б). На Всеукраїнському з'їзді рад робітничих, солдатськиих та селянських депутатів 30 грудня 1917 р. був обраний секретарем народної освіти Народного секретаріату (уряду радянської України). Серед більшовиків вважався фахівцем „з західноукраїнського питання". У квітні 1920 р. став членом Галицького організаційного комітету КП(б)У, згодом очолював Галицький революційний комітет.

розстрілювалась удвічі більша кількість відповідачів. Якщо тіло вбитого було приховане, то розмір покарання збільшувався у двічі. Особливого цинізму більшовицькому „правосуддю" надавав порядок визначення засуджених до страти: усе вирішував жереб, який тягнули самі відповідачі. Також передбачалася конфіскація майна „повстанських" сімей та його розподіл серед комнезамівців.

Інструкція „Про призначення відповідачів", яка додавалася до наказу, рекомендувала набір методів психологічного тиску на непокірне селянство. Зокрема, акція визначення відповідачів мала максимально „урочисто" проходити у „бандитських районах" на загальних зборах села. Влада небезпідставно сподівалася, що відповідачі, боячись помсти повстанців, активніше їх видаватимуть. Цьому мала сприяти і процедура неспішного готування жеребків під час розстрілів, аби „бити на психіку" відповідачів, змушуючи їх купувати власне життя ціною зради повстанців[17].

Подільська губернська військова нарада 6 жовтня 1921 р. видала наказ про планомірне запровадження на Поділлі „інституту відповідачів". У ньому наголошувалось, що відповідачі повинні „стежити за появою бандитських загонів та окремих підозрілих осіб. У випадку появи банди в районі (сіл, лісів, урочищ) відповідачі зобов'язані своєчасно попереджувати владу. При виявленні в селі окремих підозрілих осіб або дрібних груп, а також серед своїх односельчан осіб, причетних до бандитизму, відповідачі зобов'язані таких затримувати і передавати найближчим властям разом із висновком місцевого комнезаму або ради".

У наказі підкреслювалось, що у випадку вбивства або поранення в селі повстанцями представника радвлади, червоноармійця або члена комнезаму за постановою губкомісії розстрілювався один із відповідачів. Якщо вбивство сталося між населеними пунктами, то відповідальність за це несли відповідачі прилеглих поселень. Майно відповідачів-втікачів підлягало конфіскації. У випадку пошкодження засобів телеграфного та телефонного зв'язку на відповідачів накладався штраф: два коня або дві корови за спиляний стовп, одну голову худоби за перерізаний дріт. Ремонт зіпсованого зв'язку проводився за рахунок відповідачів.

Відповідач, який виявив свою відданість владі у боротьбі з повстанським рухом, міг бути переведений у кандидати або ж зовсім виключений зі списку відповідачів[18].

Системи заручників та відповідачів спричиняли масові розстріли серед населення. Так, згідно з наказом № 4 Летичівської повітової військової наради від 25 липня 1922 р. „повітова військова нарада, розглянувши слідчий матеріал про перебування банд та про вбивства бандитами радянських робітників та незаможних селян в Шиїнцях, Женишківцях, Божиківцях, Майдані-Вербецькому, Кальній-Деражні, Охрмівцях, Слобідці-Охрімовецькій, Бебехах, Пирогівцях й виявивши, що відповідачами всіх вищезгаданих сіл не було виконано Наказу КВО ч[исло] 2 та наказу Повітвійськнаради ч[исло] 1, також не вжито було заходів до своєчасного оповіщення

[17] ДАВін.О — Ф. П-7, оп. 1, спр. 122. — Арк.4; Ф. Р-925, оп. 8, спр. 56. — Арк. 107 — 110; Петренко В. Репресії більшовиків в Україні у 1921-1922 роках // Політичні репресії на Поділлі в XX столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Вінниця, 2002. — С. 128-129.

[18] Там само. — Ф. Р-925, оп. 8, спр. 21. — Арк. 5; Політичні репресії на Поділлі (20 — 30 — і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 55-56.

органів влади і близько розташованих військових частин про місце знаходження бандитів, а також не вжито заходів до недопущення вбивства радянських робітників та незаможних селян", було ухвалено розстріл 23 селян. Майно розстріляних було конфісковане. Натомість „селян-відповідачів" с. Розсохи, які повідомили про напад „банди", звільнили від покарання [19].

Принагідно зауважимо, у червні 1921 р. в регіоні діяли 46 повстанських загонів. За період з 15 серпня по 21 грудня 1921 р. в загонах отаманів Лиха, Пушкаря, Заболотного, Шевчука, Ходака нараховувалось понад 2 тисячі чоловік. Вони здійснили 107 нападів на більшовицькі залоги в селах, радянські установи та поїзди, вбили 1220 чол.[20]

Всього в Україні у 1921 р. за офіційними даними ліквідували 44 отамани, загальна чисельність повстанських загонів скоротилася на 29 642 особи[21]. Продовжували бойові операції ще 64 загони, в яких налічувалося 3277 повстанців[22]. Тільки у першому півріччі 1922 р. чекісти провели 539 операцій, внаслідок яких ліквідовано 40 загонів і 29 підпільних організацій із загальним числом заарештованих 895 осіб, вбито отаманів — 53, добровільно з'явилося отаманів — 6, заарештовано отаманів — 69, убито рядових повстанців — 830, заарештовано рядових повстанців — 2040, добровільно з'явилося рядових повстанців — 73[23].

Чекісти аналізували склад повстанських формувань та їх регіональну специфіку. Так, в аналітичній записці „Як організуються і надихаються банди (З історії українського бандитизму)" від 20 квітня 1922 р., яку підготовило ДПУ для Секретно-інформаційного відділу РНК УСРР, говорилося, що повстанські загони („політичні банди") складаються з таких основних елементів: по-перше, особи, які сприйняли радянську владу, але згодом зневірились в її кінцевих цілях; по-друге, особи, що постраждали від представників радянської влади на місцях; по-третє, особи, що різним чином співробітничали з державними, громадськими, військовими організаціями УНР та Української держави; по-четверте, особи, що в різний час служили в білих арміях, і при відсутності можливості об'єднатися зі своїми однодумцями пішли на співробітництво з українським повстанським рухом; по-п'яте, дезертири з різних за спрямуванням військових частин, які не бажали відриватися від рідної домівки. У складі повстанських загонів був, звичайно, і кримінальний елемент. Однак, як відзначалося в аналітичній записці, він відігравав далеко не першорядну роль[24].

Наявні аналітичні матеріали місцевих органів ВУНК-ДПУ засвідчують, що орієнтація повстанських загонів залежала від специфіки регіонів. Наприклад, на Поділлі, Волині, де особливо сильним був вплив УНР, у складі повстанських загонів переважали національно свідомі сили, які прагнули налагодити контакти із зарубіжними українськими центрами, були готові до рішучої боротьби за відновлення

[19] ДАВін.О. — Ф. Р-925, оп. 2, спр. 823. — Арк. 54.
[20] Завальнюк К.В. Повстанський рух на Поділлі в персоналіях (20-і рр. XX ст.). — Вінниця, 2000. — С. 7.
[21] Отчет о деятельности ВУЧК за 1921 год // Сборник отчетов ВУЦИК, СНК, наркоматов и центральных учреждений УССР за 1921 г. — Харьков, 1921 . — С. 8.
[22] Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. Історичні нариси. — К.: Наукова думка, 2002. — С. 250.
[23] Отчет о полугодичной деятельности (январь-июнь 1922 г.) // З архівів ВУЧК-ГПУ- НКВД-КГБ. — 1997. — № 1-2. — С. 365-366.
[24] ДАВін.О. — Ф. П-1, оп. 1, спр. 221. — Арк. 45-46.

Української Народної Республіки[25]. На півдні України налічувалось чимало повстанських загонів, які не мали чіткої національної орієнтації[26].

З Поділлям пов'язана остання спроба частин армії УНР на визволення України від більшовизму. З інтернованих у таборах українських козаків та старшин у 1921 р. була сформована Повстанська Армія. Вона складалась з трьох груп: Волинської (216 старшин, 663 бійці, командир — генерал Ю.Тютюнник), Бессарабської (близько 300 бійців, командир А. Гулий-Гуленко) і Подільської (400 бійців, командир підполковник М.Палій, пізніше — полковник С.Чорний). Загальне командування Повстанською Армією здійснював Ю.Тютюнник, начальником штабу було призначено полковника Ю.Отмарштейна.

Всі три групи перейшли радянський кордон у різних місцях. Першим прорвався в районі Тирасполь-Одеса загін А. Гулого-Гуленка. Проте ряд несприятливих обставин змусив Бессарабську групу відступити на територію Румунії.

Подільська група складалася з колишніх військовиків четвертої Київської дивізії. Її командир у минулому очолював кінний полк четвертої Київської дивізії УНР. Група мала завдання пройти маршрутом Бар — Хмільник — Вінниця — Житомир і прибути в район Малин — Чоповичі для з'єднання з основними силами Волинської групи. Вона вирушила в похід 25 жовтня 1921 р. з м. Гусятина на Тернопільщині, в перших боях біля с. Бондарівка роззброїла загін прикордонників, в районі містечка Ярмолинці розгромила червоноармійський загін. Подільську групу постійно переслідували полки Корпусу Червоного козацтва В. Примакова. Але підтримка місцевого населення, знання місцевості дозволила групі вислизати з оточення і наносити дошкульні удари загонам спеціального призначення, частинам 7 та 8 кавалерійських полків Червоного козацтва тощо[27].

Про підтримку населення групи свідчить наказ № 9 Кам'янець-Подільської повітової військово-революційної трійки від 3 листопада 1921 р. Так, у Куявській волості червоноармійцями було спіймано 32 повстанці з числа місцевого населення, Рихтецькій — 25 повстанців та 11 селян, які надавали їм підтримку[28].

З важкими боями загін пройшов все Поділля і вийшов в районі Бородянки (60 км. від Києва). Тут, втративши надію з'єднатися з Волинською групою, Подільський загін був змушений повернути на захід і 29 листопада 1921 р. перейти польський кордон. За свідченням учасника походу, від невдачі „більшість козаків плакали, як діти… Деякі козаки у розпачі потрощили свої рушниці на дрібні шматочки"[29].

Волинська група в рейд вийшла 4 листопада 1921 р. і 7 листопада 1921 р. здобула залізничну станцію Коростень. Проте під натиском підрозділів Червоної Армії українські частини змушені були відступити. В районі Базару (тепер Житомирська обл.) група була оточена кавалерійською бригадою Г. Котовського. 17 листопада 1921 р. в бою під с. Малі Міньки повстанці були розбиті. Частина учасників листопадового походу 1921 р. потрапила в полон. Після відмови перейти на службу до Червоної Армії 359 бійців Повстанської Армії 23 листопада (за іншими

[25] Галузевий державний архів Служби безпеки України. — Ф. 6193, т. 12. — Спр. П- 26116
[26] ВУНК в 1921 р. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ.-1995. — №1/2. — С. 69-85.
[27] Верига В. Листопадовий рейд. — К.: Вид-во Олени Теліги, 1995. — С. 70.
[28] Див.: Накази Кам'янецького повітового військового комісаріату. — Кам'янець-Подільський, 1921.– Арк. 53.
[29] Верига В. Назв. праця. — С. 75.

даними — 21 листопада) 1921 р. було розстріляно під с. Базар. Тільки невеликий загін з 150 бійців Волинської групи зумів прорвати оточення і 20 листопада 1921 р. перейти польський кордон.

Сподівання на всеукраїнське повстання не виправдалися. Значна насиченість кавалерійськими частинами Червоної Армії на Правобережній Україні дозволила більшовикам швидко локалізувати бойові групи повстанців, розгромити їх, залишки витіснити за кордон.

Для боротьби з повстанським рухом постановою РНК УСРР за підписом В.Чубаря від 19 квітня 1921 р. „Про діяльність надзвичайних трійок" сформували надзвичайні трійки. Постійній нараді по боротьбі з бандитизмом доручалося розробити інструкцію щодо визначення умов створення та діяльності надзвичайних трійок, їх завдання і межі компетенції. Зокрема, „трійки" отримували право „безпосередньої розправи із бандитами, захопленими в результаті здійснених операцій загоном" аж до розстрілу. Необхідність створення „трійок" визначалася у кожному окремому випадку постановою губернської особливої наради з бандитизму, якій вони безпосередньо підпорядковувались. Підставою для їх роботи була активність повстанських загонів, „перешкоджання органам радянської влади у проведенні господарських та політичних кампаній" в окремій адміністративній одиниці. Для координації та зосередженні зусиль місцевих органів влади та правоохоронних структур до складу трійки входили командир (або комісар) військового підрозділу, представник місцевої влади та надзвичайної комісії[30].

З 13 вересня 1922 р. розпочала роботу Подільська губернська надзвичайна трійка у складі заступника начальника контррозвідувального відділу Костандогло, командира 24-ої стрілецької дивізії Осадчого та військового комісара дивізійної школи 24-ої дивізії Форовича. Її завданням стало очищення від „контрреволюції" та „бандитизму" губернії, вилучення зброї у населення. Штаб „трійки" розташовувався в містечку Вовковинці, її відділення діяли практично по всіх повітах губернії.

Головна увага губернської „трійки" зосереджувалася на Літинському, Летичівському, Проскурівському, Кам'янець-Подільському, Новоушицькому і Жмеринському повітах, як центрах повстанського руху. Постійна нарада по боротьбі з бандитизмом при РНК України оголосила у цих повітах надзвичайний стан. В кожному вищеназваному повіті з 16 вересня 1922 р. діяла „оперативна трійка" у складі представників ДПУ, військового командування та повітового партійного комітету.

За період діяльності Подільської губернської надзвичайної „трійки" з 13 вересня 1922 р. по 22 лютого 1923 р. було заведено 528 агентурних справ та 475 слідчих справ[31]. Практично всі справи пов'язувалися з участю в повстанських загонах, утриманням конспіративних квартир та явок, проявам симпатій повстанцям.

Так, у справу №672 об'єднали членів культурно-просвітницької організації „Просвіта" Жмеринського, Летичівського та Новоушицького повітів. Їх звинуватили в участі у „контрреволюційній петлюрівській організації", яка ставила за мету підняття повстання. Членів організації звинувачували у підтримці повстанських загонів Хмари, Орла-Гальчевського, передачі розвідувальної інформації тощо.

[30] ДАВін.О. — Ф. Р-925, оп. 8, спр. 56. — Арк. 94.
[31] Там само. — Спр. 29. — Арк. 22.

У справі заарештували 290 осіб. З них 175 „землевласників“ (тобто селян), 80 „інтелігентів“, 35 робітників. З числа арештованих 45 осіб мало вищу та середню освіту, 85 — початкову, інші мали домашню або були малописьменні[32] . Таким чином, вістря роботи „трійок“ спрямовувалося на сільську інтелігенцію та селян, ідейно спрямованих на підтримку незалежної Української Народної Республіки. Всього за період роботи Подільської губернської надзвичайної „трійки“ було арештовано 2185 осіб, розстріляно 608[33] .

Про стиль та методи її роботи яскраво свідчать матеріали комісії під головуванням С. Буздаліна, створеної 29 серпня 1923 р. ВУЦВК УСРР для обстеження роботи низового апарату прикордонних губерній. На Поділлі комісія серед іншого проаналізувала роботу губернської надзвичайної трійки: „Сам метод роботи полягав у розверстці зброї по селах, за непостачання вказаної кількості брались заручники, які розстрілювались при невиконанні розверстки“. У списках розстріляних значилися жінки та 17-річні дівчата. Надходили повідомлення про випадок розстрілу 90-річного громадянина. За офіційними неповними даними кількість розстріляних становила 580 чол., за неофіційними — понад 1000 осіб.

Селян розстрілювали на сільському сході, змушуючи заручників просити громаду, щоб вона виконала наряд на зброю і тим врятувала б їх від смерті. Згідно з матеріалами справи № 96 у селі Коржеві налякані селяни приносили мисливські рушниці, фляги, артилерійські стакани, гільзи, лопатки. Іноді тероризовані селяни купували гвинтівки у червоноармійців для виконання розверстки. За повідомленнями кількох партпрацівників, їх зустрічали з хлібом та сіллю, посипали дороги піском упродовж 7 верст, для харчування забивали свиней та овець, „до їх столу готувалося все, що тільки взагалі селянин міг приготувати“[34] .

Не гребували чекісти і скромними селянськими пожитками: „При розстрілах, як правило, майно конфісковували і за повідомленнями співробітників Губнадзтрійки випадків було дуже багато: брали все, починаючи з одягу і пожитків селянина, рогатою худобою, кіньми і свинями, а коли ми поставили питання начальнику ДПУ Леплевському чи можна по записах перевірити конфісковане, він вказав на велику скриню, де були звалені всі справи опертрійок, і сказав, що якщо тут знайдемо, то добре, але треба думати, що книг нема“[35] .

Аналогічні методи застосовували повітові надзвичайні комісії. Так, Кам’янець-Подільська повітова надзвичайна комісія від грудня 1920 р. по жовтень 1921 р. загалом арештувала 2 628 осіб, звільнила за недоведенням вини 1 016 осіб, передала іншим органами для подальшого розслідування 1 425 осіб, засуджено — 137, розстріляно — 49. З цього числа за „контрреволюцію“ арештовано 648 осіб, звільнено — 360, передано до судових органів — 229, засуджено — 44, розстріляно — 13. За „урядові злочини“ арештовано 301 особа, звільнено — 113, переведено — 73, засуджено — 5, розстріляно — 10; за „спекуляцію“ арештовано 281 осіб, звільнено — 194,

[32] ДАВін.О. — Ф. Р-925, оп. 8, спр. 29. — Арк. 23.
[33] Там само. — Арк. 22.
[34] ЦДАГО України. — Ф.1, оп 20, спр.1668. — Арк.199-201; Політичні репресії на Поділлі (20-30-і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 65.
[35] Там само — Арк.199-201; Політичні репресії на Поділлі (20-30-і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 65.

переведено — 45, засуджено — 32, розстріляно — 10; за „бандитизм“ арештовано — 415, звільнено — 153, переведено — 193, засуджено — 53, розстріляно — 16[36].

Як бачимо, радянська влада в Подільській губернії на початковому етапі існування трималась на багнетах червоноармійських частин та терорі надзвичайних комісій. На нашу думку, масовий повстанський рух на Поділлі провокувала так звана політика „воєнного комунізму“, насильницькі дії різних структур більшовицького режиму, масові вбивства громадян, зокрема тих, хто відстоював ідеали незалежної Української Народної Республіки. Про який „робітничо-селянський“ характер радянської влади (як полюбляли її називати комуністичні вожді тих часів) може вестися мова, коли населення упокорювали „надзвичайними трійками“, інститутами заручництва та відповідачів, арештами й розстрілами.

1921 р. Ленін і група керівників компартії вимушені були відступити від ідеологічно вмотивованої політики негайного впровадження „держави-комуни“, ліквідації ринкових відносин, встановлення комуністичного ладу. Для того, щоб приховати справжній зміст своїх дій, Ленін вигадав термін „воєнний комунізм“ на противагу запропонованій новій економічній політиці. Оскільки перший комуністичний штурм викликав масове незадоволення переважної більшості населення колишньої Російської імперії — селянства, виникла загроза широкомасштабного повстання суспільства. Тому комуністичні вожді вирішили допустити обмежену дію товарно-грошових відносин, відмовитися від застосування масового терору проти населення. Цей відступ, „передих“ (розрахований за формулюванням Леніна на 10 років) потрібно було використати, щоб заспокоїти селян, інші соціальні групи суспільства та реінтегрувати колишню імперію у межах нової радянської держави.

Відповідно до нового політичного курсу реформували каральні органи. Замість дискредитованої масовими політичними репресіями тимчасової „Всероссийской чрезвычайной комиссии“ 9 лютого 1922 р. згідно з постановою політбюро ЦК РКП(б) створили „Державне політичне управління“ при НКВС Радянської Росії. До його компетенції входило придушення відкритих контрреволюційних виступів, боротьба зі шпигунством, охорона залізничних та водних комунікацій та кордонів, боротьба з контрабандою і виконання спеціальних доручень ВЦВК та РНК[37]. Для ДПУ законодавчо регламентували процесуальну діяльність і позбавили права на позасудові вироки. Тепер всі злочини проти радянського устрою мали розглядатися у судовому порядку. „Революційна законність“ нібито закріплювала свободу особистості, передбачала право приватної власності тощо.

Зовні така реорганізація виглядала як упорядкування діяльності правоохоронних та судових органів, утвердження зверхності закону, прав особистості. Але органи державної безпеки залишилися важливим елементом створюваної системи політичного контролю радянського суспільства, яка підпорядковувалась лідерам більшовицької партії. На з'їзді начальників ДПУ УСРР 1922 р. голова ВУЦВК УСРР Г. Петровський зазначив: „Коли ми переходимо до нудної роботи, пам'ятайте, що в цей час ви повинні

[36] ДАХм.О. — Ф. Р-336, оп. 1, спр. 31. — Арк. 232.
[37] Лубянка: Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 1917-1991. Справочник / Под. ред. акад. А. Яковлева. — М.: МФД, 2003. — С.414-415.

накопичувати кращу практику і готуватися до тієї пори, коли ми знову збройними силами революційності зуміємо боротися всіма засобами проти усіх наших ворогів".[38]

Нова економічна політика, відмова від продрозкладки певним чином заспокоїла селян. До речі, на Поділлі відмова від продрозкладки відбулася лише у грудні 1922 р., з того часу пішов на спад масовий повстанський рух. Але „відступ" більшовиків не означав припинення боротьби з політичними опонентами та інакодумством у суспільстві. За допомогою органів держбезпеки вони відстежували настрої та поведінку інтелігенції, яка через внутрішні переконання не могла сприйняти більшовицької ідеології, позбавленої моральних принципів, зневажаючої людське життя як найвищу цінність. Один з лідерів меншовиків М. Дан писав: „Коли на порозі 1923 року проявились перші провісники нового повороту – від НЕПу до „генеральної лінії", до політики проведення зверху шаленим темпом індустріалізації, а надалі й колективізації, то ця лінія надто різко суперечила переконанням і загальній політично-психологічній установці інтелігенції, щоб вона добровільно могла її проводити…"[39]. На думку керівництва більшовицької партії, інтелігенція потребувала політичної нейтралізації та підкорення радянській владі.

Тих, хто не бажав сприймати ідеологію та дії більшовиків, Ленін запропонував вислати за кордон, у тому числі відомих письменників, вчених, проте зробити це дуже обережно. У листі до Ф. Дзержинського від 19 травня 1922 р. він писав: „Тов. Дзержинський! До питання про висилку за кордон письменників і професорів, що допомагають контрреволюції. Треба це підготувати старанніше. Без підготовки ми наробимо дурниць. Прошу обговорити такі заходи підготовки … Зібрати системні відомості про політичний стан та літературну діяльність професорів і письменників. Доручити це тямущій, освіченій і акуратній людині в ДПУ"[40].

Вислання інтелігенції готувалося і в радянській Україні. На президії ВУЦВК УСРР 9 серпня 1922 р. було розглянуто питання „Про висилку за кордон антирадянської інтелігенції" і затверджено підготовлений ДПУ і спеціально створеною міжвідомчою комісією[41] список представників наукової і творчої інтелігенції України, які мали бути депортовані. Більше того, у деяких відомих українських вчених вже відібрали паспорти.

Вищезгадану постанову розглянули на засіданні спеціальної комісії ЦК РКП(б) 9 серпня 1922 р., де доповідав голова ДПУ УСРР В.Манцев. Комісія у складі Уншліхта, Каменєва, Курського, Решетова та Манцева вирішила: „Не входячи в обговорення окремих осіб всього списку, Комісія список затверджує"[42] . На вислання за кордон визначено 77 чоловік, з них 47 працівників вищої школи, 32 з яких мали звання професора. Серед них С. Єфремов, В. Чехівський, 15 медичних працівників та інших представників інтелігенції Харкова, Києва, Катеринослава, Одеси, Кам'янця-Подільського[43] .

---

[38] Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст. Історичні нариси. — К.: Наукова думка, 2002. — С.230.

[39] Шетинов Ю.А Режим личной власти: к истории формирования // Вест. Моск. ун-та. Серия история. — 1989. — № 4. — С. 4.

[40] В .И. Ленин и ВЧК. Сборник документов (1917–1922). — Москва: Политиздат, 1987. — С. 54.

[41] Державний архів Російської федерації (далі ДАРФ). — Ф. 1235, оп. 39, спр. 86. — Арк. 231.

[42] Гусєв В. Застосувати як одну з репресивних мір проти професури вислання за межі Федерації // Віче. — 1994. — № 10. — С. 119-123; Російський державний архів суспільно-політичної історії (далі РДСПІ). — Ф.5, оп. 1, спр. 2603. — Арк. 2.

[43] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 6, спр. 29. — Арк. 98.

Загальне рішення санкціонувала президія ЦВК РРСФР 29 серпня 1922 р.: „Список осіб активної антирадянської інтелігенції, представлений ДПУ і прийнятий Спеціальною комісією, що зробила висновки про їх висилку, затвердити“[44]. Але Оргбюро ЦК КП(б)У (до якого входили вищі керівники УСРР), проаналізувавши можливі наслідки депортації відомих вчених, митців, письменників, 20 листопада 1922 р. постановило: „Звернутися до політбюро ЦК РКП(б) з проханням переглянути цю постанову, повідомивши наступні мотиви: 1. Українські професори, що висилаються за кордон, мають щирий прийом з боку Чехословацького уряду, який охоче надає їм кафедри у Празькому університеті і, особливо, у відкритому для української еміграції Українському університеті, тому по-петлюрівському налаштовані професори прагнуть виїхати за кордон, і вислання, таким чином, не є для них покаранням. Українська еміграція, поповнившись інтелектуальними силами, міцніше за´рунтовується і важче піддається розкладанню“[45]. Політичні переваги відмови від висилання для керівників КП(б)У були очевидними. Український історик В. Очеретянко зазначив, що відмова від акції депортації представників української інтелігенції за кордон дала можливість продовжити активну наукову і творчу роботу видатним діячам української культури. Однак через 10-15 років усі вони потраплять у жорна політичних репресій, позбувшись не лише нормальних умов для праці, а й власного життя[46].

Відступ більшовиків від негайного комуністичного штурму не припинив ліквідацію політичних опонентів — „непролетарських“ партій та громадських організацій. Мова не йде про монархічні або кадетські політичні сили, майже знищені у вирі громадянської війни. Вістря переслідувань спрямувалося проти соціалістичної політичної течії у громадському житті.

Цікаво, що російський історик Є. Гімпельсон, аналізуючи заяву ЦК РСДРП(б) від 7 (20) листопада 1917 р. про перехід влади від одної партії до іншої „рішенням рад“, стверджував, що більшовики не мали на меті ліквідовувати соціалістичні партії, вони прагнули до збереження багатопартійності. Для підтвердження наводився декрет ВЦВК Росії від 21 листопада (4 грудня) 1917 р. про право відклику депутатів рад[47].

Проте подальші події російської революції спростовують такі оцінки. Ліквідація Установчих зборів Росії у січні 1918 р. засвідчила — комуністичні лідери не бажали співробітництва з іншими партіями, тому що їх головне завдання полягало у негайному впровадженні ленінської ідеї „держави-комуни“. Для цього потрібно було мати однопартійну політичну систему, зрощену структуру партійно-радянських органів, абсолютно віддані та дієздатні каральні органи.

Соціалісти різних ідеологічних відтінків — колишні соратники більшовиків у боротьбі з царатом уявляли створення комунізму як результат тривалого переходу від капіталізму при збереженні ринкових відносин та демократії до безкласового суспільства. Тому дії більшовиків викликали в їх середовищі обурення та заперечення.

---

[44] ДАРФ. — Ф. 1235, оп. 39, спр. 86. — Арк. 231.

[45] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 6, спр. 30. — Арк. 98 зв

[46] Очеретянко В.І. Переслідування української інтелігенції в першій половині 20-х років (за матеріалами фондів „Російського зарубіжного архіву“ Державного архіву Російської Федерації) // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. — 1997. — № 1–2. — С. 244.

[47] Гимпельсон Е.Г. Путь к однопартийной диктатуре // Отечественная история. - 1994. - № 4/5. — С.96.

У відповідь застосовувалися арешти, а іноді й розстріли. Однак боротьба більшовиків з соціалістами ускладнювалася низкою обставин. По-перше, спільність походження і основ ідеології, по-друге, спільна підпільна робота проти царизму, по-третє, традиційна популярність серед інтелігенції та селянства, по-четверте, особисті дружні, а іноді й родинні стосунки змушували більшовиків маневрувати.

Утім, активно використовуючи органи ВНК-ДПУ, більшовики не церемонилися з політичними опонентами. Спочатку в органах держбезпеки їх діяльністю займався відділ по боротьбі з контрреволюцією. Зі створенням в червні 1919 р. секретно-оперативного відділу (з січня 1921 р. секретно-оперативне управління) розпочалася цілеспрямована робота з припинення функціонування непролетарських політичних організацій. Організаційну структуру секретного відділу секретно-оперативного управління повністю пристосували для реалізації цієї мети. Так, 1 відділення займалося анархістами, 2 відділення — меншовиками, 3 відділення — правими есерами, 4 — правими партіями, 5 — лівими есерами, 6 — духівництвом, 7 — іншими партіями, 8 — „осведомительское“, 9 — робота проти єврейських партій[48].

Від органів держбезпеки більшовицькі лідери вимагали всебічної поінформованості щодо політичних партій і громадських організацій, з'ясування громадянської позиції, особистих якостей керівників центральних і місцевих органів. Агентура висвітлювала внутрішньопартійні дискусії, суперечки (аби в подальшому це можна було використати для нейтралізації основних політичних фігур в партії), збирала інформацію особистого характеру про активних членів партії, їх звички та взаємовідносини тощо, інформувала про вплив політичних партій на певні соціальні групи населення, зв'язок з регіональними партійними осередками, сприяння розпаду місцевих організацій політичних партій.

В кінці 1921 р. за апаратом ВУНК числилося 12 тисяч секретних співробітників[49]. Зокрема, на Поділлі на початку 1920-х рр. кількість агентури досягла 2219 осіб[50].

За настановами керівництва СРСР та УСРР органи держбезпеки та їх агентура особливо ретельно відстежували політичну активність представників українського національного руху. Так звана „петлюрівщина“ визнавалася „найбільш злісним ворогом радянської України“ серед інших антибільшовицьких сил, інтерпретувалася як „дрібнобуржуазна націоналістична контрреволюція“.

Організований у березні 1921 р. у Києві Всеукраїнський центральний повстанський комітет для підготовки загального повстання був визнаний за кордоном вищим військовим та цивільним органом національної влади в Україні[51]. Створені губернські і повітові „повстанкоми“ намагалися згуртувати прихильників УНР для боротьби проти більшовизму. Однак у липні 1921 р. українські чекісти виявили основні осередки повстанців і розпочали масові арешти. Було ліквідовано керівництво

[48] Кокурин А., Петров Н. ВЧК (1917-1922) // Свободная мысль.– № 6.– С.109.
[49] Семененко В.И. Слепая верность: из истории Всеукраинской ЧК // Провинциальная ЧК. Харьков, 1994. — С.23.
[50] ДАВін.О. — Ф.П-1, оп.1, спр.57. — Арк. 21.
[51] Героїзм та трагедія Холодного Яру. Збір. матеріалів та спогадів. — К., 1996. — С.208-224; Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст. Історичні нариси. — К.: Наукова думка, 2002. — С.260.

Всеукраїнського центрального повстанського комітету, розгромлені губернські центри. Подільська надзвичайна комісія повідомляла про знищення п'яти місцевих контрреволюційних організацій: в Ольгопільському повіті було заарештовано 116 осіб, у Могилів-Подільському — понад 80, у Проскурівському — більше 130 осіб[52].

Незважаючи на масштабні арешти, патріоти України продовжували боротьбу, несли на вівтар незалежності власне життя. Згідно з офіційною статистикою ДПУ протягом лише першої половини 1922 р. в Україні за „контрреволюцію та бандитизм" було засуджено 7004 особи, з яких розстріляно 746[53].

Водночас з ліквідацією підпільних організацій органи держбезпеки контролювали настрої населення. Як свідчать аналітичні доповідні записки Подільського губернського відділу ДПУ, чекісти вивчали „українську контрреволюцію не лише в особі колишніх петлюрівців. Замикання нашої роботи лише на їх середовище було б нашою великою помилкою", — писав виконувач обов'язків начальника Подільського губернського відділу ДПУ Іванов в січні 1925 р. „В процесі нашої роботи, — продовжував він, — ми виявили ще одну сферу, на яку треба звернути серйозну увагу. Йдеться про сільську та студентську молодь, яка виховується у шовіністичному дусі. Цьому особливо сприяють деякі вчителі та автокефальні священики"[54].

Співробітники ДПУ фіксували: численні факти видачі зі шкільних бібліотек „петлюрівської літератури" вчителі та викладачі навчальних закладів Кам'янця-Подільського інтерпретували „політичний бандитизм" 1919 — 1922 рр. як „період героїчної боротьби кращих синів України за національну справу". До неблагонадійних осіб був записаний учитель 1-ї трудової школи міста Кам'янця-Подільського Познахар (колишній священик, під час антирелігійних диспутів виступав на захист релігії). Вчителька с. Жердя Оринінського району Г. Літинська принципово відмовилася виступати з доповіддю про Леніна. Мотивуючи відмову, вона заявила, що „Ленін був безбожником"[55].

Більшість викладачів та вчителів Кам'янеччини вважали, що „комуністи — це купка насильників. Верхівка, яка не збирається рахуватися з масами, вони такі ж, як дворяни. Вони кар'єристи, які вбивали в людях, через боязнь конкуренції, всіляку активність".[56] Більше того, чекісти виявили у Кам'янець-Подільському окрузі молодіжну організацію, яка ставила за мету „боротьбу за УНР не тільки агітацією, а й терором"[57].

Втративши віру „у зміну влади", частина національно спрямованих фахівців намагалася „сховатися" від неї через висвячення у священики української автокефальної православної церкви. Вони сподівалися, що більшовики не будуть втручатися у справи церкви і вони зможуть уникнути примусової зміни світогляду. За інформацією Кам'янець-Подільської секретної групи ДПУ після вислання в 1922 р. до Архангельської губернії єпископа-„автокефаліста" Оксіюка та відомого професора релігієзнавця Гаєвського громадський рух за УАПЦ значно послабився. Людей залякали, у приватних

[52] Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст. Історичні нариси. — К.: Наукова думка, 2002. — С.261.
[53] Там само. — С.264.
[54] ДАВін.О. — Ф.П-1, оп.1а, спр.116. — Арк. 26.
[55] Там само. — Арк. 29.
[56] Там само. — Арк. 68.
[57] Там само. — Арк. 27.

розмовах вони справедливо стверджували, що радянська влада свідомо вислала найбільш авторитетних прихильників УАПЦ з метою ліквідації цієї церковної структури.

Поширеними на Кам'янеччині були осередки Української партії соціалістів-революціонерів. В травні 1921 р. відбувся показовий суд над п'ятьма членами ЦК УПСР В. Голубовичем, Н. Петренком, І. Лизанівським, І. Часником, Ю. Ярославом та притягнутими по справі Г. Сиротенком, Ю. Скучар-Скварським, С. Остапенком. Колишніх лідерів звинувачували в організації повстанського руху в Україні, участі у війні з радянською Росією, розробці конституції УНР тощо. Взагалі, на судовому процесі більшовики намагалися скомпрометувати саму ідею незалежності України.

Проте популярність гасла незалежної соборної України, активність його прихильників повністю придушити не вдавалося. У січні 1925 р. в містечку Заміхів, неподалік Нової Ушиці, співробітники ДПУ виявили осередок УПСР. Його очолював секретар Заміхівської сільради, колишній голова Новоушицького комітету УПСР Ф. Олександровський. До осередку входили колишній голова Новоушицького осередку „Селянської спілки" В. Гордієвський, вчителька О. Полотнюк, викладач Кам'янець-Подільського інституту народної освіти С. Іваницький, вчителі навколишніх сіл. Члени партії збиралися, обговорювали міжнародні події, політику радянської влади, хід політико-господарчих кампаній. У розмовах з населенням вони критикували більшовиків за масові переслідування з політичних мотивів, тиск на селянство, відсутність демократії. О. Полотюк прочитала декілька лекцій про повстанський рух на Херсонщині. Співробітники Подільського ДПУ трактували таку активну життєву позицію як „контрреволюційна діяльність"[58].

На Поділлі значна кількість осередків опозиційних партій зосереджувалася у Кам'янці-Подільському, де губвідділ ДПУ створив спеціальну секретну групу для нейтралізації „ворожого" ідеологічного та політичного впливу на громадськість. Особливу небезпеку, за оцінками чекістів, складали „національні угруповання", діяльність яких „падала на сприятливий ґрунт населення округу"[59].

Секретна група працювала переважно у вищих навчальних закладах та серед „висококваліфікованої" інтелігенції, яка активно висловлювала незгоду з діями більшовиків. Чекісти вважали, що „контрреволюціонери" змінили тактику боротьби з радянською владою — перейшли від відкритої боротьби до методів нелегальної роботи. Головним завданням групи було „пристосуватися до тактики наших ворогів, проводячи продуману, серйозну і тривалу роботу, опираючись на такі принципи: облік, налагодження внутрішнього інформування і систематичного висвітлення діяльності контрреволюційного елементу, який тяжіє за своєю ідеологією чи соціальним становищем до того чи іншого угруповання. Методи роботи з обліку і постановки інформаційного апарату наступні: облік... здійснюється майже завжди у первісному його стані через відповідальних працівників радянських установ (комуністів) і політкомів вищих навчальних закладів. Потім проводиться повне встановлення особи і доповнення з питанньє єдиної системи, а також, по можливості, часткове висвітлення діяльності окремих осіб, вже взятих на облік"[60].

[58] ДАВін.О. — Ф.П-1, оп.1а, спр.116. — Арк. 50-54.
[59] Там само. — Оп.1, спр.58. — Арк. 15.
[60] Там само. — Арк. 16.

Відстеження політичних настроїв серед членів колишніх політичних партій, інтелігенції, студентства, духовенства, як правило, здійснювалися 2 шляхами — легальним і конспіративним. Легальний полягав у відкритому нагляді спецслужб за „об'єктом уваги", опитуванні керівників підприємств, політкомісарів, секретарів партійних осередків. Конспіративний метод ґрунтувався на вербуванні інформаторів з числа найближчого оточення, а також організації постачання інформації від певних соціальних груп, де помічався вплив згаданих вище „об'єктів".

Архівні документи свідчать, що чекісти активно „розробляли" Кам'янець-Подільську групу „Центру дії демократії", керівні органи якого нібито знаходилися за кордоном. Діяльність „ЦДД" поширював через родичів „буржуазної інтелігенції": професорів, викладачів, інженерів. Важко казати про політичну спрямованість міфічних груп та „Центру", бо самі чекісти нічого з цього приводу не зазначали, але вказували на шкідливий інтелектуальний вплив кам'янецької інтелігенції на молодь.

В окрему групу чекісти виділили інженерів та техніків. В розмовах технічна інтелігенція Кам'янця-Подільського висловлювала думку про „глухий кут" економічного розвитку СРСР. Вийти з нього, вважали інженери, можливо лише за підтримки західноєвропейського капіталу. Однак „європейці ніколи не довірять власні капітали представникам радянської влади. Тому основна відповідальність за доцільність використання ресурсів повинна лягти виключно на російську громадськість, інженерів та техніків"[61] . Співробітники секретної групи кваліфікували такі настрої як „технічну контрреволюцію".

Впливову політичну опозицію більшовикам складали єврейські громадсько-політичні організації. З початку XX століття в Україні активно діяли Бунд (Загальний єврейський робітничий союз), Єврейська соціал-демократична робітнича партія Поалей-Ціон, Сіоністська соціалістична робітнича партія, Соціалістична єврейська робітнича партія. В програмних засадах більшості з них зазначалося, що єдиний шлях національно-культурного відродження єврейської нації — у її територіально-державному оформленні.

З початку 1921 р. місцеве партійне і радянське керівництво активізувало роботу в напрямку боротьби з сіоністськими організаціями, які розглядались як дрібнобуржуазні і націоналістичні, а значить, ворожі диктатурі пролетаріату. Ленін ще в 1903 р. писав, що „...сіоністська ідея — цілковито хибна і реакційна у своїй суті", а вирішення єврейського питання полягає в асиміляції євреїв[62] .

Активно використовуючи адміністративне заслання, органи ДПУ зуміли в 1922-1923 рр. частково паралізувати сіоністський рух. Але з середини 1924-1925 рр. у єврейській громаді починають наростати опозиційні настрої. Директивні обмеження в обігу сировини та податковий тиск під час реалізації нової економічної політики зумовили посилене розшарування єврейського населення. Основним джерелом їх існування залишалися дрібна торгівля, посередництво та ремісництво. Місцеві органи влади не змогли вирішити проблему зайнятості містечкового єврейського населення

[61] ДАВін.О. — Ф.П-1, оп.1, спр.58. — Арк. 19.
[62] Ленін В.І. Повне зібр. тв. — Т. 8. — С. 72, 74.

і молоді зокрема. Ситуація обтяжувалася побутовим антисемітизмом українського населення та місцевих керівників. Єврейській молоді безпідставно відмовляли в прийомі на роботу, навчальні заклади, звинувачували у дрібнобуржуазності.[63]

Заступник Голови ДПУ УСРР К. Карлсон визнавав, що містечкова єврейська молодь при задіянні її потенційних можливостей у радянському будівництві сама б сприяла активному знищенню патріархальних традицій єврейського містечка, „цілком усвідомлюючи їх реакційну сутність в політичному, економічному та культурному відношеннях“[64]. Він чітко визначив основні причини росту сіоністських настроїв серед молоді: „Коли вона [молодь — Авт.] зайнята впертою боротьбою за шматок хліба насущного, коли вона не може бути включена в загальний прогресивний розвиток, коли їй не дають прилучитися до радянських та громадських установ, через її економічне та соціальне, будучи представленій самій собі, вона створює свої власні організації з метою самозахисту і рятуючи відживаюче реакційне містечко. Однак і цього для неї мало — вона звертає свій погляд на Палестину як на рятівний маяк від виродження і смерті“[65].

У доповідній записці Генеральному секретарю ЦК КП(б)У Л. Кагановичу від 15 вересня 1925 р. керівництво ДПУ України констатувало, що два мільйони євреїв, які мешкали в містечках, „неминуче мали стати необхідною жертвою нашої економічної політики. Наша боротьба в містечках... з дрібною буржуазією за володіння ринком, за безпосередній зв’язок з селянством з метою задоволення його продукцією нашої великої та дрібної промисловості — є ... боротьба з єврейськими масами, які уособлюють цю дрібну буржуазію“[66].

Водночас керівники ДПУ, зокрема Карлсон, вважали, що навіть ліва частина сіоністських угруповань займала негативну позицію до радянської влади. „Наша боротьба з сіонізмом рік — півтора тому і почасти сьогодні, — відзначав він, — зводилася до добре розрахованих актів прямої дії, які давали можливість послабити час від часу рух. Ми знімали актив сіоністських угруповань, саджали в допри найбільш сильну частину організації, піддавали висланню найбільш активних осіб і цим самим досягали тимчасового затишшя. ...Ми не врахували об’єктивних причин, що перетворили сіоністський рух в політичний рух єврейської дрібної буржуазії. ...Наші заходи адміністративної боротьби з сіоністським рухом не досягають своєї мети, так як зі страшною швидкістю ростуть активні сили сіоністів серед єврейських мас“[67]. Він наводив кількість виявлених сіоністів по Кам’янець-Подільському округу: „м. Кам’янець — 82 особи, Чемерівцях — 40, Калюсі — 21, Жванці — 9, Зінькові — 56, Новій Ушиці — 54, Китайгороді — 9, Оринині — 10, Дунаївцях — 10, Лянцкоруні — 9, Миньківцях –15, Фрамполі –8. Крім того, нараховується більше 100 осіб співчуваючих і організовано 10 дитячих груп в самому Кам’янці“[68].

---

[63]Еврейский вопрос: поиски ответа. Документы 1919-1926 гг. — Винница: Глобус-Пресс, 2003. — С. 241.

[64] ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи// Ю.Шаповал, В.Пристайко, В.Золотарьов. — К.: Абрис, 1997. — С. 238.

[65] Там само. — С. 238.

[66] Там само. — С. 234.

[67] Там само. — С. 234-235.

[68] Там само. — С. 240.

Чекісти явно не чекали, що соціальне розшарування містечок, спричинене непом, масова люмпенізація євреїв спричинить не їх пролетаризацію, розпад традиціоналістської єврейської общини, а призведе до посилення націонал-соціалістичних сіоністських організацій. Начальник Секретного відділу ОДПУ СРСР Т. Дерибас повідомляв ЦК РКП(б), що в 1924 р. розпочато 12 агентурних групових розробок, за якими проходить 327 сіоністів, 986 одиночних групових справ, на обліку станом на 1 січня 1924 р. стояло 750 осіб.[69] На листопад 1924 р. на оперативному обліку було близько 2 тис. сіоністів, на 2 січня 1925 р. 3300 чол., в кінці 1925 р. — 7601 чол. Але на облік ставилися лише політично активні сіоністи. Прокурор УСРР Л. Крайнєв вказував, що „...в круглих цифрах кількість сіоністів на Україні становить: на листопад 1924 р. — 15000 чол., на січень 1925 р. — 26000 чол., на січень 1926 р. — 30000 чол."[70]

Масовість сіоністських організацій відзначав і секретар Головного бюро євсекції при ЦК РКСМ Д. Монін. Місцеві відділи ДПУ під час його відрядження в Україну 1925 р. надали такі цифри: в Одеській губернії нараховується понад 2500 молодих сіоністів, на Поділлі — біля 5000 осіб, на Київщині — біля 2000 осіб[71]. Органи держбезпеки поставили на облік усіх цих осіб, а наприкінці 1920-х — на початку 1930-х рр. здійснили серед них масові арешти.

Використовуючи органи ДПУ, місцеві партійно-радянські органи, керівництво УСРР ліквідувало на середину 1920-х рр. усі політичні партії та їх осередки. В Росії останньою ліквідованою політичною партією у 1928 р. стала Єврейська комуністична партія „Поалей-Ціон". Таким чином, спрямовуючи дії державного репресивного апарату, лідери ВКП(б) забезпечили собі політичну монополію в СРСР і, зокрема в УСРР.

Проте в умовах однопартійної системи особливого значення набувала єдність компартії, її вождів, а вони вели жорстоку боротьбу за одноосібну владу. Дискусія, розпочата 1923 р. Л. Троцьким щодо майбутнього економічного та політичного розвитку СРСР, розглядалася Сталіним та його оточенням як „ревізія ленінського курсу", претензія на владні повноваження, яку потрібно було згорнути, а прихильників Троцького позбавити політичного впливу. Тому місцеві партійні апарати та органи державної безпеки зорієнтували на протидію „опозиціонерам-троцькістам", потім „новій опозиції", слідом „об'єднаній троцькістсько-зінов'євській опозиції".

Настрої та дії місцевих чиновників добре фіксуються у директиві Шепетівського окружкому КП(б)У районним та міським осередкам КП(б)У від 13 жовтня 1926 р., де вказувалося про необхідність автоматичного засудження діяльності прихильників Троцького: „Із часописів нам уже відомо, що опозиція від підпільно-фракційної роботи перейшла до відкритих виступів. Лідери опозиції зробили перші кроки в Москві, бажаючи цим самим поставити партію перед фактом дискусії… Можна відверто сказати, що Центральний Комітет партії зробив все, щоб не допустити надалі таких випадків з боку опозиції, які розкладають єдність нашої партії. Вся партія в цілому повинна дати рішучу відсіч всім тим, які будуть намірятись втягувати партію в дискусію… Партія

[69] РДАСПІ. — Ф.76, оп.3, спр.306. — Арк.168.
[70] Шаповал Ю. Україна XX століття: Особи та події в контексті важкої історії. — К.: Генеза, 2001. — С. 84.
[71] Еврейский вопрос: поиски ответа. Документы 1919-1926 гг. — Винница: Глобус-Пресс, 2003. — С. 257.

повинна поставитись зі всією рішучістю до охорони єдності та працездатності партії з виконання директив партз'їздів та пленумів. Маються відомості, що опозиція наміряється проводити свою роботу у нас на Україні, розповсюджуючи свої документи та організувати окремі гуртки та інше. Необхідно, щоб партійні комітети тримали в курсі справи осередки, а тому на ближчому закритому партійному зібранні осередків потрібно обговорити цей лист і осудити вчинки опозиції"[72].

Подібна ситуація склалася при обговоренні у 1928-1929 рр. пропозицій М. Бухаріна, О. Рикова та М. Томського щодо сповільнення темпів індустріалізації та поглиблення кооперації сільського господарства в країні. Сталін та його група зробила усе можливе, щоб зробити з названих вище керівників опозиційний „правий ухил".

Лідери УСРР надали Сталіну повну політичну підтримку. Вони їздили до місцевих партійних комітетів й переконували комуністів у правильності політики, що здійснювалася в СРСР. Наприклад, на спільне засідання бюро Кам'янець-Подільського окружкому КП(б)У та президії окружної контрольної комісії 21 лютого 1929 р. приїхав голова ДПУ України В. Балицький. Він виступив з підтримкою курсу на прискорену індустріалізацію, суцільну колективізацію в СРСР. Після виступу присутні „категорично засудили ревізіоністів", „фракційну діяльність т. Бухаріна та його обвинувачення ЦК у порушенні внутріпартійної демократії, насадженні бюрократизму", підтримали „правильну лінію ЦК ВКП(б)"[73].

Принагідно зауважимо, що з початку 1928 р. в СРСР знову фактично розпочалася продрозверстка, яку ініціювало вище політичне керівництво країни на чолі зі Сталіним. Посилення адміністративного тиску на селянство призвело до зростання масштабів так званої „хлібозаготівельної кризи", що протягом середини 1920-х рр. періодично охоплювала країну. Внаслідок спроб державного регулювання спотворених у попередні роки ринкових відносин, лідери Радянського Союзу провокували посилення кризових явищ в економіці. Важко сказати, наскільки глибоко вони усвідомлювали помилковість економічної моделі, що формувалася. Проте очевидно, що група керівників, які підтримували Сталіна, вирішила подолати кризу адміністративними, „надзвичайними заходами", незважаючи на те, що невиконання хлібозаготівельних планів стало катастрофічним.

Відповідно до директив РНК СРСР та ЦК ВКП(б) місцеві органи влади, компартійні осередки за допомогою міських і сільських активістів здійснили реквізиції збіжжя. Тільки у січні-лютому 1928 р. в Україні у селян вилучили 70 мільйонів пудів хліба[74]. Проте в Ляховецькому районі на 15 травня 1928 р. план був виконаний лише на 9 відсотків, в інших районах справи були не кращі.

На початку травня 1928 р. на пленумах райвиконкомів Шепетівського округу головам сільрад запропонували розпочати виявлення „надлишків" збіжжя у заможних селян. Створені сільські комісії виявляли запаси, пропонували здати частину збіжжя в кооперацію. Активісти відбирали навіть той хліб, який був придбаний селянами на базарі. Селянина Касса з колонії Карлсвальде примусили здати за нижчою ціною вісім пудів хліба, які він придбав на базарі[75].

---

[72] ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 74. — Арк. 114.
[73] Там само. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 277. — Арк. 6.
[74] Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. Історичні нариси. — К.: Наукова думка, 2002. — С. 359.
[75] ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 180. — Арк. 3-4.

Якщо селянин здавав хліб, йому видавалася „охоронна розписка", що він виконав хлібозаготівлю. Подальша його доля нікого не цікавила. Це наводило селян на думку про неминучість голоду. Начальник 21-ого прикордонного загону Богданов писав про невдоволення селян діями влади: „Спостерігалися розмови серед бідняків та середняків про те, що вони здали хліб за лімітними цінами, а тепер ніде дістати зерна"[76].

Насильницькі дії під час хлібозаготівель не вирішували проблеми накопичення збіжжя у державних запасах. У Теофіпольському районі в травні 1928 р. заготували 5899 пудів (14,7% плану), в червні — 2758 пудів (8,5%)[77].

Намагаючись знайти вихід з перманентної хлібозаготівельної кризи, в червні 1929 р. партійно-державне керівництво СРСР ввело обов'язкові планові („тверді") завдання з хлібоздачі за принципом самообкладання села. Для надання правової підстави ВУЦВК і РНК УСРР прийняли 3 липня 1929 р. постанову „Про поширення прав місцевих Рад щодо сприяння виконанню загальнодержавних завдань і планів". Селян, які ухилялися від здавання збіжжя у розмірах, визначених сільськими сходами, дозволялося штрафувати сільрадам у межах 5-разового розміру вартості хліба, що підлягав заготівлі. Якщо штрафи не вносилися, майно боржників підлягало розпродажу. Груповий опір кваліфікувався як „контрреволюційний виступ", переслідувався згідно з Кримінальним кодексом УСРР (конфіскація всього рухомого та нерухомого майна, виселення у північні райони СРСР тощо)[78]. Тільки весною 1929 р. за невиконання „твердого" завдання в республіці постраждало 18 624 селянських господарства, з них 8012 було продано на торгах, 1150 власників притягли до кримінальної відповідальності[79].

Новий виток насилля над селянами розпочався наприкінці 1929 р. 7 листопада в газеті „Правда" була опублікована стаття Сталіна „Рік великого перелому", в якій стверджувалося, що „селянин-середняк масово пішов до колгоспів", а компартія та радянський уряд створили умови для проведення масової колективізації[80]. Пленум ЦК ВКП(б), що зібрався через кілька днів, підтримав такі настанови й прийняв постанову про початок суцільної колективізації в СРСР. Селян, які не підтримували політику колективізації, відмовлялися від усуспільнених форм ведення господарства, оголошували куркулями, мали ліквідувати як „класово ворожу" соціальну групу.

Керівники УСРР на листопадовому 1929 р. пленумі ЦК КП(б)У взяли підвищені зобов'язання щодо здійснення „соціалістичної реконструкції села". С.Косіор заявив, що для „більшовиків немає нічого неможливого", закликав до збільшення в 1930 р. посівної площі удвічі, а колгоспів — у 3,5 рази[81]. Після таких політичних обіцянок наркомзем СРСР намітив для України план: весною 1930 р. повинно бути колективізовано 33,8% селянських посівів, до осені 1930 р. — 53,8%, до кінця п'ятирічки (осінь 1933 р.) — 95%[82].

---

[76] ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 180. — Арк. 4.
[77] Там само. — Арк. 4-5.
[78] Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст. Історичні нариси. — К.: Наукова думка, 2002. — С. 360.
[79] Марочко В.І. 1932-1933 рр. Голодомор в Україні: причини і наслідки. Конспект лекцій. — К., 1994 — С. 12.
[80] Сталин И. Сочинения. В 13 томах. — М., 1946. — 1952. — Т. 12. — С. 132.
[81] ЦДАГО України. — Ф.1, оп.1, спр. 331. — Арк. 1-24; Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 р.р.). — С. 47.
[82] Ивницкий Н.А. Коллективизация и раскулачивание (начало 30-х годов). — М., 1994. — С.31; Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 р.р.). — С. 47.

Політика змагання за вищі темпи колективізації інтенсифікувалася з прийняттям постанови ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 р. „Про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву". Довільні відсоткові рознарядки, які містилися у постанові, місцеві органи намагалися перевиконувати. Так, у договорі про соціалістичне змагання між Дунаєвецьким і Новоушицьким районами на 1930 р. містився пункт — „закінчити колективізацію навесні того ж року"[83].

Матеріально-фінансовою основою новостворених колгоспів мали стати кошти та майно не лише селян-бідняків і середняків, примусово залучених у колгоспи, а й „розкуркулених" селян. В УСРР початок операції щодо масового „розкуркулення" поклала таємна телеграма ЦК КП(б)У окружкомам партії від 23 січня 1930 р.: „Перше, приступити негайно до заходів проти куркуля, з таким розрахунком, щоб до 15 березня їх в основному закінчити. Друге, заходи провести в прикордонній смузі в першу чергу. Третє, підготовку в селах розпочати з 1 лютого і протягом 2-3 тижнів підготувати бідняцько-середняцький актив, а потім приступити до розкуркулення"[84].

Але місцеві керівники проявляли ініціативу, часто-густо розуміли суцільну колективізацію як можливість провести розкуркулення. Наприклад, секретар Новоушицького райкому КП(б)У Цімерман у листі до партосередків від 17 січня 1930 р. зазначав: „1. У всіх селах суспільної колективізації до роботи з розкуркулювання приступити негайно цими днями. В селах же, де ще не закінчено суцільної та не проведено усуспільнення ременту і худоби — посилити роботу з колективізації з таким розрахунком, щоб, закінчуючи колективізацію разом з усуспільненням ременту й худоби, розпочати розкуркулювати глитая. […] 3. Розкуркулювання проводять самі бідняцько-середняцькі маси, що здійснюють суспільну колективізацію. Це значить, що факт розкуркулення є формою боротьби з куркулем. Завдання партосередків, партприкріплених підвести бідняцько-середняцькі маси до кінцевої потреби винести не тільки постанову про розкуркулення глитаїв свого села, але й здійснювати це розкуркулення в інтересах колгоспу. Отже, навколо питання розкуркулення треба провести велику масово-політичну роботу"[85].

Голова сільської ради одного із подільських сіл згадував: „Справи кепські. Мається письмове, загальне для всіх сіл розпорядження негайно виділити 15-20 відсотків куркулів для висилки на Сибір. Що ж я можу зробити, коли маю таке бідне село, в якому нема жодного куркуля. Коли з цим запитанням я звернувся до представників влади, то мені відповіли, що коли я не знайду 15 відсотків куркулів, то сам поїду на Сибір. Ще кожному з цих людей треба видумати і сформулювати досить тяжке обвинувачення, якого кожний з цих людей не чув і не бачив. Це все одно, що вбити цих людей"[86].

Принагідно зауважимо, що розкуркулення не було ініціативою „бідняцько-середняцької маси", а централізованою акцією держави. Політбюро ЦК КП(б)У 18 січня 1930 р. затвердило пропозиції ДПУ УСРР щодо ліквідації куркульства в Україні.

---

[83] Місінкевич Л.Л. Єврейська і польська національні меншини Поділля (20-30-ті рр. XX століття). — К., 2001. — С. 75.
[84] Рибак І.В., Матвєєв А.Ю. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та південно-Східній Волині. — Кам'янець-Подільський, 2001. — С. 50-51
[85] ДАХм.О. — Ф. П- 230, оп. 1, спр. 17. — Арк. 13-15.
[86] Літопис Волині. Вінніпег-Нью Йорк, 1955. — №2. — С.84.

Для керівництва нею створювалася комісія у складі С. Косіора (голова), В. Балицького, В. Порайка, М. Демченка, П. Постишева. Прогнозуючи можливий опір селян, прийняли рішення відкликати із запасу 500 чекістів, запропонували наркомату освіти УСРР спільно з культурно-пропагандистським відділом ЦК КП(б)У розробити заходи щодо заборони дітям куркулів навчатися у середній та вищій школах[87].

2 лютого 1930 р. ЦК КП(б)У направив окружкомам листа „Про заходи щодо ліквідації куркульських господарств в районах суцільної колективізації", в якому вимагав „провести найбільш організованим способом розпочатий у районах суцільної колективізації процес ліквідації глитайських господарств і рішуче придушити спроби контрреволюційного опору глитайства колгоспному рухові"[88].

7 лютого 1930 р. на місця надійшов оперативний наказ № 42167 ДПУ УСРР про організацію операції з масового виселення „куркульського елементу" з території України. Він передбачав затримання розкуркулених, їх відправку на залізничні станції, містив конкретні вказівки щодо речей, які селяни могли взяти з собою: „...Лише найбільш необхідні предмети домашнього вжитку, а також теплий одяг, деякі елементарні засоби виробництва у відповідності з характером їх роботи на новому місці (у зв'язку з відправкою на Північ та використанням їх на лісорозробках) вони беруть з собою сокиру, пилку, лопату та інші необхідні інструменти, які повинні вантажитись в окремому вагоні. При цьому загальна кількість речей та продовольства не повинна перевищувати 25-30 пудів. Грошові заощадження залишати на руках лише у мінімальних сумах (до 500 крб. на сім'ю), які необхідні для переїзду та облаштування на новому місці, а також зобов'язати в рахунок 25-30 пудів речей брати не менше ніж на 2 місяці продовольства"[89].

Процес розкуркулення за масштабами, рівнем підготовки та залучення підрозділів ДПУ УСРР нагадував військову операцію. Органи держбезпеки розробили два варіанти графіку перевезення розкуркулених селян ешелонами на північ. Так, завантаження ешелонів селянами Кам'янець-Подільського округу мало початися 11 березня 1930 р., завершитися 14 березня, Проскурівського округу відповідно 13 та 15 березня, Шепетівського округу — 15 та 17 березня. У другому варіанті вивезення селян з Поділля розпочиналося 28 березня 1930 р.[90] Було прийнято перший варіант, щоб завершити формування колгоспів до початку посівної кампанії.

Операція з депортації українського селянства, здійснена згідно з постановою ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р., почалася 19 лютого 1930 р. До травня 1930 р. з території України було виселено 20 761 селянську родину у складі 98 743 осіб, а також 32 родини і 14 894 осіб-одинаків „особливого призначення" („контрреволюційний елемент" і „шпигуни" з прикордонної смуги України). Із цього контингенту на Північ, переважно до Архангельської області та Комі АРСР, було відправлено 19 658 родин в кількості 93 561 особи (31 956 чоловіків, 28 014 жінок, 33 491 дитина) і до Сибіру — 1 103 родини

[87] Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 рр.). — Вінниця, 1997. — С. 76.
[88] Рибак І.В., Матвєєв А.Ю. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та південно-Східній Волині. — Кам'янець-Подільський, 2001. — С. 51.
[89] Там само. — С. 51.
[90] Васильєв В., Віола Л. Назв. праця. — С. 172-173.

в кількості 5 282 осіб (1 732 чоловіків, 1 414 жінок, 2 136 дітей). Крім того, до Сибіру було відправлено 14 894 особи — одинаків „особливого призначення“[91].

Загальна кількість розкуркулених на Поділлі на 10 березня 1930 р. складала[92]:

Назва округу	Кількість районів	Кількість районів, що провели розкуркулення	Кількість господарств в окрузі (тис.)	Кількість господарств в районі, де проведено розкуркулення	Кількість розкуркулених
Вінницький	13	13	154	112209	2585
Могилівський	14	2	116	15502	158
Кам’янецький	13	2	113,4	17206	230
Проскурівський	14	14	115,3	118000	1281
Тульчинський	17	3	160,3	28693	188

Якщо розкуркулення й депортації селян здійснювали органи держбезпеки з допомогою місцевого „партійно-радянського активу“, то за створення колгоспів несли відповідальність місцеві чиновники та їх помічники — бригади з міст і сільські активісти. У результаті „високі темпи“ колективізації, що передбачалися рішеннями керівництва СРСР, були досягнуті з грубим порушенням принципу добровільного вступу в колгоспи, примусовим усуспільненням засобів виробництва, „розкуркуленням“ трудового селянства. У Шепетівському окрузі практикувалися обшуки дворів із стрілянино. Мали місце факти закриття ринків, заборони продажу селянам-одноосібникам товарів першої необхідності[93]. Типовим явищем стало створення в селах комун замість артілей. При цьому примусово усуспільнювалися не лише засоби виробництва, а й житлові будівлі, дрібна худоба, а часом і птиця. В низці районів „розкуркулення“ супроводжувалося образою почуттів віруючих, закриттям церков, перетворенням їх у склади для зберігання збіжжя і т. п. До 10 березня 1930 р. органи місцевої влади розкуркулили у Кам’янець-Подільському окрузі 230 господарств, Проскурівському — 1281 господарств. За неповними даними на 10 березня 1930 р. на Поділлі було розкуркулено 4 442 господарства[94].

Отже, держава насильницьким шляхом нав’язувала селянину своє бачення співіснування з ним, форми організації праці та життя. Здійснюючи масову колективізацію сільського господарства, партійно-державне керівництво СРСР втратило відчуття реальності, не рахувалося з психологією селянства, яке не бажало коритися надуманим схемам ведення господарства, миритися з конфіскацією майна. Селянство відповідало різноманітними формами протесту. Практика колективізації призвела до селянських заворушень. Але чи були вони дійсно противниками більшовизму і при яких умовах населення спромоглося б на організований супротив? За оцінками дослідників в Україні масова колективізація та депортація так званих „куркулів“ на

[91] Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 рр.). — Вінниця, 1997. — С. 64. Ймовірно, що це селяни, які знаходились на обліку у місцевих підрозділах органів держбезпеки.

[92] Рибак І.В., Матвєєв А.Ю. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та південно-Східній Волині. — Кам’янець-Подільський, 2001. — С. 64

[93] ДАХм.О. — Ф.П-458,оп.1,спр.324. — Арк.208-209.

[94] Васильєв В., Віола Л. Назв. праця. — С. 205-206.

початку 1930-х рр. спричинила стихійні селянські виступи[95]. Виявлені та опубліковані архівні документи не підтверджують існування організованого начала у виступах селян.

Розглянемо один з випадків, що набув значного резонансу в партійно-державних структурах УСРР і став відомий Сталіну. У прикордонних з Польщею селах Плужненського району селяни за умовним сигналом збіглися вночі до колгоспів і почали забирати назад усуспільнене майно. Мотивуючи згодом такі дії, учасники „волинки" говорили, що радянський уряд не визнає примусової колективізації, що місцева влада проводила колективізацію незаконно[96]. У доповідній записці секретаря Шепетівського окружкому партії Пилипенка в ЦК КП(б)У зазначалося, що у селянських „волинках" найбільш активну роль відігравали жінки. Заворушення ці виникли „внаслідок прорахунків та грубого перекручення лінії партії при проведенні колективізації, збору насіннєвого матеріалу, введення додаткового оподаткування, закриття церков без необхідної на те підготовки селянських мас"[97]. В окремих випадках місцеві чиновники та активісти обманним шляхом записували селян до колгоспу. Так, незважаючи на те, що на зборах селян села Гнійниця Плужненського району за організацію колгоспу проголосувало лише п'ять чоловік, колгосп був утворений, а результати голосування фальсифіковані[98].

Селянський виступ, який розпочався у Плужному 20 лютого 1930 р., зібрав на площі біля церкви понад 1500 чоловік. Присутні вимагали: „Не чіпайте церкви", „Геть колективізацію", „Геть радянську владу". Натовп кинувся розбирати усуспільнене зерно, інвентар. Після втручання військових виступ селян був придушений. Проте 26 лютого „волинки" з вимогами повернення усуспільненого зерна та інвентарю охопили майже всі села району, поширилися на інші райони округу[99].

У Полонському районі з 27 населених пунктів виступи відбулися у 24 селах, Ляховецькому — 19, Антонінському — 25, Ганнопільському — 22, Грицівському — 18. Селянські заворушення пройшли в більшості сіл Теофіпольського та Ізяславського районів, майже в кожному селі Судилківського району було розібране усуспільнене зерно та інвентар, у прикордонному з Польщею Ганнопільському районі кілька груп селян намагалися перейти державний кордон.

Активну участь у селянських виступах брало населення польських сільських рад сіл Хотень Плужненського району, Цмівка та Судимонт Шепетівського району, Буртин, Новоселиця Лабунської єврейської сільради Полонського району[100]. Не залишилося осторонь подій німецьке населення району. 8 березня 1930 р. жінки німецької колонії Дерманка зібралися біля сільради. До них приєдналися жителі німецьких сіл Конотоп і Михайлючка на Шепетівщині. Організатори зборів проти колективізації вирішили землю розділити порівно між усім населенням Дерманки[101].

---

[95] Див.: Васильєв В., Л.Віола. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.). – Вінниця, 1997 та інш.

[96] Місінкевич Л.Л. Єврейська і польська національні меншини Поділля (20-30-ті рр. XX століття). — К., 2001. — С. 77.

[97] ДАХм.О. — Ф.П-458, оп.1, спр.324. — Арк.2.

[98] Там само. — Арк.11.

[99] Там само. — Арк.6.

[100] Там само. — Арк.17, 18, 21, 22, 23, 25.

[101] Там само. — Арк.161.

Подібні заворушення під гаслом „Геть колективізацію“ пройшли у селах Ушиця і Кульчіївці Кам'янецького округу, Війтівці — Проскурівського округу.

Селянські протести в січні — березні 1930 р. покотилися Україною. Перебуваючи у цей час в республіці, голова ЦКК ВКП(б) — нарком РСІ СРСР Г. Орджонікідзе у нотатках виклав враження від побаченого: „Україна поставила за мету досягти стовідсоткової колективізації. Там, де не вистачало розуму, в хід пускалося голе адміністрування. Внаслідок чого село дуже стривожене, жіночі бунти не рідкість, а в трьох округах — Тульчинському, Шепетівському і Могилівському — справжні повстання селян. Повстання придушено зброєю, застосовано кулемети, а в окремих місцях — і гармати. Убитих і розстріляних 100, поранених декілька сотень... Причини: скороспішна колективізація, погоня за процентами, усуспільнення корів, звірячі утиски при вилученні насіння, глумлення над релігією і церквою, обшуки, знімання дахів, підлоги, печей та інше....“[102].

Архівні документи свідчать, що інформація про селянські заворушення в Україні, зокрема в прикордонних районах, надходила до Сталіна, який наказав керівництву УСРР взяти під контроль ситуацію. На Правобережну Україну відрядили голову ДПУ УСРР В. Балицького. На чолі кавалерійських загонів військ ДПУ, під прикриттям бронепоїзда він придушував селянські повстання. За його висновками „причиною хвилювань стали грубі викривлення класової лінії, адміністративний і невиправданий тиск на селянство при проведенні колективізації і відбору посівного матеріалу. І це в умовах прикордонного Шепетівського округу, який мав національні польські райони, при засміченості округу антирадянськими та контрреволюційними елементами, надзвичайній несвідомості селянства, серед якого недостатньо була проведена політична робота. Необхідно більш обережно проводити колективізацію і нанести відчутний удар по контрреволюційним куркульським групам села“[103].

На місця направили загони міліції, курсантів військових училищ, чекістів. У Шепетівському окрузі сформували 5 оперативних секторів зі співробітників держбезпеки, залучили червоноармійських командирів, щоб виявити осіб — ініціаторів „волинок“, які були причетні до побиття партійно-господарського активу, розбирання колгоспного майна. Затримали 427 осіб, в тому числі в Ляховецькому районі — 63, в Ганнопільському та Плужненському районах — по 49, Старокостянтинівському — 45[104].

Масові виступи селян проти насильницької суцільної колективізації серйозно занепокоїли керівництво СРСР. Сталін оприлюднив статтю „Головокружение от успехов“[105], у якій переклав вину за „перегини“ колективізації на місцевих керівників. Для припинення заворушень на селі ЦК ВКП(б) у березні — квітні 1930 р. прийняв ряд документів, спрямованих на ліквідацію „порушень“ принципів колективізації. Тимчасово була відновлена добровільність при формуванні колгоспів. Призупинення

[102] Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 рр.). — Вінниця, 1997. — С.88.
[103] Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні у 20-30-ті рр. XX століття. — К., 1994. — С. 42.
[104] ДАХм.О. — Ф. П-458, оп.1, спр. 324. — Арк.31.
[105] // Правда. — 1930. — 2 марта.

першої хвилі насильницької суцільної колективізації спричинила до масових виходів селян з колгоспів, розбору усуспільненого майна, худоби, реманенту. У Шепетівському окрузі відсоток колективізованих господарств зменшився з 86,4 до 24,6, у Кам'янець-Подільському — вдвічі.

Восени 1930 р. вожді ВКП(б) ініціювали другу хвилю колективізації та розкуркулення. Місцеві партійно-радянські керівники намагалися ретельно виконувати настанови РНК СРСР та ЦК ВКП(б). В інструкції Кам'янець-Подільського окружкому КП(б)У, розісланій райкомам партії, вказувалося: „З прибуттям в село керівники повинні зв'язатися з партійним осередком, сільрадою і, залучаючи перевірений радянський актив, приступити до роботи:

а) вжити заходів з охорони колгоспів, складів з хлібом;

б) за списками, які надані їм, оголосити сім'ям розкуркулених про готовність до висилки, причому дозволяється сказати, що вони будуть вислані на Урал разом з чоловіками, які зараз знаходяться в кам'янецькій тюрмі. Необхідно попередити, щоб кожна сім'я була забезпечена запасами продовольства у розмірі 2-місячної норми, взуттям, літнім та зимовим одягом в розмірах особистої потреби, а також предметами особистого вжитку: сокирами, лопатами, пилками, відрами, рубанками і т. п. Сім'ї повинні бути підготовлені з таким розрахунком, щоб до 14 год. 31 травня, могли прибути на станцію відправки Кам'янець-Подільський;

в) з метою попередження можливих втеч окремих членів родини і спроб ухилитися від виселення, сільські керівники зобов'язані перед оголошенням і до кінця висилки встановити постійне чергування по селу і неослабне стеження за будинками та сім'ями виселенців"[106].

На початку літа 1931 р. в УСРР провели другу, наймасштабнішу за розмірами депортацію селянських господарств, яка досі залишається не вивченою істориками внаслідок неприступності архівних документів. У цілому у 1928–1931 рр. від проведених операцій з розкуркулювання в Україні зникли 352 тисячі селянських господарств[107], за неповними даними постраждало близько одного мільйона осіб[108]. У статистичній довідці відділу по спецпоселенцях ГУТАБу ОДПУ СРСР відзначалося, що за цей час з території України було відправлено на спецпоселення в райони Якутії, Північного та Далекого Сходу, Уралу, Західного та Східного Сибіру 63 817 сімей з України. З них у Північний край — 19658, за Урал — 32127, у Західний Сибір — 6556, у Східний Сибір — 5056, у Якутію — 97, на Далекий Схід — 323[109].

Після цього на селі збройний примус не застосовувався, адміністративний тиск продовжувався в формах погроз розкуркулення, податкової політики тощо. Темпи колективізації знову почали зростати. На 1 січня 1932 р. середній показник колективізації у районах Вінницькій області (створена у лютому 1932 р.) становив 55,9 відсотка, а в окремих районах: Меджибізькому — 74, Волочиському — 76,9 відсотка[110].

[106] Рибак І. В. Історія рідного краю XX ст. — Кам'янець-Подільський, 1997. — С.21.
[107] Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. — К.: Либідь. — 1991. — С. 104.
[108] Кремень В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко М.В. Україна: альтернатива поступу (критика історичного досвіду) — К.: RC-UKRAINA, 1996. — С. 378.
[109] Земсков В.Н. Спецпоселенцы в СССР, 1930-1960. Институт российской истории. — М.: Наука, 2003. — С. 17.
[110] Нариси історії Поділля. — Хмельницький, 1990, — С.51.

Погрози розкуркулення мали під собою реальну основу оскільки, за негласної згоди керівництва СРСР та УСРР місцеві чиновники відносили до куркулів селян, які не бажали працювати у колгоспах. 12 червня 1932 р. начальник Вінницького обласного відділу ДПУ В. Левоцький повідомляв секретарю обкому КП (б)У М. Алексєєву, що „практика розкуркулювання супроводжувалася масовими викривленнями класової лінії, в результаті чого в ряді місць зафіксовані масові випадки продажу середняцьких і навіть бідняцьких господарств. Цим господарствам місцева влада теж „довела" тверді завдання. У більшості районів був відсутній облік розкуркулених та розпроданих господарств, їх майна". Так, в Староконстянтинівському районі налічувалося 16 621 господарство, з них „куркульських" — 91. Облік розкуркулених не проводився. Чекісти виявили, що в 31 сільраді з 46 за неповними даними розкуркулено та розпродано 425 господарств, з них „куркульських" лише 74. В с. Іршики активісти оштрафували 73 господарства, з них заможних –34, середняцьких — 23, бідняцьких — 7, навіть 9 колгоспників[111] .

Паралельно з розкуркулюванням здійснювалися кампанії „очищення прикордонної смуги від неблагонадійних осіб". З початком насильницької колективізації до них застосували депортації. 13 листопада 1929 р. РНК УСРР прийняв постанову про проведення такої депортації, ймовірно без санкції РНК СРСР, на що звернув увагу російський дослідник П. Полян[112] . У ній, зокрема, говорилося: „З метою швидкого оздоровлення господарських умов прикордонної смуги УСРР і полегшення реконструктивних заходів Рада Народних Комісарів постановляє:

1. Вважати необхідним при організації переселення з прикордонної смуги включати в переселенські контингенти в добровільному порядку і в першу чергу громадян, визнаних соціально небезпечними для подальшого перебування в межах тієї смуги.

2. Визнати особливо необхідним протягом найближчих років розвантажити від соціально небезпечного елементу Коростенський, Волинський, Шепетівський, Проскурівський, Кам'янець-Подільський, Могилів-Подільський, Тульчинський і Одеський округи та МАСРР, і, в першу чергу, райони цих округів, розташованих у межах 22-кілометрової зони прикордонної смуги, а саме: […] Ганнопільський, Славутський, Плужненський, Ляховецький, Теофіпольський і Базалійський — Шепетівського округу; Волочиський і Юринецький — Проскурівського округу, Чемеровецький, Лянцкорунський, Оринінський, Довжоцький, Жванецький, Китайгородський, Староушицкий і Новоушицкий — Кам'янець-Подільського округу [...]".

Передбачалося створення при наркоматі землеробства УСРР спеціальної комісії у складі його представників, а також ДПУ і НКВС УСРР. Їй належало підібрати та визначити черговість депортації окремих господарств до Сибіру, визнаних соціально небезпечними, підготувати та реалізувати заходи для стимулювання — подачі цими господарствами заяв для переселення (податковий тиск тощо), формувати плани переселення та контролювати діяльність місцевих органів щодо проведення „добровільного переселення". Подібні комісії створювалися при окружних та районних земельних відділах прикордонних округів. До складу комісій входили

[111] ДАВін.О. Ф. П-136, оп.3, спр. 11. — Арк.80.
[112] Сталинские депортации. 1928-1953 / Состав. Н.Л. Поболь, П.Полян. — М.: МФД, 2005.– С. 35.

представники місцевих апаратів ДПУ, земвідділу та адміністративного відділу, їх діяльність була засекречена.[113] .

Спецкомісія при НКЗ УСРР визначила перелік соціально-небезпечних елементів:

– підозрювані у грабунках, бандитизмі, конокрадстві, крадіжках, підпалах, хуліганстві;

– особи, які мають зв'язок з куркулями, підкуркульники;

– сім'ї адміністративно висланих за кримінальні злочини;

– особи, які повернулися з адміністративного вислання;

– особи, які відбули покарання за контрреволюційні злочини;

– колишні люди (жандарми, поміщики, поліцейські);

– особи, які мають родичів за кордоном;

– „вичищені" з радянського апарату за неблагонадійність;

– перебіжчики, які залишилися у прикордонній смузі;

– офіцери контрреволюційних армій;

– учасники політичних банд, контрреволюційних організацій.

Історики поки що не можуть відповісти точно, яким чином здійснювалася така „добровільна депортація", але відомо, що політбюро ЦК КП(б)У 13 березня 1930 р. затвердило представлений ДПУ УСРР план проведення в прикордонних округах операції „з вилучення куркульських контрреволюційних і шпигунських елементів", відрядило до 13 округів 400 відповідальних працівників ЦК КП(б)У, вищих органів державної влади, спецслужб республіки[114] . 17 квітня 1930 р. НКЗ УСРР України звернувся до НКЗС СРСР з проханням визначити місця переселення до Сибіру, повідомити принципи розташування переселенців, забезпечити їм матеріальну допомогу на нових місцях, визначити можливі строки приймання першої партії переселенців[115] .

Політичні чистки продовжилися влітку 1930 р., коли політбюро ЦК КП(б)У звернуло увагу на необхідність перегляду контингенту працюючих в прикордонній смузі спеціалістів з метою виявлення „антирадянського елементу". Заслухавши 21 червня 1930 р. доповідь завідувача культпрофвідділу ЦК КП(б)У А. Хвилі, політбюро ЦК КП(б)У визнало за необхідне вислати з прикордонних округів близько 1000 громадян. Для секретарів парткомітетів Одеського, Кам'янець-Подільського, Вінницького, Проскурівського, Тульчинського, Могилів-Подільського, Бердичівського, Житомирського округів, Молдавського обкому партії було підготовлено спеціальний обіжник за підписом секретаря ЦК КП(б)У П. Любченка та А. Хвилі „Про чистку фахівців прикордонних округів". В ньому визначалися контингенти, які планувалося вислати за межі України, а також ті, кому надавалася можливість працювати в інших областях республіки[116] . Важко сказати, як виконувалося це рішення, або за яких причин його скасували[117]. Скоріше за все після масових селянських заворушень влада побоювалася спровокувати нове напруження ситуації у західних регіонах СРСР.

[113] Сталинские депортации. 1928-1953 / Состав. Н.Л. Поболь, П.Полян. — М.:МФД, 2005. — С. 39-40.
[114] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 16, спр. 7. — Арк. 154-155.
[115] Сталинские депортации. 1928-1953 / Состав. Н.Л. Поболь, П.Полян. — М.:МФД, 2005. — С. 44.
[116] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 16, спр 34. — Арк. 145, 147 зв.
[117] Там само. — Арк. 160.

Однак у грудні 1931 р. ЦК ВКП(б) прийняло рішення „зміцнити прикордонну смугу". 8 січня 1932 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову, що передбачала проведення „закритої чистки" із „заміною і нейтралізацією антирадянських елементів" по 51 району. Серед інших особлива увага зверталась на Славутський, Ізяславський, Ляховецький, Теофіпольський, Волочиський, Юринецький, Чемеровецький, Оринінський, Староушицький, Новоушицький, Кам'янець-Подільський, Деражнянський, Летичівський, Городоцький райони. До списку „неблагонадійних" включалися Антонінський, Дунаєвецький, Красилівський, Шепетівський райони. За необхідне визнали „по лінії ДПУ посилити роботу з видалення із прикордонної смуги, в першу чергу з перерахованих районів, активних контрреволюційних і куркульських елементів"[118]. Для цього при ЦКК КП(б)У утворювалась спеціальна комісія за участю представників ЦКК (Таран — голова), ДПУ (Карлсон), ВУЦВКу (Василенко — заступник голови), ВУРПС (Романов), Прокуратури (Вікторов).

Маємо констатувати, що хід виконання наведених вище рішень залишається не вивчений дослідниками. В історичній науці краще висвітлені проблеми депортацій поляків, німців, чехів з прикордонних регіонів України та Білорусії. Наприклад, польська меншина цих республік складала приблизно 780 тис. осіб, серед яких, за оцінкам місцевих парторганів та апаратів ДПУ, панували „пораженські та антирадянські настрої". В умовах напружених міждержавних відносин між СРСР та Польщею, Румунією представники цих націй розглядалися потенційною „п'ятою колоною", якою скористаються „імперіалістичні держави" при нападі на Радянський Союз[119].

Постановою політбюро ЦК ВКП(б) від 5 березня 1930 р. „Про польські поселення в прикордонній смузі" передбачалося „выселить из приграничных округов Белоруссии (Полоцкого, Минского, Бобруйского и Мозырского) и Правобережья Украины (Коростенского, Волынского, Шепетовского, Проскуровского, Каменец-Подольского, Могилев-Подольского, Тульчинского, Одесского, Бердичевского округа и МАССР):

а) семейства лиц, осужденных за бандитизм, шпионаж, активную контрреволюцию и профессиональную контрабанду;

б) независимо от того, происходит ли в районах сплошная коллективизация или нет, выселить из них кулацкие хозяйства, в первую очередь польской национальности, всех трех категорий, в размере дополнительно к той разверстке, которая уже произведена — из Белоруссии — 3-3,5 тыс. семейств и из Украины 10-15 тыс. семейств в те районы, которые были определены для выселения кулацких хозяйств 1-й и 2-й категории. В счет этих цифр по Белоруссии и Украине могут быть выселены из перечисленных районов те шляхетские семейства (независимо от их материального положения), пребывания которых около границы органами ОГПУ и местными партийными органами признано опасными. Выселяемые шляхетские семейства могут быть выселены в отдаленные от границы районы Белоруссии и Украины". Водночас органи ДПУ планували „чистку" партійно-радянського місцевого апарату,

[118] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 16, спр. 8. — Арк. 136.
[119] Сталинские депортации. 1928-1953 / Состав. Н.Л. Поболь, П.Полян. — М.:МФД, 2005. — С. 35.
[120] Там само.– С. 36, 41.

„нейтральної“ інтелігенції та заміну її прорадянськи налаштованими особами. Всього під час цієї акції було депортовано біля 15 тис. осіб[120].

Колективізація та масові депортації спричинили на початку 1930-х рр. кризу сільськогосподарського виробництва. В колгоспах спостерігався низький рівень трудової дисципліни, безвідповідальність, крадіжки. Селяни не бажали працювати на державу за безцінь. У 1929 — 1932 рр. було знищено половину поголів'я худоби у селянських господарствах та колгоспах[121]. За таких умов держава намагалася вилучити у селян максимальну кількість хліба. Наприкінці 1931 — у першій половині 1932 рр. Україну охопив широкомасштабний голод. Селяни, щоб не померти від голоду, намагалися приховати збіжжя та продовольство[122].

7 серпня 1932 р. ВЦВК і РНК СРСР прийняли постанову, відповідно до якої розкрадання майна колгоспів і кооперативів каралося розстрілом, а при „пом'якшуючих обставинах“ — позбавленням волі на строк не менше 10 років[123]. У листопаді 1932 р. в республіці розпочала роботу „надзвичайна комісія“, очолювана головою РНК СРСР В. Молотовим. Для активізації роботи органів держбезпеки політбюро ЦК ВКП(б) направило особливим уповноваженим в республіку заступника голови ОДПУ СРСР В. Балицького з підпорядкуванням йому апарату ДПУ УСРР[124]. 18 листопада 1932 р. політбюро ЦК КП(б)У у присутності В. Молотова ухвалило постанову „Про ліквідацію контрреволюційних гнізд і розгром куркульських груп“, яка зобов'язала ДПУ „провести вилучення і засудження злісних рахівників і бухгалтерів колгоспів, що зривають плани хлібозаготівель і організовують розкрадання колгоспного хліба, охопити цією операцією до 300 осіб, сконцентрувавши удар на найбільш важливих для успіху хлібозаготівель районах і колгоспах“[125].

До перевірки 243 районів України було залучено значну кількість партійних, радянських працівників, співробітників ДПУ, міліції. В результаті заарештували 766 працівників сільськогосподарського виробництва[126]. Арештів зазнали місцеві партійно-радянські керівники, які не бажали виконувати жахливі накази Кремля[127].

Наприкінці грудня 1932 р. в УСРР прибула ще одна „надзвичайна комісія“ на чолі з секретарем ЦК ВКП(б) Л. Кагановичем. На засіданні політбюро ЦК КП(б)У 29 грудня 1932 р. за участю Л. Кагановича було схвалене рішення — вислати 700 родин з відсталих у хлібозаготівлі районів Дніпропетровської області, а також групу „злісних елементів та куркулів (без родин)“ в кількості 700 осіб“. Наступного дня прийнято

---

[121] Данилов В. Феномен первых пятилеток // Горизонт. — 1988. — № 5. — С. 32.

[122] Див.: Голод та Голодомор на Поділлі 1920-1940 рр. — Вінниця, 2007. — 704 с.

[123] Постанова ЦВК і РНК СРСР"Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперацій та зміцненню суспільної (соціалістичної) власності від 7 серпня 1932 р. // Хрестоматія з історії держави і права України. — Т. 2. / За редакцією В. Д. Гончаренка. — К.: Ін Юре. 1997. — С. 323-324.

[124] РДАСПІ. — Ф. 17, оп. 3, спр. 907. — Арк. 20.

[125] ЦДАГО України. — Ф. 1. оп. 16. спр. 9. — Арк. 59.

[126] Адамовський В. І. Депортація населення України в першій половині XX століття: причини, наслідки, шляхи повернення на Батьківщину: Дис. ... канд. іст. н. — Київ, 2004. — С. 63.

[127] Материалы о ходе следствия по делу о сопротивлении хлебозаготовкам в Ореховском районе на Украине // Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. Январь 1922 — декабрь 1936. — М.: МФД, 2003. — С. 344-355.

рішення про виселання 300 родин куркулів та 500 осіб злісних елементів і куркулів без родин з Чернігівської області[128]. За постановою ЦК ВКП(б) від 16 січня 1933 р. з Одеської області запропоновано виселити 500 сімей куркулів, з Харківської — 400 куркульських сімей, 40 комуністів виключити з партії[129].

Не оминули політичні репресії часів голодомору 1932-1933 рр. Поділля, яке, на думку керівників органів державної безпеки України, за „контрреволюційною засміченістю" посідало одне з перших місць в Україні. Головними причинами вони вважали відсутність пролетарських осередків, сусідство з „капіталістичними країнами, які завжди мали колонізаторські та інтервенціоністські тенденції" — Польщею та Румунією. Зокрема, чекісти вважали, що Польща „в перші роки революції створювала умови для розвитку української контрреволюції і впровадження в куркульське середовище ідеї української дрібнобуржуазної державності". Основними провідниками цієї ідеї стали члени українських „небільшовицьких" партій (меншовики, повітові осередки яких активно діяли на Поділлі, укапісти, українські есери та ін).

Посиленню українських державницьких почуттів подільського селянства сприяло перебування у Вінниці та Кам'янці-Подільському уряду УНР. Частина селянства добровільно чи за мобілізацією перебувала в армії ЗУНР та у складі підрозділів армії Петлюри. Урядові установи УНР залучали до роботи місцеву інтелігенцію, функціонували місцеві органи влади, чисельні громадські, культурно-освітні та кооперативні товариства.

Начальник Вінницького обласного відділу ДПУ В. Левоцький у доповідній записці секретарю Вінницького обкому М. Алєксєєву від 7 березня 1932 р. зазначав, що такі фактори сприяли „глибокому контрреволюційному укоріненню, а також залишили багато прихильників і по сьогодні"[130]. Доказом вважався так званий „політичний бандитизм", який був поширений на території Правобережної України до 1924 р. У районах Поділля діяли загони отаманів Лиха, Шепеля, Волинця, Гальчевського, Чалого, Заболотного[131].

У згаданій доповідній записці В. Левоцький наводив численні приклади існування міфічних контрреволюційних організацій, зокрема, „Подільської філії українського національного центру", осередків „церковників", численних повстанських угруповань[132]. Стихійні виступи селянства у 1930 р. кваліфікувалися ним як організований збройний спротив радянській влади. Особливо він підкреслював „контрреволюційну активність по лінії повстанства"[133]. Таким чином, виходячи з логіки керівництва органів ДПУ, на Поділлі на початку 1930-х рр. було чимало потенційних супротивників радянської влади.

---

[128] ЦДАГО України. — Ф. 1. оп. 16. спр. 9. — Арк. 83 — 84, 101.

[129] Постановления Политбюро ЦК ВКП(б) „О выселении из Одесской области кулацких элементов" С приложением телеграммы В. А. Балицкого № 128, п. 24/4. „О выселении из Харьковской области кулацких элементов" с приложением телеграммы С. В. Косиора № 128, п. 59/39 // Лубянка. Сталин и ВЧК — ГПУ — ОГПУ — НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. Январь 1922 — декабрь 1936. — М.: МФД, 2003. — С. 390-391.

[130] ДАВін.О. — Ф. П-136, оп.3, спр. 8. — Арк.29.

[131] Там само. — Арк.30.

[132] Там само. — Арк.29-48

[133] Там само. — Арк.29.

Такі погляди відповідали, а здебільшого й визначалися настановами вищого партійно-державного керівництва СРСР. Недарма Сталін в листі до Л. Кагановича від 11 вересня 1932 р. писав: „Справи на Україні погані. [...] Погано за лінією ДПУ. Реденсу (тоді голова ДПУ України. — Авт.) не до снаги керувати боротьбою з контрреволюцією у такій великій та своєрідній республіці, як Україна. Якщо не візьмемося за виправлення становища на Україні, Україну можемо втратити. Майте на увазі, що Пілсудський не дрімає, і його агентура на Україні набагато сильніша, ніж гадає Реденс чи Косіор. Майте також на увазі, що в Українській компартії (500 тисяч членів, хе-хе) перебуває немало гнилих елементів, свідомих і позасвідомих петлюрівців, нарешті — безпосередніх агентів Пілсудського. Як тільки справи погіршаться, ці елементи не забаряться відкрити фронт всередині (та за межами) партії, проти партії. Найгірше — це те, що українська верхівка не бачить цих небезпек“[134].

Не дивно, що під час страшного голодомору на Поділлі тільки за листопад-грудень 1932 р. ДПУ „ліквідувало“ 121 „контрреволюційну групу“ в складі 548 осіб, з яких 75 були кваліфіковані як „петлюрівці“, а 61 — „колишні бандити“[135]. Зокрема, за останніх п’ять місяців 1932 р. лише в Затонському районі до різних строків позбавлення волі було засуджено 183 селянина, у Волочиському районі кількість засуджених наприкінці року складала 922 особи[136].

Всього в Україні органи держбезпеки заарештували у 1932 р. 74 849 осіб, а в 1933 р. — 124 463 особи[137]. Якщо до цього додати масові арешти та депортації 1930-1931 рр., цілком логічною є теза Ю.І. Шаповала, що для України „великий терор 1937-й р.“ розпочався саме 1932-1933 рр.[138]

Українські історики майже одностайні в тому, що колективізація, грабіжницькі хлібозаготівлі призвели до голодомору 1932-1933 рр.[139] Рятуючись від голодної смерті, селяни почали масово виходити з колгоспів. Тільки протягом червня місяця 1932 р. в Юринецькому районі було подано 297 заяв про вихід з колгоспу, Михалпільському — 600, Волочиському — 307, Ярмолинецькому — 280[140]. Колгоспники на зборах відмовлялися виконувати завищені плани.

У листі першого секретаря Вінницького обкому КП(б) В. Чернявського до ЦК КП(б)У від 17 лютого 1933 р. повідомлялось, що факти голодомору в області „починають набувати значних розмірів та характеру“. Як, приклад, наводилися факти голоду в західних районах Поділля, зокрема в Проскурові, Полонному. Станом на 18 березня 1933 р. органи влади зареєстрували 22 випадки опухання від голоду в Проскурові, 41 — у Полонному. Якщо станом на 30 квітня 1933 р., за офіційними даними, голод лютував у 385 населених пунктах Вінницької області, де проживало

---

[134] Див.: Васильєв В. Ціна голодного хліба // Командири великого голоду: Поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932-1933 р. / За ред. В. Васильєва, Ю. Шаповала. — К.: Генеза, 2001. — С.30-31.

[135] ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 1, спр. 371. — Арк. 15

[136] Завальнюк О. М. Хлібозаготівлі і голод 1932-1933 років на Хмельниччині // Голод 1932-1933 років на Хмельниччині: причини, наслідки, уроки. — Хмельницький, 1993. — С. 5.

[137] Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х-1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження. — Донецьк, 2003. — С. 119.

[138] Юрій Шаповал. В очікуванні Нюрнбергу // Критика. — Березень. — 1998.

[139] Див.: Голод та Голодомор на Поділлі 1920-1940 рр. — Вінниця, 2007. — С. 160-474.

[140] ДАВін.О. — Ф. П-136, оп.3, спр. 13. — Арк.83.

11 964 селянина, то на 15 травня — у 400 селах із 13 852 мешканцями. На кінець весни 1933 р. голод охопив 34 райони області[141]. Так, у Проскурівському районі голодували мешканці 21 сільської ради, Новоушицькому — 11, Кам'янець-Подільському — 4. За офіційними, зрозуміло, заниженими даними, було зафіксовано 71 випадок людоїдства, 9 випадків трупоїдства. За повідомленням із 10 районів станом на 15 травня 1933 р. від голоду померло 8 985 людей[142].

Навіть після збору врожаю 1933 р. голод не припинився. Заступник голови ДПУ УСРР З. Кацнельсон в січні 1934 р. доповідав секретарю ЦК КП(б)У Косіору, що в 52-х селах Шепетівського, Старокостянтинівського, Волочиського районів виявлено 750 голодуючих одноосібних господарств[143]. У листопаді 1934 р. Вінницький обком КП(б)У інформував ЦК КП(б)У про 86 984 смертей у 1932 р., 263 520 — у 1933 р. та 58 885 смертей у 1934 р.[144] До речі, ця жахлива статистика співвідноситься з підрахунками сучасних вчених, які стверджують, що різниця населення Вінницької області у 1932-1934 р. склала понад 500 тис. осіб. В цілому прямі втрати від голодної смерті в Україні 1932-1933 рр. оцінюються нині від 3 до 3,5 млн. чоловік[145].

Політичні репресії, що застосовувалися більшовицьким керівництвом в Україні, мали специфічну спрямованість — проти „українського сепаратизму" та його потенційних ідейних керівників — української інтелігенції. Більшість її не поділяла політику Кремля в Україні, критично ставилась до подій, що відбувалися в СРСР (конфіскація хліба тощо). У численних зведеннях ДПУ містяться висловлювання інженерів, економістів, вчених, які пророкували економічні невдачі. Керівництво СРСР з великою підозрою ставилось до інтелігенції та спеціалістів, що продемонстрував Л. Каганович. Виступаючи з доповіддю на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У 16 березня 1928 р., він заявив: „Навіть і до чесного спеца слід виявляти певний мінімум недовіри, адже „спец" все-таки не комуніст, не революціонер, не пролетарій, і звихнутися йому дуже легко. Він недостатньо вболіває за господарство. Для того, щоб „спец" був чесним, потрібно з ним завжди працювати так, щоб господарник (комуніст на господарській роботі — Авт.) певною мірою мав до нього недовіру. Ця недовіра не повинна різко кидатися у вічі. Але „спец" повинен відчувати, що до його праці ставляться критично, тоді він працюватиме чесно"[146].

Л. Каганович говорив це у зв'язку з так званою „шахтинською справою" — фальсифікованим судовим процесом над інженерно-технічними працівниками у Донбасі[147]. З кінця 1920-х рр. подібні процеси над „спеціалістами" стали типовим явищем маніпулювання громадською думкою, відвертими політичними репресіями проти інтелігенції.

---

[141] Рибак І. В. Наростання явищ голодомору у Подільських селах за повідомленням місцевих партійних та державних органів // Голод 1932-1933 років на Хмельниччині: причини, наслідки, уроки. — Хмельницький, 1993. — С.17-18.
[142] Там само. — С.19.
[143] Голод та Голодомор на Поділлі 1920-1940 рр. — Вінниця, 2007. — С. 445-446.
[144] Там само. — С. 460-461.
[145] Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.) — К.: Видавничий дім „Альтернативи", 1999. — С. 183.
[146] Шаповал Ю. І. У ті трагічні роки: сталінізм на Україні. — К.: Політвидав України, 1990. — С. 69.
[147] Лубянка. Сталин и ВЧК — ГПУ — ОГПУ — НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. Январь 1922 — декабрь 1936. — М.: МФД, 2003. — С. 800.

В Україні фальсифікований за ініціативою вищого партійно-державного керівництва СРСР в кабінетах ДПУ судовий процес у справі „Спілки визволення України“ 1930 р. продемонстрував національну спрямованість політичних репресій. Серед підсудних виявилися не лише представники „ворожих класів“, а й „український буржуазний націоналізм“. Так звана „справа“ об’єднала 45 осіб: академіків, професорів, лікарів, священиків, викладачів вищих навчальних закладів, вчителів та студентів на чолі з відомим діячем українського національного руху академіком С. Єфремовим[148]. Серед них секретар Кам’янець-Подільського наукового товариства ВУАН, викладач інституту народної освіти Ю. П. Філь[149], який нібито „спрямовував роботу наукового товариства на підготовку і виховання кадрів для боротьби з радянською владою, активно пропагував діяльність С. О. Єфремова та його прибічників, критикував політику партії“[150]. Незважаючи на те, що арештований Ю. Філь не визнав належності до „СВУ“, його засудили до 7 років концтаборів[151]. Загалом, після завершення основного процесу у Харкові близько 700 осіб у регіонах України було заарештовано у належності до „СВУ“[152].

Фальсифіковане створення „контрреволюційних організацій“ було звичним явищем у роботі репресивних органів. Так, в Кам’янець-Подільському чекісти „розкрили“ студентську націоналістичну контрреволюційну групу, яка прагнула повалити радянську владу і встановити буржуазну Українську Республіку[153]. Співробітники ДПУ трансформували літературний гурток „ТВІСС“ (рос. — Труд, Веселие, Искусство, Спорт, Самообразование) хімічного технікуму у „контрреволюційну студентську організацію“ в складі семи осіб, віком 18-23-х років. Основна мета „угруповання“, як подано у звинувачувальних висновках, направлена на повалення радянської влади шляхом організації селянського повстання в Кам’янець-Подільському окрузі. Для демонстрації „серйозних намірів“ до організації „зарахували“ професора інституту народної освіти О. М. Кожухова. Вчений був першим секретарем спілки вчителів-українців у Києві, заступником голови Краєзнавчого товариства. Крім того, студенти підтримували приятельські стосунки з професором Київського інституту народної освіти Й. Ю. Гермайзе — членом „СВУ“, що автоматично зараховувало членів літературного гуртка до „ворогів радянської влади“[154].

Після 8-місячного перебування під арештом та застосування протизаконних методів ведення слідства всі обвинувачені, крім О. Л. Гурбановського та О. М. Кожухова, зізналися у приналежності до антирадянського угруповання. Постановою судової трійки при колегії ДПУ УРСР від 11 лютого 1930 р. вони були звинувачені у контрреволюційній пропаганді та агітації за ст. 54^{10} КК УРСР і засуджені: С. І. Маркотенко до розстрілу,

[148] Шаповал Ю. І. Переддень і апогей великого терору // Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст. Історичні нариси. — Київ: Наукова думка, 2002. — С. 404.
[149] ДАХм.О — Ф. Р. 6193 оп. 12 спр. П-25557 — Арк. 1.
[150] Там само. — Арк. 62.
[151] Там само. — Арк. 63.
[152] Див.: Пристайко В. І., Шаповал Ю. І. Справа „Спілки визволення України“: невідомі документи і факти. — К.: Інтел, 1995. — 448 с.; Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX століття. Історичні нариси. — К.: Наукова думка, 2002. — С. 404-405.
[153] ДАХм.О. — Ф. Р-6193 оп. 12 спр. П — 23791 — Арк. 438.
[154] Там само. — Арк. 426-427.

О. Л. Гурбановський до 10 років, М. В. Томасєвич – 5 років, Й. Й. Галецький – 4 років, М. А. Піонтковський – 3 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах. В. П. Кілінська та Т. Я. Базяк були ув'язнені в концтабір строком на 2 роки умовно.

У другій половині 1931 р. співробітники ДПУ викрили чергову міфічну організацію — „Український національний центр". У Харкові, Києві, Дніпропетровську та інших містах заарештували колишніх членів партій соціалістів-революціонерів, Української соціал-демократичної робітничої, Комуністичної партії Західної України[155]. Керівну роль у діяльності „Центру" відвели академіку М. С. Грушевському, але він категорично заперечував антирадянську діяльність, тому його виключили зі списків учасників процесу. По справі „УНЦ" проходило 50 осіб, яких у лютому 1932 р. засудили у „закритому порядку" до різних строків ув'язнення[156].

Чекісти виділили з „УНЦ" нібито „очолювану" академіком М. І. Яворським міфічну „Українську військову організацію", подільська філія якої діяла ще з 1924 р. Головним її осередком стала кафедра історії культури Поділля Кам'янець-Подільського Інституту Народної Освіти[157], а метою — підготовка військового повстання, повалення радянської влади та відновлення „буржуазної соборної України". До „контрреволюційного осередку" зарахували професора В. О. Гериновича, якому приписали керівництво філією[158], Ф. А. Кондратського, Н. Т. Гамарака, Любарського, Добуша, Кобилянського, А. Волянського, О. М. Кожухова, О. С. Мельника, А. А. Марценюка, М. А. Коссака[159]. Окрім зазначених осіб, в організацію включили вчителів з багатьох сіл Кам'янеччини, де діяли культурно-просвітницькі краєзнавчі осередки, що автоматично стали „структурними підрозділами контрреволюційної організації". Всього в Кам'янець-Подільському окрузі „віднайшли" 50 „контрреволюційних" краєзнавчих осередків.

В обвинувальному вироку за кримінальною справою В. О. Гериновича слідство визнало його шпигунську діяльність на користь Польщі, співпрацю з керівниками української еміграції, організацію в 1931 р. на Дунаєвеччині антирадянського виступу селян. Хоча доказів не надали, судова трійка при колегії ДПУ УСРР 10 листопада 1933 р. ухвалила вирок — 10 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах[160]. Його колеги — професори сільськогосподарського інституту О. С. Мельник [161], М. Т. Геращенко, С. А. Плюйко, В. П. Храневич, завідувач навчальної частини А. В. Розенкранц та професор М. В. Курневич з інституту соціального виховання, асистент фізіології інституту технічних культур Ф. Д. Наливайко та директор ботанічного саду Ф. С. Панасюк — постановою колегії ДПУ УСРР від 3 грудня 1933 р. за ст. 54[11] були позбавлені волі на 5 років кожний у виправно-трудових таборах. Професор, завідувач

[155] Касьянов Г. В., Даниленко В. М. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-і роки). — К.: Наукова думка, 1991. — С. 77.
[156] Див.: Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський: Справа „УНЦ" і останні роки (1931-1934). — К.: Критика, 1999. — 353 с.
[157] ДАХм.О — Ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-19057. — Арк. 81.
[158] ГДАСБ України. — Ф.П. — Спр. 5971. — Арк. 388.
[159] ДАХм.О — Ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-17758. — Арк. 17.
[160] Галузевий державний архів Служби безпеки України. — Спр. 5971. — Арк. 384.
[161] ДАХм.О — Ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-19057. — Арк. 92.

кафедри Інституту соціального виховання Г. Д. Бутко був позбавлений волі у виправно-трудових таборах строком на 3 роки, а доцент цього ж інституту М. Є. Савченко та старший референт Кам'янець-Подільської районної потребкооперації М. П. Якимов засуджені до вислання в Сибір строком до трьох років[162] . Науковий співробітник гідробіологічної станції А. А. Марценюк постановою судової трійки при колегії ДПУ УСРР від 1 жовтня 1933 р. був позбавлений волі за ст. 54[11] до 5 років. Відбуваючи покарання на Соловках, він постановою трійки УНКВС Ленінградської області від 25 листопада 1938 р. був засуджений до страти без пред'явлення звинувачення[163] .

На масштаби політичних репресій в країні впливало ускладнення міжнародної ситуації. Початок агресії Японії на Далекому Сході в 1931 р. та прихід до влади у Німеччині в 1933 р. націонал-соціалістів на чолі з А. Гітлером спонукали керівництво СРСР посилити контроль за суспільством. Передусім це стосувалось населення прикордонної України, що межувала з „панською" Польщею та „боярською" Румунією. На переконання Й. Сталіна з території цих держав проявлялась найбільш імовірна агресія проти СРСР. Він пам'ятав, що польські робітники і селяни у 1920 р. під час походу Червоної Армії на Варшаву проігнорували заклики про „інтернаціоналізм" та „братство по класу" і піднялися на боротьбу з агресором. Розпочата в 1920-х рр. політика „коренізації", на думку Сталіна, лише посилила „націоналістичні дрібнобуржуазні настрої". Тому вона видозмінювалась у напрямку формування радянської ідентичності та патріотизму. З цієї точки зору численні компактні етнічні групи на західному кордоні УСРР розцінювалися як потенційна „п'ята колона", від якої надходить загроза широкомасштабного зрадництва та шпигунства.

Антипольські настрої були типовими серед місцевого партійно-державного апарату. Вони ідентифікували поляків-громадян СРСР як „контрреволюціонерів" і прихильників „ворожої прикордонної держави", які потребують пильного нагляду. У планах підготовки до неминучого збройного зіткнення зі „світовим імперіалізмом" особливе місце займало так зване „очищення" західних прикордонних областей від „політично неблагонадійного населення".

У цьому контексті події на Поділлі, де компактно проживало чимало поляків, чехів, німців, були типовим прикладом репресій проти „політично неблагонадійних" національних меншин. Тут згідно з переписом 1923 р. проживало 71 670 поляків (23,1% від польського населення республіки). Принагідно зауважимо, що з „поляками" ототожнювали українців-католиків, представників змішаних шлюбів, осіб, які мали польські прізвища.

У ході масових репресій 1932-1933 рр. оцінки керівництвом СРСР та УСРР політичних настроїв та політичної ситуації з національними меншинами стали відверто жорсткими. Проведений у вересні 1933 р. культпропом ЦК КП(б)У комплексний аналіз польської меншини у Київській та Вінницькій областях засвідчив „зростання активності куркульських, клерикальних, націоналістичних елементів, агентів польського фашизму"[164] .

---

[162] ДАХм.О — Ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-19057. — Арк. 191-192.

[163] Там само. Спр. П-17758. — Арк. 166.

[164] Рубльов О., Репринцев В. Репресії проти поляків в Україні у 1930-ті роки // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — № 1/2. — 1995. — С.117.

У постанові листопадового 1933 р. об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У „Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики на Україні" поряд з критикою „націоналістичного ухилу" колишнього наркома освіти УСРР М. О. Скрипника вказувалося на „послаблення більшовицької пильності партійних організацій у роботі серед трудящих національних меншостей, особливо серед польської та німецької людності", що призвело до засмічення колгоспів, шкіл, клубів, інститутів та ін. польськими й німецькими фашистськими елементами, деякі з них навіть пролізли у партію[165]. Пленум зобов'язав Вінницький обком партії посилити політичну роботу серед польського та німецького населення.

За спеціальною постановою оргбюро ЦК КП(б)У з 9 по 21 листопада 1933 р. у Вінницькій області було проведене масове вивчення стану кадрів культурно-освітніх установ. Здійснення „перевірок" покладалося на спеціальні комісії, до складу яких входили представники місцевих партійних комітетів, наркомату освіти, співробітники ДПУ. Особливу увагу комісії привернули новоутворені польські технікуми: Проскурівський педагогічний, Полонський агротехнічний, курси короткотермінової перепідготовки вчителів. Процес омолоджування та оновлення складу вчителів у більшості районів, як зазначали комісії, проходив при послабленій „політичній пильності та байдужому ставленні" відділів народної освіти до справи добору кадрів. В матеріалах оргбюро ЦК КП(б)У було зазначено, що обстеженням охоплено 815 чоловік в 42 районах краю, виявлені факти „засміченості" шкіл „антирадянськими елементами".

Згідно з рекомендаціями комісій було прийнято рішення про зняття й заміну 83 осіб та додаткове вивчення ще 70 працівників освіти. Серед цього контингенту 33 чоловіки мали родичів та знайомих за кордоном, 49 — були емігрантами, 19 — перебували у „ворожих арміях", 27 — за походженням були представниками експлуататорських класів. У Городоцькому районі було заборонено проживання осіб, які прийшли з-за кордону, в тому числі вчителів, що повернулися із Польщі. Так, вчитель З. М. Підгайний повернувся з-за кордону в 1925 р., а його брат О. М. Підгайний — у 1931 р. Перевіряючі виявили, що обидва — брати відповідального працівника Київського польпедінституту, виключеного з партії і знятого з роботи[166].

Прийняті за результатами перевірки постанови політбюро ЦК КП(б)У від 13 грудня 1933 р. „Про кадри шкіл нацменшостей" та оргбюро ЦК КП(б)У від 19 квітня 1934 р. „Про виконання листопадового пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У" стверджували, що Київський та Вінницький обкоми партії „не зрозуміли" мети „ворога України", який сконцентрував увагу на націоналістичній виховній роботі у польських та німецьких школах. Польських вчителів звинувачували у насильницькій полонізації українського населення. Обкомам КП(б)У запропонували переглянути кадри вчителів, перевірити стан викладання суспільних дисциплін тощо[167].

Від березня 1934 р. розпочалася нова хвиля перевірок національних шкіл на Поділлі. Заступник наркома освіти УСРР Хвиля звернувся до ЦК КП(б)У з

[165] // Партробітник України. — 1933. — №16. — С. 35.
[166] ДАВО. — Ф. П -136, оп. 6, спр. 503. — Арк.33-34.
[167] Чирко Б. В. „Шкідництво різних націй…" (Національні меншини на Україні у 1920-1930-ті роки за документами ЦДАГО України) // Архіви України. — 1992. — №4. — С.33.

пропозицією дати директиву Вінницькому обласному виконавчому комітету на перегляд спеціальними комісіями мережі польських шкіл в окремих районах регіону. Офіційною причиною стали скарги, що дітей в них навчають польською мовою, яку вони не розуміють. Обстеження польських шкіл, як правило, завершувалося батьківськими зборами. Батьки під тиском перевіряючих вимушені були погоджуватися на реорганізацію польських шкіл в українські.

Але не завжди селяни погоджувалися на пропозиції місцевих органів. У селах Новоушицького та Кам'янець-Подільського районів батьки виступали проти закриття польських шкіл. Їх скарги постійно надходили до редакцій польських газет „Трибуна Радзецька" та „Серп", в яких наводилися приклади неправомірних дій вищезгаданих комісій. Жителі с. Білогородка Ізяславського району скаржилися, що „в 1930 р. у нас відкрили польську початкову школу, але в кінці 1933/34 навчального року районний представник зібрав загальні збори батьків, на які прийшла невелика їх кількість. Вони ліквідували нашу школу під приводом того, що на Україні немає поляків, а є лише українці-католики. Між тим, більшість розмовляють між собою польською мовою і ми хочемо, щоб діти наші вчилися на польській мові"[168] .

Типовими були випадки підроблення протоколів батьківських зборів працівниками райвиконкомів. Підсумовуючи роботу комісій з обстеження польських шкіл, слід зазначити, що із 280 шкіл в серпні 1934 р. були охоплені перевіркою 129, які в новому навчальному році були реорганізовані в українські, або ліквідовувалися за браком контингенту учнів. Найбільше — 17 польських шкіл — було закрито в Городоцькому районі.

Виявлені під час перевірок „ворожі елементи" звільнялися з роботи і піддавалися репресіям. Після перевірки Славутської польської семирічки комісія зробила висновок, що вчителі школи „проводили націоналістичну роботу серед батьків та інших жителів міста". Директора школи А. І. Фурса було звільнено з роботи, заарештовано, звинувачено у контрреволюційній діяльності і засуджено до трьох років ув'язнення у таборі[169] .

В результаті у Вінницькій області з 285 польських шкіл реорганізували в українські 133. У 1934-1935 навчальному році в 152 польських школах навчалося 14 184 учні[170] .

У складних умовах працював польський Проскурівський педагогічний технікум. На початку 1933/34 навчального року справи з набором до навчального закладу були під загрозою зриву. Заяви подали лише 50 чоловік замість 90. На тримісячних педагогічних курсах підготовки вчителів молодшого „концентру" виявили бажання вступити 15 слухачів із 25 запланованих, старшого „концентру" — 6 замість 30. Невирішеними залишалися проблеми набору викладачів, забезпечення аудиторним фондом і гуртожитком. Тільки з 1 жовтня 1933 р. по 1 лютого 1934 р. в навчальному закладі змінилося 4 директори, 2 завідувачі навчальної частини, звільнено 4-х викладачів. Були заарештовані директори Струтинський, Немінський та виконувач обов'язків директора Войцехівський, деякі викладачі та студенти[171] .

[168] ЦДАГО України. — Ф. П. 1, оп. 20, спр. 6453. — Арк. 1,4,36,51.
[169] ДАХм.О. — Ф. 6193, оп. 12, спр. №17019. — Арк.75.
[170] ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 1, спр. 371. — Арк. 15.
[171] ДАХм.О. — Ф. Р- 2597, оп.1, спр.1. -Арк. 128,129,190.

Наприкінці 1933 — на початку 1934 рр. органами ДПУ була сфальсифікована справа Подільського обласного центру „Польської організації військової“ (ПОВ). Керівником організації оголосили А. Григоровича — польського інспектора Вінницького облвно[172]. Згодом місцевий апарат ДПУ звітував перед керівництвом республіки, що викрито і ліквідовано на Поділлі розгалужену мережу організації „ПОВ“. Основним осередком організації стала „наросвіта — місце концентрації націоналістично настроєних елементів“. Всього у справі „ПОВ“ на Поділлі незаслужено притягнуто до відповідальності 103 працівники польських навчальних закладів. Їх звинуватили, що вони нібито „здійснювали шкідництво на національно-культурному фронті: виховували польську молодь в національному дусі, полонізували українські школи“[173].

Постанова ЦК КП(б)У від 4 квітня 1935 р. „Про реорганізацію німецьких і польських шкіл в прикордонних районах“ розпочала чергову кампанію ліквідації польської національної освіти. В постанові зазначалося: „У зв’язку з тим, що польські націоналісти штучно створили ряд польських шкіл у районах з переважною більшістю українського населення, яке розмовляє українською мовою, особливо в районах ... Проскурівському, Волочиському, Городоцькому, Сатанівському Вінницької області, ... комісії у складі Попова, Затонського, Ільїна, Чернявського, Дитюка і Карпова доручено розробити конкретні заходи“[174].

Керуючись постановою, окружні партійні комітети спільно з органами виконавчої влади приймали рішення про ліквідацію польських шкіл. Бюро Проскурівського окружкому КП(б)У 16 серпня 1935 р. в постанові „Про мережу польських шкіл“ доручило відділам окрпарткому, партійній групі окрвиконкому „протягом декади переглянути списки польських шкіл округу і не пізніше 26-го серпня подати матеріали на бюро окрпарткому“. Як наслідок, в окрузі було переведено на українську мову викладання 11 польських шкіл, зокрема в Городоцькому — 3, Сатанівському — 3 і по одній школі в Чорноострівському, Базалійському та Красилівському районах[175].

Після постанови ЦК КП(б)У від 27 жовтня 1935 р. на Поділлі залишилося 29 польських шкіл: серед них середніх — 5, неповних середніх — 18 та 6 початкових, в яких навчалося 6537 учнів[176]. У Кам’янець-Подільському окрузі з 14 залишилося лише 2: у м. Кам’янці-Подільському та Дунаївцях.

Драматично складалася доля педагогів ліквідованих національних шкіл. З інформації начальника управління НКВС по Вінницькій області від 13 липня 1936 р. довідуємося, що із 430 звільнених польських вчителів компрометуючі матеріали отримані на 134 чоловіка, а решта, хоч і не потрапили в поле зору каральних органів, як правило, залишалися без роботи[177]. Це підтверджує й доповідна записка завідувача

[172] Рубльов О., Репринцев В. Репресії проти поляків в Україні у 1930-ті роки // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 1995. — № 1/2. — С. 146.
[173] ГДА СБ України. — Ф. 13, спр.78. — Арк. 1 — 102; Войналович О. О. Організація шкільної освіти для національних меншин України: 20 — 30-х рр. — Київ-Полтава, 1992. — С.88.
[174] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 7, спр. 384. — Арк.4; оп. 16, спр. 12. — Арк. 278.
[175] ДАХм.О. — Ф. П-301 оп. 1, спр. 28. — Арк. 9, 20.
[176] ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 3, спр. 371. — Арк. 15,16.
[177] Там само. — Оп. 1, спр. 371. — Арк.6.

Кам'янець-Подільського окрвно Балевої секретарю окружкому КП(б)У Мойсеєнку. В ній зазначалося, що в усіх районах комісії у складі других секретарів райкомів, завідувачів райвно та представників НКВС перевірили кадри польських шкіл і „відсіяли" значну кількість учителів. З 7 педагогів Солобковецької семирічки дозволили працювати 4, а з 6 вчителів Катеринівської семирічки Миньковецького району — лише 1. Завідувач окрвно зверталася в окружком партії, аби заручитися його підтримкою, і не працевлаштовувати „колишніх вчителів", яких облвно направляв в округ[178]. У Базалійському районі після перегляду комісією польських педагогічних кадрів Малолазучинської семирічки із 9 вчителів дозволили працювати 6 у реорганізованій українській школі[179].

Місцеві партійні комітети вимагали рішучих дій проти педагогічних колективів національних шкіл. Так, один з відділів Шепетівського окружкому КП(б)У висловлював невдоволення тим, що в Тадеушпільській та Славутській польських школах працюють вчителі, які „не вселяють політичної довіри — і їх необхідно більш ретельно перевірити", що „польські школи використовують вороги-націоналісти для своєї контрреволюційної роботи". Окружком КП(б)У утворив спеціальну комісію, яка мала подати пропозиції бюро щодо реорганізації ще діючих польських шкіл в українські[180].

Протягом 1935 р. значно активізувалося переслідування студентів польських педтехнікумів. Секретаріат ЦК КП(б)У постановою від 15 лютого 1935 р. „Про перевірку складу студентів польських педтехнікумів у Києві та Проскурові" доручив культпропу ЦК КП(б)У разом з наркоматом освіти протягом декади перевірити склад студентів та „відсіяти частину, яка не встигає академічно". Не чекаючи результатів перевірки, у постанові вказувалося: „ліквідувати Проскурівський польський педтехнікум і перевести студентів технікуму до Київського польського педтехнікуму"[181].

20 березня 1935 р. культпроп ЦК КП(б)У на засіданні політбюро доповідав про наслідки перевірки складу студентства Київського і Проскурівського польпедтехнікумів. По столичному навчальному закладу із 240 учнів було відраховано 44 особи, з Проскурівського із 106 студентів за „неблагонадійність", „сумнівне походження" та академічну неуспішність виключили 51 особу. П'ятеро студентів через незнання польської мови перевели до українського педтехнікуму, 14 — на короткотермінові курси у Проскурові. Лише 36 студентам дали змогу продовжити навчання у Київському польтехнікумі[182].

Одночасно у навчальних закладах, культосвітніх установах проводилися перевірки бібліотек і вилучалися „шкідливі" книги. У січні 1935 р. була проведена перевірка бібліотеки польського клубу в Кам'янці-Подільському. Виявилося, що співробітники бібліотеки видавали читачам заборонені книги Г. Сенкевича та інших польських письменників. Висновок комісії був невблаганний — „звільнити з роботи працівника бібліотеки Рутковську"[183].

[178] ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 358. — Арк. 11-15.
[179] Там само. — Спр. 98. — Арк.21.
[180] Там само. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 503. — Арк.88.
[181] Чирко Б. В. Вказ. праця. — С.34.
[182] Рубльов О., Репринцев В. Вказ. праця. — С. 133-134.
[183] ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 340. — Арк.12.

Поряд з ліквідацією навчальних та інших закладів проходило закриття польських клубів, бібліотек, редакцій засобів масової інформації. Починаючи з другої половини 1934 р., редакції польськомовних районних газет обвинувачувалися у „пропаганді ідей націоналізму". Наприклад, у вересні 1934 р. під час передплатної кампанії на останній сторінці Славутської газети „Пограничная правда" був надрукований заклик до передплатників — „Кожний вміючий читати по-польськи, кожен поляк повинен читати польську газету!" Через такий „націоналістичний" ухил секретар райкому КП(б)У Левицький заборонив розповсюдження „антирадянського" номера, наклад вилучили й знищили, колектив звинуватили у націоналістичній пропаганді[184].

Інший приклад — доля співробітників Шепетівської польської газети. 24 грудня 1934 р. заввідділу культури і пропаганди Вінницького обкому КП(б)У, колишній боротьбіст Ф. Самутін написав доповідну записку, де зазначав, що свого часу редактор цієї газети Немцевич підтримував троцькістську опозицію в Ленінграді, зокрема троцькістський виступ члена партії директора районної друкарні Дратви. У ті часи бюро Шепетівського райкому КП(б)У покарало Немцевича суворою доганою, його заступнику Михальському, що головував на цих зборах, оголосили догану. Самутін, який, з точки зору більшовиків, мав сумнівне політичне минуле, створив справжній політичний донос, де зазначав, що у газеті працював секретарем І. Бояновський. Свого часу його звільнили з Проскурівської польської газети, у 1932 р., під час праці у бердичівський газеті, за прояви „націоналізму" виключили з комсомолу. У літературного працівника редакції С. Л. Кульчицької батько — колишній власник підприємства, брати, з якими вона підтримувала зв'язки, працювали за кордоном. Самутін зробив висновок: таким працівникам не місце в газеті[185]. Пізніше ці люди зазнали репресій.

1 лютого 1935 р. секретаріат ЦК КП(б)У прийняв постанову „Про реорганізацію сітки районних польських газет", відповідно до якої у Шепетівському, Полонському та Бердичівському районах Вінницької області газети ліквідовувалися[186]. З 15 квітня 1935 р. припинився вихід газети „Пограничная правда" в Славуті[187]. Постановою Проскурівського окружкому КП(б)У „Про ліквідацію польських районних газет" з 1 вересня 1935 р. був припинений випуск газет „Колективіст пограниччя" Проскурівського, „Штурмовик надзбручанський" Городоцького та „Комунар пограниччя" Волочиського районів. За рішенням партійних комітетів були ліквідовані польські районні газети Славутського та Ізяславського районів Шепетівського округу[188]. Майно цих газет передали редакціям україномовних райгазет, а шрифти відправили до центральної польської газети „Глос радзецький".

Поряд з ліквідацією національних навчальних закладів, культурних установ здійснювалася реорганізація національних адміністративно-територіальних одиниць, передусім польських сільських рад. Політбюро ЦК КП(б)У 23 листопада 1934 р. схвалило постанову Вінницького обкому КП(б)У „Про реорганізацію 18 польських

[184] ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 6, спр. 533. — Арк.60.
[185] Там само. — Арк.67.
[186] Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні у 20-30-ті рр. XX століття. — К., 1994. — С. 60.
[187] Рубльов О., Репринцев В. Вказ. праця — С. 134.
[188] ДАХм.О. — Ф. П-301, оп. 1, спр. 228. — Арк. 33.

сільрад в українські“[189]. Однією з перших була реорганізована польська сільська рада в Лянцкоруні Чемеровецького району. В населеному пункті ліквідація польської сільради була проведена шляхом злиття української, польської і єврейської сільських рад[190].

У 1935 р. в 23 районах Поділля було ліквідовано 39 польських сільських рад і реорганізовано в українські[191]. Серед них Гайдайківська, Канівська, Куровецька та Тарнорудська сільради Волочиського району. До речі, Канівська сільрада на початку 1930-х рр. була зразковою, діючий в селі колгосп мав найкращі виробничі показники в районі.

У Проскурівському районі ліквідували дві сільради: Гречанську, яка була найбільшою у республіці за кількістю польського населення (3824 осіб), та Зарічанську. Чотири сільські ради були ліквідовані у Шепетівському районі: Городнявська, що була переможцем республіканського огляду польських сільрад, Мальованська, Судимонтська та Цмівська, а в Янушпільському районі — сільрада Лісної Слободи[192]. Протягом 1934-1935 рр. з 71 польської сільради на Поділлі залишилося лише 12[193].

У постанові політбюро ЦК КП(б)У від 20 серпня 1935 р. зазначалося, що „у зв'язку з масовою засміченістю польськими націоналістами керівного складу національних польських сільрад (в першу чергу складу голів і секретарів сільрад) — пропонувати ... Вінницькому обкому КП(б)У спільно з органами НКВС провести чистку як колишніх, так й існуючих польських сільрад від націоналістів та інших антирадянських елементів. Замінити керівний склад у польських сільрадах, в першу чергу голів“[194]. Відповідно до постанови, у 1934-1935 рр. перевірили 51 раду, де знято з роботи і виведено із складу сільських рад як „класово ворожих елементів“ і за „зв'язок з контрреволюційними елементами“ 25 голів, 8 заступників, 21 секретаря та 101 члена польських сільських рад[195].

Не дивно, що у доповідній записці Вінницького обкому КП(б)У до ЦК КП(б)У про результати „чистки“ польських сільрад підкреслювалося, що „контрреволюційно націоналістично налаштовані“ поляки оцінювали „чистку“ як переслідування польської культури та поляків[196]. Зазначимо, що ліквідацію національних адміністративно-територіальних одиниць в УРСР завершили у травні 1939 р.

Однією з найбрутальніших форм політичних переслідувань національних меншин у західних регіонах УСРР стало продовження масових депортацій. У їх основу було покладено не етнічний, а політичний фактор. Рішення про депортацію приймалися не тому, що керівництво СРСР та УСРР бажало знищити національні меншості у західних регіонах країни як етнонаціональні групи, а тому, що вважало їх „потенційною п'ятою колоною“.

Складнощі колективізації та хлібозаготівель у прикордонних районах, де радянська влада була змушена діяти досить обережно, підштовхували місцевих

[189] ЦДАГО України. — Ф.1, оп. 20, спр. 341. — Арк. 144, 157.
[190] ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 423. — Арк. 6.
[191] ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 3, спр. 371. — Арк. 1.
[192] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 20, спр. 341. — Арк. 326 — 327.
[193] ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 1, спр. 371. — Арк. 2.
[194] Там само. — Арк. 2.
[195] Там само. — Арк. 3.
[196] Там само. — Арк. 6.

керівників прохати на адресу республіканські структури виселити усіх, хто чинив опір офіційній політиці. Керівництво УСРР підтримувало такі ініціативи. Показово, що С. Косіор 20 жовтня 1934 р. просив Л. Кагановича санкціонувати вислання за межі УСРР 500 сімей одноосібників, що не виконували встановлені плани хлібоздачі. Від імені ЦК КП(б)У він вказував: „У зв'язку з саботажем хлібоздачі, який в ряді районів і сіл Вінницької, Чернігівської, Київської та Харківської областей був організований куркульськими елементами в одноосібному секторі, ми змушені були поставити питання про вислання за межі УСРР найбільш злісних противників здачі хліба і організаторів саботажу.

Вже зараз областями представлені списки осіб, що підлягають висланню. Ці списки ще раз будуть переглянуті у нас. Основна кількість одноосібників припадає на села у прикордонних районах, де в ряді місць був організований абсолютно відвертий і нахабний саботаж хлібоздачі в одноосібному секторі. Цей саботаж необхідно було за будь-яку ціну зламати. Прошу дозволити нам вислання за межі України 500 чоловік злісного куркульського елементу і організаторів саботажу разом з родинами"[197].

Проте рішення Кремля виявилося набагато радикальнішим. 9 грудня 1934 р. ЦК ВКП(б) надіслало до ЦК КП(б)У телеграму з вимогою організувати масштабну операцію переселення польського та німецького населення із західних областей УСРР. Була створена спеціальна комісія з високопоставлених керівників партійних, урядових, військових органів, НКВС для підготовки відповідних пропозицій[198].

17 грудня 1934 р. політбюро ЦК КП(б)У, виконуючи вказівку політбюро ЦК ВКП(б), встановило прикордонний режим в 11 районах України, а 20 грудня прийняло постанову „Про переселення з прикордонних районів". Зокрема, рекомендувалося провести виселення одноосібників, а також колгоспників, „яких не можна визнавати благонадійними в умовах прикордонної смуги"[199]. Виселення здійснювалося з таких районів: 1. Мархлівський; 2. Пулинський; 3. Новоград-Волинський — Ярунський; 4. Ємільчинський — Городницький; 5. Коростенський — Баришівський; 6. Олевський — Словочнянський; 7. Баранівський — Полонський — Любарський; 8. Шепетівський — Славутський; 9. Ляховецький — Ізяславський; 10. Волочиський — Проскурівський — Городоцький; 11. Староушицький — Новоушицький — Жмеринський – Летичівський.

До них відряджались спеціальні комісії на чолі з членом ЦК КП(б)У у складі представників НКВС УСРР та Українського військового округу. Їм доручалось протягом десяти днів спільно з представниками місцевих органів управління „…визначити кількість і скласти поіменні списки антирадянських елементів, що підлягали виселенню на Північ". Відповідальність покладалась на голів комісій, в тому числі по Мархлівському району — на А. Хвилю, Баранівського, Полонському і Любарському — Канторовича, Волочиському, Городоцькому, Проскурівському — І. Кулика[200].

[197] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 16, спр. 11. — Арк. 241.
[198] Там само. — Арк. 241, 294.
[199] Там само. — Спр. 12. — Арк. 316.
[200] Там само. — Спр. 11. — Арк. 318-319.

23 січня 1935 року політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову „Про переселення з прикордонної смуги 8300 господарств у зв'язку з оборонними міркуваннями і про переселення в прикордонні райони 4 тисяч (родин — Авт.) з кращих колгоспів Київської і Чернігівської областей". Один з пунктів визначав: „Починаючи з 13 лютого (за 7 днів до вантаження), попередити тих, котрі переселяються, мотивуючи переселення необхідністю зміцнення прикордонної смуги. Роз'яснити переселенцям, що вони переселяються у більш віддалені райони як ті, що не проявили себе у зміцненні кордону і колгоспного устрою". Переселенцям надавалися пільги, а одноосібники… — могли подавати заяви про вступ до колгоспів вже прямо начальникам ешелонів[201] .

Зрозуміло, що такі положення документу свідчили про політичну гру. Коли селянську родину привозили до ешелону, що прямував на схід, які б заяви вона не подавала, депортація була неминучою.

Від початку вивезення населення Подільського краю направляли до Донецької та Дніпропетровської областей. Переселення було здійснене з 20 лютого по 10 березня 1935 р., в ході якого з регіону переселили 2854 сім'ї. В Ярмолинецькому районі із сіл Куява, Фрампіль, Сказинці, Татаринці, Нове Село, Грабина, Томашівка, Соколівка, Боснячина, Волудринці, Шарівка, Буйволівці було відправлено 250 сімей (1063 особи). Серед них — 400 осіб були віднесені до „антирадянських елементів" як колишні петлюрівці, дворяни, куркулі, релігійні активісти, контрабандисти, родичі яких втекли за кордон та були засуджені за контрреволюційну і шпигунську діяльність, та інші несвідомі елементи[202] .

Всього виселили 8329 сімей „ненадійного елементу" з прикордонних районів Київської і Вінницької областей у східні райони УСРР. З Київської області було переселено 5475 сімей, а з Вінницької — 2854 родини. З них за національною належністю: поляків — 2866 сімей та німців — 1903 сім'ї[203] . Повідомляючи про здійснену операцію Голову Раднаркому СРСР В. Молотова, народний комісар внутрішніх справ СРСР Г. Ягода 27 жовтня 1935 р. писав: „Проведене переселення значною мірою очистило прикордонні райони, особливо Київської області, від контрреволюційних націоналістичних (польських і німецьких) і антирадянських елементів. Внаслідок того, що в час весняного переселення 1935 року контингент переселенців з прикордонних районів Вінницької області був порівняно невеликий, в ряді прикордонних районів Вінницької області до теперішнього часу залишились значні кадри контрреволюційних польських націоналістичних елементів, перебування яких в прикордонних районах, з точки зору укріплення кордонів, потрібно визначити небажаним"[204] .

Окрему увагу політбюро ЦК КП(б)У приділяло „чисткам" на залізниці. На засіданні 29 вересня 1935 р. підкреслювалося, що „не проведена робота з очищення Південно-Західної залізниці і особливо її найбільш важливих вузлів від антирадянських польських елементів". До прикордонних залізничних вузлів відносилися Гречани, Козятин, Шепетівка, Вапнярка, Коростень. Для організації

[201] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 16, спр. 11. — Арк. 62-63.
[202] ДАХм.О. — Ф. П-301, оп. 1, спр. 268. — Арк. 34-40.
[203] ДАРФ. — Ф. 5446, оп. 11, спр. 265. — Арк. 14
[204] Там само. — Арк. 14-15.

роботи утворювалася комісія у складі Шарова, Зоріна, Александровського, яка у п'ятиденний строк мала внести конкретні пропозиції „по очищенню прикордонних вузлів від польських антирадянських елементів"[205].

4 листопада 1935 р. політбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення про переселення 1500 польських сімей з Вінницької області з подальшим розселенням у Харківській, Донецькій і Дніпропетровській областях. Для вирішення питань, пов'язаних з переселенням, створювалася комісія у складі: Шелехеса, Попова, Литвина, Шувалова, Олександровського, Левицького та Орлова. Через місяць були доведені контрольні цифри з виселення польських сімей з районів: Городоцький — 250 сімей, Шепетівський — 180, Волочиський — 151, Проскурівський — 150, Ізяславський, Славутський, Плужненський, Сатанівський, Антонінський, Старокостянтинівський райони — по 100 сімей у кожному, Козятинський — 80, Базалійський — 50 та Жмеринський — 39 сімей[206]. Його планувалося провести з 5 по 15 січня 1936 р.

Згідно з існуючою практикою діяльності радянської управлінської системи політбюро ЦК КП(б)У на прохання Вінницького обкому партії звернулося за санкцією до ЦК ВКП(б). Спільну ініціативу підтримав нарком НКВС СРСР Г. Ягода. У листі голові РНК СРСР В. Молотову він наголосив, що після весняних 1935 р. депортацій в області залишилося багато „небажаних" для проживання в прикордонній смузі сімей[207]. Політбюро ЦК ВКП(б) вирішило провести виселення до Харківської, Донецької, Дніпропетровської областях, визначило відповідні ліміти, які складали по Проскурівському району — 150 родин, Волочиському — 151, Ізяславському — 100, Козятинському — 80[208]. Операцію пропонувалось розпочати 5 січня 1936 р.[209].

Її здійснили, причому, як зазначалося у звіті спеціальної комісії, „виселення польського елементу проходило без особливих ускладнень"[210]. Проте вжитих заходів в „очищенні" західних областей УСРР від „політично небезпечних" поляків виявилося недостатнім. У листопаді 1935 р. Вінницький та Київський обкоми партії, політбюро ЦК КП(б)У ініціювали питання про нову депортацію за межі України 6 — 7 тисяч господарств, головним чином, з числа польського і німецького населення. Конкретні пропозиції з цього приводу було доручено внести комісії у складі С. Косіора (голова), П. Постишева, П. Любченка, М. Попова, І. Шелехеса, В. Балицького, Й. Якіра, О. Ільїна, М. Василенка, А. Налимова, М. Шарова, В. Чернявського, С. Триліського, Д. Соколинського, М. Паперного[211].

У відповідь на ініціативи керівництва УСРР 17 січня 1936 р. політбюро ЦК ВКП(б) прийняло рішення переселити в Казахстан 5 тисяч господарств, з них 3 тисячі з Київської і 2 тисячі з Вінницької областей (нині в історичній науці залишається недослідженим процес вироблення рішень республіканськими та загальносоюзними

[205] Єременко Т. І. Польська національна меншина в Україні у 20-30-ті рр. XX століття. — К., 1994. — С. 64.
[206] ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 3, спр. 371. — Арк. 4.
[207] ДАРФ. –Ф. Р-5446, оп. 16а, спр. 265. — 14-15. Сталинские депортации. 1928-1953 / Состав. Н. Л. Поболь, П.Полян. — М.: МФД, 2005. — С. 53-54.
[208] ДАВО. — Ф. П —136, оп. 3, спр. 371. — Арк. 4
[209] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 16, спр. 12. — Арк. 354
[210] ДАВін.О. — Ф. П —136, оп. 3, спр. 371. — Арк. 5-6.
[211] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 16, спр. 12. — Арк. 346.

структурами з цього приводу). 15 березня 1936 р. політбюро ЦК КП(б)У продублювало згадану вище постанову[212].

3 квітня 1936 р. В. Чернявський в листі до Шепетівського окружкому КП(б)У заявив, що з округу потрібно виселити тисячу господарств. Він очолив обласну комісію, що розпочала роботу 13 квітня 1936 р. у складі керівників місцевих партійних, радянських органів, обласного управління НКВС, розглядаючи заяви окружних та районних комітетів КП(б)У на виселення[213].

Механізм виконання політичних настанов добре простежується на обласному та районному рівнях завдяки архівним документам. Так, 15 квітня 1936 р. секретар Березділвського райкому КП(б)У Юр'єв інформував секретаря Шепетівського окружкому КП(б)У Горлинського, що з 20 сіл району намічено переселити 234 польські родини, на яких підібраний компрометуючий матеріал. Наступного дня секретар Плужнянського райкому Волошин повідомив, що 408 польських та 92 німецькі родини із 18 сіл підготовлені до переселення. Зокрема, із села Хотень Другий підлягало переселенню 150 сімей, залишилося 78, у Кунівській сільраді ліквідовувався хутір Мижилиски, а господарства, які залишалися, переходили до колгоспу с. Борисів, з якого переселялися 37 родин[214].

Вивчення документів свідчить, що місцеві партійно-радянські органи намагалися виселити з районів якомога більшу кількість селянських господарств. Плужненський, Славутський, Шепетівський, Березділвський райкоми КП(б)У та райвиконкоми намітили для переселення 1677 сімей із 46 населених пунктів: 1367 сімей колгоспників та 310 — одноосібників. Серед них — 518 сімей нібито мали терористичні та шпигунські зв'язки, 420 — родичів за кордоном, 270 — відносилися до контрабандистів та 123 належали до релігійних активістів[215]. З Березділвського району планувалось виселити 250 господарств, з них 249 польських родин та 3 німецьких, 2 господарства про всяк випадок залишалися як резервні[216].

Наявність „резервів" на депортацію переконливо доводить політично-особисту складову у діях місцевих чиновників, оскільки вони не були обтяжені визначенням критеріїв виселення. З одного боку, існувала можливість чітко виконати накреслені завдання, з іншого — проявити ініціативу та одночасно розправитися з „небажаними" для себе людьми у районі. Не дивно, що по Базалійському району було „зарезервовано" на виселення 94 родини, в Городоцькому — 129, Сатанівському — 91, Ярмолинецькому — 108, Смотрицькому — 128, Кам'янець-Подільському — 101, Оринінському — 45, Чемеровецькому — 95, Антонінському — 300, Полонському — 60, Ляховецькому — 78, Ізяславському — 47, Старокостянтинівському — 46. Лише один Теофіпольський район надіслав повідомлення обкому КП(б)У, що всі резерви вичерпані[217] (чому — невідомо).

[212] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 16, спр. 12. — Арк. 49.
[213] ДАВін.О. — Ф.П-136, оп. 3, спр. 57. — Арк. 9.
[214] ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 423. — Арк. 6, 8.
[215] Там само. — Арк. 2,14.
[216] ДАВін.О. — Ф.П -136, оп. 3, спр. 362. — Арк. 2.
[217] Там само. — Арк. 25-34.

У результаті обміну інформацією на районному, обласному, республіканському, союзному рівнях управлінської системи (ця проблема залишається недостатньо вивченою) з'ясувалося, що планувалося виселити 3317 господарств по Київській області, 2250 — по Вінницькій (Проскурівський, Шепетівський, Бердичівський, Славутський, Плужненський, Волочиський райони). Передбачалося розпочати відправку ешелонів з виселеними з 20 травня, оголосивши про це останнім за 7–8 днів до вантаження[218].

17 травня 1936 р. бюро Вінницького обкому КП(б)У заслухало доповідь начальника Вінницького обласного управління НКВС Д. Соколинського про стан підготовчої роботи з переселення. В постанові говорилося: „Схвалити роботу комісії з підбору контингентів переселенців.

Зобов'язати уповноважених обласної комісії та райвідділи НКВС сумлінно перевірити списки переселенців, з'ясувати, чи серед родин переселенців нема родин червоноармійців та комсомольців. Виявлені родини червоноармійців та комсомольців зі списку переселенців виключити, замінивши їх резервом.

Про наслідки цієї перевірки і виконання цієї директиви зобов'язати уповноважених обласної комісії та райвідділи НКВС сповістити обласну комісію спеціальною запискою не пізніше 25 травня"[219]. Проте під тиском місцевих партійно-державних органів попередні ліміти у 6 –7 тис. родин збільшувалися. На початку 1936 р. в документах з'явилася цифра — 15 тис. родин[220].

В листі народного комісара внутрішніх справ Г. Ягоди заступнику голови РНК В.Чубарю від 5 березня 1936 р. вказувалося: „З цього контингенту 3 тис. господарств вселяють до існуючих трудпоселень НКВС Карагандинської області, з них на 1 тис. господарств побудову житла проводити непотрібно; 2 тис. господарств розселяються тимчасово в клубах, школах і т.д. Ці переселенці будуть використані на будівництві для інших переселенців, які у міру закінчення будівництва будуть селитися в нові селища.

14 тис. господарств будуть розселені на знову відведених земорендах в Акмолинському і Сталінському районах Карагандинської області, для чого потрібно організувати нові 14 селищ і облаштувати житлове, комунально-побутове і господарське будівництво.

Це будівництво, а також сільськогосподарський устрій переселених буде проведено ГУЛАГом НКВС"[221].

Відповідно до постанови РНК СРСР від 28 квітня 1936 р. за №776-120 „Про виселення з УРСР і господарському облаштуванні в Карагандинській області Казахської АРСР 15 000 польських та німецьких господарств" розпочалася чергова масова депортація населення України, зокрема Поділля. Загалом з України до Казахстану виселили 69 283 особи[222].

---

[218] ДАВін.О.– Ф. П -136, оп. 3, спр. 362. — Арк. 50.
[219] Там само. — Арк. 51.
[220] Сталинские депортации. 1928-1953 / Состав. Н. Л. Поболь, П. Полян. — М.: МФД, 2005.– С. 54-56.
[221] ДАРФ. — Ф. 5446, оп. 12, спр. 209. — Арк. 72; Сталинские депортации. 1928-1953 / Состав. Н. Л. Поболь, П. Полян. — М.: МФД, 2005.– С. 54-56.
[222] Сталинские депортации. 1928-1953 / Состав. Н. Л. Поболь, П. Полян. — М.:МФД, 2005.– С. 69.

Перший етап депортації польських сімей в Казахстан розпочався 20 травня і продовжувався до 10 червня 1936 р. Переселено 2047 сімей з 6 районів Поділля: Проскурівського — 249, Волочиського — 500, Шепетівського — 384, Славутського — 303, Бердичівського — 273 та Плужненського — 374 польських сімей[223] .

Наступна хвиля виселення польського населення Поділля супроводжувалася вкрай жорсткими політичними оцінками. Підтвердженням цього є цілком таємна директива Вінницького обкому КП(б)У від 19 липня 1936 р., надіслана секретарям Кам'янець-Подільського, Шепетівського та Проскурівського окружкомів КП(б)У, секретарям райкомів партії Ляховецького, Ізяславського, Антонінського, Теофіпольського, Полонського, Базалійського, Городоцького, Ярмолинецького, Оринінського, Смотрицького і Старокостянтинівського районів. В ній, зокрема, зазначалося: „З метою очищення районів прикордонної смуги від неблагонадійних, ворожих і класово шкідливих елементів у вересні місяці буде проведене переселення польського населення із прикордонних районів нашої області в Казахстан... Проведення цієї роботи в районах покладається на районні комісії у складі першого секретаря райкому КП(б)У (голова комісії), голови райвиконкому і начальника районного відділення НКВС.

У найближчі дні слід визначити пункти, з яких необхідно провести переселення та кількість господарств, що підлягають переселенню з кожного пункту, і направити ці матеріали на затвердження обласній комісії не пізніше 28 липня... Поряд з цим районні комісії повинні укласти поіменні списки осіб, визначених для переселення, і подати їх на затвердження обласній комісії не пізніше 10 серпня"[224] .

У серпні — вересні 1936 р. з районів Вінницької області в Казахстан було депортовано 5233 польські сім'ї. По районах картина була такою: із Смотрицького, Ярмолинецького, Волочиського районів виселено по 200 сімей, Городоцького та Антонінського — 250, з Оринінського — 270, Старокостянтинівського, Базалійського, Полонського та Плужненського — по 300 господарств, Чемеровецького — 363 сім'ї, Кам'янець-Подільського, Сатанівського, Теофіпольського та Ляховецького — по 500 сімей[225] .

Протягом 1935-1936 рр. з Поділля організованим порядком було виселено щонайменше 11 634 польських та німецьких господарств[226] . В результаті виселення з географічної карти зникли цілі населені пункти. Одна лише згадка залишилася про село Каєтанівку Великолазучинської сільської ради Базалійського району.

Виселяли з Поділля не лише громадян польської і німецької національностей. Принцип добровільності порушувався при переселенні євреїв з Вінницької області до Єврейської автономної області — Біробіджану. Для виконання встановленого ліміту застосовувалися примусові заходи. У 1936 р. до Біробіджану було „добровільно-примусово" переселено 400 родин та 450 одинаків. Найбільше — по 45 родин, переселено з Проскурова та Шепетівки, 42 — з Кам'янця-Подільського[227] .

[223] ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 3, спр. 371. — Арк. 4.
[224] Там само. — Спр. 362. — Арк. 18 — 21. Стасюк І., Прокопчук П., Шептицький В. Подільських поляків виселяли у Казахстан // Подільські вісті. — 1998. — 4 серпня.
[225] ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 3, спр. 371. — Арк. 4.
[226] Жезицький В. Й. Масові депортації населення Поділля // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1997. — № 1/2. — С. 131.
[227] ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 3, спр. 362. — Арк. 16.

Другим піком більшовицького терору в Україні стали 1937-1938 рр. Події тих жахливих років англійський історик Р. Конквест назвав „Великим терором“, який суттєво відрізнявся від репресій попередніх років: якщо раніше каральні органи займалися в основному „непролетарськими елементами“ (куркулями, непманами, представниками старої інтелігенції), то в другій половині 1930-х рр. хвиля масових арештів зачепила представників усіх соціальних груп.

Метою „великого терору“ стали: фізична ліквідація колишніх опозиціонерів, чистка партійного і державного апарату з метою створення нових, абсолютно відданих Й. Сталіну та радянській владі „кадрів, які все вирішують“, тотальне знищення залишків „експлуататорських класів“, викорінення найменших проявів вільнодумства в усіх верствах суспільства. Не в останню чергу масові репресії були пов’язані із загрозою світової війни: сталінський режим настирливо продовжував ліквідовувати в СРСР потенційну „п’яту колону“. Нарешті, на „ворогів народу“ та „шкідників“ переклали відповідальність за прорахунки в економічному розвитку.

В Україні „великий терор“ мав специфіку, яка полягала у національній спрямованості. Звинувачення в „націоналізмі“, „українському шовінізмі“, „націоналістичних ухилах“, співчутті „націоналістичній контрреволюції“ виступали як універсальний засіб репресивно-каральних органів при фальсифікації тієї чи іншої справи. Не випадково Й. Сталін у звітній доповіді ЦК ВКП(б) XVII з’їзду партії наголосив на необхідності посилення боротьби з українським націоналізмом як головною небезпекою в національному питанні в Україні[228].

Використовуючи можливості агітаційно-пропагандистського апарату, керівництво СРСР маніпулювало настроями населення, нагнітало атмосферу страху й підозрілості. Газети, журнали були насичені статтями, які „викривали“ шпигунів, диверсантів, вбивць, ворогів народу, троцькістів, звинувачували їх у намаганні реставрувати капіталізм.

У серпні 1936 р. в Москві відбувся судовий процес над „Об’єднаним троцькістсько-зінов’євським терористичним центром“. Після чого в Україні почала підніматися нова хвиля репресій, які спочатку були направлені проти керівних кадрів республіки. Постанова ЦК ВКП(б) від 29 вересня 1936 р. стверджувала, що троцькістсько-зінов’євські елементи докотилися до ролі „розвідників, шпигунів, диверсантів і агентів фашистської буржуазії в Європі“, і з ними необхідно боротися до повного їх знищення[229].

Призначений у вересні 1936 р. на посаду наркома внутрішніх справ СРСР М.Єжов дав санкцію на арешти в жовтні-листопаді 1936 р. колишніх троцькістів в оточенні П. Постишева[230]. Наприкінці грудня 1936 — початку січня 1937 р. з партії були виключені й арештовані 25 кандидатів і членів ЦК КП(б)У. Їх обвинувачували у зв’язках із троцькістами, зінов’євцями, українськими націоналістами[231].

[228] Сталін Й. Звітна доповідь XVII з’їзду партії про роботу ЦК ВКП(б) // Сталин И.В. Сочинения. — Т. 13. — С. 350.
[229] Известия ЦК КПСС. — 1989. — № 9. — С. 39.
[230] Хлевнюк О. В.. Политбюро. Механизмы осуществления политической власти в 30-е годы. — М., 1996. — С. 216.
[231] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 6, спр. 438. — Арк. 2; оп. 1, спр. 536. — Арк. 179

13 січня 1937 р. партійні та управлінські структури України спіткав новий удар: ЦК ВКП(б) прийняв постанову „Про незадовільне партійне керівництво Київського обкому КП(б)У і недоліки у роботі ЦК КП(б)У". Московське керівництво прямо звинуватило у засміченості „ворогами народу" апарату ЦК КП(б)У. До Києва 16 січня 1937 р. приїхав Л. Каганович для участі у засіданні політбюро ЦК КП(б)У. Написане під диктовку Л. Кагановича рішення містило прямі політичні обвинувачення у відсутності пильності і зв'язках з ворогами народу П.Постишева, В.Косіора, українських обкомів партії, науково-культурних організацій. Незабаром П.Постишева змінив на посаді першого секретаря обкому С.Кудрявцев, а першого секретаря Харківського обкому М.Демченка — М.Гикало[232] . Нові призначенці, виконуючи волю Сталіна, очолили кампанію політичних обвинувачень, спрямованих проти інших українських керівників.

„Політичний дозвіл" на розгортання масових репресій був даний на лютнево-березневому 1937 р. пленумі ЦК ВКП(б). Головні прорахунки у соціально-економічному розвитку СРСР поклали на „шкідників" та „ворогів народу". Вимога пленуму посилити боротьбу з „класово ворожими елементами" була активно підтримана в партійних і державних структурах.

Для розгортання репресій в Україні в червні 1937 р. московське керівництво замінило В. Балицького на посаді наркома внутрішніх справ УРСР І. Леплевським. Вже 3-4 липня 1937 р. пленум ЦК КП(б)У вивів зі складу трьох репресованих членів і двох кандидатів у члени політбюро. Наприкінці серпня 1937 р. зі складу політбюро було виведено ще два його члени і два кандидати в члени.

Отже, „великий терор" в Україні розпочався з репресій в управлінських структурах у другій половині 1936 р. Стосувалося це і Вінницької області, в якій з кінця 1936 р. по травень 1937 р. органами НКВС було заарештовано 600 чоловік, яких обвинувачували в „контрреволюційній" та „антирадянській діяльності". Багато з них за умов незаконного ведення слідства дали свідчення проти обласного керівництва.

У серпні 1937 р. на пленумі ЦК КП(б)У піддали нищівній критиці першого секретаря Вінницького обкому КП(б)У В. Чернявського, якого звинуватили в оточенні себе ворогами народу. С. Косіор 16-17 серпня 1937 р. повторив ці звинувачення на пленумі Вінницького обкому партії і заявив, що 16 чоловік зі складу обкому заарештовані й виключені з партії. А 1 вересня 1937 р. був заарештований і сам В. Чернявський.

Обвинувачення на його адресу були типовими у ході репресій проти представників управлінських структур. Стверджувалось, що разом з секретарем ЦК КП(б)У М. Хатаєвичем, В. Чернявський створив організацію „правих" (термін, який з'явився в 1928 р. під час внутрішньопартійної боротьби Сталіна з „групою М. Бухаріна"), які ставили за мету ліквідацію колгоспного ладу, займались „шкідництвом" у сільському господарстві й хотіли за допомогою насильства повалити радянське керівництво на чолі зі Сталіним. Через голову облвиконкому О. Триліського В. Чернявський начебто був зв'язаний з боротьбістами на чолі з головою РНК УРСР П. Любченком, які прагнули реставрувати буржуазні порядки в Україні, „відірвати" її від СРСР і створити самостійну державу. Задля цього П. Любченко підтримував

[232] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 6, спр. 438. — Арк. 1– 2; оп. 1, спр. 488. — Арк. 82

контакти з командувачем Київського військового округу Й. Якіром, а О. Триліський — з командирами армійських корпусів, що знаходилися на території Вінницької області. Доля керівників Вінниччини була вирішена: у кінці 1937р. В. Чернявський і О. Триліський були розстріляні[233].

У ході „великого терору" в управлінських структурах спостерігався „коловорот" репресивної практики. ЦК ВКП(б) вимагав викрити та винищити ворогів народу від ЦК КП(б)У, той від обкомів, які націлювали райкоми партії та інші структури районної ланки управління на пошук „шпигунів та диверсантів". Зокрема у листі секретаря Вінницького обкому КП(б)У М. Співака від 31 серпня 1937 р. були висловлені побажання профспілковим комітетам, щоб звітна кампанія „допомогла повністю викрити і викорчувати всіх і всяких ворогів народу, що притаїлися та не забезпечують перебудови всієї профспілкової роботи"[234].

В районах намагалися ретельно виконувати директиви обкому. Завідувач культосвітнього відділу Шепетівського окружкому КП(б)У Наймушин інформував, що ряд шкіл і апарат окрнаросвіти укомплектований „соціально ворожими працівниками". Зокрема, в п'яти школах Шепетівського району працювали 8 вчителів, які вели „контрреволюційну, антисемітську агітацію", „займалися шпигунською діяльністю". Наймушин вимагав терміново зняти з роботи і віддати під суд інспектора окрнаросвіти Маркевича за зрив підготовки шкіл до нового навчального року[235].

„Кадрова революція", що відбувалася у другій половині 1936 — першій половині 1937 рр. переросла у „великий терор" з початком проведення масових репресивних операцій. Їх ініціювало політбюро ЦК ВКП(б), яке 2 липня 1937 р. затвердило розроблену Сталіним постанову „Про антирадянські елементи". У надісланій секретарям обкомів, крайкомів, ЦК республіканських компартій телеграмі пропонувалося „узяти на облік усіх куркулів, що повернулись на батьківщину, і карних злочинців з тим, щоб найворожіші з них були негайно розстріляні в порядку адміністративного переведення їхніх справ через трійки, а інші, менш активні, але все-таки ворожі елементи, були переписані й вислані до районів за вказівками НКВС. ЦК ВКП(б) пропонує у п'ятиденний строк подати до ЦК склад трійок, а також кількість осіб, що підлягають розстрілу, так само й кількість тих, хто підлягає засланню"[236].

У Києві телеграму отримали 3 липня 1937 р. На засіданні 4 липня 1937 р. політбюро ЦК КП(б)У сформувало обласні трійки у складі першого секретаря обкому, начальника обласного НКВС, обласного прокурора. Наркому внутрішніх справ УРСР І. Леплевському доручили негайно направити оперативну директиву по лінії НКВС УРСР[237].

Пізно ввечері, о 22 год. 30 хв. того ж дня нарком внутрішніх справ УРСР отримав телеграму №11924 за підписом М. Єжова. Нарком внутрішніх справ СРСР вимагав

---

[233] Васильєв В. Причини та механізми здійснення масових політичних репресій на території Вінницької області в 20-30-і рр. // Політичні репресії на Поділлі (20-30-і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 16.
[234] ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 503. — Арк. 86.
[235] Там само. — Арк. 66, 92.
[236] Расстрел по рознарядке // Труд. — 1992. — 4 июня. № 88 (21612); Юнге М., Биннер Р. Как Террор стал „Большим". Секретный приказ №00447 и технология его исполнения. — М.: АИРО-XX, 2003. — С. 78-79.
[237] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 16, спр. 14. — Арк. 38

від начНКВС та начУНКВС країв та областей взяти на облік куркулів та кримінальників і розділити їх на 2 категорії. В першу мали потрапити найбільш „ворожі елементи", що підлягали арешту та розстрілу у порядку адміністративного проведення їх справ через „трійки". В другу — менш активні ворожі елементи, що підлягали виселенню в райони Півночі за вказівкою НКВС СРСР. До 8 липня 1937 р. І. Леплевський мав надати кількість осіб 1 та 2 категорій з визначенням окремо куркулів та кримінальників.

Того ж дня нарком внутрішніх справ УРСР продублював телеграму начальникам обласних управлінь НКВС республіки з вимогою ознайомити секретарів обкомів з директивою ЦК ВКП(б) щодо антирадянської ворожої діяльності куркулів та кримінальників. Начальників міських та райвідділів, прикордонних загонів, оперативних пунктів НКВС зобов'язали протягом двох діб, мобілізувавши апарат УДБ та міліції, перевірити облікові та агентурні матеріали стосовно кримінального та куркульського елементу. На 5-6 липня 1937 р. в облуправліннях НКВС мали бути точні списки куркулів та кримінальників, що повернулися із заслання, з розподілом на дві категорії. На 7 липня 1937 р. цифрові дані згідно з телеграмою ЦК ВКП (б) надавалися у розпорядження І. Леплевського. Для збереження таємниці майбутніх розстрілів начальників райапаратів НКВС інформували, що перша категорія намічалася до суворої ізоляції, друга — до висилання[238].

Через кілька днів облуправління НКВС отримали „Оперативний план з вилучення куркулів і кримінальників 1-й категорії", в якому було викладено механізм проведення операції. Співробітників УНКВС зобов'язували організувати на місцях перевірку якості і повноти матеріалів, зібраних на найбільш „озлоблених" осіб.

Перелік документів слідчої справи на кожну таку особу включав: дані для визначення місцезнаходження арештованого та склад родини, довідку і характеристику сільради та колгоспу про соціально-майновий стан, соціальну небезпеку, довідку судово-слідчих і адміністративних органів про судимість і реєстрацію, протоколи допитів свідків, очних ставок, довідку, складену за агентурними даними, санкцію прокурора на арешт, висновок по справі.

Головну роль у проведенні арештів зіграли міжрайонні оперативні групи чекістів, створені у колишніх окружних центрах і великих населених пунктах. Очолювали групи відповідальні співробітники облуправлінь НКВС, начальники міськрайвідділів чи окрвідділів. Арештованих відвозили у в'язниці чи брали під варту в місцях розташування чекістських груп. Арешти санкціонувалися начальниками груп і узгоджувалися з районним прокурором. До участі в операції залучався актив з членів ВКП(б). Для запобігання втеч за кордон окремих куркулів і кримінальників, прикордонним загонам надіслали розпорядження за 5 днів до початку операції перейти на посилений режим охорони.

На території республіки створювалися 45 міжрайонних оперативних груп. У Вінницькій області місцями їх дислокації визначалися Вінниця, Бердичів, Шепетівка, Тульчин, Проскурів, Кам'янець-Подільський, Могилів-Подільський[239].

---

[238] Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х-1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження. — Донецьк, 2003. — С. 90-91.

[239] Там само. — С. 91-92.

23 липня 1937 р. політбюро ЦК ВКП(б) затвердило „трійку“ у Вінницькій області у складі першого секретаря обкому КП(б)У В. Чернявського, начальника обласного управління НКВС М. Тимофєєва, обласного прокурора А. Ярошевського[240].

Політбюро ЦК ВКП(б) 31 липня 1937 р. затвердило проект оперативного наказу № 00447 НКВС СРСР „Про операції щодо репресії колишніх куркулів, кримінальних елементів та ін. антирадянських елементів“. У наказі зазначалося, що операція в Україні повинна початись 5 серпня і продовжуватися чотири місяці. Всі, хто підлягав репресіям, розбивались на дві категорії: перша — негайний арешт і розстріл, друга — ув'язнення в табори чи тюрми терміном від 8 до 10 років. Всього планувалось заарештувати в СРСР 259 450 чоловік, з них 72 950 розстріляти. Однак цифри були неповними, тому що в наказі не згадувався ряд регіонів. Місцевим керівникам дозволялося просити в Москви додаткові ліміти на репресованих. Сім'ї репресованих підлягали виселанню й ув'язненню в табори. Циркуляром № 61 від 7 серпня 1937 р. про посилення боротьби зі злодіями та рецидивістами НКВС СРСР „простимулював“ місцеві апарати щодо виконання оперативного наказу № 00447.

Ліміт, виділений для Вінницької області за оперативним наказом №00447, спочатку передбачав арешт 4 000 осіб, з них по першій категорії (розстріл) мало пройти 1 000 чол., по другій — 3 000 чол.[241]

Паралельно розпочалися арешти за „національною лінією“. Задовго до появи оперативного наказу №00485 „Про фашистсько-повстанську, шпигунську, диверсійну, пораженську і терористичну діяльність польської розвідки в СРСР“ розпочалися арешти поляків. На 6 серпня 1937 р. згідно з інформацією начальника УНКВС Вінницької області капітана державної безпеки Г. Гришина було арештовано 257 поляків. Планувалося заарештувати ще 585 осіб. З 6 по 9 серпня арештували 554. З них по м. Вінниці — 100, по Проскурівському округу — 112, по Шепетівському– 96, по Могилів-Подільському– 46, по Кам'янець-Подільському — 35, по районах області з компактним проживання поляків — 165 осіб[242].

Особливу увагу нарком НКВС УРСР І. Леплевський приділяв „розгрому українського антирадянського націоналістичного підпілля“. Начальник УНКВС по Вінницькій області капітан державної безпеки І. Морозов 24 вересня 1937 р. прозвітував про арешт по лінії „української контрреволюції“ 901 особи за період з 15 червня по 15 вересня 1937 р. Причому з 1 по 15 вересня арештовано 379 осіб. Здебільшого чекісти об'єднали арештованих у 47 „групових справ“, 28 повстанських осередків та 5 диверсійних груп. Вони діяли в Антонінському, Базалійському, Волочиському, Городоцькому, Гриківському, Ізяславському, Кам'янець-Подільському, Красилівському, Ляховецькому, Меджибізькому, Михалпільському, Полонському, Проскурівському, Старокостянтинівському, Теофіпольському, Шепетівському районах сучасної Хмельницької області[243]. Повідомлялося, що „слідство викриває широко

[240] Васильєв В. Причини та механізми здійснення масових політичних репресій на території Вінницької області в 20-30-і рр. // Політичні репресії на Поділлі (20-30-і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 17.
[241] Юнге М., Биннер Р. Как Террор стал „Большим“. Секретный приказ №00447 и технология его исполнения. — М.: АИРО-XX, 2003. — С. 88.
[242] ГДА СБ України. — Ф. 16, оп.30, спр. 61. — Арк. 214–215.
[243] Там само. — Спр. 79. — Арк. 2.

розгалужене українське націоналістичне підпілля, яке складається з незачеплених кадрів УВО, УНЦ, ПОВ і боротьбистів“[244]. Так, учителя середньої школи м. Базалія Андрія Черкашина звинуватили у причетності до УВО. Разом з двоюрідним братом Миколою Нарушевичем вони нібито вели „підготовку повстанських кадрів для збройної боротьби з радянською владою для створення „самостійної“ української держави“. У „контрреволюційній фашистській агітації серед колгоспників, „шкідництві“ звинуватили колишнього офіцера царської армії Х. Говоруна та „колишнього куркуля“ Г. Говоруна. Обидва були заарештовані[245].

Нині дослідження механізмів та наслідків проведення масових репресивних операцій на Поділлі ускладнюється фактом створення у вересні 1937 р. Кам'янець-Подільської області. Відповідно сформувалося нове УНКВС по Кам'янець-Подільській області, відбувся розподіл вже арештованих громадян[246]. УНКВС по Вінницькій області передало 836 арештованих за оперативним наказом №00447 до УНКВС Кам'янець-Подільської та Житомирської областей[247].

Створили і „трійку“ УНКВС по Кам'янець-Подільській області, до складу якої в різний час входили начальники УНКВС М. Приходько (вересень 1937 — березень 1938 рр.), І. Жабрев (березень — вересень 1938 р.), т.в.о. начальника Леонов (вересень-жовтень 1938 р.), член оргбюро ЦК КП(б)У С. Олексенко (жовтень 1937 р.), секретар Кам'янець-Подільського міському КП(б)У О.Власов (вересень-листопад 1938 р.), другий секретар Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У М. Груленко, прокурор Кам'янець-Подільської області Печерський (жовтень 1937 — вересень 1938 р.), заступник, згодом прокурор Кам'янець-Подільської області Самохін (травень — листопад 1938 р.)[248].

Вивчаючи архівно-слідчі справи в Галузевому державному архіві Служби безпеки України, дослідники виявили загальну тенденцію — надзвичайний поспіх у веденні слідства співробітниками УНКВС по Кам'янець-Подільській області. Як і в інших областях, заарештовані, які опиралися і не бажали зізнатися у злочинах, піддавалися повторним допитам. Часто вони тривали цілодобово, застосовувалися заходи фізичного впливу, знущання та шантажу. Змучені побоями заарештовані визнавали „антирадянські злочини“.

Слідчі в багатьох випадках задовольнялися визнанням заарештованими дрібної вини. Як правило, речових доказів злочинної діяльності не знаходилося. Наприклад, машиніст колгоспу с. Зелена Волочиського району І. М. Крюковський визнав себе винним у неякісному ремонті молотарки в 1937 р. На кілька днів затягнувся обмолот хліба. Проводячи повторний ремонт, машиніст „збільшив кількість зароблених у колгоспі трудоднів“. Коваль І. Б. Квасневський підковував коней так, що вони не могли одразу піднятись на ноги. Свідки зафіксували 5 таких випадків. І. М. Крюковський, І. Б. Квасневський та ще 12 колгоспників із с. Зелена зізнались в аналогічних

[244] ГДА СБ України. — Ф. 16, оп. 30, спр. 102. — Арк. 27.
[245] Там само. — Арк. 41.
[246] Олуйко В. М., Слободянюк П. Я., Баюк М. І. Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія та сучасність. — Хмельницький, 2005. — С.193-194.
[247] ГДА СБ України. — Ф. 16, оп.30, спр. 99. — Арк. 173.
[248] Великий терор на Хмельниччині. — Хмельницький: Поділля, 1997. — С.11.

провинах. Всі 14 чоловік особливою трійкою УНКВС по Кам'янець-Подільській області були засуджені до розстрілу „за шкідництво в сільськогосподарському виробництві та контрреволюційну націоналістичну пропаганду серед населення, підготовку збройного повстання в тилу Червоної Армії"[249]. Колгоспник з с. Кремінна Городоцького району П. К. Хацький визнав себе винним у наклепі на радянську владу під час розкуркулення господарства його батька[250].

Колгоспник з села Ружа Оринінського району Г. М. Коробчук, заперечуючи зв'язок з польською розвідкою, визнав, що, будучи бригадиром у колгоспі, шкодив господарству через погано організовану працю колгоспників бригаді. Бригадир був звільнений з посади[251]. За ці „провини" особлива нарада при НКВС СРСР засудила П. К. Хвацького до вищої міри покарання, Г. М. Коробчуку визначили міру покарання — 10 років ув'язнення у виправно-трудовому таборі.

Категорично заперечували зв'язок з польською розвідкою жителі Старокостянтинова вчителька Цезарина Гончарова-Середзинська та сімдесятидворічний Петро Шик. У слідчих НКВС не було конкретних матеріалів щодо вини заарештованих, але особлива нарада при НКВС СРСР винесла обом вирок — розстріл[252].

Відкидали звинувачення у підтримці зв'язків із закордоном та організації „контрреволюційної боївки „ПОВ" голова Холодецької сільської ради Волочиського району М. А.Охота, голова колгоспу В. М. Лозанський та касир фінансового відділу Волочиського райвиконкому Л. К. Вишенський. Хоча слідство не мало ніяких матеріалів, які б підтверджували їх участь у „ПОВ", особлива трійка УНКВС по Кам'янець-Подільській області засудила цих людей до вищої міри покарання[253].

Вишукуючи „шпигунів і контрреволюціонерів", чекісти вдавалися до підтасовок та фальсифікацій. Брехня щедро вкладалася в чужі уста. Свідки, що проходили по кримінальній справі, навіть не здогадувалися про власні свідчення, хоча на протоколах стояли нібито їх підписи.

Характерною стала справа польських колгоспників с. Завалійки Волочиського району С. Й. Габателя, А. А. Габателя, Г. І. Грушковського, С. Т. Мельника, М. І. Мельника та А. І. Мельника. Їх звинуватили в антирадянській пропаганді та „підготовці до активних повстанських дій в момент збройного вторгнення Польщі на територію СРСР".

Заарештовані тривалий час заперечували вину. Лише після застосування фізичного впливу та пред'явлення зізнань „свідків", селяни „визнали вину". Їх розстріляли. При перегляді справи у травні 1959 р. свідки підтвердили факт фальсифікації на слідстві. Свідок Р. С. Трач вказала — її „ніхто не допитував і вона показань ніяких нікому не давала", а Ф. І. Кушнір розповів, що „у 1937 р. його викликали в УНКВС для допиту, але він ніяких свідчень про антирадянську діяльність звинувачуваних не давав. Протокол був складений співробітниками УНКВС і під тиском ним підписаний"[254].

[249] ДАХм.О. — Ф.Р-6193, оп. 12, спр. П-7052. — Арк. 199, 207-208, 229-237.
[250] Там само. — Спр. П-19162. — Арк. 26, 27.
[251] Там само. — Спр.П-15684. — Арк. 12.
[252] Там само. — Спр. П-6550. — Арк. 100, 103, 135-139.
[253] Там само. — Спр. П-697760. — Арк. 52-54.
[254] Там само. — Спр. П-8833. — Арк. 153.

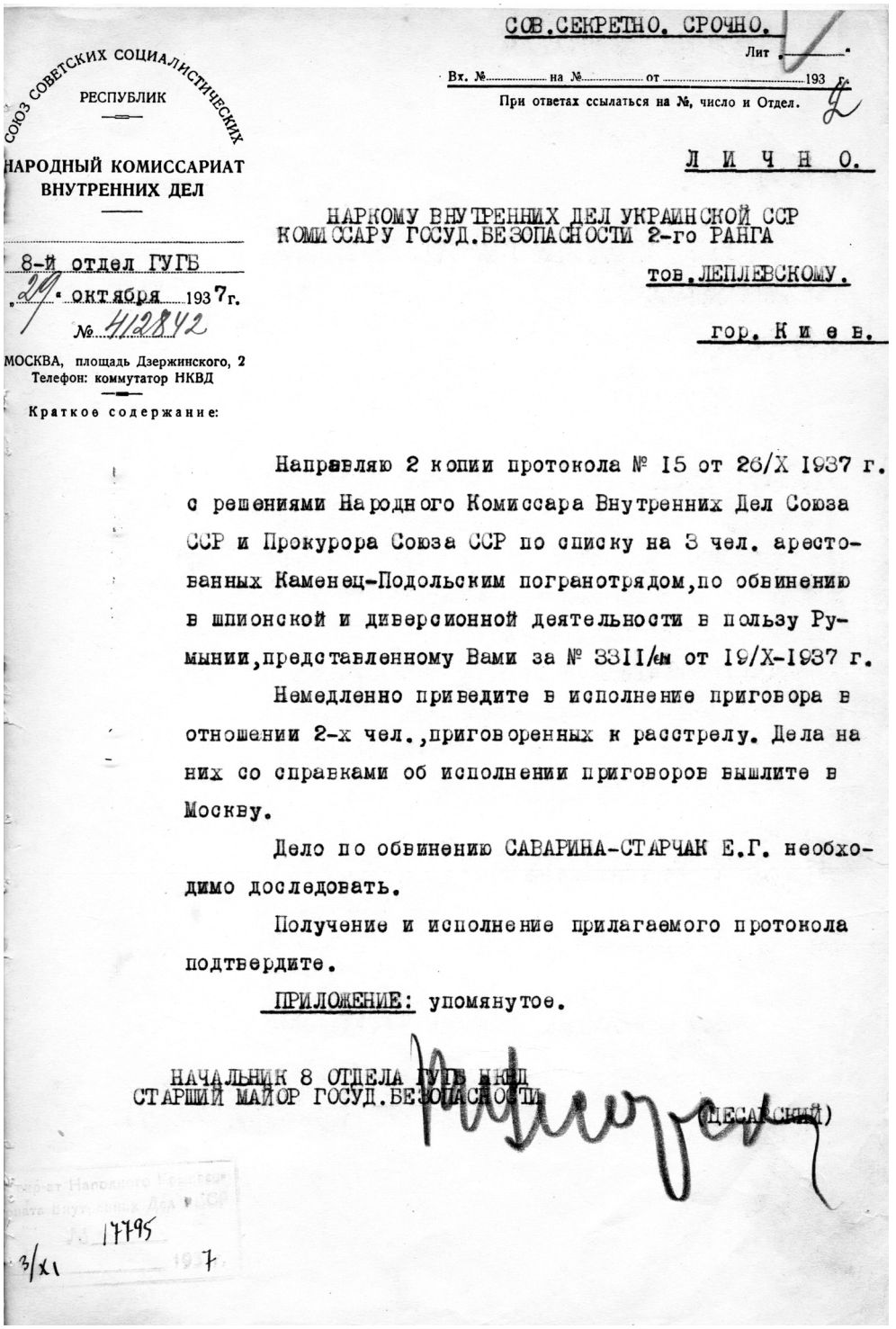

СОВ.СЕКРЕТНО. СРОЧНО.

Лит „1"

Вх. №..... на №..... от ..... 193 г.

При ответах ссылаться на №, число и Отдел.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

8-й отдел ГУГБ

„29" октября 1937 г.

№ 412842

МОСКВА, площадь Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД

Краткое содержание:

Л И Ч Н О.

НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОСУД.БЕЗОПАСНОСТИ 2-го РАНГА

тов.ЛЕПЛЕВСКОМУ.

гор. К и е в.

Направляю 2 копии протокола № 15 от 26/X 1937 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по списку на 3 чел. арестованных Каменец-Подольским погранотрядом,по обвинению в шпионской и диверсионной деятельности в пользу Румынии,представленному Вами за № 3311/ем от 19/X-1937 г.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 2-х чел.,приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

Дело по обвинению САВАРИНА-СТАРЧАК Е.Г. необходимо доследовать.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУГБ НКВД
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУД.БЕЗОПАСНОСТИ (ЦЕСАРСКИЙ)

Секретариат Народного Комиссариата Внутренних Дел СССР
№ 17795
3/XI 1937

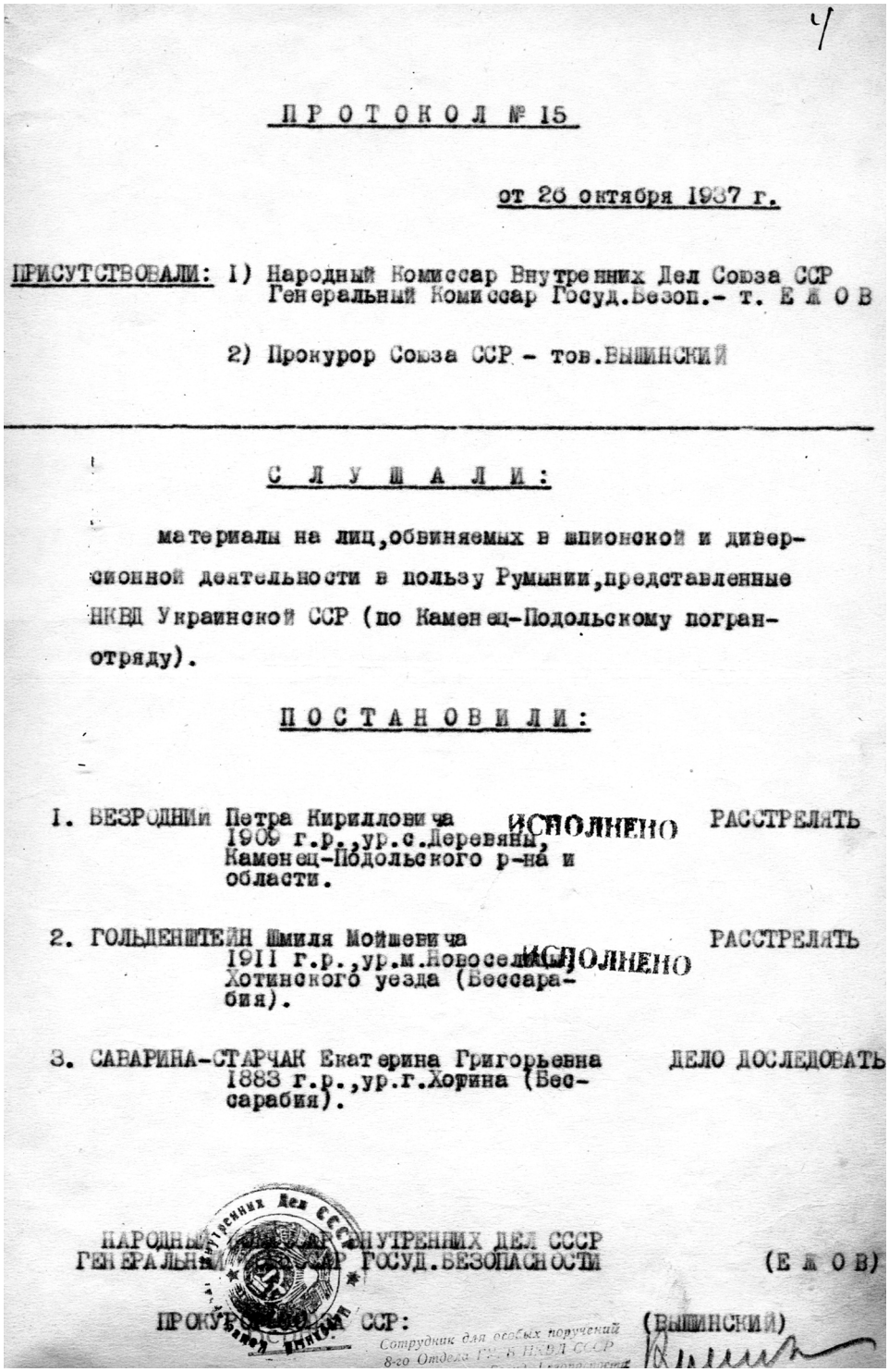

4

П Р О Т О К О Л № 15

от 26 октября 1937 г.

ПРИСУТСТВОВАЛИ: 1) Народный Комиссар Внутренних Дел Союза ССР Генеральный Комиссар Госуд.Безоп.- т. Е Ж О В

2) Прокурор Союза ССР - тов.ВЫШИНСКИЙ

С Л У Ш А Л И:

материалы на лиц,обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности в пользу Румынии,представленные НКВД Украинской ССР (по Каменец-Подольскому погранотряду).

П О С Т А Н О В И Л И:

1. БЕЗРОДНИЙ Петра Кирилловича 1909 г.р.,ур.с.Деревяны, Каменец-Подольского р-на и области. ИСПОЛНЕНО РАССТРЕЛЯТЬ

2. ГОЛЬДЕНШТЕЙН Шмиля Мойшевича 1911 г.р.,ур.м.Новоселицы Хотинского уезда (Бессарабия). ИСПОЛНЕНО РАССТРЕЛЯТЬ

3. САВАРИНА-СТАРЧАК Екатерина Григорьевна 1883 г.р.,ур.г.Хотина (Бессарабия). ДЕЛО ДОСЛЕДОВАТЬ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
ГЕНЕРАЛЬНЫЙ КОМИССАР ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ (Е Ж О В)

ПРОКУРОР СОЮЗА ССР: (ВЫШИНСКИЙ)

Сотрудник для особых поручений 8-го Отдела ГУГБ НКВД СССР

1

По делу №122457

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

(об избрании меры пресечения).

Гор. Из"ясславль 1938 г. февраля месяца „12" дня, я, оперуполномоченный 4 ОТДЕЛА УГБ МЛ ЛЕЙТ ГОМБЕЗОПАСНОСТИ -ШАПОШНИЧЕНКО

рассмотрев материал по обв. гр. ДРАЙНА Иван Михайловича

год рождения 1893 место рождения с. Лещаня, Из"ясславльского района

К.П. области адрес с. Лещаня

профессия и специальность хлебопашец

место службы и род занятий рядовой колхозник

соцположение кулак компроментирующее прошлое и судимости

хозяйство его раскулачено партийность б/п

национальность украинец подданство СССР

категория воинского учета не состоит по возрасту

в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54-10 УК УССР

выразившихся в том, что ое являеися причастным к контрреволюционной деятельности

(подробное описание преступления)

На основании изложенного и руководствуясь ст. ст. 143, 145 и 156 УПК УССР, постановил:

1. Избрать мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия по отношению к обвиняемому ДРАЙНА Иван Михайлович у содержание под стражей в тюрьрде Шепетонского Горотдела НКВД.

2. Настоящее постановление, в порядке ст. 144 УПК УССР и приказа НКВД и прокурора Союза ССР от 16/V—33 года № 1665 представить для санкции

Райпрокурору

Оперуполномоченный 4 ОТД УГБ
МЛАДШИЙ ЛЕЙТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ (ШАПОШНИЧЕНКО)

„Согласен" *Начальник* РАЙОТДЕЛА НКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ (ЛЕВЕНЕЦ)

„Утверждаю" *Начальник* ОПЕР СЛЕДГРУППЫ
СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
(ГРИШКО)

Кажрук № 70—25000

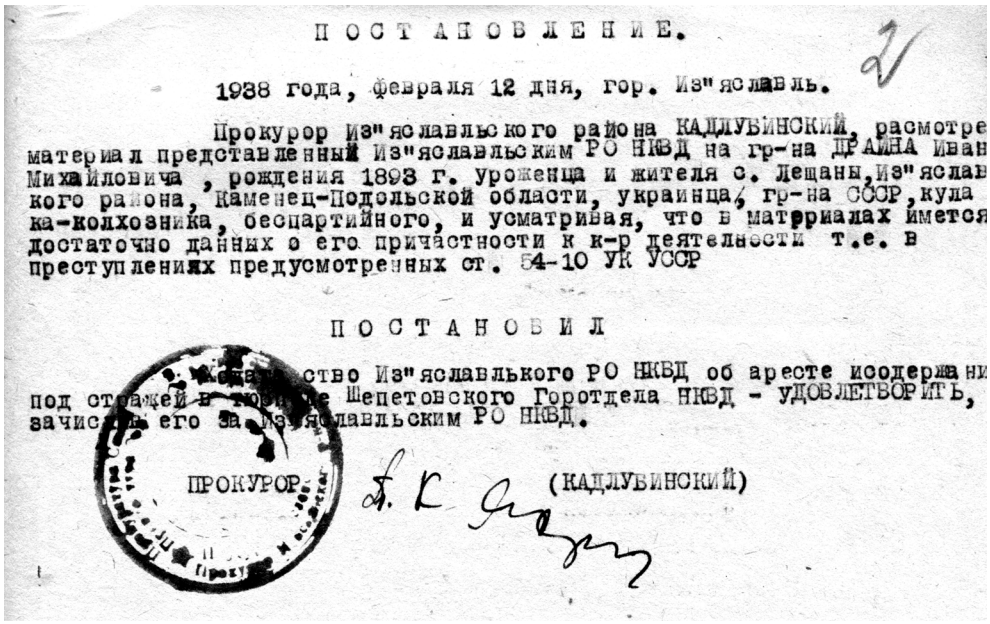

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е.

2

1938 года, февраля 12 дня, гор. Из"яславль.

Прокурор Из"яславльского района КАДЛУБИНСКИЙ, рассмотре материал представленный Из"яславльским РО НКВД на гр-на ДРАЙНА Иван Михайловича , рождения 1898 г. уроженца и жителя с. Лещаны, Из"яслав кого района, Каменец-Подольской области, украинца, гр-на СССР, кула ка-колхозника, беспартийного, и усматривая, что в матрриалах имеется достаточно данных о его причастности к к-р деятельности т.е. в преступлениях предусмотренных ст. 54-10 УК УССР

П О С Т А Н О В И Л

Ходатайство Из"яславлького РО НКВД об аресте и содержании под стражей в тюрьме Шепетовского Горотдела НКВД - УДОВЛЕТВОРИТЬ, зачислить его за Из"яславльским РО НКВД.

ПРОКУРОР (КАДЛУБИНСКИЙ)

32

ВЫПИСКА ИЗ КОПИИ ПРОТОКОЛА № 6

народного комиссара внутренних дел СССР и прокурора СССР

от „28" 03 1938 г.

СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
Материалы на обвиняемых, представленные управлением НКВД УССР по Каменец-Подольской области: Драйна Ивана Михайловича	расстрелять

Верно: **Начальник подразделения Управления КГБ УССР по Хмельницкой области** (В. Захаров)

„8" декабря 1989 г.

Заказ 2421, т. 3000, 24-XI-88 г.

34

УТВЕРЖДАЮ Экз.№1
Прокурор Хмельницкой области
ХАРЧЕНКО А.И.
„19" декабря 1989г.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

в отношении ДРАЙНА И.М.
по материалам уголовного дела (арх. №6081)
Фамилия, имя, отчество ДРАЙН Иван Михайлович
Дата, год рождения 1893
Место рождения с.Лещана Изяславского района Каменец-Подольской области
Сведения о партийности (в т. ч. № партийного билета) беспартийный
Место работы и должность до ареста с.Лещана, рядовой колхозник
Место жительства до ареста с.Лещана
Данные о родственниках Племенник: ДРАЙН Антон Дмитриевич, проживает в с. Шевченко Изяславского района Хмельницкой области

Дата ареста, предъявлявшееся обвинение и каким несудебным органом было вынесено решение по делу Арестован 12.02.1938 года Изяславским РО НКВД. Обвинялся по ст.54-10 УК УССР в том, что занимался антисоветской деятельностью, распространял среди населения религиозную пропаганду, агитировал население против вступления в колхоз. Решением Тройки УНКВД по Каменец-Подольской области расстрелян. Из материалов дела усматривается,что в действиях ДРАЙНА отсутствует состав преступления, он привлекался к уголовной ответственности необоснованно.

ДРАЙНА Иван Михайлович подпадает
ф., и., о.

под действие ст. I Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 года „О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30—40-х и начала 50-х годов".

Старший помощник прокурора Хмельницкой области (прокурор отдела) Г.ШАКАТЬКО

Начальник подразделения УКГБ УССР по Хмельницкой области В.ЖУК

„8" декабря 1989г.

1989 г. Староконст. тип. ал. Зак. № 511—20 т. Подп. к печати 6 03.

У квітні 1938 р. солобковецькою слідчою групою районного відділу НКВС був викритий районний повстанський штаб „Польської організації військової". Чекісти „виявили", що осередки „ПОВ" були організовані в таких селах з компактним проживанням польського населення: Солобківці, Глушківці, Міцівці, Сприсівка, Стріхівці, Удріївці, Підлісний Мукарів тощо. Начебто члени „ПОВ" були бойовим загоном, який мав „брати активну участь у загальному плані боротьби з радянською владою за відтворення великої Польської держави в кордонах 1772 р.". Втративши почуття реальності, чекісти звинуватили арештованих у „проведенні військово-політичного і економічного шпигунства на території СРСР, військовому поваленні радянської влади, об'єднанні повстанських та диверсійних кадрів для руйнівної роботи в середині держави під час війни, створенні сприятливої обстановки просування в тил СРСР регулярних польських військ, здійсненні диверсійних актів на залізничному транспорті, шосейних дорогах, в сільському господарстві". Особлива трійка УНКВС по Кам'янець-Подільській області 26 вересня 1938 р. засудила 39 громадян Солобковецького району до вищої міри покарання. Вирок був виконаний того ж дня[255].

У квітні 1938 р. в Проскурівському районі була „викрита" антирадянська організація у складі 65 членів „ПОВ". Нібито „об'єднані" у 12 боївок поляки готували „збройне повстання та диверсії на промислових підприємствах" м. Проскурова, в колгоспах сіл Гречани, Заріччя, Мацьківці, Шаровечка. Всі 65 осіб рішенням особливої трійки УНКВС по Кам'янець-Подільській області були засуджені до розстрілу[256] .

Органи НКВС у кожному районі „знаходили" організаційні структури „ПОВ". У травні 1938 р. шепетівською слідчою групою був „викритий" районний штаб „ПОВ" в Антонінському районі, який створив на території району 5 боївок, залучивши до них понад 200 осіб. До кримінальної відповідальності безпідставно було притягнуто 57 громадян, здебільшого жителів сіл Кременчуки, Волиця, Мазепинці та Малі Пузирки. За рішенням трійки їх засудили до вищої міри покарання[257] .

У 1958 р. матеріали кримінальних справ за клопотанням родичів репресованих були перевірені військовою прокуратурою Прикарпатського військового округу. Вона перевірила дані щодо діяльності „Польської організації військової" на території Радянського Союзу. Згідно з довідкою Центрального державного особливого архіву СРСР організація діяла на території Росії з 1914 до 1920 рр. В 1922 р. вона була офіційно в Польщі розпущена[258] .

Масові репресії польського населення проводилися не тільки під приводом їх участі в „ПОВ". Зокрема, чимало громадян розстріляли за належність до підпільної пропольської організації „Ружанець". Саме таке звинувачення було пред'явлено колгоспникам с. Суржинці Кам'янець-Подільського району І. П. Степановичу[259] та В. Т. Левицькому з с. Крачки Чорноострівського району[260], одноосібнику з с. Лошківці Ярмолинецького

[255] ДАХм.О. — Ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-7154.– Арк. 185-220.
[256] Там само. — Спр. П-4707. — Арк. 270-272.
[257] Там само. — Спр. П-24645. — Арк. 138.
[258] Там само. — Спр. П-12605. — Арк. 30.
[259] Там само. — Спр. П-23888. — Арк. 18-20.
[260] Там само. — Спр. П-7001. — Арк. 66-68.

району І. Л. Геджелюку. Хоча арештовані намагалися довести слідчим, що про таку організацію навіть не чули, виправдатися не змогли. Після кількох місяців перебування під слідством вони визнали себе винними. „Трійка“ засудила В. Т. Левицького та І. Л. Геджелюка[261] до розстрілу, І. П. Степановича — до 10 років ув'язнення.

Всього у 1937 — 1938 рр. в Україні органами НКВС по „польській лінії“ було заарештовано 56 516 осіб, з яких 44 467 — поляків[262].

Єврейське населення Поділля теж зазнало політичних репресій. Так, у грудні 1937 р. органами НКВС була „виявлена“ у м. Дунаївці „антирадянська сіоністська організація „Гехолуц“. Нібито її члени проводили активну агітацію серед єврейського населення, висловлювали невдоволення радянською владою та агітували за виїзд із СРСР до Палестини. Після застосування фізичного впливу заарештовані М. М. Клігер, Г. І. Шперкін, Й. М. Лівшиць та Х. Й. Баренбойм визнали себе членами „Гехолуцу“. „Трійка“ по Кам'янець-Подільській області 28 березня 1938 р. засудила їх до вищої міри покарання. Через тиждень вони були розстріляні[263].

У Городоцькому районі в липні 1938 р. було „викрито антирадянську шпигунську групу“ із 8 осіб, яку створив Проскурівський окружний сіоністський комітет. Її діяльність нібито була направлена на збирання шпигунських матеріалів на користь Англії та Польщі.

Звинувачені під тиском визнали себе винними у шпигунстві, назвали голову міфічного комітету, який їх завербував, а також ще понад 20 співучасників по шпигунській діяльності. Проте ніхто з названих не був заарештований і по слідству не проходив. Рішення особливої трійки по Кам'янець-Подільській області було однозначним — розстріл[264].

Протягом другої половини 1937 — початку 1938 рр. на території області здійснювалися масові репресії згідно з циркулярами № 409 від 5 серпня 1937 р. (операції з репресій найбільш активних антирадянських елементів в таборах), № 68 від 22 серпня 1937 р. (про іноземців), № 52691 від 22 грудня 1937 р. (про репресії серед китайців), № 326 від 16 лютого 1938 р. (про репресії серед афганців), наказів № 00593 від 20 вересня 1937 р. (про операцію з репресій колишніх службовців Китайсько-Східної залізниці і реемігрантів з Манжоу-Го (харбінців), № 00698 від 28 жовтня 1937 р. (про консульські зв'язки), № 50215 від 11 грудня 1937 р. (операція із арештів греків), № 202 від 29 січня 1938 р. (про арешти іранців), меморандуму №49990 від 30 листопада 1937 р. (латиська операція).

Для виконання настільки масштабних репресивних операцій 11 вересня 1937 р. політбюро ЦК ВКП(б) затвердило на прохання Генерального прокурора СССР А. Вишинського спрощений порядок розгляду справ. Передбачалося вручення ув'язненим звинувачувального вироку у справах про контрреволюційне шкідництво і диверсії за одну добу до розгляду справи в суді. Не допускалось касаційне оскарження вироків за статтями 58-7 (шкідництво) і 58-9 (диверсія) Кримінального кодексу РРФСР.

---

[261] ДАХм.О. — Ф.Р-6193, оп. 12, спр. П-10175. — Арк. 17, 23.
[262] Рубльов О., Непринцев В. Вказ. праця. — С. 134.
[263] ДАХм.О. — Ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-11090. — Арк. 171-185.
[264] Там само. — Спр. П-4727. — Арк. 256–258, 276-278.

Вироки про вищу міру покарання (розстріл) виконувались негайно після відхилення прохання засуджених про помилування.

Динаміку винесення вироків „трійкою“ УНКВС по Кам’янець-Подільській області можна відстежити за таблицею 1.

Таблиця 1

Відомості про винесення вироків „трійкою“ при УНКВС по Кам’янець-Подільській області за період з 1937 — 1938 рр.

№ протоколу	Дата винесення вироку	Кількість засуджених	У тому числі до:		Розстріляно в містах		
			ВМП	ВТТ	Кам’янці-Подільському	Проскурові	Шепетівці
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
1	19.10. 1937 р.	65	65	–	39 / 26*		
2	20.10. 1937 р.	33	33	–	33	–	–
3	23.10. 1937 р.	32	32	–	9	23	–
4	31.10. 1937 р.	49	49	–	1	32	16
5	05.11. 1937 р.	40	40	–	–	2	38
6	05.11. 1937 р.	34	34	–	9	25	–
7	06.11. 1937 р.	36	36	–	33	2	1
8	14.11. 1937 р.	65	65	–	24	38	3
9	15.11. 1937 р.	45	45	–	16	1	28
10	16.11. 1937 р.	43	43	–	6	37	–
11	19.11. 1937 р.	35	35	–	9	26	–
12	20.11. 1937 р.	13	13	–	–	–	13
13	23.11. 1937 р.	73	73	–	49	24	–
14	24.11. 1937 р.	14	14	–	–	–	14
15	27.11. 1937 р.	77	77	–	14	63	–
16	28.11. 1937 р.	48	48	–	15	33	–
17	04.12. 1937 р.	19	19	–	19	–	–
18	05.12. 1937 р.	49	49	–	13	36	–
19	06.12. 1937 р.	92	92	–	92	–	–
20	08.12. 1937 р.	77	77	–	27	2	48
21	09.12. 1937 р.	113	113	–	22	86	7
22	23.12. 1937 р.	74	74	–	66	4	4
23	25.12. 1937 р.	86	86	–	14	72	–
24	26.12. 1937 р.	103	103	–	40	–	63
25	28.12. 1937 р.	130	130	–	130	–	–
26	30.12. 1937 р.	170	170	–	21. 01. 1938 70 осіб	15	8.01. 1938 85 осіб
1	22.02. 1938 р.	604	604	–	120 / 484*	–	–
2	08.03. 1938	467	467	–	240/33*	194*	–
3	10.03. 1938 р.	608	608	–	109 / 498*	1*	–
4	11.03. 1938 р.	71	71	–	57 / 14*	–	–
5	15.03. 1938 р.	102	102	–	102	–	–
6	21.03. 1938 р.	326	326	–	326 / 16*	–	–

Закінчення таблиці 1

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
7	31.03. 1938 р.	167	167	–	167 / 27*	–	–
8	07.04. 1938 р.	571	571	–	571 / 434*	–	–
9	22.04. 1938 р.	287	287	–	91	86	110
10	05.05. 1938 р.	203	203	–	153	50	–
11	08.05. 1938 р.	328	328	–	255	73	–
12	08.05. 1938 р.	732	732	–	492	240	–
13	10.05. 1938 р.	605	605	–	487	118	–
14	26.09. 1938 р.	2	2	–	2*	–	–
16	21.09. 1938 р.	51*	51*	–	–	51*	
17	27.09. 1938 р.	333	333	–	209	124	–
18	28.09. 1938 р.	349	349	–	335	14	
20	29.09. 1938 р.	445	445	–	172	273	
21	29.09. 1938 р.	438	438	–	164	274	
22	29. 09 1938 р.	41*	41*	–	41*	–	–
23	29.09 1938 р.	3*	3*	–	3*	–	–
24	01.10. 1938 р.	147	147	–	136	11	–
25	02.10. 1938 р.	285	285	–	274	7	–
26	16.10. 1938 р.	105	105	–	105	–	–
27	16.10. 1938 р.	1	1	–	1	–	–
28	16.10. 1938 р.	8	8	–	8	–	–
29	05.11. 1938 р.	110	110	–	87	23	–
30	05.11. 1938 р.	2	2	–	2	–	–
Всього		**9006**	**9006**	**–**	**6516**	**2060**	**430**

* — кількість страчених осіб без підтверджуючих рішень особливою трійкою при УНКВС по Кам'янець-Подільській області.

Так звані „національні операції" розпочалися за оперативними наказами НКВС СРСР № 00439 від 25 липня 1937 р. та від 11 серпня 1937 р. Виявилося, що визначені політбюро ЦК ВКП(б) „трійки" не справляються з величезним напливом справ. Тому оперативний наказ № 00485 створював новий позасудовий орган — „вищу двійку" (Комісію у складі наркома НКВС СРСР та Прокурора СРСР). На території області теж діяла „двійка" з начальника місцевого управління НКВС та прокурора регіону. Вони за зшитими у вигляді альбомів списками визначали долю громадян за першою (розстріл) та другою (табірне ув'язнення) категоріями. Надалі кожні 10 днів підписані ними списки надсилалися до „вищої двійки" у складі наркома НКВС СРСР та Прокурора СРСР. Після їх затвердження реалізовувалися визначені вироки. Осіб, які відбували покарання у таборах, а також тих, хто відбув строк покарання і підпадав під дію цього оперативного наказу, рекомендувалося не звільняти. Матеріали щодо них повторно направлялися для „засудження" через Особливу Нараду при НКВС СРСР[265].

[265] Докладніше див.: Ю. Шаповал, В. Пристайко, В. Золотарев. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні. Особи факти документи. — Київ: Абрис, 1997. — С. 347-348.

Цей механізм був використаний при реалізації всіх „національних операцій“. Всього по „польській операції“ протягом 1937-1938 рр. в СРСР було засуджено 139 815 осіб, з них 111 071 особа була розстріляна[266].

Наслідки позасудової діяльності „двійок“ можна відстежити за таблицями 2, 3, 4.

Таблиця 2

Відомості про засудження громадян Кам'янець-Подільської області на виконання наказу НКВС СРСР № 00439 від 25 липня 1937 р. за протоколами „вищої двійки“

№ протоколу	Дата винесення вироку	Кількість засуджених	У тому числі до:		Розстріляно в містах		
			ВМП	ВТТ	Кам'янці-Подільському	Проскурові	Шепетівці
11	26. 10. 1937 р.	2	2	–	–	–	2
15	26. 10. 1937 р.	3	2	1	2	–	–
112	28. 12. 1937 р.	12	9	3	4	–	5
123	31. 12. 1937 р.	9	8	1	3	–	5
123*	09. 02. 1938 р.	17	15	2	15	–	–
195	25. 01. 1938 р.	1	1	–	1	–	–
221	05. 02. 1938 р.	32	32	–	32	–	–
Всього		**76**	**69**	**7**	**57**	**–**	**12**

* Так у документі.

Таблиця 3

Відомості про засудження громадян Кам'янець-Подільської області на виконання наказу НКВС СРСР № 00485 від 11 серпня 1937 р. за протоколами „вищої двійки“

№ протоколу	Дата винесення вироку	Кількість засуджених	У тому числі до:		Розстріляно в містах		
			ВМП	ВТТ	Кам'янці-Подільському	Проскурові	Шепетівці
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
24	18. 09. 1937 р.	1	1	–	1	–	–
25	19. 09. 1937 р.	3	3	–	3	–	–
28	25. 09. 1937 р.	11	3	8	3	–	–
77	04. 10. 1937 р.	11	1	–	11	–	–
90	07. 10. 1937 р.	1	1	–	1	–	–
98	10. 10. 1937 р.	36	6	–	34	2	–
103	12. 10. 1937 р.	28	28	–	18	10	–
5	14. 10. 1937 р.	2	1	1	1	–	–
151	20. 10. 1937 р.	100	85	15	34	28	23
34	20. 10. 1937 р.	13	13	–	2	11	–
160	22. 10. 1937 р.	5	5	–	5	–	–
175	26.10. 1937 р.	3	3	–	2	1	–
184	27.10. 1937 р.	3	3		2	1	–

[266] Див.: Репрессии против поляков и польских граждан. — М.:Звенья, 1997.

Продовження таблиці 3

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
196	28.10. 1937 р.	80	9	1	19	35	25
273	05.11. 1937 р.	7	7	–	–	7	–
290	09.11. 1937 р.	90	86	4	40	34	12
26	12.11. 1937 р.	9	5	4	5	–	–
29	14.11. 1937 р.	15	11	4	11	–	–
329	15.11. 1937 р.	330	302	28	72	147	83
44	17.11. 1937 р.	1	1	–	1	–	–
б/н	19.11. 1937 р.	3	3	–	3	–	–
40	23.11. 1937 р.	25	11	14	11	–	–
393	23.11. 1937 р.	200	192	8	96	96	–
394	23.11. 1937 р.	200	179	21	34	90	55
428	27.11. 1937 р.	100	89	11	-	89	-
470	04.12. 1937 р.	300	274	26	117	88	69
б/н	05.12. 1937 р.	1	1	–	–	1	–
481	07.12. 1937 р.	100	85	15	–	85	–
492	08.12. 1937 р.	32	14	18	14	–	–
502	09.12. 1937 р.	6	6	–	6	–	–
506	09.12. 1937 р.	100	89	11	89	–	–
52	09.12. 1937 р. 28.09. 1937 р.*	30 13	19 13	1 –	9 –	10 13	– –
511	10.12. 1937 р.	56	56	–	10	46	–
56	10.12. 1937 р.	45	27	8	27	–	–
57	10.12. 1937 р.	15	9	6	9	–	–
509	10.12. 1937 р.	100	92	8	–	–	92
524	11.12. 1937 р.	100	75	25	45	16	14
559	15.12. 1937 р.	16	9	7	9	–	–
565	16.12. 1937 р.	100	79	21	26	31	22
61	16.12. 1937 р.	3	1	2	1	–	–
63	17.12. 1937 р.	43	13	40	10	3	–
582	19.12. 1937 р.	17	12	5	12	–	–
68	21.12. 1937 р.	4	2	2	2	–	–
608	22.12. 1937 р.	39	27	12	9	18	–
618	25.12. 1937 р.	106	80	26	16	40	24
626	25.12. 1937 р.	36	36	–	–	36	–
77	27.12. 1937 р.	15	8	7	8	–	–
732	08.01. 1938 р.	200	95	5	46	109	40
760	12.01. 1938 р.	199	156	43	34	46	76
803	17.01. 1938 р.	100	91	9	91	–	–
820	20.01. 1938 р.	27	19	8	19	–	–
868	31.01. 1938 р.	100	93	7	93	–	–
881	02.02. 1938 р.	98	80	18	80	–	–
882	02.02. 1938 р.	200	195	5	195	–	–
885	02.02. 1938 р.	200	198	2	198	–	–
886	03.02. 1938 р.	300	300	-	300	–	–

Закінчення таблиці 3

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
907	05.02. 1938 р.	15	9	6	9	–	–
908	05.02. 1938 р.	19	16	3	3 Житомирі	10	–
912	07.02. 1938 р.	8	8	-	8	–	–
920	08.02. 1938 р.	200	188	12	185	3	–
921	08.02. 1938 р.	199	189	10	187	2	–
925	08.02. 1938 р.	91	84	7	84	–	–
1054	27.03. 1938 р.	60	56	4	52	4	5
Всього		**4574**	**4060**	**520**	**2412**	**1113**	**535**

* Так у документі.

Таблиця 4

Відомості про засудження громадян Кам'янець-Подільської області за протоколами „вищої двійки", звинувачених у шпигунській діяльності

№ протоколу	Дата винесення вироку	Кількість засуджених	У тому числі до:		Розстріляно в містах		
			ВМП	ВТТ	Кам'янці-Подільському	Проскурові	Шепетівці
43	13. 01 1938 р.	14	13	1	13	–	–
118	25. 01 1938 р.	1	1	–	1	–	–
121	28. 01 1938 р.	47	25	22	25	–	–
122	29. 01 1938 р.	20	2	18	2	–	–
123	09. 02 1938 р.	19	15	4	15	–	–
136	04. 02 1938 р.	6	4	2	4	–	–
137	07. 02 1938 р.	2	1	1	1	–	–
169	21. 02 1938 р.	3	1	2	1	–	–
Всього		**112**	**62**	**50**	**62**	**–**	**–**

При аналізі архівно-слідчих справ репресованих громадян у 1937-1938 рр. складається враження, що Кам'янець-Подільська область була нашпигована резидентами та агентами польської та інших розвідок.

Співробітники управління НКВС по Кам'янець-Подільській області Северин і Кракович розкрили „технологію" формування „резидентів та шпигунів". Потрапивши за грати за „порушення соціалістичної законності", вони свідчили, що „з серпня 1937 по серпень 1938 рр. під слідством перебувало 16 тисяч чоловік, з них до 90 відсотків зізналися в тих чи інших протидержавних злочинах (шпигунство, участь в організаціях і т.д.)… Як правило, всіх заарештованих на допитах б'ють, в камерах в'язниці влаштовують провокації. Побиті заарештовані схиляють свіжих заарештованих давати свідчення і зізнаватися в неіснуючих злочинах".

Северин стверджував, що „тільки в одній Кам'янець-Подільській області за рік викрили 10 тисяч польських шпигунів, але ж це не реально. Це „липа" і польській розвідці тут створений ореол не без ворожої роботи. Адже 80 відсотків справ направляються на засідання особливої трійки — і заарештованих, як правило, розстрілюють"[267].

[267] ДАХм.О. — Ф.Р- 6193, оп. 12, спр. П-6584. — Т.4. — Арк. 29-30.

Архівні справи репресованих дають підстави стверджувати, що керівництво УНКВС по Кам'янець-Подільській області фальсифікувало кримінальні справи та постійно вимагало збільшення лімітів на репресії. Воно сподівалося таким чином вберегтися від звинувачень у „недостатній боротьбі з ворогами народу".

В цілому за час „великого терору" 1937-1938 рр. (таблиця 5) тільки позасудовими органами „двійкою" та „трійкою" засуджено 13 848 осіб, в тому числі до вищої міри покарання — 13 275 арештованих, або 96 відсотків. „Трійка" УНКВС Кам'янець-Подільської області перетворилася на кривавий конвеєр смерті. Згідно з протоколом № 24 засідання „трійки" від 26 грудня 1937 р. було прийняте рішення про страту 103 осіб. Через день 28 грудня (протокол № 25) до розстрілу було засуджено 130 осіб, а в передноворічну ніч 1937 р. стратили 170 громадян. Починаючи з лютого 1938 р., коли УНКВС по Кам'янець-Подільській області очолив колишній заступник наркома НКВС Білорусії І.Жабрев, „трійка" на засіданнях починає приймати рішення про страту від 300 і більше заарештованих осіб. Так, 10 березня 1938 р. відповідно до протоколу № 3, до страти було засуджено 608 заарештованих, 15 березня за протоколом № 5 розстріляли 102 особи, 21 березня (протокол № 6), засвідчував смертний вирок 326 громадянам області. 7 квітня 1938 р. кількість страчених за протоколом № 8 сягнула 571 особи. Найжахливіші звірства „вищої двійки", „трійки" УНКВС відмічалися в грудні 1937 р., коли до розстрілу було засуджено 1956 осіб, у лютому 1938 за вироком позасудових органів було страчено 1938 заарештованих, у березні 1938 р. — 1797, квітні — 858, травні — 1868, вересні — 1662 особи. Всього за рік (жовтень 1937 — жовтень 1938 рр.) за рішенням „вищої двійки", „трійки" УНКВС було знищено 13078 громадянина області. Із 56 засідань трійка УНКВС по Кам'янець-Подільській області жодного разу не розглядала питання ув'язнення до виправно-трудових таборів.

Таблиця 5

Винесення вироків громадянам Кам'янець-Подільської області позасудовими органами у 1937 — 1938 рр.

Помісячно	Засуджено за постановами:				Всього засуджено за місяць		
	„трійка" УНКВС		„вища двійка"				
	ВМП	ВТТ	ВМП	ВТТ	ВМП	ВТТ	Разом
Вересень 1937 р.	–	–	7	8	7	8	15
Жовтень 1937 р.	179	–	269	18	448	18	466
Листопад 1937 р	523	–	886	94	1409	94	1503
Грудень 1937 р.	913	–	1043	265	1956	265	2221
Січень 1938 р.	–	–	596	114	596	114	710
Лютий 1938 р	604	–	1334	74	1938	74	2012
Березень 1938 р.	1741	–	56	4	1797	4	1801
Квітень 1938 р.	858	–	–	–	858	–	858
Травень 1938 р.	1868	–	–	–	1868	–	1868
Вересень 1938 р.	1662	–	–	–	1662	–	1662
Жовтень 1938 р.	546	–	–	–	546	–	546
Листопад 1938 р	112	–	–	–	112	–	112
Всього	**9006**	–	**4191**	**577**	**13197**	**577**	**13774**

„Великий терор“ продовжувався до середини листопада 1938 р. і був зупинений директивами ЦК ВКП(б) і РНК СРСР. Перша з них від 15 листопада 1938 р. скасувала практику розгляду справ арештованих „трійками“, друга — від 17 листопада 1938 р. заборонила проведення „масових операцій з арештів і виселення“. Отже, завершення „великого терору“, як і його початок — це суворо централізований процес, яким керували Сталін і його соратники в політбюро ЦК ВКП(б).

Звільнення 25 листопада 1938 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР М.Єжова з посади наркома внутрішніх справ та призначення Л. Берії призвело до масової чистки органів державної безпеки. Серед притягнутих до відповідальності у кінці 1939 — початку 1940 рр. співробітників обласних УНКВС за „перекручення соціалістичної законності, проведення необ´рунтованих арештів“ опинилися колишній начальник УНКВС по Кам'янець-Подільській області Жабрев та його підлеглі Леонов, Мордовець, Єкимов, Лелонг. Жабрева згідно з постановою Військової колегії Верховного суду СРСР від 22 лютого 1938 р. розстріляли.

„Беріївська відлига“ 1939 р. не означала реабілітацію жертв політичних репресій. Керівництво ВКП(б) інтерпретувало „виправлення помилок“ органів НКВС як подолання дій „ворога народу“ Єжова, щоб заспокоїти громадську думку та продемонструвати „великий“ прояв турботи „вождя народів“ за долю трудящих. Водночас на місця відправили шифротелеграму від 10 січня 1939 р., що до певної міри виправдовувала незаконні методи слідства чекістами: „ЦК ВКП(б) пояснює, що застосування фізичного впливу в практиці НКВС, починаючи з 1937 р., було дозволено ЦК ВКП(б) ... Відомо, що всі буржуазні розвідки застосовують методи фізичного впливу проти представників соціалістичного пролетаріату і застосовують ці методи у найогиднішій формі. Виникає питання, чому соціалістичні органи державної безпеки мають бути гуманнішими щодо запеклих агентів буржуазії та заклятих ворогів робітничого класу і колгоспників. ЦК ВКП(б) вважає, що засоби фізичного впливу повинні обов'язково застосовуватися і надалі, виняткова щодо відвертих ворогів народу, таких, що не роззброїлися, як припустимий і доцільний метод“[268].

Зазначимо, що державний терор не припинився, а лише зменшив оберти. В Україні у 1939 р. було заарештовано 12 тисяч осіб, а у 1940 р. їх кількість зросла в чотири рази і становила майже 50 тисяч осіб[269].

Напад Німеччини на СРСР 22 червня 1941 р. посилив необ´рунтовані політичні репресії радянської влади проти населення. У перші дні війни Президія Верховної Ради СРСР видала укази, які розширювали межі компетенції військових трибуналів, у місцевостях, де оголошувався військовий стан, справи про злочини, направлені проти громадського порядку і державної безпеки, передавалися до військово-судових органів. Була проведена мобілізація на військову службу цивільних юристів. На 1 березня 1942 р. їх чисельність складала 3735 осіб, що майже в п'ять разів перевищувала чисельність військових юристів на початок війни[270].

[268] Лубянка. Сталин и НКВД — НКГБ — ГУКР „Смерш“. 1939 — март 1946. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. / Под ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М.: МФД, 2006. — С. 14 — 15.

[269] Шаповал Ю. Україна XX століття: Особи та події в контексті важкої історії. — К.: Ґенеза, 2001. — С.39.

[270] Муранов А.И., Звягинцев В.Е. Досье на маршала: из истории закрытых судебных процессов. — М., 1996. — С.136.

Однією з малодосліджених нині є проблема діяльності військових трибуналів щодо розгляду справ про „контрреволюційну пропаганду та агітацію". Відзначимо, що за війну з нацистською Німеччиною військовими трибуналами було засуджено 2,5 мільйона осіб, з них майже кожний п'ятий — за „контрреволюційні злочини"[271].

Чимало подолян підпали під дію статей 58^{10} Кримінального кодексу РРСФР та 54^{10} Кримінального кодексу УРСР. Здебільшого їх звинувачували у розповсюдженні „поразницьких настроїв", „вихвалянні німецької техніки", „порівнянні якості харчування бійців Червоної Армії і військ вермахту", „сумніви щодо правдивості повідомлень Радянського Інформаційного бюро", „спроби заплямувати колгоспний устрій" (такі звинувачення зустрічалися у кожному третьому вироку), „розповсюдженні думок, що були направлені на дискредитацію заходів партії та уряду в різних галузях радянського будівництва" тощо.

Наприклад, за статтею 58^{10} Кримінального кодексу РРФСР засудили курсанта Камишинського танкового училища О. Г. Бобельського — уродженця с. Явтухи Деражнянського району Кам'янець-Подільської області. До війни він навчався у Харківському бібліотечному інституті, 1940 р. ЦК ЛКСМУ направив його працювати комсоргом середньої школи № 4 м. Коломиї Станіславської (нині Івано-Франківської) області. З листопада 1940 р. до початку війни навчався в Кіровоградській авіаційній школі. З початком війни зарахований до особового складу 160 розвідувального авіаційного полку 9-ї Приморській армії. 30 червня 1942 р. Бобельського направили на навчання в Камишинське танкове училище, а 24 січня 1943 р. заарештували за антирадянську агітацію[272]. Слідчі стверджували: „Бобельський О. Г. систематично проводив серед курсантів училища антирадянську агітацію. Так, 24 серпня 1942 р. в присутності курсантів розповсюджував зміст фашистських листівок і німецьких радіопередач. У вересні-жовтні розхвалював німецьку армію, її командний склад та харчування німецьких солдатів. У листопаді 1942 р., розмовляючи з курсантами про стан на фронтах, висловив недовіру повідомленням радянського інформбюро щодо втрат німецької армії та зайнятих Червоною Армією населених пунктів"[273].

Вироком військового трибуналу Актюбинського гарнізону від 11 березня 1943 р. Бобельського засудили до 10 років виправно-трудових таборів з ураженням прав на 5 років. Лише через 48 років вирок трибуналу був скасований військовим трибуналом Туркестанського військового округу, справа припинена, а О. Г. Бобельський реабілітований[274].

Часто-густо звичайні побутові розмови ставали приводом до звинувачень у „контрреволюційній агітації". Зокрема, червоноармійця 1350 військового шпиталю В.І. Рака, згідно з рішенням військового трибуналу Харківського військового округу від 27 серпня 1941 р. засудили до 10 років виправно-трудових таборів з ураженням

[271] Муранов А.И., Звягинцев В.Е. Досье на маршала: из истории закрытых судебных процессов. — М., 1996. — С.134, 136.
[272] ГДАСБ України м. Хмельницький. — Спр. П -26250. — Арк. 9.
[273] Там само. — Спр. П-26250. — Арк. 51.
[274] Там само. — Спр. П-26250. — Арк. 97.

прав строком на 5 років. Перебуваючи у добовому наряді, у розмові з громадянкою Б. М. Майєр він заявив про „добре ставлення фашистів до військовополонених та мирного населення на окупованій території". Звинувачення червоноармійця в антирадянській агітації ґрунтувалося на свідченнях засудженого та свідка. Лише через 50 років Генеральна військова Прокуратура СРСР визнала, що в діях В. І. Рака не було „антирадянської агітації, направленої на послаблення Радянської влади або до здійснення окремих контрреволюційних злочинів"[275].

Червоноармійця 14 окремого саперного батальйону Г. Д. Куштила, уродженця с. Решнівки Антонінського району Кам'янець-Подільської області, 4 грудня 1941 р. військовим трибуналом 14 стрілецької дивізії засудили до вищої міри покарання. У жовтні — листопаді 1941 р., перебуваючи в одужувальному батальйоні військового шпиталю, він нібито „проводив серед військовослужбовців та цивільного населення антирадянську агітацію, направлену на підрив боєздатності Червоної Армії, при цьому вихваляв фашистських варварів і їх державний лад, зводив наклепи на радянську пресу"[276]. Через 57 років Ленінградська військова прокуратура, вивчаючи архівно-слідчу справу Г.Д. Куштила, встановила безпідставність його засудження. Під час попереднього слідства та у суді звинувачений лише частково визнав вину щодо деяких думок „контрреволюційного характеру". Він дійсно скаржився на погане харчування в Червоній Армії, на те, що радянські радіо та преса давали не завжди правдиву інформацію. Стверджував, що німецькі військові частини краще забезпечені матеріально та технічно.

Аналогічні звинувачення за статтями 17-54[1] п. „б", 54[10] ч. 2 були висунуті 26 листопада 1941 р. сержанту 3-го стрілецького полку Ф. Н. Стасюку військовим трибуналом Ворошиловградського гарнізону. Закрите судове засідання без участі звинувачення та захисту засудило Ф. Н. Стасюка до розстрілу. Вирок виконаний 4 грудня 1941 р.[277]. У той же день за рішенням військового трибуналу Ворошиловградського гарнізону Південного фронту були страчені 15 червоноармійців, засуджених до вищої міри покарання[278].

Можна стверджувати, що військові трибунали допускали чимало безпідставних засуджень. Жорстка боротьба з панікерами та зрадниками, шкурниками та казнокрадами, фашистськими катами і їх прихвоснями іноді підмінювалася репресіями малоосвічених і довірливих військовослужбовців.

Німецька окупаційна влада в пропагандистській кампанії серед населення активно використовувала відомі факти радянського державного терору. Від початку окупації громадськість Вінниці ставила питання щодо виявлення поховань жертв масових політичних репресій більшовицького режиму на території міста. Весною 1943 р. окремі керівники Третього рейху вирішили використати цю ініціативу, щоб дискредитувати радянську владу. Розкопки місць масових поховань розпочалися 24 травня 1943 р. у фруктовому саду на вулиці Підлісній № 1 (нині — генерала Арабея)

[275] ГДАСБ України м. Хмельницький. — Спр. П-26266. — Арк. 40.
[276] Там само. — Спр. П-30484. — Арк. 37.
[277] Там само. — Спр. П-30127. — Арк. 48.
[278] Там само. — Спр. П-30127. — Арк. 40.

м. Вінниці. На початку червня вінницька міська комісія у складі доцента С.Дорошенка, професорів І.Калініна та О.Савостьянова, лікаря О.Клунка, редактора газети „Вінницькі вісті“ А.Трембовецького у присутності архієпископа Григорія і єпископа Євлогія провела медичну експертизу трупів. У першій могилі було знайдено 102 трупи. Висновки комісії зводились до наступного: смерть настала від пострілів у голову з дуже близької відстані, коли жертви, очевидно, стояли на колінах з низько нахиленою головою. Давність знаходження трупів у могилі комісія визначила у межах 3-5 років. Всього на вул. Підлісній було розкопано 39 могил, у яких знаходилось 5644 трупи[279]. З 29 червня 1943 р. розпочалися розкопки на православному кладовищі, розташованому на південь від дороги на містечко Літин (нині — Хмельницьке шосе). Тут виявили 42 могили з 2405 розстріляними[280].

На третьому так званому „спецоб'єкті НКВС“ (у міському парку культури і відпочинку ім. М.Горького) розкопки почалися 30 червня 1943 р. Тут розкрили ще 14 могил з 1390 трупами[281]. Зауважимо, що у парку, за браком часу, розкопали не всі місця поховань.

Майже від початку розкопок у Вінниці працювала спеціальна міжнародна комісія з представників 13 окупованих нацистами європейських країн — Німеччини, Росії, України, Бельгії, Болгарії, Італії, Нідерландів, Румунії, Словаччини, Угорщини, Фінляндії, Франції, Хорватії та нейтральної Швеції. Вона складалася з трьох груп: судово-медичної, кримінологічної та юридичної[282].

Результати розкопок оприлюднили представники урядів низки європейських країн, політичні і церковні діячі, медичні експерти, представники громадськості Вінниччини. За період з 24 червня по 23 серпня 1943 р. місця масових поховань відвідали чотирнадцять делегацій, з них шість — закордонних[283].

Загалом міжнародна комісія у трьох похованнях виявила 9432 трупи, з них — 169 жіночих. На більшості тіл знайдені вогнепальні поранення на задній поверхні шиї, переважно подвійні. Постріли робилися зблизька, часто впритул. У 395-ти випадках причиною смерті був перелом черепа внаслідок удару важким предметом. Майже всі чоловічі трупи були знайдені зі зв'язаними за спиною руками, інколи ногами. Комісія прийшла до висновку, що поховання у Вінниці зроблені на 5-6 років раніше, ніж у Катині, тобто у 1937-1938 рр. Завдяки особистим речам та документам, знайденим у могилах, вдалося встановити прізвища 679 загиблих[284]. Речових доказів зібрали багато — два чи три мішки з документами, фотографіями, книгами, хрестиками доставили в бібліотеку редакції газети „Вінницькі вісті“ і виставили для упізнання рідними та близькими загиблих[285]. Цілком ймовірно припустити, що серед розстріляних у Вінниці були кам'янчани.

---

[279] Павлович П. Ще про злочин у Вінниці / Вінниця: злочин без кари (Документи, свідчення, матеріали про большевицькі розстріли у Вінниці в 1937-1938 роках). — Київ, 1994. — С. 37-39).
[280] Там само. — С. 37-39.
[281] Там само. — С. 37-39.
[282] Там само. — С. 56-57, 98, 99.
[283] Там само. — С. 5.
[284] Там само. — С. 95-97
[285] ДАВін.О. — Ф. Р-6023, оп. 4, спр. 26380. — Арк. 21-21 зв.

Одразу після звільнення Кам'янець-Подільської області у травні 1944 р. від фашистських окупантів одним з головних завдань представників радянської влади в області стало переконати населення у її перевагах, а також виявити зрадників, „німецьких прислужників" та „контрреволюційні елементи". Керівництво СРСР та УРСР усвідомлювало небезпеку інакодумства, поширення національної ідентифікації у значної частини суспільства. З його точки зору особливу загрозу для комуністичного режиму на визволених територіях несли гасла самостійної та незалежної української державності. Із відновленням радянських владних структур органи державної безпеки негайно розпочали затяту боротьбу з „українським буржуазним націоналізмом", перш за все з членами ОУН та УПА.

Збройні сутички між частинами Радянської Армії та загонами ОУН, УПА розпочалися з травня 1944 р. Принагідно зауважимо, що територія Поділля входила до округу „УПА-Південь", підрозділи якого очолював полковник О. Грабець (псевдо „Батько"). Він загинув 11 червня 1944 р. у бою під с. Микулинці, але збройна боротьба тривала[286].

Секретар Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А.Устенко писав першому секретарю ЦК КП(б)У М.Хрущову про наявність в області значної кількості „бандитського" та „контрреволюційного елементу". Станом на 1 жовтня 1944 р. А.Устенко визначив найбільш „уражені контрреволюційними елементами" райони: Березdівський, Плужненський, Славутський, Базалійський, Теофіпольський, Сатанівський, Ляховецький, Смотрицький, Шепетівський. Так, у Славутському районі частини Радянської Армії розбили сформований у Рівненщині загін вояків УПА чисельністю біля 120 осіб, з яких 102 особи загинуло. Але у Славутському та Шепетівському районах продовжували діяти інші загони. На 1 червня 1944 р. на оперативному обліку органів державної безпеки області знаходилося 398 „бандитсько-повстанських елементів"[287].

Показово, що А.Устенко вбачав особливу небезпеку не стільки у диверсійних операціях загонів ОУН — УПА, скільки в їхній агітаційно-пропагандистській роботі, спрямованій на зрив господарських кампаній. Для ліквідації повстанського руху партійно-радянські органи активно використовували так звані „винищувальні батальйони", які формувалися з місцевих жителів, демобілізованих червоноармійців тощо. У грудні 1945 р. в області сформували 5 батальйонів, особовий склад яких групами дислокувався у великих містечках та селах[288]. Крім того, створили так звані загони сприяння міліції, де числилося 13 723 особи[289].

Незважаючи на це, масштаби збройної боротьби зростали, спротив членів ОУН на Кам'янеччині не припинявся. За 9 місяців 1948 р. органи державної безпеки та міліції в області „виявили" 4762 „контрреволюціонерів", з них арештовано 2120 осіб[290].

---

[286] Малигін А. Репресії 1919-1923, 1937-1947 років на Поділлі // Політичні репресії на Поділлі в XX столітті. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Вінниця, 2002. — С. 114-115.
[287] ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 32. — Арк. 94-101.
[288] Там само. — Спр.182. — Арк. 65-66.
[289] Слободянюк П. Я. Нескорені. — Тернопіль, 2006. — С.52.
[290] ДАХм.О. — Ф. П- 487, оп. 79, спр. 6. — Арк. 56-62.

На початку 1950-х рр. на території області діяли Кам'янець-Подільський провід ОУН, Віньковецький, Дунаєвецький, Теофіпольський, Білогірський надпроводи, крайовий провід „Поділля", численні молодіжні групи[291].

Однак після загибелі у березні 1950 р. головнокомандувача УПА генерал-хорунжого Р.Шухевича, тіло якого чекістами було таємно спалене, останки вивезено до с. Гуків Чемеровецького району і поховано[292], активні військові дії великими загонами ОУН — УПА припинилися. Невеликі озброєні групи ще довго здійснювали диверсійні акти, агітаційно-пропагандистські акції, нагадуючи керівництву ВКП(б) про невмирущість ідеї незалежної України.

Секретар Кам'янець-Подільського обкому партії В.Бегма в січні 1952 р. провів розширену нараду з участю начальників апаратів МВС та МДБ. Він заявив про існування „оунівського підпілля, яке в 1951 р. зуміло створити систему зв'язку, закласти явочні квартири, організувати бункери у Віньковецькому, Дунаєвецькому, Новоушицькому, Ружичнянскому, Гвардійському, Старокостянтинівському районах, а також встановити зв'язок із східними областями УРСР". Остаточна ліквідація оунівського підпілля мала завершитися до 1 липня 1952 р. [293]. Для виконання цього завдання під час реорганізації МДБ в Комітет державної безпеки при Раді Міністрів СРСР 14 районних апаратів держбезпеки УКДБ по Хмельницькій області реформували в 10, зосередивши їх у районах, які межують з сусідніми західними областями України[294].

Збройна боротьба відбувалася на тлі голоду 1946-1947 рр., жертвами якого стали соціальні групи, не забезпечені державним картковим розподілом хліба: мешканці населених пунктів, що були прирівняні до сільських, селяни, утриманці, діти, люди похилого віку. Особливо страждали від голоду селяни, які, здаючи всю продукцію колгоспів державі, сплачуючи високі натуральні податки, не мали гарантованої плати грошима, достатньої для купівлі харчів. У повоєнний період колгоспникам підвищено норми виробітку, збільшено мінімум трудоднів і, одночасно, зменшено їх вартість, урізано розміри присадибних ділянок та збільшено податки. У 1946 р. селяни зобов'язані були працювати весь світловий день — 10-11 годин на добу. Натуральні та грошові податки, примусова державна позика, страховки, самообкладання — все це лягло непосильним тягарем на плечі селян[295].

Керівництво СРСР та УРСР у 1944-1945 рр. вимагало здати державі якомога більше зерна[296]. Утім в 1946 р. посуха охопила майже всі зернові райони України, загинуло 350 тис. га посівів зернових. Валовий збір хліба в порівнянні з 1945 р. зменшився у 2,4 рази[297].

---

[291] Слободянюк П. Я. Нескорені. — Тернопіль, 2006. — С.55.
[292] Там само. — С. 6-7.
[293] ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 79, спр. 14. — Арк. 56-59.
[294] Там само. — Спр. 784. — Арк. 61-63.
[295] Даниленко В. Українська інтелігенція як об'єкт репресивної політики сталінського режиму в повоєнний період (1946-1953рр.) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. — Вип. 7. — Київ, 2003. — С. 408.
[296] Там само. — С. 408.
[297] Марочко В. „Третій радянський": голод 1946-1947 років//Голод 1946-1947 років в Україні: причини і наслідки: Міжнародна наук. конф. — Київ-Нью-Йорк, 1998. — С.16

Природна стихія обтяжувала руйнівні наслідки Другої світової війни у сільському господарстві України. Незважаючи на це, для УРСР встановили хлібозаготівельний план у 340 млн. пудів зерна, який згодом збільшився до 362 млн. 750 тис. пудів[298]. Так, згідно з постановою Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У „Про хлібозаготівлі по областях УРСР" від 22 липня 1946 р. колгоспам Кам'янець-Подільської області додатково необхідно було здати 800 тис. пудів хліба[299].

Для економії збіжжя місцевим органам влади наказали зменшити кількість хлібних карток. Тільки в жовтні 1946 р. в області з постачання зняли 13 500 осіб[300].

Цілком логічною реакцією на голод стало різке збільшення кількості крадіжок з колгоспних полів та комор, незважаючи на жорстокі покарання. За неповними даними в 1946 р. за крадіжку колгоспного хліба по республіці притягнуто до кримінальної відповідальності близько 10 тисяч осіб[301].

Хрущов доповів Сталіну про голод, неодноразово просив знизити заготівельний план[302]. Проте Сталін почав підозрювати Хрущова в українському націоналізмі, надіслав у березні 1947 р. до України на посаду першого секретаря ЦК КП(б)У Л.Кагановича. Хрущов зберіг посаду голови Ради Міністрів України.

Каганович дотримувався вкрай жорсткої політичної позиції. На одній з нарад з першими секретарями обкомів партії у 1947 р. прямо заявив, що кожен випадок невиконання планових завдань у промисловості і сільському господарстві розглядатиметься як прояв буржуазного націоналізму[303]. Це була відверта погроза застосувати широкомасштабні репресії.

Показово, що за ініціативою секретаря ЦК ВКП(б) А. Жданова 5 березня 1947 р. в Москві створили комісію, якій доручалося розробити пропозиції стосовно посилення заходів кримінального покарання за крадіжки приватного, державного, колективного та громадського майна. Наслідком її роботи стало прийняття 4 червня 1947 р. двох Указів Президії Верховної Ради СРСР — „Про посилення охорони особистої власності громадян" та „Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна". Крадіжка, розтрата або привласнення державного майна передбачали позбавлення волі від 7 до 25 років. За ці ж дії з колгоспною, кооперативною або іншою суспільною власністю передбачалось позбавлення волі строком від 5 до 20 років[304].

---

[298]Див.: Голод в Україні. 1946-1947. Документи та матеріали./ Упоряд. О.М. Веселова та ін. — К.: Київ-Нью-Йорк, 1996. — С.17 — 20.

[299] Там само. — С. 39.

[300] ЦДАГО України. — Ф.1, оп. 6, спр. 949. — Арк. 49; Голод в Україні. 1946-1947. Документи та матеріали./ Упоряд. О.М. Веселова та ін. — К.: Київ-Нью-Йорк, 1996. — С.76.

[301] Кириченко В.М. Репресії проти українського селянства після закінчення другої світової війни // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Запоріжжя: Просвіта, 2001. — С. 155.

[302] Див.: Голод в Україні 1946-1947. Документи та матеріали. — Київ-Нью-Йорк, 1996. — С.8 — 10.

[303] Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст. Історичні нариси / Д.В.Архієрейський, О.Г.Бажан, Т.В.Бикова та ін.; Відповід. ред. В.А.Смолій. — К., 2002. — С. 710.

[304] Указ Президиума Верховного Совета СССР 4 июня 1947 г. „Об уголовной ответственности за хищение государственного и общественного имущества" // Уголовный кодекс УССР. Государственное издательство юридической литературы. — Москва, 1950. — С. 105-106.

У 1947 р. каральні заходи до сільського населення посилились. За наказом Генерального прокурора СРСР від 21 липня 1947 р. „Про нагляд за поточним дотриманням законів про врожай, заготівлю сільськогосподарських продуктів у 1947 році“ слідчі зобов'язувалися виїжджати в колгоспи та радгоспи для здійснення контролю за дотриманням законності щодо збереження хліба. Так, лише з 16 по 25 серпня 1947 р. в Україні за розкрадання хліба притягнуто до відповідальності 1118 осіб. Кількість викраденого хліба визначалося 93 448 кг, з них 1520 кг колосків та 1500 снопів. На 1 вересня було викрадено 618 000 кг зерна, 10 000 кг колосків та 18 947 снопів. За вироками до кримінальної відповідальності притягнули 9 430 осіб, в тому числі за Указами від 4 червня 1947 р. — 8 215, з яких 171 особа засуджена до позбавлення волі строком від 10 до 20 років, а 5 698 — від 5 до 10 років[305].

Каганович в листі секретарю Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А.Устенку від 1 серпня 1947 р. вказував на існування спротиву „ворожих елементів з числа колишніх куркулів, націоналістів, колишніх німецьких агентів, сектантів“. Вони, на його думку, ведуть „ворожу агітацію, прихований саботаж, а в ряді випадків здійснюють терористичні акти щодо партійного, радянського, комсомольського і колгоспного активу“. Він вимагав постійно заслуховувати і стимулювати начальників обласних управлінь МВС та МДБ щодо конкретної боротьби з „ворожими елементами“[306].

За таких умов в областях та районах „боротьба за врожай“ набувала потворних форм. Наприклад, ще у серпні 1946 р. Ярмолинецький райком КП(б)У направив групу працівників на чолі із завідувачем організаційно-інструкторського відділу Кутасовим в колгосп „Червоний партизан“ для організації збирання врожаю. Кутасов розпорядився озброїти двох активістів і наказав арештовувати осіб, які не вийшли на роботу. Протягом 3 серпня 1946 р. було арештовано 6 осіб, в тому числі 70-річну колгоспницю. Колгоспники скаржилися на побиття Кутасовим ланкових[307]. Громадяни надсилали масові скарги на діяльність різних представників місцевих партійно-радянських органів, у листуванні з рідними та знайомими обурювалися голодним існуванням, спровокованим діями влади.

Міністр державної безпеки УРСР С.Савченко, аналізуючи результати перлюстрації кореспонденції, доповідав в ЦК КП(б)У, що з 10 квітня по 15 травня 1946 р. виявлено 7 тисяч 330 листів зі скаргами на „продовольчі труднощі“. Тільки з Кам'янець-Подільської області зафіксовано 589 таких листів[308].

Протягом 1947 р. кількість голодуючого населення продовжувала збільшуватися. Секретар Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенко 13 січня 1947 р. у листі секретарю ЦК КП(б)У Д. Коротченку писав, що в Оринінському, Кам'янець-Подільському, Новоушицькому, Староушицькому і

[305] Кириченко В.М. Репресії проти українського селянства після закінчення другої світової війни // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Запоріжжя: Просвіта, 2001. — С. 158.
[306] ДАХм.О — Ф. П - 487, оп. 4, спр. 629. — Арк. 41-47.
[307] ЦДАГО України. — Ф.1, оп. 23, спр. 3558. — Арк. 9– 10.
[308] Голод в Україні. 1946-1947. Документи та матеріали./ Упоряд. О.М. Веселова та ін. — К.: Київ-Нью-Йорк, 1996. — С.27.

Миньковецькому районах 8196 колгоспних дворів (52369 осіб) не мають ніякого продовольства[309]. У лютому 1947 р. А. Устенко констатував, що близько 400 тис. осіб в області гостро потребують продовольчої допомоги, 14863 осіб, в тому числі 9659 дітей, хворі на гостру дистрофію, 2685 осіб госпіталізовано[310]. Всього за даними МВС УРСР у Кам'янець-Подільській області на 20 червня 1947 р. 55 598 осіб хворіло на дистрофію, померло 2 047 осіб[311].

Переживаючи перманентний голод, колгоспники не бажали працювати на державу, яка відбирала хліб. В Україні 86 679 колгоспників не виробили жодного трудодня. У Кам'янець-Подільській та Житомирській областях більше 20 тисяч працездатних колгоспників без поважних причин не відпрацювали встановленого законом мінімуму трудоднів[312]. Непоганий врожай 1947 р. врятував Україну від повторення голодомору 1932-1933 рр. Каганович відрапортував Сталіну про дострокове виконання республікою планів хлібоздачі, після чого його забрали до Москви.

Ймовірно, що Сталін, за умов спровокованої кровопролитної громадянської війни у західних областях України, вирішив не розгортати по всій території республіки нову хвилю широкомасштабних репресій під приводом боротьби з українським націоналізмом. Адже українці поклали більше 8 млн. життів у ході Другої світової війни, за офіційною радянською пропагандою були невід'ємною складовою радянського народу — переможця у цій війні, виступали „молодшим братом великого російського народу".

Хрущова повернули до посади першого секретаря ЦК КП(б)У, він намагався виправдати набуту „довіру вождя". Його позиція у вирішенні багатьох проблем повоєнного життя України була жорстока й ініціювала нові заходи державного насильства. Так, керівництво УРСР вважало причиною низької продуктивності праці у колгоспах „недостатній рівень трудової дисципліни". Підняти рівень дисципліни вирішили звичайним для тих часів насильницьким шляхом. 10 лютого 1948 р. Хрущов звернувся до Ради Міністрів СРСР з пропозицією дозволити загальним зборам колгоспників або села виносити вироки щодо виселення із сіл за межі УРСР осіб, які не брали участі у суспільному виробництві. Посилаючись із застереженнями на царський досвід боротьби з „ледарями" (Свод Законов Российской Империи, т.1Х, ст.683), він писав: „У наш час варто було б для посилення охорони соціалістичної власності вивчати закон, який надає право загальним зборам виносити вироки про виселення за межі республіки найбільш небезпечних, антигромадських і злочинних елементів, що вперто не бажають прилучатися до суспільно корисної праці"[313].

[309] ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 633. — Арк. 11– 12.
[310] Там само. — Арк. 35-37.
[311] Голод в Україні. 1946-1947. Документи та матеріали/ Упоряд. О.М. Веселова та ін. — К.: Київ-Нью-Йорк, 1996. — С. 247.
[312] Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 — 1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Кн. 1. — К.: Либідь — Військо України, 1994. — С. 287.
[313] Попов В.П. Неизвестная инициатива Хрущева (О подготовке указа 1948 г. о выселении крестьян) // Отечественные архивы. — 1993. — № 2. — С. 35-36.

Через 11 днів (21 лютого 1948 р.) Президія Верховної Ради СРСР прийняла безпрецедентний у правовій практиці Указ „Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності у сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя". Цей нормативний акт став знаряддям для придушення свободи селян[314].

Вже у квітні 1948 р., згідно з Указом, в 16 областях УРСР на колгоспних зборах вирішили долю 11 154 осіб, з них засудили до виселення 4 853 та попередили 6 301 особу. Зокрема, у 76 колгоспах Кам'янець-Подільської області на зборах прийнято рішення про виселення 450 чоловік, з них жінок 230. Попередили 284 особи, які на зборах визнали провину, й дали письмові зобов'язання „чесно працювати"[315]. Всього за 1948 р. у Кам'янець-Подільській області виселили 2941 особу, з них 1540 жінок[316].

Використовуючи Указ, керівники колгоспів часто зводили особисті рахунки з селянами. Так, в колгоспі ім. Ворошилова Волочиського району на загальних зборах щодо виконання Указу від 21 лютого 1948 р. вирішили виселити колгоспника Б. В. Петровського. Демобілізувавшись у 1945 р. з Радянської армії, він у 1946 р. виробив 158 трудоднів, за перше півріччя 1947 р. — 62 трудодні, у другому півріччі працював вагарем біля молотарки в МТС, за 3 місяці 1948 р. виробив 75 трудоднів. У даному випадку вирок колишньому солдату скасували за протестом прокурора області. Тільки за 8 місяців 1948 р. Кам'янець-Подільським облвиконкомом та прокуратурою області скасовано 624 вироки, або 21 відсоток від загальної кількості. У республіці впродовж 1948 — 1950 рр. скасували 2049 вироків, або 17 відсотків загальної кількості[317].

Рада у справах колгоспів при Уряді СРСР у вересні 1948 р. відзначала, що в результаті виконання Указу „у колгоспах значно підвищилась трудова дисципліна, збільшився вихід на роботу колгоспників, які раніше не брали участі в суспільному виробництві". Згідно з інформацією відділу спецпоселень МВС СРСР за період з 1948 до початку 1953 рр. в країні виселили 33 266 колгоспників і 13 598 членів їх сімей. У 1948 р. виселили 27 335 чол.[318] З України на кінець серпня 1948 р. виселили близько 9 тис. колгоспників, з ними виїхали майже 3 тис. членів сімей[319].

На місцях працівники партійно-радянських органів, апарати КДБ продовжили виявляти „антирадянські прояви". Тривали перевірки особового складу районних та обласних організацій на політичну „благонадійність". У жовтні 1951 р. заступник завідувача відділу пропаганди і агітації Кам'янець-Подільського

[314] Романюк І. Репресивна політика держави стосовно селянства на початку 1950-х років // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Випуск 7. — Київ, 2003. — 450.
[315] ДАХм.О. — Ф. П - 487, оп. 4, спр. 806. — Арк. — 48.
[316] Там само. — Спр. 808. — Арк. 130.
[317] ЦДАГО України. — Ф. 1. оп. 23, спр. 5177. — Арк. 19-24.
[318] Попов В.П. Неизвестная инициатива Хрушева (О подготовке указа 1948 г. о выселении крестьян) // Отечественные архивы. — 1993. — № 2. — С.245.
[319] Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст. Історичні нариси. — К., 2002. — С. 710.

обкому КП(б)У С. Бабишин доповідав секретарю обкому КП(б)У В. Повху про участь медичних працівників у релігійних громадах. Працівники обкому партії забули про декларовану Конституцією України „свободу совісті". Посилаючись на „боротьбу з мракобіссям", пропонувалося, окрім посилення ідейно-виховної роботи, зміцнити кадри медичних установ[320].

Смерть Сталіна у березні 1953 р. поклала початок модернізації системи партійно-державного управління в СРСР. Колишнє сталінське оточення прагнуло створити ефективну систему, спроможну адекватно реагувати на виклики часу. Усвідомлення партійною номенклатурою безперспективності подальшого управління суспільством за допомогою державного терору сприяло розгортанню в країні складних і суперечливих спроб трансформації діяльності влади та системи управління.

Процес реформування розпочався навесні 1953 р. Спершу намагалися позбутися символу сталінської економіки „Главного управления лагерей (ГУЛАГ)". Міністр внутрішніх справ Л. Берія у записці від 26 березня 1953 р. в Президію ЦК КПРС писав, що у таборах і колоніях СРСР утримувалися 2 526 402 особи, з них 590 000 засуджені до 5 років, 1 216 000 осіб — від 5 до 10 років, 573 000 осіб — від 10 до 20 років, 188 000 — більше 20 років ув'язнення. Із загальної кількості „особливо небезпечних" (шпигуни, диверсанти, троцькісти, націоналісти тощо) налічувалося 221 435 осіб.

Більшість ув'язнених терміном до 5 років здійснили злочин вперше і він не тягнув за собою важких наслідків (самовільне залишення робочого місця, посадові та господарські злочини, дрібні крадіжки, хуліганство тощо). Серед ув'язнених знаходилося 438 788 жінок, з них 6 286 вагітних і 35 505 з них мали дітей віком до 2 років. Покарання також відбували 238 000 осіб старших 50 років, 198 000 ув'язнених страждали на невиліковні хвороби і були непрацездатні. За підрахунками Л.Берії пропонувалося амністувати близько 1 млн. осіб.[321] Президія ЦК КПРС погодилася з висновками Л.Берії і 27 березня 1953 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ про амністію.

Березневу амністію 1953 р. вважають початком масової реабілітації, в ході якої в СРСР звільнено 1 201 738 чол., але вона не торкнулася ув'язнених за „контрреволюційні злочини"[322]. Згодом у квітні 1953 р. звільнили осіб, причетних до „справи лікарів"[323], у вересні Президія Верховної Ради СРСР надала право Верховному Суду переглядати за протестом Генерального прокурора рішення колегій ОДПУ, „трійок" НКВС та Особливої наради при НКВС-МДБ СРСР.

В Україні згідно з Указом про амністію від 27 березня 1953 р. звільнили 69 921 особу, з них 64 933 з таборів, 4 988 — з дитячих виправно-трудових колоній,

[320] ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 6, спр. 219. — Арк. 144 — 145.
[321] Див.: „Новый курс" Лаврентия Берии // Исторический архив. — 1996. — №4. — С.143–145; Лаврентий Берия. Стенограмма июльского Пленума ЦК КПСС и другие документы. — М.: МФД, 1999. — С. 19 — 21.
[322] Земсков В.Н. ГУЛАГ (историко-социологический аспект) // Социологические исследования. — 1991. — № 7. — С. 9.
[323] // Правда. — 1953. — № 93, 4 апреля.

15 393 ув'язненим зменшили строк ув'язнення удвічі. У Кам'янець-Подільській області звільнили 3 420 осіб, з них 1333 ув'язнених за розкрадання соціалістичної власності, 319 — за крадіжки, 431 — за хуліганство[324].

Амністія вселила надію українцям щодо відновлення справедливості та реабілітації. Тисячі сімей жили сподіваннями на повернення з ГУЛАГу рідних та близьких. У доповідній записці першого секретаря ЦК КП України Л.Г.Мельникова в ЦК КПРС від 1 квітня 1953 р. „Про реагування населення Української РСР на Указ Президії Верховної Ради СРСР про амністію" наводилися деякі настрої громадян України. Так, академік АН УРСР П. М. Першин зазначив: „Указ про амністію засвідчує про небувалий ріст могутності держави, її піклування про живу людину. Адже багато із засуджених за кримінальні, побутові, службові злочини не можна аж ніяк віднести до невиправних злочинів. І легше стає на душі, коли відчуваєш, що у багатьох тисяч людей серйозно, до кращого поміняються долі"[325].

У райони Кам'янець-Подільської області почали повертатися колишні засуджені. Постала проблема їх соціальної адаптації. Станом на 4 квітня 1953 р. у Віньковецький район із місць позбавлення волі прибуло 174 амністованих особи, з них 49 — були не працевлаштовані. В Ярмоленецькому районі з 138 амністованих не працевлаштували лише 8 осіб[326]. Незважаючи на гостру потребу в робочій силі, керівники підприємств та установ під будь-яким приводом відмовляли у працевлаштуванні амністованим, боячись відповідальності за „засміченість" кадрів.

Прогнозуючи цю типову ситуацію, Рада Міністрів УРСР 1 квітня 1953 р. прийняла постанову „Про працевлаштування звільнених за амністією", де міністерства й відомства УРСР, виконкоми рад депутатів трудящих зобов'язувалися вжити заходів щодо працевлаштування звільнених за амністією й у першу чергу одиноких вагітних жінок і жінок із малолітніми дітьми та неповнолітніх. Одночасно органам прокуратури республіки пропонувалося встановити нагляд за виконанням постанови[327].

Але страх місцевих керівників перед „колишніми злочинцями і контрреволюціонерами" виявився сильнішим. Незадовільне виконання Постанови Ради Міністрів СРСР щодо працевлаштування осіб, звільнених за амністією, змусило Раду Міністрів УРСР 6 червня 1953 р. прийняти постанову „Про усунення недоліків у працевлаштуванні звільнених за амністією громадян". У ній відзначалися серйозні недоліки у працевлаштуванні амністованих майже в усіх областях і містах УРСР. Постанова зобов'язувала міністрів, керівників підприємств та будівельних організацій, трудові колективи, яким була потрібна робоча сила, приймати на роботу звільнених із ув'язнення, створюючи їм необхідні виробничі та житлово-побутові умови[328].

---

[324] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 24, спр. 2834. — Арк. 4–6, 9; Политическое руководство Украины. 1938-1989. / Сост. В. Васильев, Р.Подкур, Х.Куромия, Ю.Шаповал, А.Вайнер — М.: РОССПЭН, 2006. — С.191.

[325] ЦДАГО України. — Ф. 1. оп. 24, спр. 2833. — Арк. 21.

[326] ДАХм.О. — Ф. Р-1823, оп. 3, спр. 85. — Арк. 74, 87.

[327] ЦДАГО України. — Ф. 1. оп. 24, спр. 2833. — Арк. 57.

[328] Там само. — Арк. 84.

Виконком обласної ради депутатів трудящих 20 червня 1953 р. розглянув питання „Про ліквідацію недоліків у трудовлаштуванні громадян, звільнених за амністією". Попередньо було вирішено „закінчити працевлаштування амністованих не пізніше 15 червня цього року". Але станом на 14 червня 1953 р. із числа прибулих і зареєстрованих у паспортних столах відділів міліції, зокрема, Меджибізького району працевлаштовані лише 20 осіб, що складало 20 %, Славутського — 62 особи, або 31,5 %, Березdівського — 41 особа, або 40%, Кам'янець-Подільського — 140 осіб, або 41,6 %, Сатанівського 79, або 70 %[329].

Типовими були випадки відмови керівниками у працевлаштуванні амністованих. Зокрема, виконувач обов'язків директора Проскурівського птахокомбінату відмовив у прийнятті на роботу амністованій колишній працівниці О. Е. Козерській. Своє рішення він мотивував відсутністю вільних посад. Водночас на роботу на комбінат приймалися інші особи. Амністованому С. В. Лазарєву, уродженцю м. Проскурова, який прибув до місця помешкання сім'ї, після триденного оформлення документів у автотранспортну контору та автороту відмовили в прийомі на роботу[330]. Прокуратура опротестувала рішення цих керівників.

Виконком обласної ради депутатів трудящих зобов'язав голів виконкомів районних та міських рад приймати на роботу звільнених за амністією громадян на загальних підставах, передбачених трудовим законодавством. Для осіб, які не мали спеціальності, було організовано навчання за професіями, необхідними виробництву та будівництву в мережі курсової підготовки й шляхом індивідуального та бригадного навчання.

У даному випадку керівництво СРСР та УРСР наполягало на соціалізації амністованих громадян, побоюючись їхніх негативних настроїв та поведінки. Станом на 20 жовтня 1953 року в Кам'янець-Подільську область прибули 6 580 осіб, звільнених за амністією. Переважна більшість — 6 015 були працевлаштовані, з них 4 880 осіб працювали у колгоспах, 729 — на підприємствах та 406 осіб направили в порядку оргнабору на будівництва. Амністованим 332 інвалідам відновлена виплата пенсій, з них працевлаштовані 272 особи[331].

Але амністії та певна лібералізація режиму не означала відмову від переслідувань за інші ідеологічні погляди. Боротьба з „антирадянськими елементами" продовжувалася. Зокрема, Кам'янець-Подільський обласний суд у 1953 р. розглянув 24 кримінальні справи щодо 42 осіб, яких звинуватили у „контрреволюційних злочинах". З них 19 осіб засуджено до 25 років позбавлення волі, 23 — до 10 років виправно-трудових таборів[332].

Боротьбу з „антирадянськими злочинами" продовжували органи радянської держбезпеки. Після розкриття „змови Л. Берії"[333] керівництво СРСР змінило їх

[329] ЦДАГО України. — Ф. 1. оп. 24, спр. 2833. — Арк. 92.
[330] Там само. — Арк. 93, 130.
[331] Там само. — Арк. 124, 129.
[332] ДАХм.О. — Ф.Р-1823, оп 3, спр. 71. — Арк. 77, 136.
[333] Див.: Лаврентий Берия. Стенограмма июльского Пленума ЦК КПСС и другие документы. — М.: МФД, 1999. — 512 с.

підпорядкованість та структуру. Постановами Ради Міністрів СРСР від 12 березня 1954 р. та Президії Верховної Ради СРСР від 13 березня 1954 р. із складу міністерства внутрішніх справ виділили Комітет державної безпеки, який очолив І.Сєров. Новостворений орган держбезпеки отримав статус Комітету при Раді Міністрів СРСР і значно звужену компетенцію. Постановою Президії Верховної Ради СРСР від 1 вересня 1953 р. ліквідовувались позасудові органи (Особлива нарада, трійки тощо)[334]. Одночасно в системі Прокуратури СРСР утворювався спеціальний відділ, який контролював діяльність органів державної безпеки. Наступні кроки в напрямку „зміцнення соціалістичної законності" передбачалися у постанові ЦК КПРС від 19 січня 1955 р. „Про заходи з дальшого зміцнення соціалістичної законності і посилення прокурорського нагляду".

Місцеві партійні органи отримали право проводити перевірки органів держбезпеки, заслуховувати керівників підрозділів КДБ на бюро обкому чи крайкому партії. Вказівка першого секретаря ЦК КПРС Хрущова „постійно тримати зв'язок з партійними організаціями, радитись з ними й доповідати їм про свою роботу" знайшла своє відображення в наказі Сєрова в червні 1954 р. „Про завдання органів держбезпеки"[335].

Реорганізації структури органів держбезпеки супроводжувались скороченням штатів. Наприклад, на підприємствах, організаціях та установах, не пов'язаних з виконанням секретних завдань, скасовувались „особливі" або „спецвідділи", основна функція яких полягала в стеженні за лояльністю громадян до влади. Майже повністю ліквідували районні відділи держбезпеки, що призвело до часткової консервації мережі інформаторів.

Політична воля керівництва СРСР, посилення партійно-державного та прокурорського контролю за каральними органами СРСР, дотримання правових норм спричинили істотне зменшення в'язнів, засуджених за контрреволюційні злочини. За період з 1 квітня 1954 р. по 1 квітня 1959 р. їх кількість скоротилась у 40,7 рази, їх частка в складі всіх ув'язнених — з 33 до 1,2%.[336]

Враховуючи реорганізацію карально-репресивних органів СРСР, зросли сподівання репресованих та членів їхніх сімей, громадськості на відновлення доброго імені та державну реабілітацію невинно постраждалих. Лише з серпня 1953 р. по 1 березня 1954 р. в Прокуратуру СРСР надійшло 78 982 скарги[337]. За кожною скаргою були скалічені долі не тільки окремих людей, але й цілих родин.

Поряд зі скаргами на беззаконня надходили листи із пропозиціями про створення спеціальної комісії, яка займалася б питаннями перегляду архівно-слідчих справ осіб, засуджених за політичними мотивами. Зокрема, Г. І. Петровський, члени сім'ї якого були репресовані, у листі на ім'я

[334] Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. — Т.1. — М.: МФД, 2000. — С.69.
[335] Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст. Історичні нариси. — К.: 2002. — С. 776-777.
[336] Там само. — С. 778.
[337] Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. Том I. Март 1953 — февраль 1956. — М.: МФД, 2000. — С. 104.

Г. М. Маленкова писав: „Зважаючи на те, що виявлено чимало зрадницьких і провокаційних справ щодо партії та Батьківщини, вчинених Берією, майже те ж саме свого часу було здійснене і Єжовим, усе це вимагає особливо жорсткого правосуддя й контролю над роботою НКВС та МВС. Для цього необхідно утворити авторитетну комісію й надати їй право самостійно розглядати кожну справу й заяву членів партії та доповідати про це Президії ЦК КПРС“[338].

Реабілітація засуджених за контрреволюційні злочини доручалася Центральній комісії на чолі з Генеральним прокурором СРСР Р. Руденком. На виконання постанови ЦК КПРС Президія ЦК Компартії України теж створила комісію, до якої увійшли секретар ЦК М. Підгорний, прокурор УРСР Д. Панасюк, заступник завідувача відділу адміністративних та торгово-фінансових органів ЦК І. Голинний. Комісії доручалося систематично відслідковувати хід виконання постанови ЦК КПРС та інформувати ЦК Компартії України про стан її виконання[339].

В усіх областях Української РСР були сформовані комісії з перегляду кримінальних справ спеціальної підсудності осіб, що відбували покарання у виправно-трудових таборах, колоніях та в'язницях МВС СРСР, перебували в засланні, на поселеннях за вчинення контрреволюційних злочинів. Зокрема, реабілітаційна комісія Хмельницької області була затверджена постановою бюро обкому партії 13 травня 1954 року у такому складі: прокурор області І. М.Прокопенко (голова), начальник обласного управління МВС І. Н. Кудряшов, начальник обласного управління Комітету державної безпеки М. Л. Руденко та начальник обласного управління міністерства юстиції М. П. Очеретько[340]. Технічний апарат обласної комісії складався з 15 осіб: по 3 оперативних працівники обласної прокуратури та УМВС, 6 працівників з управління КДБ, 2 — обласного суду та працівник обласної прокуратури. Діяльність комісії забезпечував секретаріат у складі 5 осіб[341].

Перегляд справ спеціальної підсудності осіб, які відбували покарання за контрреволюційні злочини, обласна комісія розпочала в червні 1954 р. У її діяльності можна виділити два періоди. Перший тривав від початку затвердження (травень — червень 1954 р.) до перевірки її роботи комісіями ЦК КПУ в середині 1955 р. Другий — після завершення роботи комісій ЦК КПУ до квітня 1956 р.

Робота комісії направлялася на відновлення законності у судовій практиці при розгляді справ спеціальної підсудності. До її компетенції належали питання перегляду справ у разі незаконного засудження, неправильної кваліфікації складу злочину, необ´рунтованого направлення на заслання і поселення. Вона отримала повноваження виносити постанови щодо скасовування незаконних рішень судових

[338] Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. –Том I. — Март 1953 — февраль 1956. — М.: МФД, 2000. — С. 390.
[339] ЦДАГО України. — Ф.1, оп. 16, спр. 74. — Арк. 93.
[340] ДАХм.О. — Ф.П-487, оп. 79, спр. 18. — Арк. 80.
[341] Там само. — Ф.Р-1823, оп 3, спр. 89. — Арк. 31.

та позасудових органів, реабілітувати засуджених, змінювати кваліфікацію злочинів та скорочувати строки покарання, застосовуючи Указ Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 р. „Про амністію“, скасовувати рішення щодо вислання на поселення. Після висновку комісії справи репресованих розглядалися у відповідних судових інстанціях за протестами, винесеними у встановленому законом порядку. Потім приймалася судова постанова про скасування або змінення вироку. Стосовно осіб, засудження яких визнано законним, комісія виносила постанови про відмову у перегляді вироку. Всі рішення комісії оформлялися протокольно[342].

Правовою основою для роботи комісії став спільний наказ Генерального прокурора СРСР, міністрів юстиції та внутрішніх справ СРСР, голови КДБ при Раді Міністрів СРСР від 19 травня 1954 р. № 96сс/0016/00397/00252. Він визначав порядок перегляду справ незаконно репресованих громадян і обумовлював повноваження органів, залучених до її проведення. До компетенції Центральної комісії входив розгляд справ за вироками колегії ОДПУ, Особливої наради при НКВС-МДБ-МВС СРСР, військової колегії Верховного Суду СРСР і справ осіб, які були направлені на заслання відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 21 лютого 1948 р. На розгляд обласної комісії виносилися справи за вироками „трійок“ НКВС — УНКВС, республіканських, крайових та обласних судів і військових трибуналів, а також спеціальних судових органів.

Перегляду підлягали далеко не всі справи репресованих. Це, передусім, архівно-слідчі справи осіб, які відбували покарання за контрреволюційні злочини і були повторно притягнуті до відповідальності за скоєння кримінальних злочинів, та справи осіб, які були засуджені за здійснення втеч, заподіяння каліцтва, відмову від роботи в таборах, що кваліфікувалися за статтею 58^{14} КК РРФСР (54^{14} КК УРСР). Але ці особи мали можливість подавати скарги в установленому порядку[343].

Звільненим з місць позбавлення волі за рішенням реабілітаційної комісії видавалися довідки встановленої форми у суворій відповідності до її постанов. Засуджені, які підлягали звільненню та повній реабілітації, за рішенням комісії знімалися з оперативного обліку. Виконання цих рішень покладалося на перші спецвідділи МВС СРСР та перші спецвідділи МВС — УМВС республік, країв та областей[344].

Через місяць, 18 червня 1954 р., вищевказаний спільний наказ був доповнений роз’ясненням трьох сторін. Зазначалося, що за рішенням Центральної комісії при перегляді справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини, витяги із постанов комісій, що направлялися у місця позбавлення волі, першим спецвідділом МВС СРСР та першими спецвідділами МВС–УМВС не зачитувалися засудженим. Зміст витягів сповіщався як рішення від імені Прокуратури СРСР, МВС СРСР та КДБ при Раді Міністрів СРСР (за рішенням Центральної комісії)

[342] ДАХм.О. — Ф.П-487, оп. 79, спр. 18. — Арк. 82 — 83.
[343] Реабілітація репресованих: законодавство та судова практика — Київ: Юрінком, 1997. — С. 160-161.
[344] Там само. — С. 162.

або від імені прокуратури республіки, краю, області, МВС — УМВС та КДБ — УКДБ (за рішенням місцевої комісії) відповідно до запису, який був зроблений у витязі постанови комісії. У такому ж порядку оголошувалися рішення за кримінальними справами осіб, що перебували у засланні на поселенні.

Суворо заборонялося ознайомлювати засуджених, засланих з будь-якими матеріалами роботи комісій, їх постановами, витягами з протоколів. Також заборонялося ставити до відома засудженого, навіть в усній формі, про розгляд його справи Центральною або місцевими комісіями[345].

Така секретність мала на меті приховати масштаби репресій, не скомпрометувати „комуністичну ідею". Реабілітацію жертв політичних репресій громадськість могла інтерпретувати як помилковість самого політичного курсу ВКП(б)-КПРС. Тому факт реабілітації був прихованим та напівтаємним.

Водночас не завжди обласна комісія проявляла достатню рішучість та принциповість у реабілітації громадян. Іноді формальний підхід при розгляді справ залишав вироки в силі або обмежувався зменшенням міри покарання.

Це призводило до розходжень між рішенням комісії та ухвалами військових трибуналів. Суттєві розбіжності мали місце між ухвалами військового трибуналу Прикарпатського військового округу та рішеннями Хмельницької обласної комісії. Ці розходження проявилися стосовно кваліфікації злочинів і зниження міри покарання 242 засудженим.

Розглядаючи „контрреволюційні" архівно-слідчі справи, обласна комісія іноді вважала вирок занадто суворим. Тому виносила шаблонне рішення про зниження строку покарання до 10 років тоді, коли з урахуванням факту „злочину" та пом'якшуючих обставин доцільно було б застосувати дію Указу про амністію. Здебільшого члени комісії погоджувалися із кваліфікацією складу злочину, лише в окремих випадках вважали за необхідне перекваліфіковувати його. Зважаючи на це, часто-густо військовий трибунал ПриКВО, переглядаючи рішення обласної комісії, був вимушений перекваліфіковувати склад злочину[346].

Такий стан пояснювався тим, що реабілітація доручалася особам, які брали участь у повсякденному проведенні репресивних заходів. У центрі та на місцях залишилися ті ж співробітники правоохоронних органів, які ще вчора активно вишукували „ворогів народу", застосовували недозволені методи ведення слідства, ігнорували права засуджених осіб. Саме вони за нових обставин визначали строки звільнення засуджених, вирішували питання реабілітації. Їх ставлення до засуджених як „шкідників", „ворогів", „контрреволюціонерів" не могло змінитися на співчуття лише за розчерком пера. Зміна стереотипів більшовицько-сталінської номенклатури вимагала зміну цілого покоління.

Організаційні недоліки на першому етапі роботи Хмельницької обласної комісії щодо перегляду справ спеціальної підсудності були проаналізовані на

[345] Реабілітація репресованих: законодавство та судова практика. — Київ: Юрінком,1997. — С. 163.
[346] ЦДАГО України. — Ф.1, оп. 24, спр. 4085. — Арк. 169.

засіданні секретаріату обкому партії та на нараді апарату комісії. Була проведена ротація та поповнення складу робочого апарату до 17 осіб, призупинена практика відволікання працівників від розгляду архівно-слідчих справ на період роботи комісії. Необхідно зазначити, що відволікання працівників обласних комісій від опрацювання надзвичайно великої кількості архівно-слідчих справ та скарг засуджених на інші роботи було типовим в Україні. Це не давало можливості зосередити увагу на узагальненні досвіду реабілітаційного процесу та на конкретизації типових недоліків та прорахунків. В цілому за перший період роботи Хмельницькою обласною комісією було розглянуто 3 632 справи щодо 4 985 засуджених[347].

Одразу після XX з'їзду КПРС (лютий 1956 р.) реабілітаційна робота щодо жертв політичних репресій активізувалася. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 березня 1956 р. в УРСР було утворено 13 комісій, на які покладався розгляд справ осіб, засуджених за політичні, посадові та господарські злочини. Зокрема, Житомирській комісії у складі другого секретаря Житомирського обкому партії П. Р. Мапрана (голова), заступника голови облвиконкому Ф. С. Коротченка та прокурора області Н. Я. Хмари було доручено розглядати справи засуджених, які перебували в місцях позбавлення волі у Хмельницькій області. Комісія розпочала роботу 16 квітня 1956 р.[348]

Комісії надавалося право на місцях після особистого ознайомлення із справами засуджених, приймати остаточне рішення щодо звільнення з-під варти осіб, неправильно засуджених, та осіб, подальше утримання яких у місцях ув'язнення не вимагало необхідності. Комісія мала право зменшувати строки позбавлення волі засудженим, звільняти їх під особисту поруку родичів. Аналогічно комісія вирішувала справи неповнолітніх, які перебували в місцях ув'язнення чи трудових колоніях.

Паралельно із роботою комісій Президії Верховної Ради СРСР проводився перегляд архівно-слідчих справ про державні злочини органами прокуратури УРСР. Але переглядалися справи засуджених за політичні злочини лише тих осіб, від яких надійшли скарги чи заяви їх рідних або громадських організацій. Зокрема, у 1956 р. на адресу обласної прокуратури надійшло 1140 заяв та скарг громадян про безпідставне засудження їх родичів у 1937 — 1938 рр. постановами „трійок" НКВС-УНКВС, Особливою нарадою НКВС СРСР тощо. Майже 60 відсотків заяв надійшли у другому півріччі 1956 р. Збільшення кількості скарг і заяв пояснюється прийняттям 30 червня 1956 р. постанови ЦК КПРС „Про подолання культу особи і його наслідків" та рішень Ради Міністрів СРСР щодо перегляду кримінальних справ та зміцнення соціалістичної законності[349].

[347] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 24, спр. 4085. — Арк. 21.
[348] Там само. — Спр. 44306. –Арк. 72.
[349] ДАХм.О. — Ф.Р-1823, оп 3, спр. 138. — Арк. 15.

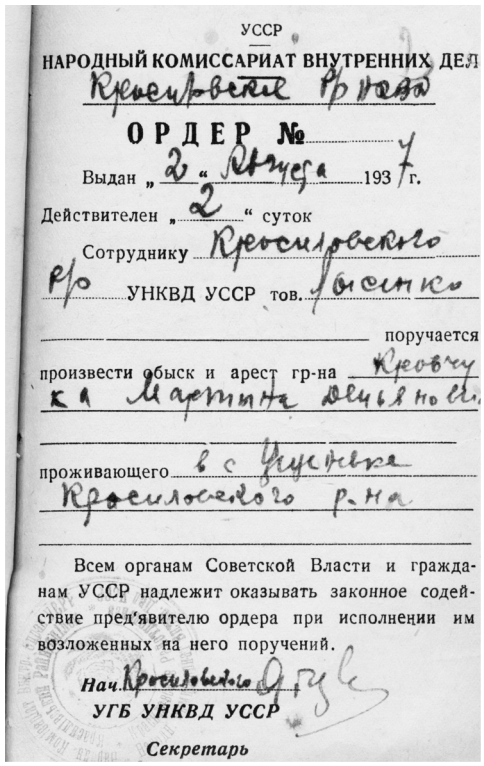

УССР

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Красиловское р/ НКВД

ОРДЕР № 7

Выдан „2" Августа 1937 г.

Действителен „2" суток

Сотруднику Красиловского р/о УНКВД УССР тов. Лысенко

поручается произвести обыск и арест гр-на Кравчука Мартына Демьяновича

проживающего в с. Цеценовка Красиловского р-на

Всем органам Советской Власти и гражданам УССР надлежит оказывать законное содействие пред'явителю ордера при исполнении им возложенных на него поручений.

Нач. Красиловского

УГБ УНКВД УССР

Секретарь

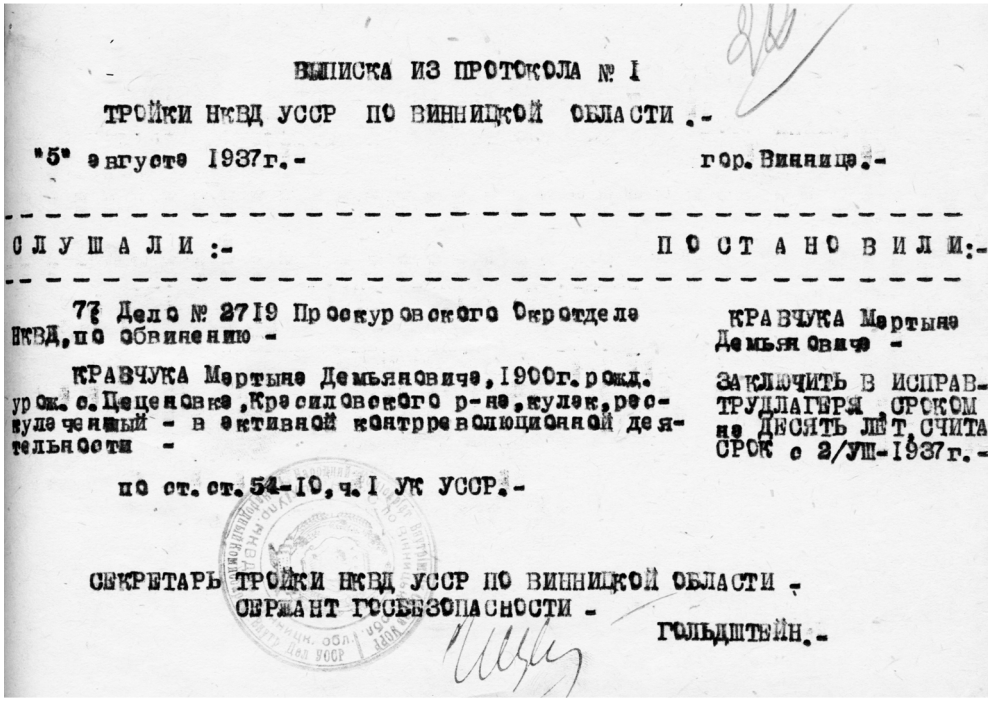

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА № I

ТРОЙКИ НКВД УССР ПО ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ.-

"5" августа 1937г.- гор. Винница.-

СЛУШАЛИ:-	ПОСТАНОВИЛИ:-
77 Дело № 2719 Проскуровского Окротдела НКВД, по обвинению -	КРАВЧУКА Мартына Демьяновича -
КРАВЧУКА Мартына Демьяновича, 1900г. рожд. урож. с. Цеценовка, Красиловского р-на, кулак, раскулаченный - в активной контрреволюционной деятельности -	ЗАКЛЮЧИТЬ В ИСПРАВ-ТРУДЛАГЕРЯ СРОКОМ на ДЕСЯТЬ ЛЕТ, СЧИТА СРОК с 2/УШ-1937г.-
по ст. ст. 54-10, ч. I УК УССР.-	

СЕКРЕТАРЬ ТРОЙКИ НКВД УССР ПО ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ -
СЕРЖАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ -

ГОЛЬДШТЕЙН.-

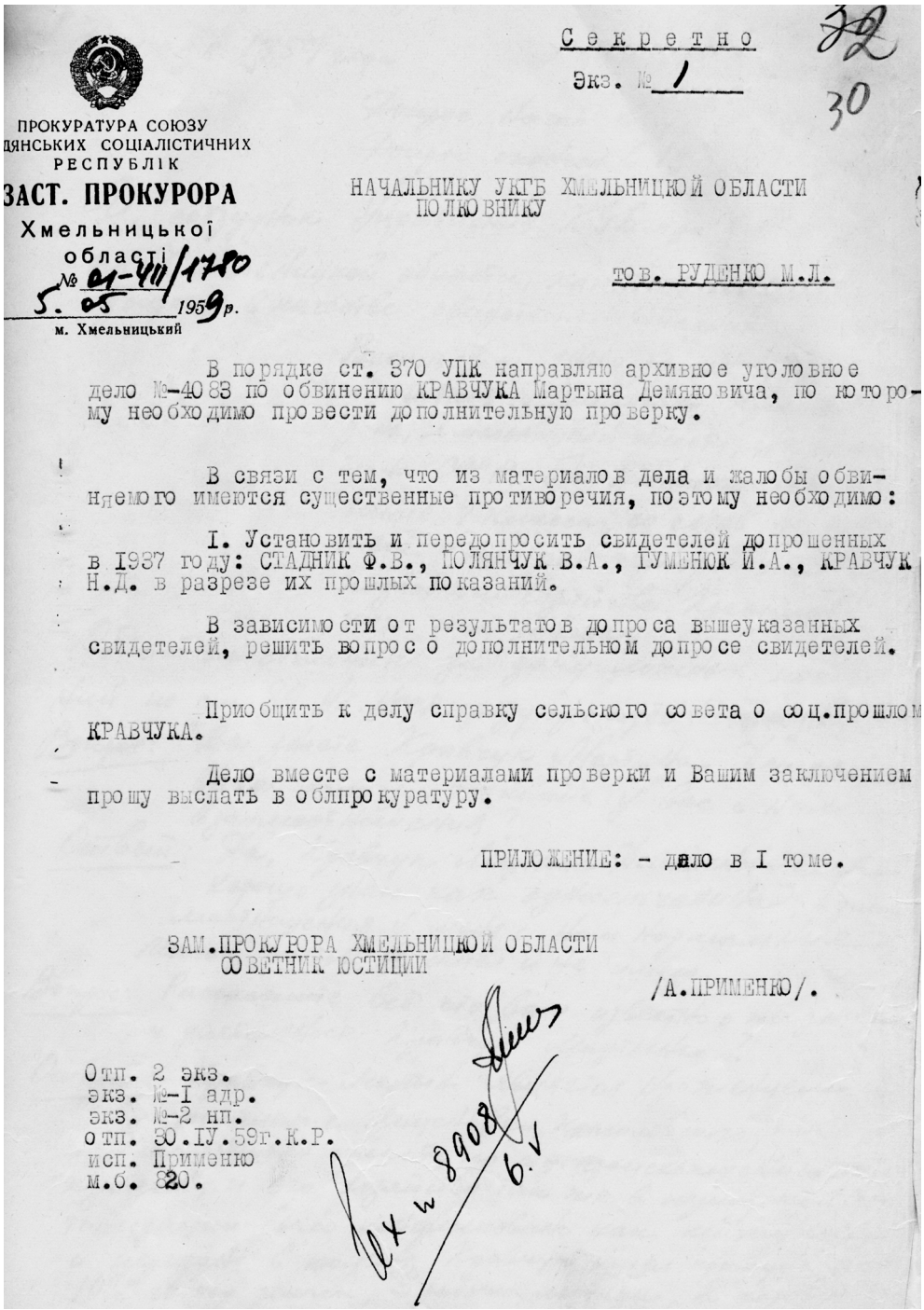

ПРОКУРАТУРА СОЮЗУ
ДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ
РЕСПУБЛІК
ЗАСТ. ПРОКУРОРА
Хмельницької
області
№ 4-411/1780
5. 05 1959 р.
м. Хмельницький

Секретно
Экз. № 1

32
30

НАЧАЛЬНИКУ УКГБ ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТИ
ПОЛКОВНИКУ

тов. РУДЕНКО М.Л.

В порядке ст. 370 УПК направляю архивное уголовное дело №-4088 по обвинению КРАВЧУКА Мартына Демяновича, по которому необходимо провести дополнительную проверку.

В связи с тем, что из материалов дела и жалобы обвиняемого имеются существенные противоречия, поэтому необходимо:

I. Установить и передопросить свидетелей допрошенных в 1937 году: СТАДНИК Ф.В., ПОЛЯНЧУК В.А., ГУМЕНЮК И.А., КРАВЧУК Н.Д. в разрезе их прошлых показаний.

В зависимости от результатов допроса вышеуказанных свидетелей, решить вопрос о дополнительном допросе свидетелей.

Приобщить к делу справку сельского совета о соц.прошлом КРАВЧУКА.

Дело вместе с материалами проверки и Вашим заключением прошу выслать в облпрокуратуру.

ПРИЛОЖЕНИЕ: - дело в I томе.

ЗАМ.ПРОКУРОРА ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТИ
СОВЕТНИК ЮСТИЦИИ

/А.ПРИМЕНКО/.

Отп. 2 экз.
экз. №-I адр.
экз. №-2 нп.
отп. 30.IУ.59г.К.Р.
исп. Применко
м.б. 820.

Вх и 8908 6.V

ПРОКУРАТУРА СОЮЗУ
РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ
РЕСПУБЛІК

П Р О К У Р О Р
Х м е л ь н и ц ь к о ї
о б л а с т і
№ 013-237
10 июня 196 5 р.
м. Хмельницький

С е к р е т н о

Экз. №_____

В ПРЕЗИДИУМ ХМЕЛЬНИЦКОГО ОБЛСУДА

По делу обвинению КРАВЧУКА М.Д.

П Р О Т Е С Т

(в порядке надзора)

Согласно постановлению тройки УНКВД по Винницкой области от 5 августа 1937 года по ст.54-10 ч.1 УК УССР признан виновным и заключен в ИТЛ сроком на 10 лет

КРАВЧУК Мартын Демьянович, 1900 года рождения, уроженец и житель с.Циценовка, Красиловского района, Хмельницкой области, украинец, до ареста работал на конфетной фабрике рабочим гор.Красилов

Признан виновным КРАВЧУК М.Д. в том, что он среди населения проводил антисоветскую агитацию. Выступал против проведения подписки на государственный заем.

Данное постановление по делу обвинения КРАВЧУКА подлежит отмене, а дело прекращению по следующим мотивам:

КРАВЧУК показал, что он антисоветской агитации среди населения не проводил, однако его показание в процессе следствия проверено не было.

(л.д. 16-17)

Основанием к признанию виновным КРАВЧУКА послужили неконкретные и по содержанию несостоятельные показания свидетелей СТАДНИКА Ф.В., ПОЛЯНЧУКА В.С., ГУМЕНЮКА И.А., которые не являлись достоверным доказательством обвинения КРАВЧУКА.

(л.д. 6-10)

В 1959 году свидетели СТАДНИК, ГУМЕНЮК, ПОЛЯНЧУК были передопрошены и ничего конкретно об антисоветской деятельности КРАВЧУКА не показали.

(л.д. 33-41)

Хмельницка обласна друкарня. Зам. 2860—5 т. 1963 р.

- 2.

В июне 1965 года вновь возобновлено расследование по делу КРАВЧУКА и передопрошенные свидетели СТАДНИК, ПОЛЯНЧУК, ГУМЕНЮК и СЕМЕНЧУК Д.А. ничего не показали о преступной деятельности КРАВЧУКА.

(л.д. 59-66)

Вновь допрошенные свидетели КРАВЧУК И.Д., НЕДЗЕЛЬСКИЙ С.Ф., которые хорошо знают КРАВЧУКА М.Д. также ничего не показали о его антисоветской деятельности.

(л.д. 67-70)

В связи с изложенным и руководствуясь ст.384 УПК УССР,-

П Р О Ш У:

Постановление тройки НКВД УССР по Винницкой области от 5 августа 1937 года по делу обвинения КРАВЧУКА Мартына Демьяновича отменить, а дело за отсутствием состава преступления производством прекратить.

ПРИЛОЖЕНИЕ: дело в I томе

И.О. ПРОКРОРА ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТИ
Государственный советник юстиции
3 класса
Н.ЛЯШЕНКО

С п р а в к а - Дело проверено по жалобе КРАВЧУКА Мартына Демьяновича с.Цицеловка, Красиловского района

Отп. 3 экз.
экз. № I-2 адр.
экз. № 3 нп
исп. Зарубин
м.б. 380

83

81

Секретно

Экз.№___

Докладчик - КОРНЕЕВ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ № У-33-91

ПРЕЗИДИУМА ХМЕЛЬНИЦКОГО ОБЛАСТНОГО СУДА
от 16 июня 1965г.

Президиум Хмельницкого областного суда в составе:

Председательствующего - Ч А У Ш А П.Д.

Членов Президиума: ГРУДНЯ И.В., КАНАЦКОЙ Е.А.,
ВЛАСОВА М.И.

С участием прокурора области - ЛЯШЕНКО Н.А.

рассмотрел дело по протесту прокурора области на постановление тройки УНКВД по Винницкой области от 5/УШ-1937 года, которым

КРАВЧУК МАРТЫН ДЕМЬЯНОВИЧ, 1900 года рождения, уроженец и житель с.Циценевка, Красиловского р-на Хмельницкой области, украинец, из крестьян кулаков, работавший до ареста рабочим Красиловской конфетной фабрики, -

по ч.I ст.54-10 УК УССР подвергнут на 10 лет заключения в исправительно-трудовом лагере.

Рассмотрев дело и протест, в котором поставлен вопрос об отмене постановления и прекращении дела производством из-за отсутствия состава преступления в действиях Кравчука, выслушав докладчика и прокурора, поддержавшего протест, Президиум

У С Т А Н О В И Л:

Кравчук признан виновным в том, что в 1937 году выступал против подписки на заем и проводил антисоветскую агитацию среди населения.

Обсудив протест и проверив дело, Президиум находит протест подлежащим удовлетворению по следующим основаниям:

Предварительное следствие проведено по делу с нарушением норм УПК УССР, обвинение Кравчуку не предъявлено, с материалами дела он не ознакомлен.

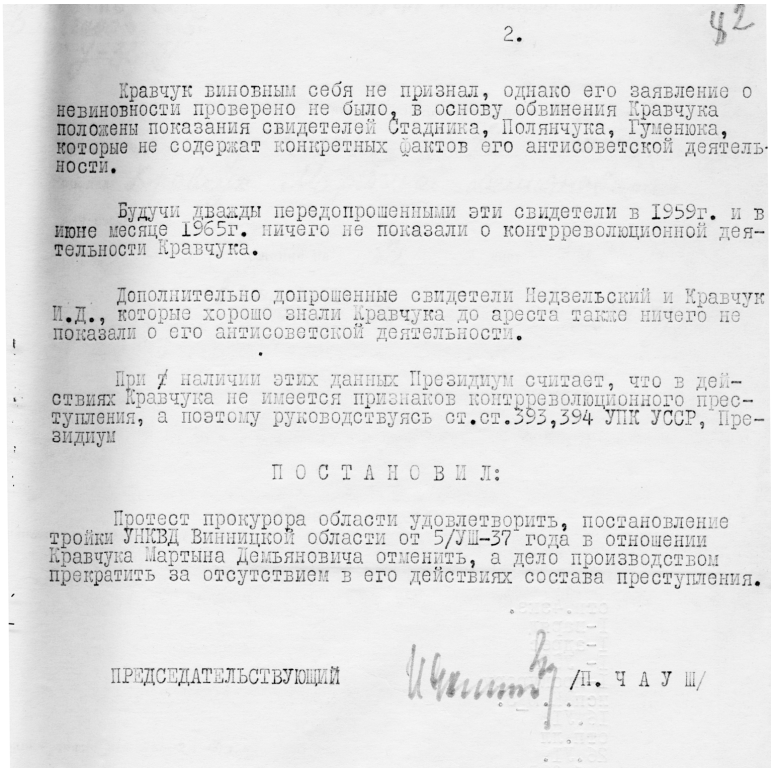

2. 42

Кравчук виновным себя не признал, однако его заявление о невиновности проверено не было, в основу обвинения Кравчука положены показания свидетелей Стадника, Полянчука, Гуменюка, которые не содержат конкретных фактов его антисоветской деятельности.

Будучи дважды передопрошенными эти свидетели в 1959г. и в июне месяце 1965г. ничего не показали о контрреволюционной деятельности Кравчука.

Дополнительно допрошенные свидетели Недзельский и Кравчук И.Д., которые хорошо знали Кравчука до ареста также ничего не показали о его антисоветской деятельности.

При наличии этих данных Президиум считает, что в действиях Кравчука не имеется признаков контрреволюционного преступления, а поэтому руководствуясь ст.ст.393,394 УПК УССР, Президиум

П О С Т А Н О В И Л:

Протест прокурора области удовлетворить, постановление тройки УНКВД Винницкой области от 5/УШ-37 года в отношении Кравчука Мартына Демьяновича отменить, а дело производством прекратить за отсутствием в его действиях состава преступления.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬСТВУЮЩИЙ /П. Ч А У Ш/

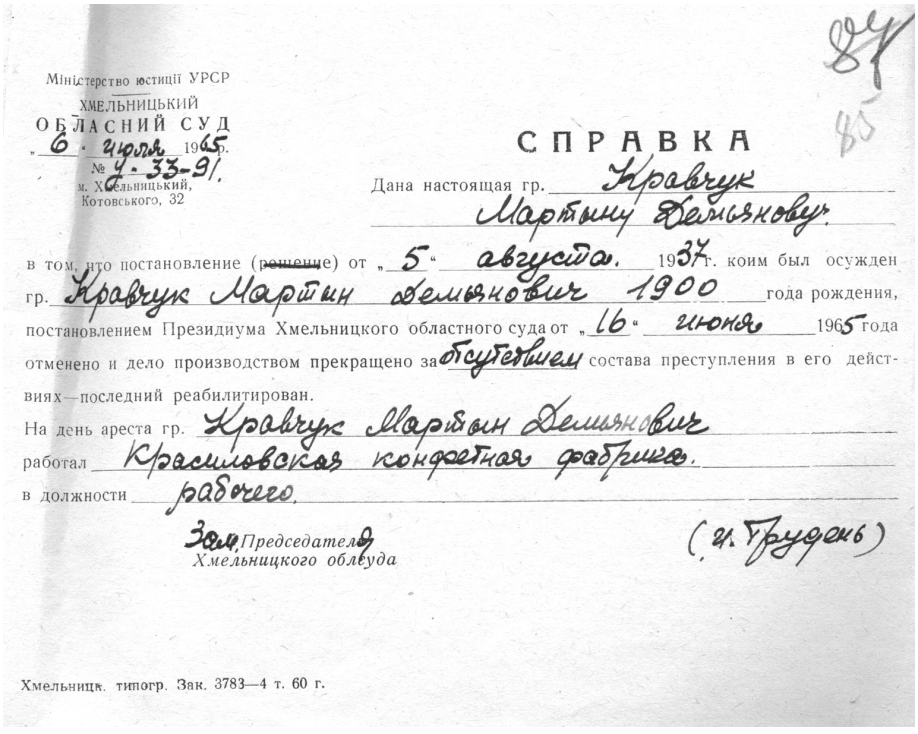

Міністерство юстиції УРСР
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
ОБЛАСНИЙ СУД
„6" июля 1965 р.
№ 4-33-91.
м. Хмельницький,
Котовського, 32

84 85

СПРАВКА

Дана настоящая гр. Кравчук Мартыну Демьяновичу

в том, что постановление (~~решение~~) от „5" августа 1937 г. коим был осужден гр. Кравчук Мартын Демьянович 1900 года рождения, постановлением Президиума Хмельницкого областного суда от „16" июня 1965 года отменено и дело производством прекращено за отсутствием состава преступления в его действиях—последний реабилитирован.

На день ареста гр. Кравчук Мартын Демьянович

работал Красиловская конфетная фабрика.

в должности рабочего.

Зам. Председателя
Хмельницкого облсуда (и. Трудень)

Хмельниць. типогр. Зак. 3783—4 т. 60 г.

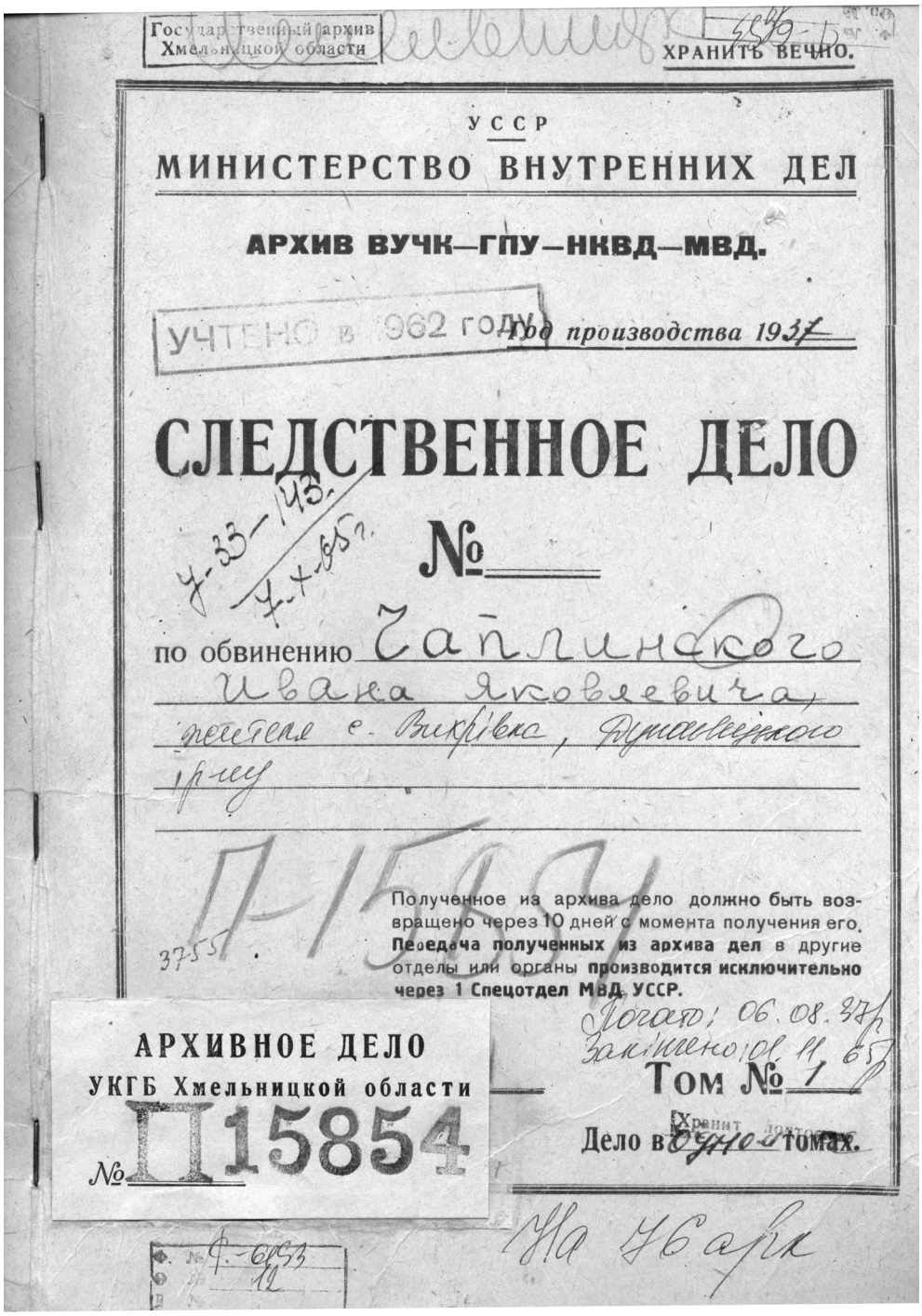
Государственный архив Хмельницкой области
ХРАНИТЬ ВЕЧНО.
УССР
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
АРХИВ ВУЧК—ГПУ—НКВД—МВД.
УЧТЕНО в 962 году
Год производства 1937
СЛЕДСТВЕННОЕ ДЕЛО
№
по обвинению Гаплинского Ивана Яковлевича, жителя с. Вихрівка, Дунаєвецкого р-ну
Полученное из архива дело должно быть возвращено через 10 дней с момента получения его. Передача полученных из архива дел в другие отделы или органы производится исключительно через 1 Спецотдел МВД УССР.
Начато 06.08.37 г.
Закончено 01.11.65 г.
Том № 1
Дело в одном томах.
АРХИВНОЕ ДЕЛО
УКГБ Хмельницкой области
№ П 15854

ПРОКУРАТУРА СОЮЗУ
РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ
РЕСПУБЛІК

ПРОКУРОР
Хмельницької
області

№ 013-364
6 октября 1935 р.
м. Хмельницький

Секретно

экз. №_____

70

В ПРЕЗИДИУМ ХМЕЛЬНИЦКОГО ОБЛСУДА

По делу обвинению ЧАПЛИНСКОГО И.Я.

ПРОТЕСТ
(в порядке надзора)

Согласно Постановления тройки НКВД по Винницкой области от 14 сентября 1937 года по ст. 54-10 ч.I УК УССР признан виновным и заключен в ИТК сроком на 10 лет

ЧАПЛИНСКИЙ Иван Яковлевич, 1894 года рождения, уроженец и житель до ареста с.Вихровки, Дунаевецкого района, Хмельницкой области, украинец, из крестьян-середняков, до ареста работал в колхозе конюхом

Признан виновным ЧАПЛИНСКИЙ в том, что он среди населения проводил антисоветскую агитацию, направленную против мероприятий проводимых органами власти на селе.

Данное постановление по делу ЧАПЛИНСКОГО подлежит отмене, а дело прекращению по следующим основаниям.

ЧАПЛИНСКИЙ И.Я. был арестован 5 августа 1937 года, а допрошен 28 августа и виновным себя в контрреволюционной деятельности не признал. (л.д. 3,4-11). Свидетели по делу ЧАПЛИНСКОГО допрошены на второй день после его ареста. Таким образом органы НКВД никакими материалами подтверждающими контрреволюционную деятельность ЧАПЛИНСКОГО до его ареста не располагали.

(л.д. 1-20)

Расследование по делу обвиняемого ЧАПЛИНСКОГО И.Я. проводилось с грубым нарушением УПК. Дело возбуждено не было. В производство следователем не принято. ЧАПЛИНСКИЙ арестован без санкции прокурора. Обвинение ему не предъявлялось, а допрошен он на двадцать третий день после ареста. Свидетели об ответственности за ложные показания не предупреждались. С материалами следствия ЧАПЛИНСКИЙ не ознакомлен. Расследование велось необъективно Показание ЧАПЛИНСКОГО в процессе следствия не проверено.

(л.д. 1-20)

Из показаний допрошенных свидетелей: КОВИЦКОЙ Е.С., КОЗИЦКОГО В.Ф., БУРКОВСКОГО В.М., ПАНАСЕВИЧ Н.И. усматривается что якобы ЧАПЛИНСКИЙ в беседе с односельчанами выражал недовольство проводимым мероприятиям органов власти, в частности подпиской на государственный заем, работой в колхозе, и налогами. Однако из приведенных свидетелями высказываний со стороны ЧАПЛИНСКОГО, если они и имели место, не усматривается контрреволюционной агитации. Высказывания ЧАПЛИНСКОГО относятся к выражениям недовольства отдельными недостатками бытового характера, не усматривают умысла нанести вред советской власти и состава преступления не образуют.

(л.д. 13-20)

В связи с поступившей жалобой, в сентябре 1965 года по делу было возобновлено расследование и передопрошенный свидетель ПАНАСЕВИЧ Н.И. не подтвердил свои предыдущие показания и ничего о контрреволюционной прошлой деятельности ЧАПЛИНСКОГО не показал.

(л.д. 53)

Передопросить остальных свидетелей не предоставилось возможным, а вновь допрошенные БУТ В.А., ЛИПКО С.Н., ПАНАСЕВИЧ А.И., которые хорошо знали ЧАПЛИНСКОГО до ареста охарактеризовали его положительно.

(л.д. 55-60)

В связи с изложенным и руководствуясь ст.384 УПК УССР,-

П Р О Ш У:

Постановление тройки УНКВД по Винницкой области от 14 сентября 1937 года по делу ЧАПЛИНСКОГО Ивана Яковлевича отменить, а дело за отсутствием состава преступления производством прекратить.

ПРИЛОЖЕНИЕ: дело в I томе

и.о. ПРОКУРОР-ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТИ
Государственный советник юстиции
3 класса Н.ЛЯШЕНКО

С п р а в к а - Дело проверено по жалобе ЧАПЛИНСКОГО Ивана Чкубовича с.Малиевцы, Дунаевецкого района

Отп. 3 экз.
экз. № I-2 адр.
экз. № 3 нп
исп. Зарубин
м.б. 600

42

Секретно

Экз.№___

Докладчик - Великань

ПОСТАНОВЛЕНИЕ № У-33-143

ПРЕЗИДИУМА ХМЕЛЬНИЦКОГО ОБЛАСТНОГО СУДА
от 16 октября 1965г.

Президиум Хмельницкого областного суда в составе:

Председательствующего - Ч А У Ш А П.Д.

Членов Президиума: ВЛАСОВА М.И., ТАРТАСЮКА В.Т., КАНАЦКОЙ Е.А.

С участием прокурора области - ЛЯШЕНКО Н.А.

рассмотрел протест и.о.прокурора Хмельницкой области на постановление тройки УНКВД по Винницкой области от 14 сентября 1937 года, которым

ЧАПЛИНСКИЙ ИВАН ЯКОВЛЕВИЧ, 1894 года рождения, уроженец и житель до ареста села Вихровки /в настоящее время села Малиевцы/, Дунаевецкого района, Хмельницкой области, украинец, беспартийный, малограмотный, семейный, до ареста работал в колхозе конюхом, -

за контрреволюционную деятельность осужден на 10 лет лишения свободы.

Чаплинский признан виновным в том, что среди населения проводил антисоветскую агитацию, направленную против мероприятий проводимых органами власти на селе.

В протесте и.о.прокурора Хмельницкой области просит постановление тройки УНКВД по Винницкой области от 14 сентября 1937 года в отношении Чаплинского Ивана Яковлевича отменить, а дело производством прекратить.

Рассмотрев материалы дела, выслушав докладчика по делу и заключение прокурора, поддержавшего протест, Президиум облсуда находит протест подлежащим удовлетворению.

Из материалов дела усматривается, что Чаплинский был арестован 5 августа 1937 года, а допрошен 28 августа 1937 год и виновным себя в контрреволюционной деятельности не признал.

2.-

Свидетели по делу были допрошены на второй день после ареста Чаплинского.

Таким образом, органы НКВД никакими материалами, подтверждающими контрреволюционную деятельность Чаплинского, до его ареста не располагали.

Расследование по делу проводилось с грубым нарушением УПК. Уголовное дело не возбуждалось. Чаплинский арестован без санкции прокурора. Обвинение ему не предъявлялось, а допрошен он после ареста на 23 день.

Свидетели об уголовной ответственности за дачу ложных показаний не предупреждались.

С материалами следствия Чаплинский не ознакомлен. Несмотря на то, что Чаплинский себя виновным не признал, его показания в процессе следствия проверены не были.

Основанием к признанию Чаплинского виновным послужили показания свидетелей Козицкой Е.С., Козицкого Е.Ф., Бурковского В.М., Панасевича Н.И., из которых усматривается, что Чаплинский якобы в беседе с односельчанами выражал недовольство проводимыми мероприятиями органов власти, в частности, подпиской на государственный заем, работой в колхозе и налогами.

В связи с поступившей жалобой, в сентябре 1965 года, по делу было возобновлено расследование и передопрошенный свидетель Панасевич Н.И. не подтвердил свои предыдущие показания и ничего о контрреволюционной деятельности Чаплинского не показал. Передопросить остальных свидетелей не предоставилось возможным, а вновь допрошенные свидетели Бут В.А., Липко С.Н., Панасевич А.И., которые хорошо знали Чаплинского до ареста, охарактеризовали его с положительной стороны.

При таких обстоятельствах дела, Президиум облсуда считает что Чаплинский был осужден без достаточных к тому оснований.

В силу изложенного, руководствуясь ст.ст.393,394 УПК УССР, Президиум областного суда

П О С Т А Н О В И Л:

Протест и.о.прокурора Хмельницкой области удовлетворить.

Постановление тройки УНКВД по Винницкой области от 14 сентября 1937 года по делу Чаплинского Ивана Яковлевича отменить, а дело за отсутствием состава преступления производство прекратить.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬСТВУЮЩИЙ /П. Ч А У Ш/

Робота, що проводилася при перевірці справ у порядку нагляду, була пов'язана з розглядом скарг. Такі скарги надходили у більшості випадків від малоосвічених осіб або від їх родичів. Іноді вони зовсім не знали, за що саме були засуджені. Репресовані та їх родичі посилалися на оцінку попередньої діяльності засуджених до арешту. Незалежно від наявності доказів у скаргах, усі архівно-слідчі справи підлягали перевірці.

Згідно з наказом Генерального прокурора СРСР за № 200/с від 29 грудня 1954 р. за кожною заявою та скаргою архівно-слідча справа розглядалася додатково з метою перевірки матеріалів попереднього слідства. Це обумовлювалось слідчою практикою у 1937-1938 рр. адже слідство у ті роки проводилося з порушенням процесуальних норм, звинувачення ґрунтувалися лише на зізнанні арештованих, свідки, здебільшого, не допитувалися, докази звинувачення у справах були відсутні.

Направлені прокуратурою заяви та скарги в УКДБ при Раді Міністрів СРСР по Хмельницькій області для перевірки попереднього слідства повинні були розглядатися у місячний строк. Це обумовлювалося листом Генерального прокурора СРСР та голови КДБ при Раді Міністрів СРСР за № 223/140/с від 31 грудня 1954 р. Як правило, термін розгляду більшості справ порушувався. Так, у 1957 р. з 210 архівно-слідчих справ, направлених на додаткову перевірку щодо розгляду заяв, скарг репресованих та їх родичів, у місячний термін була розглянута кожна сьома або 30 справ. Шість і більше місяців розглядалася кожна п'ята, а 15 кримінальних справ репресованих розглядалися більше року[350].

Зокрема 12 грудня 1956 р. у слідчий відділ УКДБ по Хмельницькій області була направлена архівна кримінальна справа № 776839 зі звинувачення Лукавського. Згідно з письмовим розпорядженням обласної прокуратури необхідно було знову допитати декілька свідків, які допитувалися в 1937 р., залучити до справи копію рішення НКВС СРСР і довідку сільської ради про соціальне походження засудженого. Незважаючи на те, що для розгляду справи не вимагалося багато часу на виконання вказаних слідчих заходів, архівно-слідча справа пролежала без руху протягом дев'яти місяців і запит був виконаний лише 5 вересня 1957 р.[351].

Таке ставлення до розгляду архівно-слідчих справ в областях призвело до ускладнень у виконанні наказу Прокурора УРСР за № 8 від 4 лютого 1958 р. в період завершення перевірок розгляду наглядових справ щодо державних злочинів. Станом на 1 квітня 1958 р. у провадженні декількох обласних прокуратур більше року перебували 225 справ. Зокрема, у Харківській — 188, Черкаській — 31 справа. Аналогічна ситуація мала місце в 9 обласних управліннях КДБ, де зосередилося 546 архівно-слідчих справ з річним строком розгляду. Управління КДБ по Хмельницькій області мало 58 таких справ[352].

Оцінюючи факти недобросовісного ставлення до виконання своїх обов'язків, Прокуратура УРСР листом за № 01-1170 від 15 травня 1958 р. зобов'язала обласних

[350] ДАХм.О. — Ф. Р-1823, оп 3, спр. 154. — Арк. 9.
[351] Там само. — Арк. 10.
[352] Там само. — Арк. 70-71.

прокурорів вжити необхідних заходів щодо виконання вищезгаданого наказу. Рекомендовано практикувати направлення нескладних справ міжрайонним, міським та районним прокуратурам, додаючи до кожної справи детальні вказівки[353].

Після закінчення перевірок місцеві апарати КДБ при Раді Міністрів СРСР направляли справу засудженого до прокуратури зі своїми висновками[354]. Після розгляду справи у прокуратурі готувався протест прокурора, який направлявся у судовий орган відповідної інстанції для прийняття рішення.

Всього з червня 1954 по березень 1956 рр. в обласні комісії України на розгляд передали списки на 124 646 осіб та надійшло 79 752 скарг від ув'язнених. За цей період переглянуто 81 921 справу стосовно 130 464 осіб. Вироки змінені по 36 166 справах — на 52 445 осіб (40, 2%), обласні комісії залишили в силі вироки по 45 646 справах — на 77 944 осіб (58,1%)[355]. З 1956 по 1959 рр. в республіці реабілітували понад 250 тис. осіб[356].

Таким чином, реабілітаційний процес другої половини 1950-х — початку 1960-х рр. носив обмежений та непослідовний характер. Значну частину „контрреволюціонерів", „ворогів народу", „антирадянських елементів" не реабілітували, їх громадянські права не відновили у повному обсязі. Не переглядалися архівно-слідчі справи фігурантів політичних процесів кінця 1920-х — початку 1930-х рр., окремих партійних діячів, представників інтелігенції, звинувачених в „українському буржуазному націоналізмі". Практикувалася негласна реабілітації за скаргами потерпілих від репресій або за заявами їхніх родичів. За період так званого „застою" 1970-х — першої половини 1980-х рр. було реабілітовано лише 157 055 осіб, в основному комуністів та видатних державних діячів.

Реабілітація викликала певну розгубленість серед партійно-державних працівників та населення. Вона стала наочним підтвердженням думки про помилковість політики сталінського керівництва. Для запобігання небажаних політичних висновків стосовно ефективності радянської системи місцевим партійним комітетам доручили провести кампанію щодо роз'яснення постанови ЦК КПРС „Про подолання культу особи та його наслідків". Секретар Хмельницького обкому КПУ В.Бегма 4 серпня 1956 р. звітував про результати цієї роботи: „Широке обговорення постанови ЦК КПРС допомогло партійним органам зробити висновок, що ряд нездорових явищ у діяльності деяких партійних, радянських і господарських працівників стали наслідком культу особи і з'явився у результаті порушення принципу колективності керівництва і відриву окремих керівників від трудящих мас". Він наводив численні приклади бюрократичного ставлення керівників до робітничих колективів, відсутності колегіальності у прийнятті рішень. На партійних зборах робітники пропонували змінити структуру

[353] ДАХм.О. — Ф. Р-1823, оп. 3, спр. 154. — Арк. 72.
[354] Там само. — Арк. 8.
[355] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 24, спр. 4306. — Арк. 25-40.
[356] Політичний терор і тероризм в Україні. XIX — XX ст. Історичні нариси. — К., 2002. — С. 778.

апарату обласних і міських комітетів партії — залишити тільки два відділи: організаційний та відділ пропаганди і агітації. На ці відділи покласти контроль за організацією виконання рішень партії та уряду, підбір і виховання кадрів, керівництво ідеологічною роботою. На думку партійців, галузеві відділи партійних комітетів дублювали, а іноді підміняли радянські та господарські органи. Така реорганізація давала можливість „скоротити витрати на утримання партійного апарату, ліквідувати паралелізм у роботі партійних, радянських і господарських органів, зміцнити склад керівників середньої ланки і наблизити партійне керівництво безпосередньо до первинних осередків“[357].

Через кілька місяців після XX з'їзду КПРС керівництво СРСР прийняло низку рішень, що суперечили ідеям, проголошеним на вищому партійному форумі. Вони націлювали партійні організації, правоохоронні органи на рішучу протидію опозиційним настроям населення, що посилювалися десталінізацією радянського суспільства. Яскравий приклад — постанова ЦК КПРС „Про ворожі вилазки на зборах партійної організації теплотехнічної лабораторії Академії наук СРСР“, а також лист ЦК КПРС від 19 грудня 1956 р. „Про посилення політичної роботи партійних організацій в масах і припинення вилазок антирадянських ворожих елементів“. На думку українських істориків Ю.Данилюка та О.Бажана, документи „дозволили партійним організаціям, правоохоронним органам подолати породжену XX з'їздом розгубленість, націлили їх на рішучу боротьбу з нонконформістськими силами“[358].

Особливу увагу лідери Радянського Союзу приділяли реакції населення на політичні та збройні конфлікти, що спалахували у „країнах соціалістичної співдружності“ та на Близькому Сході. Причин для хвилювання було чимало. Польща та Угорщина безпосередньо межували з Україною, численні радянські спеціалісти працювали в Єгипті та Сирії. Населення, пам'ятаючи Другу світову війну, побоювалося, що СРСР втрутиться у черговий збройний конфлікт.

Так, першого секретаря ЦК КП України О. Кириченка 5 листопада 1956 р. поінформували, що населення Хмельницької області здебільшого впевнене у правильності дій керівництва СРСР щодо придушення повстання в Угорщині, відстоюванні незалежності Єгипту тощо. Однак передислокація військових частин з містечок області, колони військової техніки на головних магістралях спровокували паніку. У Хмельницькому, Кам'янець-Подільському, Славуті, Шепетівці, Ізяславі, Ярмолинцях з'явилися черги за милом, сіллю та сірниками. Тільки у Хмельницькому з 29 жовтня по 1 листопада 1956 р. продано 71 тонну солі, 40 тонн мила і 200 ящиків сірників (в 3-4 рази більше, ніж протягом останнього місяця). Населення спішно почало забирати грошові вклади з відділень Ощадбанку. У Волочиському районі виявлені контрреволюційні листівки із зверненням до солдатів та офіцерів Радянської армії. Хмельницький обком партії

[357] ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр.72. — Арк. 22 — 28.
[358] Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х — 80-ті рр. XX ст.). — К., 2000. — С. 141.

сформував агітаційні групи, вимагав від керівників підвищити пильність та зберігати спокій[359], прояви паніки інтерпретувалися як „ідеологічна нестійкість", „антирадянські настрої".

В області відбувалося постійне стеження за думкою населення, виявлялася різного роду „антирадянська література". Наприклад, партійно-радянські та органи держбезпеки виявили, що в 1956 р. громадянам Хмельницької області надсилалися листівки емігрантської організації „Народно-трудовий союз" під заголовками „Дорогая подруга", „Друзья-товарищи", „Граждане России", „Солдаты, матросы, офицеры", „Рабочие, колхозники, интеллигенция", „Сотрудники КГБ и контрразведки", „К гражданам России"[360]. У березні — травні 1957 р. було перехоплено 292 міжнародних документи з антирадянськими українсько-націоналістичними бюлетенями „Генерального секретаріату закордонних справ української головної визвольної Ради". Подібна література потрапляла також в обладнання, яке поставлялося з країн Західної Європи для заводів області[361].

Реальні та потенційні антирадянські настрої у суспільстві змусили керівництво СРСР та УРСР виробляти комплекс заходів щодо формування громадської думки про переваги радянської системи. Одночасно для зміцнення ідеологічної єдності радянського суспільства значно розширялись можливості правоохоронних органів у здійсненні репресій за інакодумство. Було прийнято Закон від 25 грудня 1958 р. „Про кримінальну відповідальність за державні злочини"[362], введена до кримінальних кодексів союзних республік стаття стосовно „антирадянської агітації та пропаганди" (ст. 62 КК УРСР) тощо. КДБ при Раді Міністрів УРСР 28 липня 1962 р. видав наказ № 00175 „Про посилення боротьби органів держбезпеки з ворожими проявами антирадянських елементів", у якому вказував на наявність значної кількості антирадянських угруповань і численних випадків виявлення антирадянської літератури[363].

У контексті розширення боротьби з „антирадянськими елементами" у другій половині 1950-1970-х рр. слід розглядати переслідування віруючих громадян. Певна лібералізація державно-церковних відносин під час Другої світової війни, спричинена зверненням до вікових традицій як засобу протидії фашистській навалі, у повоєнні часи згорталася[364]. До речі, лібералізація не стосувалась протестантських організацій, боротьба з якими не припинялась протягом існування СРСР.

Значна частина віруючих щиро вважала, що зміна політики щодо Російської православної церкви під час фашистської агресії є закономірною реалізацією конституційного права щодо свободи совісті. Але атеїзм був складовою частиною комуністичної ідеології, компонентом виховання „будівника комунізму" та „радянської особистості". Правлячий режим не мав наміру відмовлятися від

[359] ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 72. — Арк. 81-84.
[360] Там само. — Спр. 75. — Арк. 62.
[361] Там само. — Спр. 240. — Арк. 32-33.
[362] Ведомости Верховного Совета СССР. — 1959. — №1. — Ст.8.
[363] Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х — 80-ті рр. XX ст.). — К., 2000. — С. 142 — 143.

монополії на формування світогляду громадян. Релігійним віруванням не було місця у „новому комуністичному суспільстві“, яке, згідно з новою програмою КПРС (її затвердили на XXI з'їзді КПРС у 1961 р.), мало бути побудоване до 1980 р.

Наприкінці 1950-х — протягом 1960-х рр. переслідування громадян за релігійні переконання значно посилилися. Наприклад, уповноважений Ради у справах релігійних культів Хмельницького облвиконкому А.Стецюк вважав одним з осередків „релігійності населення“ костьол у Полонному. Зважаючи на авторитет римо-католиків у Європі, їх оголосили „найбільш сильною ідеологічною опорою імперіалізму“. Настоятель костьолу А.І. Гладисевич, 1914 р. народження, випускник Луцької духовної семінарії, з 1939 р. присвятив себе пастирській службі. За „контрреволюційну діяльність“ (підтримував Армію Крайову та виступав проти колективізації) двічі був засуджений. У розмові зі А.Стецюком підкреслював, що за собою вини не бачить.

Костьол користувався неабиякою популярністю: відзначався ріст кількості вінчань, хрестин тощо. Віруючі на власні кошти підтримували та реконструювали будівлю, створили гарний костьольний хор. У недільні дні у службі брали участь більше 900 осіб. Стецюк зробив висновок про ріст релігійності громади Полонного та його околиць, про необхідність посилення агітаційно-масової та організаторської роботи. Це спричинило переслідування значної кількості віруючих. Місцеві органи були не в змозі вести переконливу пропагандистську атеїстичну кампанію, тому віддавали перевагу репресивним заходам[365] .

Протягом 1963 — 1964 рр. у Хмельницькій області відбулося три судових процеси над керівниками і віруючими сектантських груп. Вони обвинувачувалися в „антидержавній і антигромадській діяльності“. Засуджені „релігійники“ проживали в 6 селах Шепетівського, Красилівського та Летичівського районів і належали до двох сектантських течій: 6 осіб — члени секти „чистих“ баптистів, 2 особи — „чистих“ євангельських християн. Семеро засуджених мали сім'ї. У кожній з цих сімей було від однієї до восьми дітей, загалом 28 дітей різного віку. Вік — варіювався від 42 до 58 років, одна особа мала 64 роки. Судові засідання були відкритими. Присутність більшості громадян сіл на судових процесах не призвели до виходу з сект[366]. Тільки у 1962-1966 рр. за недотримання законодавства про культи в області було засуджено 17осіб[367] .

Намагаючись силою перемогти „віру в Бога“, місцеві керівники відверто знущалися над громадянами. Навіть уповноважений Ради у справах релігійних культів при облвиконкомі Філоненко визнав, що окремі службові особи місцевих органів влади розглядають адміністрування як основний метод боротьби з релігією. Контроль посадових осіб за діяльністю релігійних об'єднань обмежувався

[364] Зубкова Е.Ю. Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945 –1953. — М., 1999. — С. 102.
[365] ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 240. — Арк. 122 — 133.
[366] Там само. — Ф. П-6571, оп.1, спр. 210. — Арк. 109 — 115.
[367] Там само. — Ф. П-487, оп. 18, спр. 39. — Арк. 31.

протизаконним накладанням штрафів, вилученням дозволеної релігійної літератури, регламентацією часу проведення церковних служб тощо. Так, в селі Чернятин Старокостянтинівського району 7 грудня 1964 р. товариський суд оштрафував сектантів Фурмана, Мельничука і Римаря на 10 крб. кожного. Фурман і Мельничук обвинувачувались у тому, що „вони виховують своїх дітей у релігійному дусі". Римаря звинуватили у наданні власної квартири для проведення групових молитовних зборів, хоча молитовний дім і релігійна община в селі були зареєстровані.

24 січня 1965 р. в с. Томашівка Дунаєвецького району голова колгоспу і директор школи прийшли на квартиру до хворої сектантки Савроцької і вилучили дозволену релігійну літературу. Через декілька днів заступник голови колгоспу і голова сільради забрали решту літератури. Конфіскації супроводжувалися погрозами віруючим.

У селі Вільховець Новоушицького району з ініціативи заступника секретаря партійної організації і голови сільської ради 2 лютого 1965 р. був організований товариський суд над групою сектантів, які обвинувачувались в порушенні громадського порядку і дрібному хуліганстві. Хоча їх „вина" полягала в тому, що вони були на похороні шофера колгоспу. Товариський суд оштрафував двох осіб на 10 крб. кожного, а на трьох матеріали за дрібне хуліганство були передані в народний суд.[368]

У відповідь на адміністративний тиск та судові переслідування віруючі не реєстрували осередки. У Хмельницькій області станом на 1 січня 1968 р. взято на облік 333 фактично діючих релігійних осередки, з них 121 не було зареєстровано. Майже 90 % останніх зосереджувалися в 10 районах: Хмельницькому — 18, Красилівському — 12, Ярмолинецькому, Шепетівському, Кам'янець-Подільському — по 10, Деражнянському, Летичівському, Городоцькому, Новоушицькому і Полонському — по 6-8. Тільки у 1967 р. адміністративними комісіями виконкомів притягли до відповідальності за порушення законодавства про культи 67 осіб[369].

Безвихідну ситуацію з нелегальними протестантськими осередками намагалася розв'язати таємна постанова ЦК КП України від 9 жовтня 1973 р. „Про посилення боротьби з незареєстрованими релігійними сектами". Прокуратуру УРСР, Міністерство внутрішніх справ УРСР, Міністерство юстиції УРСР, Верховний Суд УРСР, КДБ при Раді Міністрів УРСР зобов'язували активізувати викриття нелегальних сект, притягати до відповідальності їх керівників тощо[370]. Якщо в 1970 р. за правопорушення на релігійному ґрунті засудили 18 осіб, у 1971 р. — 26, у 1972 — 30, то в 1973 р. — 55 чол. Новим у судовій практиці стало засудження віруючих за політичними статтями, зокрема, за ст. 187-1, 187-3 КК УРСР, які передбачали покарання за поширення наклепів на радянський суспільний устрій[371].

[368] ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 13, спр. 148. — Арк. 1 — 3.
[369] Там само. — Оп. 18, спр. 39. — Арк. 27 — 40.
[370] Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х — 80-ті рр. XX ст.). — С. 294.
[371] Там само. — С. 295.

Контроль за віруючими різко посилився. У серпні 1974 р. Хмельницький обком КП України був детально поінформований навіть про проведення звичайного весілля віруючих секти євангельських християн-розкольників с. Голосків Летичівського району.

Але результати переслідування віруючих були невтішними. Звітуючи 27 березня 1976 р. про виконання постанови ЦК КП України від 9 жовтня 1973 р., відділ пропаганди і агітації Хмельницького обкому партії констатував: поза рамками законодавства діє 41 релігійне об'єднання, в яких нараховується 917 сектантів. Серед них найбільш чисельні групи складали п'ятидесятники-воронаївці (306 чоловік), прихильники т. з. „Ради церков ЄХБ" (240 чоловік), п'ятидесятники-євістії (130 чоловік).

В окремих районах, на думку обласних чиновників, на високому рівні залишалася релігійна обрядовість серед прихильників православ'я. У 1975 р. в порівнянні з попереднім роком в 6 районах, Шепетівці і Кам'янці-Подільському зросли грошові доходи церков. У Дунаєвецькому, Красилівському, Летичівському районах збільшилася кількість обрядів хрещення і поховання. Так, протягом січня 1976 р. у порівнянні з відповідним періодом минулого року у Славутському районі число випадків хрещення дітей зросло майже в 2 рази.

Особливе занепокоєння партійного керівництва області викликала участь у релігійних обрядах комсомольців. Тільки у 1975 р. хрестили своїх дітей або були присутні на хрещенні понад 500 членів ЛКСМУ. Особливо багато таких випадків у Кам'янець-Подільському (132), Дунаєвецькому (72), Городоцькому (48) районах. 17 комсомольців вінчались у костьолах[372].

Вітчизняні вчені неодноразово вказували на суперечливі тенденції в економічному, громадському, політичному житті СРСР першої половини 1960-х рр. „Десталінізація", реформи в економіці, спроби активізувати трудовий ентузіазм людей давали надію на певну демократизацію суспільства. Але ідеологічна розгубленість та зміни у радянській системі управління породили нестабільність партійно-державного апарату, його незадоволення діями Хрущова. Це стало основною причиною підтримки у 1964 р. Л.Брежнєва більшістю керівництва СРСР. У наступні роки політбюро ЦК КПРС стало на шлях посилення політичного контролю за радянським суспільством, переслідування інакодумства.

У другій половині 1960-х рр., після призначення секретаря ЦК КПРС Ю.Андропова Головою Комітету державної безпеки при Раді Міністрів СРСР, знову зростає вплив співробітників держбезпеки в усіх сферах життя суспільства, розширилося легальне і нелегальне представництво КДБ в партійних і радянських органах. Посилився вплив в КПРС і самого Ю. Андропова. У 1967 р. він стає кандидатом у члени, а в 1973 р. — членом політбюро ЦК КПРС.

Вже як Голова КДБ СРСР 3 липня 1967 р. Ю.Андропов подав записку до ЦК КПРС, звернувши увагу на „активізацію підривних дій реакційних сил". На його думку,

[372] ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 27, спр. 88. — Арк. 22-26.

„імперіалісти“ зробили ставку на „створення підпільних груп, розпалювання національних тенденцій, пожвавлення реакційної діяльності церковників та сектантів“. Далі зазначалося: „Під впливом чужої нам ідеології у деякої частини політично незрілих радянських громадян, особливо з числа інтелігенції і молоді, формуються настрої аполітичності і нігілізму, чим можуть скористатися не тільки антирадянські елементи, але й політичні базіки й демагоги, штовхаючи громадян на політично шкідливі дії“. Тому він запропонував створити у структурі КДБ СРСР П’яте управління, а також п’яті управління-відділи в територіальних органах державної безпеки, що мали забезпечувати контрзаходи щодо проникнення „ворожої ідеології“.

ЦК КПРС постановою від 17 червня 1967 р. підтримав ініціативу Голови КДБ СРСР (наказ № 0096 КДБ СРСР від 25 липня 1967 р.). Першим керівником П’ятого управління став не кадровий співробітник держбезпеки, а секретар Ставропольського крайкому КПРС А.Кадашев[373] .

В Україні відбувається помітне посилення впливу органів державної безпеки після призначення у 1970 р. на посаду голови КДБ при Раді Міністрів УРСР В. Федорчука — досвідченого фахівця боротьби з інакодумством.

Особливе занепокоєння керівництва УРСР викликало поширення серед громадськості праці критика та літературознавця, члена Спілки письменників України І.Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?“. Автор, спираючись на роботи К.Маркса, Ф.Енгельса, В.Леніна, партійні документи, офіційну статистику, доводив, що в Україні грубо порушуються принципи ленінської національної політики. У грудні 1965 р. він надіслав працю до ЦК КП України, намагаючись таким чином розгорнути дискусію з „національного питання“. Сподівання І.Дзюби не виправдалися. В ЦК КП України 13 січня 1966 р. відбулася нарада за участю керівників профільних науково-дослідних інститутів, письменників, викладачів вищих навчальних закладів, співробітників апарату ЦК КП України та ЦК КПРС. За її рішенням створили комісію, яка до 25 січня 1966 р. повинна була підготувати документ, в якому спростовувалися наведені І.Дзюбою факти[374] . Тим часом книга стала популярною серед української інтелігенції, її тексти нелегально поширювалися серед делегатів V з’їзду письменників України, Всесоюзної наради психологів в Києві 1968 р. КДБ УРСР постійно інформував керівництво республіки про знайдені під час обшуків у представників різних соціальних груп українського суспільства примірники книги І.Дзюби.

Врешті-решт у 1969 р. ініціювали поширення за кордоном та УРСР книги Б.Стенчука (це був псевдонім) „Що і як обстоює Іван Дзюба“. У підготовленій в надрах ЦК КП України книзі аргументація була відверто слабкою.[375] Чергова

[373] Лубянка: Органы ВЧК-ГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ.1917-1991. / Справочник. Под ред. А.Яковлева; авторы-составители А. Кокурин, Н. Петров. — М.: МФД, 2003. — С.166, 711-714.

[374] Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація. — К.: КМ Akademia, 1998. — 272 с.; Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-1980-х років. — К.: Либідь, 1995. — 223 с.; Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х — 80-ті рр. XX ст.). — К.: Рідний край, 2000. — 616 с.

[375] Врублевский В. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. Записки помощника: воспоминания, документы, слухи, легенды, факты. — К., 1993. — С. 128.

комісія, створена постановою ЦК КП України від 7 лютого 1972 р. на чолі з секретарем ЦК А.Скабою, визнала „підготовлений І.Дзюбою матеріал „Інтернаціоналізм чи русифікація?“ пасквілем „на радянську дійсність, на національну політику КПРС і практику комуністичного будівництва в СРСР“[376]. Партійні комітети, ідеологічні організації та установи, творчі спілки зобов'язали „посилити ідейно-виховну роботу серед трудящих, молоді, творчої інтелігенції, всіх категорій населення, звернувши особливу увагу на виховання наших людей в дусі ідей марксизму-ленінізму, братерської дружби народів, пролетарського інтернаціоналізму і радянського патріотизму, на рішуче викриття ідеології і політики українського буржуазного націоналізму“. Протокольно КДБ при Раді Міністрів УРСР доручалося посилити оперативну роботу щодо виявлення, припинення діяльності і притягнення до відповідальності авторів матеріалів антирадянського і націоналістичного характеру [377].

У ті часи в роботі органів держбезпеки поширився „гуманний“ метод боротьби з „інакомисленням“, так зване „профілактування“. На практиці цей „гуманний метод“ означав залякування громадян можливим застосуванням інших, більш жорстких заходів, включаючи звільнення з роботи і кримінальну відповідальність. Лише в 1967 р. в СРСР „профілактували“ 12155 осіб[378]. В Україні з 1967 р. по червень 1971 р. за „антирадянську агітацію“, „поширення наклепницьких вигадок на радянський державний і суспільний лад“ „профілактували“ понад 6 тисяч громадян[379].

Для підвищення значимості „профілактування“ Голова КДБ при Раді Міністрів СРСР Ю.Андропов та Генеральний прокурор СРСР Р.Руденко 11 жовтня 1972 р. ініціювали проект Указу Президії Верховної Ради СРСР. Згідно з цим проектом органам КДБ дозволялося робити офіційне письмове попередження з вимогою „припинення політично шкідливої діяльності та роз'ясненням наслідків, які можуть спричинити її продовження“. У листопаді — грудні 1972 р. текст документу схвалили політбюро ЦК КПРС та Президія Верховної Ради СРСР. Офіційні застереження оголосили майже шести тисячам громадян СРСР, серед них приблизно дві тисячі були жителями України[380].

23 травня 1977 р. політбюро ЦК КПРС прийняло постанову „Про заходи подальшого підвищення політичної пильності радянських людей“. У ній зверталася увага партійних та радянських керівників на посилення ідейно-політичного виховання населення, наклепи на радянську дійсність, захоплення молоді „західними цінностями“. У доповідній записці від 1 червня 1978 р. про виконання згаданої постанови начальник УКДБ при РМ УРСР по Хмельницькій

[376] Національні відносини в Україні у XX ст.: Збірник документів та матеріалів. — К.: Наукова думка, 1994. — С. 384-393.
[377] ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 16, спр. 161. — Арк. 39-40.
[378] Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х — 80-ті рр. XX ст.). — К., 2000. — С. 153.
[379] Там само. — С. 78.
[380] Там само. — С. 153, 154.

області М. Гончарко доповідав про факти критики окремими громадянами керівництва СРСР, незгоди з деякими рішеннями компартії, поширення анекдотів тощо. Причиною такої поведінки керівник обласного апарату КДБ вважав „прослуховування антирадянських зарубіжних радіостанцій, відсутність ідейного гарту та політична незрілість".

Заплющуючи очі на головні причини економічної та політичної стагнації радянського суспільства, відповідальні партійно-державні керівники „підвищували пильність радянських людей" лекціями, бесідами та роз'яснювальною роботою. Співробітники обласного апарату КДБ спільно з партійним активом провели у „місцях найбільшої концентрації колишніх членів ОУН-УПА, нелегальних сектантських осередків" тематичні вечори, за матеріалами УКДБ по Хмельницькій області друкувалися статті, де „викривалася ворожа діяльність українських буржуазних націоналістів, фашистських карателів, сіоністів, керівників сектантських осередків". Тільки з травня 1977 р. по червень 1978 р. співробітники УКДБ по Хмельницькій області провели 560 лекцій, бесід[381].

Однак масова агітаційно-пропагандистська робота партійних та радянських органів уже не могла переконати населення у доцільності „комуністичного світлого майбутнього". Порожні полиці магазинів, суцільний дефіцит промислових товарів, формальна радянська демократія на тлі розкошів партійно-державних чиновників, розгалужена система нагляду та контролю за особистим та громадсько-політичним життям людини призвели до глибокого розчарування радянською дійсністю.

Зі зміною політичного керівництва СРСР у 1985 р. розпочинається нова хвиля процесу реабілітації жертв політичних репресій. Передумовою процесу реабілітації стало ознайомлення генеральним секретарем ЦК КПРС М. Горбачовим своїх колег — інших секретарів ЦК КПРС з матеріалами комісії, створеної згідно з постановою президії ЦК КПРС в 1956 р. Тоді її очолив голова комітету партійного контролю М. Шверник, який 18 лютого 1963 р. та 26 липня 1964 р.[382] доповідав Хрущову про масштаби політичних репресій. Але головний „десталінізатор" не вважав за доцільне їх афішувати.

Уявляючи реабілітацію як складову процесу демократизації радянського суспільства, Горбачов 28 вересня 1987 р. ініціював створення комісії політбюро ЦК КПРС на чолі з головою комітету партійного контролю М. Соломенцевим для додаткового вивчення матеріалів, пов'язаних з репресіями, що мали місце в період 1930-1940-х і початку 1950-х років[383].

Комісія визначила послідовність розгляду матеріалів судових процесів. За її дорученням правоохоронні органи в межах компетенції проводили вивчення архівно-

[381] ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 28, спр. 45. — Арк. 79-84.

[382] Див.: Записка Комиссии Президиума ЦК КПСС в Президиум ЦК КПСС о результатах работы по расследованию причин репрессий и обстоятельств политических процессов 30-х годов. Не позднее 18 февраля 1963 г. Справка Комиссии Президиума ЦК КПСС „О проверке обвинений, предъявленных в 1937 году судебными и партийными органами тт. Тухачевскому, Якиру, Уборевичу и другим военным деятелям, в измене Родины, терроре и военном заговоре". Не позднее 26 июля 1964 г. // Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. Том II. Февраль 1956 — начало 80-х годов. — М.: МФД, 2003. — С. 541 — 788.

[383] Во имя законности, справедливости и правды // Известия ЦК КПСС. — 1989. — № 1. — С. 107.

слідчих справ та документів, виявляючи правомірність притягнення до кримінальної відповідальності конкретних осіб. Поновлення членства в компартії осіб, реабілітованих у судовому порядку, розглядали комісії партійного контролю при ЦК КПРС, а також ЦК компартій союзних республік і обкомів партії. Про результати перегляду справ центральна комісія доповідала політбюро ЦК КПРС, вносила пропозиції про доцільність публікацій відомостей про хід реабілітації в пресі[384].

Відповідно до рішення політбюро ЦК КПРС 13 вересня 1988 р. ЦК КП України прийняв постанову „Про роботу по виконанню постанови ЦК КПРС від 11 липня 1988 року „Про додаткові заходи щодо завершення роботи, пов'язаної з реабілітацією осіб, безпідставно репресованих в 1930 — 1940-х і початку 1950-х років". Відповідну комісію політбюро ЦК КП України у складі семи осіб очолив другий секретар ЦК О. Титаренко[385]. У її компетенцію входили питання планування, координування дій та системного проведення реабілітаційних заходів. Комісія сформувала робочу групу з працівників апарату ЦК КП України, прокуратури, міністерства юстиції та КДБ УРСР, яку очолив заступник голови КПК при ЦК КП України В. А. Дащенко[386].

ЦК КП України зажадало від обласних комітетів, Київського міськкому партії та КПК при ЦК компартії України вжити заходів щодо своєчасного розгляду питань, які були пов'язані з партійністю осіб, реабілітованих у судовому порядку. Водночас партійним комітетам пропонувалося забезпечити на вимогу родичів видання офіційних довідок за результатами розгляду питань, пов'язаних з партійною реабілітацією.

Через півроку комісія політбюро ЦК КПРС визнала надто повільним розгляд справ у процесі реабілітації. Збільшення штату Прокуратури СРСР на 15 осіб практично не прискорило процесу реабілітації. Враховуючи ці обставини, голова комісії М. Соломенцев на засіданні 5 липня 1988 р. запропонував розгляд справ репресованих проводити на місцях, не чекаючи заяв. Адже за період 1956-1984-х рр. було розглянуто за заявами приблизно 44 відсотки архівно-слідчих справ репресованих[387].

Аналізуючи архівні справи репресованих, комісія політбюро ЦК КПРС та Верховний Суд СРСР відзначали, що вирокам, винесеним позасудовими органами у 1930 — 1953 рр., надавалася видимість законності. У дійсності це були надумані позаправові форми репресій. Діяльність позасудових органів була антиконституційною і не підтверджувалася правовими актами того часу. Комісія пропонувала Президії Верховної Ради СРСР зробити висновок щодо законності зазначених правових інститутів та їх рішень. Такі узагальнення дали б підстави

[384] Реабилитация: как это было. Том III. — М.: МФД, 2004. — С. 28-29.
[385] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 11, спр. 1896. — Арк. 107.
[386] Там само. — Арк. 108.
[387] Стенограмма заседания Комиссии Политбюро ЦК КПСС по дополнительному изучению материалов, связанных с репрессиями, имевшими место в период 30-40-х и начала 50-х гг. 5 июля 1988 г. // Реабилитация: как это было. Том III. - М.: МФД, 2004. — С 93.

оголосити всі позасудові органи неконституційними і реабілітувати репресованих, засуджених за їхніми рішеннями.

Аналіз архівних матеріалів, фактів участі членів політбюро ЦК ВКП(б) того часу в репресіях були викладені 28 грудня 1988 р. комісією в записці ЦК КПРС „Про антиконституційну практику 30-40-х і початку 50-х років"[388]. Пропонувалося, зокрема, рекомендувати Президії Верховної Ради СРСР визнати законодавчим актом рішення „трійок", „двійок", „особливих нарад", списки та інші форми масових репресій як такі, що суперечать Конституції СРСР, соціалістичним принципам та нормам моралі. Оголосити всі ці акти незаконними, а такими, що обмежують права громадян і принижують людську гідність. Ці заходи дозволили б реабілітувати всіх потерпілих від тоталітаризму, в тому числі й тих, в кого не залишилося рідних і близьких. Доручалося ЦК компартій союзних республік, крайкомам, обкомам партії створити з представників партійних, радянських органів, органів прокуратури, КДБ і МВС, громадських організацій комісії з увічнення пам'яті жертв репресій та проведення роботи щодо виявлення місць захоронення, приведення їх у належний порядок, спорудження пам'ятників і меморіалів[389].

Пропозиції комісії були враховані у постанові політбюро ЦК КПРС від 5 січня 1989 р. „Про додаткові заходи щодо відновлення справедливості до жертв репресій, які мали місце в період 1930 — 1940-х і початку 1950-х років". Постанова схвалила затвердити проект Указу Президії Верховної Ради СРСР про відміну позасудових репресій. Сам Указ був прийнятий 16 січня 1989 р. і затверджений на першій сесії Верховної Ради СРСР Законом від 31 липня 1989 р. У статті першій цього документу засуджувалися позасудові масові репресії періоду сталінізму та скасовувалися рішення антиконституційних „трійок" НКВС-УНКВС, колегій ОДПУ і „особливих нарад" НКВС-МДБ-МВС СРСР. Громадяни, що були репресовані за рішеннями зазначених органів, включаючи осіб, засуджених за втечу з місць незаконного спецпоселення, вважалися реабілітованими[390].

Таке юридичне рішення давало можливість реабілітувати одразу всіх безпідставно репресованих у законодавчому порядку[391]. Проте зазначена норма Указу „не поширювалося на зрадників Батьківщини, карателів періоду Великої Вітчизняної війни, нацистських злочинців, учасників банд формувань і їхніх пособників, працівників, які займалися фальсифікацією кримінальних справ, а

---

[388] Записка А.Н.Яковлева, В.А.Медведева, В.М.Чебрикова, А.И.Лукьянова, Г.П.Разумовского, Б.К.Пуго, В.А.Крючкова, В.И.Болдина, Г.Л.Смирнова в ЦК КПСС „Об антиконституционной практике 30-40-х и начала 50-х годов". 22 декабря 1988 г. // Реабилитация: как это было. Документы Политбюро ЦК КПСС, стенограммы заседания Комиссии Политбюро ЦК КПСС по дополнительному изучению материалов, связанных с репрессиями, имевшими место в период 30-40-х и начала 50-х гг. и другие материалы. Том III. Средина 80-х — 1991. — М.: МФД, 2004. — С. 143.

[389] Там само. — С. 149 — 150.

[390] Сборник законодательных и нормативных актов о репрессиях и реабилитации жертв политических репрессий. — М.: Республика: Верховный Совет Российской Федерации, 1993. — С. 186.

[391] Безлєпкин Б.Т. Реабилитация необоснованно репрессированных граждан по делам прошлых лет // Советское государство и право. — 1990. — № 3. — С. 82.

також осіб, які здійснили навмисне вбивство та інші кримінальні злочини“[392]. Стосовно таких осіб діяв встановлений законом порядок оскарження винесених вироків та інших рішень.

Указ передбачав порядок повідомлення громадянам про реабілітацію, надання допомоги реабілітованим і увічнення жертв репресій та утримання в належному порядку місць їх поховань. Верховним Радам союзних республік, місцевим Радам народних депутатів пропонувалося створювати комісії з числа депутатів та представників громадськості[393].

Починаючи з другої половини 1988 р., реабілітація жертв „сталінського терору“ проводилася на підставі наказу Генерального прокурора СРСР та Голови КДБ СРСР від 30 липня 1988 р. „Про додаткові заходи по завершенню роботи, пов'язаної з реабілітацією осіб, безпідставно репресованих в 1930 — 1940-х і початку 1950-х років“[394].

На місцях правоохоронні органи проводили реабілітаційну роботу, аналогічну тій, яка здійснювалася в центрі, виходячи з тих нормативно-правових документів, які були сформовані в 1950-1960-х рр. В управлінні КДБ по Хмельницькій області наказом від 9 вересня 1988 р. була утворена комісія в кількості 25 осіб з перегляду архівно-слідчих справ репресованих, на чолі з начальником управління О. Денищиком. За наказом слідчий відділ управління з участю членів комісії провадив додаткове розслідування та перевірки кримінальних справ, які направлялися прокуратурою Хмельницької області та військовою прокуратурою ПриКВО. Міські та районні відділи УКДБ за дорученням комісії теж брали участь в цих перевірках, розшукуючи родичів репресованих, свідків, в уточненні їх анкетних даних та фактів, викладених в архівно-слідчих справах[395].

З прийняттям Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. в управлінні УКДБ була сформована робоча група у складі 4 співробітників[396]. Згодом за наказом від 30 березня 1989 р. вона була збільшена до 10 осіб. Її зусилля зосереджувалися на розгляді складних кримінальних справ осіб, репресованих переважно судовими органами. Для розгляду архівних справ репресованих позасудовими органами було залучено 91 співробітника управління, міських і районних відділів держбезпеки без зміни їх функціональних обов'язків[397].

Виходячи з настанов керівництва СРСР, Президія Верховної Ради УРСР 10 лютого 1989 р. утворила комісію Верховної Ради республіки щодо забезпечення прав та інтересів реабілітованих. Її очолив депутат Верховної Ради УРСР О. Ляшко. Діяльність комісії була спрямована на допомогу радянським органам у вирішенні питань відшкодування матеріальних збитків, вирішення проблем пенсійного,

[392] Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. — 1989. — № 9. Ст. 202.
[393] Сборник законодательных и нормативных актов о репрессиях и реабилитации жертв политических репрессий. — М.: Республика: Верховный Совет Российской Федерации, 1993. — С. 186-187.
[394] Кузнєцова Е. С. Реабилитация жертв политических репрессий. — Кемерово, 1997. — С. 119.
[395] ГДАСБ України м. Хмельницький. — Ф. П. — Спр 6/2. — Арк. 56-57.
[396] Там само. — Арк. 21.
[397] Там само. — Арк. 29-30.

житлового, медичного, побутового та іншого забезпечення реабілітованих[398].

Комісія в межах компетенції приймала відповідні рішення, давала необхідні роз'яснення, консультації та допомогу в оформленні документів, підготовці звернень у різні інстанції. Характерно, що основна маса заяв була направлена на з'ясування долі репресованих, повернення незаконно конфіскованого майна або його вартості, виплати компенсацій, організацію медичного обслуговування, зарахування до трудового стажу часу перебування в місцях позбавлення волі, збільшення розміру пенсій, надання допомоги при вирішенні побутових питань — ремонту житла, придбання продуктів харчування[399].

Аналогічні комісії були сформовані в обласних і Київській міській раді народних депутатів[400]. За рішенням виконавчого комітету Хмельницької обласної ради народних депутатів від 12 квітня 1989 р. була утворена комісія із забезпечення прав та інтересів реабілітованих у складі 20 осіб, яку очолив голова Хмельницького обласного суду І. Мотревич[401]. Комісія з участю громадськості встановила місця поховання жертв політичних репресій, сприяла встановленню пам'ятних знаків на цих місцях у Хмельницькому та Кам'янці-Подільському[402].

Особливу увагу було приділено організації роботи щодо встановлення пільг репресованим, позачергового забезпечення квартирними телефонами, будівельними матеріалами для ремонту власних будинків. Комісія вирішувала питання надання послуг спеціальними магазинами, які обслуговували інвалідів та учасників Великої Вітчизняної війни, позачергового обслуговування в медичних установах, побутових організаціях, безкоштовного проїзду в усіх видах міського пасажирського транспорту, за винятком таксі та зниження до 50 відсотків тарифу квартирної плати та комунальних послуг[403].

Враховуючи велику кількість скарг та заяв громадян щодо виплати компенсацій реабілітованим, Хмельницький облвиконком сформував комісію у складі чотирьох осіб, керівництво якою здійснював заступник начальника облфінуправління В. Дикун. Саме ця комісія розглядала звернення реабілітованих або їх спадкоємців, у яких не збереглися документи про вилучення або конфіскацію майна і цінностей[404].

Особливо активізувалася робота комісій після прийнятих майже одночасно двох постанов політбюро ЦК КПРС — від 4 липня 1989 р. „Про спорудження пам'ятника жертвам беззаконня і репресій"[405] та від 11 липня 1989 р. „Про додаткові заходи щодо завершення роботи, пов'язаної з реабілітацією осіб, безпідставно репресованих в 1930-1940 роки і на початку 1950-х років"[406].

---

[398] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 11, спр. 2030. — Арк. 69.
[399] Там само. — Спр. 2069. — Арк. 126.
[400] Там само. — Арк. 116.
[401] ДАХм.О. — Ф. Р. 338, оп. 25, спр. 244. — Арк. 25 — 27.
[402] Там само. — Спр. 247. — Арк. 49.
[403] Там само. — Спр. 382. — Арк. 15 — 16.
[404] Там само. — Спр. 232. — Арк. 31.
[405] Реабилитация: как это было. Документы Политбюро ЦК КПСС, стенограммы заседания Комиссии Политбюро ЦК КПСС по дополнительному изучению материалов, связанных с репрессиями, имевшими место в период 30-40-х и начала 50-х гг. и другие материалы. Том III. Средина 80-х — 1991. - М.: МФД, 2004. — С. 82.
[406] Реабилитация: Политические процессы 30 — 50-х годов. — М.: Политиздат, 1991. — С. 16.

У контексті зазначених документів політбюро ЦК компартії України 8 серпня 1989 р. прийняло постанову, яка передбачала завершення реабілітаційної роботи безпідставно репресованих. За постановою правоохоронні органи республіки вжили додаткових заходів у зміцненні кадрами робочих груп, які займалися питаннями реабілітації, залучивши до цієї роботи на місцях декілька сотень пенсіонерів — колишніх співробітників органів прокуратури, що значно активізувало реабілітаційний процес. Зокрема, в жовтні-грудні 1989 р. у судовому порядку на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. було реабілітовано близько 50 тисяч осіб, що відповідало такій же кількості реабілітованих за річний період з липня 1988 р. по липень 1989 р[407].

Особливу активність після оприлюднення Указу Президії Верховної Ради СРСР щодо проведення реабілітаційного процесу виявили органи держбезпеки УРСР. За інформацією заступника голови КДБ СРСР В. П. Пирожкова, до поновлення прав репресованих позасудовими органами були залучені слідчі органів, не тільки ті, хто колись брав участь у слідчій роботі, але всі оперативні працівники[408]. Це дало позитивні наслідки. Спільно з Прокуратурою республіки за рік було переглянуто 114207 архівних кримінальних справ репресованих осіб у позасудовому порядку. На підставі їх рішень, винесених у встановленому порядку, реабілітовано 138580 громадян. На кінець 1989 р. робота щодо перегляду цієї категорії справ в основному була завершена, за винятком 12 тисяч справ, які перебували у провадженні на додатковій перевірці[409].

Процес вивчення архівно-слідчих справ дав можливість виявити репресованих членів партії. Зокрема, в 1989 р. правоохоронні органи республіки надали партійним органам інформаційні матеріали на 6780 колишніх членів партії, безневинно репресованих режимом. Політична реабілітація засуджених партійців проводилася повільно. За рік було реабілітовано 993 колишніх членів партії, з них 19 були поновлені в КПРС, а решта 974 реабілітовані в партійному порядку посмертно. До прикладу, в Одеській області з наявних матеріалів на 565 колишніх партійців розглянуті справи щодо політичної реабілітації на 40 осіб, у Хмельницькій — відповідно з 208 — лише 51, Київській — з 153 — лише 13, Миколаївській — з 110 — на 17 осіб[410].

На тлі поглиблення суспільно-політичної кризи СРСР та розмежування функцій партійних і державних органів стався розкол комісії політбюро ЦК КПРС при розгляді обставин вбивства С. М. Кірова. Було вирішено припинити діяльність комісії. Завершення роботи з реабілітації передбачалося проводити в судовому порядку у випадках, які вимагатимуть додаткового вивчення справ і проведення

[407] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 11, спр. 2072. — Арк. 2.
[408] Стенограмма заседания Комиссии Политбюро ЦК КПСС по дополнительному изучению материалов, связанных с репрессиями, имевших место в период 30-40-х и начале 50-х гг. 17 октября 1989г. // Реабилитация: как это было. Т. III. — М.: МФД, 2004. — С 300.
[409] ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 11, спр. 2072. — Арк. 9.
[410] Там само. — Спр. 2069, — Арк. 122.

розслідування. Ці заходи пропонувалося доручити правоохоронним органам, а в партійному порядку — Комітету Партійного Контролю при ЦК КПРС і місцевим партійним органам[411].

Подальша реабілітація зумовлювалася Указом Президента СРСР від 13 серпня 1990 р. „Про відновлення прав усіх жертв політичних репресій 20-50-х років“[412]. У ньому вперше зазначалося про необхідність реабілітації осіб, репресованих в адміністративному порядку. Проте Указ не передбачав механізму її реалізації, більше того, він скасовував судовий порядок реабілітації громадян, що існував раніше, але й не передбачав іншого правового механізму її проведення. Це обмежувало діяльність правоохоронних органів при прийняті рішення щодо реабілітації.

Останнім союзним документом став Указ Президента СРСР від 13 серпня 1990 р. „Про відновлення прав усіх жертв політичних репресій 1920 — 1950-х років“, який скасовував механізм реабілітації і зобов'язував „Раду Міністрів СРСР, уряди союзних республік внести в законодавчі органи до 1 жовтня 1990 р. пропозиції щодо порядку відновлення прав громадян, які постраждали від репресій“[413].

За цих умов виникла нагальна потреба прийняття закону, який виступав би ефективним правовим інструментом для завершення великої та складної роботи у відновленні історичної справедливості щодо прав та інтересів безневинно репресованих громадян. Означену проблему мав вирішити закон, проект якого був підготовлений за дорученням Президії Верховної Ради УРСР.

17 квітня 1991 р. вперше серед пострадянських республік був прийнятий Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“. У преамбулі Закону наголошувалося, що частина осіб, постраждалих від необ´рунтованих політичних репресій 30-х — початку 50-х рр., законодавчими та нормативними актами СРСР уже поновлена у правах. Але Верховна Рада розширила історичні рамки дії політичних репресій: реабілітація мала охоплювати увесь період після 1917 р. до моменту набуття чинності цим Законом й поширюватись на осіб, необ´рунтовано засуджених за цей час судами України або репресованих на території республіки іншими державними органами в будь-якій формі, включаючи позбавлення життя або волі, переселення у примусовому порядку, вислання й заслання за межі республіки, позбавлення громадянства, примусове поміщення до лікувальних закладів, позбавлення чи обмеження інших громадянських прав або свобод з мотивів політичного, соціального, класового, національного й релігійного характеру.

Постраждалими визнавалися особи, які з політичних мотивів були засуджені:

– судами або позасудовими органами („двійками“, „трійками“, особливими нарадами чи в будь-якому іншому позасудовому порядку) за вчинення на території

[411] Об итогах работы Комиссии Политбюро УК КПСС по дополнительному изучению материалов, связанных с репрессиями, имевшими место в период 30 — 40-х и начала 50-х годов // Реабилитация: как это было. Том III. - М.: МФД, 2004. — С 344 — 345, 625.

[412] Ведомости съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. — 1990. - № 34. — Ст. 647.

[413] // Правда. — 1990. — 14 августа.

України діянь, кваліфікованих як контрреволюційні злочини за кримінальним законодавством України до набуття чинності Законом СРСР „Про кримінальну відповідальність за державні злочини“ від 25 грудня 1958 р.;

– за антирадянську агітацію і пропаганду за ст. 7 Закону СРСР „Про кримінальну відповідальність за державні злочини“ від 25 грудня 1958 р. і ст. 62 Кримінального кодексу Української РСР до їхньої зміни Верховною Радою УРСР 28 жовтня 1989 р.;

– за поширення заздалегідь неправдивих вигадок, що паплюжать радянський державний і суспільний лад (ст. 187-1 Кримінального кодексу Української РСР);

– за порушення законів про відокремлення церкви від держави, посягання на особу та права громадян під приводом справляння релігійних обрядів, якщо вчинені дії не поєднувалися з заподіянням шкоди здоров'ю громадян чи статевою розпустою.

Дія Закону поширювалася на громадян, які постійно проживали в Україні і яких з різних причин було переміщено за межі колишнього СРСР, необ´рунтовано засуджено військовими трибуналами, Верховним Судом Союзу РСР чи піддано репресіям позасудовими органами, засланих і висланих з постійного місця проживання та позбавлених майна за рішенням органів державної влади і управління з політичних, соціальних, національних, релігійних та інших мотивів під приводом боротьби з куркульством, противниками колективізації, так званими бандпособниками та їх сім'ями.

Підлягали реабілітації також особи, щодо яких з політичних мотивів застосовано примусові заходи медичного характеру [414].

Таким чином, Закон України визначив конкретні випадки, законодавчі та нормативні акти застосування яких упродовж 1917–1991 рр. означало здійснення необ´рунтованих політичних репресій. Але зміст терміну „політичні репресії“ Закон визначив лише частково: особливі дискусії у місцевих комісій з поновлення прав реабілітованих викликала його політична складова. Тому у постанові Верховної Ради України від 24 грудня 1993 р. було викладено тлумачення, що політичний мотив репресій — це застосування державою примусових заходів щодо противників радянської влади у вигляді пред'явлення обвинувачення у вчиненні політичного (контрреволюційного) злочину або визнання особи соціально небезпечною у політичному відношенні за наявності достовірних матеріалів, застосування на цих підставах репресій у судовому порядку до ст. 33-34 Кримінального кодексу Української РСР у редакції 1927 р. та в адміністративному порядку [415].

На виконання постанови Верховної Ради УРСР від 17 квітня 1991 р. „Про порядок введення в дію Закону Української РСР „Про реабілітацією жертв

[414] Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“ // Закони України: Офіційне вид. / Верховна Рада України, Ін-т законодавства; Редкол.: В. Ф. Опришко (голова) та ін. — К., 1996. — Т. 1. — С. 370–374.

[415] Постанова Верховної Ради України „Про тлумачення Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні“ // Відомості Верховної Ради. — 1994. — № 15. — Ст. 88.

політичних репресій на Україні“[416] Кабінет Міністрів України 24 червня 1991 р. прийняв постанову за № 48, в якій затвердили Положення про порядок виплати грошової компенсації, повернення майна та відшкодування його вартості реабілітованим громадянам, Положення про комісії місцевих рад народних депутатів з питань поновлення прав реабілітованих, а також затверджений зразок посвідчення про право на пільги реабілітованих[417].

За Положенням комісії місцевих рад народних депутатів з питань поновлення прав реабілітованих утворювалися обласними, районними, міськими і районними в містах радами народних депутатів із представників громадськості, фінансових органів, житлово-комунального господарства, соціального забезпечення, архівних установ та народних депутатів. Основним їх завданням було встановлення фактів розкуркулення, адміністративного виселення з відшкодуванням матеріальних збитків, поновлення житлових та інших прав реабілітованим. Вирішуючи ці завдання, комісії надавали допомогу громадянам в одержанні необхідних документів у зв'язку з реабілітацією, здійснювали контроль за відшкодуванням реабілітованим матеріальних збитків, наданням пільг, інформували громадськість про реабілітацію за місцем роботи та проживання репресованого[418]. Їх діяльність проводилася через розгляд листів, заяв та скарг репресованих або їх спадкоємців.

На комісії покладалися завдання визначення складу майна, встановлення його вартості. Спадкоємцям реабілітованих повертали майно або відшкодовували його вартість при поданні свідоцтв про право на спадщину. Майно та будівлі, що були націоналізовані, за нормативними актами не поверталися, а проводилося відшкодовування їх вартості за рахунок державних органів, підприємств, організацій незалежно від форм власності, яким майно первинно безкоштовно передавалося під час здійснення репресій. У випадку відсутності правонаступників відшкодування здійснювалося за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Але серед різних пільг і компенсацій постановою Ради Міністрів СРСР від 8 вересня 1955 р. за № 1655 "Про трудовий стаж, працевлаштуавня та пенсійне забезпечення громадян, необґрунтовано притягнутих до кримінальної відповідальності та згодом реабілітованих" було знято положення про виплату двомісячної заробітної плати членам сімей посмертно реабілітованих. Саме це питання ініціював начальник управління Служби безпеки України у Хмельницькій області О. І. Денищик. Він у жовтні 1991 р. пропонував органам влади відновити право на виплату компенсацій членам сімей посмертно реабілітованих[419]. Його звернення не було враховано владними структурами. Міністерство фінансів УРСР категорично відмовило в компенсації, мотивуючи тим, що не всі реабілітовані мали підстави для отримання компенсацій. Таке право надавалося репресованим

[416] // Голос України. — 8 травня. — 1991. — № 88.
[417] // Урядовий кур'єр. — Липень. — 1991. — № 14-15.
[418] Положення про комісії Рад народних депутатів з питань відновлення прав реабілітованих // Зібрання постанов Уряду УРСР. — 1991. - № 6. Ст. 51. — С. 59 — 60.
[419] ДАХм.О. — Ф. Р-338, оп. 25, спр. 572. — Арк. 20.

або членам їх сімей, які були безпідставно засуджені позасудовими органами України[420]. Залишилася нереалізованою й пропозиція голови комісії Верховної Ради УРСР М. В. Науменка щодо встановлення вищого рівня пільг реабілітованим органами місцевого самоврядування.

На виконання Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні" органи прокуратури спільно з органами державної безпеки проводили перевірки та складали висновки щодо кримінальних справ цієї категорії, якщо рішення за ними не були скасовані до моменту прийняття закону та видавали відповідні довідки про реабілітацію репресованих осіб[421]. Для прискорення роботи в республіці було додатково залучено 170 позаштатних прокурорів, які працювали за трудовими угодами[422]. Вони взаємодіяли з працівниками державної безпеки, оскільки справи репресованих знаходилися саме у сховищах колишнього КДБ. Для організації спільної роботи 12 червня 1991 р. головою Служби безпеки України, Генеральним прокурором, головою Верховного Суду України були підписані методичні вказівки „Про організацію роботи з виконання Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні"[423].

У нелегкій справі щодо реабілітації жертв політичних репресій основний тягар перепадав на два відомства — Генеральну прокуратуру України та Службу безпеки України. Їх співпраця відбувалася за такою схемою. Архівно-слідчі справи репресованих, що зберігалися в архівах УСБУ, розглядалися на предмет реабілітації співробітниками державної безпеки. Після детального розгляду справ та підготовки відповідних висновків матеріали передавалися в органи прокуратури, а при необхідності — в суди, які виносили остаточний вердикт за кожною архівно-слідчою справою.

Оцінюючи проведену роботу, колишній Генеральний прокурор України М. Потебенько відзначив, що за період із 1991 по 1998 роки, незалежно від надходження заяв, було переглянуто понад 313 тисяч архівних справ щодо 448 тисяч громадян. Майже з 300 тисяч осіб знята судимість[424]. Реабілітовані та їх спадкоємці, отримуючи довідки від прокуратури та судових органів, зверталися до комісій місцевих рад з питань поновлення прав реабілітованих для відшкодування матеріальних збитків і виплати грошової компенсації безневинно засуджених. Управління Служби безпеки України по Хмельницькій області на підставі Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні" реабілітували 42 562 особи[425]. Але процес реабілітації ще не завершений.

Аналіз реабілітаційних заходів дозволяє відстежити практичні аспекти цього процесу. Так, реабілітацію репресованих за статтями 58 КК РРФСР та 54 КК УРСР

---

[420] ДАХм.О. — Ф. Р-338, оп. 25, спр. 572. — Арк. 22.

[421] Реабілітація репресованих: законодавство та судова практика / За редакцією Т.В. Маляренка — К.: Юрінком, 1997. — С 211.

[422] Вернидубов І. В ім'я справедливості // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 1998. — № 1/2. — С.10.

[423] Потебенько М. Органи прокуратури України на шляху відновлення законності // Київ: жертви репресій. — К.: Логос., 1997. — Т. 1. — 496 с.; Т. 2. — 4 с.

[424] Потебенько М. Органи прокуратури України на шляху відновлення законності // Київ: жертви репресій. — К.: Логос., 1997. — т. 1. — 496с. Т. 2. — 4 с.

[425] Див.: Вавринчук М. Кращим меморіалом може бути правда… // Великий терор на Хмельниччині. — Хмельницький, 2004. — С. 3.

проводили органи прокуратури спільно з органами державної безпеки. Поновлення у правах спецпоселенців та спецпереселенців здійснювали органи МВС, архіви яких видавали довідки про їх перебування в спецпоселеннях. Пільгове забезпечення проводилося органами соціального забезпечення, фінансове — фінансовими управліннями. Вся роз'яснювальна та організаційна робота з питань реабілітації проводилася районними, міськими та обласними комісіями з питань поновлення прав реабілітованих, що діяли в радах народних депутатів. Зазначені комісії не завжди в повному обсязі були забезпечені нормативними матеріалами щодо реабілітації, тим паче нормативними актами відомчого характеру.

Безперечно, найскладнішою проблемою в реабілітаційному процесі було повернення вилучених будівель та іншого майна репресованим. Кожна подана скарга, яка надходила до районних комісій з питань поновлення прав реабілітованих, в обов'язковому порядку вивчалася працівниками правоохоронних органів і лише після цього розглядалася на комісії. Облвиконком прагнув організувати належну роботу міських та районних комісій з питань поновлення прав реабілітованих громадян, з урахуванням правильної оцінки втраченого під час репресій майна реабілітованих та їх спадкоємців, наполягаючи на створенні при означених комісіях окремих комісій з оцінки такого майна. До складу цих комісій залучалися представники фінорганів, органів державного страхування, торгівлі, споживчої кооперації, інвентарних бюро та будинкоуправління[426].

Але комісії не завжди оперативно і об'єктивно, без упередження розглядали скарги реабілітованих. Реабілітовані та їх спадкоємці вимушені були звертатися до обласних комісій з питань поновлення прав реабілітованих. Так, у листопаді 1991 р. М. М. Оськола звернувся до комісії Ярмолинецької районної ради народних депутатів з питань поновлення прав реабілітованих із заявою про відшкодування вартості будівель та майна, незаконно вилучених у його батька М. Г. Оськоли у 1929 р. в селі Москалівка Ярмолинецького району при розкуркуленні та висланні в Архангельську область. Архівні матеріали про адміністративне вислання підтвердили означений факт, але документів щодо вилучення майна в архівах не було. За матеріалами перевірки, проведеної працівниками Ярмолинецького РВВС, факти, викладені в заяві, підтвердилися. Комісія встановила, що вилучене майно безкоштовно було передане до місцевого колгоспу с. Михайлівка. На час розгляду заяви вилучене майно не збереглося.

За рішенням комісії районної ради народних депутатів з питань поновлення прав реабілітованих від 11 грудня 1992 р. спадкоємцю М. М. Оськолі за вилучене майно була нарахована компенсація в розмірі 11 700 карбованців за рахунок колгоспу с. Михайлівка. Невдоволення нарахованою сумою вартості майна примусило заявника оскаржувати рішення в обласній комісії. Вона у травні 1993 р. прийняла рішення про додаткову перевірку та повторний перегляд заяви. Районна комісія 23 грудня 1993 р., скасувавши рішення річної давності, відмовила взагалі

[426] ДАХм.О. — Ф. Р. 338, оп. 25, спр. 572. — Арк. 90.

заявнику у виплаті грошової компенсації. Це рішення було скасоване обласною комісією 31 січня 1994 р. із зазначенням дворічного зволікання розгляду заяви. Комісію Ярмолинецької районної ради народних депутатів було зобов'язано прийняти рішення щодо перерахунку суми грошової компенсації за вилучене майно відповідно до пункту 18 „Положення про порядок виплати грошової компенсації, повернення майна або відшкодування його вартості реабілітованим громадянам або їхнім спадкоємцям" за постановою Кабінету Міністрів України від 24. 09. 1993 р. за № 801, виходячи з 15 мінімальних заробітних плат у розмірі 69 тисяч карбованців[427].

Факт упередженого, суб'єктивного підходу до розгляду заяв спадкоємців реабілітованих можна відстежити в роботі комісії Кам'янець-Подільської міської ради народних депутатів. Так, у грудні 1992 р. В. М. Лебедєва звернулася в комісію з заявою про відшкодування вартості конфіскованого майна та заощаджень її батьків, які були безпідставно репресовані. Батько М. А. Королюк був заарештований і розстріляний у 1937 р. Під час арешту у нього конфісковано 1380 крб. Мати Н. М. Королюк у 1940 р. засуджена військовим трибуналом Київського особливого військового округу до 10 років позбавлення волі. У неї було вилучено майно та облігації державної внутрішньої позики на суму 1295 крб., про що свідчать документи архівної кримінальної справи. Батьки заявниці реабілітовані в 1962 р.[428]

За рішенням комісії Кам'янець-Подільської міської ради народних депутатів від 16 серпня 1993 р. В. М. Лебедєвій встановлена грошова компенсація за конфісковане в її батьків майно та грошові заощадження в сумі 17 675 крб., з відшкодуванням за рахунок коштів місцевого бюджету. У жовтні В. М. Лебедєва звернулася до комісії міської ради з проханням зробити перерахунок грошової компенсації у зв'язку з тим, що коштів вона не отримала через зволікання при оформленні свідоцтва про право на спадщину. Комісія їй безпідставно відмовила. При оскарженні обласна комісія скасувала рішення міської комісії, рекомендувавши провести перерахунок суми грошової компенсації відповідно до пункту 18 „Положення про порядок виплати грошової компенсації, повернення майна або відшкодування його вартості реабілітованим громадянам або їхнім спадкоємцям" у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24. 09. 1993 р. Комісія Кам'янець-Подільської міської ради знехтувала рішенням обласної ради, а своє рішення від 16 серпня 1993 р. залишила без змін[429].

Після прийнятих рішень міської ради обласна комісія 17 травня 1994 р. у рішенні визнала порушення строку розгляду заяви, пов'язаного із зволіканням органів РАГСу та нотаріальної контори при видачі документів про право на спадщину, тяганину при розгляді скарг заявниці, що призвели до знецінення грошової компенсації. За цих обставин скарга В. М. Лебедєвої підлягала

[427] ДАХм.О. — Ф. Р- 6377, оп. 1, спр. 235. — Арк. 3 — 4.
[428] Там само. — Арк. 90.
[429] Там само. — Арк. 91.

задоволенню. Зобов'язано Кам'янець-Подільський міськфінвідділ у місячний строк після подачі свідоцтва про право на спадщину відшкодувати спадкоємниці першої черги В. М. Лебедєвій вартість незаконно конфіскованого майна її батьків, яке не збереглося, у розмірі 15 мінімальних заробітних плат, збільшених у 1,8 рази[430].

Оцінюючи діяльність комісій з питань поновлення прав реабілітованих, необхідно зауважити, що в роботі міських та районних комісій щодо повернення вилученого у репресованих майна або його компенсації мали місце елементи консервативного ставлення до заяв реабілітованих та їх спадкоємців. Тут спрацьовував певний фактор суб'єктивності, а іноді і небажання зрозуміти проблеми заявників, їх моральний стан.

Комісія обласної ради народних депутатів, яку очолював заступник голови облдержадміністрації В. М. Олуйко, як правило, виступала в ролі третейської сторони між заявниками та місцевими комісіями. Завдячуючи її діяльності, суперечливі питання вирішувалися оперативніше, минаючи судові інстанції. До прикладу, комісією у 1994 — 1995 рр. на 18 засіданнях були позитивно розглянуті 106 заяв щодо реалізації проблем реабілітованих[431].

Узагальнюючи діяльність реабілітаційних комісій, маємо певні підстави стверджувати, що з невідомих причин їхня робота була огорнута таємницею. В обласних та центральних архівах України чомусь не зафондована діяльність як обласних, так і Всеукраїнської комісії з питань поновлення прав реабілітованих.

Тисячі скарг, що надходили з регіонів України до Верховної Ради, Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів України, судових позовів та рішення комісій з питань поновлення прав реабілітованих свідчать про недосконаліть Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні". Чинна редакція Закону містить ряд недоліків, невиправдано звужує коло осіб, які підлягають реабілітації, і тим самим опосередковано виправдовує грубі порушення законності, що були притаманними тоталітаризму. На часі розв'язання всіх наболілих питань, пов'язаних з жахливими репресіями доби комуністичного режиму.

В. Васильєв, кандидат історичних наук
Л. Місінкевич, кандидат історичних наук
Р. Подкур, кандидат історичних наук

[430] ДАХм.О. — Ф. Р. 6377, оп. 1, спр. 235. — Арк. 92.
[431] Підрахунки авторів за: ДАХм.О. — Ф. Р. 6377, оп. 1, спр. 235. — Арк. 2, 25, 43, 83, 105, 119, 137, 152, 165, 177, 190; - спр. 361 — Арк. 1,23, 41, 62, 70, 73, 79.

Розділ II

Мовою документів

Понад 59 тисяч мешканців Хмельниччини репресовані політичним режимом за роки тоталітаризму, серед них 25 790 осіб були депортовані

За матеріалами державних архівів, документами музейних закладів, свідченням періодичних видань

В УСРР початок операції щодо масового „розкуркулення“ поклала таємна телеграма ЦК КП(б)У окружкомам партії від 23 січня 1930 р.: „Перше, приступити негайно до заходів проти куркуля, з таким розрахунком, щоб до 15 березня їх в основному закінчити. Друге, заходи провести в прикордонній смузі в першу чергу. Третє, підготовку в селах розпочати з 1 лютого і протягом 2-3 тижнів підготувати бідняцько-середняцький актив, а потім приступити до розкуркулення“.

Опуб.: Рибак І.В., Матвєєв А.Ю. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині. — Кам'янець-Подільський, 2001. — С. 50-51

До 10 березня 1930 р. органи місцевої влади розкуркулили у Кам'янець-Подільському окрузі 230 господарств, Проскурівському — 1281 господарств. За неповними даними на 10 березня 1930 р. на Поділлі було розкуркулене 4 442 господарства.

Опуб.: Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929-березень 1930 рр.). — Вінниця, 1997. — С. 205 — 206.

За офіційними даними, голод лютував у 385 населених пунктах Вінницької області, де проживало 11 964 селянина, то на 15 травня — у 400 селах мешкало до 13 852 осіб. На кінець весни 1933 р. голод охопив 34 райони області. Так, 1933 р. у Проскурівському районі голодували мешканці 21 сільської ради, Новоушицькому — 11, Кам'янець-Подільському — 4. За офіційними, зрозуміло, заниженими даними, було зафіксовано 71 випадок людоїдства, 9 випадків трупоїдства. За повідомленням із 10 районів станом на 15 травня 1933 р. від голоду померло 8 985 людей.

Опуб.: Рибак І. В. Наростання явищ голодомору у Подільських селах за повідомленням місцевих партійних та державних органів. // Голод 1932-1933 років на Хмельниччині: причини, наслідки, уроки. — Хмельницький, 1993. — С.19.

Навіть після збору врожаю 1933 р. голод не припинився. У 52-х селах Шепетівського, Староконстянтинівського, Волочиського районів виявлено 750 голодуючих одноосібних господарств. В листопаді 1934 р. Вінницький обком КП(б)У інформував ЦК КП(б)У про 86 984 смертей у 1932 р., 263 520 — у 1933 р. та 58 885 смертей у 1934 р.

Опуб.: Голод та Голодомор на Поділлі 1920-1940 рр. — Вінниця, 2007. — С. 445-446, 460-461.

№ 1
Постанова Всеукраїнського ревкому[1] „Про застосування вищої міри покарання — розстрілу“

2 лютого 1920 р.

Действие вводится по телеграфу.

Всеукраинский революционный комитет, обсудив вопрос о применении высшей меры наказания, т. е. расстрела, по приговорам чрезвычайных комиссий и ревтрибунала в пределах территория Украины, в связи с постановлением об отмене смертной казни в РСФСР, находит: отмена смертной казни в РСФСР, являющаяся результатом: 1) полного подавления шпионской, дезорганизаторско-мятежнической деятельности агентов Антанты и служащих ей царских генералов в тылу Красной Армии; 2) разгрома контрреволюции на фронтах; 3) уничтожения крупнейших тайных организаций контрреволюционеров и бандитов и 4) достигнутым вследствие этого укрепления Советской власти, не может быть ныне осуществлена в пределах территории Украины, где вышеуказанные условия, угрожающие существованию Советской власти, на Украине, еще не ликвидированы, где враг оказывает нашей Красной Армии еще достаточное сопротивление, где с каждым днем обнаруживаются все новые заговоры против Советской власти на Украине, а посему впредь до полного уничтожения препятствий, нарушающих устойчивость Советской власти на Украине, Всеукраинский революционный комитет, ответственный перед рабоче-крестьянской массой Украины за временное укрепление ее, в своей неуклонной и решительной борьбе с всякими попытками контрреволюционного характера не может остановиться ни перед какими мерами, вплоть до применения системы красного террора.

Но пусть украинский народ, убедившись на примере Советской России, знает, что террор и все тяжелые репрессии в отношении врагов рабочих и крестьян навязываются нам исключительно свергаемой буржуазией и ее наемниками и что эти тяжелые меры отменяются, как только укрепление власти рабочих и крестьян считается завершенным.

Председатель Всеукраинского революционного комитета Петровский

Собрание узаконений и распоряжений Всеукраинского Революционного Комитета. — Харьков, 1920. — Ст. 12. Опуб.: Документи трагічної історії України (1917-1927 рр.) — К., 1999. — С. 262.

Примітка.

1.Всеукраїнський революційний комітет як надзвичайний тимчасовий орган радянської влади створений 11 грудня 1919 р. згідно з постановою ЦВК та РНК Радянської України. Головою був затверджений Г.Петровський, членами комітету Д.Мануїльський, В.Затонський. Згодом до його складу увійшов М.Владимиров (особливий комісар з продовольства Південно-Західного фронту) та В.Чубар (уповноважений ВРНГ РРФСР з відбудови промисловості на Україні). Всеукрревкому доручалася організація „допомоги Червоній армії у боротьбі з Денікіним“. Припинив діяльність 19 лютого 1920 р.

№ 2

Доповідна записка
начальника тилу Південно-Західного фронту Ф. Дзержинського[1] секретарю ЦК КП(б)У С. Косіору про план формування збройних сил ВОХР в Україні

24 червня 1920 р.

Состояние Украины, постоянно бурлящей под влиянием целого ряда батек, атаманов, главарей и просто бандитов, крестьяне привыкли смотреть, на всякую власть как на временную, скоропроходящую, а потому стремящихся к постоянному отказу от всяких государственных обязательств и повинностей, требует самого серьезного внимания и прежде всего реальной силы для проведения необходимых в этом направлении мер.

Реальная сила мыслится в виде вооруженных сил ВОХР, в составе которых обязательно должны быть все роды оружия. При определении этих войск принято во внимание следующее:

а) необходимость постоянной борьбы с бандитизмом;

б) выемка имеющегося у населения в избытке оружия;

в) установление возможности работы в относительно нормальных условиях органов Советской власти на местах;

г) продовольственная политика;

д) охрана сахарного и других видов производств;

в) охрана железнодорожной и телеграфно-телефонной сети;

ж) транспортных грузов;

з) абсолютная ненадежность и притом отсутствие местных частей охраны губернских и уездных военкомов, набираемых из местного элемента.

Исходя из задач, которые требуют самого насущного разрешения, приходится определить число потребных войск по следующему расчету:

Территорию Украины составляют 11 губерний. На каждую губернию по одному батальону ЧК — 11 батальонов; для борьбы с бандитизмом, укрепления власти, выемки оружия по два батальона на губернию — 22 батальона; для продовольственной работы по плану, заявленому Наркомпродом РСФСР тов. Цюрюпой, 28 батальонов; для охраны угольных рудников и производства 4 батальона и для транспортирований угля 2 батальона, всего 6 батальонов; для охраны сахарного производства, считаясь с наличием 231 завода — 8 батальонов; для охраны других производств по еще не вполне выясненому расчету и считаясь с наличием доменных печей, кожевенного производства, охраны разработки лесов — 12 батальонов; для железнодорожных путей и сооружений, считая приблизительно десять с половиной тысяч верст протяжения и большое количество мостов — 20 батальонов, а всего 108 батальонов.

Кроме того, считаясь с наличием на Украине правильно организованных крупных партизанских отрядов как-то: Махно, Тютюнник, Омельянович-Павленко, Волынец и прочее и состоящих преимущественно из конных групп, необходимо наличие на Украине конных частей: в Махновском районе — 1 кавполка, в Полтавщине и

Черниговщине — 1 кавполка, в Одесском, Николаевском, Подольском районах — 1 кавбригады, 2 полка; в Киевском и Житомирском районах — 1 полка. Итого — одна дивизия пятиполкового состава и артиллерия по приблизительному подсчету по полубатареи на губернию, т. е. всего 6 батарей.

Таким образом, общая численность войск, потребных на Украине, выражается в 18 бригад 6-ти батальонного состава = 107[2] батальонов, 1 кавдивизии пятиполковой — 5 полков, 6 батарей — 24 орудия. Всего: 108 батальонов, 5 кавполков, 24 орудия.

В этот счет на Украине имеется уже 38 батальонов, далеко не полных и сее же требуется получение из центра еще 60 батальонов войск ВОХР с 12 штабами бригад, кавалерийской дивизии и 6 батарей. Только при наличии этих (войск), при умелом и экономном их использовании можно рассчитывать на успокоение на Украине и разрешение продовольственного вопроса, и наконец, охраны пришедших почти в полный упадок железных дорог.

Не надо забывать, что в ближайшем будущем встанет, уже и сейчас встает вопрос об охране побережий Черного и Азовского морей и Румынской границы по Днестру и поступающей магистрали, позволяет говорить, что армейское командование уже подчас бессильно справиться с этой задачей.

Начальник тыла Югзапфронта — Ф. Дзержинский
Начальник штаба тыла Югзапфронта — Мармазов

ЦДАГО Украины. — Ф. 1, оп. 30, спр. 317. — Арк. 2 — 2 зв. Оригінал. Машинопис. Опуб.: Документи трагічної історії України (1917-1927 рр.) — К., 1999. — С. 298-300.

Примітки.

1.Враховуючи широкий повстанський рух в тилу Червоної Армії під час радянсько-польської війни, 23 квітня 1920 р. було прийнято рішення про організацію Управління тилами Південно-Західного фронту. Для організації боротьби з масовим „політичним бандитизмом“, згідно з постановою політбюро ЦК РКП(б), голова ВЧК Ф. Дзержинський був направлений в Україну. З травня 1920 р. він обійняв посаду начальника Управління тилу Південно-Західного фронту. У губерніях створювалися управління начальників губернських дільниць тилу, у повітах — комендатури, на які покладалося завдання боротьби з повстанцями.

2.Так у тексті. Всього 108 батальйонів.

№ 3
Відозва голови РНК УСРР Х. Раковського до населення республіки про необхідність нещадної боротьби з бандитизмом

14 вересня 1920 р.

Всій людности, всім військовим і радянським губернським, повітовим і волосним владам України.

Скористувавши мент, коли Радянська Республіка України мусить скупчити всі свої сили для оборони землі, самостійности і життя українських робітників і селян від панської Польщі і білогвардійського барона Врангеля, розбишаки, випущені з в’язниці

денікінською владою і поляками, дезертири з армії, врангелівські, польські та петлюрівські офіцери і агенти-провокатори з допомогою куркулів, які не можуть помиритись з владою бідноти і середняків на селі, організують грабіжницькі банди. Особливо за місяць серпень дуже багато банд розвелось на Полтавщині і в теперішній Кременчуцькій губернії. Бандити нападають на село, грабують бідноту, вирізують прихильників Радянської влади, б'ють родини червоноармійців, руйнують харчову роботу. 28 серпня на станції Лікарівка бандити пограбували ешелон, що йшов із Кременчуга з автомобілями і мотоциклами, і ешелон, який йшов з Одеси з сіллю для селян.

Харчі, які дуже тяжко доставати для радянської армії і для дюдности, не доходять до місця свого призначення і робляться здобиччю партизанів і контрреволюціонерів. Боротьба з бандитизмом є першорядне державне завдання, як і боротьба із зовнішнім ворогом — білогвардійськими поляками і Врангелем.

Поряд із засобами військового характеру, які вживаються, Рада Народник Комісарів спільно з Революційною Військовою Радою Південно-Західного фронту ухвалили 20-30 квітня цього року низку статутів[1], до проведення яких запрошують всіх начальників тилу і всі громадянські та військові радянські органи, а також всю людність України.

На підставі цих статусів наказую:

1). Як всі ватажки банд, так всі, хто бере участь в бандах, оголошуються поза законом. Кожний пійманий бандит буде розстріляний на місці, як ворог робітничо-селянської влади.

2). Близькі родичі бандитів беруться заложниками і надсилаються до концентраційного табору. Майно бандитів і їх близьких родичів конфіскуєть-ся на користь місцевої селянської бідноти.

3). Села, які допомагають бандитам, даючи їм харчі, коней, підводи чи людей, підлягають військовій блокаді і карам. Кари ці ось які: а) контрибуція харчами, б) грошова контрибуція, в) конфіскація майна куркулів, г) обстріл сіл, і д) їх повне знищення.

Примітка: 1). Найбільше каратимуть куркулів села.

Примітка: 2). Те, що села силою примушені були давати бандитам людей чи постачання, братись на увагу не буде.

4). Пропоную губернським нарадам[2], які попереджені статутом про організацію керування тилами Південно-Західного фронту 23 квітня цього року, який складається з начальника тилу, губернського військового комісара, голови губернського виконавчого комітету і голови губернського революційного комітету, голови губпарткому, голови Губернської Надзвичайної комісії та інш., скласти списки сіл, які є бандитськими центрами і вжити щодо них вищезазначені кари.

Повітові наради, попереджені тим же статутом, можуть скласти з свого боку списки, які на остаточне затвердження надсилаються до губернської наради.

5). Одночасно боротьбою проти бандитизму начальник тилу мусить обеззброїти всю людність. Пропоную начальникам тилу зараз же повідомити людність про здачу зброї і військових приладь через відповідні військові комітети, революційні комітети і виконавчі комітети, а за відсутністю їх на місцях, через старших начальників військових

частин, які оперують в цій місцевості. В цих оголошеннях мусить бути зазначено час і місце здачі. Коли пройде зазначений час і наслідки будуть незадовольняючі, то робиться поголовний трус.

6). Щоб не було бандитизму і куркульських повстань, по всіх місцевостях, де є відомості, що готуються такі повстання, пропоную негайно взяти заложників з таких сіл з куркулів, з числа впливових осіб, чи підозрілих в участі, або в співчуттю бандитам.

7). Заложників потрібно надсилати до особих відділів, чи у відділи найближчих військових частин, або установ надзвичайних комісій.

8). Пропоную оголосити людності, що коли хто з місцевих піде до банд або в куркульські повстання, проти військових частин, які оперують в цій місцевості, або пункти і так само коли будуть нападати на установи і агентів Радянської влади, — заложників буде розстріляно.

9). Під круговою порукою людності покласти на всі села кожного району відповідальність за які б то не було заворушення, чи виступ проти Радянської влади, для чого відповідними наказами примусити людність повідомляти начальників найближчих військових частин і революційного комітету про всіх підозрілих осіб. Людність мусить заарештовувати і затримувати тих осіб, які агітують виступати проти Радянської влади і надсилати їх в місцеву Губернську Надзвичайну Комісію, або в штаб військової частини.

10). В районах, чи місцевостях, найбільш захоплених бандитизмом, але в яких немає банд і повстань, а самі вони є центрами бандитського руху, доручити губернським військовим комісарам чи начальникам військових частин, по згоді з губернським військовим комісаром, забрати всіх чоловіків, які здатні носити зброю від 19 до 45 років, і надіслати під конвоєм до окружного військового управління для зарахування; а) коли це трудовий елемент — в запасні частини округи, б) коли це нетрудовий елемент — куркулі чи буржуї, в тилове ополчення округи.

11). Всі комітети незалежних селян повинні всіма засобами допомогти горожанським і військовим владам в боротьбі проти бандитизму. Члени комітету незаможних селян повинні подавати відомості про підозрілих осіб та про різних агентів-провокаторів, яких посилають польські білогвардійці і штаби Врангеля, Петлюри і Махно та інших бандитів.

Примітка: Члени комітетів незалежних селян повинні мати посвідчен-ня від своїх комітетів для пред'явлення, коли буде потрібно радянським військовим та горожанським владам.

12). Цю відозву розповсюдити по всіх селах, оголосити всім органам радянської преси і розповсюджувати її можливо ширше. Начальники тилів в першу чергу, а також губернські повітові і волосні виконавчі комітети будуть відповідати за проведення в життя цього наказу.

Голова Ради Народних Комісарів і член Революційної Військової Ради Південно-Західного фронту Х. Раковський

Більшовик. — 1920. — 14 вересня. Опуб.: Документи трагічної історії України (1917-1927 рр.) — К., 1999. — С. 309-312.

Примітки.

1. Зокрема 20 квітня 1920 р. Раднаркомом України була прийнята „Коротка інструкція по боротьбі з бандитизмом та куркульськими повстаннями". Основна увага в ній приділялася необхідності прискореного розшарування села і посиленню репресивних заходів щодо тих, хто підтримував повсталих. Запроваджувалися інститут заручників і відповідальність всього населення за будь-яке заворушення, а тим більше, виступ проти радянської влади. Див.: Політичний терор та тероризм в Україні. XIX — XX ст. Історичні нариси. — К., 2002 — С.153-161.

2. Йдеться про Губернські наради по боротьбі з бандитизмом. Для безпосереднього керівництва боротьбою з повстанським рухом в січні 1921 р. були створенні Постійні наради по боротьбі з бандитизмом на всіх рівнях — від Всеукраїнської, де головував спочатку М.Фрунзе, а потім Х.Раковський, — до повітових. Конкретними завданнями цих нарад були: контроль за проведенням засіву всіх посівних площ і виконанням продрозкладки та продподатку, розшук і арешт повстанців і дезертирів Червоної армії, роззброєння цивільного населення, створення комітетів незаможних селян, більшовизації місцевих органів влади і, звичайно, „знищення куркулів як економічної сили". Див.: Котляр Ю. Регіональні аспекти повстанського руху селян 20-х рр. XX ст. // Проблеми історії України: факти, судження, судження. — Вип.13. — С.183-201.

№ 4
Постанова РНК УСРР та командуючого збройними силами України про зони відповідальності військових округів для боротьби з „політичним бандитизмом"

28 грудня 1920 р.

В целях использования для борьбы с бандитизмом освободившихся от внешнего фронта полевых войск и в связи с реорганизацией войск ВНУС Совнарком и командующий всеми вооруженными силами на Украине, в изменение и дополнение ранее последовавших постановлений об управлении тылами по борьбе с бандитизмом, постановляют:

1. Всю территорию Украины для борьбы с бандитизмом разделить на следующие основные силы, положив в основу их административное деление на уезды:

Харьковская губ[ерния], Кременчугская губ[ерния], Полтавская губ[ерния], Донецкая губ[ерния] — Харьковский военный округ;

Екатеринославская губ[ерния] — 1-я Конная армия;

Крым и Александровская губ[ерния] — 4-я армия;

Киевская губ[ерния], Подольская губ[ерния], Волынская губ., Черниговская губ[ерния] — Киевский военный округ[1];

Одесская губ[ерния], Херсонская губ[ерния] — 6-я армия.

2. В каждой губернии распоряжением соответствующего командующего округом или армией назначить начальника губернского участка, а в уездах — начальников уездных, на коих возлагается ответствен-ность за революционный порядок на территории подведомственного ему тыла.

Начальниками губернских уездных участков, по усмотрению соответствующего командующего, могут быть назначены как старшие войсковые начальники частей, выделенных для борьбы с бандитизмом и несения внутренней службы, так и губернские и

уездные военкомы. В случае, если начальником участка тыла является старший войсковой начальник, то соответствующий военком назначается его помощником по участку.

3. Для достижения полной согласованности действий всех военных органов и гражданской власти при начальниках губернских участков содеются постоянные совещания, в состав коих помимо начальника участка входят: предгубисполкома, предгубчека, предпродкомгуб и губвоенком. Если начальник участка не ниже начдива, то он является председателем постоянного совещания, в противном случае председателем является предгубисполкома.

Аналогичные совещания создаются и при начальниках уездных участков тыла.

4. Постановления, выработанные губернским совещанием, обязатель-ны для всех органов власти в губернии.

5. Постоянные совещания обязаны собираться не реже одного раза в неделю, имея целью: а) взаимное осведомление по делам внутреннего фронта; б) оказание полного содействия по борьбе с бандитизмом и контрреволюционными выступлениями, с отдачей в этом направлении распоряжений подчиненным им ведомствам; в) представление за истекший период исчерпывающих докладов по вопросу о бандитских выступлениях, мероприятиях, принимаемых соответствующими учреждениями по борьбе с последними, о политической советской работе, развиваемой как советскими, так и партийными организациями, о ходе продовольственных работ в связи с развитием бандитизма и контрреволюционных выступлений и об исполнении соответствующими органами заданий, поставленных на предыдущих совещаниях.

6. Губернские совещания несут полностью ответственность за согласованность организационно-политической работы с проводимыми военными операциями; следят за тем, чтобы при всех выделяемых отрядах находились соответствующие уполномоченные партийных организаций и власти, дабы одновременно с уничтожением живой силы бандитизма устанавливался твердый революционный порядок.

Зам. председателя Совета Народных Комиссаров Владимиров
Командующий всеми вооруженными силами на Украине Фрунзе
Секретарь СНК Ахматов

Харьков, 28 XII. 1920 г.

Собрание указаний УССР. — 1920. — Ст. 602. Опуб.: Документи трагічної історії України (1917-1927 рр.) — К., 1999. — С. 327-328.

Примітки.

1. В Подільській губернії теж були створені військові дільниці. У наказі № 1 начальника Подільської губернської дільниці командира 24-ї стрілецької дивізії Муретова про дислокацію 60, 24, 12 стрілецьких дивізій у повітах губернії для зміцнення радянської влади, придушення антирадянських виступів та проведення продрозкладки вказувалося: „Подольскому Губернскому участку. [...] §2. Для наилучшего согласования деятельности войсковых частей по борьбе с бандитизмом и укреплению Советской Власти на местах с работой местных военных и гражданских учреждений, а также в целях создания условий, допускающих максимальное содействие продорганам в деле проведения

государственной разверстки — Подольская губерния разделяется на уездные участки и соответственно этому все войсковые части принимают новую дислокацию: а) 60 стрелковая дивизия должна занять Проскуровский, Каменец-Подольский, Ново-Ушицкий и Летичевский уезды. Штаб дивизии — в Проскурове, штабы бригад — в остальных уездах. б) 24 стрелковой дивизии занять Винницкий, Литинский, Жмеринский и Могилев-Подольский уезды; в) 12 стрелковой дивизии занять Брацлавский, Гайсинский, Ямпольский, Ольгопольский уезды. […] §3. Комдивам 12 и 60 донести мне о комбригах, которые назначены начальниками уездных участков, их фамилии и местонахождение. § 4. Во исполнение указанной в § 2 задачи войсковые части продолжают охрану в пределах своих участков сахзаводов и Госграниц. § 5. Начальники уездных участков ответственны за революционный порядок на всей территории уезда". Див.: ДАВО. — Ф. Р-925, оп. 8, спр. 5. — Арк. 157. Опуб.: Політичні репресії на Поділлі (20-30-і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. –С.48.

№ 5
З інструкції реввійськради Південно-Західного фронту про боротьбу з повстаннями

[Грудень 1920 р.]

...28. В случае явно выраженной враждебности населения в какой-либо местности (укрывательство или упорная невыдача бандитов и повстанцев) на местное кулацкое население могут налагаться те или иные кары, такими могут быть: а) контрибуция продуктами и довольствием; б) контрибуция скотом; в) контрибуция предметами обмундирования (белье, теплая одежда, сапоги, подушки, одеяла и т. п.); г) производство выселения и изъятие семейств главарей и зачинщиков восстания с конфискацией всего их имущества и передачей последнего бедноте; д) в крайних случаях, обстрел селения; е) еще в более крайних случаях уничтожение (поджог или разрушение) домов заведомых бандитов и главарей, но ни в коем случае не сжигание или уничтожение вне боя всего селения или отдельных кварталов.

Примечание: Центр тяжести всех кар главным образом переносится на кулацкие слои деревни, материальные же кары должны ложиться на кулаков исключительно.

29. Применение той или иной меры определяется обстановкой, сложившейся на месте, и ответственность всецело ложиться на того начальника, распоряжением которого та или иная мера применена...

...32. Независимо от того, было ли предварительное предупреждение и возложение ответственности на кулаков за безопасность советских агентов и особенно представителей организованной бедноты (местных членов комнезаможей), следует жестоко расправляться с кулачьем в каждом случае покушений на жизнь этих апостолов Советской власти в глухой деревне.

33. Кулаки и бандиты должны на опыте убедиться, что агенты Советской власти и организованная беднота находятся под защитой всего аппарата Советской власти и трогать их невыгодно.

В.Затонский

ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 20, спр 315. — Арк. 94–95. Оригінал. Машинопис. Опуб.: Документи трагічної історії України (1917-1927 рр.) — К., 1999. — С. 329.

№ 6

Наказ № 2 начальника дільниці Кам'янець-Подільського повіту командира стрілецької бригади Ігнатьєва про покарання за пошкодження залізниці та ліній зв'язку

22 січня 1921 р.

§ 1.

Ввиду участившихся за последнее время случаев злоумышленной порчи железнодорожных путей и сооружений, телеграфных и телефонных проводов в уезде приказываю: волвоенкомам установить охрану железнодорожного полотна, искусственных сооружений, телеграфных и телефонных линий, возложив ответственность за сохранение таковых на население, прилегающих к 15-ти верстовой полосе селений, деревень и населенных пунктов.

§ 2.

Вменить в обязанность всему населению в указанной в § 1 полосе, приняв все меры к охране ж. д. путей и телеграфно-телефонных линий, сообщая в ближайшие исполкомы, комендантам станций железнодорожных администраций, начальникам милиции, начальнику ближайшей военной части, Комитету незаможных селян о появлении различных банд и отдельных злонамеренных лиц, стремящихся повредить указанные в § 1 сооружения.

§ 3.

В случае злоумышленной порчи железнодорожных путей или телеграфных линий, брать из районов, коим поручен был участок, заложников, исключительно из кулацкого элемента, руководствуясь преимущественно указаниями комитета незаможных селян и при повторении случаев порчи ж. д. путей, сооружений, объявить населению, что заложники будут расстреляны.

§ 4.

Укрыватели, попустители и умышленно умалчивающие о тех, кем совершено преступление, будут предаваться самым беспощадным карам вплоть до расстрела и конфискации всего имущества.

§ 5.

Настоящее распоряжение под ответственностью волвоенкомам ввести в действие, широко оповестив все население путем объявления на сходах во всех деревнях и населенных пунктам.

Начальник участка Каменец-Подольского уезда
командир стрелковой бригады — Игнатьев
Начальник штаба — Матвеев

ДАХм.О — Накази Кам'янецького повітового військового комісаріату. — Арк. 12. Друкарський відбиток.

№ 7
Постанова РНК УСРР
про боротьбу з „куркульським бандитизмом“

29 січня 1921 р.

Бандитизм, являясь военной опорой кулачества и контрреволюции, представляет величайшее препятствие для строительства Советской власти на Украине.

Бандитизм мешает сельской бедноте взять в свои руки власть, мешает продовольственным заготовкам, срывает правильное железнодорожное и телеграфное сообщение, делает невозможным восстановление нормальной экономической жизни и правильное функционирование советских органов.

Бандитские выступления помогают империалистическим хищникам в их борьбе за низложение Советской власти, вследствие чего — империалист-тические государства дают на своей территории приют преследуемым Красной Армией и отрядами комнезаможей уголовно — кулацким шайкам, а их военным и политическим штабам оказывают всяческую поддержку. Таким образом, кулацкие банды открывают двери Украины для иностранного капиталистического нашествия.

Учитывая опасность, которую представляет для рабоче-крестьянской власти Украины бандитизм, продолжающий разрушение измученной многолетней войной, обобранной мировыми хищниками и обнищавшей страны, СОВЕТ НАРОДНЫХ КОМИССАРОВ УССР ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Фронт войны с бандитизмом объявить фронтом такой же государственной важности, каким был фронт по борьбе с белогвардейскими генералами и каким является фронт по борьбе с хозяйственной разрухой, призвав все трудящиеся массы Украины к беспощадной борьбе с кулаческо-помещичьим бандитизмом.

2. В целях политического и экономического разоружения кулачества, питающего бандитизм, обязать все гражданские и военные органы власти всемерно содействовать процессу расслоения деревни, путем увеличения числа комнезаможей, усиления и углубления их работы.

3. Признать важнейшей задачей комнезаможей борьбу с бандитиз-мом, для чего передать все вооруженные отряды комнезаможей, находя-щиеся в волостях и селах, в ведение управления милиции, а организованные из комнезаможей полки, батальоны и эскадроны включить в состав территориальных полков Всеобуча с оперативным подчинением их соответствующим Начтылам.

Обязать командующего всеми вооруженными силами на Украине каждые две недели представлять Совнаркому сводку о ходе формирования территориальных полков из незаможного селянства.

4. Беспощадно карать всякие злоупотребления агентов Советской власти как гражданских, так и военных учреждений, широко оглашая соответствующие приговоры по губерниям, уездам и волостям.

5. Призвать всех крестьян сообщать свои жалобы в губернские и уездные исполкомы, органы РКИ и проч., которых обязать принимать меры в том, чтобы те жалобы рассматривались незамедлительно.

6. Сверху до низу усилить привлечение к советской работе украин-ской интеллигенции, проявляющей свое сочувствие к Рабоче-Крестьянской власти. Обязать Наркомпрос и Южбюро ВЦСПС каждые пятнадцать дней, представлять Совнаркому сведения о достигнутых в этом направлении результатах.

7. Ввиду особого значения сельской милиции в борьбе с местным бандитизмом признать необходимым перевод милиции во всех отношениях на положение Красной Армии.

8. Предложить командованию вооруженными силами Украины принять меры к тщательной проверке красноармейского и командного состава всей армии для извлечения оттуда случайно попавшего элемента, если таковой окажется, и для искоренения всяких следов партизанства (оглашению в печати не подлежит).

9. Поручить военному командованию усилить меры взыскания по отношению к тем командующим частям, которые не относятся с достаточным вниманием к своим обязанностям по борьбе с бандитизмом, не инструктируют в должной степени свои части в соблюдении правил борьбы с бандитизмом, не принимают достаточных мер к охране артиллерийских парков, обозов и проч. (оглашению в печати не подлежит).

10. Предложить военному командованию проверить совместно с Чрезкомскладом способы охраны военных складов и всяких хранилищ военного имущества (оглашению в печати не подлежит).

11. Поручить Округу путей сообщения совместно с командованием вооруженными силами на Украине и с Цупчрезкомом выработать в 10-ти дневный срок правила об охране грузов железнодорожных станций и проч.

12. Обязать Наркомвнудел принять необходимые меры к усилению отделов управления губернии и уездов в целях укрепления связи и руководства с волостными и сельскими исполкомами.

13. Признать необходимым широкое освещение перед трудящимися массами Украины вопроса о борьбе с бандитизмом и поручить Наркомпросу, Главполитпросвету и Всеиздату принять меры к экстренному изданию литературы (брошюр, листовок, плакатов и т. п.) по борьбе с бандитизмом.

Включить представителя Главполитпросвета и Наркомпути в совещание по борьбе с бандитизмом при командующем всеми вооруженны-ми силами на Украине.

14. Для широкого освещения вопросов борьбы с бандитизмом организовать совместно с Совещанием по борьбе с бандитизмом при командующем вооруженными силами Украины в согласии с соответствую-щими политическими органами „неделю по борьбе с бандитизмом, посвященную главным образом агитации, тщательно подготовив ее практически, снабдив необходимой литературой и необходимыми инструкциями.“

15. Поручить Наркомсобезу принять меры к должному обеспечению семейств совработников, незаможных селян, красноармейцев, работников милиции, пострадавших в борьбе с бандитизмом.

16. Поручить Наркомпроду, Наркомзему и УКРСНХ разработать систему снабжения тех сел и деревень, где население само искореняет бандитизм и содействует соответствующим органам Советской власти, обратив главное внимание на снабжение сельского хозяйства, школ и т. п.

17. Обязать народные комиссариаты и центральные управления представить в 10-ти дневный срок в Совет Народных Комиссаров те проекты постановлений, декретов и инструкций, которые они должны составить в развитие настоящего постановления.

18. Наблюдение проведением настоящего постановления возлагается в первую очередь на Постоянное совещание при командующем всеми вооруженными силами на Украине, а на местах на губернские совещания.

29-го января 1921 р.

Председатель Совета Народных Комиссаров	Х. Раковский
Уполнаркомвоен и командующий всеми вооруженными силами Украины	М. Фрунзе
Управляющий делами Совнаркома	Солодуб
Верно: Секретарь СНК	Ахматов
С подлинным верно: Делопроизводитель	Сарнес

ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 20, спр. 137. — Арк. 137-137зв. Завірена копія. Машинопис.

№ 8

Наказ № 2 Кам'янець-Подільської повітової комісії по збору та обліку зброї про здачу військового майна

14 березня 1921 р.

На основании приказа по Киевскому Военному Округу от 21 января 1921 года за № 147 и предписания Подольского губинспектора по сбору и учету оружия от 6 февраля 1921 года за № 15 Каменецкая уездная комиссия по сбору и учету оружия, в дополнение приказа своего от 11 февраля сего года о сдаче вооружения и воинского снаряжения, приказывает всем частям промышленности и всем гражданам, кроме Комсостава Армии, сдать к 1 апреля 1921 года в соответствующую волостную или уездную комиссию по сбору и учету оружия также и полевые бинокли всех систем.

Лица, не выполнившие настоящего приказа, будут привлечены к самой суровой ответственности вплоть до расстрела и конфискации имущества.

Комиссия

ДАХм.О. — Накази Кам'янецького повітового військового комісаріату. — Арк. 29. Друкарський відбиток.

№ 9

Наказ № 4 Кам'янець-Подільської повітової військово-революційної трійки про боротьбу з контрреволюцією

[березень 1921 р.]

Всім волосним, сільським виконкомам, комнезамам та волналогінспекторам.

§ 1.

Вороги робітників і селян, Петлюра, Тютюнник, Савинков і спілка наново намагаються вчинити шкоду Робітничо-Селянській Радянській владі шляхом тероризування волосних і сільських апаратів, шляхом знищення їх і вбивства продробітників.

§ 2.

В Кам'янецькому повіті, зокрема в Городкському районі за останні дні з'явилися банди на чолі з агентами Тютюнника і роблять своє чорне діло, вбивають продробітників і найліпших представників Робітничо-Селянської Червоної Армії та Радянську владу в цілому.

§ 3.

Широкі селянські маси на протязі 4-х літ громадянської війни переконалися, що тільки Радянська влада є виразницею волі трудящих мас.

§ 4.

Тимчасова Повітова Військово-Революційна тройка наказує всім переліченим вище інституціям твердо стояти на варті охорони Рад[янської] влади й вести нещадну войну з агентами Петлюри, Тютюнника, Савінкова та всіма контрреволюційними граями, притягуючи до цієї боротьби широкі селянські маси.

§ 5.

Негайно відродити волосні, сільські апарати, налагодити продовольчий апарат і повести нормально свою біжучу працю.

§ 6.

Волналогінспекторам сконцентрувати свою увагу на скоршім виконанню продподатку і доставленого на Державні зсипні пункти.

§ 7.

Комітетам незаможних селян вести широку розвідку в районі свого села й волості, і на випадок з'явлення з-за кордону селян і робітників України, що випадково і через несвідомість знаходяться в петлюрівському таборі, роз'яснити таким, щоб негайно з'являлися разом із зброєю в розпорядження Радянської влади для пристосування амністії (помилування) до них згідно постанови 5-го Всеукраїнського З'їзду Рад.

§ 8.

Вести як і раніш охорону державних кордонів, оказуючи допомогу прикордонній державній сторожі, нещадно карати, згідно умовам стану облоги спекулянтів, валютчиків, контрабандистів та агентів контрреволюції.

§ 9.

Підтримувати тісний зв'язок з Повітовою Військово-Революційною Тройкою, періодично інформувати її по телефону і через живий зв'язок.

Голова Повітової Військово-Революційної Трійки А. Буценко
Члени: К. Гончарук
Соболів
Секретар І. Кулик

ДАХм.О. — Ф. Р- 336, оп. 1, спр. 31. — Арк. 116. Друкарський відбиток.

№ 10

Наказ № 10 начальника Кам'янець-Подільської повітової дільниці повітового військового комісара Соболєва про створення міліцейського загону самооборони

24 червня 1921 р.

Секретно

§ 1.

В развитие постановления чрезвычайного Совещания от 23 июня 1921 г. относительно организации самообороны г. Каменца и уезда приказываю Начальнику Уездной советской милиции тов. Крамову с сего числа приступить к формированию милицейского отряда по прилагаемому штату. Формирование отряда закончить к 27-му июня. О ходе формирования доносить ежедневно.

§ 2.

Командование отрядом возлагаю на Начальника Уездмилиции тов. Крамова, каковому по своему усмотрению назначить командиров взводов и отделений.

§ 3.

Тов. Крамову по сформировании отряда, отряд с делом освободить от наряда гарнизонной службы и приступить к строевым, тактическим и политическим занятиям. Программу занятий получить от начальника штаба участка тов. Латко.

§ 4.

Начальнику штаба тов. Латко с моим заместителем тов. Доробало выработать к 27 июня 2-х недельную программу занятий, каковую предоставить мне на утверждение.

§ 5.

Сформированный милицейский отряд разместить казарменным порядком в здании духовной семинарии. Производителю работ Увоенкомата тов. Львову в 3-х дневный срок установить котлы для варки пищи и кипятильники, о чем донести мне.

§ 6.

Дежурные взводы на случай экстренного вызова будут назначатся мною.

§ 7.

Начальнику пограничного участка по возможности выделить одну роту численностью не менее 100 штыков, каковую освободить от нарядов, привести в полный боевой порядок и приступить к строевым и тактическим занятиям.

§ 8.

Председателю УЧЕКА тов. Лаврову выделить Особый отряд всех свободных от нарядов красноармейцев и сформировать отряд, для чего сократить отряд до минимума. Командира отряда назначить по своему усмотрению. Выделение формирования закончить к 27 июня 1921 г. Отряд разместить казарменным образом и приступить к строевым, тактическим и политическим занятиям. Программу занятий получить у Начальника штаба участка тов. Латко. О числе выделенных красноармейцев и назначении командира донести мне.

§ 9.

Формирование отрядов закончить к 27 июня сего года и подготовить к смотру.

§ 10.

Укомпарту назначить во все взводы опытных политических руководителей.

§ 11.

Все оружия, пулеметы, винтовки и патроны сконцентрировать при Уездной Чрезвычайной комиссии, изъятие поручается под личную ответственность тов. Лаврова, каковому в 3-х дневный срок дать Штабу участка все сведения наличия оружия.

§ 12.

Начальнику Военоводснаба считать указанные отряды боевыми и удовлетворить боевым пайком в первую очередь.

§ 13.

Подтверждается к неуклонному исполнению в трехдневный срок § 3 приказа по участку за № 6 о том, что все воинские части, учреждения и заведения военного ведомства, расположеные в пределах уезда, немедленно должны наладить, как живую, так и техническую связь между собой и со штабом уездного участка.

§ 14.

Во исполнение приказа по Губучастку Подолии за № 3а-ОП, основанном на телеграмме Командвойск за №146, с сего числа центром объединения агентразведовательной работы является Разведотдел Штаба уездного участка, для чего деятельность всех информационно-разведовательных отделений, в агентурном отношении, объединяется при штабе участка.

§ 15.

Во исполнение приказа § 2 сего приказа ежедневно, по прилагаемому табелю срочных донесений от Особоотделения №4 Учека и Уездной милиции должны к 10 часам поступать в Разведотдел агент-сводки, которые с выводами штаба участка немедленно будут возвращаться обратно.

Примечание: информация Разведотделом перечисленных выше учреждений обратно должна быть своевременна, т. е. ни в коем случае не запаздывая с доставкой сведений в Разведотдел.

§ 16.

Доводится до сведения частей, учреждений и заведений, что Штаб участка помещается в здании Уездвоенкомата (второй етаж).

Начальник Участка
Уездный Военный Комиссар Соболев

Начальник Штаба
Уездный Военный Руководитель Латко

ДАХм.О. — Ф. Р- 336, оп. 3, спр. 1. — Арк. 121 — 123. Копія. Машинопис.

№ 11
Витяг з наказу Подільської губернської військової наради про формування системи заручництва на території губернії

6 жовтня 1921 р.

1. Для успешной борьбы с хозяйственной разрухой и ликвидации голода в неурожайных местностях необходима правильная работа транспорта, в особенности желдорог. Ввиду того, что враги трудящихся поставили своей целью разрушением транспорта задушить революцию и вернуть старые порядки, Рабочая-Крестьянская Власть призывает все население к охране железнодорожных путей и сооружений.

2. Ввиду того, что работа бандитов в борьбе с Рабоче-Крестьянской Властью ведется в интересах кулачества, которым до сих пор прямо или косвенно поддерживалась, на наиболее зажиточную часть населения возлагается особо суровая ответственность за малейший ущерб народным интересам в особенности за порчу желдороги.

Во исполнение постановления Совещания по борьбе с бандитизмом при Совете Народных Комиссаров Украины граждане по уполномочию Губсовещания [...] назначаются ответчиками за деятельность бандитов[...]

3. Ответчики обязаны следить за появлением в их районе бандитских отрядов и отдельных подозрительных лиц.

Примечание: В случае появления банды в районе (сел, лесов, урочищ) ответчики обязаны своевременно предупредить власти.

Примечание: В случае обнаружения в селе отдельных подозрительных лиц или мелких групп, также как в случае обнаружения среди своих односельчан лиц, причастных к бандитизму, ответчики обязаны таковых задерживать и передавать ближайшим властям вместе с заключением местного комнезама или совета.

4. В случае нахождения в селе бандита принимавшего участие в порче железнодорожного пути или других бандитских действиях, если бандит обнаружен без помощи кого-либо из ответчиков по отношению к ответчикам принимаются те же меры, что и в случае крушения поезда.

5. В случае порчи на отведенном участке средств телеграфной и телефонной связи на ответчиков возлагается штраф примерно: две лошади или две коровы за спиленный столб, одну штуку скота за перерезанную проволоку.

Примечание: В случае систематической порчи связи и после соответствующего предупреждения размер наказания увеличивается.

Примечание: Починка испорченных средств связи производится за счет ответчиков.

6. На ответчиков возлагается обязанность противодействовать проявлению бандитизма в других его формах. Ни один случай появления бандитизма не должен оставаться безнаказанным. В случае убийства или ранения в селе бандитами представителя Соввласти, красноармейца или члена комнезама расстреливается один из ответчиков (по постановлению Губкомиссии). В случае укрытия тел убитых кара увеличивается. Если убийство произошло между населенными пунктами, отвечают ответчики прилегающих селений. Имущество скрывшихся ответчиков конфискуется.

7. Граждане, по недоразумению попавшие в число ответчиков, если по своему классоному положению и прошлой деятельности они принадлежат к числу друзей Совмести, имеют право обжаловать действия Комиссии в Губсовещании (через Уездсовещание), которое обязано в кратчайший срок рассмотреть ходатайство, причем до утверждения или отмены решения Комиссии Губсовещанием, подавшие ходатайство от ответственности не освобождаются.

8. Наравне с ответчиками отвечают граждане, в домах которых находили приют бандиты. Поэтому предлагается всем и каждому — известных им бандитов или неизвестных прохожих в дом к себе без извещения об этом председателя совета или ближайшего ответчика не принимать. Лиц подозрительных задерживать.

9. Имущество семейств, члены которых находятся в бандах, конфискуется постановлением Губкомиссии.

10. Конфискованное имущество, а также штрафы поступают половина в распоряжение местного комнезама, половина в уездный фонд борьбы с бандитизмом.

11. Ответчики имеют право отлучиться из села не иначе, как с разрешения местного комнезама (председателя совета), причем заступает очередной кандидат. *Примечание: Выезд в поле или по обычным хозяйственным надобностям отлучкой не считается, но от ответственности за происшедшее в их отсутствии из села не освобождает.*
Примечание: В случае безизвестной отлучки ответчика, если в это время будет иметь место один из вышеуказанных фактов, имущество ответчика конфискуется, сам же он подлежит аресту [...].

12. Ответчик, оказавший услугу Соввласти по борьбе с бандитизмом и тем засвидетельствовавший свою преданность революции, может быть переведен в кандидаты, в особых случаях вовсе исключен из списка ответчиков.

13. Настоящий приказ должен быть объявлен на сходе председателем местного совета и вывешен в помещении сельского совета, причем ответственность за его сохранность возлагается на председателя совета.

14. Действие настоящего приказа входит в силу со дня его опубликования.

Председатель губкомиссии по охране участка железнодорожного пути

Члены комиссии

ДАВін.О. — Ф. Р - 925, — оп. 8, спр. 21. — Арк. 5 — 5зв. Копія. Машинопис. Опуб.: Політичні репресії на Поділлі (20 — 30 — і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. –С.55-56.

№ 12
Зведення
Кам'янець-Подільської прикордонної надзвичайної комісії про повстанський рух за період з 15 вересня по 15 жовтня 1921 року

[не раніше 15 жовтня 1921 р.]
Совершенно секретно

Настроение крестьян с каждым днем становится хуже, его страшно возмущает втиснувшаяся буржуазно-еврейская бывшая спекулятивная масса, на ссыпные пункты

и различные продовольственные органы, которые выдерживают осушку и таковую продают на рынке. На рынке можно найти много продуктов и даже свободную продажу белого хлеба в громадном количестве. Крестьяне видят, что в такие органы протиснулись вредные элементы, подрывающие авторитет Советской власти. Крестьяне без всякой агитации распространяют недовольствие в доставке в целости собираемый продналог для голодающих и совслужащих и потому отношение к компартии самое враждебное, в чем и выигрывает Петлюровская агитация.

Пронеслась агитация, что на днях будут наступать поляки. В крестьянстве отмечается такое мнение, что если мы хлеба не дадим, то Соввласть не сможет удержаться и вынуждена будет уступить. Придут ляхи, которые обдерут шкуру, то лучше я теперь отдам требуемое, дабы Соввласть сделала запасы и не допустила этих паразитов.

Забастовок за отчетный период не было. Открытой контрреволюционной агитации не замечается. Заговоров и восстаний за отчетный период не было. Дезертирство в воинских частях не наблюдается, за исключением дезертиров труда. Мобилизация в армию закончена.

В ночь с 27 на 28 сентября был налет банды на м. Чемировцы. Банда политического характер в числе от 26 до 30 человек. Организовывалась в Вишневецком лесу. Действовала по сведениям под руководством 7 — 8 человек, присланных с этой целью с заграницы, в котором числе был один генерал, два полковника, один штаб-капитан и один хорунжий, фамилии которых выяснить не удалось, а также два помещика, которые впоследствии были пойманы в м. Смотрич. Остальное количество банды состояло из дезертиров и преимущественно милиционеров местных сел, благодаря которым, как знающих местность, а также где проживают ответственные работники, был устроен налет на м. Чемировцы.

При налете на местечко банда была разбита на группы по 5 — 6 человек, которые в одно время напали на квартиры ответственных работников. Нападение было произведено на квартиру начальника района тов. Острожинского, к которому пришло несколько бандитов. Помошник начальника района Матковский, который во время нападения банды играл у них главную роль, показывал квартиры ответственных работников и вызывая их по фамилии, чтобы те открывали дверь. Точно также было с тов. Острожинским, которого вызвал Матковский и он был убит бандитами, а также ранили его жену. Кучка бандитов направилась с Матковским в комендатуру особого пункта, где точно также закололи двух телефонистов и одного красноармейца, забрав пулемет „Максим“ с шестью лентами, а также два телефонных аппарата.

Вторая группа напала на квартиру тов. Набока, уполномоченного Учека, бросив ему в квартиру две бомбы, тяжело ранив, забрали из канцелярии все документы. 8-го октября уполномоченный тов. Набока скончался. Было также нападение на квартиру инспектора угрозыска тов. Добровольского, которого также вызывая по фамилии. Просили открыть дверь, но тот не открыл. Тогда они открыли стрельбу по дверям и окнам, ранив его в руку и, бросив бомбу, ушли. Затем было нападение на караульное помещение особого пункта, с которого были выпущены арестованые и на районный отдел милиции, где в это время находилось около 22 человек вооруженных

милиционеров, которых банда в числе 5 — 6 человек разоружила. Отобрав великороссов милиционеров от украинцев, освободив последних, а трех великороссов забрали с собой, где по дороге двум удалось бежать, а одного убили.

Банда пробыла в местечке приблизительно около трех часов и скрылась по направлению к Гусятину и границы, а в самом деле выйдя из местечка направилась обратно обходом в Вишневецкий лес. На следующий день были получены сведения от секретного сотрудника, что банда окружила Вишневецкий сахарный завод, были приняты немедленные меры. Выслан отряд УЧКа и отдано распоряжение военкому Смотрича о высылке на Вишневчик имеющийся отряд а, в крайнем случае, мобилизовать всех коммунистов м. Смотрича и направить с отрядом в Вишневецкий лес, двигаясь цепью на завод. Таким образом, отряд дошел до завода, никого не встречая на своему пути. Отряд из м. Смотрича не выслали, во-первых, потому что имеющаяся в местечке милиция разбежалась, во-вторых, получив такие сведения, что банда находится под Вишневчиком, в местечке создалась паника.

Банда, как в последствии выяснилось, узнав, по всей вероятности, посредством включения телефонов в нашу линию, что двигается отряд, ушла в другую сторону к деревне Ямпольчик. Отряд пройдя Вишневецкий лес, направился в м. Смотрич, далее обратно на Чемировцы через Ямпольчик, где и узнали, что банда прошла вечером по направлению к Вишневецкому лесу, в числе двух конных человек и пятнадцати пеших с пулеметом. Тогда отряд разбился на две группы, одна — направилась на м. Чемировцы, а другая на Вишневчик с целью забрать заложников из окрестных сел, согласно телефонного распоряжения. Во время братия заложников, были обстреляны бандитами два наших разведчика, куда был немедленно выслан отряд и пойманы два бандита с обрезами. В Смотриче также были задержаны два бандита-помещика, которые пришли продавать спички на базар. По полученным сведениям банда рассыпалась по лесу и домам. В настоящее время банда осталась в количестве 90 человек. Которая скрывается с пулеметом в лесу и не имеет покоя, в виду того, что отряд оперирует в лесу. В ночь с 4 на 5 октября был пойман бандит, приговоренный к расстрелу, удравший из под стражи УЧК Петровский, который в ночь на первое сентября убил дежурного коменданта Иваницкого. 5 октября приговор относительно Петровского приведен в исполнение

Зам[еститель] пред[седателя] погран[ичной] ЧК

Уполномоченный информационного отдела уездисполкома.

ДАХм.О. — Ф. Р-336, оп. 3, спр. 1. — Арк. 87 — 88. Копія. Машинопис.

№ 13

Витяг з протоколу засідання колегії Проскурівської надзвичайної комісії про засудження учасників підпільної організації „Спілка визволення України“

24 жовтня 1921 р.

Слухали	Постановили
Следственные дела граждан: 1. Савицкого Юлиана Францевича, 25 лет, с. Карповцы, Проскуровского уезда. 2. Миндака Владимира Онисимовича, 30 лет, крестьянин, с. Покровки, Юринецкой волости. 3. Туза Ильи Петровича, 36 лет, с. Юренцы, Проскуровского уезда. 4. Миндака Дмитрия Онисимовича, 26 лет, крестьянин, с. Покровки, Проскуровского уезда. 5. Мороза Ивана Трофимовича, 27 лет, м. Фельштина, Проскуровского уезда. 6. Комара Петра Михайловича, 17 лет, жителя г. Проскурова. 7. Ярчука Андрея Артемовича, 16 лет, с. Гладкое, Третиленской волости, Проскуровского уезда. 8. Ярчука Артемия Алексеевича, 47 лет, с. Гладкое, Третиленской волости, Проскуровского уезда. 9. Федоровича Болеслава Гавриловича, 25 лет, с. Антоновки, Шаровской волости, служащий милиции. 10. Федорова Андрея Филипповича, 35 лет, гражданина с. Гелетенцы, Фильштенской волости. 11. Верхолы Дмитрия Федоровича, 21 год гражданин с. Юренцы, Проскуровского уезда. 12. Липинского Никифора Владимировича, 29 лет, конторщик дер. Колодубы, Монастырской волости, Брацлавского уезда 13. Кульчицкого Ивана Александровича, 38 лет, мещанин, г. Проскуров.	1. Обвинение, предъявленные гражданам: Савицкому Юлиану Францевичу, Миндаку Владимиру Онисимовичу, Тузу Илье Петровичу, Миндаку Дмитрию Онисимовичу, Морозу Ивану Трофимовичу, Комару Петру Михайловичу, Ярчуку Андрею Артемовичу, Ярчуку Артемию Алексеевичу, Федоровичу Болеславу Гавриловичу, Федорову Андрею Филипповичу, Верхоле Дмитрию Федоровичу, Липинскому Никифору Владимировичу, Кульчицкому Ивану Александровичу, Майданич Любови Иосифовне, Прокуровскому Антону Кузьмичу, Гранскому Гергию Георгиевичу, Барановской-Баран Галине Михайловной, Таращук Ольге Андреевне, Матвейчук Анне Николаевне, Мазур Марии Петровне, Таращук Юлии Ильинишне, Зубкову Мартияну Ксенофонтовичу, Гамуле Федору Артемовичу, Барановскому-Барану Филиппу Павловичу, Верхоле Якову Григорьевичу, Фортушняку Кириллу Михайловичу, Табенскому Модесту

14. Майданич Любовь Иосифовны, 19 лет, мещанка, г. Могилев, Подольской губернии. 15. Прокуровского Антона Кузьмича, 21 год, гражданин м. Ярмоленцы, Проскуровского уезда, помкомроты проскуровской караульной роты. 16. Гранского Гергия Георгиевича, 20 лет, мещанин, г. Проскурова. 17. Барановская-Баран Галины Михайловны с. Беденки, Сквирского уезда, Киевской губернии. 18. Таращук Ольги Андреевны, 19 лет, мещанка, г. Проскуров. 19. Матвейчук Анны Николаевны, 31 год, мещанка, г. Проскуров. 20. Мазур Марии Петровны, 20 лет, мещанка, г. Проскуров, сотрудник финотдела. 21. Таращук Юлии Ильинишной, 35 лет, мещанка, г. Проскуров. 22. Зубкова Мартияна Ксенофонтовича, 47 лет, м. Меджибожа, Летичевского уезда, Подольской губернии. Комендант базара г. Проскурова. 23. Гамулы Федора Артемовича, 33 года, уроженец г. Ромны, Полтавской губернии, старшина первой роты уездной милиции. 24. Барановского-Барана Филиппа Павловича, 29 лет, уроженца м. Кузьмина Проскуровского уезда. 25. Верхолы Якова Григорьевича, 36 лет, мещанин, г. Проскурова. 26.Фортушняка Кирилла Михайловича, 29 лет, уроженца с. Думанки, Гайсинского уезда. 27. Табенского Модеста Александровича, 20 лет, украинец, г. Проскуров, сотрудник финотдела. 28. Стащенко Александра Григорьевича, 22 года, мещанин, г. Бара, Могилевского уезда, Подольской губернии, телеграфист Проскуровского почтампа. 29. Тутовича Юлиана Феликсовича, 34 года, уроженец г. Проскурова, телеграфист Проскуровского почтампа.	Александровичу, Стащенко Александру Григорьевичу, Тутовичу Юлиану Феликсовичу, Мельничуку Михаилу Гавриловичу, Обертынскому Брониславу Петровичу, Обертынскому Станиславу Михайловичу, Ковальчук Марии Григорьевной, Фишманову Николаю Васильевичу, Комарову Александру Антоновичу, Яровому Ивану Михайловичу, Федоренко Засиму Петровичу, Шевченко Фоме Филипповичу, Маличу Дмитрию Тимофеевичу, Семчишену Евстафию Федоровичу, Орловской Эмили Осиповной, Джолевскому Федору Константиновичу, Широкому Андрею Григорьевичу, Яцишену Федору Никитичу, Дунцу Антону Кондратьевичу считать целиком установленными, а поэтому применить к ним высшую меру наказания — расстрел. 2. Лядецкую Марию Спиридоновну, Станкевич Александру Афанасьевну, Федоренко Наталию Михайловну осудить к расстрелу, но, принимая во внимание их беременность, направить в концлагеря на 5 лет лишения свободы каждую. 3. Олешковскую Марию Михайловну и Публичко Василия Федоровича осудить на 5 лет лишения свободы в концлагерях.

30. Мельничука Михаила Гавриловича, 33 года, мещанин г. Проскурова, почтово-телеграфный служащий. 31. Обертынского Бронислава Петровича, 24 года, мещенин г. Бара, Могилевского уезда, Подольской губернии, телеграфист Проскуровского почтампа. 32. Обертынского Станислава Михайловича, 22 года, г. Бар, Могилевского уезда, Подольской губернии, телеграфист Проскуровского почтампа. 33. Станкевич Александры Афанасеевной, 28 лет, с. Богдановцы, Летичевского уезда, учительница с. Кузьмина. 34. Ефимцева Александра Гавриловича,16 лет, уроженец г. Проскурова. 35. Ковальчук Марии Григорьевны, 19 лет, уроженка с. Юренцы, Проскуровского уезда. 36. Фишманова Николая Васильевича, 29 лет, с. Иванковцы сапожник. 37. Комарова Александра Антоновича, 19 лет, крестьянин, десятник Бахматовецкого леса. 38. Ярового Ивана Михайловича, 30 лет, жителя г. Проскурова. 39. Федоренко Засима Петровича, 21 год, уроженца г. Жмиренки, счетовод лесоразработки в Богдановцах. 40. Шевченко Фомы Филипповича, 36 лет, крестьянин Киевской губернии, начальник ст. Богдановцы. 41. Малича Дмитрия Тимофеевича, 29 лет, Бахматовецкой волости, Летичевского уезда. 42. Семчишена Евстафия Федоровича, 31 год, с. Копыстын, Бахматовецкой волости, Летичевского уезда. 43. Орловской Эмили Осиповны, 30 лет, с. Мацковцы, Бахматовецкой волости, Летичевского уезда. 44. Джолевского Федора Константиновича, 64 года, д. Масевцы, Бахматовецкой волости, Летичевского уезда. 45. Широкого Андрея Григорьевича, 28 лет, с. Копыстын, Бахматовецкой волости,	4. Бугаева Александра Алексеевича, Ефимцева Александра Гавриловича и Ярчука Андрея Артемовича осудить к расстрелу, но, принимая во внимание юный возраст, направить в губернскую комиссию по делам несовершеннолетних.

Летичевского уезда. 46. Яцишена Федора Никитича, 35 лет, с. Копыстын, Бахматовецкой волости, Летичевского уезда. 47. Дунца Антона Кондратиьевича, 35 лет, с. Копыстын, Бахматовецкой волости, Летичевского уезда.	

ДАХм.О. — Ф. Р- 6193, оп. 12, спр. П- 29373. — Арк. 1 — 2, 322 — 394.

Примітки.

1. СВУ (Спілка визволення України) створена в серпні 1914 р. у Львові з представників Української соціал-демократичної робітничої партії (Д.Донцов, В.Дорошенко, А.Цегельський), Української соціал-демократичної „Спілки" (М.Басок-Меленевський, О.Скоропис-Солтуховський, П.Бендзя) та інших політичних партій та громадських організацій. Організація розпалася з початком подій 1917 р. Можливо, в даному випадку була створена локальна організація, до складу якої увійшла національно спрямована молодь. У справі П-29373 є документи ще на 15 осіб, засуджених до вищої міри покарання. Серед них: Іваницький Євген, Грубак Григорій, Гандзишин Василь, Гаврилюк Антон, Рудницький Йосип, Повчан Микола Васильович, Таращук Микола Іванович, Кондратюк Пилип Карпович, Борчук Никифор Опанасович, Потняк Петро Хомич, Пушкарюк Варфоломій Дмитрович, Пушкарюк Олексій Дмитрович, Коваль Федір Андрійович, Коваль Григорій Андрійович, Белик Петро. Загалом по цій справі проходило 67 чоловік за участь у підпільній організації „Спілка визволення України". З них до вищої міри покарання — 59, до 5-ти років ув'язнення в концтаборах — 5, 3-х осіб було передано до губернської комісії у справах неповнолітніх. У вересні 1995 р. всіх засуджених було реабілітовано згідно з Законом Української РСР „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні" від 17 квітня 1991 р. через відсутність складу злочину.

№ 14
Телеграма командиру 70-ї стрілецької бригади про бойову діяльність повстанських загонів в Проскуровському, Могилів-Подільському та Новоушицькому повітах

1 листопада 1921 р.

По донесению комбата милиции Ванды „партизанский отряд" Куявской волости (100 [человек] пехоты, один пулемет) под командой гражданина с. Савинец Куявской волости Худяка в 15 часов 29 октября занял м. Купин. В 16 часов того же числа, захватив с собой все бывшие телефонные аппараты, выступил по направлению м. Городок. В 5 часов 30 октября Купин без боя занят отрядом т. Рожкальна, и в 14 часов 31 октября соединен телефоном со Штабом участка. [В] 19 часов 31 октября отряд т. Рожкальна из Купина выступил в м. Городок, где при прибытии соединился с експедотрядом. Городокский и Купинский сыппункты в целости, охраняются красноармейцами сводного батальона.

В 1 час 20 минут 1 ноября с западной окраины по центру м. Городок местными повстанцами была открыта ружейная стрельба, которая немедленно прекратилась

по высылке туда разъезда от сводного отряда. Ведется расследование. В 12 часов 1 ноября Городок связан со Смотричем, Купином и Городоцким сахзаводом.

По сведениям Начуездучастка Новоушицкого [уезда], 29 октября банда в 30 [человек] пехоты появилась в с. Супрунковцы, что 7 верст юго-западнее с. Кривчика и 31 октября банда в 30 [человек] пехоты при атамане в погонах прибыла в с. Блещановка, что в 5-ти верстах юго-западнее Кривчика, которая в 11 часов 31 октября перешла в с. Михайловна, что в 4 верстах западнее Кривчика. По непроверенным сведениям последняя банда формируется в Княжпольском лесу, что 12 верст восточнее Каменца. Против банды оперирует батальон сводного полка курсантов, который ведет наступление в западном и северо-западном направлениях от м. Жванчик.

Для выяснения банды в Княжпольском лесу, включительно до установленой связи, из гарнизона Каменец в 16 часов 1 ноября по маршруту Каменец-Кульчиевская-Слободка-Кульчиевцы-Калине-Княжпольский лес выслан разъезд от конной милиции в числе 10 человек.

Для ликвидации банды в районе Рыхта и Слободка в 16 часов 31 октября из гарнизона Каменец выслано два отряда: I-й — 17 сабель, 30 штыков по маршруту Каменец-Суржа-Рыхта, II-й — 30 штыков по маршруту Каменец-Княгинено, что к юго-западу от Каменца. В случае не обнаружения банды тщательно обследовать леса в указанных районах. Сведений от отрядов и разъезда еще не поступило. Телефонная связь за исключением Кунявского, имеется со всеми волвоенотделами. Настроение населения в некоторых местах к Соввласти враждебное, других — пассивное. Из соседних боевых участков сведений о движении банд не получалось. На участке уезда спокойно. НР 64 — Р.

Начальник штаба Титов

ДАХм.О. — Ф. Р- 336, оп. 3, спр. 1. — Арк. 288 — 288 зв. Копія. Машинопис.

№ 15
Наказ № 9 Кам'янець-Подільської повітової військово-революційної трійки про встановлення військового стану

3 листопада 1921 р

§ 1.

Попытка Петлюры, Тютюника и К[омпании][1] поднять восстание населения Украины против Советской Власти не увенчалась успехом.

Посланные банды и руководители их из-за кордона, а также и присосавшиеся к ним дезертиры Красной Армии и уголовные преступники, укрывающиеся в селах, пролетарской рукой рабоче-крестьянской Советской Красной Армии, часть перерублена, часть изловлена со всем своим оружием, остальные преследуются нашими отрядами. В Куявской волости поймано 32 бандита, Рыхтецкой — 25 бандитов и 11 местных крестьян, оказывающие всякое содействие банде, выданы на рассмотрение Комитета тов. Синявского. В Княжпольском лесу поймано много, многие убитые, количество выясняется.

§ 2.

Военно-революционная уездная тройка в интересах развития и укрепления Советской Власти, как в городе, так и в уезде в интересах успешного проведения продкампании снимается осадное положение и заменяется таковое военным положением.

§ 3.

Начальнику участка тыла и гарнизона издать распоряжение по городу и уезду, согласно существующего военного положения о дальнейшей борьбе с бандитизмом и ликвидации банд в корне.

Уездные выборные органы Соввласти и продолжают по прежнему работу.

Предвоенревтройки и предуисполкома	А. Буценко
Члены военревтройки	Соболев
Секретарь	И.Кулик

ДАХм.О. — Накази Кам'янецького повітового військового комісаріату. — Арк. 53. Друкарський відбиток.

Примітки.

1. З інтернованих у таборах українських козаків та старшин була сформована Повстанська Армія. Вона складалась з трьох груп: Волинської (216 старшин, 663 бійці, командир — генерал Ю.Тютюник), Бессарабської (близько 300 бійців, командир А. Гулий-Гуленко) і Подільської (400 бійців, командир підполковник М.Палій), пізніше — полковник С.Чорний). Загальне командування Повстанською Армією здійснював Ю.Тютюник, начальником штабу було призначено полковника Ю.Отмарштейна. Всі три групи перейшли радянський кордон у різних місцях. Першою прорвалась в районі Тирасполь-Одеса група А. Гулого-Гуленка. Проте ряд несприятливих обставин змусив Бессарабську групу відступити на територію Румунії. Подільська група вирушила в похід 25 жовтня 1921 р. з м. Гусятина на Тернопільщині. Мала завдання об'єднатися з головною Волинською групою Ю.Тютюника. В перших боях група розбила кілька червоноармійських загонів. З важкими боями загін пройшов все Поділля і вийшов у р-ні Бородянки (60 км від Києва). Тут, втративши надію з'єднатись з Волинською групою, Подільський загін був змушений повернути на захід. Подільська група 29 листопада 1921 р. перейшла польський кордон. Волинська група в рейд вийшла 4 листопада 1921 р. і 7 листопада 1921 р. здобула залізничну станцію Коростень. Проте під натиском підрозділів Червоної армії українські частини змушені були відступити на Захід. В районі Базару (тепер Житомирська обл.) група була оточена кавалерійською бригадою Г.Котовського. 17 листопада 1921 р. в бою під с. Малі Міньки повстанці були розбиті. Частина учасників Листопадевого походу 1921 р. потрапила в полон, і після рішучої відмови перейти на службу до Червоної армії 359 бійців Повстанської Армії 23 листопада (за іншими даними — 21 листопада) 1921 р. було розстріляно під с.Базаром. Тільки невеликий загін з 150 бійців Волинської групи зумів прорвати оточення і 20 листопада 1921 р. перейти польський кордон. Див.: Другий зимовий похід. Листопадовий рейд. Базар. — К., 1995. — 120 с.

№ 16
Доповідна записка голови Кам'янець-Подільської повітової виїзної трійки Волошина про результати рейду із знищення повстанських загонів

17 листопада 1921 р.

Выездная ревтройка в числе двух членов Волошина и Зозуляка совместно с начальником отряда тов. Украинского и отрядом в 20 человек пехоты, 8 всадников кавалерии от милиции выехали в село Савинцы из г. Каменца 5 ноября с. г. и прибыли на место в воскресенье 6 ноября, где должен был прибыть с отрядом Предревтройки от 210 полка 70 бригады военком 210 полка, но не прибыл, а прислал отношение, что приехать не может.

В то время мы направились в Купинский волисполком, где получили информации у тов. Попеля, кто и где есть участники банды и главари. Поехали и произвели операцию в с. Лошковцах, где обнаружили несколько бандитов в числе 6 человек, в их числе был учитель с. Лошковец. По окончании арестов я с тов. Зазуляком и тов. Украинским устроили там же собрание-митинг, на котором указали на создавшееся положение на месте и задачи буржуазии и Советской власти. Возвратились в Куяву, где производили дознания и получили информации о главарях банды Худяке, Лыжнике, Павлюке, Мусюке, Мельникове и других.

10 ноября прибыл третий член ревтройки с 10 кавалеристами от 210 полка 1 роты тов. Прохацюк и того же числа была получена телефонограмма, что я назначаюсь Предревтройки. Того же числа я отправился в с. Савинцы, где устроили митинг-собрание, после которого участники банды стали являться все добровольно, даже являлись дезертиры и указывали на всех участников и главарей, где можно было заключить, что из-за границы организаторов не было, а все директивы получал из-за границы Худяк. Были проверены дома, где жили главари банды, в которых для конфискации ничего не оказалось, так как перед приездом Ревтройки, там было конфисковано все 210 полком, который производил операции по ликвидации банд в этом районе.

Были произведены операции в Старой и Новой Песочной, где частично были задержаны участники банды. Часть из них скрылась, что видно из доклада тов. Попеля и других сводках, имеющихся при деле 57 арестованных, а также были произведены аресты в селах Кудреполовах, Куяве, и Великом Карабчиеве. В последнем селе, по указанию одного из бандитов, находились главари, но, по-видимому, раньше двумя днями они переехали в другую местность, того или другого села, а в Купине были задержаны два человека, помогавшим бандитам.

На Левадском сахарном заводе среди рабочих был устроен митинг. В других районах операции не проводились за отсутствием вооруженной силы и времени, так как для этого необходимо довольно продолжительное время, чтобы выяснить и выловить всех главарей повстанческой банды как местных, так и присланных из-за границы.

Участие в банде принимали: селянство, как зажиточное, так и бедное, и даже комнезамы, учителя и псаломщики, т. е. духовенство и интеллигенция, которые поставили цель повстания — захват власти для Петлюры, на что имели надежды

учителя, интеллигенция и несознательное селянство, и для срыва продналога, на что указывали селяне, а часть повстанцев имела цель пограбить[1].

Предревтройки Волошин[2].

ДАХм.О. — Ф. Р-336, оп. 3, спр. 1. — Арк 235 — 235 зв. Копія. Машинопис.

Примітки.

1. Копія документу була надіслана голові повітового виконкому та начальнику секретно-оперативного відділу Кам'янець-Подільської прикордонної ЧК.
2. На доповідній записці помітка: „Доклад в исполком сделает тов. Зозуляк, член Ревтройки, который был послан от исполкома".

№ 17
З доповіді голови повітової ЧК Твердохліба на 3-му Кам'янець-Подільському повітовому з'їзді Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів про результати діяльності Кам'янець-Подільської повітової ЧК

30 листопада 1921 р.

[...] Контрреволюція силкується виграти на темноті мас, біля кожного розстріляного створює провокацію, чутки...

І не стільки Надзвичайна комісія розстрілює — скільки про це йде брехні. Треба перевірити, хто створює ці провокації, чутки, лякає обивателя. Але бувають і серед нас, які говорять про надзвичайні жорстокі засоби боротьби Надзвичайних органів. Але пригадаймо петлюрівські погроми, образи замучених в білогвардійських контррозвідках і безумовно будемо [підніматися] на боротьбу безпощадну — з підривателями влади.

Щодо діяльності Кам'янецької повітової Надзвичайної комісії, маємо такі цифри за період від грудня [19]20-го року, по жовтень [19]21-го року. Всього трималося під арештом 2 628 чоловік, звільнено 1 016 чоловік, перечислень за іншими органами 1 425 чоловік, засуджено 137, розстріляно 49. З цього числа за контрреволюцію арештованих 648, звільнено 360, переведено в інші судові органи 229, засуджено 44, розстріляно 13. За урядові злочини арештовано 301, звільнено 113, переведено 73, засуджено 5, розстріляно 10. Десять чоловік — це ніщо, бо хто творить велике пролетарське діло, той має бути більш суворий. За спекуляцію арештовано 281 чоловік, звільнено 194, переведено 45, засуджено 32, розстріляно 10. За бандитизм арештовано 415, звільнено 153, переведено 193, засуджено 53, розстріляно 16. За шпигунство арештів мало і розстрілів не було. Тут наша робота була слаба, бо не було зв'язку і контакту робітників і селян.

Коли дорожити революційними здобутками, цей контакт треба налагодити, цей контакт необхідний. Треба щоби кожне село виділило одного чоловіка, щоби надзвичайна комісія мала діло з представником. Він буде переводити корисну роботу по боротьбі з бандитизмом, нам приходиться зустрічатися з селянською біднотою. Треба запобігти, щоби вона не постраждала. [...]

ДАХм.О. — Ф. Р-336, оп. 1, спр. 31. — Арк. 232. Друкарський відбиток.

№ 18

Повідомлення

Кам'янець-Подільської повітової ЧК про покарання учасників повстання

[1921 р.]

Пролетарі всіх країн, єднайтеся

До всіх робітників, селян і чесних громадян Кам'янеччини.

Хочеться крикнути до Вас словами великого революціонера:

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожжу,
Людським презирством,
Ніби струпом вкритий[1].

Доки будете ще піддаватись провокації наймитів буржуазії і помагати їй нищити здобутки пролетаріату, який йде через полум'я пожеж, руїну господарства, кров і трупи, до перебудови нового життя.

Є певність, що більшість з Вас робить це несвідомо і Колегія Кам'янецької Надзвичайної Комісії, стоячи на сторожі захисту робітничо-селянської влади — твердо і неухильно проводить в життя закони справедливості, жорстоко карає всякі прояви підриву влади.

Милуючи обдурених по своїй темноті, Колегія Кам'янецької Надзвичайної Комісії 11 грудня цього року присудила вищу міру кари, кари смерті через розстріл для слідуючих злісних учасників повстання в Куявській волості.

1. Лазаркевича Бориса Дмитровича, 30 р., учителя с. Лошковець, Кам'янецького повіту, як керівника і організатора банди.

2. Рибака Петра Семеновича, 20 р., селянина того ж села, як добровільно поступившого в банду і мавшого тісний зв'язок з провідниками банди.

3. Супвуна Філімона Лук'яновича, 20 р., селянина с. Савинець Кам'янецького повіту, як активного учасника банди, розоружав міліцію і грабив селян.

4. Гуляса Миколу Семеновича, 18 р., селянина с. Лошковець, Кам'янецького повіту, як добровільно поступившого в банду і проводив мобілізацію селян в банду.

5. Гуменного Петра Федоровича, 24 р., селянина с. Савинець Кам'янецького повіту, як бравшого активну участь зі зброєю в руках в наступі банди на с. Андрієву.

6. Забавського Пилипа Івановича, 22 р., селянина с. Савинець Кам'янецького повіту, як приймавшого активну участь зі зброєю в руках в наступі банди на с. Лошківці.

7. Галету Івана Васильовича, 22 р., селянина с. Лошковець, Кам'янецького повіту, як приймавшого активну участь в наступі банди на с. Федорівну, сам же він дезертир Червоної Армії.

8. Моргуна Василя Михайловича, 21 р., селянина с. Лошковець, Кам'янецького повіту, як приймавшого активну участь зі зброєю в руках в банді.

9. Пампорака Олександра Лукича, 24 р., селянина с. Савинець Кам'янецького повіту, як активного учасника в бандах, бравшого участь в наступі на Червоноармійські пости.

10. Кричковського Степена Пилиповича, 18 р., с. Савинець Кам'янецького повіту, як стоявшого на варті біля арештованих радянських робітників та бравшого активну участь в наступі банди.

11. Гуменюка Микиту Олексійовича, 20 р., селянина с. Савинець Кам'янецького повіту, як приймавшого активну участь в бандах і стоявшого в заставі за селом.

12. Дереневського Івана Васильовича, 23 р., селянина с. Савинець Кам'янецького повіту, як приймавшого активну участь в бандах і стоявшого в заставі за селом.

13. Забавського Стефана Романовича, 23 р., селянина с. Савинець Кам'янецького повіту, як добровільно взявшого від бандита рушницю, щоби піти в наступ.

14. Ковальського Семена Дем'яновича, 21 р., селянина с. Старої Пісочної Кам'янецького повіту, як головного організатора банди і вербувавшого селян у повстання.

15. Білика Семена Івановича, 30 р., селянина с. Старої Пісочної Кам'янецького повіту, як активного учасника в банді, бравшого участь у наступі на міста Київ і Купин.

16. Говерського Миколи Федоровича, 18 р., селянина с. Старої Пісочної Кам'янецького повіту, як добровільно поступившого в банду і активного учасника зі зброєю в руках в наступі банди.

17. Галицького Франца Івановича, 17 р., селянин м. Городка Кам'янецького повіту, як бравшого активну участь зі зброєю в руках і, називаючи себе чекістом, провіряв документи у селян м. Городка.

Хай тремтить контрреволюція і її наймити, які ще мріють знову закувати у кайдани робітників і селян Червоної України, бо органи Надзвичайної Комісії подібні гільйотині з очами, яка нищить все те, що стає на шляху перебудови світу на нових початках.

Колегія Кам'янецької Надзвичайної Комісії

ДАХм.О - Ф. Р-336, оп. 1, стр. 31. — Арк.188. Друкарський відбиток.

Примітка.
1. Йдеться про вірш І.Франка „Мойсей".

№ 19
Наказ № 1 Летичівської повітової військової наради про продовження чинності інституту заручників

[квітень 1922р.]

§ 1.

Потерпев полный разгром в открытой борьбе с советской властью, атаманы-бандиты Петлюра и Врангель и другие долго пытались мелкими шайками под предводительством своих агентов мешать строительству советской власти.

Стремясь подорвать хозяйство Республик, посылая крупные и мелкие банды, бандиты нападали на города, фабрики и заводы, уничтожали и поджигали имущество, расстреливали советских работников, преследовали и уничтожали опору советской власти — деятельных работников комнезамов.

Сейчас, когда Советская Республика, не смотря на все старания банд, окрепла и принимает участие через своих представителей в Генуэзской Конференции, где будет разбираться вопрос о признании ее всеми Государствами Европы, бандиты намерены произвести последний напор и развить повсеместно бандитизм и восстания.

Петлюра, Врангель и др. бандиты отдают себе ясный отчет в том, что признание Советской России и Украины повлечет за собою их неизбежную гибель.

Признавая Советские республики, заграничные государства признают неизбежно необходимость уничтожения банд, действующих против Советских Республик.

Признавая нас, заграничные государства должны будут своими силами и мерами уничтожить бандитов Петлюру, Врангеля и их шайки.

Зная, что судьба их дальнейшего существования зависит от решений Генуэзской Конференции, все мелкие и великие бандиты готовятся к новому нападению и ополчаются для отчаянной с нами борьбы.

Уже зашевелились мелкие банды, уже вешают по селам комнезамов, расстреливают советских работников, грабят и жгут достояние Республики — фабрики и заводы.

Кулаки и спекулянты, жаждущие избавления от Советской власти, деятельно помогают бандитам, принимают участие во всех нападениях, убийствах и разорениях.

В Летичевском уезде также появились банды. Уездное Военное Совещание именем рабоче-крестьянской власти уезда объявляет жестокую борьбу бандитам и их приспешникам кулакам и спекулянтам.

Уездвоенсовещание, приведя в полную готовность к борьбе вооруженные силы уезда, призывает к бдительности незаможное крестьянство и все власти на местах.

Для уничтожения шаек бандитов Уездвоенсовещание предлагает всем органам власти быть на чеку.

Устанавливая твердый революционный порядок в уезде, Уездвоенсовещание ПРИКАЗЫВАЕТ:

§ 2.

Оставить в силе институт ответчиков, учрежденный Летичевским Уездвоенсовещанием приказом № 1 1921 г. и подтвердить к исполнению все пункты означенного приказа.

§ 3.

Ответчики обязаны, в случае появления в селе или вблизи села (в лесу, на поле) банды, немедленно дать знать об этом Политбюро, стоящей вблизи воинской части, волостному и уездному Исполкомам.

§ 4.

Замеченные в селе, или в лесу подозрительные лица должны быть сельской властью задержаны и препровождены в Политбюро.

ПРИМЕЧАНИЕ I. Никто из граждан не должен предоставлять никому отдыха в своей квартире без предварительной проверки документов незнакомца в присутствии представителя сельской власти.

ПРИМЕЧАНИЕ II. Во всех селах должны быть ночные охраны.

§ 5.

Всем Волисполкомам, в районе коих проходит телеграфная линия, немедленно разбить линию на участки и поручить охрану таковых отдельным селам, сельсоветы которых обязаны выслать для этой цели на линию людей и поддерживать дежурства круглые сутки.

ПРИМЕЧАНИЕ: Охрана телеграфных и телефонных линий отнесена к следующим селам: 1-я линия Летичев — Меджибож: Горбасову, Марковцам, Головчинцам, 2-я линия Меджибож — Деражня: Лысогорке, Голоскову, Копачевке, Малым Шпиченцам и Теперовке, 3-я линия Зямковцам, хут. Яськовецким и 4-я линия Летичев — Комаровцы: Волковинецким хуторам, Варинке, Войтовецким и Залетичевке.

§ 6.

Всем Волисполкомам и Сельсоветам, в 15-и верстной полосе которых проходит железная дорога, немедленно организовать охрану таковой, для чего Волисполкому по соглашению с дорожными мастерами железной дороги разбить всю линию на отдельные участки, прикрепив их для охраны к отдельным селам и установить дежурства на круглые сутки.

ПРИМЕЧАНИЕ I. К селам, прилегающим к линии железной дороги, относятся с.с. Копыстын, Книжковцы, Шумовцы, Иванковцы, Колыбань, Кержовцы, Янковцы, Красноселка, Новоселки, Литки, Шарки, Яблуновка, Буцнева, Шляховые Киричинцы, Пилиповские, Каричинцы, Домжие Каричинцы, Рымовые Каричинцы, Волковинцы, Шеляховка, Волковинецкий Майдан, Згарок, Новый Майдан, Старая Гута, Новая Гута, Калнянская Слободка, Криничное Нижнее, Деражня, Теперовка, Гитная-Деражня, Майдан (Марковка), Богдановцы, Масновцы и Калиновка.

ПРИМЕЧАНИЕ II. Охрана железнодорожной, телеграфной и телефонной линии должна продолжаться впредь до особого распоряжения Увоенсовещания.

§ 7.

Ответственность за повреждение телеграфной, телефонной и железнодорожной линии возлагается на ответчиков тех сел, к обязанности которых охрана таковой относится.

§ 8.

В случае нападения и ограбления ссыппунктов, сахзаводов ответственность падает на ответчиков ближайших местностей.

ПРИМЕЧАНИЕ I. За Летичевский ссыппункт и Щедровский сахзавод отвечают ответчики г. Летичева, с.с. Залетичевки, Заволка, Рудни, Терловки, Горбасова, Щедровы, Сусловцы, Бохны, Вербки и Войтовцы, за Дераженянский ссыппункт и Буцневецкий сахзавод — м. Деражня, Буцневой, Шарки, Гатной, Деражни, Шпичинец, Терловки, Нижнее, Креничного и Филиповских Каричинец; за Комаровецкий ссыппункт — Волковинец, хуторов, Галузинцы, Згарка, Волоских, Каричинец, Домских Каричинец, Майдана, Каесалевки и ст. Закревского Майдана.

ПРИМЕЧАНИЕ II. К ответственности будут в первую очередь привлекаться ответчики тех сел, со стороны которых банда появилась, а посему, ответчикам следует быть на особой страже и выставлять свои особые посты.

§ 9.

Виновные в нарушении сего приказа будут в административном порядке наказаны заключением в Допр до 6 месяцев, а ответчики, кроме того, в порядке приказа Усовещания № 1 1921 г. — конфискацией скота, а в случае печальных последствий действий бандитов, как то, убийства или ранения советского или

партработника, красноармейца или члена комнезама подлежит расстрелу один из ответчиков по постановлению Увоенсовещания.

Если убийство произойдет по дороге, то отвечают ответчики ближайших сел.

§ 10.

Настоящий приказ должен быть передан Волисполкомам, Предсельсоветам под личные росписки последних и хранится при делах Сельсоветов и прочитан на общем собрании несколько раз.

ПРИМЕЧАНИЕ: Если при обследовании или ревизии Сельсовета приказ этот не будет в целости при делах Сельсовета, то Председатель последнего будет привлечен к строгой уголовной ответственности.

Предувоенсовещания	Панасюк
Начучастка	Ревуцкий
Начполитбюро	Цветков
За Секретарь Увоенсовещания	Павлов

ДАВін.О. — Ф. Р-925, оп. 8, спр. 6. — Арк. 48. Друкарський відбиток.

№ 20
Постанова ВУЦВК „Про припинення справ, які виникли через розкуркулення села“

11 травня 1922 р.

Идя навстречу пожеланиям II-го Съезда комнезамов об ограждении незаможников от попыток кулацкого элемента использовать в своих интересах новые советские законы для возбуждения дел об имущественной ответственности незаможников за их действия по перераспределению имущества в селе произведенному в борьбе против кулачества до ведения новой экономической политики Всеукраинский Центральный Исполнительный Комитет постановляет:

1. Предложить всем судебным и административным учреждениям прекратить и впредь не принимать к своему производству никаких дел по ходатайствам лиц, не принадлежащих к составу незаможного селянства, о возврате им отобранного имущества, или вознаграждению за таковое, если отобрание имущества было произведено комнезамами, или по их поручению, в порядке раскулачивания села, до вступления в силу декрета 15 ноября 24 г. „О реквизициях и конфискациях“

2. Предложить Президиумам комнезаможных выдавать на предмет прекращения указанных дел необходимые удостоверения всем заинтересованным лицам. В удостоверении должно быть точно указано, что спорное имущество было действительно отобрано в порядке раскулачивания у лица, не принадлежащего к незаможним селянам, по распоряжению комнезаможных, или по его поручению. Притом, вступление в силу декрета 15 ноября 1921 г.[1], удовлетворяющее указанным

требованиям и надлежащее скрепление, служит достаточным основанием для прекращения дела. За выдачу неправильных удостоверений, виновные привлекаются к уголовной ответственности.

3. Признать все движимое имущество подходящее под действие ст. 1 настоящего постановления и переданное комнезаможным в постоянное владение или владение отдельным незаможным или их коллективам окончательно закрепленным за последним.

4. Предложить комнезаможным закончить распределение всего остального отобранного или движимого имущества в 3-х месячный срок, закрепив его либо за отдельными незаможными селянами либо за их коллективами.

5. Настоящее Постановление не влечет за собой прекращения уголовного преступления обвинения за преступления, учиненные при раскулачивании той или другой стороны.

Председатель Всеукраинского
Центрального Комитета — Петровский
Секретарь ВУЦИК-а — Буздалин

ДАХм.О. — Ф. Р-340, оп. 1, спр. 1. — Арк. 166. Завірена копія. Машинопис.

Примітка.
1 Йдеться про декрет РНК України від 15 листопада 1921 р. „Про порядок реквізицій і конфіскацій майна приватних осіб і товариств“.

№ 21
Рапорт начальника 3-го району міліції начальнику Кам'янець-Подільської повітової міліції про бій з повстанцями в містечку Фрампіль

11 травня 1922 р.
Сов. секретно

Доношу, что в ночь с 10 на 11 мая около 13 часов в м. Фрамполь при задержании известных бандитов из шайки Худяка, которой теперь управляет житель м. Фрамполя Лижник Петр, [я] был обстрелян из хаты Лижника Адама. Бандитами было произведено до 30 выстрелов, с нашей стороны — 16 выстрелов. В экспедиции по задержанию участвовали политрук Наумов, милиционеры Янковский, Комарницкий, Кушнир Тимофей и агент КУЧК по борьбе с бандитизмом Иванов Миколай. Благодаря перевесу, темноте и более благоприятной обстановке для бандитов, таковых задержать не удалось. Со слов задержанных соучастников, б[ывших] в той же хате во время перестрелки, видно, что один бандит, фамилия неизвестна, происходит из с. Сказенец Проскуровского уезда, был ранен, но был забран. С нашей стороны потерь нет. Милиционеры и агент Иванов действовали энергично и заслуживают поощрения.

По имеющимся сведениям от населения, базой для бандитов служит с.с. Савенцы и Сказенцы Проскуровского уезда. В настоящее время банда Лижника имеет

до 40 человек, но вся она разбита на группы по 4 — 5 человек и один лишь раз, 9 мая, видели таковую числом до 20 человек с пулеметом Люиса. Бандиты совершают налеты, но никого не убивают. Получены точные сведения о том, что они думают совершить налет на фрампольскую милицию, которая по ночам от них скрывается ввиду того, что там имеется лишь 3 милиционера. Местная власть во главе с председателем Куевского Волисполкома бездействует и никаких мер не принимает, боясь мести бандитов, т. к. все начальство состоит из местных жителей. Высланные отряды, не достигают цели, т. к. население, боясь мести, их не выдает, хотя настроено по отношению к бандитам враждебно. Цель банды — грабеж. Хотя глава банды Лижник Петр хочет популяризовать ее в глазах населения и придать ей окраску политическую, в разговорах упоминая о том, что они распоряжения получают из бригад из заграницы. Лижник, при неудачном бросании бомбы, ранил себя и имеет оторванными 3 пальца левой руки (большой, указательный и средний). Вооружение банды хорошее, патронов и гранат имеют в достаточном количестве (инфор[мация] селян), имеют пулемет Люиса, который никогда, однако, в дело не пускали. Бандиты, однако, предпочитают при первом появлении группы 5 — 6 человек скрываться и места для укрытия имеют очень хорошие, т. к. поиски никогда не дают никаких результатов.

Прошу вашего распоряжения о командировании в мое распоряжение 6 — 10 охотников милиционеров, придав к ним 3 конных, а также уведомить в Проскурове милицию о том, что возможны с нашей стороны операции при преследовании бандитов в с. Сказинцах, отстоящих в 5 верстах от границы моего района. А также выдать 10 шт. гранат. При сем прилагаю список бандитов по с. Савинцах: 1). Иван Стадник — кличка Волк, 2). Семен Басун, 3). 2 братьев Унуриевецких, 4). Василий Очеретный, 5). Семен Кулачек, 6). Шаровецкий Яков — друг Лижника, [в] Куяву прибыл из заграницы, Михаил Шасюк — Кручков Григорий (Галиция), Гурьев Владимир; с. Сказинцы: 1). Филип Григорьев Попик — Королев, 2). Иван Петрович Забсцюрка, 3). Виктор Макаус, 4). Михаил Григорьевич Пилевой, 5). Михаил Яковлевич Фурман.

Н[ачальни]к 3 района Голубинский.

ДАХм.О. — Ф. Р-274, оп. 2, спр. 15. — Арк. 27. Копія. Машинопис.

№ 22
Наказ № 4 Летичівської повітової військової наради про покарання заручників

25 липня 1922 р.

Повітова Військова Нарада, розглянувши слідчий матеріал про перебування банд та про вбивства бандитами радянських робітників та незаможних селян в селах: 1). Шеїнцях, 2). Женишківцях, 3). Божиківцях, 4). Майдан-Вербецький, 5). Кальної-Деражні, 6). Охримовці, 7). Охримовецької

Слобідки, 8). Бебехи, 9). Пироговець й виявивши, що відповідчиками всіх вищезгаданих сіл не було виконано Наказу КВО ч[исло][1] 2 та наказу Повітвійськнаради

ч[исло] 1, також не вжито було заходів до своєчасного оповіщення органів влади і близько розташованих Військових частин про місце знаходження бандитів, а також не вжито заходів до недопущення вбивства радянських робітників та незаможних селян, УХВАЛИЛА:

§ 1

На підставі Наказу КВО Ч[исло] 2 та Повітвійськової Наради Ч[исло] 1, відповідчиків:

а) с. Шеїнець:

1). Андрійчука Демида Антоновича, 38 р., власника 36 дес. землі (куркуль)

2.) Смоленського Петра Артемовича, 48 р., власника 12 дес. землі (куркуль), допустившого вбивство т. Русака і інших.

б) с. Женишковець:

3). Мельника Петра, 20 р., видавшого бандитам рад[янського] робітника та подавшого заяву нашому лет[ючому] загону про бажання вступити до банди;

в) с. Божиковець:

4). Кривицького Йосипа Івановича (куркуль),

5). Тимчука Олександра Калениковича, 44 р. (куркуль), що не повідомив владу про пробування бандитів та допомагавший розграбуванню сільського кооперативу;

г) с. Майдан-Вербецького:

6). Вояковського Станіслава Йосиповича, 35 р., власника 10 дес. землі за зв'язок з бандитами,

7). Валентюка Карпа Івановича, 33 р., за допомогу бандитам,

8). Мазуркевича Йосипа Антоновича, 38 р. (куркуль), за несповіщення влади про пробування банди в селі;

д) с. Кальної-Деражні:

9). Кацанузова Дем'яна Федоровича (куркуль),

10). Слоткінського Леона-Отон Едуардовича (куркуль) за несповіщення влади про пробування в селі бандитів та допомогу банді;

е) с. Охримовці:

11). Паку Василя Андрієва, 12) Андрусевича Михайла Володимировича,

13). Язерського Антона Івановича за невживання заходів до недопущення нальоту банди на Женишковці та волвиконком;

ж) с. Охримовецької Слобідки:

14). Лохвицького Августина Францовича, 39 р., 15) Потравного Йосипа Михайловича, 47 р., 16) Юрченко Степана Михайловича, 47 р., за те ж, що сказано в лит. Е;

з) с.Бебехи:

17). Слободяна Пилипа Федотова, 44 р., котрого син знаходиться в банді, і не виконуючого своїх обов'язків яко одповідчик;

і) с. Пироговець:

18). Мацишена Адама Михайлова,

19). Басисшоло Петра Максимовича,

20). Браславця Тодося Мосієва,

21). Закорчемного Каленика Герасимовича,

22). Музику Володимира Юстиновича,

23). Бичка Матвія Кононовича,

ЯКО ЕЛЕМЕНТ ВОРОЖИЙ РОБІТНИЧЕ-СЕЛЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ І ДОПОМАГАЮЧИЙ ВОРОГАМ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ-БАНДІТАМ РОЗСТРІЛЯТИ ТА МАЙНО КОНФІСКУВАТИ.

Вирок виконано.

§2

с.Россохи

Приймаючи на увагу, що в мент нальоту банди на село Россохи відповідчики села виконали свій обов'язок, а селяне ріжними засобами допомагали захисту червоноармійців від бандитів, до відповідчиків с.Россохи наказу КВО Ч[исло] 2 не приміняти і від виконання обов'язків відповідчиків надалі звільнити, а населенню зазначеного села висловити подяку.

§3

Повітвійськнарада подає про це до відома населення повіту і наказує відповідчикам: виконувати положені на них обов'язки і попереджує, що на випадок вбивства, поранення рад[янського] робітника або допомоги банді, відповідчики будуть надалі розстрілюватись, а майно конфісковуватись згідно наказу Повітвійськнаради.[2]

§4

Цей наказ обов'язково оголосити на всіх сільських зібраннях.

Голова Повітвійськнаради А.Глінський
Секретар Латко

ДАВін.О. — Ф. Р-925, оп. 2, спр. 823. — Арк. 54. Копія. Машинопис.

Примітки.

1. Для посилення ефективності дії армійських частин та військ ВЧК-ГПУ 22 серпня 1921 р. Постійна нарада по боротьбі з бандитизмом при РНК УСРР прийняла директиву №639, яка дозволяла введення „інституту відповідачів": „Вместо круговой поруки должен быть введен институт ответчиков, т.е. в деревне должно быть отмечено известное количество лиц … на которых соввласть должна наложить ряд обязательств по борьбе с бандитизмом". На основі 6 пунктів директиви В.Затонський, М.Петін розробили наказ КВО №2, який містив 22 пункти. Вони детально регламентували весь процес реалізації „інституту заручників". Див.: Петренко В. До питання про роль інституту „ответчиков" у придушенні селянського повстанського руху на Київщині в 1920-1924 рр.// Доба. — 1998. –№1. — С.39-45.
2. Підкреслювання в тексті.

№ 23
Витяг з постанови комісії ЦК РКП(б) про висилання професорів і викладачів вищих навчальних закладів і громадських діячів України

9 серпня 1922 р.

Фамилия, имя и отчество	Должность	Характеристика
		Подолия
[…] 42. Копержинский	Проф[ессор] ИНО	Молодой ученый. Большой националист, сын священника. В национализме дохо-дит до абсурда — развод с женой как „кацапкой". В политическом отношении по проводимым идеям является безусловно вредным.
43. Орлов А.М.	Асси[стент] ИНО	Начинающий ученый. Принимал участие в Петлюровском движении, в прошлом пытался пробраться по погранполосе с подложными документами. Был заподоз-рен в связи с подпольными организация-ми. Тип вредный.
44. Бауэр Н.Н.	Проф[ессор] ИНО	Руководитель кафедры геодезии. Одно-временно состоит ректором с-х институ-та в Каменеце. Принимал активное участие в Петлюровском движении и ранее при Петлюре работал в департа-менте Земледелия. Тип вредный.
45. Запольский	Рек[тор] ИНО	Председатель Педагогического Совета. Сторонник возрождения старой школы, имеет огромный авторитет среди лекторов. Тип вредный.
46. Подольский	Проф[ессор] ИНО	Читает лекции по политэкономии. Член партии „Народной Свободы", присяжный поверенный. Б[ывший] служащий Нарского суда, выставлялся кандидатом народного суда от партии „Народной Свободы". Активно особенно себя ничем не проявлял, остался при старых убеждениях и является не безвредным.
47. Окисюк […]	Преп[одават ель] ИНО	Исключен из состава преподавателей из-за организации автокефального движе-ния. Настоящее время посвящен в архие-реи. Тип, несомненно, вредный во всех отношениях и подлежит изъятию в первую очередь.
[…] 77. Рабин Ефим Вениаминович	Юрист	Был членом районного комитета ОЕСРЕ, член Украинской Центральной Рады. В настоящее время работает в губюсте, выступает в трибунале в качестве прав защитника. Берет на себя дела явных преступников за приличное вознагра-дение. Свое высокомерное, насмешливое отношение к мероприятиям Соввласти проявляет среди обширного круга своих знакомых и своей клиентуры.

„3 августа" 1922 г. г. Харьков

Председатель Госполитуправления Украины
Врид нач[альника] СОЧ
Начальник III отделения
Верно: Н[ачальни]к 4-го отд[еления] СО ГПУ И. Решетов

Список утвержден постановлением комиссии ЦК РКП(б) от 9/VIII-[19]22 г.
18/VIII [1922] Н[ачальни]к 4-го отделения] СО ГПУ И. Решетов

Друкується за: Высылка вместо расстрела. Депортация интеллигенции в документах ВЧК-ГПУ. 1921 — 1923. — М.: Русский путь, 2005. — С. 97, 102.

Примітки.

1. Широкого розголосу набула зініційована В. Леніним акція з вислання за кордон ряду відомих письменників, вчених. Звертаючись до голови ВЧК Ф. Дзержинського, 19 травня 1922 р. голова РНК РРФСР писав: „Тов. Дзержинський! До питання про висилку за кордон письменників і професорів, що допомагають контрреволюції. Треба це підготувати старанніше. Без підготовки ми наробимо дурниць. Прошу обговорити такі заходи підготовки … Зібрати системні відомості про політичний стан та літературну діяльність професорів і письменників. Доручити це тямущій, освіченій і акуратній людині в ДПУ". Див.: В .И. Ленин и ВЧК. Сборник документов (1917–1922). — Москва: Политиздат, 1987. — С. 54. Аналогічна акція активно готувалася і в Україні. Президія ВУЦВКу 29 серпня 1922 р., розглянувши питання „Про висилку за кордон антирадянської інтелігенції", затвердила список представників української наукової і творчої інтелігенції, які мали бути депортовані за межі СРСР. Список осіб був підготовлений, представлений ДПУ і спеціально створеною міжвідомчою Комісією. Див.: ДАРФ. — Ф. 1235, оп. 39, спр. 86. — Арк. 231. У деяких відомих українських вчених вже відібрали паспорти. Але Оргбюро ЦК КП(б)У 20 листопада 1922 р. наголошувало: „Звернутися до політбюро ЦК РКП(б) з проханням переглянути цю постанову, повідомивши наступні мотиви: 1. Українські професори, що висиляються за кордон, мають щирий прийом з боку Чехословацького уряду, який охоче надає їм кафедри у Празькому університеті і, особливо, у відкритому для української еміграції Українському університеті, тому по-петлюрівському налаштовані професори прагнуть виїхати за кордон, і вислання, таким чином, не є для них покаранням. Українська еміграція, поповнившись інтелектуальними силами, міцніше за´рунтовується і важче піддається розкладанню". Див.: ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 6, спр. 30. — Арк. 98 зв. Тривалий час статистичні відомості щодо депортованих вчених України практично не використовувались дослідниками. Доктор історичних наук В. Гусєв, проаналізувавши документи, виявив, що на вислання з України за кордон було визначено 77 чоловік. З них 47 працівників вищої школи, 32 з яких мали звання професора. Серед них С. Єфремов, В. Чехівський, 15 медичних працівників та інших представників інтелігенції Харкова, Києва, Катеринослава, Одеси, Кам'янця. Див.: Гусєв В. Застосувати як одну з репресивних мір проти професури вислання за межі Федерації // Віче. — 1994. — № 10. — С. 119–123; ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 6, спр. 29. — Арк. 98.

№ 24

Наказ № 5 Летичівської повітової військової наради до населення повіту про видачу повстанців загону та їх прихильників

6 вересня 1922р.

§ 1

Оголошується для відома громадян Летичівського повіту, що банда Гальчевського в кількості 230 шаблюк, була надибана нашими червоними частинами в межах Войтовецької волості, де й мали змогу вступити з нею в перший бій. Дякуючи цьому банда понесла побиванку, бо в ці бойові сутичці було вбито 7 чоловік бандитів, з яких 2 було помішника отамана й кинулась тікати, але наші частини, пильнуючи за нею більше 200 верстов, настигали її ще зо три рази і каждий раз розбивали. Таким чином через Н.-Ушицький та Могилівський повіти загнали її до Каменецького повіту, в якому менту вона після прийнятих боїв складалась тільки з 55 чоловік на чолі з Гальчевським (він же й Орел), яким вдалося перейти кордон й сховатися в Польщі. Шляхецькою владою вони були обеззброєні й надіслані углиб.

Так що в сучасний мент банди Гальчевського (Орла) немає. Летичівський повіт від банд очищений.

§ 2

Зараз перед Волвиконкомами та Волкомнезамами стоїть завдання знищення всього коріння бандитизму, задля чого Повітвійськнарада наказує:

а). Негайно оглядіти всю площу боїв й весь шлях відходу бандитів на предмет знаходження кинутого бандитами майна, як то: зброї, коней, сідел, одягу, паперів, печаток та іншого.

б). Виявити вірну кількість забитих бандитів та коней.

в). Працю цю провадити при допомозі сільрад, комнезамів, користуя також й відповідчиків.

г). О наслідках цієї праці донести Повітвійськнараді на протязі 4-х діб з дня оголошення цього наказу.

§ 3

Волвиконкомам негайно віддати наказ всім сільрадам й комнезамам про негайне затримання всіх поутікавших бандитів, з'явившихся та з'являющихся по селам, дорогах чи лісах, а також затримувати всіх з'являющихся з голеними головами, позаяк частина бандитів поголила собі голови, й всіх поранених, яких під охороною надсилати до Повітвійськнаради.

До цієї праці притягти також всіх відповідчиків.

§ 4

На випадок, коли в селі, чи в окрузі на п'ять верстов від села будуть знайдені ховающієся бандити, які родом з того чи іншого села, то відповідчики того села будуть притягнуті до відповідальності по наказам КВО Ч[исло] 2, Повітвійськнаради Ч[исло] 1, а сільради й комнезами будуть заарештовані та віддані до суду Ревтриба, як живо допомагаючі бандитизму.

§ 5

Всім чатам комнезамів вжити всіх заходів, аби зловити останніх блукаючих по лісам бандитів.

§ 6

Сільрадам й комнезамам негайно повідомити Повітвійськнараду про всіх осіб, маючих зв'язок з бандитами, а також допомагавших бандитам годуватись, постачатись та інше, в противнім разі, коли буде виявлено, що сільради, комнезами чи відповідчики знали про таких осіб та не донесли, то розправа з ними буде швидка.

§ 7

Волвиконкомам негайно скликати всіх голів сільрад, яким дати цей наказ для оголошення на зібраннях.

§ 8

Наказ цей як бойовий виконати в цілому й в певній мірі.

Голова повітової Військнаради А.Глинський
Секретар П.Латко

ДАВін.О. — Ф. Р- 925, оп. 2, спр. 823. — Арк. 58. Друкарський відбиток

№ 25
Наказ Кам'янець-Подільського повітового виконкому про реєстрацію колишніх офіцерів та чиновників

5 січня 1923 р.

1. В развитии приказа Камуезисполкома от 30 ноября 1922 г. за № 177.

Обязываются явкой в Камуездное Погранотделение ГПУ все лица, которые находились на территории занятой белыми армиями, но не служившие в таковых, а именно:

а) бывшие офицеры старой армии, в) военчиновники старой армии, в) военчиновники военного времени старой армии, г) юнкера старой армии, д) вольноопределяющиеся старой армии, е) лица командного и административного состава Красной Армии, попавшие в плен в белые армии и вернувшиеся обратно в Совреспублику (неинтернированные).

2. Все бывшие офицеры старой армии, военчиновники старой армии, военврачи старой армии, служившие в рядах старых армий без различия занимаемой должности. Все лица рядового унтер-офицерского звания старой армии, служившие в рядах белых армий в должностях командных или административных.

3. Ответственность за несвоевременную явку лиц указанных категорий возлагается персонально на заведующих и председателей учреждений в коих данные лица служат, а, главным образом, на них самих.

4. Первым днем явки назначается 10 января 1923 года. Последним — 30 января 1923 года.

5. Все лица поименованы в 1 и 2 пунктах настоящего приказа, уклоняющиеся от явки будут немедленно арестовываться и предаваться суду, как не подчиняющиеся распоряжениям Соввласти.

6. Всем Волисполкомам не местах широко распространить настоящий приказ, о чем донести.

ВР. Предуисполкома	Завьялов
Нач. Камуездпогранотделения Подгуботдела ГПУ	Подзаходников
Секретарь Уисполкома	Марчук

ДАХм.О — Ф. Р- 284, оп. 1, стр. 6. — Арк. 7. Друкарський відбиток.

№ 26

Телеграма начальника Подільського губвідділу ДПУ І. Леплевського секретарю Кам'янець-Подільського окружкому КП(б)У про ставлення до перебіжчиків

3 березня 1923 р.

Сов. Секретно

Всех пересекающих границу т.е., переходящих к нам из Польщи и Румынии, кто бы они ни были, даже называющие себя членами партии, рассматривать как агентов. Ни в коем случае не освобождать, даже под подписку, арестовывать и направлять в Подгуботдел ГПУ.

Путем тщательного опроса стараться выяснить полит-физиономию, завести на каждого дело отнюдь не препровождая без такого. Кроме того, завести на всех лиц особый учет, давая 2-х недельному обзору сведения о таковых.

Получение о принятых мерах сообщите.

Нач[альник] Под[ольського] губотдела ГПУ	Леплевский[1]
Врид. секретаря губкома КП(б)У	Прокопов

ДАХм.О. — Ф.П-3, оп. 1, спр. 76. — Арк. 2. Завірена копія. Машинопис.

Примітка.

1. Леплевський Ізраїль Мойсейович (1894 — 1938) — народився у м. Брест-Литовську в єврейській родині робітника — Тютюнника. В органах ВУЧК-ГПУ-НКВД з 1918 р. обіймав відповідальні посади у Катеринославському, Самарському губвідділах ГПУ. 16 лютого 1923 р. — голова Подільського губвідділу ГПУ. З 1934 р. — нарком внутрішніх справ Білорусії, у червні 1937 р. призначений наркомом внутрішніх справ Української РСР. Розстріляний в 1938 р.

№ 27

Наказ № 10 по гарнізону м. Кам'янця-Подільського про посилення режиму охорони міста та околиць

15 квітня 1923 р.

1. Ввиду участившихся случаев нападения на граждан города, а также и на ответственных совработников с целью грабежа и убийств, а по сему в целях искоренение бандитизма, приказываю:

2. Всем командирам воинских частей, расположенных в гарнизоне Каменца, с получением настоящего приказа немедленно принять самые суровые меры к ликвидации указанных случаев.

3. Во изменения параграфа 5 ранее изданного приказа по Гарнизону за № 15 ночное хождение по Гарнизону разрешаю до 24-х часов, после установленного времени лиц не имеющих на руках пропусков задерживать и арестовывать до выяснении личности.

4. Наблюдается, что лица, не имеющие никакого отношения к Красной Армии не смотря на ряд ранее изданных приказов, продолжают ношение формы РККА категорически воспрещаю и с момента издания приказа снять таковые.

5. Лица, не имеющие разрешения на право ношения огнестрельного оружия, немедленно зарегистрироваться в Окротделении ГПУ, где и получат таковое.

6. Наблюдение за выполнением настоящего приказа возлагаю на Коменданта города.

Начальник гарнизона города Каменца
Комбат 21-го погранбата — Моисеенко.
Военком — Кузоваткин.
Адъютант — Бородин

ДАХм.О. — Ф. Р- 284, оп. 1, стр. 1. — Арк.106. Друкарський відбиток.

№ 28

З доповідної записки голови комісії з обстеження роботи низового апарату Подільської губернії[1] С.Буздаліна членам ЦК КП(б)У, ЦКК і особисто Й. Сталіну про діяльність органів ДПУ на Поділлі

5 вересня 1923 р.

Конфиденциально

[…] В конце 1922 года были созданы Губотделом ГПУ опертройки по выкачке оружия, и как видно из дел, они организовались с правами репрессий — расстрелов. Всех троек было 6: Каменецкая, Ново-Ушицкая, Летичевская, Литинская, Проскуровская, Жмеринская. Седьмая Губчрезтройка стояла на ст. Комаровцы, с. Волковинцы. Председателем был политически ограниченный член партии Констодогло. Означенными тройками никто не руководил, ни Военное Совещание Подолии, ни Губотдел ГПУ. Если бы, однако, это вызвалось необходимостью, то можно было бы выслать Чрезвычайную сессию губернского суда, т.е. по существу военный суд самым ускоренным производством, без допущения защиты в суде и с правом непропуска кассационных жалоб. Опертройкам не было дано инструкций и все делалось несерьезно, без руководства со стороны руководства ГПУ Подолии.

Сам метод работы заключался в разверстке оружия по селам, за недоставку же оного числа брались заложники, которые и расстреливались при невыполнении разверстки. Пример приведем из взятых наугад 2 дел из груды лежащих в беспорядке в ГПУ. Одно из них — № 161 — показывает, насколько упрощен был в тройках сам порядок осуждения к расстрелам: по этому делу расстреляно 3 человека, в том числе

безграмотная вдова 60 лет. Другое — № 96 — характеризует систему выкачки оружия, имеющегося в деле приказом № 2. В нем предлагается в течении 48 часов сдать все имеющееся у населения оружие. Причем указывается, с одной стороны, количество дворов — 260, а с другой — оружие: винтовок — 130, обрезов — 87, револьверов — 43, шашек — 26, патронов — 1300, седел — 5.

В списках расстрелянных есть женщины, расстреливались 17 лет девушки, и, по сообщению сотрудников ГПУ, был случай, когда расстреляли старика 90 лет. По спискам, довольно не полным, число расстрелянных 580 чел., а по неофициальным — до 1000 с лишним человек. Крестьян расстреливали на сходе, а также заставляли заложников просить общество, чтобы оно выполнило наряд на оружие и тем спасло бы их от смерти. Из дела № 96, взятого в селе Коржевцы, видно, что крестьяне приносили охотничьи ружья, фляги, артиллерийские стаканы, гильзы, лопатки, и не удивительно, что крестьяне были так терроризированы всем совершающимся, что покупали винтовки у наших красноармейцев, чтобы выполнить наряд, а также посыпали дороги песком на протяжении 7 верст.

По сообщению нескольких партработников, их встречали с хлебом и солью, к услугам кололи свиней и овец, к их столу приготовлялось все, что только вообще крестьянин мог приготовить. Он был терроризирован и хотел умилостивить эту тупую машину смерти. Означенные опертройки работали в уездах, но от уездов никто к ним не входил и они свою работу вели не только вне контакта, но и не в соприкосновении даже с уездной советской властью, как и парторганизациями.

Население беспомощно билось, уезд ничего не мог сделать против ненужных, не вызываемых силой обстановки этих расстрелов, а губерния была далеко, а к тому же губерния в лице Заковского[2] сдала эту работу Костондогло вроде на откуп.

При расстрелах, как правило, имущество конфисковывалось и, по сообщению сотрудников Губчрезтройки, было очень много: брали все, начиная с одежды и пожитков крестьянина — рогатым скотом, лошадьми и свиньями, а когда мы задали вопрос начальнику ГПУ Леплевскому, можно ли по записям проверить конфискованное, он указал на большой сундук, где были свалены все дела опертроек, и сказал, что если здесь найдем, то хорошо, но надо полагать, что книг нет. Просим создать комиссию для расследования деятельности верхушки.

В марте сего года Леплевский организовал работу троек так, что они изъяли 5000 винтовок без единого выстрела, ибо тройки не наделены правом репрессий в виде расстрелов. Нам скажут, что крестьяне во вторую выкачку сдавали оружие лучше под впечатлением террора первой выкачки. Однако это не так, ибо важна основа системы и посылка более ответственных товарищей, а также отсутствие системы грубой разверстки.

Выводы: Отстранить от должности бывшего начальника Подольського ГПУ, ныне начальника Одесского ГПУ Заковского, а также сотрудников Контодонгло и Попова и других, виновность коих в процессе следствия обнаружится.

Председатель комиссии Буздалин[3]
Член комиссии Винников

ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 20, спр. 1668. — Арк. 199-201. Оригінал. Машинопис. Опуб.: Політичні репресії на Поділлі (20 — 30 — ті рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 64-65.

Примітки.

1. Комісія була створена відповідно до постанови ВЦВКа від 29 серпня 1923 р.
2. Заковський Леонід Михайлович (Штубіс Генріх Ернестович) (1894 — 1938) — народився у бідній селянській родині. Латиш. Освіта — двокласне елементарне училище. З 15-ти років брав участь у соціал-демократичному русі. Неодноразово заарештовувався за революційну діяльність. В органах ВУЧК-ГПУ-НКВД з 1918 р. Займав відповідальні посади в Московській та Одеській губернській надзвичайній комісії. З березня 1921 р. — голова Подільської губернської надзвичайної комісії. З 1926 р. по 1932 р. — повноважний представник ОГПУ по Сибірському, Західносибірському краю та Білорусії. З липня 1934 р. — нарком внутрішніх справ Білорусії. З січня 1938 р. — заступник наркома внутрішніх справ СРСР. Розстріляний в 1938 р.
3. Буздалін Сергій Феоктистович (1892-1938) — народився в селянській родині. Член Комуністичної партії з 1914 р. З листопада 1917 р. — голова Харківського виконкому. З травня 1921 р. працює в Наркоматі юстиції, а згодом — голова Верховного Суду УРСР.

№ 29
Протокол засідання міжвідомчої комісії ВУЦВК і Реввійськради спільно з представниками Кам'янець-Подільського окрвиконкому, окружкому КП(б)У, окрвідділу ДПУ та відділу праці про виселення „небажаних елементів" з прикордонної смуги

10 лютого 1924 р.

Слушали: Тов. Левандовский докладывает, что в ВУЦИК поступили материалы от ГПУ УССР и разведорганов о том, что в приграничных округах наблюдается наплыв реэмигрантов-бессарабцев и демобилизованных красноармейцев, кои, в силу нахождения на чужбине, находятся в ужасных условиях и деклассируются. Из поступивших материалов видно, бессарабцы, отставая в своем революционном энтузиазме, используются врагами Советских республик, занимаются контрабандой и прочими неблаговидными действиями. Демобилизованные красноармейцы в аналогичном состоянии, без работы, средств к существованию и, в силу этого, занимаются также неблаговидными действиями. Это создает известную угрозу для Красной Армии, в частности для красноармейцев, как вредный пример. ВУЦИКом организована комиссия для проверки состояния погранокругов. В данном отношении такова прибыла в Кам[енецкий] округ. Просит представителей местной власти высказатся.

Тов. Люшков докладывает, что округ наводнен бессарабцами, бежавшими из Румынии, кои до сих пор мечтали об освобождении Бессарабии и о возврате на родину. Ныне революционный энтузиазм у них не угас, видят, что освобождение Бессарабии далеко и в них прорывается тяготение на родину. Возврат на родину для них невозможен и они ищут пути для легализации. Это учтено румынскими разведывательными органами и они на этой почве используют бессарабцев в целях шпионажа, обещая, в виде вознаграждения, легализацию и свободное возвращение на родину.

Вся масса бессарабцев делится на две части. Одну, живущуя на границе, разложенну, в количестве 150 человек необходимо изъять из погранполосы. Вторую часть, менее разложенную, не имеющую занятий, можно использовать на работах в местностях, подальше от границы.

Тов. Макаров, дополняя доклад, указывает, что неблагонадежным элементом являются исключительно реэмигранты. В отношении же улучшения положения демобилизованных красноармейцев, местными властями были приняты решительные меры и из числа зарегистрированных безработных демобилизованных 150 человек, 137 устроены на работах. Осталось неустроенными человек 20. Местный бюджет на улучшение положение безработных демобилизованных отпустил по двум кварталам 500 червонных рублей, но эта помощь мизерная. Оставшиеся голодают, а денег нет. Необходима срочная помощь в данном случае Центра. Указывает на то, что в наш округ прибывают демобилизованные части, ранее стоявшие на Подолии и не связанные с ней. Отправить таковых отсюда необходимы средства. В качестве меры Окрисполком думает организовать сельскохозяйственный коллектив, дабы прикрепить к таковым и бессарабцев. Но мера, как видно, не удастся, ибо бессарабцы тяготеют к границе, где нажива (контрабанда) легка. Удерживать этот элемент нельзя, ибо близость границы его разложила. Таковых необходимо убирать.

Тов. Маркус интересуется, пойдут ли бессарабцы на работы в другие местности или все таки будут тяготеть к границе.

Тов. Подзаходников в ответ, дополняя доклад тов. Люшнова, указывает, что первую часть (разложенных) необходимо высылать в отдаленные губернии, ибо она будет тяготеть к границе, а вторую часть можно использовать на работах, опять таки подальше от границы.

Инспектор труда Сигал докладывает, что соотношение зарегистрированных на бирже труда демобилизованных красноармейцев и бессарабцев меняется по временам года. Летом вся масса направляется в деревни на работы, а зимой возвращается в город. Из числа зарегистрированных безработных демобилизованных красноармейцев, больший процент падает на демобилизованных в 1921 году. Помощь им оказывается Соцстрахом по категориям в сумме первой — 6 руб. 75 коп. червонных и второй — 4 руб. 48 коп. червонных в месяц. Наблюдаются случаи отказа идти на работы в учреждения находящихся на местном бюджете, в виду малых ставок в таковых. Высказывает свое предположение, что если принять меры к улучшению положения демобилизованных, то приток таковых будет больше. Вся масса и по ныне находящаяся в районе хлынет в Округ. Особенно будет приток бессарабцев. Предполагает, что цифра тогда дойдет до 500 человек.

Тов. Тульпа задает вопрос тов. Сигалу, на чем он основывается, указывая цифру 500.

Тов. Сигал указывает, что это его личное соображение и он его основывает на периодическом притоке в бирже труда.

Тов. Левандовский интересуется помощью, оказываемую Собезом.

Тов. Макаров отвечает, что Собез абсолютно никакой помощи не оказывает из-за отсутствия средств.

Тов. Левандовский, выявив из докладов о том, что в округе нет комиссии помощи больным, раненым и демобилизованным красноармейцам указывает, что организация

ее необходима, ибо она может оказать существенную пользу в деле улучшения положения демобилизованных.

Тов. Подзаходников отмечает трудности административного выселения без плана. Указывает на пример выселения контрабандистов из округа летом прошлого года. Средств не было, приходилось выселяемым выехать, таковые или отказывались выехать или же с первой станции возвращались снова и становились в силу притеснения их активными нашими врагами. Необходимо указание Центром места выселения, направления средств для выполнения таких заданий. Указывает, что в отношении перебежчиков ГПУ имеет определенные указания: высылает перебежчиков по литерам, средства же, для пропитания таковых, не имеет.

Как факт о необходимости скорейшего выселения разложенного элемента, указывает, что разложенная масса в части своей является активистами нашей бывшей вооруженной закордонной работы. Ныне, будучи разложенной, может это повторить без нашего ведома и это поставит Республику перед конфликтом с соседями.

Постановили:

1. Констатировать, что часть демобилизованных красноармейцев, в числе 150 человек в Каменецком округе размещены на работы и дальнейшее размещение их на работах в большем размере, на месте невозможно.

2. Считать нежелательным оказание постоянной помощи демобилизованным красноармейцам в пределах погранокругов, ибо это усилит приток демобилизованных в эти округа.

3. Считать необходимым, чтобы в ближайшее время из погранокругов был выселен погранично неблагонадежный элемент, причем Центр должен немедленно выработать правила административной высылки из погранокругов, указать точно места высылки: стоимость проезда, питания в пути и т. д.

4. Просить Реввоенсовет Республики воспретить приказом направление демобилизованных красноармейцев в погранокруга, за исключением красноармейцев имеющих в них свое постоянное занятие и местожительство.

5. Считать необходимым, остальных демобилизованных из погранокругов, а также реэмигрантов, не подлежащих высылке, использовать на работах вне пограничных губерниях. Отметить возможность использования их в колхозах, и определенной части их, по персональному указанию ГПУ в милиции.

6. Считать необходимым, чтобы ВУЦИКом были немедленно даны указания местам и отпущены средства на цели помощи политэмигрантам и перебежчикам.

7. Считать необходимым, чтобы при Окрисполкоме немедленно была организована комиссия помощи больным, раненым и демобилизованным красноармейцам. Просить отпустить этой комиссии средства.

8. Считать необходимым, чтобы губернскими органами власти была составлена теперь же смета на вышеотмеченные необходимые мероприятия для направления ее в центр.

Секретарь

ДАХм.О.– Ф. П — 3, оп. 1, спр. 76. — Арк. 61 — 63. Копія. Машинопис.

№ 30

З доповідної записки начальника Шепетівського окрвідділу ДПУ секретарю Шепетівського окружкому КП(б)У про ситуацію в окрузі за період з 1 липня по 1 жовтня 1925 року

[не раніше 1 жовтня 1925 р.]

В начале июля месяца сего года в Шепетовском окружном отделении ГПУ состояла на учете банда „Карзанова“ в 5 — 6 человек, каковая оперировала в Славутском районе. В состав банды входили жители закардона. Политической окраски банда не имела и занималась исключительно грабежами проезжающих крестьян. Банда оперировала в районе, каковой по своей лесистой и природной местности издавна славился бандитизмом, так как указанная местность благодаря близости границы создает благоприятные условия и возможность для прохода контрабандистов, которых бандиты грабят. В том же месяце в Красиливском районе появилась снятая с активного учета банда Базюка, бывших красноармейцев 2-й Черказдивизии, насчитывающая 3 человека. Банда также политической окраски не имела и занималась уголовщиной.

Всего по округу в июле месяце зарегистрировано 48 случаев конокрадства, из коих 18 случаев, т. е. 35 %. Больший процент конокрадства относится за счет Староконстантиновского, Красиливского и Судилковского районов.

Высокий процент конокрадства в указанных районах объясняется тем, что границы указанных районов прилегают к Проскуровскому округу, куда конокрады сплавляют большую часть краденых лошадей.

В июле месяце сего года ликвидированы были в округе нижеследующие бандгруппировки и отдельные бандиты.[…]

В указанном периоде времени имел место случай преступления низового аппарата, каковой мог повлиять на рост бандитизма и проявлялся в следующем:

Лесник Ямпольского подлесничества Коновалов, пользуясь своим служебным положением, создал нездоровую атмосферу среди крестьян окружающих сел, чем возбудил против себя последних. Так, Коновалов деспотически обращался с селянством, требовал от них услуг, снабжения его водкой и т. д. На этой почве произошел инцидент — Коновалов задержал на пастбище в лесу гр-на села Писаревки Красиливского района — Терентия Разумного и его племянника, последние пришли просить возвратить им захваченных Коноваловым лошадей. За что Коновалов стал избивать Терентия Разумного. Тогда племянник Разумного выхватил из кармана револьвер и наставил на лесника, испуганный Коновалов бросился бежать, оставив винтовку с патронами. Граждане Разумные вынули затвор из винтовки, изъяв лошадей, пошли домой. Боясь преследования сельских властей, ушли в лес, где и скрывались вместе с другими неизвестными лицами. Путем известного подхода нам удалось склонить вышеуказанных граждан к явке в Окротдел и после допроса они были освобождены. Гр-н Коновалов привлечен к ответственности. […]

Статистические данные о движении преступности за период с 1-го июля по 1-е октября сего года:

Количество вооруженных ограблений ..... — 15
Конокрадство ..... — 99
Убито частных граждан ..... — 10
– сослужащих ..... — 1
Ранено ..... — 1
Убито служащих погранохраны ..... — 1
Самосудом воров ..... — 1
Ликвидировано банд:
негруппового бандитизма — вооруженных шаек ..... — 7
Задержано бандитов ..... — 29
– отдельных бандитов ..... — 10
Отобрано оружия: обрезов ..... — 5
– винтовочных патронов ..... — 83
– пороха для набинки патронов ..... — 3 ф.
Раскрыто конокрадства ..... — 35

По религиозным течениям

За истекшие три месяца происходили сначала глухая, а потом открытая борьба между обновленчеством и Тихоновщиной, чего до сих пор не было в нашем округе. Подавляющая масса духовенства во главе с епископом примкнула еще с января сего года к обновленчеству. 20-го августа произошло полное отделение одного благочиния и переход к Тихонощине. Пленум духовенства бывшего Изяславского уезда в августе вынес постановление о неподчинении Харьковскому Синоду, как неканонической власти. Но это постановление не вошло в законную силу ввиду неутвержденных его епископом. Отдельные благочинные и сельские священники находятся или в выжидательном положении в смысле причисления себя к той или другой церковной группировке, или выражают открытое недовольство синодом.

Разрешен съезд духовенства округа, который должен быть в октябре сего года в г. Шепетовке для решения вопросов о переходе на новое территориальное деление. Выборы и содержание епископа, епархиального управления и местонахождение их, образование самостоятельной епархии подчиненной Харьковскому Синоду непосредственно (до сих пор в нашем округе есть только викариальный епископ, подчиненный Губернскому епископу и губернскому епархиальному управлению). Предполагается, что первое на съезде будет на стороне обновленцев.

Много надежд на умиротворение ожидает духовенство от предстоящего вселенского собора, срок созыва коего еще неизвестен.

Тихоновское течение округа во главе с епископом Полонским Максимом, продолжает усиленную работу против обновленчества, имел значительную поддержку из Житомира. Однако доминирующая роль остается за обновленчеством.

Украинское автокефально-липковское течение в округе насчитывает 20 приходов и за последний период это течение не дает количественного роста, несмотря на приезд Линковского по ряду приходов в конце июня — в начале сентября. В борьбе с обновленчеством и Тихоновщиной это течение прибегает к провокационным методам.

В просимом окружном съезде духовенства этому течению — отказано. Окружная церковная рада малодеятельная и не возглавляется авторитетными людьми вследствие чего, отчасти и по другим причинам, приходы, прилегающие к Подолии тяготеют во всех отношениях к последней. Открытых столкновений между Липковцами и другими течениями не было.

В конце июня — начале июля духовенство (главным образом Тихоновское) на почве голодовки селянства развило усиленную агитацию в пользу религии, натравляя верующих против сельбудов, хат-читален, театров и др. культурных учреждений села, встречая слабый отпор среди последних. В августе и сентябре агитация духовенства несколько уменьшилась. Селянство все же слепо верит попу и авторитет его на селе за немногим исключением весьма высокий. В свою очередь, духовенство перестало играть роль простых исполнителей верующих и переходит к систематическим проповедям, устройством религиозных собеседований, к устройству хоров и улучшению художественной стороны церковных богослужений.

Сектантское движение, главным образом, евангельские христиане, а также и баптисты, продолжают медленно, но неуклонно расти численно и улучшаясь качественно. До сих пор в округе не произведена точная официальная регистрация сектантских общин и групп из-за халатности к этой работе на местах. Это течение продолжает захватывать самые отсталые слои деревни, почти не имея в своих руках выходцев из интеллигенции и рабочих.

Нач[альник] окротдела ГПУ Дрейоандт[1]
Уполномоченный СОГ Денау

ДАХм.О. — Ф. П- 458, оп. 1, спр. 43. — Арк. 108 — 113. Оригінал. Машинопис.

Примітка.
1. Так у тексті.

№ 31
Витяг з протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про застосування вищої міри покарання з політичних справ

30 березня 1926 р.
Особая папка
Совершенно секретно

Слушали:

Постановление ЦК ВКП(б) о порядке вынесения приговоров о высшей мере наказания по политическим делам.

Постановили: [...]

а). Принять к исполнению постановление ЦК ВКП(б) о невынесении приговоров о высшей мере наказания по политическим делам без предварительной [согласованности с] ЦК ВКП(б).

б). Отменить прежний порядок утверждения решений комиссии ЦК по политделам (пр. ПБ № 7, п.7, п. „ж“ от 29.01.1926 г.).

в). Возложить на т. Скрыпника персональную ответственность за своевременное представление ПБ ЦК КП(б)У материалов о приговорах по политделам, которые должны быть вынесены судами.

г). Настоящее постановление сообщить окружкомам для неуклонного руководства под личную ответственность Секретаря Окружкома.

Секретарь ЦК КП(б)У Каганович[1]

ДАВін.О. — Ф. П-29, оп. 1, спр. 215. — Арк. 127. Завірена копія. Машинопис. Опуб.: Політичні репресії на Поділлі (20 — 30 — і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 65-66.

Примітка.

1. Керівництво Компартії України, очолюване Л. Кагановичем, підтримало рішення Політбюро ЦК ВКП(б), спрямоване на посилення контролю вищими органами партії над діяльністю судів, особливо щодо розгляду політичних справ. З одного боку, рішення свідчило про намагання призупинити ініціативу місцевих партійних органів щодо переслідувань політичних опонентів. З іншого — це був закономірний етап у процесі утвердження влади прихильників Й.Сталіна. Тепер будь-який громадянин, що був не згодний із політикою правлячої групи, автоматично ставав ворогом радянської влади й Комуністичної партії.

№ 32
Положення про комісію ЦК ВКП(б) з політичних судових справ, рекомендованих для слухання на відкритих показових процесах

23 вересня 1926 р.
Совершенно секретно

1. Комиссия ЦК по политделам состоит из 3-х товарищей по назначению Политбюро ЦК и распространяет свою деятельность на всю территорию Союза без исключения.

2. В Комиссию ЦК по политделам должны направляться местными советскими и партийными организациями обвинительные акты по всем тем делам, которым местные парторганизации придают общественно-политическое значение и считают необходимым слушать в порядке показательных процессов. Местные партийные комитеты не могут давать никаких директив судебным и следственным органам по делам, указанным в настоящем пункте, до предварительного рассмотрения их в Политбюро ЦК.

3. Комиссия ЦК по политделам докладывает Политбюро ЦК ВКП(б) о всех тех делах, которые считает имеющими общественно-политическое значение, для получения соответствующих директив и передачи таковых на места судебным органам.

4. Никаких непосредственных директив парторганизациям и судам по существу рассмотренных дел Политкомиссии (где они имеются) не дают.

Секретарь ЦК В. Молотов[1]

ДАВін.О. — Ф. П-29, оп. 1, спр. 216. — Арк. 144.Завірена копія. Машинопис. Опуб.: Політичні репресії на Поділлі (20 — 30 — і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 66.

Примітка.

1. Положення про комісії з політичних справ, затверджене Політбюро ЦК ВКП(б), означало фактичне підпорядкування судової системи СРСР партійним органам. З того часу розпочалась підготовка показових судових процесів, першим з яких була „Шахтинська справа“ в 1928 р.

№ 33

З директиви Шепетівського окружкому КП(б)У районим та міським осередкам КП(б)У про засудження діяльності троцькістської опозиції

13 жовтня 1926 р.

Таємно

Шановні товариші.

[…] Із часописів нам уже відомо, що опозиція від підпільно-фракційної роботи перейшла до відкритих виступів. Лідери опозиції зробили перші кроки в Москві, бажаючи цим самим поставити партію перед фактом дискусії. Вам відомо, як реагувало на цей виступ бюро Московського партійного комітету. Можна відверто сказати, що Центральний Комітет партії зробив все, щоб не допустити надалі таких випадків збоку опозиції, які розлагають єдність нашої партії. Вся партія в цілому повинна дати рішучий відпір всім тим, які будуть намірятись втягувати партію в дискусію. Особливо в сучасний момент, а саме з початку господарського року, коли ми проводимо напружену роботу щодо хлібозаготівлі, по сільськогосподарсь-кому податку та інше. Партія повинна віднестись зі всією рішучістю щодо охорони єдності та працездатності партії по виконанню директив партз'їздів та пленумів. Маються відомості, що опозиція наміряється проводити свою роботу у нас на Україні, розповсюджуючи свої документи та організувати окремі гуртки та інше. Необхідно, щоб партійні комітети держали в курсі справи осередки, а тому на ближчому зачиненому партзібранні осередків потрібно обговорити цей лист і осудити вчинки опозиції.

Секретар окркому

ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 74. — Арк. 114. Копія. Машинопис.

№ 34
Витяг із Кримінального Кодексу України 1927 року

Особлива частина

Розділ I

Контрреволюційні злочини

54[1]**.** Контрреволюційною вважається всяка дія, спрямована на повалення, підрив або послаблення влади робітничо-селянських Рад і обраних ними на підставі Конституції Союзу РСР і Конституцій союзних республік робітничо-селянських урядів Союзу РСР, союзних і автономних республік, або на підрив чи послаблення зовнішньої безпеки Союзу РСР і основних господарських, політичних та національних здобутків пролетарської революції.

В силу міжнародної солідарності інтересів усіх трудящих такі самі дії визнаються контрреволюційними і тоді, коли вони спрямовані проти всякої іншої держави трудящих, хоч би і такої, що не входить до Союзу РСР.

54[1]а. За зраду батьківщини, тобто за дії, вчинені громадянами Союзу РСР на шкоду воєнній моці Союзу РСР, його державній незалежності або недоторканності його території, як-от: шпигунство, видача воєнної або державної таємниці, перехід на сторону ворога, втеча або переліт за кордон — вищий захід соціального захисту — розстріл з конфіскацією всього майна, а при пом'якшуючих обставинах — позбавлення волі на строк десять років з конфіскацією всього майна. (В редакції 20 липня 1934 р. — 33 УРСР, 1934 р., № 28, ст. 239).

54[1]б. За ті самі злочини, вчинені військовослужбовцями, — вищий захід соціального захисту — розстріл з конфіскацією всього майна. (В редакції 20 липня 1934 р. 33 УРСР, 1934р., №28,ст.239).

54[1]в. В разі втечі або перельоту за кордон військовослужбовця, до повнолітніх членів його родини, якщо вони чим-небудь сприяли готованій або вчиненій зраді, або хоча б знали про неї, але не довели про це до відома влади, застосовується — позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією всього майна.

До всіх інших повнолітніх членів родини зрадника, що жили спільно з ним або були на його утриманні до моменту вчинення злочину, застосовується — позбавлення виборчих прав та заслання до віддалених районів Сибіру на п'ять років. (У редакції 20 липня 1934 р. — 33 УРСР, 1934 р., № 28, ст. 239).

54[1]г. За недонесення з сторони військовослужбовця про готовану або вчинену зраду — позбавлення волі на десять років.

За недонесення з сторони інших громадян (не військовослужбовців) — позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців. (У редакції 20 липня 1934 р. — 33 УРСР, 1934 р., №28,ст.239).

54[2]. За збройне повстання або вторгнення з контрреволюційною метою на радянську територію озброєних банд, захоплення влади в центрі або на місцях з тією самою метою і, зокрема, щоб силоміць відірвати від Союзу РСР і окремої союзної республіки будь-яку частину її території або розірвати укладені Союзом РСР з іноземними державами договори, застосовується — вищий захід соціального

захисту — розстріл або оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна і з позбавленням громадянства союзної республіки і тим самим громадянства Союзу РСР та вигнання за межі Союзу РСР назавжди з допущенням при пом'якшуючих обставинах зниження до позбавлення волі на строк не менш, як три роки, з конфіскацією всього або частини майна.

54[3]. За зносини з контрреволюційною метою з іноземною державою або з окремими її представниками, а також за сприяння будь-яким способом іноземній державі, що воює з Союзом РСР або бореться з ним шляхом інтервенції чи блокади, застосовуються — заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54[2].

54[4]. За допомогу будь-яким способом тій частині міжнародної буржуазії, яка, не визнаючи рівноправності комуністичної системи, що приходить на зміну капіталістичній системі, прагне її повалити, а також тим суспільним групам і організаціям, що є під впливом цієї буржуазії або безпосередньо організовані нею, здійснити ворожу проти Союзу РСР діяльність, застосовується — позбавлення волі на строк не менше, як три роки, з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту — розстрілу, або оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна і з позбавленням громадянства союзної республіки і тим самим громадянства Союзу РСР і вигнанням за межі Союзу РСР назавжди.

54[5]. За схиляння іноземної держави або будь-яких у ній суспільних груп через зносини з їхніми представниками, використовування фальшивих документів або іншими способами до оголошення війни, до збройного втручання в справи Союзу РСР або до інших ворожих дій, зокрема: до блокади, захоплення державного майна Союзу РСР або союзних республік, розриву дипломатичних відносин, розриву укладених з Союзом РСР договорів тощо, застосовуються — заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54[2].

*54[6]. За шпигунство, тобто за передачу, викрадення або збирання для передачі відомостей, що за змістом своїм є спеціально охоронюваною державною таємницею, іноземним державам, контрреволюційним організаціям або приватним особам, застосовується — позбавлення волі на строк не менш, як три роки, з конфіскацією всього або частини майна, а в тих випадках, коли шпигунство спричинило або могло спричинити особливо тяжкі наслідки для інтересів Союзу РСР — вищий захід соціального захисту — розстріл, або оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна, з позбавленням громадянства союзної республіки і тим самим громадянства Союзу РСР та з вигнанням за межі Союзу РСР назавжди.

За передачу, викрадення або збирання для передачі економічних відомостей, які за своїм змістом не є соціально охоронюваною державною таємницею, але які не підлягають оголошенню через безпосередню заборону закону або з наказу керівників відомств, установ і підприємств, за винагороду або безплатно організаціям і особам, зазначеним вище, застосовується — позбавлення волі на строк до трьох років.

Примітка 1. Спеціально охоронюваною державною таємницею вважаються відомості, перелічені в окремому переліку, який затверджує Рада Народних Комісарів Союзу РСР, погоджуючи з радами народних комісарів союзних республік, і який опубліковується до загального відома.

Примітка 2. Щодо шпигунства осіб, згаданих в ст. 206[1], зберігає силу ст. 206[2]. (У редакції 25 січня 1928 р. — ЗУ УРСР, 1928 р., № 11, ст. 104)[1].

*54[6]а. За розголошення відомостей, які становлять державну таємницю, вчинене особами, яким були довірені ці відомості або які могли одержати ці відомості у зв'язку з своїм службовим становищем, оскільки ці дії не можуть бути кваліфіковані як зрада батьківщини або шпигунство, — ув'язнення до виправно-трудових таборів строком від восьми до дванадцяти років.

За розголошення приватним особам відомостей, які становлять державну таємницю, оскільки ці дії не можуть бути кваліфіковані як зрада батьківщини або шпигунство, — ув'язнення до виправно-трудових таборів строком від п'яти до десяти років.

За заяву або передачу за кордон винаходів, відкриттів і технічних удосконалень, які становлять державну таємницю, зроблених в межах СРСР, а також зроблених за кордоном громадянами СРСР, командированими державою, якщо ці злочини не можуть бути кваліфіковані як зрада батьківщини або шпигунство, — ув'язнення до виправно-трудових таборів строком від десяти до п'ятнадцяти років.

Примітка. Спеціально охоронюваною державною таємницею вважаються відомості, перелік яких встановлений Радою Міністрів Союзу РСР в її постанові від 8 червня 1947 року. (В редакції Указу Президії Верховної Ради УРСР від 23 лютого 1948 р.).

*54[6]б. За втрату службовими особами матеріалів, документів і видань, які містять відомості, що становлять державну таємницю, якщо ці дії за своїм характером не тягнуть за собою за законом більш тяжкої кари, — ув'язнення до виправно-трудових таборів строком від чотирьох до шести років.

За той же злочин, якщо він спричинився до тяжких наслідків, — ув'язнення до виправно-трудових таборів строком від шести до десяти років. (У редакції Указу Президії Верховної Ради УРСР від 23 лютого 1948 р.).

*54[7]. За підрив державної промисловості, транспорту, торгівлі, грошового обігу або кредитної системи, а також кооперації, вчинений з контрреволюційною метою через відповідне використання державних установ і підприємств або через протидіяння їх нормальній діяльності, а також за використання державних установ і підприємств або протидіяння їх діяльності, вчинене в інтересах колишніх власників або заінтересованих капіталістичних організацій, застосовуються — заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54[2].

54[8]. За вчинення терористичних актів, спрямованих проти представників радянської влади або діячів революційних робітничих і селянських організацій, і за участь у виконанні цих актів хоч би і особами, які не належать до контрреволюційної організації, застосовуються — заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54[2].

*54[9]. За зруйнування або пошкодження з контрреволюційною метою через вибух, підпал або іншими способами залізничних та інших шляхів і засобів сполучення, засобів народного зв'язку, водопроводу, громадських складів та інших споруд або державного чи громадського майна застосовуються — заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54[2].

54[10]. За пропаганду або агітацію, яка полягає в заклику до повалення, підриву або послаблення радянської влади чи до вчинення окремих контрреволюційних злочинів (ст.ст. 54[2] - 54[9]), а також за розповсюдження чи виготовлення або зберігання літератури того самого змісту застосовується — позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців.

За ті самі дії під час масових заворушень або з використанням релігійних чи національних забобонів мас, або у воєнній обстановці, або в місцевостях, оголошених

на воєнному стані, застосовуються — заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54^2.

54^{11}. За всяку організаційну діяльність, спрямовану на підготування або вчинення передбачених в цьому розділі злочинів, а також за участь в організації, утвореній для підготування або вчинення одного з злочинів, передбачених в цьому розділі, застосовуються — заходи соціального захисту, зазначені у відповідних статтях цього розділу.

54^{12}. За недонесення про певно відомий підготовлюваний або про вчинений контрреволюційний злочин застосовується — позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців.

54^{13}. За активні дії або активну боротьбу проти робітничого класу і революційного руху, проявлені на відповідальній або секретній (агентура) посаді за царського ладу або в контрреволюційних урядів у період громадянської війни, застосовуються — заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54^2.

*54^{14}. За контрреволюційний саботаж, тобто за те, що будь-хто свідомо не виконає певних обов'язків або навмисно недбало їх виконає з спеціальною метою послабити владу уряду і діяльність державного апарату, застосовується — позбавлення волі на строк не менш, як один рік, з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту — розстрілу з конфіскацією майна.

Розділ II
Злочини проти порядку управління

55. Злочином проти порядку управління визнається кожна вчинена без контрреволюційної мети дія, яка порушує правильну діяльність органів управління чи народного господарства або послаблює силу і авторитет влади і поєднана з опором органам влади, перешкодою їх діяльності або непокорою законам.

А. Особливо для Союзу РСР небезпечні злочини проти порядку управління

56^{15}. Особливо небезпечними для Союзу РСР злочинами проти порядку управління визнаються ті з зазначених у попередній статті злочинів, що хитають основи державного управління та господарської могутності Союзу РСР і союзних республік.

56^{16}. За масові заворушення, які супроводжуються погромами, руйнуванням залізничних шляхів або інших засобів сполучення і зв'язку, вбивствами, підпалами та іншими подібними вчинками, застосовується:

а) до організаторів і керівників масових заворушень, а також до всіх учасників, що вчинили зазначені вище злочини або збройно вчинили опір владі, — позбавлення волі на строк не менш, як два роки, з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту — розстрілу з конфіскацією майна;

б) до інших учасників — позбавлення волі на строк не більш, як три роки.

За масові заворушення, не обтяжені злочинами, зазначеними вище, але поєднані з явною непокорою законним вимогам влади, або з протидіянням виконанню

покладених на неї обов'язків, або з примушенням її виконувати явно незаконні вимоги, застосовується — позбавлення волі на строк не більш, як один рік.

56[17]. За бандитизм, тобто за організацію озброєних банд та участь у них і в організованих ними нападах на радянські і приватні установи або поодиноких громадян, за зупинення поїздів і зруйнування залізничних шляхів та інших засобів сполучення і зв'язку, застосовується — позбавлення волі на строк не менш, як три роки, з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту — розстрілу з конфіскацією майна.

56[18]. За ухиляння від чергового призову на дійсну військову службу застосовуються — виправно-трудові роботи на строк до одного року.

За ухиляння від чергового призову на дійсну військову службу при обтяжуючих обставинах, зокрема через заподіяння собі пошкодження на тілі, симуляцію хвороби, фальшування документів, підкуп службової особи тощо або під приводом релігійних переконань, застосовується, — позбавлення волі на строк до п'яти років. (У редакції 15 грудня 1930 р. — 33 УРСР, 1930 р., № 29, ст. 263).

56[19]. За ухиляння осіб, залічених до тилового ополчення, і осіб, звільнених від обов'язкової військової служби через релігійні переконання, від призову у воєнний час до частин тилового ополчення і до трудових частин — позбавлення волі на строк не менш, як один рік. (У редакції 13 травня 1934 р. — 33 УРСР, 1934 р., № 19, ст. 158).

*56[20]. За відмову або ухиляння в умовах воєнного часу від внесення податків або від виконання повинностей (зокрема військово-автотранспортної, військово-кінської, військово-возової і військово-суднової) застосовується — позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту — розстрілу з конфіскацією майна.

56[21]. За пропаганду або агітацію, спрямовану на підбурювання національної або релігійної ворожнечі чи розбрат, а також за розповсюдження або виготовлення і зберігання літератури того самого характеру застосовується — позбавлення волі на строк до двох років.

За ті самі дії у воєнній обстановці або при масових заворушеннях застосовується — позбавлення волі на строк не менш, як два роки, з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту — розстрілу з конфіскацією майна.

*56[22]. За підроблювання або збут у виді промислу підробленої металевої монети, білетів державної скарбниці, білетів Державного банку Союзу РСР, державних цінних паперів, а також за підроблювання або збут у виді промислу підробленої іноземної валюти застосовується — вищий захід соціального захисту — розстріл з конфіскацією майна, допускаючи при пом'якшуючих обставинах зниження до позбавлення волі на строк не менш, як два роки, з конфіскацією всього або частини майна.

За підроблювання у виді промислу чеків, документів на грошові вклади і вклади в цінних паперах, а так само свідоцтв на грошові акредитиви застосовується — позбавлення волі на строк не менш, як два роки, з конфіскацією всього або частини майна.

За підроблювання або збут у виді промислу підроблених знаків поштової оплати, квитків залізничного і водного транспорту та інших проїзних і на перевіз вантажів

документів застосовується — позбавлення волі на строк до трьох років. (У редакції 15 березня 1930 р. - 33 УРСР, 1930 р., № 8, ст. 91).

56^{23}. За недонесення про певно відомі підготовлювані або вчинені злочини, передбачені в статтях 56^{16}, 56^{17},56^{22} застосовується — позбавлення волі на строк до одного року.

56^{24}. За кваліфіковану контрабанду застосовується, крім зробленої митним управлінням конфіскації товарів і накладення штрафів — позбавлення волі на строк не менш, як один рік, з конфіскацією всього або частини майна, а при особливо обтяжуючих обставинах з підвищенням аж до вищого заходу соціального захисту — розстрілу з конфіскацією майна.

56^{25}. За сприяння незаконному переходові державних кордонів, вчинене як промисел або службовими особами, застосовується — позбавлення волі на строк не менш, як один рік.

56^{26}. За порушення положень про монополію зовнішньої торгівлі застосовується — позбавлення волі на строк до десяти років з конфіскацією всього або частини майна.

*56^{27}. За порушення правил про валютні операції застосовується — позбавлення волі на строк до трьох років з конфіскацією всього або частини майна.

56^{28}. За всяку організаційну діяльність, спрямовану на підготовку або вчинення передбачених ст.ст. 56^{16} - 56^{27} злочинів, а також за участь в організації, утвореній для підготовки або вчинення одного із злочинів, передбачених у ст.ст. 56^{16}-57^{27}, застосовуються — передбачені ст.ст. 56^{16} — 56^{27} заходи соціального захисту.

56^{29}. За таємне або явне загарбання вогнепальної зброї, частин до неї та вогнепальних припасів:

а) з складів та сховищ Робітничо-Селянської Червоної Армії, військовізованої охорони і військовізованої пожежної охорони, підприємств і споруд, що мають особливе державне значення, Робітничо-селянської міліції, Експедиції підводних робіт (ЕПРОН), виправно-трудових установ, а також тилового ополчення і трудових частин з осіб, звільнених від військової служби через релігійні переконання, або

б) з місць постійного чи тимчасового розташування частин Робітничо-Селянської Червоної Армії, військовізованої охорони і військовізованої пожежної охорони, Робітничо-селянської міліції, Експедиції підводних робіт (ЕПРОН), тилового ополчення і трудових частин і з виправно-трудових установ у тих випадках, коли вогнепальна зброя, частини до неї і вогнепальні припаси були під охороною або під спеціальним наглядом, — позбавлення волі на строк не менш, як один рік.

У випадках застосування загарбниками насильства, небезпечного для життя та здоров'я осіб, що несуть відповідну охорону або нагляд — позбавлення волі на строк не менш, як три роки, а при особливо обтяжуючих обставинах з підвищенням аж до вищого заходу соціального захисту — розстрілу з конфіскацією майна. (В редакції 13 травня 1934 р. — 33 УРСР, 1934 р., № 19, ст. 158).

56^{30}. За зруйнування або пошкодження залізничних та інших шляхів, споруд на них, застережних знаків, рухомого складу та суден, щоб спричинити розбиття поїзда або аварію судна, застосовується — позбавлення волі на строк не менш, як три роки,

з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту — розстрілу з конфіскацією майна. (В редакції 19 червня 1929 р. — 33 УРСР, 1929 р., № 17, ст. 137).

*56[30]а. За порушення працівниками транспорту трудової дисципліни (порушення правил руху, недоброякісний ремонт рухомого складу та колії тощо), коли це порушення спричинило або могло спричинити пошкодження або знищення рухомого складу, колії та шляхових споруд чи нещасні випадки з людьми, невчасне відправлення поїздів та суден, скупчення на місцях розвантажування порожняку, простій вагонів та суден, та за інші дії, що спричиняють зрив (невиконання) накреслених урядом планів перевозів або загрозу правильності та безпеці руху, — позбавлення волі на строк до десяти років.

У тих випадках, коли ці злочинні дії мають явно зловмисний характер, — вищий захід соціального захисту — розстріл з конфіскацією майна. (В редакції 25 лютого 1931 р. — 33 УРСР, 1931 р., № 7, ст. 63).

56[31]. За порушення працівниками цивільної авіації і цивільного повітроплавства службових обов'язків (порушення начальником аеропорту правил про випуск повітряних суден у політ, виліт з аеропорту без розпорядження начальника аеропорту, порушення правил про польоти і ін.), якщо це порушення призвело або могло призвести до пошкодження або знищення повітряного судна чи земного устаткування для польотів або до нещасного випадку з людьми, — позбавлення волі на строк до десяти років, а при особливо обтяжуючих обставинах — вищу міру покарання. (В редакції 23 лютого 1936 р. — 33 УРСР, 1936 р., № 12, ст. 52).

56[32]. Порушення правил про міжнародні польоти (вліт у Союз РСР і виліт з Союзу РСР без дозволу, недодержання зазначених у дозволі маршрутів, місць посадки, повітряних воріт, висоти польотів та ін.), при відсутності ознак зради батьківщині або інших контрреволюційних злочинів, — позбавлення волі на строк не менш, як один рік, або штраф у розмірі до десяти тисяч карбованців з конфіскацією або без конфіскації повітряного судна. (В редакції 23 лютого 1936 р. — 33 УРСР, 1936 р., № 12, ст. 52).

57. За масову, при попередній змові, відмову або ухиляння платити податки або відбувати повинності (зокрема, військову, автотранспортну, військово-кінську, військово-возову, військово-суднову), від учбових зборів, від допризовної підготовки, від перевірних зборів військовозобов'язаних запасу, від спробних і перевірних мобілізацій застосовується — позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців, з конфіскацією всього або частини майна або штраф у десятикратному розмірі невиплачених платежів. (У редакції 28 вересня 1929 р. –33 УРСР, 1929 р., № 24, ст. 197).

*58. За злісний, тобто впертий, незважаючи на очевидну до того змогу і застосування відповідними органами стягнення податків та зборів заходів стягнення, неплатіж у встановлений строк належних податків та зборів з обов'язкового окладного страхування або за відмову їх заплатити в той же строк, а так само за відмову виконати загальнодержавного значення повинності чи роботи, незважаючи на вжиті згідно з законами, що регулюють виконання цих повинностей і робіт, заходи адміністративного впливу, — позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців, або виправно-трудові роботи з застосуванням в обох випадках штрафу не більш десятикратного розміру несплачених платежів. (У редакції 15 березня 1930 р. — 33 УРСР, 1930 р., №8, ст.91).

За те, що куркульські елементи в установлені строки не сплатять податків і зборів, не виконають завдань загальнодержавного значення або за інші форми опору їх соціалістичному будівництву — позбавлення волі на строк не менш, як один рік, або виправно-трудові роботи з конфіскацією в обох випадках усього або частини майна. (В редакції 25 лютого 1931 р. — 33 УРСР, 1931 р., № 6, ст. 54).

58[1]. За те, що одноосібники повторно не виконають своїх зобов'язань щодо здавання хліба, або картоплі, або соняшнику державі в установлені строки, — позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців, або виправно-трудові роботи на строк до одного року.

За ті самі дії, що вчинили куркульські елементи, хоч би і вперше, а також інші особи при обтяжуючих обставинах: змова групи осіб або опір органам влади під час стягнення, — позбавлення волі на строк не менш, як п'ять років, з конфіскацією всього або частини майна, з засланням або без нього. (В редакції 4 квітня 1933 р. — 33 УРСР, 1933 р., № 18, ст. 216).

58[2]. За те, що особи, які зобов'язані здавати державі хліб або картоплю, або соняшник, на виконання своїх зобов'язань здадуть або спробують здавати державі явно недоброякісне або попсоване зерно, або картоплю, або соняшник, — позбавлення волі на строк до двох років. (У редакції 4 квітня 1933 р. — 33 УРСР, 1933 р., № 18, ст. 216).

80. За виїзд за кордон або в'їзд до Союзу РСР без установленого паспорта або дозволу належної влади — ув'язнення в табір на строк від одного до трьох років. (У редакції 4 листопада 1936 р. –33 УРСР, 1936 р., № 50, ст. 274).[...]

Розділ IV

Порушення правил про відокремлення церкви від держави

110. За вчинення обманних дій з метою викликати суєвірство в масах населення, щоб добути таким способом будь-яку користь, застосовуються — виправно-трудові роботи на строк до одного року або штраф до п'ятисот карбованців.

111. За викладання малолітнім чи неповнолітнім релігійних віровчень у державних або приватних учбових закладах і школах та взагалі за викладання релігійних віровчень з порушенням встановлених для цього правил — виправно-трудові роботи на строк до одного року.

112. За примусове стягання, зборів на користь церковних і релігійних організацій або груп — виправно-трудові роботи на строк до шести місяців або штраф до трьохсот карбованців.

113. За те, що релігійні або церковні організації привласнять адміністративні, судові чи інші публічно-правові функції і права юридичних осіб, застосовуються до осіб, що вчинили або допустили зазначене порушення, — виправно-трудові роботи на строк до шести місяців або штраф до трьохсот карбованців.

114. За відправляння в державних і громадських установах та підприємствах релігійних обрядів, а також за вміщення в цих місцях будь-яких релігійних зображень — виправно-трудові роботи на строк до трьох місяців або штраф до трьохсот карбованців.

115. За перешкоджання відправляти релігійні обряди, оскільки вони не порушують громадського порядку і не супроводяться замахом на права громадян, — виправно-трудові роботи на строк до шести місяців[1]. [...]

Друкується за: Кримінальний кодекс УРСР: Офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р. — Київ: Держвидав політичної літератури УРСР, 1950. — С.16–32, 40. Витяги опуб.: Реабілітація репресованих: Законодавство та судова практика. — К., 1997. — С. 20-32.

Примітка.

1. Укладачі книги „Реабілітація репресованих: Законодавство та судова практика" В.Маляренко та Є.Овчинніков підготували порівняльну таблицю про співвідношення (ідентичність) статей глави І Особливої частини раніше чинного Кримінального кодексу Української СРР 1927 р. і розділу І глави І Особливої частини раніше чинного Кримінального кодексу РРФСР 1927 р., якими була передбачена кримінальна відповідальність за контрреволюційні злочини.

Порівняльна таблиця про співвідношення (ідентичність) статей глави І Особливої частини раніше чинного Кримінального кодексу Української РСР 1927 року і розділу першого глави І Особливої частини раніше чинного Кримінального кодексу РРФСР 1927 року, якими була передбачена кримінальна відповідальність за контрреволюційні злочини

Назва статей	Статті кримінальних кодексів	
	КК УРСР 1927 р.	КК РРФСР 1927 р.
Контрреволюційні злочини (поняття)	54 [1]	58 [1]
Зрада батьківщині	54 [1] „а"	58 [1] „а"
Зрада батьківщині військовослужбовцями	54 [1] „б"	58 [1] „б"
Відповідальність неповнолітніх членів родини військовослужбовця — зрадника батьківщини	54 [1] „в"	58 [1] „в"
Недонесення про готовану або вчинену зраду	54 [1] „г"	58 [1] „г"
Збройне повстання або вторгнення на радянську територію	54 [2]	58 [2]
Зносини з контрреволюційною метою з іноземною державою	54 [3]	58 [3]
Надання допомоги міжнародній буржуазії	54 [4]	58 [4]
Схилення іноземної держави до оголошення війни, інших ворожих дій щодо СРСР	54 [5]	58 [5]
Шпигунство	54 [6]	58 [6]
Шкідництво	54 [7]	58 [7]
Терористичний акт	54 [8]	58 [8]
Диверсія	54 [9]	58 [9]
Антирадянська пропаганда і агітація	54 [10]	58 [10]
Організаційна діяльність, спрямована на вчинення контрреволюційних злочинів	54 [11]	58 [11]
Недонесення про контрреволюційний злочин	54 [12]	58 [12]
Активна боротьба проти робітничого класу і революційного руху	54 [13]	58 [13]
Контрреволюційний саботаж	54 [14]	58 [14]

Друкується за: Реабілітація репресованих: Законодавство та судова практика. — К., 1997. — С. 68.

№ 35
Постанова ЦВК СРСР про затвердження положення про державні злочини (контрреволюційні і особливо небезпечні) проти порядку управління

25 лютого 1927 р.

Утвердить для включения в уголовные кодексы союзных республик нижеследующее Положение о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления).

О преступлениях контрреволюционных

1. Контрреволюционным признается всякое действие, направленное к свержению, подрыву или ослаблению власти рабоче-крестьянских Советов и избранных ими, на основании Конституции Союза ССР и конституций союзных республик, рабоче-крестьянских правительств Союза ССР, союзных и автономных республик или к подрыву или ослаблению внешней безопасности Союза ССР и основных хозяйственных, политических и национальных завоеваний пролетарской революции.

В силу международной солидарности интересов всех трудящихся такие же действия признаются контрреволюционными и тогда, когда они направлены на всякое другое государство трудящихся, хотя бы и не входящее в СССР.

2. Вооруженное восстание или вторжение в контрреволюционных целях на советскую территорию вооруженных банд, захват власти в центре или на местах в тех же целях и, в частности, с целью насильственно отторгнуть от Союза ССР и отдельной союзной республики какую-либо часть ее территории или расторгнуть заключенные Союзом ССР с иностранными государствами договоры — влекут за собой высшую меру социальной защиты — расстрел — или объявление врагом трудящихся с конфискацией имущества и лишением гражданства союзной республики и тем самым гражданства Союза ССР и изгнанием из пределов Союза ССР навсегда, с допущением при смягчающих обстоятельствах понижения до лишения свободы со строгой изоляцией на срок не ниже трех лет, с конфискацией всего или части имущества.

3. Сношения в контрреволюционных целях с иностранным государством или отдельными его представителями, а равно способствование каким бы то ни было способом иностранному государству, находящемуся с Союзом ССР в состоянии войны или ведущему с ним борьбу путем интервенции или блокады, — влекут за собой меры социальной защиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

4. Оказание каким бы то ни было способом помощи той части международной буржуазии, которая, не признавая равноправия коммунистической системы, приходящей на смену капиталистической системе, стремится к ее свержению, а равно находящимся под влиянием или непосредственно организованным этой буржуазией общественным группам и организациям в осуществлении враждебной против Союза ССР деятельности — влечет за собой лишение свободы со строгой изоляцией на срок не ниже трех лет с конфискацией всего или части имущества, с повышением при особо отягчающих обстоятельствах вплоть до высшей меры социальной защиты — расстрела — или объявления врагом трудящихся, с конфискацией имущества и с лишением гражданства союзной республики и тем самым гражданства Союза ССР и изгнанием из пределов Союза ССР навсегда.

5. Склонение иностранного государства или каких-либо в нем общественных групп путем сношения с их представителями, использования фальшивых документов или иными средствами к объявлению войны, вооруженному вмешательству в дела Союза ССР или иным неприязненным действиям, в частности, к блокаде, к захвату государственного имущества Союза ССР или союзных республик, разрыву дипломатических сношений, разрыву заключенных с Союзом ССР договоров и т. п., — влечет за собой меры социальной защиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

6. Шпионаж, т. е. передача, похищение или собирание с целью передачи сведений, являющихся по своему содержанию специально охраняемой государственной тайной, иностранным государствам, контрреволюционным организациям или частным лицам, — влечет за собою лишение свободы со строгой изоляцией на срок не ниже трех лет, с конфискацией всего или части имущества, а в тех случаях, когда шпионаж вызвал или мог вызвать особо тяжелые последствия для интересов Союза ССР, — высшую меру социальной защиты — расстрел — или объявление врагом трудящихся, с конфискацией имущества, с лишением гражданства союзной республики и тем самым гражданства Союза ССР и изгнанием из пределов Союза ССР навсегда. Передача, похищение или собирание с целью передачи экономических сведений, не составляющих по своему содержанию специально охраняемой государственной тайны, но не подлежащих оглашению по прямому запрещению закона или распоряжению руководителей ведомств, учреждений и предприятий, за вознаграждение или безвозмездно, организациям и лицам, указанным выше, — влекут за собою лишение свободы на срок до трех лет.

Примечание 1. Специально охраняемой государственной тайной считаются сведения, перечисленные в особом перечне, утверждаемом СНК Союза ССР по согласованию с Советами Народных Комиссаров союзных республик и опубликовываемом во всеобщее сведение.

Примечание 2. В отношении шпионажа военнослужащих сохраняет силу ст. 16 Положения о воинских преступлениях, утвержденного ЦИК Союза ССР 31 октября 1924 г. (СЗ 1924 г., № 24, ст. 207).

7. Подрыв государственной промышленности, транспорта, торговли, денежного обращения или кредитной системы, а равно кооперации, совершенный в контрреволюционных целях путем соответствующего использования государственных учреждений и предприятий или противодействие их нормальной деятельности, а равно использование государственных учреждений и предприятий или противодействие их деятельности, совершаемое в интересах бывших собственников или заинтересованных капиталистических организаций, — влекут за собою применение мер социальной защиты, указанных в ст. 2 настоящего Положения.

8. Совершение террористических актов, направленных против представителей советской власти или деятелей революционных рабочих и крестьянских организаций, и участие в выполнении таких актов хотя бы и лицами, не принадлежащими к контрреволюционной организации, — влекут за собою меры социальной защиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

9. Разрушение или повреждение с контрреволюционной целью взрывом, поджогом или другими способами железнодорожных или иных путей и средств сообщения, средств народной связи, водопровода, общественных складов и иных

сооружений или государственного, или общественного имущества — влечет за собою меры социальной защиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

10. Пропаганда или агитация, содержащие призыв к свержению, подрыву или ослаблению советской власти или к совершению отдельных контрреволюционных преступлений (ст. 2-9 настоящего Положения), а равно распространение, или изготовление, или хранение литературы того же содержания — влекут за собою лишение свободы со строгой изоляцией на срок не ниже шести месяцев.

Те же действия при массовых волнениях, или с использованием религиозных или национальных предрассудков масс, или в военной обстановке, или в местностях, объявленных на военном положении, — влекут за собою меры социальной защиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

11. Всякого рода организационная деятельность, направленная к подготовке или совершению предусмотренных в настоящем Положении преступлений, а равно участие в организации, образованной для подготовки или совершения одного из преступлений, предусмотренных настоящим Положением, — влекут за собою меры социальной защиты, указанные в соответствующих статьях настоящего Положения.

12. Недонесение о достоверно известном, готовящемся или совершенном контрреволюционном преступлении — влечет за собою лишение свободы со строгой изоляцией на срок не ниже шести месяцев.

13. Активные действия или активная борьба против рабочего класса и революционного движения, проявленные на ответственной или секретной (агентура) должности при царском строе или у контрреволюционных правительств в период гражданской войны, — влекут за собою меры социальной защиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

14. Контрреволюционный саботаж, т. е. сознательное исполнение кем-либо определённых обязанностей или умышленное небрежное их исполнение со специальной целью ослабления власти правительства и деятельности государственного аппарата, — влечёт за собою лишение свободы со строгой изоляцией на срок не ниже одного года. При особо отягчающих обстоятельствах вплоть до высшей меры социальной защиты — расстрела, с конфискацией имущества.

Друкується за: Реабілітація репресованих: Законодавство та судова практика. — К., 1997. — С. 32-36.

№ 36

Доповідна записка начальника 21 прикордонного загону Богданова секретарю Шепетівського окружкому КП(б)У про політико-економічний стан Ляховецького, Теофіпольського і Плужненського районів округу

25 червня 1928 р.

Совершено секретно.

Напряженность в настроениях крестьянства, наблюдавшаяся в связи с последними кампаниями (самообложение, заем, хлебозаготовка) за последнее время,

отчасти благодаря исправлению искривлений, допущенных при проведении этих кампаний, а также благодаря тому, что по селам развернулось широкое строительство за счет сумм, собранных по самообложению, улеглось.

Правда, в некоторых местах кулаки делали попытки вознаградить себя при посевной кампании за счет бедняцкого населения за потери при самообложении, но такие случаи были единичны. Вообще, посевная кампания проходила нормально. Помощь, выданная бедноте, в виде посевных материалов и деньгами содействовала тому, что последняя обрабатывала свои земельные участки самостоятельно. Поступающие материалы говорят о том, что сдача земли наиспол значительно сократилась. Оказанная бедноте помощь содействовала укреплению смычки с середняком, так как кулаки стремятся взять землю наиспол, обрабатывать землю за деньги — им не выгодно и в силу этого, главным образом, обрабатывали поля бедноты — середняки.

Необходимо отметить, что во многих местах помощь оказанная бедноте, была недостаточна. Главным образом это относится к тем селам, где еще не проведено землеустройство, так как такие села чистосортных семян совершенно не получили. В этих местах особенно остро сказалось отсутствие семян. Кооперативы продажу зерна не производили и лицам, желающим приобрести посевной материал — приходилось обращаться на частный рынок. Результаты этого не замедлили сказаться, цены на зерно значительно поднялись в цене и в Плужанском районе доходили до 2 р. за пуд, а в Ляховецком и Теофипольском — до 1 р. 50 к. — 1 р. 60 к. Поднятию цен содействовало также и то обстоятельство, что значительная часть бедноты, а отчасти и середняков, ощущали острую нужду в зерне для прокорма.

Озимые посевы вышли из-под снегового покрова сильно пострадавшими. Особенно значительно пострадала пшеница, которая погибла на 80 — 90%. Потребность пересева озимых, еще больше увеличила нужду в посевных материалах. Кооперативные организации ничего не предприняли для того, чтобы ослабить эту нужду и вообще никаких зерновых продуктов на рынок не выпустили. Таким образом, единственной базой, откуда можно бы почерпнуть зерно явился частный рынок.

В связи с таким положением с одной стороны, а также то, что виды на урожай были не важные, зажиточная и кулацкая часть села — совершенно прекратили продажу зерна в хлебозаготовляющие организации, а сбывали таковое на частном рынке. Хлебозаготовки в результате этого понизились и довольно значительно. В Ляховецком районе на 15 мая план по хлебозаготовкам был выполнен лишь на 9%, в остальных районах дело обстояло не лучше.

На состоявшихся в начале мая пленумах райисполкомов выдвигался вопрос об усилении хлебозаготовок, при чем было предложено председателям сельсовета приступить к выявлению излишков зерна у зажиточной части села. Впоследствии это было подтверждено соответствующей директивой. Так, например, в директиве Ляховецкого райисполкома, от 21 мая с/г. за № 3426 на имя председателей сельсоветов, сельскохозяйственных и потребительских кооперативов, в которой говорится о необходимости во чтобы-то ни стало выполнения плана по хлебозаготовке, между прочим, указано: „Виявити лишки хліба в населення, притягнути таких до здачі лишків державним хлібозаготівлям“. Во всех сельсоветах были составлены комиссии по

выявлению излишков зерна и при обнаружении вообще каких-либо запасов зерна, тому или иному крестьянину предлагалось определенное количество сдать в кооперацию, причем, на это бралась охранная расписка.

Если в тех селах, куда были командированы для проведения этой кампании представители РИКов, изъятие излишков проводились, при известной подготовке общественного мнения, зато в тех селах, где председатели сельсоветов проводили эту кампанию самостоятельно — общественное мнение совершенно не подготовлялось. Во многих местах производился поголовный обход хат всего населения и даже бедноты.

Кулацкий элемент, опасаясь изъятия излишков зерна, припрятал таковой у бедняков. Сельские комиссии, произведя выявление излишков у кулацкого и зажиточного элемента и не найдя там ничего, поняв, что кулаки попрятали хлеб — стали производить обыски поголовно и, главным образом, у бедноты. Такие случаи зарегистрированы в селе Коровье и Теофиполе, Теофипольского района, кол. Карлсвальде, Плужанского района и других местах.

Характерно отметить, что в селе Теофиполе главным образом излишки были обнаружены у бедноты, причем, у бедняка Висыка Сафона было обнаружено 150 пудов зерна, в то время, когда у него никогда не хватает своего хлеба. В кол. Карлсвальде было обнаружено у бедняка Касс зерно, в количестве 8-ми пудов, которое он приобрел на частном рынке, платя по 1 руб. 50 коп. и его заставили сдать это зерно в кооперацию по цене в 65 коп. за пуд.

Почти повсеместно среди населения, благодаря изъятию излишков — создалось мнение, что идет поголовная реквизиция хлеба. Зарегистрированы случаи, когда бедняки, имевшие по 3-5 пудов зерна, принимали меры к тому, чтобы его спрятать.

Вообще все население, в частности беднота, отрицательно относились к изъятию излишков. Почти повсеместно бедняки указывали на то, что излишки изымаются и вывозятся, а беднота от этого ничего не получает, что если в селе есть зерно даже у кулака, то за деньги у него можно купить, а если зерно будет вывезено, то буквально придется голодовать. Одновременно с этим наблюдались разговоры со стороны бедняков и середняков о том, что они сдали свои излишки по лимитным ценам, а теперь нигде зерна достать нельзя.

Кулацкий зажиточный элемент, желая избежать изъятия излишков, старается зерно спрятать, а также раздать нуждающимся на кабальных условиях. Характерно еще отметить, что кулаки, почти повсеместно, выступали в роли защитников интересов бедноты. Так например, в селе Юровке кулаки на общем сходе заявили, что если у них изымут излишки зерна, тогда бедноте придется туго, ибо зерно будет вывезено, а кооперация по прежнему продавать зерно не будет. В селе Миклашах Ляховецкого района — имел место случай, когда один незаможник в местном кооперативе просил отпустить ему пуд зерна, так как он буквально голодает, но ему в этом было отказано. Один из присутствовавших кулаков демонстративно заявил ему: „Идем ко мне, я тебе дам, а то тут не дождешься и с голоду подохнешь“. Кроме того, кулацкий элемент запугивал бедноту тем, что излишки будут вывезены за границу и всем придется голодовать.

Недород озимых, опасение за состояние яровых посевов создали на селе мнение, что в этом году будет голод. Приняты меры к выкачке зерна, усилили это мнение и возбудили отрицательное отношение к хлебозаготовке. Наряду с этим, почти повсеместно, стали распространяться слухи о безвыходном положении советской власти и близости войны. Главенствующая роль распространения этих слухов принадлежала кулацкому и антисоветскому элементу. Разговоры о том, что советская власть к хорошему страну не доведет, что крестьянство, в случае войны, не пойдет защищать власть, стали повседневными. Кулацкий и антисоветский элемент заявлял изъятие излишков тем, что власть собирается оставить страну и хочет выжать с крестьян последние соки и все собранное вывести в глубь Союза. Также распространялись слухи о том, что изымаемый хлеб прячется в секретные хранилища, где будут прятаться коммунисты после падения власти.

Изъятие излишков большого улучшения хлебозаготовок не дало. Так, например, по Теофипольскому району в апреле месяце заготовлено 4236 пудов зерна, в мае — 5899 пудов, в июне — 2758 пудов. План в мае месяце выполнен на 14,7%, а за 25 июня — на 8,5%.

Снабжение населения мукой кооперативными организациями обстояло из рук вон плохо. Есть села — кооперативы которых за все время не получили для распределения среди населения ни одного пуда муки. Еще большее число сел получило наряды на получения муки за счет мирчука соответствующих мельниц, но реализовать эти наряды не представляется возможным, ввиду того, что мерчук на указанных мельницах не значителен. К тому же необходимо отметить, что мука выдавалась лишь в кредит самому беднейшему населению, спрос же на таковую предъявлялся большой со стороны и середнячества, так как каждый крестьянин старался получить муку, опасаясь голода в будущем. Характерно отметить, что этот случай имел место в м. Ляховцах. В местный кооператив было привезено для распределения среди населения 45 пудов муки. Председатель кооператива поставил об этом в известность председателей Ляховецкого и Подгорьянского сельсоветов и просил представить списки на наиболее нуждающихся, по коим и будет распределена мука. Ляховецкий сельсовет представил списки на 230 человек. Подгорьянский сельсовет списка составить не успел, и когда население узнало, что в кооперативе есть мука — направилось туда, не ожидая списка. У кооператива собралась большая толпа крестьян в 200 с лишним человек, которая требовала отпуска муки. Бывшая в наличии мука была скоро распродана и остальная часть крестьян таковой не получила.

Среди крестьян наблюдалось острое недовольствие тем, что якобы все зерно забрали и вывезли за границу и теперь крестьянству придется голодать. Также были разговоры о том, что власть хочет погубить крестьянство, что ради рабочих и крупного капитального строительства выкачали у крестьян весь хлеб. Также зарегистрированы случаи, когда среди толпы, ожидавшей очереди на получение муки, слышались разговоры о том, что кооперацию нужно разгромить, что раньше, когда частная торговля так не притеснялась, муку легче было достать, нежели теперь, когда всем этим ведает кооперация.

За последнее время состояние посевов, как озимых, так и яровых значительно улучшилось. Есть основание полагать, что урожай этого года превысит прошлогодний.

Исключение составляет Плужанский район, который является потребляющим и где посевы сильно пострадали в некоторой части его в связи с последним градобитием. Улучшение посевов создало более благоприятною обстановку на селе. Крестьянство не опасается голода и наблюдавшаяся раньше острота в настроениях — значительно улеглась. Даже острота в вопросе с мукой значительно сократилась, исключение составляет лишь беднота. Во многих селах зарегистрированы случаи, когда значительная часть бедноты уж долгое время сидит без хлеба.

Значительно сократились, наблюдавшиеся за последнее время, слухи о близости войны и т. п. Разрядке обостренных настроений содействовало также изменение методов хлебозаготовляющими организациями, хотя все-таки наэлектризованность среди кулацкой и зажиточной части села наблюдается и сейчас. Ярким фактом, рисующим это обстоятельство является случай, имевший место в селе Степановке 16 июня с. г. В село приехал специалист по пчеловодству Ляховецкого района Савчук, для обследования утайки ульев. Савчук взял с собой члена сельсовета и сель-исполнителя и с ними вместе пошел по селу. Кулак Рудой Михаил, опасаясь, что это идет комиссия по изъятию излишков, стал прятать пшеницу в пустые ульи. Тогда Савчук прошел по селу, им была обнаружена пшеница в нескольких ульях.

Проводимая сейчас на селах подготовительная кампания единого сельхозналога, не в достаточной степени популяризована и имеют место случаи, когда середняцкая часть села находится под влиянием кулацкой агитации о том, что власть хочет разорить крестьянство, дабы заставить его пойти в коллективы. Кулацкая и зажиточная часть села ведет агитацию, что власть с каждым годом увеличивает налог, что в этом году власть хочет выкачать много денег с крестьян, путем проведения самообложения, нового займа и т. п. Наряду с этим замечается большая тенденция со стороны кулачества — пролетаризироваться. Идет большая продажа скота, в массовом виде практикуются разделы хозяйств, порой даже не законным образом, дабы избежать большого обложения налогом. Одновременно кулацким элементом распространяются слухи о том, что раньше армия содержалась за счет налога с частных торговцев, а налоги с крестьянства шли на строительство, а теперь, поскольку частная торговля почти ликвидирована, содержание армии также ляжет на крестьянство и поэтому идет такой нажим на него.

В большинстве случаев, за малым исключением, середняцкая часть села полагает, что налог в отношении их сильно увеличен не будет и явится вполне приемлемым, если не будет снова самообложения и займа.

Беднота высказывает мнение, что власть всегда защищала ее интересы и в этом году также не обложит их большим налогом. Подкрепляет это мнение — составляющиеся на селах списки на предоставление льгот бедноте по единсельхозналогу.

Взаимоотношение прослоек на сегодняшний день рисуются в следующем виде. Если, как мы указывали выше, кулак является защитником интересов бедноты, при изъятии излишков и этим пользовался для привлечения ее на свою сторону, то теперь в связи с работой сельских комиссий по выявлению объектов обложения, которые в большинстве своем состоят из бедноты и отчасти середняков, которые в этом году особенно усиленно нажимают на выявление утаек. Причем, утайщики штрафуются в

пятикратном размере, а также в связи с применениям индивидуального обложения, кулацкий элемент особенно озлоблен на бедноту и маломощных середняков, за которых, по его мнению, приходится платить.

Зажиточная часть середнячества солидаризируется с кулацкой частью села, что в этом году налог на нее будет значительно увеличен. Указанная часть середнячества также сходится во взглядах с кулацким элементом по вопросу о том, что ей приходится платить за бедноту, которая за ее счет каждый год освобождается от налогов.

Взаимоотношения бедноты с основной массой середнячества, несмотря на определенные тенденции кулака, в особенности проявляемые в период посевной кампании, а также последующих, подорвать нормальные взаимоотношения путем привлечения на свою сторону середняка, остались вполне здоровыми, чему в известной степени способствовало то обстоятельство, что в процессе хлебозаготовок — беднота и середняки первые выступали на рынок со своими излишками, которые сдавали по лимитным ценам. Начало налоговой кампании и настроения, имеющие место вокруг этого также подтверждают общность, до некоторой степени, интересов этих двух прослоек.

Начальник 21 погранотряда	Богданов
Пом[ощник] по оперативной работе	Алдухов
Уполномоченный информации	Евтодьев

ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 180. — Арк. 3 — 9. Копія. Машинопис.

№ 37

Витяг з протоколу № 6 спільного засідання бюро Кам'янець-Подільського окружкому КП)б)У та президії окружної контрольної комісії про політичну позицію М. Бухаріна, О. Рикова та М.Томського

21 лютого 1929 р.

Слухали: Інформація т. Балицького та резолюція Політбюро ЦК КП(б)У про політичну позицію тт. Бухаріна, Рикова та Томського.

Ухвалили: Заслухавши інформацію т. Балицького й обговоривши резолюцію об'єднаного засідання Політбюро ЦК та Президії ЦКК КП(б)У від 15 лютого по питанню політичної позиції тт. Бухаріна, Рикова та Томського, об'єднане засідання Бюро ОПК та Президії окрКК цілком і повністю приєднується до цієї резолюції та схвалює її. В момент, коли партія мобілізує активність сил робітничого класу та широких бідняцько-середняцьких мас селянства на рішуче поборення тимчасових господарчих труднощів у країні, коли вся партія й широкі працюючі маси СРСР закликають до практичного переведення генеральної лінії XV-го з'їзду партії в галузі індустріалізації країни, соціалістичного перебудування сільського господарства й рішучого наступу на капіталістичні елементи в країні, коли внаслідок напруження всіх сил країни, ми в цьому будівництві маємо значні й безсумнівні досягнення (збільшено капіталовкладення

в тяжку промисловість, розгорнено нове будівництво, вводиться організаційно-технічне й раціоналізаторське поліпшення в усіх галузях виробництва, організовуються нові колективні господарства і т. п.), коливання членів Політбюро ЦК ВКП(б) — тт. Бухаріна, Рикова та Томського від генеральної лінії, а тим більше самоусунення від практичної роботи двох членів Політбюро — тт. Бухаріна та Томського є ніщо інше, як просте дезертирство з важливішого фронту соціалістичного будівництва.

Категорично засуджуючи політичну позицію, зайняту тт. Бухаріним та Томським, як явно ревізуючу рішення XV-го з'їзду партії та VI-го Конгресу Комінтерну, рішуче засуджуючи фракційну діяльність т. Бухаріна й відкидаючи обвинувачення з боку цих товаришів ЦК ВКП(б) у неправдивій його лінії по основних питаннях керівництва господарчо-політичним життям країни, як і обвинувачення ЦК з боку т. Бухаріна в порушенні внутріпартійної демократії, насадженні бюрократизму і т. п., об'єднане засідання Бюро ОПК та Президії окрКК заявляє, що лінія ЦК ВПК(б) була й є правильною.

(Прийнято одноголосно).

Секретар окрпарткому Панасенко
Голова окрКК Стефан

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 277. — Арк. 6. Копія. Машинопис.

№ 38

Спецповідомлення заступника начальника 21 прикордонного загону Алдухова секретарю Шепетівського окружкому КП(б)У про реакцію населення на вислання за кордон Л. Троцького

10 квітня 1929 р.
Совершенно секретно.

Появление в прессе известия о высылке Троцкого за пределы СССР, а в особенности его последнее выступление в буржуазной периодике, дали толчок кулацкому и антисоветскому элементу распространению различных провокационных слухов. В основном слухи эти сводятся к тому, что при помощи Троцкого и его прямом содействии, буржуазные державы весной 1929 года объявят нам войну, что внутри СССР среди рабочих из-за высылки Троцкого идут большие волнения.

В м. Куневе Плужанского района, лишенный права голоса Гарбер Мошко распускает слухи о том, что скоро против Советского Союза выступят войной Троцкий, который организовывает за границей отряды в Польше, Румынии и Англии. Кроме этого, Гарбер говорит, что в городе Киеве были вывешены от имени Троцкого листовки, которые говорят о скором походе на СССР.

В селе Зарудье Теофипольского района зажиточные Филипп Горенюк и Иван Шелестюк ведут разговоры о том, что Троцкий бежал в Турцию и там ведет агитацию против СССР. Также они высказываются, что Троцкий, будучи за границей, повредит СССР, так как здешние евреи будут вести за него агитацию. В будущем, по их мнению, Троцкий может вызвать войну.

В м. Куневе бывшие административно высланные контрабандисты Гудзинский Даниил и Лягер Цаль распространяют слухи, что коммунисты в данное время везде отказываются от своей программы и скатываются в меньшевизм. Это не только по Шепетовскому округу, но и во всех крупных городах СССР. Также Лягер говорит, что будучи в высылке он слыхал, что уже давно всех отходящих от коммунизма сейчас возглавляет Троцкий, который пользуется авторитетом, как среди рабочих, так и среди других слоев населения. Много рабочих бунтовало из-за того, что Троцкого высылают из СССР.

В селе Вязовец Ляховецкого района зажиточный Боденчук Илларион говорит, что Троцкий выехал в Варшаву и получает там хорошие деньги за то, что печатает прокламации против Советского Союза.

Фиксируем случаи, когда зажиточные не одобряют высылку Троцкого, говоря, что он защищал крупного хозяина.

В селе Вязовец Ляховецкого района зажиточные Троян Сафрон, Базылюк Василий, Лущан Сафрон и другие говорят, что Троцкий в своей политике был прав, поддерживая крепкого хозяина.

В селе Б. Радогоще Плужанского района бывший помещик Чаплинский, проходящий по материалам КРО, женат на дочери бывшего исправника, поддерживает Троцкого, указывая следующее: „Троцкий идеальный человек, если бы его слушались, то было бы очень хорошо, так как он защищал крепкое хозяйство“.

И, наконец, некоторые зажиточные рассматривают факт высылки Троцкого за пределы СССР, как близкое падение советской власти.

В колхозе Антоновка, Плужанского района зажиточный Янча Адольф, проходивший по материалам КРО, указывает на высылку Троцкого заграницу, говорит: „Что те из вождей большевиков, которые умнее, начинают спасаться в заграницу, а остальных буржуазия задавит“.

В колхозе Ядвонино Плужанского района зажиточный середняк Немец Иван, проходящий по материалам КРО, также толкует высылку Троцкого, как спасение его от советской власти. Также он говорит, что скоро все главари большевиков убегут за границу, а остальные коммунисты сами разбегутся.

Гудзинский и Лягер взяты нами в разработку. В случае дальнейшего распространения провокационных слухов, будут сняты на предмет вторичной административной высылки.

Осведомлению дано задание выявить настроение среди бедноты, середнячества и сельской интеллигенции в связи с высылкой Троцкого.

Заместитель начальника 21 ПО ГПУ Алдухов
Уполномоченный 4-й группы Евтодько

ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 246. — Арк. 258 — 259. Копія. Машинопис.

№ 39
З директиви секретаря ЦК КП(б)У О. Медведєва секретарям окружкомів КП(б)У та секретарю Молдавського обкому КП(б)У про роботу парторганізацій в умовах колективізації

15 жовтня 1929 р.

Здійснення генеральної лінії партії справі соціалістичної реконструкції сільського господарства викликало широкий рух бідняцько-середняцьких мас за колективізацію. Будівництво колгоспів стало дійсною справою основних мас селянства. Завдячуючи цьому, на Україні за минулий 28/29 господарський рік збільшилось вдвічі кількість охоплених колективізацією індивідуальних селянських господарств та усуспільнена земельна площа, зросла в тричі усуспільнена засівна площа колгоспів. Не лише окремі земгромади й села, але групи сіл і цілі адміністративні райони цілковито переходять до колективних форм господарювання. Такий буйний ріст масової колективізації, що перетворюється в широкий рух основних мас селянства за соціалістичну перебудову сільського господарства, вимагає від всіх парторганізацій не тільки збільшення уваги до колгоспного будівництва, а й поліпшення партійного керівництва всією партроботою на селі. Проте ОПК і сільські партійні організації ще не перебудували своєї роботи відповідно з цими новими завданнями. Низка матеріалів про партійне керівництво колгоспівським будівництвом з баку ОПК та нижчих за нього парторганізацій свідчать про наявність перекручень лінії партії в питанні масової колективізації, застосування методів адміністрування. Низка фактів показує недооцінку з боку партійних організацій загострення класової боротьби на селі, скаженого опору куркуля нашим мірoприємствам та ігнорування масової роботи з біднотою та середняцьким активом села. [...]

Випадок відбувся на Кам'янеччині в с. Велика Побійна та Лисець. В с. Велика Побійна в процесі переведення землеустрою районові робітники вирішили перевести всі земгромади на статут СОЗу. Були скликані загальні збори земгромад, які більшістю голосів ухвалили перейти на усуспільненні форми господарювання, навіть викликали в порядку соцзмагання сусіднє село Лисець. Коли вдруге були скликані загальні збори для ухвалу і підписання статуту СОЗу, то значна частина присутніх членів земгромади голосувала проти СОЗу, а 200 чоловік утрималося від голосування. На цих зборах представник району ставив питання так: „Хто не голосує за усуспільнення землі та перехід до кращої форми господарювання, той є ворог радянської влади". Агроуповноважений Черемко примушував уповноважених підписати статут, загрожуючи арештом, а одному уповноваженому навіть кинув в обличчя папір та олівець.

Такими „методами" колективізації значна частина середняків була відштовхнута в обійми глитайні, які використали цей факт для переходу в наступ проти організації колгоспу і в результаті організація СОЗу була зірвана.

Другий подібний випадок стався в с. Лисець. Там теж переводився землеустрій. В процесі роботи сільська рада та актив вирішили змінити затверджений порядок землеустрію (доведення землі до кожного двору), а перейти всім селом на СОЗ. На загальних зборах земгромади, де було з 1236 повноправних членів громади лише 207,

більшістю було ухвалено перейти на СОЗ і обрано представників для підпису статуту. Використавши те, що значна частина середняків не була присутня на зборах земгромад, коли приймали постанову про перехід на СОЗ, куркулі розгорнули активну роботу поміж селянством, застосовуючи різні методи впливу і боротьби (підпалу, побиття окремих членів активу), добилися впливу не тільки на значні середняцькі маси, але частини бідноти, і повели агітацію проти організації СОЗу, виїзду в поле для засіву та оранки і вимагали продовжувати переведення землеустрою до двору. Таким чином і в с. Лисець організація СОЗу була зірвана.

Всі ці випадки перекручувань методів колективізації свідчать про те, що партійні організації недооцінюють куркульської небезпеки і не організовують належної роботи проти куркульні. В цьому відношенні партійні організації припустили перекручення політики партії в одному з найголовніших питань, в наступі на куркуля. […]

Категорично засуджуючи вживання методів адміністрування в справі колективізації, ЦК зобов'язує ОПК терміново провести такі заходи:

а). Перевірити роботу земорганів і колгоспспілок щодо влаштування і колективізації, зокрема методи їх проведення безпосередньо на місцях, в селах і земгромадах.

б). Категорично заборонити вживання будь-яких адміністративних заходів в справі колективізації і суворо карати винних в порушенні цієї директиви.

в). Старанно інструктувати партійні осередки і РПК про політичні і практичні питання колгоспного будівництва, зокрема про організацію нових колгоспів з цілих громад і селищ, скликаючи періодично семінари і організовуючи доповіді в районі, в осередках, постачаючи літературу, періодично інструктуючи листами та інш.

г). Особливо увагу слід звернути на посилення роботи серед бідноти й наймитства, на найщільніший блок з середняцькою частиною і рішучу до кінця викривальну боротьбу з глитайством.

д). З огляду на те, що головну участь в усіх демонстраціях брали жінки, потрібно вжити заходи до рішучої популяризації ідей колективізації серед селянок. На протязі цієї зими слід провести спеціальні районі жіночі конференції і сільські збори з питань колективізації. Делегатські збори повинні стати школою підготування колективісток.

е). На протязі наступних 2-х місяців всі ОПК повинні перевірити хід колективізації і партійний провід ним з боку РПК і осередків і з боку радянських органів. Перевірка мусить навчити всіх працювати над здійсненням партійної політики в справі соціалістичної перебудови сільського господарства. Перевірка повинна піднести якість керівництва на належну височінь і викорчувати з практики елементи адміністрування, що лише гальмує і дискредитує справу масової колективізації.

Секретар ЦК КП(б)У Медведєв

ДАХм.О. — Ф. П- 458, оп. 1, спр. 237. — Арк. 44. Друкарський відбиток.

№ 40
Спецповідомлення тимчасово виконуючого обов'язки начальника Кам'янець-Подільського прикордонного загону та окрвідділу ДПУ Шумського секретарю Кам'янець-Подільського окружкому КП(б)У про настрої населення округу

[Грудень 1929 р.]

Возрастающая активность кулацких элементов села в условиях нашего крестьянского округа нашла свое отражение в целом ряде факторов открытых наступлений кулаков против Соввласти, террористических атак, направленных к уничтожению партийного и советского актива села, использовавшие международных событий для распространения панических и провокационных слухов, а также организованные срывы проводимых Соввластью экономических кампаний на селе (коллективизация, землеустройство, хлебозаготовки и пр.).

Специфическими особенностями нашего округа в данном случае являются:

1) насыщенность округа петлюровскими и украинско-шовинистическими элементами, кои, солидаризируясь с новым антисоветским активом села, нередко являются идейными руководителями и организаторами антисоветской работы, а также распространителями контрреволюционных листовок, издаваемых заграницей;

2) наличие в округе польского населения, зажиточные и религиозные слои коего проявляют шовинистические настроения, мечтают об оккупации Украины Польшей, а также создают антагонизм между польским и украинским селом, считая себя более культурными;

3) пограничное расположение округа, в связи с чем, наиболее благодарную почву, благодаря связям с закордонном, находят распространяемые кулацким и антисоветским элементом провокационные слухи о войне и предстоящем падении Соввласти.

Отмечая возрастающую враждебность и активное противодействие мероприятиям Соввласти со стороны кулаков, следует также констатировать, что эта прослойка нередко находит себе поддержку для проведения антисоветской работы в верхушечной части середнячества, а в некоторых случаях и маломощных середняков и даже бедняков — подкулачников, подпавших под экономическую зависимость и влияние кулачества.

Твердой опорой враждебных нам элементов на селе являются также духовенство и сектанты, кои, используя свои авторитет и влияние на религиозную часть села, внедряют ее, как в проповедях, так и индивидуальных разговорах. Кулацкие настроения и взгляды подбивают на срыв кампаний на селе и подчас толкают на организованные антисоветские выступления.

Однако, в значительной части случаев мы фиксируем ряд моментов, создающих возможность и благоприятные условия для борьбы с классовыми врагами на селе, как-то: активность бедноты при проведении различных кампаний и нажим на кулака, блок бедняков с середняками, проявление инициативы самой массой села в вопросе бойкотирования кулаков, вынесения постановлений об админвысылке и т. д.

Характерным моментом, отличающим политсостояние села в последнее время, является реагирование населения на события на КВЖД[1] и на почве муссирования провокационных слухов, наличие явлений, свидетельствующих о создавшемся паническом настроении у значительной части населения. Показателями этого являются громадное повышение спроса на предметы, дефицит коих особенно остро ощущался в период гражданской войны (соль). Спрос на последнюю в кооперации достиг грандиозных размеров. Одновременно в связи со слухами об аннулировании советских денежных знаков — наблюдался громадный спрос на товары вообще, причем спрос этот следует объяснить исключительно желанием сбросить имеющиеся на руках советские денежные знаки.

Основные вопросы, вокруг которых вращается настроение масс и политическая жизнь округа:

1) реагирования на международные события;

2) ход экономических кампаний на селе;

3) организованная антисоветская деятельность кулачества и террористические проявления последнего.

I. Реагирования на международные события.

Кулаки. Пораженческие настроения, распространение провокацион-ных слухов.

Селянин села Солобковцы, Черногуз Степан Назарович, лишенный избирательных прав, в связи с событиями на Китайско-Восточной железной дороге говорил: „…Я знал, что эта босота долго существовать при таких порядках не будет".

Кулаки села Солобковцы, Грох Тимофей и Грох Сидор распространяют слухи среди крестьян о том, что на Украину скоро прибудут какие-то черные солдаты, не умеющие говорить на русском и украинском языках и, что Советские деньги будут недействительны.

Кулак села Демянковцы, Дунаевецкого района, Сербалюк Семен Григорьевич высказывался: „…Скоро конец злодейке Соввласти, закабалившей свободную Украину".

Кулаки села Новой-Ушицы, Куйбида Иван Захарович — бывший петлюровец и Сухорук Андрей — бывший жандарм, говорили по поводу Китайских событий: „…Хоть была бы скорее война с Советским Союзом для того, чтобы освободиться из-под ига коммунистов".

В последние базарные дни в Зиньковском районе было отмечено, что приезжавшие из сел селяне (как видно зажиточные, если судить по количеству закупаемых ими продуктов), распространяли слухи о том, что в ближайшие дни начнутся военные действия между ССР и Китаем и эта война кончится гибелью для Соввласти, т. к. в эту войну вмешается в недалеком будущем Польша, Франция и Англия.

Эти лица покупали в большом количестве соль, керосин, и др. продукты первой необходимости. Зафиксированы факты обмена советских денег на иностранную валюту, как-то доллары и золотые пятерки царской чеканки, цена последних повысилась до 21 руб. за штуку.

Такие же факты закупки в большом количестве продуктов первой необходимости отмечались в других районах, как-то: Смотрическом, Купинском, Затонском и др.

Кулак села Жердье Орынинского района Украинец Степан рассказывал селянам: „…Коммунисты обманывают крестьян говорят, что войны еще нет. Это неправда, военные действия уже начались в Китае, сейчас идут ожесточенные бои и красноармейцы группами переходят в плен“.

Кулак села Чембаровки Миньковецкого района по прозвищу „Старый царек» говорил: „…Скорее бы началась война, чтобы нам вздохнуть полной грудью. Пусть только война начнется, я тот час возьму винтовку и пойду воевать против тех, кто давил крестьян налогами“.

Кулак села Тынна Миньковецкого района Залевский Иван, в связи с китайскими событиями говорил: „…Как только нам объявят войну, нужно будет в первую очередь уничтожить советских дворян. Изменить порядки в нашей стране и создать новое правительство“.

Бедняки. Подкулачники. Распространение провокационных слухов.

В селе Великая Мукша Китайгородского района Диджула Калина — бедняк и Пухняк Тимофей — бедняк, член СОЗа агитируют среди населения: „В настоящее время правительство старается забрать у крестьян хлеб, потому что скоро начнется война, а тогда никто хлеба государству не дает и Красная Армия останется голодной. Сейчас нужно поставить вопрос о том, чтобы нам за хлеб платили товарами, а то скоро деньги потеряют свою ценность и мы останемся и без хлеба и без товара“.

Середняки. Середняк села Баговица, Китайгородского района Янковский Карп — середняк говорил: „Все это чепуха, никакой войны не будет, мы имели в прошлом не менее серьезные конфликты с другими капиталистическими государствами и все улаживалось мирным путем. Мы до тех пор будем терпеть, пока не будем твердо уверены в успехе, а тогда мы им покажем“.

Житель с. Баговица Китайгородского района Саванчук Иван — середняк говорил: „Я хочу, чтобы скорее началась война, только не с Китаем, а с Польшей. Я первый бы взял винтовку и пошел воевать в первых рядах, чтобы отомстить полякам за истязания меня во время гражданской войны“.

Бедняки с. Курина того же района в разговоре о событиях на КВЖД возмущаясь, почему Советское правительство так мягко отнеслось к действиям китайских бандитов на КВЖД говорил: „Если Советское государство не примет решительных мер в связи с китайским конфликтом, то и другие государства, как Польша и Румыния, произведут захват территории Советского Союза на своих границах“.

Бедняк села Голозубенцы Дунаевецкого района Петров Остап Андреевич говорил: „Напрасно Советский пролетарий протестует против нападении на КВЖД. Надо было сразу принять по отношению к ним какие-то решительные меры.“

II. Ход экономических кампаний населения.

Землеустройство.

В связи с разворачиванием работ по землеустройству, весною и летом тек[ущего] года наблюдалось организованное противодействие кулачества и зажиточных. Основные причины этого явлении — наличие утаенной земли, опасение лишиться ее и получить неудобную землю.

Наиболее выделяются из всех случаев организованности кулачества в противодействии землеустройства факты по селам Лошковцы и Солобковцы, Солобковецкого района.

Антисоветская группировка.

В селе Лошковцы Солобковецкого района и Солобковцы того же района имелись две группировки, поддерживающие связь между собою (противников землеустройства). Наиболее активных деятелей группировки было 16 чел., которые в течение нескольких лет срывали в селе землеустройство, объединяя вокруг себя свыше 60 хозяйств.

Примечание: Участники группировки после проведенного нами следствия были отданы под суд, который постановил:

1) Геджелицкого — лишению свободы на 5 лет с поражением в правах на 3 года, выслать за пределы погранполосы на 3 года;

2) Борилюка Л. Г. — лишению свободы со строгой изоляцией на 4 года;

3) Глушковецкого М. В. — лишению свободы со строгой изоляцией на 3 года, с поражением в правах на один год;

4) Гедженицкого П. В. — лишению свободы со строгой изоляцией на 2 года, с поражением в правах на 3 года; выслать за пределы погранполосы на 2 года;

5) Грушкевича С. Д. — лишению свободы на 2 года со строгой изоляцией и поражением в правах на 3 года;

6) Чечельницкого Т. С. и Барана — лишению свободы со строгой изоляцией на 1 год 6 мес. каждого с поражением в правах на 3 года; и 6 человек, которые были подвергнуты лишению свободы со строгой изоляцией сроком на 1 год.

В селе Мукша Китайгородского района имелась группировка кулаков, в которую входили Чемпаяш, Такаськов, Николайчук, Свечковский и др., каковые открыто вели агитацию против землеустройства, срывая собрания и добиваясь, чтобы землю давали каждому одинаково, придерживались списков, не посылая зажиточных на выселок.

В селе Охримовцы Зиньковецкого района кулак Козачек Иван Григорьевич, объединяя вокруг себя зажиточных крестьян, посредством которых организованно выступали на собраниях против всех мероприятий власти. Данная группа также вела агитацию против землеустройства. Кулаки Казачек и Кушнир, каковые являлись главными фигурантами данной группы, ездили в соединения села и там агитировали против землеустройства, их агитация сводилась к следующему: „…Если перейдете на землеустройство, то вас так прижмут что вам или придется организовать коммуну или идти по миру“.

Члены указанной группировки агитировали среди бедноты переходить на отрубные участки, договаривались между собою считая, что таковая агитация является одним из лучших методов срыва землеустройства.

Хлебозаготовки.

Усиление хлебозаготовок, жесткое применение методов общественного воздействия на кулаков и зажиточных несдатчиков хлеба, вызывало, как и следовало ожидать, рост враждебной активности зажиточной части села.

В разговорах и агитации кулачества по вопросу хлебозаготовок характерными требованиями свободы частной торговли и злостно-пораженческие настроения, выливались в прямую угрозу террором.

Кулак торговец с. Новая-Ушица Гоствицкий Макар Прокофьевич, рассуждая с крестьянами по вопросу хлебозаготовок, говорил: „Я не понимаю — что такое творится, до нынешнего года все было хорошо, а теперь черт знает что такое творится, жмут народ без конца, я об этом уже не раз говорил коммунистам. Это называется помощь бедному населению, на деле получается не помощь, а окончательное разорение. Например, раньше Семенюк на летние работы нанимал 15-20 чел. бедняков, которые зарабатывали себе кусок хлеба, а сейчас Семенюк не только нанимать, сам чуть с голоду не сдыхает, и те что работали у него раньше, сейчас не имеют возможности заработать себе кусок хлеба. Частную торговлю преследуют, а кооперация не может достать товар для крестьянина. Отсутствие частной торговли невыгодно только беднякам, т. к. более мощные крестьяне особенно в рынке не нуждаются, имеют свой хлеб и скот, а бедняку нужно купить хлеба и мяса, чего кооперация в своих магазинах не имеет. Жил бедняк плохо и сейчас живет не лучше. Вот увидите, что будут люди дохнуть с голоду. Нам говорят, что скоро будет война с Польшей, но Польша не настолько глупа, чтобы воевать с нами, т. к. она от нас получает хлеб, масло и др. продукты. Благодаря нам в Польше едят белый хлеб, а у нас и черного не хватает“.

Кулак села Горчичны Дунаевецкого района Купицкий Александр, крестьянам говорит: „Если советская власть будет продолжать крестьянина жать хлебозаготовками, то внутри советского союза вспыхнет война и советская власть будет свергнута“.

Кулаки села Лоевцы Старо-Ушицкого района Кухар Андрей, Гуцул Игнатий и др. хлебозаготовителям села Лоевцы — пред[седателю] КНС Атаманюку Максиму и членам сельсовета Яковлюку Василию — заявили: „Подождите, как перевернется власть, мы с вами посчитаемся“.

Верхушечная часть середнячества зачастую проявляет недовольство хлебозаготовками.

Середняки.

Крестьянин середняк с. Слободка-Горчичная Дунаевецкого района Копалиевский Николай гр-нам Глуховскому Николаю и др. говорил: „При Советской власти крестьянину стало жить тяжелее, т. к. кроме непосильных налогов советская власть душит крестьянина хлебозаготовками. Кроме того, на хлеб цены настолько низки, что крестьянин не имеет возможности купить себе достаточно товаров первой необходимости. Советское правительство ухитряется, чтобы легче забрать хлеб у крестьян, организовывает их в колхозы с таким расчетом, чтобы поставить на паек, а остальной хлеб забрать в пользу государства“.

Крестьянин-середняк того же села Кобылянский Игнат Петрович среди населения ведет агитацию о том, что крестьянину жить становится невозможно, хлеб забирают до последнего зерна, налагают большие налоги и т. д. Кроме того, Кобылянский говорит: „…Хоть бы скорее началась война, может быть новая власть будет лучше“.

В отдельных случаях недовольство высказывается бедняками и середняками-подкулачниками, подпавшими под влияние кулаков.

Бедняк села Слободка-Горчичная Дунаевецкого района Кобылянский Евгений в помещении сельсовета говорил крестьянам: „…Советское правительство хлеб

отправляет заграницу, откупается от войны и этой обдираловки мы избегнем только тогда, когда все заявим протест хлебозаготовкам, если мы не дадим хлеба государству, ему будет нечем откупаться от войны и оказывать сопротивление врагу не сможет, придется сдаться без бою".

Контрактация хлеба в отдельных случаях, под влиянием агитации зажиточных проходит безуспешно.

Зажиточные.

В селе Михайловке Дунаевецкого района 4 августа на общем собрании граждан по вопросу контрактации выступал зажиточный крестьянин Ковальчук Александр и говорил о том, что на контрактацию сейчас согласиться ни в коем случае нельзя, т. к. земля не имела несколько лет удобрений, на будущий год обязательно будет недород и излишков хлеба у крестьян не будет. Во время голосования за предложение Ковальчука никто не голосовал, но когда стали составлять список на контрактацию хлеба Ковальчук от контрактации отказался и его примеру последовали многие другие.

В селе Слободке-Горчичная, 4 августа на общем собрании граждан по вопросу контрактации, выступил зажиточный крестьянин — Кобылянский Иван Агафонович, заявив: „Советская власть выдумывает разные способы для того, чтобы отобрать хлеб у крестьянина до последнего зерна, но мы на удочку контрактации не пойдем. В других селах крестьяне отказались от контрактации и живут себе сейчас спокойно".

Помимо фактов индивидуальных проявлений, имеет место организованная групповая деятельность кулаков в связи с хлебозаготовками.

Антисоветская группировка, противодействующая хлебозаготовительной кампании.

В селе Бучаи Старо-Ушицкого района имелась кулацкая антисоветская группировка, в которую входило 7 человек. Эта группа систематически вела агитацию на сходах и в группах крестьян против хлебозаготовительной кампании, устраивая тайные собрания на квартире у кулака Кукурака.

Примечание: Участники группировки были арестованы, дело направлено в особое Сов[ещание] при Коллегии ГПУ УССР с ходатайством об административной высылке.

В селе Куражин Ново-Ушицкого района имелась кулацкая антисоветская группировка, в количестве 10 человек, в большинстве бывших членов союза хлеборобов-собственников. Деятельность группы сводилась к следующему: фигуранты группировки вели систематическую антисоветскую агитацию против хлебозаготовок. В разговорах с крестьянами они заявляли следующее: „Вы никому не верьте и не слушайте, держите хлеб у себя, а то все пропадете с голоду. Власть агитирует, что хлеб нужен голодным, а если бы они не вывозили заграницу, то завтра была бы война."

С целью создать паническое настроение фигуранты распространяли провокационные слухи о контрреволюционном перевороте. Так, кулак Войт говорил: „Скоро вся комнезамская голота вылетит трубой." Кулаки Лукьянов, Войт Филипп и Войт Игнат весною этого года распространили следующие слухи: „Скоро будет война, большевики будут бежать, нужно скот продавать, а то большевики заберут, а на деньги покупать разные товары, а то и деньги пропадут".

В результате наблюдалась массовая продажа крестьянами скота.

Когда возникли события на КВЖД кулаки, используя этот момент, распускаемыми слухами создали паническое настроение среди населения, приведшее к массовой закупке соли. Кулак Войт Филипп советовал всем крестьянам купить по два пуда соли, а то скоро война и советская власть пропадет. Кулак Хрептиевский Афанасий, сам, купивши два пуда соли, выйдя из кооперации говорил селянам: „…Покупайте соль, в газетах пишут, что уже забрали КВЖД, а через неделю то же будет у нас".

В основном свою агитацию они развили вокруг создавшегося в селе коллективного объединения т[оварищест]ва по совместной обработке земли. С целью срыва такового они начали уговаривать женщин, запугивая их тем, что в Союзе они будут голодать, что там им будут выдавать по пуду в месяц на душу. В результате данной агитации толпа женщин не допустила представителя Райземотдела и землемера отвести землю для создавшегося Союза и 50 % членов Союза вышли из организации.

В с. Соколец Миньковецкого района имелась кулацкая антисоветская группировка в количестве 8 человек, в большинстве бывши членов Союза хлеборобов-собственников. Деятельность группы сводилась к следующему. Фигуранты группировки вели систематическую антисоветскую агитацию против хлебозаготовок. Как, например, во время проведения хлебозаготовительной кампании 1928-1929 гг. фигуранты, чувствуя, что они имеют известный авторитет и поддержку со стороны зажиточной части села, открыто в глаза активистам заявляли, что они хлеба в кооперацию и заготовительные органы сдавать не будут, лучше его продадут спекулянтам. Среди населения они распространяли следующие слухи: „…Хлеба не давайте, ибо советская власть вывозит хлеб заграницу, никаких голодающих округов нет, хлеб собирают напрасно, запасов много, все запасы гниют. Пусть дураки дают, мы ничего не даем и ничего нам не сделают и не имеют права делать".

Проводимая вначале июня месяца сего года контрактация хлеба на корню встретила также противодействие со стороны кулаков. Так, 12 июля на расширенный пленум сельсовета явились фигуранты, Чернушок, Клемба и др. и начали вести среди населения агитацию, чтобы никто не контрактовал хлеба, так же кулак Черний среди населения говорил: „…Боятся нас, знают, что никто не будет контрактовать, не контрактуйте, селяне, они не имеют права брать и контрактовать сами".

Последнее заявление относилось к тому, что сельсовет обсуждал в данный момент цифру возможной контрактации хлеба на корню.

Во время проведения весенней посевной кампании кулаками вышеупомянутыми велась агитация за непротравливание семян, к чему они сами показывали пример. В результате Советский аппарат села столкнулся с тем фактом, что имеется порядочное число дворов, не протравливавших семя и вынужден был оштрафовать кулаков за нарушение обязательного постановления Окрисполкома о проведении агроминимума. Непримиримость кулаков к Советской власти подтверждается еще следующими фактами: кулак Черний своему сыну комсомольцу, ныне члену партии, всегда заявлял: „…Своею собственной рукой буду душить коммунистов, как котят". Он же говорил: „Коммунисты сволочи. Украина замордована, прийдуть скоро избавители".

Кроме этого, фигуранты кулацкой группировки Клемба, Пилюшок и Сапожник неоднократно заявляли населению: „…Власть вам обещает и ничего не дает, ничего вы не получите до тех пор, пока будет править Москва — кацапы".

В прошлом большинство фигурантов состояли членами союза хлеборов-собственников, активно проявляли себя в период гетманщины и петлюровщины.

Ввиду активной деятельности группы, таковая в конце июля месяца была нами арестована, у некоторых фигурантов при обыске была обнаружена петлюровская анархическая литература.

Коллективизация.

Антисоветская активность кулачества немного понизившаяся в период разгара полевых работ (июль — половина августа) вновь за последнее время возросла особенно в связи с усилением и разворачиванием хлебозаготовок на селе. Целый ряд фактов открытых террористических проявлений за сравнительно короткий период (обстрелы в с. Карабчиев, Купинского района, поджег в с. Зел[еные]-Куриловцы Старо-Ушицкого района) характеризуют новую полосу активнейшей борьбы кулацких и антисоветских элементов с мероприятиями Советской власти на селе. В основном деятельность кулачества направлена к срыву мероприятий по хлебозаготовкам, коллективизации, землеустройству. Характерно для нынешнего периода наблюдающаяся в целом ряде районов усиленная борьба кулачества и попытки срыва коллективизации, даже в простейших ее формах — СОЗ. Так, это явление наблюдается в Ново-Ушицком районе селах — Куражине, Зиньковском районе — с. Фащиевка, Женишковцы — Затонского района и Новые Нетечинцы — Затонского района и т. д.

Весьма характерны способы действия кулачества помимо обычных применявшихся методов спойки, подкупов, подчиняя своему влиянию бедняков, середняков, запугивания и т. д. кулачество стремится к использованию наименее культурной части населения — религиозно настроенных женщин, так, по селу Куражин кулаки вели систематическую специальную обработку религиозных женщин. В результате женщины толпой не допускали землемеров к отводу земель для коллективов, то же наблюдалось и в селе Женишковцы.

Срыв коллективизации.

В селе Женишковцы и Новые Нетечинцы Затонского района группой кулаков, имевших между собою связь через родственников, путем систематически проводимой агитации о том, что земли, отходящие под коллективы в данных селах, будут отбирать, а не обменивать, было затянуто землеустройство коллектива. В агитации против землеустройства и коллектива активное участие принимали Гуменный — бывший петлюровский милиционер, в 1923 г. приговоренный к расстрелу за участие в контрреволюционной организации; Хрен Василий — активный церковник, Винницкая Варвара — исполняющая обязанность дьячка, Колотило Константин и Колотило Николай — барышники. Колотило Константин на одном из нелегальных собраний договорился до того, что если коллективисты все-таки будут эти земли брать, то мы должны будем их убивать. Факт обстрела членов коллектива с целью терроризирования их отмечен в селе Новые-Нетечинцы. Вследствие темной ночи обстрелянный член коллектива ранен не был.

В селе Фащиевка Зиньковскго района местными общественными организациями был выдвинут вопрос о переходе на СОЗ всего земобщества целиком.

В период проведения подготовительно-разъяснительной работы в селе, лишенцы Борита Павел — бывший петлюровец и Осадчук — бывший дьяк организовали вокруг себя группу кулаков и зажиточных середняков и стали вести систематическую агитацию среди селян с целью срыва вопроса о переходе всем селом на СОЗ. Созванные несколько раз собрания по этому вопросу были сорваны, благодаря выкрикам этой группы, а также нескольких подкулачников, которые группа захватила под свое влияние.

Группа собиралась нелегально на квартире у зажит[очной] середнячки гражданки Ящук и там обсуждала план организованного действия с целью срыва коллективизации.

В селе Лысец Миньковецкого района, в период проведения подготовительной работы для перехода всего села на СОЗ, организовалась группа кулаков, из коих некоторые платят по 200-300 руб. налогу, поставившая себе целью сорвать организацию коллектива в селе. Руководителями группы являлись кулаки Остапов Василий и его жена Остапова Евдокия, платящие свыше 300 руб. налогу и Остапов Иван Иванович, платящий 170 руб. налогу.

Остапова Евдокия, используя свое влияние на женщин, систематически вела агитацию среди последних — о том, чтобы те в случае записи их мужей в коллектив устраивали скандалы и заставляли из коллективов выписаться. Собирая вокруг себя селянок, Остапова агитировала: „…Мне нельзя говорить, т. к. меня могут арестовать, но вас беднячек не арестуют и поэтому кричите, что не нужно СОЗа“.

Иванов Андрей, зажиточный середняк распространял среди селян такие провокационные слухи: „…В коллективах голод, ходят босыми и, кроме того, там старых просто будут убивать, т. к. на них нет пайка“.

Созванное на 14 июля общее собрание селян было указанными выше кулаками и подстрекаемыми ими подкулачниками сорвано. Через несколько дней после собрания кулаки собрались на квартире у Доротюка Семена и там договорились о посылке делегатов в Каменец для того, чтобы хлопотать об отмене СОЗа. Избраны были там подкулачник Копельник Евдокия, Мастикаш Филипп — бедняк и Иванов Андрей — зажиточный середняк.

Бедняки были избраны с определенной целью, что в округе на требования бедняков обратят больше внимания, чем если поедут кулаки и зажиточные. […]

Кулаки. Реагирование на польский съезд в Варшаве.

Кулак села Миховки Смотрического района Футомский Иосиф Иосифович, в прошлом активный деятель восстания поляков и украинцев распустил слухи о том, что „…скоро придет гибель для Соввласти, наша делегация поляков поедет на Варшавский съезд и там договорится о мероприятиях по уничтожению Соввласти. Через самое короткое время после съезда поляками будет объявлена СССР война и гибель СССР неминуема“.

Кулак села Петраши Украинские Зиньковского района Приступа Матвей Михайлович, рассказывал группе поляков: „…В Варшаве был съезд представителей

капиталистических держав и там постановили, чтобы большевики очистили Украину, которая должна стать самостоятельной. Перед делегатами от всех округов Украины был поставлен вопрос — согласны ли они воевать против СССР и все делегаты единогласно согласились воевать, ибо СССР все равно своей политикой совершенно разрушает хозяйство крестьян. В ближайшие дни Польша начинает военные действия против СССР".

У кулака села Остои Дунаевецкого района Лещинского Игната Войцеховича — лишенца, 19 июля была пьянка, на которой присутствовали: кулак села Руды-Горчичанской Коротенский Доминик и др. Лещинский, рассказывая о польском съезде, говорил: „Нашої сволоти-комуністів на польський з'їзд не пустили. Хоча вони й звертались до польського представника у Києві про дозвіл на в'їзд, але він згоди не дав. Польща на свій з'їзд запрошувала не комуністів, а чесних релігійних громадян, які би на з'їзді розказали всю правду, що робиться тут з нами в Росії. Зараз війна неминуча і обов'язково буде. Надалі ми можемо сповідатись чого-небудь іншого і ліпшого для себе. Дивіться, Китай вже забрав залізницю та заарештував радянське посольство".

Духовенство и сектанты.

6 мая в селе Маков Дунаевецкого района имело место открытое контрреволюционное выступление местного попа и религиозного актива против организованной антирелигиозной демонстрации. 4 мая ночью во время служения в церкви, поп выступил с проповедью, в коей призывал граждан не поддаваться антирелигиозному влиянию. В проповеди он указывал на аморальную деятельность партийных и комсомольских организаций. Утром 6 мая в своей проповеди этот поп заявил: „…Братья и сестры, дайте свою голову положить так, как за нас положил Иисус Христос, но не дадим себя искусить дьяволу и не дадим из рук церкви".

В этот же день группа церковников под руководством зятя председателя религиозной общины Мельника Филиппа, собралась у него на квартире, где устроили совещание и обсуждали план выступления местных организаций. После совещания группа явилась на собрание земобщества, собрание было сорвано, поднялся скандал, во время которого церковники пытались избить председателя КНС и предсельвосета.

Примечание: Участники нападения арестованы, находятся под следствием.

В селе Савинцы Солобковецкого района священник Крыжановский Михаил родителям учеников сельской школы говорит о том, чтобы те не отрывали детей от веры и посещали церковь. Самих детей он также уговаривает, чтобы те ходили в церковь и не слушали учителей, которые говорят против бога.

В селе Ивашковцы Ново-Ушицкого района на квартире гр[аждан]ки Ляшок Агафьи Михайловны собираются сектанты, не имея на то разрешений. Однажды там присутствовали: Данчук Ефросиния, Кравчук Варвара, Касмар Анна, Данчук Дарья, Годженко Ирина, Годженко Надежда, Касман Агафья, Яцков Борис и Данчук Федор. Собрание проводилось под руководством гр[аждан]ки Зинковской из предместья Новой-Ушицы — Филяновки, которая представляет из себя, по выражению сектантов, божью мать. На этом собрании собравшиеся вели агитацию против хлебозаготовок, в частности Данчук Федор распространял провокационные слухи: „…У нас бере хліб за дешево, а на Херсонщині продає пуд хліба по 6 крб., не дивлячись на голод, за невиплату сільгоспподатку влада там забирає все майно".

Терроризм.

Возрастающая враждебная активность кулачества принимает временами формы прямых открытых выступлений, вплоть до террора сельских коммунистов, комсомольцев и активистов — местных работников.

Рост кулацкой активности ярко характеризуется цифрами террористических проявлений за 1927, 1928 и 1929-й год:

	1927 г.	1928 г.	1929 г.
Угрозы	1	5	2
Поджог	-	1	4
Попытка поджога	-	1	-
Попытка анонимок	-	1	9
Попытка избиения	-	1	2
Избиения	-	1	3
Покушение на убийство	-	2	10
Ранения	-	-	2
Убийства	-	-	2
Порча посевов	-	4	1
Итого:	-	16	35

В специальном приложении к докладу приводим меморандум фактов террора за 1927, 1928 и 1929 г.г.с указанием принятых мер.

Врид. начПО и окротдела ГПУ Шумский
Начальник УЧОСО Юрьев

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 287. — Арк. 1 — 10. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Китайсько-Східна залізниця з 1924 р. вважалась комерційним підприємством і керівництво нею здійснювалось адміністрацією СРСР та Китаю на паритетних началах. В умовах громадянської війни в Китаї (1925-1927 рр.) на залізниці неодноразово виникали збройні сутички, які у 1929 р. переросли в серйозний збройний конфлікт між двома державами.

№ 41
Витяг з протоколу закритого засідання бюро Кам'янець-Подільського окружкому КП(б)У про засудження громадян, обвинувачених у „шпигунстві" та „антирадянській агітації"

13 січня 1930 р.

[…]85. Інформація окрпрокурора — т. Воробйова в справі обвинувачення гр. Багоцького Г. в тім, що, перебуваючи на моброботі в окрвійськоматі в 1923 — 1926 рр., займався активним шпигунством на користь польської дефензиви, постачаючи матеріали про заклики до Червоної Армії та облік кінського складу польському резиденту.

Справу слухати в НС. Вважати за потрібне застосувати до Багоцького Георгія, як до активного шпигуна, вищу міру соцзахисту — розстріл.

86. Інформація окрпрокурора — т. Воробйова в справі обвинувачення громадян Клещевої О., Закревського В. і Клещевої-Заржевської Е. — в тім, що їх квартира являлася явочним пунктом для польського шпигуна і агента — Дехтяревої й допомагали останній реалізувати пачкарського краму.

Справу слухати в НС. Питання про міру соцзахисту залишити на розгляд сесії.

87. Інформація окрпрокурора — т. Воробйова в справі обвинувачення групи в 43 особи — Завадського, Сулятицького, Новодворського та інших в систематичному пачкарстві та шпигунстві на користь польської дефензиви.

Справу слухати в НС. Вважати за потрібне застосувати до головних шпигунів і пачкарів гр. гр. Завадського Броніслава, Сулятицького Петра, Новодворського Станіслава, Клевіцького Кароля, Мазура Семена, Молотовської Аделії, Морочковського Антона, Тришневського Василя та Клігера Соломона — вищу міру соцзахисту.

Питання про міру соцзахисту до решти обвинувачених залишити на розгляд НС.

88. Інформація прокурора — т. Воробйова в справі обвинувачення групи куркулів — 15 чоловік — в організації терористичної групи, тероризуванні активних низових радянських робітників, що проводили завдання Радвлади по господарсько-політичних кампаніях та в організації зриву цих кампаній.

Справу слухати в НС. По відношенні до головних організаторів та вдохновителів цієї групи — гр. гр. Короля А., Терлецького С., Галака Д., Гордого І., Самборського В., Самборського С., Кульчицького Й. та Джалаги І. — вважати за потрібне застосувати вищу міру соцзахисту — розстріл.

Щодо міри соцзахисту до решти обвинувачених — питання залишити на розгляд НС.

Секретар окрпарткому Панасенко

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 305. — Арк. 19 — 19 зв. Копія. Машинопис.

№

З листа секретаря Новоушицького райкому КП(б)У до партосередків, фракції РВК щодо організації розкуркулення в районі

17 січня 1930 р.

Цілком таємно

[...] Суспільна колективізація села сама поставила це питання в практичній нашій роботі. Збори созівців та громадських організацій села виносять постанови забрати в глитаїв їх майно для потреб укріплення колгоспів. Всім парторганізаціям, кожному партійцеві, на якій би він роботі не був, треба зважити цей серйозний політичний крок нашої парторганізації, бо треба не забувати, що ліквідація глитайні як класу не є якась одноразова компанія, що куркуль без бою ліквідуватись не захоче, а все це визначає нове загострення класової боротьби, яка повинна ще більше зміцнити наші позиції, зміцнити згуртованість й невсипучість наймитсько-біднятських та середняцьких мас нашого району.

Виходячи зі всього цього, райпартком пропонує такий порядок нашої практичної роботи по ліквідації глитайні як класу:

1. У всіх селах суспільної колективізації до роботи по розкуркулюванню приступити негайно цими днями. В селах же, де ще не закінчено суцільної та не проведено усуспільнення ременту і худоби — посилити роботу по колективізації, з таким розрахунком, щоби закінчуючи колективізацію разом з усуспільненням ременту й худоби, розпочати розкуркулювати глитая.

2. Розкулачувати[1] треба тільки глитая, жодною мірою не зачіпати середняка. Навпаки робота по розкуркулюванню повинна рішуче й назавжди поставити того середняка, який ще вагається до лав бідняцько-середняцького союзу.

3. Розкуркулювання проводять самі бідняцько-середняцькі маси, що здійснюють суспільну колективізацію. Це значить, що факт розкуркулення є формою боротьби з куркулем. Завдання партосередків, партприкріплених підвести бідняцько-середняцькі маси до конечної потреби винести не тільки постанову про розкуркулення глитаїв свого села, але й здійснювати це розкуркулення в інтересах колгоспу. Отже, навколо питання розкуркулення треба провести велику масово-політичну роботу.

4. Жодною мірою практичну роботу по розкуркулюванню не розтягувати в часі, бо куркуль може це використати щоби спродати або переховати своє майно. РПК пропонує провести розкуркулювання в селах Куча, Куча Слобідська, Вільхівці, Куражин, Вільховци, Щербівець, Щербівецька Слобідка, Іванківці, Заборознівці, та Песець до 28 січня 1930 року.

5. Під розкуркулення підлягає все майно глитаїв, а саме: крупний сільськогосподарський ременант, худоба, будівлі тощо. Фракції РВК виробити з цього приводу відповідні конкретні вказівки.

6. Фракції РВК протягом 3-х днів, до 20 січня закінчити роботу по складанню списків недоплатників глитаїв по окремих селах й опісля обміркування не пізніше 22 січня на РПК списків господарств. Що підлягають розкуркуленню — подати ці списки на села для негайної роботи по розкуркуленню.

На місцях партприкріплені та партосередки повинні негайно виявити всі заборгованості глитайських господарств, а також і штрафи та інш.

7. Особливо слід звернути увагу на рішуче припинення в корні розбазарювання худоби по селах, розглядаючи це як прояв куркульського походу на колгосп. Рішуче борючись за збереження худоби по колгоспах у відношенню до глитайських господарств, коли з їх боку йде розбазарування та забій худоби — застосовувати міру розкуркулення. Негайно віддавати під суд.

8. Розкуркулене майно треба негайно відбирати і найдоцільніше по господарськи використовувати. Фракції правління куща розробити з цього приводу конкретні заходи.

Розкуркулення важлива політична робота, що потребує напруження сил і повної організованості та твердості від партійного проводу і практичної діяльності кожного члена партії, кожного комсомольця. РПК певний, що і з цим наша райпарторганізація справиться так же, як вона справилась з іншими бойовими політичними завданнями партії[2].

Секретар РПК Цімерман

ДАХм.О. — Ф. П- 230, оп. 1, спр. 17. — Арк. 13 — 15. Копія. Машинопис.

Примітки.

1. Так у тексті.
2. На документі зазначена резолюція: „Цю директиву обміркувати на позачергових засіданнях фракції РВК, фракції правління куща та зачинених зборах партосередків“.

№ 42

Оперативний наказ № 103 Шепетівського окрвідділу міліції про переведення на казармений стан на час депортації куркулів

1 лютого 1930 р.

Совершенно секретно.

§ 1.

В целях обеспечения проводимых кампаний, как изъятия уголовного элемента, так равно и элемента, препятствующего мероприятиям Коммунистической партии и Советской власти на селе — все команды как наружной и промышленной милиции так равно и конный резерв объявляю на казарменном положении.

§ 2.

Всякие отпуска, под каким бы то ни было предлогом — немедленно прекратить. Что же касается увольнений из казармы, то таковые проводить исходя из строгих соображений количества оставшихся и то только по увольнительным запискам ближайшего начальника.

Примечание: Посылка по выполнению служебных обязанностей производится на общих основаниях, но с тем же учетом оставшихся сил.

§ 3.

Моему заместителю тов. Елину, из части личного состава милиции, находящегося на территории окрцентра, организовать два полувзвода по 15 человек каждый, командирами которых назначить: командира I-го полувзвода тов. Гладышкина, надзирателя промкоманды сахзавода (и командиром II-го полувзвода тов. Козачука) начальника учебной команды. Командирам полувзводов разместиться при своих командах.

§ 4.

Общее командование и руководство оперативными действиями, в строгом соответствии с указаниями и распоряжениями окружного отдела ГПУ, возлагаю на моего заместителя тов. Елина.

§ 5.

Всем заведующим райадминотделениями, командирам полувзводов и начальнику городской милиции приказываю немедленно привести в боевую готовность вооружение, снаряжение и все возможное по транспорту.

Пулемет системы „максим“ прикрепить к первому полувзводу с лошадьми админотдела.

Тов. Елину обеспечить своевременный отпуск винтовочных и нагановских патронов.

§ 6.

Всему командному составу и под персональную ответственность зав. райадминотделений, начальника городской милиции и командирам полувзводов

вменяю в строжайшую обязанность усилить проверку постов и инструктаж всего подчиненного им состава работников милиции.

§ 7.

В случае возможного применения действий более решительного характера, каковые надлежит проводить, необходимо в первую очередь с людьми более испытанными и проверенными.

§ 8.

В случае возможной, по мнению заврайадминотделений или начальника городской милиции, необходимо снять промышленную милицию (за исключением лиц менее решительных и твердых) для использования ее как вооруженной силы на селе, но с обязательной заменой снятых членами партии, выдержанными и стойкими комсомольцами и рабочими данного предприятия, договорившись предварительно о порядке замены только с секретарем райпарткома, председателем райисполкома и секретарем партячейки данного предприятия, а в городе Шепетовка — с председателем горсовета и секретарями сахарного и лесопильного заводов.

§ 9.

Всех заведующих райадминотделениями, начальника городской милиции и своего заместителя тов. Елина обязываю немедленно договорится с секретарями райпарткома, а в городе Шепетовке с секретарями партячеек, обслуживающие милицию, о проведении среди личного состава работников милиции соответствующей разъяснительной работы о целях и задачах милиции в момент ликвидации кулачества как класса, использования им всего уголовного элемента и возможность отдельных выступлений.

§ 10.

Требую максимально использовать осведомление для освещения кулачества и групп примыкающих к нему.

Тов. Елину завести учет более преданных осведомителей на предмет их премирования.

§ 11.

О всякого рода происшествия, возникающих как следствие наступления на кулака, а равно и о террористических действиях со стороны кулацкой части, направленной против мероприятий партии и Советской власти, как равно и отдельных ее представителей: членов колхозов, коммун и т. д. — немедленно доносить окрадминотделу телеграммой, а с первой отходящей почтой представлять подробное описание о случившемся точно указав: у кого, когда, кем, на какой почве и т. д.

§ 12.

Практическое выполнение действий связанных с настоящим приказом должно проводится предварительно на каждый раз разрешением окружного отдела ГПУ или его уполномоченных на местах и под их непосредственным руководством.

§ 13.

Категорически требую ввести суровую революционную дисциплину. Разъяснить всему личному составу и принять самим к сведению, что за невыполнение боевых оперативных распоряжений от лиц на то уполномоченных, будут применятся на месте самые суровые меры наказания.

§ 14.

По вопросу о введении при Окрадминотделе ответственного дежурства будет объявлено особо.

§ 15.

Получение приказа — немедленно подтвердить телефонограммой или по телеграфу.

Зав[едующий] окр[ужным] админ[истративным] отделом
и нач[альник]окр[ужной] милиции Птицын

ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 321. — Арк. 96 — 97. Копія. Машинопис.

№ 43
Наказ ОДПУ СРСР № 44/21 про ліквідацію куркульства

2 лютого 1930 р.

В целях наиболее организованного проведения ликвидации кулачества как класса и решительного подавления всяких попыток противодействия со стороны кулаков мероприятиям советской власти по социалистической реконструкции сельского хозяйства — в первую очередь в районах сплошной коллективизации — в самое ближайшее время кулаку, особенно его богатой и активной контрреволюционной части, должен быть нанесен сокрушительный удар. Сопротивление кулака должно быть и будет решительно сломлено.

Мероприятия ОГПУ должны развернуться по двум основным линиям:

1). Немедленная ликвидация контрреволюционного кулацкого актива, особенно кадров действующих контрреволюционных и повстанческих организаций, группировок и наиболее злостных, махровых одиночек. (Первая категория).

2). Массовое выселение (в первую очередь из районов сплошной коллективизации и погранполосы) наиболее богатых кулаков (бывших помещиков, полупомещиков, местных кулацких авторитетов и всего кулацкого кадра, из которых формируется контрреволюционный актив, кулацкого антисоветского актива, церковников и сектантов) и их семейств в отдаленные северные районы СССР и конфискация их имущества. (Вторая категория).

В первую очередь удар должен быть нанесен по активно действующим кулацким элементам первой категории:

1). Кулаки — наиболее махровые и активные, противодействующие и срывающие мероприятия партии и власти по социалистической реконструкции хозяйства. Кулаки, бегущие из районов постоянного жительства и уходящие в подполье, особенно блокирующиеся с активными белогвардейцами и бандитами.

2). Кулаки — активные белогвардейцы, повстанцы, бывшие бандиты; бывшие белые офицеры, репатрианты, бывшие активные каратели и др., проявляющие сейчас контрреволюционную активность, особенно организованного порядка.

3). Кулаки — активные члены церковных советов, всякого рода религиозных, сектантских общин и групп, активно проявляющие себя.

4). Кулаки — наиболее богатые, ростовщики, спекулянты, разрушающие свои хозяйства, бывшие помещики и крупные земельные собственники.

Семьи арестованных, заключаемых в концлагеря или приговоренных к ВМН, должны быть высланы в северные районы Союза, наряду с выселяемыми при массовой кампании кулаками и их семьями, с учетом наличия в семье трудоспособных и степени социальной опасности этих семейств.

Имущество таких семей конфискуется в том же порядке, как и у выселяемых семейств кулаков.

Кампании по выселению кулаков и их семейств проводятся в первую очередь в следующих районах СССР:

	выселяются семейств
УССР	30 000-35 000
Северный Кавказ и Дагестан	20 000
Средне-Волжский край	8000-10 000
ЦЧО	10 000-5 000
Нижне-Волжский край	10 000-12 000
Белоруссия	6 000-7 000
Сибирь	25 000
Урал	10 000-15 000
Казахстан	10 000-15 000

В отношении остальных областей и республик соответствующие расчеты будут произведены в ближайшее время, по согласованию с ПП ОГПУ.

Места поселения для выселяемых кулаков и их семейств и семейств изъятого кулацко-белогвардейского контрреволюционного актива ориентировочно таковы:

из Северно-Кавказского края	23 000 на Урал
из Северно-Кавказского края	5 000 Казахстан
из УССР	50 000 в Северный край
з ЦЧО	20 000 в Северный край
из НВК	18 000 в Сибирь
из СВК	14 000 в Сибирь
из БССР	12 000 в Сибирь

Для выполнения всех указанных задач приказываю:

1. В кратчайший срок закончить ликвидацию всех действующих контрреволюционных организаций, группировок и активных контрреволюционных одиночек. Ликвидировать действующие банды. Обеспечить быстрое проведение следствия по всем таким делам и срочное рассмотрение дел во внесудебном порядке — в „тройках“ П[олномочных] П[редставительств] ОГПУ. Без малейшего промедления ликвидировать все возникающие дела подобных категорий в период кампании по выселению кулаков.

2. Для рассмотрения дел и лиц, проходящих по этим делам (первая категория), немедленно создать в П[олномочных] П[редставительствах] ОГПУ „тройки“ с

представителями от Крайкома ВКП(б) и Прокуратуры. Состав „тройки“ выслать на утверждение Коллегии ОГПУ.

3. Для непосредственного руководства операцией по выселению кулаков и их семейств (вторая категория) — во всей ее совокупности; для концентрации всех материалов по операции и для организации постоянной связи с центром и периферией — распоряжение ПП организовать оперативные „тройки“.

9. П[олномочным] П[редставительствам] ОГПУ Северного края, Урала, Сибири и Казахстана в кратчайший срок закончить организацию приема и расселения выселяемых, а также представить свои соображения о порядке управления выселяемыми.

Друкується за: Реабілітація репресованих: Законодавство та судова практика. — К., 1997. — С.69-71.

№ 44
Лист ЦК КП(б)У до окружкомів і райкомів КП(б)У „Про заходи ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації“

2 лютого 1930 р.

На підставі постанови ЦК ВКП(б) від 30 січня про заходи щодо ліквідації глитайських господарств у районах суцільної колективізації, ЦК КП(б)У надсилає до керівництва всім місцевим організаціям такі директиви.

Виходячи з політики ліквідації глитайства як класу та в зв'язку з цим із потреби провести найбільш організованим способом розпочатий у районах суцільної колективізації процес ліквідації глитайських господарств і рішуче придушити спроби контрреволюційного опору глитайства колгоспному рухові, в районах суцільної колективізації провести негайно, а в інших районах залежно від справжнього масового розгортання колективізації такі заходи:

1. На підставі особливого закону Союзного уряду відмінити в районах суцільної колективізації щодо індивідуальних селянських господарств чинність законів про оренду землі та вживання найманої праці в сільському господарстві (розділ 7 і 8 загальних засад землекористування та земле розпорядження). Винятки з цього правила щодо середняцьких господарств повинні регулювати райвиконкоми під керівництвом і контролем Окрвиконкому.

2. Конфіскувати в глитаїв цих районів засоби виробництва, худобу, господарські й житлові будівлі, підприємства для переробки, кормові й насіннєві запаси.

3. Водночас, щоби рішуче підірвати вплив глитайства на окремі прошарки бідняцько — середняцького селянства та безумовно придушити всякі спроби контрреволюційних протидій з боку глитаїв запроваджуваним радянською владою й колгоспами заходам — вжити щодо глитаїв таких заходів:

а). Перша категорія — контрреволюційний глитайський актив негайно ліквідувати через ув'язнення в концтаборах.

б). Друга категорія — решта елементів глитайського активу, особливо з найзаможніших глитаїв та напівпоміщиків підлягає висланню до віддалених місцевостей Союзу РСР.

в). До третьої категорії входять залишені в межах району глитаї, що підлягають розселенню на нових, відведених для них за межами колгоспівських господарств, ділянках.

Члени родин висланих та ув'язнених у концтаборах глитаїв можуть за їх бажанням та за згодою місцевих райвиконкомів лишатися в своєму районі.

Щодо першої та другої категорій будуть надіслані вказівки по лінії ДПУ.

4. Кількість ліквідованих за кожною з 3-х категорій глитайських господарств треба пильно диференціювати по районах, залежно від фактичного числа глитайських господарств у районі, з тим, щоби загальне число ліквідованих господарств у всіх основних районах складало, пересічно, приблизно 3 — 5%. Ця вказівка (3 — 5%) має за мету зосередити вдар по справді глитайських господарствах і, безумовно, запобігти поширювання цих заходів на будь-яку частину середняцьких господарств.

Висланню та конфіскації майна не підлягають сім'ї червоноармійців та командного складу РСЧА. Що ж до глитаїв, члени сімей яких довгий час працюють на фабриках та заводах, треба виявити особливо обережний підхід, виявивши становище відповідних осіб не тільки в селі, але й у відповідних заводських організацій.

5. Глитаям, що їх висилають з конфіскацією в них майна, треба залишити тільки найпотрібніші речі хатнього вжитку, деякі елементарні засоби виробництва відповідно до характеру їхньої роботи на новому місці та потрібний на перший час мінімум харчових запасів. Гроші висланих глитаїв так само конфіскуються з залишенням одначе на руках у глитая деякої мінімальної суми (до 500 крб. на родину), що необхідна для переїзду та влаштування на місці.

6. Щодо глитайських господарств, залишених на місці, що для них відводять нові ділянки поза колгоспівськими ланами, керуватися таким:

а). Нові ділянки треба виділяти або в тих же селах, або на спеціальних ділянках у межах району, причому глитаї повинні оселюватися невеликими виселками (10 — 20 сімей), що ними керують спеціальні комітети (трійки) або уповноважені, призначені райвиконкомами й затверджені окрвиконкомами. Залежно від місцевих умов, розселювати дозволяється й окремими сім'ями, встановивши за ними відповідний нагляд.

б). Розселюваним глитаям цієї категорії засоби виробництва залишається в розмірі, мінімально потрібному для ведення господарства на ново відведених для них ділянках.

в). На розселюваних покладається певні виробничі завдання з сільського господарства та зобов'язання щодо здавання товарової продукції

державним і кооперативним органам.

г). Окрвиконкомам терміново опрацювати питання про способи використовування розселених глитаїв, як робочу силу, в особливих трудових дружинах та колоніях, на лісорозробках, шляхових, меліоративних та інших роботах.

д). Щодо глитайських сімей, не виселених за межі районів, треба, зокрема, мати на увазі можливість їх розшарування, протиставляючи — де це можливо — окремі елементи молоді решті глитаїв. Вважати за можливе у деяких випадках залучати окремі групи молоді виконувати порядком добровільництва ті або інші роботи для місцевих рад, для обслуговування бідноти тощо, а також утворювати особливого виду виробничі артілі та сільсько — господарські об'єднання, наприклад, у зв'язку з будівельними та меліоративними роботами. Всі ці заходи треба запроваджувати під дуже пильною контролею місцевих органів влади.

7. Списки глитайських господарств, що виселяються до віддалених областей Союзу, складаються райвиконкоми за участю представників ДПУ на підставі рішень зборів колгоспників, наймитсько — бідняцьких зборів, зборів КНС і затверджуються окрвиконкомами. Порядок переселювання решти глитайських господарств визначають окрвиконкоми залежно від умов окремих адміністративних районів округи.

8. Конфіскацію майна глитаїв провадять особливо уповноважені райвиконкомів, за обов'язковою участю сільради, представників колгоспів, КНС та наймиткомів.

Під час конфіскації провадиться певний опис й оцінка конфіскованого майна, покладаючи на сільради відповідальність за цілковите зберігання конфіскованого.

9. Конфісковані у глитаїв засоби виробництва та майно райвиконкоми передають до колгоспів, як внесок бідняків і наймитів, зарахувавши конфісковане до неподільного фонду колгоспів, при повному погашенні з конфіскованого майна належні з ліквідованого глитайського господарства зобов'язання (борги) державним і кооперативним органам.

10. Колгоспи, одержуючи землю і конфісковане майно, повинні забезпечити повністю засів переданої землі та передання державі всієї товарової продукції.

11. Конфісковані житлові глитайські будівлі використовуються для громадських потреб сільрад і колгоспів або для гуртожитків наймитів, що вступають до колгоспу й не мають власного житла.

12. Ощадкнижки й облігації держпозик у виселюваних глитаїв відбирають і записують до опису, видавши розписки про те, що їх надсилається на зберігання до відповідних органів Наркомфіну. Всяке видавання виселюваним глитайським господарствам їхніх внесків до ощадкас, а також видавання позик під заставу облігацій у районах суцільної колективізації, безумовно, припиняється.

13. Паї і вклади усіх трьох категорій глитаїв у кооперативних організаціях передаються до фонду колективізації бідноти і наймитства, а їх власників виключається з усіх видів кооперації.

14. Щодо німецьких, болгарських, грецьких, чехословацьких, польських та інших колоній керуватися таким: труднощі в організації колгоспів у цих районах значно більше, ніж в українських селах. Наша робота і вплив на бідноту й середняка тут набагато слабкіші. Навпаки, глитайський вплив на ці елементи значно більший, а крім того й сам глитайський шар тут численніший, ніж у сусідніх українських селах.

Звідси потреба довшої, настирливішої роботи для організації бідноти й наймитства, для перетягування цілком на наш бік середняка та для організації основних мас села в колгоспи й для рішучої боротьби з глитаєм, без чого неможливе розкуркулювання.

15. До відома подається, що Уряд видає декрета, який не підлягає публікації про:

а) заборону скрізь (а не тільки в районах суцільної колективізації) вільного переселення глитаїв з місць свого мешкання без дозволу райвиконкомів під загрозою негайної конфіскації всього майна.

б) заборону розпродажу глитаями свого майна й ременанту під загрозою їх конфіскації та інших репресій.

Відповідні офіційні повідомлення по радянській лінії подадуть наступними днями.

***

Ухвалюючи постанову про ліквідацію глитайських господарств у районах суцільної колективізації, ЦК категорично зазначає, що запроваджу-вання цих заходів повинно бути в органічному зв'язку із справді масовим колгоспним рухом бідноти и середняцтва та бути нерозривною складовою частиною процесу суцільної колективізації. ЦК рішуче застерігає проти наявних у деяких районах фактів підмінювання роботи в справі масової колективізації голим розкуркулюванням. Тільки, коли поєднати з якнайширшою організацією бідноти й наймитства, згуртувавши бідняцько — середняцькі маси на основі колективізації, потрібні адміністративні заходи можуть довести до успішного розв'язання поставлених партією завдань щодо соціалістичної перебудови села та ліквідації глитайства.

ЦК підкреслює, що всі зазначені заходи треба провадити на основі максимального розгортання ініціативи й активності широких колгоспних, насамперед, бідняцько — наймитських мас та за їхньою підтримкою. Ухвалам про конфіскацію глитайського майна та виселення глитаїв повинні бути передусім винесені постанови загальних зборів членів колгоспів та зборів наймитства, бідноти, КНС. Застерігаючи від недооцінювання труднощів, зв'язаних із здійсненням цих заходів та вимагаючи від місцевих організацій вжити всіх заходів, щоб максимально організовано їх виконати, ЦК зобов'язує окружкоми встановити не на словах, а на ділі справжнє керівництво запроваджуванням цих постанов у життя.

ЦК КП(б)У ще раз нагадує, що посилення переведення весняної засівної кампанії найщільніше зв'язане з розвитком та зміцненням колгоспів. Тим часом готування до засівної кампанії у всіх без винятку районах та округах проходить дуже погано. Пляни не доведено до сіл та колгоспів, збирання насіннєвих фондів ще дуже погано. Особливо погано збирають насіннєві фонди в колгоспах, що є вирішальна основна ділянка роботи, від якої залежить успішне виконання надзвичайно важливих і великих завдань у весняній сільськогосподарській кампанії. Відомості з місць свідчать, що й з готуванням до засіву та з роботою для організації і внутрішнього зміцнення колгоспів — негаразд. Достатньої уваги та керівництва, особливо новоорганізованими колгоспами немає. Надходить час весняної оранки та сівби, а в нас 50% колгоспів ще елементарно не землевпорядженні. Так само погана справа і з складанням господарських планів у нових колгоспах. Тому ЦК ВКП(б)У пропонує вам у своїй роботі виходити з того, що успішне переведення засівної кампанії, швидке поширення районів суцільної колективізації, добра міцна організація новоутворених колгоспів, що гарантує державі виробництво потрібної кількості товарового хліба і сировини для промисловості, продуктів тваринництва для промислових центрів є головне основне завдання, за ступенем виконання якого ЦК судитиме про роботу тієї або іншої партійної організації[1].

Секретар ЦК КП(б)У С. Косіор

ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 20. спр. 3147. — Арк. 22 — 25об. Друкарський відбиток. Опуб.: Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 рр.). — Вінниця: Логос, 1997. — С. 147-151.

Примітка.

1.Лист у вигляді брошури під грифом „Цілком таємно" був розісланий окружкомам і райкомам партії.

№ 45
Інструкція ЦВК і РНК СРСР Центральним виконавчим комітетам, Раднаркомам союзних і автономних республік, крайовим і обласним виконавчим комітетам про заходи з виселення та розкуркулення куркулів, конфіскацію їх майна

4 лютого 1930 р.
Совершенно секретно.

Копия: ОГПУ, НКЗему СССР, НКФину СССР, НКТоргу СССР (лично наркомам).

В дополнение и разъяснение к постановлению Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров Союза ССР о мероприятиях по укреплению социалистического переустройства сельского хозяйства в районах сплошной коллективизации и по борьбе с кулачеством, опубликованному в „Известиях“ 2 февраля сего года, предлагается в районах сплошной коллективизации провести немедленно, а в остальных районах по мере действительного массового развертывания коллективизации нижеследующие мероприятия:

I. Выселение и расселение кулаков

1. В целях решительного подрыва влияния кулачества на отдельные прослойки бедняцко-середняцкого крестьянства и безусловного подавления всяких попыток контрреволюционного противодействия со стороны кулаков проводимым советской властью и колхозами мероприятиям:

а) выселить кулацкий актив наиболее богатых кулаков и полупомещиков в отдаленные местности Союза ССР и в пределах данного края — в отдаленные его районы;

б) расселить остальных кулаков в пределах района, в котором они проживают, на новых, отводимых им за пределами колхозных хозяйств, участках.

Примечание: Вся организация доставки и сама доставка кулаков в отдаленные местности Союза ССР возлагается на ОГПУ. Выселение кулаков в отдаленные районы данного края возлагается на краевые (областные) исполкомы. Расселение кулаков в пределах данного района возлагается на окружные и районные исполкомы.

2. Количество выселяемых и расселяемых кулацких хозяйств должно строго дифференцироваться по районам в зависимости от фактического числа кулацких хозяйств в районе с тем, чтобы общее число ликвидируемых хозяйств по всем районам составляло бы в среднем примерно 3-5%.

Настоящее указание (3-5%) имеет целью сосредоточить удар по действительно кулацким хозяйствам и, безусловно, предупредить распространение этих мер на какую-либо часть середняцких хозяйств.

3. Списки выселяемых кулацких хозяйств (п. „а“ ст. 1-й) устанавливаются районными исполнительными комитетами на основе решений собраний колхозников и батрацко-бедняцких собраний и утверждаются окружными исполнительными комитетами в соответствии с указаниями вышестоящих органов.

Порядок расселения остальных кулацких хозяйств (пункт „б“ ст. 1- й) устанавливается окружными исполнительными комитетами.

4. Члены семей выселяемых кулаков могут при своем желании и при согласии на это районных исполнительных комитетов оставаться временно или постоянно в прежнем районе (округе).

II. Конфискация имущества у кулаков

5. В районах сплошной коллективизации конфисковать у кулаков средства производства, скот, хозяйственные и жилые постройки, предприятия производственные и торговые, продовольственные, кормовые и семенные запасы, излишки домашнего имущества, а также и наличные деньги.

6. При конфискации у кулаков имущества им должны быть оставлены лишь самые необходимые предметы домашнего обихода, некоторые простейшие средства производства в соответствии с характером их работы на новом месте и необходимый на первое время минимум продовольственных запасов.

При конфискации наличных денег у кулаков им оставляется некоторая минимальная сумма (до 500 рублей на семью) — необходимая для переезда и устройства на новом месте.

Расселяемым кулакам (п. „б“ ст. 1-й) и тем семьям выселяемых кулаков (ст. 4-я), которые остаются в данном районе или округе, средства производства при конфискации оставляются в размерах, минимально необходимых для ведения хозяйства на вновь отводимых им участках.

7. Сберегательные книжки и облигации государственных займов отбираются у всех кулаков и заносятся в опись с выдачей расписки о направлении их на хранение в соответствующие органы НКФина. Всякая выдача кулацким хозяйствам их вкладов в сберегательные кассы, а также выдача ссуд под залог облигаций в районах сплошной коллективизации, безусловно, прекращается.

8. Паи и вклады всех кулаков в кооперативные объединения передаются в фонд коллективизации бедноты и батрачества, а владельцы исключаются из всех видов кооперации.

9. Конфискация имущества у кулаков производится особо уполномоченными районных исполнительных комитетов с обязательным участием сельских советов, представителей колхозов, батрацко-бедняцких групп и батрачкомов.

При конфискации производится точная опись и оценка конфискуемого имущества с возложением на сельсоветы ответственности за полную сохранность конфискованного.

10. Колхозы, получающие земли и конфискуемое имущество, должны обеспечить полный засев передаваемой земли и сдачу государству товарной продукции.

11. Конфискуемые у кулаков жилые постройки используются на общественные нужды сельсоветов и колхозов и для общежития вступающих в колхозы и батраков, не имеющих собственного жилья.

12. Должно быть обращено сугубое внимание всех исполкомов на то, чтобы кулацкие элементы не успели до конфискации ликвидировать свое имущество (брать

немедленно на учет), а также на строгий учет и правильное использование конфискуемого у кулаков имущества.

III. Порядок расселения кулацких хозяйств

13. В отношении расселяемых кулацких хозяйств (п. „б“ ст. 1- й) и семей выселяемых кулаков, которые остаются в данном районе или округе (ст. 4-я), руководствоваться следующим:

а) окружными исполнительными комитетами должны быть указаны места расселения с тем, чтобы поселение в отведенных местностях допускалось лишь небольшими поселками, управление которыми осуществляется специальными комитетами (тройками) или уполномоченными, назначаемыми районными и исполнительными комитетами и утверждаемыми окружными исполнительными комитетами;

б) на расселяемых возлагаются определенные производственные задания и обязательства по сдаче товарной продукции государственным и кооперативным органам;

в) окружные исполнительные комитеты должны срочно проработать вопрос о способе использования расселяемых кулаков как рабочей силы в особых трудовых дружинах и колониях на лесоразработках, корчевках, лесонасаждениях, строительных, дорожных, мелиоративных, лесоустроительных и других работах.

14. Выселение и конфискация имущества не применяется к семьям красноармейцев и командного состава РККА.

15. В отношении кулаков, члены семей которых длительное время работают на фабриках и заводах, должен быть проявлен особо осторожный подход и должны быть наведены все необходимые справки о соответствующих лицах не только в деревне, но и в заводских организациях.

Совнаркомы союзных республик и областные (краевые) исполнительные комитеты должны обратить внимание всех окружных и районных исполнительных комитетов и сельских советов на недопустимость подмены работы по массовой коллективизации голым раскулачиванием. Конфискацию кулацкого имущества и ликвидацию кулачества нужно проводить в неразрывной связи с процессом сплошной коллективизации, опираясь на бедняцко-середняцкую и батрацкую массу. Только одновременно с подлинной организацией бедняцко-середняцких и батрацких масс деревни на основе коллективизации эти административные меры могут привести к успешному разрешению поставленных советской властью задач в отношении социалистического переустройства деревни и ликвидации кулачества как класса.

Необходимо подчеркнуть, что все вышеуказанные меры должны проводиться строго организованно под постоянным и неослабным наблюдением и руководством СНК союзных республик и краевых (областных) исполнительных комитетов, под их ответственностью за правильность проведения этих мероприятий. При этом должны быть приняты все меры к тому, чтобы ликвидация кулачества была произведена с максимальной быстротой и ни в малейшей степени не помешала бы подготовке к

весенней посевной кампании, а, наоборот, способствовала бы успешному ее проведению.

Председатель Центрального Исполнительного Комитета Союза ССР	М. Калинин
Председатель Совета Народных Комиссаров Союза ССР	А. Рыков
Секретарь Центрального Исполнительного Комитета Союза ССР	А. Енукидзе

Друкується за: Боль людская: Книга памяти репрессированных томичей. — Т. 4. — Томск: 1994. — С. 38 — 41.

№ 46
Оперативний наказ № 42167 ДПУ України про організацію операції з масового виселення куркульсько-контрреволюційних елементів з території України

7 лютого 1930 р.
Сов. секретно.

1. В соответствии с решениями директивных инстанций органам ГПУ необходимо очистить территорию Украины от активных контрреволюционных, кулацких и белогвардейских элементов путем заключения в концлагеря и применения к наиболее злостной и активной части кулачества, террористам, повстанцам, организаторам массовых выступлений высшей меры социальной защиты.

Вместе с тем, из районов сплошной коллективизации (т. е. тех, которые коллективизированы на 50% и выше), должно быть выселено за пределы Украины — в Северный Край — 20.000 семейств из числа наиболее активных и богатых кулаков.

2. Изъятие и репрессии по отношению к указанным выше кулацко–контрреволюционным элементам должны обеспечить безболезненное проведение мероприятий по массовому выселению кулачества.

При арестах ни в коем случае не гоняться за голым количеством арестованных. Операция должна быть проведена с таким расчетом, чтобы удар пришелся исключительно по наиболее активно действующим неисправимым кулацко-контрреволюционным элементам.

Операция по массовому выселению начинается в районах сплошной коллективизации 20-25 февраля.

В связи с тем, что при выселении по всем районам Украины невозможно будет обеспечить одновременно транспортирование эшелонов, ГПУ УССР дополнительно установит точные сроки для отдельных округов и районов. Без указаний ГПУ УССР к выселению ни в коем случае не приступать.

3. Аресту подлежат активные кулацко-контрреволюционные элементы, как группы и организации, так и одиночки, активные бандиты из кулаков и кулацко-церковно-контрреволюционный актив.

4. Аресты вышеуказанных элементов производятся не только в округах и районах сплошной коллективизации, но и во всех остальных засоренных округах и районах, не исключая национальных.

5. Особое внимание необходимо обратить на изъятие организаторов массовых выступлений, террористических актов, поджогов, умышленного вредительств и т.д.

Борьба с этой категорией лиц приобретает еще большую актуальность во время массового выселения кулачества, так как, несмотря на проводимые уже аресты контрреволюционного актива[1], борьба с контрреволюцией обострится и должна встретить организованный и решительный, удар со стороны ГПУ.

6. Имея в виду, что в ряде засоренных антисоветским элементом округов, выселение кулачества будет произведено в минимальных размерах, вследствие крайне ограниченного количества сплошь коллективизированных районов — в этих местах и, особенно в пограничных округах, наиболее широко использовать настоящие аресты для изъятия только активного кулацко-контрреволюционного элемента.

7. Начальникам Окружных Отделов при разрешении вопросов об изъятии контрреволюционного элемента строго руководствоваться наличием достаточных и веских данных, особо следя за правильным классовым подходом с тем, чтобы наши репрессии ни в коем случае не задевали середняка и бедняка.

8. Аресты середняков и бедняков допустимы только в исключитель-ных случаях, повторяю — только в исключительных случаях, когда эти лица являются активными фигурантами по серьезным разработкам контрреволю-ционного и шпионского характера.

9. В городах изымаются те контрреволюционные группы или лица, которые связаны с селом и могут оказать на последнее организующее антисоветское влияние.

10. Следствие по делам изъятых вести усиленным темпом, для чего выделить необходимый квалифицированный аппарат. Законченные дела представлять немедленно, не накапливая их в большом количестве на Судебную Тройку ГПУ УССР, вместе с агентурными материалами.

11. К делам, направляемым на Тройку, необходимо прилагать обвинительное заключение, с указанием меры социальной защиты. Заключение согласовывается с Окрпрокурорами.

12. В целях полного информирования ГПУ УССР о произведенных арестах, Окротделы доносят СОУ и в копиях соответствующим Отделам и УСО следующие данные:

а). Всего арестовано Окротделом — Погранотрядом, а из них по КРО, СО и ИНФО.

б). Обязательно указать количество и клички ликвидированных разработок по каждому виду преступлений (укр[аинская] к[онтр]р[еволюция], белая к[онтр]р[еволюция] и т.д.)

в). Сколько арестовано по каждой разработке и за каким Отделом ГПУ УССР разработки числятся (КРО, СО и ИНФО).

г). Общие данные о социальном положении арестованных, отдельно по разработкам и одиночкам.

д). К сведениям прилагать краткие характеристики по наиболее интересным делам.

е). Сведения об арестах по ликвидированным разработкам и изъятым одиночкам представлять каждые три дня по указанной выше форме.

13. Независимо от этого, Окротделы обязательно представляют в УСО предусмотренные директивой № 33703 от 11 января 1930 г. следующие учетные материалы:

1. Карточку дела на каждое следственное дело.

2. Учетно-статистическую карточку на каждое лицо с алфавитной карточкой.

3. Обвинительное заключение по делу в 5-ти экземплярах, которое пересылается вместе с делом на Тройку.

О ВЫСЕЛЕНИИ

I. Организация работы в Округе

14. Для руководства всей работой организовывается Оперативная Тройка под председательством Начальника Окротдела, из работников Окружного территориального Отдела.

На территории тех округов, где расположены другие органы ГПУ, для разрешения общих оперативных вопросов создается совещание из Начальников, расположенных на территории данного округа органов ГПУ под председательством Начальника Окротдела.

15. Окружная Оперативная Тройка на основе настоящего приказа разрабатывает детальный план проведения выселения кулацкого элемента.

а). Подготовительная работа, организация районных оперативных групп, участие в составлении и утверждении списков, организация пересыльных пунктов на намеченных станциях погрузки.

б). Обеспечение бесперебойной информации о настроениях всех слоев населения допущенных в Округе искривлениях, своевременная сигнализация о нарастающих и имевших место контрреволюционных проявлениях (злостная антисовагитация, распространение листовок, террор, массовые выступления и др.).

в). Организация и подготовка вооруженной силы из числа партийцев и комсомольцев с точной разбивкой их по районам.

г). Мероприятия по усилению охраны всех важнейших государственных сооружений и предприятий. Особое внимание обратить на элеваторы. Мероприятия по усилению охраны и агентурного обслуживания всех тех пунктов, где хранится оружие, арт. имущество и т.п.

д). Усиление перлюстрации корреспонденции, в частности обеспечение стопроцентного просмотра писем, идущих в Красную Армию, а также усиление просмотра писем, идущих за границу и из-за границы. Соответствующим образом предусмотреть усиление аппарата П[олитического] К[онтроля].

16. При выработке плана должны быть предусмотрены вопросы, связанные с возможностью волынок и массовых выступлений.

17. Окружная Тройка имеет в своем распоряжении минимально необходимый вооруженный резерв из чекистов, войск ГПУ, ФК, ОСНАЗ и, в крайнем случае, из мобилизованных партийцев и комсомольцев. В случаях исключительной надобности (только восстания) привлекать воинскую силу только по телеграфному распоряжению ГПУ и командования УВО.

18. Окружная Оперативная Тройка, в зависимости от количества арестованных, общего количества выселяемых, количества районов и сел, охватываемых операцией, распределяет правильно свои наличные силы:

а). С расчетом быстрейшего проведения следствия по ликвидированным и возникающим делам (следственная группа Окротдела).

б). Выделяет из состава УЧОСО группу работников для обеспечения дневной четкой информации по табелю донесений.

в). Выделяют специального работника для учета всей работы Окротдела как по производимым арестам, так и по высылке, в целях регулярного и точного информирования центра по преподанным формам.

II. Организация работы в районе

19. В каждом районе, где проводится выселение кулачества, создается оперативная группа, во главе которой стоит ответственный работник ГПУ, полностью отвечающий во время проведения операции за состояние района.

20. В районную опергруппу входит уполномоченный по агентуре, уполномоченный по следствию и необходимое количество сотрудников и мобилизованных парт. организациями, в зависимости от размеров операции.

21. Районные оперативные группы организуются в течение 24-х часов, с момента получения настоящего приказа и немедленно выезжают в свои районы.

22. Районные уполномоченные на все время работы группы переходят в непосредственное подчинение Начальников оперативных групп и использовываются исключительно для связи с агентурно-осведомительной сетью и информации.

23. Уполномоченный агентуры непосредственно связывается с наиболее серьезной агентурой Окротдела, вербует, в зависимости от обстановки, новых агентов, направляя их внимание на выявление нарастающих антисоветских и контрреволюционных тенденций, контрреволюционных групп и моментов подготовки контрреволюционных выступлений.

Районная опергруппа по получению указанных сведений, принимает немедленно меры, одновременно связываясь с Окружной Опертройкой.

24. На районную оперативную группу возлагается обязанность по освещению перегибов и извращений классовой линии, а также наблюдение через сеть за сохранностью конфискованного имущества.

25. Районная Оперативная Группа принимает меры к освещению через всю сеть о настроениях допризывников и переменников и следит за тем, чтобы оружие, выдаваемое допризывникам и переменникам, не попало бы в руки враждебных элементов.

26. Районная Опергруппа, на основе получаемых данных, информирует ежедневно Окружную Тройку как о настроениях и событиях, так и о ходе подготовительных работ, составлении списков и проведении самой операции.

27. Уполномоченный по следствию ведет работу в районе по всем возникающим во время операции делам, связанным с антисоветской и контрреволюционной деятельностью, направляя арестованных вместе с делами после первичных следственных действий — в Окружную Тройку.

28. Начальник Опергруппы связывается с Райисполкомом, участвует в составлении и утверждении списков, подлежащих выселению кулаков, причем:

а). Использует все материалы ГПУ, учетов Окротдела и райуполномоченного о наиболее активных и злостных кулаках для включения их в списки;

б). Следит за тем, чтобы в списки ни в коем случае не включались середняки и бедняки и те лица, которые выселению не подлежат.

29. Списки кулацких хозяйств, выселяемых на Север, составляются Райисполкомами по решениям собраний колхозников, батрацко–бедняцких собраний, собраний КНС и утверждаются Окрисполкомами.

30. Выселению подлежат наиболее богатые кулаки вместе с семьями, бывш. полупомещики, а также семьи расстрелянных и заключенных в концлагерь кулаков, оставление которых в районе социально опасно. Повторяем: только кулаков, середняк ни в коем случае не должен быть затронут.

32[2].Члены семей высылаемых и заключенных в концлагеря кулаков могут при желании и с согласия местных Райисполкомов остаться в прежнем районе. Начальник Опергруппы должен принять участие в рассмотрении подобных ходатайств, не допуская оставления кулацких семейств, оставление которых в районе социально опасно.

33. Выселению и раскулачиванию не подлежат семьи красноармейского и командного состава РККА.

В отношении же кулаков, члены семей которых длительное время работают на фабриках и заводах, должен быть проявлен особо осторожный подход с выяснением положения соответствующих лиц не только в деревне, но и у соответствующих заводских организаций.

34. О выселении кулацких элементов из национальных районов, директивы будут даны дополнительно.

ПОРЯДОК ВЫСЕЛЕНИЯ

35. Выселение кулаков и их семей из села, после утверждения соответствующими инстанциями списков, проводится силами местного партийного, комсомольского, рабочего и батрацко-бедняцкого актива.

36. Начальник Районной Оперативной группы направляет в каждое село, где будет производиться выселение, необходимое количество работников.

37. На обязанности этих работников лежит совместно с Сельсоветом отправка из села (рекомендуется выселяемых и вещи их отправлять на подводах), направление их на станции погрузки, определенные заранее Окружной Тройкой, заполнение карточек на высылаемых, которые направляются вместе с высылаемыми на ближайшую станцию погрузки в 2-х экземплярах и сдаются коменданту пересыльного пункта.

38. Высылаемым кулакам при конфискации у них имущества должны быть оставлены лишь самые необходимые предметы домашнего обихода (а также и теплая

одежда), некоторые элементарные средства производства в соответствии с характером их работы на новом месте (ввиду отправки на Север и использования их на лесоразработках, они берут с собою — топор, пилу, лопату и др. инструменты, что должно грузиться в отдельном вагоне), причем общее количество вещей и продовольствия должно составлять 25-30 пудов. Денежные средства высылаемых кулаков также конфискуются с оставлением, однако, на руках у кулака некоторой минимальной суммы (до 500 рублей на семью), какая необходима для переезда и устройства на месте.

39. Высылаемых кулаков следует обязать, в счет полагающихся им к перевозке 25 — 30 пудов вещей, брать не менее чем на 2 месяца продовольствия.

В списках перевозимых, передаваемых территориальными органами комендантам эшелонов, секретно отмечать семьи, не взявшие с собой, по независимым от них причинам, продовольствия, для выдачи им в пуги питания.

40. Окружная Тройка, исходя из количества высылаемых, в зависимости от масштаба операции и территории, охватываемой ею, устанавливает станцию погрузки, согласно специальной инструкции ЮЖОКТО.

41. Станции погрузки подбираются с таким расчетом, чтобы иметь возможность заранее здесь же организовать пересыльные пункты, для содержания высылаемых на время по прибытии их на станцию до момента погрузки в эшелоны, что предположительно должно занять не больше 6 — 10 часов.

42. Станции погрузки согласовываются с ближайшими транспортными органами и сообщаются немедленно в СОУ ГПУ УССР и Начальнику ЮЖОКТО.

43. Порядок содержания высылаемых на пересыльных пунктах при станциях погрузки должен производиться с таким расчетом, чтобы ни в коем случае не имело место долгое ожидание маршрутных эшелонов.

44. Во главе пересыльного пункта на станции погрузки стоит Комендант, назначаемый из числа работников ГПУ, подчиняющийся непосредственно Окружной Тройке.

Коменданту придаются 2 помощника. Охрана пункта организуется за счет сил местного актива и милиции.

45. Комендант пункта ведет учет высылаемых, поступающих на пункт. Тщательно фильтрует отправляемых с целью недопущения к отправке лиц, не подлежащих выселению (бедняков, середняков, семейств комсостава и красноармейцев РККА).

46. Комендант принимает меры к обеспечению отправляемых эшелонов необходимым количеством осведомления, которое передает Комендантам эшелонов, для дальнейшей связи в пути следования.

47. Эшелоны сопровождаются в пути охраной НКПС. Транспортные органы ГПУ назначают Комендантов эшелонов и их помощников.

48. Комендант пункта ежедневно доносит в Окружную Оперативную Тройку о количестве принятых и отправленных в эшелоны кулаков и их семейств, о положении на пункте, происшествиях, волынках и настроениях высылаемых.

49. Фильтрация высылаемых проводится следующим образом: производится краткий опрос высылаемых (старших в семье) на основании данных, изложенных в личной карточке.

В том случае, когда в отношении выселяемого не было допущено ошибок в определении социального положения, Комендант или его помощник после

соответствующего опроса делает пометку на личной карточке, после чего один экземпляр таковой направляет в Окружную Тройку, а второй идет с высылаемыми к месту высылки, через Коменданта эшелона.

ПРИМЕЧАНИЕ:

1. Без ведома Окружной Тройки или Начальник Окротдела ГПУ, Комендант освобождать высылаемых не имеет права. В случае необходимости, он уведомляет Окружную Тройку, задерживает выселяемого и ожидает указаний последней.

2. Окружная Тройка по проверке всех данных пользуется правом приостановления выселения.

50. По выселению кулаков и их семей устанавливается следующая отчетность.

Ежедневная телеграфная сводка в СОУ ГПУ и УСО о количестве кулацких семей и общем числе людей, прибывших и убывших по следующей форме:

а). За данный день: 1) количество кулацких семей, 2) общее количество людей, 3) отдельно количество взрослых мужчин (от 18 лет), сосредоточенных на погрузочных пунктах.

б). За данный день, отправленных в эшелонах по железной дороге из погрузочных пунктов: 1) количество кулацких семей, 2) общее количество людей, 3) отдельно — количество взрослых мужчин (от 18 лет).

При наличии эксцессов в телеграмме даются краткие сведения с обязательным сообщением о принятых мерах.

51. Трехдневные сводки направляются почтой в адрес СОУ по следующим вопросам:

1). Реагирование всех слоев населения Округа на выселение;

2). Политсостояние районов, где проводится выселение;

3). Общий ход операции;

4). Эксцессы, волнения, выступления, активные проявления бандитизма и проч.;

5). Принятые меры.

52. По наиболее серьезным проявлениям — о террористических актах, массовых выступлениях, активного противодействия выселению и т. п., наряду с немедленным телеграфным уведомлением высылаются подробные спецсводки.

53. К трехдневной сводке прилагаются статистические таблицы, согласно форме, приложенной к приказу (см. прилож. N3)[3].

54. Оперативная Тройка Округа ежедневно направляет в УЧСО четко заполненную копию карточки на высылаемых.

55. В соответствии с настоящим оперативным приказом, Нач. ЮЖОКТО разработать детальный приказ для ДТО, ОДТО Линейной Агентуры, Комендантов эшелонов и проч. — о порядке организации оператив-ных постов на станциях погрузки, приемки высылаемых, сопровождения эшелонов, питания высылаемых и т.д., установив соответствующий табель донесений.

56. Всем Начальникам Окротделов ГПУ ознакомиться для руководства в практической работе с последней директивой ЦК КП(б)У „О мерах по ликвидации кулацких хозяйств в районах сплошной коллективизации“, предусматривающей порядок выселения, расселения и конфискации имущества.

57. Органы ГПУ, не принимая непосредственного участия в деле расселения кулацких хозяйств на другие земли, должны поставить информационную работу таким

образом, чтобы достаточно полно отразить настроения переселяемых и окружного населения, перегибы и извращения, расслоение и т.д.

58. Начальникам Окротделов ГПУ, наряду с проведением всех вышеуказанных мероприятий, необходимо принять все меры к усилению агентурной работы по всем важнейшим линиям.

59. Все последующие указания к настоящему основному оперативному приказу будут даны дополнительно.

Для успешного, организованного и точного выполнения чрезвычайно важной и ответственной задачи, возложенной партией на органы ГПУ. Всем Начальникам Окружных Отделов принять решительные меры к проведению в жизнь настоящего приказа, обеспечив на деле четкую и бесперебойную работу всего аппарата ГПУ.

Председатель Государственного
Политического Управления УССР В. Балицкий

ЦДАГО України. — Ф. 1. оп. 20, спр. 3120. — Арк. 2 — 13. Незавірена копія. Машинопис. Опуб.: Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 рр.). — Вінниця: Логос, 1997. — С. 155-163.

Примітки.

1.ДПУ розпочала арешти ще 20 січня 1930 р. згідно з директивою, підписаною Г.Ягодою 18 січня 1930 р.

2. Так у тексті.

3. Не публікуються.

№ 47
Витяг з протоколу № 37 закритого засідання бюро Кам'янець-Подільського окружкому КП(б)У про проведення розкуркулення в районах округу

10 лютого 1930 р.

[…] Слухали.

93. Про практичне переведення розкуркулення в районах масової колективізації. (тов. Панасенко).

[Постановили]:

1. З огляду на те, що підготовлена робота (масова робота, прийняття ухвал про розкуркулювання й виселення куркулів) в Дунаєвецькому й Ново-Сталінському районах уже закінчена, дати директиву РПК і фракції ОВК про практичне розкуркулювання (конфіскацію майна і т. і.).

2. Надаючи, виключно важливого значення питанню практичного переведення політики партії, щодо знищення куркуля, як класу, ще раз вказати Дунаєвецькому й Ново-Сталінському Райпарткомам, що переведення розкуркулення по окремих селах повинно пройти при умові безпосередньої широкої мобілізації бідняцько-середняцьких мас навколо

питання знищення куркуля, як класу. Звідси, вся робота по переведенню розкуркулювання, як і саме розкуркулювання, повинно пройти при максимальній активізації бідняцько-середняцьких мас і при безпосередній участі цих груп села, чим забезпечити обов'язково організоване переведення всіх підприємств, зв'язаних з розкуркулюванням, рішуче не припускаючи перенесення центра ваги на адміністративні заходи.

3. Маючи на увазі, що при переведенні підготовної роботи до розкуркулення, в цілій низці сіл Ново-Сталінського й Дунаєвецького районів було припущено в списки на розкуркулення середняцькі господарства, знову попередити РПК цих районів, а останні — т. т., що працюють у селах, про неприпущення ні в якому до списків на розкуркулення середняків, пам'ятаючи, що зачіплюючи середняка, місцеві парторганізації, як і окремі робітники, не лише порушують директиву партії в питанні розкуркулювання, але такими діями стають на шлях, що йде на користь куркулеві.

4. Надаючи, виключно важливого значення самій техніці й порядкові переведення розкуркулювання, як і питанню правдивого використування майна, що вилучене буде від куркулів, дати директиву Дунаєвецькому й Ново-Сталінському РПКам, аби цю роботу переводити таким чином:

а). Для переведення практичної роботи по розкуркуленню в селах повинні бути виділені комісії в складі уповноваженого РВК, голови сільської ради, КНС, колгоспу й представника СГЛР, а там, де такої спілки немає, представника одної з профспілок.

б). В селах суцільної колективізації перед практичним переведенням самого розкуркулювання повинно бути зроблено повідомлення на загальних зборах села про постанову щодо розкуркулення куркульських господарств Президії ОВК.

в). До роботи по розкуркуленню (охорона конфіскованого майна, відібрання будівель, складання правдивих оцінок) повинно бути притягнено бідняцько-середняцький актив села.

г). Процес конфіскації куркульського майна повинен бути оформлений зі складанням докладного опису майна, що відбивається з його оцінкою по формах, наданих ОВК.

д). Як правило, ті куркульські родини, у яких конфісковується, крім мертвого й живого реманенту, й будівлі — з цього двору виселяються.

е). Все вилучене майно, як і будівлі передаються з відповідною постановою до колгоспу, з тим, що майно поступає в основний неподільний капітал колгоспу. Будь-який розподіл куркульського майна між окремими членами колгоспу категорично не припускається.

ж). Як правило, всі будівлі, а також меблі й т. і. використовується для потреб колгоспу (хати-читальні, яслі, школа, гуртожиток тощо).

з). Зобов'язати РПК і уповноважених ОПК: по Дунаєвецькому районі т. Голєніщева й по Ново-Сталінському районі — т. Коваленко — за рахунок майна, що вилучається з куркульських господарств, забезпечують покриття всієї заборгованості державі (кооперативним і всім громадським організаціям) куркульськими господарствами, а це значить колгоспам передається лише те майно, яке залишається після покриття всіх боргів куркулів.

і). В додаток до раніш наданих вказівок по питанню розкуркулювання, РПКам слід мати на увазі, що вилученню з господарств, які розкуркулюються, підлягає, крім

живого й мертвого складного реманенту, фураж, хлібні й посівні лишки, як і будівлі, що необхідні для громадського користування. При цьому попередити РПК, що всі посівні і продовольчі запаси, які вилучаються з куркульських господарств, а саме:

а) зерно, картопля і т. і. передається в посів-фонд колгоспу. Використовувати для споживчих потреб колгоспу забороняється;

б) продукти, що не можуть бути використані в колгоспі, продаються в кооперації, а одержані гроші здаються в основний капітал колгоспу.

В окремих випадках припускається, за постановою колгоспу, кормові ресурси, що утворюються з відібраних від куркулів, використовувати для потреб бідніших колгоспників.

Разом з тим, вказати РПК і уповноваженим ОПК на вживання відповідних заходів до того, щоби лишки землі, що вилучаються у куркулів були б засіяні.

5. З огляду на те, що виселення поза межі округи окремих куркульських господарств декілька відтягується, до цієї групи, при практичному переведенню мірроприємств щодо розкуркулення, повинен бути забезпечений підхід, а саме:

а). Куркульські родини, що підлягають виселенню за межі округи за постановою ОВК після вилучення майна по розкуркулюванню, залишаються в своїх же будинках до окремого розпорядження.

б). При розкуркуленні родин, що підлягають виселенню, таким порядком повинно бути залишено, крім необхідної білизни й теплого вбрання, необхідний простий реманент (сокира, лопата, пилка), а також харчування на кожного члена родини на два місяці. При цьому реманент і харчування, що залишається куркульським господарствам, віддається їм під розписку. При виявленні грошей під час трусів у цих господарствах, залишати до 500 крб., а на вилучені облігації й ощадні книжки повинно бути видано розписки з зазначенням про здачу їх в органи НКФ. На вилучені гроші, цінності й грошові документи складаються акти.

Разом з цим, пайові внески і аванси куркулів, що знаходяться в кооперації, їм не повертаються, а залишаються в фонді кооперування бідноти.

6. З метою попередження будь-яких ексцесів, шкідництва, спроб втечі куркулів з села й т. і., РПК зобов'язані забезпечити повну охорону, як рухомого, так і нерухомого майна, що вилучається у куркулів, а особливо тих будівель, в яких залишаються родини, що підлягають виселенню. З цією метою в селах, де переводиться розкуркулення, організовують громадську охорону з бідняцько-середняцького активу села (нічні обходи по селах, вартова охорона колгоспів) в кутках територіального надходження розкуркулених господарств.

Громадська охорона повинна бути організована не лише на час переведення розкуркулення, а на більш довгий період — до кінця переведення мірроприємств щодо розкуркулення по всій окрузі, зобов'язавши РПК про всі куркульські контрреволюційні прояви і ексцеси, а також всякі спроби переїздів куркулів з сіл, негайно повідомляти в ОПК і оперативні групи ДПУ в районі.

7. Господарства, що підлягають розкуркулюванню, повинні бути негайно виключені зі всіх виглядів кооперації, яким припинити обслуговування цих господарств. Разом з цим, РПКам простежити і дати відповідну директиву по рад лінії про те, щоби припинити видачу будь-яких довідок куркульським господарствам.

8. Зобов'язати уповноважених ОПК і Райпарткоми щодня інформувати окремими політ-листами ОПК про хід розкуркулення, які надсилати до ОПК нарочним.

9. Доручити т. Воробйову забезпечити прокурорським доглядом Дунаєвецький і Ново-Сталінский райони.

10. По закінченню роботи щодо розкуркулення в цих районах, уповноваженим ОПК і секретарям РПКів з повним відчитом з'явитись про проведену роботу.

Секретар окрпарткому Панасенко

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 305. — Арк. 58, 58зв, 59. Копія. Машинопис.

№ 48
Службова записка начальника СОУ ДПУ України І. Леплевського начальнику Шепетівського окрвідділу ДПУ М.Приходьку[1] про дії співробітників ДПУ в умовах селянського повстання

24 лютого 1930 р.

Из Вашей записки видно, что в основном события развернулись по причинам перекручиваний партийных директив, неправильной церковной политики. Подтверждающим фактом, как видно из Вашего сообщения, является участие в большинстве своем бедноты и середнячества. Кроме того, отсутствие в данном районе политической работы очевидно. Поэтому нет классовой грани.

Необходимо твердо исходить [из] принимаемых мер в этих рисуемых Вами положениях. Бросить в район не только ответственных партийцев, окружных работников, но и членов партии и комсомольцев [в] максимальном количестве. Обеспечьте соответствующей политической работой близлежащие села, неохваченные волнениями, в целях локализации противопоставления в них бедняцкого и середняцкого актива кулацкой контрреволюционной активности.

Примите максимальные меры к охране складов зерна, коллективизированного имущества, не допуская расхищения ни в коем случае, не возвращая посевматериала и инвентаря.

Окружите охваченные волнениями села маневренными группами Славутского и Ямпольского Погранотрядов с целью демонстрации, повторяю только демонстрации, ни в коем случае не допуская применения оружия. Последнее разъяснить предварительно всем бойцам.

Изымите руководящих лиц из кулаков. Середняков и бедняков, участвующих [в] избиениях, повторяю, только тех, которые действительно избивают, подчеркиваю, избивают представителей власти и активистов арестовывайте. Одновременно с этим арестуйте лиц, которые действительно, подчеркиваю, действительно виновны [в] грубом извращении партийных директив, задевших бедняка и середняка.

Разъясните, что добровольная передача ключей церкви не является закрытием, закрытие производится только решением ВУЦИКа, а такого решения нет. Обеспечьте широкую разъяснительную работу среди бедняцко-середняцких масс.

Примите максимальные меры к охране границы, держите тесную связь и оперативный контакт со Славутским и Ямпольским Погранотрядами, начальников коих ознакомьте с телеграммой. Наладьте бесперебойную регулярную информацию как между районами и округом, так и Харьковом. Всемерно усильте связь с сетью.

В проведениях всех этих мероприятий должна быть проявлена максимальная выдержанность и спокойствие с точным учетом всех условий, имеющихся на месте. Все данные указания согласованы с Центральным Комитетом Партии, которым высылается также группа работников.

Из ГПУ УССР выезжает тов. Владимиров. Ознакомьте с запиской Секретаря Окрпаркома и Председателя Окрисполкома.

24 февраля 14 часов 30 минут Леплевский

ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 20, спр. 3154. — Арк. 12 — 13. Завірена копія. Машинопис. Опуб.: Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 рр.). — Вінниця: Логос, 1997. — С. 188-189.

Примітка.

1. Приходько М.Т. (1896-1953) — народився в с. Васильєвка Павлоградського повіту Катеринославської губернії в сім'ї чоботаря. Освіта — двокласна школа, Школа юнг Чорноморського флоту. Член партії з 1919 р. В 1923-1925 рр. — начальник Криворізького, в 1925-1926 рр. — Коростенського окрвідділів ГПУ. В 1927-1928 рр. — начальник 6 відділення ЕКУ ГПУ України. В 1928-1930 рр. — начальник Шепетівського окрвідділу ГПУ. В 1937-1938 рр. — начальник УНКВД Кам'янець-Подільської області. В 1938-1939 рр. — начальник пароплавства „Рейдтанкер" в Астрахані.

№ 49

Телеграма секретаря ЦК КП(б)У П. Любченка генеральному секретарю ЦК КП(б)У С.Косіору про повстання в Шепетівському окрузі

24 лютого 1930 р.

Кривой Рог. Немедленно вручить тов. Косиору. Первый разговор Шепетовкой. Наши директивы, когда ты был в пути, были переданы тов. Балицкому, который известил, что тебя информировал. 24 февраля немедленно были нами командированы семь человек в Шепетовку: Пидсуха, Кока, Владимиров из ГПУ с двумя работниками и инструктор ЦКК. Товарищам поручено было проверить качество коллективизации [в] округе. Пидсухе поручено проверить коллективизацию Проскурове, Каменце под углом зрения о котором ты сообщаешь. Передаю дополнительные сведения, которые товарищи дали нам сегодня только 12 ночи. По заявлению прибывших Шепетовку наших товарищей причины движения — недоста-точная подготовка отдельных селах коллективизации при форсированном темпе (обобществление инвентаря, посевматериала в двухдневный срок при решении собрания, не имевшего кворума), головотяпство комсомольцев, которые путем фактических массовых обысков дворов, головотяпство с закрытием церквей районном центре Плужном и селе Переросло.

Кулачество наиболее ловко использовывает головотяпство [с] церквями. Особенных изменений селах Плужанского района не произошло. Идут собрания актива. Слабое изъятие главарей — кулаков. Новым является переброска настроений [на] другие районы: Изяславский, Славутский, Красиловский. Активные же проявления настроений сказались пока [в] Антонинском районе, где бандитами, которые скрылись в лесу, убит районный уполномоченный посевкампании.

Сегодня три часа дня толпа трех сел Плужанского района числе четыреста человек, протестуя против проверки сельсоветом имущества церкви по описям, направилась к границе и была остановлена в трех верстах. Эксцессов не было. Дали указания: Первое. Киеву выслать немедленно двадцать ответственных политработников. Второе. Завтра же мобилизуем сорок человек и направим Шепетовку, Проскуров, Волынь. Третье. Предложили арестовать кулаков — главарей, обеспечив это политработой. Пока арестовано всего восемь кулаков зачинщиков. Четвертое. Предложили охватить политработой смежные районы. Пятое. Разъяснить селянам головотяпство церквами и комсомольцев. Шестое. Обязали ежедневно два раза сообщать нам сжатую сводку. Шепетовские товарищи сообщили, что из Киева ими вызваны 75 человек. Повторяю 75 курсантов школы милиции. Утром даем сообщение ЦК ВКП(б). Любченко.

24 февраля. 1 час 20 мин.

Товарищ Сухонин. Если от тов. Косиора будет ответ, немедленно сообщите по телеграфу, чтобы принял тов. Заиченко. Он передаст т. Любченко ответ, можно не шифровать и передать запиской проводу. Все. Инсаров.

ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 20, спр. 3154. — Арк.. 14 — 16. Незавірена копія. Машинопис. Опуб.: Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 рр.). — Вінниця: Логос, 1997. — С. 189-190.

№ 50
Телеграма секретаря ЦК КП(б)У П. Любченка і голови ВУЦВК Г. Петровського в ЦК ВКП(б) та голові РНК СРСР В.Молотову про повстання в Шепетівському окрузі

26 февраля 1930 г.

ЦК ВКП(б), МОЛОТОВУ

[По] Полученным Шепетовки 24 февраля сведениям [в] пограничном Плужанском районе возникло массовое волнение, охватившее 13 сел. Толпы, [в] большинстве состоящие женщин, [под] руководством кулаков, церковников предъявили требования открытия районной церкви, ликвидации коллективов, возвращения обобществленного инвентаря и семян. [В] Отдельных селах толпа насчитывалась до 400 человек, были произведены избиения активистов.

Немедленно [по] получении сведений нами [в] Шепетовку была командирована группа ответственных работников, частности работников ГПУ УССР.

[По] Сообщению 12 часов ночи 25 наших товарищей, прибывших уже [в] Шепетовку, причины движения — недостаточная подготовка отдельных селах коллективизации при форсированном темпе (обобществление инвентаря, посевматериала в двухдневный срок при решении собрания не имевшего кворума), головотяпство комсомольцев, которые производили сбор утильсырья путем массовых фактических обысков дворов, головотяпство закрытием церкви районном центре Плужном и опись сельсоветом села Переростое имущества церкви по описям. Кулачество наиболее ловко использовало головотяпство [по] церквями. [В] Селах Плужанского района результате проведенной работы наступило некоторое успокоение. Есть отдельные указания [о] переброске настроений [в] Изяславский, Славутский, Красиловский районы. [В] Антонинском районе бандитами, которые скрылись лесу, убит районный уполномоченный посевкампании. [В] Дополнение посланной группе предложили Киеву, чтобы не терять времени, немедленно выслать [в] Шепетовку 20 ответственных политработников, сегодня выслали Харькова 40 человек [в] Шепетовку, Проскуров, Волынь для усиления массовой работы, предложили произвести решительное изъятие главарей кулаков, обеспечив это политработой, принимаем меры охвату политработой смежные районы локализации движения. Предложено арестовать лиц действительно виновных грубом извращении партийных директив, задевшем бедняка и середняка, и разъяснить крестьянству самочинность действий отдельных работников. НР... 26 февраля

ЛЮБЧЕНКО ПЕТРОВСКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 20, спр. 3154. — Арк. 1 — 2. Незавірена копія. Машинопис. Опуб.: Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 рр.). — Вінниця: Логос, 1997. — С. 191–192.

№ 51
Спецповідомлення голови ДПУ України В. Балицького генеральному секретарю ЦК КП(б)У С. Косіору про повстання в районах Шепетівського округу

1 березня 1930 р.

Передайте ЦК. Тов. Косиору: 1). Только что возвратился с объезда ряда сел Плужанского района, был так же Плужанах, откуда возникло и распространилось движение по селам. Безусловно, наступил перелом по всех 22-х селах, где не функционировали сельсоветы несколько дней. Благодаря оперативным мероприятиям и проведенной политической работе, советская власть восстановлена в большинстве сел, СОЗы остались, но с меньшим количеством членов.

В некоторых селах крестьяне, разобравшие зерно, возвращают его обратно СОЗу и просят включить в члены СОЗа, бабы, участвовавшие в волынке, приходят в сельсовет каяться и выдают кулаков их подстрекателей. После ареста бабы притихли, так как не рассчитывали, что их будут за безчинство садить.

Граничащий с Плужным Ляховецкий район еще не совсем успокоился. Сегодня в целом ряде сел происходили вспышки с большим числом участников и не только женщин. Там работает несколько оперативных групп и завтра рано утром я также выезжаю в Ляховецкий район.

Стихийные вспышки и волнения происходят также в районах Анапольском, Полонском, Судилковском и Теофипольском, но в этих районах в связи с налаженными оперативными мероприятиями и переброской партийцев движение не должно разрастись до таких размеров, как в Плужанском районе.

В общем, завтра, после решительного удара, в Ляховецком районе, можно полагать, что Шепетовский округ перестанет быть угрожаемым по волнениям.

2). Хуже обстоит дело в Бердичевском округе в связи с закрытием церквей.

В Любарском районе волнения охватили, кроме Любара, еще 12 сел Любарском и прилегающем к нему Янушпольском районах. Наряду с требованием возвратить церкви, также как и в Шепетовском округе, выступают против колхозов. Разбирают зерно и избивают представителей советской власти и актив. Сейчас говорил телефоном с Бердичевом: в Любаре толпа полторы тысячи человек разбила сельсовет, убила комсомольца, стрелявшего в толпу и ранившего женщину. Прибывший отряд милиции толпа обратила в бегство, вытеснив ее за пределы Любара. Собираются у церквей толпами, жгут костры, поют религиозные песни.

В толпе раздаются выкрики: „Нет хлеба, забирают последнее для посевного материала“.

Мною даны необходимые директивы. Сейчас дрезиной выезжает в Любар тов. Быстрых для оперативного руководства. Киевской школе милиции дал приказ выслать в его распоряжение к утру 50 курсантов. Бердичев высылает Любарский и Янушпольский районы 100 вооруженных коммунистов для оперативной и партийной работы. До сих пор там ведется только агитационная работа, не произведено ни одного ареста зачинщиков и подстрекателей.

По движению нужно оперативно, решительно ударить вначале и не дать ему разрастаться. Одними мерами агитации здесь ничего не сделаешь.

3). Считаю необходимым дать директиву ЦК пограничным округам и, в частности округам, примыкающим к Шепетовскому, учесть события и подготовить партийные силы на случай переброски движения и отдельных вспышек, так как только решительные меры вначале гарантируют предупреждение подобных явлений.

По линии ГПУ о такой подготовке дал директиву. Шепетовка. 1-го марта. 22 часа. БАЛИЦКИЙ.

ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 20, спр. 3154. — Арк. 24 — 25. Завірена копія. Машинопис. Опуб.: Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 рр.). — Вінниця: Логос, 1997. — С. 192-193.

Примітка.

1. Спецповідомлення було також передане по прямому проводу заступнику голови ДПУ України К. Карлсону та начальнику СОУ ДПУ І. Леплевському.

№ 52
Телеграма С. Косіора в секретаріат ЦК ВКП(б) про повстання в Шепетівському і Одеському округах

3 березня 1930 р.

По прямому проводу через ГПУ
МОСКВА ЦК ВКП(б) СЕКРЕТАРИАТ

[В] Районах Шепетовского округа, где происходили волнения, наступило упокоение. Шепетовское дело по сообщению Балицкого, находящегося на месте, можно считать [в] основном ликвидированным. Имеются новых два выступления. Первое: [в] Любарском районе Бердичевского округа [на] почве головотяпства проведенной работы [с] закрытием больше десятка церквей возникло руководимое кулачеством массовое волнение.

[В] Двух селах происходили демонстрации большинстве участием женщин, выкриками против соввласти, требованием открытия церквей, против коллективизации и раскулачивания. Волнение перебросилось [на] некоторые села соседнего Янушпольского района. [В] Одном селе кулаками убит председатель сельсовета и один активист, разогнан сельсовет. [В] другом убито два рабочих — коммуниста, один комсомолец. Балицкий, находящийся сейчас в тех районах, сообщает: [в]следствие принятых мер, наступило, как будто, некоторое успокоение. Второе: на почве ряда безобразий работников, проводивших сбор посевматериала, [в] одном селе пограничного Красно — Повстанческого района Одесского округа толпа женщин до 400 человек потребовала возвращения высланных из села кулаков, прекратить раскулачивание, вернуть собранные семена. Через день волнение перекинулось в двух соседних селах того же района. В селе Гросяк толпа в 200 человек направилась к пограничной заставе, коло которой избили секретаря ячейки и председателя СОЗа. Избиение активистов имело место и [в] других селах, охваченных волнением. Одновременно [в] одном из сел Фрунзенского района того же Одесского округа на почве искривлений, допущенных бригадами при проведении описи имущества должников и грубого обращения [с] населением, толпа женщин свыше 200 человек направилась к СОЗу и потребовала своего исключения оттуда, была попытка разобрать лошадей. Принимаются все меры [по] ликвидации, предупреждению подобных скандальных явлений, как в указанных, так и смежных районах.

С. Косиор

ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 20, спр. 3154. — Арк.1. Незавірена копія. Машинопис.

№ 53

Доповідна записка голови ДПУ України В. Балицького секретарю ЦК КП(б)У Л. Картвелішвілі про події в Шепетівському окрузі

3 березня 1930 р.

В связи с волнениями и обострением положения в Шепетовском округе я, переговорив с тов. Косиором, выехал со станции Помошной 27 февраля в Шепетовку.

Уже на основе данных, полученных мною в пути, о масштабе волнений, количестве участников, требованиях и активных действиях восставших крестьян можно было сделать вывод, что причиной волнений являются грубейшие искривления классовой линии, административный и грубый нажим на крестьянство при проведении коллективизации и сборе посевного материала. Это в условиях Шепетовского округа, как пограничного, имеющего национальные польские районы, при засоренности округа антисоветским и контрреволюционным элементом, чрезвычайной темноте крестьянства, среди которого недостаточно была проведена политическая работа, требовало принятия в основном двух мер для ликвидации волнений: первое — более осторожного разворота коллектив-визации в округе, а кое-где в селах и ликвидации дутых, навязанных крестьянству колхозов, и второе — нанесения удара по контрреволюционным, кулацким группам села. Конечно, к этим двум основным мероприятиям, необходимо было добавить целый ряд других, в том числе и немедленную ликвидацию неправильной политики и практики местной власти в отношении закрытия церквей, что в условиях и без того сложной обстановки, использовывалось контрреволюционным духовенством и, несомненно, усугубляло положение в округе. Кроме того, безусловно, и поляки используют создавшуюся обстановку в Шепетовском округе и под шумок усилили не только шпионаж, но и контрреволюционную агитацию вплоть до использования радио.

Ознакомившись по приезде в Шепетовку с ходом событий, я убедился, что мои предварительные выводы о причине волнений были совершенно правильны.

Искривление линии партии, администрирование в вопросах коллективизации, выражавшееся в формуле: „Пускай все помрут, но мы коллективизируем округ на сто процентов“, безобразия работников, проводивших сбор посевного материала, практикуя при этом почти поголовные обыски ночью у крестьян, самовольное раскулачивание, затронувшее середняков, „директивы“ Окружкома Комсомола, по которым комсомольцы должны были „обійти всі до одного будинки на терені вашого осередку, обдивившись дахи, хліви та хати, і запаси тих предметів, які лежать там без усякої придатності, забрати“, из-за которых выросла невиданная ненависть к комсомольцам, буквально безумное руководство Окружкома Комсомола, который в директивном письме за подписью Секретаря Маринечева предлагает проводить работу так, „что мы весь округ на ноги заставим подняться“ и „разворошим так дело, чтобы целая революция произошла, в которую втянуть все население, тогда оно „заговорит“. Оно действительно „заговорило“, оплошности, которые также в достаточном количестве наделал Окружком, получивших свое отражение в директивах

Окружкома, например, „треба підтягти антирелігійний фронт, максимально підсилити антирелігійну роботу, спрямовуючи її в бік повної ліквідації релігійних забобонів, повного витіснення релігійних свят і ліквідації церквів“, все это накалило до неимоверности обстановку и вызвало массовые волнения на селе. Естественно, что при таком руководстве, районные организации углубляли ошибки, стремясь как можно скорее выполнить директивы округа, вступали между собой в „соревнование“, которое наделе стало „соревнованием“ ошибок и головотяпства, а в отдельных случаях дело доходило до того, что не только не велась никакая подготовительная работа за коллективизацию, но просто обманным путем, оно и „легче“, записывали в коллективы под видом подписки на киноаппараты, радио и т. д. После создания такого колхоза, местные работники, считавшие, что уже село коллективизировано, приступали к сбору посевного материала у крестьянина, который и не подозревал, что он является членом такого-то колхоза. Кроме того, в созданных колхозах, без „подписки“ наспех, без участия колхозников, проводилось ускоренное обобществление всего и вся. Надо также отметить, что Окружком несвоевременно реагировал на те безобразия, на основе которых росла и усиливалась антисоветская, контрреволюционная агитация кулаков, попов и т.д. Только 26 февраля, когда волнения охватили значительное количество районов, перебрасываясь с молниеносной быстротой из села в село, Окружком в своем запоздалом письме отмечает факты искривления классовой линии в работе местных организаций, грубейших и безобразных ошибок при проведении коллективизации, сборе посевного материала, мобилизации средств на машины и семена, по заготовке на экспорт, например: „припускають випадки стріляння собак по дворах і випадки поранення людей і домашньої худоби“ и т.д.

Характерной особенностью для всех волнений является то, что руководящую, самую активную роль играют женщины. Они, в первую очередь, против коллективизации, больше поддаются антисоветскому влиянию попов и кулаков и выступают единым фронтом, начиная от беднячек до жен кулаков включительно — „бабы все одинаковы“. Насколько велика активность женщин видно хотя бы из того, что были случаи, когда женщины избивали мужей и отцов, записавшихся в колхоз. Несомненно однако, что за спиной женщин стоят мужья, которые под влиянием кулака пускают вначале свою жену, расчитывая, что с женщинами советская власть не будет бороться.

Шепетовцы столкнувшись с новым явлением, растерялись и упустили время для немедленного, активного удара по контрреволюционным элементам, почему движение и разрослось до таких огромных размеров. Поэтому после детального выяснения всех моментов, я условился с Окружкомом, что нужно решительно ударить по очагам волнений, чтобы не дать разрастись движению по всему округу.

Волнения начались в Плужном (районный центр), где местные органы власти допустили целый ряд грубейших ошибок в церковной политике и где были совершены неэтические поступки комсомольцами. Поп местной церкви некий БОЙТКО[1], вместе с активными кулаками и кулачками сумели организовать вокруг себя отсталые и к тому же раздраженные безобразиями массы женшин. По поводу полученной обратно от советской власти церкви, поп устроил благодарственный молебен, на котором присутствовали представители восьми — девяти сел — всего до 2000 чел. После

этого начались массовые выступления женщин. Из сел этого района специальные делегатки отправлялись в села других районов, где потом возникали аналогичные явления. Отмечены также случаи приезда агитаторов — кулаков из других округов, в частности Херсонского. Антисоветский и кулацкий элемент использовали это движение и к лозунгу „Не трогайте церквей" начали прибавляться лозунги „Долой коллективизацию, не трогайте кулаков" и даже лозунги „Долой советскую власть — будем выбирать старосту". Насколько была накалена обстановка, видно хотя бы из того, что толпы женщин двинулись к границе для перехода в Польшу, и только благодаря выдержке пограничников дело обошлось без применения оружия. Необходимо отметить, что были случаи, например, в Куневе, обращений к пограничникам с жалобами на местную власть и резких выкриков из толпы против советской власти.

Волнения из Плужанского района перебросились в другие районы, причем во многих селах были изгнаны сельсоветы, разгромлены склады с посевным материалом, разобран с-х. инвентарь и т.д. Кулачество везде являлось организатором волнений, прибегая к различным способам влияния на крестьянство, вплоть до поголовного спаивания крестьян Мною было отдано распоряжение о прекращении продажи водки в местах волнений. Необходимо отметить, что в тех селах, где колхозы были организованы на принципах действительной добровольности, где была проведена большая подготовительная работа, бедняки и значительная часть середняков, вначале растерявшиеся, после оказанной им помощи, посланными туда партийными работниками, быстро справилась с положением, восстановила сама порядок и арестовала зачинщиков кулаков.

Я не стану перечислять всех событий, так как о них телеграфно сообщал в ЦК и, кроме того, эти события подробно изложены в сводке, составленной по районам и селам, прилагаемой к докладной записке. Отмечу только те новые методы борьбы с массовыми волнениями, которые пришлось применять на месте. При ликвидации волнений мы применяли в основном два мероприятия, связанные единством действий. Проведение оперативных мер, которые сводились к изъятию зачинщиков и кулаков, к удару по контрреволюционным и кулацким элементам села, [чтобы] показать, что советская власть не допустит безобразий, и проведение глубокой политической разъяснительной работы среди крестьянства, которая сводилась к разъяснению политики партии по вопросам коллективизации, вместе с тем, все время, подчеркивая, что коллективы должны создаваться добровольно. Конечно, всех головотяпов, которые думали, что своей работой они создают крепкие коллективы, а самом деле создавали нарывы, которые прорвались в виде волнений, надо немедленно снять. Это сейчас проводится и такое мероприятие вносит успокоение на селе. Сейчас сельсоветы функционируют везде. Основная сейчас политическая задача заключается в том, чтобы укрепить сельский актив политическими работниками, который во многих селах был напуган и растерян. Надо дать хороших массовых агитаторов, знающих село умеющих подойти к крестьянину и способных организовать и сплотить бедняка и середняка, противопоставив их кулаку.

Что касается Бердичевского округа, то все то же, что сказано по Шепетовскому округу, где в большей, а где в меньшей степени, относится к районам Бердичевского

округа. Только там, например, в Любарском районе, вместо закрытия одной церкви, закрыли в течение недели 27 церквей. Вместо забитого Шепетовского селянина, в Любарском районе, где одних хуторов насчитывается 154, крепко сидит петлюровский кулак, который лучше объединяет вокруг себя массу и более активен против советской власти. О выступлениях в Любарском районе я телеграфно сообщал в ЦК. Операции еще там продолжаются и общей характеристики состояния округа пока что дать нельзя.

Факты, перечисленные в докладной записке, настоятельно требуют еще раз обратить внимание на пограничную полосу по линии ее обслуживания и укрепления:

1). Необходимо укрепить руководящие кадры и перебросить как можно больше толковых работников.

2). Усилить культурно - просветительскую работу.

3). Нужна массовая газета и не такая, какая издается в Шепетовке на «восьмушке» листа, где не хватает места популярно изложить основные мероприятия партии и советской власти; надо для границы не пожалеть еще одной «восьмушки» листа бумаги.

4). В более широких размерах внедрять трактор и сложную машину в сельское хозяйство пограничной полосы.

И последнее, если трудно говорить о переброске промтоваров, то все же следует обеспечить население пограничной полосы хотя бы керосином, так как лучина до сих пор является еще «источником света“[2].

С товарищеским приветом

3-го Марта 1930 г. В.Балицкий
г.Шепетовка.

ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 20, спр. 3184. — Арк. 17–22. Оригінал. Машинопис.

Примітки.

1. В інших документах прізвище священика „Войтко“ та „Бойко“.
2. На документі напис олівцем „тов. Лаврентию“. „Лаврентій“ — партійне псевдо Л.Картвелішвілі.

№ 54

З доповідної записки секретаря Шепетівського окружкому КП(б)У Пилипенка в ЦК КП(б)У про політичну ситуацію в районах округу

7 березня 1930 р.

Совершенно секретно

Последние политические события происходящие по округу и характеризующиеся в основном массовыми селянскими волынками (преимущественно при участии женщин), возникшие сначала на почве как будто-бы недовольства политикой партии в области мероприятий по коллективизации и постепенно, до известной степени планомерно, перешедшие в ряд ярко выраженных антисоветских, кунацких требований — бесспорно, находят себе корни, в первую очередь, в решительном наступлении партии на кулака,

ликвидирующего его как класс на базе решительного проведения сплошной коллективизации, активизировали кулака и все контрреволюционные элементы и духовенство. Округ, граничащий с Польшей, в прошлом являлся ареной борьбы с белыми (в частности и преимущественно с петлюровцами) насыщен в немалой части участниками петлюровского движения, участниками банд разного толка, бывшими жандармами, полицейскими, особенно в изобилии контрабандистами, которые в наших пограничных условиях неизбежно, в абсолютном большинстве случаев, постепенно становятся и стали шпионами польской дефензивы.

Наши решительные мероприятия по наступлению на кулачество вызвали отчаянное сопротивление последнего, начиная от самой гнусной агитации с провокациями против всех наших мероприятий и особенно, на весьма понятным причинам, против колхозного движения, кончая открытыми контрреволюционными выступлениями вплоть до физического террора над лучшей частью бедняцко-середняцкого актива.

Вне всякого сомнения, что во всей этой работе по подготовке и руководству, ныне происходящими в округе массовыми крестьянскими волынками, должен быть и есть, исходя из анализа сегодняшних фактов, организующие крепкое начало — контрреволюционный центр. Об этом убедительно свидетельствует одновременное появление в обращении кулачества абсолютно тождественных лозунгов и требований, в одно время и в абсолютно разных местах округа территориально на изрядном расстоянии друг от друга разбросанных.

Все это вместе взятое, при наличии, как это совершенно решительно констатирует бюро ОКП, имевшихся в работе недочетов и грубых извращений линии партии при проведении коллективизации, сбора посев материала, второстепенного экспорта, мобилизации средств, дополнительного экспортного обложения, закрытия церквей без достаточной на это подготовки масс — говоря коротко на местах в ряде случаев получилось именно головокружение от успехов дало возможность кулачеству вместе с антисоветским элементом, в тесном союзе с поповством (особенно наглядно это показывает Плужанский район, откуда и получили начало волынки) использовать эти головотяпства и грубевшие политические промахи в работе для кулацкой ставки на сельскую массу и на наиболее ее отсталую часть — женщин против масс.

Волынки берут начало из Плужного, перебросившиеся быстро в соседние села, а затем охватили почти абсолютно все районы округа.

Ниже мы приводим, изложение событий на местах (придерживаясь по возможности их развертывания в хронологическом порядке) и особенно по Плужанскому району.

[…] 6-го февраля сего года в с. Плужном проходило собрание бедноты и актива по вышеуказанным вопросам, были намечены кандидатуры, подлежащие выселению. На этом же собрании было вынесено постановление в части закрытия церкви гласящее: „Розпочати підготовку серед населення про відокремлення церкви“. После этого начали сбор подписей, коих собрали до 300 всех дворов не считая общего количества населения 700. Одновременно в период между 10-м и 14-м февраля, с целью вызвать на провокацию местную сельскую власть, правление церковной общины, в лице председателя Марчка Акима подали заявление в Сельсовет о

переизбрании правления церковной общины. Выборы были проведены на общем собрании верующих и в состав правления вошли: председатель церковным общины — середняк, заместителем — бедняк, церковным старостой — середняк и секретарем — середняк. Но сейчас же это правление общины от своих обязанностей отказалось и подало заявление в Сельсовет, чтобы у них взяли ключи и приняли имущество церкви.

13 февраля комиссия в составе члена РИКа, уполномоченного РИКа и председательсовета приняли имущество церкви и ключи передали председателю правления СОЗа.

14 февраля сельсоветом была выделена комиссия для ревизии имущества церкви в составе: уполномоченного РИКа Мазуренко и комсомольцев Власюка и Лещенко. Во время производства ревизии, к церкви начали стекаться женщины, между последними и комсомольцами возникли пререкания и даже драка. Поводом к этому послужило то, что комсомольцы ходили в церкви шапках.[…].

В ночь с 14-го на 15-е февраля местный поп Бойко Аверкий, по имеющимся сведениям, он является жителем г. Кременца (Польща), где имеет два собственных дома и пытался в 1926 — 1927 гг. нелегально перейти границу, был задержан. В настоящее время, однако, проживая в с. Плужном объехал близ лежащие села и путем агитации призывал на защиту церкви. Одновременно поп Бойко послал своих церковников Тимощука Якова в села Хотень, Майдан и Мякоты и Гребенюка Алексея в село Стороните. В результате чего 15-е февраля днем в Плужном съехались и сошлись к сельсовету с разных сел крестьяне в количестве 1500 человек, в большинстве женщин и требовали отдать ключи от церкви. По распоряжению секретаря РПКа ключи от церкви были немедленно возвращены. В этот же день была отслужена служба в церкви и избрано новое правление церковной общины, куда вошли исключительно женщины, при чем последние являются беднячками и середнячками.

16, 17, и 18-го февраля, а это точно установлено, местный поп с группой женщин, мужья коих изъяты ГПУ по 1-й категории и намеченных к выселению, совместно с попом с. Мякоты действительно готовили провести праздник названный ими „Великдень“, т. е. день, когда удалося отвоевать церковь.

Одновременно с этим велась индивидуальная обработка по подготовке к этому „великодню“, праздник должен был состояться 19 февраля, однако к этому строку не состоялся.

20 февраля группой женщин в 80 человек приступили к разбивке кормушки местного СОЗа.

После этого случая вечером этого же дня было созвано собрание женщин рай парткомом, на коем присутствовало около 300 человек. Председатель собрания заявил: „Що позбавленці права голосу і члени правління 50-ти десятки повинні вийти“. В ответ раздались крики: „В нас немає позбавленців, ми всі рівні підемо всі, коли так“, и с криками оставили собрание. В тот же вечер было созвано собрание актива (присутствовало около 100 человек), на котором было постановлено: „Роботу продовжувати, вибрати ударну бригаду“.

И когда 21 февраля актив вышел на работу отстраивать конюшню и ремонтировать кормушку, приблизительно через час собралась толпа женщин, руководимые женами кулаков, намеченных к высылке, с несколькими крестьянами к месту работы с криками: „В нас коні забирають, чоловіків беруть, нас грабят", „Бий актив". Актив разбежался, толпа разбирала конюшню, избила с криками „Долой реманент і насіння" 8 партийцев и комсомольцев.

К этому времени на место происшествия явился секретарь райпарткома, который пытался было говорить с толпой, но последняя с трудом поддавалась уговору и решительно искала повода к избиению секретаря РПКа. Однако часть женщин, которые присутствовали при этом из прилегающих сел удалось уговорить и последние разошлись.

22 февраля в честь возвращения ключей поп Бойко объявил, „день торжества, устроить богослужение, на котором собралось большое количество крестьян как из с. Плужного, так и окрестных сел, а после церковного богослужения толпа выйдя из церкви предъявила категорическое требование возврата семян, инвентаря, скота и прекращения коллективизации сельского хозяйства.

Толпа собралась на площади в количестве 1500 человек. Срели коих было значительное число пьяных после обедни, требовавших к себе представителей власти. Туда отправился, выехавши к тому времени в район представитель ОПКа тов. Буров (заведующий АППО ОПКа), представитель ОИКа тов. Штихто (заместитель председателя ОИКа) и пытались устроить митинг. С толпы в ответ на это непрерывно кричали: „Давай зерно, реманент, ми в СОЗ не хочемо, нас грабують, верніть нам тих, що ГПУ забрало, бий їх, стаскуй з трибуни". Толпа ринулась разбирать обобществленное зерно, инвентарь и прочее. Вмешательство вооруженной силы последнее было предотвращено. Стрельбы не было.

А уже 23 февраля движением за разбазаривание общественного зерна были охвачены села Хотень, Мякоты, Добрин, а 24 февраля — села В. Радогощи, Шекеринці, Коритное, В. Гнойница, Войтовцы, Залужжя, Юсковцы, Борисов и к числу 26-му охватила поголовно все села района, перебросившись и в другие районы округа. […]

Село Мякоты. 23 февраля собралась толпа к Скотармолочарному т-ву в 200 женщин. Ихнее требование: „Возвратить инвентарь и ключи от склада, где хранятся семена. Толпа взбудоражена, намеревалась избить местный актив и коммунистов, каковы отказались выдать ключи. В это время приехала група из 5-ти конных милиционеров. Один из толпы попытался отнять винтовку у милиционера с выкриками: „Стреляйте в милицию". Началась стрельба вверх. В результате стрельбы оказался один убитый крестьянин пулей нагана. Толпа разбежалась. После этого был созван пленум сельсовета вместе с активом села до 40 человек. Пленум принял резолюцию, осуждающую происшествие с требованием о немедленном производстве расследования. В селе наступило успокоение.

Однако обобществленный инвентарь и часть зерна разобрана. По непроверенным слухам убийство из нагана селянина с. Мякоты совершенно как будто бы членом партии тов. Гербичем (зав. финчастю РИКа).

Трое пыталось перейти границу, двое перешло. Один убит.

Село Добрынь. 23 февраля насильно отняли от уполномоченного РИКа ключи, 70 руб. и на 200 рублей облигаций. Начали разбирать обобществленное зерно и

имущество. Среди толпы раздавались крики: „Нас грабують, немає нічого — ні мила, ні хліба, в СОЗ не підемо“. Избили учителя активиста. […]

Село Радогощь. 24 февраля толпа женщин обезоружила коммуниста и посадила его в сарай. Сельсовет разогнан. Отобраны ключи и начали разбирать посевматериал и инвентарь. Были выкрики в толпе: „Геть радвладу, бий комуністів, забираймо дітей і йдемо в Польщу“ (село имеет 100 дворов, население смешанное украинско-польское). Руководителями в толпе женщин были жены, мужья коих арестованы ГПУ, жены бывших жандармов и один неизвестный. В этом же селе избрано кулацкий совет, председателем последнего — бывшая помещица, секретарем дочь арестованного кулака и членом кулацкого совета бывший урядник. Выборы происходили конспиративно в одной из хат кулака. Имели намерение на другой день созвать в набат собрание и торжественно передать дела разогнанного сельсовета, однако этого не сделали.

В этом селе было организовано собрание из толп соседних сел, в количестве 200 человек, преимущественно женщин. Вел и организовывал собрание какой-то неизвестный, именовавший себя рабочим из Донбасса. Дорогой агитировал: „Долой Советскую власть, грабителей коммунистов, идем в Польщу“. Несли черный флаг. Дорогой встретили двух коммунистов уполномоченных райисполкома, сняли их с подводы, обезоружили и повезли с собой. Один из них удрал, а другому избили ребра, когда же он пытался удирать, по нему открыли стрельбу. Ему случайно подвернулась подвода и он удрал от толпы.

Толпа, таким образом, подошла к комендатуре погранотряда. Комендант с ними начал вести разговор, разъясняя им, неправильность ихних поступков, после чего заявил, чтобы расходились по домам. Толпа не расходилась. Когда комендант пригрозил, что кто ступит хотя бы на шаг к границе, он будет стрелять и лишь тогда толпа разошлась.

Село Шекеринцы. 24 февраля собралась толпа с палками в руках с требованиями к сельсовету о выдаче семян, имея намерение избить коммунистов и актив селе. Вытянули одного коммуниста, одна из женщин села верхом на него и заставила его вести ее в церковь. Вовлекши в церковь одного комсомольца и коммуниста, заставили их молиться богу.

В этот момент прибыло в деревню несколько кавалеристов-пограничников, каковы не допускали разбирать магазины и бить представителей власти. Толпа начала наступать на пограничников. Раздалось два провокационных выстрела из нагана. Одним из выстрелов был прострелен ремень от винтовки пограничника, а другим убита женщина из толпы. Кроме этого, из толпы был дан выстрел из дробовика и убит один бедняк. Пограничники ответили на провокационные выстрелы залпом верх. Толпа разбежалась. Стрелявшие с провокационной целью оказались гражданами соседнего села Добрина, и им удалось скрыться за исключением одного, который был арестован.

После этого представителями округа было созвано собрание актива. Собрание вынесло постановление, дающее оценку событию как результат агитации контрреволюционеров с требованием выявить их и принять самые суровые меры к последним.

Инвентарь разобран весь, семена частично. 26 февраля арестовано организаторов волынок в количестве 12-ти человек.

28 февраля общий сход бедняков и середняков, участвовавших в волнениях, постановили собрать весь растасканный инвентарь и скот, принадлежавший СОЗу, провести чистку членов СОЗа с тем, чтобы исключить из таковых зачинщиков волнения.

Село Корытное. Толпа женщин подошла к сельсовету с целью избить председьсовета, комсомольца и учителя. Первые два бросились удирать. Их поймали и избили. Председателя сельсовета толпа намеривалась запереть его в хате и сжечь ее вместе с ним. Сельсовет разогнали. Актив терроризирован. Толпа была вооружена топорами, обломками железа, палками. Многие были пьяны. Подготавливались на другой день разграбить правление местного „Кооптаха“ и устроить в здании „Кооптаха“ церковь (церковь сгорела 4 года тому назад).

Ожидая изъятия контрреволюционного элемента кулаками, велась подготовка встречи отряда опергруппы ГПУ. Условный знак должен был быть — удар в набат, что поручили 12-ти летнему мальчику. Его своевременно поймали, когда он шел бить в набат. Изъятие (28 февраля) 18 человек кулаков прошло без сопротивлений. Однако, когда вывозили арестованных, снова сбежалась толпа женщин в количестве до 250 человек. Присутствующие при этом мужчины вели себя пассивно. Со стороны женщин были выкрики: „Коли берете їх, забирайте і нас“, падали на землю с криком: „Мати-земля — ти спаси нас, о боже ти мабуть не бачиш, що робиться“.

Затем в селе было проведено собрание селян и селянок, при чем сначала на собрание шли неохотно „Вы нас перестреляйте“. Собрание, однако, под конец было сорвано. Одна из кулачек закатила обморок. Не смотря на это, через час собрание было снова собрано. На собрании выявлены искривления наших директив в деле мобилизации средств, обобществление семян (по 10 пудов с десятины, 15 пудов на лошадь), а сам СОЗ был организован в ноябре месяце 1929 г. при голосовании за 5 человек, а остальные воздержались. Как до этого, так и на самом собрании кулачество вело работу по спровоцированию бедноты против нас. […]

Село Залужья. Толпа в 150 человек пришла к сельсовету с требованием выдать ключи от амбаров, где хранится обобществленное зерно. Сельсовет отказался, тогда толпа подошла к конюшне СОЗа разбила последнюю начали растаскивать инвентарь. Кой кто брал инвентарь и не свой, а выбирал получше. Кто отказывался брать, заставляли: „Коли не візьмеш — поб’ємо“. Семена не раздавал сельсовет и правление СОЗа. Работа сельсовета проходит нормально.

Собрание женщин окружило здание СОЗа, где собрался весь актив, который отказывался дать ключи от амбара, где хранится обобществленное зерно.

На второй день толпа женщин своими издевательствами над активом заставила последних отдать ключи. Разобран инвентарь и семена. Одна женщина ранила председателя СОЗа.

Село Дзвонки. Посев материал и инвентарь разобран. Сельсовет разогнан. Актив терроризирован, его догоняли за 2 версты, вынужден был уйти в подполье. Селом заправляет кулачество.

7 февраля, приезжими представителями власти восстановлен порядок. Ведется следствие для привлечения виновных к ответственности.

26 февраля. Толпа женщин требовала сельсовета вернуть зерно, инвентарь, страховку, авансы на приобретение сельхозмашин, сопровождая это выкриками: „Нас ограбили, дайте нам назад“. Характерно отметить, что по аналогии других сел толпа требовала от сельсовета ключи у церковного старосты. Толпа отобрала ключи у церковного старосты, а его избили.

Село Дрижаки. 27 февраля толпой разогнан сельсовет. Председателя СОЗа избито. Остальной актив спрятался. Толпу подстрекали кулаки и бывший жандарм, выкрикивая в толпе такие лозунги: „Люди вставайте, бийте комуністів, Радвладу, обираймо свою“. Толпа была вооружена топорами, вилами и палками. Требования — возвратить платежи по страховке, налогу и т. д., а также призывали толпу идти в Изъяслав освобождать арестованных кулаков.

Как раз к этому времени в село заехало 5 человек кавалеристов, толпа кинулась к ним с криком: „Бий, стягай з коней“. Пограничники отступили. Толпа преследовала отступающих пограничников, по направлению к границе. По дороге был выкинут черный флаг с надписью: „Чорний прапор — хрест з церкви“. В 2-х километрах от границы толпу встретил пограничный взвод. Командир дал команду толпе „ложись“. Толпа повиновалась. Одновременно в этот момент выскочил один из толпы и накинулся на красноармейца, пытаясь разоружить его. Выстрелом красноармейца этот тип убит.

27 февраля проведено изъятию 10-ти зачинщиков волынки. А 28 февраля начал работать сельсовет. Семена и инвентарь разграблен, брали не только те, кто внес семена, а все присутствующие.

Село Перерослое. 25 февраля. Сельсовет все время работал нормально, актив себя чувствовал бодро. Были случаи, когда бедняки не разрешили своим женам выходить на улицу. К этому времени пришло человек 400 женщин из села Шекеринец, Радогощи и Козин и под черним флагом направились к границе. На границе их предупредили, что в случае попытки переходу границы в них будут беспощадно стрелять. Толпа послушалась и вернулась. Организаторами этого „походу к границе“ были петлюровцы и кулаки села Козина.

Село Борисов. 25 февраля. Посевной материал и обобществленный инвентарь разбирают. Сельсовет не трогают. Поп с 10 по 20 февраля беспрерывно проводил исповедь крестьян, которые не вступили СОЗ. Сам он выехал теперь в Изъяславль, где прячется и одновременно поддерживая связь с селом. Женщины сначала волынили и были намерены в случае, если не выдадут зерно разбить магазины.

В селе Юсковцах 27 февраля бывший жандарм призывали толпу женщин к избиению коммунистов и комсомольцев с выкриками: „Да здравствует восстание народа, дайте мне голос“. В ответ из толпы кричали: „Даємо!“.

Начиная с 28 февраля в селах района наступило спокойствие. Разогнанные сельсоветы в период волынок в большинстве своем работают нормально. […]

Полонский район.

Приблизительно до 20-го февраля, как заверяет райпартком, во всем районе не замечалось никаких признаков недовольства. Лишь приблизительно около 23-го февраля в селах граничащих с Судилковским районом (Майдан-Лабунь, Новаки,

Буртин, Загуба, Адамов, Анусино) началось недовольство выражавшиеся только в разговорах о том, что в Судилковском районе селяне разбирают обобществленное имущество. Особенно сильный толчок дало дело в с. Кучпалах Судилковского района. После этого стали уже открыто собираться большими толпами женщины, гнусно издеваться над нашими уполномоченными и частично избивать их. Требования были таковы: „Не хотим коллектив, отдайте зерно, а то сами разберем как в Судилковском районе". До 28 февраля самовольно был разобран инвентарь только в Майдан-Лабуне. Между прочем из Судилковского района прибывали делегации с агитацией за расхищение коллективного имущества.

28-го февраля недовольство захватило такие села как В. Березна. Мужчины ни в одном случае не принимали участия. 1 марта в Березне удалось убедить огромнейшую толпу женщин не громить складов с посев материалами.

Село Титково, граничащее с селом Кохановкой Судилковского района, с которого земля 19-ти кулаков отошла в Титковский массив, а сами кулаки живут в Кохановке. С них в свое время было изыскано титковскими активистами в страховой фонд посев материал на ту часть клина, каковая была от них отобрана и отдана титковскому СОЗу. 1 марта вышеуказанных 19 кулаков на подводах влетели в Титково и приступили к грабежу посевматериала. Коллективисты села Титковец вооружившись палками, напали на кулаков, стали их избивать и выгнали их из Титкова. Последние вынуждены были бежать, оставив свои лошади и повозки.

Кулаки усиленно распространяют провокационные слухи, что 5 марта придут поляки, а поэтому необходимо восстать.

К 3-4 февраля в Полонском районе уже были охвачены движением за разбор посевматериала Новоселица (польская), села Изабелино, Онацковцы, Кустовцы, Буртын, Заруба, Бражинцы, Майдан-Лабунский, Адамово, Котелянка. Методы абсолютно тождественны тем, которые мы приводили по Плужанскому району, с одной лишь характерной разницей, что они не перерастали тех стадий, которые имели место на Плужанщине, а уже сразу ставя в основу лозунги о возврате посев материала и прочее, сопровождали их с лозунгами „Долой сов[етскую] власть". В селе Кустовцы рвут портреты Ленина, Рыкова и красные знамена. Отказались разговаривать с представителями местной власти. Также практикуют избиение партийцев и комсомольцев, преследуют актив. В селе Буртыне выдвинули требование ячейки КП(б)У кирпичного завода отказаться от политруководства и дачи об этом подписки, в противном случае грозят тем, выгонят коммунистов из завода.

Кроме всего, на Полонщине позаимствовали некоторые методы сопровождающие волынку из соседнего Любарского района Бердичевского округа. Сводящиеся к тому, что беспрерывно звонят колокола и толпа с палками дежурит сутки (Кустовцы).

По данным на 6 февраля с 27-ми населенных пунктов Полонского района охвачено волынкой 24. По селам района преследуют актив и издеваются над семьями активистов.

Характерно отметить, в селах Буртыне и Зарубы начато своеобразную „раскулачку" бедноты, путем грабежа их имущества. Ведутся разговоры о роспуске сельсовета и выборе нового состава.

В с. Котелянка избили секретаря СОЗа и завхоза до полусмерти, напали на уполномоченного райисполкома, но последнему удалось убежать.

В с. Бражинцах напали на уполномоченного райисполкома, ранили его ножем, но последнему удалось спастись, благодаря подоспевшему на помощь ему красноармейцу-отпускнику.

В с. Котелянке было произведено оперативное изъятие 10-ти главарей. Сопротивлений не было. Однако при отправке арестованных толпа хотела отобрать арестованных, но это им не удалось т. к. к тому моменту (отправки) толпа не подоспела. Котелянка, польская Новоселица и украинская Новоселица создали группу с целью отобрать арестованных. К толпе присоединилось Полонное. При встрече с отрядом, сопровождающих арестованных, толпа вступила в перестрелку. С нашей стороны ранено 2, с ихней стороны по не проверенным данным убито 5 человек. Толпа вооружена обрезами, винтовками, топорами вилами и охотничьими ружьями. С этих же сел организовались группы, которые ставят себе целью окружить Новоселицкий сахзавод для грабежа и поджога последнего.

Контрмеры приняты. На место выехали председатель окрисполкома т. Сукачов и лучшие агитсилы района. В толпу брошено для соответствующей работы наших агитаторов.

Ляховецкий район.

По данным до 27 февраля селянскими волынками в Ляховецком районе (граничащим непосредственно с. Плужанским) были охвачены следующие села: Хорошево, Гулевцы, Нижниковцы, М.-Колетинцы, В.-Баймаки, В.-Калетинцы, Корница, Карасиха, В.-Сосновка, Окоп, Мокроволя и Униев. По данным на 3 марта дополнительно были охвачены волынками Вариводки, Кащинцы, Сушевцы, Дедковцы, Окоп, Волоски и Сосновка.

Характерно отметить, что первым селом, проявившим волынку в Ляховецком районе — это село Хорошево. Туда прибыл к этому времени один из служащих Плуженского винокуренного завода. Провел соответственную работу ссылкой на Плужное: „Колективам прийшла погибель. Беріть люди зерно воно нікуди не поділося“. Крестьяне послушались и разобрали обобществленное зерно и часть инвентаря.

В результате проведенной в той же день политработы нашими агитаторами посевматериал был обратно свезен. И лишь 25 февраля под впечатлением событий в окружающих селах — снова разобрали посевматериал.

В селе Корнице 2 марта требовали возврата обобществленного материала. В ответ на это собрание колхоза исключило 41 семейство из колхоза. После этого решения, исключенные из колхоза, настойчиво просили об обратном их приеме. Отмечены случаи, когда мужья избивали своих жен за то, что они их довели до исключения из колхоза.

Исключительную стойкость проявили актив и беднота села Шуньки. Они сейчас же, во время возникновения волынки в селе, по своей собственной инициативе арестовали 10 кулаков и связанных доставили их в Юровецкий сельсовет. В селе до сих пор абсолютно спокойно.

В селе Калетинцах, удалось уговорить толпу женщин и на сходе приняли резолюцию: „Кто не желает быть в коллективе, пусть подает об этом заявление, им будет выдано зерно и сельскохозяйственный инвентарь“. Постановление клеймит позором тех лиц, которые распускали слухи против коллективизации.

В части оперирования лозунгами Ляховецкий район по имеющим у нас данным, нового — не дает.

В селе Мокроволя при изъятии зачинщиков, 3 февраля был отбит один арестованный — главный зачинщик, который организовывал толпу из 600 человек в селах Синютки, Гулевцы и Жижниковцы для освобождения арестованных кулаков. Толпа была остановлена 5 милиционерами и местным партактивом. После предупредительных выстрелов толпа рассеялась. Через час после этого в город Ляховцы въехала делегация из с. Семсово 150 человек с красными флагами и трактором и открыла митинг, протестуя против наглых кулацких вылазок. Вслед за этим был митинг из крестьян села Мунек, которые тоже самое требовали применения самых суровых мер кулачеству, возбуждавшему волынки.

В селе Униеве при попытке группы лиц напасть на пограничника убит один крестьянин, проводивший активную антисоветскую работу. Решительность отпора пограничников приободрило бедноту. После этого актив и беднота набили местных кулаков.

По данным 5 марта Движение женщин прекратилось. В 19-ти населенных пунктах частью населения и членами колхозов организованно разбор посевматериала.

Из соседнего Теофипольского и Грицевского районов приезжают селяне в села Ляховецкого района с заявлениями: „Ми вам поможемо, розбирайте все і вся, в нас на це досить сили“.

По информации отдельных товарищей прибывших сегодня из района, в Ляховцах и районе наступил значительный перелом — беднота и середнячество начинают понимать провокацию кулаков и выступать против последних.

Теофипольский район.

В ряде сел Теофипольского района (как это кстати имеет место и в Полонском и в Антонинском) обычные беспорядки превратились в повстанческое движение, которые количественно выросли в течение 3-4 дней с 30 человек до 200-300 человек. Кулачество, призначеное к выселке по 2-й категории, будучи осведомлено об этом бежит из постоянного местожительства и примыкает к активному движению. Волнение стихийно перебрасывается из одного села в другое, путем посылки делегаций, распространения провокационных слухов, о повсеместном восстании, где таковое не действует, распространяются угрозы поджогов села, убийствами и т. д.

Требования тождественны тем, которые имели место в Плужанском районе и особенно в Полонском: перевыборы ежегодно сельсоветов, возврата средств собранных на машину, раздачи страховых фондов, прекращения землеустройства, введение в школах закона божьего, оказания помощи церкви со стороны государства и т. д.

Волынками охвачены большинство сел района. По отдельным селам имеем такие данные. 4 марта численностью в 400 человек в селе Поляховая начала избивать местный сель актив и грабить колхозное имущество. На место была выслана опергруппа в 16

человек милиционеров во главе с уполномоченным ГПУ товарищем Евдофьевым, который мирно пытался уговорить толпу, но последняя произвела выстрел из обреза и набросилась на опергруппу с криками: „Ура!“. Опергруппа произвела несколько выстрелов вверх с целью предупреждения. В это время один из зачинщиков выехал на лошади из толпы и с обреза выстрелил в упор в тов. Евдофьева, ранив его в живот. Тов. Евдофьев произведенным выстрелом убил на повал бандита, а затем отвел отряд в соседнее село.

Затем эта толпа из коих до 50-ти человек конных, (в толпе есть и селяне села Ридки) вооруженные вилами и дробовиками ночью 4 марта двинули на село Поляховое и Ридки, где разгромили коллективы и разогнали рабочих. Толпой убит председатель рабочей бригады. В селе Кузминцах по сведениям на 3 марта группой из кулацких сыновей организовала банду и выступила на село Сморшки Антонинского района.

Банды преследуются отрядом пограничников и курсантов школы милиции города Киева. По не совсем проверенным данным последние, как будто бы в большинстве ликвидированы.

Кроме вооруженной силы, для агитработы в район брошены до 40 человек коммунистов с парторганизации окружного центра.

Положение в районе, хотя и напряженное, однако ощущается значительный перелом в сторону восстановления порядка.

Антонинский район.

В Антонинском районе волынками за разбор обобществленных семян по данным на 5 марта были охвачены села Сахновцы, Блажановка, Бейзымы, Сохужинцы, Тернавка, Новое Село, Медведовка, В. Юначки, Кучмановка, Шарлаевка, Волица-Полевая, Криворудка, Сидоровка, Орлинцы, Мазепенцы и сам г. Антонины. Правда, в самих Антонинах посев зерно было разобрано организовано.

Как мы уже упоминали раньше, часть кулацких сынков из Теофипольского района, организовавшись в банду, отправились в Антонинский район. По сообщениям видно, что 3 марта в 3 часа дня в селе Сморшиках появилась банда в 33 человека на лошадях произвела налет на сельсовет, где в то время происходило совещание актива. В перестрелке был убит: председателя колхоза Музычук и член партии тов. Стыдзинский.

С целью не выпустить из помещения остальных активистов, банда подожгла здание сельсовета и бросила трупы убитых. После налета банда направилась в село Кузминцы Теофипольского района. К 6 марта районом деятельности банды были охвачены села: Сморшки, Криворудка, Ледянка, М. Пузырьки, Федоровка, Трусиловка, Кучмановка, Христовка, Тернавка и другие, откуда банда поднялась участниками из кулацкого антисоветского элемента. Идейное и организационное оформление банда получила в селе Кузьминцах Теофипольского района.

4 марта вечером банда заняла село Ледянку, убила председателя сельсовета товарища Евстафьева, секретаря сельсовета Роголюка, и ранила одного комсомольца.

При продвижении банды из села Сморшки по направлению в село Ледянку, через село Криворудка, последнее вступило в перестрелку с 4-мя партийцами, в результате чего один из бандитов был убит. В тот — же день в селе Христовке к бандитам из местных крестьян примкнули Онищук Андрей — зажиточный середняк,

Нерудишин Д. — середняк, демобилизованный красноармеец, Рощук С., Дещук Петр и Сапожник П. — середняки. Ими же был изрубан топором активист села — член колхоза Сахнюк Алексей.

Для ликвидации банды выделена вооруженная сила из школы милиции и кавалерийский эскадрон с пулеметным взводом.

5 марта в 14 часов в селе Криворудка отряд был обстрелян бандитами, при преследовании были задержаны 3 бандита. Собранный актив и беднота активно содействовали отряду в выявлении участников банды, которых тут же было выявлено 20 человек.

5 марта в селе Ледянка при активном содействии бедноты и актива было изъято 12 участников бандитских налетов из них 7 мужчин и 5 женщин.

В селе Кузьминцы (Теофипольского района) через арестованных выявлен организатор банды, который объезжал села Антонинского района и руководил разгромом и убийствами активистов.

Необходимо отметить, что при изъятии бандитов, население и особенно беднота активно помогала отряду в выявлении участников и требовала выдачи таковых для самосуда. После проведенного изъятия в селах устанавливается власть, и актив приступает к работе.

Из показаний арестованных выявляется, что в банду они втянуты путем провокации со стороны приезжих из сел Кузьминцы и Сморшки кулаков, которые подстрекали их к восстанию, так как власть уже везде свергнута и повсеместно восстало население.

По сообщениям на 6-е марта (к 12-ти часов ночи) положение таково: банда рассеялась по домам. Опергруппой происходит изъятие контрреволюционного элемента и кулаков экспортников. Особых эксцессов нет.

Аннопольский район.

Движение в Аннопольском районе (пограничный) особенно характерно тем, что там делались попытки перейти группами в Польшу.

В м. Березdове (28 февраля утром) у мельницы было обнаружено воззвание, написанное печатными буквами от руки, петлюровского толку, за подписями: „Атаман Гуляев“. Примерное содержание: атаман — петлюровец, имеет 500 человек, призывает не вступать в коллектив называет это панщиной, говорит о близости войны и неустойчивости советской власти. Произведенной разработкой, опергруппой было установлено, что атаманом Гуляевым является учитель школы села Зубовщина — Денисюк Григорий Игнатьевич, приступивший к организации банды и обработке крестьян, путем распространения петлюровских листовок. Денисюк — Гуляев арестован. В селе Печиводы, Тростянка, Поддубцы 3 марта — толпа в 400 человек женщин разгромила склад с сельскохозяйственным инвентарем и пыталась перейти через границу. Принятыми мерами — толпа рассеяна. Уходя женщины заявили, что прейдут на другой день и все же уйдут в Польшу. В селе Печиводы 4 марта среди толпы женщин раздавались антисемитские выкрики: „Из-за жидов мы страдаем“. В тот же день один крестьянин избил 2-х евреев.

В селе Хомяках 3 марта толпа женщин пыталась соединится с селом Блошановкой для совместных действий по разгрома складов Заставы погранотряда соединение не допущено и толпа рассеяна.

На стыке 14 и 15 застав группа женщин в количестве 10-ти человек, собрались в одном доме, двинулись к границе, намереваясь идти в Польщу. Принятыми мерами группа женщин рассеяна и возвращена в село.

В селе Хомяковские Порубы группа в 20-25 женщин тоже самое проявляла попытки перейти границу. Женщины возвращены в село.

В селах Плоская, Пашуки, Рогочовка, Клепачи, Головли, Лисичье, Понора, Мухарево, Вульки, Берездов, Печиводы, Татаровка, Тростянец, Голики, Манятин и других производится расхищение колхозного имущества, толпа избивает сельский актив и пытается освобождать арестованных инициаторов волынок.

В селе Манятин женщины избили председателя совета и 2-х представителей РИКа. В селе Клепачи 5 марта от поджога сгорела хата председателя КНС. В селах Понора, Губельцы, Пузырьки, Печиводы и Б. Скнит толпой выдвигались требования уничтожения вообще землеустройства и, кроме того, в селе Б. Скнит толпа выдвигала требования проведения ежегодно перевыборов сельсовета.

В селе Беседки кроме всего из толпы выдвигались требования; введение в школах преподавания закона божьего и оказания помощи церкви со стороны государства. Аналогичные требования имели место в М. и Б.Скнит, плюс освобождение арестованных не только в связи волнениями, но и вообще за контрреволюционные действия.

Надо отметить, что в результате оперативных изъятий зачинщиков волынок и нашей агитационной массовой работы в районе наступил значительный перелом в сторону успокоения.

Грицевский район.

Причиной создания волнений в основном является — проникновение влияния из соседнего Судилковского района.

Отмечены также случаи искривления линии в части выделения середняцких хозяйств для налогового обложения в экспортном порядке, администрирования в колхозном строительстве и извращение при проведении работы по посевкомпании.

По данным на 5 марта всего по району охвачено волынками 18 сел.

В селах Забилка, В. Мацевичи, Рожична, Белополь, Жабче, Левковцы, Сахновка, и другие приступили к разбору посев материала.

В селе Жабче 2 марта на сходе вынесено постановление о высылке председателя сельсовета в округ, с требованием освободить находящихся под стражей кулаков и тогда лишь они освободят из села уполномоченного РИКа и других 2-х членов партии, которых толпа арестовала, обезоружила и держит их в сельсовете. Также сход постановил требовать от окрисполкома, не проводить в селе коллективизацию.

В селе Рожична избиты два председателя Райпаркома. В селе В.-Мацевичи 3 марта — вечером волнения приняли буйный характер. Вооруженный охотничьими

ружьями актив был обезоружен. Отобрано 6 штук ружей, из которых два побито на месте. Двух активистов, бедняка Черногоду и члена сельсовата — женщину Багрий загнали в одну из комнат сельсовета, окружили и выкрикивали: „Посидите еще полчаса и вам будет конец“. Уполномоченные РИКа и остальной актив села отвлекая под различными предлогами внимание толпы, дали возможность загнанным удрать через окно. После этого женщины избрали от себя раздатчика посевматериала — сестру кулака, сидящего ныне в ГПУ, Собчука Кирилла. Были также выкрики: „Не забирайте кулаків, вони „чесні люди“ давали нам хліб і ми їх не віддамо“. Из села бежали в Грицев изгнанные активисты в количестве 5 человек и 4 уполномоченных РВК. Остальные активисты скрылись.

По данным на 3 марта в селе Хутор проведено собрание колхоза, где поставлен вопрос о посевкампании и исключении из колхоза участников беспорядков. Последние просили оставить их в колхозе. Забранный инвентарь свезен на место. На собрании требовали немедленного выселения кулаков.

В селе Устьяновка по аналогии, как и в Плужненском районе толпа с криками выбросила черный флаг. […]

Последние данные говорят о том, что кулачество ведет усиленную агитацию за организацию банды для нападения на район и освобождения арестованных кулаков. Положение в районе напряженное. Характерно отметить из положительных фактов это то, что в партийный отряд вступило немало местных бывших красных партизан, изъявивших желание идти на подавление кулацкого движения.

Остальные районы округа.

Из остальных районов округа больше всего охвачен волынками Судилковский район за разбор обобществленного посевматериала и инвентаря. […] В селе Цмовка толпа женщин заперла в сельсовете ч[лена] партии, обезоружила его, а затем кулачка Бутовская Мария выбрала из толпы несколько женщин кулачек и отправилась с ними на совещание. Затем вернувшись Бутовская (семья намечена к выселению) обратилась к „арестованному“ члену партии с такими словами: „Від імені всього жіноцтва і чоловіків, а саме: Цмівської сільської ради, Судимонтівської, Конотівської. Хмелівської, Михалючської — я вам передаю слідуючі требованія як представнику власті — словесно, а ви пишіть їх і дайте нам розписку, що до 9 березня наші вимоги будуть виконані: 1). Випустити з під арешту Полянського ксьондза і не обкладати костьол податками. 2). Випустити з ДОПРу всіх заарештованих вище зазначених сільських рад. 3). Зняти з усіх експортний податок і в дальнійшому зовсім відмовитись від обкладання податку. 4). Надати всім позбавленим виборчого права голосу. 5). Привозити до кооперації стільки товарів, скільки вимагає село й не поділяти пайщиків на бідняків і експертників. 6). Повернути до 9 березня гроші, які зібрані по мобілізації. 7). Дати список записавшихся до колективу й в подальшому зовсім відмовитись від колективізації. 8). Йти по правильному шляху, який вказав товариш Ленін в 1921 р. про приватну торгівлю“.

Получив отказ в даче расписки о получении этого „требования“ толпа все же выпустила нашего товарища из села с угрозой, что если он появится второй раз, из него сделают труп.

В селе Хролине кроме всего на собрании постановили разогнать правление куща, освободить кулака Гуменюка и дать право кулакам иметь своих представителей в сельсовете для контроля работы последнего. В этом же селе постановили выселить 2-х учителей из села.

Волынкой охвачены села Кучпали, Ковичи, Желудки, Малеванка, В.-Медведовка, Цмовки, Судимонт и Рисово. Особых таких эксцессов нет. В селе Рисово ночью к местному учителю явилось несколько кулаков во главе с попом на квартиру, произвели у него обыск, а самому учителю предложили в течение 24-х часов убраться из села.

Изяславский район, который непосредственно граничит с Плужненским районом и, вследствие этого имелись отражение волынок в действиях населения отдельных сел Изъяславщины. В село Мыслятин 25 февраля прибыла большая толпа из села Б. Гнойница, Плужненского района, которые потребовали от местных крестьян присоединится к их восстанию выражаясь: „Что вы тут сидите, вы бачите як мы справились с нашим активом". Первые к этой толпе присоединились экспортники-кулаки.

По данным на 5 марта в селах, где выходят из колхозов получают как семена, так и инвентарь организованным порядком. В селе Волево 4 марта разобрали семена и инвентарь, а 5 марта в деревне шла сплошная драка на почве того, что одни взяли меньше, а другие больше того, чем на самом деле обобществили.

В Славутском районе отдельные села, граничащие с Плужанским, были охвачены волынкой. По данным на 5 марта в районе спокойно, где разбирается обобществленное имущество, то таковое разбирается организовано. Некоторые обратно подают заявление о принятии.

По данным на 6-е марта в Базалийском районе в селе Колки, Морщевка, Корчевка, Олейники, частично разобрали зерно и инвентарь (организовано).

В отношении остальных сел обстоит благополучно. Разъяснительная работа проводится. Из села Севрюки перевозили на станцию Белогородку кооперативное зерно. В селе Кузьминцы, Теофипольского района вышли кулаки и это зерно отобрали (в количестве 125 пудов) одному подводчику разбили голову.

Как и в других районах, Базалийский райпартком отмечает, что кулачество принимает все меры к „выслуживанию" перед беднотой, путем раздачи своего имущества бедноте с одной стороны, а с другой стороны наблюдается усиленная тенденция за всякую цену свести родство с беднотой.

Староконстантиновский район пока захвачен движением в незначительной части сел. По данным на 6-е марта в отдельных селах, где разбирают посевматериал и инвентарь спокойно. Так как разбирают организованным порядком.

Отмечены случаи прибытия агитаторов за волынки из других районов округа.

Вообще по округу гастролируют в отдельных селах агитаторы-кулаки. Есть случаи ареста агитаторов из кулаков Херсонского округа, бежавших от раскулачивания. В Судилковском районе было задержано три кулака, бежавших из РСФСР. Красиловский район одновременно с Полонским, Плужанским, Ляховецким и Судилковским были охвачен волынками, особенно острый характер волынка начала принимать в селе Печеске, благодаря проведенной агитации местного попа Теодоровича, в виде проповеди в церкви, направленной против коллективизации. В

ночь на 23 — 24 февраля был совершен поджег клуни, принадлежавшей кулаку, находившейся 35 метрах от склада зерна (обобществленного). В подожженной клуне находилось 70 пудов зерна принадлежащего КНС. Кулаки не замедлили распустить среди женщин слух о том, что поджег, как будто бы совершен уполномоченным окрисполкома товарищем Сторожуком. Собравшиеся на пожар, как мужчины, так и женщины участия в тушении пожара не принимали. При чем активистов села (предсе[дате]ля КНС, секретаря ячейки КСМ, председателя колхоза и других), принимавших участия в локализации пожара пытались бросить в огонь. Этот же актив был сбит с ног и подвергнут побоям. И лишь благодаря присутствовавшим активистам с числа бывших красных партизан и родственников избиваемых, последние были спасены и бежали из села.

27 февраля было проведено собрание актива и бедноты каково постановило собрать обратно обобществленное зерно, при чем виновных в разборе инициаторов, в количестве 7 человек, привлечь к ответственности. Дело к слушанию назначено на 1 марта 1930 г.

28 февраля. Стало поступать обратно зерно. По последним данным в селе наступило спокойствие.

Вообще же по Красиловскому району волынки улеглись

Преступлено к изъятию инициаторов волынок, к проведению агитмассовой работы.

Наши мероприятия.

Вся парторганизация округа поставлена форменным образом в боевую готовность. Из парторганизации окружного центра мобилизовано больше 200 человек для агитмассовой работы среди бедняцко- середняцких масс села, отрыва бедноты из под влияния кулачества.

Бюро ОПКа своим решениям от 3 марта сего года предложило райпарторганизации „поставить перед коллективами немедленно вопрос об очистке своих рядов, как от чуждых элементов, пролезших в коллектив с провокационной целью, так и неустойчивой части, немедленно возвращая им обобществленное имущество, этим самым предотвращая волнения и самочинные растаскивания всего колхозного имущества“.

Бюро партийного комитета, учитывая, что в некоторых местах были допущены, как политического, так и организационного порядка искривления линии партии в деле коллективизации предложило в срочном порядке прокуратуре обеспечить следствие и придание суду лиц искривляющих линию партии и советской власти на селе.

Кроме мобилизации агитмассовых сил для работы в деревне окружкомом брошены в Плужанский и Ляховецкий районы выездные редакции, а в Ст[аро]Костянтиновскому районе с 1-го марта создано постоянную печатную газету.

Весь округ разбит на 5 оперативных секторов, в центре коих сосредоточены силы для проведения операций по изъятию контрреволюционного элемента и ареста лиц, принимавших участия в избиении партийного советского актива, растаскивание колхозного имущества, инициаторов волынок и т. д.

Сначала волнений по 4 марта, по далеко не полным данным, изъято по округу в связи с массовыми волнениями, 427 человек зачинщиков и контрреволюционного элемента. Из них по районам: Полонскому — 6, Красиловскому — 9, Аннопольскому — 49, Славутскому — 31, Грицевскому –17, Антонинскому — 5, Ст[аро] Костянтиновскому — 45, Теофипольскому — 10, Базалийскому — 13, Ляховецкому — 63, Изяславскому — 30, и Плужанскому — 149. По социальному положению: кулаков — 154, середняков — 218, бедняков — 38, прочих — 12, духовенства — 5.

Необходимо отметить, что в тех районах, где нанесен сокрушительный удар, путем массового изъятия контрреволюционного актива из кулачества, где нами развернута широкая политработа наступило спокойствие (Плужное, Изъяславль и т. д.).

Во всех наших мероприятиях, бюро ОПКа своим решением со всей решительностью подчеркивает перед парторганизацией задачи необходимости углубления работы среди бедноты и батрачества, сколачивание крепкого актива из бедноты и середнячества, и опираясь на него, вести работу по сохранению и закреплению колхозов, дабы этот актив мог дать решительный отпор контрреволюционной работе кулаков-церковников.

Исходя из положения на сегодняшний день мы ощущаем нужду партийных агитмассовых силах и военной силе (войсковых частей — красноармейских мы в действие не вовлекали, как милицию и ГПУ)

Секретарь ОПКа Пилипенко
Информ ОПКа Ошаровский

ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 324. — Арк. 1 — 32. Копія. Машинопис.

№ 55
Відомості про кількість вбитих, поранених та скалічених під час селянських заворушень по Шепетівському округу

24 березня 1930 р.

Наименование районов	Убитых	Раненных	Избитых	Всего
Плужанский	4	8	41	53
Ляховский	5	4	42	51
Теофипольский	4	3	20	27
Антонинский	1	1	-	2
Грицевский	1	7	-	8
Красиловский	2	4	-	6
Полонский	11	18	-	29
Судилковский	2	4	1	7
Итого	**30**	**49**	**104**	**183**

Старший уполномоченный 3 ОО ГПУ підпис

ДАХм.О. — Ф. П- 458, оп. 1, спр. 326. — Арк. 27. Копія. Машинопис.

№ 56
З нотаток голови ЦКК та наркома РКІ СРСР Г. Орджонікідзе про колективізацію в Україні

(не пізніше 25 березня 1930 р.)

Украина поставила себе целью этой весной добиться 100% коллективизации. Там, где не хватило ума, в ход был пущен голый административный нажим. В результате деревня встревожена очень сильно, женские бунты не редки, а в трех округах: в Тульчинском, Шепетовском и Могилевском настоящее восстание крестьян. Восстание подавлено вооруженной силой, пустив в ход пулеметы, и, в некоторых местах, пушки. Убитых и расстрелянных 100, раненых несколько сотен. Это районы с преобладающим бедняцким населением. В других районах (Коростенском, Винницком, Криворожском, Харьковском, Мелитопольском такие же бунты). Причины: скоропалительная коллективизация, погоня за процентами, обобществление коров, зверский нажим при сборе семян, издевательство над религией и церковью. Обыски, снимание крыш, полов, печей и т. д... Здесь аппарат подложил свинью. Не будь статьи Сталина, постановления Цека[1] вне всякого сомнения, мы бы имели на Украине очень сильные осложнения. Статья Сталина известна почти каждому крестьянину, несмотря на некоторые попытки наших низовых работников, не особенно ее распространять. Постановление Цека и статья Сталина разрядила атмосферу. Мужик забрал себе корову, узнал, что насильно его не имеют право таскать в коллектив. Пусть пока решение ЦК со стороны наших работников не проводится во многих местах, мужик сам проводит, он местами берет свою лошадь, разбирает семена. Свои действия он не считает незаконными, ЦК разрешил. Тут-то, по-моему, начинается настоящая борьба за колхозы. В деревне создается два лагеря — за и против колхозов.

РДАСПІ. — Ф.85, оп 1/с, спр. 125. — Арк.2-2 зв. Рукопис. Опуб.: Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 рр.). — Вінниця: Логос, 1997. — С. 233.

Примітка.

1. Йдеться про статтю Й.Сталіна „Головокружение от успехов“, яка була опублікована 2 березня 1930 р. Постанова ЦК ВКП(б) „Про боротьбу з викривленнями партлінії в колгоспному русі“ від 14 березня 1930 р. була опублікована 15 березня 1930 р.

№ 57

Постанова уповноваженого Вінницького транспортного відділу ОДПУ СРСР станції Полонне Г. Возняковського про висилання жителя хутора Медведі Полонського району Шепетівського округу Н.Бобровника на Північ

25 березня 1930 р.

Я, Винницкий Уполномоченный Т[ранспортного] О[тдела] ОГПУ ст. Полонное Возняковский Г.М., рассмотрев компрометирующие материалы гражданина Бобровника Никифора Федоровича, 1888 г. рождения, происходящего из хут. Медведи Полонского района Шепетовского округа, проживающего там же. Семья состоит из 7 душ, занимающихся хлебопашеством. По соцположению — бедняк, имеет 4 дес. земли. До революции имел _____ дес.[1] Неграмотный, украинец, подданства УССР, служил в старой армии рядовым. Под судом не состоял.

Нашел:

Бобровник Н.Ф. подкулачник, злостный самогонщик, настроен антисоветски, который на протяжении всего времени проживания в погранполосе ведет агитацию против проводимых мероприятий Соввластью на селе, как-то: хлебозаготовки, заем индустриализации и друг. Во время проведения коллективизации, спаявшись с односельчанами, ходил в с. Дертку Житомирского округа, где агитировал против проведения коллективизации, а возвращаясь обратно, ложил на рельсы камни на протяжении 200 метров с целью спустить мотодрезину ГПУ.

7 марта сего года находясь в с. Дертка, со своими односельчанами Бобровниками Г. и Я. вел агитацию среди крестьян за поднятие восстания против Соввласти, распуская слух, что Полонский район весь восстал против Соввласти. 8 марта сего года на собрании селян в с. Дертка во время доклада тов. Новохаткина — члена ударной группы ЦК, кричал в толпе: „Бейте его, что слушаете?“. Из показаний селян Бровчука Кирика, Верещака Ивана Васильевича, Верещака Ивана Александровича и Черняка Степана Бобровник Н. Ф. действительно проводил антисоветскую работу и агитировал против мероприятий проводимых Соввластью.

На основании вышеизложенного, учитывая, что пребывание Бобровника Н. Ф. в погранполосе как элемента социально опасного может отрицательно отразиться на спокойствии села и проведении разных кампаний

постановил:

Бобровника Никифора Федоровича, 42-х лет, бедняка-подкулачника, злостного самогонщика, проводящего антисоветскую агитацию, в настоящее время выслать из пределов погранполосы на Север.

Справка: Бобровник Н.Ф. содержится в арестном доме в Полонном с 24 марта 1930 г. Вещественных доказательств по делу не взято.

Винницкий Уполномоченный ТО ОГПУ ст. Полонное Возняковский
Согласен: Начальник райопергруппы ТО ОГПУ Ландри
Утверждаю:
Председатель Окртройки Приходько

Архів УМВС в Хмельницькій області. — А/С №4349. — Т.1. — Арк. 270. Копія. Машинопис.

Примітка.
1. Так у тексті.

№ 58
Витяг з протоколу № 44 спільного засідання бюро Кам'янець-Подільського окружкому КП(б)У та президії окружної контрольної комісії про складання списків куркулів для розселення по округу

15 квітня 1930 р.

[Слухали:]

105. Телеграма ЦК КП(б)У за підписом т. Косіора від 14 квітня 1930 року Ч[исло] 9/с.

[Постановили:]

Доручити фракції ОВК до 1-го травня скласти списки куркульських господарств по 4-х районах (Ново-Сталінському, Дунаєвецькому, Оринінському та Чемеровецькому), які підлягають розселенню всередині округи та остаточно визначити терен, де їх розселяти, виходячи з того, щоб йшло групове розселення по 15-20 куркульських господарств.

Саме розселення розкуркулених перевести по закінченню посівної кампанії.

Одночасно доручити фракції ОВК вирішити питання про надання можливості цим господарствам збудування житла.

Секретар окрпарткому Панасенко

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 305. — Арк. 67. Копія. Машинопис.

№ 59
Доповідна записка начальника Вінницького облвідділу ДПУ В. Левоцького секретарю Вінницького обкому КП(б)У М. Алексєєву про повстанські настрої окремих соціальних груп області

7 березня 1932 р.
Совершенно секретно

Территория, обслуживаемая Винницким Областным Отделом ГПУ значительная часть бывшей Подолии и часть Киевщины в отношении засоренности к[онтр]р[еволюционным] элементом всех оттенков занимает одно из первых мест на Украине.

Отсутствие подлинно пролетарских очагов, близость западнокапиталистических соседей с известными колонизаторскими, а позже интервенционистскими тенденциями

в первые годы революции создавали благоприятные условия для развития украинской контрреволюции и внедрения в зажиточные слои крестьянства идей украинской мелкобуржуазной государственности.

Проводниками узкошовинистских идей в массы крестьянства являлись, в первую очередь, густо разросшиеся к началу революции на Подолии организации украинских мельшевиков и эссеров (уездные комитеты УПСР — Ольгопольский, Гайсинский, Тульчинский, Брацлавский, Жмеринский, Летичевский, Винницкий, уездные комитеты УСДРП — Винницкий, Уманский), которые оказали существенную поддержку правительству УНР в деле организации низовых органов власти, а с занятием Подолии красными войсками, в деле организации бандитских и повстанческих отрядов.

Внедрению идей мелкобуржуазной украинской государственности в крестьянские массы способствовала, помимо этого, концентрация здесь в периоды 1917-1920 гг. видных деятелей украинского национального движения в связи с пребыванием в Виннице — Каменце правительства УНР; пребывание Галицийской и польско-петлюровской армий, значительные остатки которых осели на Подолии, образовав этим самым, глубокие контрреволюционные корни, а также оставив много приверженцев и по сей день.

Разгром польско-петлюровских войск и последовавшее вслед за этим окончательное занятие Подолии красными войсками, вызвало широкую волну бандитских и крестьянских повстанческих выступлений, которые почти в одинаковой степени задели все участки Подолии. Остатки петлюровщины и зажиточные крестьянские повстанческие группы выделяли ряд атаманов, которые пользуясь поддержкой украинской эмиграции, ушедшие к этому времени за кордон, терроризировали бандитскими проявлениями активную бедноту, шедшую за политикой Компартии, вплоть до начала 1924 года[1].

Наиболее крупные банды (атаманов Лыхо, Шепеля, Гальчевского, Чалого, Заболотного и др.) достигали значительных размеров, комплектовались в значительной части за счет кулацко-зажиточных слоев Подольского крестьянства и в борьбе с ними применялись регулярные Красноармейские части.

Отдельные атаманы, после разгрома банд, скрылись за кордон (территория Польши и Румынии) и оказывают влияние теперь на свои бывшие повстанческие кадры.

Прошедшая чистка погранполосы в 1930 году, сопровождавшаяся высылкой наиболее активных повстанцев комсостава остатков петлюровской армии, главарей и комсостава банд, а также массовое выселение кулачества, естественно, в силу изложенных причин полностью не могла обезвредить повстанческие очаги, в следствии чего, на сегодняшний день имеется значительное скопление повстанческого и к[онтр] р[еволюционного] элемента, особенно в районах пораженных в прошлом бандитскими проявлениями и крестьянскими выступлениями.

Опыт прошлого показал, что деятельность контрреволюционных и повстанческих элементов на известных исторических этапах обостряется, приобретая реальные формы и проявления[2].

Так, с началом осложнения нашего международного положения и обострения отношений с группой западно-капиталистических государств (1927 г.) на Подолии к этому времени организационно оформилась так называемая „Подольская филия украинского национального центра“ — контрреволюционная организация, входившая в Харьковский центр и предоставлявшая собой блок украинских политпартий бывших украинских деятелей и украинской шовинистически настроенной интеллигенции; бравшая ставку на объединение кулачества, остатков петлюровщины и на создание, таким образом, мощной повстанческой периферии, с помощью которой лидеры организации предполагали поднять всеобщее восстание на Украине, приурачивая его к моменту интервенции[3].

К началу 1930 года, т.е. периоду резкого нажима политики партии к капиталистическим элементам и периоду ощутительной угрозы интервенции, в отдельных участках Подолии были попытки поднять восстание. На Тульчинщине и Бердичевщине (Любарь, Янушполь, Погребище, Брацлав, Немиров) эти попытки переростали в вооруженное выступление отдельных групп петлюровцев и кулачества, сопровождавшиеся разгромом сельсоветов, избиением активистов и оказанием вооруженного сопротивления отрядам милиции и войск ГПУ[4].

Историческое прошлое Подолии, близость границ Польши и Румынии, на территории которых сгруппированы остатки петлюровской армии и эмигрантов из лагеря украинского мелкобуржуазного национального движения, продолжающийся нажим по отношению к капиталистическим элементам, а также агрессивные действия против нас со стороны определенной группы капиталистических государств, активизируют и теперь старые повстанческие кадры, остатки кулачества, сектантов, церковников.

Приводя анализ имеющихся у нас материалов, говорящих о несомненном росте активности остатков петлюровщины, кулачества, церковников, бывших украинских деятелей, сектантов и других видов контрреволюционеров, необходимо сказать, что в основном эта активность идет по линии насаждения повстанчества.

Материалы ряда имеющихся у нас повстанческих дел подтверждают, что контрреволюционные элементы, особенно за последнее время, быстро идут по линии организационной консолидации и собирания своих сил в повстанческие группы, которые за сравнительно короткие промежутки времени разрастаются в широко разветвленные организации, охватывающие иногда довольно значительные территории.

Кадрами для пополнения групп и организаций служат в первую очередь, остатки бродячего кулачества, бывшие петлюровцы и бандиты, „обиженные активисты“, ущемленные искривлениями середняки, отдельные представители сельской и учащейся молодежи, отдельные выходцы из сельинтеллигенции, а также церковники и сектанты.

Почти все выявленные нами повстанческие группировки и организации ориентируются на закордон, причем, в процессе работы по этим групам и организациям выявлялись случаи связи отдельных руководителей с закордонными агентами, откуда передавались указания.

Программный вопрос — замена существующего Советского строя мелкобуржуазной формой правления в духе УНР под протекторатом, группы мощных

капиталистических государств (Польщи и Франции), отдельными выявленными группировками и организациями ставится на разрешение в ближайшем же будущем, т.е. с началом весны при помощи поднятия всеобщего вооруженного восстания.

Насколько деятельность по повстанчеству активизирована здесь на Подолии и вопросы подготовки к вооруженному свержению Соввласти прорабатываются практически неотложно, видно из того, что ряд повстанческих группировок и организаций имеет или же имели детализированные планы поднятия восстания, приурочивая его к наступающей весне — предстоящему севу.

Переходя к конкретным действиям и проявлениям повстанческих организаций и групп, мы коснемся районов Подолии наиболее пораженных повстанчеством.

Гайсинский, Тепликский, Уманский район. В последних числах февраля месяца ликвидирована контрреволюционная повстанческая организация, охватившая Гайсинский, Тепликский, Уманский, Шепетовский, Одесский, Тираспольский, Зиновьевский и ряд других районов. В организацию входили раскулаченные кулаки, середняки-твердосдатчики, „обиженные“ активисты, бывшие петлюровцы, учащиеся и отдельные представители интеллигенции.

По материалам следствия выявлено, что организация оформилась приблизительно на протяжении 1931 года. За этот, сравнительно, короткий промежуток времени, руководству организации удалось создать мощное подполье и охватить значительную территорию. Обращает на себя внимание последовательная плановость в проведении работы, проведении собраний, вербовке и охвате территории. В отдельных случаях на собраниях, проводившихся под Тирасполем, присутствовало до 200 человек участников. Собрание проводилось с делегатами и представителями от всей охваченной территории.

Задачей организации являлось вооруженное свержение Советской власти. Для достижения этой цели, помимо массовых вербовок, специальными агентами проводилась обработка крестьян и подготовка их к восстанию в районах области — Гайсинском, Уманском и Тепликском. В последнем районе снят руководитель, находившийся в одном из сел, который имел полномочия от организации на создание повстанческих ячеек в 100 окружающих селах, причем, этот руководитель имел заранее составленный план насаждения этих ячеек.

Разворот дела показал, что восстание предполагалось и приурочивалось к весне текущего года. Организация ставила своей программой свержение существующего Советского строя и замена его мелкобуржуазной формой правления на Украине. Ряд добытых материалов подтвердил, что руководящие верхи организации имели связь с армией, технической интеллигенцией, а также через отдельных своих агентов связывались с закордоном, откуда получали указания для работы. Уже выявлено свыше 150 участников организации, однако, этим количеством не ограничивается весь ее состав.

В Гайсинском районе выявлены также отдельные группы сектантских общин иеговистов, которые связаны с рядом окружающих районов. В Джулинском районе имеют сильно законспирированную типографию, посредством которой изготовляют нелегальную литературу антисоветского характера и распространяют ее среди крестьянства.

Казатинский район. В селе Вернигородок еще с сентября 1931 года возникла контрреволюционная повстанческая группировка, в которую входят 3 кулака, 5 середняков и 3 бедняка. Начиная с начала 1932 года, контрреволюционная повстанческая группировка повела организационную работу к подготовке восстания против Соввласти. Руководитель организации — кулак, систематически проводит собрания, на которых инструктирует своих участников о методах работы, пополнения организации и т.д.

В селе Журбинцах, Казатинского района имеется аналогическая группа, состоящая из кулаков, зажиточных середняков, бывших петлюровцев и политбандитов. Количественный состав группировки еще не выявлен. За последнее время группа активизировала свою деятельность тем, что проводит агитацию среди крестьянства о скорой войне, о необходимости подготовки к восстанию и подбирает надежных людей.

Тепликский район. В мае месяце с 1931 года в селе Пологи возникла контрреволюционная группировка повстанческого характера. Установлено, что в группу входят 10 человек-кулаков, середняков и бедняков. Группировка ставит своей задачей поднятие восстания, которое она намечает провести при посредстве массовых терроров, совершении налета на Милицию, что даст организации оружие. Оружие, якобы, имеется уже.

В этом же районе в селе Мышаровке с осени 1931 года организовалась аналогичная группировка, в которую входит 7 человек — кулаки, середняки и сельские служащие. Группа ведет работу по расширению своей деятельности, вербует надежных людей и подготавливается к восстанию.

В этом же районе в начале 1932 года возникла террористическо-повстанческая группировка из учащихся школы семилетки, входит в нее 6-7 учеников в возрасте до 17 лет. Группа намечала совершение массовых терроров над активистами и колхозниками. Руководитель группы после выяснения положения и огласки дела, бежал в Донбасс.

В этом же районе выявлена активная группировка сектантов — иеговистов, которые связаны своей деятельностью с окружающими районами. В Джулинском районе имеют сильно законспирированную типографию, посредством которой изготовляют нелегальную литературу антисоветского характера и распространяют ее среди крестьян.

Грицевский район. В селе Коськов имеется бандитско-повстанческая группировка из 5 человек кулаков и уголовников. Группа совершила теракт над членом партии и к весне намерена организовать банду для производства налетов на сельсоветы, кооперативы.

Установлено, что в Шепетовском лесу скрывается компактная масса кулаков и твердоздатчиков, бежавших из ряда сел Грицевского района. Эти кулаки и твердоздатчики готовятся к весне выступить с активными действиями против Соввласти. В этом же районе в селе Драчи единоличники, главным образом, бывшие политработники и петлюровцы, в связи с нажимом по хлебозаготовке и другим кампаниям, начали входить на территорию Славутского Погранотряда, откуда приезжают два кулака и вербуют этих лиц. Вербовка проводится в целях создания бандитско-повстанческой группировки.

В этом же районе в селе Ланковец незначительная группа кулаков и твердоздатчиков вербуют отдельных надежных людей в существующую в селе повстанческую организацию. Уже выявлено, что в ее составе имеется твердоздатчики, церковники и один жандарм.

Проскуровский район. В селе Лапковцы выявлена и ликвидирована повстанческая группировка, имевшая в своем составе 10 человек раскулаченных и бывших петлюровцев. Руководителем группы устраивались периодически собрания, на которых обговаривались вопросы о подготовке к восстанию, планы восстания и планы избиения активистов. По группе арестовано 9 человек и ведется следствие.

В этом же районе в селе Россоши выявлена аналогическая группировка, состоящая из бывших гетманцев, петлюровцев, бывших чинов царской администрации. Группировка проводит борьбу с госполиткампаниями и террор над активом в виде избиения активистов. Группа готовится к восстанию. По заявлению руководителя, аналогичные организации имеются в селах Городокского и Ярмолинецкого районов.

В селе Педосы выявлена повстанческая группировка численностью до 10 человек. Участники бывшие петлюровцы и гетманцы. Восстание группировка расчитывает поднять при помощи совершания ряда террористических актов. С этой целью намечен уже к убийству 25-ти тысячник.

В селе Малиничи Проскуровского района имеется, якобы, контрреволюционная организация, численный состав ее не выявлен, социальный состав тоже. Имеются вполне точные данные, что отдельные лица вербуют бывших петлюровцев и кулаков. Один из выявленных участников этой организации проходил по ликвидированной Антонинским Райотделением ГПУ к.р. организации.

В селе Мартыновке выявлена контрреволюционная повстанческая организация, по которой проходит 9 человек бедняки и служащие. По данным, эта организация связана с рядом сел Проскуровского и Волочиского районов, где имеются аналогичные ячейки. По тем же данным, организация располагает оружием. Руководитель ее — галичанин, связан с польской территорией Львов и Краков, откуда получает материальную помощь и указания о работе.

В селе Иваньковцах имеется повстанческая группировка, в которую входят кулаки, церковники и бывшие петлюровцы. Количественный состав пока еще не выявлен. Группа проводит борьбу с мероприятиями власти, фигуранты ее проводят пораженческую агитацию и распространяют провокационные слухи о чудесах. В этом же районе имеется группа тихоновского монархически-настроенного духовенства, руководитель группы собирает священников к себе на дом и производит чистку монархических закордонных газет. Есть данные, что руководитель связан с закордоном.

Полонский район. В селах Котелянка и Воробиевка существуют две аналогичные повстанческие группы, насчитывающие по 10 человек. Входят в них галичане — бывшие петлюровцы и куркули, которые ведут антисоветскую работу и настраивают крестьян против хозполиткампаний.

Старо-Константиновский район. В январе месяце 1932 года в селе Новоселовке выявлена группа, в состав которой входят 6 середняков и один кулак. Группировка проводит собрания и обговаривает вопросы организации массовых женских

выступлений в своем селе и окружающих сел. По программе группировки, организация массовых женских выступлений является подготовительной ступенью к началу восстания. Фигуранты этой группировки связаны с окружающими селами, где и проводят аналогическую работу. За последнее время группа откуда-то достала контрреволюционные листовки, которые распространяет по селам.

В селе Иршики в январе 1932 года организовалась повстанческая группировка, из участников которой выявлены 2 кулака. Эти кулаки подготавливают террористические акты над местным активом и распространяют слухи о готовящемся всеобщем восстании на Украине против Соввласти. Дабы избежать этих репрессий, кулаки прячутся в лесу.

Янушпольский район. В селе Жеребки в январе месяце 1932 года возникла контрреволюционная повстанческая группировка. Количество участников, а также социальный состав их пока еще не выявлено. Фигуранты группировки группируются на лесоразработках лесной дачи „Богданова" и подготавливают выступление на весну.

Чудновский район. В селе Карповке выявлена группировка лиц, в которую входят 6 середняков и 2 кулака. Собираясь на одной из квартир, участники группировки обговаривают вопрос о выступлении весной против Соввласти. Среди населения участниками распространяются слухи о том, что приближается война и что в связи с войной готовится на Украине всеобщее восстание. Последние данные говорят за то, что группа активизировалась, выбрала руководителя и вербуют надежных людей для поднятия восстания весной.

В селе Пятки имеется ответвление от существующей повстанческой организации, которая охватывает ряд сел Бердичесвского, Чудновского и Трояновского районов. Ответление это разростается и готовится к восстанию весной.

Жмеринский район. В селе Потоках выявлена контрреволюционная повстанческая организация, имеющая связи с Каменцем, Могилевом и Киевом. В работе этой организации принимает участие и учитель сельской школы. Своей целью организация ставит поднятия восстания внутри и при помощи Польши и Франции, свергнуть Соввласть на Украине, оторвав таковую от СССР. По непроверенным данным, руководитель организации бывает, якобы в Польше. В организацию втягиваются люди, оставшиеся после польско-петлюровской армии.

Погребищенский район. В селе Старостинцы имеется группировка, состоящая из бывших кулаков, середняков и бывших петлюровцев. Пока выявлено 6 человек. Руководитель группировки собирает собрания, на которых обсуждаются вопросы борьбы с мероприятиями Соввласти. Все ее участники распространяют слухи о готовящемся всеобщем восстании на Украине.

Бершадский район. В селе Киреевке выявлена к.р. ячейка, готовящая на весну восстание против власти. Пока выявлено 5 человек, социальное положение которых не проработано. Ответвление этой ячейки — 3 человека, боясь преследований, скрылись из села, уехав на Донбасс. Группировка ориентируется на Польшу и Румынию. По полученным последним сведениям, руководитель группы связывался с лицами, приходившими из Румынии, обговаривал вопрос поднятия восстания, методы переправки оружия и помощи через Румынскую границу.

В селе Лесничье выявлена повстанческая группировка, в которую входит 32 человека — кулаки и бывшие петлюровцы. Группа преследует подготовку повстанчества. Руководитель группы старый кооператор, ученик известного на Бершадщине эсера, высланного за принадлежность к „СВУ“[5]. Через руководство поддерживаются связи с Рыбницей, Ольгополем, Бершадью, Бирловкой, Любомиркой, Тульчином, Яланцем. В последнем селе развертывается аналогическая же группа.

В селе Яланце выявлена такая же группировка с общим количеством участников до 30 человек. Идеологами ее являются и бывший эсер, учительствующий в этом селе. Группировкой поддерживается живая связь с высланным на север эсером. Руководством поддерживается связь с закордоном. В этом же районе имеется ответвление контрреволюционной группировки сектантов-иеговистов, центр которых находится в Джулинском районе, где имеется типография, посредство которой изготовляется нелегальная литература и распространяется среди крестьянства.

Тульчинский район. В селе Захарьяшевке в сентябре месяце 1931 года возникла контрреволюционная повстанческая группировка, в которой пока установлено 16 человек. Группировка ставит своей задачей проведение массового террора вплоть до поджега всего села. В этом же районе в ряде сел проводит свою деятельность кулацко-повстанческая группировка, связанная с группой уголовников и бежавших с ссылки. Группа охватывает несколько сел, провела несколько террористических актов. Основные фигуранты ее находятся на нелегальном положении. Основной район деятельности сс.Михайловка, Холодовка Тульчинского района и Гриненки, Мачуха Брацлавского района. Уголовный элемент, на который упиралась группировка, был изъят. Арестовано 15 уголовников и 3 скрывающихся кулака из основной группы.

Копайгородский район. В селе Горай в марте 1931 года возникли две антисоветские повстанческие группы, численный состав которых еще не установлен. В их составе имеются: священник, бывший галичанин, 4 середняка и ряд лиц с не установленным социальным положением. Часть участников группировки вооружены. Все участники проводят агитацию против хозполиткампаний, а также предстоящей войне и указывает на хорошую жизнь за кордоном.

В селе Вендичанах под видом сектантской группировки существует контрреволюционная повстанческая организация, руководитель которой принимал участие в работе контрреволюционной организации, ликвидированной осенью в 1930 году. В группу входят кулаки–бывшие петлюровцы, охватывает она села Озерянку, Куковку, Копайгородского района, а также связана с рядом ячеек, расположенных на территории Могилевского Погранотряда.

В селе Полевых-Берлинцах существует контрреволюционная повстанческая организация, руководимая из Румынии бывшими активными руководителями ликвидированной осенью в 1930 году контрреволюционной организации и скрывшимися в Румынию. По данным, организация якобы из Румынии снабжается оружием и бомбами. Руководитель ее периодически приезжает со своим помощником на Советскую сторону для инструктивных целей.

Брацлавский район. На станции Рахны и селах, расположенных вокруг станции, существует контрреволюционная повстанческая организация распространенная по

направлению к Румынской границе. Количество участников не установлено. Руководитель ее проводит агитацию о скором всеобщем восстании и свержении Соввласти.

Затонский район. В селе Гуте имеется контрреволюционная повстанческая организация, в которой выявлены 4 кулака. Эти кулаки проводят агитацию, направленную против хозполиткампании. В момент высылки кулачества, они намеревались уйти в Польшу, для чего связались с переправщиком в Каменце.

Бердический район. В селе Швайковке имеется группа из 7 кулаков, которые организовываются с целью выступления против Соввласти. Установлено, что кулаки имеют винтовки и патроны. Со слов руководителей группировки, установлено, что с наступление тепла они намечают провести разгром кооперации сельсовета, обезоружить милицию, порвать телефонную связь и этим начать восстание. Группировкой ведется агитация среди крестьянства о скором падении власти.

В этом же районе выявляется крупная повстанческая организация, в состав которой кулаки, бежавшие с высылки и петлюровцы. Руководит этой организацией бывший офицер, проживающий в селе Рея Бердичевского района. Организация закрепила ряд сел Чудновского и Трояновского районов.

Начиная с января месяца 1932 года руководители организации усиленно развили свою деятельность по насаждению повстанческих ячеек, перебросившись в Чудновский и Трояновский районы. Обращает на себя внимание быстрый рост количественного состава организации, которая проводит массовую вербовку бежавших кулаков, находящихся на нелегальном положении, а также не стойкие элементы из числа близких нам прослоек бедняков и середняков.

Выявленная организация преследует цели с наступлением таяния снегов, поднять вооруженное восстание против Соввласти, сигналом к которому явится избиение актива, разгон колхозников, концентрация вокруг себя всех „обиженных“ элементов и селянства. Обращает на себя внимание тот факт, что организация пытается наладить связи с рабочими Бердичевских предприятий Кожзавода и завода „Прогресс“ и связи эти частично уже налажены.

Для обработки крестьянства и для усиления организационной деятельности, организация выдвинула ряд своих членов и прикрепила их для соответствующей работы к целому ряду населенных пунктов Берлдичесвкого, Чудновского и Трояновского районов.

В этом же районе имеются остатки повстанческой сектантской организации в количестве 8 человек, которые проводят у себя на дому собрания под видом молитвенных и обсуждаются вопросы борьбы с Соввластью. Руководители секты среди крестьян проводят агитацию, заключающуюся в том, что Советская власть, власть красного дракона — антихриста. Поэтому не следует ей подчиняться, а нужно вести с ней упорную борьбу с оружием в руках. На одном из собраний руководитель секты заявил, что терпеть осталось уже недолго и что скоро последует вызволение восстание крестьян и к этому восстанию надо подготовиться.

Станиславчикский район. В одном из сел района в Носковецкой семилетке возникла группировка учительства, насчитывающая 6 человек. В составе ее имеется один врач и один служащий. Руководит группировкой учитель семилетки. За последнее

время группа активизируется, руководитель собирает вокруг себя все недовольствующие элементы под лозунгом „В борьбе отберешь ты право свое".

Немировский район. В селе Боблово выявлена контрреволюционная повстанческая группировка, руководитель которой проходил по ликвидированной всеукраинской организации „УНЦ". По делу проходит 9 человек участников, из них один прапорщик, два амнистированных бандита, один городовой и один учитель. За последнее время группировка активизируется и проводит среди крестьян агитацию о скором падении Соввласти.

В селах Пологодовке, Ковалевке и Немирове существует контрреволюционная повстанческая организация численность состава и социальное положение не установлены полностью, известно, что большинство участников, преимущественно, бывшие политбандиты, петлюровцы и раскулаченные. Кроме этого, из переменного состава 288 полка в состав организации 8 человек военнослужащих. Цель организации поднятие вооруженного восстания против Соввласти весной 1932 года. К этому сроку руководители ожидают интервенции и помощь восставшим извне. Организация охватила ряд сел Вороновицкого и Липовецкого районов.

В этом же районе в селе Рубани в феврале сего года выявлена организованная сектантская группировка, которая проводит нелегально собрания, на которых обговариваются вопросы противодействия мероприятиям Советской власти. Среди крестьян участники группировки характеризуют Соввласть, как власть дракона, которой суждено существовать 42 месяца и что срок этого существования приходит к концу текущей весной. Руководитель группировки раскулаченный кулак, распространяет среди крестьян разговоры о готовящемся всеобщем восстании и рекомендует отдельным крестьянам запасаться оружием. Группировкам быстро обрастает за счет раскулаченных, распроданных и петлюровцев.

С начала февраля месяца группа пыталась организовать несколько раз массовые выступления крестьян села Рубани и даже пыталась поднять восстание.

Шаргородский район. В конце 1931 года в селе Деребчине при школе ФЗУ организовалась контрреволюционная группировка из 6 учеников, которые расклеивали антисоветские лозунги, подготавливали ряд террористических актов и один из этой группировки пытался уйти за кордон. Группировка ликвидирована, привлекаются к ответственности ее участники. Установлено, что эта группа имела связи на Деребчинском сахарном заводе с бывшим бандитом и бывшим офицером.

Литинский район. В селе Сосны имеется повстанческая группировка, в которую входят 12 человек. По социальному положению — середняки и бедняки, часть которых бывшие бандиты.

По полученным недавно сведениям, группировка устраивает собрания, на которых разбираются вопросы о поднятии восстания весной, т.к. к этому времени должна быть обязательно война. Группировка втягивает бывших кулаков, зажиточных середняков и бывших бандитов. Отдельные участники ее проводят пораженческую агитацию среди крестьян, распространяют слухи о войне и разлагают колхоз.

В селе Требухи существует повстанческая организация, ставящая своей целью поднятие вооруженного восстания при возникновении войны с Польшей и Румынией.

По делу проходит 16 человек, из которых 9, как кулаки были высланы на север, а остатки проводят работу по пополнению организации.

В этом же районе из Польши появляется, в свое время бывший активный бандит участник банды Гальчевского, эмигрировавший в Польшу для насаждения повстанческих организаций. Недавно этот курьер был в селах Кусиковцы и Пеньковке, имел свидание с кадрами Гальчевского и организовал повстанческие группировки, из которых установлено 15-18 человек. Кроме этого в Пеньковке существует повстанческая группировка из бывших бандитов банды Шепеля, куда входят единоличники из репрессированных и раскулаченных. Эта группировка подготавливает к весне восстание.

Барский район. В селе Матейково на работах УНР[6] имеется контрреволюционная повстанческая организация, организовывается из остатков ранее ликвидированной организации. В состав ее входит много бродячих кулаков и бывшие петлюровцы. Организация проводит вербовку людей, принимает меры к снабжению себя оружием и подготавливается к весеннему выступлению.

Тростянецкий район. В селе Савинцы имеется контрреволюционная группировка сектантов-евангелистов, которые задались целью обрабатывать молодежь в антисоветском повстанческом духе.

Хмельникский район. В селе Семаки в начале марта сего года организовалась контрреволюционная группировка, в состав которой входит 8 человек — один член ЛКСМ, из служащих, один политбандит и остальные раскулаченные и крепкие середняки. Руководители группы достали шрифт, при помощи которого печатают и распространяют среди населения антисоветские листовки, призывающие не сдавать хлеб государству и вообще не выполнять гос. обязательств. Эта же группа проводит среди крестьян разговоры о необходимости организовать восстание против Соввласти. Группа связана с Улановским районом и с одним священником из Тирасполя.

В ряде сел района работаю группы сектантов „Михайлоцев“, являющихся разновидностью сект краснодраконовского течения. Этим сектанством поражены села Думенки, Тессы и Ново-Костантинов. Руководство исходит из Любаря. Все сектанты проводят среди крестьян агитацию о том, что скоро на землю должен явиться архангел Михаил, который должен будет передать власть князю Михаилу из дома Романовых.

Хмельникский, Калиновский и Винницкий районы. В значительной части сел поименованных районов выявлены контрреволюционные, сектантские группировки краснодраконовского течения, которые в основу своего учения кладут то, что народился красный дракон, который уничтожает христианскую веру. По социальному положению рядовые участники-крестьяне бедняки и середняки. Руководящий состав — зажиточные и кулаки. В августе месяце прошлого года в селе Тессы, Хмельникского района ответвление этой группы пыталось сорвать хлебозаготовительную кампанию. По делу проходят 52 человека.

Джулинский район. В районе находится центр контрреволюционной группировки сектантов-иеговистов, охвативший своей деятельностью села Тепликского, Бершадского и Гайсинского районов. Группировка проводит антисоветскую деятельность среди крестьянства.

Ильинецкий район. В селе Кантелине существует к.р. повстанческая группировка, состоящая преимущественно из бывших политбандитов, руководитель также политбандит. Группировка проводит подготовительную работу к организации восстания против Соввласти весной. Члены группировки частично вооружены. Идет вербовка новых за счет раскулаченных и репрессированных. Намечаются налеты на колхозы и совхозы с целью их разгрома и добычи оружия.

Михалпольский район. На территории Михалпольского и Затонского районов имеется контрреволюционная повстанческая организация, объединяющая несколько сел с ячейками в каждом из них от 5 до 15 человек. Имеются конкретные данные о численном составе этих ячеек. Так, в Затонском районе — Адамовке — 15 человек, Бебехи — 12 человек, Фашиевке — 13 человек. В Михалпольском районе — Загинцах 9 человек, Видошня — 5 человек, Мазники — 10 человек. Руководит организацией бывший активный петлюровец.

Летичевский и Меджибожский районы. На территории района существует контрреволюционная повстанческая организация численностью около 200 человек. Имеются данные, что руководство этой организацией осуществляется через бывшего петлюровского офицера приезжающего периодически из Польши. Цель организации — поднятие вооруженного восстания против Советской власти в момент интервенции. Состав — преимущественно петлюровцы, политбандиты и раскулаченные.

Уманский район. В селе Текучие имеется повстанческое ядро из бывших политбандитов, организованное ушедшим в Польшу в 1931 году бывшим атаманом банды. Организация ведет работу по подготовке восстания против Советской власти.

Липовецкий и Вороновицкий районы. На территории районов существует контрреволюционная повстанческая организация, в состав которой бывшие политбандиты, петлюровцы и раскулаченные. Численный состав полностью не выявлен. Цель — поднятие вооруженного восстания против Соввласти весной в 1932 году. К этому сроку ожидается интервенция и помощь извне.

Могилевский район. В селе Ярышевке существует к.р. повстанческая организация, связанная с Копайгородским районом. Руководит бывший активный участник ликвидированной организации, бежавший в Польшу.

Кроме перечисленных имеется целый ряд более мелких групп, организационно не оформившихся, но пораженных определенными повстанческими тенденциями.

Из приведенных данных видно, что повстанческие организации и группировки, помимо собирания своих сил, проводят глубокую работу по обработке крестьянства в нужную сторону.

Следует указать, что повстанческие и контрреволюционные элементы, беря ставку на крестьянство, из которого они предполагают воспитать массовую повстанческую базу, в своей работе помимо распространения пораженчестве, провокационных слухов, широкого использования переживаемых трудностей, применяет легко доступные в массы способы популяризации повстанческих идей — распространение в местах скопления повстанческих лозунгов, воззваний и листовок. Заслуживают внимания листовки, обнаруженные в районах.

Липовецкий район. 4-го марта с.г. на околице села Старо-Прилуки, где сходятся дороги с нескольких сел, была вывешена листовка следующего содержания: „Читай

и знай, мы селяне села Старой Прилуки заявляем, что хотим хлеба, не хотим пропадать с голоду, если нам хлеба не будет выдано до 6-го марта 12 часов дня, заявляем, что разгоним правление колхоза, с голоду пропадать не хотим. Этого не будет, а все пойдем в голодный поход".

Настроение общей массы селянства Старой-Прилуки напряженное. За последние дни отмечаются случаи появления групп в 10-15 человек с детьми. Эти группы выходят из сел Нападовки, Зозова, Александровки, Прилук, просят хлеба и проводят разговоры о необходимости организации всеобщего голодного похода. Наряду с этим, в этих же селах в Белом, Шендеровке и Ротмистровке, прилегающих к Погребищенскому району, за последние дни усиленно распространяются слухи, что в отдельных селах Плисковского и Погребищенского районов крестьяне подняли восстание.

В Ильинецком районе в селе Владимировке была обнаружена листовка с таким содержанием: „8-е Марта сегодня женский день, Вас созвали для доклада на тему о достижениях пятилетки и будут вас агитировать, чтобы вы давали деньги. Если не дадите, заберут сами. Надо призадуматься с какой стати за наши деньги кто-то строит заводы, до каких пор нас будут обдирать, чего вы молчите, думаете, что прийдут спасать из за кордона, вы думаете об этом, сначала восстаньте, а за тем к вам придет помощь, зачем вы пошли в колхоз все отдали и теперь ходите голодные на трудодни, стонете в ярме колхоза и не сбрасываете его, к восстанию, пусть живут свободные крестьяне". (Листовка писана на украинском языке).

Джулинский район. На территории района имеется контрреволюционная группа сектантов-иеговистов, которые имеют сильно законспирированную типографию, изготовляют нелегальную антисоветскую литературу и распространяют ее среди крестьянства.

Хмельникский район. Повстанческая группировка, в составе которой имеются политбандиты, служащие, кулаки, бедняки и середняки, приобрела шрифт, которым и распространяет антисоветские листовки, призывающие крестьян в борьбе с хозполиткампаниями и к восстанию

Помимо перечисленных районов, листовки обнаруживались на территории Тепликского, Тывровского, Винницкого, Гайсинского, Бердичевского, Уманского, Проскуровского, Деражнянского районов. Содержание их мы не приводим, т.к. оно по сути аналогично.

В результате этой деятельности, сначала текущего года в приграничных районах нами отмечались брожения среди отдельных групп крестьянства, особенно задетого искривлениями, пытавшихся разгромить продовольственные склады совхозов, колхозов и заводов. В одном случае со стороны одной из повстанческих групп были попытки поднять брожение на уровень массового выступления и по опыту 1930 года использовать его для начала восстания.

В ряде районов антисоветским и повстанческим элементом как упоминалось уже выше, проводится работа по организации, так называемого, „голодного похода", причем, в пограничных районах как результат этой деятельности, отмечаются массовые тенденции среди приграничного крестьянства к уходу за кордон в Румынию „за хлебом". Тенденции эти поддерживаются одиночными переходами на Румсторону

антисоветских элементов беглого кулачества, а также усиленным распространением слухов о хорошей жизни, изобилии хлеба заграницей.

Районы, в которых отмечены брожения и тенденции к массовым выступлениям.

Немировский район. Начиная с января месяца 1931 года в Немировском районе имелось несколько случаев брожения среди крестьян села Рубаны и смежных с ним сел. Крестьяне группами достигавшими иногда до 100 человек, пытались разобрать кукурузу Немировского винокуренного завода, сложенную на территории станции. Как установлено позже, эти брожения явились результатом деятельности сектантской повстанческой группировки. Как установлено, 10-го марта с.г. этой группировкой крестьяне села Рубаны были подготовлены к выступлению в м. Немирове на базаре. Все селяне по заранее намеченному плану должны были съехаться на базар, провести нападение на лавки и ларьки, после чего большой толпой напасть на винокуренный завод, где в кагатах лежит несколько сот тысяч пудов кукурузы. Организатором предполагающегося выступления явился руководитель указанной выше сектантской группировки. Благодаря своевременно принятым мерам, выступление было предупреждено.

Казатинский район. За последнее время в колхозах района отмечаются хищения находящейся в поле соломы, половы и картофеля. Наряду с этим в ночь на 7-е марта сего года были подожжены колхозного клевера весом в 1000 центнеров. В последующие дни антисоветским элементом было организовано массовое выступление женщин, которые пытались разобрать посевной материал колхоза.

Чудновский район. В ночь на 18 марта сего года к Чудновскому спиртзаводу и к станции Чудново начали сходиться с разных сел крестьяне, которые предъявили требования сторожу раздать им кукурузу. Когда скопилось возле сторожа свыше 100 человек селян, они оттеснили сторожа и начали разборку кукурузы. Своевременно принятые меры ликвидировали разбор кукурузы и дальнейший рост волыночных тенденций был прекращен.

Бершадский район. Раскулаченные кулаки и петлюровцы проводят организационную работу по организации крестьян села Флорино для нападения на Бершадский винокуренный завод с целью разбора имеющейся там кукурузы.

Следует отметить, что за последнее время в базарные дни в м. Бершадь из районов входивших ранее в состав бывшего Уманского округа, отмечается большой наплыв крестьян, среди которых несомненно в большом количестве идут бывшие петлюровцы, кулаки и уголовники. Этот наплыв в отдельные базарные дни достигает полутора — двух тысяч человек. Вся эта приезжая масса распространяет слухи о голоде, готовящемся наступлении на Советский Союз, о скором падении Советской власти и согласно данных собирается с наступлением теплой погоды собраться к Бершадскому заводу и организованно разобрать кукурузу, которая заготовлена там для производства.

Оратовский район. В селе Якимовке в доме одного из колхозников происходят собрания группы лиц, среди которых есть кулаки, члены колхоза и бывшие торговцы. На собраниях обсуждаются вопросы о необходимости организации голодного похода к польской границе. Идея организации голодного похода широко популяризируется

среди крестьянской массы села Якимовки и многие крестьяне из числа задетых искривлениями, высказываются за необходимость принятия участия в предполагающемся походе.

Ямпольский район. В ряде пограничных сел, особенно Коснице, зафиксированы массовые разговоры и тенденции о переходе к Румынам вместе с женами и детьми. Наряду с этим антисоветским элементам усиленно распространяются слухи, что целые села уходят в Румынию. Так, в селе Коснице антисов. элементом распространились слухи: „В Кузьмине ушло в Румынию 30 семейств, в Грушенке — 10, ушедших не могла задержать погранохрана, так как усиленно циркулируют слухи о массовых переходах крестьян из Грушки и Камненки в Румынию. По этим слухам, якобы, на правый берег Днепра из Грушки эмигрировало 50 семейств, а из Кузьмина — 15. На основе этих слухов, во время базара в селе Коснице отмечались разговоры, которые носили массовый характер: „Весной здесь будет обязательно Румыния и кто убежал на тот берег, очень хорошо сделал. Весной все люди восстанут и прийдут к Днепру и будут кричать, чтобы Румыны дали помощь. Люди бегут туда от соввласти потому, что власть забрала весь хлеб".

Все эти слухи и разговоры поддерживают среди крестьян, особенно задетых искривлениями, тенденции к эмиграции с семьями на Румынскую сторону. Нужно еще добавить, что наряду с этим проводятся разговоры, что в Румынии очень дешевый хлеб, что там рабочий за один день получает рубль, за который можно купить два пуда кукурузы.

Суммируя все приведенные материалы: работу повстанческих организаций и групп, тенденции к массовым выступлениям, солидный опыт вынесенный Подольской контрреволюцией от прошлой повстанческой деятельности и общую обстановку села, — необходимо сказать, что все моменты, а также переживаемые продзатруднения, способствуют расширению повстанчества.

К этому необходимо еще привести недостаточную деятельность районных Советских и партийных организаций в деле постановки массово-разъяснительной работы.

Борьба за влияние на массы, за их организацию на выполнение основных решений партии по отношению к селу ведется явно недостаточно. Наоборот, в значительной части населенных пунктов Подолии, в практике проведения хозполиткампаний текущего года, со стороны низовых советских и партийных организаций, имели место грубые искривления директив, которые в отдельных населенных пунктах граничили с провокацией. Для иллюстрации достаточно привести следующее.

Старо-Константиновский район. В селе Иршики сельское руководство в лице партийной ячейки он же уполномоченный РПК Адаменко, председателя сельсовета, члена КП(б)У Макарчука и председателя секции РКИ заведующего семилеткой, члена ЛКСМ Лебедича работу проводило с недопустимыми искривлениями. Хлебозаготовительная кампания проводилась без какой бы то ни было разъяснительной работы, исключительно голым администрированием, которое перерастало в безобразные факты. Такими же методами руководство добивалось и роста коллективизации. Вся работа сводилась к репрессиям, к распродаже имущества,

к штрафам, избиениям и издевательствам крестьян.

Так как для изъятия имущества и наложения штрафов не было оснований, находили всевозможные придирки, как-то: штрафовали крестьян за связь с кулаками, за встречу с зажиточными, колхозников штрафовали за встречи с единоличниками, единоличников — за встречи с колхозниками. Изымаемое имущество, а также и деньги присваивались, при чем во время изъятий забирались такие предметы, как носильные платья, соль, куры, мелкая домашняя утварь и т.д. Так как сельсовет имеет право налагать штрафы не свыше 10 рублей, так указанная тройка штрафовала одних и тех же лиц по 2-3 раза в день.

Результаты работы этой тройки таковы: село имеет 322 двора, из которых распродано имущество 73 дворов, т.е. 35 % всего населения. Распродажа распределяется таким образом: на дворы зажиточных падает 34 случая, середняков 23, бедняков 7 и колхозников 9, это то, что поддалось учету. Кроме того, были еще распродажи всего имущества описанного на распродажу насчитывалось на 20 тысяч рублей, из домов выселено 46 семей. Из села бежало 53 человека. В селе нарастали повстанческие тенденции и только вмешательство специально созданной комиссии, рассеивает эти настроения. Районное руководство, будучи проинформировано о деятельности заготовительной комиссии и имея на руках все эти провокационные акты, не принимало мер к их устранению, а также мер к наказанию перегибщиков.

Еще и до настоящего времени у представителей районного партийного комитета имеются тенденции, сводящиеся к тому, что вскрытию дела не нужно было придавать такого значения, что его можно было бы ликвидировать „местным порядком".

Следует указать, что актив села Иршик был засорен кулацким элементом и подкулачниками. Об этом также знало районное руководство и мер к удалению активистов из чуждого нам лагеря, от работы, не принимало.

Улановский район. В селе Гатки уполномоченный РПК председатель колхоза и бригадир, для работы отвели штаб. В этом штабе выбрали комнату, которую жарко натапливали и заключали туда хлебоздатчиков. После нескольких часов содержания под таким заключением, заключенного бросали в холодный погреб.

Эти и подобные факты, являлись лучшей помощью для работы контрреволюционных повстанческих организаций и групп, сыграла известную роль в деле отрыва отдельных групп крестьянства, особенно задетого искривлениями, от нашего влияния.

Дабы пресечь дальнейший рост повстанчества, Областным Отделом ГПУ в конце марта с.г. намечается проведение массовой операции по ликвидации повстанческих организаций и групп на всей территории Винницкой области[7].

Своевременное и правильное использование районными Советскими и партийными организациями массовой операции — действительная постановка массово-разъяснительной работы, решительная борьба с искривлениями, а также борьба за влияние на массы, особенно на социально-близкие нам группы, уходящие из под нашего влияния в результате искривлений -–смогут обеспечить нормальный ход предстоящих хозполиткампаний на селе.

Начальник Винницкого Областного отдела ГПУ Левоцкий

ДАВін.О. — Ф. П-136. Оп. 3, спр. 8. — Арк. 29 — 48. Оригінал. Машинопис.

Примітки:

1. Про повстанський рух на Поділлі див.: Завальнюк К. Лицарі волі. — Вінниця: Логос, 2000. — 268 с.; Коваль Р., Завальнюк К. Трагедія отамана Волинця. — К.: Діокор, 2002. — 246с; Завальнюк К. Провісники волі. — Літин, 2005. — 352 с.

2. Сталін надавав особливого значення політичній лояльності населення України. В серпні 1932 р., коли став очевидним провал хлібозаготівельної кампанії 1932 р. Сталін в листі до Л.Кагановича від 11 вересня писав: „Справи на Україні погані. Погано за партійною лінією. Кажуть, що у двох областях України (здається у Київській і Дніпропетровській) близько 50-ти райкомів висловилися проти плану хлібозаготівель, визнавши його нереальним. В інших райкомах стоїть справа, як стверджують, не краще. На що це схоже? Це не партія, а парламент, карикатура на парламент. Замість того, щоб керувати районами, Косіор увесь час лавірував між директивами ЦК ВКП(б) та вимогами райкомів і ось долавірувався до краю. Погано за лінією радянською. Чубар — не керівник. Погано за лінією ГПУ. Реденсу не до снаги керувати боротьбою з контрреволюцією у такій великій та своєрідній республіці, як Україна. Якщо не візьмемося за виправлення становища на Україні, Україну можемо втратити. Майте на увазі, що Пілсудський не дрімає, і його агентура на Україні набагато сильніша, ніж гадає Реденс чи Косіор. Майте також на увазі, що в Українській компартії (500 тисяч членів, хе-хе) перебуває немало гнилих елементів, свідомих і позасвідомих петлюрівців, нарешті — безпосередніх агентів Пілсудського. Як тільки справи погіршаться, ці елементи не забаряться відкрити фронт всередині (та за межами) партії, проти партії. Найгірше це те, що українська верхівка не бачить цих небезпек". Див.: Васильєв В. Ціна голодного хліба // Командири великого голоду: Поїздки В.Молотова і Л.Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932-1933 р./За ред. В.Васильєва, Ю.Шаповала. — К.: Генеза, 2001. — С.30-31.

3. УНЦ (Український національний центр) — міфічна контрреволюційна організація, створена ГПУ України в 1930-1931 рр. для „вилучення" колишніх політичних діячів УНР, представників „старої інтелігенції" та „спеців". За версією ГПУ України „УНЦ" мав очолювати академік М.Грушевський. Він категорично заперечував антирадянську діяльність своїх колег. ГПУ УСРР не вдалося довести причетність М.Грушевського до „повстанських організацій". Тому він виключений зі списків учасників процесу. Всього по справі УНЦ проходило 50 осіб, яких у лютому 1932 р. засудили у „закритому порядку" до різних строків ув'язнення. Див.: Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський: Справа „УНЦ" і останні роки (1931-1934). — К.: Критика, 1999. — 353 с.

4. Про масові повстання на території сучасної Вінницької області в 1930 р. див.: Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 — березень 1930 р.). — Вінниця: Логос, 1997. — 536 с.

5. СВУ (Спілка визволення України), створена в серпні 1914 р. у Львові, розпалася з початком подій 1917 р. В 1929-1930 р. ГПУ створює легенду про існування таємної націоналістичної організації під назвою „Спілка визволення України". Справу „СВУ" використали для ліквідації потенційного національного спротиву більшовицький владі. В причетності до неї були обвинувачені 45 провідних вчених, письменників, політичних діячів УНР. Серед них С.Єфремов, Й.Гермайзе, М.Слабченко, В.Дурдуківський, В.Чеховський тощо. Суд відбувся в Харківському оперному театрі у березні-квітні 1930 р. З 45-ти учасників процесу сімох засудили до розстрілу, інших до довготермінового ув'язнення. Після завершення основного процесу близько 700 осіб було заарештовано у належності до „СВУ". Див.: Пристайко В.І., Шаповал Ю.І. Справа „Спілки визволення України": невідомі документи і факти. — К.: Інтел, 1995. — 448 с.; Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX століття. Історичні нариси. — К.: Наукова думка, 2002. — С. 404-405.

6. УНР (Управління Начальника Робіт) — військово-будівельна організація.
7. Секретар Вінницького обкому КП(б)У Алексєєв 3 вересня 1932 р. інформував генерального секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора: „В результате проведенной закрытой чистки в погранрайонах нашей области, значительное количество районов очутились в катастрофическом положении с кадрами. Только по данным 14 районов вычищено 295 учителей. По районам 1-ой зоны — Могилев — вычищено 113 учителей, 5 врачей, 4 агронома — всего 122 человека. По Юринецкому — 124 чел., по Пещанскому — 90 чел. Всего по 6 районам 1-ой зоны — 366 человек. Директивой ЦКК предложено вычищенных по 1-ой зоне на протяжении ближайшего месяца снять с работы. В тоже самое время по линии ведомственных центральных организаций — Наркомпрос, Наркомздрав, Наркомзем, Трактороцентр, ВУК и других ничего не предпринимается к тому, что бы заменить вычищенных из погранрайонов. У нас особенно создалось катастрофическое положение с учителями и врачами. Создавшееся положение в этих районах с кадрами требует немедленной замены вычищенных, и я просил бы дать соответствующие указания по линии ведомственных Наркомтов о немедленной присылке взамен вычищенных, особенно по линии Наркомпроса, Наркомзема и Наркомздрава. Секретар Обкома КП(б)У Алексеев". Див.: ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 3, спр. 4. — Арк. 113.

№ 60
Доповідна записка завідувача секретної частини Вінницького обкому КП(б)У Щєткіна прокурору Вінницької області Черніну про накладення штрафів на селян

22 березня 1932 р.
Совершенно секретно

По имеющимся в Облпарткоме сведениям в Старо-Константиновском районе в селе Иршики сельское руководство в лице секретаря партячейки, он же уполномоченный РПК Адаменко, пред[седателя] сель[ского] совета, члена КП(б)У Макарчука, председателя секции РКИ, зав[едующего] семилеткой, члена ЛКСМУ Лебедича, работу проводила с недопустимыми искривлениями и деятельность их перетворилась в возмутительнейший произвол, насилия и систематические злоупотребления, при проведении хлебозаготовок имели место, распродажа имущества и наложение штрафа приняли массовый характер, сплошь и рядом одно и то же лицо штрафовалось без всяких законных оснований по несколько раз в день. Изымание имущества и в виде штрафов деньги присваивались в свою пользу, при чем при изъятиях забирались даже такие предметы, как соль, куры, лампы и т[ому] п[одобное]. Эти изъятия и штрафы проводились без всякого классового различия, сопровождались избиениями и другими издевательствами и приняли характер мародерства и грабиловки.

Преступность действий сельского руководства ярко характеризуется заявлением секретаря ячейки Адаменко, который говорил крестьянам: „Так как закон запрещает сельсовету налагать штрафы свыше 10 рублей, мы будем штрафовать вас по три раза в день. Вы кушаете утром, днем и вечером и будете платить утром, днем и вечером по десять рублей". И действительно, эти угрозы проводились в исполнение. Для иллюстрации искривлений и злоупотреблений, творимых в селе Иршики, приводятся следующие имеющие место факты.

1. Бедняк села Иршики Денисюк Семен, вступивший в колхоз, выполнивший хлебозаготовку и проч[ее], был оштрафован в один день четыре раза за то, что ответил бригадирам, что у него недостает семян. По этому поводу Денисюк рассказывает: „Ко мне пришел уполномоченный сельсовета Гуцалюк и спросил, есть ли семена, я ответил, что немного не хватает и на месте был оштрафован в десять рублей. Денег у меня не было, поэтому забрали две вещи. Я побежал, достал денег и уплатил десять рублей штрафа, но мне сказали, что уже надо платить второй раз. Я достал денег, уплатил вторично и мне предложили платить третий раз. Вечером я не мог достать денег, принес утром, и мне сказали, что необходимо платить четвертый раз. Я тогда заметил, что у меня кассы нет и больше платить не буду. Тогда у меня забрали муки 2 пуда 30 ф[унтов], ботинки и свиту“.

Оштрафованный бедняк Денисюк Трофим говорит: „Ко мне пришел уполномоченный сельсовета Гуцалюк и заявил: „Ты еще не прочистил семян, так неси три раза в день по десяти рублей“. Я отказался платить деньги, и у меня забрали две подушки, полотно, детское платье, и куда это исчезло я не знаю“.

2. Был оштрафован член правления Производственного Т[оварищест]ва села Малишевки Кравчук Андрей, который передает это так: „За то, что я не мог быстро ответить, сколько точно выполнена хлебозаготовка, уполномоченный РПК Адаменко и председатель с[ельского] совета Макарчук оштрафовали меня 9 раз по десяти рублей. Я жалование не получаю и выходит, что на общественную работу должен еще доплачивать деньги“.

У бедняка Шевчука Дениса, выполнившего хлебозаготовку, встречный и добавочный планы, без всякой причины были забраны семена и вещи.

У колхозника Рябчука Федора была взята мука, из которой председатель с[ельского] совета Макарчук 4 пуда взял себе, а остальную между собой разделила бригада.

У крестьянки Николайчук Марины — колхозницы был забран дамский сачек, который исчез неизвестно куда.

У Кравчука Василия, выполнившего хлебозаготовку, были забраны все вещи, которые, однако, впоследствии возвращены, при чем не оказалось одной свиты. Эта свита была обнаружена при обыске у члена бригады Кравчука Федора.

У колхозника Якубчука Василия без всякой описи председательсовета забрал новый кожух и 5-ть аршин крестьянского полотна. Кожух продан сотруднику Розыска Остапчуку, а полотно забрал пред[седатель] сельсекции РКИ Лебедич безвозмездно.

У Николайчука Емельяна в числе забранных вещей было взято две лампы, десять фунтов сала, 3 курицы и 7 гусей, из которых 3 штуки съел уполномоченный РПК Адаменко.

3. За несвоевременную очистку семян у бедняка Мельничука Романа и середняка Кравчука Захария было забрано имущество, а сами они избиты. Когда избитые Кравчук и Мельничук пошли жаловаться в район, бригада догнала их и раздевши голыми, потащила по снегу в сельсовет.

75-летний старик Макарчук Яким со старухой женой были выселены из хаты, после чего они поместились в курятнике. Когда узнала бригада, пришла и развалила

курятник. Старики перешли жить в погреб, но и погреб был развален. Т[ак] к[ак] не было где деваться, поскольку крестьяне боясь репрессий, боялись пускать к себе стариков, они валялись под забором во время сильных морозов, вследствие чего старуха умерла.

Семья красноармейца Мельничука Тихона приютила выселенную старуху, за что были забраны вещи и хлеб.

У Николайчука Михайла были забраны все вещи только за то, что к нему в гости зашел его родственник зажиточный крестьянин Николайчук Петр, причем были забраны также ботинки, полученные Николайчуком в премию за выполнение хлебозаготовок.

У крестьянина села Хижники Казмирчука пред[седатель] сельсовета Григорчук, член КП(б)У, отобрал каракулевую шапку, которую дал в подарок секретарю партячейки Адаменко, которому эта шапка нравилась.

4. Председательсовета Макарчук понуждал к половой связи жену Федорчука Харитона и за то, что последний пригрозил ему, привел Федорчука в верхушку села и раскулачил.

Как результат изложенных действий „этих сельских властей" необходимо указать, что по данным сельсовета в селе Иршики из находящихся 222 дворов подверглись продаже 73, то есть 85%,[1] при чем они определяются: зажиточных 34, середняков 28, бедняцких 7 и колхозников 9.

Все это возбуждало возмущение колхозников и бедняцко-середняцких масс. Ежедневно возле сельсовета собирались толпы женщин, приходивших требовать возвращения незаконно изъятых вещей. Нарастало повстанческое настроение. Из села бежало 58 человек.

Когда в селе Иршики для расследования прибыла комиссия, к ней явилось до 200 человек крестьян с заявлениями в руках и ряд их в беседах с членами комиссии высказывали настроения, ярко характеризующие нездоровую атмосферу в селе Иршики.

По тем же сведениям в Улановском районе в селе Игнатовке при проведении хлебозаготовки контрактанты избивали и помещали крестьян в холодные постройки, где продерживали долгое время. В селе был создан штаб под руководством Председательсовета, куда направляли контрактантов, при чем бригадиры посылали записки: „Данного гражданина прошу взять в шторы"[2]. Присланного избивали и помещали в холодную постройку.

В селе Марьяновке уполномоченный РПК предрайколхозсоюза Васильковский запер 9 человек контрактантов в холодное помещение. Бригадиры Олейник и Свиргун садили по несколько человек в сарай. Аналогичное явление в селе Ступник.

В селе Гатки Уполномоченный РПК, зав[едующий] почтовым отделением Ясинский, пред[седатель] Гатицкого коллектива Яремчук и работающий в бригаде кандидат КП(б)У Киричук при „штабе" отвели комнату, в которую заключали несдатчиков, при чем комната эта была предварительно натоплена, как баня. После нескольких часов содержания заключенного в этой комнате его бросали в холодный и мокрый погреб, где не было даже клочка соломы. Отмечаем, что среди таких заключенных были также и женщины.

Сообщая об изложенном необходимо Прокуратуре провести расследование с привлечением виновных к ответственности, о результатах расследования и принятых мерах сообщить в Секретную часть Облпарткома.

Зав[едующий] секретной части [підпис] Щеткин

ДАВін.О.– Ф. П-136, оп. 3, спр. 5. — Арк. 11–13. Оригінал. Машинопис.

Примітки.

1. Так у тексті. Правильно: 78 дворів, що складає 35%.
2.Так у тексті. Правильно: „взяти в шори“, тобто рішуче впливати на кого-небудь, змушувати когось діяти певним чином.

№ 61
Спецповідомлення начальника Волочиського прикордонного загону Мороза секретарю Волочиського райкому КП(б)У про масовий вихід селян з колгоспів

23 червня 1932 р.

В период последней декады мая и июня месяцев в ряде сел Волочиского района имели место выходы из колхозов.

В основном по всем имеющимся у нас материалам выходы их колхозов характеризуются на почве продзатруднений, неверие в ряде случаев, в части социально близких нам прослоек села, в преодолении трудностей в будущем, настроения с целью обеспечить себя хлебом в дальнейшем, недовольство в отдельных случаях на почве хозяйственно-организационных недостатков колхозами и усилившейся антисовдеятельностью на селе кулацкого контрреволюционного элемента, последний, используя трудности и недостатки, оказывает свое влияние на наиболее отсталые прослойки села.

В качестве отдельных фактов можно привести следующее. В селе Яхновцы (польнацсело) в течение мая и июня месяцев поступило 50 заявлений о выходе из колхоза. Заявления поступают преимущественно от бедняцкой части колхозов. До 50 колхозников одержимы тенденциозностью к подаче заявлений о выходе из колхоза. За последнее время часть колхозников, подающие заявления о выходе, забирают таковые обратно. Чувствуется брожение. Мотивы выхода из колхоза следующие: колхоз себя не оправдал, когда крестьяне вели индивидуальные хозяйства, они были обеспечены хлебом и т.д. Например, вышедший из колхоза бедняк, демобилизованный красноармеец, поляк Мудровский Стах заявил: „Выхожу из колхоза потому, что последний меня не обеспечивает. Я имею 3 нетрудоспособных членов семьи, выработал 218 трудоединиц, а хлеба получил недостаточно. Всю зиму мерз, колхоз даже соломы не дал, убедился, что единоличникам легче живется. В колхозе существует бесхозяйственность, нераспорядительность и несправедливость“.

Село Яхновцы коллективизировано на 54%. В течении последнего года процент коллективизации стабильный. План хлебозаготовки колхоз перевыполнил и не оставил

никаких резервных фондов, а единоличные хозяйства план хлебозаготовки не выполнили. Нажима на зажиточную прослойку села со стороны сельорганизации не было, в результате чего значительная часть единоличников имеют излишки хлеба, что отрицательно отражается на колхозной массе. Например, зажиточный середняк Посполита, антисоветски настроенный, ведя агитацию за развал колхоза, часто к себе зазывает колхозников, дает последним по буханке хлеба, что является худшим видом наглядной агитации за коллективизацию. Аналогичных фактов в селе много.

Райорганизациями оказана колхозу материальная помощь продовольствием, и выход из колхоза за последние дни приостановился. Отмечаем, что в с. Яхновцы имеет место неправильное распределение урожая прошлого года, особенно в момент выдачи авансом хлеба. Если колхозник Лек Илья выработал 88 трудодней, получил 370 кг хлеба, то колхозник Войцеховский выработал 163 трудоединиц, при наличии 3-х неработоспособных членов семьи получил 360 кг хлеба. Аналогичные факты этим не исчерпаны.

Сельсовет во главе председательсовета Дроздом в практике своей работы относится грубо к населению, за малейшие пререкания арестовывает и без основания направляет крестьян в милицию, называет каждого контрреволюционером и т. д. Актив села систематически пьянствует, председатель кооперации кандидат партии Беда имеет растрату, пьянствует, семья его в колхозе не работает, товар распределяет семейным путем. Весь комплекс перечисленных недостатков в селе отрицательно отражается на политсостоянии села, классовый враг использует его и оказывает свое влияние на население, что не делает возможности осуществить мероприятия по хозяйственно-организационному укреплению колхоза и его дальнейший рост.

Совпарторганизациями принимались меры к исправлению недочетов, обновлению и оздоровлению руководства сельорганизаций.

Из села Тарноруда (пограничное) поступило 52 заявления о выходе из колхоза. Основной мотив подавших заявления это то, что колхоз не обеспечил их хлебом. И действительно, в этом селе до 50 семей совершенно остались без продовольствия и продуктов, особенно те, которые в прошлом не выходили на работу в колхоз, не имеют достаточно выработанных трудоединиц, а отсюда, естественно, не могли получить обеспечивающую норму хлеба. Появились нищенствующие, около 15 колхозников, которые ходят по другим селам и просят хлеба. К тому же польские контрреволюционные элементы и польрелигиозники этого села ведут усиленную агитацию за разложения колхоза. Например, Волынский Андрей, поляк, середняк, польрелигиозник, посещает другие села и говорит: „Смотрите, в ряде сел колхозники выходят из колхоза. Для крестьян наступила гибель. Нужно подумать о каких-либо действиях, нужно коллективно выходить из колхоза".

В ряде сел выходы из колхозов базируются на почве желания осуществить возможность сбора урожая озимых посевов в индивидуальном порядке. Например, в с. Кушнировка поступило 12 заявлений о выходе из колхоза, около 40 колхозников одержимы тенденциозностью к подаче заявлений о выходе из колхоза.

Подавший заявление колхозник Кравец говорит: „Нужно скорее выходить из колхоза, чтобы избавиться от голодной смерти в будущем, озимый урожай нужно собрать индивидуально, чтобы не пришлось потом заглядывать в руки и просить для детей кусок хлеба в колхозе".

Аналогичные настроения высказывают подающие заявления о выходе из колхозов и в других селах.

Выходы из колхозов имеются еще и по таким селам:

Каневка (пограничное)	поступило	32 заявления
Завалийки		10 заявлений
Бокиевка		25 заявлений
В. Бубновка		10 заявлений
Лонки (польнацсело)		9 заявлений
Писаревка		6 заявлений
Рябиевка		4 заявления

Следует отметить, что ни Райколхозсоюз, ни Райземотдел и МТС не ведут учета выходов из колхозов, хотя бы для изучения причин.

Массово-разъяснительная работа, особенно в польнацселах не развернута. Подготовительная работа к уборочной кампании в ряде сел района до сих пор проводится слабо. Наряду с этим, имеющиеся у нас данные характеризуют повышение активности антисовэлемента на селе, который ведет работу на срыв уборочной кампании, главным образом ведя агитацию за сбор урожая озимых посевов колхозниками в индивидуальном порядке, имея ввиду этим самым, как исходную цель развала колхозов. На почве этого прокатилась волна выхода из колхозов в отдельных селах района.

Начальник отряда	Мороз[1]
Помначотряда по оперчасти	Черяк
Оперуполномоченный СПО	Краснов

ДАХм.О. — Ф. П-50, оп. 1 спр. 75. — Арк. 100 — 102. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Йдеться про І.Д.Морозова (1898-1940) — народився в с.Ольховець Тульської області. Освіта — чотири класи міського училища в м. Москві. Член партії з 1919 р. В органах ОГПУ-НКВД з 1919 р. В 1930-1932 рр. — помічник начальника Кам'янець-Подільського прикордонного загону по СОЧ, в 1932-1935 рр. — начальник 22 Волочиського прикордонного загону. В 1937-1938 рр. — заступник начальника УНКВД по Вінницькій області. В 1938 р. — начальник 6 відділу ГУГБ НКВД СРСР. Арештований в 1939 р. Розстріляний за вироком Військової Колегії Верховного Суду 24 липня 1940 р. Не реабілітований.

№ 62
Постанова бюро Вінницького обкому КП(б)У „Про заходи щодо боротьби зі спекуляцією хлібом"

20 серпня 1932 р.

1. Постанову Політбюро ЦК КП(б)У від 9 серпня 1932 р. про мероприємства щодо боротьби з спекуляцією хлібом прийняти до неухильного керівництва та негайного здійснення.

а). Обговорити питання про боротьбу з спекуляцією хлібом на спеціальних нарадах райсільпартактиву та закритих зборах партосередків з участю активу КСМ.

б). До 1 вересня популяризувати основні настановлення постанови ЦК на зборах колгоспного активу, бригадних зборах під час обідньої перерви, на загальних зборах колгоспників, на зборах наймитсько-незаможницьких груп та КНС, на делегатських і загальносільських зборах одноосібників, бідняків та середняків.

Через популяризацію добитись винесення колгоспниками громадського самозобов'язання про те, щоб жодний колгоспник не продавав до 15 січня 1933 р. хліба на базарах.

Аналогічних громадських самозобов'язань треба домогтись на куткових та загальносільських зборах контрактів одноосібників.

в). Повести систематичну боротьбу з спекуляцією хлібом (зерном, мукою) через органи ДПУ, міліції, фіноргани, як в місті, так по селі (на базарах, передмістях міст, коло млинів, біля станцій тощо), строго диференціюючи методи впливу й покарання відповідно постанови ЦК в залежності від соціального обличчя продавця хліба (зерном, мукою).

г). За кожний випадок продажу хліба колгоспами негайно притягати винних до судової відповідальності та доводити до відому колгоспників, забезпечивши від них громадське засудження і прийняття ухвал про притягнення правління до судової відповідальності.

2. Облвиконкому, облпрокуратурі, ДПУ, облсуду, облміліції та облфінвідділу негайно надати відомчі вказівки своїй периферії.

3. У випадках обходу колгоспами заборони продажу хліба (зерном, мукою) через продаж управою колгоспу печеного хліба, до таких колгоспів слід застосувати суворі репресії, як за порушення декрету уряду, як за одну з форм скритої спекуляції хлібом.

4. Зважаючи на наявність в багатьох місцях, зокрема з боку контрактантів, намагання молотити хліб не для власних потреб, а явно з метою спекулювати мукою, обком вимагає від усіх РПК встановити пильний контроль за тим, аби видачу довідок на перемол було поставлено виключно в виконання колгоспом, колгоспниками, одноосібниками-контрактантами хлібозаготівельних планів і лише в нормах, визначених попередніми директивами обкому.

РПК встановити систематичний догляд відповідних органів над млинами, прикорочуючи спроби контрактантів переховувати на млинах зерно від здачі в хлібозаготівлю.

З метою уникнення можливої спекуляції та розбазарювання з зібраним мірчуком на млинах, РПК повинні забезпечити належний облік, охорону і своєчасну здачу зібраного мірчука на пункти заготзерна. Покласти особисту відповідальність за виконання цього та витрачання по призначенню мірчука на спеціально виділеного члена Президії РВК та по селах членів сільрад.

5. Бюро особливо підкреслює, що боротьбу з спекуляцією хлібом, роботу по виявленню одноосібників та колгоспників, що незаконно торгують хлібом, потрібно провадити так, щоб ні в якому разі не вдарити по колгоспній торгівлі та торгівлі трудящих одноосібників сільськогосподарськими продуктами свого виробництва, щоб ця

боротьба ніяким чином не відбилась на розгортанні колгоспних базарів й пропонує всім РПК в корні припиняти будь-які намагання порушити цю постанову ЦК, притягуючи винних в цьому, а також тих, хто намагатиметься підмінити адміністративними заходами методи громадського впливу в відношенні до колгоспників і трудящих одноосібників, до суворої партійної та судової відповідальності.

6. Запропонувати редакторам обл- та райгазет через пресу й робсількорів мобілізувати громадську думку на дострокове виконання хлібозаготівель та боротьбу з спекуляцією хлібом, широко пояснюючи зміст декрету уряду про заборону торгівлі хлібом до 15 січня 1933 р. та викриваючи порушників цієї найважливішої постанови[1].

ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 1. спр. 11. — Арк. 135-136. Завірена копія. Машинопис. Опуб.: Політичні репресії на Поділлі (20 — 30 — і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 82-83.

Примітка.

1. Рішення Вінницького обкому КП(б)У прийнято відповідно до постанови ЦК ВКП(б) від 7 серпня 1932 р. „Про охорону власності державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності“, написаної Й. Сталіним власноручно, яка була направлена, перш за все, на безумовне виконання плану хлібозаготівель. Заборона так званої спекуляції хлібом на Вінниччині — одному з головних зернових районів країни — значно звужувала можливості сільського населення щодо виживання в умовах тотального вилучення хліба. Голод, який вже розпочався, почав швидко поширюватись.

№ 63

Витяг з протоколу № 75/392 засідання „трійки“ при Колегії ДПУ України

28 жовтня 1932 р.

[…]Слушали:

Дело № 74/25220 Ямпольського погранотряда ГПУ Изяславского райотдела ГПУ по обвинению громадян: Якубца Николая Сысоевича, 33-летнего и других в количестве 55-ти человек за статьями 54-10, 54-11 КК УССР.

Постановили:

І. Якубца Николая Сысоевича заключить в концлагерь сроком на десять лет, считая срок с 9 июля 1932 р.

Якубца Санька Омеляновича, Кравчука Никиту Оникеевича, Маковського Станислава Михайловича — заключить в концлагерь сроком на пять лет каждого, считая срок первому с 18 апреля 1932 р., остальным с 18 мая 1932 года.

ІІ. Литвинчука Марка Савельевича, Ковальского Николая Арестовича, Лесничука Павла Исааковича, Симчука Ивана Григорьевича, Навроцкого Ивана Доминиковича, Седлярского Эдуарда Людвиговича, Парфенюка Антона Яковлевича, Красовецкого Марка Павловича, Герасимовича Семена Дмитриевича, Гурского Андрея Васильевича, Лозинского Александра Платоновича, Нечипорука Демьяна Сидоровича — заключить в концлагерь сроком на три года каждого. […]

III. Дмитрука Евдокима Калениковича, Тыхонюка Дмитрия Михайловича, Губернатора Ивана Онисимовича, Андрощука Ульяна Петровича, Павлюка Демьяна Прохоровича, Маковского Ивана Михайловича, Пекарского Станислава Амбросевича, Комунюка Афанасия Васильевича, Ткачука Ивана Сергеевича, Кузьмука Никифора Сергеевича — выслать через П[олномочное] П[редставительство] ОГПУ в Северный край сроком на три года. […]

IV. Семенюка Андрея Захаровича, Симчука Антона Григорьевича, Андрощука Демьяна Петровича, Ковальского Григория Калениковича, Завадского Федора Константиновича, Якубца Даниила Тимофеевича, Дмитрука Давида Максимовича, Якубца Павла Макаровича, Навроцкого Станислава Доминиковича, Блажиевского Павла Францовича, Костушевича Ивана Самойловича, Пекарского Мечеслава Васильевича — заключить в концлагерь сроком на три года. Приговор считать условным. Из под стражи освободить.

V. Островского Станислава Иосифовича, Гриновецкого Иосифа Ивановича, Гриновецкого Михаила Казимировича, Качановского Апполинария Францовича — из под стражи освободить и выслать из погранполосы на три года.

VI. Каминского Марцина Викентьевича, Десяка Андрея Ивановича, Коржинского Михаила Викентьевича, Максимчука Филиппа Михайловича,

Засимчука Петра Гавриловича, Гаврилюка Александра Яковлевича, Барийчука Семена Давидовича, Коляду Василия Архиповича, Кравчука Степана Мироновича, Кравчука Андрея Яковлевича, Гаврилюка Александра Кирилловича, Гаврилюка Антона Алексеевича, Ткачука Степана Павловича — из под стражи освободить и дело в отношении их прекратить.

VI. Изятое оружие у Якубца С., Лесничука И., Нечипорука Д., Седлярского Э., Самчука И., Парфенюка А., Навроцкого И., Герасимовича С. — 4 винтовки и 6 обрезов, изъятую золотую валюту царской чеканки в суме 240 рублей у Лозинского А. — конфисковать[1].

Дело сдать в архив.

Верно: секретарь Судебной тройки

ДАХм.О. — Ф. Р-6193, оп. 12, спр. П — 30445. –Т. 2. — Арк. 698. Копія. Машинопис.

Примітка.

1. Всі звинувачені реабілітовані 23 жовтня 1998 р. на підставі Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“ від 17 квітня 1991 р. за відсутністю складу злочину.

№ 64

Спецповідомлення начальника 22 Волочиського прикордонного загону ДПУ І. Морозова секретарю Волочиського райкому КП(б)У про голод в селах району

7 травня 1933 р.

Совершенно секретно

Командированный нами оперативным работником в села Волочиского района Яхновцы и Кушнировка, установлено ряд случаев, когда бедняки и середняки-колхозники не имеют совершенно продуктов питания.

В с.Яхновка выявлено 29 семей бедняков, середняков-колхозников, которые не имеют совершенно продуктов питания, даже картофеля и свеклы. Большая часть из них питается магаром и другими веществами, не являющимися продуктами питания.

Обнаружен случай, когда бедняк-колхозник Ткачук Федор Ефимович, семья которого состоит из трех душ, имеет около 300 трудодней, питался мелясом и примесью половы.

Вследствие отсутствия продовольствия среди этих семей имеется несколько человек опухших. Есть случаи, когда некоторые колхозники продают коров и за это приобретают продукты питания. Колхозник-середняк Шик Игнат, имевший одну корову (семья состоит из девяти душ) продал таковую на продукты питания. Последний имел около 350 трудодней.

Кроме этих 29 семей, в селе также имеются нуждающиеся колхозники в хлебе, но у которых имеется картофель (частично другие продукты).

По приблизительным подсчетам в с. Яхновцах имеются нуждающихся в продовольствии до 100 человек.

В с. Кушнировке установлено 15 семей, которые совершенно не имеют никаких продуктов питания. Некоторые из них питаются горчицей. Среди этих семей-колхозников имеются случаи опухания, заболевания, в особенности детей.

В этом селе имело место, что вследствие плохого питания и истощенности умерло шесть человек преклонного возраста по 80 — 90 лет.

Кроме вышеуказанных 15-ти семей, имеются также колхозники бедняки и середняки, которые нуждаются в хлебе. Всего насчитывается по селу до 50 человек.

Колхозы этих сел возможности в оказании какой-либо помощи этим семьям в продовольствии не имеют.

Просим РПК и РИК принять меры в оказании помощи продовольствием этим семьям.

К сему прилагаем список колхозников, нуждающихся в продовольствии по с.с. Яхновцы и Кушнировка*.

Аналогичное явление имеется в селе Баглаях.

Начальник Волочиского погранотряда ГПУ	Морозов
Пом[ощник] Начальника отряда по О[перативной] Ч[асти]	Черяк
Опер[ативный] Уполномоченный	Краснов

ДАХм.О. — Ф. П-50, оп. 1, спр. 111. — Арк. 183 — 184. Копія. Машинопис.

Примітка.

* „Список колхозников, нуждающихся в продовольствии в селах Яхновка Кушнировка.

1. Дрозд Мартын Яковлевич	кол-к — середняк	семья из 7-ми человек
2. Зинько Блажко Никитович	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
3. Шесняк Юзелка Якубова	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
4. Дрозд Станислав Францович	кол-к — бедняк	семья из 9-ти человек
5. Беда Лукиян Вавpикович	кол-к — бедняк	семья из 6-ти человек
6. Мастин Иван Александрович	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
7. Отгольская Мария Борисовна	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
8. Ткачук Федот Ефимович	кол-к — бедняк	семья из 7-ти человек
9. Зинько Иван Семенович	кол-к — бедняк	семья из 4-х человек
10. Бардут Никита Маркович	кол-к — бедняк	семья из 7-ти человек
11. Кисилев Яков	кол-к — бедняк	семья из 3-х человек
12. Щесняк Вицентий Собкович	кол-к — бедняк	семья из 6-ти человек
13. Дрозд Анелия Вавриковна	кол-к — бедняк	семья из 4-х человек
14. Беда Михаил Вавpикович	кол-к — бедняк	семья из 4-х человек
15. Чубатый Яков Васильевич	кол-к — середняк	семья из 7-ми человек
16. Саляк Тимофей Иванович	кол-к — бедняк	семья из 6-ти человек
17. Ших Игнатий Филиппович	кол-к — бедняк	семья из 6-ти человек
18. Янис Франц Станиславович	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
19. Воротняк Павел Юстинович	кол-к — середняк	семья из 8-ми человек
20. Гайдук Карл Матвеевич	кол-к — бедняк	семья из 8-ми человек
21. Дрозд Петр Францевич	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
22. Юзан Степан Константинович	кол-к — середняк	семья из 5-ти человек
23. Липа Петр Иосифович	кол-к — бедняк	семья из 6-ти человек
24. Дрозд Александр Иванович	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
25.Гороховский Станислав	кол-к — бедняк	семья из 4-х человек
26. Уподюк Русалия Констиновна	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
27. Дрозд Петр Сельвестрович	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
28. Свистка Тимофей Илькович	кол-к — бедняк	семья из 9-ти человек
29. Гайдук Франка Вавриковна	кол-к — бедняк	семья из 8-ми человек
с. Кушныровка		
30. Демченко Василь	кол-к — середняк	семья из 5-ти человек
31. Фатерига Ярко	кол-к — бедняк	семья из 6-ти человек
32. Фелестюк Савва Данилович	кол-к — бедняк	семья из 8-ми человек
33. Демченко Василь	кол-к — бедняк	семья из 6-ти человек
34. Одотюк Ал-др Филиппович	кол-к — бедняк	семья из 6-ти человек
35. Нагорячный Иосиф	кол-к — бедняк	семья из 7-ми человек
36. Мазур Андрей Стан-вич	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
37. Головатий Кирилл Сергеевич	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
38. Музыка Григорий Грицевич	кол-к — бедняк	семья из 7-ми человек
39. Капура Федор	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
40. Задворный Семен Иванович	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
41. Слотюк Кондрат Иванович	кол-к — бедняк	семья из 5-ти человек
42. Сикорский Томко Семенович	кол-к — бедняк	семья из 7-ми человек
43. Фатерига Юрий	кол-к — бедняк	семья из 6-ти человек
44. Фарина Петр	единоличник	семья из 5-ти человек

Уполномоченный Андрега“. Див.: ДАХм.О. — Ф.П-50, оп. 1, спр. 111. — Арк. 185 — 186.

№ 65

Спецповідомлення начальника 22 Волочиського прикордонного загону ДПУ І. Морозова секретарю Волочиського райкому КП(б)У та голові Волочиського райвиконкому про голодування населення району

9 травня 1933 р.

Поступающие к нам материалы свидетельствуют о тяжелом экономическом положении в колхозе с. Яхновцы, который приведен к такому состоянию в результате слабого руководства местными сельскими властями. Земотдел реальных мер по устранению недочетов в колхозе не принял.

Командированный нами работник отряда 5-го мая с. г. в с. Яхновцы выявил ряд тяжелых явлений, которые имеют место в настоящее время в колхозе. Значительная часть колхозников, остро нуждаются в продовольствии, о чем ми вас информировали.

В связи с этим выход на работу колхозников понизился. Посевная компания проходит слабо. Конское поголовье истощено и не может быть использовано полностью на весенних работах, так как значительная часть из них не в состоянии двигатся. Во время работы лошади находящиеся в упряжках от истощения падают.

На протяжении апреля и части мая месяца в колхозе пало до 20-ти голов лошадей. Кормов для конского поголовья нет.

Председатель сельсовета Витвицкий на протяжении месяца в селе отсутствует по причине болезни. Вместо него назначен демобилизованный красноармеец, который никогда на административной работе не был, политически вообще развит слабо, с работой не справляется.

Председатель колхоза Мальняк себя скомпрометировал, бездеятельный, о чем ми Вас неоднократно информировали. Дальнейшее его пребывание не этой работе приведет колхоз к окончательному упадку и деморализации колхозников.

В связи с тяжелым положением в колхозе с. Яхновцы не исключена возможность назревания эмиграционных тенденций. Поэтому просим районный партийный комитет и РИК заменить руководство этого села, укрепив село более работоспособными товарищами.

Одновременно просим принять меры к оказанию материальной помощи нуждающимся колхозникам этого села.

При этом прилагаем для РПК образец выпеченного хлеба в с. Яхновцы.

Начальник Волочиского погранотряда ГПУ	Морозов
Пом[ощник] Начальника отряда по О[перативной] Ч[асти]	Черяк
Опер[ативный] Уполномоченный	Краснов

ДАХм.О. — Ф. П-50, оп. 1, спр. 111. — Арк. 181 — 182. Копія. Машинопис.

№ 66
Зведена інформація уповноважених райкомів КП(б)У про факти людоїдства в селах Вінницької області

[1933 р.]

Летичевский район

Село Поповцы. Боднарчук Ольга, беднячка, член колхоза, но на работу не выходила. Муж рецидивист-коноскотокрад, зарезал своего ребенка приблизительно 23 июня 1933 года. Ребенок съеден.

Село Шедрова. Токарчук Иван Кириллович, 32 лет, бедняк, член колхоза. 7июля 1933 года зарезал своего 4-х летнего мальчика. Не успел съесть.

Село Кудинка. Вишталь Евдокия Романовна, 36 лет, середнячка, единоличница. 6 июля 1933 года запросила к себе соседа Кулибабу Дмитрия и ночью убила. Из ног готовила пищу.

Старосинявский район

Село Бабино. Щербак Горпина Григоревна, 42 года, беднячка, член колхоза. Зарезала своего 4-х летнего ребенка. Ребенок съеден.

Село Заставцы. Стасюк Акулина, беднячка, единоличница. Ела мясо своей умершей 60-й матери.

Село Иванковцы. Заграйчук Ерема Давидович, середняк, единоличник, враждебно относился к проводимым мероприятиям Советской властью. 6 июля 1933 года зарезал соседского 12-ти летнего мальчика для употребления в пищу.

Скрыпник Петр Васильевич, бедняк, член колхоза с 1930 года, но в колхозе не работал, занимался самогоноварением. 6 июля 1933 года зарезал своего 4-х летнего сына для употребления в пищу.

В с. Старая Синява гражданин Луценко Олександр в ночь з 27 на 28 мая 1933 года убил вора скотокрада гражданина Лысика Федора, которого поймал в своем сарае во время кражи коровы. Луценко осужден к 5-ти годам.

В ночь с 29 на 30 мая 1933 года в с. Николаеве был пойман с краденой коровой вор гражданин с. Иванковцы Бурлак Федор и убит толпой. Самосудники осуждены на 5 лет.

В ночь на 12 июня сего года в с. Чехи гражданин Тимошенко Евтух задержал у себя вора Алексейчука Савву, который крал корову и убил его, за что осужден на 5 лет дальних лагерей.

11 июня 1933 года в селе Зловицах активом села совершен самосуд над ворами: Безсмертной Дарией, Безсмертным Максимом и Щедрым Иваном.

22 июля с. г. в селе Свечная председателем сельского совета т. Шведковым и председателем колхоза т. Синицким совершен самосуд над уголовниками с. Гули Хмельницкого района Гренюком Андреем и Хоркуном Андреем.

В селе Гайле 6 июля 1933 года совершен самосуд толпой над ворами заможнеми середняками, укравшими телку — Човалдой Алексеем и Човалдой Василием, причем Човалда Алексей скончался от побоев.

ДАХм.О. — Ф. П-166, оп. 1, спр. 91. — Арк. 64 –65 зв. Рукопис.

№ 67
Постанова ЦВК СРСР про доповнення положення про злочини державні (контрреволюційні і особливо небезпечні для Союзу РСР злочини проти порядку управління) статтями про зраду Батьківщини

8 червня 1934 р.

Дополнить Положение о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления) ст. ст. 1^1–1^4 следующего содержания:

1^1. Измена Родине, т. е. действия, совершенные гражданами Союза ССР в ущерб военной мощи Союза ССР, его государственной независимости или неприкосновенности его территории, как-то: шпионаж, выдача военной или государственной тайны, переход на сторону врага, бегство или перелет за границу, — караются высшей мерой уголовного наказания — расстрелом с конфискацией всего имущества, а при смягчающих обстоятельствах — лишением свободы на срок 10 лет с конфискацией всего имущества.

1^2. Те же преступления, совершенные военнослужащими, караются высшей мерой уголовного наказания — расстрелом с конфискацией всего имущества.

1^3. В случае побега или перелета за границу военнослужащего совершеннолетние члены его семьи, если они чем-либо способствовали готовящейся или совершенной измене или хотя бы знали о ней, но не довели об этом до сведения властей, — караются лишением свободы на срок от 5 до 10 лет с конфискацией всего имущества.

Остальные совершеннолетние члены семьи изменника, совместно с ним проживавшие или находившиеся на его иждивении к моменту совершения преступления, — подлежат лишению избирательных прав и ссылке в отдаленные районы Сибири на 5 лет.

1^4. Недонесение со стороны военнослужащего о готовящейся или совершенной измене — влечет за собой лишение свободы на 10 лет.

Недонесение со стороны остальных граждан (не военнослужащих) преследуется согласно ст. 12 настоящего Положения.

Друкується за: Реабілітація репресованих: Законодавство та судова практика. — К., 1997. — С. 36-37.

№ 68
Стаття „За більшовицьку непримиренність до ворогів партії Леніна — Сталіна“

18 листопада 1934 р.

Великих успіхів домоглися більшовики України — складової частини великого СРСР — на всіх ділянках соціалістичного будівництва. Під проводом ЦК ВКП(б) і

мудрого вождя товариша Сталіна, КП(б)У, виправляючи помилки у керівництві сільським господарством перетворила Радянську Україну на індустріальну, суцільно колективізовану країну, на країну квітучої соціалістичної культури. Про це свідчить і факт успішного завершення всіх робіт цьогорічного сільськогосподарського року. Ці успіхи стались внаслідок розгромлення більшовиками України націоналістичної контрреволюції, українського націоналістичного ухилу, очолюваного Скрипником.

Товариш П.П. Постишев, даючи характеристику причин успішного завершення робіт цього року на останньому пленумі Київського обкому і облвиконкому говорив: „У процесі здійснення завдань сільськогосподарського року нам довелось витримати боротьбу з класовим ворогом, який пішов тепер ще глибше в підпілля і змінив методи своєї підривної роботи „тихою сапою“ Ми перебудовуємося, але і ворог перебудовується“.

Куркульські недобитки, петлюрівці, націоналісти, охвістя контрреволюційного троцькізму добре зважили на особливості класової боротьби на сучасному етапі, як у місті так і на селі. Вони вживають всіх методів і засобів маскуючись, пристосовуючись до нових обставин сучасного періоду, застосовують нові прийоми для своєї підривної роботи. Ці нові форми класової боротьби — форми опору ворогів пролетарської диктатури досить виразно показав у своїй видатній доповіді тов. Постишев.

Класові вороги цього року особливо намагались відтягнути хлібопоставки, а подекуди зірвати хлібозаготівлі у колгоспах. Класовий ворог, вигнаний політвідділами і самими колгоспниками з колгоспів, оскаженіло відстоює подальше існування одноосібного сектору на селі, добре розуміючи, що тут для його шкідницької діяльності найсприятливіший грунт. Вороги організовують груповий саботаж одноосібними господарствами виконання державних зобов'язань і насамперед по хлібопоставках. Теж саме, вони пожвавили свою активність у перевиборах сільських рад намагаючись протаскати в органи пролетарської диктатури своїх посіпак, або здискредитувати чесних колгоспників і колгоспниць — депутатів до рад.

Особливості класової боротьби на сучасному етапі полягають ще і в тому, що антирадянські, куркульські, петлюрівські карні елементи блокуються тепер з рештками розгромленого контрреволюційного троцькізму, входять поміж собою у співробітництво і спільно ведуть підривну роботу проти партії, пролетарської держави.

“Рештки контрреволюційного троцькізму блокуються тепер у нас на Україні, як з українськими націоналістами так і з російськими великодержавниками. З'єднуючи свої сили вони намагаються провадити контрреволюційну роботу в наших ВИШах, наукових закладах на селі“. (Постишев).

Оскаженілий ворог використовує всі заходи для того щоб зірвати соціалістичне будівництво. Що об'єднало рештки контрреволюційного троцькізму, українських націоналістів, великодержавників? Їх об'єднали зненависть до пролетарської держави, їх об'єднало те, що ті і ті роблять ставку на інтервенцію імперіалістів проти радянської України — невід'ємної складової частини великого СРСР. І троцькісти, і націоналісти — за реставрацію капіталізму. Троцькізм — передовий загін контрреволюційної буржуазії, робить все, щоб полегшити і прискорити інтервенцію. Український націоналізм, що являє головну небезпеку на Україні, зімкнувся з імперіалістичними інтервентами. І

контрреволюційні троцькісти, і націоналісти працюють в інтересах імперіалістів, в інтересах ворогів міжнародного пролетаріату.

Викрите недавно на Україні контрреволюційне троцькістське угрупування, в керівництво якого входили Винокур, Наумов, Павлов „...намагалися використати Україну, як вони кажуть, за плацдарм для боротьби проти партії, її лінії, її керівництва". (П. Постишев).

Блок решток контрреволюційних троцькістів, українських націоналістів і великодержавників широко використав притуплення більшовицької пильності старого керівництва ВУАМЛІНу, щоб видати цілий ряд шкідницьких підручників для вишів, як приміром, „Курс політичної економії", для вишів під редакцією І. Гуревича, С. Каплана і М. Чичкевича, „Теорія радянської економіки" — автори Винокур, Чичкевич, Осадчий, Шахар, Скрипченко, Ландесман, Вольденберг, Ліберман, Богораз і Краковський. Ці підручники складалися спільно з українськими націоналістами, шпіонами Чичкевичем, Демчуком, Свидзинським, шпигунами троцькістами Винокуром, Наумовим, Капланом, а їх співавтори з'являлись Гуревич, Шахар, Осадчий, Левик, які є членами партії. Гуревич, Шахар, Осадчий „редагували" ці шкідливі підручники і самі писали цілі розділи, припускаючи в них троцькістські твердження.

Класового ворога розгромлено, але його ще не добито. Партійні організації, кожний комуніст, комсомолець, як ніколи повинні підвищити класову пильність, Ленінську — Сталінську непримиренність до ворогів Ленінізму.

І це стосується особливо нашої партійної організації. Тут бо в Кам'янці донедавна орудували націоналісти, контрреволюціонери, шпигуни Гериновичі[1], Любарські й інші, а відділ народної освіти очолював троцькіст Альошин.

В окремих ланках нашої парторганізації знаходяться люди, які одверто пропагують троцькістські правоопортуністичні націоналістичні „теорії" і „теорійки". Викладач педагогічного інституту Бучинський старанно тлумачив на лекціях студентам контрреволюційні теорії троцькізму про переходовий період — період диктатури пролетаріату. Він же „навчав" студентів по програмі складеній шкідником Чичкевичем.

Посібник групи троцькістів, що орудувала у ВУАМЛІНІ Буцай, цей самий Буцай, що на курсах викладачів технікуму говорив: „продовольчі труднощі 1933 року є явище закономірне, бо колгоспне селянство не здатне будувати соціалізм" — був викладачем в пединституті й він же старанно приховував від Кам'янецької партійної організації свою троцькістську роботу.

Треба глибше придивитись до викладацького складу ВИШів, викрити і вигнати звідти пролізлих контрреволюціонерів троцькістів, націоналістів, і опортуністів усіх мастей. Треба суворо покарати тих, хто виявив хоч найменший прояв гнилого лібералізму до ворожої ідеології, її носіїв і пропагаторів. Товариш Сталін учить нас, що примиренство гнилий лібералізм до ворогів межує з зрадництвом інтересам робітничого класу.

Партійна організація повинна зробити з цього для себе політичні висновки. Треба неустанно підвищувати більшовицьку пильність кожного комуніста.

Ще вище підносити справу українізації трудящих мас, боротися за міць прикордонної Кам'янеччини. Неустанно дбати за розвиток соціалістичної культури,

перетворюючи наше місто, район у район квітучої соціалістичної культури, незламну твердиню — у передовий форпост нашої соціалістичної батьківщини.

За більшовицьку непримиримість до ворогів партії Леніна — Сталіна!

Друкується за: Червоний кордон. (Газета Кам'янець-Подільського райкому КП(б)У та райвиконкому) . — 1934. — 18 листопада.

Примітка.

1. Про долю В.О.Гериновича див.: Завальнюк О. М., Петров М. Б. „Винним себе визнав…": В. О. Геринович // Репресоване краєзнавство: 20–30-і роки. — С. 178–183; Баженов Л. В. Alma mater подільського краєзнавства: Місто Кам'янець-Подільський — центр історичної регіоналістики XIX — початку XXI ст. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. — С. 91–93; Завальнюк О. М. Володимир Олександрович Геринович // Зневажена Кліо: Зб. ст. / Ін-т історії України НАН України; Редкол.: Ю. З. Данилюк (голов. ред.) та ін. — К., 2005. — С. 116–141; Островий В. М. Постать В. О. Гериновича у працях подільських дослідників (1991–2007 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. праць / Кам'янець-Подільський держ. ун-т; Редкол.: О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. — Т. 10: Матеріали круглого столу „Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі". — С. 72–77.

№ 69
Витяг із інформаційного листа партколегії КПК при ЦК ВКП(б) по Вінницькій області про розгляд апеляцій з 1 листопада 1934 р. по 1 січня 1935 р.

[не раніше 1 січня 1935 р.]

За отчетный период Партколлегия разобрала 199 партдел, из коих — 32 дела вскрыто непосредственно Партколлегией, а 167 партдел составляют апелляции на решения Райпарткомов, бывших органов КК и комиссий по чистке партии.

Апеллировавшие в Партколлегию на решения Райпарткомов и бывших органов КК привлекались к партответсвенности по следующим проступкам:

№	Характер антипартийных проступков	Количество апелляций	В % к общему составу пеллирующих
1	*2*	*3*	*4*
1	Контрреволюционный троцкизм и украинский национализм.	1	0,75
2	Искривление классовой линии нарушение революционной законности.	13	9,6
3	Невыполнение директив партии и правительства, буржуазное перерождение, бесхозяйственность.	21	15,4
4	Срыв хозяйственно- политических кампаний.	22	16,1

1	*2*	*3*	*4*
5	Использование служебного положения в корыстных целях, растраты, взятки, спекуляция и жульнические махинации.	15	11
6	Социально-чуждый элемент и скрытие при вступлении в партию своего прошлого.	3	2,2
7	Нарушение партийной дисциплины (дезертирство, отказ от низовой работы и т. п.).	31	22,8
8	Пассивное пребывание в партии.	3	2,2
9.	Зажим самокритики, нарушение внутрипартийной демократии.	2	1,5
10	Бытовое разложение (пьянство, половая распущенность и проч.).	11	8,0
11	Связь с классово чуждым элементом.	12	8,8
12	Бюрократизм, волокита, грубое обращение, бездушно чиновнический формализм.	2	1,5

саботирующих выполнения директив партии и правительства, допускающих бесхозяйственность в своей работе, преступно относящихся к своим служебным обязанностям, срывающих выполнение хозяйственно-политических кампаний, нарушающих железную партийную дисциплину и использующих пребывание в партии в шкурнических, корыстных, карьеристских интересах.

Эти антипартийные проступки составляют 65,44% всех проступков инкриминирующихся членам и кандидатам партии, подавшим апелляции в Партколлегию.

Наиболее распространенный характер имеют эти болезненные явления в Старо-Константиновском, Ильинецком, Антонинском, Ямпольском, Каменец-Подольском, Проскуровском, Хмельникском и Славутском районах.

Внушительный процент в общем составе партпроступков, апеллирующих занимают так же проступки, связанные с бытовым разложением, сращиванием с классово-враждебным элементом, искривлением классовой линии и нарушением революционной законности. Эти проступки составляют около 27%. […]

О контрреволюционных троцкистских, националистических и антисемитских вылазках.

За последнее время вскрыто по области ряд контрреволюционных проявлений троцкистских и националистических элементов, свидетельствующих об отсутствии в отдельных парторганизациях необходимой большевистской бдительности и решительной борьбы с остатками контрреволюционных троцкистов и националистов.[…]

Весьма характерными являются дела, вскрытые в некоторых учебных заведениях Каменец-Под[ольского] района. В зоотехническом и силикатном институтах вскрыты факты засоренности националистическими, троцкистскими, антисемитскими элементами и протаскивание в преподавании классово-враждебной националистической и троцкистской контрреволюционной идеологии.

Лектор Страутман, исключавшийся за троцкизм из партии, в своих лекциях по диамату протаскивал контрреволюционную, троцкистскую контрабанду.

В учебных заведениях Каменец-Подольска широко пользовались политически вредными конспектами троцкиста Альошина, исключавшегося в 1933 г. из ВУАМЛИН за протаскивание троцкистской контрабанды. Директор І-ой ФЗО Вайсбурд в изложении истории большевизма придерживался троцкистской схемы, смазывал руководящую роль пролетариата в революции.

В зоотехническом институте орудовала контрреволюционная группа студентов — антисемитов-черносотенцев, которая открыто издевалась над членом партии, студентом Гринбергом, распространяли клеветнические контрреволюционные разговоры. Партийный Комитет института вместо борьбы с этими явлениями, поддался влиянию этого антисемитского клуба и заочно исключил Гринберга из партии.

Бывший состав бюро Каменецкого Райпарткома вскрыв с значительным опозданием контрреволюционные вылазки Страутмана, Вайсбурда и группы антисемитов зоотехнического института не проявил большевистской решительности, не привлек конкретных виновников к строжайшей ответственности, успокоившись на половинчатом беззубом решении.

Постановлением бюро Обкома КП(б)У по материалам Партколлегии и редакции «Большевистской правды» Страутман, Вайсбурд из партии исключены, отдельным лекторам (Гнездинский) объявлены строгие партвзыскания. Бюро Каменецкого РПК и персонально бывшему секретарю т. Приходько сделано указание.

Заслуживает также внимание дело о контрреволюционной деятельности троцкиста Альошина и дело о засоренности библиотек Каменецкого района троцкистской и националистической литературой. Проверкой выявлено, что органы Райнаробраза вместо тщательного очищения библиотек района от идеологически враждебной контрреволюционно-троцкистской и националистической литературы, поставились к этому делу абсолютно безответственно, допустив значительную засоренность библиотек произведения Троцкого, Скрыпника, Бадана, Остапа Вышни, Яворского, Слипанского, Волобуева, Чичкевича, Скарбика и других контрреволюционеров.

Директивы Обллита об изъятии литературы не рассылались библиотекам, а подшивались невыполненными к делам. Особенно широких размеров приняло распространение контрреволюционных произведений среди читательской массы, с момента вступления в исполнение обязанностей Зав[едующего] Рай[онного] Наробраза троцкиста Альошина.

Пользуясь притуплением большевистской бдительности парторганизации, прикрываясь внешне революционной фразиологией, формальными заявлениями о преданности генеральной линии партии, Альошин по двурушнически продолжал

протаскивать свои троцкистские взгляды и наводнял учебные заведения Каменецкого района контрреволюционно контрабандной литературой. Заслушав это дело Партколлегия исключила из партии Альошина и бывш[ого] Зав[едуючего] Рай[онного] Наробраза Кальченко и наложила ряд взысканий на других коммунистов.

Чрезвычайно показательно также дело Старо-Ушицкого района вскрытое Обкомом партии, где вследствие политической неграмотности Райпартактива широко популяризировалась контрреволюционная формулировка „о русско-украинском патриотизме", явно игравшая на руку врагам партии и Советской власти. В ноябре прошлого года бывший Секретарь РПК Емельяненко, возвратившись с Пленума Обкома партии сообщил бюро РПК, что постановлением ЦК ВКП(б) город Каменец-Подольск превращается „в форпост русско-украинского патриотизма". В таком же виде Емельяненко повторил эту формулировку на Пленуме РПК в своем докладе „об итогах хозяйственного года" и на совещании работников райпарткома. В процессе дальнейшей проработки этой политически вредной формулировки на селах, отдельные районные работники (Игнатов) изобретали все новые, политически искаженные, ничего общего не имеющие с большевицкими лозунгами, доказывая колхозникам, что „нужно бороться за русско-украинский социализм".

Председатель Ст[аро]-Ушицкого РИКа т. Муравьев выступая на митинге по поводу убийства т. Кирова заявил во всеуслышание, что Каменецкий район превращается согласно постановления ЦК в „форпост русско-украинского патриотизма" добавив, что „есть умники, которые думают, что поднятие русско-украинского патриотизма несовместимо с Ленинизмом". На все эти выступления никто из членов бюро РПК и райпартактива не реагировал. Больше того, редактор райгазеты т. Виноградский несмотря на сомнение разбиравшие его на счет правильности этой формулировки, опубликовал постановление Пленума РПК с этой формулировкой в райгазете.

Решением Обкома партии на информацию Члена Партколлегии т. Кушаковского участвовавшего в расследовании этого дела, руководство Ст[аро]- Ушицкого района снято с работы.

Низкий идейно-политический уровень парторганизации, притупление классовой бдительности руководящего состава работников и отсутствие какой бы то ни было борьбы с националистическими элементами, сделали так же возможным — выявленное т. Кушаковским в процессе расследования дела Ст[аро]-Ушицкого руководства — гнусное контрреволюционное выступление группы националистов в совхозе „Табаковод" против присланного из Москвы ст[аршего] агронома Костина.

Чтобы выжить т. Костина из совхоза группа эта систематически травила его и грубо издевалась над ним. На торжественном собрании посвященном Октябрьской годовщине после премирования лучших ударников, преподнесли Костину под общий хохот всех присутствующих венок из табачных отбросов и гнилых веревок. Венок поднесла агроному комсомолка, предварительно напоенная этой контрреволюционной группой. Преподнося венок, она обратилась к агроному с заявлением: „а это подносим ст[аршему] агроному т. Костину подарок за хорошую роботу и просим музыку сыграть ему марш из совхоза".

На следующий день т. Костин обнаружил на окне своей квартиры угрожающую листовку следующего содержания: „Костину на жовтневе свято ми піднесли тобі верьовки в премію під марш з радгоспу, но ти не вішаєшся і не їдеш в свою паршиву Москву, ти кацапура Московська криса геть від нас у нас є начальство своє Савчук і Лозовий — вступися їм з дороги, а то пуля в брюхо, ми сильніше твоєї Москви. Організація".

При расследовании этих фактов выявилось, что в этом Совхозе работает свыше 20-ти человек кулаков и целые семьи распроданных и высланных за пределы Украины за антисоветскую вредительскую деятельность. О деятельности этого контрреволюционного клуба прекрасно осведомлен был директор совхоза Савчук, но последний вместо создания агроному Костину нормальных условий для работы, потворствовал контрреволюционным действиям группы классово-враждебных элементов.

Установив эти факты, Партколлегия заинтересовалась политической физиономией самого Савчука. Что же оказалось. Оказалось, что Савчук сын кулака, несмотря на свое 14-ти летнее пребывание в рядах партии не порвал со своим прошлым и по идеологии своей остался заклятым врагом Советской власти. Скрыв при вступлении в партию своего соц[иальное] происхождения, Савчук до последнего дня продолжает держать тесную связь с своим братом офицером польской армии. В 1933 г. и в 1934 г. Савчук дважды привлекался к партийной ответственности за связь с кулаками. Совхоз „Табаковод" под его руководством доведен до полной бесхозяйственности и находится в катастрофическом финансовом положении. Заслушав 25/I-1935 г. дело Савчука, Партколлегия исключила его из партии.

На Клембовском сахзаводе Заславского района вскрыта была целая группа антисемитов, которая пользуясь классовой слепотой парт[ийного] и проф[союзного] руководства завода и гнилым либерализмом директора завода Смаглия, на протяжении длительного времени занималась гонением и травлей евреев (Шлюгер, Самсон и другие). Рабочих евреев незаконно лишали пайков и квартир. Рабочего Шлюгера выдвиженца в кооперацию дискредитировали, задерживая выдачу пайка на 10-15 дней. Во время работы в евреев бросали грязные мешки, обливали их водой и подстраивали им всяческие пакости. Антисемит Потапов (секретарь заводоуправления) прилюдно хвастался, что ему уже удалось „выставить" из завода 3-х евреев и махровых антисемитов. Директор завода Смаглий выжил из завода 11 рабочих евреев.

Черносотенная деятельность антисемитов не только не встретила решительного отпора со стороны парторганизации завода, но в результате совершенно неудовлетворительной политико-массовой работы и отсутствия интернационального воспитания среди рабочих, антисемитской группе удалось взять под свое влияние отсталые группы рабочих и даже отдельных коммунистов (бывш[его] парторга Мужикова). Все эти явления прошли мимо внимания бюро Заславского РПК.

Согласно постановления Партколлегии Клембовский завод очищен от антисемитской группы и последняя привлечена к уголовной ответственности, на членов партии потворствовавших антисемитским вылазкам наложены строгие партвзыскания, парт[ийное] и проф [союзного] руководство завода заменено. […]

Перерожденцы, сросшиеся с буржуазными элементами, не желающие бороться с классовым врагом.

Партколлегия разобрала за последнее время ряд дел, отчетливо показывающих насколько отдельные коммунисты утратили рев[олюционную] бдительность срастаются с классово-враждебным элементами, дают им пристанище, защищают их и сами создают условия для их подрывной работы. […]

Так, член партии Ново-Ушицкой организации, Ковальчук Г. Г., канд[идат] партии с 1932 г., селянин-бедняк, работая пред[седателем] колхоза сознательно прикрывал кулаков в колхозе, потворствовал их подрывной вредительской работе, самоснабжался, получал хлеб сверх выработанных трудодней. В бытность его председателем колхоза бывш[ий] жандарм Стадничук работал весовщиком, полицейский Жеребницкий работал кладовщиком, спекулянт Куцый — счетоводом и т. д. 15 января 1935 г. Партколлегия подтвердила решение бывшего Обл[астной] КК об исключении Ковальчука из рядов партии.

Характерным делом, показывающим насколько прием в партию проводился зачастую огульно и без тщательной проверки, является дело Бугая. Бугай Дмитрий, член партии, с 1928 г. служил с 1915 по 1917 год старшим унтер офицером, в 1918 году ушел добровольно в петлюровскую армию, служил хорунжим. Во время пребывания Петлюры в Проскурове назначен был начальником охраны личного поезда Петлюры. Вместе с петлюровскими частями отступил в 1920 г. в Польшу. По возращении из Польши Бугай завладевает 9 га отцовской земли, выстраивает себе новый дом, клуню и хлев под цинковой крышей, приобретает пару хороших лошадей, корову, ручную молотарку, сеялку и при помощи наемной рабочей силы становится крепким кулаком.

При организации СОЗа в селе Бугай категорически отказывается вступать в него. В 1929 г. Бугай развивает бешеную агитацию против коллективизации. Все это однако, не помешало ему в 1928 г. использовать отсутствие классовой бдительности в Проскуровской парторганизации для того, что бы пролезть в ряды партии. Пробравшись в ряды партии, Бугай устраивается в Копестянском селькредитовом товариществе и в процессе работы проводит ярко выраженную кулацкую политику, грубо искривляя политику партии. Насколько Бугай был связан с кулачеством видно хотя бы из того факта, что когда органы ГПУ арестовали Бугая за раздачу кредита кулакам и ряд других злоупотреблений, кулаки взяли его на поруки.

В 1929 г. Бугай пытался обмануть комиссию по чистке партии, что он служил у Петлюры по мобилизации, однако сельский актив тут же разоблачил его антисоветское нутро и добился исключения из партии. В 1930 г. Бугаю снова удается обманным путем восстановится в партии с выговором за кредитование кулаков. Продолжая использовать партию в шкурных интересах Бугай добился вскоре после исключения посылки его комуниверситет им. Свердлова, а по окончании его, пробрался на руководящую хозяйственную работу в совхоз. 15-го января 1935 года Партколлегия исключила Бугая из партии, как случайно пролезшего в ряды партии.[…].

Нарушители революционной законности.

За отчетный период Партколлегия разобрала так же ряд дел связанных с искривлением классовой линии и нарушением революционной законности.

Факты, обнаружены в этой области показывают, что в некоторых районах далеко еще не усвоены категорические директивы партии о решительной борьбе с беззакониями, голым администрированием и грубым произволом. […]

В Н[ово]-Ушицком районе, когда понадобилась квартира для Нач[альника] Политотдела т. Шапурина пред[седатель] РИКа отдал незаконное распоряжение о выселении гражданки Зновицкой из занимаемой ею квартиры и несмотря на неоднократные требования Облпрокуратуры о возвращении этой квартиры, районные организации продолжали упорствовать в своих действиях. Партколлегия 16.XII.-1934 г. предложила немедленно освободить квартиру гражданки Зновицкой и объявила руководителям ряд партвзысканий. […]

Секретарь партколлегии КПК
при ЦК ВКП(б) по Винницкой области Янсон

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп.1, спр.345. — Арк. 1 — 22. Оригінал. Машинопис.

№ 70

Спецповідомлення заступника начальника КПО УПВО НКВС Дергачова секретарю Кам'янець-Подільського міськкому КП(б)У про антирадянську діяльність співробітників польського клубу м. Кам'янця-Подільського

12 січня 1935 р.

За точними даними, які нам поступили, видно, що в бібліотеці польського клубу м. Кам'янець-Подільського є і видається на руки шовіністична заборонена література Сенкевича, Зінов'єва і ін.

Завідуюча бібліотекою Рутковська не тільки видає ці книги, але й сприяє придбанню такої польській молоді. Так, наприклад, при посередництві Рутковської гр. Лопушанський купив в однієї старушки твори Сенкевича.

Повідомляючи про вищевикладене, просимо виділити авторитетну комісію для перевірки бібліотеки в польському клубі з метою вилучення забороненої літератури.

Одночасно через Наросвіту просимо увільнити від роботи бібліотекарку Рутковську.

Заст[упник] нач[альника] КПО УПВО НКВС Дергачов
Опер[ативний] Уповноважений ОО Денненбург

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 340. –Арк. 12. Оригінал. Машинопис.

№ 71
Доповідна записка секретарю Кам'янець-Подільського райкому КП(б)У про наявність контрреволюційного елементу в районі

20 січня 1935 р.

Район значится по засоренности неблагонадежным элементом — бывшими петлюровцами, контрабандистами и политическими бандитами.

Пораженность района определяется данными:

бывш[их] петлюровцев	1120 чел.
Бывш[их] контрабандистов	870 чел.
БЧЦА	64 чел.[1]
уголовников (пассив. и актив.)	415 чел.
контрреволюционного шовинист. элемента	214 чел.
бывш[их] кулаков	320 чел.
родственно связан[ных] с закордонном	114 чел.

Из них находятся в колхозах:

бывш[их] петлюровцев	605 чел.
бывш[их] контрабандистов	530 чел.
уголовников	230 чел.
бывш[их] кулаков	45 чел.
родственно связан[ных] с закордонном	86 чел.

Особенно засорены социально-чуждым элементом села: Сокол, Войтковцы, Гавриловцы, Б. Мукша, Врублевцы, Княгинин, Ластовцы, Выхватневцы, Гуменцы, Янченцы, Гута Яцковецкая и Цвикловцы.

В городе имеется:

контрреволюционного шовинистического элемента	113 чел.
бывш[их] петлюровцев	310 чел.
бывш[их] политбандитов	11 чел.
уголовников	97 чел.
родственно связан. с закордонном	17 чел.
репрессированного элемента	550 чел.

Среди единоличников выявлено значительное количество лишенных хозяйственных перспектив, деклассированных, паразитических и нищенствующих элементов.

По всему району выявлено:

Раскулачено хозяйств в селе	Распродано хозяйств		Паразитического и нищенствующего элемента			Твер. Досп. 1934 г.	Всего
	серед.	бедн.	кулак.	серед.	Бедн.		
212	53	–	16	18	28		

Примечание: В эту таблицу не вошли распроданные хозяйства бывших кулаков в количестве 320.

Основными причинами бесперспективности этих хозяйств является: распродажа и репрессирование единоличных хозяйств за невыполнение хоз. полит. кампаний и исключение из колхозов.

Положительно разрешить вопрос в части приобщения этих хозяйств к трудовым процессам, не представляется возможным, так как в районе отсутствует для этой цели база[2].

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 340. — Арк. 19 — 20. Машинопис. Оригінал.

Примітки.

1. Так у тексті. Можливо „бывшие чиновники царской армии".

2. В доповідній записці секретарю Кам'янець-Подільського райкому КП(б)У про „засміченість кооперативного апарату соціально-шкідливими елементами" від 20 січня 1935 р. зазначалося: „Засоренность кадров районного низового Советско-кооперативного аппарата определяется данными: Пред[седателей] сельсоветов: бывших петлюровцев — 3 чел.; разложившихся — 4 чел.; не соответствуют назначению — 4 чел.; [всего] 11 чел.; Пред[седателей] правлений колхозов: разложившихся — 5 чел. расхитит[елей] соц[иалистической] собственности — 3 чел. не соответствующих назначению — 3 чел.; [всего] — 11 ч. Сельское учительство: контрреволюционных элементов — 20 чел.; духовного происхождения — 12 чел; дети полицейских — 2 чел.; бывш[их] петлюровцев — 6 чел.; бывш[их] белых — 1 чел.; дети кулаков — 8 чел.; бывш[их] сионистов — 2 чел.; [всего] — 51 ч. Секретарей Сельсоветов: бывш[их] петлюровцев — 6 чел.; взяточников — 3 чел.; разложившихся — 5 чел., [всего] — 14 ч. Счетоводов колхозов: бывш[их] петлюровцев — 7 чел.; разложивших — 6 чел.; выходцев из кулаков — 6 чел.; [всего] — 19 чел. Бригадиров: бывш[их] петлюровцев — 12 чел.; выходцев из кулаков — 9 чел.; бывш[их] бандитов — 3 чел.; [всего] — 24 чел. Членов правлений: бывш[их] кулаков — 4 чел.; бывш[их] петлюровцев — 11 чел.; уголовников — 5 чел.; [всего] — 20 чел. Советский кооперативный аппарат по городу: контрреволюционного элемента — 9 чел.; разложившихся — 8 чел. контрреволюционного шовинистического элемента — 5 чел.; бывш[их] дворян — 2 чел.; бывш[их] кулаков — 4 чел.; выходцев из духовенства — 5 чел.; бывш[их] петлюровцев — 6 чел.; бывш[их] полицейских — 1 чел.; бывш[их] жандармов –1 чел.; бывш[их] политбандитов — 1 чел.; бывш[их] спекулянтов — 5 чел.; находящихся под следствием — 8 чел.; растратчиков — 6 чел.; [всего] — 61 чел. Педперсонал по городу: (без ВУЗов): контрреволюционного шовинистического элемента и бывших петлюровцев — 9 чел.; антисоветски настроен[ных] — 2 чел.; бывш[их] офицеров — 1 чел.; бывш[их] белах –1 чел. ; выходцев из духовенства — 3 чел.; выходцев из кулаков — 5 чел.; [всего] — 21 чел. Врачи (по городу): контрреволюционного элемента — 5 чел.; бывш[их] эсеров — 1 чел.; бывш[их] петлюровцев — 2 чел.; бывш [их] кулаков — 1 чел.; выходцев из духовенства — 1 чел. ; [всего] — 10 ч. Прочий медицинский персонал: контрреволюционного элемента — 2 чел.; бывш[их] раввинов — 1 чел.; бывш[их] провокаторов — 1 чел.; [всего] — 4 чел. Агро-персонал района: контрреволюционного элемента — 5 чел.; бывш[их] петлюровцев —2 чел.; бывш[их] кулаков — 2 чел.; [всего] — 9 чел. В порядке укрепления района, необходимо обеспечить кадрами специалистов и укрепить районное сельское руководство. Требуется: председьсоветов — 11 чел.; пред[седателей] правления колхозов — 11 чел.; сельских учителей — 50 чел.; секретарей с/советов — 14 чел.; счетоводов колхозов — 19 чел.; педперсонала по городу — 21 чел.; врачей — 10 чел.; прочий медперсонала — 4 чел.; агрономов и зоотехников — 9 чел.; ветврачей — 2 чел." Див.: ДАХм.О. — Ф.П-3, оп. 1, спр. 340. — Арк. 16 — 18.

№ 72
Витяг з директиви прокурора СРСР про кваліфікацію контрреволюційних виступів

23 січня 1935 р.

1. Контрреволюционные выступления, одобряющие террористические акты в отношении вождей Партии и советского правительства, квалифицировать по ст. 58^{10} УК РСФСР и соответствующим статьям УК других союзных республик.

2. В тех случаях, когда такие выступления носят организованный характер (группа, обсуждение необходимости совершения терактов над вождями партии и правительства, обработка людей в направлении террора), даже при отсутствии элементов прямой подготовки теракта (подыскание средств, способов, выяснение возможностей и т. п.), надлежит квалифицировать по ст.ст. 58^{11}, 17 — 58^{8} УК РСФСР и соответствующим статьям УК других союзных республик с тем, однако, что на такие дела не распространяется Закон от 1 декабря 1934 г. в отношении порядка их рассмотрения.

3. По вопросу о подсудности дел по ст. 58^{10} руководствоваться следующим:

а) групповые дела по ст. 58^{10} УК при наличии достаточных доказательств для рассмотрения в суде направлять в спецколлегии по подсудности;

б) дела в отношении одиночек, обвиняемых в террористической пропаганде и террористических высказываниях, а также и дела групповые, по которым нет достаточных документальных данных для рассмотрения в судах, как правило, направлять для рассмотрения Особым совещанием при НКВД СССР, что, однако, не исключает передачи этих дел для рассмотрения в спецколлегии, если это вызывается местными условиями.

Друкується за: Реабілітація репресованих: Законодавство та судова практика. — К, 1997. — С. 38-39.

№ 73
Витяг із протоколу № 5 засідання Вінницької обласної комісії з питання депортації з прикордонної смуги і вселення колгоспників-ударників[1]

15 лютого 1935 р.
Совершенно секретно.

Присутствуют члены комиссии: тт. Чернявский[2], Трилисский[3], Соколинский[4], Квятек[5], Пионтковский.

Приглашенные: т.т. Старобин — завсельхозотделом обкома, Штрейзер — облпотребсоюз, Бриллиант — облздравотдел, Подольский — облнаробраз.

Слушали:

1. Постановление ЦК КП(б)У от 11 февраля о порядке расплаты с переселяемыми колхозниками за выработанные ими трудодни. (т. Чернявский).

В срочном порядке сообщить об этом районным комиссиям для неуклонного руководства. [...]

Слушали:

3. О мероприятиях по обеспечению революционного порядка охраны переселяемых и предотвращения бегства за границу. (т. Соколинский).

Принять к сведению сообщение тов. Соколинского о мероприятиях, проведенных по линии НКВД по обеспечению революционного порядка охраны переселяемых и предотвращении бегства за границу.

Одобрить следующие мероприятия НКВД:

1. Во все районы переселения командированы ответственные оперативные работники облуправления в количестве 14 чел.

2. Во все села, находящиеся в 7, 5 километровой полосе, откуда проводится переселение, направлены ответственные оперативные работники погранотрядов.

3. Для усиления борьбы с уголовщиной во все районы переселения командированы оперативные работники управления милиции.

4. Созданы оперативные группы милиции:

Шепетовка — 50 пеших

Изяслав — 50 конных

Проскуров — 35 конных

Ляховцы — 25 конных.

Из этого количества направлено:

В Славутский район — 25.

В Городокский район — 15.

В Волочиский район — 25.

5. Выделены наиболее серьезные пункты, в коих усиливается чекистская работа и направляются милицейские силы. В городе создана резервная группа в составе 100 чел.

6. На границу выбрасываются дополнительные маневренные группы и учебные подразделения.

7. Заставы, охраняющие наиболее пораженные и ответственные участки, доукомплектовываются с тем, чтобы полностью закрыть участки. В Карлсфельде временно организована пограничная застава.

8. Поставить вопрос перед командованием УНР 99 и 52 о проведении тактических занятий войсковых соединений в наиболее серьезных селах, выделенных в Любарском, Дзержинском и Летичевском районах.

9. Переселяемых на погрузочные пункты сопровождать охране из актива и милиционеров под видом поддержания порядка в пути и охраны имущества переселяемых.

Слушали:

4. О питании переселяемых в пути. (т. Соколинский)

Принять к сведению сообщение тов. Соколинского о том, что дело организации и обеспечении питания переселяемых уже передано военным комендатурам железнодорожных узлов.

Поручить тов. Квятеку связаться с комендатурой Казатинского и Жмеринского железнодорожных узлов и выяснить состояние подготовки и обеспечения кормления

в пути переселяемых из районов погранполосы и доложить об этом на следующем заседании комиссии.

Слушали:

12. Сообщение секретаря Дзержинского РПК тов. Чернякова о том, что по линии здравотдела и Красного Креста посылаются директивы районным организациям по вопросам переселения в несекретном порядке, (т. Чернявский).

Поручить тов. Старобину в срочном порядке расследовать факты рассекречивания вопросов переселения указанными в сообщении тов. Чернякова учреждениями и доложить об этом на следующем заседании комиссии. Указать всем руководителям учреждений и организаций о необходимости соблюдения безусловной строгой секретности в переписке с районами по вопросам переселения. [...]

Председатель комиссии В. Чернявский

ДАВін.О. — Ф. П-51, оп. 1, спр. 778. — Арк. 48 — 55. Завірена копія. Машинопис.

Примітки.

1. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило 20 грудня 1934 року постанову „Про виселення з прикордонних районів“. Як і раніше, визначалися групи районів, які, на думку ЦК КП(б)У, в першу чергу потребували застосування репресивних заходів. Серед них: 1. Мархлевський; 2. Пулинський; 3. Новоград-Волинський — Яруньський, 4. Емільчинський — Городницький; 5. Коростеньський — Баришівський; 6. Олевський — Словочнянський; 7. Баранівський — Полонський — Любарський; 8. Шепетівський — Славутський; 9. Ляховецький — Ізяславський; 10. Волочиський — Проскурівський — Городоцький; 11. Старо-Ушицький — Ново-Ушицький — Жмеринський — Летичівський. В зазначені райони і групи районів відряджались спеціальні комісії на чолі з членом ЦК КП(б)У в складі представників НКВД УСРР та Українського військового округу. Комісіям доручалось протягом десяти днів, спільно з представниками владних структур „…визначити кількість і скласти поіменні списки антирадянських елементів, що підлягали виселенню на Північ. Відповідальність за виконання поставленого завдання покладалось на голів комісій, в тому числі по Мархалевському району — на А. Хвилю, Баранівському, Полонському і Любарському — Канторовича, Волочиському, Городоцькому, Проскурівському — І. Кулика.“ Див.: ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 16, спр. 11. — Арк. 318–319. На початку 1935 р. були вироблені нові пропозиції щодо „очищення“ прикордонної смуги, стверджені постановою політбюро ЦК КП(б)У від 23 січня 1935 р. „Про переселення з прикордонної смуги 8300 господарств у зв’язку з оборонними міркуваннями і про переселення в прикордонні райони 4 тисяч <родин — Авт.>. з кращих колгоспів Київської і Чернігівської областей“. Один з пунктів прийнятого документу визначав: „Починаючи з 13 лютого (за 7 днів до вантаження), попередити тих, що переселяються, мотивуючи переселення необхідністю зміцнення прикордонної смуги. Роз’яснити переселенцям, що вони переселяються у більш віддалені райони як ті, що не проявили себе у зміцненні кордону і колгоспного устрою“. Радянська влада надала переселенцям ряд пільг, а одноосібникам — можливість вступу до колгоспів. Останні могли подавати заяви про вступ до колгоспів вже прямо начальникам ешелонів. Див.: ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 16, спр. 11. — Арк. 62–63.

2**.** Чернявський В.І. (1893– 1937) — народився в м. Одеса в родині ремісника, єврей, освіта початкова. Отримав фах столяра, ювеліра-золотосрібника. З лютого 1911 р. — член РСДРП(б). Протягом 1932 — 1937 — перший секретар Вінницького обкому та міському КП(б)У. Арештований 1 вересня 1937 р. За вироком Виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду

СРСР розстріляний 22 грудня 1937 р. Реабілітований 10 вересня 1955 р. Див.: Лациба В., Струкевич О., Завальнюк К. В.Чернявський — організатор і жертва політичного терору на Вінничині // Реабілітовані історією. Вінницька область. — Кн.1. — Вінниця: ДП „ДКФ", 2006. — С. 630-642.

3. Триліський О. Л. (1892– 1937) — народився в м. Домбровиця Рівненского пов. Волинської губ. (тепер райцентр Дубровиця Рівненської обл.) в сім'ї учителя. Освіта вища, агроном. В 1918-1920 рр. — член партії боротьбистів (УПСР). З 1920 р. — член КП(б)У. Протягом 1932 — 1937рр. — голова Вінницького облвиконкому. Нагороджений орденом Леніна (1935 р). Арештований 3 липня 1937 р. За вироком Виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СРСР розстріляний 24 жовтня 1937 р. Реабілітований 6 червня 1956 р. Див.: Лациба В., Струкевич О.Типова доля боротьбіста // Реабілітовані історією. Вінницька область. — Кн.1. — Вінниця: ДП „ДКФ", 2006. — С. 643-652.

4. Соколинський Д.М. (1902-1940) — народився в м. Одесі в родині бондаря. В органах ВУЧК-ГПУ-НКВД з 1919 р. Обіймав відповідальні посади в Балтському, Миколаївському, Сталінському відділах ГПУ. З листопада 1932 р. — начальник Вінницького облвідділу ГПУ. В 1936-1938 рр. — начальник УНКВД по Дніпропетровській, Донецькій та Челябінській областях. З травня 1938 р. — начальник центрального управління нафтоналивного флоту СРСР. Заарештований у січні 1939 р. Розстріляний у 1940 р.

5. Квятек К.Ф. (1888-1938) — у 1904 — 1906 рр. — член Польської соціалістичної партії. Член компартії з липня 1917 р. У 1919 — 1920 рр. — командир Богунського полку. Після громадянської війни — на командних посадах в Харківському та Київському військових округах. Військове звання — комдив. Репресований.

№ 74
Витяг із протоколу № 6 засідання Вінницької обласної комісії з питань депортації

17 лютого 1935 р.
Совершенно секретно

Присутствуют: члены комиссии — Чернявский, Трилисский, Соколинский, Квятек, Пионтковский.

Приглашенные: т. Старобин — завсельхозтделом обкома, Саблин — УНР 52. [...]

Слушали:

2. О положении в районах переселения в связи с оповещением переселяемых. (т. Соколинский).

Общую информацию тов. Соколинского о положении и настроениях в Славутском и Заславском районах в связи с оповещением переселяемых об их переселении — принять к сведению.

Предложить районным комиссиям этих районов принять решительные меры борьбы с распускаемыми антисоветскими элементами в целях организации сопротивления переселению провокационными слухами и, в частности, решительно пресечь контрреволюционную агитацию кулачества в польских селах о том, что якобы советская власть мстит полякам за убийство тов. Кирова, за то, что убийца тов. Кирова Николаев — поляк[1].

Учитывая появление эмиграционных настроений среди переселяемых, обязать РПК и районные комиссии парализовать эти настроения и ликвидировать

контрреволюционную подрывную работу путем усиления массовой работы и разъяснения действительного смысла переселения.

Обратить внимание всех РПК и районных комиссий районов переселения на то, что в тех районах, в которых уже проведено оповещение переселяемых об их переселении, после относительно спокойного реагирования переселяемых в момент оповещения, сейчас, по мере приближения сроков самого переселения, с их стороны имеются более активные враждебные проявления (избиение председателя сельсовета, предколхоза и комсомольца в Изяславском районе и др.). Предупредить в связи с этим РПК и районные комиссии о необходимости исключительной настороженности и готовности к проведению решительных мер борьбы с подобными проявлениями.

Поручить тов. Старобину подготовить письмо всем районам переселения, в которых оповещение переселяемых еще не проведено, изложив в нем подробно опыт проведения этой работы в других районах и заострить внимание всех комиссий районов переселения на необходимость тщательной подготовки и умелого проведения оповещения, соответствующей работы среди переселяемых и среди населения для того, чтобы избегнуть тех проявлений, которые имеются в районах уже проведших оповещение переселяемых.

Сообщить в ЦК, что из-за преступно-халатного отношения к сохранению секретных документов, связанных с переселением, мобилизованного ЦК для проведения этой работы в Шепетовском районе тов. Волкова, выразившего в том, что он оставил в крестьянской хате списки намеченных к переселению в с. Цмовка, эта работа была рассекречена и стала известна населению задолго до установленного срока оповещения.

Отозвать тов. Волкова с работы по переселению в Шепетовском районе и поставить перед ЦК вопрос о привлечении его к партийной ответственности. [...]

Слушали:

4. О кредитовании на оплату колхозами посевов, передаваемых им переселенцами, и на оплату трудодней переселяемых колхозников. (т. Чернявский).

1. Обратить внимание ЦК на то, что из суммы, установленной постановлением ЦК в 500 тыс. рублей для кредитования колхозов на оплату посевов, которые передаются им переселяемыми, и 200 тыс. рублей на оплату трудодней переселяемых колхозников, по линии Сельхозбанка Винницкой области отпущено всего 100 тыс. рублей. Учитывая совершенную недостаточность отпущенных средств, настоятельно просить ЦК увеличить размер кредита до 500 тыс. рублей. [...]

3. Предложить Сельхозбанку немедленно телеграфно перевести эти кредиты в районы.

4. Предложить районным комиссиям использовать отпущенные кредиты таким образом, чтобы они были выданы лишь тем колхозам, которые не имеют возможности рассчитываться за принимаемые ими от переселяемых посевы и за трудодни переселяемых колхозников, за отсутствием средств. [...]

Слушали:

6. О хатах переселяемых. (т. Саблин)

Считать возможным в селах укрепленного Летичевского района, из которого проводится переселение, передать УНР 52 из числа хат с пристройками, освобождаемых

переселяемыми и не использовываемых для размещения допереселяемых колхозников-ударников, следующее количество хат для сноса: в Летичеве — 1, в с. Рудне — 6, с. Щедрове — 3, в с. Сусловцах — 7 и в с. Поповцах — 5.

Слушали:

7. О вагонах (т. Соколинский).

Ввиду того, что при переселении должно быть перевезено большое количество имущества, и что в случае недостаточности количества отпущенных для этой цели вагонов непринятие срочных мер в этом направлении может создать много нежелательных последствий, поручить тов. Соколинскому на протяжении одного дня точно установить количество нужных и отпущенных для погрузки переселяемых и их имущества вагонов с тем, чтобы своевременно подать соответствующую заявку ЦК на недостающее количество вагонов.

Обязать районные комиссии принять участие в работе органов НКВД по точному установлению количества нужных вагонов.

Предупредить райкомиссии о необходимости принятия мер в соответствии с местными условиями к своевременной доставке переселяемых и их имущества на пункты погрузки, имея ввиду, что практика показывает, погрузка продолжается в таких случаях не меньше 12 часов.

Обязать райкомиссии проследить за тем, чтобы к моменту прибытия переселяемых на станции — эти станции и пристанционные помещения (куб для кипятка, уборные и т. д.) были соответствующим образом подготовлены.

Для того, чтобы можно было принять своевременно меры к устранению имеющихся в этом отношении недостатков — поручить райкомиссии за два дня до момента погрузки проверить состояние подготовленных станций.

Принять к сведению заявление т. Соколинского о том, что на всех станциях погрузки по линии НКВД назначены коменданты погрузочных пунктов.

Обязать районные комиссии связаться с этими комендантами. [...]

Председатель В. Чернявський

ДАВін.О. — Ф. П-51, оп, 1, спр. 778. — Арк. 60 — 64. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Першого грудня 1934 р. був убитий перший секретар Ленінградського обкому ВКП(б) С. Кіров. Подія стала приводом для розгортання репресій. Складовою частиною репресивних заходів було масове виселення польського населення з прикордонних районів Хмельниччини. Поляки, з погляду влади, були потенційною „п'ятою колоною" в СРСР у випадку війни.

№ 75
Витяг із протоколу № 37 засідання політбюро ЦК КП(б)У про факти погроз колгоспникам, переселеним у прикордонну смугу

26 березня 1935 р.

Совершенно секретно

[...] Слушали: О фактах угроз насилием со стороны родственников, переселенных из погранполосы и других в отношении ударников — колхозников, переселившихся в погранполосу.

Предложить обкомам, райпарткомам, а также органам НКВД при выявлении фактов угроз насилием в отношении ударников-колхозников, переселившихся в погранполосу, виновных в этом немедленно арестовывать и высылать из пограничной полосы.

Секретар ЦК КП(б)У С. Косиор[1]

ДАВін.О. — Ф. П-51, оп. 1, спр. 778. — Арк. 1. Завірена копія. Машинопис.

Примітка.

1. Всього за результатами комісії Шелехеса з прикордонних районів України було відправлено: з Київської області — 56 ешелонів (5478 господарств — 26168 чоловік), з Вінницької області — 32 ешелони (2864 господарства — 12828 чоловік). За даними НКВС за національним складом було депортовано: українців — 3434 господарства, поляків — 2866 господарств, німців — 1903, інших — 126. У складі переселення господарств було: куркульських — 1155, одноосібнних — 3725, колгоспників — 3396, інших — 52. З відправлених 88-ми ешелонів на 13 березня 1935 р. розвантажилися: у Дніпропетровській області — 34 ешелони (3118 господарств, 14524 чол.), в Донецькій області — 31 ешелон (3044 господарства, 14083 чол.), в Харківській області — 23 ешелони (2180 господарств, 10389 чол.). Крім того, до цих областей було вивезено 2665 коней і 5486 корів. Замість виселених „політично неблагонадійних" селян на їх місце в примусовому порядку були направлені родини з Київської та Чернігівської областей. За оперативними даними було відправлено: з Київської області — 26 ешелонів (2008 господарств, 8103 чол.), з Чернігівської — 33 ешелони (2001 господарство, 8328 чол.). На 25 березня 1935 р. всі відправлені ешелони були розвантажені і колгоспники-ударники були розселені в районах прикордонної смуги: в Київській області — 42 ешелони (2993 господарства, 12214 чол.), у Вінницькій області — 17 ешелонів (1016 господарств, 4217 чол.). Див.: ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 20. спр. 6618. — Арк. 1 — 8. Вороже ставлення до переселенців з боку місцевого населення і було причиною розгляду питання на Політбюро ЦК КП(б)У. Додатково згідно з довідкою НКВД СРСР „Про виселення куркульського та антирадянського елементу в першій половині 1935 року" з 1 по 9 лютого 1935 року з прикордонних районів України було виселено 2 тис. сімей (8678 осіб) „куркулів і антирадянських елементів". З них німців — 615 сімей, поляків — 681, українців — 589 сімей та 115 сімей чехів, болгар, євреїв, молдован тощо. Депортовані були відправлені в спецпоселення Біломор-Балтійського комбінату. Див.: Сталинские депортации. 1928-1953 Состав. Н.Л. Поболь, П. Полян. — М.: МФД, 2005.– С. 50.

№ 76

Наказ народного комісара внутрішніх справ УРСР В. Балицького про зміну порядку розстрілу засуджених

9 липня 1935 г.

Совершенно Секретно
Только лично
Хранить в несгораемом шкафу начальника органа

Начальникам областных управлений НКВД,
Начальникам погранотрядов

Во изменение установленного порядка.
ПРИКАЗЫВАЮ:

Приговора над осуждёнными к ВМСЗ проводить в исполнение только в областных центрах комендатурами обл[астного] Упр[авления] НКВД.

Один экз[емпляр] акта о приведении приговора в исполнение с приложением копии судебного решения — немедленно направлять начальнику УСО УГБ НКВД УССР. “

Приведение в исполнение приговоров ВМСЗ в гор[одах] и райцентрах КАТЕГОРИЧЕСКИ ЗАПРЕЩАЮ.

Директива НКВД УССР от 22 ноября 1934 г. № 330943 — ОТМЕНЯЕТСЯ.

Народный Комиссар Внутренних Дел УССР В. Балицкий.
Верно:
Секретарь НКВД УССР А.Евгеньев

Архів управління СБУ у Вінницькій області Колекція документів. Завірена копія. Машинопис. Опуб.: Реабілітовані історією. Вінницька область. — Кн.1. — Вінниця: ДП „ДКФ“, 2006. — С.201.

№ 77

Доповідна записка заступника начальника Кам’янець-Подільського окрвідділу НКВС Ілюшина секретарю Кам’янець-Подільського окружкому КП(б)У про „засміченість і зловживання низового радянського апарату“

26 липня 1935 р.

Совершенно секретно

В отдельных селах Ново-Ушицкого и Солобковецкого районов, вскрыты факты злоупотребления и засоренности низового аппарата социально чуждым элементом.

В ряде случаев местные руководители — коммунисты срослись с социально чуждыми, спекулятивными и прочими элементами, политически морально разложились, в связи с чем совершенно потеряли партийно-классовую бдительность.

Приводим наиболее характерные факты.

Ново-Ушицкий район. Председатель Каскадского с[ельского] совета, член КП(б)У Шестаков тесно связан с бывшим петлюровцем Осиповичем, экспертником Заболотным, сыном городового Паламарчуком и другими подозрительными элементами, с которыми занимается систематическими пьянками, взяточничеством и другими преступлениями.

Кроме того, Шестаков злоупотребляя своим служебным положениям, выдает фиктивные справки социально чуждым элементам за „вознаграждение". Так, он выдал справку для поступления на работу сыну раскулаченного Швыдкому Александру, а так же Шведовой Зине Алексеевне, родственник которой служит жандармом в Румынии, вся семья Шведовых антисоветски настроена, (справка Шведовой выдана для поступления в институт).

Имел место случай, когда Шестаков у колхозника Нешпиль Ивана забрал корову за то, что тот не выполнил 3 килограмма мясосдачи и 20 руб. денежных обложений.

Председатель Замеховского с[ельского] совета, член КП(б)У Палка Иван, имеет связь с местными спекулянтами и ворами, с которыми систематически занимается пьянством на деньги, вырученные от тайного убоя скота и прочие. В селе абсолютно не пользуется авторитетом. Его собутыльником является его же заместитель Керничный.

Председатель Песецкого с[ельского] совета, Шершун Иван занимается грубым администрированием, при чем в отдельных случаях избивает односельчан. Например, во время изъятия мяса у гр. Колесник Евдокии, крутил ей пальцы и ударил ногой в живот. В начале июня во время изъятия вещей сильно ударил гр. Мельник Анну.

Характерно, что после всех случаев издевательства и избиений Шершун предупреждает потерпевших, о не разглашении угрожая арестом и высылкой.

Председатель Ольховецкого с[ельского] совета, член КП(б)У, Чумаченко, систематически пьянствует с местным фельдшером Петржиковским, проявляет полною бездеятельность в деле подготовки к уборочной кампании единоличного сектора.

По всем фактам злоупотреблений, администрирования, грубого нарушения революционной законности милицией производится расследование для привлечения виновных к ответственности.

Солобковецкий район. В должности зам[естителя] пред[седателя] Лошковецкого с[ельского] совета работает Фабиянский Яков Людвигович, поляк, происходит из зажиточных крестьян, который до весны 1935 г. проводил активно антиколхозную работу. Весной текущего года вступил в колхоз и не смотря на это все же агитирует своих родственников против вступления в колхоз.

Секретарем того же сельсовета работает Щавинский Иосиф Тимофеевич, выходец из кулацкой семьи, несколько раз снимался с работы в сельсовете, польский националист, проявляет недовольство мероприятиями советской власти, ведет антиколхозную агитацию.

Членом сельсовета и ответственным за проведение всех хоз[яйственнных] полит[ических] кампаний на 1-й сотни Ложковцы, является Подперигора Игнат Ефимович, добровольно служивший в петлюровской армии, имеет за собой убийство,

дезертир Красной армии, бывший руководитель антисоветского восстания в селах Лошковцы и Федоровка. Под его руководством был убит продовольственный работник. В настоящее время Подперигора занимается на курсах счетоводов при Райколхозшколе.

Мерщиком земли в этом с[ельском] совете является бывший активный участник восстания в 1921 г., Рыбак Ануфрий, а Зав[едующий] хатой лабораторией и сельбудом работает, арестовывавшийся по делу УВО и приговоренный условно к 3-м годам лишения свободы — Синишин Василий.

Председатель Лошковецкого с[ельского] с[овета] Рева, целиком находится под влиянием этих лиц, с ними пьянствует и при общем поручительстве, совершает с ними различные преступления. Например, наложения штрафов и изымание их производится произвольно, изъятые штрафные суммы не приходуются и в получении штрафов квитанции не выдаются, а деньги присваиваются. Так, 8-го июня сего года с[ельским] советом были оштрафованы без постановления гр. Маркитан Станислав, Щевинская Розалия и Борилюк Семен по 25 руб. каждый, за невыполнение трудовой гужповинности. Деньги эти в кассу не поступили.

Сельисполнитель Юрик Антон, пред[седатель] с[ельского] совета Ревой был оштрафован на 50 руб. за то, что не нашел ему подводы. За не уплату штрафа деньгами было изъято 3 пуда гречихи, которая предназначалась им для посева. В результате Юрик не досеял площади своей земли.

Секретарь с[ельского] совета Щавинский, в извещениях о внесении определенной суммы обложения не законно приписывает произвольные цифры и взыскивает их с налогоплательщиков. Таким образом, у него образовался „резервный фонд“ в 1000 руб., которые он присвоил.

За потраву посевов с[ельским] советом были оштрафованы гр. Грель Николай, Юрик Антон, Щавинская Розалия и другие лица по 25 р. каждый. Однако, деньги в кассу не поступили, а присвоены руководством с[ельского] совета.

Имеется еще целый ряд аналогичных случаев преступлений и растрат.

По фактам засоренности проинформирован Секретарь РПК, для принятия мер по очистке сов[ветского] аппарата от чуждых элементов.

Материалы о злоупотреблениях переданы Райпрокурору для привлечения виновных к ответственности.

Старо-Ушицкий район. В районных учреждениях м. Старая Ушица, выявлены следующие факты засоренности контрреволюционным кулацким элементом.

В должности машинистки Старо-Ушицкого РПК работает Кадученко-Тихонюк Александра, дочь крупного арендатора земли, кроме того, отец ее был на руководящей работе в „Союзе русского народа“.

В должности инспектора учетов Райфинотдела работает Понсуй Александр бывший стражник, выслан за контрреволюционную деятельность.

Деловод военно-учетного сектора Старо-Ушицкого РИКа, является выходец из кулацкой семьи Мельник Тарас Сергеевич. Родственники его Дмитрий и Степан, в 1933 г. вместе с семьями ушли на румынскую сторону. Один из его родственников Василий, бывший контрабандист. Отец Мельника Тараса, в настоящее время работает специалистом пчеловодом при Старо-Ушицком РЗО.

Необходимо отметить, что районное руководство (секретарь РПК и пред[седатель] РИКа), будучи проинформированы о засоренности отдельных звеньев районного аппарата социально чуждым и контрреволюционным элементом, ни каких мер по очистке Райучреждений от этих элементов не принимают.

Настоящее сообщается для сведения и принятия мер.

Зам[еститель] Нач[альника] окротдела НКВД Илюшин
Начальник СПО Бень

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп.1, спр.340. — Арк. 150-153. Оригінал. Машинопис.

№ 78

Постанова бюро Сатанівського райкому КП(б)У про перехід викладання польських шкіл та польських класів при українських школах на українську мову викладання

22 серпня 1935 р.

Зважаючи на те, що в окремих селах Сатанівського району є польські школи та окремі польські класи при українських школах, які з'явилися в свій час як наслідок насильницької полонізації та грубого порушення Ленінсько-Сталінської національної політики, тому що рідною мовою дітей є українська мова та приймаючи до уваги, що з боку батьків та самих учнів польських шкіл та окремих польських класів при українських школах поступили заяви про перетворення польських шкіл та класів в українські та одноголосних ухвал батьківських зборів Війтовецької, Турчинецької, Сатановецької та других шкіл бюро РПК ухвалює:

1. Виходячи з того, що в дійсності рідною мовою дітей цих сіл є українська мова, і що навчання на польській мові проводилось насильно проти волі батьків та дітей, що відбивалося на успішності учнів в оволодінні програмовим матеріалом (вивчали довгий час починаючи з 1-го класу з самого початку польську мову замість проходження програмового матеріалу) задовольнити прохання батьківських зборів про перетворення цих шкіл та класів на українські[1].

2. Доручити тов. Айзену виїхати в с.Борщівку для перетворення залишившихся при українській школі 2-х польських класів на українські класи, оскільки там так само рідною мовою дітей являється українська мова та є певні заяви з боку батьків про це. Матеріали подати на чергове засідання бюро РПК.

3. Поскільки базою для комплектування Сатанівської польської школи являлися вищезазначені села, і крім цього, на протязі останніх 2-х років молодші класи зовсім не укомплектовані і не існують, тому що не має бажаючих йти в польську школу, а існують лише старші класи і то повністю не укомплектовані по 16-20 учнів у класі. Зараз в цих селах школи за бажанням батьків та учнів цілком перетворені на українські і тому надалі не буде контингенту учнів із сільських шкіл для старших класів Сатанівської н/с школи. Фактично рідною мовою дітей Сатанівської школи являється українська мова, на якій їм значно легше засвоїти програмовий матеріал. Вважати за

потрібне перетворити Сатанівську польську школу на українську школу, яка забезпечить повністю вимоги дітей щодо засвоєння учбового матеріалу на рідній український мові.

4. Поручити тов. Якубовському 24 серпня провести батьківські збори Сатанівської польської н/с школи, на яких вирішити справу про перетворення Сатанівської польської школи на українську.

5. Доручити партгрупі РВК, а також РВНО негайно укомплектувати перетворені польські школи та класи на українські відповідними перевіреними кращими українськими кадрами та в першу чергу забезпечити ці школи та класи українською літературою з розрахунку по книжці на кожного учня зі всіх дисциплін та наочним приладдям до початку навчального року. Також забезпечити ці школи паливом та утворити матеріальну допомогу взуттям та одягом дітям, що немають змоги придбати.

Секретар РПК Пшеничний[2]

ДАХм.О — Ф. П. 301, оп. 1. спр. 228. — Арк. 19. Оригінал. Машинопис.

Примітки.

1. Зокрема, у витягу з протоколу загальних зборів батьків с. Сатанівка Сатанівського району щодо перетворення польського класу в український від 22 серпня 1935 р.: „Присутніх: 14 чоловік. Слухали: про початок навчання в школі. Ухвалили: Враховуючи те, що існуючий 4-й польський клас на ряду з усіма іншими українськими класами дав значно гірші наслідки, тому що діти не володіють польською мовою, що рідна мова їх є українська мова, на якій їм легше буде вчитися. Просити РПК та відділ Наросвіти перетворити польський клас на український і цим самим полегшити дітям вчитися на рідній мові, якою для них є українська мова. Ухвалили: Одноголосно. Голова зборів Пояс. Секретар Петровський". Див.: ДАХм.О — Ф. П-301, оп. 1, стр. 228. — Арк. 18. Вже 28 серпня 1935 р. була прийнята постанова бюро Сатанівського райкому КП(б)У про реорганізацію Сатановецької неповної середньої польшколи та Борщовецької 3 і 4-го класів. Див.: ДАХм.О — Ф. П-301, оп. 1, спр. 228. — Арк. 22. Подібні постанови приймало бюро Проскурівського окружкому КП(б)У. Так, у постанові від 25 серпня 1935 р. про мережу польських шкіл округи зазначалося: „Зважаючи на те, що в ряді сіл округи, де є польські школи, учні цих шкіл розмовляють виключно українською мовою, яка є їх рідною мовою, що цілком ствердилось спеціальною перевіркою проведеною ОПК ОкрВНО й РПК та беручи до уваги неодноразові клопотання батьків учнів цих шкіл про перевід останніх на українську мову викладання, бюро ОПК постановляє: 1 .Задовольнити клопотання загальних зборів батьків учнів та перевести на українську мову викладання такі польські школи: Вищинецьку, Фельштинську, Немиринецьку — Городокського району, Війтовецьку — Сатанівського району, Крачковецьку — Ч[орно]Острівського району, Чухельську — Базалійського району, Красилівську — Красилівського району, та польські класи — Волудринської й Голохвастівської шкіл Ярмолинецького району, Турчинецької і Сатанівської — Сатанівського району. Просити обком та ЦК КП(б)У цю ухвалу — затвердити. 2. Зобов'язати ОкрВНО до 1 вересня укомплектувати ці школи перевіреними кваліфікованими українськими педкадрами та цілком забезпечити потрібною кількістю підручників на українській мові та навчальним приладдям з тим, щоб 2-го вересня почати нормально навчальну роботу українською мовою викладання. 3. Запропонувати ОкрВНО переглянути весь склад польських вчителів реорганізованих шкіл з тим, щоб кращих з них перевести до існуючих польських шкіл, а

частину використати на роботі в українських школах. 4. Запропонувати РПК, Окружкому ЛКСМУ і ОкрВНО взяти під догляд роботу реорганізованих шкіл, зміцнити їх кращими вожатими піонерів, добившись кращої постановки навчальної роботи й комуністичного виховання учнів. Секретар окружкому КП(б)У Воробйов". Див.: ДАХм.О. — Ф. П. 301, оп.1, спр. 228. — Арк. 21.
2. Паралельно з ліквідацією польських шкіл ліквідовувалися і польські газети. Зокрема, 26 вересня 1935 р. бюро Проскурівського окружкому КП(б)У прийняло постанову про ліквідацію польських районних газет: „Зважаючи на відсутність достатньої масової бази ліквідувати польгазети: Проскурівську — „Колективіст Пограничча", Городоцьку — „Штурмовик Надзбручанський" і Волочиську — „Комунар Пограничча". Майно цих газет передати редакціям райгазет тих же районів. Шрифти передати до центральної польської газети „Глос Радзецький". Зобов'язати Городоцький і Волочиський РПК, Проскурівський МПК відрядити робітників ліквідованих газет в розпорядження Окрпарткому". Див.: ДАХм.О. — Ф. П-301, оп. 1, стр. 228. — Арк. 33.

№ 79

Спецповідомлення тимчасового виконувача обов'язків начальника Кам'янець-Подільського окрвідділу НКВС Ілюшина секретарю Кам'янець-Подільського окружкому КП(б)У про реорганізацію польської школи у Смотрицькому районі

15 жовтня 1935 р.

9 октября сего года в с. Тынное Смотричского района при участии секретаря РПК т. Кумачева и инструктора РПК Кошуба, было проведено общее собрания родителей учеников местной школы, где стоял отчетный доклад председателя школьного совета о деятельности последнего и одновременно был затронут вопрос о реорганизации польской школы в украинскую. Собрание прошло пассивно. По вопросу реорганизации школы, включая выступивших секретаря РПК т. Кумачева и инструктора РПК т. Кошуба, выступило 6 чел., остальные присутствующие ученики и родители не высказывались ни за ни против.

Следует отметить выступление председателя школьного совета Варда, который при выступлении сказал: „Якщо влада наказує закрити польські школи, то треба виконувати".

Варда по национальности поляк, остался в с. Тынное после империалистической войны, имеет в Варшаве отца и мать, с которыми вел до 1932 г. переписку, в настоящее время работает председателем местного сельпо.

Аналогично выступление там же на собрании было со стороны ученика 7-го класса Ткачука Стаха Рахловича. Необходимо отметить, что Ткачук Стах и Варда имеют в Польше родственников и являются ярыми националистами.

В 1930 г. Варда был главным инициатором организации в с. Тынное национального колхоза из числа лиц с контрреволюционным прошлым.

Ткачук Стах в недавнее время являлся прислужником ксендза при костеле.

Вопрос о реорганизации школы на собрании был решен с оставлением польского языка, как дисциплины.

10 октября сего года ученики 7-го класса придя утром в школу, демонстративно оставили школу, и ушли домой, якобы в знак протеста против реорганизации школы.

Уходом из школы послужило выступление среди учеников ученицы Мазур Леониды, 14 лет, которая высказалась, что „сегодня в школе занятий не будет потому, что нас хотят уже перевести в украинскую школу".

Мазур Леонида происходит из семьи спекулянтки, ярой польской националистки Вишневской Галины (по второму мужу), ее муж весной этого года исключен из колхоза за систематический невыход на работу и из села выехал неизвестно куда.

Вишневская поддерживает связь с неким Городысским Матвеем, 60 лет, который в 1923 — 1925 гг. был членом ЦИК УССР и приходится тестем директора польской школы — Ружицкого Иосифа. Городысский хороший друг бывшего учителя Тынинской школы Вирныка, ушедшего нелегально в 1928 г. в Польшу.

Выступление в школе ученицы Мазур Леониды является влиянием на нее указанной выше группы, с целью срыва реорганизации школы.

Приводим характеристики учителей:

1. Райно Михаил Вацлавич, 1906 г. рождения, связан с кулачеством и антисоветским элементом с.Тынное. По убеждениям ярый националист.

2. Директор школы Ружицкий Иосиф, тесно связан с Городысским Матвеем (последний приходится тестем Ружицкого Иосифа).

3. Классным воспитателем 7-й группы учеников демонстративно оставивших занятия 10 октября сего года является Ружицкая Павлина, жена директора школы Ружицкого Иосифа.

По существу нами принимаются меры к выявлению зачинщиков демонстративного ухода из школы, для привлечения виновных к ответственности.

Школа по составу учеников — поляки, однако, разговорный язык украинский, который большинство считают родным.

Со стороны считаем необходимым в ближайшее время воизбежании отрицательного явления со стороны зав. школой Ружицкого, Ружицкую и Райно, перевести их в другие районы.

Вр[еменно исполняющий обязаности]
нач[альника] окротдела НКВД — Илюшин
Начальник СПО — Бень

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 340. — Арк. 240 — 242. Копія. Машинопис.

№ 80

Доповідна записка
заступника начальника Кам'янець-Подільського окрвідділу НКВС
Ілюшина секретарю Кам'янець-Подільського окружкому КП(б)У
про „контрреволюційне угруповання"
в с. Рогізна Кам'янець-Подільського району

7 жовтня 1935 р.
Совершенно секретно.

В дополнение к нашему сообщению № 6145 от 16 сентября 1935 г., путем продолжения агентурной проработки лиц, нами вскрыта в с. Рогозное контрреволюционная группировка, деятельность которой была направлена против проводимых мероприятий Совласти.

В эту группировку входят:

1. Шамота Василий Никифорович, 1901 г. рождения, бывший зажиточный середняк, член колхоза, работает плотником, на работу систематически не выходит.

2. Буймистер Анна Константиновна, 1901 г. рождения, бывшая середнячка, член колхоза, рядовая колхозница, настроена антисоветски. Неоднократно выступала против мероприятий Совласти.

3. Гуменюк Иосиф Иосифович, 1899 г. рождения, бывший бедняк, член колхоза, работает ездовым, женат на бывшей жене высланного кулака Войтюка.

4. Перевознюк Максим Петрович, бывший середняк, член колхоза, работает ездовым. Неоднократно выступал против мероприятий Совласти.

5. Левчук Григорий Игнатьевич, бывший середняк, член колхоза, работает ездовым, женат на дочери раскулаченного кулака. И ряд других лиц.

Все эти лица между собой тесно связаны.

Руководителем и вдохновителем группировки является Шамота В. Н., который на протяжении 1934 — 1935 гг. активно выступал против мероприятий партии и Совласти на селе (заем, хлебосдача и закупка, выработка норм и т. д.) и срыв их выполнения.

Шамота В.Н. в сентябре 1935 г. активизировал свою деятельность в связи с проведением хлебозакупки и на общем колхозном собрании 8 сентября сего года, когда обсуждался вопрос о продаже хлеба колхозом государству, заявил: „Хлеба государству продавать не нужно, у нас, его нет, мы сами сидим голодные".Видя, что его выступление на общем собрании не имело успеха, пытался сорвать собрание, путем организации шума и т. д.

За несколько дней до начала проведения работы по закупке у колхозников излишка хлеба и в целях срыва этой работы, Шамота В. Н. организует вокруг себя антисоветски настроенных лиц и направляет их внимание против продажи хлеба. Такую же работу Шамота В. Н. проводит среди лояльной части и актива села, использовывая для этого собирающихся колхозников на улице в свободное время от работы и в день проведения общего колхозного собрания 30 сентября сего года на

собрание явилась часть людей, подготовленных к выступлению против хлебозакупки у колхозников.

В начале собрания, когда председатель Городоцкого Комитета КП(б)У должен был делать доклад, последнему говорить не дали присутствовавшие на собрании колхозницы: Буймистер А. К., Филимончук, которыми был поднят крик и шум, что было подхвачено другими и без разрешения председателя собрания, с разных углов организовано стали выступать присутствующие против хлебозакупки, заявляли: „Хлеба государству не продадим, пусть убьют, но хлеба не дадим". (Буймистер А. К.).

Вторым выступил Григорчук Иустин Иванович, бывший бедняк, колхозник: „Хлеба не продаем, мы сами сидим голодные, государство нас обрекает на голодную смерть".

Левчук Григорий Игнатьевич, бывший середняк, член колхоза, работает ездовым (женат на дочери кулака раскулаченного): „Хлеба государству не даем, сами сидим голодные".

Перевознюк Максим Петрович, бывший середняк, член колхоза: „Если не прекратим аппетит, то государство заберет у нас последнюю рубаху".

Аналогичных выступлений колхозников на данном собрании было — 13.

Характерно, что присутствующий здесь на собрании Шамота В. Н., находился среди колхозников и когда председатель собрания независимо от шума и крика продолжил проводить его (собрание), призвал к порядку колхозников, то Шамота В. Н. со сжатыми кулаками подбегает к столу президиума и обращаясь к присутствующим заявляет: „Хватит государству грабить нас, в прошлом году забрали от нас весь хлеб, оставив нас голодовать, а в этом году хоть убейте, но хлеба не дадим, а если примете план хлебопродажи, разобъем колхозный амбар и разберем весь хлеб".

Тут же Шамота не разрешил высказываться директору школы Волоткивскому, а подбежавшая колхозница Буймистер Анна Константиновна, оттолкнула Волоткивского от стола, заявив: „Место учителя в школе детей учить, а не на собрании быть".

После этого шум и крик увеличился и собрание было сорвано, Колхозники продать излишки хлеба государству отказались.

Выясняя экономическую мощь села установлено следующее: с. Рогозное экономически мощное. Основное занятие населения — сельское хозяйство и садоводство. В личном пользовании 301 колхозной семьи находится приусадебной земли — 138 га, в том числе под садами и виноградниками 52 га, скота — 134 коровы, овец –410, телят — 104 и свиней — 217.

В 1935 г. колхозниками со своих садов продано разных фруктов только заготовительным организациям на 260 тысяч рублей. Есть отдельные колхозники, которые продали фруктов более чем на 2 000 рублей, за исключением 23 семей не имеющих сада. Остальные колхозники продали фруктов на сумму от 460 рублей и выше. Колхозникам на трудодень припадает 2, 5 кг зерновыми культурами. Так же колхозники имеют посевы на собственных огородах.

Касаясь отдельных фигурантов контрреволюционной группировки, их мощность характеризуется следующим:

1. Шамота В. Н. имеет корову, овец — 3 шт., свинью, сада 0,40 га, в 1935 г. продал фруктов заготорганизациям на сумму 1800 рублей.

2. Перевознюк Максим Петрович, имеет корову, овец — 2 шт., свинью, сада 0,50 га, в 1935 г. продал фруктов заготорганизациям на сумму 1700 рублей и ряд другим лиц.

В с. Рогозное был направлен оперативный работник Окротдела НКВД. Путем проведенного предварительного следствия, наличие контрреволюционной группировки подтверждено.

По данному делу арестован Шамота Василий Никифорович, по обвинению по ст. 54-10 УК УССР, как организатор контрреволюционной группировки.

На граждан Буймистер А. К. и Гуменюк И. И (как активных фигурантов) материалы выделены и обвиняются по ст. 70 ч. 1 УК УССР.

Следствие по данному делу продолжается.

О результатах сообщим дополнительно.

Зам[еститель] Нач[альника] окротдела НКВД Илюшин
Уполномоченный СПО Журавлев

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 340. — Арк. 222-226. Копія. Машинопис.

№ 81
Доповідна записка наркома НКВС СРСР Г. Ягоди голові РНК СРСР В.Молотову про переселення польських сімей з прикордонних районів Вінницької та Київської областей

27 жовтня 1935 р.
Совершенно секретно

ЦК КП(б)У принято решение о переселении 1500 польских семейств из пограничных районов Винницкой области в Харьковскую, Донецкую и Днепропетровскую области УССР, на переселяемых распространять льготы, предусмотренные решением ЦК КП(б)У от 12 января 1935 г.

С 20-го февраля по 10-е марта сего года было проведено переселение 8329 семей ненадежного элемента из пограничных районов Киевской и Винницкой областей в восточные районы УССР. Из Киевской области было переселено 5475 семей, а из Винницкой — 2854 семей. Из них по национальному составу: поляков — 2866 семей и немцев — 1903 семьи.

Проведенное переселение в значительной степени очистило приграничные районы, особенно Киевской области, от контрреволюционных националистических (польских и немецких) и антисоветских элементов.

Вследствие того, что во время весеннего переселения 1935 года контингент переселяемых из пограничных районов Винницкой области был сравнительно небольшой, в ряде пограничных районов Винницкой области до настоящего времени остались значительные кадры контрреволюционных польских националистических элементов, пребывание которых в пограничных районах, с точки зрения укрепления границ, нужно признать нежелательным.

Исходя их этого, переселение 1500 польских семейств из пограничных районов Винницкой области в Харьковскую, Донецкую и Днепропетровскую области УССР следует признать вполне целесообразными. На переселяемых контингентов, в целях скорейшего их освоения в местах переселения, желательно распространить льготы, предусмотренные решением ЦК КП(б)У от 23 января 1935 г.

Народный комиссар внутренних дел СССР Г. Ягода

ДАРФ. — Ф. Р-5446, оп.16а, спр. 265. — Арк. 14-15. Оригінал. Машинопис. Опуб.: Сталинские депортации. 1928-195/ Состав. Н.Л. Поболь, П.Полян. — М.: МФД, 2005.– С. 53–54.

Примітки.

1. Перший секретар Вінницького обкому КП(б)У В. Чернявський в листі секретарю ЦК КП(б)У М. Попову відзначав: „На території Вінницької області, особливо в прикордонних і форпостних районах, осіла значна кількість польського населення. Серед цієї категорії є особи, що підозрюються у шпигунстві, колишні контрабандисти, сім'ї тих, хто втік за кордон, релігійний актив та інший контрреволюційний елемент, що є базою для роботи супротивника у нас. З метою подальшого очищення кордону, форпостів і вузлових залізничних пунктів Вінницької області обком КП(б)У просить санкціонувати переселення в тилові райони України 1500 польських сімей". Пропозиція Вінницького обкому КП(б)У 4 листопада 1935 р. була повністю схвалена вищим політичним керівництвом республіки. Відповідно до прийнятих рішень планувалося виселити з Проскурівського району 150 родин, Городоцького — 250, Волочиського — 150, Шепетівського — 150, Ізяславського — 100, Плужненського — 100, Козятинського — 100, Жмеринського — 50, Славутського — 100, Старокостянтинівського — 100, Сатанівського — 100, Базалійського — 50, Антонінського — 100. Див.: ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 16, спр. 13. — Арк. 343-345.

№ 82
Витяг з протоколу засідання бюро Чорноострівського райкому КП(б)У про виключення з партії Ф. Дармограя за „троцькізм"

26 квітня 1936 р.

[…] Слухали: Інформація Тов. Якобсона про контрреволюційну троцькістську вилазку і злочинні дії голови Миколаївської української сільської ради Дармограя Ф. Д.

Ухвалили: Будучи завпарткабінетом і пропагандистом партшколи в с. Юхимовцях Дармограй Ф. Д. протягував троцькістські погляди про можливість побудови соціалізму в одній країні. Ці погляди він вперто захищав і на загальних партійних зборах в січні місяці 1936 року. Райпартзбори ці погляди і поведінку Дармограя Ф. Д. засудили. Дармограй Ф. Д. був з роботи зав парткабінетом і пропагандиста знятий, а в виду визначення ним зроблених помилок виключений не був, направлено на роботу головою української сільської ради с. Миколаїв.

Працюючи головою сільської ради Дармограй не лише не відмовився від своїх троцькістських поглядів, але став на шлях відвертого розкладу комсомольської організації, дискредитації партії, радянської влади і вчинив ряд злочинних дій, а саме:

а) 17 лютого 1936 року Дармограй писав по питанню державних зобов'язань: „Я краще Вас розумію закони, Ви мені строків не вказуйте. Тов. Сталін сказав: „спочатку колгоспник повинен вигодувати свиню, а потім виконувати державні зобов'язання — м'яса, культзбір і т. інше".

б) 6 та 7 квітня Дармограй попередньо вговорив 6 комсомольців з КМС організації с. Миколаєва, провадив разом з ними незаконні арешти та обшуки громадян в кількості 50 чоловік. При цьому Дармограй разом з 3-ма комсомольцями привласнив взяті у арештованого громадянина 930 крб. грішми, облігацій на суму 375 крб. та годинник. Все це вони між собою поділили.

в) з метою забезпечення себе хорошою характеристикою на випадок притягнення його за троцькістські дії Дармограй на вкраденому бланку на якому була перекреслена печатка РПК власноручно написав собі довідку про хорошу роботу, підробивши підпис секретаря РК КП(б)У тов. Семенова. Все вчинене Дармограєм, останній підтвердив на засіданні бюро РКП.

Бюро РПК УХВАЛЮЄ:

1. За контрреволюційну троцькістську діяльність і зроблені ним злочинні дії Дармограя Філіпа Дем'яновича, члена партії з 1932 року, партійний квиток № 2550054 з партії виключити.

2. Запропонувати слідчим органам закінчити слідство по справі Дармограя Ф. Д. В найближчі дні й притягти його до суду.

3. Для обстеження і налагодження партійної, комсомольської і радянської роботи в с. Миколаєві вислати туди комісію в складі: члена бюро РКП — секретаря РК ЛКСМУ тов. Гербера, інструктора РПК тов. Захарова та секретаря РВК тов. Студзінського. Про наслідки обстеження комісії доповісти на черговому бюро РКП 6 травня 1936 року.

Заступник секретаря Чорно-Острівського РК КП(б)У Маруда[1]

ДАХм.О — Ф. П. 301, оп. 1, спр. 268. — Арк. 28. Копія. Машинопис.

Примітка.

1. Аналіз фондів райкомів КП(б)У показав типовість факту виключення із партії осіб, які мали власну думку щодо політико-економічної ситуації в країні чи закордоном з формулюванням „троцькізм". Так, бюро Шепетівського райпарткому 29 грудня 1935 р. прийняло постанову про виключення з партії П. Модного за „троцькізм": „Про контрреволюційну троцкістсько-зінов'євську вилазку члена партії Модного (доп. тт. Каган, Садовніков) т. Модний — присутній. Модний Платон Михайлович, народження 1908 року, батрак, освіта вища, член партії з грудня 1930 року, член ЛКСМУ з 1922 року, був секретарем РК ЛКСМУ. Модний (директор ФЗД) провадив заняття в школі 1 січня 1935 року по проробці листопадового Пленуму ЦК ВКП(б). Після занять слухачі школи прохали тов. Модного розказати їм про вбивство тов. Кірова. Вбивство тов. Кірова, підісланим класовим ворогом — Модний розцінював, як незначний політичний факт, а вбивців характеризував як „групу хуліганів — какаїністів" (Так в тексті. Малося на увазі „кокаїністів". — Упор.) Констатуючи, що Модний, даючи пояснення слухачам про вбивство тов. Кірова не дав вичерпних пояснень про контрреволюційні дії троцкістсько-зінов'євської групи скерованої на злодійське вбивство вождів комуністичної партії та Радвлади, а факти вбивства тов. Кірова рукою

мерзотного вбивцю підісланого класовим ворогом, розцінював як незначний політичний факт та визначив вбивць як групу хуліганів — какаяністів — за що Модного з лав партії ВИКЛЮЧИТИ та з роботи директора ФЗД — зняти. Цю постанову проробити на чергових партзборах. Просити обком КП(б)У затвердити цю постанову. Секретар Шепетівського РПК КП(б)У Романенко". ДАХм.О — Ф. П - 458, оп. 1, спр. 347. — Арк. 31.

№ 83

Директива секретаря Вінницького обкому КП(б)У В.Чернявського секретарю Шепетівського окружкому КП(б)У щодо організації роботи по депортації з округу політично неблагонадійних осіб

27 березня 1936р.

Совершенно секретно.

Из области переселяются в Казахстан, порядком очистки погранполосы от антисоветского элемента польской национальности.

По Вашему округу намечаем к переселению примерно свыше 1000 хозяйств.

В связи с этим предлагаем ко 2-му апреля представить обкому свои предложения по этому вопросу, указав какое количество хозяйств и по каким районам Вы предполагаете переселить.

При разработке Ваших предложений учтите, что переселение должно быть произведено из небольшого количества пунктов, концентрированными группами.

Секретарь обкома КП(б)У В.Чернявський[1]

ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 423. — Арк. 2. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Попередньо планувалося виселити з території України, в першу чергу, до Казахстану 6–7 тис. польських родин. Однак ці ліміти, очевидно, вважалися недостатніми. Тому вже на початку 1936 р. в усіх партійно-державних документах проходить вже зовсім інша цифра — 15 тис. родин. В листі народного комісара внутрішніх справ Г. Ягоди заступнику голови РНК В.Чубарю вказувалося: „З цього контингенту 3 тис. господарств вселяють до існуючих трудпоселень НКВД Карагандинської області, з них на 1 тис. господарств побудову житла проводити не потрібно; 2 тис. господарств розселяються тимчасово в клубах, школах і т.д. Ці переселенці будуть використані на будівництві для інших переселенців, які у міру закінчення будівництва будуть селитися в нові селища. 14 тис. господарств будуть розселені на знову відведених земорендах в Акмолинському і Сталінському районах Карагандинської області, для чого потрібно організувати нові 14 селищ і облаштувати житлове, комунально-побутове і господарське будівництво. Це будівництво, а також сільськогосподарський устрій переселених буде проведено ГУЛАГом НКВД". Див.: ДАРФ. — Ф. 5446, оп. 12, спр. 209. — Арк. 72; Сталинские депортации. 1928-1953 / Состав. Н.Л. Поболь, П.Полян. — М.: МФД, 2005.– С. 54-56.

№ 84
Інструктивний лист секретаря Вінницького обкому КП(б)У В.Чернявського секретарям райкомів КП(б)У про підготовку виселення з прикордонної смуги до Казахстану „політично неблагонадійного“ польського та німецького населення

[квітень 1936 р.]
Совершенно секретно
Подлежит возврату

В целях очищения районов погранполосы от политически неблагонадежных враждебных и классово чуждых элементов, в сентябре месяце будет произведено переселение из состава польского и немецкого населения погранрайонов нашей области в Казахстан.

Из Вашего района намечено переселить _____ хозяйств[1].

Общее руководство подготовкой и проведением переселения в области возложено на областную комиссию при Обкоме КП(б)У. В районах проведение этой работы возлагается на районные комиссии в составе 1-го секретаря райкома КП(б)У (председатель комиссии), председателя райисполкома и начальника районного НКВД.

Районные комиссии должны немедленно приступить к работе, обеспечив успешную организацию и проведение переселения.

На основе утвержденного для Вашего района контингента переселяемых на протяжении ближайших дней определите пункты, из которых необходимо провести переселение из каждого в отдельности пункта и представьте эти материалы на утверждение областной комиссии не позже 28 июля. При намечении пунктов Вы должны учесть материалы райНКВД о количестве политических неблагонадежных и классово-враждебных элементов из среды польского и немецкого населения, имеющихся в отдельных селах района и исходить из того, чтобы по каждому пункту переселения переселяемые составляли компактную группу (не меньше 10 семейств из одного населенного пункта).

Одновременно с этим районные комиссии должны приступить к составлению поименных списков с подробными характеристиками лиц, намеченных к переселению с тем, чтобы эти материалы были представлены на утверждение областной комиссии не позже 10 августа[2]. Вместе с основными поименными списками Вы должны наметить резерв хозяйств в размере 5% к общему количеству подлежащих переселению на случай отсева тех или иных намеченных Вами кандидатур областной комиссией.

Указания о том, какие группы враждебных элементов подлежат переселению, даны по линии НКВД.

Начало переселения предполагается в начале сентября. О сроках переселения по каждому в отдельности пункту, станциях погрузки переселяемых и пунктах, в которые они направляются, Вы будете извещены особо. Оповещение переселяемых об их переселении должно быть произведено за 7-8 дней до момента погрузки. За эти дни должен быть произведен расчет с переселяемыми колхозниками за проработанные к моменту переселения

трудодни, не убранные посевы на огородах, а также расчеты переселяемых по всем видам обязательных государственных поставок. Аналогичные расчеты, кроме расчетов за трудодни, должны быть произведены также с переселяемыми единоличниками.

Для проведения этих расчетов будут отпущены колхозам специальные кредиты. О размере этих кредитов и порядке проведения расчетов, Вам будет дано отдельное указание. Специальное указание Вы получите также по вопросу о максимальном размере и номенклатуре личного имущества, которое может и должно быть погружено вместе с переселяемыми,

В период между оповещением переселяемых и погрузкой должна быть проведена санитарная обработка людей и ветеринарная обработка скота по специальному плану, который будет утвержден областной комиссией и послан Вам. Перед отправкой в селах через торговую сеть кооперации и на пунктах погрузки переселяемым будут отпущены за наличный расчет некоторые промтовары (мануфактура, обувь) и продукты питания (консервы, сельди, хлеб и т. д.).

Для организованного проведения всей этой работы, Вы должны организовать необходимые подготовительные мероприятия (предварительные подсчеты количества тягла и других транспортных средств, необходимых для транспортировки переселяемых и их имущества к станциям погрузки, подготовка материальных средств санитарной обработки людей — бань, дезинфекционных камер и материальных средств вет. обработки животных, планирование расстановки работников, которые должны быть привлечены к участию в проведении работы по переселению и т. д.), при проведении которых до момента оповещения переселяемых, Вы обязаны соблюсти строжайшую конспирацию.

За 2 дня до оповещения переселяемых командируйте во все пункты, из которых проводится переселение, уполномоченных районной комиссии — т. т, из среды районного актива, которые должны провести в установленные дни оповещение переселяемых об их переселении и соответствующую разъяснительную работу.

Окружные и районные отделы НКВД должны обеспечить усиление охраны границы и революционного порядка, как в период подготовки к переселению, так и в особенности с момента оповещения переселяемых до момента их погрузки.

Обком предупреждает Вас о Вашей исключительной ответственности за эту работу и о необходимости такого организованного проведения ее, чтоб она ни в какой мере не отразилась отрицательно на настроениях колхозников и успешном ходе ударных сельскохозяйственных работ.

О ходе подготовки к переселению и политическом настроении переселяемых и колхозников — Обком обязывает Вас информировать областную комиссию в следующие числа: 25, 30 июля, 5, 10, 15 и 20 августа.

Секретарь обкома КП(б)У В.Чернявский

ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 3, спр. 362. — Арк. 18 — 21. Завірена копія. Машинопис. Опуб.: Політичні репресії на Поділлі (20 — 30 — і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 114–116.

Примітки.

1. Так у тексті.
2. Для формування списку кандидатів на депортацію активно використовулася місцева агентура НКВД. В червні та серпні 1936 р. щодо сім'ї Баньковських, які проживали в с. Голосків Кам'янець-Подільського району, надійшли повідомлення секретних співробітників НКВД. В них засвідчувалося, що „Баньковський Йосип Антонович, по національності поляк, до колгоспу вступив у 1935 р., в колгоспі працює погано і колгоспним виробництвом не цікавиться. В минулому, до закриття костьолу, Баньковський був членом костьольної ради. Після закриття костьолу Баньковський став активним діячем гуртка „Ружанець". До виконання державних зобов'язань Баньковський відносився вороже, внаслідок чого до нього застосовувались такі міри, як штраф і продаж майна. Роботу в колгоспі Баньковський називає не чим іншим як панщиною, кажучи, що він на роботу в колгосп не піде, тому що селяни ще царем від панщини звільнені. Будучи людиною релігійною, Баньковський у святкові дні намагається відвернути колгоспників від роботи в колгоспі, кажучи, що робота в святкові дні спрямована проти бога і богом буде каратися". Таким чином, як „активний костьольник" він потрапив до списку депортованих. Вже 8 вересня 1936 р. сім'ї Баньковських було оголошено, що: „Згідно постанови Кам'янець-Подільського райвиконкому Ви з сім'єю, що складається із дружини Ганни Петрівни, доньки Марії Йосипівни, сина Антона Йосиповича,сина Петра, доньки Розалії, доньки Людвіги переселяєтесь в Карагандинську область Казахської АРСР. З собою Вам необхідно взяти всі ваші речі, сільгоспінвентар, що є у Вашому користуванні, коней, скотину, упряж, особисті речі до 40 пудів (крім громіздких), продовольство і фураж. На дорогу взяти для всієї сім'ї печений хліб і приварок для приготування в дорозі гарячої їжі на строк до 15 днів. Перевезення по залізниці безкоштовне. Все майно підготувати до відправки на станцію навантаження до 7-го вересня 1936 року. Ви з сім'єю відправляєтесь на станцію Кам'янець-Подільський 8 вересня 1936 року. Голова комісії райвиконкому Черемних. Постанову мені оголошено в чім і розписуюсь". Див.: Архів УМВС України у Хмельницькій області. П — 260. — Арк. — 12.

№ 85
Інформація секретаря Шепетівського окружкому КП(б)У К. Горлінського секретарю Вінницького обкому КП(б)У В. Чернявському про кількісний склад переселенців округу

8 квітня 1936 р.

Сообщаю наши предложения по переселенню:

Наименование сел	Количество	Количество семейств душ
Плужнянский район		
Дорогоща	32	103
Борисов	37	157
Каменка	31	154
Дертка	11	51
Плужное	21	99
Стороничи	48	331
Хотень-II	150	726

Михайловка	60	362
Белотин	17	73
Кунев	11	49
Ст. Гутыська	77	238
М. Радогоща	44	204
Юськовцы	12	74
	551	2621
Славутський район		
Хоровица	90	
Сельцо	45	
Глинники	25	
Вулька	20	
Каменка	25	
Хутор	30	
Радышевка	20	
Жуков	45	
	300	
Шепетовский район		
Цмовка	41	156
Судилков	18	126
Траулин	14	72
Шепетовка	20	83
Роговичи	10	37
В. Медведовка	14	54
Заморочення	17	61
Серединцы	31	129
Городище	34	159
Р. Повенька	40	56
Малеванка	76	303
Городнявка	36	138
Михайлючка	65	223
Хмелевка	54	204
Дерманка	64	255
Судимонт	40	157
	574	2313
Березdовский район		
Березdов	63	214
Пашуки	26	89
Ногачевка	15	56
Сенигов	50	199

Хоровец	12	56
Мирутин	8	36
Риловка	27	99
Марачевка	36	139
Дьяков	15	47
	252	935

Всего по четырем районам - 1677 семейств.
Что же касается допереселения, то таковое же в таких размерах:
Плужнянскому району - 100 семейств
Шепетовскому району - 100 семейств
Березовскому району - 90 семейств

Секретар окружному КП(б)У К.Горлинский

ДАХм.О. — Ф. П-58, оп. 1, спр. 423. — Арк. 14. Завірена копія. Машинопис.

№ 86
Інформація секретаря Березівського райкому КП(б)У Юр'єва секретарю Шепетівського окружкому КП(б)У про кількість польських господарств, визначених для депортації

15 квітня 1936 р.
Совершенно секретно

Подготовительная работа, в части переселения польских хозяйств, подходит к концу. Намечены участки переселения и подобран компрометирующий материал на лиц, которых будем переселять, дело сейчас за оформлением этих материалов, что сопряжено с отсутствием машинки и машинистки — прошу в этом помощь Окрпарткома.

Также прошу Вас выслать нам инструкции по этому вопросу. Статистические сведения о количестве выявленных польских хозяйств и участки их нахождения.

Название участков	Количество в них дворов	Наши требования о вселении к нам лучших ударников
Березов-Модестовка	63	15 хозяйств
Сенигов	40	20 -//-
Марачевка	35	15 -//-
Пашуки	32	20 -//-
Рыловка	28	20 -//-
Красностав	19	
Ногачевка	15	
Хоровец	12	

Мирутин	10	
Хвощевка	10	
Мухарев	10	
Дьяков	10	
Итого	284	90

Секретарь РК КП(б)У Юрьев

ДАХм.О. — Ф. П- 458, оп. 1, спр. 423. — Арк.5. Оригінал. Машинопис.

№ 87

Доповідна записка секретаря Плужненського райкому КП(б)У Волошинова секретарю Шепетівського окружкому КП(б)У про кількість сімей, визначених для депортації

16 квітня 1936 р.

Совершенно секретно

По Плужнянскому району намечено на переселение согласно указаний областного партийного комитета польского и немецкого контрреволюционного шовинистического элемента — 450 семейств.

На 16 апреля сего года намечено на переселение по району 500 семейств, из которых: польских — 408 семейств и немецких — 92 хозяйства.

Намечены на переселения из следующих сел — колхозов:

с. Дорогоша — колхоз один, общее количество хозяйств 130. Намечено на переселение 35 хозяйств из коих 8 хозяйств единоличников;

с. Борисов — колхозов два, общее количество хозяйств в селе 842. Намечено к переселению 37 хозяйств, из коих 14 хозяйств единоличников;

с. Каменка — колхоз один, общее количество хозяйств 50, намечено к переселению 20 хозяйств, из них единоличников 8 хозяйств;

с. Мартынье Каменецкого сельсовета, колхоз один, общее количество хозяйств 94, намечено к переселению 11, все хозяйства колхозников;

с. Станиславовка, Дертецкого сельсовета, колхоз один, общее количество дворов 43. Намечено к переселению 11 хозяйств, из них 2 единоличников;

с. Плужное — колхоз один, общее количество хозяйств 241, намечено к переселению 10 хозяйств, из них единоличников 3 хозяйства;

с. Ульяновка Плужнянского сельсовета, колхоз один, общее количество хозяйств 67. Намечено к переселению 11 хозяйств, из них 2 — единоличников;

с. Стороние — колхоз один, общее количество хозяйств 54, намечено к переселению 27 хозяйств, из них 3 — единоличников;

с. Кустарная Сторонического сельсовета, колхоз один общее количество хозяйств 57. Намечено к переселению 21 хозяйство колхозников;

с. Хотень Второй — колхоз один, количество хозяйств 234. Намечено к переселению 150 хозяйств, из них 5 — единоличников;

с. Лесная Михайловского сельсовета, колхоз один, общее количество хозяйств 72. Намечено к переселению 30 хозяйств, из них 8 — единоличников;

с. Михайловка — колхоз один, общее количество хозяйств 80. Намечено к переселению 25 хозяйств. Единоличников нет;

с. Старое-Гутысько — колхоз один, общее количество хозяйств 86. Намечено к переселению 30 хозяйств, из них 8 — единоличников;

с. Новое-Гутысько Старо-Гутыського сельсовета, колхоз один, общее количество хозяйств 50. Намечено к переселению 20 хозяйств, из них 6 — единоличников;

с. Малая-Рогоща — колхоз один, общее количество дворов 111 хозяйств. Намечено к переселению 30 хозяйств, из них 12 — единоличников;

с. Спивак Велотинского сельсовета, колхоз один, количество хозяйств 47. Намечено к переселению 16 хозяйств, из них 3 — единоличников;

с. Кунев. Колхоз один, общее количество хозяйств 481. Намечено к переселению 10 хозяйств колхозников;

с. Гурщина Юськовецкого сельсовета. Колхоз один, общее количество хозяйств 107. Намечено к переселению 10 хозяйств из них 2 — единоличника.

В связи с этим встает вопрос о колхозах в которых остается незначительное количество хозяйств, как-то:

1. Хотень Второй — из 228 хозяйств намечено к переселению 150, а остается 78, по этому колхозу мы вносим предложение соединить его с соседним колхозом, а именно, Хотень Первый. Целесообразность в этом та, что колхоз Хотень Второй имеет землю за 7 км от населенного пункта.

2. По Стороническому сельсовету нами намечаются следующие мероприятия: из имеющихся двух колхозов в самом селе Стороните и приписном селе Кустарная, слить таковые в один колхоз, присоединив колхоз из с. Кустарная к колхозу с. Стороните. Этим мероприятием ликвидируются два хутора, разбросанных по лесу.

3. По Дорогащанскому сельсовету нами намечены следующие мероприятия: имеющиеся два колхоза слить в один, так как колхоз, состоящий из 30 хозяйств в приписном селе Дидова Гора, присоединить к колхозу с.Дорогоща, где освобождается после данного переселения 35 домов.

4. По Куневскому сельсовету нами намечены следующие мероприятия: приписной хутор Мижилиски, который разбросан по лесу в радиусе до трех км, ликвидировать, оставшийся там колхоз влить в один из колхозов с. Борисов откуда намечено к переселению 37 хозяйств.

Секретар РПК Волошинов

ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 423. — Арк. 6. Оригінал. Машинопис.

№ 88

Постанова бюро Вінницького обкому КП(б)У про підготовку до депортації „політично неблагонадійного населення“

17 травня 1936 р.
Окрема тека

Слухали: Інформація тов. Соколінського про стан підготовчої роботи по переселенню.

Постановили: Інформацію тов. Соколінського прийняти до відома.

Схвалити роботу комісії по підбору контингентів переселенців. Зобов'язати уповноважених обласної комісії та райвідділи НКВД сумлінно перевірити списки переселенців чи серед родин переселенців нема родин червоноармійців та комсомольців. Виявлені родини червоноармійців та комсомольців зі списку переселенців виключити, замінивши їх резервом[1].

Про наслідки цієї перевірки і виконання цієї директиви зобов'язати уповноважених обласної комісії та райвідділи НКВД сповістити обласну комісію спеціальною запискою не пізніше 25 травня.

Просити ЦК КП(б)У прискорити розасигнування коштів на переселення і кредитів для колгоспів на розплату за трудодні, посіви та викуп будівель переселяємих.

Просити ЦК КП(б)У зобов'язати Наркомохорони здоров'я перевести Облздоровідділу необхідні кошти для медобслуговування переселенців.

Прийняти до відому постанову ЦК КП(б)У від 15 травня про забезпечення переселенців підводами в порядку трудгужповинності.

Дати про це вказівки на місці.

Секретар обкому КП(б)У Р.Бегайло

ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 3, спр. 362. — Арк. 6. Оригінал. Машинопис. Опуб.: Політичні репресії на Поділлі (20 — 30 — і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 116.

Примітка.

1. Існування „резерву“ якнайкраще підтверджує тезу про етнічну спрямованість депортації.

№ 89

Протокол № 33 закритого засідання Солобковецького райкому КП(б)У та районного партактиву щодо закритого листа ЦК ВКП(б) про „терористичну діяльність троцькістсько-зінов'євського контрреволюційного блоку“ від 29-го липня 1936 року[1]

7 серпня 1936 р.

Присутні: члени Райкому т.т. Івашкевіч, Дубнюк, Горбачов, Андрійчук, Брижко, інструктор РК т. Павлов З., керсправами РК т. Сопілко. Райпартактив: т. т. Бичков, Біндер, Танчик, Онищук, Карпов-Карасьов, Кондратюк, Середняк, Вінницький.

Слухали:

Закритий лист ЦК ВКП(б) від 29 липня 1936 р. про терористичну діяльність троцькістсько-зінов'євського контрреволюційного блоку.

(тов. Івашкевіч)

Висловились:

Тов. Горбачов, який зазначає, що нам потрібно ще вище піднімати більшовицьку пильність і більшовицьку непримиренність до ворога партії. Зокрема по відношенню бувших членів партії, які виключені з партії.

Наводить приклади, що в районі є багато бувших петлюрівців і бувших білогвардійців, що в районі є ще залишки від Пільно-Тернавського повстання яке було в 1931 році, а також, що в район приїжджає багато всяких непевних людей, зокрема ті, які в інших парторганізаціях виключені з партії, а за цими усіма людьми треба пильно слідкувати.

Далі тов. Горбачов відмічає, що внаслідок деякого послаблення з боку окремих первинних парторганізацій більшовицької пильності, а також і з боку тих комуністів, що працюють на селах в колгоспах, які послабили свою увагу до переведення масово-політичної роботи, ми маємо випадки активізації окремих груп церковників, що проводять свою роботу за відкриття церквів, а там де церковники вважають, що їхні намагання до відкриття церкви не дадуть ніяких наслідків, то вони провадять роботу по організації різних сект, зокрема суботників.

Тов. Дубнюк відмічає, що потрібно звернути увагу всієї парторганізації району, усіх комуністів де би вони не працювали на підняття більшовицької пильності. Зазначає, що хоча Непочатова, як троцькіста викрито під час перевірки партдокументів, а його посібників та співучасників не виявлено, а треба було б все таки цією справою і зараз зайнятись, щоб виявити його співучасників.

Далі тов. Дубнюк відмічає, що парторганізації повинні піднімати пильність усіх працівників радянських, кооперативних та громадських організацій і установ. Також потрібно, щоб у школах партосвіти пропагандисти звертали більш уваги на те, щоб слухачі добре проробляли і засвоювали моменти боротьби партії з контрреволюційним троцькізмом і зінов'євцями, що об'єднались в контрреволюційний блок.

Тов. Середняк відмічає, що потрібно звернути більш уваги на догляд за станцією Дунаєвцями, на якій досить багато людей вештається без всякого заняття й які можуть проводити відповідну роботу.

Далі відмічає, що первинна парторганізація „Заготзерно" працює недостатньо, свою пильність послабила, наслідком чого класово-ворожі елементи, будуючи помешкання культчайні при елеваторові, на даху виклали хрести. Також звертає увагу на те, що в МТС ремонт двигунів до молотарок провів дуже погано, наслідком чого майже 50 процентів двигунів не могли з початку працювати, а це безумовно було скеровано на підрив своєчасної молотьби, а звідси і зрив виконання плану хлібоздачі.

Тов. Танчик зазначає, що в районі за останній час ми маємо багато випадків активізації різних спекулянтів. Найбільш займаються спекуляцією ті, що не зайняті ніякою роботою. Наприклад можна навести Марецького, який виключений з партії і зараз живе в с. Савинцях. Цей Марецький займається спекуляцією та

самогоноварінням. Далі зазначає, що нам потрібно посилити охорону приміщень державних, кооперативних та громадських установ і організацій.

Тов. Павлов зазначає, що під час переведення перевірки партдокументів, наша парторганізація значно очистилась від ворогів партії, але не потрібно забувати про те, що ще не всі вороги вигнані з партії, а звідси випливає завдання, що ми повинні максимально підняті більшовицьку пильність і провадити дальше очищення рядів партії від класово-ворожих елементів.

Далі тов. Павлов зазначає, що Марецький дійсно нічого не робить, займається спекуляцією та самогоноварінням. Потрібно звернути увагу на те, що виключений колись з партії Філіповіч чого то часто приїздить в с. Савинці, треба слідкувати, щоб часом він там не займався контрреволюційною діяльністю.

Також відмічає, що в с. Свинцях, наслідком деякого послаблення пильності з боку первинної парторганізації, церковники почали активізувати свою роботу по збору підписів за відкриття церкви і тут беруть участь не тільки українці, а навіть поляки, які теж дали свої підписи за відкриття церкви. Також наводить приклад, що син Стайничого, який знаходиться на висилці, 1/IV-36 р. біля молотарки зірвав стінну газету, яка там була випущена, за зрив стінгазети ми Стайничого передамо в суд.

Тов. Біндер зупиняється на тому, що після виключення Непочатова з партії як троцькіста, треба було ширше зайнятись питанням виявлення співучасників Непочатова, особливо треба ще й зараз детально вивчити, що з себе уявляє Френкель, якому Непочатов давав читати „Уроки октября“ Троцького.

Далі тов. Біндер відмічає, що в Гладкого, який теж виключений з партії, під час перевірки партдокументів знайдено 8 різних інструкцій про перехід за кордон, також знайдено таємне листування фракції ВКК, на що він не мав ніякого права тримати у себе такі документи.

Тов. Брижко відмічає, що парторганізації МТС потрібно максимально підняти свою більшовицьку пильність, маючи на увазі те, що в майстернях МТС працює значна частина робітників, що мають за собою темне минуле й за їхньою роботою треба слідкувати.

Далі зупиняється на роботі колгоспу села Поль-Тернава де головою колгоспу працює кандидат партії тов. Лавров, що недостатньо проявляє пильності в своїй роботі, а там треба бути пильним, тому що в 1931 році там було повстання проти радвлади й після нього в селі ще є деякі залишки, що можуть проводити антирадянську роботу.

Тов. Івашкевич зупиняється на окремих моментах, що їх виявлено під час перевірки партдокументів, зокрема зазначає, що коли було викрито і виключено з партії троцькіста Непочатова то окремі комуністи припускали думку, що Непочатов мабуть випадково висловлював троцькістські думки і що тут якась випадковість. Треба ще раз твердо зазначити, що тут ніякої випадковості бути не може, Непочатов був як найзлішим троцькістом, він свою роботу проводив замасковано, а райком припустив політичну близорукість, що не викрив його своєчасно. Треба й далі провадити роботу, щоб виявити співучасників Непочатова.

Далі тов. Івашкевич зупиняється на окремих моментах роботи Райвиконкому, первинних парторганізацій та інших установ і організацій, що первинні парторганізації

й кожен зокрема комуніст повинен піднімати більшовицьку пильність і непримиренність у боротьбі проти ворогів партії.

Ухвалили:

Прочитавши й обговоривши закритого листа ЦК ВКП(б) від 29 липня 1936 року про терористичну діяльність троцкістсько-зінов'євського контрреволюційного блоку, Солобковецький райком КП(б)У вкупі з Райпартактивом цілком і повнотою схвальності приєднується до оцінки і висновків ЦК ВКП(б), зроблених в листі від 29/VII про терористичну діяльність троцкістсько-зінов'євського контрреволюційного блоку.

Райком КП(б)У з Райпартактивом з великим обуренням та більшовицькою ненавистю до ворогів партії відмічають, що об'єднаний центр троцькістсько-зінов'євського контрреволюційного блоку своєю основною задачею ставив убивство вождів нашої партії, зокрема тов. Сталіна.

Райком КП(б)У вкупі з Райпартактивом вимагають, аби до викритих контрреволюційних терористичних груп та їх керівників було вжито найсуворіших, нещадних заходів, як до злючих ворогів радянської влади та зрадників нашої соціалістичної батьківщини.

Важливішим висновком з викритих та точно встановлених фактів контрреволюційної діяльності троцькістів-зінонов'євців є необхідність максимального піднесення більшовицької революційної пильності.

Потрібно засудити охорону любимих партією й усіма працюючими всього світу вождів нашої комуністичної партії.

Не забувати уроків перевірки партдокументів, зокрема по нашій парторганізації, яка в великій мірі була засмічена ворогами партії, зокрема шпіонами та троцькістами, маючи на увазі, що: „невід'ємною якістю кожного більшовика в сучасних умовах повинно бути вміння розпізнавати ворога партії, хоч би й як добре він був замаскований" (з листа ЦК ВКП(б) від 29 липня б. р.).

Встановити пильний нагляд за виключеними з партії, зокрема за тими особами, що виключені з партії іншими парторганізаціями, що прибули й працюють в нашому районі.

Оскільки троцькісти та зінов'євці об'єднують в боротьбі проти радянської влади всіх ворогів працюючих мас — шпіонів, білогвардійців, куркулів та інших. Райком КП(б)У вкупі з райпартактивом вважають необхідним мобілізувати всю парторганізацію на піднесення більшовицької пильності всіх комуністів, на всіх ділянках роботи, де би вони не працювали.

Відмічаючи пожвавлення антирадянської діяльності церковників і різних сект за останній час в селах нашого району (Глушківці, Солобківці, Сприсівка), партгрупі РВК потрібно прискорити перетворення церков під культурні установи — колбуди, клуби, а де непридатні для цього, прискорити розбір таких і використати будівельний матеріал для шкіл, колбудів та колгоспів.

Посилити переведення антирелігійної пропаганди серед трудящих мас району.

Зважаючи на те, що в районі є ще значна кількість (біля 1000) одноосібних господарств, серед яких майже не переводиться масової роботи, що використовують класові вороги, наслідком чого серед частини одноосібників панують нездорові настрої, які впливають на відсталі окремі групи колгоспників, вважати за необхідне рішуче

посилити організаційну та масово-політичну роботу серед одноосібних господарств і добитись залучення їх до колгоспів у цьому році.

Посилити пильний догляд та контроль над роботою шкіл і культосвітніх установ у районі. Постанову ЦК ВКП(б) від 4/VII-36 р. „Про педагогічні перекручення в системі НКО“ проробити на зборах первинних і партійних і КСМ організацій та серед вчительства, вилучити з бібліотек всю педагогічну літературу та провести роз'яснювальну роботу серед батьків про значення радянської педагогіки та педагога й про шкідливість педології.

При вивченні історії ВКП(б) в мережі партосвіти ще більш гостро підкреслювати контрреволюційну суть поглядів троцькістів і зінов'євців.

Секретар РК КП(б)У Івашкевіч[2]

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 378. — Арк. 75 — 78. Оригінал. Машинопис.

Примітки.

1. „Закрытое письмо ЦК ВКП(б) о террористической деятельности троцкистско-зиновьевского контрреволюционного блока“ опубліковане в: Реабилитация. Политические процессы 30-50-х годов. — М.: Издательство политической литературы, 1991. — С. 196 –210.

2. Лист активно обговорювався в усіх районних партійних осередках і спровокував чергову перевірку на лояльність. В доповідній записці секретаря Шепетівського райкому КП(б)У Романенка секретарю Вінницькому обкому КП(б)У про розгляд Закритого листа ЦК ВКП(б) щодо „терористичної діяльності троцкістсько-зінов'євського контрреволюційного блоку“, підготовленій 24 серпня 1936 р., вказувалося: „Шепетовский райком КП(б)У извещает, что первый материал по проработке письма в форме протокола закрытого бюро РК КП(б)У совместно с запрошенным партактивом от 7 августа 1936 г. был послан в Обком, Окружком и ЦК. После получения телеграммы с обкома и решения прокуратуры о привлечении к судебной ответственности троцкистско-зиновьевского контрреволюционного террористического блока, нами были проведены митинги на производствах и транспорте. 19 августа 1936 г. было проведено специальное совещание секретарей и парторгов, а 20 августа семинар пропагандистов по проработке тех официальных материалов, которые были освещены в газетах „Правде“, „Коммунисте“ и „Большевицкой правде“ за 15-16-17 августа, а также 20 августа был получен обвинительный акт, который так же проработан с пропагандистами. После получения обвинительного акта были проведены собрания, беседы на производствах, в колхозах по его проработке. Помещенные в газетах материалы от 22/VIII начали так же прорабатывать в партшколах. 23/VIII 36 г. было проведено районное собрание кандидатов партии по вопросу о подготовке их к приему в действительные члены партии, а так же был проработан вопрос о контрреволюционной террористической деятельности троцкистско-зиновьевского блока. В результате проработки и тех информационных материалов, которые собраны из выступлений членов и кандидатов партии, рабочих, колхозников, заявлений отдельных коммунистов в РК КП(б)У выявлено такие факты:

1. Биленко Михаил Гдалевич член партии с 1927 г., директор Шепетовского птахокомбината, у которого при проверке партдокументов был задержан партбилет на долгое время за отсутствия документов, подтверждающих время приема из парторганизации, которая принимала в партию, обмен партдокументов прошел. Из заявлений коммунистов (Ковальчука и Гольдштейна) Биленко работал в 1927-1928 гг. секретарем партячейки при Антонинском сахзаводе и принадлежал к

троцкистской группировке, в которую входило целый ряд троцкистов, а именно: (Прокопчук член партии с 1924 г., прошел проверку и обмен партдокументов по Изяславской парторганизации и работает теперь там директором кирпичного завода, исключался с партии перед проверкой за побои рабочего. Во время проверки партдокументов парторганизация долго билась над пребыванием его в красной армии. Прокопчук получил от Троцкого лично фотокарточку с собакой и ружьем в вагоне, сфотографированный во время высылки Троцкого из СССР. Карточку видел кандидат партии Шепетовки Ковальчук (его заявление).

2. Савчук, бывший директор Антонинского сахарного завода в 1926-27 г.г., а 1924-25 г.г. бывший секретарь Шепетовского Окрисполкома, теперь работает в Москве сахартресте (не точно проверено). Савчук имел судовые дела за расстрел коммунистов по Сибирскому фронту. Савчук приезжал к Биленку в Шепетовку в 1935 г. о чем Биленко никому не говорил. Савчук главный организатор по Антонинах троцкистской группировки.

3. Крутько, бывший член партии, бывший начальник Антонинского района, исключен за троцкизм, сейчас работает в Шепетовке на сахарном, чернорабочим, а завербован на работу в Шепетовку Биленком. Работал в птахокомбинате под руководством Биленко, на работе прогорел, имел судимость, видимо Биленко после того „отказался" от Крутько. Характерно во время проработки официальных материалов на семинаре пропагандистов 20/VIII, на котором был присутствующим и Биленко, как пропагандист кандидатской школы, Биленко ни слова не сказал о троцкистах, тем более о группировке, которая была ему известна и о самом Крутьке, о котором всплыл вопрос на семинаре. Когда другие пропагандисты рассказывали о Крутьке, а потом сослались на Биленко, о том, что он, старший ветеран Шепетовки и знает всю историю борьбы он ответил: „что же я скажу о Крутьке, все сказали", речь шла, между прочим, о бывшем троцкистском гнезде на Шепетовском сахзаводе в 1927-1928 гг. Крутько задели мимоходом, о Антонинском сахзаводе о троцкистской группировке и живых носителях, которые есть теперь и известные выяснено позже, Биленко не сказал.

4. Харчук, член партии первичной парторганизации колхоза им. Сталина, с. Судилкова, тракторист, бывший участник троцкистской группировки по Антонинах, бывший рабочий — колбасник, тоже сюда привезен Биленком одновременно с Крутьком. Харчук в 1933 г. был послан на работу предколхоза, работу провалил, после этого он работал парторгом первичной парторганизации колхоза им. Сталина, работу развалил. Первичная парторганизация исключила его из членов партии, райкомом он восстановлен с партвзысканием, проверку и обмен партдокументов прошел. Он, как и Биленко скрыли о том, что принадлежали к троцкистской группировке. Биленко настолько держал себя во время проверки и обмена партдокументов флегматично в тоже время скрыто, что было трудно выяснить все эти факты.

Кроме этого, поступило ряд устных заявлений от коммунистов о ряде лиц, принадлежавших в свое время к троцкизму по Шепетовке, но сейчас трудно восстановить их место работы, а именно:

1. Кловродзе, бывший член старого Шепетовского ОПК, участник троцкизму. За неточными данными о нем ставился вопрос на бюро бывшего ОПК (до ликвидации старых округов), в последнее время по заявлениям коммунистов (Голдштейна), он работал в укрпродовоче в Киеве.

2. Бортников, бывший директор Шепетовского кирпичного завода 1931-1932 г.г., во время пребывания секретарем Шепетовского РК КП(б)У тов. Дашкевича разбирался вопрос о троцкизме, участником которого он был во время своей работы по Заславу. Бортников уехал из Шепетовки на работу в Винницу и сейчас будто там работает, а где именно не известно.

3. Котик по материалам комиссии по чистке проходит, как троцкист, был исключен из партии, в 1936 г. Винницкой ПКК восстановлен в рядах партии. Коммунисты Голдштейн и Ковальчук заявляют, что он троцкист, при этом ссылаются на доказательства коммунистов Шепетовской парторганизации. Котик работает в настоящее время в Камянец-Подольском, адвокатом.

4. Рудаков, бывший в свое время секретарем парторганизации Шепетовского сахзавода, бывший троцкист, сейчас не известно где он проживает.
5. Бондаренко, бывший председатель окрсоюза сахарников старых округов, выдвинутый Томским на должность секретаря ЦК союза сахарников Украины, где будто он работает до сих пор.
6. Покотилов — член партии ст. Шепетовки, троцкист, о котором поданы материалы в окргазете „Шлях Жовтня" за 21 июля 1936 года. На Покотилова не утвержден акт проверки партдокументов, он нового партбилета еще не получил.
7. Скебердис — член партии, заведующий Окрвнуторгом в Шепетовке, который был исключен пленумом Шепетовского РК КП(б)У во время проверки партдокументов за связь со своим братом троцкистом, брат исключен из партии, как троцкист, а потом восстановлен обкомом КП(б)У, сейчас при судебном процессе троцкистско-зиновьевского террористического блока молчаливо относится к этому делу, как говорят коммунисты „переживает".
8. Дубовый Авраам, инспектор Шепетовского горфинотдела, беспартийный, бывший член партии, за неточными данными, исключался в каком-то институте за троцкизм. При обсуждении материалов процесса над троцкистской бандой долго молчал, дабы не сказать свое мнение, что предпринять с этой бандой. (Заявление Голдштейна).
9. Флейтман, исключен во время чистки партии, как склочник, левацкий загибщик, а теперь везде на совещаниях, собраниях коммунисты заявляют, что он ярый троцкист, сейчас работает преподавателем в 3-ей Украинской школе Шепетовки (из выступления т. т. Загребельной и Стецюка).
10. Александров, бывший лектор Шепетовской совпартшкоы, старался смазать по делу зиновьевской контрреволюционной группы после убийства С.М. Кирова. Сейчас работает в Бердова спецотдел РВК. (Из выступлений члена бюро Загребельной).
Все эти факты и материалы требуют тщательной дальнейшей проработки и проверки, как по линии РК КП(б)У, так и других органов.
Контрреволюционные разговоры библиотекаря Шепетовской библиотеки Ковальского о том, что речь т. Сталина на первом Стахановском совещании не литературна и не имеет большого значения, сейчас это проверается органами НКВД. В отдельных местах при проработке материалов о контрреволюционной деятельности троцкистов-зиновьевцев есть такие характерные отрицательные антипартийные вопросы и разговоры (в большинстве случаев из частных бесед), например, при обсуждении судебного процесса в промхарчартели с. Судилкова кандидату партии Ланда (бывший член партии, исключен во время обмена партдокументов ОПК, восстановлен в кандидатах), был задан вопрос бухгалтером этой артели Гильердом в таком духе: „сейчас проходит судебный процесс о троцкизме, когда расстреляют Зиновьева, Каменева, то не помстятся ли за это фашисты над Тельманом". С этим вопросом Ланда пришел в партшколу 22 августа1936 г. Кучер парторг территориальной парторганизации м. Судилков этого же числа пришел на партшколу с таким вопросом: „как могло случиться, что Троцкий сейчас очутился в таборе контрреволюции, когда он раньше был активен, выступал против царя и боролся за советскую власть?". Информация инструктора РК КП(б)У Озаривич, эти вопросы возникли в ткацкой артели. Работник аппарата Окрисполкома Грицюк, бывший член партии в частной беседе заявил, если бы они из другой нации, то их бы давно расстреляли, а так…(из выступления кандидата партии на собрании кандидатов партии Ковальчука). Рабочий сахзавода Курис после того, как горсовет обязывал привести в порядок квартиру, побелить, он это дело связал с процессом таким образом: „там коммунисты судят людей, а нас тут милиция бьет, заставляет хаты мазать", (из выступления кандидата партии т. Вергера).
Не останавливаясь на тех отзывах рабочих, колхозников, на тех общих возмущениях контрреволюционной террористической деятельности троцкистско-зиновьевского блока и

настойчивых требованиях их расстрела, следует отметить, что ряд перечисленных фактов свидетельствует о том, что работу, как политико-массовою разъяснительною, а так же и по другим линиям по борьбе с разбитым, но не добитым контрреволюционным троцкизмом, зиновьевщиной нужно тем более усилить. Сейчас приступили к проработке приговора суда среди рабочих и колхозников.Секретар Шепетовского РК КП(б)У Романенко". Див.: ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 426. — Арк. 14 — 17.

№ 90

З доповідної записки секретаря окружкому КП(б)У Корженка секретарю Вінницького обкому КП(б)У Бегайлу про „виявлення троцькістів і їх агентів в парторганізаціях Кам'янець-Подільського округу"

26 вересня 1936 р.
Цілком таємно

Під час проробки закритого листа ЦК ВКП(б) від 29 липня 1936 р. і в процесі дальшої проробки матеріалів процесу над троцькістсько-зінов'євським контрреволюційним блоком, в районних парторганізаціях виявлено ряд троцькістів і їх агентів.

Оринінський район: постановою бюро Оринінського райкому 18 червня 1936 р. виключено із партії троцькіста Радіса, який в 1927 році, будучи на кожзаводі в м. Бердичеві, належав до троцькістської опозиції, підписав платформу „83", допомагав грошима троцькістській групіровці, читав заборонену троцькістську літературу.

При обміні партдокументів Радіс скрив своє перебування в троцькістській опозиції. Радіса викрито як троцькіста й заарештовано. Як виявилось пізніше, Радіс мав зв'язок з троцькістом — директором Бердичівського кожзаводу Свирським, який наїжджав до нього в Оринін „гостювати", а також зв'язок з директором Кам'янець-Подільської держшвейфабрики, який теж сюди приїхав з Бердичева — Нісгурецьким. (Справу Нісгурецького про належність його до троцькістів, Кам'янецький райком розслідує).

Після арешту Радіса у нього в Ориніні знайшлись його агенти. Бувший член партії — Шерман організував збір грошей на допомогу Радісу серед позапартійних. Для збору грошей було втягнено і групу комсомольців на чолі з комсоргом комсомольської групи при Оринінській споживчій кооперації — Бронштейном. Збір грошей проходив конспіративно. Про дії троцькістів дізнався парторг кандидатської групи при єврейській сільраді Клойз. Він знав і про збір грошей Радісу й про те, що до Радіса приїжджали троцькісти, з якими він мав зв'язок і лише пізніше, коли гроші вже були передані Радісу, Клойз повідомив завідуючого культпромом РПК Потапова. У відповідь на це повідомлення Потапов доручив Клойзу справу розслідувати, а сам повідомив РПК на 3-й день.

Бюро Оринінського РПК, розслідувавши цю справу, оцінило її дуже м'яко. Дії Клойза констатувало, як загублення більшовицької пильності і винесло йому сувору догану з попередженням та зняття з парторга, а завідуючому культпромом Потапову винесено догану і знято з партроботи. Шермана — організатора збору грошей — бюро РПК виключило з партії. Райпрокурор Янушевський, якому було доручено провести слідство по справі Радіса, в розмовах з членами партії заявив, що „з Радіса

такий троцькіст, як з мене ксьондз“ — винесено сувору догану з попередженням та клопотанням перед обкомом про зняття з роботи.

14-го серпня біжучого року пленум Оринінського райкому під час обговорення підсумків обміну партдокументів виправив рішення бюро райкому щодо Клойза і Потапова. На пленумі виявилися нові факти дворушницької поведінки Клойза, який являючись членом райкому партії після засідання бюро 9 серпня 1936 р., на якому виключався член партії Герман, пішов на квартиру до Шермана біля 2-х годин ночі для того, щоб написати йому апеляцію про неправильне виключення його з партії і одночасно передав Шерману про всі рішення на бюро райкому з цього питання.

Пленум виключив Клойза з партії. Щодо Потапова, то пленум затвердив рішення бюро і ухвалив вивести його з членів райкому КП(б)У. Окружком КП(б)У Потапова, Шермана і Клойза виключив з партії.

Додатково з'ясовано, що голова РВК тов. Костенко дав позитивну характеристику троцькісту Радісу, а голова Бердянської сільради — кандидат партії Четверков, знав про зв'язки Радіса з Бердичевом, про приїзд до Радіса з Бердичева троцькістів (яких зараз заарештовано), і ні кому про це не заявляв.

Смотрицький район: до Смотрицького району прибув член партії Медведєв, надісланий Вінницьким цукротрестом на директора кам'яних розробок. За собою почав переманювати і своїх родичів. Одного разу Медведєв влаштував п'янку в себе на квартирі, де був присутній і парторг Підгородецький. Родич Медведєва — Нікітін працює на кам'яних розробках рахівником і живе на квартирі у Медведєва, каже, що „фашизм і комунізм це одне і теж і одне від другого не відрізняється“. Парторг Підгородецький цьому суперечив, а Медведєв на цю розмову зовсім не реагував. На другий день в їдальні Медведєв знову натрапив на цю ж саму розмову і тут він сам пояснив: „Ну що ж тут такого, у нас комунізм, а там фашизм“.

Медведєв, будучи на окружних курсах пропагандистів, мав тісний зв'язок з троцькістом Кембергом, якому співчував, коли його виключили з партії.

Бюро РПК прийняло ліберальну постанову про Медведєва, вказавши йому на те, що він недостатньо роз'яснив що таке фашизм й комунізм. Загальнорайонові партійні збори відмінили постанову бюро райкому щодо Медведєва і ухвалили виключити його з партії.

На цих райпартзборах (29 серпня 1936 р.) по питанню вироку над троцькістсько-зінов'євським блоком виступив райпрокурор Беньковський. В своїй промові Беньковський сказав: „Партія в свій час їх виділила керівниками робочого класу, а потім коли побачили, що вони не підходящі, то виділила других“. „Троцький стояв на чолі Червоної Армії і був її керівником. Партія приказала і їх розстріляли“. Загальні збори кваліфікували виступи Беньковського як вихваляння троцькістів і самого Троцького, як протаскування троцькістської пропаганди і виключили Беньковського з партії.

В Чемеровецькому районі завідуючий райвідділом зв'язку член партії Максимов, в минулому з 1917 по 1918 рр. належав до партії есерів, син дрібного крамаря. До революції працював поштовим чиновником і після революції весь час на роботі по зв'язку.

В серпні місяці в день появи в газетах обвинувачуваного висновку щодо троцькістсько-зінов'євського контрреволюційного блоку, Максимов зустрівшись із своїм

парторгом Бусориним, розмовляючи про процес над контрреволюційною бандою, назвав це „безобразієм". „По моєму, — каже він, — це не що інше, як особисті рахунки".

Первинна парторганізація розмову Максимова, оцінила, як антипартійний і контрреволюційний виступ, виключила більшістю голосів його з партії.

Рішенням бюро райкому підтверджено постанову первинної парторганізації — виключено Максимова з партії за протаскування контрреволюційної троцькістської пропаганди. Коли у Максимова відібрали партквиток — він заявив: „Убили Зінов'єва, убили й мене".

Члену партії Тафлеву за проявлення гнилого лібералізму — відмову вирішувати питання на первинній парторганізації — винесено сувору догану з попередженням із занесенням в особисту справу. Члену партії Ананьєвій — догану з занесенням в особисту справу.

Кам'янецький район: до Кам'янця приїхав член партії Гількис. Кам'янецький райком КП(б)У не перевіривши, хто такий Гількис, його минуле, посилає Гількиса інструктором держшвачфабрики.

Хто такий Гількис? Будучи на курсах профробітників у Москві у 1935 році протаскував контрреволюційну пропаганду, він говорив таке: „що якби жив до цього часу тов. Ленін, то Троцького б з партії не виключили б."

Гількис троцькіст. 19 квітня 1935 р. постановою бюро Сокольницького райкому ВКП(б)У — Москви — Гількису винесено догану за антипартійний троцькістський виступ. При обміні партдокументів Гількис домагався, щоб йому не записували догану в реєстраційний бланк, а в бесіді з секретарем райкому заявив, що він вважає винесену догану Сокольницьким райкомом за неправильну, оскільки він виступав не на зборах, а в приватній розмові.

І все ж таки при наявності цих фактів — бюро райкому не зразу розпізнало дворушника-троцькіста Гількиса. Зараз Гількиса з партії виключено.

Кам'янецький райком першого квітня біжучого року виніс постанову щодо Назвича та Карвацького, в якій записано: „Назвич і Карвацький це зробили не механічно, а явно протаскували троцькізм в ряди нашої парторганізації. Нам стає всім ясно, що вони виявили себе, як явні агенти Троцького. Назвич та Карвацький виявили себе, як явні агенти троцькізму, які пропагували троцькізм. Карвацький, не зважаючи на заборону, користувався і користується літературою з питань вивчення ленінізму, а в серпні місяці відрядив Карвацького на керівну профроботу".

Севастьянов Л. С. (директор Алебастрового заводу) говорив, що Троцького вислали з СРСР за кордон для того, щоб він провів революцію на заході і що Троцький мав заслуги перед пролетаріатом. Крім цього, називав робітників „селянська морда". Займався антисемітизмом, говорив робітникам: „Ти мене слухай, все буде добре, я тобі не який не будь жидок, а я Севастьянов". На запитання, чому немає світла на Алебастровому заводі. Севастьянов відповів: „Тому, що в Кооптасі сидить бухгалтер білогвардієць, а в нас бухгалтер єврей". Севастьянова постановою бюро Райкому КП(б)У від 24 серпня 1936 р. з партії виключено, з роботи директора знято.

Маковей (директор Кам'янецької МТС), будучи директором Ярмолинецької МТС, захищав явних троцькістів, шпіонив, зараз ігнорує рішення партійної організації.

Справа про Маковея розслідується. Постановою первинної парторганізації Маковея виключено з лав партії.

Дунаєвецький район: в Дунаєвецькій парторганізації викрито троцькістів на суконній фабриці. Директора Храмова, голову фабкому Гуревича, бувшого парторга, зараз секретар РК ЛКСМУ Бродський бувшого завідуючого ТНБ Шульмана (в червні заарештований НКВС) і культробітника фабкому Львова. […] Вся ця група — Храмов, Бродський, і Гуревич — з партії виключені.

Коли перша група — Храмов, Бродський, Гуревич, Шульман, — прибули з других місць, то в Дунаєвцях були місцеві троцькісти. Шамронин — раніш виключений і Ройзнер — будучи кандидатом в члени бюро райкому видав позитивну характеристику виключеним з партії активним троцькістам — Шамронину, Гнізюку і Гордзієвському (заарештованим). Крім цього, Ройзнер видав також у 1936 р. позитивні характеристики бувшим крамарям, спекулянтам та німецько підданим. Ройзнера з партії виключено.

Дальнішу розробку всіх троцькістів, правих опортуністів, українських націоналістів — розробляємо по кожній первинній парторганізації.

Секретар окружкому КП(б)У Корженко

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 369. — Арк. 230 — 246. Оригінал. Машинопис.

№ 91

З листа працівника Славутського райздороввідділу члена КП(б)У І. Г. Лаврика в ЦК КП(б)У про факти діяльності „славутських троцькістських піддубків та їх підсобників“

[не раніше 29 серпня 1936 р.]

Ще XV з’їзд нашої партії в 1927 р. про троцькістський блок розглядав троцькізм, як меншовизм в його своєрідній троцькістській формі — заперечення соц[іалістичного] характеру радянських державних підприємств, заперечення можливості і переможного соц[іалістичного] будівництва в нашій країні, заперечення політики — спілки роб[ітничого] класу з основними межами селянства, заперечення пролетарської диктатури в СРСР, заперечення організаційних принципів більшовизму — відстоюючи політику розколу ВКП(б) та Комінтерну, аж до організації контрреволюційної боротьби проти СРСР. […]

А от в Славуті цього ще й досі не розуміють. 28 та 29 серпня в Славуті відбулись збори райпартактиву, які дійсно були історичними для всієї Славутської парторганізації тому, що на цих зборах вперше була по-справжньому розгорнута критика та самокритика. Вперше заговорили навіть комуністи, які до цього часу ще не виступили.

Ці збори явились могутньою демонстрацією безмежної відданості та любові до вождя народів т. Сталіна, ще більшої єдності та згуртованості своїх лав навколо ЦК ВКП(б) та т. Сталіна!

Але ж одноразово з цим треба відзначити і негативний бік в роботі райпартактиву, збори якого були проведені хоч організаційно добре, але не на належній ідейно-політичній

височині. Хоча на зборах були вскриті кричущі факти гнилого лібералізму до прямих ворогів — піддубків Троцького з боку первинних парторганізацій райвиконкому, райпарткому, військбуду і т. д. і навіть самого бюро РК КП(б)У. Збори райпартактиву до кінця не довели справи, обмежив лише викриттям фактів, не давши їм і людям відповідної оцінки і відсічі, як орган[ізаційними] та політ[ичними] заходами. Збори обмежились в резолюції своїй лише проханням до РПК розслідувати, розібрати і т.д. Тоді як в дійсності збори райпартактиву, викривши факти контр[революційних] дій прямих ворогів та їх підсобників, повинні були зі всією найжорстокішою більшовицькою Ленінсько-Сталінською непримиренністю до ворогів, дати їм відповідну відсіч і організаційних висновків.

Але цього не сталося. Питання залишилось відкритим на зборах, не доведеним до кінця. Почнемо з висвітлення фактів, подій, які сталися на зборах райпартактива 28-29 серпня [19]36 р.

1. Підлий троцькістський піддубок Владіміров (завідуючий райфінвідділом) та білобандит Шабельний (завідуючий шлявідділом) з парткитками в кишені протягом року не дивлячись на неодноразові сигнали про їх відкриту контр[революційну] наклепницьку роботу на партію, про їх шкідницьку контр[революційну] роботу в рад[янському] апараті, ні парторганізація РВК, ні РПК не зважили на сигнали рядових членів партії і ці бандити продовжували орудувати в рад[янських] установах, залишаючись членами партії. Минуло вже більше року, як ворог Владіміров на партзборах РВК, заявив, що перевірка партійних лав висить над головами комуністів, як африканський меч. Шабельний на цих же зборах заявив, що перевірка гнітить його, як комуніста. Яке ж справжнє лице цих ворогів? Виявляється, що Владіміров не вперше робить наклепи на партію. Ще в 1922 р. на ком[уністичній] фракції з'їзду Рад Владіміров голосував проти рішень ком[уністичної] фракції. Вже в 1936 р. Владіміров, як керівник гуртка по вивченню програми Комінтерну заявив на заняттях цього гуртка: „Англійські консерватори так само, як і ми однаково відносяться до іспанських фашистів". Працюючи зав[ідуючим] райфінвідділом Владіміров остаточно розклав весь апарат райфінвідділу перекручуванням рад[янської] фін[ансової] політики на селі, розтрати, зловживання робітниками апарату своїм службовим станом, користуються безплатно послугами перукарень, ресторанів, пивних і т. д. В апараті процвітають сімейність, склока, пияцтво, організація великих банкетів за рах[унок] налогу з обороту і т.д.

Шабельний, як виявилось, приховав від партії свою службу в Денікіна і лише незаперечливими фактами доказу цього з боку, коли командира червоного полку т. Шестопалова, цей білобандит змушений був визнати своє білобандитське минуле. Явними підсобниками ворогів Владімірова та Шабельного є секретар парткому парторганізації РВК Рабіновіч, члени бюро Купченко — голова РВК, Балін — голова міськради, які навіть після того, коли винесли ворогам ліберальну резолюцію — сувору догану з попередженням, та ж сама парторганізація, присипляючи далі більшовицьку пильність своєї організації, через короткий час виносе повторну постанову про зняття суворих доган Владімірову та Шабельному, а бюро РПК по ліберальному поставилось до цього, підтвердило постанову парторган[ізації] РВК і видало цим ворогам нові парквитки.

Голова РВК Купченко, як член бюро РПК та паркому РВК, одержавши заяву про службу в Денікіна Шабельного, поспішив видати йому команд[ировочне] посвідчення і видав 500 крб. на поїздку до дому для своєї реабілітації, підібравши собі фальшивих документів. Це йому вдалось зробити. Парторган[ізація] РВК та РПК на цьому заспокоїлись, аж доки (через цілий рік) не були знову примушені незаперечливими фактами констатувати білобандитське обличчя Шабельного. В 1935 р. Купченко при активній допомозі викрав з державної каси 5000 крб. і в цьому році вже більш 3000 крб. у вигляді авансованих в рах[унок] командировочних. Але не дивлячись на ревізійні акти, в яких було запропоновано Купченко повернути незаконно взяті ним гроші, на які не пред'явлено ніяких виправдовуючих документів. Купченко не лише не повернув, а в цьому році продовжує обкрадати державну касу для своїх власних потреб. Про все це знає не лише Владіміров, а і інспект[ор] бюджету Штенберг, який заявив: „Жалко Купченко, він парень хороший, пусть берет деньги!".

Президіум Шепетівського ОВК, розглядаючи справу Купченко, виніс йому сувору догану з попередженням, запропонувавши повернути в держкасу викрадені гроші, на які не пред'явив ніяких виправдовуючих документів і до цього часу продовжує ігнорувати постанову ОВК. Гроші не вносе, а навпаки, ще й зайняв більш 3000 крб. в касі держави. Купченко продовжує знущатись не лише з президії ОВК, а знущається повсякдень з голів колгоспів, сільських рад, з колгоспників.

Як це неодноразово подавались сигнали про затиск самокритики в РВК з боку голови Купченко, то на це ніхто не зважує, навіть т. Горлінський — секретар Шепетівського ОПК порадив поговорити з Купченко з глазу на глаз, може він виправиться, з свого боку ніяких заходів не прийняв. Про Купченко розмовляють в Славуті так, що в Купченка є сильна рука в Вінниці, яка міцно захищає Купченко. Тому він навіть постанови Шепет[івського] ОВК ігнорує. В цій таки парторганізації РВК крім кубельца ворогів та їх підсобників, про яких вже була річ вище, корисно пригадати ще про деяких осіб — це член партії Майбородський — зав[ідуючий] райвно, пропагандист РПК, протаскував контрреволюційну зінов'євську теорію про те, що опора радвлади на селі є одноосібник, крім колгоспника.

Він же стверджував на другому занятті своєї партшколи про те, що Отто-Бауер теж за побудову соціалізму в нашій країні, але ж іншими методами. […]

У ворогів Владімірова та Шабельного знайшлись підсобники, захисники. Крім гнилих лібералів Рабіновіча, Купченко, Баліна, у Владімірова знайшовся собутильник, друг член партії Карпенко — райпрокурор, явний підсобник, захисник ворога Владімірова, злочинець, зрадник роб[ітничого] класа належної відсічі не одержав від райпарторганізації. Ще в грудні місяці 1935 р. на загально-парт[ійних] зборах заявив, що він Карпенко „добре знає Владімірова, як свою людину, партизана, але Владіміров вибовтує не те, що слід".

29 серпня Карпенко знову повторює своє твердження на зборах райпартактиву (вже після виключення Владімірова з партії) про те, що Владимиров був хорошим комуністом. […]

Цей замаскований підсобник ворогів — Карпенко намагався довести на райпартактиві про те, що він не був згоден з рішенням ЦК про виселення Троцького за

межі Рад[янського] Союзу, що нібито він ще тоді відстоював свій „тезис“ в розгорнутий в той час парт[ійній] дискусії „судити Троцького зараз і невипускати за межі Рад[янського] Союзу“. Цей пророк теж не одержав відпов[ідної] відсічі від активу за свій контррев[олюційний] наклеп на ЦК, а значить і на т. Сталіна.

Всім відомо, […] що Карпенко з Владіміровим старі друзі, собутильники, міцні спільники в своїх контррев[олюційних] діях проти комун[істичної] партії та радвлади. […] В „Комуністі“, газеті ЦК КП(б)У, центр[альній] газеті „Дер Штерн“ неодноразово друкувались сигнали про дії прокурора Карпенко як гнилого ліберала до ворогів радвлади, але ж справою Карпенко ніхто не займався ще як слід і тому Карпенко безкарно орудує в Славуті попираючи, топчачи рад[янські] закони. Місцева редакція та її редактор т. Бобець наводив теж багато фактів контррев[олюційної] роботи прокурора, але ж сигнали редактора поки що теж залишились без наслідків. Порушення рев[олюційної] законності на кожному кроці життя району — процвітання спекуляції, потурання розкрадання соцвласності, кричущі факти, перекручення фін[ансової] політики на селі, сліпота до переслідувачів селькорів і т .д. Це стиль роботи злочинця Карпенко. Не випадково, що РПК про всі ці події добре знав, але ж поставився по-ліберальному. РПК зважився виключити з партії Владимирова та Шабельного лише після сигналу окружної газети „Шлях Жовтня“, визнавши свою грубу політ[ичну] помилку в цій справі. […]

А чого вартий такий факт, якого викрито на зборах партактиву, коли члени партії Завгородній, Банчик, Тупік, Кербель вкупі з секретарем Березділвського РПК Юр’євим дав заклятому ворогові — троцькісту Родіну на руки довідку, яку використано для залишення ворога в партії.

А троцькіста Лиса — заклятого ворога радвлади працює зав[ідуючим] сільмагом. Багато комуністів виступаючи на зборах розводять руками, чому Лис в партії? Тоді як вони добре знають про те, що Лиса виключено з партії, як неприхованого троцькіста. На військбуді перв[инна] парторганізація і навіть РПК віднеслись по-ліберальному до підсобників контррев[олюціонерки] троцькистки Сонькіної з боку кол[ишнього] секретаря ПК військбуду Хусід і др. […]

Із всього цього переліку фактів видно, що:

а) перв[инна] парторганізація РВК остаточно розклалася, бо навіть більшість цієї організації або явні вороги — троцькісти, білобандити, або ж їх прямі підсобники — зрадники роб[ітничого] класу, злочинці тіж самі вороги комун[істичної] партії та Рад[янської] Влади. До них входять Владіміров, Шабельний, Купченко, Рабіновіч, Балін, Майбродський і др.

б) остаточно розклалася парторганізація райпрокуратури на чолі з ворогами Карпенком. […]

в) остаточно викрити лице двурушника-троцькиста Солодченко та його підсобників. Вжити оргзаходів до парторг[анізації] РПК.

г) негайно розслідувати справу ворогів Міжіна, Йоффе, Лиси, Завгороднього, Кербеля, Гутіка, Банчека та Юр’єва.

д) негайно розслідувати справу парторг[анізації] військбуду та кол[ишнього] секретаря її Хусід, як підсобників до троцькистки Сонькіної.

е) розслідувати справу бюро РПК старого і нового складу про його гнилий лібералізм до ворогів народу — троцькістів та їх прямих підсобників. […].

Член КП(б)У — т. Лаврик

Адреса: г. Славута, Вінницької області, райздраввідділ — Лаврику І. Г., або вул. Дзержинського № 47.

ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 347. — Арк. 1–11. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Копія листа І.Лаврика був надісланий в Шепетівський окружком КП(б)У для перевірки. В доповідній записці комісії Шепетівського окружкому КП(б)У щодо перевірки матеріалів про „славутських троцькістів піддубників та їх підсобників" вказувалося: „По матеріалам, що одержано Окружкомом КП (б)У обвинувачується: Райком КП(б)У та збори райпарткому в тому, що відбулися збори райпартактиву 28-29 серпня 1936 року, на яких викрито факти гнилого лібералізму до ворогів партії — троцькістів з боку райкому КП(б)У та первинних парторганізацій при РВК, Райкомі КП(б)У та військбуді. Райком КП(б)У та збори райпартактиву обмежилися лише викриттям фактів, не давши їм відповідної оцінки та відсічі. Збори прийняли ухвалу, в якій обмежилися лише проханням до РПК розслідувати, розібрати. Під час зборів райпартактиву 28-29 серпня: а). Райком КП(б)У та первинна парторганізація РВК не зважали на сигнали рядових комуністів і своєчасно не було вжито заходів до троцькіста Владімірова, який протягом року з партквитком в кишені працював в радянських установах, на партзборах первинної парторганізації РВК під час перевірки партдокументів відкрито виступав з контрреволюційними твердженнями „що перевірка партійних лав висить над головами комуністів, як африканський меч і що зберіганням документів, які встановлюють належність до партії займаються лакеровані комуністи". Явними підсобниками ворогів Владімірова та Шабельного є: секретар парткому парторганізації РВК Рабіновіч, член бюро райкому — голова РВК Купченко, голова Міськради т. Балін, які навіть після того, як була винесена ворогам Владімірову і Шабельному ліберальна постанова „догана" первинною парторганізацією від 28 липня 1936 року, а райкомом КП(б)У „сувора догана", то під час обміну партдокументів збори первинної парторганізації РВК на заяву Владімірова підняли клопотання перед райкомом КП(б)У про зняття „суворої догани", райком КП(б)У, віднісшись по ліберальному, підтвердив постанову первинної парторганізації РВК та зняв винесену попередньою постановою райкому „сувору догану", видавши ворогові Владімірову новий партійний квиток. Райком КП(б)У не зважився розглянути справу ворога члена партії Майбродського, який протаскував контрреволюційну — зінов'євську теорію про те, що опора радвлади на селі є одноосібник, крім колгоспника, що Отто-Бауер теж за побудову соціалізму тільки іншими методами. У Майбродського було вкрадено партійний квиток зразку 1926 року, проте райком КП(б)У видав йому партійний квиток зразку 1936 року. Не звернута увага на голову РВК т. Купченко, який ще в 1935 році у вигляді авансів викрав в держави 5 тис. крб., а в цьому році 3 тис. крб. Неодноразово подавались сигнали про затиск критики та самокритики з боку Купченко та знущання з голів колгоспів. Первинна парторганізація остаточно розклалася, більшість цієї парторганізації, або явні вороги троцькісти, білобандити, або їх прямі підсобники, зрадники робітничого класу, це є Владіміров, Шабельний, Курченко, Рабіновіч, Балін, Майбородський та інші; б). У ворогів — Владімірова та Шабельного, крім гнилих лібералів Рабіновіча, Купченко, Баліна знайшовся собутильник — друг, член партії Карпенко — Райпрокурор, який в грудні 1935 року на загальних партійних зборах заявив, що він Карпенко „добре знає Владімірова, як свою людину, партизана, але Владіміров вибовтує не те що слід".

29 серпня 1936 року, але зборах партійного активу Карпенко в виступі обминув Владімірова, чесно не відмежувався, а вигороджував себе фразою „я живу лише під одним дахом з Владіміровим і інколи випиваємо вмісці, це і все". На цьому ж активі Карпенко намагається довести, що він був не згоден з рішенням ЦК про виселення Троцького за межи Радянського Союзу і, що він відстоював свій тезис „судити Троцького зараз і не випускати за межі Радянського Союзу". В „Комуністі" газеті ЦК КП(б)У, центральній газеті „Дер Штерн" неодноразово друкувались сигнали про дії прокурора Карпенко, як гнилого ліберала до ворогів радвлади. Місцева редакція і редактор Бабиць теж багато наводив фактів контрреволюційної роботи Карпенко, як то порушення радзаконності, потурання розкраданню соцвласності, перекручення фін-політики на селі. Остаточно розклалася первинна парторганізація Райпрокуратури на чолі з ворогом Карпенком; в). Виявлено гнилий лібералізм до дворушника бувшого культпропа райкому КП(б)У Солодченко з боку первинної парторганізації РПК та самого бюро райкому КП(б)У, лібералізм Йоффе та Міжіна, що в 1935 році серед парторганізації протаскували троцькістську теорію „про неможливість побудови комунізму в одній країні", Міжін та Йоффе зараз з партійними квитками працюють в Славутській парторганізації, а Солодченко одержавши добру характеристику виїхав працювати до Києва в розпорядження ЦК КП(б)У; г). В райпарторганізації ще і досі не виключений з лав партії заклятий ворог Радвлади троцькіст Лис; д). Не вжито заходів до комуністів Загороднього, Гутіка, Кербеля, Банчка, що разом з секретарем Березdовського райкому тов. Юрьєвим дали на руки ворогові троцькістові Родіну довідку, яка використана для залишення в партії; е). Ліберальне відношення первинної парторганізації військбуду на чолі з секретарем ПК Хусіл до троцькісти Сонькіної, що працювала на військбуді, ліберальне відношення райкому КП(б)У до захисників лібералів Сонькіної, як то Хусіл та інші, що захищали Сонькіну під час виключення її з лав комсомолу.

Перевіривши перелічені факти, обвинувачення комісією встановлено:

1). Обвинувачення райкому КП(б)У та первинної парторганізації РВК в гнилому лібералізмі до ворога троцькіста Владімірова — СТВЕРДЖУЄТЬСЯ: а). Виступ Владімірова при обговоренні постанови ЦК про перевірку партдокументів на зборах первинної організації 26 липня 1935 року, на яких був присутній бувший другий секретар райкому КП(б)У т. Берлянський — був контрреволюційно-троцькістським „перевірка партдокументів є африканський меч, і що зберігання, які встановлюють належність до партії, займаються лакеровані комуністи". Партзбори, що відбулися 26 липня 1935 року не прийняли ухвали тому, що по тим чи іншим причинам секретар парткому Рабінович та член бюро райкому КП(б)У Купченко він же і доповідач, пішли з зборів до їх закінчення. Лише 28 липня 1935 року були проведені знову ж таки збори, на яких виступ Владімірова кваліфікувався, як антипартійний і винесено Владімірову „догану". Затверджуючи постанову Райком партії ухвалив Владімірову „за антипартійний виступ сувору догану".

б). Під час обміну партдокументів, троцькіст Владіміров подав заяву до первинної парторганізації про зняття з нього винесеної суворої догани, збори первинної парторганізації, розглянувши заяву ухвалили, що виступ Владімірова був антипартійний, але оскільки за ним других антипартійних виступів не помічалось, Владіміров, як комуніст дисциплінований — „підтримати клопотання про зняття суворої догани". Райком КП(б)У (секретар Сіробаба), обговоривши постанову та характеристику первинної парторганізації Владімірова, ухвалив: „зняти сувору догану". Первинна парторганізація виключила Владімірова з партії 23 серпня 1936 року, лише після пленуму ОПК, на якому говорилось про лібералізм райкому до троцькіста Владімірова та після появи статті від 23 серпня в газеті „Шлях до комунізму". Райком КП(б)У виключив Владімірова 24 серпня 1936 року. 2). По обвинуваченню т.т. Рабіновіча, Купченка, Баліна, як підсобників ворогові Владімірову — УСТАНОВЛЕНО: т. Купченко, як член бюро райкому КП(б)У, Рабіновіч, як секретар парткому первинної організації РВК проявили гнилий лібералізм до

троцькіста Владімірова, що граничить з підсобництвом, а саме: під час обговорення на зборах про Владімірова 26/VIII-1935 року, залишили збори і ухвали приймались лише 28 серпня. 28 серпня 1935 року, партзбори кваліфікували виступ Владімірова, як антипартійний і винесли догану. Під час обміну партдокументів т. Рабіновіч та т. Купченко підтримували ухвалу партійних зборів про зняття з Владімірова суворої догани винесеної за контрреволюційно-троцькістський виступ 26 серпня 1935року. Поруч з цим установлено, що на зборах районного партійного активу 29 липня 1935 року комуністи Майбродський, Карпенко, Літвінов бувший секретар райкому КП(б)У, кваліфікуючи виступ Владімірова, як антипартійний тут же говорили „вони люди наші", (мова йшла за Владімірова та Шабельного).

3. Обвинувачення райкому КП(б)У в лібералізму рішенні за Майбородського з боку райкому підтвердились. а). Розглядаючи матеріали по обвинуваченню Майбродського про те, що Майбродський на школі комсомолу тлумачив, що опора Радвлади на селі є одноосібник, крім колгоспника, що Отто-Бауер теж за побудову соціалізму, тільки іншими методами, не перевірив роботи Майбродського як комуніста, що не дало належної оцінки Майбродському, як комуністові. Перевіряючи матеріали окремих шкіл, комісією установлено: що в ряді шкіл є ряд преступних дій з боку вчительства — побої, грубе поводження, а саме: Нараївка, в учителя 36 випадків побоїв та грубого поводження з учнями, в другої вчительки т. Петриченко — 6 випадків побоїв учнів, характерно що призначення Петриченко в Нараївці було з санкції Майбродського, якому вона сама заявила, що її звільнено з роботи учителя з села В. Лашановка бувшим зав. Нарообразом Степановим за грубе поводження з дітьми де вона працювала в учбовому 1935/1936 рр. грубе поводження є в школах В. Лашановка, Барбарівка.

б). В школі с. Крівін учитель Мельник на питання учнів про можливість побудови комунізму в одній країні дав відповідь, „що в нашій країні побудована лише соціалістична економіка". В школі Славути — на питання учнів про можливість побудови комунізму в одній країні учитель — комуніст Сироїжко дав відповідь „не можна побудувати". В Славутській ІІ середній школі, учень ІІІ-го класу під час малювання малював фашистський знак „свастика", під час бесіди учительки з учнями тут же заявив, „що цим значком можна буде замінити орден Леніна". В Славутській ІІ-й школі учні старших класів малювали крейдою на руках фашистський знак, клали один одному на спину, про що Майбородський не розповів, хоч ряд зазначених фактів Майбородському потрібно було знати.

в). Поруч з цим Майбродський легковажно віднісся до вилучення застарілої та контрреволюційної літератури, яка на протязі довгого часу лежала відкритою в приміщенні Народної освіти, що не гарантувало від розтягання та використання такої, а в розмові з культпропом т. Мовчаном в присутності комуніста Якушевіча — заявив, що в його особистій бібліотеці є література Скрипника, якою він користується при потребі.

4. По обвинуваченню Карпенко, як собутильника і друга троцькіста Владімірова комісією установлено слідуюче: а) т. Карпенко, виступаючи на зборах райпартактиву 29 липня 1935 року, дійсно говорив: „Я Владімірова знаю — він чоловік наш", про це говорив і бувший секретар райкому КП(б)У т. Літвінов в своєму виступі. На зборах райпартактиву 28-29 серпня 1936 року виступаючи, говорив: „Когда выселяли Троцкого, я был тогда против выселения, я был за то, что бы его расстреляли". Комісія вважає, що означених фактів ще замало щоб кваліфікувати Карпенко, як троцькіста і обвинувачення вважає не підтвердженим.

б). Обвинувачення в тому, що він не реагував на ряд безобразій та зловживань в Лістрангоспі і „Смолопродукт" стверджується, а саме: виявивши по одержаним матеріалам в 1935 році зловживання в Лістрангоспі, тов. Карпенко замість того, щоб реагувати на них, передав ці матеріали транспортній прокуратурі, і, знаючи, що прокуратура ніяких заходів не прийняла, Карпенко, як райпрокурор, заспокоївшись на передачі матеріалів транспортній прокуратурі, не

повідомив про її бездіяльність в Облпрокуратуру, або в Обком партії, в наслідок чого в Лістрангоспі до цього часу вороги народу продовжують розкрадати державне майно лісоматеріал. Не прийнято було заходів про притягнення до відповідальності винних з артілі „Смолопродукт" за зловживання в 1935 році, мотивуючи тим, що „райком партії не передав мені матеріали", в наслідок чого в артілі „Смолопродукт" як виявлено райкомом партії, продовжується система замилювання очей (плани не виконуються, а рапортують про виконання), розбазарювання продукції, хабарництво, розтрати, укриття розтрат, видача фіктивних документів один одному, ураховуючи, що „Смолопродукт" знаходиться в системі Київського „Хімпрома", є підстави гадати, про шкідництво ще повністю не виявлено. Тов. Карпенко, як прокурор, від облпрокуратури отримав премію (відріз на костюм за гарну роботу).

5. Обвинувачення райкому КП(б)У в гнилому лібералізмі до дворушника — Солодченко (бувший культпроп) підтверджується. а). Солодченко — будучи культпропом райкому мав зв'язок з троцькісткою Сонькіной, що працювала на військбуді. б). Солодченко, будучи культпропом протягом 3-х місяців відкрито на зборах Райпартактиву, на зборах первинної парторганізації РПК, в розмові з комуністами твердив, як троцькіст неможливість побудови комунізму в одній країні. Питання про неможливість побудови комунізму не досить уявляв собі і бувший секретар Райкому т. Літвінов, який замість того, щоб викрити троцькіста Солодченко, сам, направляючи характеристику до Обкому на пропагандиста Биховського, указував в ній, що Биковський неправильно тлумачив питання про побудову комунізму в одній країні, в той час, коли Биковський, як пропагандист доказував Солодченко і Літвінову про можливість побудови комунізму в одній країні. Не райком партії, не первинна парторганізація при РПК не викрили своєчасно дворушника Солодченко,а навіть під час обміну парт документів, збори первинної парторганізації РПК підняли питання перед райкомом про зняття з Солодченка парткари винесеної йому в 1930 році. Райком КП(б)У підтримав клопотання про зняття парткари з Солодченко перед вищими парторганізаціями. Після виїзду Солодченко з району по закінченню обміну парт документів, було поставлено питання про Солодченко, де ухвалено „Солодченко, будучи культпропом РПК трактував неможливість побудови комунізму в одній країні, про що довести парторганізацію при ЦК КП(б)У".

6. Обвинувачення Райкому КП(б)У в тім, що троцькіста Лиса не виключено з партії — стверджується. а). Лис в 1926-1927 рр. за антипартійні троцькістські виступи виключався первинною парторганізацією кооперації з лав партії, але райкомом КП(б)У його було поновлено. В 1932 році Лис подав заяву до Рай КК про виключення його з партії, на засіданні Рай КК його було вилучено. Після вилучення, Лис подав апеляцію в Обл. КК, рішенням Обл. КК Лиса переведено до кандидатів партії, подав заяву до ЦКК, постановою ЦКК Лиса поновлено в члени партії. Архівних матеріалів не знайдено, про що не було змоги перевірити. Про Лиса, як троцькіста стверджують комуністи, що працюють в Славуті з 1925-1926 р.р. т. Банчик, Сіньков і інші. Наприклад, т. Сіньков (в 1932 році знав, що Лис заявляв, що він не погоджується з політикою партії і йому приходиться голодати за рахунок того, що партія проводить індустріалізацію країни. На занятті школи виступав в 1935 році, що для нього не зрозуміло, як так: троцькісти говорили, а слідом за ними і праві відщепенці, що основним виробником хліба є кулаки, так нащо їх було громити, треба їх підтримати, тоді б ми не мали перешкод з хлібом). Тов. Завгородній — я знаю Лиса з 1927 року, в той час він був в рабкооповській парторганізації і Лиса виключалося з парторганізації в 1927 році цією первинною парторганізацією, як троцькіста. Лис в той час тлумачив „в партії відсутня демократія та нема справедливості, одні комуністи живуть краща, а одні гірше, робочий клас експлуатується, а праця його не оплачується, селянство з робітників дере останню шкуру, продаючи с/г вироби по високим цінам". Можна привести і ряд інших фактів про які вже я точно не помню. Виключення Лиса первинною парторганізацією райкомом було відмінено і Лиса встановлено в партії.

7. Обвинувачення комуністів Загороднього, Гутіка, Кербеля, Банчика, що разом з секретарем Березділвського райкому КП(б)У тов. Юрьєвим давали довідку троцькісту Родіну — стверджується, тобто довідка дана приблизно в такій редакції: „що вони дійсно заявляють про те, що Родін під час чистки партії заявляв про належність його в минулому до троцькістської опозиції." Підписи комуністів тов. Сіробабою на довідці не стверджені. Комуністи, що підписували довідку, мотивують „думали, що цією довідкою буде викрито лице ворога троцькіста". (З Юрьєвим комісія не говорила).

8. По обвинуваченню первинної парторганізації військбуду в лібералізмі до троцькістки Сонькіної та Райкому КП(б)У в лібералізмі до комуністів, що захищали троцькістку Сонькіну, як то: Хусід — секретар парткому військбуду, Бельського — начстройки підтвердились. а). Бувший секретар Паркому Військбуду Хусід рекомендувала троцькістку Сонькіну на будівництво на роботу. Викривши Сонькіну, як троцькістку, було поставлено на засіданні комітету комсомолу питання про її виключення, на цьому засіданні партійці-комсомольці голосували за виключення, а комуністи Хусід, Бельський з своїм помполіт голосували проти виключення, мотивуючи тим, що участь її в троцькізмі була несвідомою за її малолітнім зрістом. Окружком комсомолу при розгляді протоколу військбуду, поновив Сонькіну в лави комсомолу і лише через деякий час її було вилучено. Матеріали про Бельського та його заступника бувшим секретарем парткому — Весейнім направлено в відповідні органи.

9. З матеріалів по обвинуваченню голови РВК т. Купченко в викраданні державних коштів в вигляді авансів (в 1935 році 5 000 крб. та в 1936 році 3000 крб.) комісією встановлено те, що дійсно т. Купченко в 1935 році у вигляді авансів взяв 5200крб. та не погасив оформленими звітами — документами їх витрачання, про це справа розглядалась на засіданні президії ОВК і т. Курченко висловлено «сувора догана», запропонувавши негайно погасити оформленими документами їх витрачання. Не зважаючи на цю постанову т. Курченко хоча і здав звіти про витрачення означеної суми за 1935 рік, але частина звітів не оформлена тобто: відсутня віза установ в яких т. Курченко перебував під час своїх командировок. Витрачання в 1936 році по секретаріату РВК оформляється, згідно вимог. Поруч з цим, комісія відмічає, що не зважаючи на окремі застереження і з боку т. Горлінського, Курченко продовжує моменти грубої поведінки, про що повідомлялося в ОПК т. Сіробабою.

10. Перевіряючи матеріали додатково, комісією виявлено: проявлення ліберализму райкому КП(б)У при розгляді обвинувачень комуніста Микульського, якого первинна парторганізація виключила з лав партії, за пияцтво, недисциплінованість, ігнорування вказівок про розрахунки з МТС по продсуді, на зборах висловлювався „ви мене в цьому колгоспі експлуатуєте гірше як за старого режиму". Райком партії, розглядаючи матеріали первинної парторганізації села Крупець про Микульського, поновив його в партію. Зараз при обговоренні судового процесу над паралельним контрреволюційним троцькістським центром Микульський знову в своєму виступі висловив думку „нам потому погано жилося, що в центрі зібралися вороги троцькісти" (з матеріалів культпропу Мовчана). Комісія з Микульским не мала розмови про ці випадки за його відсутністю в той час. Райком КП(б)У не підняв на політичну висоту фактів про комуніста Левчука з первинної парторганізації РВК, в якій під час складання конспекту до ВЗІМНО протаскував троцькістський план при проробці теми „партія в революції 1905 року", тим більш, що Левчук свій конспект давав переписувати другому комуністові первинної парторганізації НКВС т. Зільбервергу, обмежившись лише висловленням Левчуку догани. Левчук є пропагандист райкому партії. Обвинувачення Шабельного, як білогвардійця (перебування в армії Денікіна) не підтверджується. Обвинувачення Міжіна, як троцькіста вимагає додаткової перевірки з боку райкому КП(б)У. Матеріали, що частково виявлені по лістрангоспу будуть дані політвідділом ЮЗП Шепетівка. Матеріали про виступи комуністів на райпартактиві при інструктажі т. Лисняковського, про популяризацію та вивчення доповіді т. Сталіна і Сталінської Конституції

будуть дані тов. Лисняковским. Причиною розвалу партроботи Славутської парторганізації комісія вважає: гнилий лібералізм з боку райкому КП(б)У до ворогів народу (Владімірова та інших), сімейність в парторганізації, відсутність критики та самокритики в парторганізації, зажим критики та самокритики, порушення демократії (кооптація до райкому) та відсутність звітності райкому за роботу протягом 1935 та 1936 рр. Комісія Довгополов, Наймунін, Кузьменко". Див.: ДАХм.О. — Ф. П.458, оп. 1, спр. 347. — Арк. 1–11.

Шепетівський окружком КП(б)У 23 березня 1937 р. прийняв постанову „Про Славутських троцькістських піддубків та їх підсобників": „Присутні: члени бюро: т.т. Лобанов, Приходьмо, Копил, Грішко, Романенко, Корнєв, Піпенко; кандидати: т.т. Яровой, Довгополов; редактор газети „Шлях жовтня" т. Головач. […] 7. Інформація парткомісії про наслідки перевірки матеріалів по листу „Про Славутських троцькістських піддубків та їх підсобників". (доп. т Лобанова). Висловились: т.т. Сіробаба, Купченко, Карпенко, Майбродський, Лаврік, Кузьменко, Приходько, Копил, Піпенко, Корнєв, Романенко, Леонтьєв, Дмитренко, Лобанов. Заслухавши інформацію парткомісії про наслідки перевірки матеріалів, надісланих на ім'я ЦК КП(б)У „Про Славутських троцькістських піддубків та їх підсобників", бюро окружкому КП(б)У відмічає, що: 1. З боку Славутського РК КП(б)У і окремих первинних парторганізацій були припущені факти ліберального ставлення до ворогів партії — троцькістів: а). Райком не звертав уваги на сигнали рядових комуністів про троцькіста Владімірова і протягом року не реагував на контрреволюційний виступ троцькіста Владімірова, про те, що „перевірка партійних лав висить над головами комуністів, як африканський меч, і, що зберіганням партдокументів, які встановлюють належність до партії, займаються лакіровані комуністи". Райком за клопотанням первинної парторганізації, перед обміном партдокументів зняв винесену сувору догану ворогові партії Владімірову, видавши йому партійний квиток; б). Райком партії протягом довгого часу не реагував на антипартійні дії члена партії завідуючий РВНО Майбродського, який розвалив роботу в школах; на комсомольській школі навчав, що „Опора на селі не тільки колгоспник, но і одноосібник, що Отто Багер теж за побудову соціалізму тільки іншими методами". Крім цього, Майбродський припустив в школах району, як масове явище, фізичний вплив на дітей та зовсім не реагував на антирадянські прояви серед вчителів та учнів, що за останнього часу набрали масового характеру в школах Славутського району; в). Бувший культпроп Райкому Солодченко протягом довгого часу поширював в райпарторганізації троцькістську теорію про неможливість побудови комунізму в одній країні. Райком партії не тільки не викрив своєчасно троцькіста — дворушника Солодченко, а навіть підтримав клопотання первинної парторганізації про зняття з нього парткари винесеної в 1930 році, дав йому можливість одержати новий партквиток й виїхати з району; г). Райком зовсім не реагував на троцькістські розмови членів партії Лиса, якого за троцькістські виступи первинна парторганізація в 1927 році виключила з партії. 2. З боку Райкому не було своєчасного реагування на хворобливі явища в парторганізації та антипартійні проступки з боку окремих членів партії; а). Член бюро РК КП(б)У — голова Райвиконкому т. Курченко відірвався від парторганізації, ігнорував, не виконував рішень Райкому, затискував критику і самокритику, грубо поводився з колгоспниками, сліпо передовірив фінансові справи району троцькісту Владімірову, який грубо перекручував податкову політику (особливо щодо одноосібників) і порушував фінансову дисципліну в районі. Курченко своїми діями фактично допомагав зловживати апарату Райфінвідділу. Протягом 1936 року було припущено витрачання не за призначенням — 35 000 крб., які були призначені лікарні на спецлікування; на президії Окрвиконкому при розгляді питання ці неподобства, Курченко демонстративно вийшов з засідання президії Окрвиконкому; б). Недивлячись на сигнали газет ("Дер Штерн", окружової, районової), що райпрокурор Карпенко не веде рішучої боротьби, а фактично замазує справи про порушення ревзаконності (Бачманівка, Кривін, Крупець, Коломля), потурає розкраданню

соцвласності (лістрангосп, смолопродукт), не реагує на грубі перекручення налогової політики в районі, на порушення фінансової дисципліни. Райком партії жодного разу не поставив і не обговорив на бюро питання про такі дії т. Карпенко; в). Секретар парткому при райвиконкомі Рабіновіч розклав первинну парторганізацію. Загубив більшовицьку пильність, не тільки не вів боротьби з ворогами партії (Владіміров) і не боровся за очищення апарату від чужого елементу, а навіть домагався рішення первинної парторганізації і клопотав на бюро Райкому, перед обміном партдокументів, про зняття винесеного троцькісту Владімірову догани; не звертав уваги на грубі порушення фінансової дисципліни, як з боку Купченко, так і в апараті фінвідділу, не реагував на антипартійні виступи Майбродського і розвал роботи шкіл в районі; г).Член партій Рахній — голова колгоспу ім. Чубаря с. Бачманівка, затискував критику і колгоспну демократію, знущався над колгоспниками і колгоспницями, грубо порушував статут с/г артілі, адміністрував розбазарювання колгоспного майна, припустив безгосподарність в колгоспі (загибель полови, картоплі, соломи), райком з великим запізненням обговорював питання про всі ці антипартійні і прямо злочинні дії Рахнія, виніс ліберальне рішення по відношенню до нього і не зробив ніяких висновків та уроку з цієї справи для всієї парторганізації; д). Комуністи видавали троцькістам позитивні документи (Завгородній, Гутнік, Кербель, Банчик, дали довідку троцькісту Родіону, Курченко видав довідку троцькісту Колеснікову) і ці антипартійні дії також лишились без реагування з боку райкома партії. 3. Райком КП(б)У не вів боротьби з викривленням налогової політики і порушенням фінансової дисципліни в районі: а). Масове переобкладання одноосібників (Кривін, Крупець, Коломля і інші), неправильні описи, масові обшуки і спродаж майна одягу (с. Кривін); б). Сільбюджети на президії не розглядались і не затверджувались. Замість обговорення кожного сільбюджету на президії РВК за обов'язковою участю керівників сільради — писались в апараті фінвідділу трафаретні (на виготовлених стандартних бланках в друкарні) „постанови". Виконання цих бюджетів не контролювалось. 4. Райком КП(б)У фактично не керував колгоспами, в силу чого в колгоспах припускається ряд викривлень, порушень статуту с/г артілі, порушення колгоспної демократії, затиск критики і самокритики, адміністрування, знущання над колгоспниками, розкрадання колгоспного майна і безгосподарність (Байманівка, Хоровиця, Лисиче і інші). 5. Член бюро Райкому — голова Райвиконкому т. Купченко: а). Загубив більшовицьку пильність, не тільки не викрив і не вів боротьби з ворогами партії — троцькістами, а навпаки сам сприяв їм залишитись в партії і одержати нові квитки: 1. Видав позитивну довідку троцькістові Колеснику. 2. Замість постановки питання про виключення з партії троцькіста Владімірова, т. Курченко підтримував його клопотання на первинній парторганізації і на бюро РП КП(б)У про зняття догани винесеної Владімірову за контрреволюційний-троцькістський виступ; б). Відірвався від парторганізації і партійних мас, ігнорував виконання рішень райкому, адміністрував, затискував критику і самокритику, бюрократично ставився до трудящих ся; в). Припустив засміченість апарату Райвиконкому, не боровся з ворогами, що засіли і проводили шкідницьку підривну роботу в райвиконкомі. Бюро Окружкому КП(б)У ухвалює: 1. За ліберальне ставлення до ворогів партії (Владіміров, Солодченко, Лис), за не реагування на хворобливі явища і антипартійні поступки з боку окремих членів партії (Курченко, Карпенко, Рабіновіч, Рахній і інші), за відсутність боротьби з викривленнями податкової політики і порушення фінансової дисципліни в районі і за зовсім незадовільне керівництво колгоспами і припущення масових викривлень і порушення статуту с/г артілі — бюро Славутського РК КП оголосити догану. Першому секретарю Славутського райкому КП(б)У т. Сіробабі та другому т. Дмітренко указати і попередити, що вони, як керівники парторганізації, несуть персональну відповідальність перед партією за всі ці безобразія, які були і є в Славутській райпарторганізації. В разі не усунення цих безобразній в найближчий час, Окружком примушений буде вжити до них суворих заходів. 2. Голові Райвиконкому т. Курченко за допущення грубійшого порушення фінансової дисципліни

та викривлення налогової політики в районі, а також за притуплення більшовицької пильності, припущення в своїй роботі затиску критики і самокритики, бюрократичного ставлення до робітників і колгоспників оголосити сувору догану і поставити питання перед Обкомом КП(б)У про зняття з роботи голови райвиконкому. Матеріали про викривлення налогової політики, порушення фінансової дисципліни, зловживання в Славутському райфінвідділі, передати Окрпрокуратурі для притягнення винних до відповідальності. Зобов'язати райком КП(б)У в найближчий час детально перевірити всі матеріали, що надійшли на тов. Курченко щодо зв'язків його з викритими ворогами партії троцькістами — Колесніковим, Гонтарем, після чого обговорити питання про т. Курченко на бюро райкому. 3. Райпрокуророві т. Карпенко вказати на його ліберальній виступ на райпартзборах по відношенню троцькіста Владімірова, а також на бюрократичне ставлення з його боку до справ. Доручити Славутському РК КП(б)У розслідувати факти формального відношення т. Карпенко при розгляді справ про зловживання в Лістрангоспі, „Смолопродукт", Кривіні, Бачманівці, Коломлі, до порушень податкової політики, статуту с/г артілі і ревзаконності в колгоспах. Після чого обговорити питання про т. Карпенко на бюро райкому КП(б)У. 4. Зобов'язати бюро райкому КП(б)У вжити самих рішучих заходів до повної і негайної ліквідації всіх викривлень і зловживань, що мають місце в Славутському районі і, зокрема, в Лістрангоспі, „Смолопродукт", Райвиконкомі, в окремих колгоспах і сільрадах (Кривін, Крупець, Коломля, Бачманівка). 5. Приняти до відома заяву секретаря РК КП(б)У т. Сіробаби про те, що перевірка матеріалів по відношенню троцькістських виступів з боку члена партії Лиса, Райкомом закінчується і на найближчому бюро питання про нього буде розглянуто. Доручити Славутському РК КП(б)У обговорити на бюро питання про Майбродського і Рабіновіча. 6. Визнати, що компрометуючі матеріали на тт. Шабельного і Мішана не підтвердились. 7. Цю постанову обговорили на пленумі Славутського РК КП(б)У мобілізувавши парторганізацію на скоріше виправлення припущених грубійших помилок з боку райкому та радянських організацій району. 8. Відмітити, що з боку Окрфінвідділу не було встановлено систематичного контролю за роботою фінансових відділів по переведенню оподаткування, а також цілком незадовільно поставлена контрольно-ревізійна робота по виконанню бюджету в Райвиконкомах. Питання про зав. Окрфінвідділу т. Леонтьєва обговорити на бюро Окружкому по закінченні роботи в Славутському районі фінансової ревізійної комісії. Секретар окружкому КП(б)У В. Лобанов". Див.: ДАХм.О. — Ф. П. 458, оп. 1, спр. 490. — Арк. 9-13.

№ 92
Протокол наради комуністів Кам'янець-Подільської парторганізації про виявлення „троцькістів"

28 січня 1937 р.

Присутні: тт. Козлов, Фільвашніков, Перекальський, Шерман, Воробйов, Сімаков, Меер, Візенталь, Король, Самойлов Тарасенко, Шафірштейн, Хільченко, Старченко, Крешенков.

Головує т. Крешенков.

Слухали: Про виявлення троцькістів, що працють в Кам'янецькій партійній організації.

Висловились:

Тов. Крешенков. — Працював в Кам'янецькому окружкому член партії Майський культпромом, були відомості, що останній активно підтримував троцькістів,

будучи студентом „Артемовки“[1]. Правдивість цього підтримують т. т. Козлов і Фільвашніков.

Тов. Сімаков. — Зорін, що працював культпромом окружкому партії в Кам'янці — троцькіст 1927–1929 рр.

Тов. Фільвашников. — Гольденберг — лектор радпартшколи працював з 1923 р. — активний троцькіст.

Тов. Козлов. — Прокурор Рюшков — троцькіст, потім переїхав до Одеси, а також помічник Прокурора Румберг — троцькіст.

Тов. Сімаков. — Гаркуша працював в радпартшколі, активний троцькіст, з Кам'янця переїхав до м. Вінниці, директор Педінституту 1932-33 р.р.

Тов. Воробйов. — В Нарсуді працювала Ковальова — троцькістка, матеріали використали по чистки радапарата 1930 р., також її чоловік Ковальов — троцькіст, працював в Довжецькому райкомі КП(б)У культпромом, також воєнком Гімер під час розкулачування 1930 р. скуповував за безцінок кулацьке майно, чим обурював масу. По цьому є матеріали і постанова окружкому КП(б)У. Необхідно розшукати матеріали по чистки апарата оборонців. По цій справі викрито ціле кубло троцькістів (весь матеріал у тов. Дергачова).

Тов. Шафіршейн. — Кальченко був завідуючий райвно, виключений за троцькізм і виступав проти колективізації, був після того у Жмеринці.

Тов. Козлов. — Працював помічником окружного прокурора Вірник 1927–1928 рр., троцькіст.

Тов. Крешенков. — Меламед працював секретарем окружкому КП(б)У у 1924 р. — знятий як троцькіст.

Тов. Перекальський. — Пред. профради Шварцман під час дискусії 1923р. не виявив свого ліца, а також під час балачок з Цукерманом і Шіхманом, останні підтримували погляди троцькістів; в Лянськоруні позапартійний Бухарест, Герш і комсомолець Штелерман — активні троцькісти (Штелерман в Чемеровецькому районі).

Тов. Сімаков. — Група комсомольців в 1927-1928 р. р. Гельман, Шварцман, Штереншіс Г. активно виступали, підтримували троцькістів. Група працівників комсомолу: Кисловський, Ковалевський, Вірник, Гейнер, Кнелер перед окружною конференцією 1926 р. виступала проти керівництва окружкома партії й комсомолу по питанням неправильної лінії щодо молоді: „бо, мовляли ця лінія сприяє посиленню експлуатації молоді“, виступали проти лінії на зміцнення серед комсомольської організації демократії і дисципліни, тощо. Також Вальчук — польнацмен активно підтримував правих — Бухаріна, Томського й Рикова.

Тов. Перекальський. — Будучи на курсах в 1931 р. в Чернігові, член партії Горік захищав правих.

Тов. Козлов. — Пукіс (молодий) активно підтримував троцькістські погляди.

Тов. Меєр. — О Цеселє позапартійний. Працює в „Вінницяторзі“, вияснити причини вибуття з партії 1923-1924 рр.

Тов. Козлов. — Заявив, що член партії Колеса завідуючим обласної колегії оборонців Вінницької області настояв на прийняті троцькіста Котікова оборонцем в Кам'янці, мотивуючи, що він його добре знає за хорошого працівника й що він разом з ним учився.

Тов. Хільченко. — Знаю по матеріалам Педінституту чистці партії 1933 р., що в Кам'янець-Подільському педінституті була активна група троцькістів, на чолі зі Страутманом, Гольдбергом. До цієї групи належали Сперанська, Комарницька, Кунц, Антоняк, Кондрацький. Сперанська організувала групу з Анісімовою, Самотіною. На ІІІ-му курсі техмату серед комсомольців була антирадянська троцькістська група, до якої належали Кунц, Сусляк, Цвігун, Саволюк. Тов. Черевик, Слободяник, Урвицький і інші, які були в той час в інституті, могли б більш детально дати матеріал.

З 1933 р. в парторганізації були викриті Четвериков — директор Педінституту, як бувший офіцер, зв'язаний з націоналістами-троцькістами. Він був виключений з партії, але я чула, що він працює на педроботі в м. Глухові, Чернігівської області.

Виключені були з партії також Сафонік, як націоналіст (під час перевірки), Бучинський, Федорук, також виключались з партії, але після поновили Сирворовського — викладача політекономії, який видавав довідки контрреволюційним елементам, не приймав активної участі в розоблаченню шкідників, а також Гуца — викладача Ленінізму, який в 1931 р. був аспірантом нацкафедри ВУАМЛІНУ, в той час, коли її очолював Скрипник і Ворін.

Разом з Буцаєм, культпроп ЦК КП(б)У надіслав і Клочко, який теж був аспірантом нацкафедри ВУАМЛІНУ, його в справі антисемітизму в зоотехнічному інституті притягли до відповідальності. Буцай і Клочко зараз працюють в Одеському педінституті.

Під час обстеження Урядовою комісією у викладача Гнездінського були знайдені політичні помилки його викладання і було запропоновано зняти його з викладацької роботи. Гнездінський також притягався до партвідповідальності за виявлення примиренства в справі антисемітизму в зооінституті.

З лав партії був виключений Касянчук — студент ІІІ-го історичного факультету, який протаскував контрреволюційний троцькізм. За антирадянську пропаганду також були вилучені студенти комсомольці Перенечай, Меренчук.

За час перебування в академії ім. Крупської на І-му шкільному відділі було виявлено як правого опортуніста Вознюка Івана з Шепетівщини, і як націоналіста Туранського, останній зараз директором школи в Києві. Ці два студента, коли почали виявляти матеріали, залишили академію і до партійної відповідальності не були притягнені в Москві. Матеріал про Вознюка був надісланий в Шепетівку. Під час мого перебування в хуторі Михайловському, Чернігівської області, активно захищав Троцького, писав листи до нього, одержав даже один лист від Троцького Лучінський. Це було в 1927 р., який залишився в партії, пізніш працював в м. Глухові на електростанції. В 1923 р. в Харківському медінституті і інституті народного господарства активно захищали троцькістську платформу, пригадую Генеск — зараз на науковій роботі в м. Києві, професор.

Голова наради Крешенков

ДАХм.О. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 339. — Арк. 156–158. Копія. Машинопис.

Примітка.

1. Йдеться про Харківський комуністичний університет ім. Артема.

№ 93

Витяг із стенограми зборів партактиву Шепетівської окружної організації КП(б)У щодо обговорення постанови ЦК ВКП(б) від 13 січня 1937 року[1] та матеріалів лютневого пленуму ЦК КП(б)У[2]

20 — 22 лютого 1937 р.

Совершенно секретно.

Доклад т. Старобина члена бюро Винницкого обкома.

Тов. Старобин в докладе указал, что закончившийся процесс в Москве над контрреволюционно-троцкистским параллельном центром вскрыл подлую шайку троцкистов — наёмников фашизма готовивших убийства рабочих и крестьян в нашей социалистической стране, процесс вскрыл изменников нашей родины, которые пошли на предательство великой социалистической родины, закономерно ли это? Да это вполне закономерно и понятно, что классовые враги троцкисты могли идти по этому пути, ибо чем больше и победоноснее успехи социалистического строительства в нашей стране, тем ожесточеннее становиться враг, ожесточеннее сопротивляется, об этом учит великий вождь народов тов. Сталин.

Троцкистская презренная банда не имея почвы, поддержки в массах пошла на сделку с фашизмом, факты, вскрытые на Украине, на Кавказе говорят, что в ряде организаций благодаря притупления классовой бдительности троцкистам удавалось проводить свою гнусную предательскую контрреволюционную шпионскую диверсантскую работу, помимо этого опять таки благодаря притупления классовой бдительности врагам партии — троцкистам удалось кое-где проникнуть в партийный аппарат и там проводить свою подлую работу.

Постановлением ЦК ВКП(б) от 13 января 1937 года об ошибках партийного руководства на Украине со всей ясностью вскрыто ряд троцкистов пробравшихся в партийный аппарат, ЦК КП(б)У в Киевский обком, в Донецкий обком и другие. Тов. Старобин зачитывает постановление ЦК ВКП(б) от 13 января 1937 года.

Пленум ЦК КП(б)У констатировал, что факты указанные в решении ЦК ВКП(б) от 13 января об ошибках в руководстве партийными организациями на Украине, о засорённости партийного аппарата врагами нашего народа, врагами партии — троцкистами полностью подтвердились, кроме того были вскрыты ряд недочётов в работе обкомов КП(б)У, окружкомов, райкомов, горкомов КП(б)У, также были вскрыты ряд ошибок в работе секретаря обкома тов. Чернявского и ряда членов Винницкого обкома.

Перехожу к допущенным ошибкам Винницкого обкома партии, работа областного актива в Виннице была признана неудовлетворительной потому, что не была достаточно развернута критика и самокритика, не были вскрыты до конца ошибки бюро обкома в целом и не были вскрыты ошибки секретаря обкома т. Чернявского. Областной актив, заслушав докладчика члена политбюро ЦК КП(б)У тов. Якира, которым были вскрыты ошибки в работе бюро Винницкого обкома, секретаря обкома КП(б)У Чернявского, а поэтому я считаю необходимым зачитать

полностью постановление Винницкого актива и пленума обкома партии о допущенных ошибках партийным руководством Винницкого обкома (зачитывает резолюцию актива и пленума Обкома партии).

Резолюция 1-го областного актива и вся его работа признана неудовлетворительной, отмечено, что бюро обкома больше занималось хозяйственными вопросами и совершенно недостаточно занималось партийной работой, после обмена партийных документов полнейшее ослабление партийной работы, притупление классовой бдительности со стороны членов Винницкого обкома, в результате чего после обмена партдокументов исключены из рядов партии — 133 чел. троцкистов. В аппарате обкома работал культпромом троцкист Самутин, работал троцкист Шилов и ряд других, которые были разоблачены только после решения ЦК ВКП(б). В резолюции отмечено, что бывший второй секретарь Вегайл знал о троцкистской деятельности Шилова, но никаких мер не предпринял, кроме того, были разоблачены троцкисты Мондрус, Саблин и другие, бюро обкома допустило ошибку в том, что восстановило в партии исключённого из рядов партии, отъявленного махрового троцкиста Сквирского. Всё это получилось благодаря притуплению классовой бдительности.

Областной актив дал правильную оценку работы Винницкого обкома, по деловому вскрыл ошибки допущенные обкомом.

Теперь, я остановлюсь на работе и ошибках допущенных в Шепетовском окружкоме партии.

Актив Шепетовки, происходивший 29 января 1937 г., прошёл плохо, не лучше чем областной партактив. Критики и самокритики не было. Заслушали доклад т. Лобанова, в основном сосредоточили все выступления на хозяйственных вопросах и мало останавливались на ошибках в партруководстве. Какие выступления были на активе? Выступления Лисняковкого, который говорил о поганой работе почты, электростанции, водопровода и т. п., критика была бессодержательная, было выступление об ошибках второго секретаря Окружкома Приходько, но тоже неудовлетворительное, беззубое, говорили очень мало, а говорить есть о чём, надо было говорить о потере партийной бдительности — не говорили, а ведь факт, что по Шепетовской Окружной организации при проверке и обмене партдокументов совершенно не исключали троцкистов из партии, а после проверки и выдачи партдокументов по Шепетовскому окружкому КП(б)У было исключено из рядов партии — 33 троцкистов — врагов народа, это говорит о плохой работе парторганизации, о притуплении классовой бдительности партийного руководства. Помимо этого на железной дороге вскрыто троцкистское гнездо, явное вредительство в Славутском лестранхозе. Партийные организации не вскрыли до конца врагов партии, как на желдороге, так и лестранхозе. Ещё на активе выступал второй секретарь Шепетовского горкома партии Павлик, вёл беззубый разговор, абсолютно ничего не сказал об ошибках, ничего не говорил о притуплении классовой бдительности, в результате чего классовые враги троцкисты получили новые партийные документы в Шепетовской парторганизации. Сегодня на окружном партактиве кое-кто должен о себе поговорить.

Тов. Копыл должен ответить по существу, что у него было в 1921 году, а у него были колебания, он выступал в защиту рабочей оппозиции, об этом должен сегодня рассказать активу.

О Вавдиюке говорить много нечего, пусть расскажет, как он переходил границу, о долларах, надо рассказать о своих троцкистских вылазках, надо рассказать о своей работе, как он руководил школьным отделом.

О тов. Лобанове. Докладывал ли он активу, о своих литературных ошибках или нет, а у тов. Лобанова есть ошибки, о которых нужно поговорить. Передо мною книжка Лобанова выпущенная в 1932 году, в которой т. Лобанов допустил в ней ряд неряшливых формулировок, а значит и грубейших политических ошибок.

Партийная работа в Шепетовке заброшена, больше занимались хозяйственными делами, по существу, за последний год было рассмотрено 6 партийных вопросов, остальные все хозяйственные, в Заславе целый ряд партийных нарушений, там в течении 6 месяцев секретарём парткома райисполкома работал беспартийный человек, окружком на это не реагировал, Заславский райком также. В Славутском райкоме были факты нарушения партийной демократии. В Шепетовском райкоме члена КП(б)У Шаталова, который был вызван на бюро райкома с докладом выводят с заседания бюро пьяным и выносят постановление „за явку на бюро в пьяном виде Шаталову объявить выговор".

О прессе Шепетовского округа. Как в окружной газете, а так же в районной газете не освещаются совершенно партийные вопросы, партийные руководители не участвуют в своих газетах, не интересуются газетами и вообще дело с прессой Шепетовского округа обстоит не благополучно. В Грицевской газете с января 1937 г. по партработе была всего лишь одна заметка, за то был помещён рапорт тов. Лобанову и Копылу, больше того, в газете был помещён доклад секретаря Грицевского райкома КП(б)У т. Крюкова об итогах обмена партдокументов с портретом Крюкова. В Плужном (секретарь райкома т. Волошинов) в районной газете партийные вопросы не освещаются совершенно. Такое же положение в Берездове, секретарь райкома КП(б)У Юрьев. В Шепетовской окргазете материалы на партийные темы есть, но большинство из них перепечатываются из центральных газет „Правда" и „Коммунист", местные материалы отсутствуют. Иногда страницы газет предоставляют классовому врагу, такой случай был в Грицевской газете, в Полонном в райгазете ведётся дискуссия о возможности построения коммунизма в нашей стране, там же недавно посвятили всю передовую страницу критике органов НКВД.

В Окружкоме, в райкомах существует практика кооптации в состав членов бюро, это грубейшее нарушение партийного устава. Зачем было кооптировать в состав бюро окружкома Залевского, какая необходимость была в этом? Точно такое же положение существует в ряде райкомов Шепетовского округа. Помимо этого имеют место случаи, когда первичным парторганизациям решением райкома запрещён приём в партию, по Шепетовскому округу имеется 50 первичных парторганизаций, которым запрещён приём в партию.

Плохо обстоит дело с сочувствующими, в округе с июня 1936 года по январь 1937 год принято незначительное количество сочувствующих, по Шепетовке — 7, по Заславу — 9 и т. п.

В части отношения к рядовым членам партии. Как обстоит дело в Шепетовке? Бюрократизм, волокита, пренебрежительное к членам партии, имеют место случаи, когда жалобы не разбираются по 2-3 месяца, вот хотя бы взять историю с председателем колхоза по Славутскому району членом партии — Закусило, на него жалуются 30 человек колхозников, указывают на целый ряд безобразий, злоупотреблений, на неэтическое поведение, обком партии поручает это заявление проверить окружкому, через некоторое время окружком отвечает проверено, факты подтвердились, Закусило осуждён на один год принудительных работ, а после этого „осуждённого“ Закусило в том же селе ставят председателем сельского совета. Такие случаи имели место в Заславе, Славуте и др. районах. О партийных нравах облактив записал в отношении Винницкого обкома, это есть и в Шепетовском округе, любовь к рапортам, к портретам и помимо этого приезжающие работники стараются тащить за собой хвост.

Тов. Лобанов настойчиво требовал присылки с Тростянца второго секретаря Ландесмана, это и есть перетаскивание за собой хвостов.

О хозяйстве округа. Хозяйственные дела округа неудовлетворительные, урожайность прошлого года неважное, взятые на себя обязательства не выполнили, с пятисотенницами дело обстоит плохо. Особенно тревожно то, что плохо идет подготовка к весеннему севу и по существу никто этим вопросом сейчас не занимается, организация людей поставлена плохо, итогов соревнования прошлого года нет, они не подведены, показатели так же отсутствуют. Взять такой пример — всего по округу — 6260 звеньев, а взяли обязательство — 3000 т. е. около половины. По Грицевскому району имеется перехлестывание, в прошлом году они не выполнили взятых на себя обязательств, а в этом году взяли ещё больше.

Плохо обстоит дело с передачей стахановского опыта в работе. Активу надо под углом критики и самокритики рассмотреть всю работу обкома, окружкома, райкомов и вскрыть ошибки в работе окружкома, райкомов КП(б)У и после актива своей практической работой исправить все ошибки допущенные в партийном руководстве окружкома и райкомов КП(б)У [….].

Заключительное слово тов. Сторобина.

Товарищи, задача Шепетовского актива развернуть критику нашей работы и работы обкома, окружкома партии, я как докладчик понимал свою задачу так, и исходил из этого. Сегодняшний актив показал, что критика работы обкома партии была не плохая и в этом мы Вам будем благодарны.

Я должен признаться, что у меня было опасение в том, что будет мало критики обкома партии.

Но всё же считаю, что критика райкомов партии была слабая.

Мне был брошен упрёк. Что доклад был построен так, что бы замазать ошибки, это не верно, мы не настолько маленькие чтобы не понимать решения ЦК ВКП(б) я должен сказать, что всё же критика обкома партии была ещё недостаточная.

Я всех ошибок обкома партии бесспорно не сумею рассказать, ибо их очень много, я постараюсь и останавливаюсь на одной ошибке обкома и секретаря обкома тов. Чернявского

Мы увлеклись хозяйственной работой и не занимались партийными вопросами, мы обсуждали о свекле и очень мало слушали вопросы партийного порядка, это стало в результате того, что хозяйственные дела перехлестнули всё.

С подбором кадров у нас тоже дело плохо, люди утверждаются на бюро без обсуждения, в этом вопросе не было партийной системы, подбор людей проводился в отделах, но подбирал людей не зав. отделом, а заместитель инструктора, это бесспорно неправильно. Изучение людей не было и это не только в отделе, котором руковожу я, а во всех отделах обкома партии, это было результатом того, что в ряде случаев в отделах оказались враги партии.

О работе бюро. У нас есть группа членов бюро так называемые молчальники, это Пионтковский, Жигар, Корсунский, я не помню случая, чтобы кто из них выступал по всем вопросам, выступали только по вопросам своих ведомств.

О Трилиском. О нём я хочу пару слов, и передать мнение актива. Он не имеет своего мнения.

О себе, как члене бюро обкома я не могу сказать, что я не активный и ведомственный.

Что у меня не правильного и не партийного? Секретарь готовит бюро, он с нами беседует, бывают случаи, я предлагаю вопрос, а Чернявский говорит не надо и я соглашаюсь. Я по отдельным вопросам имею своё мнение, но после разговоров с Чернявским всё меняется, у нас отсутствовало коллективность решения, нам нужно подходить не так.

Кто виноват больше в такой практике, бесспорно в первую очередь секретарь обкома Чернявский, но бесспорно, что и мы все, бюро обкома не так руководило, как это нужно было.

О рапортах и подхалимах. Это дело было и хлопали и вставали, рапорта писали, я к этому делу причастен, я организовал рапорта от пятисотенниц и тисячниц, это получалось. Что организовывали в обкоме, а не с низу, областные рапорта я не организовывал.

О зажиме критики и самокритики т. Чернявский вступил в спор на областном активе бесспорно это неправильно, ибо у нас такая обстановка создалась, которая подтверждает. Что у нас был зажим критики и самокритики.

О моих ошибках в отделе. Моя работа должна была быть партийной работой, организовывать стахановское движение, а я занялся обобщением хозяйственной работы, я говорю прямо, сельхозотдел обкома подменил под собой Обл. ЗУ и делали свою и ихнюю работу, мы занимались стахановским движением и совсем не занимались партийной работой.

Вот основной порок и мы за это пропустили ряд дел, мы забыли основное, о партийной работе.

Пару слов о работе актива. Чем поедет отсюда Березенко, ведь он поедет в окружной актив в район, соберёт районное собрание и Вы думаете, что там будет критика, бесспорно — нет, ибо он и здесь на активе выступая себя, не критиковал, это касается не только Березенко, т. Лобанов крепко нужно помочь райкомам Теофиполя, Антонины.

Персонально о Вавдиюке можно не разговаривать, ибо он показал себя отъявленным троцкистом, но есть ряд людей, по которым нужно проверить и сказать ошибка ли у них была, или не ошибка.

Я считаю неправильным, что отдельные товарищи высказывались о том, чтобы снимать с работы отдельных секретарей, нужно помочь и можно не перехлестывать.

О Заславе — Поповиче. Я совсем согласен и с оценкой Богданова, в том, что Попович выступил на активе плохо и своих ошибок не осознал, если он поймёт то, что он сделал, исправился, то он может работать (реплика с зала — это ошибка, или не ошибка у него).

Это антипартийное поведение. Мы считаем, что за антипартийное поведение нужно бить и мять.

О Грузденко. Почему обком снял Грузденко выговор? А потому, что Вы записали Поповичу выговор, а Грузденко строгий выговор, это было неправильно, ибо больше виноват Попович.

Большим недостатком прений это было то, что не заостряли вопроса о культурных делах в особенности о работе школ и Вы у себя в округе имели на этом участке работы троцкиста Самутина.

Здесь неправильно говорил т. Березенко, о том, что инструктор обкома дал телеграмму о высылке в обком одного товарища, нет по этому вопросу было специально решение обкома партии и лишь потому, что у Березенко не было партийной дисциплины, мы до сегодняшнего дня вызываемого товарища в обком не видили.

Последнее в заключение, о работе совместной с партийными организациями красной армии. Бесспорно, наибольшая вина идёт и должна идти за счёт обкома партии. […]

Сиробаба — секретарь Славутского райпарткома.

Товарищи, целый ряд товарищей очень много говорили о работе обкома партии, я хочу сказать о вопросе, о котором выступал т. Сторобин о работе обкома, окружкома.

Я был на пленуме ЦК и действительно, если присмотреться, то сколько выявлено в областных партийных организациях Украины — вредителей, врагов партии народа. Тов. Косиор заявил на пленуме, что решение ЦК ВКП(б) есть способствующее решение к изгнанию и выявлении врагов партии, никому не секрет, о том, что в аппаратах была большая засорённость и вот т. Сторобин на этом очень мало остановился.

Я не знаю почему тов. Лобанов ещё не выступил, а ему нужно выступать по моему не в заключении, а раньше и рассказать о недостатках и в отношении себя.

Об организации Славуты. Я приехал за несколько дней до обмена партийных документов, меня крепко предупреждали в центральном комитете, о том, что состояние партийной работы в Славуте не хорошее и нужно крепко поработать и выявить врагов партии, но я для себя выводов не сделал из того указания.

На пленуме РПК мы нарушили устав партии, кооптировали 5 человек в пленум, в том числе и я кооптирован, на пленуме присутствовал секретарь окружкома партии т. Приходько.

Я для себя не сделал большевистских выводов в деле обмена партийных документов, ибо в районе мы выдали партийные документы врагам партии — Владимирову, Мищенко, Солодченко, но нужно сказать здесь на окружном активе, выдавал партийные билеты секретарь окружкома партии Горлинский, но и я бесспорно

в этом виноват, ибо я подготовлял материалы для обмена партийных документов. После обмена ряд людей было не выявлено, их было около 30 человек, но меня подгоняли и я выдал билеты– Ищенку, Шевченку, Стерник, эти люди под сомнением.

Я должен сказать всё-таки, что в отношении этих людей мы запрашивали, но не присматривались и выдали партийные документы.

Мною была допущена большая политическая ошибка. Один член партии, фамилии которого я не знаю, сообщил о том, что в райисполкоме есть люди которые по либеральному относятся к троцкистам. Окружной комитет партии послал специальною комиссию для расследования данных фактов, это заявление касается отдельных коммунистов, которые были исключены за антипартийные дела, я считаю, что комиссия работала.

Тов. Гришко — начальник окружного НКВД.

Прежде всего, хочу дать две справки. Первую о т. Вавдиюке, вторую о тов. Копыле.

Вавдиюк опровергает материалы и неправильно объясняет ряд моментов. Относительно лозунга дело было не так, как рассказывает Вавдиюк, ведь я с тов. Богдановым очень долго бегали, чтобы узнать, кто писал на лозунге и только через два часа, когда ехали в машине в Шепетовку т. Богданов спросил у Вавдиюка: „Ты зачем писал на лозунге?“. Вавдиюк: „Да это писал я“.

По выступлению Вавдиюка на учительской конференции в Грицеве мною сделано детальное расследование, опрошено ряд коммунистов и беспартийных, подтверждается, что действительно Вавдиюк сказал: „Троцкистско-зиновьевская банда подготовляла убийство т. Сталина, но, к сожалению, им это не удалось“. Так что о Вавдиюке вопрос ясен.

Теперь о Копыле. Вчера в своём выступлении на данный ему вопрос исключался ли он из партии, Копыл ответил, что нет, а вот документы № 63 Харьковской партколлегии (т. Гришко зачитывает документы). С этого документа видно, что т. Копыл исключался из партии. После этого постановления было второе постановление Харьковской окружной парткомиссии (зачитывает). С этого документа также видно о том, что тов. Копыл из партии исключался, а тов. Копыл в своём выступлении отрицает и ничего не сказал об исключении активу.

В выступлениях целого ряда товарищей и, в первую очередь, секретарей райкомов, мы видим большую критику работы окружкома и райкомов партии, это безусловно, правильно, но товарищи не говорят, что делается в их районах, как борются с врагами партии и советской власти, а территориальные особенности, расположение нашего округа притягивает врагов.

В районах нашего округа выявлено много контрреволюционных троцкистских террористических элементов. Эти люди были на территории районов, секретарями которых уже выступали и ничего не сказали.

Взять целый ряд примеров. В Шепетовском районе долгое время работали враги партии Биленко, Крутко и другие. Враги эти были расставлены в районе, но и после того, когда эти люди были выявлены Шепетовским райпаркомом, никаких мер по разоблачению работы этих врагов не предпринял, не мобилизовал коммунистов на повышение классовой бдительности.

В Шепетовском районе Флейтман активный член сионистской организации бывший троцкист протаскивал контрреволюционную котрабанду.

В Полонском районе Владимиров — враг партии троцкист.

В Березdовском районе Брусилов клеветал на партию и вождей партии, контрреволюционер.

В Плужанском районе Луговой открыто пропагандировал троцкистские взгляды.

В Славутском районе. В этом районе как будто бы дискуссионный клуб, в котором дана возможность контрреволюционерам протаскивать свои взгляды, а секретарь РПК Дмитренко вместо выявления работы врагов партии, спорил с окружкомом о том, чтобы не забрали работников.

Все эти районы не показали работы контрреволюционных элементов, не подняли настоящей революционной бдительности членов партии. Даже после того, когда ряд врагов выявлен, парторганизации не приняли мер к дальнейшему разоблачению и выявлению контрреволюционных элементов. Так, в Изяславском районе в редакции работает Цикрон и Ольшевский, которые открыто пропагандируют троцкистские взгляды, а редактор Минаев, хотя и знает об этом, но никаких мер не предпринимает. Райпартком тоже стоит в стороне, не реагирует.

В Грицевском районе Колбин восхвалял на партсобрании, троцкистов. Сам выходец из кулацкой семьи, райпартком об этом знает и выносит решение: „Расследовать материал на Колбина“, что же здесь расследовать, когда вопрос вполне ясен, даже и это решение вынесли только после моего вмешательства в это дело. Жидов, этот махровый троцкист, не выправляемый пьяница, хулиган, исключается только недавно из партии, хотя о его делах Райпартком знал и видел всё раньше.

В Полонском районе на Понинковской фабрике, в сахарном заводе орудовали троцкисты, есть снова сигналы, райапртком никаких мер не предпринимает. В этом же районе кандидат партии Зусис, который работает в артели пищепрома, выступает с явно троцкистскими взглядами, но о нём до сих пор в райпарткоме вопроса не разбирают.

В Шепетовском районе Ватащук, председатель пищепрома, кандидат партии проводит антисоветские разговоры, а райпартком слепой, не видит и никаких мер не принимает.

С этих фактов можно сделать вывод, что секретарям есть о чём говорить, а они эти вопросы минули. Вот по Теофипольскому району Березенко ничего не сказал, а надо было сказать очень многое.

Как относились к этому руководители округа, секретари окрпарткома Горлинский и Приходько. Горлинский очень мало интересовался, этими вопросами, а Приходько вообще не интересовался, я настаивал, что бы вопросы о врагах партии были разобраны на бюро, но этого не было сделано.

Выступал здесь т. Попович, он хотел сказать о своих ошибках, но не сказал, ведь т. Попович, Вы окружены врагами, их надо было выгнать, а Вы сидите и не обращаете внимания, ведь иметь в районе такое большое количество коммунистов, особенно в военных частях, иметь с ними тесную связь в работе, работать дружнее с командованием, можно очень много сделать, а у Вас очкотворительство, на

электростанции засели враги. Бывшие офицеры, чиновники и Вы находите, что люди не заменимы.

По моему убеждению, т. Попович не умеет и не сумеет обеспечить руководством Изяславским районом и не может оставаться секретарем райпарткома.

По Березdовскому району я подал Горлинскому докладную записку о руководстве, которое занималось барахольством в колхозах, скомпрометировало себя. На бюро Окружкома разбирали это дело до 6-ти часов утра. А решение так и не вынесли. На второй командировали Приходько в область узнать какое наложить взыскание на этих людей, в результате им поставили на вид. Юрьев не может обеспечить руководство районов. После того, как все колхозники знают, что он ходил с мешком в колхоз.

Здесь выступил тов. Маликов обрушился на окружком, райпартком за то, что ему не помогают, это, безусловно, правильно, но разве случайно, что Маликов три раза исключался из партии, имеет десяток выговоров, судился и сейчас отдан под суд. Разве случайно, что он зажимал критику, что он бюрократ. Всё это, безусловно, не случайно. Бюро обкома сделало неправильно, что отменило исключение Маликова из партии. Окружкому надо пересмотреть о нем вопрос и решить о нем партийность.

Пару слов о работе горсовета. Я предупреждал т. Залевского, что он работает очень плохо, что он с военными частями не сработался, не помогает им, Залевский обещал исправится и закрутить работой.

У нас есть ещё люди, которые не принимают некоторых очень важных вопросов. Я просил, чтобы работник редакции Ветько поработал ещё пару дней до выяснения некоторых материалов, но его уволили, а теперь приходится разыскивать по союзу этого врага.

Нам надо на райпартсобрании разбирать вопрос так, чтоб поднять классовую бдительность всех коммунистов и безусловно выявить всех врагов партии.

т. Козырев — секретарь Полонского райпарткома.

Решение ЦК ВКП(б) от 13-го января 1937 года со всей ясностью вскрыло, что ряд партийных организаций, в том числе и Винницкая недооценили ряд партийных вопросов.

Я был участником областного актива, слушал доклад т. Якира и могу сказать, что т. Старобин совсем недостаточно осветил ошибки в работе Винницкого обкома. Т. Старобин прочитал нам решение актива, но отдельные вопросы нужно было более подробнее разъяснить присутствующим на окружном активе, членам партии. Особенно нужно было рассказать об ошибках членов бюро обкома.

Вопросами партийного руководства Обком занимался, между прочим, недостаточно знал обком людей. Это подтверждается тем, что аппарат обкома оказался засорённым классовыми врагами, а такие завотделы как Грибер и Барун, которые имели крупные ошибки, бездействовали, оставались в аппарате обкома. На областном активе говорили об ошибках тов. Старобина, но в своем докладе тут т. Старобин об этом ничего не сказал, о своих ошибках замолчал. По этому те, которые не были на областном активе из доклада не получили ясного представления о тех глубочайших ошибках, которые имели место в Винницком обкоме.

Возьмём наш окружком. Окружком мало занимался партийными вопросами. Конкретной помощи районам окружком не давал. По вопросам обмена и проверки партийных документов разве мало было внесено путаницы? Даже Горлинский и Приходько нас часто неправильно ориентировали в отношении исключения из партии одного антисемита Печерского, которого мы исключили из партии, но Окружком долго не утверждал нашего решения.

Всем нам известно, что от Приходько исходит директива о не допущении возобновления приема в партию для отстающих низовых партийных организаций. И вот получается, что вместо помощи окружком нас часто дезориентировал.

Залевский мог меня довести до обморока за то, что я выплатил в его отсутствии деньги на похороны доктора Амитина, хоть это было выполнение его распоряжения.

Хочу тут рассказать ещё об одном интересном случае. Как то раз в самом разгаре работы, ко мне подходит Залевский и заявляет: „Тов. Линник ты может поедешь учится?“. С начала я удивился этому вопросу, а потом понял, что он меня хочет выжить из горсовета и он меня таки от туда выжил. Без всякого решения соответствующих организаций, через некоторое время меня сняли с работы зам. предгорсовета, не имея на это никаких оснований.

Реплика: „Ты обжаловал это?“.

Линник: „Обжаловал, но уже четыре месяца заявление лежит в окружкоме“.

Не всё благополучно было у Залевского в Теофипольском районе. В 1935 году он не реагировал на плакат «Троцкий вождь Красной Армии», который висел в одном из клубов района.

Залевский считал себя в районе большим вождём и привлек к ответственности киномеханика комсомольца, который начал демонстрировать кинокартину, не дождавшись прихода Залевского. Я считаю, что такой вельможа, чиновник, бюрократ, который оторвался от масс, с пренебрежением относится к ним, не может обеспечить руководство Горсоветом в форпостном районе.

Тов. Стецюк — Шепетовка Заврайземотделом.

Коли добре придивитись, то побачимо в нашій роботі не мало бюрократизму, затиску самокритики, притуплення більшовицької пильності. Ось донедавна на посаді голови сільської ради в Шепетівському районі працював Боровичко, який був засуджений на 5 років тюрми. Цей чужак до тепер носив партійний квиток, не дивлячись на те, що з партії він був виключений 5 років тому. І цей Боровичко був навіть присутній на закритих партійних зборах на Купинському заводі.

Аналогічний випадок мав місце в Шепетівському райкомі партії, коли тов. Романенко головою колгоспу с. Судилків рекомендував шахрайку Іванову на посаду на посаду голови колгоспу. Прийшлось її рекомендувати колгоспним зборам, як члена партії, а вона, як виявилось, безпартійна. Притуплення пильності є наслідок послаблення партійної роботи. Вже довгий час в райкомі не було наради інструкторів райкому. Їм не дають конкретних завдань в справі допомоги в керівництві роботою первинних парторганізацій. Інструктора більшу частину свого часу витрачають на технічну роботу.

Я член бюро райкому, але за весь час мені ні разу не знайомили з рішеннями бюро окружкому і обкому партії, часом приходилося лише ці рішення прочитувати в МТС.

Тут на зборах говорили про помилки, що їх припустила Полонська районна газета. А чи випадково це? Я гадаю, що ні. Там сидить в районні на керівній роботі Скебердіс, який мав весь час зв'язок з троцькістами. Що Скебердіса послали в Полонне на керівну роботу винен в цьому окружком КП(б)У і його секретарі т. т. Лобанов і Приходьмо.

В роботі міськради ми маємо від'явлений бюрократизм з боку голови міськради т. Залєвського. Відношення Залєвського до себе[3].[…]

Тов. Финкельштейн — начальник политотдела железной дороги.

Тов. Старобин очень скупо говорил об ошибках на транспорте и это ясно почему, потому, что обком допустил крупнейшую ошибку в руководстве транспортом, увлёкшись сельскохозяйственными делами упустил транспорт и по сути Винницкий обком продолжает эту ошибку и после решения ЦК ВКП(б) иначе чем же объяснить то положение, что и сейчас мы конкретной помощи об обкома не имеем, а мы этой помощи сейчас требуем от партийных организаций и обкома и окружкома и райкома.

В руководстве юго-западными железными дорогами в течении 2-х лет начальником дороги был троцкист Зорин, вся его троцкистская работа была направлена на разрушение транспорта, разрушение паровозного парка, вагонного парка разрушение путевого хозяйства.

В Шепетовском отделении имеют места вредительские действия. У нас к зиме паровозный парк был выведен из строя, вагонный парк также, путевое хозяйство было не в порядке, занимались этой вредительской работой враги партии Левченко и Луценко. По вредительски проводили ремонт паровозов и вагонов, производили обсчёт рабочих за 3 месяца — 400 человек рабочих не получили заработанных — 10 000 руб., паровозы в запас ставились испорченные, не пригодные к эксплуатации. У нас на транспорте допущены грубейшие политические ошибки, которые мы сейчас исправляем, в части Юрина у нас есть материалы, что он петлюровец, эти материалы проверяются и после проверки будут сделаны соответствующие выводы.

О Летичивере. У нас в партийной организации было достаточно материалов для исключения этого троцкиста из партии, но мы либерально отнеслись к Летичеверу и совершенно правильно поступило бюро окружкома отменив наше решение, исключив Летичевера из партии.

Специальный — председатель Серединецкого сельсовета Шепетовского района.

Здесь говорили об очковтирательстве. Я должен рассказать, как нас учит руководство заниматься очковтирательством, это т. Романенко и Залевский. Они меня заставляли давать увеличенную сводку о вывозке свеклы колхозами в то время, когда эта свекла была не вывезена. Такой случай был в Боровичка. Который дал сведения об окончании уборки хлеба, а косовица продолжалась ещё целый месяц .

По вопросу о выявлении контрреволюционно-троцкистских элементов, ещё в 1935 г. я лично вручил инструктору райкома Козаревичу материал. О том, что троцкист Харчук держит у себя на квартире троцкистскую литературу и эти материалы не разбирались на бюро Шепетовского горкома, как видно инструктор Козаревич не дала надлежащего хода этим материалам.

Троцкист Моцота занимался явно троцкистской агитацией в школе, райком КП (б)У об этом знал, но мер никаких не принял.

Пипенко — секретарь Окружкома ЛКСМУ.

Нам необходимо говорить о работе комсомола и т. Старобин в своём докладе ничего не сказал о работе и ошибках комсомола. Это говорит за то, что Обком не занимался комсомолом. У меня тоже было ряд ошибок либерального отношения троцкиста, притупление бдительности, мало было критики и самокритики, это всё дало возможность в ряде организаций действовать врагу. Нами разоблачены троцкисты Галицкий, Украинец, Луговой, Ермоленко, Петько, Герц, Очеред и ряд других, всего по округу из комсомола исключено 28 человек троцкистов.

Заявляю, что окружком комсомола сделал грубейшую политическую ошибку, что восстановил в комсомоле Сонькину и Очереда. В этом вина окружкома комсомола и больше всего вина моя личная. У нас были сигналы с Судилковской школы о троцкистской деятельности директора этой школы. Мы туда послали т. Литвиненко для проверки изложенных фактов и что же т. Литвиненко, как зав. окрнарообраза не вскрыл троцкистскую деятельность этого директора в школе. Больше того на квартире у этого директора за чашкой чая Литвиненко разрешал все эти вопросы, по моему это обстоятельство надо проверить глубже.

В ряде школ имелись и ещё имеются троцкисты и не Вавдиюк как зав. школьным отделом и не Литвиненко, как зав. окрнарообразом никаких мер не приняли. Я считаю, что надо больше критики и самокритики, это нам поможет вскрыть врагов партии и рабочего класса.

Т. Головач — редактор Окргазеты „Шлях жовтня“.

На ошибки окрорганизации большая доля вины ложится и на нашу окружную газету, в нашей газете мало было критики, критиковали по рангам, больше критиковали низовых работников. Но когда дело доходило до секретарей райкомов и окружкомов, то в газете нехватало пороху и это было потому, что секретари окружкома тт. Горлинский и Приходько культивировали семейственность, боязнь обидеть другого, боязнь поссориться и вообще не выносить ссора из избы, это привело к тому, что в Славуте и на окружных курсах пропагандистов была допущена дискуссия о построении коммунизма в нашей стране, а окружная газета на это не реагировала, не вскрыла своевременно работу классового врага. Газеты в большинстве случаев занимались подхалимством, замалчивали ошибки окружного, районного партийного руководства, поощряли вождизм и молчальничество.

В Бердовской газете был помещён портрет секретаря райкома Юрьева, в Славутской газете печатались рапорта колхозов и финотдела секретарю райкома Сиробабе и председателю райисполкому Курченко, это и есть подхалимство.

Окружная газета мало занималась освещением партийной работы, в газете мало было материалов по партийным вопросам, мало было передовых статей о критике и самокритике и тот материал, который печатался в газете, был в большинстве своем беззубый, он не мобилизовал масс, и оперативности в работе наших газет нет. Нам необходимо перестроить работу наших газет и не всегда нужно перепечатывать полностью статьи их центральных газет, руководство газетой со стороны Окружкома КП(б)У отсутствует. Так же отсутствует руководство и со стороны райкомов КП(б)У.

Руководители партийных организаций недостаточно участвуют на страницах наших газет. Наши партийные работники в большинстве случаев зазнались,

оторвались от масс, в массах не бывают и с массами не разговаривают, это положение недопустимо в дальнейшем нужна коренная ломка.[…]

ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 483. — Арк. 106 — 133. Оригінал. Машинопис.

Примітки.

1. Йдеться про постанову ЦК ВКП(б) „Про незадовільне партійне керівництво Київського обкому КП(б)У та недоліки у роботі ЦК КП(б)У". Серед недоліків, зазначених в постанові, — велика кількість викритих троцькістів у обласних та центральних апаратах, більше виключених з партії після обміну партдокументів, аніж під час його, практика кооптації в обкоми КП(б)У, некритичне ставлення до викриття власних недоліків, надмірне захоплення господарською роботою при недостатній увазі до партійної та ідеологічної роботи. В постанові зауважувалося, що троцькісти змогли зайняти керівні пости в областях України. Див.: Єфименко Г. Питання національної політики Кремля в Україні в першій половині 1937 року// Проблеми історії України. Факти, судження, пошуки. — Вип.12. — К., 2003. — С. 277–294.
2. Йдеться про пленум ЦК КП(б)У, який відбувся 31 січня — 2 лютого 1937 р. На ньому жорстко критикувалися Постишев, Попов, Косіор, що „допустили на відповідальні ідеологічні посади троцькістів, заважали правильному здійсненню національної політики".
3. Так у тексті.

№ 94
Витяг із протоколу засідання оргбюро ЦК КП(б)У про результати атестації працівників судів та прокуратури України

10 травня 1937 р.
Сов. Секретно

1. [...] Аттестация показала, что в своем большинстве кадры народных судей и прокурорских работников отвечают требованиям, какие ставят перед ними партия с точки зрения правильности подхода к разрешению судебных дел, честности и преданности интересам Советской власти. Однако, в своей значительной части эти кадры нуждаются в дополнительной общеобразовательной и юридической подготовке.

Вместе с тем, в составе народных судей и прокурорских работников при аттестации выявлен немалый процент негодных работников, не способных справиться с возложенными на них задачами и не пользующихся доверием населения. [...]

В результате аттестации снято с работы по всем областям 164 судебно-прокурорских работников, из них 101, как признанных негодными к этой работе. В результате этого увеличился некомплект кадров судебно-прокурорских работников, который после проведения аттестации составляет по Украине по всем категориям работников суда и прокуратуры 414 чел.

2. ЦК обязывает Наркомюст и Прокуратуру Республики вместе с областными организациями к 20 июня 1937 г. восполнить полностью этот некомплект путем подбора и выдвижения подходящих товарищей на эту работу.

ЦК КП(б)У особо подчеркивает, что в связи с проведением в жизнь новой Конституции, согласно которой народные судьи будут избираться населением путем

закрытого (тайного) голосования — роль, авторитет и значение народного судьи еще более возрастет. [...]

3. Признать необходимым организовать для прошедших переаттестацию судебных работников, нуждающихся в повышении своей квалификации курсы. Для тех, кто имеет достаточную общеобразовательную подготовку, курсы должны быть 6-ти месячные, для неимеющих достаточной общеобразовательной подготовки курсы должны быть 10-ти месячные. [...]

4. Обязать Наркомюст разработать порядок и план проведения отчетов народных судей на предприятиях, в колхозах, учреждениях и внести его на утверждение ЦК КП(б)У.

5. Указать обкомам, горкомам и райкомам КП(б)У на недопустимость отвлечения другими делами и поручениями народных судей от их основной работы и на необходимость предоставить им полную возможность глубже и серьезнее вникать в свою судебную и прокурорскую работу и работать над повышением своей квалификации.

6. Предложить Совторготделу ЦК КП(б)У, редакциям „Комуніста“, и „Вістей“ использовать в печати материалы об имевших место извращениях в работе судов и прокуратуры, где были бы освещены все эти факты с должным их осуждением .

Секретарь ЦК КП(б)У М.Хатаевич

ДАВін.О. — Ф. П-87, оп. 1, спр. 403. — Арк. 20. Друкарський відбиток. Опуб.: Політичні репресії на Поділлі (20 — 30 — і рр. XX ст.). — Вінниця, 1999. — С. 118 — 119.

Примітка.

1. В умовах розгортання масових репресій суд і прокуратура повинні були неухильно виконувати розпорядження властей. З цим і була пов’язана атестація працівників названих органів. Як свідчить документ, питання кваліфікації було на другому плані.

№ 95

Лист начальника управління НКВС у Вінницькій області М. Тимофєєва секретарю Вінницького обкому КП(б)У В. Чернявському з проханням виділити комуністів для роботи в органах держбезпеки

24 червня 1937 р.

Секретно

В связи с тем, что ряд работников УГБ по некоторым причинам пришлось изъять из УГБ, вследствие чего образовался большой некомплект и учитывая исключительно важные задачи, стоящие перед органами УГБ, прошу выделить возможное количество товарищей из партийного актива области на работу в органы УГБ[1].

Начальник управления НКВД УССР по Винницкой области
старший майор госбезопасности Тимофеев[2]

ДАВін.О. — Ф. П. — 136, оп. 9, спр. 292. — Арк. 19. Оригінал. Машинопис.

Примітки.

1. На документі є резолюція секретаря Вінницького обкому КП(б)У Чернявського: „т. Геленко. Наиболее подходящих товарищей командировать на работу в НКВД. 5 июля 1937".
2. Тимофєєв М. М.(1896-1977) — народився у робітничій сім'ї в Петербурзі. В 1909-1917 рр. — учень токаря, прикажчик, підручний слюсаря, слюсар. В 1917 р. — червоногвардієць летючого загону при Петроградській раді. З 1920 р. в органах державної безпеки. В 1923-1930 рр. — начальник Богодухівського, Новгород-Сіверського, Глухівського, Криворізького окрвідділів ГПУ, в 1931-1937 рр. — начальник Донецького, Харківського, Чернігівського, Вінницького обласних відділів ГПУ-НКВД. В 1941-1953 рр. — начальник управління таборів лісової промисловості НКВД-МВД СРСР, в 1953-1954 рр. — начальник „Главспецлеса" міністерства лісової та паперової промисловості СРСР, в 1954-1956 рр. начальник управління таборів лісової промисловості МВД СРСР. З 1956 р. — пенсіонер, генерал-майор у відставці.

№ 96
Постанова Політбюро ЦК ВКП(б) „про антирадянські елементи"

2 липня 1937 р.

Строго секретно
Тов. Ежову
секретарям обкомов, крайкомов,
ЦК нацкомпартий

Выписка из протокола № 51 заседания Политбюро ЦК.
РЕШЕНИЕ от 2.07.37 г.

94. — ОБ АНТИСОВЕТСКИХ ЭЛЕМЕНТАХ

Послать секретарям обкомов, крайкомов, ЦК нацкомпартий следующую телеграмму: „Замечено, что большая часть бывших кулаков и уголовников, высланных в одно время из разных областей в северные и сибирские районы, а потом по истечении срока высылки, вернувшихся в свои области, — являются главными зачинщиками всякого рода антисоветских и диверсионных преступлений, как в колхозах и совхозах, так и на транспорте и в некоторых отраслях промышленности.

ЦК ВКП(б) предлагает всем секретарям областных и краевых организаций и всем областным, краевым и республиканским представителям НКВД взять на учет всех возвратившихся на родину кулаков и уголовников с тем, чтобы наиболее враждебные из них были немедленно арестованы и были расстреляны в порядке административного проведения их дел через тройки, а остальные менее активные, но все же враждебные элементы были бы переписаны и высланы в районы по указанию НКВД.

ЦК ВКП(б) предлагает в пятидневный срок представить в ЦК состав троек, а также количество подлежащих расстрелу, равно как и количество подлежащих высылке".

Секретарь ЦК И. Сталин

Друкується за: Юнге М., Биннер Р. Как террор стал „Большим". Секретный приказ № 00447 и технология его исполнения. — М.: АИРО-XX, 2003. — С. 78 — 79.

№ 97
Оперативний наказ наркома НКВС СРСР № 00439 про проведення операції з ліквідації німецької „шпигунської та диверсійної мережі“

25 липня 1937 р.

Агентурными и следственными материалами последнего времени доказано, что германский Генеральный штаб и Гестапо в широких размерах организуют шпионскую и диверсионную работу на важнейших и, в первую очередь, оборонных предприятиях промышленности, используя для этой цели осевшие там кадры германских подданных.

Агентура из числа германских подданных, осуществляя уже сейчас вредительские и диверсионные акты, главное внимание уделяет организации диверсионных действий на период войны и в этих целях подготавливает кадры диверсантов.

Для полного пресечения этой деятельности германской разведки, ПРИКАЗЫВАЮ:

1. В трехдневный срок со дня получения настоящего приказа точно установить и мне донести списки германских подданных:

а) работающих на всех военных заводах и на заводах, имеющих оборонные цеха, согласно прилагаемому списку заводов;

б) отдельно список германских подданных в разное время работавших и уволенных с этих предприятий и цехов, но оставшихся на территории СССР, вне зависимости от того где они в настоящее время работают;

в) отдельно список германских подданных, работающих на железнодорожном транспорте.

В списках указать: фамилию, имя и отчество германского подданного, занимаемую им должность и наименование предприятия, в котором он работает.

2. Начиная с 29 июля с. г. приступить к арестам всех установленых вами германских подданных, работающих на военных заводах и заводах, имеющих оборонные цеха, железнодорожном транспорте, а также уволенных с этих заводов, в том случае, если они проживают на территории Вашей республики, края или области.

Всю операцию по арестам закончить в пятидневный срок.

3. Германских политических эмигрантов, работающих на военных заводах и заводах, имеющих оборонные цеха, арестовывать только в случае, если они сохранили германское подданство.

На каждого из германских политических эмигрантов, принявшего советское гражданство представить мне не позже 5 августа 1937 года подробный меморандум с изложением компрометирующих материалов для решения вопроса об аресте.

4. Следствие по делам арестованных вести особо тщательно. Добиваться исчерпывающего вскрытия не разоблаченной до сих пор агентуры германской разведки и окончательного разгрома диверсионной низовки, заложенной ею на промышленных предприятиях.

Дела арестованных по окончании следствия направлять в НКВД СССР, для последующего рассмотрения их Военной Коллегией или Особым совещанием НКВД.

5. Вновь выявляемых в процессе следствия германских агентов-шпионов, диверсантов и террористов, как из числа советских граждан так и подданных других государств немедленно арестовывать, независимо от места их работы.

6. Одновременно с проведением операции приступить к проведению тщательного учета всех германских подданных, работающих на всех других промышленных предприятиях, в сельском хозяйстве и советских учреждениях, а также бывших германских подданных, принявших советское гражданство и работавших ранее на военных заводах и оборонных цехах, других промышленных предприятий.

К 1 сентября (ДВК и ВСО[1] к 15 сентября) с. г. представить мне на каждого из указанных лиц подробный меморандум с изложением в нем установочных данных и подробных компрометирующих материалов для решения вопроса об аресте.

7. Ежедневно к 12 часам за истекшие сутки доносить мне телеграфом ход и результаты операции и все добытые следствием материалы.

8. Приказ ввести в действие по телеграфу.

Народный комиссар внутренних дел Союза ССР
Генеральный комиссар государственной безопасности Н. Ежов

Друкується за: Ленинградский мартиролог: Книга памяти жертв политических репрессий. — Т. 2., октябрь 1937г. — Санкт-Петербург, 1996. — С. 452 -453.

Примітка.
1. Дальневосточный край и Восточно-Сибирская обл.

№ 98
Витяг із оперативного наказу наркома НКВС СРСР № 00447 про операцію з репресування колишніх куркулів, кримінальників та інших антирадянських елементів

30 липня 1937 р.
Совершенно секретно

Материалами следствия по делам антисоветских формирований устанавливается, что в деревне осело значительное количество бывших кулаков, ранее репрессированных, скрывшихся от репрессий, бежавших из лагерей, ссылки и трудпоселков.

Осело много в прошлом репрессированных церковников и сектантов, бывших активных участников антисоветских вооруженных выступлений. Остались почти нетронутыми в деревне значительные кадры антисоветских политических партий (эсеров, грузмеков, дашнаков, муссаватистов, иттихадистов и др.), а также кадры бывших активных участников бандитских восстаний, белых, карателей, репатриантов и т. п.

Часть перечисленных выше элементов, уйдя из деревни в города, проникла на предприятия промышленности, транспорт и на строительства.

Кроме того, в деревне и городе до сих пор еще гнездятся значительные кадры головных преступников — скотоконокрадов, воров-рецидивистов, грабителей и др. отбывавших наказание, бежавших из мест заключения и скрывающихся от репрессий. Недостаточность борьбы с этими уголовными контингентами создала для них условия безнаказанности, способствующие их преступной деятельности. Как установлено, все эти антисоветские элементы являются главными зачинщиками всякого рода антисоветских и диверсионных преступлений как в колхозах совхозах, так и на транспорте и в некоторых областях промышленности. Перед органами государственной безопасности стоит задача — самым беспощадным образом разгромить всю эту банду антисоветских элементов, защитить трудящийся советский народ от их контрреволюционных происков и, наконец, раз и навсегда покончить с их подлой подрывной работой против основ советского государства.

В соответствии с этим приказываю — с 5 августа 1937 года во всех республиках, краях и областях начать операцию по репрессированию бывших кулаков, активных антисоветских элементов и уголовников. В Узбекской, Туркменской, Таджикской и Киргизской ССР операцию начать с 10 августа с.г., а в Дальневосточном и Красноярских краях и Восточно-Сибирской области — с 15-го августа с.г. При организации и проведении операции руководствоваться следующим:

I. Контингенты, подлежащие репрессии.

1. Бывшие кулаки, вернувшиеся после отбытия наказания и продолжающие вести активную антисоветскую подрывную деятельность.

2. Бывшие кулаки, бежавшие из лагерей или трудпоселков, а также кулаки, укрывшиеся от раскулачивания, которые ведут антисоветскую деятельность.

3. Бывшие кулаки и социально опасные элементы, состоявшие в повстанческих, фашистских, террористических и бандитских формированиях, отбывшие наказание, скрывшиеся от репрессий или бежавшие из мест заключения и возобновившие свою преступную деятельность.

4. Члены антисоветских партий (эсеры, грузмеки, муссаватисты, иттихадисты и дашнаки), бывшие белые, жандармы, чиновники, каратели, бандиты, бандоспособники, переправщики, реэмигранты, скрывшиеся от репрессий, бежавшие из мест заключения и продолжающие вести активную антисоветскую деятельность.

5. Изобличенные следственными и проверенными агентурными материалами наиболее враждебные и активные участники ликвидируемых сейчас казачье-белогвардейских повстанческих организаций, фашистских, террористических и шпионско-диверсионных контрреволюционных формирований.

Репрессированию подлежат также элементы этой категории, содержащиеся в данное время под стражей, следствие по делам которых закончено, но дела еще судебными органами не рассмотрены.

6. Наиболее активные антисоветские элементы из бывших кулаков, карателей, бандитов, белых, сектантских активистов, церковников и прочих, которые содержатся сейчас в тюрьмах, лагерях, трудовых поселках и колониях и продолжают вести там активную антисоветскую подрывную работу.

7. Уголовники (бандиты, грабители, воры, рецидивисты, контрабандисты-профессионалы, скотоконокрады), ведущие преступную деятельность и связанные с преступной средой.

Репрессированию подлежат также элементы этой категории, которые содержатся в данное время под стражей, следствие по делам которых закончено, но дела еще судебными органами не рассмотрены.

8. Уголовные элементы, находящиеся в лагерях и трудпоселках и ведущие в них преступную деятельность.

9. Репрессии подлежат все перечисленные выше контингенты, находящиеся в данный момент в деревне — в колхозах, совхозах, сельскохозяйственных предприятиях и в городе — на промышленных и торговых предприятиях, транспорте, в советских учреждениях и на строительстве.

II. О мерах наказания репрессируемым и количестве подлежащих репрессии.

1. Все репрессируемые кулаки, уголовники и др. антисоветские элементы разбиваются на две категории:

а) к первой категории относятся все наиболее враждебные из перечисленные выше элементов. Они подлежат немедленному аресту и, по рассмотрении их дел на тройках, — расстрелу.

б) ко второй категории относятся все остальные менее активные, но все же враждебные элементы. Они подлежат аресту и заключению в лагеря на срок от 8 до 10 лет, а наиболее злостные и социально опасные из них — заключению на те же сроки в тюрьмы по определению тройки.

2. Согласно представленным учетным данным Наркомами республиканских НКВД и начальниками краевых и областных управлений НКВД утверждается следующее количество подлежащих репрессии: [...]

Украинская ССР	по 1 кат.	по 2 кат.	Всего
1. Харьковская область	1500	4000	5500
2. Киевская область	2000	3500	5500
3. Винницкая область	1000	3000	4000
4. Донецкая область	1000	3000	4000
5. Одесская область	1000	3500	4500
6. Днепропетровская область	1000	2000	3000
7. Черниговская область	300	1300	1600
8. Молдавская АССР	200	500	700

[…]

3. Утвержденные цифры являются ориентировочными. Однако наркомы республиканских НКВД и начальники краевых и областных управлений НКВД не имеют права самостоятельно их превышать. Какие бы то ни было самостоятельные увеличения цифр не допускаются.

В случаях, когда обстановка будет требовать увеличения утвержденных цифр, наркомы республиканских НКВД и начальники краевых и областных управлений НКВД обязаны представлять мне соответствующие мотивированные ходатайства.

Уменьшение цифр, а равно и перевод лиц, намеченных к репрессированию по первой категории, во вторую категорию и наоборот разрешается.

4. Семьи приговоренных по первой и второй категории как правило не репрессируются. Исключения составляют:

а) семьи, члены которых способны к активным антисоветским действиям. Члены такой семьи, с особого разрешения тройки, подлежат выдворению в лагеря или трудпоселки;

б) семьи лиц, репрессированных по первой категории, проживающие в пограничной полосе, подлежат переселению за пределы пограничной полосы внутри республик, краев и областей;

в) семьи репрессированных по первой категории, проживающие в Москве, Ленинграде, Киеве, Тбилиси, Баку, Ростове-на-Дону, Таганроге и в районах Сочи, Гагры и Сухуми, подлежат выселению из этих пунктов в другие области по их выбору, за исключением пограничных районов.

5. Все семьи лиц, репрессированных по первой и второй категориям, взять на учет и установить за ними систематическое наблюдение.

III. Порядок проведения операции.

1. Операцию начать 5 августа 1937 года и закончить в четырехмесячный срок.

В Туркменской, Таджикской, Узбекской и Киргизской ССР операцию начать 10 августа с.г., а в Восточно-Сибирской области, Красноярском и Дальневосточном краях — с 15-го августа с. г.

2. В первую очередь подвергаются репрессии контингенты, отнесенные к первой категории.

Контингенты, отнесенные ко второй категории, до особого на то распоряжения репрессии не подвергаются.

В том случае, если нарком республиканского НКВД, начальник управления или областного отдела НКВД, закончив операцию по контингентам первой категории, сочтет возможным приступить к операции по контингентам, отнесенным ко второй категории, он обязан, прежде чем к этой операции фактически приступить — запросить мою санкцию и только после получения ее, начать операцию.

В отношении всех тех арестованных, которые будут осуждены к заключению в лагеря или тюрьмы на разные сроки, по мере вынесения приговоров доносить мне сколько человек, на какие сроки тюрьмы или лагеря осуждено. По получении этих сведений я дам указания о том, каким порядком и в какие лагеря осужденных направить.

3. В соответствии с обстановкой и местными условиями Территория республики, края и области делится на оперативные сектора.

Для организации и проведения операции по каждому сектору формируется оперативная группа, возглавляемая ответственным работником НКВД республики, краевого или областного Управления НКВД, могущим успешно справиться с возлагаемыми на него серьезными оперативными задачами.

В некоторых случаях начальниками оперативных групп могут быть назначены наиболее опытные и способные начальники районных и городских отделений.

4. Оперативные группы укомплектовать необходимым количеством оперативных работников и придать им средства транспорта и связи.

В соответствии с требованиями оперативной обстановки группам придать войсковые или милицейские подразделения.

5. На начальников оперативных групп возложить руководство учетом и выявлением подлежащих репрессированию, руководство следствием, утверждение обвинительных заключений и приведение приговоров троек в исполнение.

Начальник оперативной группы несет ответственность за организацию и проведение операции на территории своего сектора.

6. На каждого репрессированного собираются подробные установочные данные и компрометирующие материалы. На основании последних составляются списки на арест, которые подписываются начальником оперативной группы в 2-х экземплярах отсылаются на рассмотрение и утверждение Наркому внутренних дел, начальнику управления или областного отдела НКВД.

Нарком внутренних дел, начальник управления или областного отдела НКВД рассматривает список и дает санкцию на арест перечисленных в нем лиц.

7. На основании утвержденного списка начальник оперативной группы производит арест. Каждый арест оформляется ордером. При аресте производится тщательный обыск. Обязательно изымаются: оружие, боеприпасы, военное снаряжение, взрывчатые вещества, отравляющие и ядовитые вещества, контрреволюционная литература, драгоценные металлы в монете, слитках и изделиях, иностранная валюта, множительные приборы и переписка.

Все изъятое заносится в протокол обыска.

8. Арестованные сосредотачиваются в пунктах по указаниям Наркомов внутренних дел, начальников управлений или областных отделов НКВД. В пунктах сосредоточения арестованных должны иметься помещения, пригодные для размещения арестованных.

9. Арестованные строго окарауливаются. Организуются все мероприятия, гарантирующие от побегов или каких-либо эксцессов.

IV. Порядок ведения следствия.

1. На каждого арестованного или группу арестованных заводится следственное дело. Следствие проводится ускоренно и в упрощенном порядке.

В процессе следствия должны быть выявлены все преступные связи арестованного.

2. По окончании следствия дело направляется на рассмотрение тройки.

К делу приобщаются: ордер на арест, протокол обыска, материалы, изъятые при обыске, личные документы, анкета арестованного, агентурно-учетный материал, протокол допроса и краткое обвинительное заключение.

V. Организация и работа троек.

1. Утверждаю следующий персональный состав республиканских, краевых и областных троек: [...]

УССР.
Харьковская область
председатель — Шумский, члены — Гикало, Леонов
Киевская область
председатель — Шаров, члены — Кудрявцев, Гинзбург
Винницкая область
председатель — Гришин[1], члены — Чернявский, Ярошевский
Донецкая область
председатель — Соколинский, члены — Прамнек, Руденко
Одесская область
председатель — Федоров, члены — Евтушенко
Днепропетровская область
председатель — Кривец, члены — Марголин, Цвик
Черниговская область
председатель — Корнев, члены — Маркитан, Склярский
Молдавская АССР
председатель — Рогаль, члены — Тодрес, Колодий.
[…]

2. На заседаниях троек может присутствовать (там где он не входит в состав тройки) республиканский краевой или областной прокурор.

3. Тройка ведет свою работу, находясь в пункте расположения соответствующих НКВД, УНКВД или областных отделов НКВД, или выезжая к местам расположения оперативных секторов.

4. Тройки рассматривают представленные им материалы на каждого арестованного или группу арестованных, а также на каждую подлежащую выселению семью в отдельности.

Тройки, в зависимости от характера материалов и степени социальной опасности арестованного, могут относить лиц, намеченных к репрессированию по 2 категории, к первой категорий и лиц, намеченных к репрессированию по первой категории — ко второй.

5. Тройки ведут протоколы своих заседаний, в которые и записывают вынесенные ими приговора в отношении каждого осужденного.

Протокол заседания тройки направляется начальнику оперативной группы для приведения приговоров в исполнение. К следственным делам приобщаются выписки из протоколов в отношении каждого осужденного.

VI. Порядок приведения приговоров в исполнение.

1. Приговоры приводятся в исполнение лицами по указаниям председателей троек, т. е. наркомов республиканских НКВД, начальников управлений или областных отделов НКВД.

Основанием для приведения приговора в исполнение являются заверенная выписка из протокола заседания тройки с изложением приговора в отношении каждого осужденного и специальное предписание за подписью председателя тройки, вручаемые лицу, приводящему приговор в исполнение.

2. Приговоры по первой категории приводятся в исполнение в местах и порядком по указанию наркомов внутренних дел, начальников управления и областных отделов НКВД с обязательным полным сохранением в тайне времени и места приведения приговора в исполнение.

Документы об исполнении приговора приобщаются в отдельном конверте к следственному делу каждого осужденного.

3. Направление в лагеря лиц, осужденных по 2 категории, производится на основании нарядов, сообщаемых ГУЛАГом НКВД СССР.

VII. Организация руководства операций и отчетность.

1. Общее руководство проведением операций возлагаю на моего заместителя — Начальника главного управления государственной безопасности — Комкора тов. Фриновского.

Для проведения работы, связанной с руководством операций, сформировать при нем специальную группу.

2. Протоколы троек по исполнении приговоров немедленно направлять начальнику 8-го Отдела ГУГБ НКВД СССР с приложением учетных карточек по форме № 1.

На осужденных по 1 категории одновременно с протоколом и учетными карточками направлять также и следственные дела.

3. О ходе и результатах операции доносить пятидневными сводками к 1, 5, 10, 15, 20 и 25 числу каждого месяца телеграфом и подробно почтой.

4. О всех вновь вскрытых в процессе проведения операции контрреволюционных формированиях, возникновении эксцессов, побегах за кордон, образовании бандитских и грабительских групп и других чрезвычайных происшествиях доносить по телеграфу — немедленно.

При организации и проведении операции принять исчерпывающие меры к тому, чтобы не допустить: перехода репрессируемых на нелегальное положение: бегства с мест жительства и особенно за кордон; образования бандитских и грабительских групп; возникновения каких-либо эксцессов.

Своевременно выявлять и быстро пресекать попытки к совершению каких-либо активных контрреволюционных действий.

****

При организации и проведении операции принять исчерпывающие меры к тому, чтобы не допустить: перехода репрессируемых на нелегальное положение; бегства с мест жительства и особенно за кордон; образования бандитских и грабительских групп, возникновения каких-либо активных контрреволюционных действий.

Народный комиссар Внутренних дел Союза ССР
Генеральный комиссар Государственной безопасности Н. Ежов
Верно М. Фриновский

Друкується за: Книга памяти жертв политических репрессий: [Ульяновская область]/ Под общ. ред. Золотова Ю. М. — Ульяновск, 1996. — С. 766-780.

Примітка.
1. Гришин (Клювгант) Г. А.(1903-1939) — народився в сім'ї вчителя. В 1918-1919 рр. працював на тютюновій фабриці. В 1919-1921 рр. — червоноармієць. В органах державної безпеки з 1921 р. В 1930-1934 рр. — начальник особливого відділу Дніпропетровського, Одеського обласного відділу ДПУ-УНКВС, в 1934-1937 рр. — заступник начальника Одеського, Київського, Харківського УНКВС. В липні-серпні 1937 р. — начальник Вінницького УНКВС. Арештований 20 серпня 1937 р. Військовим трибуналом військ НКВС Київського округу в червні 1939 р. засуджений до розстрілу. Реабілітований в 1958 р.

№ 99
Доповідна записка начальника УНКВС по Вінницькій області Г. Гришина в НКВС УРСР про кількість арештованих поляків

9 серпня 1937 р.

На 6 августа с.г. по области было арестовано поляков — 257.

В соответствии с указаниями Заместителя Наркома Внутренних дел СССР комиссара государственной безопасности 2-го ранга тов. БЕЛЬСКОГО и Наркома Внутренних дел УССР комиссара государственной безопасности тов. ЛЕПЛЕВСКОГО было намечено к дополнительному аресту 585 = 842

Из этого количества намеченных с 6 по 9 августа арестовано 554. Из них: по гор. Виннице — 100, по Проскуровскому округу — 112, по Шепетовскому округу — 96, по Могилев-Подольскому округу — 46, по Каменец-Подольскому округу — 35, по г. Бердичеву и районам области с компактным количеством поляков — 165.

Из общего количества намеченных к операции подлежат дополнительному аресту 288.

Операция продолжается.

Начальник УНКВД УССР по Винницкой области
Капитан государственной безопасности Гришин

ГДА СБ України. — Ф. 16, оп.30, спр. 61. — Арк. 214–215. Оригінал. Машинопис

№ 100
Оперативний наказ наркома НКВС СРСР №00485 про проведення операції з ліквідації польської „шпигунської та диверсійної мережі"

11 серпня 1937 р.
Совершенно секретно

"О фашистско-повстанческой, шпионской, диверсионной, пораженческой и террористической деятельности польской разведки в СССР"

Рассылаемое вместе с настоящим приказом закрытое письмо о фашистско-повстанческой, шпионской, диверсионной, пораженческой и террористической деятельности польской разведки в СССР, а также материалы следствия по делу

„ПОВ“ вскрывают картину долголетней и относительно безнаказанной диверсионно-шпионской работы польской разведки на территории Союза[1].

Из этих материалов видно, что подрывная деятельность польской разведки проводилась и продолжает проводиться настолько открыто, что безнаказанность этой деятельности можно объяснить только плохой работой органов ГУГБ и беспечностью чекистов.

Даже сейчас работа по ликвидации на местах польских диверсионно-шпионских групп и организации „ПОВ“ полностью не развернута. Темп и масштаб следствия крайне низкие. Основные контингенты польской разведки ускользнули даже от оперативного учета (из общей массы перебежчиков из Польши, насчитывающей примерно 15 тыс. человек, учтено по Союзу только 9 тыс. человек). В Западной Сибири из находящихся на ее территории около 5 тыс. перебежчиков, учтено не более 1 тыс. человек. Такое же положение с учетом политэмигрантов из Польши. Что касается агентурной работы, то она почти совершенно отсутствует. Больше того, существующая агентура, как правило, двойническая, подставленная самой польской разведкой.

Недостаточно решительная ликвидация кадров польской разведки тем более опасна сейчас, когда разгромлен московский центр „ПОВ“ и арестованы многие активнейшие его члены. Польская разведка, предвидя неизбежность дальнейшего своего провала, пытается привести, а в отдельных случаях уже приводит в действие свою диверсионную сеть в народном хозяйстве СССР и, в первую очередь, на его оборонных объектах.

В соответствии с этим основной задачей органов ГУГБ в настоящее время является разгром антисоветской работы польской разведки и полная ликвидация незатронутой до сих пор широкой диверсионно-повстанческой низовки „ПОВ“ и основных людских контингентов польской разведки в СССР.

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. С 20 августа 1937 г. начать широкую операцию, направленную к полной ликвидации местных организаций „ПОВ“ и, прежде всего, ее диверсионно-шпионских и повстанческих кадров в промышленности, на транспорте, совхозах и колхозах.

Вся операция должна быть закончена в 3-месячный срок, т.е. к 20 ноября 1937 г.

2. Аресту подлежат:

а) выявленные в процессе следствия и до сего времени не разысканные активнейшие члены „ПОВ“ по прилагаемому списку;

б) все оставшиеся в СССР военнопленные польской армии;

в) перебежчики из Польши, независимо от времени перехода их в СССР;

г) политэмигранты и политобменные из Польши;

д) бывшие члены ППС и других польских антисоветских полити-ческих партий;

е) наиболее активная часть местных антисоветских националисти-ческих элементов польских районов.

3. Операцию по арестам провести в две очереди:

а) в первую очередь подлежат аресту перечисленные выше ко-нтингенты, работающие в органах НКВД, в Красной Армии, на военных заводах, в оборонных

цехах всех других заводов, на железнодорожном, водном и воздушном транспорте, в электросиловом хозяйстве, всех промышленных предприятий, на газовых и нефтеперегонных заводах;

б) во вторую очередь подлежат аресту все остальные, работающие на промышленных предприятиях не оборонного значения, в совхозах, колхозах и учреждениях.

4. Одновременно с развертыванием операции по арестам начать следственную работу. Основной упор следствия сосредоточить на полном разоблачении организаторов и руководителей диверсионных групп, с целью исчерпывающего выявления диверсионной сети.

Всех проходящих по показаниям арестованных шпионов, вредителей и диверсантов — немедленно арестовывать.

Для ведения следствия выделить специальную группу оперативных работников.

5. Все арестованные, по мере выявления их виновности в процессе следствия, подлежат разбивке на две категории:

а) первая категория, подлежащая расстрелу, к которой относятся все шпионские, диверсионные, вредительские и повстанческие кадры польской разведки;

б) вторая категория, менее активные из них, подлежащие заключению в тюрьмы и лагеря сроком от 5 до 10 лет.

6. На отнесенных в процессе следствия к первой и второй категории, каждые 10 дней составляются списки с кратким изложением следственных и агентурных материалов, характеризующих степень виновности аресто-ванного, которые направляются на окончательное утверждение в НКВД СССР.

Отнесение к первой или второй категории на основании рассмотрения агентурных и следственных материалов производится народным комиссаром внутренних дел республики, начальником УНКВД области или края, совместно с соответствующим прокурором республики, области, края.

Списки направляются в НКВД СССР за подписью народного комиссара внутренних дел республики, начальника УНКВД и прокурора соответствующих республик, края и области.

После утверждения списков в НКВД СССР и прокурором Союза приговор немедленно приводится в исполнение, т.е. осужденные по первой категории — расстреливаются, а по второй — отправляются в тюрьмы и лагеря согласно нарядов НКВД СССР.

7. Прекратить освобождение из тюрем и лагерей оканчивающих срок заключения осужденных по признакам польского шпионажа. О каждом из них представить материал для рассмотрения на Особое совещание НКВД СССР.

8. Всю работу по разгрому „ПОВ“ и всех остальных контингентов польской разведки умело и обдуманно использовать для приобретения новой агентуры по польской линии.

При отборе агентуры особо тщательное внимание обратить на меры, обеспечивающие органы НКВД от проникновения в сеть двойников-агентов польской разведки.

Списки намеченных к вербовке агентов, с исчерпывающей характеристикой на них направлять на утверждение начальника ГУГВ НКВД тов. Фриновского.

9. О ходе операции телеграфно доносить каждые 5 дней, т.е. 1, 5, 10, 15, 20, 25 и 30 числа каждого месяца.

Народный комиссар внутренних дел СССР Генеральный комиссар госбезопасности Ежов.

С подлинным верно: оперсекретарь ГУГБ НКВД СССР комбриг Ульмер

Друкується за: Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи. — К: Абрис, 1997. — С.347-377.

Примітка.
1**.** Не публікується.

№ 101
Лист першому секретарю ЦК КП(б)У С. Косіору про низьку поліграфічну якість газети „Більшовицька правда“

13 серпня 1937 р.

Посылаю Вам газету от 9 августа 1937 года. Прошу Вас, Станислав Викентьевич, обратить внимание на снимок Владимира Ильича, на вторую и третью страницу и Вы сами увидите насколько бездушное отношение к выпуску газеты и еще, где печатают исторический материал. Удивительно, почему, когда только печатают статьи о вредительстве и о шпионаже, в газете напечатают так, что не возможно прочитать. Кроме того, почему, когда в газете печатают снимки вождей нашей партии, непременно проходит полоса краски по лицу. Я это особенно заметил в газетах за июль и август месяц. Где ж секретарь обкома Чернявский и редактор газеты Капцан? Прошу Вас обратить на это дело внимание, нет ли здесь руки врага народа.

С компривето підпис

ДАВін.О. — Ф. П-136, оп. 1, спр. 267. — Арк. 61. Завірена копія. Машинопис.

№ 102
Оперативний наказ № 00486 наркома НКВС СРСР про репресування дружин, членів сімей зрадників Батьківщини та членів правотроцькістських організацій

15 серпня 1937 р.
Совершенно секретно

С получением настоящего приказа приступите к репрессированию жен изменников родины, членов правотроцкистских шпионско-диверсионных организаций,

осужденных военной коллегией и военным трибуналом по первой и второй категориям, начиная с 1 августа 1936 г.

При проведении этой операции руководствуйтесь следующим:

ПОДГОТОВКА ОПЕРАЦИИ

1. В отношении каждой, намеченной к репрессированию, семьи производится тщательная ее проверка, собираются дополнительные установочные данные и компрометирующие материалы.

На основании собранных материалов составляются:

а) подробная общая справка на семью с указанием: фамилии, имени и отчества осужденного главы семьи, за какие преступления, когда и кем и какому наказанию подвергнут; именной список состава семьи (включая и всех лиц, состоявших на иждивении осужденного и вместе с ним проживавших), подробных установочных данных на каждого члена семьи; компрометирующих материалов на жену осужденного; характеристики в отношении степени социальной опасности детей старше 15-летнего возраста; данных о наличии в семье престарелых и нуждающихся в уходе родителей, наличии тяжело или заразно больных, наличии детей, по своему физическому состоянию требующих ухода;

б) отдельная краткая справка на социально опасных и способных к антисоветским действиям детей старше 15-летнего возраста;

в) именные списки детей до 15 лет; отдельно дошкольного и школьного возраста.

2. Справки рассматриваются соответственно наркомами внутренних дел республик и начальниками управлений НКВД краев и областей.

Последние:

а) дают санкцию на арест и обыск жен изменников родины;

б) определяют мероприятия в отношении детей арестуемой;

в) указывают мероприятия в отношении родителей и других родственников, состоявших на иждивении осужденного и совместно с ним проживающих.

ПРОИЗВОДСТВО АРЕСТОВ И ОБЫСКОВ

3. Намеченные к репрессированию арестовываются. Арест оформляется ордером.

4. Аресту подлежат жены, состоявшие в юридическом или фактическом браке с осужденным в момент его ареста.

Аресту подлежат также жены, хотя и состоявшие с осужденным, к моменту его ареста, в разводе, но:

а) причастные к контрреволюционной деятельности осужденного;

б) укрывавшие осужденного;

в) знавшие о контрреволюционной деятельности осужденного, но не сообщившие об этом соответствующим органам власти.

5. Аресту не подлежат:

а) беременные; жены осужденных, имеющие грудных детей, тяжело или заразно больные; имеющие больных детей, нуждающихся в уходе; имеющие преклонный возраст.

В отношении таких лиц временно ограничиваться отобранием подписки о невыезде с установлением тщательного наблюдения за семьей.

б) жены осужденных, разоблачившие своих мужей и сообщившие о них органам власти сведения, послужившие основанием к разработке и аресту мужей.

6. Одновременно с арестом производится тщательный обыск. При обыске изымаются: оружие, патроны, взрывчатые и химические вещества, военное снаряжение, множительные приборы (шапирографы, стеклографы, пишущие машинки и т. п.), контрреволюционная литература, переписка, иностранная валюта, драгоценные металлы в слитках, монетах и изделиях, личные документы и денежные документы.

7. Все имущество, лично принадлежавшее арестованным (за исключением необходимых белья, верхнего и нижнего платья, обуви и постельных принадлежностей, которые арестованные берут с собой), — конфискуется. Квартиры арестованных опечатываются.

В случаях, когда совместно с арестуемыми проживают их совершеннолетние дети, родители и другие родственники, то им, помимо их личных вещей, оставляется в пользование необходимые: жилая площадь, мебель и домашняя утварь арестуемых.

8. После производства ареста и обыска арестованные жены осужденных конвоируются в тюрьму. Одновременно, порядком, указанным ниже, вывозятся и дети.

ПОРЯДОК ОФОРМЛЕНИЯ ДЕЛ

9. На каждую арестованную и на каждого социально опасного ребенка старше 15-летнего возраста заводится следственное дело, в которое помимо установленных документов, помещаются справки (см. ниже п. „а“ и „б“ ст. 1) и краткое обвинительное заключение.

10. Следственные дела направляются на рассмотрение Особого совещания НКВД СССР.

Начальникам управлений НКВД по Дальневосточному и Красноярскому краям и Восточносибирской области, следственных дел на арестованных Особому совещанию — не высылать. Вместо этого, сообщать по телеграфу общие справки на семьи осужденных (пункт „а“ ст. 1), которые и будут рассматриваться Особым совещанием. Последние свои решения по каждой семье, с одновременным указанием места заключения (лагеря) сообщает начальникам перечисленных УНКВД, также по телеграфу.

РАССМОТРЕНИЕ ДЕЛ И МЕРЫ НАКАЗАНИЯ

11. Особое совещание рассматривает дела на жен осужденных изменников родины и тех их детей старше 15-летнего возраста, которые являются социально опасными и способными к совершению антисоветских действий.

12. Жены осужденных изменников родины подлежат заключению в лагеря на сроки, в зависимости от степени социальной опасности, не менее как 5-8 лет.

13. Социально опасные дети осужденных, в зависимости от их возраста, степени опасности и возможностей исправления, подлежат заключению в лагеря или

исправительно-трудовые колонии НКВД, или водворению в детские дома особого режима Наркомпросов республик.

14. Приговоры Особого совещания сообщаются для приведения их в исполнение Наркомам республиканских НКВД и начальникам управлений НКВД краев и областей по телеграфу.

15. Следственные дела сдаются в архив НКВД СССР.

ПОРЯДОК ПРИВЕДЕНИЯ ПРИГОВОРОВ В ИСПОЛНЕНИЕ

16. Осужденных Особым совещанием жен изменников родины направлять для отбытия наказания в специальное отделение Темниковского исправительно-трудового лагеря, по персональным нарядам ГУЛАГа НКВД СССР.

Направление в лагеря производить существующим порядком.

17. Осужденные жены изменников родины, не подвергнутые аресту, в силу болезни и наличия на руках больных детей, по выздоровлению арестовываются и направляются в лагерь.

Жены изменников родины, имеющие грудных детей, после вынесения приговора, немедленно подвергаются аресту и без завоза в тюрьму направляются непосредственно в лагерь. Также поступать и с осужденными женами, имеющими преклонный возраст.

18. Осужденные социально опасные дети направляются в лагеря, исправительно-трудовые колонии НКВД или в дома особого режима Наркомпросов республик по персональным нарядам ГУЛАГа НКВД для первой и второй группы АХУ НКВД СССР для лиц третьей группы.

РАЗМЕЩЕНИЕ ДЕТЕЙ ОСУЖДЕННЫХ

19. Всех оставшихся после осуждения детей-сирот размещать:

а) детей в возрасте от 1-1,2 лет и до 3 полных лет в детских домах и яслях Наркомздравов республик в пунктах жительства осужденных;

б) детей в возрасте от 3 полных лет и до 15 лет — в детских домах Наркомпросов других республик, краев и областей (согласно установленной дислокации) и вне Москвы, Ленинграда, Киева, Тбилиси, Минска, приморских и пограничных городов.

20. В отношении детей старше 15 лет вопрос решать индивидуально. В зависимости от возраста, возможностей самостоятельного существования собственным трудом или возможностей проживания на иждивении родственников, такие дети могут быть:

а) направлены в детские дома Наркомпросов республик в соответствии с п. „б“ ст. 19;

б) направлены в другие республики, края и области (в пункты, за исключением перечисленных выше городов) для трудового устройства или определения на учебу.

21. Грудные дети направляются вместе с их осужденными матерями в лагеря, откуда по достижению возраста 1—1,2 лет переводятся в детские дома и ясли Наркомздравов республик.

22. Дети в возрасте от 3 до 15 лет принимаются на государственное обеспечение.

23. В том случае, если оставшихся сирот пожелают взять другие родственники (не репрессируемые) на свое полное иждивение — этому не препятствовать.

ПОДГОТОВКА К ПРИЕМУ И РАСПРЕДЕЛЕНИЮ ДЕТЕЙ

24. В каждом городе, в котором будет производиться операция, специально оборудуются:

а) приемно-распределительные пункты, в которые будут доставляться дети тотчас же после ареста их матерей и откуда дети будут направляться затем по детским домам;

б) специально организуются и оборудуются помещения, в которых будут содержаться до решения Особого совещания НКВД социально опасные дети.

Для указанных выше детей используются, там, где они имеются, детские приемники отделов трудовых колоний НКВД.

25. Начальники органов НКВД пунктов, где расположены детские дома Наркомпросов, предназначенные для приема детей осужденных, совместно с заведующими или представителями облоно производят проверку персонала домов и лиц, политически неустойчивых, антисоветски настроенных и разложившихся — увольняют. Взамен уволенных персонал домов доукомплектовывается проверенным, политически надежным составом, могущим вести учебно-воспитательную работу с прибывающими к ним детьми.

26. Начальники органов НКВД определяют, в каких детских домах и яслях Наркомздравов можно разместить детей до 3-летнего возраста и обеспечивают немедленный и безотказный прием этих детей.

27. Наркомы внутренних дел республик и начальники управлений НКВД краев и областей, сообщают по телеграфу лично заместителю начальника АХУ НКВД СССР тов. Шперсону именные списки детей, матери которых подвергаются аресту. В списках должны быть указаны: фамилия, имя и отчество, год рождения ребенка, в каком классе учится. В списках дети перечисляются по группам, комплектуемым с таким расчетом чтобы в один и тот же дом не попали дети, связанные между собой родством или знакомством.

28. Распределение детей по детским домам производит заместитель начальника АХУ НКВД СССР. Он телеграфом сообщает наркомам республиканских НКВД и начальникам управлений НКВД краев и областей, каких детей и в какой дом направить. Копию телеграммы посылает начальнику соответствующего детского дома. Для последнего эта телеграмма должна являться основанием к приему детей.

29. При производстве ареста жен осужденных, дети у них изымаются и вместе с их личными документами (свидетельства о рождении, ученические документы), в сопровождении специально наряженных в состав группы производящей арест, сотрудника или сотрудницы НКВД, отвозятся:

а) дети от 3-летнего возраста — в детские дома и ясли Наркомздравов;

б) дети от 3 до 15-летнего возраста — в приемно-распределительные пункты;

в) социально опасные дети старше 15-летнего возраста в специально предназначенные для них помещения.

ПОРЯДОК ОТПРАВКИ ДЕТЕЙ В ДЕТСКИЕ ДОМА

30. Детей на приемно-распределительном пункте принимает заведующий пунктом или начальник детского приемника ОТК НКВД и специально выделенный оперработник (работница) УГБ.

Каждый принятый ребенок записывается в специальную книгу, а документы его запечатываются в отдельный конверт. Затем дети группируются по местам назначения и в сопровождении специально подобранных работников отправляются группами по детским домам Наркомпросов, где и сдаются вместе с их документами заведующему домом под личную его расписку.

31. Дети до 3-х летнего возраста сдаются лично заведующим детскими домами или яслями Наркомздравов под их личную расписку. Вместе с ребенком сдается и его свидетельство о рождении.

УЧЕТ ДЕТЕЙ ОСУЖДЕННЫХ

32. Дети осужденных, размещенные в детских домах и яслях Наркомпросов и Наркомздравов республик, учитываются АХУ НКВД СССР.

Дети старше 15-летнего возраста и осужденные социально опасные дети учитываются 8 отделом ГУГБ НКВД СССР.

НАБЛЮДЕНИЕ ЗА ДЕТЬМИ ОСУЖДЕННЫХ

33. Наблюдение за политическими настроениями детей осужденных, за их учебой и воспитательной жизнью возлагаю на наркомов дел республик, начальников управлений НКВД краев и областей.

ОТЧЕТНОСТЬ

34. О ходе операции доносить мне трехдневными сводками по телеграфу. О всех эксцессах и чрезвычайных происшествиях — немедленно.

35. Операцию по репрессированию жен уже осужденных изменников родины закончить к 25.X. с. г.

36. Впредь всех жен изобличенных изменников родины, правотроцкистских шпионов, арестовывать одновременно с мужьями, руководствуясь порядком, устанавливаемым настоящим приказом.

П.п. Народный комиссар внутренних дел Союза ССР
Генеральный комиссар государственной безопасности Ежов
Верно:
оперативный секретарь
ГУГБ НКВД СССР комбриг Ульмер
Верно:
пом.секретаря 6 отдела ГУГБ НКВД
сержант Государственной безопасности Косырев

Друкується за: Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи. — К.: Абрис, 1997. — С. 377 — 384.

№ 103

З інформаційних матеріалів Шепетівського окружкому КП(б)У про виключення з КП(б)У троцькістів та інших антирадянських елементів

[20 серпня 1937 р.]

Начиная с февраля 1937 года т. е. с начала проработки постановления ЦК ВКП(б) от 13 января 1937 года исключено из рядов партии всего 81 человек. Из них исключено из партии, как врагов народа троцкистов и их подсобников — 57, за службу в белой банде — 3 чел., за контрреволюционный антисемитизм — 1 чел., за переход границы и скрытия этого от партии — 1 чел, кулаков — 2 чел., за вредительство на работе — 2 чел., за обман партии — 2 чел., за связь с классово-враждебными элементами — 1 чел., за растрату государственных денег — 4 чел., за грубое нарушение революционной законности — 2 чел., разложившихся элементов — 4 чел. и за утерю партбилетов — 2 чел.

Из этого количества 81 человек исключённых из партии — 32 чел. арестованы, как явных врагов народа, контрреволюционных троцкистов и шпионов.

Причём, эти контрреволюционные элементы сидели и работали на ответственных партийных и советских работах окружных и районных. В частности: в окружкоме КП(б)У на культпропотделе сидели 2 врага народа, сразу сидел враг народа троцкист Вавдиюк, который был выкрыт, исключён из партии и арестован. А после этого на работу культпропотдела был посажен Лесняковский, который также оказался враг народа троцкист, в последствии исключён из партии и арестован.

В аппарате окрисполкома сидело 12 чел. контрреволюционных и враждебных элементов (сюда входят 2 врага народа Биганский и Криволап исключённые из партии в 1935 году), из них 5 чел. арестованы, как злейшие враги народа троцкистские шпионы.

Характерно, что во всех отделах окрисполкома сидели враги народа. Так, например:

1. Председатель окрисполкома Копыл — враг народа, арестован.
2. Заведующий окрземотделом Довгополов — враг народа, арестован.
3. Окр. ОСО Вулканов — враг народа, арестован.
4. Зампредседателя окрисполкома — Коваленко-Кузнецов — враг народа троцкист, арестован.
5. Секретарь окрисполкома Розмус — троцкист, враг народа, арестован.
6. Заведующий окрнаробраза Литвиенко — троцкист, враг народа, арестован.
7. Заведующий окрдортрансотделом Пономаренко, имел связь с врагом народа Копилом и растрачивал государственные деньги.
8. Инспектор Окружного политпросвета Самограенко, перешёл нелегально границу из Галиции, имел связь с троцкистами.
9. Ранжин старший врач окрЗУ — антисемит и вредитель.
10. Лисовод окрЗУ Биганский — шпион, арестован.
11. Инспектор по ликвидации неграмотности ОкрОНО Пясницкая, имела связь с врагом народа Копылом.

12. Агроном окрЗУ Криволап — антисемитский элемент.

Кроме этого, заведующий окрфинотделом Леонтиев, имел связь с врагом народа Копылом, занимался покровительством врагов народа, растрачивал государственные деньги (Леонтиев выехал из округа в Одесскую область — Николаев, материалы посылаются туда).

Референт окрисполкома Соболевский, беспартийный, шпион, арестован.

Инспектор окр. ОНО Малиновский, исключён из комсомола за связь с высланными контрреволюционными элементами.

На транспорте сидело 5 врагов народа троцкистов, 4 из них арестованы, в частности:

1. Терещенко — враг народа троцкист, работал начальником станции Шепетовка, арестован.

2. Волосевий — начальник депо станции Шепетовка — враг народа, троцкист, проводил вредительскую работу на станции, арестован.

3. Муравский — заместитель начальника узла дороги — японский шпион, арестован.

4. Левченко — начальник вагоностроительного пункта — враг народа, троцкист, арестован.

В аппарате райисполкомов работало 14 чел. троцкистов и других классово-враждебных элементов, причём, из них 7 чел. арестованы, как злейшие враги народа — троцкисты:

1. Трахтман — председатель Полонского РИКа.

2. Владимиров — заведующий финотделом Славутского РИКа.

3. Рубиш — инспектор Рай УНГО Заславского РИКа.

4. Канфорович — суд исполнитель Шепетовского РИКа.

5. Фишер — заведующий отделом связи Плужанского РИКа.

6. Костюшко — начальник райотдела НКВД Полонского района.

7. Ратнер завкомунотделом Заславского района.

Председателями сельсоветов работало 8 чел. врагов народа и других классово-враждебных элементов, из них арестовано, как злейших врагов народа — 3 чел.

Все они работали в Шепетовском районе:

1. Каплун — председатель сельсовета, который вёл троцкистскую агитацию среди колхозников, клеветал и компрометировал наших вождей партии и народа.

2. Шаталов — председатель сельсовета с. Цмовки Шепетовского района, грубо нарушал революционную законность, растратил государственные средства, арестован.

3. Безовский — растратил государственные средства, арестован.

Из скрытых врагов народа и других классово-враждебных элементов работали председателями колхозов — 5 чел. Причём, один из них Суботин председатель колхоза Славутского района, арестован.

В дорстрое работало — 5 чел., из них Клинкин начальник 6-го участка „Дорстроя“ Шепетовки, Калиниченко — заместитель начальника дорстроя Шепетовки, Глузман — начальник „Дорстроя“ Заслава, арестованы как враги народа.

В промышленности работало 17 чел., причём, такие из них, как Прокопович — директор кирпичного завода Заславского района, Стерник — директор суконной

фабрики Славутского района, Лисак-Мельник — директор леспромхоза Шепетовского района, Савицкий — электромонтёр Шепетовского района, Пшигодский и Мерецкий Шепетовского р-на, арестованы, как злейшие враги народа.

Замдиректоров МТС по политчасти — 1 чел., банковских работников — 1 чел., в кооперацсети — 1 чел., инструкторов РПК — 1 чел., школа соцвоса — 2 чел., работников радхозов — 1 чел. (Савалов), работников — РК ЛКСМ — 1 чел., которые арестованы, как враги народа и в других учреждениях — 4 чел. […]

ДАХм.О. — Ф. П-458, оп. 1, спр. 499. — Арк. 14 — 17. Оригінал. Машинопис.

№ 104
Постанова Центрального Виконавчого комітету СРСР про внесення змін у чинні кримінально-процесуальні кодекси союзних республік

14 вересня 1937 р.

Внести следующие изменения в действующие уголовно-процессуальные кодексы союзных республик по рассмотрению дел о контрреволюционном вредительстве и диверсиях:

1. По делам о контрреволюционном вредительстве и диверсиях обвинительное заключение вручать обвиняемым за одни сутки до рассмотрения дел в суде.

2. Кассационного обжалования по делам о преступлениях, предусмотренных ст.ст. 58^{7} УК РСФСР (вредительство) и 58^{9} УК РСФСР (диверсия) и соответствующим статьям УК других союзных республик[1] — не допускать.

3. Приговоры к высшей мере наказания (расстрел) приводить немедленно по отклонению ходатайства осуждённых о помиловании.

[1.] Ст. ст. 54^{7} та 54^{9} КК УРСР

Друкується за: Реабілітація репресованих: Законодавство та судова практика. — К, 1997. — С. 143-144.

Примітки.

1. Водночас постановою ЦВК СРСР від 2 жовтня 1937 р. був збільшений термін ув'язнення для „антирадянського елементу": „Действующим уголовным законодательством СССР и союзных республик для борьбы со шпионажем, вредительством, с попытками организации взрывов, крушений, поджогов с человеческими жертвами и других диверсионных актов установлены в качестве мер уголовного наказания — лишение свободы на срок не свыше 10 лет, а для наиболее тяжких видов государственных преступлений — высшая мера наказания (расстрел). В целях дальнейшей борьбы с такого рода преступлениями и предоставления суду возможности избирать по этим преступлениям не только высшую меру наказания (расстрел), но и лишение свободы на более длительные сроки, Центральный Исполнительный Комитет СССР постановляет:

1. Во изменение ст. 18 Основных начал уголовного законодательства СССР и союзных республик установить в качестве меры уголовного наказания лишение свободы на срок не свыше 25 лет.

2. Предложить центральным исполнительным комитетам союзных республик привести свое законодательство в соответствие с настоящим постановлением". Див.: Реабілітація репресованих: Законодавство та судова практика. — К., 1997. — С. 37 — 38.

№ 105

З доповідної записки заступника начальника УНКВС по Вінницькій області І.Морозова наркому НКВС УРСР І. Леплевському про проведення операції з „українського антирадянського націоналістичного підпілля“

24 вересня 1937 р.

За период с 15 июня по 15 сентября текущего года 4-м Отделом УГБ Винницкого Областного Управления НКВД УССР, по линии украинского антисоветского националистического подполья арестовано — 901 человек, причем с 1-го по 15 сентября с. г. арестовано 379 человек.

Из числа арестованных:
По городу — 389 человек.
По селу — 592 человека.
Из указанного количества арестованных:

бывших боротьбистов	— 9	немцев	— 5
бывших укапистов	— 18	бывших петлюровцев	— 338
бывших членов УПСР	— 48	бывших политбандитов	— 36
бывших членов УСДРП	— 8	бывших контрабандистов	— 25
бывших членов УВО	— 47	бывших кулаков	— 101
бывших просвитян	— 48	реэмигрантов	— 15
поляков	— 31	служителей культа	— 21
галичан	— 50	бывших членов КП(б)У	— 26

Таким образом из общего количества арестованных — 821 человек или 91,1% с контрреволюционным политическим прошлым.

По служебному положению состав арестованных распределяется следующим образом:

работников просвещения	— 187
служащих соваппарата	— 165
партийных работников	— 5
колхозников	— 269
крестьян-единоличников	— 83
рабочих	— 93
кустарей	— 7
без определенных занятий	— 97

За указанный период ликвидировано — 47 групповых дел, вскрыто 28 повстанческих ячеек и 5 диверсионно-террористических групп.

По показаниям арестованных пока проходят 479 человек, которые устанавливаются для ареста.

Вскрытые и ликвидированные антисоветские украинские националистические организации и группы на территории области, как видно из показаний арестованных, проводили работу по линии:

а) подготовки и сколачивания украинских антисоветских кадров для использования их в повстанческо-диверсионных целях во время войны;

б) проведения террора, диверсии и шпионажа в настоящее время;

в) вредительства в сельском хозяйстве и на культурно-идеологическом фронте;

г) агитации против мероприятий проводимых Советской властью на селе и пропаганды фашизма.

Украинское антисоветское националистическое подполье широко использовало для проведения подрывной работы на селе учительство и работников советского аппарата, а также крестьян, главным образом, из числа бывших петлюровцев, политбандитов и церковников-афтокефалистов.

Следствием вскрывается широко разветвленное антисоветское украинское националистическое подполье, состоящее из нетронутых кадров боротьбистов, УВО и УНЦ.

Как установлено по делам националистов, правых и троцкистов, между ними существовал блок, который в Винницкой области осуществлялся через националистов Трилисского, Самутина, Заворотнего, Кузьменко; правых — Михайлова, Смолянского и троцкистов — Подольского и Гивера.

Вскрываемое антисоветское боротьбистское подполье было связано с боротьбистами других городов, в частности в Киеве и Харькове.

Следствием устанавливается руководящая роль в организации украинского антисоветского националистического подполья со стороны польских разведорганов, насаждавших на территории Винницкой области, главным образом, в пограничных и приграничных районах шпионско-диверсионно-повстанческие ячейки.

Установлен также блок между украинской националистической организацией и ПОВ (Брацлавская и Ульяновская группы ПОВ).

Первичными показаниями арестованных бывшего заведующего Винницким ОблОНО, бывшего председателя Шепетовского окрисполкома Копыла, бывшего директора Управления гостиниц города Винницы Щербакова, бывшего председателя Славутского райисполкома Одаренко, бывшего председателя Проскуровского Окрпотребсоюза Сердюка и бывшего председателя Каменец-Подольского окрпотребсоюза Кирко — устанавливается связь Винницкого украинского антисоветского националистического подполья через Самутина, Трилисского, Зиненко и Кузьменко с центром этой организации, вскрытым НКВД УССР.

Указанные арестованные признали свою принадлежность к украинской контрреволюционной организации.[…]

Заместитель начальника УНКВД по Винницкой области
Капитан государственной безопасности Морозов

ГДА СБУ. — Ф. 16, оп. 30, спр. 79. — Арк. 2 — 25. Оригінал. Машинопис.

№ 106
Витяг із протоколу засідання „вищої двійки“ СРСР про розстріл та направлення у виправно-трудові табори жителів Кам’янець-Подільської області

8 лютого 1938 р.
Совершенно секретно
Серия „К“
Лично

Начальнику областного управления НКВД
капитану госбезопасности
тов. ПРИХОДЬКО

копия: Начальнику 23 погранотряда майору
тов. ВОЛКОВУ.

г. Каменец-Подольск.

По представленным Каменец-Подольским Погранотрядом НКВД материалам на обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности в пользу Румынии, решениями Народного Комиссара Внутренних дел СССР — Генерального Комиссара Госбезопасности тов. Ежова и Прокурора Союза ССР тов. Вышинского от 29 января 1938 г. (протокол № 122) приговорены к расстрелу следующие лица:

1. Бабич Михаил Петрович, 1907 г. р., урож. села Жабинцы, Орынинского р-на, Каменец-Подольской обл.,

2. Чернобрывый Филипп Семёнович, 1900 г. р., урож. с. Лоевцы, Староушицкого р-на, Каменец-Подольской обл.

Приговора в отношении указанных двух человек приведите в исполнение немедленно.

Об исполнении донесите, выслав в 8-ой отдел УГБ НКВД УССР акты о приведении в исполнение приговоров.

Нижеуказанные обвиняемые осуждены к заключению в ИТЛ сроком на десять лет:

1. Афратов Иван Ефимович, 1891 г. р.,
2. Баранецкий Николай Игнатьевич, 1903 г. р.,
3. Воронюк Иван Даниилович, 1901 г. р.,
4. Витвицкий Адольф Иосифович, он же Гайуми Аделелмо Дзюзаны, 1897 г. р.,
5. Войт Михаил Севастьянович, 1891 г. р.,
6. Войт-Багрий Яков Севастьянович, 1896 г. р.,
7. Гранчук Василий Фёдорович, 1881 г. р.,
8. Дмитрук Алексей Матвеевич, 1901 г. р.,
9. Крупницкий Леонтий Филиппович, 1883 г. р.,
10. Кобывнюк Савва Иванович, 1895 г. р.,

11 Лесовой Фёдор Васильевич, 1897 г. р.,
12. Липинский Виталий Феликсович, 1897 г. р.,
13. Николайчук Андрей Моисеевич, 1897 г. р.,
14. Пенязюк Иван Дмитриевич, 1890 г. р.,
15 Петручак Степан Григорьевич, 1889 г. р.,
16. Проданчук Андрей Алексеевич, 1899 г. р.,
17. Буняк Григорий Алексеевич, 1902 г. р.,
18.Шкуряк Роман-Еремей Михайлович, 1903 г. р.

На осуждённых к заключению в ИТЛ, Каменец-Подольскому погранотряду будут высланы выписки из постановления Особого Совещания при НКВД СССР.

Следственные дела на всех осуждённых, как по первой, так и второй категориям, Каменец-Подольскому погранотряду надлежит выслать непосредственно в 8-й отдел ГУГБ СССР, приобщив к делам на осуждённых по первой категории справки об исполнении приговоров.

Врид заместителя Наркома Внутренних дел УССР
майор Государственной Безопасности Хатеневер
№ 116923

ДАХм.О. — Ф. Р-6193. оп. 20, спр. 80. — Арк. 1-2.

Примітки.

1. Процес розгляду надісланих УНКВС Кам'янець-Подільської області матеріалів „вищою двійкою" не припинявся. Через декілька днів, 17 лютого 1938 р., з Москви був наділаний черговий дозвіл на розстріл жителів Кам'янець-Подільської області: „17 февраля 1938 г. Сов. секретно. Срочно. № 454075. Лично. Наркому Внутренних Дел Украинской ССР комиссару Государственной Безопасности 3-го ранга тов. Успенскому. гор. Киев. Направляю 2 экз. копии протокола № 221 от 5.II.1938 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по списку на 32 чел., представленному Вами по Каменец-Подольской области за № 80/сн от 11. I. 1938 г. в порядке приказа № 00439 от 25-го июля 1937 года. Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении всех 32 чел., приговорённых к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву. Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите. ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое. Начальник 8 отдела ГУБГ НКВД СССР старший майор Государственной Безопасности Цесарский". Див.: ДАХм.О. — Ф. Р- 6193, оп. 20, спр. 86. — Арк. 5. В той же день був надісланий протокол № 123 від 9 лютого 1938 р. з рішенням „вищої двійки" від 9 лютого 1938 р. на 20 осіб, яких звинувачували у шпигунській та диверсійній діяльності на користь Латвії: „Прошу распорядиться привести в исполнение приговора в отношении 15 чел., приговорённых к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву. В отношении 2 чел., осуждённых к заключению в исправтрудлагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Совещания при НКВД СССР. Дела на них вышлите в Москву. 2 дела по обвинению Спельман Я. П. и Стенге Н. П. представьте на рассмотрение Военной Коллегии Верхсуда СССР в установленном порядке. Дело по обвинению Солданюк И. М. необходимо доследовать. Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите. Начальник 8 отдела ГУГБ НКВД СССР старший майор Государственной Безопасности Цесарский". Див.: ДАХм.О. — Ф. Р-6193, оп. 20 спр. 81. — Арк. 5.

№ 107
Протокол № 169 засідання „вищої двійки“ СРСР
про засудження жителів Кам’янець-Подільської області

21 лютого 1938 р.

ПРИСУТСТВОВАЛИ:
1. Народный Комиссар Внутренних Дел Союза ССР
Генеральный Комиссар Госуд. Безопасности т. Ежов.
2. Прокурор Союза ССР тов. Вышинский.

СЛУШАЛИ:
Материалы на лиц, обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности в пользу Латвии, представленные Управлением НКВД УССР по Каменец-Подольской области.

ПОСТАНОВИЛИ:

1. Ургa Яна Андреевича, 1894 г. р., урож. дер. Сталдзен, Виндовского уезда, Курляндской губ. Латвия.	Расстрелять
2.Скевердис Павла Христофоровича, 1893 г. р., урож. с. Зизаны, Ковенской губ.,	Заключить в исправтрудлагерь Литва. на десять лет
3. Стунжина Ивана Антоновича, урож. Литвы.	Заключить в 1891г. р., исправтрудлагерь на десять лет.

Народный Комиссар Внутренних дел СССР
Генеральный Комиссар Госуд. Безопасности — Ежов
Прокурор Союза ССР — Вышинский
Верно: Сотрудник для особых поручений
8-го Отдела ГУГБ НКВД СССР ст. лейтенант
Госуд. Безопасности — Кремнев[1]

ДАХм.О. — Ф. Р-6193, оп.20, спр. 84. — Арк. 2. Завірена копія. Машинопис.

Примітка.
1. В супровідному листі вказувалося: „Сов. секретно. Срочно. 26 февраля 1938 г. № 455347. Начальнику управления НКВД УССР по Каменец-Подольской области капитану Государственной безопасности тов. Приходько. Лично. Копия: Наркому Внутренних Дел Украинской ССР Комиссару Государственной Безопасности 3 ранга тов. УСПЕНСКОМУ. Лично. Направляю копию протокола № 169 от 21/II-1938 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по списку № 3 на 3 чел., обвиняемых в шпионской

деятельности в пользу Латвии, представленному Вами за № 3001346 от 3/II-1938 г. Прошу распорядиться немедленно привести в исполнение приговор о расстреле Урга Я. А. Дело на него со справкой об исполнении приговора вышлите в Москву. В отношении остальных 2-х чел., осуждённых к заключению в исправтрудлагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Совещания при НКВД СССР. Дела на них вышлите в Москву. Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите. Приложение: упомянутое. Начальник 8 отдела ГУГБ НКВД СССР старший майор Государственной безопасности Цесарский". Див.: ДАХм.О. — Ф. Р- 6193, оп. 20, спр. 84. — Арк. 3.

№ 108
Постанова політбюро ЦК ВКП(б) та РНК СРСР про арешти, прокурорський нагляд і проведення слідства

17 листопада 1938 р.

СНК СССР и ЦК ВКП(б) отмечают, что за 1937 — 1938 гг. под руководством партии органы НКВД проделали большую работу по разгрому врагов народа и очистке СССР от многочисленных шпионских, террористических, диверсионных и вредительских кадров из троцкистов, бухаринцев, эсеров, меньшевиков, буржуазных националистов, белогвардейцев, беглых кулаков и уголовников, представлявших из себя серьезную опору иностранных разведок СССР и особенности, разведок Японии, Германии, Польши, Англии и Франции.

Одновременно органами НКВС проделана большая работа также и по разгрому шпионско-диверсионнной агентуры иностранных разведок, переброшенных в СССр в большом количестве из-за кордона под видом так называемых политэмигрантов и перебежчиков из поляков, румын, финнов, немцев, латышей, эстонцев, харбинцев и проч.

Очистка страны от диверсионных повстанческих и шпионских кадров сыграла свою положительную роль в деле обеспечения дальнейших успехов социалистического строительства.

Однако не следует думать, что на этом дело очистки СССР от шпионов, вредителей, террористов и диверсантов окончено.

Задача теперь заключается в том, чтобы, продолжая и впредь беспощадную борьбу со всеми врагами СССР, организовать эту борьбу при помощи более совершенных и надежных методов.

Это тем более необходимо, что массовые операции по разгрому и выкорчевыванию вражеских элементов, проведенные органами НКВД в 1937 — 1938 гг., при упрошенном ведении следствия и суда не могли не привести к ряду крупнейших недостатков и извращений в работе органов НКВД и Прокуратуры. Больше того, враги народа и шпионы иностранных разведок, пробравшиеся в органы НКВД как в центре, так и на местах, продолжая вести свою подрывную работу, старались всячески запутать следственные и агентурные дела, сознательно извращали советские законы, проводили массовые и необоснованные аресты, в то же время спасая от разгрома своих сообщников, в особенности засевших в органах НКВД.

Главнейшими недостатками, выявленными за последнее время в работе органов НКВД и Прокуратуры, являются следующие:

Во-первых, работники НКВД совершенно забросили агентурно-осведомительную работу, предпочитая действовать более упрощенным способом, путем практики массовых арестов, не заботясь при этом о полноте и высоком качестве расследования.

Работники НКВД настолько отвыкли от кропотливой, систематической агентурно-осведомительной работы и так вошли во вкус упрощенного порядка производства дел, что до самого последнего времени возбуждают вопросы о предоставлении им так называемых „лимитов“ для производства массовых арестов.

Это привело к тому, что и без того слабая агентурная работа еще более отстала и что хуже всего, многие наркомвнудельцы потеряли вкус к агентурным мероприятиям, играющим в чекистской работе исключительно важную роль.

Это, наконец, привело, к тому, что при отсутствии надлежаще поставленной агентурной работы следствию, как правило, не удавалось полностью разоблачить арестованных шпионов и диверсантов иностранных разведок и полностью вскрыть все их преступные связи.

Такая недооценка значения агентурной работы и недопустимо легкомысленное отношение к арестам тем более нетерпимы, что,Совнарком СССР и ЦК ВКП(б) в своих постановлениях от 8 мая 1933 года, 17 июня 1935 года и, наконец, 3 марта 1937 года давали категорически указания о необходимости правильно организовать агентурную работу, ограничить аресты и улучшить следствие.

Во-вторых, крупнейшим недостатком работы органов НКВД является глубоко укоренившийся упрощенный порядок расследования, при котором, как правило, следователь ограничивается получением от обвиняемого признания своей вины и совершенно не заботится о подкреплении этого признания необходимыми документальными данными (показания свидетелей, акты экспертизы, вещественные доказательства и проч.).

Часто арестованный не допрашивается в течение месяца после ареста, иногда и больше. При допросах арестованных протоколы допроса не всегда ведутся. Нередко имеют место случаи, когда показания арестованных записываются следователем в виде заметок, а затем, спустя продолжительное время (декада, месяц и даже больше), составляется общий протокол, причем совершенно не выполняется требование статьи 138 УПК о дословной, по возможности, фиксации показаний арестованного. Очень часто протокол допроса не составляется до тех пор, пока арестованный не признается в совершенных им преступлениях. Нередки случаи, когда в протокол допроса вовсе не записываются показания обвиняемого, опровергающие те или другие данные обвинения.

Следствие дела оформляются неряшливо, в дело помещаются черновые, неизвестно кем исправленные и перечеркнутые карандашные записи показаний, помещаются не подписанные допрашиваемым и не заверенные следователем протоколы показаний, включаются подписанные и не утвержденные обвинительные заключения и т. п.

Органы Прокуратуры со своей стороны не принимают необходимых мер к устранению этих недостатков, сводя, как правило, свое участие в расследовании к простой регистрации и штампованию следственных материалов. Органы Прокуратуры не только не устраняют нарушений революционной законности, но фактически узаконивают эти нарушения.

Такого рода безответственным отношением к следственному произволу и грубым нарушениям установленных законом процессуальных правил нередко умело пользовались пробравшиеся в органы НКВД и Прокуратуры как в центре, так и на местах, враги народа. Они сознательно извращали советские законы, совершали подлоги, фальсифицировали следственные документы, привлекая к уголовной ответственности и подвергая аресту по пустяковым основаниям и даже вовсе без всяких оснований, создавали с провокационной целю „дела“ против невинных людей, а в то же время принимали все меры к тому, чтобы укрепить и спасти от разгрома своих соучастников по преступной антисоветской деятельности. Такого рода факты имели место как в центральном аппарате НКВД, так и на местах.

Все эти отмеченные в работе органов НКВД и Прокуратуры совершенно нетерпимые недостатки были возможны только потому, что пробравшиеся в органы НКВД и Прокуратуры враги народа всячески пытались оторвать работу органов НКВД и Прокуратуры от партийных органов, уйти от партийного контроля и руководства и тем самым облегчить себе и своим сообщникам возможность продолжения своей антисоветской, подрывной деятельности.

В целях решительного устранения изложенных недостатков и надлежащей организации работы органов НКВД и Прокуратуры СНК СССР и ЦК ВКП(б) постановляет:

1. Запретить органам НКВД и Прокуратуры производство каких-либо массовых операций по арестам и выселению.

В соответствии со ст. 127 Конституции СССР аресты производить только по постановлению суда или с санкции прокурора.

Выселение из погранполосы допускается в каждом отдельном случае с разрешения СНК СССР и ЦК ВКП(б) по специальному представлению соответствующего обкома, крайкома или ЦК нацкомпартий, согласованному с НКВС СССР.

2. Ликвидировать судебные тройки, созданные, в порядке особых приказов, НКВД СССР, а также тройки при областных, краевых и республиканских Управлениях РК милиции.

Впредь все дела в точном соответствии с действующими законами о подсудности передавать на рассмотрение судов или Особого Совещаний при НКВС СССР.

3. При арестах органам НКВД и Прокуратуры руководствоваться следующим:

а) согласование на аресты производить в строгом соответствии с постановлением СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 июня 1935 года;

б) при истребовании от прокуроров санкций на арест органы НКВД обязаны представлять мотивированное постановление и все, обосновывающие необходимость ареста материалы;

в) органы Прокуратуры обязаны тщательно и по существу проверять обоснованность постановлений органов НКВД об арестах, требуя в случае необходимости производства дополнительных следственных действий или представления дополнительных следственных материалов;

г) органы Прокуратуры обязаны не допускать производства арестов без достаточных оснований.

Установить, что за каждый неправильный арест, наряду с работниками НКВД, несет ответственность и, давший санкцию на арест, прокурор.

4. Обязать органы НКВД при производстве следствия в точности соблюдать все требования Уголовно-процессуальных Кодексов.

В частности:

а) заканчивать расследование в сроки, установленные законом;

б) производить допрос арестованных не позже 24-х часов после их ареста; после каждого допроса составлять немедленно протокол в соответствии с требованием статьи 138 УПК с точным указанием времени начала я окончания допроса.

Прокурор при ознакомлении с протоколом допроса обязан на протоколе делать надпись об ознакомлении с обозначением часа, дня, месяца и года;

в) документы, переписку и другие предметы, отбираемые при обыске, опечатывать немедленно на месте обыска, согласно ст. 184 УПК, составляя подробную опись всего опечатанного.

5. Обязать органы Прокуратуры в точности соблюдать требования Уголовно-процессуальных Кодексов по осуществлению прокурорского надзора за следствием, производимым органами НКВД.

В соответствии с этим обязать прокуроров систематически проверять выполнение следственными органами всех установленных законом правил ведения следствия и немедленно устранять нарушения этих правил; принимать меры к обеспечению за обвиняемым предоставленных ему по закону процесуальних прав и т.п.

6. В связи с возрастающей ролью прокурорского надзора и возложенной на органы Прокуратуры ответственностью за аресты и проводимое органами НКВД следствие признать необходимым:

а) установить, что все прокуроры, осуществляющие надзор за следствием, производимым органами НКВД, утверждаются ЦК ВКП(б) по представлению соответствующих обкомов, крайкомов, ЦК нацкомпартий и прокурора Союза ССР;

б) обязать обкомы, крайкомы и ЦК нацкомпартий в 2-х месячный срок проверить и представить на утверждение в ЦК ВКП(б) кандидатуры всех прокуроров, осуществляющих надзор за следствием в органах НКВД;

в) обязать Прокурора Союза ССР тов. Вышинского выделить из состава работников центрального аппарата политически проверенных квалифицированных прокуроров для осуществления надзора за следствием, проводимым центральным аппаратом НКВД СССР, и в двухдекадный срок представить их на утверждение ЦК ВКП(б).

7. Утвердить мероприятия НКВД СССР по упорядочению следственного производства в органах НКВД, изложенные в приказе от 23 октября 1938 г. В часности,

одобрить решение НКВД об организации в оперативных отделах специальных следственных частей.

Придавая особое значение правильной организаций следственной работы органов НКВД обязать НКВД СССР обеспечить назначение следователями в центре и на местах лучших, наиболее проверенных политически и зарекомендовавших себя на работе квалифицированных членов партии.

Установить, что все следователи органов НКВД в центре и на местах назначаются только по приказу Народного Комиссара Внутренних Дел СССР.

8. Обязать НКВД СССР и Прокурора Союза ССР дать своим местным органам указания по точному исполнению настоящего постановления.

СНК СССР и ЦК ВКП(б) обращают внимание всех работников НКВД и Прокуратуры на необходимость решительного устранения отмеченных выше

недостатков в работе органов НКВД и Прокуратуры и на исключительное значение организации всей следственной и прокурорской работы по-новому.

СНК СССР и ЦК ВКП(б) предупреждает всех работников НКВД и Прокуратуры, что за малейшее нарушение советских законов и директив Партии и Правительства каждый работник НКВД и Прокуратуры, невзирая на лица, будут привлекаться к суровой судебной ответственности.

Председатель Совета народных комиссаров СССР	В. Молотов
Секретарь Центрального Комитета ВКП(б)	И. Сталин

Друкується за: Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. 1937 — 1938. — М.: МФД, 2004. — С. 607 — 611. Опуб.: Исторический архив. — 1992. — С.125-128.

Примітка.

1. Постанова розсилалася наркомам внутрішніх справ союзних і автономних республік, начальникам УНКВС країв та областей, начальникам окружних, міських і районних відділень НКВС. Прокурорам союзних і автономних республік, країв та областей, окружним, міським і районим прокурорам. Секретарям ЦК національних компартій, крайкомів, обкомів, окружкомів, міськкомів та райкомів ВКП(б).

№ 109
Витяг із наказу НКВС СРСР № 00762 про порядок виконання постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р. „Про арешти, прокурорський нагляд і проведення слідства“

26 листопада 1938 р.

Постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 ноября 1938 г. „Об арестах, прокурорском надзоре и ведении следствия“ вскрывает серьезные недостатки и извращения в работе органов НКВД и прокуратуры и указывает пути подъема работы нашей советской разведки в деле окончательного разгрома врагов народа и очистки

нашей страны от шпионско-диверсионной агентуры иностранных разведок, от всех предателей и изменников родины.

Правильное проведение в жизнь этого постановления, требующее от всех работников НКВД Центра и его местных органов дружной, энергичной и самоотверженной работы, приведет к коренному улучшению агентурно-осведомительной и следственной работы, к решительному исправлению и устранению имевших место в работе НКВД ошибок и извращений.

В целях обеспечения неуклонного проведения в жизнь постановления СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 ноября 1938 г. все органы НКВД при осуществлении этого постановления обязываются руководствоваться следующими указаниями:

1. Немедленно прекратить производство каких-либо массовых операций по арестам и выселению, понимая под массовыми операциями групповые аресты или выселение без дифференцированного подхода к каждому из арестуемых или выселяемых лиц и предварительного всестороннего рассмотрения всех имеющихся на него обвинительных материалов.

2. Аресты производить в строго индивидуальном порядке, вынося на каждое подлежащее аресту лицо специальное постановление, в котором должна быть подробно и конкретно обоснована необходимость производства ареста. Отменить практику составления так называемых справок или меморандумов на арест. Аресты должны быть предварительно согласованы с прокурором.

3. Начальники районных и городских отделений НКВД для производства ареста предварительно представляют начальникам соответствующих УНКВД или НКВД союзных и автономных республик мотивированное постановление и получают санкцию на арест.

4. Производство арестов в районах без предварительной санкции вышестоящих органов НКВД допускать лишь в исключительных случаях, когда есть опасение, что подлежащий аресту может скрыться или замести следы своего преступления, или в случае, если преступник застигнут на месте преступления. О каждом таком аресте начальник районного или городского отделения НКВД немедленно извещает вышестоящий орган.

Примечания: 1). Районные отделения НКВД, расположенные в местностях, отдаленных от областных, краевых или республиканских центров (список прилагается), имеют право производства арестов по согласованию с районным прокурором без предварительной санкции, но с последующим немедленным извещением вышестоящих органов НКВД о произведенном аресте[1].

2). Органы РК милиции производят аресты по своей линии по постановлению начальника районного или городского отделения РК милиции и с санкции районного прокурора.

5. Задержание лиц органами НКВД и РК милиции производится в строгом соответствии со ст. 100, 103 и 104 Уголовно-процессуального кодекса РСФСР или соответствующими статьями Уголовно-процессуальных кодексов других союзных республик и последующим должным оформлением ареста или освобождением задержанного в 48 — часовой срок.

6. Считать утратившими силу приказы, циркуляры и распоряжения НКВД СССР:

№ 00439 от 25 июля 1937 г. (оперативный приказ),

№ 00447 от 30 июля 1937 г.,
№00485 от 11 августа 1937 г.,
№00593 от 20 сентября 1937 г.,
№49990 от 30 ноября 1937 г.,
№ 50215 от 11 декабря 1937 г.,
№ С-74 от 13 января 1938 г.,
№ 202 от 29 января 1938 г.,
№ 326 от 16 февраля 1938 г.,
№ 00606 от 17 сентября 1938 г.,
№ 189 от 21 сентября 1938 г.,

и в соответствии с пунктами 1 и 2 постановления СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 ноября 1938 г. отменить ныне действующие приказы, циркуляры и распоряжения НКВД СССР:

№ 00486 от 15 августа 1937 г.,
№ 00693 от 23 октября 1937 г.,
№ 234 от февраля 1938 г.[2],
№ С-835 от 31 марта 1938 г.,
№ 63 от 31 марта 1938 г.,
№ 860 от 23 апреля 1938 г.,
№ 00319 от 21 мая 1938 г.

7. При разрешении вопроса о направлении законченных следствием дел руководствоваться следующим:

а) все дела, как правило, направлять через прокурора на рассмотрение суда в соответствии с законами о подсудности;

б) на Особое совещание при НКВД СССР направлять дела с заключением прокурора в случаях, когда имеются в деле обстоятельства, препятствующие передаче дела в суд (опасность расшифровки ценного агента, невозможность в судебном порядке использовать доказательства, изобличающие виновность арестованного в то время, как виновность арестованного несомненна, и т.д.).

Максимально сократить количество дел, направляемых на Особое совещание, подвергая эти дела тщательному отбору.

8. Установить, что дела, направляемые на Особое совещание при НКВД СССР, оформляются в полном соответствии с уголовно-процессуальными кодексами, в частности со ст. 206 УПК РСФСР и соответствующими статьями УПК других союзных республик о предъявлении подследственному после окончания следствия всего следственного материала.

Примечание: Агентурные материалы в следственные дела не подшиваются, а хранятся особо, в отдельном деле и подследственному не предъявляются.

9. Установить, что дела, направляемые на Особое совещание, докладываются на заседании Особого совещания лично народными комиссарами внутренних дел союзных и автономных республик и начальниками краевых и областных УНКВД или их заместителями.

Обязать начальников соответствующих отделов и управлений НКВД СССР присутствовать при обсуждении дел на Особом совещании при НКВД СССР.

10. Организовать при Особом совещании Секретариат, на который возложить предварительную проверку и подготовку к заседанию дел, направляемых на Особое совещание.

Утвердить Положение о Секретариате Особого совещания при НКВД СССР, структуру и штаты (прилагается)[3].

11. Следственные дела на иностранно-подданных расследуются на местах соответстствующими органами НКВД и, как правило, через прокурора направляются в суды в соответствии с действующими приказами НКВД об арестах и порядке ведения дел иностранно-подданных.

Дела об иностранно-подданных направлять на Особое совещание при НКВД СССР лишь в исключительных случаях.

Примечание: Пункт 5 приказа НКВД СССР за № 00606 1938 г. о представлении всех дел на иностранно-подданных в 3-й отдел ГУГБ НКВД — отменен п. 6 настоящего приказа.

12. В отношении советских граждан, посещающих иностранные посольства и консульства, практиковать задержание и выяснение личности задержанных. Задержание не должно длиться больше 48 часов, в течение которых при наличии компрометирующих материалов необходимо оформлять арест задержанных с точным соблюдением соответствующих статей УПК или освобождать их, если нет необходимых оснований для ареста.

13. Все следственные дела, находящиеся ныне в производстве в органах НКВД, должны оформляться и в дальнейшем направляться в суды или на Особое совещание при НКВД СССР с точным соблюдением соответствующих статей постановления СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 ноября 1938 г. и настоящего приказа.

Всем народным комиссарам внутренних дел союзных и автономных республик и начальникам областных и краевых УНКВД немедленно разработать конкретный план и сроки направления на рассмотрение ныне имеющихся следственных дел и приступить к их осуществлению.

Для обеспечения окончания этой работы в установленные сроки в случае необходимости создавать специальные группы квалифицированных работников оперативных отделов.

О принятых мероприятиях доложить НКВД СССР и каждую декаду информировать НКВД СССР о ходе выполнения настоящего пункта приказа.

14. Рассмотрению в установленном пунктом 13 настоящего приказа порядке подлежат также те следственные дела, которые уже были рассмотрены на Особом совещании или на тройках при НКВД и УНКВД и милиции, но по которым приговор еще не приведен в исполнение. Дела на этих лиц возвращаются в соответствующие НКВД и УНКВД и отделы НКВД СССР для доследования и дальнейшего направления в соответствии с постановлением СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 ноября 1938 г.

15. Отменить практику продления наказания находящимся в ссылке и лагерях. Лица, отбывшие установленный для них срок наказания, освобождаются. Если в отношении лиц, отбывающих наказание, получены новые компрометирующие материалы за время их нахождения в лагере, то дела на них должны возбуждаться

вновь с точным соблюдением постановления СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 ноября 1938 г.

16. Снабдить весь состав оперативных работников НКВД Центра и на местах экземплярами уголовных кодексов и уголовно-процессуальных кодексов.

Заместителю начальника Первого Спецотдела НКВД СССР тов. Петрову в декадный срок договориться с центральным юридическим издательством, а также с издательствами национальных республик о выделении (или переиздании) необходимого количества УК и УПК.

17. Предложить лично народным комиссарам внутренних дел союзных и автономных республик и начальникам областных и краевых УНКВД по получении настоящего приказа провести, с вызовом начальников районных и городских отделений НКВД специальные совещания оперативных работников НКВД, на которых зачитать постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 ноября 1938 года, приказы за № 00701 и 00701 от 23 октября 1938 года и настоящий приказ и дать необходимые разъяснения.

Аналогичные совещания должны быть проведены в аппаратах районных и городских отделений НКВД лично начальниками этих отделений.

18. О порядке развертывания агентурно-осведомительной работы указания будут даны дополнительно.

Неуклонно осуществляя постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 ноября 1938 г., органы НКВД под руководством Партии и Правительства должны добиться скорейшего и решительного устранения всех недостатков и извращений в своей работе и коренного улучшения организации дальнейшей борьбы за полный разгром всех врагов народа, за очистку нашей родины от шпионско-диверсионной агентуры иностранных разведок, обеспечив тем самым дальнейшие успехи социалистического строительства.

Народный комиссар внутренних дел Союза ССР Берия

[….]

Друкується за: Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. 1937 — 1938. — М.: МФД, 2004. — С. 612 — 615.

Примітка.
1. Не публікується.
2. Так у тексті.
3. Не публікується.

№ 110

Заява співробітника УНКВС по Кам'янець-Подільській області С. Северина секретарю Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У Власову про порушення законності співробітниками УНКВС

14 грудня 1938 р.

После ареста врага народа бывшего Начальника УНКВД Жабрева на оперативном совещании и на партийном собрании была вскрыта антисоветская, фашистская линия, направленная к изгнанию из органов НКВД сотрудников евреев.

Эта гнусная работа проводилась врагом Жабревым и активными исполнителями, Зам[еститель] Нач[альника] Управления Леоновым, Пом[ощником] Нач[альника] Управления Мордовцем и Нач[альником] отдела кадров Лелонгом. Однако, эти лица были далеко не идеальны и не рассказали о всей проводимой вражеской работе.

Сейчас со всей очевидностью устанавливается, что Жабрев и его прислужники не только выгоняли евреев сотрудников, но и стремились их арестовывать, осуществляли это с тем, что бы в результате не человеческих пыток заставить дать о себе показания.

Подтверждением этому, привожу конкретные факты. До июня 1938 [года] Начальником Особого отдела 9 кавдивизии работал Черторийский Борис Григорьевич по национальности еврей, член ВКП(б) с 1920 года.

У Черторийского были репрессированные очень давно дальние родственники, о чём Черторийский не скрывал, были у него отдельные недочёты в работе, но не было относительно данных для его ареста. Тем не менее, в июне сего года Черторийский на партийном Комитете был арестован, а Жабрев дело передал для следствия Лелонгу.

Характерно, что Лелонг мало квалифицированный следователь, недавно работает в органах НКВД, а ему, только ему Жабрев поручил вести дела на сотрудников, несмотря на то, что на тех или этих работников нужно наиболее тонкой следственной работы. Лелонг по несколько часов просиживал у Жабрева в кабинете и получал „установки".

Сотрудники НКВД (арестованные) подвергались нечеловеческим пыткам. Черторийского Лелонг избивал, зверски избивал ежедневно до потери сознания резиновой плёткой, шомполом, деревянным молотком, деревянной палкой из акации с колючками, что бы добить показания на шпионаж, сначала польский, затем английский и германский. 27 июля Черторийскому разбили голову и избили до такой степени, что он был без признаков жизни и кабинет Начальника тюрьмы утопил в крови. После избиения Черторийский был помещён в тюремную больницу. Черторийский три раза пытался покончить самоубийством, один раз перерезал вену и два раза вешался.

В процессе избиения Лелонг требовал у Черторийского показания на сотрудников НКВД и, особенно на евреев, называя фамилии бывшего Пом[ощник] Нач[альника] 5 отдела Крупникова по национальности еврея, бывшего Нач[альника] 3 отдела Шухмана, еврея, Нач[альника] ОО 32 кавдивизии Духненко и других, требуя у Черторийского давать на них показания. Из этих лиц арестованы сотрудникиУспенским Крупников и Шухман. Кроме того, Лелонг называл фамилии и спрашивал не евреи ли они по национальности.

Я, как чекист делаю вывод, и считаю безусловно его правильным, что Лелонг был завербован Жабревым для фашистской работы, механически таких указаний он выполнить не мог.

Как оказалось, Черторийский был арестован и содержался под стражей без санкции прокурора, а сейчас освобождается. В процессе побоев Лелонг заявлял Черторийскому: „Бьёт тебя не аппарат Балицкого и не я, а Николай Иванович Ежов".

Я лично 13 декабря сего года принимал Черторийского, и он мне показывал следы от побоев. Черторийский здесь и его можно вызвать.

Так же как и Черторийский, жестокому избиению подвергались арестованные сотрудники Гришко, Браун, и Леонидов. Все евреи. Следствие вёл Лелонг.

Леонидов избивался в тюрьме и крики его доносились к зданию милиции. Лелонг заставлял его делать гимнастику, а в это время его избивал резиновой плетью и в результате Леонидов дал показания, что его завербовал для шпионской работы Геплер, бывший Зам[еститель] Нач[альника] Могилевского погранотряда, в подчинении которого находился. Леонидов и передавал Геплеру сведения о политико-экономическом положении погранполосы. Конечно, это чепуха.

Гришко били до такой степени, что он начал кричать: „Ура!".

Есть ещё в тюрьме бывший сотрудник Матус (еврей), его били железной пряжкой от снаряжения, до сих пор на теле знаки побоев в виде звезды. Матус дал показания о шпионаже, но сейчас от них отказался.

Как не странно, но список евреев, который еще при Жабреве был составлен, остался в силе, а сотрудники узнают, в то время как лица других национальностей имеющие такие же материалы остаются.

Например, Нач[альник] ОО 9 кавдивизии Михайлов имел по линии жены двух братьев осужденных за антисоветскую деятельность. Михайлов работает, а сотрудник ГПУ, у которого по линии жены, отец занимался торговлей, сейчас в лагере. По данному вопросу среди сотрудников замечено ряд не здоровых настроений.

Следствие по делам в УНКВД за тот период, что я работаю, весьма чрезвычайно упрощали. За 4,5 месяца работы в УНКВД мне известны факты, когда готовились „дела и новые линии". Привожу их.

В начале августа 1938 года поступила директива Успенского немедленно отправить на внеслужебное рассмотрение все дела на шпионов. Кроме шпионов, в УНКВД осталось свыше 2 000 дел, по которым арестованные дали показания о принадлежности к „ПОВ" и националистическим организациям.

Чтобы сплавить дела выход нашли. Жабрев, Крутов, Леонов создали следственные группы в Каменец-Подольске, Шепетовке и Проскурове, и к 10 августа, поляки и националисты стали шпионами. Их били чем попало — палками, ремнями, бутылками и они дали показания по шпионажу, а потом были расстреляны по решению тройки. Разве это не преступления? А сколько прошло бывших коммунистов, ответственных работников?

В отделе зем[ельном] надо было создать чешскую школу, ее создали, арестовали до 50 человек, побили их, получили показания, а сейчас они отказались.

В 4 отделе под руководством Леонова „выявили" партизанскую линию и много партизан расстреляли.

Следствие велось чрезвычайно упрощённо, арестованных приведённых на допрос подвергались немедленному избиению и били до тех пор пока не получали показания.

Бывшего секретаря обкома Семёнова били месяц, отбили ягодицу, он дал показания на ряд людей. А сейчас арестованные по показаниям Семёнова все отказались.

Большими „специалистами“ в избиениях считались Екимов Нач[альник] 4 Отдела, Левкин, комендант, который получал личные приказания Жабрева, бить наиболее упрямых арестованных, причём, Левкин бил их в подвале, где приводился приговор в исполнение.

Имеем много случаев граничащих с садизмом. Леонов перед самым приведением приговора в исполнение избивал осуждённых в подвале.

Осуждённого „тройкой“, точно фамилии не помню, перед расстрелом посадили в подвале и на его глазах расстреляли 100 человек, и затем его. [Перед растрелом] Он сошёл с ума. Этот факт мне известен со слов шофёра, который отвозил трупы и присутствовал при приведении [в исполнение] приговоров.

В ряде случаев показания натаскивались и художественно оформлялись до такой степени, что арестованные отказывались от подписи своих показаний, так как их не узнавали. Великим знатоком таких натаскиваний считался Леонов.

Это может подтвердить Нач[альник] 9 отдела тов. Горсу. Нач[альник] отделения 9 отдела Тынский, который прямо заявляет, что дело „кооперация“ липовое, и является плодом изощрения Леонова, а арестованные расстреляны.

В результате избиений в Шепетовке был убит арестованный, у Леонова выбросился в окно и разбился, причём, есть разговоры, что его сначала убили, а потом выбросили, а по натаскиванному свидетельству — причиной смерти — паралич сердца. Дело этого арестованного срочно пропало.

По линии 6 отдела по приказанию Нач[альника] Особого отдела Киевского Военного Округа Гречихина было арестовано ряд командиров пограничников, часть из них шпионы и враги, а часть хотя и дали показания, но я твёрдо уверен в их не виновности. Хорошо, что хоть они не расстреляны, дело на них переслано в особый отдел КОВО для дальнейшего следствия.

Сейчас в производстве УНКВД до 600 дел, по ним надо остаточно разобраться и решить, кто виновен, а кто нет.

Между тем, по указаниям Леонова и Екимова дела спешно заканчиваются. Это безусловно не правильно.

Я работаю в УНКВД 4,5 месяца и за это время мне известны такие веские факты с чистки, что старые работники смогут мне помочь и конкретизировать некоторые моменты.

Существенно всё приходишь к выводу, что враги засевшие в НКВД проводили работу по уничтожению партийных кадров[2].

Прилагаю копию протокола Черторийского[3].

Северин

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 1, спр. 332. — Арк. 132 –147. Оригінал. Рукопис.

Примітки.

1. Жабрєв І.А. (1898-1939) — народився в сім'ї робітника-металіста в м. Устюжна Вологодської губернії. Член партії з 1918 р. Закінчив у 1912-1916 р. вище начальне училище. В органах ВНК-ОДПУ-НКВС з 1920 р. В 1926-1930 рр. — начальник Бійського, Барнаульського окрвиділів ОДПУ, в 1930-1933 рр. — начальник Барнаульського оперативного сектору ОДПУ, в 1934-1936 рр. — начальник СПО УГБ УНКВД Західно-Сибірського краю. В 1936-1937 рр. — начальник 1 відділення СПО ГУГБ НКВС СРСР. В 1937-1938 рр. — заступник наркома НКВС Білорусії. З 26 лютого по 17 листопада 1938 р. — начальник УНКВД по Кам'янець-Подільській області. Арештований 17 листопада 1938 р., 22 лютого 1939 р. Військовою колегією Верховного Суду засуджений до розстрілу. Не реабілітований.

2. Діяльність УНКВС по Кам'янець-Подільській області перевірялася співробітниками апарату НКВС УРСР. В доповідній записці від 11 грудня 1938 р. зазначалося: „І. По делу № 9-4454 были арестованы Ковалев Павел, Шевчук Павел и Герский Адам. На предварительном следствии они дали признательные показания. При рассмотрении дела в судебном заседании Ковалев, Шевчук и Герский заявили о том, что на предварительном следствии они дали на себя неправдивые показания, т. е. их избивали сотрудники Каменец-Подольского УНКВД. Дело было судом возвращено и после доследования прекращено по ст. 197 ч. II УК УССР.

II. Бывший начальник 6 отделения УГБ НКВД Каменец-Подольской области Северин С.Н. и уполномоченный того же отдела Кракович Л. М. были осуждены Военным трибуналом УНКВ КВО по ст. 206-17 и „а" УК УССР за нарушения законности при расследовании дел, подразумевается, как в применении незаконных методов следствия, так же фальсификация следственных дел.

Признав себя виноватым, Северин показал в суде следующее: с апреля 1938 года он начал работать в УНКВД по расследованию дел по арестованных советских граждан. В протяжении следствия арестованных избивали, при чём указания о применении мер физического воздействия на арестованных давал бывший начальник УНКВД Жабрев. Сотрудники УНКВД, которые отказывались выполнять указания Жабрева о применении физических мер воздействия к арестованным, отстранялись от работы, арестовывались. Так, за это был отстранён от работы и арестован бывший начальник Шепетовского РО НКВД Гришко и начальник РО НКВД Браун.

Далее Северин показал, что в октябре 1938 года Жабреву сказали, что ряд арестованных в суде отказались от показаний данных на предварительном следствии. Тогда Жабрев дал указания использовать провокационные методы. Так, ему, Северину, Жабрев дал указания провести очную ставку между арестованным Кайковым, который не даёт признательных показаний, и осуждённым к высшей мере наказания Белявским с тем, что бы Белявский склонил Кайкова дать показания на следствии и подтвердить их на судебном заседании. Таким путём, показал далее Северин, Кайков дал „признательные" показания о принадлежности к контрреволюционной организации и подтвердил их в судебном заседании и был осуждён к ВМН.

Как показал далее Северин, в августе 1938 года в УНКВД Каменец-Подольской области скопилось до 2000 следственных дел арестованных за участие в контрреволюционной националистической украинской организации, которые не могли пройти не рассмотренными „тройки, двойки". Тогда Жабрев созвал оперативных работников управления и приказал „переправить" всех арестованных украинских националистов в шпионов иностранных разведок и закончить все дела к 10 августа. Северин далее показал, что в результате избиений дал на себя неправдивые показания командир 23 погранотряда Кудрявцев.

Осуждённый Кракович в суде показал, что бывшие руководящие работники УНКВД как Жабрев, Леонов, Лелонг на оперативных совещаниях требовали „не либеральничать с арестованными", которых они называли „врагами народа". Затем Кракович подтвердил в судебном заседании, что лично он, по указанию Жабрева составил явно фиктивные акты о вредительстве ОблОСО

Авиахима и эти акты были приобщены к делу по обвинению председателя Обл. ОСО Авиахима Кайкова.

Осуждённый Северин на предварительном следствии, в частности, на допросе 11 мая 1938 года показал, что бывший начальник УНКВД Жабрев, откорректировал протокол допроса арестованного комвзвода 23 погранотряда Белявского. В результате этой корректировки показания Белявского были явно искажены и не соответствовали показаниям Белявского. „Откорректированный“ протокол был отпечатан на машинке и дан на подпись Белявскому, который его подписал.

В деле по обвинению Северина и Краковича имеется копия письма от 14 августа 1938 года в адрес ЦК ВКП(б), написанного Северином. В этом письме Северин писал: „В настоящее время в УНКВД Каменец-Подольской области имеется большое количество арестованных разных категорий. Вообще за это время с августа 1937 г. по август 1938 г. прошло 16 тысяч человек, при чём некоторые из них сознались в тех или иных противогосударственных действиях (шпионаж, участие в организациях и т. д.). В преимущественном большинстве эти лица арестованы по признаниям, по непроверенным показаниям других лиц. Как правило, все арестованные на допросах подвергались избиению, для получения нужные показания, избитые арестованные давали показания о несуществующих преступлениях.

Методы допросов, и так же камерная провокация создают шпионскую вредительскую организацию, что достоверно корректируется и преподносится центральным органам, партийным, как результат борьбы с врагом.

Например, арестованный колхозник встречается в тюрьме с бывшим председателем колхоза. От колхозника на допросах добиваются признания об участии в „ПОВ“ и показаний на председателя колхоза. Когда колхозник и председатель колхоза оба сознались, между ними производится очная ставка, потом дело идёт на „тройку“, в результате обоим „первая категория“.

Только в одной Каменец-Подольской области за год „разоблачено 10 тысяч польских шпионов“. Это не реально и быть никогда не может. Сколько же агентуры имеет польская разведка в СССР? Это „липа“ и польской разведке несущественно создан „ореол“, здесь не без вражеской работы. 80% всех дел направлено на «тройку» и арестованных расстреляно.

В области была „вскрыта“ партизанская организация. „Вскрыли“ её начальник 4 отдела Герский и начальник отделения Климовский, по ней расстреляно до 200 человек, и заверяю Вас, что напрасно.

Сколько же приказом УНКВД СССР, все дела на внесудебное рассмотрение должны бить закончены к 10 августа, причём, только на шпионов, остальные арестованные не подходили. На 1 августа в УНКВД находилось до 2000 украинских националистов, начальник УНКВД Жабрев и его заместитель Кутов организовали следственные группы в Проскурове и Шепетовке и по и их указанию к 10 августа „националисты“ стали „шпионами“.

Это только незначительная часть того, что применяется следственной работой. За период работы в УНКВД, — пишет далее в письме Северин, — я сам принимал участия в избиениях арестованных, считая, что мы громили врагов, но проанализировав всё, считаю что это идёт в разрез с установкой партии и правительства. И решил Вас поставить в известность“.

В архивно-следственном деле на Северина и Краковича имеется рапорт от начальника разведотделения капитана Горшкова на имя заместителя начальника УНКВД УССР, в котором он пишет о грубейших нарушениях соцзаконности в Каменец-Подольском УНКВД. Там, для получения нужных показаний арестованных, к ним применялись грубые методы насилия. Так, над бывшим военнослужащим Кудряшовым был инсценирован „приговор“ о повешении. Арестованного завели в подвал и зачитали ему приговор — приговорён к смертной казни через повешение. Таким образом, от него добились нужного показания.

Арестованных жестоко подвергали избиению, по их адресу применялись изощрённые угрозы и ругань. В частности у арестованных вымогались показания путём угрозы, что если он не будет давать показания, то приведут больного сифилисом и заставят иметь с ним половой акт.
Изложенные мною факты подтверждают предательскую, провокационную деятельность врага народа Жабрева и вольно или не вольно поддавшихся под его влияние части чекистов.
В докладной записке начальника УНКВД Каменец-Подольской области Михайлова на имя НКВД УССР указывается, что по распоряжению бывшего начальника УНКВД, присылаемые посылки арестованным, их родственниками, не вручались по назначению, а содержимое их, выдавалось только тем арестованным, которые „сознавались", а кто не сознавался, тому ничего не давали. Майор [підпис нерозбірливий]". Див.: ДАХм.О. — Ф. Р-6193, оп. 12, спр. П. 6584. — Арк. 27 — 38 зв.
3. Протокол допиту Б. Т. Черторийського про обставини застосування фізичного насилля під час допитів в Кам'янець-Подільського УНКВД від 13 грудня 1938 р.: „Я начальник 6-го отдела УГБ НКВД старший Лейтенант Северин, в присутствии сотрудника УНКВД младшего лейтенанта Госбезопасности Гершкевича сего числа допросил Черторийского, который дал о себе такие данные: Черторийский Борис Григорьевич 1898 года рождения, уроженец гор. Киева, по национальности еврей, гражданства СССР, состоял членом ВКП(б) с 1920 года, исключён в 1938 году. До ареста работал Начальником Особого Отдела 9-й К[авалерийской] Д[ивизии], по званию старший лейтенант Госбезопасности.
Вопрос: Подтверждаете ли свои собственноручные показания, написанные вами в процессе вашего нахождения под стражей на отдельных сотрудников ГУБ.
Ответ: Написанные мною собственноручные показания в процессе моего пребывания под стражей на отдельных сотрудников УГБ я подтверждаю частично, т. е. в отношении Лебедева, Каминского, Ратынского, Роголя, Перцова, Шухмана, Шпернга, Борисова, Янковича, что же касается Якимова, Крупницкого, Тонконогого, Грозного, то этих товарищей я оговорил, дав о них вымышленные данные.
Вопрос: Расскажите подробно об известных вам компрометирующих материалах на сотрудников УГБ.
Ответ: В отношении отдельных сотрудников УГБ мне известны следующие данные, о которых я ранее писал и настоящее время желаю рассказать. Лебедев Василий Евгеньевич бывшего Нач[альника] ОО 9-й К[авалерийской] Д[ивизии] старшого лейтенант госбезопасности разложившийся подхалим, был тесно связан с врагами народа Ратинским, Александровым, будучи Нач[альником] ОО 9-й К[авалерийской] Д[ивизии] разложил оперативный аппарат, поддерживал связь с чуждым элементом.
Гроновский Николай Ильич работал оперуполномоченным СПО Гайсинского РО НКВД, исключался из партии за антисоветские высказывания, но благодаря своим связям с врагом народа бывшего Председателя КК Шепетовского Округа Трахтманом был в партии восстановлен. Как работник СПО не вёл борьбы с троцкистами, доказывал мне, что таковых в районе не имеется, хотя знал о прошлой активной троцкистской деятельности Трахтмана и мер к разработке последнего не принимал. Имевшиеся оперативные учёты лежали без движения. Хорошо знал, как троцкиста бывший Пом[ощник] Нач[альника] ОО 9-й К[авалерийской] Д[ивизии] Антоненко, но никогда ничего не предпринимал в смысле его разоблачения, в моём присутствии и Щербакова высказывал троцкистские взгляды по вопросу работы на селе.
Гулаков Меер работал в контрольно-пропускных пунктах Одессы и Шепетовки, снабжал контрабандными товарами руководство ГПУ УССР Балицкого и др. Мне известно из рассказов одного сотрудника НКВД фамилии не помню, что указанный Гулаков имел задание переправить за границу одну работницу Коминтерна, ограбил ее и пытался убить. Но ей удалось вырваться из рук Гулакова и все-таки выехать по своему назначению. Спустя некоторое время эта женщина возвратилась в СССР и в одном из городов СССР опознала Гулакова о его проделках написала в ГПУ СССР.

Лисицкий — бывший сотрудник НКВД УССР место нахождения в настоящее время не знаю, в одно время работал уполномоченным Одесского ГПУ, в то время была получена ориентировка о предстоящей переброске двух террористов на территорию СССР с террористическими заданиями против руководителей ВКП(б) и Совправительства. В процессе разработки было установлено, что оба террориста являются двоюродными братьями Лисицкого, об этом я донёс рапортом Начальнику оперсектора ГПУ Перцову, несмотря на это Лисицкий им же был выдвинут на более ответственную должность.

Салата — бывший уполномоченный ОО 9-й К[авалерийской] Д[ивизии] морально разложившийся человек, систематически пьянствовал, саботировал оперативную работу, бездействовал.

Вопрос: Почему вы дали вымышленные показания, оговорили честных сотрудников УГБ, не располагая на них никакими компрометирующими материалами.

Ответ: Это моё преступление в отношении оговора ничем не опороченных сотрудников НКВД, о которых я лично ничего не знаю компрометирующего, а наоборот, знаю их с положительной стороны, но должен заявить, что этому предшествовало следующее обстоятельство: следователь Лелонг допрашивая меня, систематически избивал и помимо показаний о моей личной преступной деятельности, требовал дать показания на сотрудников. При избиении заявлял: „Это тебя бьёт не аппарат Балицкого и не я тебя бью, а избивает Николай Иванович Ежов".

На одном из допросов не помню число, после избиения Лелонг стал требовать показания о контрреволюционной деятельности известных мне сотрудников, когда я категорически отказался давать такие показания, поскольку мне лично не была известна контрреволюционная деятельность кого либо из числа сотрудников, Лелонг продолжал настаивать о даче показаний, я написал, что мне было известно компрометирующего за сотрудниками, как Каминский, Роголь. Лисицкий и др. Все это не удовлетворяло Лелонга и он продолжал настаивать о даче дополнительных показаний на сотрудников НКВД. Когда я заявил, что больше мне ничего неизвестно, Лелонг мне начал подсказывать фамилии Екимова, Духненко, Крупникова и Шухмана, тут же велел о них писать показания, предварительно спросил о национальности Духненко.

Во время этих разговоров Лелонг стоял возле меня, держал в руке длинный кусок резины, периодически ударяя по столу, а этим давал мне понять о предстоящем дальнейшем избиении. Я хотя лично не знал об этих товарищах, вынужден был писать вымышленные данные, предварительно о каждом рассказывал в устной форме. Когда я написал о Екимове, Духненко, Крупникове и др., зачитал Лелонгу, то он продолжал требовать еще писать, заявляя это мало, настаивал писать о моей организационной контрреволюционной связи с этими товарищами, в частности с Шухманом и Крупниковым.

Лелонг так же мне называл фамилии Гинксина, Лупана, спрашивал или Лупан еврей, но об этих лицах я ничего не мог сказать, поскольку я их мало знал.Кроме этого, Лелонг мне подсказывал ещё целый ряд других фамилий сотрудников (сейчас не помню) для писания на них показаний. Протокол мною прочитан, записано с моих слов правильно, в чём расписываюсь. Черторийский. Допросил: Начальник 6-го Отдела УГБ НКВД Старший лейтенант Северин". Див.: ДАХм.О. — Ф. П. 487, оп. 1, спр. 332. — Арк. 168 — 172. В заяві від 26 грудня 1938 р., адресованій генеральному секретарю ЦК ВКП(б) Й.Сталіну, наркому НКВД СРСР Л.Берії, секретарю ЦК КП(б)У, секретарю Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У, Б.Г. Черторийський писав: „Шесть месяцев я содержался под стражей в Каменец-Подольской тюрме. Арестован без всяких оснований, став жертвой фашистов Успенского и Жабрева, пробравшихся в наши органы УГБ. Перед Успенским и Жабревым, моя вина только заключалась в том, что я еврей. Сам я сын рабочего столяра. Родился и вырос я в нищете и злыднях. Жить и дышать полной грудью я стал только лишь при соввласти. С 1920 года состою членом ВКП(б), а с 1921 г. работаю в органах ЧК-ГПУ-УГБ.

Ни одного дня своего пребывания в партии я не был пассивным коммунистом. Я принимал активное участие в партийной работе и очень мало времени за 18 лет, помню себя, чтобы не был избран в руководящие партийные органы по месту своей работы. Никогда я не прятал свою точку зрения по серьезным принципиальным вопросам жизни нашей партии. Ни в каких других партиях не состоял. За 18 лет моего пребывания в партии я ни на минуту не отклонялся от Генеральной линии партии.

Работа моя в органах ЧК-ГПУ-НКВД, сопровождается моим личным активным участием в разоблачении врагов всех мастей. Свою работу в ЧК я начал с секретного сотрудника в 1920 году и к моменту ареста занимал должность начальника особого отделения УГБ 9 кавдивизии в Каменце.

Архивы 8 Отдела УГБ хранят немало ликвидированных мной лично крупных дел. Я позволю себе остановится на некоторых из них. В 1927 — [19]28 гг. на Проскуровщине мною были ликвидированы крупные шпионские гнезда, насажденные резидентом 5 экспозитуры польгенштаба Мельником Игнатием. Сам Мельник Игнатий, был затем перетянут на нашу сторону, отправлен в Харьков и там расстрелян (агентурное дело „Подставленный“). Разработка и ликвидация второй крупной шпионской сети на Проскуровщине, насажденной агентами польского генерального штаба бр[атьями] Глузинскими (агентурное дело „Эмигрант“).

Агентурное дело „Хитрые“, по которому был ликвидирован крупный курьер польской разведки Миловский Эдуард. Работая в Одессе в 1932 году, мною лично была раскрыта подготовка покушения на тов. Сталина. Преступник Ефремов, был мною арестован в тот момент, когда он садился на поезд, отходящий в Москву, намереваясь ехать для осуществления своих преступных планов. Я лично агентурно разрабатывал это дело, ликвидировал и успешно провел следствие. Ефремов был забран в Москву в ОГПУ, где и был расстрелян. Раскрытие крупной белогвардейской фашистской контрреволюцион-ной организации в Одессе в 1931 — 1932 году (агентурное дело „Рецедив“). Раскрытие крупной контрреволюционной организации в 1931 году из б[ывших] красных партизан, на территории б[ывшей] Елисаветградского округа, Одесской области (агентурное дело „Партизаны“).

Поимка, ликвидация и проведения следствия по делу агента РОВСа Барильникова, пришедшего на нашу сторону из-за границы с целью совершения террористических актов на руководителей партии и правительства. Ликвидация главаря политической банды и контрреволюционной организации на территории Арбузинского района б[ывшей] Одесской области в 1933 году Пенько Сергея (агентурное дело „Освободители“). Моей личной инициативе принадлежит раскрытие и разоблачение кадров антисоветского военно-фашистского заговора, в пределах 9 кавдивизии и раскрытия крупной повстанческой организации молодежи в частях 9 кавдивизии и на территории ряда областей Украины (дело Ковалева, Горского и Шевчука). Это может подтвердить командование и парторганизация 9 кавдивизии.

Я бы мог умножить количество мною лично разоблаченных врагов всех мастей, но это не входит в мою задачу. Меньше всего имею ввиду этим козырять, ибо это был мой долг коммуниста и чекиста. Я хочу лишь показать, как враги, ни за что искалечили меня физически, пытались искалечить морально, но я ни на одну минуту не терял веру в справедливость нашей партии, не терял веры в Советскую власть. К сожалению, эти враги продолжают работать в УГБ еще до сих пор.

14 июня 1938 года по распоряжению б[ывшего] Наркома Внутренних Дел УССР Успенского и по инициативе выше разоблаченного врага, б[ывшего] начальника управления НКВД по Каменец-Подольской области Жабрева б[ывшего] депутата Верховного Совета СССР, я был арестован и обвинен по ст. ст. 54^{1} п. „б“ 54^{8} и 54^{11} УК УССР, т. е. в измене родине, в терроре и участии в заговоре. Следствие было поручено тогдашнему секретарю партийного комитета УНКВД по Каменец-Подольской области, ближайшему ставленнику Успенского и Жабрева Лелонгу. С первых минут

допроса Лелонг стал применять ко мне нечеловеческие пытки и истязания, требуя от меня признания, в таких чудовищных преступлениях, которые я никогда не совершал.
С 21 июня по 17 июля включительно я изо дня в день подвергался нечеловеческим истязаниям и пыткам со стороны Лелонга и людей, приглашенных им к себе в помощь. Эти люди нынешний пом[ощник] нач[альника] отделения 3 Отдела Мельник и личный секретарь-фашист Жабрева Лаптев. Пытки изо дня в день становились все более утонченными и происходили в кабинете у начальника тюрьмы от 1-го часу ночи до 4-х часов утра, на глазах у дежурных по тюрьме и надзирателей. Первое избиение началось 21 июня, толстой черной резиновой нагайкой. Убедившись с первых слов, что показаний о своей „преступной“ деятельности я давать не собираюсь, Лелонг положил меня на пол и, связав ноги в специально изготовленную им петлю, для того, чтобы я при истязаниях не ударил бы его ногою, он в течении 3-х часов избивал меня резиной до бессознательного состояния. С тех пор изо дня в день в это же самое время я вызывался им и систематически подвергался этим пыткам.
Когда Лелонг убедился, что ему одному трудно добиться у меня „признаний“, он стал приходить тогда с помощниками. Вначале он пришел с упомянутым выше Мельником. Положив меня лицом вниз на один стол стоявший в кабинете, они привязали мои руки к ножкам стола, ноги были взяты в эту петлю и вооружившись — Лелонг резиной, а Мельник палкой, в течение 3-х часов меня истязали. За это время я несколько раз терял сознание. Тогда они обливали меня водой, приводили в чувство и продолжали истязать. Прекращали они истязания только благодаря наступлению рассвета.
Когда Мельник на моем теле изломал палку в кусочки, лишившись своего орудия, тогда он взял молот (деревянный), которым пробуют решетки и систематически стал наносить мне удары по пяткам ног. Вторично с Мельником, на следующую же ночь он меня избивал при еще более утонченном методе. На этот раз они меня крепко привязали к кушетке простыней, так, что я действительно не мог шевельнутся и в течении 3-х часов истязали. В бессознательном состоянии я был отправлен обратно в камеру.
Далее Лелонг избивал меня таким же образом с помощью очень молодого работника, не знаю его фамилии. Наконец 17 июля, Лелонг пришел с личным секретарем нынешнего врага народа Жабрева — Лаптевым. Лелонг вооружившись резиной, а Лаптев винтовочным шомполом приступили к истязаниям. Истязания они прекратили тогда, когда шомпол Лаптева, не говоря уже о том, что тело было рассечено во многих местах, мне был рассечен висок и половина кабинета начальника тюрьмы, была залита моей кровью. Когда эти два бандита увидели столько крови, и что я близок к смерти, тогда Лелонг стал вытирать кровь газетами, испачкав при этом свои руки в мою кровь. Убедившись, что крови столько, что газетами ему не вытереть, тогда он застлал пол газетами и позвал сестру, оказавшей мне помощь. Попытку продолжать избиения Лелонг сделал на следующий день 18 июля, вызвав меня из больницы, но, видно убедившись в том, что я близок к смерти, трогать меня не стал. С тех пор он меня оставил в покое.
Во время „допросов“ Лелонг прямо требовал от меня вымышленные показания и когда я ему говорил, что выдумывать преступления о себе и о людях также ни в чем не повинных, я не стану, он пытался меня убедить в том, что я могу смело писать о ком угодно из моих знакомых т. к. ошибки не будет.
Особенно он добивался показаний на комиссара 9 кавдивизии, старого большевика Нельзина Кирилла Михайловича и командира дивизии Корзуна. Я понятно желательных ему показаний не давал. В один из очередных допросов он стал требовать у меня показания на сотрудников УГБ. Я написал известных мне компрометирующие данные на часть сотрудников. Поскольку в моих показаниях шла речь о сотрудниках, не работающих в Каменце, то это его не удовлетворяло, и он стал требовать показания на каменецких сотрудников. Я отказался писать потому, что в Каменце

я очень мало находился и компрометирующих данных на каменецких сотрудников я не знаю. Тогда он мне назвал фамилии Екимова, Крупникова, Духненко, Лупана и Шухмана. Я отказался писать, что-либо о них (кроме Шухмана), так как я ничего не знаю. Лелонг стал меня избивать резиной и требовать. Заставив меня взять ручку, он буквально продиктовал мне показания о Екимове. Что касается Крупникова и Духненко, то предварительно поинтересовался, не евреи ли они. Я сказал, что оба они евреи. При этом, я сам не знал, что Духненко не еврей. Тогда Лелонг мне дал канву (тему) и я написал показания не соответствующее действительности. Что касается Шухмана, то в отношении его я сам писал. О Лупане, хотя мне Лелонг и назвал его фамилию, но на показания не настаивал. В этом мое преступление. Но я просто не мог уже выдержать всех пыток.

Во время истязаний, не говоря уже о том, что он беспрерывно называл меня фашистом и торговцем Родиной, он Лелонг позволял себе контрреволюционные вылазки: „это тебе не аппарат Балицкого, а аппарат Н. И Ежова. Это не я тебе избиваю, а избевает тебя Н. И. Ежов".

В последних числах июня, а может быть в начале июля с. г. я через начальника тюрьмы стал добиваться возможности написать тов. Сталину и тов. Ежову. Начальник тюрьмы доложил Лелонгу о моем «неприличном» желании. Будучи вызванным Лелонгом после этого на «допрос», он первым долгом поинтересовался, действительно ли я хочу писать тт. Сталину и Ежову. Я ответил утвердительно, добавил, что это мое право, которое никто лишать не может. Тогда он мне заявил, что предоставит мне такую возможность и сейчас покажет мне Сталина и Ежова.

Подойдя к столу, он достал резину и стал меня избивать. Нанося удары по спине, ногам, лицу и голове он приговаривал: „Вот тебе Сталин, вот тебе Ежов". Никаких показаний он тогда не требовал, а дал мне специальную „баню" за мою „дерзость" писать тт. Сталину и Ежову. Для меня еще более стало понятным, что в лице Лелонга, действует враг или ставленник, неразоблаченного еще врага Жабрева.

Лишь в ноябре или декабре месяце, когда мое дело перешло в другие руки, тогда сравнительно быстро разобрались, что абсолютно никаких оснований к аресту меня не было и 15 декабря я из под стражи был освобежден. В результате помимо исключений меня из партии, отстранения от работы, я находился 6 месяцев под стражей в исключительно жутких условиях, подвергался нечеловеческим пыткам и издевательствам и лишился здоровья. Верхний ряд зубов были Лелонгом выбиты. Вернее, выдавлены его сапогом, который не сходил с моего лица, так как во время избиений, я сильно кричал и желая заставить меня молчать, он своей подошвой наступил мне на рот.

Семья моя разорена и вынуждена была проживать с 2 детьми в Белой Церкви, куда она была административно выслана, в подвале, где один ребенок заболел скарлатиной и корью. Квартиры у меня нет. Правда, секретарь Каменец-Подольского обкома тов. Власов и зам[еститель] Наркома Внутренних Дел УССР тов. Кабулов оказывают мне необходимое содействие. Однако я еще нахожусь в бедственном положении.

К великому сожалению на работе в органах УГБ, до сих пор еще остаются такие люди, как Лелонг, Мельник и Лаптев (несмотря на то, что тов. Власов лично предложил Лаптева немедленно отстранить от работы).

У меня возникает вопрос, почему меня без всяких материалов посадили в тюрму и почему при наличии материалов о преступной деятельности этих лиц, они не только не арестованы, а продолжают еще работать?

Считаю еще своим долгом, обратить Ваше внимание на таких, с позволения сказать, коммунистов, как б[ывший] начальник отдела кадров УНКВД по Каменец-Подольской области тов. Юфу, который в угоду фашистам Жабреву и Успенскому, составил на меня справку на увольнение из органов с выводом „не заслуживает политического доверия", которая на 80 процентов не

соответствует действительности, а остальные 20 процентов, взяты из тех данных, которые я сам о себе писал.

Так, например, моя мать никогда в своей жизни и при жизни торговлей не занималась. Юфа, после ее смерти, сделал ее торговкой. Мне приписали каких-то родственников Калюжных, которые никогда мне родственниками не приходились и, которых я в жизни в лицо не видел. Мне приписали брата шурина, который до революции имел свой кинотеатр. Я его совершенно не знаю. Мне поставили в вину, что мой брат Израиль, столяр, в 1912 году бросил семью и уехал в Америку, с которым я совершенно никакой связи не имею, а дети оставленные им, мною воспитаны и сейчас все три коммунисты и проживают, а Днепропетровске.

Отец моей жены, когда ей было полтора года, бросив семью, уехал в Америку. Моя жена своего отца совершенно не знает. Мне это также поставили в вину. Должен ли я отвечать за то, что я только знаю о том, что у моей жены когда-то был отец?

Один шурин мой Смолянский (муж моей сестры) действительно расстрелян в 1921 году, как спекулянт-валютчик. Ни минуты я об этом не скрывал. Его сын Гриша, коммунист, служит в РККА на срочной службе, также об этом не скрывает. Другой шурин Мовшович С. С. исключен из партии за то, что он скрыл торговлю в период НЕПа с 1921 года по 1923 год. Его сыновья коммунисты. Один служит в органах НКВД, другой лейтенант РККА. Моя семья в подавляющем своем большинстве (кроме женщин и детей) состоит из коммунистов и комсомольцев.

Я спрашиваю, были ли основания к исключению меня из партии, к выводу „не заслуживает политического доверия“ — во-первых. Во-вторых, почему нач[альник] отдела кадров тов. Юфа, составивший эту справку (если он не враг) не додумался до того, чтобы поговорить со мной живым человеком, не один год состоящим в партии и в органах и заранее не отмести все наносное? Почему нужно было составить подобную справку, из которой не видно ни одного светлого пятнышка. Если это не прямая вражеская работа (т. к. подобных справок составлено немало), то это слепое угодничество врагам, которые не менее опасны, нежели прямая вражеская работа. Считаю, что тов. Юфу нужно привлечь к серьезной партийной ответственности и разобраться слепое ли угодничество или что-то большее.

Я прошу Вас, тов. Сталин и Вас, тов. Берия, лично разобраться во все том, что я пишу. Моя главная просьба к Вам, восстановить меня на работе УГБ и дать мне возможность остаток жизни своей отдать с пользой тому органу Партии, которому я 18 лет честно и верно служил.

Я сознаю, что для работы в этих органах нужны люди абсолютно ничем не запятнанные и такое пятно, как родство с шуриным, расстрелянным органами ЧК, может являться препятствием. Но разве своей 18-летней работой, во время которой я принес немало пользы, не жалея своей жизни и здоровья, я не заслужил работать в этом органе?

Я прошу Ваших распоряжений об ускорении процесса ареста и предания суду таких людишек, как Лелонг, Мельник и Лаптев, а также разобраться в личности Юфы.

Наконец, позволю себе просить Ваших распоряжений о создании мне необходимых условий для восстановления здоровья и создания жилищных условий.

Вопрос о моем восстановлении в партии разрешается в положительном смысле. Черторийский. Адрес: г. Киев, Нижний Вал № 33, кв. 1, Гардашников для Черторийского Б. Г. 26 декабря 1938 г.“.

Див.: ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 1, спр. 172. — Арк. 131-143.

№ 111
Заява співробітника УНКВС по Кам'янець-Подільській області М. Резницького секретарю обкому КП(б)У Власову про порушення соціалістичної законності

14 грудня 1938 р.

На последнем партийном собрании сотрудников УНКВД, где обсуждалось постановление ЦК ВКП(б) и СНК о следственной работе, со стороны выступавших товарищей не была развернута по большевистски критика и самокритика, вследствие чего, не были полностью вскрыты те ошибки которые имели место в практической деятельности УНКВД по разгрому вражеских гнёзд.

Не был полностью разоблачён враг Жабрев (бывш. нач. УНКВД) и его кадры, которые были им насаждены в Областном управлении на ответственных должностях, проводившие явно вражескую деятельность в наших органах, обманывая систематически ЦК нашей партии и Советское правительство.

К числу ставленников Жабрева, на которых он опирался и проводил свою фашистскую работу отношу следующих лиц:

1.Леонов — Зам[еститель] Нач[альника]УНКВД.

2.Мордовец — Пом[ощник] Нач[альника] УНКВД.

3.Лелонг — Нач[альник] Отдела кадров.

В отношении каждого из этих лиц на партийном собрании говорили, что они под диктовкой Жабрева „изгоняли евреев из органов, хотели перебить честные кадры, били и т. д.".

Я хочу более глубже остановиться на этом вопросе, сообщить о тех безобразиях о которых умалчивали на партийном собрании.

1. О сотрудниках НКВД, подвергавшихся арестам и направлениям лагеря:

Дело в том, что если проанализировать данные отдела кадров по этому вопросу, получается, что в основном удар распространялся на сотрудников евреев. При чем прямыми исполнителями этого гнусного преступления — являлись указанные мною выше лица. Характерно вот что отметить, что следственные дела на сотрудников УНКВД были почему то переданы для ведения следствия вновь прибывшему в наши органы Лелонгу. Он часами просиживал в кабинете у Жабрева и у него получал „установки", проводившиеся Лелонгом безропотно в угоду этому врагу.

Как же он вёл дела? По вражески. Арестованных сотрудников избивал до потери сознания резиной, шомполами, железом, добивался показаний о шпионаже, брал материалы по связям исключительно на евреев, чтобы впоследствии их арестовывать или, в лучшем случае направлять в лагеря.

Особенно зверским избиениям подвергались со стороны Лелонга арестованные Гришко, Черторийский, Браун, Леонидов, и ряд др. Черторийскому Лелонг выбил зубы. На протяжении полутора месяца ежедневно его избивал до потери сознания, а на него и санкции прокурора то нет и вообще никаких материалов о контрреволюционной деятельности нет, его освобождают.

Характерно вот что когда Лелонг избивал Черторийского (члена ВКП(б) с 1920 года, до ареста Нач[альник] Особого отдела Кавалерийской дивизии), ему кричал: „Ты думаешь это тебя избивает аппарат Балицкого, это тебя избивает Николай Иванович Ежов“. У него же Лелонг требовал и добился показаний на сотрудников ни в чём не опороченных, интересовался — евреи ли они по национальности.

Избивал арестованного бывший Нач[альник] Горотдела Гришко до такой степени, что когда последний упал со стула кричал „Ура“. Браун бывший Нач[альник] Горотдела также подвергался таким пыткам. Я лично видел когда его привозили на допрос, он не мог сам сойти со ступенек в камеру, его туда заносили на руках. На сотрудника Леонидова, давший показания, что, якобы, завербовал для шпионажа. Геплер — бывший Заместитель [Начальника] Могилев-Подольского Погранотряда НКВД — Лелонг всякой неправдой старался протащить для заочного его осуждения Москвой — НКВД СССР. Он в это дело вложил „липовую“ справку, якобы, Геплера нет и по этому его не допросили. В этом же деле Леонидова были показания его на некоторых сотрудников УНКВД — исключительно евреев „связь со шпионами“. Этот протокол из следственного дела исчез, нет его там. Надо полагать, что сделали выписки „из показаний“ и приобщили к личным делам этих сотрудников, что бы их опорочить — „связь со шпионами“ в деле же никаких подтверждающих документов о шпионаже нет, и вообще Леонидов от данных показаний отказался. Такими же методами оформлялись дела на других сотрудников, которые и сейчас ещё находятся под стражей.

О деле Леонидова я недавно имел беседу с сотрудником УНКВД тов. Тынским и он мне рассказывал, что он сперва вёл это дело там ничего компрометирующего не было за исключением того, что Леонидов в 1917 году был в партии эсеров, что он не скрывал в анкетах, всё остальное положительное, хорошие характеристики по работе.

У Тынского это дело забрали, как не сумевшего добиться показаний в шпионаже и передали Лелонгу. Этот добился. Тынский мне рассказывал ещё, что бесчеловеческим пыткам подвергались ещё и бывший сотрудник Мацак, причём, его подлинные слова: „Я ещё не видал, чтобы кого нибудь так били, как били Мацака, всё же он показаний не дал“.

Ряд сотрудников евреев были незаконно уволены по справкам и характеристикам состряпанным Лелонгом, Леоновым и Жабревым. (Кордит, Вайнер и др.). Последние сейчас уже восстановлены.

Лелонг и Леонов знали о фашистской деятельности, которую они проводили под диктовкой Жабрева, но об этом они никому из членов партии

не говорили, оправдываются тем, что, якобы, было секретное постановление ЦК КП(б)У об увольнении евреев из органов НКВД, так им Жабрев сказал. Чепуха. Не надо было быть особенно политически грамотным, что бы поверить такой провокации. Они, Леонов, Лелонг и Мордовец, продались проходимцу Жабреву, были его верными псами, исполняли его волю. Это тоже не спроста, нельзя никоим образом это назвать „несознательность“. Жабрев подобрал себе надежные кадры, кадры, которые предавали интересы партии, он в них ничуть не ошибся, возвышал их в должности, награждал, бесконтрольно выдавал большие суммы денег, а по сути, гонорар, за проведение этих гнусных дел.

Мордовец орудовал в Фельдсвязи. По его прямому указанию собирались «компрометирующие» материалы на сотрудников фельдсвязи и честных людей

увольняли. Для того, что бы уволить несколько евреев в проскуровском отделении связи, Мордовец командировал туда инспектора отдела кадров Куща с „особыми поручениями“. Он, Кущ, не имея представления абсолютно об этой работе „обследовал“, а после уволили Бейдермана и второго фамилии не помню.

На общем собрании Лелонг заявил: „Товарищи, я честный коммунист, я для Советской власти по капли готов отдать свою кровь“. Сомневаюсь в этой честности и искренности перед партией, сомневаются и многие сотрудники, успевшие его здесь узнать.

Когда Лелонгу задавали вопрос — почему только евреев вы направляли в лагеря, он ответил: „За всеми имеются хвосты“. Хорошо согласен. Так почему не направляли русских, а держали их в аппарате тоже с хвостами, так например:

1. Яковлев — Нач[альник]отделения 3-го отдела, был судим на два года за нарушение ревзаконности, женат на дочери попа, присваивал вещи и ценности арестованных в операцию 1937-1938 гг. он и сейчас носит драповую шинель, которая была изъята у командира корпуса г. Проскурова Демичева, недавно у него в шкафу нашли золотые часы, кольца и браслеты, которые не были сданы по принадлежности.

2. Михайлов — Нач[альник] Особого отделения, родственники жены репрессированы, как враги народа.

3. Харченко — Нач[альник] райотдела НКВД м. Солобковец, сын кулака.

Если хорошо проверить, то очевидно ещё найдутся такие сотрудники. Характерно отметить, что когда один из уволенных сотрудников-евреев тов. Кордит (сейчас восстановлен), обратился к Заместитель Нач[альника] УНКВД тов. Леонову — за что его уволили он ехидно ответил: „Тов. Кордит, а разве вы не знаете, что мы сейчас честных поляков тоже увольняем“. Это не простые слова на ветер. В этом ответе характеризуется прямая контрреволюционная устремлённость и выводы.

Теперь привожу несколько конкретных фактов, как проводилась в Областном управлении НКВД следственная работа, как обманывали партию, занимались очковтирательством.

Примерно в июне — июле месяце 1938 года в Облуправлении НКВД сосредоточилось много дел на арестованных членов „ПОВ“ поляков и участников контрреволюционных повстанческих организаций украинцев.

Стало известно о том, что Москва — НКВД СССР этих дел слушать не будет, нет в делах шпионажа. Арестованных было, примерно, до 2000 человек. Что же делает Жабрев, Крутов, (в то время был заместитель Нач[альника] УНКВД), Леонов — Нач[альник] 4-го Отдела, Шухман — Нач[альник] 3-го Отдела? Создают в Проскурове и Шепетовке оперативно-следственные группы, выбрасывают туда ряд работников аппарата Облуправления НКВД и дают установку „колоть на шпионаж, оформить дела таким образом, что бы их НКВД СССР заслушало“. И вот тут то начались „упрощённые“ методы ведения следствия. Вызывали арестованных, избивали их до потери сознания и требовали показания о шпионаже, писали трафаретные протоколы, примерно, такого содержания: „На следствии я не рассказал и скрыл о своей шпионской деятельности. Являясь членом контрреволюционной организации „ПОВ“ я проводил ещё и шпионскую деятельность“ и т. д.

Я лично присутствовал в Шепетовке, когда вот таким образом оформлялись там дела, был очевидцем как арестованных избивали бутылками с „шепетовской водой“ и другими предметами, причём, разбивали на арестованном одну бутылку, брали вторую и таким образом, добивались показаний о шпионаже.

Во время этих допросов был убит один арестованный следователем Доманицким. В отношении его ничего не предпринято, а наоборот парня выдвинули, сейчас назначен старшим инспектором. Тогда не он один избивал арестованных, били Оболенский, Екимов, Крюченко, когда они „переоформляли“ дела. Всех этих арестованных затем осудила тройка и большинство из них расстреляно. Вот об этих то делах никто на собраниях не выступал. Говорили — арестованных били, но не называли вещи своими именами.

Есть не мало случаев, когда арестованных убивали на допросах, мне лично известно, когда следователь Цыбулько и другие с ним убивали арестованного пытавшегося выброситься из окна. Цыбулько сейчас откомандирован в ГУЛАГ. Если проверить по тюрьмам, сколько умерло наших арестованных, то картина будет ясной.

Но враги хитро умели замазывать следы. Смертность оформлялась, как от вполне естественной вещи: „старость“, „порок сердца“, „понос“ и т. д. Такие справки фабриковались в тюрьмах с ведома начальников тюрем. Я прошу проверить эти моменты через тов. Примостко, он сейчас работает в ОМЗе г. Каменец-Подольске. Он несколько раз будучи нач[альником] тюрьмы г. Каменца приходил и рассказывал, как привозили после допросов арестованных, которые были в бессознательном состоянии и умирали через несколько часов после того, как их привозили в тюрьму.

Военная прокуратура погранохраны и войск НКВД, как то месяцев 2-3 тому назад занялась этими „загадочными“ смертями.

Приехали два товарища из Киева, но враг Жабрев их опутал. Я помню, что при проверке следственных дел, на одного из умерших не хотели предъявить дело, так как в нем материалы были слабые, этого арестованного приговорили к расстрелу, до привидения приговора он умер в тюрьме.

Так, по указке Жабрева им, этим представителям, выдали справку о том, что это дело предъявить нельзя, так как оно закрыто в сейфе Леонова (Заместителя Нач[альника] УНКВД), в то время он находился в Киеве на лечении. Гнусная ложь. Дело находилось в 1-м Спецотделе и было приказано его не дать.

Характерно вот и еще что. Приехавшие из Киева сотрудники прокуратуры, вызвали для допросов бывшего нач[альника] Проскуровской тюрьмы (сейчас Нач[альник] Каменецкой тюрьмы) тов. Гломберга и вот этот подхалим, явившись в облуправление обращается к секретарю УНКВД тов. Честнейшему: „Тов. секретарь, меня военный прокурор вызвал для дачи показаний о смертности в тюрьме Проскурова, я вас убедительно прошу, что бы Вы присутствовали, когда я буду давать показания, я не дурак, понимаю, что им нужно, у меня они ничего не добьются“. Гломберг так и сделал. Его показания были явно лживы.

В І-м отделе был арестован Гитер (точно имени не помню) анархист. Его допрашивал лично Леонов, избивал до полусмерти. Будучи на допросе этот арестованный выбросился из окна, убился. Сейчас есть такие разговоры, что этого

арестованного Леонов убил, а затем выбросил в окно, инсценируя убийство. Факт таков, что об этом случае никому не сообщали, где находится дело на этого арестованного неизвестно. Во всяком случае, когда тов. Загик инспектор I-го Спецотделения обратилась к тов. Леонову о том, что об этом случае надо сообщить Киеву, он предложил: „Напишите, что он умер от порока сердца". Так и не сообщено об этом никуда.

Леонов издевался над арестованными, фабриковал липовые показания и в таком духе воспитывал подчинённый ему аппарат. Для того, что бы не быть голословным привожу такие факты: УНКВД ликвидировало правотроцкистскую организацию в системе госторговли и кооперации. Беседуя по этому делу с тов. Тынским, он мне прямо заявил: „Этому делу я мало верю, ибо в этом деле не показания арестованных, а Леонова". Это же мне подтвердил сотрудник тов. Шинкарик. Когда я глубже поинтересовался этим делом то оказалось, что Леонов обвинял следователей в том, что мол, „мягко" записано, по несколько раз переделывал в отсутствии арестованного протокол допроса, а затем давали арестованным их подписывать под угрозой.

А вот ещё и такой факт. В марте или апреле месяце был арестован сотрудник УНКВД Корабейник за то, что присвоил радиоприёмник арестованного. Его за это исключили из партии и посадили. Следствие было скоро закончено и речь шла о том, что бы Корабейника до суда освободить. Леонов запротестовал, заявив, он сволочь, нельзя его освобождать, оформляйте на него дело в трибунал. Трибунал дело возвратил, Леонов опять предложил оформить дело на особое совещание, отсюда тоже вернули. Тогда Леонов заявляет: „Надо дать ему пачек и колоть".

Корабейник сидит под стражей до сих пор. А когда в Проскуровском горотделе НКВД я установил присвоение 32 000 рублей — суммы, взятые у арестованных осуждённых к расстрелу, никто этим вопросом не интересовался, никто к уголовной ответственности привлечён не был. Вообще же нужно сказать, что с сумами арестованных и их вещами был кавардак. Деньги и вещи систематически присваивались. Я несколько раз об этом докладывал Жабреву, но мер он не принимал. В большинстве дел на арестованных за время 1937-1938 гг. неизвестно куда девались деньги и вещи арестованных. По делам это не трудно проверить.

Несколько слов о том, как подготавливали дела на слушание Военной Коллегии. Здесь было опять таки допущено со стороны Леонова явное очковтирательство. Создали такое впечатление, что, мол, всё обстоит благополучно, дела исключительно хорошо оформлены. Что же конкретно сделали? Когда стало известно о том, что приезжает Военная Коллегия к ней стали подготавливать арестованных. Каждого из них вызывали, говорили, чтобы они на суде не отказывались от своих показаний, суд это обстоятельство учтёт и их не расстреляют, но, во всяком случае, при таком исходе, если не будет отказа, будет лучше.

Кроме этого, следователи, которые „подготавливали" арестованных, [говорили], что их к расстрелу не осудят. Этим арестованным разрешили съестные передачи, писать к родным письма (письма эти уничтожались и адресатам не направлялись). Арестованные всему этому верили. За день до суда всех арестованных свезли в Облуправление НКВД, побрили их, у кого были деньги в УНКВД дали по 30-50 рублей, дали читать книги, что бы им скучно не было, рассадили по кабинетам (рабочим).

Как арестованных „подготовили“, так они все почти держали себя на суде. Отказались от показаний 2-3 человека, которые за эту смелость были жестоко избиты в момент приведения приговора в исполнение. Избивал Леонов в присутствии рядовых работников УНКВД (Карлика, Здойма и др.). Знает об этом и тов. Северин, присутствовавший при этом.

Что бы не быть голословным, приведу такой эпизод. Врывается в подвал Леонов в тот момент, когда мы вязали руки одному осуждённому (военный), подбегает к нему и спрашивает: „Как твоя фамилия?“. Тот ответил. Тогда Леонов опять спросил этого арестованного: „Ты помнишь меня, я тебя предупреждал, как держаться на суде, зачем ты отказался от показаний“. Тут же набросился на этого арестованного и начал его избивать. Так же он делал и с другими, осуждёнными к расстрелу.

Случаи избиения арестованных перед приведением приговоров в исполнение не единичны. Практиковали такие методы: после того, когда осуждали к расстрелу, брали этого арестованного избивали до полусмерти и требовали дополнительных показаний. Таких показаний добивались. Эти арестованные сообщали о „скрытых“ ими на следствии людях, которых впоследствии арестовывали. Помню, что однажды к нам принесли на руках после такого допроса арестованного по 4-му отделу Олехновича. Допрашивал его, кажется, Екимов или Климовский, точно не могу сказать, но во всяком случае, это можно проверить ещё и сейчас в 29-й комнате находится железный прут, гранённый, толщиной в палец, весь изогнут. Этим прутом били арестованных.

Многих арестованных избивали в подвале — Коваля, Шапору, Семенова и других. Ковалю, например, отбили ухо. В этих операциях принимал непосредственное участие комендант УНКВД Левкин. Били арестованных и требовали показаний — это первая часть избиения, вторая — после того, как он начал кричать и умолять, что бы его не били, он даёт показания, продолжали все-таки избивать уже за то, что с самого начала ареста не давал показаний.

Враг Жабрев, а затем и Леонов так построили работу Тройки, что бы как можно больше и короткий срок осудить всех арестованных. Такую линию они вели.

Слушали за ночь 300-450 арестованных, дел не проверяли. Это все приводило к тому, что докладчики получали по 100 дел, не знакомились с ними, не вникали в материалы следствия, еле успевали знакомиться с обвинительным заключением. В результате есть осуждённые по Тройке к расстрелу, где кроме небольшого протокола допроса обвиняемого других подтверждающих документов нет. Бывали такие случаи, когда сегодня у одного докладчика дело не хотели рассматривать, на следующий день докладчик более опытный такое дело протаскивал и его осуждали.

Слушали на Тройке и такие дела. Не успел докладчик сказать полностью фамилию, имя и отчество обвиняемого, как ему заявляли — „расстрелять“, давай следующего. Такое же было в отношении приведения приговоров в исполнение. Накануне Тройки он Жабрев вызвал меня и тов. Левкина (коменданта) и предложил: от заседания Тройки не отставать, сегодня осудили, а завтра что бы их не было. Так работать приходилось изо дня в день.

Никто из руководства на этот участок работы не обращал должного внимания, ни со стороны Жабрева, ни со стороны Леонова ни разу не проверялось — правильно

ли все осуждённые согласно протокола заседания Тройки включены в предписание. Гонка и отсутствие контроля привело к тому, что был случай когда осужденного на 10 лет включили в предписание и привели приговор в исполнение. Когда доложили об этом Жабреву он снова просмотрел дело и изменил решение Тройки.

Хочу еще сказать пару слов о конспирации, когда проходили военные занятия, из Киева была получена шифровка: сообщить, как идет в нашей области строительство военных аэродромов. Я присутствовал в это время в кабинете Леонова, когда принесли эту шифровку. Леонов снимает телефонную трубку и начал звонить в те районы, где это строительство проводилось и ему по телефону передавали самые точные данные сведения совершенно секретного характера. Несерьёзно и без достаточно веских материалов по распоряжению Леонова во время военных занятий проводились аресты „саботажников“. Арестовывали по одному агентурному донесению осведомителя. Эти „штабные“ следственные дела ещё и сейчас в производстве, возвращаются на доследование и закончить для направления в суд пока нет достаточных данных.

О себе лично: я работаю в органах НКВД беспрерывно с ноября 1926 года, поступил в органы первый раз в январе 1925 года работал до 15 июня, до ликвидации округа. В то время на оперативной работе и вёл беспощадно борьбу с врагами. Особенно много пришлось поработать в 1937-1938 гг. Я выполнял поручения, которые на много подорвали моё здоровье. Никогда о себе не ставил вопроса. За мою преданность в работе по инициативе врагов в сентябре этого года меня из Каменца, как еврея откомандировали, но потом опять вернули в Каменец-Подольск.

Теперь я понял всю суть этого дела. Все и сейчас я не вижу к себе человеческого подхода. Стараются меня выжить. Правда с 1 декабря меня выдвинули на инспектора поручений, но опять не создают условий для работы, просил предоставить отпуск отдохнуть, весь наш коллектив знает, как я работал, однако никто на это внимания не обращает.

Просил у тов. Екимова, дайте возможность отдохнуть, вам ведь известна моя работа, а он отвечает ехидно: „Кто тебя заставлял это делать“. Ничего не понял я из этого ответа.

На партсобрании о всех этих безобразиях я не говорил. Мне слово не было предоставлено, как и ряду другим товарищам. Не знаю, выбирали почему-то из списка для выступлений, а не подряд, кто записался для выступлений.

Тов. Власов, я убедительно прошу Вас чутко отнестись ко всем этим моим сигналам, поставить об этом в известность Центральный Комитет нашей партии и я уверен, что до конца будет вскрыта деятельность врагов, пробравшихся в наши органы, они будут разоблачены.

Заверяю Вас, что изложенные факты правдивы и не чуть не преувеличены, о них могут подтвердить сотрудники коммунисты нашего коллектива.

Резницкий

Верно: Зав. Особым Сектором
Каменец-Подольского Обкома КП(б)У Пойзнер

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 1, спр. 332. — Арк. 148 — 161. Завірена копія. Рукопис.

№ 112

Доповідна записка секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У Власова секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову про порушення соціалістичної законності співробітниками УНКВС по Кам'янець-Подільській області

[грудень 1938 р.]

Совершенно секретно

Органы НКВД непосредственным руководством и при повседневной помощи ЦК ВКП(б) разгромили троцкистско-бухаринские и буржуазно-националистические гнёзда фашисткой агентуры в СССР, особенно пытавшиеся развить свою активную контрреволюционную деятельность в нашей пограничной Каменец-Подольской области.

Однако, враги народа, агенты фашистских разведок, пробравшихся в органы НКВД, пользуясь притуплением большевистской бдительности со стороны партийных организаций и в первую очередь коммунистов — работников органов НКВД, пытались провести, что им до некоторой степени и удалось, свою подлую подрывную контрреволюционную работу с явно провокационной целью вызвать недовольство широких трудящихся масс в деле проведения мероприятий дальнейшего разгрома контрреволюционных элементов внутри нашей страны.

Так, например, областное Управление НКВД по Каменец-Подольской области в течении нескольких месяцев возглавлял ныне разоблаченный и арестованный шпион Жабрев.

После ареста Жабрева, в процессе работы, проводимой Обкомом КП(б)У по выполнению указаний ЦК ВКП(б) о тщательной проверки и обязательном утверждении руководящих работников органов НКВД обкомом КП(б)У выявлено ряд фактов контрреволюционной деятельности Жабрева и отдельных руководящих работников УНКВД по Каменец-Подольской области, работающих в областном управлении и до настоящего времени, (Леонов — Зам[еститель] Нач[альника] Управления, Мордовец — Помощник Нач[альника] Областного Управления, Лелонг — Нач[альник] отдела кадров, Екимов — Нач[альник] 4-го Отдела и др.), выражающихся в следующем. Под руководством врага Жабрева органы НКВД явно противопоставлялись партийным организациям. Жабрев ставил вопрос прямо — никаких информаций, как районным парторганизациям, так и обкому партии не давать и вообще запрещал работникам НКВД ходить в райкомы и обкомы партии. Эту установку проводили Леонов, Мордовец, Лелонг и Екимов.

Этими же лицами по указанию врага Жабрева проводилась фашистская политика в отношении евреев, сводившаяся к изгнанию их из аппарата органов НКВД.

При допросе арестованных, как правило, применялось поголовное избиение и пытки, вследствие чего в тюрьме умерло 89 человек, а причинами этих смерти этих арестованных понос и порок сердца.

Леонов, Зам[еститель] Нач[альника] Управления, весьма тёмная личность, отец был врачом в Москве, мать учительница, в старое время учился в гимназии и, по его словам, не закончил гимназию лишь потому, что Октябрьская революция помешала ему. В период гражданской войны Леонов с матерью уезжают из Москвы на Украину в пограничную область на территорию занятую петлюровцами.

В период ведения следственных дел Леонов давал установки при допросах применять методы физического воздействия и сотрудников, которые не применяли этих методов и медленно вели следствие называл врагами народа и угрожал арестами. Эти факты подтверждены на оперативном совещании большинством сотрудников. Леонов корректировал показания, арестованных, в результате этой корректировки получались не показания обвиняемого, а творчество Леонова, после чего давал подписать обвиняемому и если обвиняемый отказывался от подписи, видя искажения в своих показаниях, Леонов избивал арестованного.

Арестованный Титер, который действительно являлся врагом и давал ряд показаний о своей контрреволюционной деятельности Леоновым бил убит и выброшен за окно, а причиной смерти было указано самоубийство и показаний о своей контрреволюционной деятельности и его соучастников не дал.

Были неоднократные случаи, когда Леонов, входя в подвал, где приводились в исполнение приговоры над осуждёнными, избивал последних до потери сознания в присутствии группы арестованных, после чего приговор приводился в исполнение.

Леонов проводил активную деятельность по изгнанию евреев из аппарата Областного Управления НКВД, переделывая положительные характеристики в отрицательные, не имея на то никаких оснований.

Что касается Помошника Нач[альника] Управления Мордовца, последний был одним из квалифицированных подхалимов у врага Жабрева. Характерно отметить, что враг Жабрев, имея на Мордовца компрометирующие материалы о связи с врагами по Днепропетровску (был связан с врагом народа быв[ывшим] секретарем райкома), о бездельничании и пьянстве Мордовца в период его работы в Городокском районе, наложил резолюцию на справке Мордовца „в тыл“, а через некоторое время выдвигает его своим помощником. Это позволяет сделать вывод, что Мордовец был, выдвинут не по своим деловым качествам, а исключительно благодаря своему подхалимству перед врагом Жабревым. Мордовец принимал активное участие в изгнании ничем не опороченных евреев аппарата Облуправления и нет сомнения, что Мордовец и Леонов проводили эту гнусную работу, скрывая все эти преступления от парторганизации, безусловно, сознательно.

Что же касается Нач[альника] Отдела Кадров НКВД Лелонга, последний концентрировал у себя все дела евреев-работников НКВД, сочинял компрометирующие материалы и вместе с врагом Жабревым увольнял их из аппарата Областного Управления.

Лелонгу врагом Жабревым было поручено подобрать компрометирующие материалы на члена партии начальника особого отдела 9-й кавдивизии Черторийского. Лелонг, подобрав неправдивые материалы, доложил их на парторганизации Управления НКВД, которая исключила Черторийского из партии. Черторийский здесь же без санкции прокурора был арестован.

Черторийский просидел в тюрьме шесть месяцев. Лелонг, ведя следствие по делу Черторийского, систематически избивал его и на протяжении шести месяцев подвергал его пыткам, но несмотря на это,Черторийский так и не дал показаний о своем участии в контрреволюционной организации, да и до ареста не было никаких

данных о его причастности к ней, по этому никаких оснований для ареста Черторийского не было.

Кроме того, по заданию врага Жабрева Лелонг собирая материалы на руководящих партийных работников и работников НКВД, при допросах арестованных добивался от них показаний, называя фамилии работников НКВД и членов бюро Обкома партии работающих и сейчас.

Лелонг, выдавая себя за выходца из семьи рабочего, скрывает, что его отец был француз. Работал на шахте главным механиком и имел специальное образование. Все это говорит за то, что Лелонг, являясь весьма подозрительным типом, свою гнусную контрреволюционную работу по выполнению заданий врага Жабрева проводил вполне сознательно, а по этому я считаю необходимым Лелонга немедленно арестовать.

По вопросу о Екимове. Екимов является большим пьяницей, неоднократно разбирался вопрос о его бытовом разложении, к тому же Екимова родственник по жене был долгое время жандармом. Екимов являлся консультантом по избиению и пыткам. Сам Екимов при допросах арестованных пользовался одним методом — методом физического воздействия.

До ареста Жабрева Екимов запрещал коммунистам посещать партийные собрания. На оперативных совещаниях за медленное ведения следствий угрожал сотрудникам арестом. Все эти факты выявились на оперативном совещании работников НКВД и милиции.

Считаю дальнейшее пребывание Екимова в органах НКВД не возможным. Я подробно не описываю фактов засорённости аппаратов Областного Управления и Районных Отделов НКВД.

Достаточно сказать, что в Дунаевцах Начальником РО НКВД работает Лобясов, родственники которого раскулачены и репрессированы, в Солобковецком Районе Нач[альник] РО НКВД Харченко — сын кулака и ряд др.

Несмотря на то, что все перечисленные лица — Леонов, Мордовец, Екимов, Лелонг и др., нами не будут утверждены и в отношении отдельных из них уже поставлен вопрос о привлечении их к партийной ответственности, считаю необходимым командировать квалифицированную комиссию для глубокой проверки работы Областного Управления НКВД, которая несомненно вскроет всю преступную работу, проводившуюся врагами народа и их пособниками.

Секретарь обкома КП(б)У Власов

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 1, спр. 332. — Арк. 162 — 167. Оригінал. Машинопис.

№ 113

Доповідна записка заступника начальника першого спецвідділу НКВС УРСР Смирнова заступнику наркома НКВС УРСР А. Кобулову про виконання плану „розвантаження“ арештованих

7 січня 1939 р.

Каменец-Подольская область.

Всего по плану было намечено закончить в декабре следственные дела на 585 арестованных. Фактически же закончены дела на 182 арестованных, т.е. выполнено 31% плана.

Из общего числа законченных дел:

Передано дел в ВТ и Суды на	— 156 арестованных.
Освобождено	— 26 арестованных.
Находятся еще под следствием	— 499 арестованных.

Зам[еститель] нач[] I Спецотдела НКВД УССР
Мл[] лейтенант Госбезопастности Смирнов

ГДА СБ України. — Ф.16, оп.31, спр.56. — Арк. 144. Оригінал. Машинопис.

№ 114

Директивний лист заступника наркома НКВС УРСР А. Кабулова начальникам обласних УНКВС про впорядкування документів щодо розстрілу засуджених

24 січня 1939 р.

Совершенно секретно.
Всем начальникам НКВД.
только Каменец-Подольск.

Произведенной НКВД УССР проверкой выявлено, что документы об исполнении приговоров в отношении осуждённых НКВД СССР в Особом порядке и Особыми Тройками по 1 категории в ряде областных управлений НКВД УССР находятся в безобразном состоянии.

При приведении приговоров в исполнение некоторые УНКВД не составляли установленных актов, а ограничивались проставлением на предписаниях различных условных знаков (“кружочков“, „крестиков“, „птичек“ и т. п.), значение которых известно только их авторам.

В УНКВД по Ворошиловградской области отсутствуют акты о приведении в исполнение приговоров по первой категории в отношении осуждённых в 1938 г. — 1231 чел., по Сталинской области на 483 чел.

В тех же областных Управлениях НКВД имели место случаи, когда по предписаниям о приведении в исполнение приговоров, посланным в другие УНКВД (по месту содержания арестованных), удовлетворялись получением справок по телефону о том, что приговор исполнен, не требуя письменных подтверждений.

Во многих УНКВД отсутствует контроль над приведением в исполнение приговоров. Так, в УНКВД по Днепропетровской области предписаний дано на значительно большее количество арестованных, чем было фактически осуждено.

Также безобразно поставлено в большинстве УНКВД хранение материалов об исполнении приговоров: предписания, акты и переписка по ним хранятся в столах, деревянных шкафах, совершенно не обеспечивающих надлежащую сохранность и не гарантирующих от пропажи этих сугубо секретных документов.

Предлагаю:

1. Начальникам УНКВД лично проверить состояние и хранение документов о приведении в исполнение приговоров над осуждёнными по первой категории.

2. В пятидневный срок привести в надлежащий порядок все делопроизводство по исполнению приговоров.

3. Оформить в установленном порядке исполнения приговоров, по которым не были составлены акты.

4. Для хранения протоколов и документов по исполнению приговоров, снабдить 1 Спецотделения несгораемыми кассами или ящиками.

Об исполнении мне донести к 1 февралю сего года.

Зам[еститель] народного комиссара внутренних дел УССР
майор государственной безопасности Кобулов
Верно: Зам[еститель] начальника 1 Спецотдела НКВД УССР
мл. лейтенант госбезопасности Смирнов
24 января 1939 г. № 501120. г. Киев

Отпечатано 17 экз. 16 экз. — адресатам, 1 экз. — в дело.

Друкується за: Дмитрик В. А., Савицький Л. А. Великий терор на Хмельниччині: Історико-краєзнавчий збірник (документи, свідчення, публіцистика). — Хмельницький, 2004. — С.385.

№ 115
Доповідна записка начальника УНКВС по Кам'янець-Подільській області Михайлова заступнику наркома НКВС УРСР А. Кабулову про впорядкування документів на засуджених громадян

27 січня 1939 р.
Совершенно секретно

Доношу, что во исполнение директивы № 501120 от 24 января с. г. лично мною произведена проверка состояния и хранения документов о приведении в исполнение приговоров над осужденными по первой категории.

Всего имеется документов осуждённых по 1-й категории на 12657 человек, из них: осуждённых НКВД СССР в Особом порядке — 4095, Особыми Тройками УНКВД — 8562.

На указанное количество полностью составлены акты о приведении в исполнение приговоров. Акты соответствуют количеству данных предписаний.

Все документы о приведении в исполнение приговоров над осуждёнными по первой категорий хранятся в отдельном несгораемом железном ящике, в плотных картонных папках по Протокольно.

Начальник управления НКВД по Каменец-Подольской области Михайлов

№4180257
"27" января 1939 г.
г.Каменец-Подольск

Друкується за: Дмитрик В. А., Савицький Л. А. Великий терор на Хмельниччині: Історико-краєзнавчий збірник (документи, свідчення, публіцистика). — Хмельницький, 2004. — С. 386.

№ 116
З рапорта начальника 7 відділення 2 відділу УДБ НКВС УРСР Баранова заступнику наркома НКВС УРСР А.Кабулову про результати перевірки діяльності УНКВС по Кам'янець-Подільської області

28 січня 1939 р.

Доношу, что будучи в командировке в Каменец-Подольском Облуправлении НКВД, по вопросу приемки дел вновь назначенным Начальником УНКВД т. МИХАЙЛОВЫМ, были установлены отдельные факты, которые привожу ниже. […]

Следственные дела.

По Управлению в производстве имеется 345 следственных дел, по которым арестовано 417 человек.

Из общего количества находится в производстве 78 следственных дел троечных с общим количеством 85 арестованных.

Шепетовская следственная группа.

В производстве следственной группы имеется 62 следственных дела, по которым проходит 91 арестованный.

При проверке установлено, что в следственной группе имеется 5 арестованных — НЕМИРОВСКИЙ Томаш Иосифович (с 16 февраля 1938 г.), МАШИНСКИЙ Федор Степанович (с 17 февраля 1938 года), СМОЛЕНСКИЙ Петр Ульянович (с 9.III. 1938 года), БОГОСЛАВСКИЙ Вольцих Николаевич (с 9 марта 1938 года), ЮХИМЧУК Мария Ивановна (с 8 сентября 1937 года) — на которых следственных дел не имеется и где они находятся не установлено (можно предположить, что утеряны).

Кроме того, в следственной группе имеется 5 следственных дел, а арестованные АВРТЕЦКИЙ Владимир Матвеевич (с 4 июня 1938 года), ТРОЯН Михаил Архипович (с 7 мая 1938 года) и другие, не установлены в каких тюрьмах содержатся под стражей.

При ознакомлении со следственным делом № 152388 по делу антисоветской чешской организации имевшиеся данные, что это дело липовое — подтвердились. По делу арестовано 13 чехов, их них 6 подлежат освобождению.

Это подтверждается тем, что вначале посредством незаконных методов ведения следствия, от арестованных чехов были получены показания, что они являются участниками организации „ПОВ“. В дальнейшем протоколы допросов были переделаны, что они являются участниками чешской организации.

Протоколы допросов о принадлежности их к „ПОВ“ были изъяты и где они находятся — не установлено (можно предположить, что уничтожены).

Необходимо отметить, что по данному делу допрашивались свидетели, которые при передопросах — отказываются от своих предыдущих показаний, заявляя, что протоколы они подписывали, не прочитанные им.

Свидетель ВАНИЦКИЙ допрашивался 10 июня участковым инспектором СБАРОВСКИМ, вторично допрашивался в Облуправлении НКВД ПРОНИНЫЙ, в протоколе которого было указано, что обвиняемый ПОПИК в 1930 году участвовал в кулацкой волынке.

Свидетель ВАНИЦКИЙ при передопросе заявил, что он таких показаний не давал и при проверке данного факта, установлено, что в 1930 году в чешском селе никаких волынок вообще не было. Аналогичное положение получилось со свидетелями — ДОЛОВГИЙ и ГУБАЛЕВ.

Такое же липовое дело по чешской организации было создано по Славутскому району, по которому арестовано 11 чехов, из коих 6 подлежит освобождению, 2 — будут судимы по 97 статье, а 3 — за антисоветскую агитацию.

По большинству следственных дел нарушены сроки продления содержания под стражей и несвоевременно были предъявлены обвинения.

Проскуровская следственная группа.

В производстве следственной группы имеется 129 следственных дел, по которым содержится под стражей 188 человек.

При просмотре след. дела № 117576 по обвинению ГОРЕНШТЕЙНА Хаскеля Абрамовича по ст. ст. 54-10, 54-11 УК УССР, арестованного 29 июня 1938 г., установлено, что 4-м Отделом УНКВД, в результате чего заведен дубликат дела, в котором отсутствует протокол обыска, паспорт и другие документы, изъятые при аресте.

Обвиняемый ГОРЕНШТЕЙН до ноября 1938 года не допрашивался, протокол предъявления обвинения заполнен 21-го ноября. В деле имеется протокол допроса ГОРЕНШТЕЙНА, в котором не указано кто допрашивал и когда.

Следственное дело № 117839 по обвинению ЧЕРКЕСОВОЙ Марии Петровны — латышка, бывший директор Старо-Синявского сахзавода, член ВКП(б) с 1919 года по день ареста, орденоноска — орден ЛЕНИНА, арестована 30 декабря 1937 года, санкции на арест ЧЕРКЕСОВОЙ из НКВД УССР не имеется, а в деле находится санкция районного прокурора.

В деле имеются косвенные показания арестованных КОВАЛЯ и ГНАТОВСКОГО, которые показывают, что ЧЕРКЕСОВА являлась участницей антисоветской националистической организации, куда была завербована бывшим

председателем РИКа ПОЛУЙНОВЫМ (не арестован). ЧЕРКЕСОВА виновной себя не признала.

По другим следственным делам нарушены сроки продления содержания под стражей и несвоевременно были предъявлены обвинения.

Баранов

ГДА СБ України. — Ф.16, оп.32, спр. 48. — Арк. 7 — 15.Оригінал. Машинопис.

№ 117

Доповідна записка начальника УНКВС по Кам'янець-Подільській області О. Михайлова заступнику наркома НКВС УРСР А.Кабулову про завершення слідства з масових операцій

28 лютого 1939 р.

По состоянию на 17-е ноября 1938 года, в Каменец-Подольском Областном Управлении НКВД, числилось 726 следственных арестованных. За время с 17 ноября 1938 г. по сегодняшний день, прибыло 131 арестованный, преимущественно по делам, возвращенным в порядке приказа НКВД СССР № 00762. Таким образом, всего состояло следственных арестованных 857 человек.

В целях разгрузки от этих следственных дел и для обеспечения точного выполнения указаний ЦК ВКП(б) и СНК СССР от 17-го ноября 1938 года, в Областном Управлении НКВД было создано 2 межрайонных следственных группы в городах Проскурове и Шепетовке, для проведения следствия по делам арестованных, проживавших на территории районов, входивших ранее в Проскуровский и Шепетовский округа.

Это мероприятие было вызвано необходимостью облегчить вызов свидетелей и проведения очных ставок с обвиняемыми, путем приближения следственных групп к месту совершения преступления обвиняемыми.

Следствие по остальным делам было сосредоточенно в следственных частях, организованных при соответствующих оперативных отделах Областного Управления НКВД, причем, следственная часть при 3-м Отделе УНКВД, имевшем наибольшее количество следственных дел, выполняла функции межрайонной следственной группы по районам, входившим в бывший Каменец-Подольский округ.

В результате проведения работы, по состоянию на 28 февраля 1939 года, закончены следственные дела на 566 арестованных, из них:

1. Направлено по подсудности и передано в другие органы — 311.
2. Освобождено — 161.
3. Находится на просмотре и будут направлены по подсудности — 94.

Остается в производстве 291 следственных арестованных.

В числе остающихся в производстве, имеется 124 следственных арестованных, дела на коих были закончены, но возвращены прокурором на доследование и 28 арестованных, заключенных под стражу после 17 ноября 1938 года, преимущественно

перебежчиков. Всего, в числе оставшихся в производстве, имеется 152 арестованных по возвращенным и вновь возникшим делам. Таким образом, по старым делам, следствие по которым еще не закончилось, остается всего 139 арестованных.

По незаконченным следственным делам проходят шпионы, члены „ПОВ“, участники правотроцкистских и националистических организаций, при чем в производстве имеется три групповых следственных дела на 36 человек, а остальные — одиночки и несколько мелких групповых дел по 2-3 обвиняемых.

По всем этим делам производится тщательное и объективное следствие, путем допроса свидетелей, как по существу фактов преступной деятельности, так и о положительных сторонах деятельности обвиняемого, если материалы обвинения вызывали сомнение в их правдоподобности. Одновременно проводится широкая документация дел, путем образования экспертных комиссий и извлечения из архивов необходимых документов.

Анализируя недостатки следствия, отмечаем, что наряду с удовлетворительно проведенным следствием, по ряду дел уже находящихся в суде, значительное количество дел было проведено поверхностно, нарушались элементарные правила УПК, неудовлетворительно проведена документация и качество следствия стояло на низком уровне.

Об этом свидетельствует значительный процент дел, возвращенных прокурорами на доследование (99 дел и 124 арестованных). Кроме того, крупным недостатком является слишком медленные темпы следствия.

Это объясняется, во первых, сложностью некоторых следственных дел, требующих для распутывания их, назначения ряда экспертиз, поисков различных документов в архивах; во вторых, низкой квалификацией следователей, среди коих большинство молодых работников, либо вовсе не имеющих никакого опыта в работе, либо имеющих опыт только упрощенного следствия. Такой опыт равносилен отсутствию всяких знаний, так как прежние методы недопустимы, следователей приходится не только переучивать, но и бороться за искоренение старых, негодных навыков упрощенчества.

В целях ускорения темпов следствия, все следственные дела, находящиеся в производстве Областного Управления НКВД, будут сосредоточены во вновь организуемой единой следственной части. Кроме того, будет привлечен ряд дополнительных оперативных работников, для окончания следственных дел.

В ходе следствия были вскрыты явно вражеские методы работы, культивируемые бывшим руководством УНКД, а именно:

а). Фабрикация следственных дел,

б). Безосновательные аресты колхозников и коммунистов,

в). Аресты подростков, без достаточных материалов.

За счет этих дел и относится большинство освобожденных арестованных.

К числу фабрикованных следственных дел относятся:

1.Так называемая, фашистская чешская диверсионно-шпионская организация, которая была сфабрикована, путем ареста 12-ти чехов по Плужнянскому району и 11-ти чехов по Славутскому району.

Из общего числа 23-х арестованных, 12 человек, как установлено следствием, не только не вели никакой антисоветской деятельности, но и по объективным данным,

являются вполне советскими людьми, честными и активными колхозниками. Путем незаконных методов следствия, от арестованных были получены вынужденные показания, сначала о принадлежности к „польской организации войсковой", а затем переделали эти показания на чешскую шпионско-диверсионную организацию.

Характеристикой произвола и вражеской деятельности по уничтожению актива и честных колхозников, могут служить следующие данные.

Были арестованы и освобождены:

1. АНДРЕЛЕ Фанц Карлович, конюх колхоза с. Головли Чешские, был делегатом I Всесоюзного совещания колхозников, свидетели характеризуют его, исключительно, с положительной стоны.

2. НОЦИК Вацлав Емельянович, лучший бригадир колхоза с. Головли Чешские, неоднократно премировался за работу, никаких данных от его антсоветской деятельности нет.

3. ЯНЧА Иван Францевич, бригадир колхоза. Неоднократно премировался, точно установлено, что был лучшим бригадиром и активистом в колхозе, никакой антисоветской деятельности не вел.

4. ЛИБРА Иосиф Иосифович, до ареста — колхозник села Антоновка, активный комсомолец, принимал активное участие в охране границы, все свидетели характеризуют его, исключительно с положительной стороны. Несмотря на полное отсутствие данных об антисоветской деятельности, просидел под стражей около года.

5. АЛЬТМАН Вячеслав Карпович, бывший бригадир стройбригады колхоза. Вся бригада дала о нем самые положительные отзывы.

6. ВЕНИКАЛ Вячеслав Иванович, инвалид, прекрасный пчеловод, ударник, неоднократно премировался за хорошую работу. В 1935 году заработал в колхозе 526 трудодней, в 1936 году — 578 трудодней и в 1937 году, ввиду болезни, только 120 трудодней.

Остальные освобожденные также принадлежат к числу лучших колхозников.

В процессе расследования выясняется, что фабрикация этого дела была проведена, под руководством бывшего начальника УНКВД ЖАБРЕВА, бывшего начальника 3-го Отдела УХМАНА (оба арестованы) и при непосредственном участии бывшего Заместитель Начальника 3-го Отдела ШТЕРЕНБЕРГА и бывшего начальника отделения МОНАРХА.

Ведется следствие, для привлечения виновных к ответственности.

2. Так называемая украинская повстанческая организация в Волочисском районе.

Дело это следствием еще не закончено. Было арестовано 8 человек, в том числе секретарь РПК КОЛЕСНИЧЕНКО, секретарь РПК ДУДАРЬ, заместитель председателя РИКа БАРАНОВ, директор кинотреста ПЕЙКЕРТ, секретарь РПК ДРИГА, директор сахзавода ПОТОМСКИЙ, заведующий РЗО МАНЯК, директор МТС СИРОТА.

Из предварительных данных видно, что арестованный в декабре 1937 года секретарь РПК КОЛЕСНИЧЕНКО оговорил ряд честных коммунистов, которые были заключены под стражу и, в результате применения к ним незаконных методов следствия, дали вымышленные показания, признав принадлежность к к-р организации. Таким путем было сфабриковано дело, явно направленное к разгрому партийных кадров.

По делу пока освобожден один СИРОТА, явно оговоренный, имевший прекрасные производственные показатели в работе. После проверки всех материалов, намечается освобождение еще ряда арестованных по этому делу.

Следствие будет закончено в пятидневный срок, после чего будут сделаны все вытекающие выводы.

Вскрыты также факты арестов по клеветническим заявлениям.

Так, по Изяславскому району бывшим активным петлюровцем КОНВАЛЬЧУКОМ, были оклеветаны МАЗУРЕЦ Ростислав Алексеевич — старший бухгалтер „Заготлен", МОСЕЙЧУК Степан Андреевич — заведующий мастерской Изяславльского гарнизона и комсомолец КОМАР Степан — заведующий стеклозаготовительным пунктом.

КОНОВАЛЬЧУК подал клеветническое заявление, в котором оклеветал МАЗУРЦА, МОСЕЙЧУКА и КОМАРА в принадлежности к контрреволюционной диверсионной организации. Дело прекращено, обвиняемые освобождены из под стражи, клеветник КОНОВАЛЬЧУК привлекается к ответственности.

В Старо-Синявском районе, в 1937 году, по клеветническому заявлению начальника политотдела ВОЛОШИНОВА, была арестована директор сахзавода, орденоноска ЧЕРКАСОВА, латышка по национальности, обвинявшаяся в троцкизме, в шпионаже, во вредительстве и, наконец, в принадлежности к украинской националистической организации. Ни одного из этих обвинений не подтвердилось. ЧЕРКАСОВА из под стражи освобождена.

В процессе следствия вскрыто еще несколько аналогичных фактов фабрикации следственных дел и арестов по клеветническим заявлениям.

По всем вышеуказанным делам ведется расследование.

Наряду с недостатками в нашей следственной работе и вскрытыми фактами вражеской деятельности со стороны бывшего руководства УНКВД, необходимо отметить ряд недостатков со стороны областной прокуратуры.

К числу этих недостатков относятся безосновательные освобождения из-под стражи и прекращение дел, а также явно нелепые указания со стороны заместителя областного прокурора по спецделам РЕЗИНКИНА.

Так, например, в январе 1939 г. было закончено следственное дело по обвинению БЕЛОУСА Фрезария Ефимовича, по ст. 54-10 ч.1 УК УССР.

БЕЛОУС в 1925 году являлся участником политбанды. В том же году, за участие в убийстве активиста КОЗАКА, БЕЛОУС был осужден. В то время он скрыл свою причастность к убийству. На следствии в 1938-39 г.г. свою виновность в этом признал. Следствием было также установлено, что БЕЛОУС — активный гетманец и петлюровец, что он сам не отрицает.

Показаниями свидетелей и очными ставками с обвиняемым БЕЛОУСОМ, была доказана его антисоветская деятельности, в период коллективизации и в последующие годы.

Заместитель облпрокурора по спецделам РЕЗИНКИН пишет такие указания по этому делу: „На пространных, не конкретных, не могущих быть достаточным основанием для предания суду, показаниях базируется обвинительное заключение, в частности обвинения БЕЛОУСА в антисоветской агитации, проводимой обвиняемым,

якобы в период коллективизации, когда на местах имели место некоторые извращения, на которые указал тов. СТАЛИН в своей статье „Головокружение от успехов“ и в ответ товарищам колхозникам, что следует иметь ввиду, когда речь идет о крестьянине-бедняке“.

Это указание имеет явно оппортунистический характер, так как, во первых, речь идет не о крестьянине-бедняке, а об активном гетманце, петлюровце, политбандите и убийце и, во вторых, нельзя оправдывать антисоветскую агитацию, с ссылками на извращения.

В этом же указании, предлагается передопросить свидетелей там, где речь идет об убийстве КОЗАКА. В данном случае это не является спорным моментом, ибо причастность к убийству не отрицает и сам обвиняемый, а прокурор требует снова передопросить всех свидетелей.

В заключение, прокурор выносит следующее предложение: „В том случае, если дополнительным следствием доказательств, помимо имеющихся в деле доказательств, собрано не будет — дело производством закройте и одновременно вынесите постановление о невозможности проживания БЕЛОУСА в режимных местностях, согласно постановления СНК СССР № 1441 от 8-го августа 1938 года“. Таким образом, в отношении явного и полностью изобличенного врага, прокурор предлагает дело прекратить.

В процессе выяснения этого вопроса устанавливается, что заместитель прокурора по спецделам РЕЗИНКИН, якобы, сам следственного дела не просматривал, а подписал подготовленные ему указания по делу второстепенными лицами.

Согласно договоренности с областным прокурором тов. МАСЛОВЫМ, дело направлено в прокуратуру, без выполнения этих требований для направления в суд.

Также безосновательно был освобожден из под стражи ГИТЕР, о чем Вам было должен специальной докладной запиской.

Следствием установлено, что ГИТЕР, выйдя на свободу, встретился на своей квартире с бывшим сионистом ВАКСОМ, скрывшим свое прошлое и пролезшим в КП(б)У. На ВАКСА ГИТЕР давал показания об его троцкистских проявлениях, от которых впоследствии отказался. В разговоре с ВАКСОМ, на квартире, ГИТЕР сообщил ему, что следователь, якобы, требовал на него, ВАКСА, показания о сионистской деятельности, но ГИТЕР таких показаний не дал. Этим самым ГИТЕР дал понять ВАКСУ, что скрывая прошлое последнего, он требует взамен сокрытия своей троцкистской деятельности, т.е. вступил в сговор с ВАКСОМ. Освобождение ГИТЕРА из-под стражи чрезвычайно затрудняет ведение дела.

По предложению заместителя областного прокурора РЕЗИНКИНА, освобожден из под стражи ГОЙХМАН Меер Мойсеевич — житель местечка Зинькова Виньковецкого района.

В 1932 году ГОЙХМАН арестовывался Виньковецким райотделением НКВД как валютчик. В 1933 году вторично арестовывался как валютодержатель в Одессе. В 1934 году, по тем же мотивам, был арестован в третий раз, Проскуровским Окротделом НКВД. Шурин ГОЙХМАНА в 1926 году арестован и выслан, как активный сионист.

С 1923 года ГОЙХМАН являлся активным участником антисоветской сионистской организации и проводил до последнего времени антисоветскую агитацию среди колхозников, неоднократно выступал против реализации займов.

Возвращая дело, прокурор предложил уточнить, у кого именно обвиняемый предлагал не производить займов, может быть и капиталистов?

Такое указание явно нелепое, так как по делу видно, что обвиняемый выступал против внутренних займов и никакой речи о займах у капиталистов не могло быть.

По предложению т. РЕЗИНКИНА освобожден еще ряд сионистов, сыновей торговцев, которых освобождать, ни в коем случае, не следует.

К числу нелепых указаний, заместителя областного прокурора РЕЗИНКИНА, относятся следующие факты. По делу БАЛЕВОЙ, тов. РЕЗИНКИН предложил приобщить показания бывшего председателя СНК УССР ЛЮБЧЕНКО, который, как известно застрелился до ареста и никаких показаний не дал.

Следственное дело по обвинению ПАШУТЫ возвращено с указаниями, в которых детально разъясняется, что петлюровская армия никогда не была армией, а бандой и предлагается допросить работников сельсовета, откуда им известно о службе ПАШУТЫ у ПЕТЛЮРЫ, в то время, когда этот момент подтвержден другими свидетельскими показаниями.

Необходимо также указать, что со стороны заместителя областного прокурора РЕЗИНКИНА, а также областного суда и Верховного суда, даются указания о допросе лиц, проходящим по показаниям, как участники антисоветских организаций, но находящихся на свободе.

Такие указания явно не правильные, так как находящиеся на свободе участники организации, все равно никаких показаний не дадут и в результате выполнением этих указаний может быть причинен только вред, так как участники организации будут ориентированы о наличии на них материалов в НКВД, Эта ориентировка, безусловно, будет использована для сокрытия следов преступления или для бегства.

Вопрос о лицах, проходящих по показаниям, но находящихся на свободе, нужно решать совершенно иначе. При наличии достаточных материалов, их нужно арестовывать, а в случае сомнительности показаний — устанавливать оговор, путем тщательного допроса обвиняемого, а также на основе негласного расследования и агентурного выяснения.

С приездом вновь назначенного областного прокурора тов. МАСЛОВА конфликты с прокуратурой ликвидированы и в настоящее время установлен деловой контакт в работе.

Подводя итоги проведенной следственной работы, следует сказать, что состояние незаконченных следственных дел, резко отличается от того состояния, в котором они были месяц тому назад. Проведена большая документация и следствие по ним приближается к окончанию.

Исходя из состояния следственных дел и реальных возможностей, мною установлен последний срок окончания следственных дел — 15 марта.

Начальник УНКВД по Каменец-Подольской области Михайлов[1]

ГДА СБ України. — Ф.16, оп.32, спр. 48. — Арк. 135 — 151. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Завершення слідства по масовим операціям не означало припинення політичних репресій. Заступник наркома НКВД УРСР А.Кобулов в директиві від 29 липня 1939 р. начальнику УНКВД по Кам'янець-Подільській області О. Михайлову орієнтував співробітників обласного апарату держбезпеки на ліквідацію єврейських релігійних громад: „Ваше сообщение № 4173653 от 13 июля 1939 года о вскрываемом антисоветском клерикальном подполье в области, заслуживает нашего внимания. Для ориентировки сообщаем, что на Украине вскрывается и частично ликвидировано антисоветское еврейское клерикальное формирование, связанное с находящимся в Польше видным клерикальным деятелем „цадиком" ШНЕЕРСОНОМ, по указаниям которого проводится большая антисоветская работа среди отсталой части еврейского населения. Следствием установлено, что эмигрировавшие за кордон активные клерикальные деятели используют свои широкие связи среди еврейского населения, высылают из-за границы деньги и, в свою очередь, получают клеветническую информацию об экономическом состоянии Советского Союза. Кроме того, клерикалы организовывают нелегальные религиозные школы „шиботы", в которых молодежь воспитывается в националистическом духе, устраивают по квартирам сборища, под видом молитвенных собраний, где присутствующие обрабатываются в антисоветском духе. В целях быстрейшего вскрытия и пресечения антисоветской деятельности клерикалов предлагаю: арестовать активных участников антисоветского клерикального подполья — БЛОХА Шмуля-Зуся Янкеля Лузеревича — духовного резника, руководителя нелегального „ешибота" и БЕЛОГОЛОВСКОГО Герша Абрамовича — организатора нелегального „шибота" и руководителя подпольной кассы, на средства которой оказывается материальная помощь семьям репрессированных. Кроме того, арестуйте руководителей подпольных молитвенных домов. Вербовку „цадика" ГАРЗОНА считаю не целесообразной, поскольку он является организующим лицом в клерикальном подполье. На ГАРЗОНА необходимо собрать изобличающие материалы о его антисоветской деятельности и арестовать. При развороте следствия, возьмите основной упор на выявление всех клерикалов, связанных по антисоветской деятельности с заграничными „комитетами помощи" и обществом „Агунот" (Союз раввинов в Польше) и вскрытия способов и каналов связи с иностранными разведками. Особое внимание в процессе операции и следствия уделите приобретению качественной агентуры, способной вести глубокую агентурную разработку клерикального подполья и годной для закордонной работы. Также необходимо сочетать следствие с агентурной разработкой не репрессированных участников антисоветского клерикального подполья. Аресты согласуйте с прокурором. О результатах операции и первых допросах информируйте регулярно. Заместитель Наркома Внутренних дел УССР Майор Государственной безопасности Кобулов". Див.: ГДА СБ України. — Ф.16, оп. 32, спр. 48. — Арк. 46 — 48.

№ 118

Доповідна записка прокурора Кам'янець-Подільської області Маслова секретарю Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У Власову щодо розгляду кримінальної справи керівників обласної ради ТСОАвіаХіму

28 липня 1939 р.

Совершенно секретно

В июле месяце 1938 года Обл[астным] УНКВД были арестованы руководящие работники Облсовета ОСО-Авиахима Кайков А.А., Рыбин С.Д., Касперский Е.А. и другие, всего 8 человек, из них коих — 7 человек были членами ВКП(б).

В ноябре 1938 года Областной суд осудил всех обвиняемых по ст. ст. 54^4, 54^{11} УК УССР Кайкова, Рыбина, Касперского к расстрелу. Вельму, Грабнова, Довгалюка по 20 лет заключения каждого, Осадчого, Федорова к 10 годам заключения каждого.

Верховный суд УССР приговор изменил в части Вельмы, Довгалюка и Грабнова, уменьшив им меру наказания по 10 лет заключения каждому.

Определением судебной коллегии Верховного суда от 2 марта 1939 года приговор Облсуда и определение Верх[овного] суда УССР было отменено и дело направлено на доследование.

Основанием к осуждению Кайкова, Рыбина и др. было самопризнание обвиняемых добытые следователем Краковичем незаконными методами, так же серьезным доказательством к осуждению обвиняемых являлись акты экспертной комиссии и показания экспертов Сербина Сергея Григорьевича[1], Трифонова Михаила Ивановича[2] и Грищенко Марии Антоновны — работников Облсовета ОСО-Авиахима.

В процессе дополнительного расследования дела установлено, что состав преступления со стороны всех обвиняемых отсутствует, что обвинение было искусственно создано: Кайков Рыбин, Касперский и др. подлежат освобождению из под ареста и дело на них прекращается.

Следствием добыты данные, что бывшие работники Облсовета ОСО Сербин, Трифонов и Грищенко назначенные следователем Краковичем экспертами, составили акт экспертизы в помещении Облуправления НКВД без какой либо проверки, обвиняя Кайкова, Рыбина и других во вредительстве.

Допрошенные в июне месяце сего года Сербин и Трифонов показали, что они составили и подписали акт экспертизы на основании личного убеждения, что Кайков, Рыбин и другие являются врагами народа и, что следователь Кракович им зачитывал признания обвиняемых и убеждал, что все арестованные являются врагами.

Таким образом, Сербин и Трифонов заведомо составили фиктивный акт экспертизы, а также выступая в судебном заседании подтверждали материалы экспертизы.

На основании изложенного член ВКП(б) Сербин С.Г. и Трифонов М.И. подлежат аресту и преданию суду по 97 ст. УК, а посему прошу Вашего согласия на их арест.

Прокурор Каменец-Подольской области Маслов[3]

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 1, спр. 172. — Арк. 114 — 115. Копія. Машинопис.

Примітки.

1. В протоколі допиту свідка С. Г. Сербіна від 5 липня 1939 р. зазначалося: „Будучи предупрежден о содержании ст. 89 УК УССР показал:

Вопрос: Известно ли Вам, что-либо об антисоветской деятельности бывшего руководства Облсовета ОСО-Авиахима Кайкова, Рыбина и др.?

Ответ: Конкретно об антисоветской деятельности бывшего руководства Облсовета ОСО-Авиахима Кайкова, Рыбина и др. мне лично ничего не известно. Я, будучи неоднократно, на партсобраниях парторганизации ОблОСО, на пленумах и совещаниях, после того, как Рыбин, Кайков, Грабнов и др. были арестованы, слыхал когда говорили об этом руководстве, в отрицательною сторону, о том, что они якобы развалили работу ОСО-Авиахима в области, осуждали их работу как вражескую, кто именно выступал и говорил на собраниях, я сейчас не помню.

Вопрос: В деле по обвинению Кайкова, Рыбина, Грабнова и др. имеются акты проверки работы Областного Совета ОСО-Авиахима в частности его руководителей Кайкова, Рыбина, Грабнова, Довгалюка, Касперского и др., в которых указано ряд фактов преступной деятельности их. Расскажите на основании каких материалов Вы составили выше указанные акты?
Ответ: Примерно в мае месяце 1938 г. Центральным Советом ОСО-Авиахима Кайков и Рыбин [были сняты], как не обеспечившие руководства Областным Советом ОСО-Авиахима. После того Обкомом партии я был направлен на работу в областной Совет ОСО-Авиахима, где пленум избрал меня председателем ОблОСО. Незадолго Кайков, Рыбин, Грабнов и др. лица, работавшие в Областном Совете ОСО-Авиахима были арестованы органами НКВД в июне или июле месяце. Примерно в августе или начале сентября месяце 1938 года я, мой заместитель Трифонов и Нач[альник] отдела ПВХО Грищенко были вызваны в Областное Управление НКВД, где нам сотрудники УНКВД Кракович и Северин предложили составить акты антисоветской, вредительской работе на каждого в отдельности арестованного работника Областного Совета ОСО-Авиахима, я спросил на основании чего же составить данные акты, мне Кракович и Северин ответили: „Садитесь и пишите, потому, что они являются враги и сами сознались, о том, что они занимались вредительством в системе ОСО-Авиахима". При этом дали нам прочитать показания Кайкова, Рыбина, Касперского, Грабнова, Довгалюка, Федорова и Осадчего, которые действительно показывали о том, что они, являясь членами контрреволюционной организации проводили вредительскую работу в системе ОСО-Авиахима, а именно: срывали подготовку Ворошиловских стрелков, подготовку допризывников, не выполняли приказы НКО и НКВД о сдачи оружия в воинские части с целью использовать его для восстания и ряд других фактов. Я работая в Областном Совете ОСО-Авиахима встречался с некоторыми ненормальностями в работе Кайкова, Рыбина и др. и кроме этого, разговоры на собраниях убедили меня, что они действительно являясь врагами проводили вредительство, кроме этого, Кракович и Северин несколько раз говорили: «Что они сволочи, враги народа".
На основании всех этих данных и своих убеждений, не делая никакой абсолютно проверки работы ОСО-Авиахима за время пребывания выше указанных лиц в областном Совете ОСО-авиахима, составили имеющиеся в деле акты, в которых фиксировали и подтверждали факты вредительской деятельности о которых показывали сами обвиняемые в своих показаниях. Данные акты мы писали в 66 или 64 ком[ате] Областного Управления НКВД под диктовку Краковича.
Вопрос: Значит Вы сейчас ни один из фактов антисоветской деятельности указанных в акте Кайкова, Рыбина и др. не подтверждаете?
Ответ: Нет, не подтверждаю, так как мне лично об антисоветской деятельности Кайкова, Рыбина, Касперского и др. ничего не известно, потому, что проверки работы мы не делали, а о недочётах в их работе, я лишь слыхал из выступлений на партсобраниях, обл. совещаниях, после того, как эти лица были арестованы и из показаний самых же обвиняемых.
Протокол записан с моих слов верно, мной прочитан в чем и расписываюсь. Сербин. Допросил: ст. следователь следчасти УГБ УНКВД сержант Госбезопасности Юрчук". Див.: ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 1, спр. 172. — Арк. 76 — 77.
2. Свідок Михайло Іванович Тріфонов у протоколі допиту від 7 липня 1939 р. розповів: „Будучи предупрежден о содержании ст. 89 УК УССР по существу дела показал:
Вопрос: Известно ли Вам, что либо конкретно об антисоветской деятельности бывш[его] руководства Обл[асного] Совета ОСО-Авиахима — Кайкова, Рыбина, Грабнова, Вельмы и др.
Ответ: Конкретно об антисоветской деятельности бывш[его] руководства Обл[асного] Совета ОСО-Авиахима, в частности Кайкова, Рыбина, Грабнова, Вельмы, Фелорова и др., мне ничего не известно. Я могу лишь сказать, что когда я прибыл на работу в Областной Совет ОСО-Авиахима в процессе работы встречался с теми недочетами, которые были в Областном Совете ОСО-Авиахима

после работы Кайкова, Рыбина, Грабнова и др., а именно учет работы был в плохом состоянии, а также работа в первичных Осовских организациях проходила неудовлетворительно, кроме этого после ареста — Кайкова, Рыбина, на партсобраниях, пленумах Обл[асного] Совета ОСО высказывалось целый ряд лиц и осуждали работу Кайкова, Рыбин и др. в Областном Совете ОСО-Авиахима, как вражескую в чем она заключалась и кто именно говорил, я сейчас не помню.

Вопрос: В деле по обвинению Кайкова, Рыбина, Грабнова, Федорова, Вельмы и др. имеются акты проверки действительного положения работы Кайкова, Рыбина, Грабнова, Вельму и в которых указано ряд фактов антисоветской деятельности проводимой ими в Областном Совете ОСО-Авиахима. Расскажите на основании, каких материалов Вы составляли указанные акты?

Ответ: Примерно в июле месяце 1938 года были арестованы органами НКВД Кайков, Рыбин, Федоров, Грабнов, Вельма, Довгалюк, Осадчий, после того, как они были арестованы, меня Пред[седателя] ОблОСО Сербина и Нач[альника] ПВХО Грищенко вызвали в Областное Управление НКВД в 65 или 66 комнату в августе или сентябре месяце 1938 г. и следователь Кракович сказал, что необходимо дать материалы об антисоветской деятельности бывшего руководства Обл. ОСО, а именно, Кайкова, Рыбина Грабнова и остальных.

Я и Сербин спросили у Краковича какие именно материалы надо дать и при этом сказали, что необходимо сделать проверку работы ихней в Обл[асном] совете ОСО, что бы дать какой либо материал о их вредительской деятельности в системе ОСО-Авиахима, т. е. надо раньше установить таковую, но Кракович ответил: „Чего Вы еще говорите, садитесь и пишите в актах все то, что Вам сейчас тяжело делать после них, т. е. пишите те факты, которые Вам приходится исправлять". Мы все же говорили, что для этого необходимо иметь какое либо основание так, как на лично о недочетах в работе Кайкова, Рыбина и др. мало, что известно, тогда Кракович сказал: „Садитесь и пишите потому, что уже известно, кто они такие, они сами признались о том, что занимались вредительством в системе ОСО-Авиахима, а Вы ещё сомневаетесь". При этом Кракович зачитал нам показания обвиняемых в той части, где они говорили о вредительской работе, которую они осуществляли в системе ОСО-Авиахима, так как сами об этом рассказали

Таким образом, мы сели в кабинете Краковича и начали писать на каждого в отдельности обвиняемого акты, в которых фактически подтвердили признания самих же обвиняемых, так как проверки действительного положения работы Областного Совета ОСО-Авиахима за время пребывания у руководства их т. е. Кайкова, Рыбина, Грабнова и др[угих] мы не делали, официальных документов никаких не имели. Помогал нам писать акты Кракович, который зачитывал по пунктам признания обвиняемых и мы писали в актах подтверждая, что действительно такие вредительства были осуществлены тем или другим обвиняемым в работе Областного Совета ОСО-Авиахима. Например, Кайков показывал, что с целью вредительства сорвал подготовку Ворошиловских стрелков по области, где и в акте мы писали, что действительно подготовка Ворошиловских стрелков Кайковым была сорвана и в таком же порядке записаны все факты вредительской деятельности во всех актах.

Вопрос: Значит Вы проверки действительного положения работы Областного ОСО в частности лиц работающих в Областном ОСО Кайкова, Рыбина, Грабнова, Вельмы и др. не делали.

Ответ: Нет, не делали.

Вопрос: Вы в некоторых актах приводили цифры, как например, о пропажи оружия и др[угих], откуда Вы брали эти цифры?

Ответ: Цифры были приведены нами, к примеру, со слов начальников отделов.

Вопрос: Вы подтверждаете сейчас все те факты вредительской работы Кайкова, Рыбина, Грабнова и др[угих], которые указаны в актах составленных при участии Вас?

Ответ: Нет, не подтверждаю так как никаких данных, которые подтверждали бы все те факты, которые указаны в актах у меня нет. Могу подтвердить лишь то, что за время работы Кайкова,

Рыбина, Грабнова не был построен лагерь ОСО-Авиахима, но по какой причине они не построили мне неизвестно.

Протокол записан с моих слов верно, мной прочитан в чем и расписываюсь. Трифонов. Допросил старший следователь следчасти УГБ УНКВД сержант Госбезопасности Юрчук". Див.: ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 1, спр. 172. — Арк. 83 — 85.

3. Причиною пильної уваги обласної прокуратури до справи колишніх співробітників обласної ради Осоавіахіму стала заява П. І. Грабнова секретарю Кам'янец-Подільского обкому КП(б)У Власову, яка була переслана для перевірки в проруратору: „Как Вам известно, что я был арестован органами НКВС 17-го июля 1938 года и содержался под стражей до 21-го августа и освобожден с прекращением следственного дела на, что имеется справка за № 4183759. Я прошу Вашего вмешательства о привлечении к ответственности следователя за неправильное ведение следствия и свидетелей, которые на меня клеветали всякую ложь, как на суде, так и на предварительном следствии. На 4-й день после моего ареста меня ночью было вызвано на допрос, к следователю Краковичу. Как только я зашел, не успел поздороваться, как Кракович меня встретил матом и начал меня называть всякими матерными словами, посадил меня на стул, поставил бумагу и сказал писать контрреволюционную деятельность. Я начал просить его, чтобі дал мне пять минут с ним поговорить, ибо я честный гражданин и в контрреволюционных делах ничего не знаю и, что я партии и Советской власти за свою жизнь никогда не изменил ни на один волос, и просил тщательно проверить может на меня кто, что наговорил. Кракович мне запретил говорить и сказал, что это все маскировка, пиши про свою контрреволюционную деятельность. Я ему ответил, что я ничего не знаю и в контрреволюционных организациях, никогда и нигде не состоял и даже не слыхал ни от кого никакого разговора. Кракович начал меня бить по лицу, по голове, и одно кричал, пиши, я ему отвечал, что я не знаю, что писать и я писать ничего не буду. Кракович еще пару раз ударил меня по щеке и все говорил писать. Так я провел с ним несколько часов и он меня бил, кричал, что он у меня заберет 99 % здоровья и я кровью распишусь то, что ему надо будет. Я ему ответил, что я ничего не знаю и писать ничего не буду. Тогда Кракович призвал Северина. Нач[альник] отделения и Северин мне сказали, пиши, а то будет плохо, кто не пишет, то ты наверное слыхал, что мы таким делаем и как мы с ними поступаем. Я Северину тоже ответил, что я писать ничего не буду, ибо я ничего не виноват и ничего не знаю, я верный сын партии Ленина-Сталина. Когда Северин ушел, Кракович снова меня ударил несколько раз и все меня материл, называл врагом и другими погаными словами. Я все продолжал проситься и доказывать людьми, документами, что я не виноват. Тогда Кракович взял трубку и сказал Холоду, секретарю крепости, [принести] сигнальную трубку. Через несколько минут зашел Холод и принес проволоку оплетену вдвое толщиною в палец и сказал Краковичу: „Вот сигнальная трубка моего изделия". Кракович взял в руки проволоку положил около меня на стол и заставлял меня ее нюхать. Я вынужден был нюхать эту проволоку, тогда Кракович взял в руки проволоку и начал меня бить по ногам и все кричал, пиши. Я ему отвечал, что я не знаю, что писать. В то время зашел Холод и еще один работник, которого я фамилии не знаю и начали меня ругать и заставлять меня писать и этот которого я фамилии не знаю, ударил меня носком под грудь и кулаком по голове, я снова начал проситься, что я ничего не знаю и меня напрасно избивают.

Тогда Холод набрал стакан воды влил мне в глаза, в то время как Кракович начал меня сильно бить проволокой куда попало и кричал: „У.У.У". Я стал на колени, плакал и просил: „Граждане следователи, не убивайте, я ничего не виноват и ничего не знаю». Тогда один закрыл мне рот моей фуражкой, а Кракович бил проволокою, пока я не потерял сознание. Когда меня привели в сознание, посадили на стул и снова заставляли писать, я одно отвечал, что я не знаю за что меня бьете, когда я ни в чем не виноват. Тогда Кракович взял графин и начал лить воду за шею и налил мне полные голенища. Потом посадил на стул, сел против меня все время бил проволокою по ногам и говорил: „У.У.У."

Я никак не мог догадаться, что он хочет и все просил проверить мое дело, ибо я не виноват все это ложь. Кракович все бил проволокой кричал, пиши. Я даже терпеть не мог и сказал, не избивайте, скажите, что писать и я Вам подпишу. Тогда Кракович начал диктовать заявление на имя Жабрева, что я хочу чисто сердечно признаться, что я член контрреволюционной организации, но какой я не пишу потому, что не знаю. Если скажете, я тогда буду писать, он снова начал бить и кричать, что если я не буду писать, он меня живым не выпустит. Я взял карандаш и написал, что я шпион, когда он посмотрел порвал бумагу и снова бил. Тогда я написал, что я член троцкистско-бухаринского блока, он тоже порвал и бил. Тогда я ему сказал напишите, что хотите я подпишу, только не избивайте, я хочу жить, мне всего 35 лет и я остался партии в долгу, она меня вырастила, воспитала, выучила и я должен еще работать и отблагодарить своим трудом. Кракович кричал, пиши не маскируйся, ибо это тебе ничего не поможет все равно, что я схочу, то ты напишешь и Жабрев поверить мне, так как я ему приподнесу материал. Таким образом, меня Кракович все время бил и настаивал, чтобы я писал ему контрреволюционную деятельность. Перед рассветом Кракович меня оставил, и дал мне 10 минут сроку, чтобы я закончил писать, какой организации я есть членом и кто вербовал. Через минут пять он ввел Кайкова запретил с ним разговаривать и будь-что спрашивать, спросил нас или мы друг друга знаем мы ответили, что знаем по работе с ноября месяца, тогда Кракович сказал Кайкову: „Грабнова ты завербовал в Украинскую националистическую организацию», я тогда записал на бумажке. Кракович обратился ко мне и крикнул теперь та будешь помнить куда ты и кем завербован, я ответил, что я записал на бумажке и уже не забуду. Кракович начал писать протокол, а Кайков показал мне глазами, что его уже бил Кракович и вынул платок начал кашлять и показывать на платке кровь. После этого мы подписали протокол и Кайкова вывели, а я остался и Кракович написал мне вопросник и дал мне писать ответы. Так я писал каждый вечер до октября есяца. В октябре вызвали на суд, я на суде отказался и сказал, что все что написано, то все ложь, я вынужден писать под диктовку Краковича и он меня заставил. Тогда суд отложил на 7-е и Кракович меня вызвал ночами и угрожал, что, если я откажусь на суде, он мое дело выделить в особое производство, будет еще шесть месяцев следствие с таким расчетом, что я пропаду в подвале. Северин меня спрашивал или меня Кракович бил, я ему ответил, что он лучше знает потому, что он давал санкцию. Тогда Северин сказал, что я буду на коленах лазить и Советскую землю целовать, и просить Краковича писать помилование, т.е. угрожал меня расстрелом. На втором суде я сказал два раза „да“, а судебное следствие ввел отрицательно против предварительного следствия. Но суд не обращая внимания ни на что, а слушал свидетелей и показания и вынес 20 лет, 5 поражения и конфискацию имущества. Основные свидетели которые говорили ложь, это Сербин — бывший председатель Облсовета ОСОавиахима, Трифонов — заместитель председателя, Грищенко — начальник ПВХО, Дроней К. И — бывший инспектор „Снаба“ ОСОавиахима. Все они говорили, что я составлял вредительские заявки, не выдавал противогазов населению, завозил не ходовое имущество, сорвал лагеря ОСОАвиахима, и.т.д.

В то время, как заявка составлялась всеми отделами Облсовета, а я только подписывал и, что мы в заявке просиди 120 тыс. противогазов, а нам дали всего 6 600 штук по плановому снабжению. Противогазы я сам реализовал в рассрочку по всем районам, колхозам, предприятиям и учреждениям, где имеются договора и документы, что каждый месяц поступило на тысяч 50. Лагерь был утвержден на 350 чел., а я имел имущества на 660 чел., начиная от обмундирования, постельной принадлежности и кончая ножами и вилками, достал наряд на 20 кубометров лесоматериала. Что касается имущества, так я выкупал то имущество, чтоб было по нарядам „Главснаба“ ОСОавиаяхима и большинство имущество ПВХО, которое было б сейчас я его продал бы за один день и имущество исключительно оборонного значения. Сколько я старался доказывать, что это ложь свидетели подтверждали, что я нечестный, а враг народа, и т. д.

Благодаря партии и советской власти, в частности и Вам, тов. Власов, наше дело разобрано и установили, что это ложь и меня и других освободили, как невиновных и мы снова получили право граждан Советского союза и право на труд, трудиться честно и добросовестно в пользу нашей Великой Коммунистической партии, в пользу Советского Союза.

Я прошу Вас, тов. Власов — секретаря н[ашего] Обкома, как члена нашего Правительства вмешаться в это дело и привлечь этих клеветников к ответственности за клевету на честных коммунистов и честных граждан, ибо я за них был лишен свободы 13 месяцев и носил черное пятно врага народа и очень много пережил и потерял немало здоровья. Я злого партии ничего не сделал и никогда не отступал от мероприятий Партии и Советской власти ни на один волос, если нужно будет, я отдам свою жизнь за Великую партию Ленина-Сталина, за Советскую власть в целом. Если посмотреть, как хозяйничали в „Снабе“ после моего ухода Сербин, Трифонов и другие, то „Снаб“ находится на точке ликвидации. Банк кредитовать отказался. Дебиторской задолженности 250 тыс., кредиторской двести с лишним тысяч. Убытку 18 тыс., скрытое разбазаривание фондов обмундирования и вообще вещевого довольствия, само снабжение имуществом, которое предназначенное для р/с ОСОАВИАХИМ. Выдача обмундирования лицам, не работающим в системе ОСОавиахима, выдача Краковичу сукна без денег, работникам нефтобазы, кино-культорга, работникам суда и т. д. Для проверки присылаю акт передачи „Главснабу“, что проводила комиссия вместе со мной при новом вступлении на работу в снаб Главснаба ОСОавиахима.

Прошу не отказать моей просьбе и убедиться, кто проводил вражескую работу Кракович и все вместе взятые или я проситель. Грабнов“. Див.: ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 1, спр. 172. — Арк. 62 — 65.

№119
Доповідна записка начальника УНКВС по Кам’янець-Подільській області Михайлова секретарю обкому КП(б)У Власову про перегляд справи співробітників Кам’янець-Подільської обласної ради ТСОАвіаХіму

31 липня 1939 р.

Совершенно секретно.

УНКВД по Каменец-Подольской области 16-го июня 1938 года был арестован бухгалтер дегазационного взвода Облсовета ОСО Каменец-Подольской области Федоров Александр Радионович, который изобличался показаниями бывшего главбуха Винницкого Облсовета ОСО Петраковского о принадлежности Федорова к антисоветской, украинской, националистичес-кой организации, существовавшей в системе организации ОСО.

17-го августа арестованный Федоров А. В. дал показания о его принадлежности к антисоветской организации с января 1938 года, куда был вовлечен бывшим Председателем облсовета по Каменец-Подольской области Кайковым Ананием Акимовечем. На очной ставке Кайкова с Федоровым от 25-го августа 1938 года оба арестованные подтвердили о их принадлежности к антисоветской организации.

Вербовку Петровским, Федоров не дал в своих показаниях и следствие данным вопросом не интересовалось.

Кайков, будучи арестован 26-го июля дал показания, что он является участником антисоветской организации с июля 1937 года, в которую вовлечен бывшим секретарем

Горкома КП(б)У г. Каменец-Подольска Главацким, что, в свою очередь, он Кайков по заданию Главацкого завербовал в антисоветскую организацию работников Облсовета ОСО в ноябре 1937 года Рыбина Сергея Даниловича, Фёдорова Александра Родионовича в декабре 1937 года, Шевелякова Ивана Васильевича, Грабнова Павла Ивановича в январе 1938 года, Вельму Илью Фёдоровича, Касперского Естафия Степановича. По показаниям осуждённого Главацкого Кайков не прошел.

Будучи в дальнейшем арестован, Вельма дал показания о вербовке им в антисоветскую организацию Довгалюка Григория Степановича, Рыбин — Осадчего Сергея Никифоровича.

В общей операции по настоящему делу объединены следующие фигуранты:

1. Кайков Ананий Акимович, 1904 г. рождения, уроженца гор. Ачинск Сибирского края, жителя гор. Каменец-Подольска, гражданства СССР, из рабочих, бывший член ВКП(б), исключен в связи с арестом. До ареста председатель Каменец-Под[ольского] Облсовета ОСО-Авиахима.

2. Рыбин Сергей Данилович, 1907 г. рождения, уроженца с.Городецкая Мало-Архагельского района Орловской области, жителя г. Каменец-Подольска, русский, гражданства СССР, из рабочих, бывший член ВКП(б), исключен в связи с арестом. До ареста Заместитель Председателя Облсовета ОСО-Авиахима.

3. Касперского Евстафия Андреевича, 1909 г. рождения, уроженца г. Одессы, жителя г. Каменец-Подольска, поляк, гражданства СССР, из рабочих, бывший член ВКП(б), исключен в связи с арестом. До ареста работал Политруком Горсовета ОСО-Авиахима.

4. Вельма Илья Фёдорович, 1908 г. рождения, уроженец с.Замостянское Харьковской области, украинец, гражданства СССР, из крестьян-бедняков, бывший член ВКП(б), исключен в связи с арестом. До ареста Председатель Ревизионной Комиссии облсовета ОСО-Авиахима.

5. Грабнов Павел Иванович, 1903 г. рождения, уроженец с. Бахтин, Мурованно-Куриловецкого района, житель г. Каменец-Подольска, украинец, гражданства СССР, из крестьян середняков, бывший кандидат ВКП(б), исключен в связи с арестом. До ареста работал Начальником облснаба ОСО-Авиахима.

6. Довгалюк Григорий Степанович, 1908 г. рождения, уроженец с. Белозорка (Польша), житель г. Каменец-Подольска, украинец, гражданства СССР, из крестьян-бедняков, бывший член ВКП(б). До ареста Нач[альник] АвтоВУПа.

7. Осадчий Сергей Никифорович, 1901 г. рождения, уроженец с. Исонори Шполянского района Киевской области, житель м. Орынина Каменец-Подольской области, украинец, гражданства СССР, из рабочих, бывший член ВКП(б), исключен в связи с арестом. До ареста работал председателем Орынинского Райсовета ОСО-Авиахима.

8. Фёдоров Александр Радионович, 1894 г. рождения, уроженец м. Городок Каменец-Подольской области, житель г. Каменец-Подольска, русский, гражданства СССР, из служащих, беспартийный. До ареста бухгалтер Дегазационного взвода Облсовета ОСО-Авиахима.

На следствии все обвиняемые по настоящему делу признались о их принадлежности к антисоветской, украинской организации в системе Облсовета ОСО по

Каменец-Подольской области, ставившей своей целью свержения Советской власти и отторжения Украины от СССР. Практическая а/с деятельность заключалась в том, что:

1. Они вербовали новых участников.

2. Срывали подготовку Ворошиловских стрелков путем не снабжения патронами Райсоветов ОСО.

3. Срывали боевую подготовку инструкторов по стрелковому делу и ПВХО.

4. Срывали боевую подготовку допризывников и вневойсковиков.

5. Умышленно не сдавали оружие в воинские части, с целью использовать его в интересах контрреволюционной организации на военный период.

6. Вызывали недовольство у работников ОСО, путём не обеспечения последних обмундированием.

7. Срывали снабжение населения противогазами.

8. Не снабжали Райсоветы ОСО наглядными пособиями.

9. Направили свою работу на развал первичных организаций ОСО.

10. Не вели подготовку шофёров по линии авто-ВУПа.

11.Запутывали учет работы, не проводили массово разъяснительной работы среди членов ОСО.

12. Срывали реализацию 12 лотерей ОСО.

Указанное выше подтверждено было показаниями самых обвиняемых, а также проведенной по инициативе следствия экспертизой и допросом ряда свидетелей.

14-го сентября 1938 года следствие по данному делу было окончено и направлено по подсудности Каменец-Подольскому Облсуду. 28-го октября 1938 года дело было назначено к слушанию, но так как во время судебного заседания обвиняемые Фёдоров, Грабнов, Касперский, Осадчий и Довгалюк виновными себя не признали и по делу необходимо было назначить дополнительно защитников, для защиты интересов, обвиняемых, возникла противоречивость в их интересах дело слушанием было отложено.

3-го ноября 1938 года дело вторично было назначено к слушанию, на котором все обвиняемые, кроме Осадчего. признали себя виновными и подтверждали свою а/с деятельность, видоизменив условия вербовок, а также и проводимую ими контрреволюционную работу.

Суд, признав всех обвиняемых по делу виновными по ст. ст. 54^{4} и 54^{11} УК УССР, осудил Кайкова А. А., Рыбина С. А. и Касперского Е. А. к расстрелу. Вельму И. Ф., Грабнова П. И. и Довгалюка Г. С. к лишению свободы на 20 лет каждого. Осадчего С. Н. и Фёдорова А. Н. на 10 лет каждого.

Дело было просмотрено Прокуратурой УССР 21-го ноября 1938 г. врид. Прокурором УССР Беляевым, в результате чего приговор суда был в основном признан правильным, указано лишь нарушение судом санкции 54^{4} и Вельму, Грабнова и Довгалюка просил осудить на 10 лет каждого.

Верховный Суд 29-го ноября 1938 года согласился с мнением прокуратуры УССР и приговор Каменец-Подольского Облсуда утвердил с тем изменением, что Вельма, Грабнов и Довгалюк был осужден к 10 годам лишения свободы.

На приговор суда осужденные Кайков, Касперский, Грабнов, Довгалюк и Рыбин подали жалобы, отрицая в них свою причастность к а/с организации,

контрреволюционную деятельность, объясняя свои ранние показания тем, что к ним следствием применялись физические меры воздействия.

На приговор Облсуда и определение Верхсуда УССР, Председатель Верхсуда СССР Голянов 27-го января 1939 г. принес протест на основании которого Судебная Коллегия по уголовным Делам Верховного Суда своим определением от 2-го марта 1939 года по мотивам:

1. По делу допрошены, якобы завербованные осуждёнными — Маковский, Русач, Божко и другие.

2. Имеющиеся в деле акты экспертизы, составленые работниками Облсовета ОСО, не могут служить бесспорными доказательствами виновности осуждённых, так как они составлены в форме рассуждений.

3. Обвинение по делу обосновано лишь на признаниях самих обвиняемых, при чем Рыбин и Довгалюк от данных показаний отказались, объяснив, что данные им показания являются вымышленными и даны на основании применения к ним физических мер воздействия органами следствия.

Приговор об осуждении Кайкова и др. отменил, а дело вернул на доследование со стадии предварительного следствия, которое поступило в следчасть УГВ УНКВД 14-го мая 1939 года.

На момент доследования дела Кайков, Рыбин и Касперский находились в тюрьме г. Каменец-Подольска, а остальные, как осужденные к лишению свободы находились в далеких лагерях и до сих пор наше распоряжение, несмотря на наши неоднократные требования не доставлены.

При доследовании дела нами установлено следующее:

1. Обвиняемые Кайков, Рыбин, Касперский и другие были изобличены следствием в принадлежности к антисоветской организации исключительно на основании применения к ним физических мер со стороны следователей УНКВД Северина, Краковича, как основных лиц, ведущих настоящее дело.

2. Составление по делу акты экспертизы в лице Сербина С.Г., Трифонова и Грищины, которыми обвиняемые изобличались в проведении контрреволюционной деятельности по вышеуказанным пунктам не имеют под собой основания, так как таковые составлены на основе показаний обвиняемых по делу, без проверки практической работы каждого.

Сами акты при ознакомлении с ними сразу же вызывают сомнения в их правдоподобности по следующим причинам:

1. Все акты составлены без указания дат их составления.

2. Акты не содержат в себе конкретных фактов а/с деятельности, а построены на общих фразах совпадающих по делу.

3. Допрошенные арестованные Кайков, Рыбин и Касперский дали показания, что при допросах их следователя — Кракович и Северин избивали и на основании этого дали вымышленные показания, от которых в настоящее время отказываются.

4. Проведенной документацией ранее закидываемой обвиняемым обвинение в контрреволюционной деятельности не нашло своего подтверждения.

5. Допрошенные — эксперты Сербин и Трифонов показали, что они будучи вызваны следователями Краковичем и Севериным были ознакомлены с показаниями

Кайкова и других обвиняемых по делу, заявив, что они являются врагами народа, а Вы следствию должны подтвердить их вражескую работу.

Не выходя из кабинета следователя УНКВД Краковича, мы не проверяя работы каждого в отдельности фигуранта составили на каждого в отдельности акт, руководствуясь при этом в основном показаниями обвиняемых и теми разговорами, которые мы слышали на партсобрании Обл. ОСО и на совещаниях.

Исходя из вышеизложенного, дело по обвинению Кайкова и других нами намечено к прекращению в силу 197 ч. 2 УК УССР.

Начальник УНКВД по Каменец-Подольской области
капитан государственной безопасности Михайлов

ДАХм.О. — Ф. П- 487, оп. 1, спр. 172. — Арк. 98 — 105. Копія. Машинопис.

№ 120

Лист секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенка до Військової Ради Першого Українського фронту про виселення „соціальношкідливого елементу"

21 липня 1944 р.

За период пребывания немцев, в город Проскуров вернулось из разных мест большое количество социально-опасного чуждого элемента. Так, например, прибыло 25 человек с семьями из мест заключения, осуждённых за контрреволюцию, 94 семьи репрессированных, 37 семей раскулаченных и в своё время выселенных в административном порядке. Город Проскуров, являясь пунктом, через который идёт поток военной техники, движение воинских частей и местом расположения штабов соединений, естественно привлекает немецко-фашистских шпионов и диверсантов, а указанный элемент оказывает им поддержку и укрывательство.

За последние дни в районе аэродрома и местах дислокации воинских частей задержано несколько лиц, занимавшихся разведывательной работой. Кроме этого, участились случаи нападения в ночное время на партийно-советский актив со стороны неизвестных лиц.

Всё это настоятельно требует принятия неотложных мер по освобождению города от враждебного элемента.

Прилагая при этом проект приказа начальника гарнизона гор. Проскурова о выселении социально-опасного и чуждого элемента, Каменец-Подольский обком КП(б)У убедительно просит санкционировать издание указанного приказа[1].

Секретарь обкома КП(б)У А. Устенко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 31. — Арк. 98. Оригінал. Машинопис.

Примітка.
1. Не публікується

№ 121
Доповідна записка начальника УНКДБ по Кам'янець-Подільській області Руденка про незаконні дії місцевих органів влади щодо закриття культових споруд

25 вересня 1944 р.
Цілком таємно

По имеющимся у нас данных в ряде районов нашей области, имеют место факты незаконных действий местных советских и партийных органов по закрытию церквей и молитвенных домов.

18 апреля 1944 года по приказанию секретаря Михалпольского РК КП(б)У т. Петляк, без представления другого помещения, православная церковь в м. Михалполе, а позднее, по его же указанию, закрыты церкви в с. Корживцы и молитвенные дома в сёлах Янковцы и Монастырка, также без представления других помещений.

По ходатайству верующих м. Михалполь Каменец-Подольской области совет депутатов трудящихся обязал Михалпольский райсовет возвратить помещение церкви верующим, но Петляк запретил выполнить это указание.

В с. Мизники Михалпольского района, во время богослужения в воскресение, в первых числах августа сего года в церковь вошёл в форме оперуполномоченный РО НКВД т. Короп, который прервал богослужение и предложил верующим идти работать в поле, а председатель сельсовета т. Кучерук категорически запретил священнику производить богослужение.

По распоряжению председателя Теофипольского районного совета депутатов трудящихся Мартынюка в районе были закрыты, без представления других помещений, церкви в селениях Шарлаево, Коробиевка, Лисогорка, Волица Полевая.

Кроме того, Мартынюк запретил всем священникам производить богослужение позже 6 часов утра, а обратившемуся к нему благочинному района с просьбой разрешить богослужение позже указанного времени, Мартынюк, угрожая, заявил: «Ваше место с теми, которые сидят в тюрьме». И службу не разрешил.

8 июля сего года секретарь Деражнянского РК КП(б)У тов. Крахмалев, вызвал к себе благочинного района, которому в присутствии председателя райисполкома Шумяк и Прокурора Шеина, заявил: «Вы вчерашним своим богослужением в церкви и всевозможными звонами вместо колоколов, в какие-то щиты, дискантами и т. п., грубо нарушили рабочий день, отнимая рабочих от работы. За чем следит советская власть? Вы [можете начинать] лишь не позже 6 часов утра, а вечером начинать после 9 часов, молиться Вам не воспрещается даже и всю ночь, но не днём. Пока Ваша проповедь во вред государству. Вы как священник должны пойти в колхоз, там проверить, исправны ли машины и т. п., выполняют ли план работы колхозники, всякие недостатки исправлять проповедью, вот, что нужно государству».

На возражение священника о незаконном запрещении богослужения, Крахмалев и Шеин угрожали ему привлечением к уголовной ответственности за „неподчинение власти".

В с. Гнитна-Деражня, сельсовет вместо выдачи установленной формы метрических или же заменяющих их документов, пишет священнику частные записки „Дозволяю охрестить“, „похоронить“, „звинчаты“.

19 августа 1944 года, прокурор Смотрического района. во время богослужения, в день „преображения Господня“, дважды предложил священнику села Сырватино Рахубовскому прервать службу и явится к нему в помещение сельсовета и когда, по вторичному вызову, Рахубовский прервав богослужение явился к прокурору, то последний предложил священнику немедленно закончить богослужение, после чего служба была прекращена. На просьбу молящихся Прокурор также не разрешил окончить службу.

В с. Ценовой этого же района, 23 июля во время богослужения в церковь вошли председатель колхоза и председатель сельсовета и потребовали немедленно окончить службу и всем идти на работу в колхоз.

5 августа 1944 г. председатель Лисогорского сельсовета в 20.00 ч. вызвал священника Бобнар и в категорической форме потребовал подписаться на танковую колонну в сумме 8 тысяч руб. На отказ священника подписаться на указанную сумму, председатель сельсовета заявил ему: „Идите домой, а в 12 часов ночи я Вас вызову и Вы подпишетесь на большую сумму в 9 тысяч“.

В с. Адамполь, Старо-Синявского района, распоряжением председателя сельсовета и председателя колхоза закрыта церковь, помещающаяся в помещении клуба (до 1939 г. принадлежащее Военведу). После закрытия церкви помещение использовывается под зерносклад, для церкви другого помещения не выделено.

В селениях Шивченцы, Щербаки, Тележенцы и Гречана, Старосинявского района, без представления других помещений, закрыты молитвенные дома размещавшиеся в помещениях школ.

9 сентября сего года в селе Юровка Ляховецкого района, заврайотделом народного образования, находившийся в селе, как уполномоченный РК КП(б)У Деркач, совместно с председателем сельсовета, лично сами вынесли иконы и церковное имущество из церкви и закрыли её. Другого помещения для церкви не предоставлено, вынесенная ими церковная утварь оказалась на улице. На жалобу верующих Ляховецкий райисполком, действия Деркач признал правильными и не отменил их.

Председатель сельсовета с. Савинцы Солобковецкого района, с санкции председателя Райисполкома, установили дни и часы службы в церкви и категорически запретил священнику производить службу в другое время, кроме указанного им.

Заведующим сельским кооперативом села Авратин Базалийского района Борко, не желая допустить службы во время уборочной, с согласия председателя сельского совета, закрыл церковь своим замком.

Желая занять церковь под зерносклад колхоза, Кугаевецкий сельсовет Чемировецкого района и председатель райисполкома предложили священнику и верующим освободить помещение церкви, угрожая при этом, что за невыполнение их распоряжения всё церковное имущество будет выброшено за окно. На жалобы священника и верующих, Каменец-Подольский облисполком предложил райисполкому оставить церковь в том же помещении, однако, сельский совет указаний облисполкома

не выполнил и по распоряжению зампредседателя Чемировецкого райисполкома Кулебейкина закрыл церковь, засыпав помещение колхозным зерном.

Председатель Черноводского сельсовета Городокского района, неоднократно угрожал верующим старушкам за то, что они ходят в церковь во время уборочной кампании.

В с. Янченцы, Деражнянского района председатель сельского совета в период косовицы культур, неоднократно заходил в церковь во время богослужения, прерывал священника и выгонял молящихся на работу в колхоз.

Второй секретарь Полонского РК КП(б)У вызвал к себе священника Полонного и приказал ему прекратить службу в церкви на весь период уборочных работ.

Священник с. Григорки Орынинского района в течении одной утренней службы, пять раз прерывал её. [Его вызывало начальство и справлялось, скоро ли он окончит службу].

Председатель Смотричского райисполкома Рочко, приказал выбросить инвентарь костёла и засыпать его зерном. В результате отсутствия охраны, часть инвентаря костёла была расхищена, обратившихся к нему верующих Саранчук, Барзацкую и др. грубо обругал.

Выше изложенные и другие факты незаконных действий местных органов по отношению к духовенству и верующим, вызывают среди последних недовольство и создают почву для антисоветских высказываний. Так священник Четербовецкой церкви Пожарский в беседе заявил: „Советская власть только на словах дала свободу религии и облегчение священникам, а на деле их опять начнут душить, как и раньше“.

Священник Березdовского района Галий в присутствии верующих заявил: „Вот, что сделала Советская власть, ободрала иконы и закрыла церковь, вместо обещанной свободы религии“.

Священник с. Ольховки, Чемировецкого района отец Семён в беседе с верующими о закрытии церквей выразил недовольство и заявил: „Немцы дали помещение под церковь, а пришла Советская власть, опять стала отбирать помещения и закрывать церкви“.

Такое же недовольство незаконным закрытием церквей высказывают и верующие. Так, после имевшегося случая выноса церковного имущества и икон в с. Юровка Ляховецкого района к начальнику РО НКГБ явилась делегация верующих и заявила: „Советское правительство разрешило открывать церкви и производить богослужение, а теперь приезжают из района уполномоченные и вместе с сельсоветом выбрасывают иконы из помещения церкви и не дают нам возможности молится за наших сыновей, борющихся с немцами“.

Кроме того, в области отмечены случаи перехода на нелегальное богослужение и рост всевозможных сектантских групп. Так, в селе Янковцы, Михалпольского района, после закрытия церкви, вдвое выросла нелегальная секта штундистов. Численно увеличились сектантские общины в Деражнянском, Березdовском и других районах области.

Начальник управления НКГБ по Каменец Подольской области
гвардии подполковник Руденко

ДАХм.О. — Ф. П. 487, оп. 4, спр. 34 — Арк.18 — 19. Оригінал. Машинопис.

№ 122
Доповідна записка секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенка першому секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову про діяльність підрозділів УПА і ОУН

25 жовтня 1944 р.

С освобождением территории Каменец-Подольской области от немецко-фашистских захватчиков, установлено наличие в районах засорённости ставленниками фашизма, изменниками, предателями и другими контрреволюционными элементами, которые явились базой для пополнения существующих и вновь формируемых бандитских групп.

По состоянию на 1-е октября 1944 года наиболее поражёнными районами по наличию действующих банд и бандитских проявлений, являются Бережковский, Плужнянский, Славутский, Базалийский, Теофипольский, Сатановский, Ляховецкий, Смотричский районы, граничащие с западными областями Украины. Работа по выявлению и уничтожению бандитско-повстанического элемента началась с мая 1944 года.

В результате принимаемых мер, в мае месяце ликвидировано три бандитских группы. В Славутском районе ликвидирована банда „Великан", численностью 120 человек. Во время проведения операции, в результате завязавшейся перестрелки, из числа бандитов было убито 102 человека и взято в плен 4. Допросом пленных установлено, что бандитская группа, главарём которой являлся „Великан", оформилась на территории Ровенской области и для проведения контрреволюционной деятельности перебазировалась на территорию Каменец-Подольской области.

15-го мая сего года на территории Славутского района была оперативно ликвидирована вторая бандгруппа, численностью также до 120-ти человек. Установлено, что руководителём банды являлся некто по кличке „Докс", который скрылся в неизвестном направлении.

По состоянию на 1-е июня 1944 года на оперативном учёте и в разработке состояло 398 человек бандитско-повстанического элемента. К наиболее поражённым районам в июне месяце были отнесены Бережковский, Славутский и Шепетовский. Активных действий со стороны банд, числящихся на учёте за июнь месяц не зафиксировано.

За июль месяц 1944 года при активном участии населения области, ликвидировано 6 бандгрупп „ОУН" и „УПА" и две дезертирских группы. В число ликвидированных бандгрупп относятся:

а) банда в количестве до 60-ти человек, ликвидированная на территории Меджибожского района. В числе убитых оказался и главарь банды;

б) банда в составе 5-ти человек на территории Бережковского района;

в) банда, численностью до 120-ти человек на территории Шепетовского района;

г) банда „УПА" на территории Орынинского района и другие.

Во второй половине августа месяца, украинские националисты всю свою антисоветскую деятельность направили на срыв уборочных работ и выполнения планов сдачи хлеба государству, как важнейших военно-хозяйственных задач в условиях военного времени.

Антисоветская деятельность украинских националистов, особенно, проявлялась в районах, граничащих с Ровенской и Тернопольской областями.

Из показаний участников „УПА“, задержанных в августе месяце, установлено, что банды „УПА“ получили прямую директиву от главного провода проникать в сёла для проведения среди населения агитации по срыву всех мероприятий, проводимых партийными и советскими органами в вопросах уборки хлеба и выполнении обязательств перед государством. В числе изъятых документов, при ликвидации бандгрупп, имеется выписка из указаний главного провода „УПА“, предусматривающая: „Всемерно саботировать уборку урожая и сдачу хлебопоставок государству, уничтожать сельскохозяйственные уборочные машины, горючее, смазочные материалы. Всемерно саботировать приведения в порядок складского хозяйства. Среди населения вести пропаганду за стрижку колосьев, растаскивание хлеба и других сельхозпродуктов“. Украинские националисты, проникающие на территорию Каменец-Подольской области, стремятся проводить указания главного провода „ОУН“ и „УПА“ в жизнь. Так, 23 августа 1944 г. банда, в количестве 20-ти человек, зашла в село Голики Славутского района, подожгла молотилку и полскирды хлеба, который остался не домолоченным. После совершения преступления, указанная банда скрылась в лесу.

23 августа 1944 г. на ток колхоза с. Слободка-Сатановская ворвалась банда в количестве до 20-ти человек, вывела из строя комбайн и сожгла молотилку.

23 августа 1944 г в селе Хорошево Ляховецкого района бандиты около 20-ти человек сожгли молотилку, 8 копен хлеба и вывела из строя трактор.

12-го сентября 1944 года бандиты совершили нападение на контору правления колхоза с. Балин Смотричского района. В момент нападения в конторе колхоза находился уполномоченный обкома КП(б)У тов. Гусев (заведующий облкамторгом) по переселению колхозников в Крымскую АССР. Бандиты провели среди присутствующих колхозников антисоветскую агитацию за отказ в переселении, задержали тов. Гусева и увели в неизвестном направлении. Принятыми мерами розыска, установлено, что он был уведён при прямом пособничестве Петух Марии Антоновны — жительницы с. Балин. Последняя оказалась связной у бандеровцев. Кроме её, арестовано ещё ряд лиц, связанных с бандой.

11-го октября 1944 г. в с. Юзковцы Плужнянского района бандиты сожгли молотилку БДО-34 и вывели из строя трактор. В здании сельсовета уничтожили документы, квартиру директора МТС забросали гранатами. Подожгли нефтебазу, где сгорело 6 тонн керосина.

Того же числа в селе Родогож, Плужнянского района, эта же банда сожгла комбайн и вывела из строя трактор, сожгла документы сельсовета. В селе разбросала листовки „УПА“ и ушли в районы Западной Украины.

13 сентября 1944 г. банда „УПА“ в количестве 30-ти человек напали на село Старое-Гутыско, убито счетовода колхоза тов. Бондарчука и ранено колхозника Самойлова. В это же время бандиты сожгли все документы сельсовета. Будучи настигнутыми оперативной группой РО НКВД, в результате завязавшейся перестрелки 12 бандитов убито, остальные укрылись в лесах западных областей.

15 октября 1944 г. банда „УПА“, вооружённая пулемётами, автоматами и винтовками, напала на село Баймаки, Малые-Колотинцы и Хорошево, Ляховецкого района. Бандиты сожгли два комбайна и до 20-ти копен пшеницы.

Всего в течение сентября месяца имели место бандпроявления в 9-ти районах области. В первой половине октября месяца 1944 года наиболее характерные бандпроявления „УПА“ и „ОУН“ имели место в Ляховецком, Теофипольском, Смотричском районах.

В предпраздничные дни великого торжества Советской Украины — полного её освобождения от немецких оккупантов, оставшиеся на территории области украинские националисты и повстанцы значительно активизировали свою контрреволюционную деятельность, о чём свидетельствуют следующие факты:

1. 14 октября 1944 г. на территории Ляховецкого района со стороны Тернопольской области, банда численностью до 50-ти человек ворвалась в село Баймаки. Принятыми мерами злонамерение банды было предотвращено, бандиты были выбиты из Баймак, отошли на территорию Шумского района, Тернопольской области в населённый пункт Потуторы и в последнем уничтожены силами погранотряда.

2. В тот же день в 18 часов вечера со стороны Плужнянского района появилась вторая банда конных, одетых в офицерскую и красноармейскую форму с наградными знаками СССР. С указанной бандой в селе Хорошево, Ляховецкого района, произошёл бой, во время которого бандитами убито командира истребительного батальона Божевского, заместителя начальника Ляховецкого РО НКВД Подгорных и старшего оперуполномоченного Ляховецкого РО НКВД Иванова. После перестрелки, бандиты скрылись в Суражский лес Шумского района. На уничтожение банды выехали войска 21-го погранотряда и 4-й кавбригады.

3. 14 октября 1944 г. в Плужнянском районе зафиксировано появление бандитов в 10-ти населённых пунктах, общей численностью до 50-ти человек. Учинён ряд поджогов.

4. В Смотричском районе в посёлке Грицков во время проведения митинга, посвящённого дню полного освобождения Украины, в здание колхозной конторы ворвалась банда, численностью до 30-ти человек. Убит уполномоченный РК КП(б)У т. Евстигнеев, среди колхозников, присутствующих на митинге, бандиты провели антисоветскую агитацию. При уходе из колхоза — сожгли молотилку и несколько колхозных построек. Затем скрылись в неизвестном направлении.

5. 14 октября 1944 г. в посёлке Кульчиевцы Должокского района во время проведения митинга напала банда в количестве 10-ти человек, обстреляли присутствующих на митинге, после чего скрылись в неизвестном направлении.

6. В том же районе в селе Княжполь 15 октября 1944 г., группа бандеровцев в количестве 7-ми человек ворвалась в колхоз, убили счетовода колхоза и ранили бригадира колхоза. Бандиты забрали две лошади, личные вещи председателя колхоза и скрылись в неизвестном направлении.

21 октября 1944 г. в с. Залесцы Дунаевецкого района конный взвод истребительного батальона обнаружил банду в количестве до 50-ти человек. В завязавшейся перестрелке бандиты убили секретаря Дунаевецкого РО НКВД тов.

Бондаренко, бойца истребительного батальона Стадник, ранен помошник оперуполномоченного РО НКВД т. Емельянов. Из числа бандитов убит один человек в форме лейтенанта, фамилия не установлена.

Все эти многочисленные факты подтверждают о значительной активизации бандитско-повстанческого элемента из числа украинских националистов, находящих себе некоторою почву среди вражеского элемента в районах области.

В целях предотвращения бандитских групп со стороны Ровенской и Тернопольской области и более эффективной борьбы с бандитами, проведены в жизнь следующие основные мероприятия:

1. Во всех районах, прилегающих к Ровенской и Тернопольской областям, сформированы усиленные истребительные батальоны (по 150 человек), для большой манёвренности этих батальонов, при каждом батальоне сформированы каввзводы.

2. При всех истребительных батальонах области, созданы кавалерийские группы по 12-15 человек.

3. Во всех ГО и РО НКВД созданы оперативные группы, могущие выехать для ликвидации появившихся банд в любое время.

4. Силами истребительных батальонов, оперативного состава ГО и РО НКВД с привлечением воинских подразделений почти во всей области прочёсаны лесные массивы. На вероятных путях движения банд выставлены засады.

5. Местам дано ряд директивных указаний и ориентировок.

6. За счёт увеличения истребительных батальонов, в ряде населённых пунктов, прилегающих к Ровенской и Тернопольской областям, выставлены постоянные гарнизоны.

Секретарь обкома КП(б)У А. Устенко[1]

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 32. — Арк. 94 — 101.Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Про збройну боротьбу ОУН-УПА на Поділлі див.: Бондарчук Л. Діяльність ОУН-УПА на Волині і Поділлі під час німецької окупації у Другій світовій війні// Час.– 1996. — 5 жовтня; Слободянюк П. Я. Нескорені. — Тернопіль, 2006. –76 с.

№ 123

Доповідна записка заступника прокурора Рівненської області Осипчука секретарю Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенку про факти порушення соціалістичної законності

24 липня 1945 р.

Совершенно секретно

16 июня с. г. группа крестьян с. Болотковцы Острогского района Ровенской области обратились с жалобой в прокуратуру Острогского района о том, что неизвестные лица произвели массовые обыски при которых изъяли у них одежду, обувь и прочие вещи и скрылись.

Произведённым по этому вопросу расследованием установлено, что 15 июня сего года спецгруппа Плужнянского РО НКВД Каменец-Подольской области под руководством заместителя начальника РО НКВД Шифонюк, старшего оперуполномоченного ОББ Конешева, прибыла в с. Болотковцы Острогского района и произвела у крестьян массовые обыски, при которых изъявили одежду, обувь и прочие вещи. Причём, некоторых обыскиваемых лиц, которые возражали против незаконных действий, избили.

В производимых незаконных обысках принимал участие секретарь Плужнянского РК КП(б)У Григорук. В основном обыски и изъятие имущества произведено у семей военнослужащих и инвалидов Отечественной войны. Производимые обыска участниками группы сопровождались руганью, угрозами оружия по адресу обыскиваемых. Изъятое имущество у крестьян увезено в Плужнянский отдел НКВД. Никаких актов на изъятое имущество обыскиваемым не оставлено.

Принимая во внимание, что действия перечисленных работников являются провокационными и преступные, которые граничат с разбоем по отношению к мирному населению, поэтому материалы расследования по этому вопросу направлены начальнику НКВД Ровенской области для расследования и привлечения виновных лиц к уголовной ответственности.

Ставя Вас в известность об изложенных фактах нарушения соцзаконности секретарём Плужнянского РК КП(б)У Григоруком и работниками НКВД Шифонюк и Конешевым, прошу обсудить этот вопрос на бюро обкома КП(б)У.

Заместитель прокурора
Ровенской области советник юстиции Осипчук

ДАХм.О — Ф. П-487, оп.4, спр.371. — Арк.48. Оригінал. Машинопис.

№ 124
Директивний лист секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенка секретарям райкомів КП(б)У щодо організації винищувальних батальйонів

27 листопада 1945 р.
Совершенно секретно

Полная ликвидация овановских банд в районе и ликвидация банд выходящих с территории Ровенской и Тернопольской областей, будут успешным тогда, когда в активную борьбу с бандитами будет вовлечено население.

Одной из форм активного участия населения в борьбе с бандитами являются истребительные батальоны. Истребительным батальонам рождённым в борьбе с бандами, со стороны РК КП(б)У до сего времени должного внимания не уделялось. В связи с предстоящей предвыборной и выборной кампанией по выборам в Верховный Совет СССР и Совет национальностей, надо ожидать активизации банд, которая будет направлена на срыв выборов.

Реальной вооружаемой силой в районе являются истребительные батальоны, которые призваны на борьбу с бандами.

В целях усиления борьбы с бандами, по линии НКВД в Вашем районе будет создан районный штаб истребительных батальонов и сформировано « » истребительных батальонов с общим количеством « » человек[1].

Для успешного выполнения райотделами НКВД этой задачи, Вам необходимо в создании районного штаба истребительных батальонов и при формировании батальонов оказать райотделами НКВД практическую помощь, а именно:

1. Разрешить вопрос с питанием бойцов во время нахождения их на казарменном положении. Питание организовать за счёт колхозов и фондов района.

2. Подобрать и на заседаниях РК КП(б)У утвердить начальника районного штаба истребительных батальонов и его заместителя и инструкторов, а также командиров истребительных батальонов.

3. На время до ликвидации банд, командиров истребительных батальонов назначить за счёт районного и сельского бюджета на штатные должности (зав. избами читален, ветфельдшерами и т. д.), выплачивая им зарплату по этим должностям.

4. На каждый или на несколько истребительных батальонов назначить из районного партактива политруков с тем, что бы последние систематически в батальонах проводили политбеседы.

Обеспечить каждый батальон областными и районными газетами.

Оказать помощь в налаживании и издании в батальонах стенных газет. В стенгазетах и районной газете широко осветить боевую деятельность батальонов и отдельных бойцов.

5. За счёт средств районов широко практиковать поощрения бойцов истребительных батальонов, проявивших героизм и самоотверженность в борьбе с бандами.

Всю работу по формированию батальонов закончить к « » декабря сего года[2].

О результатах проведённой работы сообщить в обком КП(б)У специальным письмом.

Заведующему военным отделом обкома о выполнение данной директивы взять под личный контроль.

Секретарь обкома КП(б)У А. Устенко[3]

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр.182. — Арк. 56-57. Оригінал. Машинопис.

Примітки.

1. Так у тексті.
2. Так у тексті.
3. На винищувальні батальйони покладалося завдання протидії повстанським загонам ОУН-УПА. За інформацією секретаря Полонського райкому КП(б)У Железнякова від 21 грудня 1945 р. до Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У про організацію винищувальних батальйонів вказувалося: „Совершенно секретно. В целях усиления борьбы с бандами в районе, решением Бюро РК КП(б)У от 10 декабря 1945 г. организовано 5 истребительных батальонов с личным составом 120 ч. Для оперативного руководства батальонами организован районный штаб.

Начальником районного штаба утверждён Заведующий военным отделом РК КП(б)У т. Дзюбчик И. А., заместителем начальника штаба — заместитель предгорсовета т. Дыркач, инструктор штаба — демобилизованный из Красной Армии, член ВКП(б) т. Кушпиль, писарь штаба – начальник ВУС, член ВКП(б) тов. Ефремова. Командирами батальонов и политруками решением Бюро утверждены следующие товарищи: Командир 1-го батальона — работник РО НКВД т. Троицкий; политрук — инструктор РК КП(б)У т. Юкиш. Командир 2-го батальона — демобилизованный из Красной Армии член член ВКП(б) тов. Кокитько; политрук — заместитель управления плодоовощ т. Музыка. Командир 3-го батальона — работник РО НКВД т. Лавриненко; политрук — секретарь парторганизации Т. Синица. Командир 4-го батальона — демобилизованный из Красной Армии член ВКП(б) тов. Свинцицкий; политрук — военрук школы, член ВКП(б) тов. Локтев. Командир 5-го батальона — работник РО НКВД тов. Дрегало; политрук — инструктор РК КП(б)У т. Захарчук. Батальоны размещены на казарменном положении, помещения оборудованы и отеплены. Питание для бойцов организовано за счёт фондов колхозов и района. Каждый батальон снабжён областной и районной газетами, литературой по выборам в Верховный Совет СССР. Батальоны размещены по следующим населённым пунктам: Понинка –25 чел.; Бортники — 20 чел.; Буртын — 20 чел.; Полонное — 30 чел.; Н — Лабунь — 20 чел. Секретарь РК КП(б)У Железняков". Див.: ДАХм.О. — Ф. П -487, оп. 4, спр.182. — Арк. 65-66.

№ 125
З доповідної записки секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенка в ЦК КП(б)У про факти нетактовного ставлення до духовенства

8 лютого 1946 р.

[…] Отмеченные в информации областного управления НКГБ факты нетактичного отношения работников местных советских органов по отношению к духовенству и извращения постановления СНК СССР от 1 декабря 1944 года по вопросу православной церкви действительно имели место.

10-го сентября 1945 года на заседании исполкома областного Совета депутатов трудящихся обсуждался вопрос „О фактах нарушения постановления СНК СССР от 1 декабря 1944 года по вопросу русской православной церкви отдельными руководителями районных и сельских Советов депутатов трудящихся". Исполком областного Совета осудил практику отдельных руководителей, допускавших извращение постановления СНК СССР о русской православной церкви.

На председателя Чемеровецкого райисполкома тов. Гомза за самовольное закрытие церквей в населённых пунктах Гусятин, Кугаевцы, Юрковцы наложено взыскание.

Предупреждены все председатели районных и сельских Советов депутатов трудящихся, что за нарушение постановления СНК СССР о русской православной церкви, они будут привлечены к строгой ответственности.

Всем исполкомам районных и сельских Советов депутатов трудящихся, предложено в месячный срок рассмотреть все жалобы верующих общин на незаконное изъятие у них помещений. Все незаконно изъятые помещения, предложено возвратить, или возместить другими зданиями.

Следует отметить, что большое количество общин верующих незаконно претендовали на возвращение им занимаемых помещений. Так, в м. Сатанове Сатановского района во время временной немецкой оккупации, община верующих самовольно заняла здание бывшей пекарни райпотребсоюза. Решением облисполкома, указанное здание освобождено и передано райпотребсоюзу.

В с. Юрковцы, Чемеровецкого района, церковная община заняла помещение сельсовета; в м. Красилов Красиловского района во время немецкой оккупации было создано две церкви: одна из них заняла здание бывшего детского сада, а другая — здание школы № 3. В июле месяце 1945 года решением облисполкома № 1143 закрыта одна церковь, которая помещалась в здании детского сада и здание передано воинской части.

В с. Купин Смотрицкого района в период немецкой оккупации, верующие заняли здание клуба (ранее переоборудованное из церкви) и приспособили его под церковь. После освобождения с. Купин от немецкой оккупации верующие отстроили другое здание для клуба. Однако, исполком Смотрицкого райсовета депутатов трудящихся принял решение о закрытии церкви, хотя к выселению не приступили. В Смотрицкий район был командирован Уполномоченный Совета по делам русской православной церкви тов. Ильин для проверки указанных фактов и принятия мер на месте.

В информации областного УНКГБ указано, что в Ляховецком районе закрыто 9 церквей. В действительности закрыто 6 церквей. Все закрытые церкви и молитвенные дома находились в общественных зданиях.

После освобождения области от немецких оккупантов у религиозных общин местными органами изъято около 170 общественных зданий, приспособленных верующими под молитвенные дома; из них, школ 126, клубов 25 и др. За этот же период религиозные общины, взамен изъятых, зданий получили или арендовали у частных лиц для молитвенных домов 50 домов и помещений. В настоящее время ещё занято 92 общественных здания под молитвенные дома, в том числе 7 зданий — церковь, переоборудованных до войны под клубы.

Имели место также факты доведения заданий по подписке на заем до отдельных священников и отдельных приходов. Такая неправильная практика осуждена. Виновные наказаны. Вопросы неправильного отношения к русской православной церкви и духовенству, неоднократно обсуждались на закрытых совещаниях первых секретарей РК КП(б)У и председателей райисполкомов.

Председатель Каменец-Подольского обкома КП(б)У А. Устенко

ДАХм.О — Ф. П-487, оп. 4, спр. 423. — Арк.10-12. Оригінал. Машинопис.

№ 126

Витяги з листів громадян, вилучених військовою цензурою та направлених Кам'янець-Подільському обкому КП(б)У про важке матеріальне становище населення і зловживання місцевої влади

13 травня 1946 р.
Совершенно секретно

В процессе обработки корреспонденции пунктами военной цензуры, по Вашему району обнаружено ряд сообщений с жалобами семей военнослужащих, инвалидов Отечественной войны и демобилизованных об их трудном материальном положении и о злостном отношении к их нуждам отдельных руководителей местных органов власти.

Так, например:

Полевая почта 43116 Романюк Степан Захарович.

5. IV. 1946 г.

Дорогой брат!

Я сейчас очень бедствую дома. Хлеба нет и запаса нет, колхоз не даёт, даже картошки не хватает. Пуд ржи стоит 300 рублей, картошка 60 рублей. Я тебе не советую ехать домой. Я сам виноват, что приехал домой, сейчас я сам не свой. Демобилизованным Красной армии не дают никакой помощи, никто не обращает внимания, как хочешь, так и живи…

Каменец-Подольская область,
Красиловский район, с. Лагодинцы Соколик Ф. К.

Полевая почта 32192 — Д Вишневскому Т. С.

3. IV. 46 г.

Дорогой Трофим Сазонович!..

…Хочу сообщить тебе о своём селе, как у нас сейчас хозяйничают и какое управление у нас в данное время. У нас получилось так, что вместо того, чтобы на ответственных постах были те люди, которые были на фронте, у нас занимают эти посты те, которые уезжали в Германию при немцах. Сейчас они делают, что хотят и с ними ничего нельзя сделать, потому что я один ежедневно с ними спорю, а ты сам знаешь, что один в поле не воин. Поддержки мне нет, все боятся, ибо они запугивают тем, что пошлют на Донбасс. Бригадирами у нас в колхозе такие: Юрчук Семен, Индруский Зылько и Ковальчук Гарен. Все они были в Германии, а Сенчук Ксения была женой шуцмана при немцах, а сейчас работает заместителем бухгалтера. Паленчук Кирилл, сам парень хороший, но тоже поддался на их сторону и держит своего отца магазинером, а сам председатель колхоза. Вообще бражка та, и ценят себя больше, чем фронтовиков. Теперь у нас выделена комиссия управлением колхоза для проверки усадебной земли. Комиссия из трёх человек, значит: Рудиц Иван, Андрощук Параська и Чутювска Яцька, которая была тоже женой шуцмана. Вместо того, чтобы фронтовикам прибавить усадебной земли до 60 сотых, то они снимают и подгоняют только до 30 сотых, вот как Трофим. Вообще работы есть много, но конца

нельзя найти, но это всё чепуха. Трофим, я только жду тебя, как бы ты поскорей приехал, тогда мы с тобой развернёмся и кое-что сделаем. Ведь тебе известно, я сам человек беспартийный, мне мало верят (а они известно), что, сам хорошо знаешь. Трофим, я тебя ещё вот что попрошу, может ты где найдёшь в газете права демобилизованных, как они должны обеспечиваться и чем, так прошу, вышли в письме эту вырезку. У вас больше этого, чем у нас, у нас насчёт выписки газеты очень трудно. Кроме колхоза, в контору пару газет получают…

Каменец-Подольская область,
Красиловский район, с. Заставки, Вишневский С. С.

Полевая почта 67094 Станиславову В. В.

4. IV. 46 г.

Здравствуй Вася!..

…Я демобилизовался, теперь нахожусь дома. В семье 7 человек. Жена на заработанные трудодни получила 30 кгр., а картофеля совсем не дали, а уж о худобе нечего и говорить, нечем кормить. Не знаю, что делать, корми детей, чем хочешь. Лучше было бы нам остаться в армии, чем дома. Тут ещё налоги приходится платить 40 кг мяса, яичек и всё остальное…

Каменец-Подольская обл.
Летичевского р-на, с. Юрченки Череваню Ф. А.

Полевая почта 71947 — Д. Шандыга Н. Г.

6. IV. 46 г.

Дорогой сын!..

…Ты писал насчёт водки, мне сейчас не до водки. Хлеба у нас нет, картошки тоже нет. Надо купить пуд картошки 50 рублей, хлеб 300-400 рублей, а надо кушать и посадить картошку и всё надо купить. У меня все нервы потрёпаны, я не могу этого пережить. Я обращался в районные организации и никакой помощи не дают. Я тебя прошу, чтобы ты через своё командование запросил районные организации, какую они помощь оказали твоей красноармейской семье, как гособеспечение и военкомат, райисполком и никто никакой помощи не оказывал мне, как инвалиду Отечественной войны и красноармейской семье. Прошу, помоги через своё командование.

Каменец-Подольская обл.,
Летичевский район, с. Снитовка Шандыга Г. Г.

Полевая почта 47881 — В. Тритяк Дмитрий Филиппович.

12. IV. 46 г.

…Здравствуй дорогой Митя. Пишу тебе это письмо с большой обидой и со слезами, так что не вижу строчек. Я не знаю, что они хотят от меня, они хотят Олю забрать на Донбасс, а меня оставить одну тогда не будет кому и ведро воды мне принести. Подумай, как они смотрят на красноармейские семьи, они только издеваются над нами. По три, по четыре человека в хате и тех не видят, а у меня уже есть один на Донбассе и ещё хотят Олю забрать. Они с меня последнюю душу

вытягивают. Не обращают гады немецкие никакого внимания. Повыдавали хороших людей немецким гадам на издевательство, а теперь над нами издеваются. Муж голову положил на войне, ты в армии, Иван на Донбассе, а они мной все кутки обтирают. Всю зиму работала около коров, весной пасла телят, а сейчас Ольгу посылают на Донбасс потому, что нет детей и нет кому заступиться, хоть бери и лезь в землю живой. Ты бы пожаловался своему начальству, что они тут делают, какие у них взгляды на семьи красноармейцев, они обращаются с нами, как немцы. Ты напиши в колхоз и поблагодари их, а то в военкомат пожалуйся. Нам уже больше нет возможности так жить. Очень тяжело мне. Ну что будет дальше я тебе напишу…

Каменец-Подольская область, Михайловский район,
село Виноградовка, Тритяк Дария Васильевна.

Полевая почта 18644 — В. Манценюк Арсентий.

12. IV. 46 года

Сыны мои. Я Вас воспитывал, искал приюта для Вас по чужим куткам вырастил Вас, отдал на защиту Родины, а мне сейчас 60-ти летнему старику с семьей приходится под заборами с маленькими детьми и бабушкой–старухой, которой 90 лет. Я сейчас нахожусь на улице, хату у меня забрали под кооперацию. Я просил, чтобы дали мне хату, мне дали какой-то хлев, а сейчас и хлев забрали и совсем на улице. Мне кажется нет такого закона, как сейчас поступают. Поступки местной власти по-моему зверски.
…

Каменец-Подольская область,
Красиловский район, село Галюнки Манценюк Панас.
[…]

ДАХм.О — Ф. П-487, оп. 4, спр. 439. — Арк. 10 — 11, 20 — 21, 82, 84.

№ 127
Доповідна записка кореспондента газети „Правда“ Г. Вовка секретарю ЦК КП(б)У Д. Коротченку про факти розкрадання хліба дітьми в колгоспах Кам’янець-Подільської області

29 липня 1946 р.

Во время поездки в Каменец-Подольскую область мне пришлось обнаружить многочисленные случаи хищений колхозного хлеба, в которых замешены дети. Колхозники сельхозартели имени Шевченко, в Солобовецком районе не держат пастуха для скота личного пользования. Скот пасут дети. Рано утром, выгоняя коров в поле, дети одевают через плечо сумки, сшитые будто бы по одному образцу и берут в них по куску хлеба. Днём и вечером, возвращаясь, домой, ребятишки приносят в сумках от трёх до пяти килограммов зерна.

Мы едем и видим, в небольшой долине пасутся коровы и около них бегают двое ребят, в сторонке на краю ячменного поля ходит мальчик. Сворачиваем с дороги и подъезжаем к ребятишкам. Заметив машину, мальчик, который бродил по ячменю пытается

бежать, но, потом, растерявшись, садится на межу, подбирает под себя сумку. Мы его поднимаем. В сумке оказывается несколько килограммов ячменя. Он натер его из колосков и вручную очистил. Это Коля Стецюк. У другого мальчика Вани Гуменного сумка пуста, но зато в небольшой фляжке, которую он бросил в траву, около трёх килограммов ячменя.

Дальше в долинке пасут скот четыре девочки — Дуся Гонта, Лена Родзинская, Ната Милая и Лена Шандакова. Завидев машину, они прячутся под бревенчатый мостик. Мы заставляем их выйти. У всех у них через плечо подвешены торбы. Коровы, оставлены без присмотра, бродят среди копен пшеницы. Подходим к копнам. Кругом валяются мятые, вымолоченные вручную колоски.

Председатель колхоза имени Шевченко т. Кисель, когда мы вручили ему сумку с зерном, взятую у Коли Стецюка, развёл руками: „Что делать просто не знаю. Сегодня за день я отобрал сумки у трёх ребят. У каждого было не меньше чем по пять килограммов зерна. Вчера судили 16-ти летнего парня Сегал. Он натаскал с поля одиннадцать снопов. Как с ребятами бороться — просто не знаю“.

Вот какой случай произошёл в колхозе имени Ленина, Ярмолинецкого района. Выехали мы с председателем колхоза т. Чавалах за село. Видим, по ячменному полю, что примыкает вплотную к колхозным постройкам, бежит мальчик и тащит большой сноп. Идём за ним, просим остановится. Мальчик бросает сноп и скрывается во дворе колхозника Малюк. Оказывается, отец мальчика невдалеке косит колхозный ячмень. Он связал сноп и вручил его мальчику, направляющемуся домой. Во дворе Малюка валяется сноп ячменя размятый и растрёпанный.

Таких фактов Каменец-Подольской области много. Дети крадут хлеб по прямому научению и при поддержке родителей. Расчёт у взрослых таков — если детей и поймают, то с них меньше спросу.

Все эти факты требуют к себе особого внимания не только потому, что расхищается большое количество зерна, но также ещё и потому, что у детей с малых лет воспитывается воровское отношение к общественной собственности, наносится ущерб моральным качествам будущих советских граждан.

Полагаю, что следовало бы потребовать от ЦК КСМ специальных мер по усилению работы среди колхозных детей. Самое целесообразное занять их сбором колосков. Имеет смысл для поощрения ребят выдавать им известное количество зерна за сбор колосьев.

Кроме того, необходимы особые меры для того, чтобы прекратить в колхозах пастьбу скота среди копен и по жнивью, пока с него не собраны колоски. В Каменец-Подольской области всюду пасут скот и гусей по хлебу. В колхозе XIII лет Октября Солобковецкого района, по жнивью, с которого только что убрали копны, пустили большой табун скота, а следом за ним, как бы в насмешку гоняют конные грабли, сгребают колоски. В колхозе Червона Зірка“, Смотричского района сгребли колоски, но валки не убрали. Председатель колхоза т. Флерос распорядился выгнать на это неубранное поле свиней, чтобы их подкормить.

Корреспондент „Правды“ Г. Вовк[1]

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 418. — Арк. 20-22. Копія. Машинопис.

Примітка.

1. Масове розкрадання збіжжя було спровоковане післявоєнним голодом. Посуха, яка охопила у 1946 р майже всі зернові райони України, зменшила валовий збір хліба у порівнянні з 1945 р. у 2-4 рази. Загалом загинуло 350 тис. га посівів. Але вище партійно-державне керівництво СРСР не звернуло уваги на руйнівні наслідки Другої світової війни та природної стихій. Для УРСР встановили хлібозаготівельний план у 340 млн. пудів зерна, який згодом збільшили до 362 млн. 750 тис. пудів. Неодноразові прохання М.Хрущова до Й.Сталіна знизити хлібозаготівельний план позитивного результату не дали. Див.: Марочко В. „Третій радянський": голод 1946-1947 років // Голод 1946-1947 років в Україні: причини та наслідки: Міжнародна наук. конференція, Київ, 27 травня 1997 р.– Київ-Нью-Йорк, 1998 . — С. 8-10, 16.

№ 128
Доповідна записка секретаря Березdівського райкому КП(б)У С. Коржа до Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У про масове розкрадання колгоспної власності

12 жовтня 1946 р.

Секретно

В результате абсолютно недостаточных мер борьбы с хищениям социалистической собственности со стороны прокуратуры и милиции, в результате малоопытности райпрокурора тов. Стержнева и следователя тов. Тищука, а также слабой дисциплины в органах милиции, и в результате частично враждебной агитации остатков Украинско-немецких националистов в районе развилося массовое хищение социалистической колхозной собственности.

Установлено, что в граничащих колхозах с Ровенской областью сёла Мухарив, Печиводы, Киликиев, Мирутин имелись случаи кражи сахарной свеклы целыми повозками. Кража картофеля, столовой свеклы и других сельскохозяйственных продуктов, приняло повальный характер и доже в отдельных случаях бригадирами полеводческих бригад колхозов.

Так, мною лично 11 октября 1946 года в колхозе им. Ленина с. Мухарив установлено, что еще 9 октября 1946 года с поля уворована повозка сахарной свеклы и на протяжении трёх дней (до моего приезда), участковый уполномоченный милиции тов. Полозов, председатель сельского совета и колхоза никаких мер не приняли.

В этом же колхозе больше половины урожая свеклы разворовано в том числе в краже с оружием участвовал истребок. Сторож, который охранял солому, за отказ отпустить соломы без выписки, был избит вилами. Имеется массовое хищение картошки.

Этого же числа в колхозе им. Ленина с. Печивод проверкой колхозниц, идущих с поля установлено, что из 6 проверенных колхозниц все шесть несли 17 штук сахарной свеклы и 25 кг картофеля.

Только в одного бригадира 3-й полеводческой бригады Гриценюка изъято уворованной 269 кг. И если бы я продолжал проверку всех идущих с поля колхозниц, то почти бы все были влечены в кражу.

В этом же колхозе днём был участковый милиции Полозов, и не каких мер не принял.

Будучи на поле, председатель колхоза Захарчук, бригадиры и сторожа также никаких мер не приняли. Подобные случаи имеют место в сёлах Кутки, Мирутене, Березлов, Горицы Плоска и в ряде других сёл.

Случаи массовых краж в районе сталисъ потому, что районный прокурор тов. Стержнев массу случаев дел по кражам не пустил в ход и не пресёк их явления с начала. Потерял веру в председателей колхозов и председателей сельских советов, и последние перестали подавать дела по кражам в райпрокуратуру.

Районная милиция и её начальник мало требует от участковых уполномоченных, слабо проверяет сторожевую охрану и в большинстве случаев ведут борьбу под нажимом райкома КП(б)У.

Мы неоднократно указывали тов. Стержневу, тов. Сотникову, слушали и на райкоме КП(б)У и видимо придётся решать о их партийности. Мы также сейчас принимаем срочные все зависящие от нас меры пресечения.

Я прошу: дать указание областному прокурору, начальнику областного управления милиции, потребовать по своей линии от райпрокуратуры и РО милиции оказать нам помощь в пресечении кражи вплоть до применения закона от 7-го августа 1932 года хищение социалистической собственности.

Секретарь Березовского РК КП(б)У С. Корж[1]

ДАХм.О — Ф. П-487, оп. 4, спр. 439. — Арк. 104-105. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Органи державної безпеки ретельно контролювали зміну настроїв населення під час голоду. Так, у спецповідомленні начальника УМДБ по Кам'янець-Подільській області Руденка Кам'янець-Подільському обкому КП(б)У вказувалося: „Совершенно секретно. В процессе цензуры корреспонденции гражданского населения Каменец-Подольской области в Красную Армию за период с 24 сентября по 10 октября с.г. из числа просмотренных писем в количестве 98 000 зарегистрировано 31 сообщение упаднического характера в связи с неурожаем. Ниже приводим ряд выписок из писем.

г. Гродно ПП. 76960 „К". Костюк И. М.: „24. IX. 46 г. Из колхоза на трудодень дали нам хлеба по 300 гр. Получили всего 20 кг, а заготовку государству за огород нужно отдать 24 кг., так что ещё из дома приходится отдать 4 кг, а есть будем землю. Для скота корму также не дают, т. к. не хватает для колхозной фермы. За что мы работали целое лето. Хоть болезнь, какая бы напала, чтобы народ не страдал. Плохое время подходит бедному народу". Каменец-Подольская область Плужнянский р-н с. Жибюнцы, Костюк А. А.

г. Кронштадт ПП. 10579 „Е". Андронов В. Е." 26. IX. 46 г. Дорогой сын придётся мне на старости лет погибать под забором, жизнь у нас не завидная, урожая не было и нет хлеба". Каменец-Подольская область Солобковецкий р-н с. Морозово Андронов.

г. Талин ПП. 2198 „Х". Задонный Н. С.: „25. IX. 46 г. Мама босая и сапог купить не на что. Нужно пастуху уплатить 206 р., а денег нет, жить нам плохо, а у некоторых людей уже, и есть нечего, видимо скоро нам смерть придёт т. к. и продавать нечего для того, чтобы купить хлеба". Каменец-Подольская область Городоцкий р-н с. Кузьмин Задонна В.

г. Старый Самбор Дрогобическая область П П. 73946. Чёрный И.: „26. IX. 46 г. Хлеб на трудодень выдали по 200 гр. Как жить и воспитывать детей дальше я себе не представляю. Прожить этот год

и смотреть на детей как они воспитываются, просто жить не хочется“. Каменец-Подольская область Меджибожский р-н с. Головинцы Чёрная О.
Хозяйственная ферма 372 ПП. 08617. Манзюк: „28. IX. 46 г. Переживаем большое горе т. к. хлеба выдали только по 100 гр. на трудодень. Мы получили 3 пуда и уже все съели, картошки нет, поросята подохли, есть одна корова и то корма нет. Наложили большие налоги, а платить нечем. Как подумаешь, то с ума сойти можно, где все это взять, хоть бы хлеба дали. Подходит зима — будем жить в холоде и голоде“. Каменец-Подольская область Деражнянский р-н с. Гатна Манзюк.
г. Житомир ПП. 06991 — А. Мельник К. П.: „4.X. 46 г. Хлеба у нас нет, дров нет, соломы также нет. Я сама болею, Сеня без ноги, а мать совсем не может ходить. Как жить не знаю, скоро ли уже будет конец“. Каменец-Подольская область Городоцкий р-н с. Панины Мельник Н. И.
г. Ново-Черкаск ПП. 03331. Демеюк Н. С.: „24. IX. 46 г. У нас в районе засуха, да ещё град всё выбил, так что кругом хорошо. На трудодни ничего не дали, ни зерна, ни фуража. Спасибо западным братьям, что кормят нас хлебом, если бы не они пришлось бы нам умирать“. Каменец-Подольская область Теофипольский р-н с. Фунча Иванюк.
г. Станислав ПП. 57233 Вершовой А. М.: „ 26. IX. 46 г. Жизнь с каждым днём становится хуже, потому что в этом году нет урожая, и нет хлеба и картофеля. Из колхоза получили по 400 гр. на трудодень только жита, а больше ничего. Подходит зима, куда деваться, что делать. Алёша твоя мать из колхоза совсем хлеба не получила.“ Каменец-Подольская область Летичевский р-н с. Марковцы Думенюк.
Молотовская область ст. Половинка п /я 5/302 Бондаревский: „3. X. 46 г. Дорогой брат мы сейчас живём очень плохо т. к. не имеем чего есть, и коровы нет. Проживём ли мы этот год или придётся пропасть с голоду.“ Каменец-Подольская область Ярмолинецкий р-н с. Татаринцы Бондаревский.
г. Батум ПП. 26772 Манюк: „ 26. IX. 46 г. Мы сидим голодные и раздетые, а подходит зима. Хата обвалились, требует ремонта. Для коровы корма нет. Я уже взялась за вязанье, чтобы не сдохнуть т. к. уже три недели сидим без хлеба. Дети ходят в школу рванные и босиком.“ Каменец-Подольская область Ч. Островский р-н ст. Наркевичи Пашкевич. Начальник управления министерства Госбезопасности по Каменец-Подольской области Руденко.“ Див.: ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 436. — Арк. 196-198.

№ 129

Лист секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенка секретарю ЦК КП(б)У Д. Коротченку про продовольчу допомогу

13 січня 1947 р.

Неблагоприятные метереологические условия лета прошедшего года (засуха, градобой), резко уменьшили урожай продовольственных культур области, а в южной группе районов — Орынинском, Каменец-Подольском, Ново-Ушицком, Старо-Ушицком и Миньковецком — значительная часть посевов в колхозах и на огородах колхозников погибла полностью.

В силу этих обстоятельств значительная часть населения сельской местности и особенно многодетные семьи погибших фронтовиков, дети-сироты, инвалиды Отечественной войны и граждане преклонного возраста, находятся в крайне тяжёлых материальных условиях.

Только по пяти южных районам проверкой установлено, что 8196 колхозных дворов с общим количеством населения 52369 душ, совершенно не имеют продуктов питания,

имевшийся у них скот, птица и другое имущество домашнего обихода распродано, в силу чего, абсолютное большинство населения из числа остронуждающихся в продуктах питания, не имеют источников для покупки продуктов на рынках.

В 36 колхозах указанных районов выявлено 186 человек колхозников опухших и 16 случаев смертности на почве недоедания. Аналогичные случаи, в несколько меньших размерах имеют место и в других районах области.

Обкомом КП(б)У принято ряд мер по изысканию продовольственных ресурсов внутри области. В декабре и январе месяцах изыскано разных зерноотходов, мучки 119, овощей (не могущих быть реализованными по нарядам) 73, сухого пищевого жома — 139 и пищевых отходов, субпродуктов пригодных для употребления в пищу 30 тонн.

За счёт этих продуктов оказана помощь остронуждающемуся населению, кроме этого, в данное время приступили к организации столовых в сельской местности.

Однако, изысканные нами продовольственные ресурсы являются минимальными, а возможности в области для дальнейшего изыскания продуктов питания крайне ограничены, в силу чего, мы не имеем возможности оказать помощи продовольствием остронуждающимся колхозникам, в то время как в этом есть исключительная необходимость.

В настоящее время по неполным данным в области насчитывается 165 тыс. человек колхозников, остронуждающихся в продовольственной помощи, и с каждым месяцем количество остронуждающихся резко увеличивается.

Для того, что минимально поддерживать существование нуждающихся колхозников продуктами питания, колхозов, пострадавших от стихийных бедствий, необходима продовольственная ссуда минимум — 500-600 тонн.

Прошу Вас, при распределении продовольственной ссуды, принять во внимание нашу просьбу.

Секретарь обкома КП(б)У А. Устенко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 633. — Арк. 11-12. Оригінал. Машинопис.

№ 130

Лист секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенка першому секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову про голодування населення

26 лютого 1947 р.

Совершенно секретно

В связи с засухой 1946 года создалось крайне тяжёлое продовольственное положение у сельского населения области. Колхозники абсолютного большинства районов испытывают большие продовольственные затруднения.

По поступившим данным райкомов КП(б)У и проведённой проверкой выявлено до 400 тысяч человек остронуждающих в продуктах питания, 14863 человека, в том числе 9659 детей, находятся в состоянии острой дистрофии, из которых 2685 человек госпитализированы. На почве недоедания умерло 165 человек, причём, случаи

дистрофии и смертности с каждой декадой увеличиваются, в то время как источники для изыскания продуктов питания внутри области крайне ограничены, в силу чего, не предоставляется возможным оказать продовольственную помощь из местных ресурсов.

Цены на рынках на продукты питания достигают баснословных размеров и в то же время покупная способность, особенно сельского населения пострадавшего от засухи упала до минимума.

Абсолютное большинство населения из числа остронуждающихся в продуктах питания, не имеют никаких источников для покупки продовольствия на рынках.

Особо угрожающее положение с продовольствием создаётся для колхозников южной группы районов. Так по Ново-Ушицкому району 10917 человек не имеют никаких продуктов питания, 553 человека в состоянии острой дистрофии, из которых 20 человек умерло.

В колхозе им. Ворошилова с. Ольховец этого же района 970 душ находятся в исключительно тяжёлом продовольственном положении, 120 человек в состоянии острой дистрофии, 5 человек умерло, 186 человек трудоспособных колхозников в колхозе не работают, уходят на поиски продуктов питания.

В Каменец-Подольском районе 21654 человек остронуждающих в продовольственной помощи, 1965 душ в состоянии дистрофии, 36 человек умерло, аналогичные факты имеют место и в других районах области.

В связи с создавшимися продовольственными трудностями, в районах области участились случаи грабежей, кражи скота, картофеля и другого продовольствия, а в отдельных сёлах кражи принимают массовый характер.

Зарегистрировано ряд случаев, когда отдельные граждане преднамеренно совершают кражи, чтобы их арестовали, так как арестованным отпускается по 300 грамм хлеба.

Область стоит накануне проведения массовых полевых работ — проведения весеннего сева. Создавшиеся продовольственные трудности, отрицательно будут сказываться на темпах и качестве сева, а также создаётся угроза жизни значительному количеству населения.

Объективно взвешивая все обстоятельства создавшихся продовольственных трудностей, прошу Вас при наличии возможности отпустить продовольственную ссуду для колхозов нашей области 600-800 тонн.

Секретарь обкома КП(б)У А. Устенко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 633. — Арк. 35-37. Оригінал. Машинопис.

№131

Указ Президії Верховної Ради СРСР про кримінальну відповідальність за крадіжку державного та громадського майна

4 червня 1947 р.

З метою встановлення єдності законодавства про кримінальну відповідальність за крадіжки державного і суспільного майна та посилення боротьби з цими злочинами, Президія Верховної Ради СРСР постановляє:

1. Крадіжка, присвоєння, розтрата або інше розкрадання державного майна — карається ув'язненням у виправно-трудовому таборі на строк від семи до десяти років з конфіскацією майна або без конфіскації.

2. Крадіжка державного майна, вчинена повторно, а рівно вчинена організованою групою (зграєю) або у великих розмірах — карається ув'язненням у виправно-трудовому таборі на строк від десяти до двадцяти п'яти років з конфіскацією майна.

3. Крадіжка, присвоєння, розтрата або інше розкрадання колгоспного, кооперативного або іншого громадського майна — карається ув'язненням у виправно-трудовому таборі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна або без конфіскації.

4. Крадіжка колгоспного, кооперативного або іншого громадського майна, вчинена повторно, а рівно вчинена організованою групою (зграєю) або у великих розмірах — карається ув'язненням у виправно-трудовому таборі на строк від восьми до двадцяти років з конфіскацією майна.

5. Недонесення органам влади про передбачену статтями 2 і 4 цього Указу крадіжку державного або суспільного майна, про яку достовірно відомо, що вона готується або вчинена,— карається позбавленням волі на строк від двох до трьох років або засланням на строк від п'яти до семи років.

Друкується за: Кримінальний кодекс УРСР. Державне видавництво політичної літератури УРСР. — Київ, 1950. — С. 113 — 114.

№ 132

Заява члена ревізійної комісії Проскурівського міськкому КП(б)У А. Балевої першому секретарю ЦК КП(б)У Л. Кагановичу про зловживання співробітника органів державної безпеки Б. Климовського

25 липня 1947 р.

Накануне войны на моё заявление о пытках Климовского в 1937-1938 гг. в Каменец-Подольском обкоме КП(б)У сказали: „Во время процесса Оболенского за издевательство над коммунистами во время их репрессии врагами народа, выделено отдельно дело о Климовском, будете на суде свидетелем." Наступила война, Климовский с женой и ребёнком жил в Сталинабаде. Погибло много хороших людей на фронтах. Вернулся снова к нам Климовский. Время изгладило былое, и он пробрался

на должность секретаря первичной парторганизации УМГБ и сколько раз не пыталась я в городской, областной парторганизациях напомнить о прошлом Климовского, никто этот вопрос не поднял на политическую высоту.

Подхалим Климовский пользуется доверием у нач[альника] облуправления тов. Руденко и никто не берётся за это дело.

В январе 1947 года думали снова Климовского избрать секретарём первичной парторганизации, (никто с критикой резкой не выступал), сто человек голосовали против, только полтора десятка за него. „Зажимщик“ Климовский не был избран (вместо партийного воспитания чекистов исключал их из партии, выносил выговора).

Я думала, что провал на выборах повлечёт изгнание Климовского из органов Госбезопасности (отольются волку людские слёзы), но оказалось, что Климовский пошёл на повышение — Завотделом назначили.

Дорогой Лазарь Моисеевич! Тяжело мне подробно описать все утончённые пытки, применяемые ко мне Климовским и врагом народа Жабревым. После того, как накануне празднования 20-летия Великого Октября, Климовский забрал у меня партбилет и арестовал. Много понадобится бумаги.

Не удалось им сфабриковать против меня дело. Никакие пытки не могли повлиять на меня так, чтобы я клеветала на себя. Просчитались гады. Моя дорогая большевистская партия меня освободила, отогрела и вернула самое дорогое мне в жизни партбилет. Напрасно Климовский и ему подобные пророчили гибель, и говорили: „Нам лучше 100 беспартийных освободить, чем одного коммуниста, у которого мы отняли партбилет.“

Если понадобятся подробные материалы я опишу.

Прошу допросить коммунистов, которые в 1937-1938 гг. были в таком же положении, как я: председатель Проскуровского горисполкома тов. Гомона, заведующего облсобезом тов. Крюкова, работника обкома КП(б)У тов. Сорочинского — они многое расскажут о Климовском. В редакции газеты „Радянська Україна“ завотделом писем тов. Сидоренко Константин Герасимович, тоже был в руках Климовского, пусть он откровенно расскажет о методах работы Климовского (как он издевался над ним).

В Проскурове работает нач[альника] облеспромхоза тов. Пасечник (муж замсекретаря Каменец-Подольского обкома КП(б)У по кадрам), его не успели тогда репрессировать. Но как над ним Климовский издевался вызывая его к себе! Пусть тов. Пасечник откровенно все опишет, и вы увидите, каким вредным следователем был Климовский, к честным людям.

В Москве живёт Сара Яковлевна Блюмберг, жена погибшего руководителя белорусских партизан (посмертно награждённого) Потомского, она расскажет, как до крови избивал Климовский её мужа, ведь мы несколько раз перед войной с женой Потомского слушали его тяжелые воспоминание о Климовском палаче.

Когда меня 31 декабря 1938 года освободили из под следствия, и я пришла за справкой, что следствие прекращено ко мне вышел расстроенный Климовский со словами: „Я Вашим следователем не был.“ Что я могла сказать перепуганному трусу? Я, гордо подняв голову сказала: „Тем хуже для Вас, значит Вы в угоду Жабреву

издевались надо мной, не будучи моим следователем.“ Так хотел выслужиться перед врагами народа Климовский.

Простите за стиль заявления, но мне так тяжело вспоминать о Климовском.

Адрес: гор. Проскуров, ул. Филенко № 1. А. Балева.

ДАХм.О. — Ф. П- 487, оп. 4, спр. 638. — Арк. 69-70. Копія. Машинопис.

Примітка.

1. Хмельницький обласний суд 2 вересня 1958 р. направив першому секретарю ЦК Компартії України М. Підгорному окрему ухвалу Президії суду на колишнього оперуповноваженого IV відділу УДБ УНКВС по Кам'янець-Подільській області члена КПРС Б. О. Климовського. В ній зазначалося, що за період з липня 1956 по серпень 1958 рр. на засіданнях було розглянуто 9 архівно-слідчих справ, слідство за якими провадив колишній оперуповноважений молодший лейтенант держбезпеки Климовський. За цими справами було притягнуто до кримінальної відповідальності 86 безневинних громадян, які безпідставно звинувачувалися у важких злочинах — зраді Батьківщини. З них 82 особи за рішенням „трійки“ УНКВС засуджені до розстрілу. Всі 86 осіб за постановою Хмельницького обласного суду реабілітовані, в тому числі 83 реабілітовані посмертно. Вивчення архівно-слідчих справ дозволило виявити кричущі факти зневажання і порушення норм ведення слідства. При розгляді справ Климовський застосовував заборонені методи ведення слідства, примушуючи громадян зізнаватися у належності до неіснуючих контрреволюційних націоналістичних організацій. Всі справи від початку і до кінця були сфальсифіковані, звинувачення осіб у кримінальних злочинах надумані. Зважуючи всі ці обставини та керуючись Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 серпня 1955 р., президія обласного суду постановила: „1. Довести до відома Хмельницького міського комітету КП України та Хмельницького обласного комітету КП України про грубі порушення і зневажання законності за період роботи в органах державної безпеки члена КПРС Б. О. Климовського.
2. Порушити клопотання перед Головою КДБ при Раді Міністрів СРСР Сєровим про позбавлення Б. О. Климовського державної пенсії, так як він отримує її незаслужено.“
Факти порушення соціалістичної законності Климовським додатково перевірялися КДБ при Раді Міністрів УРСР та Хмельницьким обкомом партії. Матеріали перевірки та окрема ухвала Хмельницького обласного суду від 16 серпня 1958 р. розглядалися 27 грудня 1958 р. на засіданні бюро Хмельницького обкому партії. Прийняте рішення, в якому зазначалося: „Враховуючи, що головні винуватці незаконних репресій громадян покарані, Б. О. Климовському за допущення порушень соціалістичної законності 1937-1938 рр. під час його служби в органах безпеки оголосити сувору догану із занесенням до облікової карточки“. За окремою ухвалою порушено питання про позбавлення його пенсії, яке розглядалося в Комітеті державної безпеки при Раді Міністрів СРСР. Див.: ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 24. спр, 4735. — Арк. 121 — 126; ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 78. — Арк. 109.

№ 133

Лист першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича секретарю Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенку про запобіжні заходи щодо діяльності „антирадянських елементів" під час хлібозаготівлі

1 серпня 1947 р.
Совершенно секретно

ЦК КП(б)У располагает данными о том, что остатки вражеских элементов из числа бывших кулаков, националистов, бывших немецких пособников, сектантов в ряде районов и колхозов Вашей области ведут враждебную агитацию, скрытый саботаж, а в ряде случаев проявляют активные действия, прибегая к террористическим актам против партийного, советского, комсомольского и колхозного актива.

Все эти враждебные действия антисоветских элементов направлены на срыв выполнения государственного плана хлебозаготовок. Известно, что успешная вывозка зерна зависит от временного обмолота и скирдования хлеба. Поэтому вражеские элементы путём антисоветской агитации, диверсий и террористических актов пытаются дезорганизовать работу молотильных агрегатов, работу по скирдованию хлеба, работу автомобильного и гужевого транспорта, создать препятствия в приёмке зерна на заготовительных пунктах, запутать учёт зерна, создавая условия для скрытия от государства хлеба, хищения и разбазаривания.

Отдельные враждебные элементы осмеливаются вести агитацию против выхода колхозников на работу, против выполнения дневных норм выработки, против хлебосдачи, скирдования, и обмолота, пытаясь этим нанести ущерб государству, колхозу и колхозникам.

Проводя антисоветскую агитацию, враждебные элементы прибегают к распространению анонимных писем, листовок, скрытых и открытых выступлений и др.

По Вашей области зафиксирован ряд вооружённых нападений на колхозы и совхозы с целью хищения хлеба. Такие факты имели место в селах Большой Скнит, Хоросток, Славутского района.

В селе Поповцы, Староконстантиновского района, совершено покушение на председателя сельсовета, члена ВКП(б) Собчук В. Преступниками оказались исключённый из колхоза за нарушение трудовой дисциплины Мартынюк и комсомольцы Ординат и Хомюк.

В Дунаевецком районе во время нападения на село Горчичное вооружёнными бандитами убит заведующий хозяйством колхоза тов. Беж и разбросаны антисоветские листовки, с призывом не сдавать хлеб государству.

В ночь на 19-е июля сего года в селе Поповцы Летичевского района, совершён террористический акт над председателем сельсовета Личманом. Убийцами оказались завхоз колхоза Повх и кладовщик Покало, расхищавшие хлеб и уличённые председателем в злоупотреблениях.

В селе Олешковцы Гвардейского района на должность председателя колхоза пробрался бывший немецкий пособник Белкот, который организовал вокруг себя группу

бывших кулаков и немецких пособников, совместно с ними пьянствовал, разбазаривал и расхищал колхозное имущество и саботировал мероприятия партии и правительства.

За последнее время участились случаи воровства и разбазаривания государственного хлеба со стороны не только злоумышленников, а и некоторых руководящих работников колхозов и организаций, подпавших под влияние враждебных элементов.

Имеет место, когда преступники, путём совершения диверсий, выводят из строя молотильные агрегаты, чем задерживают и сдачу хлеба государству.

20 июля в колхозе с. Яшковцы, Михайловского района, в момент обмолота хлеба в одном из снопов обнаружены деревянные палки и железная полуось.

Эти факты нельзя недооценить.

Враждебные элементы, хотя и лишены всякой поддержки среди колхозного крестьянства, однако, своей антисоветской агитацией, провокационными измышлениями, диверсиями саботажем и террористическими актами стремятся сорвать выполнение государственных заданий по хлебозаготовкам.

ЦК КП(б)У считает совершенно неправильным, когда обком КП(б)У не информирует ЦК КП(б)У о враждебных проявлениях в области. Все эти факты ЦК КП(б)У по специальному запросу получил от МГБ УССР, а не от обкома КП(б)У, больше того, ЦК считает, что эти факты не стоят в центре внимания обкома, что обком их не разбирал и вероятно многое из них не знает.

ЦК КП(б)У считает, что эти серьёзные недостатки являются результатом ограниченности в работе обкома и отсутствия должного внимания к политической стороне руководства всей жизнью области.

ЦК КП(б)У считает неправильным такое безразличное отношение к враждебным проявлениям, имеющих место в области, что это может привести к серьёзным ошибкам и недостаткам в руководстве хлебозаготовками, обмолотом и скирдованием.

1. ЦК КП(б)У считает необходимым провести более углублённую и систематическую пропагандисткою работу, которая прямо или косвенно, в зависимости от степени активности вражеских элементов, разоблачала бы этих врагов советского народа и сплачивала бы сельский актив, ещё сильнее укрепляла бы силы партии, советской власти для успешного выполнения плана хлебозаготовок.

В этой работе должны принять участие не только специалисты-пропагандисты, но и должны участвовать все коммунисты, комсомольцы, вся сельская интеллигенция, которые занимались бы политическим просвещением, укреплением производственной дисциплины и воспитанием высокого политического сознания у сельского населения.

Обком должен решительно бороться с фактами политической беспечности, благодушия и ротозейства многих сельских коммунистов, воспитывать у них чувство непримиримости к каким бы то ни было антигосударственным проявлениям со стороны открытых и скрытых саботажников и враждебных элементов.

Партийные и комсомольские организации должны регулярно собирать сельский и колхозный активы, колхозные собрания, разъясняя на этих собраниях задачи, стоящие перед колхозами по выполнению плана хлебозаготовок и всех сельскохозяйственных

работ, увязывая их общими задачами, стоящими перед советским народом в послевоенной сталинской пятилетке.

2. По отношению к открытым вражеским элементам партийные организации должны повести более решительную борьбу. Обком, горкомы, райкомы КП(б)У и первичные парторганизации должны разбирать каждый отдельный случай враждебного проявления и, в зависимости от степени активности этих проявлений, принимать необходимые меры: одних разоблачать, других исключать из колхозов, виновных лиц, занимающих руководящие посты, снимать с работы, активных вражеских элементов предавать суду.

3. Повести решительную борьбу с террористическими элементами. Каждый террористический акт должен быть расследован и результаты расследования должны обсуждаться на бюро обкома КП(б)У. Взять под контроль работу следственных и судебных органов, принять меры к быстрому разбору дел, связанных с террором, диверсиями и расхищением хлеба, расхищением государственной и колхозной собственности.

4. Тот факт, что многие преступники, совершающие саботаж, диверсии и террористические акты, остаются необнаруженными и не разоблачёнными, свидетельствует о неудовлетворительной работе многих районных отделов МГБ и МВД и слабом руководстве этими органами со стороны обкома и райкомов КП(б)У.

В особенности обратить внимание на то, что многие райкомы КП(б)У, обком и облуправление МГБ и МВД, в результате слабой работы районных органов МГБ и МВД особенно проявляется в организации профилактических мер и обезвреживании преступных элементов, пресечении их замыслов и действий.

5. Вы, как секретарь обкома партии, должны регулярно выслушивать начальников облуправлений МГБ и МВД, а начальники управлений МГБ и МВД должны Вас также регулярно информировать и по каждому случаю принимать меры, пресекающие антисоветскую деятельность враждебных элементов.

Опыт показывает, что там, где умело, сочетается партийно-политическая работа с необходимыми организационными мероприятиями, где коммунисты непримиримо относятся к недостаткам и смело, на основе большевистской критики и самокритики, вскрывает эти недостатки и ликвидирует их, там не только выполняются, но и перевыполняются государственные задания по хлебозаготовкам и все сельскохозяйственные работы.

Поэтому обком, райкомы КП(б)У и все партийные организации, каждый коммунист и комсомолец должны неустанно бороться за укрепление колхозного строя, оберегать государственную и колхозную собственность, беспощадно разоблачая всякие махинации враждебных элементов.

Необходимо неустанно разъяснять, что пока существует капиталистическое окружение, империалистические государства будут засылать в нашу страну шпионов, диверсантов и вредителей, будут всячески пытаться использовать остатки враждебных нам элементов внутри страны и что от каждого партийного, советского и комсомольского работника, от каждого коммуниста и комсомольца требуется большевистская бдительность и решительная борьба за интересы своего колхоза,

своего государства, своей советской социалистической Родины за выполнение задач, поставленных перед советским народом Великим Сталиным.

Секретарь ЦК КП(б)У Л. Каганович

ДАХм.О — Ф. П. 487, оп. 4, спр. 629. — Арк. 41-47. Оригінал. Машинопис.

№ 134

З листа секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенка першому секретарю ЦК КП(б)У Л. Кагановичу про заходи щодо боротьби з „антирадянськими проявами" під час хлібозаготівлі

9 серпня 1947 р.

Совершенно секретно

По состоянию на 1 августа 1947 года колхозы области сдали хлеба государству 5533836 пудов или 24,4% годового плана, это больше, чем в прошлом году на эту же дату на 2139740 пудов или 4,1%. […]

В ходе хлебозаготовок имеют место враждебные проявления, целью которых является сорвать выполнение государственных поставок хлеба, замедлить уборку и обмолот урожая.

Враждебные действия проявляются в расхищении хлеба, в умышленной порче уборочных машин, молотилок, в агитации, направленной против выхода на работу колхозников и сдачи хлеба государству, разбрасывании листовок и анонимных писем, содержащих угрозу партийно-советскому и колхозному активу, а также в прямых террористических актах.

В этом году воровство хлеба в колхозах области имеет большое распространение и особенностью является то, что хищение хлеба совершается группами колхозников и в крупных размерах.

26-го июля из колхоза им. Ворошилова с. Печески, Красиловского района была отправлена автомашина с хлебом в количестве 15,8 центнеров на пункт заготзерно. Старший по транспортировке хлеба колхозник Быков совместно с грузчиком Кушнир и шофером Мизидерским развезли хлеб по своим квартирам.

В Плужнянском районе в колхозе им. 18-го партсъезда группа из 5 человек — председатель сельсовета, бригадир молотильной бригады, весовщик, ночной сторож и другие в ночное время украли 180 кг. зерна.

27-го июля председатель колхоза им. Горького с. Немировцы Теофипольского района Якимович совместно с весовщиком МТС Луцык и кладовщиком Федотович ночью отправили от молотилки в склад колхоза 700 кг. пшеницы, из коих 480 кг. украли и перемололи на муку, а накладную на весь вес уничтожили. Произведённой ревизией склада обнаружены излишки зерна в количестве 19 центнеров.

28-го июля в колхозе „Спартак" Волочисского района вскрыта группа из 7 человек, которая при перевозке хлеба от молотильного тока до колхозного амбара похитила 395 кг. зерна.

В колхозе им. 1-го мая с. Хитрово Летичевского района ночной сторож Заболотный совместно с 2-мя рабочими маслозавода похитили 250 снопов пшеницы с колхозного поля.

Во всех перечисленных случаях преступники хищения были задержаны и преданы суду, изъятый хлеб при задержаниях возвращён колхозам.

Сначала уборки урожая органами МВД и прокуратуры вскрыты 1009 случаев хищения хлеба. Особенно большое распространение воровства хлеба наблюдается в южных районах области — Каменец-Подольском, Чемировецком, Орынинском, Смотрицком и других районах.

Под воздействием вражеской агитации и скрытого саботажа хлебопоставок государству за последнее время особенно имеют место порчи и поломок молотилки в ряде колхозов Михайловского, Красиловского, Базалийского, Дунаевецкого районов.

20-го июля в колхозе села Пилипы Красиловского района во время молотьбы ржи колхозницы Лыс Мария, Слободян Ольга, Дидюк Мария пытались произвести поломку молотилки путём закладывания в сноп железного болта. Поломка молотилки была предотвращена благодаря бдительности колхозницы Олендарук. Виновные в преднамеренной порче молотилки осуждены народным судом на срок от 3 до 6 лет лишения свободы.

2-го августа в колхозе им. Котовского, Базалийского района была выведена из строя молотилка путём закладки в сноп хромированного болта, в результате чего был разорван барабан. Ремонт молотилки занял одни сутки. Виновные не обнаружены.

В ночь на 8-е августа произошла поломка молотилки, путём закладывания железного прута в сноп у знатного машиниста области Никиты Гулеватого колхоза им. Котовского с. Чаньков Дунаевецкого района. Виновные пока не обнаружены, производится расследование. Молотилка восстановлена и продолжает работать.

Обком КП(б)У принимает меры через райкомы партии и сельские первичные партийные, и комсомольские организации по усилению охраны хлеба в колхозах путём замены сомнительных и не внушающих политического доверия сторожей, заведующих складами, старших на току и других ответственных лиц, имеющих дело с хранением хлеба, проверенными, честными колхозниками, коммунистами и комсомольцами. Увеличивается количество контрольных постов, производится контрольная проверка документации и веса отправляемого хлеба, как на ссыпные пункты, так и в хранилища колхозов.

Принимаются также меры по охране молотильных агрегатов от порчи и поломок путём тщательного подбора колхозников на ответственные участки работы, на молотилках, особенно работающих в качестве подавальщиков.

С момента разворота работы по молотьбе и хлебосдачи усилили свои действия подпольные организации ОУН и банды УПА. Кроме распространения листовок, призывающих колхозников не выходить на работу и препятствовать успешному ходу хлебозаготовок, бандеровцы и охвостье кулачества создают угрозу сельским активистам и совершают диверсионные и террористические акты[1].

12-го июля в селе Досин Славутского района бандиты пытались поджечь молотилку, но были обстреляны вооружённой охранной колхоза, в результате чего скрылись на территорию Ровенской области. Подобный факт отмечен 23-го июля в селе Большой Скнит того же Славутского района.

В ночь на 4-е августа группой бандитов одетых в смешанную воинскую форму в количестве 8-ми человек, из коих 4 вооружённых автоматами, в районе села Вачев, Славутского района была задержана автомашина, идущая с зерном на ссыпной пункт. Грузчики и шофёр с машины были сняты. 2 вооружённых бандита остались сторожить задержанных, остальные сели на автомашину и уехали в сторону Березdовского района. Автомашина через некоторое время возвратилась к месту задержания порожней. Зерно в количестве 16,5 центнеров было забрано бандитами.

25-го июля ночью банда УПА в количестве 7 человек верховых ворвались в село Хоросток, Славутского района. Произвела ограбление магазина Сельпо, забрала племенного жеребца из фермы, побила телефон в сельсовете, порвала портреты вождей партии и правительства и скрылась в сторону Ровенской области.

7-го августа ночью неизвестными лицами убит кладовщик колхоза с. Зелённые Куриловцы, Старо-Ушицкого района — Бутеря С. И. вблизи села, когда он направился к кладовой колхоза для отгрузки зерна на пункт заготзерно. Труп был обнаружен с нанесёнными ударами холодным оружием и ранением из огнестрельного оружия, заряжённым самодельной картечью.

В настоящее время отмечается передвижение боевки УПА из Скала-Подольского района Тернопольской области в районы нашей области. Активных действий не отмечено, кроме разбрасывания листовок с призывом к колхозникам не сдавать хлеб государству, в районах Орынинском, Дунаевецком, Миньковецком, Воньковецком. Подобные листовки разбрасываются по сёлам Славутского и Березdовского районов.

Для ликвидации указанной выше группы и выявления ОУНовского подполья в районы командирована оперативная группа работников Управления МГБ во главе с заместителем начальника Управления тов. Чёботовым.

Сельские активисты в ряде районов области всё чаще начинают получать анонимные письма с угрозой расправы с ними, если они не будут препятствовать выполнению плана хлебопоставок.

Бюро обкома партии 7-го августа заслушало доклады начальников Управлений МГБ и МВД о враждебных проявлениях, направленных против хлебозаготовок и борьбе с ними.

Следует отметить, что органы МГБ и МВД недостаточно активно работают в деле раскрытия намерений вражеских элементов, чтобы пресечь их своевременно и не допустить к исполнению диверсионных и террористических актов. Агентурно-осведомительная сеть на решающих участках уборки, обмолота урожая и хлебосдачи развернута недостаточно, что лишает органы безопасности своевременно и полностью изымать враждебно-преступный элемент.

Бюро обкома КП(б)У, отметив неудовлетворительную работу органов государственной и общественной безопасности, поставило перед ними конкретные задачи в деле своевременного выявления враждебных элементов и борьбы с ними и потребовало, чтобы путём регулярной информации руководителей обкома и райкомов КП(б)У о враждебных проявлениях, последние могли принимать необходимые меры по предотвращению вражеских действий и поднятию активности сельских коммунистов и актива для борьбы с ними.

На совещании секретарей райкомов КП(б)У, проведенном 6-го августа, был также обсуждён вопрос о враждебных проявлениях, направленных на срыв хлебозаготовок и мерах борьбы с ними, путём усиления партийно-политической работы и поднятия активности сельских коммунистов и комсомольцев на быстрейшее окончание хлебозаготовок.

Секретарь обкома КП(б)У А. Устенко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 633. — Арк. 132 — 138. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Бойові акції підрозділів ОУН-УПА продовжувалися протягом всього 1947 р. У директивному листі Кам'янець-Подільського облвиконкому, Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У та УМВС по Кам'янець-Подільській області щодо організації боротьби з „бандитизмом" від 22 жовтня 1947 р. відзначала ріст кількості нападів боївок УПА. Однак місцеві керівники кваліфікували їх як „бандитські" чи „кримінальні." „Совершенно секретно. […] За последнее время на территории отдельных районов области в результате проявленной беспечности отдельных районных руководителей к организации групп охраны общественного порядка, были допущены дерзкие проявления банд оуновского подполья случаи грабежей и убийств. В таких городах и районах области, как Шепетовка, Каменец-Подольский, Славута, Волочисск, Чёрный Остров, Новая Ушица, Старая Ушица, Орынин и Смотрич, имеет место рост уголовной преступности. Примерами таких дерзких проявлений могут являться такие факты:

18. IX. 1947 г. в селе Чехули Базалийского района банда УПА в количестве 12 чел., пользуясь отсутствием надлежащей охраны, совершила ограбление склада колхоза им. Дзержинского и забрав с собой 208 кг мёда и 1171 кг муки — безнаказанно скрылась никем не преследуемая.

13. IX. 1947 г. в 9 час. 30 мин. вечера в селе Гладки Волочисского района вооружённая группа в количестве 4-х чел., возглавляемая нелегалом Лещуком, совершила ограбление 2-х колхозных лошадей и магазина сельпо, откуда взяли товаров на сумму 2850 рублей. Эта же группа лиц никем не преследуемая несколько часов в селе Березина, Чёрно Островского района совершила ограбление продуктов колхозного магазина и квартиры кладовщика колхоза Франчука.

22. IX. 1947 г. в селе Красноставцы Орынинского района на почве классовой мести, из огнестрельного оружия убит член ВКП(б) Бучек И. Н. Убийцами оказались бывшие кулаки Головатюк и Илько.

15. X. 1947 г. в селе Жабенцы, этого же района, вооружённая банда в количестве 6 чел, пользуясь плохой постановкой охраны, ворвалась в здание сельсовета, разбила телефонный аппарат и железный ящик с документами, после чего скрылись никем не преследуемые.

15. X. 1947 г. в селе Нетишино Славутского района в своей квартире, через окно пятью выстрелами тяжело ранен на почве классовой мести партизан Отечественной войны Бондаренко Г. Г., недалеко от квартиры которого обнаружены ОУНовские листовки антисоветского содержания. Банда орудуя в селе продолжительное время, безнаказанно скрылась.

16. VIII. 47 г. банда „УПА" в количестве 5 чел. в селе Немиренцы Теофипольского района в результате отсутствия надлежащей охраны совершила ограбление магазина сельпо и изорвали портреты руководителей Советского правительства, также скрылись безнаказанно.

В сентябре 1947 года, в ряде сёл Шепетовского района, были отмечены дерзкие ограбления квартир колхозников в отдельных случаях с нанесением огнестрельных ранений потерпевшим. Неудовлетворительную работу по борьбе с бандитско-уголовным элементом следует объяснить

не только слабой работой отдельных органов МВД и милиции, но и крайней недостаточной помощью органам со стороны партийных и советских организаций. В отдельных районах крайне плохо поставлена организация групп охраны общественного порядка и руководителя их видимо забыли свою личную ответственность за этот весьма важный участок работы. Пора уже понять, что охрана государственной и колхозно-кооперативной собственности и создание спокойной обстановки в городах и сёлах есть важнейшая задача каждого партийного и советского руководителя.

Исходя из этого НЕОБХОДИМО:

1. Обязать всех руководителей хозяйственных и колхозно-кооперативных организаций, организовать надёжную охрану, в первую очередь, обратив особое внимание на охрану скотоферм, складов колхозов с посевным зерном, мест хранения фуража, пунктов заготзерно и других мест хранения товарноматериальных ценностей.
2. Созданную охрану вооружить гладкоствольным и нарезным оружием, приводя её в состояние боевой готовности на случай необходимого задержания грабительских групп и уголовного элемента.
3. Мобилизовать общественность городов, райцентров и населённых пунктов для несения повседневной охраны, в особенности в ночное время и проверки сторожевой охраны, этим самым оказывая действенную помощь органам МВД и милиции в деле борьбы с уголовной преступностью.
4. Периодически заслушивать на бюро ГК и РК КП(б)У начальников органов МВД и их заместителей, по вопросу состояния охраны в колхозах и других хозяйственных организациях и в отношении тех руководителей, которые будут безответственно относиться к этому делу, принимать необходимые меры партийного воздействия.

В основу всей проводимой работы по обеспечению охраны объектов государственной и колхозно-кооперативной собственности на период подготовки и проведения выборов в местные Советы депутатов трудящихся, а также празднования 30-й годовщины Великой Октябрьской Социалистической революции, взять постановление Облсовета депутатов трудящихся № 8 от 27 мая 1947 года и письмо Обкома, Облисполкома и УМВД от 9.XII. 1946 г. № 538/С.

Начальникам ГО и РО МВД мобилизовать весь личный состав на проверку несения службы сторожами и работы групп общественного порядка.

Ещё раз подчёркиваем о необходимости со всей серьёзностью отнестись к вопросу организации охраны. Таким образом, суммой всех мероприятий создать условия, исключающие возможность бандитско-уголовных проявлений, обеспечив спокойную обстановку и личную безопасность граждан для их мирного созидательного труда на благо нашей Родины, накануне таких чрезвычайно важных политических событий.

Председатель исполкома
облсовета депутатов трудящихся
Каменец-Подольской области А. Ковбасюк

Секретарь Каменец-
Подольского обкома
КП(б)У А. Устенко

Начальник управления МВД
Каменец-Подольской области полковник И. Кудряков

Див.: ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 641. — Арк. 47-51.

№ 135
З доповідної записки секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенка в ЦК ВКП(б) про настрої населення

1 вересня 1947 р.

[…] Наряду с этим, следует указать, что есть районы и колхозы, которые получили и низкий урожай. Колхозы Бережковского района в среднем получают урожай зерновых по 30 пудов. Причиной получения столь низкого урожая является плохая агротехника и уход за посевами, которые допущены в районе. Увеличение площадей под посевами проса (ввиду отсутствия других зерновых семян) встретило некоторое скрытое сопротивление. Из 3360 гектаров посева проса, осталось не прополотого до 1800 гектаров. Под воздействием враждебных элементов среди некоторой части колхозников выражалось настроение, что советское правительство продало необходимое для страны зерно другим государствам, а сейчас заставляет колхозы сеять просо.

Враждебная агитация под воздействием украинско-немецких националистов ведётся, главным образом, против колхозов и хлебозаготовок.

Приводим некоторые высказывания.

Бачук К. И. (колхозник с. Немиринцы Теофипольского района). „Работать в колхозе не нужно, все равно ничего не получим. Хлеб можно заработать только в Западной (имеются в виду западные области Украины), так как там крестьяне живут единолично… Америка заявила коммунистам, чтобы они ушли с Украины, по этому они стараются весь хлеб вывезти, а потом и сами уйдут."

Гуценный А. И. (колхозник с. Курники Волочисского района). „Колхозы нам не нужны, так как через них мы голодаем. Не было колхозов, и мы были с хлебом."

Возюк Я. Д. (учитель с. Степановка Белогорского района). „Учителем работать не буду. Еще не известно — устойчива ли советская власть, и набивать детям в голову всякую глупость я не стану. Мы воевали за жизнь, а не за голод. Почему в западных областях нет трудностей как у нас? Потому, что там нет колхозов. Стоит сделать, чтобы у нас не было колхозов и жизнь будет лучше".

Соломонов П.Е. (заведущий хозяйством колхоза „Колос" Теофипольского района). „Советская власть дает медали, чтобы поднять трудовую дисциплину в колхозах, но их кушать не будешь. Вот если бы распустили колхозы, то жить единолично было бы лучше".

Езерский А. Л. (инспектор госбанка г. Каменец-Подольский). „Урожай в этом году хороший, но Советский Союз должен помогать тем государствам, которые отказались участвовать в Парижской конференции. Следовательно, колхозникам и нам на улучшение жизни надеяться не следует. Разве Сталин не видит, как живут колхозники? Весь хлеб пойдёт государству и на семена, а колхозникам дадут по 200-300 грамм на трудодень и всё."

Враждебные действия, направленные против хлебозаготовок выражаются в расхищении хлеба, умышленной порче молотилок, в агитации против выхода на работу и сдачи хлеба государству, в угрозах по адресу сельского актива.

Особенностью является то обстоятельство, что хищение хлеба носит характер не единоличный, а групповой, по сговору и в крупных размерах.

Приводим наиболее характерные данные. В колхозе им. Ворошилова с. Печески Красиловского района, старший по транспортировке зерна Быков (кандидат партии) совместно с грузчиком и шофёром украли 15,8 центнеров хлеба, используя ошибку приёмщика пункта „Заготзерно", который до этого выдал квитанцию, где ошибочно указал больший вес против фактически сданного на 10 центнеров.

В колхозе им. 18-го партсъезда Плужнянского района группа из 5-ти человек, в которую входили председатель сельсовета, бригадир молотильной бригады, весовщик, ночной сторож, украли 280 килограмм.

В колхозе им. Горького Теофипольского района председатель колхоза Якимович, совместно с весовщиком МТС и кладовщиком колхоза ночью отправили от молотилки в склад 700 кг пшеницы, из которой украли 480 кг, а накладную на весь вес уничтожили. При ревизии колхозного склада обнаружены излишки зерна 19 центнеров.

Сначала уборки урожая органами МВД и прокуратуры вскрыто свыше 1000 случаев хищения хлеба. Во всех случаях задержанный хлеб передан колхозам, а виновники привлечены к уголовной ответственности.

Под воздействием вражеской агитации и скрытого саботажа хлебопоставок государству, во многих колхозах области, особенно в Красиловском, Березdовском, Михайловском, Базалийском, Дунаевецком районах, имели место умышленные порчи и поломки молотилок, путём закладывания железных предметов в снопы, из-за чего разбивали барабаны молотилок.

Многие сельские активисты в ряде районов (Меджибожский, Летичевский, Миньковецкий) получают анонимные письма с угрозой расправы с ними, если они не будут препятствовать выполнению плана хлебопоставок.

Обком партии, в целях ликвидации и преодоления всех этих препятствий, через райкомы, первичные партийные и комсомольские организации принял ряд мер. Усилена охрана хлеба путём замены, честными и проверенными колхозниками, сомнительных и не внушающих доверия сторожей, зав. складами, старших на току и других лиц, имеющих дело с хранением и транспортировкой зерна. Увеличено количество контрольных постов, производящих контрольные проверки документации и веса, отправляемого хлеба. Приняты меры по охране молотильных агрегатов, путём тщательного подбора колхозников на ответственные участки по обслуживанию молотильных агрегатов и в первую очередь подавальщиков снопов и барабанщиков.

Приняты также меры по усилению партийно-политической работы среди колхозников, рабочих и служащих.

Секретарь обкома КП(б)У А. Устенко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 632. — Арк. 114 — 117. Оригінал. Машинопис.

№ 136

Витяг з доповідної записки секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенка в ЦК КП(б)У про виконання Указу Президії Верховної Ради СРСР від 21 лютого 1948 р. „Про виселення з Української РСР осіб, що злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя"[1]

2 квітня 1948 р.

С получением Указа и постановления ЦК КП(б)У от 5-го марта, в обкоме партии было проведено заседание бюро с участием ответственных работников, на котором были зачитаны и обсуждены указанные документы.

Указ и постановление ЦК КП(б)У в день получения обкомом КП(б)У направлены во все районы области и через 1-2 дня были получены на местах.

19-го марта проведено инструктивное совещание первых секретарей райкомов КП(б)У и председателей райисполкомов, на котором зачитаны эти важнейшие документы и обсуждён порядок проведения их в жизнь.

Для оказания практической помощи райкомам КП(б)У и непосредственного участия в подготовке и проведении общих собраний колхозников, 19-го марта в каждый район командированы члены бюро и ответственные работники обкома КП(б)У и облисполкома.

После предварительной проверки в обкоме КП(б)У списков и материалов, представленных райкомами КП(б)У на лиц, подлежащих выселению, с 21-го марта партийные организации приступили к подготовке и проведению общих собраний колхозников.

В колхозах, где проводились общие собрания колхозников по обсуждению Указа, были проведены закрытые партийные собрания, на которых коммунисты ознакомились с указом и постановлением ЦК КП(б)У от 5-го марта, а также обсуждены кандидатуры, подлежащие выселению.

Перед началом общих собраний колхозников проводились совещания сельского актива, на которых зачитывался Указ, и обсуждались лица, подлежащие выселению.

В отдельных случаях на партийных собраниях и совещаниях сельского актива частично были отведены кандидатуры, ранее намечавшиеся к выселению, и вместо них были выдвинуты новые.

Так, например, в колхозе им. Коминтерна Полонского района, первоначально было намечено для выселения 12 человек, из них на партийном собрании колхозного актива отведено 4 человека и выдвинуто новых 3 человека.

В соответствии с решением ЦК КП(б)У, райкомы партии начали проведение в жизнь Указа Президиума Верховного Совета СССР от 21-го февраля 1948 года, в первую очередь, в небольшом количестве колхозов, которые наиболее подвержены разлагающему влиянию лиц, злостно уклоняющихся от трудовой деятельности в колхозах и ведущих антиобщественный, паразитический образ жизни.

На 31-ое марта 1948 года в 76 колхозах по 33 районам проведены общие собрания колхозников по обсуждению Указа, на которых вынесено приговоров о выселении 450

человек, из них женщин 230, предупреждено 284 человека, которые на собрании колхозников признали свою вину и дали письменные обязательства честно трудится в колхозе и в течение установленного срока своим трудом и безупречным поведением доказать искренность своего раскаяния.

По состоянию на 1-ое апреля облисполкомом рассмотрено 301 общественный приговор, из них утверждено 296 и отменено необоснованностью применения Указа по 5.

В результате тщательной подготовки к проведению общих собраний колхозников, мобилизации коммунистов и комсомольцев и правильно организованной работы с колхозным активом, проведённые собрания во всех колхозах прошли при организованной явке и высокой активности колхозников.

В одном лишь колхозе имени Кирова Виньковецкого района собрание прошло неудовлетворительно. Недостаточная подготовка актива к собранию послужила причиной того, что при голосовании за выселение намеченных лиц, приняло участие менее 2/3 общего количества колхозников, присутствовавших на собрании.

Как только стало известно обкому КП(б)У о неудовлетворительном проведении собрания в этом колхозе, были приняты меры к исправлению допущенной ошибки. На место были командированы два члена бюро обкома КП(б)У, которые после проведения работы с активом, успешно провели повторное собрание колхозников и обеспечили активное участие колхозников, как в обсуждении кандидатур, подлежащих выселению, так и в единодушном вынесении им общественного приговора в соответствии с Указом.

Факт неудовлетворительного проведения собрания колхозников был предметом обсуждения в ЦК КП(б)У и на виновных лиц за плохую подготовку собрания по обсуждению и применению Указа были наложены партийные взыскания. […]

На собраниях колхозники выносят приговоры о выселении тех, кто уклоняется от трудовой деятельности в колхозе и ведёт паразитический образ жизни.

В колхозе имени Петровского, Михайловского района, колхозники вынесли приговор выселить за пределы Украинской ССР:

1. Шайда Алексей Петрович, 1941 года рождения, беспартийный, украинец, женатый, имеет на своём содержании 3 человека семьи, в армии служил с 1944 по 1945 год, в колхозе состоит с 1930 года. Шайда А. П. в 1937 году был осуждён на два года за хулиганство и срыв общего собрания колхоза. В настоящий момент плохо относится к работе, не вырабатывает минимума трудодней. В 1947 году выработал 119 трудодней и, работая на постоянной работе по уходу за скотом, довёл скот до плохого состояния, за что был снят с работы, а в 1948 году не имеет ни одного трудодня. Шайда систематически занимается кражей колхозного добра. В июле 1946 года подкопал стену в доме Ковальчук с целью воровства, за что был осуждён на два года. Занимается враждебной агитацией, ко всем проводимым политическим и хозяйственным кампаниям относится враждебно.

2. Шаблевский Фёдор Ефимович, 1900 года рождения, украинец, беспартийный, по соцпроисхождению из крестьян-середняков, женатый, семья состоит из 3-х человек, в личном пользовании имеет корову, свинью, домашнюю птицу, дом, усадьбу в 0,40 га. В 1930 году Шаблевский вступил в колхоз, но к работе относится плохо, занимался

воровством лошадей, за враждебную агитацию осуждён на 5 лет. В 1947 году возвратился в село Баламутовку и продолжает заниматься враждебной агитацией. Очень часто собирает тайные собрания. Таким образом, Шаблевский всю свору, занимающуюся враждебной агитацией, группирует вокруг себя. В 1947 году Шаблевский выработал 120 трудодней, а в 1948 году — 3.

В колхозе имени Ворошилова, Полонского района:

1. Рыпскую Анастасию Федотовну, 1908 года рождения, в 1946 году выработала 55 трудодней, в 1947 г. была осуждена за невыработку минимума трудодней. В 1935 году была репрессирована и вернулась обратно во время немецкой оккупации. Муж её бежал вместе с немцами во время освобождения района Советской Армией. Рыпская ведёт разлагательскую работу в колхозе.

2. Полищук Валентину Ивановну, 1902 года рождения, членом колхоза является с 1932 года, к работе относится плохо. В 1946 году выработала 2 и в 1947 г. 1 трудодень. Имеет дом, корову, 0,60 га приусадебной земли. В 1935 муж был репрессирован и вернулся во время немецкой оккупации, сын при немцах был полицаем.

3. Гливинскую Марию Ивановну, 1902 года рождения, член колхоза с 1935 года, в 1946 году выработала 42 трудодня и в 1947 году — 34, была судима за не выработку минимума трудодней, спекулирует продуктами и промтоварами, ведёт разлагательскую работу в колхозе.

4. Король Анну Викентьевну, 1910 года рождения, в 1946 году выработала 59 и в 1947 году — 44 трудодня. Живёт за счёт своего приусадебного участка размером 0,60 га и спекуляции промтоварами. Разлагающе действует на колхозников, подрывает трудовую дисциплину в колхозе.

В колхозе имени Менжинского Чемировецкого района:

1. Калабаню Феодору Ивановну, рождения 1903 года, физически здоровая, числится колхозницей, имеет огород 0,40 га, корову, свинью, птицу, пользуется всеми льготами колхозников, а на работу не ходит. В 1945, 1946 и 1947 гг. не выработала ни одного трудодня, занимается перепродажей спирта, привозимого с Западной Украины. Её муж в период немецкой оккупации был лесником, после освобождения Украины от немецких захватчиков в колхозе не работал и уже не числится колхозником, проживает в Западной Украине, скупает там спирт, а его жена Калабаня Феодора Ивановна вместе со своей дочерью продают этот спирт в с. Бондаровка.

2. Калабаню Брониславу Григорьевну (дочь Калабани Феодоры Ивановны), рождения 1926 года, физически здорова, в 1945 году и в 1946 году совершенно не работала в колхозе. В конце 1946 года стоял вопрос об исключении её из колхоза и передаче усадьбы в колхоз, но этот вопрос не был доведён до конца. В целях сохранения усадьбы и льгот, представляемых колхозникам, а также прикрытия своей спекулятивной деятельности Калабаня Б. Г. стала создавать видимость работы и в 1947 году выработала 74 трудодня, но на работу выходила тогда, когда она находила нужным и только на лёгкие работы, в основном занималась совместно с матерью спекуляцией.

3. Черную Павлину, рождения 1915 года, в 1945/46 годах не выработала ни одного трудодня, в 1947 году 18 трудодней, имеет огород 0,40 га, корову, птицу, пользуется льготами, представляемыми колхозникам, систематически варит мыло и

продаёт на рынке. Занимается самогоноварением. Муж Чёрной осужден за воровство хлеба на пункте „Заготзерно." О Черной ставился вопрос об исключении её из колхоза.

25-го марта на бюро обкома КП(б)У были заслушаны сообщения всех представителей обкома и членов бюро, принимавших участие в проведении собраний в колхозах, сделан подробный разбор проведённой работы и принято постановление бюро обкома КП(б)У по итогам проведённых первых собраний колхозников по обсуждению Указа Президиума Верховного Совета СССР от 21февраля 1948 г.

В решении бюро обкома КП(б)У отметило, что, при проведении собраний колхозников по обсуждению Указа, в отдельных колхозах имели место существенные недостатки и отрицательные явления. Некоторые коммунисты не активно выступали против лиц, подлежащих выселению, и не помогали разоблачать их на собрании, перед колхозниками.

В парторганизации колхоза „10-ти річчя Жовтня" Черно-Островского района из 12-ти коммунистов на собрании колхозников выступило только 6, причем, выступления некоторых были общими, без названия определённых лиц, подлежащих выселению. Секретарь парторганизации т. Романович голосовал не смело, а коммунист Сержант за выселение двух лиц не голосовал.

В селе Сатановка Сатановского района на собрании из 8-ми коммунистов выступило только 4, остальные не выступали, объясняя тем, что доводов приведено было достаточно, а голосование показало единодушие колхозников.

На собрании партийной организации колхоза „Коммунар", Волочисского района из 5-ти коммунистов трое (Шемерда, Грех, Войтюк) отказались назвать конкретных лиц, к которым следовало бы применить Указ, мотивируя тем, что они слабо знают односельчан.

В отдельных колхозах оказались политически незрелыми комсомольские организации и роль комсомольцев при проведении колхозных собраний мало заметной.

Мало изученным оказался актив со стороны районных руководителей. Собрания показали, что некоторые, числящиеся в активе товарищи, на собраниях не выступали и не помогли разоблачить жуликов, спекулянтов, подлежащих выселению. И, наоборот, некоторые честные колхозники, не числящиеся в активе, по несколько раз выступали с яркими примерами изобличения паразитов, чем активно помогли единодушному вынесению приговоров о выселении.

В колхозе „Червоний партизан" Шепетовского района, были отведены кандидатуры, намеченные к выселению — две по случаю болезни и 1 — нетрудоспособный.

В колхозе им. XVIII-го партсъезда Сатановского района была отведена кандидатура колхозницы, которая в прошлом была передовой звеньевой, после войны работала заведующей животноводческой фермой и обожгла руку, сейчас работает сборщиком яиц. Выдвигалась потому, что муж спекулянт, а она в 1947 году в колхозе не работала.

В Славутском, Волочисском и Ярмолинецком районах к колхозникам, уклоняющимся от честного труда, на собраниях не делались предупреждения, а в Теофипольском и Изяславском районах не брались письменные обязательства.

Указ Президиума Верховного Совета СССР являлся могучим средством укрепления трудовой дисциплины и подъёма трудовой активности широких колхозных масс на селе. […]

В связи с тем, что на работу начали выходить большие массы колхозников, в ряде колхозов наблюдалась нераспорядительность бригадиров, председателей и правлений колхозов по определению на работы всех являвшихся колхозников.

Этот недостаток своевременно замечен обкомом КП(б)У и даны соответствующие указания районным партийным и советским органам по принятию мер упорядочения организации в колхозах труда и обращено внимание на то, чтобы максимум колхозников были использованы на работах, связанных с окончанием подготовки к севу и подкормке озимых посевов.

29-го марта обкомом КП(б)У проведено совещание секретарей райкомов КП(б)У по обмену опытом в вопросах подготовки и проведения общих собраний колхозников по обсуждению Указа и организации массово-политической работы среди колхозников, направленной на укрепление трудовой дисциплины в колхозах и правильную организацию труда колхозников.

Секретарь обкома КП(б)У А. Устенко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 806. Арк. — 47-60. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Ініціатором Указу був перший секретар ЦК компартії України М.Хрущов, який вважав, що жорсткі репресивні заходи змусять колгоспників активніше працювати. Об´рунтовуючи власну ініціативу, він звернувся до історичного досвіду: „У царській Росії, — писав він, — був закон, згідно з яким селянські общини могли виносити вирок про висилання з села осіб, „дальше перебування яких у цьому середовищі загрожує місцевому добробуту і безпеці“ (Свод Законов Российской Империи, т.1Х, ст.683). Зрозуміло, — продовжував М.Хрущов, — що цей закон захищав приватну власність і був направлений проти людей, соціально небезпечних для царсько-поміщицького ладу. У наш час варто було б для посилення охорони соціалістичної власності вивчати закон, який надає право загальним зборам виносити вироки про виселення за межі республіки найбільш небезпечних, антигромадських і злочинних елементів, що вперто не бажають прилучатися до суспільнокорисної праці“. Див.: Попов В.П. Неизвестная инициатива Хрущева (О подготовке указа 1948 г. о выселении крестьян) // Отечественные архивы. — 1993. — № 2. — С. 35–36.

№ 137
Виступ секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенка на нараді секретарів райкомів КП(б)У та начальників райвідділів МВС про виконання Указу Президії Верховної Ради СРСР від 21 лютого 1948 року „Про виселення з Української РСР осіб, що злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя“

13 квітня 1948 р.

Тов. УСТЕНКО. Начнём, товарищи, совещание. Первым вопросом у нас будет вопрос — как применяется Указ президиума Верховного Совета СССР от 21-го февраля о выселении из Украинской республики лиц паразитического поведения. Мы

уже по этому вопросу неоднократно собирались с секретарями райкомов КП(б)У и председателями райисполкомов, обменивались опытом, какой мы имели за этот период времени, однако, и на сегодня есть необходимость обсудить ещё несколько новых моментов в осуществлении столь важного мероприятия.

Первое — по указанию товарища Хрущёва вносятся изменения в сроках проведения этого Указа. Мы в начале ориентировали на то, чтобы закончить его в апреле обсуждением во всех колхозах области. Сейчас Центральный комитет партии нам подсказал, что целесообразнее будет растянуть обсуждение Указа или, вернее, применение Указа в колхозах на апрель, май, июнь месяца, вплоть до уборки.

Имеется ввиду это мероприятие осуществить в такой длительный срок потому, во-первых, что качественная подготовка самих собраний требует затраты очень большого количества времени, сил и, естественно, что руководство районов отвлекается, если изо дня в день проводит собрания, от основных задач, стоящих перед районом, особенно в посевную кампанию.

Во-вторых, чтобы не свести это важнейшее мероприятие к какой-то скоро проходящей кампании — отшумели в апреле во всех колхозах, и положение дальше остаётся по-старому.

Вот эти моменты мы передали секретарям райкомов партии и просили на данное совещание привезти график новый проведения собраний с тем, чтобы растянуть на апрель, май и июнь месяцы — до начала уборки. Я думаю, что товарищи секретари райкомов партии привезли такие материалы. Они должны быть составлены с учётом наличных сил в районе, способных проводить эту работу. Не так, конечно, делать, как некоторые районы, в данном случае тов. Лындин проводил, что мало проинструктировал заведующего финотделом, мало его подготовил и тот, если бы не подоспела товарищ Пасечник, скомкал бы всё. Или посылают таких товарищей, или же идут все на одно собрание — секретарь первый, второй, председатель райисполкома и начальники органов МГВ и МВД. Таким образом, получается уж слишком сильный „кулак“, непроизводительная затрата сил наших.

Я думаю, что график будет составлен с учётом сил в районе, обстановки в том или ином колхозе, с тем, чтобы можно было уделить больше внимания на качество подготовки собрания, кандидатур, в особенности, без ущерба для основных сельскохозяйственных работ. Это — первое.

Второй момент, товарищи, это серьёзные недостатки в проведении и осуществлении Указа на втором этапе, после совещания, которое провели в обкоме партии. Мы имеем сейчас приговоров больше 1000, уже вынесено 1264 приговора, на 10-е апреля, однако, 151 человек числятся в бегах. Приговоры вынесли, а людей нет. Значит, если и дальше вести работу, так мы с вами расплодим в нашей области большое количество нелегалов, людей, которые будут, безусловно, враждебно после приговора относится к нашему советскому государству, к нашему колхозному строю и будут осуществлять месть, мы имеем уже несколько таких фактов по области.

Мы рассматриваем, что этот момент свидетельствует о несерьёзном отношении руководителей районов, секретарей райкомов, в первую очередь, по подбору кандидатур и при вынесении решений общего собрания. Когда речь шла о том, что

можно при том положении, что есть, кандидатуры, по которым нельзя ожидать, пока явится к нам на собрание. Это можно было допустить в части, 1 — 2 человека на район, а что у нас получается? В Антонинах — 5 человек, в Базалии — 3 человека, в Белогорке — 9, в Виньковцах — 2, в Волковинцах — 16 человек, в Волочисске — 3, в Грицеве — 7, в Городке — 1, в Гвардийске — 2, в Дунаевцах — 2, в Изяславе — 4, в Миньковцах — 9, в Михайловске — 12, в Меджибоже — 18 человек, в Новой Ушице — 11, в Полонном — 5, в Смотриче — 6, в Солобковцах — 6, в Теофиполе — 7, в Черном Острове — 7. Итого насчитывается 151 человек. Эти данные мы получили от областного управления МВД.

Оказывается, что когда мы начали разбираться, нам товарищ Мацнев сообщил о том, что эти лица приговорены заочно. Мы начали проверять, оказалось, что не совсем так.

По Михайловскому району был случай, когда такой человек присутствовал на собрании и убежал. Спрашивается, что это за организация собрания, куда смотрит товарищ, который отвечает за проведение собрания, куда смотрят органы, у которых из рук ускользают преступники.

Если так вести дальше дело, то расплодим нелегалов, которые будут убивать активистов и колхозников.

В Волковинцах, тов. Бевза говорит, что взяли в руки, пока этапировали от собрания до КПЗ так он убежал. Что это за организация, что это за шляпа, который вёл приговорённого, почему так относятся к этому делу?

Это, товарищи, свидетельствует о том, что товарищи в погоне за вынесением приговоров забыли опять таки третье напоминание наше, что не количество нам надо, а качество. А качество у нас такое, что когда стали первую партию отправлять на ссылку, то оказались и беременные. Что это за качество, где глаза были у начальника райотдела МВД, когда сидел человек в КПЗ?

Мы предупреждали, что не гонитесь за количеством, берите людей, которые действительно заслуживают. Пусть не будет 5, пусть будет 1-2, но такие, которые действительно проявили себя как паразиты, как враждебно относящиеся к колхозному строю и заслуживающие ссылки.

А качество ещё такое, что из Михайловского района привезли приговоренного, а у человека последняя стадия туберкулеза. Были глаза у товарища Пархоменко, секретаря райкома партии, которая проводила собрание? Надо было разобраться — зачем его приговаривать, когда его судьба сама приговорила, когда человеку осталось три дня до смерти. Зачем его брать и обсуждать на собрании?

Я напомнил только несколько случаев, которые нам стали известны. Сколько таких неизвестных нам и вам случаев можно найти?

Поэтому мы и вынуждены были пригласить на такое совещание из органов МВД и наших секретарей райкомов партии для того, чтобы, во-первых, потребовать от секретарей райкомов партии, а значит, от райкомов и председателей райисполкомов качества проведения этого мероприятия. Если приговариваете, то действительно так, чтобы подходил под Указ, чтобы не было таких, которые в вагонах рожают или с последней стадией туберкулёза, когда всего несколько дней до смерти.

Мы сказали Вам, чтобы с меньшим количеством затраты дать больше эффекта. В первые дни товарищи не разобрались, приговорили по 8-9-12 кандидатур. Это было в Шепетовке. Но мы подправили. Часть они сами подправили, увидели, что ошиблись и отменили 4-5 приговоров, не допустили даже до облисполкома и правильно сделали. Но сейчас уже нам нет нужды такое количество подбирать на обсуждение общего собрания.

И второе — надо потребовать от органов, потому что требуем от секретарей райкомов партии, которые отвечают за качество проведения Указа, мы требуем, и вы должны были потребовать от руководителей МВД, милиции обставить дело так, чтобы не ушёл, не убежал из рук. Что это за позор, когда уходит приговорённый из рук? Был на кануне собрания и вдруг исчез. Или ему передали после того, как был обсуждён на активе, или на партийном собрании — „смывайся". Он знает заранее, что надо уходить, а мы не знаем, то ли месяц тому назад ушёл из села, или за несколько часов до собрания, после того, когда явилась большая группа — первый секретарь, второй секретарь райкома партии, уполномоченных 6. Так и слепому становится ясно, что тут что то будет.

Сделайте так, чтобы вы знали, кто из села уходит. Где теперь искать полтораста человек?

Мы вправе потребовать от органов МВД и вы, как руководители районных комитетов партии обязаны были уже рассмотреть эти факты, когда убежали люди, и оценить виновных по заслугам.

Последний вопрос секретарей райкомов партии показывает такие данные, что по Волковинцам 13 человек убежало после вынесения приговора. Почему на момент вынесения приговора не организовали так, чтобы они были задержаны? По Дунаевцам 5 человек убежали после вынесения приговоров. Что это за порядок? Подобные случаи по Антонинам, по Новой Ушице имели место.

Это говорит о том, что некачественно организовали задержание этих лиц, не пригласили актив, который бы оказал помощь при задержании.

Там, где хорошо было дело поставлено, собрание, имеем действительно замечательные успехи. Вот по Староконстантинову, когда попытался один негодяй убежать, его председатель сельсовета задержал в чужом районе, несмотря на то, что был ему родственник. Этого председателя сельсовета следует отметить, поддержать.

Вот какие моменты заставили нас пригласить и коротко выслушать секретарей райкомов партии и начальников органов, как дальше они будут работать, надо подсказать, обменяться мнениями, как лучше организовать эту работу, ибо уже нелегалы и убежавшие от приговора, по-видимому, мстят. Это можно видеть из следующего. В Солобковцах сожгли дом активиста в селе Савинцы, а товарищ Королюк даже не соизволил сообщить о том, что такой случай был. В Меджибожском районе бандит, который скрывался несколько лет, об этом знал товарищ Черный и при всей его оперативности промазал. Этот бандит убивает сторожа возле амбара. Жена этого бандита приговорена к высылке. Это — месть. Надо было бы предупредить, чтобы избежать этого. Бандит убивает сторожа, идёт на конюшню, ранил второго сторожа, тот с ним сцепился, на помощь прибежал второй, и бандита убили. Надо было бы по линии исполкома сторожам, которые убили бандита, объявить благодарность. Это хорошая защита колхозного имущества.

В Славуте убит председатель сельсовета, кончил заседание и убит в 200 метрах от сельсовета. Мы сегодня получили сообщение, в Теофипольском районе в селе Чугузы в колхозе сожжены конюшня, 5 лошадей, 5 волов, а в селе Волковцы убит т. Михалков — председатель колхоза, убит во время заседания правления колхоза через окно.

Это свидетельствует о том, что начинается активизация этого элемента и поэтому органам МВД и МГБ надо сделать прочистку, особенно в таких районах, в которых неблагополучно.

Эти факты свидетельствуют о том, что подполье, в которое загнали приговорами этих мерзавцев, начинают мстить, мстить колхозному активу.

Вот короткое сообщение о целях и задачах нашего совещания.[…]

ДАХм.О. — Ф. П. 487, оп. 4, спр. 787. — Арк. 2 — 10. Оригінал. Машинопис.

№ 138
З листа жителя с. Шпичинці Старосинявського району Кам'янець-Подільської області В. М. Пікульського до Президії Верховної Ради Української РСР про безпідставне засудження матері

11 квітня 1948 р.

Батько мій Пікульський Михайло Матвієвич.
Мати Пікульська Мартоха Данилівна.
Ми їх діти.

1. Син Пікульський Василь Михайлович	1921 р.
2. Син Пікульський Микола Михайлович	1922 р.
3. Дочка Пікульська Марія Михайлівна	1925 р.
4. Дочка Пікульська Анна Михайлівна	1927 р.
5. Син Пікульський Іван Михайлович	1931 р.
6. Дочка Пікульська Параска Михайлівна	1936 р.
7. Син Пікульський Михаїл Михайлович	1939 р.
Батько убитий на фронті Вітчизняної війни	1944 р.

Я старший син, Пікульський Василь Михайлович, з 1940 року по 1945 рік перебував в рядах Радянської Армії і наприкінці 1945 року повернувся додому інвалідом без ноги. Приймав участь в боях за оборону Ленінграда. Брат з 1922 року теж саме участвував в боях з німецькими загарбниками. […]

Сестра Пікульська Анна Михайлівна поженилися і від матери з сім'ї відійшли. Осталася мати з трьома меншими дітьми. Брат Пікульський Іван М. ходить на роботу, сестра і самий менший брат ходять в школу.

Мати ходила на роботу. Від роботи не одказувалася. Може підтвердити бригадир. В 1946 році мене, як за хорошу роботу в колгоспі, нагородили Правітельственною нагородою.

В 1947 р. брата з 1931 року і сестру з 1927 року тоже саме нагородили за хорошу роботу „Медаль за доблесний труд", мати получила орден „Материнської слави".

В 1946 році сім'я Пікульської Мартохи Д. виробила 122 трудодні, а в 1947 році 485,36 трудоднів. Мати, сестра — з 1927 року і брат — з 1931 року це їхні трудодні.

В 1947 році на вітчитних зборах колгоспу я сказав, що прикріплений от райкома т. Левчук на протязі 1946 року весни за продукт, который він получав із магазина колгоспу, грошей не платив. По-моєму, я правильно сказав, як сказано в статуті сільгоспартілі, то він з того время начав мені грозити і сказав, що будеш мене помнити, поки жити будеш і ти, і твоя сім'я. Чи це правильно, чи ні?

9 квітня 1948 року були збори і він забрав мою матір і посадив, а для цього, що він мені говорив, що будеш помнити, в мене є свідки — Петровський О., Півовар Л.

Мати зовсім не виновата в цьому. Тов. Левчук перед зборами зібрав бригадирів, рахівників і наговорив їм, що якщо тільки будуть опоминатися за матір'ю, то разом із нею заберуть.

Людям слова не давали, на людей ругалися і називали як тільки хотіли. От, наприклад, виступив Шубта Юхим Т. Він говорив, що коли був бригадиром, ця колгоспниця від роботи не отказувалася. Дальше йому говорити не давали. Почали з нього сміятися. Сам Левчук говорить — чого ти плачеш, чого ти трусися. Колгоспницю Хміль Параску і Добранську Тереньку зовсім із зборів вигнали, не дав говорити. Колгоспникам нічого говорити не давали. Мати просила в людей, щоб помилували її, тоже саме вигнали і не дали нічого говорити.

В колгоспі є такі люди, которі за время освобожденія місцевості від німецьких загарбників, не мають ні одного трудодня, то т. Левчук до них нічого не має.

Під час голосування голосували всього 15 чоловік із числа 204 чоловік. Голосували 5 раз. т. Левчук всіляко ругався на людей, щоб голосували. Називав кобилами, пузанями мордатими. Чи це правильно чи ні? Словом так людей запугав.

Я прямо не можу описати. За матір голосувало, щоб вислати 15 чоловік із числа 204 чол., а в протоколі записали, що голосувало 203 чол., а проти один. В протоколі записали, що мати виробила 90 трудоднів за 2 роки (до цього додаю справки про вироблені трудодні за 1946 — 1947 рр. з колгоспу. Записали в протоколі, що вона занімалася спекуляцією, самогоноварінням і т. д. Всі колгоспники колгоспу підтвердять, що це неправда, це ложь на матір за лічні діла зо мною, що я сказав на нього на зборах, що він не платив за продукт.

Прошу Верховної Ради УРСР учитать положення матери, як ні в чом не винну. Словом Левчук грозив мені на зборах, що буду помнити. Він, мов, лічно своє діло зо мною і за лічні діла посадив матір, которая зовсім нічого не винна. Про це можуть всі колгоспники підписатися.

Прошу учитайте положення матері.

Просить Пікульський

Лічно сама мати просить Верховної Ради УРСР, щоб учитали моє положення, як ні в чому не виновну жінку і дали мені возможность залишитися на Україні в своему селі і колгоспі ім. Ворошилова. Я зобов'язуюся, що буду ударно робити в колгоспі, всі роботи виполнять чесно і добросовісно зобов'язуюся виробити в 1948 році не менше, як 200 трудоднів.

Прошу не отказати моєї просьби.

11.IV-48 р.

Просить Пікульська

Все це можуть члени колгоспу підписати. Батько вступив в колгосп в 1929 році. Робив всьо время в колгоспі і вся сім'я тоже робила в колгоспі. Батько робив до 1941 року, а потом пішов в ряди Радянської Армії, участвував на фронті, де і загинув на фронті.

Ми всі їхні діти робимо в колгоспі і просимо Президії Верховної Ради, щоб залишили нашу матір коло нас на Україні в нашому селі і в цьому ж колгоспі.

Матір забрана по лічних ділах Левчука.

Просимо В. Пікульський

ДАХм.О. — Ф. Р-338, оп. 6, спр 43. — Арк. 25 — 26. Копія. Машинопис.

№ 139

Доповідна записка прокурора Кам'янець-Подільської області А.Котомкіна секретарю Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. Устенку про виявлені порушення при застосуванні Указу від 21 лютого 1948 року

14 травня 1948 р.

Секретно

Произведённой проверкой в некоторых районах Каменец-Подольской области состояния работы по применению Указа от 21 февраля 1948 года о выселении лиц, злостно уклоняющихся от трудовой деятельности в сельском хозяйстве и ведущих антиобщественный паразитический образ жизни установлено, что в ряде случаев допускаются грубые нарушения при применении Указа Президиума Верховного Совета Союза ССР от 21 февраля 1948 года, подтверждается следующими характерными фактами:

Старо-Синявский район.

В колхозе им. Ворошилова с. Шпиченцы на общем собрании колхозников был вынесен общественный приговор о выселении из УССР колхозника Лелык Григория Антоновича. Между тем, как комиссией врачей он признан совершенно негодным к физическому труду, на этот незаконно вынесенный общественный приговор мною принесён протест в исполком облсовета депутатов трудящихся.

В этом же колхозе на общем собрании колхозников также был вынесен общественный приговор о выселении из УССР Пикульской Мартохи Даниловны, награждённой в 1946 году орденом „Материнская слава" 3 степени, муж которой погиб на фронте Великой Отечественной войны в 1944 году, двое сыновей ее демобилизованные из Советской Армии, один из них инвалид Отечественной войны при ней 4-ро детей малолетних. Пикульская в 1944 году выработала 75 трудодней, в 1945 году — 78 трудодней, в 1946 году — 98 трудодней, в 1947 году — 96 трудодней. На данном собрании присутствовал в качестве уполномоченного Райсовета депутатов трудящихся секретарь Райкома ЛКСМУ тов. Приймак.

По моему протесту общественный приговор отменён.

В том же районе в колхозе им. Сталина с. Пилява на общем собрании колхозников был вынесен общественный приговор о выселении из УССР больной и не пригодной к физическому труду колхозницы Гусак Марты Макаровны. Общественный приговор мной опротестован в исполком областного Совета депутатов трудящихся.

В селе Алексеевка Старо-Синявского района в колхозе „Червона Армія“ 7 апреля 1948 года был вынесен общественный приговор о выселении из УССР колхозника Жеглиц Фёдора Тодосовича 1922 года рождения. Последний после вынесения приговора скрылся. По распоряжению начальника Старо-Синявского Райотделения МВД тов. Дементьева в селе Алексеевка участковым уполномоченным милиции были задержаны и доставлены в РО МВД мать и сестра Жеглиц А. Последние на протяжении 3-х суток содержались в КПЗ в качестве „заложников“ и были освобождены только при вмешательстве прокуратуры.

По этому поводу мной сообщено начальнику Областного Управления МВД для привлечения Дементьева к ответственности.

Ново-Ушицкий район.

Общим собранием колхозников колхоза им. Молотова с. Куча был вынесен общественный приговор о выселении из УССР колхозника Мельника Гаврила Ильича в то время, как из материалов проверки видно, что Мельник на протяжении 1945 по 1948 год активно участвует в общественной жизни колхоза. Работает в должности полевода. В 1946 году выработал 407 трудодней, в 1947 году — 270 трудодней, в 1948 году был отпущен из колхоза для работы в дорожном отделе. Такой же незаконный приговор о выселении был вынесен и в отношении его жены Мельник А. И.

Эти приговоры мною опротестованы.

Первый приговор в отношении Мельника Гаврила Ильича облисполкомом отменён, второй назначен к рассмотрению.

Остропольский район.

Общим собранием колхозников колхоза „Большевик“ с. Мшанец Остропольского р-на был вынесен общественный приговор о выселении из УССР Низовец Филиппа Ивановича на том основании, что он не выработал ни одного трудодня в колхозе (по справке председателя колхоза) в то время, как при проверке оказалось, что Низовец в 1946 году выработал 480 трудодней, в 1947 году — 409 трудодней (по справке того же председателя колхоза после вынесения общественного приговора). Низовец, находясь на службе в Советской Армии, был награждён медалями „За отвагу“, „За боевые заслуги“ и „За победу над Германией“.

По моему протесту приговор отменён исполкомом областного Совета депутатов трудящихся. В отношении пред. колхоза „Большевик“, выдавшего ложную справку поручено райпрокурору произвести проверку и весь материал со своим заключением представить мне для вопроса о привлечении последнего к уголовной ответственности.

На том же собрании в колхозе „Большевик“ был вынесен аналогичный приговор в отношении Фирсова Корнея Семёновича, между тем, как он в 1946 году выработал

191 трудодень, в 1947 — году 279 трудодней. Приговор так же отменен по моему протесту.

Красиловский район.

Секретарь Красиловского райкома партии тов. Побережный 15 апреля 1948 года при проведении общего собрания колхозников колхоза „Путь Ленина“ допустил нарушение Указа от 21 февраля 1948 года тем, что в его присутствии был вынесен общественный приговор о выселении колхозника Жеребецкого, который старше 55 лет. Кроме этого, он не является лицом, ведущим паразитический образ жизни, Жеребецкий в 1946 году выработал 283 трудодня, а в 1947 году болел, в связи с чем, не выработал минимума трудодней, в 1948 году выработал 25 трудодней. При утверждении общественного приговора в райсовете тов. Побережный настаивал на утверждении такого приговора.

Исполком облсовета 12 мая сего года этот приговор отменил.

В этом же районе в колхозе „Правда“ 20 апреля сего года проводил общее собрание второй секретарь Райкома КП(б)У тов. Павлов, который допустил при вынесении общественного приговора о выселении Романенко и Лищук нарушение демократии выразившееся в том, что из присутствующих на собрании 404 чел. членов колхоза участие в голосовании за выселение их приняли только 243 человека, о чём отражено в протоколе общего собрания. Между тем, в приговоре указано о том, что участие в голосовании за выселения приняли все присутствующие.

В колхозе им. Ворошилова Волочисского района проводил общее собрание колхозников директор МТС тов. Ерофеев, который допустил нарушение Указа от 21 февраля 1948 года тем, что был вынесен общественный приговор о выселении колхозника Петровского Б. В., который в 1945 году был демобилизован из Советской Армии, в 1946 году выработал 158 трудодней, в 1947 году за первое полугодие — 62 трудодня, во втором полугодии работал весовщиком возле молотарки в МТС, за 3 месяца 1948 года выработал 75 трудодней.

Приговор отменён по моему протесту.

В том же районе секретарь райкома КП(б)У тов. Левченко допустил нарушение Указа от 21 февраля 1948 года при проведении общего собрания в колхозе „Ленинский путь“, допустив вынесение приговора о выселении из УССР колхозницы Шевчук Н. Ш. по тем мотивам, что она ведёт паразитический образ жизни. При проверке установлено, что Шевчук в 1945 году выработала 154 трудодня, в 1946 году — 98 трудодней, в 1947 году не работала в связи с болезнью, о чём она заявила на общем собрании колхозников, более того, Шевчук является инвалидом второй группы.

Данный приговор по моему протесту отменён облисполкомом 12 мая 1948 года.

Аналогичные факты имеют место и в других районах нашей области.

Учитывая приведённые факты нарушений при применении Указа Президиума Верховного Совета СССР от 21 февраля 1948 года, прошу дать указания всем председателям исполкомов райсоветов депутатов трудящихся о принятии мер к недопущению в дальнейшем нарушений в применении Указа от 21 февраля 1948 года.

Одновременно прошу обязать председателей Райисполкомов провести совещания председателей сельских советов и колхозов, на которых обсудить

допущенные нарушения с тем, чтобы в дальнейшем подобного рода нарушения не повторялись.

Прокурор Каменец-Подольской области
старший советник юстиции А. Котомкин

ДАХм.О. — Ф. Р-338, оп. 6, спр. 43. — Арк. 35–38. Оригінал. Машинопис.

№ 140

Розпорядження Кам'янець-Подільського облвиконкому про створення групи оформлення справ на виселення громадян згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 21 лютого 1948 року

19 травня 1948 р.

С целью своевременной технической подготовки дел на заседание исполкома областного Совета по высылаемым согласно Указа Президиума Верховного Совета Союза ССР от 21 февраля 1948 года, утвердить при секретариате облисполкома группу в составе:

1. Коваленко — заведующий спецчастью (заведующий группой);
2. Ярошенко — секретарь сектора кадров (заместитель заведующего группой);
3. Семенко — инструктор облисполкома;
4. Витвицкая — инспектор группы наград;
5. Гулаева — инспектор спецчасти облуправления сельского хозяйства;
6. Кочетов — инспектор кадров облздравотдела.

Председатель исполкома облсовета
депутатов трудящихся А. Денисенко

ДАХм.О. — Ф. Р-338, оп. 6, спр. 43 — Арк. 50. Оригінал. Машинопис.

№ 141

Доповідна записка секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У Тонкочеєва заступнику начальника управління партійних органів ЦК КП(б)У Бабенку про виконання Указу Президії Верховної Ради СРСР від 21 лютого 1948 року

7 червня 1948 р.
Секретно

Каменец-Подольский обком КП(б)У на заседании бюро рассматривал вопросы, связанные с мероприятиями в связи с Указом Президиума Верховного Совета СССР от 21-го февраля сего года три раза. Помимо этого, на совещаниях секретарей райкомов КП(б)У были подвергнуты обсуждению эти же вопросы четыре раза и один раз на совещании председателей райисполкомов.

По состоянию на 5-ое июня сего года собрания колхозников в связи с Указом проведены в 686 колхозах, вынесено приговоров о выселении 2413 человек и предупреждено — взято обязательств с 3020 человек.

При рассмотрении общественных приговоров райисполкомами отменено по разным причинам 143, облисполкомом 185.

Обком КП(б)У и облисполком при рассмотрении материалов анализировали недостатки, допускаемые некоторыми райкомами КП(б)У и райисполкомами при осуществлении мероприятий и в каждом конкретном случае принимали меры.

Обком КП(б)У наложил партийные взыскания.

Секретарю Грицевского райкома КП(б)У т. Васильченко поставлено на вид.

Первому секретарю Деражнянского райкома КП(б)У т. Крохмалеву объявил строгий выговор и поставлен вопрос перед ЦК КП(б)У и ЦК ВКП(б) о снятии его с работы.

Второму секретарю Деражнянского райкома КП(б)У т. Васильеву и председателю райисполкома т. Шумеляку объявил выговор.

Кроме этого облисполком наложил взыскание — строгий выговор с предупреждением на председателя Ярмолинецкого райисполкома т. Остроушко.

Наложение партвзысканий на упомянутых работников вызвано тем, что они допустили необоснованное применение Указа от 21-го февраля сего года.

Секретарь обкома КП(б)У Г. Тонкочеев

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 806. — Арк. 101-102. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Процес виселення був під пильним контролем ЦК КП(б)У. Про це свідчать періодичні звіти секретарів Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У. „15 червня 1948 р. Дополнительно к нашей информации за № 194/с от 7-го июня с. г. сообщаем следующее. При проведении собраний в колхозах по укреплению трудовой дисциплины и мерах борьбы с паразитическими элементами, секретарь Грицевского райкома КП(б)У т. Васильченко допустил необоснованное вынесение общественного приговора бригадиру Матвееву В. П. (колхоз имени Гастелло), который в 1947 году выработал 187 трудодней и в 1948 году — 115 трудодней и бывшему председателю колхоза имени Жданова — Куклюку У.П. , который в 1947 году имел 700 трудодней. Общественные приговора по этим лицам облисполкомом были отменены, как необоснованные. Бюро обкома КП(б)У за допущенные ошибки тов. Васильченко поставило на вид.

Секретарь Смотричского района КП(б)У тов. Крахмальный передоверил проведение собрания в колхозе им. Сталина с. Антоновка второстепенным работникам, в результате чего были допущены недостатки и 2 общественных приговора по этому колхозу были отменены облисполкомом. Бюро обкома КП(б)У предупредило тов. Крахмального и обязало более серьёзно готовить собрание и обеспечить, чтобы подготовка и проведение их возглавлялось секретарём райкома партии или же председателем райисполкома.

Деражнянский райком КП(б)У и райисполком допустили серьёзные политические ошибки и крупные недостатки при проведении собраний в колхозах. Общественные приговоры нередко выносились без всяких на то оснований. В число приговорённых к выселению попадали честные колхозники, принимавшие участие в работе колхоза. В результате этого из 81 общественного приговора было отменено 35, в том числе отменено райисполкомом 25 приговоров.

Собрания в колхозах, которые проводил первый секретарь райкома КП(б)У тов. Крахмальный проходили без достаточной подготовки. Материалы на лиц, намеченных к выселению, тщательно не проверялись. Такое же положение допустили второй секретарь РК КП(б)У т. Васильев и председатель райисполкома т. Шуменяк.

Общественных приговоров, вынесенных на собраниях в колхозах, где принимали участие тов. Крахмальный, отменено 13, тов. Васильев — 10 и тов. Шуменюк — 5.

Бюро обкома КП(б)У в присутствии всех секретарей райкомов и председателей райисполкомов рассмотрело вопрос о допущенных ошибках руководителями Деражнянского района и вынесло постановление, снять тов. Крахмального с поста первого секретаря райкома КП(б)У и объявить строгий выговор, второму секретарю тов. Васильеву и председателю райисполкома тов. Шумеляку объявить выговор.

Облисполком, рассматривая общественные приговора по колхозам Ярмолинецкого района установил, что приговора Разгону К. Г. и Дурняку К.И. (с. Буйволовцы) вынесены без оснований. Наоборот, обвинения им были подтасованы председателем колхоза, который подвергался суровой справедливой критике на отчётно-выборном собрании колхоза со стороны т. Дурняка. Облисполком вынес постановление о привлечении к уголовной ответственности председателя колхоза за ошельмование честных людей, а председателю райисполкома тов. Остреушко объявил строгий выговор с предупреждением.

В результате принятых мер со стороны обкома КП(б)У и облисполкома за последнее время не наблюдаются случаи огульного вынесения приговоров, каждая кандидатура персонально рассматривается руководством райкомов и райисполкомами, после чего выносится на обсуждение колхозных собраний. Секретарь обкома КП(б)У Г. Тонкочеев". Див.: ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 806. — Арк. 103-104.

№ 142

Доповідна записка завідувача спеціальної частини Кам'янець-Подільського облвиконкому Коваленка голові Кам'янець-Подільського облвиконкому Денисенку про скасування громадських вироків

3 червня 1948 р.

Секретно

Всего по области решением исполкома областного Совета депутатов трудящихся отменено 185 общественных приговоров, из них по районам:

1. Волочиский	— 12	12. Дунаевецкий	— 6
2. Ярмолинецкий	— 11	13. Орынинский	— 6
3. Деражнянский	— 10	14. Смотричский	— 6
4. Белогорский	— 9	15. Старосинявский	— 6
5. Гвардейский	— 9	16. Виньковецкий	— 5
6. Ч-Островский	— 9	17. Летичевский	— 5
7. Михайловский	— 8	18. Остропольский	— 5
8. Сатановский	— 7	19. Ружичнянский	— 5
9. Базалийский	— 7	20. Чемировецкий	— 5
10. Антонинский	— 6	21. Грицевский	— 4
11. Волковинецкий	— 6	22. Изяславский	— 4

23. Новоушицкий	— 4	30. Меджибожский	— 2
24. Шепетовский	— 4	31. Солобковецкий	— 2
25. Городокский	— 3	32. Теофипольский	— 2
26. Красиловский	— 3	33. гор. Проскуров	— 2
27. Полонский	— 3	34. Березdовский	— 1
28. Ст. Константин.	— 3	35. Миньковецкий	— 1
29. Ст. Ушицкий	— 3	36. Славутский	— 1

Причинами, послужившими для отмены общественных приговоров, являлись:
а) больные и беременные женщины;
б) не выработавшие минимум трудодней по болезни;
в) лица, работающие в госучреждениях и на предприятиях;
г) лица преклонного возраста;
д) лица выработавшие минимум трудодней.
Кроме того, имели место факты фальсификации документов.

Основной причиной отмены общественных приговоров является тот факт, что председатели исполкомов районных Советов депутатов трудящихся сами лично тщательно не проверяют поступающие к ним общественные приговора, а формально утверждают эти документы.

Наиболее характерными делами, в отношении которых отменены общественные приговора являются.

По Ярмолинецкому району.

1. Розгон Константин Григорьевич, 1919 года рождения, из села Буйволовцы. Розгон обвинили в том, что он в период немецкой оккупации активно помогал немецким властям, в последствие систематически не выходит на работу в колхоз.

Проверкой установлено, что Розгон с 1939 по 1946 год служил в Советской Армии, является участником Отечественной войны, имеет правительственные награды, на оккупированной территории не проживал и после возвращения в Ярмолинецкий район с Армии работал в государственных предприятиях.

2. Дурняк Корней Иванович, 1914 года рождения, села Буйволовцы.

В его деле было указано, что Дурняк не вырабатывает минимума трудодней в колхозе. Проверкой установлено, что Дурняк в 1946 году выработал 183 трудодня, в 1947 году — 254, в 1948 году — 98, имеет ранения, полученные на фронте, является членом ревизионной комиссии колхоза.

Фальсификация в отношении его дела была произведена в результате того, что Дурняк во время отчётно-выборного собрания в колхозе выступил на данном собрании и разоблачал председателя колхоза в разбазаривании колхозных денег.

3. Рудковский Вячеслав Иосифович, 1922 года рождения, по селу Сосновка. С 1944 по 1946 год находился в Советской Армии, участник Отечественной войны имеет 2 контузии, одно тяжёлое ранение, награждён медалями „За отвагу“, „За взятие Будапешта“, „За взятие Вены“, „За освобождение Праги“, „За победу над Германией.“

За фальсификацию документов на Розгон и Дурняк по селу Буйволовцы, исполком областного Совета депутатов трудящихся своим решением от 1 июня с. г.

снял с работы с последующим привлечением к уголовной ответственности председателя колхоза. Материалы направлены прокурору.

Председатель исполкома Ярмолинецкого райсовета депутатов трудящихся тов. Остроушко решением исполкома облсовета депутатов трудящихся снят с работы и поставлен вопрос перед обкомом КП(б)У о привлечении его к партийной ответственности.

По Остропольскому району.

1. Захарчук Мария Ивановна, 1903 года рождения, по селу Харковец, является инвалидом II группы, её муж член ВКП(б), с 1941 по 1944 год находился в Советской Армии, прибыл инвалидом II группы и в настоящее время работает в райфинотделе.

2. Фирсов Корней Семёнович, 1908 года рождения по селу Мшанец. В представленных на него документах было указано, что он в 1946 году выработал всего 55 трудодней и в 1947 году не выработал минимума трудодней.

Проверкой установлено, что Фирсов в 1946 году выработал 191 трудодень, а в 1947 году — 279.

3. Низовец Филипп Иванович, рождения 1899 года, по селу Мшанец. В решении колхозного собрания указали, что он на работу в колхоз не ходит, основным источником его жизни является самогоноварение и спекуляция.

Проверкой установлено, что Низовец участник Отечественной войны, награждён медалями „За отвагу“, „За боевые заслуги“, „За победу над Германией“, работая в колхозе, в 1946 году выработал 480 трудодней, а в 1947 году — 409 трудодней.

По Старосинявскому району.

1. Пикульская Мартоха Даниловна, 1902 года рождения, по селу Шпиченцы. Пикульская вырастила 7 детей, за что в 1946 году награждена орденом „Материнская слава“ III степени, 2 сына демобилизованы с Советской Армии, один из них инвалид III группы (без ноги), муж погиб на фронте, сама она, работая в колхозе, выработала в 1944 году 76 трудодней, в 1945 г. — 78, в 1946 г. — 98, в 1947 году — 96, имеет при себе 3-х несовершеннолетних детей.

2. Гурин Василий Лукич, 1904 года рождения, по селу Старая Синява, член колхоза с 1930 года. Гурин по решению колхоза им. Чкалова (протокол № 4 от 13.II.1946 года) был отпущён на работу в сахарный завод, где работал с апреля 1946 года по апрель 1947 года, затем возвратился в колхоз, где на протяжении года выработал 146 трудодней.

3. Гусак Марфа Макаровна, 1902 года рождения, по селу Пилявка, инвалид II группы.

По Смотричскому району.

1. Мединский Иван Андреевич, 1921 года рождения, по селу Тынна, участник Отечественной войны, находился в Советской Армии с 1941 по 1946 год, имеет награды орден Красной Звезды, медали „За взятие Берлина“, „За освобождение Варшавы“, „За победу над Германией“.

По Грицевскому району:

1. Куклюк Ульян Петрович 1905 года рождения, по селу Лавриновцы, член колхоза с 1930 года. В 1947 году работал председателем колхоза, имеет 700 трудодней.

2. Матвеев Василий Павлович, 1921 года рождения, по селу Жабче, находился в Советской Армии, 1947 году работал бригадиром, выработал 287 трудодней, в 1948 году — 115 трудодней, избран во время выборов в местные Советы депутатов исполкома сельского Совета.

По Красиловскому району.

1. Королюк Денис Телеймонович 1896 года рождения, по селу Веселовка, последнего обвинили в том, что он не вырабатывает минимума трудодней. Проверкой установлено, что Королюк выработал в 1944 году 100 трудодней, в 1945 г. — 425, в 1946 г. — 315, в 1947 г. — 127, что подтверждается справкой колхоза.

По Волочискому району.

1. Шевчук Мария Шимковна, 1902 года рождения, по селу Яхновцы, член колхоза с 1929 года, её обвинили в том, что она не выработала ни одного трудодня.

Проверкой установлено, что Шевчук выработала в 1945 году 154 трудодня, в 1946 г. — 98, в 1947 г. в колхозе не работала по болезни, как инвалид II группы.

По Черно-Островскому району.

Салабай Дзюте Мартыновна, 1911 года рождения, по селу Водички, член колхоза с 1931 года. В представленных материалах на выселение указано, что она в 1947 году выработала 78 трудодней, в 1948 году — 8 трудодней. Проверкой установлено, что Салабай выработала в 1944 году 199 трудодней, в 1945 г. — 281, в 1946 г. — 120, в 1947 г. — 170, и в 1948 г. — 18. Награждена медалью „За доблестный труд".

По Сатановскому району.

Слободян Мария Марковна, 1905 года рождения, по селу Дахновка, член колхоза с 1930 года, последнюю обвиняли, что она не выработала минимума трудодней, в 1946 году выработала 59, в 1947 году 98 трудодней. Проверкой установлено, что Слободян выработала в 1944 году — 143 трудодня, в 1945 году — 269, в 1946 г. — 194, в 1947 году — 98, награждена медалью „За доблестный труд".

По Проскурову.

Пилипчук Анна Петровна, 1900 года рождения, по селу Заречье. В представленных документах указали, что она систематически не вырабатывает минимума трудодней. Проверкой установлено, что Пилипчук выработала в 1944 г. 122 трудодня, в 1945 г. — 176, в 1946 г. — 129 и ввиду болезни в 1947 году выработала 28 трудодней.

По Старо-Ушицкому району.

Захарчук Григорий Савич, рождения 1906 года, по селу Чабановка. В представленных материалах указано: „Захарчук в 1946 году выработал 224 трудодня, в 1947 году — 148, хотя и выработал минимум трудодней, однако проводил агитацию среди колхозников, в результате чего в колхозе из 300 трудоспособных не выработали минимума трудодней 156 человек".

Бурденюк Христиния Густиновна 1905 года рождения, по селу Буче, инвалид II группы.

По Базалийскому району.

Пахитун Павел Иванович, 1905 года рождения, по селу Васильевка, член колхоза с 1930 года. В представленных на него документах указано, что он в 1945 году не имел трудодней, в 1946 году имел 30 трудодней, в 1947 году — 38 и в 1948 году не работал.

Проверкой установлено, что Пахитун выработал в 1946 г. 186 трудодней,

в 1947 г. — 300 и в 1948 г. — 77, является участником Отечественной войны, имеет ранения.

Олесницкая Домна Петровна рождения 1901 года, по селу Сапковцы, к физическому труду негодна.

По Новоушицкому району.

Мельник Гавриил Ильич, 1905 года рождения, по селу Куча, член колхоза с 1930 года, с 1945 по 1946 год работал председателем колхоза, в последствие завхозом, выработал трудодней в 1946 — 407, в 1947 г. — 270, а в 1948 г. по разрешению правления колхоза отпущен на работу в райотдел.

Несмотря на то, что Мельник без основания был осуждён и решение отменено исполкомом областного Совета депутатов трудящихся 12 мая, председатель исполкома райсовета депутатов трудящихся тов. Рудницкий снова ходатайствует об утверждении приговора по делу Мельник Г. Как видно Мельник районом из под стражи не освобождается.

По Деражнянскому району.

Любенко Лидия Васильевна, 1900 года рождения по селу Деражня, инвалид II группы.

По Деражнянскому району в селе Черешенька было проведено собрание, на котором осудили без основания и проверки 3 человек, приговора, в отношении которых все отменены исполкомом областного Совета депутатов трудящихся.

По Березdовскому району.

В настоящее время Березdовский район представил на утверждение дела:

1. Бондарчук Марию Игнатьевну, 1906 года рождения, по селу Яблуновка, в отношении которой пишут, что её муж являлся комендантом полиции и в настоящее время находится в банде, в то же время имеется справка, заверенная завотделом соцобеспечения тов. Жуковым, что Бондарчук Мария по линии соцобеспечения получает пенсию за погибшего мужа на 3 нетрудоспособных детей в размере 72 руб.

2. Рудюк Пётр Яковлевич, 1900 года рождения, по селу Плоски, в отношении которого в деле имеются документы, что он в 1947 году в колхозе не работал. Проверкой по линии прокуратуры установлено, что Рудюк выработал в 1946 г. 166 трудодней, в 1947 г. — 334 и в 1948 г. — 95,42 трудодня.

По Гвардейскому району.

1. Фамара Анна Лаврентьевна, 1915 года рождения, по селу Гвардейск. 12 мая 1948 года исполкомом областного Совета депутатов трудящихся общественный приговор отменён на основании медицинского заключения о её нетрудоспособности (инвалид) выданного Гвардейскому райотделу МВД. Несмотря на это Фамара из под стражи не освобождена, и районные руководители, решив перепроверить медицинское заключение, стали возить её в больницы других районов, как-то в Сатанов, в Проскуров, где однако медицинские комиссии также дали заключение о её болезни. Всё же председатель исполкома райсовета депутатов трудящихся тов. Давидчук и секретарь РК КП(б)У тов. Левчук ходатайствуют об утверждении приговора по её делу.

Заведующий спецчастью исполкома облсовета
депутатов трудящихся Коваленко

ДАХм.О. — Ф. Р-338, оп. 6, спр. 43. — Арк. 66 — 73. Оригінал. Машинопис.

№ 143
Довідка Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У про кількість виселених громадян згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 21 лютого 1948 року

1 серпня 1948 р.
Таємно

Наименование районов	Обсуждено в колхозах		Приговорено к выселению		Предупреждено	Отменено приговоров райисполкомом		
	Всего	Из них повторно	Всего	Женщин		Всего	Из них по Указу от 2.II. 1948 г.	Облисполкомом
Антонинский	32	-	119	54	154	6	-	7
Базалийский	31	-	87	49	122	9	-	8
Белогорский	23	-	94	56	62	12	-	10
Бережковский	29	-	53	30	100	1	-	2
Виньковецкий	24	-	65	23	53	4	2	6
Волковинецкий	32	-	68	57	172	8	-	7
Волочисский	43	3	115	69	217	12	4	13
Гвардейский	16	-	54	34	58	7	-	12
Городокский	15	-	54	21	68	3	-	3
Грицевский	27	-	51	31	122	2	-	4
Деражнянский	27	-	34	40	107	25	-	12
Дунаевецкий	21	-	65	37	185	3	-	6
Изяславский	32	-	106	36	170	6	1	4
Каменец-Под.	31	-	48	32	46	2	-	-
Красиловский	24	-	20	7	120	-	1	3
Летичевский	19	-	68	44	62	10	-	7
Меджибожский	14	-	57	39	59	10	-	2
Миньковецкий	31	-	35	16	80	5	-	1
Михайловский	30	-	45	18	179	3	2	9
Ново-Ушицкий	17	-	75	43	86	1	-	5
Орынинский	30	1	93	54	169	1	-	6
Остропольск.	23	-	48	24	116	8	-	6
Плужнянский	36	-	51	31	113	3	2	2
Полонский	43	-	115	65	252	20	6	5
Ружичнянский	24	-	56	37	125	12	4	6
Сатановский	33	-	32	59	101	3	-	7
Славутский	42	-	118	67	266	5	5	1
Смотричский	32	-	72	47	237	11	2	6
Солобковецкий	17	-	96	30	68	6	1	3
Староконстан.	29	1	80	37	79	3	-	3
Старо-Синявск.	18	2	68	29	81	1	-	7
Старо-Ушицк.	27	2	120	69	214	16	4	5
Теофипольск.	27	-	78	41	367	8	2	2
Чемировецкий	32	-	74	52	265	10	-	5
Чёрноостров.	42	-	99	60	123	24	7	9
Шепетовский	44	-	114	61	103	10	1	4
Ярмолинецкий	32	-	105	58	89	-	3	11
г. Проскуров	2	-	10	10	23	-	-	2
Итого	1051	9	2842	1567	5013	269	48	211
Было на 15.VII 1948 г.	1005		2792	1540	4823	241	24	211

ДАХм.О. — Ф. П- 487, оп. 4, спр. 808. — Арк. 102. Оригінал. Машинопис.

№ 144

Доповідна записка завідувача оргінструкторського відділу Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У Привалова в ЦК КП(б)У про виконання Указу Президії Верховної Ради СРСР від 21 лютого 1948 року

1 листопада 1948 р.

Таємно

	на 1/XI	было на 15.X.48	за 15 дней октября
1. Проведено собраний в колхозах.	1240	1209	31
2. Приговорено к выселению чел.	2941	2887	44
3. Предупреждено	5674	5593	81
4. Отменено приговоров	624	528	96
5. На собраниях присутствовали:			
а) первые секретари РК КП (б) У	292	288	4
б) председатели райисполкомов	245	238	7
6. Явка колхозников на собрания к числу трудоспособных колхозников	90,5%	-	-
7. Робота предупреждённых:			
а) выполнение обязательств чел.	4486	-	-
б) невыполняющих обязательств чел.	736	-	-
8. Слушали на правл. колхоза предупреждённых чел.	1423	-	-

О трудовом подъёме после Указа можно привести следующие факты:

с. Каневка (председатель колхоза т. Бульбак Волочисского района) в 1947 году был один из отстающих колхозов в районе. После проведения колхозного собрания по Указу президиума Верховного Совета СССР от 21 февраля 1948 года коренным образом улучшилась трудовая дисциплина. В колхозе все трудоспособные колхозники выработали минимум трудодней. Все сельскохозяйственные компании выполнялись в срок гораздо быстрее, чем в прошлом году. Например, сев обеспечен за 14 дней (в 1947 году за 23 дня), копка сахарной свеклы за 25 дней, в то время, когда в прошлом году за 60 рабочих дней. Глубокая пахота обеспечена за 10 рабочих дней. Колхоз является в числе передовых по всем видам сельскохозяйственных работ.

Из 318 человек предупреждённых в Волочисском районе выполнило свои обязательства 302 колхозника. 23 колхозника обсуждались на заседаниях правлений колхозов об их участии в работе колхоза по выполнению взятых обязательств.

Характеристики лиц, выселяемых за пределы Украинской СССР, ведущих антиобщественный паразитический образ жизни.

1). Соловей Любовь Алексеевна, рождения 1900 года, жительница села Терешовец Меджибожского района Каменец-Подольской области, украинка, беспартийная, выходец

из семьи кулака, по соцположению единоличница. Гражданка Соловей со времени своего рождения проживала в селе Терешовцах и работала в собственном хозяйстве. В период оккупации находилась в селе Терешовцах, показала себя, как враждебно настроенная, говоря, что: „Пришли освободители“. После освобождения частями Советской Армии с. Терешовцы не принимала никакого участия в общественном труде в колхозе, захватила колхозную землю, за что была суждена.

Гражданка Соловей Л. А. не принимает никакого участия в общественном труде, несмотря на предупреждения общего собрания граждан села от 27 мая 1948 года. гр-ка Соловей Л. А. занималась систематически кражей с колхозного сада.

2). Бакалец Ульяна Матвеевна рождения 1907 года, уроженка и жительница с. Терешове Меджибожского района Каменец-Подольской области, украинка, беспартийная, выходец из семьи кулака, по социальному положению единоличница.

Гражданка Бакалец У. М. со времени рождения проживала в селе Терешовцах и занималась отчасти трудом в собственном хозяйстве, а в большинстве случаев не имела определённых занятий. Во время оккупации 1941 — 1944 гг. проживала в селе Терешовцах и пользовалась большим доверием немцев, в ввиду того, что муж её был полицаем.

После освобождения села Терешовец частями Советской Армии гр[аждан]ка Бакалец осталась в селе, не принимает участия в работе колхоза, живёт без определённых занятий, к уплате государственных налогов и натуральных поставок относилась плохо, за что была осуждена в 1948 году.

Несмотря на предупреждения общего собрания граждан села от 27 мая 1948 года о том, что она должна честно и добросовестно трудиться вместе со всеми гражданами, гр[аждан]ка Бакалец У. М. скрылась из села и на протяжении 3-х месяцев неизвестно где проживала и чем занималась. В последнее время нигде не работала и занималась кражей фруктов с колхозного сада.

3). Островская Мария Ивановна рождения 1899 года, уроженка и жительница с. Терешовец Меджибожского района Каменец-Подольской области, украинка, беспартийная, выходец из семьи крестьянина-середняка, по соцположению единоличница. Гр[аждан]ка Островская М. И участия в общественном труде села не принимала, в период оккупации работала на общественном дворе. После освобождения села Терешовец частями Советской Армии Островская снова не принимает никакого участия в общественном труде. Муж её, будучи предупреждён на предыдущем собрании, скрывается неизвестно где.

4). Березовская Евдокия Ивановна, уроженка и жительница села Шрубково Меджибожского района Каменец-Подольской области, рождения 1912 года, украинка, неграмотная, беспартийная, не судимая, по соцположению из крестьян-бедняков. До Великой Отечественной войны проживала без выезда в селе Шрубкове, работала в колхозе. В период немецкой оккупации находилась в с. Шрубкове, но содействия немецким властям или же других антисоветских действий не производила. После немецкой оккупации по настоящее время проживает в селе Шрубкове, работая в колхозе, к колхозному труду относилась с презрением. В прошлом году выработала всего 20 трудодней в текущем году 34 трудодня, несмотря на трудоспособность.

5). Крута Мария Маркияновна, уроженка с. Наньковцы Меджибожского района Каменец-Подольской области, рождения 1914 года, украинка, беспартийная, по соцположению колхозница, за период существования колхоза всё время отклоняется от работы, занимается воровством, разлагала трудовую дисциплину в колхозе.

6). Мариин Марко Захарович, родился в с. Шрубково Меджибожского района Каменец-Подольской области, рождения 1896 года, украинец, неграмотный, беспартийный. До и после Октябрьской революции проживал в селе Шрубково, занимался сельским хозяйством.

За не выполнение доведённых ему планов по поставкам и финансовым платежам был осужден с конфискацией всего имущества на длительный срок принудительных работ в дальних лагерях. В период немецкой оккупации снова появился в с. Шрубково, где заимел тесную связь с немецкими властями, помогал им насильно угонять молодёжь в Германию. В 1944 году был мобилизован в ряды Советской Армии. Несмотря на свою трудоспособность, не принимает участия в общественной работе, занимается паразитическим образом жизни.

7). Танасюк Прасковья Фёдоровна, родилась в с. Головченцах Меджибожского района Каменец-Подольской области, 1902 года рождения, по национальности украинка, беспартийная, неграмотная, по соцпроисхождению из крестьян-бедняков, до 1941 года работала в колхозе. С 1941 года и по настоящее время в колхозе не работает, всё время разъезжает по городам, занимается паразитическим образом жизни, и другим.

В октябре месяце многие райкомы КП(б)У заслушали вопрос о состоянии трудовой дисциплины на своих заседаниях, где обсуждены итоги по укреплению трудовой дисциплины.

В своих постановлениях бюро райкомов КП(б)У отметило неудовлетворительное состояние трудовой дисциплины в некоторых сёлах, например: по Орынинскому району не выработало минимума трудодней за второй период взрослого населения 802 человека или 6,5%. Кроме этого, не выработали ни одного трудодня из взрослого населения 85 человек.

Особенно большое количество не выработавших минимума трудодней без уважительных причин имеется в колхозах им. Ильича — 42 чел, им. Молотова с. Орынин — 21 чел, 1-е Мая с. Гуков — 23 человека и др.

Такое положение создалось вследствие того, что отдел сельского хозяйства и сельские советы, партийные организации недостаточно оказывают помощь колхозам в укреплении трудовой дисциплины, в улучшении организации труда, мирятся с фактами систематических невыходов на работу отдельных колхозников и не организовывают борьбу с нарушителями трудовой дисциплины.

В некоторых колхозах Остропольского района также допущена большая не выработка минимума трудодней. Например, в колхозе им. Будённого села Случ за первый сельскохозяйственный период 1948 года из 385 трудоспособных колхозников не выработали минимума 78 колхозников (по уважительным причинам 18) и во втором периоде с/х. года 26 колхозников также не выработали минимума трудодней.

В колхозе им. Ленина села Радошевка (пред. колхоза т. Шевчук, секретарь п/о т. Строюк) Изяславского района не выработало минимума трудодней 121

трудоспособных колхозника, в колхозе им. Ворошилова с. Белогородка (пред. колхоза т. Луговой, секретарь п/о т. Скороходько) — 52 колхозника и др., а по Изяславскому району из 13229 трудоспособных не выработало минимума трудодней 2058 колхозников.

Обком КП(б)У и райкомы партии принимают меры к проведению соответствующей работы по окончанию разъяснения Указа среди колхозников и устранении отмеченных недостатков.

Зав[едующий] оргинструкторским отделом обкома КП(б)У А. Привалов

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 808. — Арк. 130–136. Оригінал. Машинопис.

№ 145
Витяг з доповідної записки начальника УМВС по Кам'янець-Подільській області полковника Кудряшова в Кам'янець-Подільський обком КП(б)У про боротьбу з антирадянськими елементами

13 жовтня 1948 р.
Сов. Секретно.

[…] Основной и решающей задачей органами МВД в повседневной своей работе ставили непримиримую борьбу с бандами УПА контрреволюционным националистическим подпольем и уголовным преступным элементом, который всяческими способами, методами и действиями пытаются наносить вред нашему народному хозяйству.

В 1948 году все проводимые важнейшие политические и хозяйственные кампании как-то: проведение займа, уборка, хлебосдача и другие проходили успешно, что является результатом высокого сознания трудящихся нашей области, а также благодаря большой проведённой работе партийно-советскими и хозяйственными организациями в борьбе за выполнение пятилетки в четыре года. Это явилось результатом значительной проведённой работы органами МВД и милиции по очищению нашей области от контрреволюционного уголовного элемента.

За 9 месяцев 1948 года органами МВД и милиции Каменец-Подольской области привлечено 4762 человека, из них арестовано 2120 человек.

Выслано по Указу Президиума Верховного Совета Союза ССР от 21 февраля и 2 июня 1948 года 2190 человек.

Оперативная обстановка в нашей области к началу 1848 года была неблагоприятной.

На протяжении 1947 года было зарегистрировано уголовно-бандитских проявлений 2378, из них: бандитских проявлений УПА — 69, грабежей — 192, убийств — 145, краж всех видов — 1659, прочих преступлений — 313.

Наличие проявлений банд УПА объясняется тем, что наша область граничит с районами Западных областей Украины, а уголовные проявления совершались лицами передвигающимися по железным дорогам из восточных областей в западные области Украины (50%), а отдельные часть из них специально приезжали в нашу область и

устанавливали связи с местным уголовным преступным элементом и совершали преступления, к тому же следует отметить, что некоторая часть зарегистрированных преступлений была совершена военнослужащими местных гарнизонов, дислоцирующихся на территории районов нашей области.

Состояние бандитизма и уголовной преступности в 1948 году.

За 9 месяцев 1948 года было зарегистрировано уголовно-бандитских проявлений — 697, из них: бандитизм — 17, грабежей — 61, убийств — 26, краж всех видов — 496 и прочих преступлений — 97.

За это же время отмечены выходы банд УПА — 33, из них только на протяжении 3-го квартала — 12, которыми совершено 5 ограблений магазинов сельпо, 2 теракта, 2 диверсионных акта и 3 выхода с целью распространения контрреволюционных националистических листовок.

С целью совершения терактов:

5-го сентября 1948 года неизвестными преступниками при возвращении с тока в село были ранены председатель колхоза села Колюсики, Виньковецкого района тов. Гавришко Н. Г. — 1910 г. рождения и ездовой того же колхоза Мантуляк И. И. — 1914 года рождения. Преступники не установлены.

6-го сентября 1948 года в селе Коломье, Славутского района в своём доме выстрелом через окно ранен бригадир колхоза Дмитрийчук Яков Герасимович — 1921 года рождения. Принятыми мерами преступник не разыскан.

13-го сентября 1948 года в селе Гуровка, Сатановского района неизвестным бандитом в квартире убита председатель Куровского сельсовета Соболевская А. Г. Убийца органами МВД арестован и передан в РО МГБ.

15-го сентября 1948 года в селе Михайловка, Орининского района оуновская банда напала на членов группы охраны села. Старший группы тов. Кафловский обстрелял банду и одного из бандитов ранил, но в перестрелке бандиты также ранили тов. Кафловского и раненого расстреляли в упор, затем бандиты забрали пару колхозных лошадей, уложили раненого бандита на подводу и увезли по направлению Скало-Подольского района, Тернопольской области.

25-го сентября 1948 года в селе Нижнее Деражнянского района бандит Немчук выстрелом из пистолета убил председателя сельсовета села Нижнее Ковальчук К. В. После совершения теракта преступник скрылся.

С целью совершения диверсионных актов:

9-го августа 1948 года в селе Лиски Белогорского района три вооружённых оуновских бандита под силой оружия согнали в одно место находящихся на току колхозников, затем подожгли скирду соломы, в пожаре сгорело: молотилка, веялка, побили магнето трактора ЧТЗ. Бандиты ушли безнаказанно.

15-го августа 1948 года в колхозе „Пролетарская Перемога“ село Челгузов Теофипольского района оуновская банда сожгла скирду соломы 250 центнеров. Приняты меры к задержанию банды положительных результатов не дали.

С целью распространения оуновских листовок:

5-го сентября 1948 года в селе Скотыняны Городокского района оуновскими бандитами разбросаны националистические листовки датированные августом месяцем 1948 года.

8-го сентября 1948 года в селе Бедриговцы того же Городокского оуновской бандой были разбросаны по дороге ведущей из села Бедриговцы в райцентр оуновские листовки. Преступники не преследовались.

9-го сентября 1948 года в селе Глядки Волочиского района 3 вооружённых бандита разбросали по селу националистические листовки, при чём при встрече на улице с секретарём парторганизации тов. Олейсюк, которому также дали листовки.

С целью грабежа:

10-го июля 1948 года в 21 час в селе Долочье Плужнянского района 2 вооружённых оуновских бандита отрекомендовав себя за работников МВД, проникли в дом колхозника Лешенко Василия Фёдоровича и под силой оружия забрали носильные вещи, полученные Лешенко от сына из Германии. Преступники скрылись.

2-го августа 1948 года в селе Шутовцы Орининского района 3 оуновских бандита из банды „Довбыша“ ворвались в правление колхоза, где находилось 18 человек колхозников, произвели всем личный обыск, разбросали колхозные документы, не найдя ничего зашли в квартиру председателя колхоза, у которого забрали 7 предметов носильных вещей, затем сломали двери магазина сельпо, откуда забрали промтоваров на сумму 5 тысяч рублей. Скрылись.

15-го августа 1948 года в селе Хоровец Березdовского района оуновская банда в количестве 5 человек ограбила магазин сельпо, откуда забрала промтоваров на сумму 16379 рублей.

9-го сентября 1948 года в селе Большая Бубновка Чёрно-Островского района оуновская банда в количестве 3-х человек ограбила магазин сельпо, откуда забрала промтоваров на сумму 6 тысяч рублей и разбросала по селу оуновские листовки, одну из которых наклеила на доме председателя колхоза Машпалера. И другие случаи.

За 3-ий квартал 1948 года на территории Каменец-Подольской области ликвидировано 9 уголовных банд на 34 человека, из них наиболее характерные: 2/VIII-1948 года в селе Врублевцы Каменец-Подольского района в результате проведённой операции опергруппа Каменец-Подольского РО МВД ликвидировала бандгруппу в количестве 9 человек возглавляемая главарём Ковпак. Бандиты на допросе признались в ранее совершённых ими преступлениях как-то: в убийстве колхозного сторожа Твердохлеб, в ограблении пасики колхоза.

18-го июля 1948 года в результате проведённой операции Славутским РО МВД в с. Миньковцы Славутского района ликвидирована бандгруппа в количестве 3-х человек, возглавляема бандитом-главарём Косик. Бандиты на допросе в совершённом ограблении квартиры гражданина Терешок, жителя с. Миньковцы Славутского района, признались.

В результате проведённой операции 1 июля 1948 года работниками Белогорского РО МВД в с. Ямполь того же района, задержана бандгруппа в составе 2-х человек, возглавляемая Наконечным. При задержании банд грабителей изъят пистолет „ТТ“ и пистолет системы „ВАЛЬТЕР“. Преступники на допросе показали, что они на территории Белогорского района и Дедеркальского района Тернопольской области с мая месяца 1948 года по день задержания совершили ряд вооружённых ограблений.

В III квартале было предотвращено ряд бандпроявлений из которых наиболее характерные являются:

7 августа 1948 года три неизвестных бандита, вооружённых одной винтовкой явились на молотильный ток колхоза им. „Правда“ с. Кунчи, Теофипольского района, откуда пытались похитить намолоченную рожь, но были замечены группой самоохраны, которые вступили с бандитами в единоборство, разоружили бандитов и тем самым предотвратили хищение колхозного хлеба.

13 августа 1948 года 2 вооружённых неизвестных грабителя пытались совершить грабеж с Дунаевецкого отделения маслозавода, расположенного на территории с. Мицовец, Солобковецкого района. Бандиты были замечены сторожем, который поднял крик, после чего бандиты бежали.

25-го июля 1948 года в с. Вочковцы Волочисского района, группа оуновцев 3 человека ворвалась в дом председателя колхоза Налуцышина. Т. Налуцышин с вооружёнными бандитами вступил в единоборство, поднял тревогу, бандиты не совершив теракта — скрылись.

Наряду с ликвидированными бандитскими группами в 3 квартале ликвидировано 7 грабительско-воровских групп. […].

ДАХм.О. — Ф. П- 487, оп. 79, спр. 6. — Арк. 56 — 62. Оригінал. Машинопис.

№ 146

Доповідна записка секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У А. А. Устенка секретарю ЦК КП(б)У Л. Мельникову про порушення соціалістичної законності працівниками прокуратури і відділу МДБ Вінницької залізниці

27 грудня 1948 р.

В обком КП(б)У от ряда коммунистов парторганизаций Шепетовского отделения Винницкой железной дороги поступали жалобы и заявления, в которых указывалось о незаконных арестах коммунистов, работающих на руководящих должностях в Шепетовском отделении дороги, искусственном создании дел, фабрикации материалов, превышении власти, нарушении социалистической законности работниками Шепетовской линейной прокуратуры, отделения охраны МГБ и работниками отдела МГБ и прокуратуры Винницкой железной дороги.

Организованной обкомом КП(б)У проверкой установлено, что действительно руководящие работники Шепетовского железнодорожного отдела охраны МГБ, участковой прокуратуры и работники отдела МГБ и прокуратуры Винницкой железной дороги допускают незаконные аресты, фабрикацию дел, превышение власти и нарушение социалистической законности.

Шепетовским отделом охраны МГБ в январе и феврале 1946 года было задержано 1618 чел, из них подвергнуто штрафу 143 чел, арестовано 45 чел, а 1430 человек были задержаны без достаточных оснований. Из числа задержанных 73 были заключены под стражу, а 28 из них содержались под стражей без санкции прокурора.

На члена ВКП(б) т. Михальчука, работавшего директором хлебозавода, отделением МГБ было заведено дело. До суда Михальчук содержался под стражей 7 месяцев и судом впоследствии был приговорён к одному году условно.

Член ВКП(б) т. Гопин И. Я. был арестован и содержался в тюрьме 7 месяцев и 11 дней. Линейным судом был приговорён к 10 годам тюремного заключения, 5 лет поражения в правах с конфискацией всего имущества. Верховный Суд отменил решение линейного суда, оправдал и освободил из под стражи Гопина. Коммунист Лазебный, работавший зав. вагон. лавкой был арестован по обвинению в хищении муки, просидев в тюрьме 3 месяца и 6 дней был по суду оправдан и восстановлен на работе.

В своих показаниях т. Лазебный рассказывает, как его три раза судили, при допросах наносили оскорбления и понуждали говорить клевету на начальника ОРСа коммуниста Рыжего, арестованного МГБ станции Шепетовка.

Коммунист Анапольский А. З., работавший начальником смолокур-ного завода, был арестован и содержался под стражей без всяких оснований 8 суток, после чего был освобождён.

На директора буфета ст. Шепетовка 1-я члена ВКП(б) т. Штейнберга Шепетовский ГК КП(б)У не давал согласия на арест, однако его арестовали и более того 4-х месяцев он находился в тюрьме. Состоявшийся в Шепетовке над ним суд, был отложен и материалы посланы на доследование. В беседе с председателем Винницкого линейного суда т. Петрухиным, последний сообщил, что злоупотреблений, имевших ввиду корыстные цели за т. Штейнбергом нет, однако дорожная прокуратура держит его под стражей.

В январе сего года был арестован начальник Шепетовского ОРСа т. Рыжий и вместе с ним 5 работников ОРСа по обвинению в злоупотреблениях. Все они сидели в тюрьме более 8 месяцев и были освобождены из-под стражи по прекращению дела.

Был с ним освобождён коммунист Рыжий, однако, по требованию дорожной прокуратуры вторично арестован и привлечён к уголовной ответственности. Вызванный в обком КП(б)У председатель линейного суда т. Яремчук (который должен был рассматривать дело Рыжего), заявил, что выдвинутые против Рыжего обвинения опровергаются заключением экспертизы и рядом оправдательных документов.

Несмотря на это заявление, суд всё же приговорил Рыжего к одному году принудительных работ с вычетом 25% из заработной платы, но, приняв во внимание, что он сидел в тюрьме около 9-ти месяцев, решил взыскание не производить.

Партийные и общественные организации поднимали вопрос перед прокуратурой Винницкой железной дороги, чтобы не привлекать к судебной ответственности начальника Славутского балластного карьера члена ВКП(б) т. Мусийчука и молодого инженера, заместителя начальника станции Шепетовка-первая т. Вартанява за неимением достаточных обвинений, однако, в дорожной прокуратуре остались глухими к ходатайствам партийных и общественных организаций и указанные выше товарищи были преданы суду и осуждены.

Начальник 11-й дистанции пути член ВКП(б) т. Балюк рассказывает, как его понуждают работники МГБ делать незаконные мероприятия, занимаются

вымогательством, создают невыносимые условия работы и искусственные дела на коммунистов Тищенко, Рыжего и др.

Коммунисты Рыжий, Лазебный и работник ОРСа Гинкер рассказывают, как сотрудники Шепетовского и Винницкого дорожного отделов МГБ и прокуратуры создают фиктивные дела, незаконно содержат невинных людей, как путём угроз и применением физического воздействия, заставляют давать ложные показания.

Кроме приведённых выше примеров, Шепетовский райком КП(б)У располагает более многочисленными фактами арестов, превышения власти и других видов нарушений социалистической законности работниками МГБ и прокуратуры.

Обком КП(б)У просит обратить внимание прокурора и начальника МГБ Винницкой дороги на искривление закона работниками органов Винницкой дороги, а конкретных виновников привлечь к ответственности.

Секретарь обкома КП(б)У А. Устенко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 813. — Арк. 117 — 119. Оригінал. Машинопис.

№ 147
Доповідна записка начальника УМДБ по Кам'янець-Подільській області Руденка секретарю Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У Устенку про діяльність оунівського підпілля

12 жовтня 1949 р.
Совершенно секретно

На территории Каменец-Подольской области, ещё в период гражданской войны существовали крупные петлюровские банды, которые после изгнания Петлюры оставили свои антисоветские кадры и еще с того времени проводили подрывную работу.

В годы коллективизации и первых сталинских пятилеток в Каменец-Подольской области вскрыты и ликвидированы десятки антисоветских националистических формирований, установивших связь с эмигрантскими центрами, проводившие серьезную работу против Советской власти.

Длительное время на территории нашей области организовал и проводил враждебную работу известный руководитель разведывательной службы при правительстве Петлюры — Литвиненко-Морозенко, который до воссоединения Западной Украины занимался переброской людей с польской территории к нам для организации шпионской деятельности и националистических повстанческих формирований.

После воссоединения с Западной Украиной, значительную роль в вопросе активизации деятельности националистического подполья играют участники оуновского подполья, которые прибывают с территории Западной Украины и организовывают террористические акты над советско-партийным активом.

Точно установлено, что разветвленное оуновское подполье, особенно широко было создано западниками при немцах.

В настоящее время нашими органами учтено и ведётся разработка в области свыше 50 оуновских организаций и их связей, которые, как правило, созданы и руководятся участниками ОУН из западных областей Украины (подозреваемых).

Особенно поражены районы, прилегающие к территориям Ровенской, Тернопольской и Черновицкой областей: Березdовский, Славутский, Плужнянский, Белогорский, Теофипольский, Базалийский, Волочисский, Сатановский, Орынинский и Каменец-Подольский районы.

Достаточно сказать, что только в июле, августе 1949 года ликвидирована оуновская организация в Славутском районе — арестовано 29 участников ОУН, часть из которых совершила налёты на советские учреждения и убивала советский актив причём в числе арестованных свыше 10 участников ОУН из Гощанского района Ровенской области, которые организовали подпольно работу на территории нашей области.

Ликвидированы орагнизации ОУН в Чемировецком, Плужнянском, Белогорском и других районах области.

Оуновским подпольем и влиянием ОУН с Западной Украины подвержена граница нашей области с Западной Украиной протяженностью 500 километров и, как установлено в настоящее время, рейдовые оуновские группы проникают и в глубинные районы области: Смотрический, Виньковецкий, Солобковецкий, Антонинский и другие районы.

Учтено рейдирующих групп с Западной Украины от 3 до 5 человек вооружённых автоматами, гранатами — 5, имеется нелегальных террористических групп из местных бандитов ОУН — 3, кроме этого, имеется ряд одиночек — нелегалов вооружённых, совершающих террористические акты.

Помимо этого, на территорию нашей области выходит и совершает террористические акты из Ровенщины окружной руководитель ОУН — „Демьян“ со своей группой.

Имеется окружной „провод“ ОУН Каменец-Подольский, который также организовывает антисоветскую деятельность на нашей территории.

Только за последние три месяца отмечено несколько десятков бандитских проявлений, в том числе: убийство председателя сельсовета в с. Проскуровка Солобковецкого района; убийство двух сторожей колхозов с. Фурмановки Каменец-Подольского района, трупы которых обнаружены в лесу. В сентябре в с. Тарасовка Солобковецкого района сожжены бандитами документы сельсовета; в том же месяце, в том же районе в с. Анреевка, бандиты сожгли контору колхоза со всеми документами; в Орынинском районе бандиты ограбили кооператив; с 16 на 17 сентября в с. Хоняков, Славутского района от 13 до 15 бандитов ограбили кооператив и т. д.

Бандиты свободно действуют на нашей территории так, как у нас нет вооружённой силы, о чём они знают и характерно, что войсковые гарнизоны имеются в каждом районе Западной Украины от роты и минимум взвод, а в районах нашей области, граничащих с Западом, таких гарнизонов нет.

К примеру, в Подволочисском районе Тернопольской области воинский гарнизон имеется, а в 7 километрах от него в Волочисском районе нашей области такого гарнизона нет, о чём известно бандитам и они проводят в этом районе активную антисоветскую деятельность. Такое же положение и в других районах нашей области.

Учитывая малочисленность работников в аппаратах райотделов нашей области и учитывая значительное количество бандгрупп и участников оуновского подполья, для успешной борьбы с ними необходимо иметь несколько войсковых подразделений войск МГБ.

Указанная необходимость вызывается тем, что бандиты находятся в лесах и проческа их даст возможность выявить бандитов, а также и для войсковой ликвидации выявленных вооружённых групп.

Начальник управления МГБ по
Каменец-Подольской области полковник Руденко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 4, спр. 1231. — Арк. 75 –77. Оригінал. Машинопис.

№ 148

З доповідної записки начальника УМДБ по Кам'янець-Подільській області Руденка секретарю Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У Устенку про контрреволюційну діяльність І.М.Римаря

7 січня 1950 р.
Совершенно секретно

Сообщаю, что Рымарь Илларион Никитович в 1926 году был вовлечён в подпольную антисоветскую организацию молодёжи под названием „Богунечевцы" в честь атаманов Богуна и Нечая, которая была создана в с. Иванковцы Сатановского района Каменец-Подольской области.

Подобная молодёжная организация была создана и в с. Юринцы при школе во главе, которой стояли проверяемый Вами Рымарь Илларион и его двоюродный брат Виктор[1].

Организация ставила своей целью — агитация среди населения против Советской власти, свержение её путём восстания и организации так называемой „Запорожской сечи" и отделение Украины от Советского Союза.

Для контрреволюционной агитации организация использовала недовольство известных групп крестьянства — самообложением и проводившейся кампанией по распространению облигаций крестьянского займа.

Данная группа, в том числе и Рымарь Илларион, в 1928 г. была арестована СОО Тульчинского ГПУ УССР и продолжительное время находилась под стражей, а в последствие из-под стражи были освобождены под поручительство местных граждан.

Следствие по делу было окончено, и дело направлял Проскуровскому Окружному прокурору для окончательного решения и привлечения к уголовной ответственности. […]

Начальник управления МГБ
Каменец-Подольской области Руденко

ДАХм.О. — Ф. П. — 487, оп. 4, спр. 1231. — Арк. 51–52. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. До УМГБ по Кам'янець-Подільській області обкомом партії був направлений запит на наявність компрометуючих даних на громадянина І.М. Римаря.

№ 149

Доповідна записка начальника УМДБ по Кам'янець-Подільській області Руденка секретарю Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У Бегмі про факти антирадянських проявів в освітній мережі

7 березня 1950 р.

Совершенно секретно

За последнее время в некоторых районах области имели место антисоветские проявления со стороны учащихся начальных и средних школ.

27 февраля 1950 года в Орынинской неполной средней школе во время урока в 3-м классе учительницей Смоляк Евгенией Алексеевной на её столе была обнаружена в свёрнутом виде антисоветская листовка написанная от руки чернилами и к ней был приложен портрет одного из руководителей партии и Советского правительства, с надписями нецензурных слов.

Произведённым нами расследованием установлено, что указанную листовку антисоветского содержания написал ученик 3 класса той же школы Токарчук Виталий Ильич 1937 года рождения и во время урока, когда учительница Смоляк объясняла решение задачи на доске, он подбросил листовку с портретом на стол учительнице.

Допрошенный Токарчук показал, что он совершил этот антисоветский выпад по указанию своего односельчанина Бондарь Михаила Макаровича 1929 года рождения, который в 1949 году, будучи призван в школу ФЗУ на Донбасс, оттуда дезертировал и прибыл домой, проживал без определённых занятий, а в начале 1950 года выехал на жительство в Каменец-Подольский район.

Показания ученика Токарчука перепроверяем и при подтверждении их Бондаря подвергнем аресту.

21 февраля 1950 года в с. Воробьёвка Белогорского района на стенах школы, клуба, а также на клубной мебели были обнаружены надписи мелом антисоветского характера, содержащие клевету на одного из руководителей партии и Советского государства.

Произведённым нами расследованием установлено, что эти надписи учинили ученики 5 класса Воробьёвской средней школы — Суслик Тамара Ивановна, 1938 года рождения, уроженка с. Москалевки Белогорского района, ее отец работает зав. школой в с. Погорельцы Белогорского района.

Олейник Любовь Ананьевна, 1939 года рождения, уроженка с. Воробьёвка Белогорского р-на из семьи колхозника. Её мать является активной участницей секты евангельских христиан-баптистов.

Ученица Олейник на допросе показала, что 17 февраля сего года её соученица Суслик Тамара рассказала ей, что из Донбасса к её родным приезжала тётя, которая говорила в их семье, что в Донбассе, где она проживает есть такой человек, который собирает рабочих и читает им книги антисоветского содержания.

Рассказав это Суслик предложила Олейник совместно учинить в школе, клубе антисоветские надписи, что ими и было сделано.

В с. В. Рункушев Старо-Ушицкого района, ученик 4-го класса Николюк Василий Емельянович, 1935 года рождения, систематически мелом пишет на стенах школы и клуба фашистскую свастику и нецензурные слова.

В с. Тарасовка Солобковецкого района на стене одного из домов колхозника был написан лозунг по выборам в Верховный Совет СССР.

Ученик 5 класса Андреев Иван Денисович ножом пытался этот лозунг стереть, но был замечен колхозниками, и ему это сделать не удалось.

Как установлено, отец Андреева в 1948 году общим собранием колхозников за невыработку минимума трудодней выслан на 8 лет, а мать судима к 3 годам тюремного заключения.

Начальник управления МГБ
Каменец-Подольской области Руденко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп.4, спр. 1231. — Арк. 132–134. Оригінал. Машинопис.

№ 150
Інструктивний лист Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У секретарям міськкомів та райкомів КП(б)У щодо посилення трудової дисципліни

12 березня 1951 р.
Секретно

Областной комитет КП(б)Украины на основании поступивших материалов и произведённой по ряду районов проверкой устанавливает наличие серьёзных нарушений Указов Президиума Верховного Совета СССР от 15-го апреля 1942 года „Об уголовной ответственности колхозников за невыработку обязательного минимума трудодней, без уважительных причин" и Указа Президиума Верховного Совета СССР от 26 июня 1940 года „О переходе на 8-ми часовый рабочий день, на 7-ми дневную рабочую неделю и о запрещении самовольного ухода рабочих и служащих предприятий и учреждений". Эти нарушения выражаются в неправильном и безответственном отношении ряде председателей колхозов, руководителей предприятий, организаций и учреждений к вопросам оформления материалов и предания суду.

Отдельные правления и председатели колхозов не проверяют причины невыработки обязательного минимума трудодней, не беседуют с колхозниками, допускают предание суду лиц больных, престарелых колхозников (мужчин старше 60-ти лет и женщин старше 55-ти лет), а подчас и таких, что выработали сверх установленного минимума трудодней, но по причине запущенности учёта в бухгалтерии колхоза не заносят трудодней в табеля и книжки колхозников.

Такое несерьёзное отношение ряда председателей колхозов к преданию суду не виновных колхозников за невыработку установленного минимума трудодней привело

к тому, что в 1950 году судами области было оправдано 259 колхозников, или 13,2% от общего количества преданных суду колхозников.

Нарсудом Белогорского района вынесены оправдательные приговоры на 17 колхозников, или 26% к общему числу преданных лиц; в Меджибожском районе — 38%.

Аналогичные факты имели место в Волочисском, Красиловском, Антонинском, Сатановском, Грицевском, Теофипольском, Полонском и других районах области.

Правление колхоза имени Петровского села Свириды Антонинского района предало суду колхозника Специального С. за невыработку обязательного минимума трудодней во втором периоде сельскохозяйственных работ, в то время, как на день предания суду Специальный С. выработал 155 трудодней, которые полностью не были заведены в табеля. Только после вмешательства Нарсуда, трудодни были начислены и Специальный С. судом был оправдан.

Правление колхоза им. Шевченко села Тарасовка того же района предало суду колхозницу Гуменюк Е. Н. за невыработку минимума трудодней, в то время, как по заключению врачебной комиссии она совершенно к физическому труду не способна. Гуменюк Народным судом была оправдана.

Некоторые руководители учреждений, предприятий и организаций безответственно относятся к выяснению причин прогулов или самовольного ухода с работы рабочих и служащих, неосновательно предают суду совершенно ни в чём неповинных граждан для привлечения их к уголовной ответственности по Указу Президиума Верховного Совета СССР от 26.VI.1940 года. Об этом свидетельствует тот факт, что народными судами области в 1950 году было оправдано 83 человека, обвиняемых за прогулы и 132 человека за самовольный уход с работы.

Наибольшее количество неосновательно направленных материалов в суд за прогулы и самовольный уход имело место по вине руководителей некоторых предприятий и учреждений Антонинского, Волочисского, Красиловского, Шепетовского, Белогорского и других районов области.

В целях устранения отмеченных фактов грубого нарушения социалистической законности и конституционных прав граждан, выразившегося в неосновательном направлении материалов в суд, а также усиление борьбы с явными нарушителями трудовой дисциплины в колхозах, совхозах, МТС и других предприятий, обком КП(б)У считает необходимым провести следующие мероприятия:

1. Проверить в Нарсудах количество оправдательных приговоров по Указу от 15 апреля 1942 года за невыработку установленного минимума трудодней, а также в отношении рабочих и служащих за прогулы и самовольный уход, результаты проверки обсудить на заседании бюро ГК, РК КП(б)У и принять меры к устранению вскрытых недостатков.

2. Провести совещание с руководителями предприятий, учреждений и организаций по вопросу о порядке оформления материалов в суд за самовольный уход или прогул по указу от 26 июня 1940 года.

3. Провести совещание с председателями и бухгалтерами колхозов по вопросу порядка оформления в суд по Указу от 15 аперля 1942 года за невыработку обязательного минимума трудодней и об упорядочении учёта и оплаты труда в колхозах.

4. Провести семинар с руководителями агитколлективов по вопросу усиления работы по разъяснению Указа Президиума Верховного Совета СССР от 26 июня 1940 года среди рабочих и служащих, а также Указа от 15 апреля 1942 года среди колхозников.

О проведённой работе просим представить информацию обкому КП(б)У к 15-му апреля 1951 года.

Секретарь обкома КП(б)У В. Бегма[1]

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 6, спр. 135. — Арк. 15–18. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Бегма В.А. (1906-1965) — народився в Одесі в робітничій сім'ї. Член партії з 1927 р. В 1928-1938 рр. — на профспілковій роботі на Херсонщині, Харківщині. В 1938 р. — секретар Київського обкому КП(б)У, в 1939-1941 рр. — перший секретар Рівненського обкому КП(б)У. В 1941-1942 рр. — член Військової ради 12 армії, в 1942-1944 рр. — секретар підпільного Рівненського обкому КП(б)У, командир партизанського з'єднання. В 1944-1949 рр.– перший секретар Рівненського, в 1950-1959 рр. — Хмельницького обкомів КП(б)У-КПУ. З 1959 р — голова Партійної комісії при ЦК КПУ.

№ 151
Доповідна записка заступника завідувача відділу пропаганди і агітації Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У С. Бабишина секретарю Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У В. Повху про участь медичних працівників у релігійних громадах

[октябрь 1951 р.]

Проведённая по указанию ЦК ВКП(б) и лично товарища Сталина научная дискуссия по физиологии нанесла сокрушительный удар по всем направлениям идеализма в медицинской науке в СССР и обеспечила победу материалистического Павловского направления. Советская медицина имеет твёрдую научную базу — учение академика И. П. Павлова о высшей нервной деятельности.

Отсюда следует, что медицинские работники нашей области, как никогда, имеют сейчас все возможности для активного участия в научно-естественной пропаганде среди населения, которая ставит своей целью борьбу против различных предрассудков, религиозных представлений, знахарства и пр.

Та и сама медицина больше других наук вооружает медицинских работников знанием научных законов человеческой психики, мышления, нервной деятельности, причин болезней, смерти и т. д.

При таком положении становится малопонятным тот факт, что значительное количество религиозных сектантских групп в области возглавляют как раз те лица, которые должны вести неустанную борьбу против религиозного мракобесия и пропагандировать научные взгляды, т. е. медицинские работники.

Отдел пропаганды и агитации обкома КП(б)У, изучив материалы Уполномоченного Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Каменец-Подольской области констатирует, что изо всех слоев интеллигенции области самое больше втянуто в сектантские организации и привлечено к их руководству — работников медицинских учреждений. Это никак не совместимо с той наукой в области, которой они работают, с теми научными положениями, которые они применяют в жизнь.

Вот некоторые примеры:

Религиозные секты возглавляют:

в г. Каменец-Подольске — Тышкевич Е. К. — врач горполиклиники,

Гончарова М. Т. — медсестра горполиклиники,

Сатановская В. А. — медсестра госпиталя;

г. Проскуров — Потякин М. Н. — фельдшер гор. эпидемстанции;

г. Шепетовка — Дударь Ф. П. — дезинструктор санэпидемстанции;

с. Приворотье Орининского района — Бойко В. М. медсестра районной детской консультации;

с. Песочна Смотричского района — Чухас В. С. — фельдшер Городской райбольницы;

с. Подолянка Виньковецкого р-на — Марченко Я. И. акушерка райбольницы;

с. Довгалевка Белогорского района — медфельдшер.

с. Белево Изяславского района — Стецюк В. В. — медфельдшер и т. д.

Эти и другие сигналы говорят о том, что облздравотдел (т. Неплюев) воспитательной работой среди медицинских работников руководит неудовлетворительно, настроений среднего персонала не знает, быта и жизни их не изучает. Безразлично относится к этим фактам и административный отдел обкома КП(б)У.

Это также свидетельствует о том, что глубокое изучение атеистического научного павловского наследия медицинскими работниками перефирии не организовано. Облздравотдел эту работу ведёт односторонне, лишь с ведущими врачами городов и райцентров.

Горкомы, райкомы КП(б)У на местах слабо привлекают медицинских работников к массово-политической работе среди населения.

Заместитель заведующего отделом пропаганды
и агитации обкома КП(б)У С. Бабишин

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 6, спр. 219. — Арк. 144 — 145. Оригінал. Машинопис.

№ 152
Постанова бюро Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У про боротьбу з оунівським підпіллям

31 січня 1952 р.
Особая папка
Совершенно секретно

Заслушав информацию секретаря обкома КП(б)У тов. Бегма В. А. и начальника областного Управления МГБ тов. Руденко М. Л. о недостатках в партийно-организационной, массово-политической, культурно-просветитель-ной и чекистско-оперативной работе по борьбе с оуновским подпольем, бюро обкома КП(б)У считает, что враждебные элементы оуновского подполья и группы банд из всевозможных преступных элементов, оперировавших в прошлые годы на территории области, нанесли колхозам и кооперативным организациям немалый материальный ущерб, а также от их рук погибло ряд коммунистов и других сельских активистов.

Оуновские банды в настоящее время изменив тактику своей враждебной деятельности отказались от открытой борьбы путём террора, ушли в глубокое подполье и начали враждебную подготовку и вербовку кадров, этим самым у ряда райкомов КП(б)У и органов МГБ создалось ложное впечатление спокойствия в районах, которое привело к потере бдительности, ослаблению политической и воспитательной работы, а также и чекистских мероприятий. Не критическая оценка положения и довольствие отдельными положительными результатами привело к тому, что оуновское подполье в 1950 и начале 1951 г.г. сумело создать систему связи в области, склонив на свою сторону ряд отсталых колхозников и неустойчивых комсомольцев, установить явочные квартиры и организовать бункера не только в бывших пограничных, но и в других районах области. Как, например, Виньковецком, Дунаевецком, Ново-Ушицком, Ружичнянском, Гвардейском, Старо-Константиновском и др., а также установить связь с восточными областями УССР.

Только после решения ЦК ВКП(б) работа парторганизаций и органов МГБ по ликвидации оуновских банд значительно оживилась и улучшилась.

Наличие недостатков в отдельных районах явились в результате того, что райкомы КП(б)У и районные отделы МГБ и милиции накопленный большой опыт населения, находящегося долгое время в пограничной полосе не использовали для повышения бдительности и четкой оперативной информации о всех подозрительных личностях, появлявшихся в населенных пунктах районов, а также допустили беспечность и ослабили политическое воспитание населения. Не проводилась проверка политической благонадежности сельских и колхозных кадров. В школах и кооперативных организациях работали люди, без тщательной проверки их деловых и политических качеств.

Режим приёма на ночлег посторонних лиц в селах и райцентрах отсутствовал, а сельсоветы и органы милиции не придавали этому серьезного внимания.

Райкомы КП(б)У, положившиеся полностью на органы МГБ и милиции, по существу, самоустранились от ответственности за наличие вражеских проявлений в

районах, не мобилизовали партийные организации и общественное мнение населения на борьбу с ними не принимали мер к исключению всякой возможности появления незамеченными вражеских элементов в сёлах районов.

В целях недопущения в дальнейшем появления оуновских банд в районах и окончательной ликвидации их остатков в области, в целях повышения ответственности РК КП(б)У и органов МГБ за безопасность и политическую бдительность в районах, бюро обкома КП(б)У постановляет:

1. Предупредить секретарей ГК и РК КП(б)У, что за политическое состояние и безопасность в районах они несут полную ответственность и должны создать такую обстановку, которая бы исключала возможность оседания оуновских банд в районах области или переброску их в восточные области.

2. Обязать РК КП(б)У и органы МГБ очистить все районы от остатков оуновских и других банд в ближайшие два-три месяца и не допускать их появления в дальнейшем.

3. Обязать начальников РО МГБ систематически информировать секретарей РК КП(б)У о всех появлениях в районах и намечаемых мероприятиях и принимать совместные меры к наведению полного порядка и безопасности в сёлах района.

4. Утвердить на 1952 год мероприятия по партийно-организационной, массово-политической, культурно-просветительной и чекистско-оперативной работы в колхозах, бригадах и селах районов области, особенно в прилегающих к бывшей западной границе по борьбе с оуновским подпольем.

5. Обязать секретарей РК КП(б)У на закрытых бюро РК КП(б)У заслушать информации начальников РО МГБ и секретарей РК КП(б)У о состоянии в районе чекистско-оперативной, партийно-организационной, массово-политической и культурно-просветительной работы и утвердить конкретные мероприятия по выполнению настоящего постановления.

6. Контроль за выполнением настоящего постановления возложить на отделы обкома КП(б)У.

7. Обязать РК КП(б)У о выполнении мероприятий доложить обкому КП(б)У к 1 мая и 1 ноября 1952 года, а начальника олбуправления МГБ доложить обкому КП(б)У к 1апреля и 1 июля 1952 года.

Секретарь обкома КП(б)У В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 79, спр. 14. — Арк. 56-59. Оригінал. Машинопис.

№ 153
Доповідна записка секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У В.Бегми першому секретарю ЦК КП(б) України Л. Мельникову про ліквідацію оунівського підпілля

31 січня 1952 р.

Совершенно секретно.

Настоящим докладываю, что во исполнение указаний ЦК КП(б) Украины и лично Ваших о ликвидации остатков оуновского подполья Каменец-Подольским обкомом КП(б)У проведены следующие мероприятия.

Бюро обкома КП(б) Украины обсудило положение дел в области по борьбе с оуновскимим подпольем, утвердило мероприятие по усилению партийно-организационной, массово-политической, культурно-просветительной и чекистско-военной работы в колхозах, бригадах и сёлах по 12 районам области, граничащим с западными областями.

Обком КП(б)У 26 января 1952 года проведено областное совещание, на котором присутствовало 13 секретарей райкомов КП(б)У, 35 начальников РО МГБ, 39 начальников райотделов и райотделений милиции и 16 руководящих работников областного управления МГБ и милиции.

Начальник областного управления МГБ тов. Руденко сделал информацию о положении дел по борьбе с оуновским подпольем и о чекистско-военных мероприятиях по ликвидации оуновских и других банд на территории области, кроме того лично мной сделан доклад о состоянии партийно-организационной и массово-политической работы и задачах партийных организаций в свете выполнения указаний ЦК КП(б)У по ликвидации оуновского подполья.

На совещании конкретно были обсуждены мероприятия для органов МГБ и для райкомов КП(б)У в деле контроля и оказания помощи органов МГБ и особенно разворота массово-политической работы среди населения.

Обком КП(б) Украины обязал секретарей райкомов партии и органы МГБ обеспечить выполнение намеченных обкомов КП(б)У мероприятий и очистить все районы области от остатков оуновских и других банд в ближайшие два месяца, не допуская их появления в дальнейшем.

Разработанные и утверждённые бюро обкома КП(б)Украины мероприятия для каждого района в отдельности разосланы райкомам КП(б)У и исполнителям.

О выполнении намеченных мероприятий будем информировать ЦК КП(б) Украины дополнительно.

Секретарь обкома КП(б)У В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П. — 487, оп. 6, спр. 364. — Арк. 9-10. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Секретар Хмельницького обкому КП(б)У В.Бегма регулярно повідомляв ЦК КП(б)У про результати чекістських операцій щодо ліквідації підрозділів ОУН-УПА. „3 мая 1952 года. Совершенно секретно. В дополнение к нашим информациям № 57-с от 31 января 1952 года и № 121-с от 12 марта 1952 года о борьбе с оуновским подпольем сообщаем, выполняя намеченные мероприятия по ликвидации остатков бандитско-оуновского подполья. 1. С 20-го в ночь на 21-го апреля сего года нами в Ставищенском районе, Киевской области, были захвачены живыми руководитель бандитской группы ОУН Каменец-Подольского окружного „провода“ ОУН „Кобзарь“ и его боевик „Богдан“. У захваченных бандитов изъято оружие, боеприпасы, документы, представляющие оперативную ценность. Допросами бандитов установлено, что они базировались и проводили свою националистическую деятельность, главным образом, в Ставищенском и Белоцерковском районах, Киевской области. Там они имели ряд явочных и бандитских конспиративных квартир и несколько схронов. Захваченные бандиты в районах базирования занимались грабежами сельских кооперацій. Учитывая, что преступная

деятельность захваченных бандитов совершалась в основном на территории Киевской области, они для дальнейшего ведения следствия переданы следственной части МРБ УССР.
2. В ночь с 25-го на 26-ое апреля сего года, в результате осуществлённой комбинации, нами были выведены на Тернопольской области в село Кадиевцы, Каменец-Подольского района и захвачены живыми Чертковский надрайонный „проводник" ОУН, известный террорист „Клим" — Ярчук Михаил Васильевич, 1921 года рождения, уроженец села Иванково, Скала-Подольского района, Тернопольской области (в подполье с 1944 г.) и руководитель технического звена надрайонного „провода" ОУН „Неплюй" по фамилии Гнибида Владимир Васильевич, 1922 года рождения, уроженец с. Иванковцы, Скала-Подольского района, Тернопольской области (в банде с 1944 года). У захваченных бандитов изъято оружие и документы. „Клим" и „Неплюй" дают развёрнутые показания о бандитских убежищах и других звеньях ОУН, подчинённых „Климу", как надрайонному „проводнику", а также о своей преступной диверсионно-террористической деятельности.
В ночь с 23 на 29-ое апреля сего года оперативной группой, во главе с начальником областного управления МГБ т. Руденко М. Л., в результате осуществлённой комбинации, выведены из Киевской области в село Майдан-Александровский, Летичевского района, Каменец-Подольской области и захвачены живыми руководитель бандитско-националистической группы в Киевской области „Черник" — Колесник Пётр Михайлович, 1927 года рождения, уроженец села Великие Чернокивцы Пробижнянского района, Тернопольской области, в банде ОУН в 1944 г. На востоке Украины с 1948 года. „Черник" с мая 1951 года и до последнего времени действовал в Уманском, Христиновском и Ладыженском районах Киевской области. До этого был на территории Винницкой области, в Ямеринском, Литинском, Винницком и Калиновском районах. Вместе с „Черником" захвачен бандит ОУН „Змегун" Юркевич Владимир Семёнович, 1919 года рождения, уроженец с. Носово, Подгаецкого района, Тернопольской области. В ОУН и на нелегальном положении находился с 1943 года, а на востоке Украины действовал с 1949 года. У захваченных бандитов изъято также оружие, боеприпасы и оуновские документы. Таким образом, ликвидацией главаря бандитской группы в Киевской области „Кобзаря" и его боевика „Богдана", а также ликвидацией бандитской группы ОУН „Черника" и его боевика „Змегуна" полностью завершён разгром так называемого Каменец-Подольского окружного „провода" ОУН в Каменец-Подольской, а также в Винницкой и Киевской областях. Секретарь обкома КП(б)У В. Бегма". Див.: ДАХм.О. — Ф. П-487, оп.6, спр. 364. — Арк. 27-29.

№ 154
Доповідна записка секретаря Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У В.Бегми першому секретарю ЦК КП(б) України Л. Мельникову про результати допиту члена ОУН С. Басмата

10 травня 1952 р.
Совершенно секретно.

В мае месяце 1952 года Управлением МГБ по Каменец-Подольской области было окончено расследованием уголовное дело на активного участника ОУН Вдовиченко Степана Фёдоровича.

Из показаний Вдовиченко и других арестованных участников ОУН, проходивших по делу было видно, что в их подпольной банде ОУН состоял гражданин СССР Басмат Серафим Васильевич, 1928 года рождения, уроженец и житель села Дидковцы

Белогорского района Каменец-Подольской области, по национальности украинец, с низшим образованием, который с осени 1950 года находился в рядах Советской Армии.

При установлении места службы Басмат С. В., последний 23 апреля 1952 года был арестован в воинской части № 24481 Приморского Военного округа и этапирован к месту совершения преступления, в распоряжение УМГБ Каменец-Подольской области.

На допросах Басмат показал, что проживая, до призыва в Советскую Армию, в селе Дидковцах, весной 1949 года он был завербован в ОУН руководителем ОУН „Левко", который в феврале месяце 1952 года осуждён.

Являясь активным участником ОУН, Басмат представлял свою квартиру для укрытия бандитов от преследования их органами Советской власти.

По заданию руководства банды Басматом было завербовано в качестве пособников ОУН до 10 человек жителей села Дидковцы, в том числе и гражданин Борейко Яков, во дворе которого летом 1950 года было оборудовано специальное укрытие-схрон для участников ОУН.

Выполняя указания ОУН, Басмат в 1950 году организовал сбор сведений о положении дел в селе Дидковцах, настроении населения, появлении сотрудников МГБ, МВД и другим вопросам, которые передавал в ОУН. С целью срыва уборочных работ и сдачи хлеба государству, Басмат распространял в селе антисоветские националистические листовки с призывом саботировать уборку урожая и сдачу хлеба государству. На случай задержания Басмат, последний для оказания вооружённого сопротивления получил от ОУН пистолет и боеприпасы.

В октябре месяце 1950 года Басмат перевёл на нелегальное положение Вдовиченко Степана, имевшего связь с бандитами ОУН. Уход Вдовиченко в банду был зашифрован под видом его убийства неизвестными лицами. С этой целью на улице села была брошена фуражка с пробитыми дырами и следами крови, принадлежащая Вдовиченко.

Из показания самого Басмата видно, что уходя в ряды Советской Армии осенью 1950 года он получил задание от руководителя бандитской группы „Левко", чтобы находясь в воинской части войти в доверие командования, добиться сержантского звания и на случай военных действий с вверенными ему солдатами перейти на сторону противника и пробираться в ОУН на Украину для продолжения вооружённой борьбы против советских войск. Вместе с этим Басмат имел задание вербовать среди военнослужащих националистически настроенных украинцев для ОУН.

Находясь в рядах Советской Армии солдатом в воинской части № 24481 в городе Лесоводске Приморского края, Басмат стремился выполнить задания руководства ОУН в части вербовки националистически настроенных лиц в ОУН.

Кроме того, получив в апреле месяце 1952 года письмо от своего сообщника по националистической деятельности дьякона Андросюка Александра, жителя села Загорцы Тернопольской области, в котором последний в зашифрованном виде сообщил ему об аресте всех близких родственников Басмата за связь с ОУН, Басмат с целью мести Советской власти за арест родственников, будучи пулемётчиком намеревался совершить террористический акт над маршалом Советского Союза Малиновским, прибывшим в часть на инспектирование стрельб. Однако, исполнить свои преступные

замыслы Басмату не представилось возможности в силу сложившейся обстановки и впоследствии его ареста.

Террористические намерения Басмат подтверждаются показаниями допрошенного солдата Корбутяк М. В., с которым он поделился своим мнением по этому вопросу, о чём Корбутяк тогда же сообщил в органы контрразведки МГБ.

В настоящее время органами УМГБ ведётся расследование по делу Басмат С. В.

Секретарь обкома КП(б)У В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 6, спр. 364. — Арк. 45 — 47. Оригінал. Машинопис.

№ 155

Директива Прокурора УРСР прокурору Кам'янець-Подільської області про результати виконання Указу Президії Верховної Ради СРСР про амністію

1 квітня 1953 р.

Совершенно секретно

Генеральный Прокурор СССР тов. САФОНОВ Г. Н. обязал Прокурора Республики 9 апреля с. г. отчитаться о проделанной работе по применению Указа Президиума Верховного Совета СССР от 27 марта 1953 года об амнистии по таким вопросам:

1. Количество прекращённых по амнистии дел, находящихся в следствии.
2. Число лиц, в отношении которых прекращены дела.
3. Из них число лиц, освобождённых из-под стражи.
4. Количество прекращённых по амнистии дел из числа приостановленных.
5. Число обвиняемых по этим делам.
6. Количество первичных материалов и сообщений, по которым отказано в возбуждении уголовных дел на основании Указа об амнистии.
7. Число лиц, в отношении которых сообщалось в этих материалах о совершённых преступлениях.
8. Количество дел, подлежащих прекращению, оставшихся ещё нерассмотренными.

Эти данные представляются только по делам и материалам, находящимся в органах прокуратуры.

Предлагаю точно 8 апреля с. г. запиской по ВЧ сообщить о проделанной работе, дав ответ обязательно на все поставленные вопросы.

Прокурор Украинской ССР
Государственный советник юстиции 2 класса Р. Руденко
Верно: Инспектор Особого сектора Галецкая

ДАХм.О. — Ф. Р-1823, оп. 3, спр. 85. — Арк. 1. Завірена копія. Машинопис.

Примітка.

1. Міністр внутрішніх справ СРСР Л. Берія у записці від 26 березня 1953 р. в Президію ЦК КПРС писав, що у таборах і колоніях СРСР утримувалися 2 526 402 особи, з них 590 000 засуджені до 5 років, 1 216 000 осіб — від 5 до 10 років, 573 000 осіб — від 10 до 20 років, 188 000 — більше 20 років ув'язнення. Із загальної кількості „особливо небезпечних" (шпигуни, диверсанти, троцькісти, націоналісти тощо) налічувалося 221 435 осіб. Більшість ув'язнених терміном до 5 років здійснили злочин вперше і він не тягнув за собою важких наслідків (самовільне залишення робочого місця, посадові та господарські злочини, дрібні крадіжки, хуліганство тощо). Серед ув'язнених було 438 788 жінок, з них 6 286 вагітних і 35 505 з них мали дітей віком до 2 років. Покарання також відбували 238 000 осіб старше 50 років, 198 000 ув'язнених страждали на невиліковні хвороби і були зовсім непрацездатні. За підрахунками Л.Берії пропонувалося амністувати близько 1 млн. осіб. Президія Верховної Ради СРСР 27 березня 1953 р. прийняла Указ про амністію. Див.: „Новый курс" Лаврентия Берии // Исторический архив. — 1996. — №4. — С.143–145; Лаврентий Берия. Стенограмма июльского Пленума ЦК КПСС и другие документы. — М.: МФД. 1999. — С. 19–21. За амністією в СРСР звільнено 1 201 738 осіб, але вона практично не торкнулася ув'язнених за „контрреволюційні злочини". Див.: Земсков В.Н. ГУЛАГ (историко-социологический аспект) // Социологические исследования. — 1991. — №7. — С.9. В Україні згідно з Указом від 27 березня 1953 р. звільнили 69 921 особу, з них 64 933 з таборів, 4 988 — з дитячих виправно-трудових колоній, 15 393 ув'язненим зменшили строк наполовину. У Кам'янець-Подільській області звільнили 3420 осіб. Див.: Политическое руководство Украины. 1938-1989 / Сост. В.Васильев, Р.Подкур, Х.Куромия, Ю.Шаповал, А.Вайнер. — М.: РОССПЭН, 2006. — С.191.

№ 156
Директива виконувача обов'язків Прокурора УРСР В.Смоленського прокурору Кам'янець-Подільської області про виконання постанови Ради Міністрів УРСР щодо працевлаштування громадян, звільнених за амністією

6 квітня 1953 р

Совет Министров Украинской ССР 1 апреля 1953 года принял постановление №696-57 с „О трудоустройстве освобождённых по амнистии".

В этом постановлении Совет Министров УССР обязывает Министерства и ведомства УССР и исполкомы местных Советов депутатов трудящихся принять меры к трудоустройству освобождённых по амнистии и в первую очередь одиноких беременных женщин, женщин имеющих при себе малолетних детей и несовершеннолетних.

Предлагаю:

Немедленно ознакомиться в Облисполкоме с постановлением Совета Министров УССР от 1 апреля 1953 года № 696-57 с и установить действенный надзор за его исполнением.

О характерных фактах нарушения этого постановления сообщите в Прокуратуру УССР.

И. о. Прокурора УССР
Государственный советник юстиции 3 класса В. Смоленский

ДАХм.О. — Ф. Р-1823, оп.3, спр. 85. — Арк. 57. Оригінал. Машинопис.

№ 157

Доповідна записка завідувача адміністративного відділу Кам'янець-Подільського обкому КПУ А. Якушевича секретарю Кам'янець-Подільського обкому КПУ В. Бегмі про виконання постанови Кам'янець-Подільського облвиконкому щодо працевлаштування громадян, звільнених за амністією

18 квітня 1953 р.

10-го апреля 1953 года исполкомом областного Совета депутатов трудящихся принято решение № 683-32-с „О трудоустройстве освобождён-ых по амнистии".

Этим решением обязаны:

исполкомы районных и городских Советов депутатов трудящихся принять меры к трудоустройству освобождённых по амнистии.

Областной отдел народного образования и исполкомы районных и городских Советов депутатов трудящихся обеспечить устройство детей до 14-ти лет, не имеющих родителей, освобождённых по амнистии, в детские дома и школы-интернаты, а также охватить всех детей школьного возраста обучением в школах.

Областная контора оргнабора рабочих обеспечить приём подростков 14-18 лет в ремесленные, железодорожные и горнопромышленные училища и школы ФЗО, а также направление их на различные работы в порядке оргнабора.

Облздравотдел и исполкомы районных Советов депутатов трудящихся обеспечить оказание необходимой медицинской помощи освобождённым по амнистии, которые в этой помощи нуждаются.

Принять в дома матери и ребёнка беременных женщин (на 8-9 месяце беременности), а также женщин с грудными детьми, не имеющих семьи и крова. Детей до 3-летнего возраста, матери которых не могут обеспечить содержание и воспитание их, поместить в дома ребёнка.

Областной отдел социального обеспечения и исполкомы районных и городских Советов депутатов трудящихся принять в дома инвалидов престарелых лиц из числа освобождённых по амнистии, не имеющих родственников.

Лиц, имеющих право, в соответствии с существующим законодательством на получение пенсии, немедленно обеспечить пенсионированием.

В связи с принятием исполкомом областного Совета депутатов трудящихся указанного выше решения, административный отдел обкома КП Украины считает нецелесообразным принятие решения на бюро обкома по этому же вопросу.

Заведующий админотделом обкома КП Украины А. Якушевич

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 6, спр. 685. — Арк. 28 — 29. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Працевлаштуванню колишніх в'язнів приділялася велика увага. Вище партійно-державне керівництво СРСР через прокурорські органи постійно контролювали процес соціалізації колишніх

в'язнів: „15 мая 1953 года. Секретно. 7 мая 1953 г. Генеральный Прокурор Союза ССР Государственный советник юстиции I класса тов. Сафонов Г. Н. директивным письмом № 7/120с возложил на всех прокуроров ряд ответственных заданий по надзору за выполнением постановления Совета Министров СССР от 28 марта 1953 г. № 924-395с „О мероприятиях по освобождению заключённых в связи с Указом Президиума Верховного Совета СССР об амнистии." Генеральный Прокурор СССР предложил проверить выполнение означенного постановления Правительства от 28 марта с. г. в части трудоустройства освобождённых из мест заключения граждан промышленными и транспортными предприятиями, а также стройками. Предложено проверить правильность и своевременность разрешения жалоб граждан, освобождённых по амнистии по вопросам их трудоустройства и создания им нормальных жилищно-бытовых условий и т. п. Обязываю Вас обеспечить проведение указанных проверок до 5 июня 1953 г. О фактах неисполнения постановления Совета Министров СССР от 28 марта 1953 г. и постановления по этому поводу Совета Министров УССР от 1 апреля 1953 г. № 696-57с информируйте Прокуратуру УССР, одновременно принимая на месте необходимые меры. Заместитель Прокурора Украинской ССР Государственный советник юстиции 3 класса В. Смоленский." Див.: ДАХм.О. — Ф. Р-1823, оп. 3, спр. 85. — Арк. 63. Прокурор Ярмолинецького района І.Вандоляк 19 червня 1953 р. доповідав: „Во исполнения Вашего указания за № 6-0574 от 22 мая 1953 года и в соответствии с директивным указанием Генерального прокурора Союза ССР от 7 мая 1953 года № 7/120 по вопросу соблюдения постановления Совета Министров СССР от 28 марта 1953 года „О мероприятиях по освобождению заключённых в связи с Указом Президиума Верховного Совета СССР от 27 марта 1953 года „Об амнистии" сообщаю, что мной произведена проверка в райисполкоме, в организациях и учреждениях района в процессе которого установил: всех следственно заключённых, которые находились под следствием и в разных местах заключения в соответствии с упомянутым Указом об освобождении из-под стражи по наведённым данным таковых прибыло в Ярмолинецкий район 138 человек, из которых в данное время нетрудоустроенно 8 человек, а все остальные, часть из которых работает в колхозах, на железнодорожном транспорте, пункте „Заготзерно", а также после получения паспортов поуезжали на предприятия. Таким образом, на день проверки из числа заключённых освобождённых по амнистии в основном все трудоустроены. В части жалоб и заявлений на нетрудоустройство или другие какие либо требования со стороны бывших следственно-заключённых в прокуратуру поступило 4, которые в тот же день рассмотрены по существу. Других каких-либо фактов со стороны местных органов власти в их незаконных действиях по отношению бывших заключённых не установлено. Прокурор Ярмолинецкого района юрист І-го Класса И. Вандоляк." Див.: ДАХм.О. — Ф. Р-1823, оп. 3, спр. 85. — Арк. 87. Прокурор Віньковецького району Попель 6 липня 1953 р. повідомляв щодо працевлаштування амністованих: „Совершенно секретно. 4 июня 1953 г. мною произведена проверка в райотделе МВД и исполкоме Районного Совета депутатов трудящихся в части исполнения постановления Совета Министров СССР от 28 марта 1953 г. за 924-395 „О мероприятиях по освобождению заключённых в связи с Указом Президиума Верховного Совета Союза ССР „Об амнистии", коим обязано исполкомы Советов депутатов трудящихся принять действенные меры к трудоустройству освобождённых по амнистии, в первую очередь, одиноких беременных женщин, женщин, имеющих при себе малолетних детей и несовершеннолетних. При проверке установил нижеследующее: после выхода в свет указа от 27 марта 53 г. „Об амнистии" по 4 июня 1953 г. Виньковецкий район прибыло таких граждан 174 человек, из них трудоустроено по данным отчётности райотдела МВД 125 человек и не трудоустроено 49 человек, это те граждане, которые прибыли из мест заключения в мае и июне месяцах с/г. В большинстве из мест заключения освобождаются и прибывают колхозники, которые сразу же устраиваются в колхозах, то есть работают в колхозах на разных работах и по данным проверки эти граждане которые освобождены по Указу Правительства об амнистии, они

добросовестно трудятся в колхозе, а также и в других организациях, учреждениях и предприятиях. При проверке в райотделе МВД и райисполкоме жалоб от освобождённых из мест заключения по амнистии на нетрудоустройство не поступало. Однако же при наличии столь большого количества нетрудоустроенных граждан заставляет меня принять действенные меры через советские и партийные органы об их трудоустройстве. Много граждан прибывших из мест заключения не трудоустроенные по м. Виньковцах, по селах Виньковцах, Зинькове и других. В м. Виньковцах и Зинькове много не трудоустроено граждан еврейской национальности. Некоторые руководители организаций, учреждений, предприятий района не поняли политической остроты этого вопроса не желают принимать освобождённых граждан из мест заключения по амнистии на работу, этим самым долгое время некоторые граждане ходят без работы, не имея средств существования, которые просто боятся заходить в советские и партийные органы и жаловаться по этому вопросу. На основании вышеизложенного прошу исполком районного Совета депутатов трудящихся моё представление рассмотреть на исполкоме и вынести соответствующее решение по данному вопросу о принятии мер к трудоустройству освобождённых граждан из мест заключения по амнистии. Такое решение разослать совершенно секретной почтой руководителям организаций, учреждений, предприятиями для выполнения вышеуказанного постановления Правительства. Прошу мое представление рассмотреть на ближайшем заседании исполкома райсовета. Прокурор Винковецкого района Юрист І-го класса Попель". Див.: ДАХм.О. — Ф. Р-1823, оп. 3, спр. 85. — Арк. 74-75.

№ 158
Інструктивний лист Кам'янець-Подільського обкому КПУ міськкомам і райкомам КПУ щодо перевірки та вилучення з бібліотечної і книготоргової мережі „політично шкідливої" літератури

26 квітня 1953 р.

Обком партии располагает данными, что руководители некоторых организаций и учреждений, имеющих библиотечную и книготорговую сеть, не уделяют должного внимания вопросам своевременной и качественной проверки и очистки книжных фондов от политически вредной литературы, запрещённой к пользованию.

Имеется много случаев, когда политически вредная литература, подлежащая изъятию, продолжительное время находится в общих фондах.

Так, в районной библиотеке с. Ружичное Ружичнянского района, обнаружено 20 экземпляров политически вредных книг, подлежащих изъятию в прошлые годы.

В Волочисском районе несвоевременно изъята литература в количестве 112 экземпляров, которая находилась в 29-ти библиотеках.

Такое же положение в Староконстантиновском районе, где в 40 библиотеках изъято цензором 82 экземпляра книг, подлежавших изъятию в прошлых годах и неизъятых своевременно работниками библиотек.

Подобные примеры несвоевременного изъятия запрещённой литературы можно привести и в других районах.

В ряде районов в этом году совсем не проводится проверка книжных фондов библиотек (Миньковецкий, Изяславский и др.). Крайне недостаточно проводится проверка библиотек в Летичевском, Виньковецком, Городокском, Орынинском,

Плужнянском, Смотрическом, Теофипольском районах. Больше половины библиотек в этих районах до сих пор не проверены по документам главлита.

Горкомы, райкомы партии не предъявляют категорических требований к руководителям, имеющим библиотечную и книготорговую сеть, не слушают на бюро ГК и райкомов КП Украины отчётов руководителей ведомств и районных цензоров о работе по проверке и очистке книжных фондов от политически вредной литературы.

Обком КП Украины предлагает секретарям горкомов, райкомов КП Украины заслушать на бюро отчёты руководителей ведомств, имеющих библиотечную и книготорговую сеть, и районных цензоров о ходе и качестве проверки книжных фондов, потребовать от руководителей, имеющих библиотечную и книготорговую сеть, систематически следить за своевременностью изъятия из книжных фондов политически вредной литературы, запрещённой документами Главлита СССР и УССР.

Обязать районных цензоров усилить контроль за очисткой книжных фондов библиотек и книготорговой сети, закончить цензорские проверки к 15-му мая сего года и к 1-му июня доложить о проведённой работе обкому КП Украины.

Секретарь обкома КП Украины В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 6, спр. 600. — Арк. 44 — 45. Оригінал. Машинопис.

№ 159
Постанова Кам'янець-Подільського облвиконкому про ліквідацію недоліків у працевлаштуванні громадян, звільнених за амністією

20 червня 1953 р.
Цілком таємно

Рада Міністрів Української РСР постановою від 6 червня 1953 року за №1132-88-сс відмітила, що багато виконкомів обласних Рад депутатів трудящих незадовільно виконують постанову Ради Міністрів Союзу РСР від 28 березня 1953 року „Про заходи по звільненню ув'язнених у зв'язку з Указом Президії Верховної Ради СРСР по амністії", в частині трудовлаштування осіб, звільнених по амністії.

Незважаючи на потребу в робочій силі, деякі керівники підприємств та установ, побоюючись відповідальності за „засміченість" кадрів, відмовляють у влаштуванні на роботу амністованих, а виконкоми районних Рад депутатів трудящих необхідних заходів до виправлення такого положення не вживають.

Рада Міністрів Української РСР відмітила, що профспілкові організації ініціативи в трудовому влаштуванні осіб, звільнених по амністії не проявляють.

Згідно з постановою Ради Міністрів Союзу РСР від 28 березня 1953 року „Про заходи по звільненню ув'язнених у зв'язку з Указом Президії Верховної Ради СРСР по амністії" необхідно було закінчити трудовлаштування амністованих не пізніше 15 червня ц. р. Але за станом на 14 червня цього року з числа прибулих і зареєстрованих у паспортних столах відділів міліції 172 чоловік в Меджибіжському районі

трудовлаштовано лише 20 осіб, що складає 6%, у Славутському районі відповідно 195 і 62 або 31,5%, у Березdівському районі — 101 і 41 або 40%, у Кам'янець-Подільському — 282 і 140 або 41,6%, у Сатанівському 110 і 79 або 70% та інші.

Були випадки, що окремі керівники підприємств відмовляли у влаштуванні на роботу амністованих. Так, до виконуючого обов'язків директора Проскурівського „Птахокомбінату" звернулась звільнена по амністії громадянка Козовська О. Е. з проханням прийняти її на роботу в зв'язку з тим, що вона раніше робила на „Птахокомбінаті", але в прийомі на роботу їй було відмовлено, мотивуючи тим, що нема вільних місць, проте на той же час на роботу приймались другі особи.

Громадянин Лазарев С. В., 1913 року народження, уродженець м. Проскурова, звільнений по амністії і прибув до місця мешкання своєї сім'ї звернувся до Автотранспортної контори та в Автороту про прийом на роботу, якому після 3-х денного оформлення, в прийомі на роботу було відмовлено.

На підставі Постанови Ради Міністрів Української РСР від 6 червня 1953 року за № 1132-88 сс, виконком обласної Ради депутатів трудящих

Р І Ш И В:

1. Зобов'язати голів виконкомів районних та міських Рад депутатів трудящих терміново вжити заходів щодо забезпечення виконання постанови Ради Міністрів Української РСР від 1 квітня 1953 року за № 696-57-с „Про трудовлаштування звільнених по амністії громадян" з тим, щоб трудовлаш-тування негайно закінчити.

Повсякденно займатись контролем за трудовим влаштуванням осіб, звільнених по амністії.

2. Зобов'язати керівників підприємств і будівництв, які мають потребу в робочій силі:

а) приймати на роботу звільнених по амністії громадян на загальних умовах, передбачених трудовим законодавством, та використовувати їх за спеціальністю, створюючи їм необхідні виробничі та житлово-побутові умови;

б) для осіб, які не мають спеціальності організувати навчання по професіях, необхідних для виробництва та будівництва, в діючій курсовій мережі і шляхом індивідуального та бригадного навчання.

3. Зобов'язати виконкоми районних та міських Рад депутатів трудящих 25 червня 1953 року подати облвиконкому звіт про виконання цієї постанови, а надалі подавати інформації про трудовлаштування амністованих з урахуванням новоприбулих наростаючим підсумком щомісяця кожного 5, 15 і 25 числа.

Голова виконкому
обласної Ради депутатів трудящих М. Блятон
Секретар виконкому
обласної Ради депутатів трудящих С. Гуменюк

ДАХм.О. — Ф. Р-1823, оп. 3, спр. 85. — Арк. 92-93. Оригінал. Машинопис.

№ 160

Доповідна записка завідувача відділу пропаганди та агітації Кам'янець-Подільського обкому КПУ Ф. Карнауха в ЦК КПУ про хід перевірки та вилучення з книжкових фондів бібліотек та торговельної мережі „політично шкідливої" літератури

29 червня 1953 р.

З метою своєчасного проведення роботи по перевірці книжкових фондів бібліотек і книжково-торгівельної сітки та вилучення політично-шкідливої і застарілої літератури, обкомом КП України надіслано в міськкоми і райкоми партії лист, в якому запропоновано заслухати на засіданнях бюро міськкомів і райкомів КП України звіти керівників відомства, що мають бібліотечну і книжково-торговельну сітку, а також звіти уповноважених облліту про хід перевірки книжкових фондів.

Кам'янець-Подільський і Проскурівський міськкоми партії та більшість райкомів партії добре організували роботу по перевірці книжкових фондів. До участі в проведенні перевірки книжкових фондів були залучені працівники райвідділів культосвітніх установ, райвно та районних бібліотек.

Станом на 23 червня 1953 року з наявних в області 3000 бібліотек і 947 книжково-торговельних одиниць, проведено перевірку в 2446 бібліотек і 888 книжково-торговельних точках.

Такі райони, як Старосинявський, Оринінський, Деражнянський, Волочиський і ряд інших повністю закінчили перевірку книжкового фонду. Крім того, цензорами облліту і працівниками бібліотек охоплено повторними перевірками по нещодавно одержаним документам 840 бібліотек. Повільно розгортається робота по перевірці і очистці книжкових фондів по системі облспоживспілок. Обкомом КП України вживаються заходи до виправлення цього недоліку.

В наслідок всіх перевірок, вилучено 1758 примірників політично-шкідливої літератури.

Робота по перевірці книжкових фондів бібліотек і книжково-торгівельної сітки області продовжується.

Завідучий відділом пропаганди та
агітації обкому КП України Ф. Карнаух

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 6, спр. 591. — Арк. 159 — 160. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Питання вилучення „політично шкідливої" літератури обговорювалося в усіх районних та міських осередках. Зокрема, в постанові бюро Проскурівського міському КПУ про хід перевірки та вилучення з книжкових фондів бібліотек та книготоргівельної мережі „політичної шкідливої літератури" від 22 травня 1953 р. вказувалося: „Особая папка. Совершенно секретно. Бюро горкома КП Украины, обсудив постановление ЦК КП Украины от 6 апреля 1953 года „О проверке книжных фондов библиотек республики", отмечает, что большинство руководителей библиотек и книготоргующей сети города своевременно проверяют и очищают книжные фонды от

политически вредной литературы, не допускают засоренности книжных фондов библиотек. Однако руководители организаций: обкома союза работников госучреждений, союза учителей, маслопрома, облпотребсоюза, школ № № 7, 8, 9, 12 и других не уделяют должного внимания работе по проверке и своевременной очистке книжных фондов, в результате чего в отдельных библиотеках политически вредная литература снимается из книжных фондов несвоевременно. Главной причиной несвоевременного и некачественного проведения этой работы является отсутствие контроля и требовательности со стороны руководителей имеющих книжные фонды. Бюро горкома КП Украины ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. В целях очистки книжных фондов от политически вредных изданий обязать руководителей профсоюзных, учрежденческих библиотек провести сплошные проверки наличной литературы по документам на изъятие до 10 июня 1953 года. До 12 июня 1953 года доложить отделу пропаганды и агитации горкома КП Украины о результатах сплошной проверки книжных фондов по документам на изъятие.
2. Обязать члена КПСС, председателя облпотребсоюза тов. Иващенко, директора книготорга тов. Теодоровича и руководителей, имеющих библиотечную и книготорговую сеть систематически контролировать работу библиотекарей по вопросам своевременной очистки книжных фондов от политически вредной литературы (согласно документов на изъятие). Секретарям первичных парторганизаций учреждений, имеющих библиотеки, в которых нет штатных библиотекарей, оказывать помощь ответственным за книжные фонды в проведении проверки и очистки их от политически вредной литературы.
3. Поручить начальнику политотдела Гречанского отделения дороги тов. Осадчуку проконтролировать состояние проверки железнодорожных библиотек — клуба железнодорожников, технической библиотеки, партийной библиотеки, школы № 21 и обязать их сообщать обллиту результаты проверки и очистки книжных фондов.
4. Рекомендовать члену КПСС, начальнику военторга тов. Гонтару до 1-го июня 1953 г. совместно с председателем обллита произвести проверку литературы в магазине „Военная книга“. Секрктарь горкома КП Украины А. Привалов“. Див.: ДАХм.О. — Ф. П-487. оп. 79, спр.17. — Арк. 111–112.

№ 161
Директива Кам'янець-Подільської обласної прокуратури міським та районним прокурорам про посилення нагляду за працевлаштуванням громадян, звільнених за амністією

8 липня 1953 р.
Секретно

Совет Министров УССР в постановлении от 6 июня 1953 года № 1132-88сс отметил, что многие Исполкомы Советов депутатов трудящихся неудовлетворительно исполняют Постановление Совета Министров СССР от 28 марта 1953 года „О мероприятиях по освобождению заключённых в связи с Указом Президиума Верховного Совета СССР „Об амнистии“, в части трудоустройства лиц, освобождённых по амнистии.

Несмотря на потребности в рабочей силе, некоторые руководители предприятий и учреждений, боясь ответственности за „засоренность“ кадров, отказывают в устройстве на работу амнистированных, а исполком Советов депутатов трудящихся не принимают необходимых мер к ликвидации такого положения.

В соответствии с Постановлением Совета Министров СССР от 28 марта 1953 года необходимо было закончить трудоустройство амнистии-рованных не позже 9 мая 1953 года. Однако, по состоянию на 14 червня 1953 года из числа прибывших и зарегистрированных в паспортных столах отделов милиции 172-х человек в Меджибожском районе трудоустроено только 20 человек, или 6%, в Славутском районе трудоустроено 31,5%, В Березdовском районе 40%, в Каменец-Подольском районе 41,6% и т. д.

В связи с вышеизложенным, прошу Вас усилить надзор за точным исполнением Постановления Совета Министров СССР от 28-го марта 1953 года. По всем отступлениям от выше указанного Постановления прошу Вас тут же принимать меры.

Испополняющий обязанности начальника отдела общего надзора
прокуратуры Каменец-Подольской области Бушуев

ДАХм.О. — Ф. Р-1823, оп. 3, спр. 85. — Арк. 98. Оригінал. Машинопис.

№ 162

Доповідна записка секретаря Кам'янець-Подільського обкому КПУ В.Бегми в ЦК КПРС про підсумки обговорення липневого пленуму ЦК КПРС про „злочинні антипартійні та антидержавні дії" Л. Берії

15 серпня 1953 р.

Постановление Пленума ЦК КПСС о преступных антипартийных и антигосударственных действиях Берия было встречено трудящимися области единодушным одобрением, оно обсуждалось на митингах и собраниях рабочих, служащих и колхозников, на объединённом пленуме обкома и Проскуровского горкома партии, на пленумах городских и районных партийных комитетов, на собраниях в первичных парторганизациях области.

Всего по области проведено 2147 собраний и митингов трудящихся, на которых присутствовало 375055 человек и выступило 13803 человека.

С огромным вниманием участники митингов и собраний слушали сообщение о Пленуме ЦК КПСС и с большой благодарностью отмечали, что ЦК КПСС и Советское правительство своевременно вскрыли вражеские антипартийные и антигосударственные действия врага народа Берия и тем самым нанесли сокрушительный удар происках капиталистов, рассчитывавшим на подрыв мощи СССР изнутри страны.

Трудящиеся области в своих выступлениях на митингах и собраниях выражали свою любовь и полное доверие Коммунистической партии, её Центральному Комитету и Советскому правительству и требовали сурово покарать изменника Родины — Берия через повешение или расстрел. Трудящиеся брали на себя обязательства повысить бдительность и увеличить производительность труда.

10 июля 1953 года состоялся объединённый пленум областного и Проскуровского городского комитетов партии, совместно с партийным активом гор. Проскурова и Каменец-Подольской области.

На пленуме присутствовало членов и кандидатов в члены обкома КП Украины — 64 человека, членов ревизионной комиссии — 8, членов и кандидатов в члены Проскуровского горкома партии — 51, членов ревизионной комиссии — 4. Приглашённых из числа партийного актива города и области — 526 человек.

С докладом о постановлении Пленума ЦК КПСС выступил второй секретарь обкома КП Украины т. Тонкочеев. В прениях по обсуждению постановления пленума ЦК КПСС выступило 16 человек, в том числе 11 членов и кандидатов областного комитета партии.

После проведённого объединённого пленума обкома КП Украины, 11 июля 1953 года во всех городах и районах области прошли пленумы городских и районных комитетов партии по обсуждению решения Пленума ЦК КПСС о преступных антипартийных и антигосударственных действиях Берия.

На пленумах присутствовало членов и кандидатов горкомов партии 1318 человек и партийного актива 3018 человек. В прениях по обсуждению постановления Пленума ЦК КПСС выступило 505 человек. С докладами на пленумах выступали секретари городских и районных комитетов партии.

17 июля 1953 года состоялся объединённый пленум областного и Проскуровского городского комитетов комсомола с привлечением широкого комсомольского актива гор. Проскурова и Каменец-Подольской области. На пленуме присутствовало 54 члена, 10 кандидатов в члены областного комитета, 5 членов ревизионной комиссии, 39 членов и 5 кандидатов Проскуровского горкома комсомола и 4 члена ревизионной комисии. Кроме того, на пленуме присутствовало 580 человек комсомольского актива г. Проскурова и области. В прениях выступило 13 человек, в том числе 9 членов обкома и 3 члена обкома горкома ЛКСМУ.

С докладом о постановлении Пленума ЦК КПСС о преступных антипартийных и антигосударственных действиях Берия и задачах комсомольской организации области выступил первый секретарь обкома КП Украины тов. Бегма В. А.

Постановление Пленума ЦК КПСС было обсуждено на пленумах горкомов и райкомов партии, на которых присутствовало 4558 комсомольцев, 508 человек выступило в прениях.

Также активно проходило обсуждение постановления Пленума ЦК КПСС на закрытых партийных собраниях в первичных парторганизациях городов и районов области. На 10-ое августа 1953 года партийные собрания прошли в 1758 первичных парторганизациях из 1809. На собраниях присутствовало 16268 членов и кандидатов в члены КПСС из 18621 человека, состоящих на учёте в этих партийных организациях. Не проведены собрания в 51 первичной парторганизации в связи с тем, что коммунисты находятся в каникулярном отпуску и на сессиях, в этих парторганизациях собрания проводятся по мере возвращения из отпусков. Собрания прошли организованно и при высокой активности коммунистов. На собраниях выступило 10770 человек.

С докладами на партсобраниях первичных парторганизаций выступали секретари парторганизаций, члены бюро, пленумов, заведующие отделами городских и районных партийных комитетов.

В выступлениях коммунистов на пленумах городских и районных партийных комитетов, на собраниях первичных парторганизаций, объединённом пленуме обкома

и Проскуровского горкома партии большое внимание уделялось повышению уровня организационно-партийнной и партийно-политической работы, укреплению партийного руководства советской и хозяйственной работой. Обращалось серьёзное внимание на необходимость точного выполнения принципов партийного руководства и норм партийной жизни.

На объединенном пленуме обкома и Проскуровского горкома партии и пленумах городских и районных партийных комитетов отмечались недостатки в руководстве обкома, горкомов и райкомов партии работой первичных парторганизаций колхозов, МТС, промышленных предприятий и советских учреждений.

Участники объединенного Пленума обкома и Проскуровского горкома партии критиковали бюро обкома и секретарей за нарушение принципов коллегиальности при решении отдельных вопросов.

Выступающие в прениях также критиковали отделы обкома партии за недостаточное внимание делу подбора и воспитания кадров, сочетание старых и молодых работников, указывали на факты непродуманной рекомендации отдельных работников на председателей колхозов, безответственного отношения к порученному делу со стороны руководителей областных организаций и в частности зав. областным финансовым отделом тов. Исакова, управляющего областной конторой „Сельэлектро“ т. Гродского, председателя облпромсовета т. Остатнигрош, председателя облеспромсоюза т. Слюсаренко, начальника управления сельского хозяйства и заготовок т. Сорочана, председателя облпотребсоюза т. Иващенко и председателя областного суда тов. Блыскавка.

Обращалось внимание обкома партии на недостаточный контроль и проверку исполнения принятых решений и постановлений вышестоящих партийных органов.

Выступающие на пленумах городских и районных партийных комитетов подвергали резкой критике горкомы и райкомы партии за недостаточное руководство городскими и районными отделами МВД и особенно Шепетовский, Деражнянский, Михайловский, Ружичнянский, Виньковецкий райкомы и Каменец-Подольский горком, которые не использовали в достаточной мере права партийного контроля за работой органов МВД, вследствие чего органы МВД не имели достаточной связи в своей работе с партийными организациями и райкомами КП Украины.

Секретарь парторганизации колхоза „Ленінський шлях“ Меджибожского района тов. Боб, заведующий общим отделом Меджибожского райисполкома т. Козий, председатель Грицевского райисполкома т. Левик и другие указывали на отрыв органов МВД в своей работе от партийных и советских организаций, говорили, что они решают вопросы без ведома партийных и советских органов, „держат всё в секрете“, некоторые работники райотделов МВД не выполняют поручений РК КП Украины мотивируя тем, что у них есть более важная секретная работа, а секретарь парторганизации Грицевского РО МВД т. Кучер даже не присылал протоколы партийных собраний в райком партии, считая их секретными от райкомов.

На пленуме Виньковецкого райкома партии заведующий сельхозотделом РК КП Украины т. Грицишин указывал на недостаточное руководство колхозными парторганизациями со стороны райкома партии и недостаточное использование

первичными парторганизациями Уставного контроля за хозяйственной деятельностью правлений колхозов. Он привёл пример, что колхоз им. Ленина села Ст. Нетечинцы является отстающим, а первичная парторганизация (секретарь парторганизации т. Федула) слабо изучает причины отставания колхоза, коммунисты не являются передовиками колхозного производства, а четыре коммуниста этой партийной организации совсем не работают в колхозе.

О неудовлетворительном руководстве первичными парторганизациями со стороны райкомов партии говорили коммунисты на пленумах районных комитетов и в других районах области.

Выступавшие в прениях на пленумах Волочисского, Орынинского, Изяславского, Шепетовского, Полонского и других райкомов партии отмечали нарушение принципа коллективности со стороны первых секретарей районных комитетов, что нередко приводит к принятию неправильных решений и особенно в деле подбора кадров партийных, советских и хозяйственных организаций.

Например, в колхозе „Сталинская Конституция“ Изяславского района в этом году сменилось три председателя колхоза, что не могло не отразиться отрицательно на хозяйственной деятельности колхоза. В настоящее время председателем колхоза работает Сесик, который в прошлом исключён из партии, три года отсидел в тюрьме, с 1918 по 1921 год жил в Америке.

Выступающие на пленумах горкомов, райкомов партии и на собраниях первичных парторганизаций отмечали недостатки в проведении агитационно-массовой работы среди трудящихся, указывали, что лекции и доклады читаются на низком идейном уровне в отрыве от хозяйственно-политических задач.

На пленумах и собраниях первичных парторганизаций Старо-Ушицкого, Староконстантиновского, Славутского, Сатановского, Деражнянского, Летичевского, Чемеровецкого и других райкомов партии коммунисты вносили предложения об улучшении лекционной пропаганды, просили больше читать лекций на естественно-научные и политические темы.

Тов. Чумаченко, председатель колхоза им. Ворошилова, говорил, что парторганизация колхоза проводит лекции и беседы, направленные на воспитание трудящихся в духе пролетарского интернационализма и дружбы народов, в духе укрепления дружбы украинского и русского народов, но этих лекций и бесед для колхозников мало и тов. Чумаченко просил отдел пропаганды и агитации РК КП Украины, а также и обком партии чаще неправлять в колхоз лекторов для читки лекций и докладов.

Одновременно с проведением партийных собраний в городах и районнах области читались лекции и доклады лекторскими группами обкома, горкомов и райкомов партии, силами сельских лекторов, а также членами общества по распространению политических и научных знаний.

Высказанные критические замечания и предложения коммунистов на партсобраниях первичных парторганизаций, пленумах горкомов и райкомов партии, объединённом пленуме обкома и Проскуровского горкома партии обобщены обкомом, горкомами и райкомами и принимаются меры к устранению вскрытых недостатков.

В частности, председатель колхоза „Сталинская Конституция“, Изяславского района Сесик от работы освобождён.

Пленум Волочисского райкома обязал бюро укрепить в ближайшее время управление сельского хозяйства райисполкома кадрами специалистов, способными обеспечить руководство этим важнейшим участком работы.

Среди трудящихся области проводится усиленная работа по чтению лекций и докладов, бесед и читок на политические и научно-естественные темы.

Секретарь обкома КП Украины В. Бегма[1]

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 6, спр. 585. — Арк. 26-31. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. Про арешт та засудження Л. Берії див.: Лаврентий Берия. 1953. Стенограмма июльского Пленума ЦК КПСС и другие документы. — М.: МФД, 1999. — 512 с.

№ 163

Доповідна записка прокурора Кам'янець-Подільської області Прокопенка прокурору УРСР Панасюку про працевлаштування амністованих громадян

21 листопада 1953 р.

Секретно

Во исполнение указаний Прокуратуры УССР от 19-го октября 1953 года и оперативного плана работы Прокуратуры УССР на 4-й квартал сего года о проверке исполнения законов о трудоустройстве амнистированных была проделана следующая работа.

В плане работы облпрокуратуры на 4-й квартал эти мероприятия были предусмотрены. Кроме того, горрайпрокурорам были даны соответствующие указания, как практически произвести эти проверки.

На областном совещании горрайпрокуроров в октябре месяце с. г. вопросы усиления надзора за исполнением законов о трудоустройстве амнистированных были специально обсуждены и намечены мероприятия.

В районы Деражнянский, Смотрический, Летичевский, Каменец-Подольский, Старо-Константиновский, Шепетовский, Солобковецкий, Ново-Ушицкий и другие были командированы оперативные работники облпрокуратуры для оказания помощи практической райпрокурорам.

По оперативным данным по состоянию на 20 октября 1953 года, в города и районы Каменец-Подольской области прибыло амнистированных — 6580 человек, из них по городам области 1235 человек, остальным местностям — 5345 человек. Трудоустроено 6015 человек, в т. ч. в колхозах 4880 человек, на предприятиях — 729 человек, в порядке оргнабора трудоустроено — 406 человек.

Инвалидам, из числа амнистированных, возобновлена выплата пенсии. Всех таких пенсионеров 332 человека. Остальные частью выбыли, а часть больных. Из числа этих пенсионеров трудоустроено 272 человека.

Из материалов произведённых проверок свидетельствует следующее.

В Старо-Константиновском районе имел место случай неосновательного отказа в приёме на работу амнистированного гражданина Сковыра со стороны председателя Райпотребсоюза. После вмешательства райпрокурора Сковыра был принят на работу.

13 октября 1953 года в райпрокуратуру Старо-Константиновского района обратилась гражданка Пилипенко Полина Ивановна, 1916 года рождения, [жительница] с. Жалобай, о том, что она по вине председателя райисполкома Лындина долгое время не трудоустроена. Райпрокурором приняты соответствующие меры.

В Шепетовском районе имеются факты, когда трудоустроенные, из числа амнистированных, за примерную работу поощряются. Так, например, гражданка Лещук А. П., арматурщица СМУ-5 за хорошую работу помещена на доске почёта и другие. Все трудоустроенные обеспечены жилплощадью.

Прокурор Каменец-Подольской области
старший советник юстиции Прокопенко

ДАХм.О. — Ф. Р-1823, оп. 3, спр. 85. — Арк. 129–130. Оригінал. Машинопис.

№ 164

Доповідна записка завідувача відділу адміністративних та торгово-фінансових органів Хмельницького обкому КПУ А.Якушевича секретарю Хмельницького обкому КПУ В. Бегмі про боротьбу з контрреволюційними злочинами в 1952 — 1953 роках

25 січня 1954 р.

Из обобщений судебной практики военного трибунала и областного суда видно, что органами МВД области проведена большая работа по очистке области от украинских буржуазных националистов и их пособников, а также от контрреволюционных сектантских организаций. Об этом говорит снижение преступности в области больше, чем в семь раз. Если в первом полугодии 1952 года органами МВД окончено расследованием 242 дела подсудности военного трибунала на 470 человек, то во втором полугодии 1952 года окончено 46 дел указанной категории на 62 человека.

В течение второго полугодия 1952 года и первого полугодия 1953 года органами МВД области окончено расследованием 92 дела, подсудных военному трибуналу на 110 человек и за три квартала 1953 года окончено расследованием 25 дел о контрреволюционных преступлениях, подсудных областному суду на 46 человек.

Уменьшение дел, находящихся в производстве органов УМВД должно бы повлечь за собой значительное улучшение качества расследования этих дел. Однако, до настоящего времени в работе органов МВД области по борьбе с контрреволюционными преступлениями имеются серьёзные нарушения социалистической законности, а также факты не оперативности.

Из 46 человек, привлечённых к ответственности по делам специальной подсудности областного суда в 1953 году — 17 человек из них привлечены к ответственности спустя

от 9 до 4-х лет после совершения ими преступлений, 14 человек — спустя три года, 3 человека — спустя 2 года и 5 человек — спустя один год.

Эти факты свидетельствуют о том, что органами МВД области несвоевременно вскрывались преступления, совершённые против государства и преступники несвоевременно привлекались к уголовной ответственности.

Так, например, Ищук С. И., Яцук В. А., Яцук А. П. и Сологуб М. Д. в 1950 году вступили в реакционную секту истинных баптистов и под видом богомоления проводили на нелегальных собраниях антисоветскую агитацию. Несмотря на то, что все эти лица никуда не выезжали, а проживали всё время в селе Старокостантиновского района, их привлекли к ответственности только 2-го февраля 1953 года, т. е. спустя два года после совершения ими преступления. На протяжении двух лет они фактически имели возможность проводить свою враждебную деятельность.

Клейнберг А. Х. и Лис З. А. принадлежали к контрреволюционной организации „БУНД". На протяжении 1945-1950 годов вели контрреволюционную националистическую пропаганду. Никуда не выезжали на протяжении этого периода времени, жили в г. Проскурове и несмотря на это были привлечены УМВД к уголовной ответственности только 10 февраля 1953 года.

Рабин Б. Э., находясь в Советской Армии до 1950 года, проводил антисоветскую агитацию, после 1950 года проживая в г. Проскурове, также проводил националистическую агитацию, а привлечён к ответственности только в начале 1953 года.

Перель А. М., Штейн-Шрайбер, Клейнерман М. И., Берлянд А. на протяжении 1945-1950 годов проводили контрреволюционную агитацию среди населения города Проскурова и работали в торгующих организациях, а привлечены к ответственности только в начале 1953 года.

Верцман Д. Я., Колкер В. М., Рабин Е. Д., состоя в контрреволюцион-ной организации и работая в учреждениях города Проскурова (облмелиоративная контора, облжилуправление, главкинопрокат), начиная с 1945 года, проводили националистическую агитацию среди населения города и несмотря на то, что это было почти рядом с УМВД, преступление указанных лиц было вскрыто только в начале 1953 года.

Кухарчук Ф. З., Таргоний А. Т., Наумчак Е. Т. в 1950 году проводили под видом богомоления контрреволюционную агитацию. Все они проживали в селе Россолинцах Красиловского района, никуда не выезжали, однако, это преступление вскрыто лишь 11 марта 1953 года, т. е. спустя три года.

С таким же опозданием были вскрыты преступления и привлечены к уголовной ответственности за контрреволюционную деятельность Стадник Ф. М., Стадник Р. М., Стадник А. П. и Стадник М. В. (Красиловский район), Черток, Вайсман И. П., Бураковский Д. И., Ревенко (г. Проскуров) и Дыблер (Старокостантиновский район).

Приведённые факты свидетельствуют о том, что бдительность отдельных работников органов МВД области не на должной высоте. Такие факты не оперативности в борьбе с государственными преступниками нельзя объяснить никакими оперативными соображениями.

Имеют место частые случаи нарушений установленного законом двухмесячного срока расследования дел. Из общего количества 117 оконченных дел — 20 дел

расследовались в сроки свыше 2-х месяцев, что составляет 17% к общему количеству расследованных дел.

Нарушение сроков расследования дел объясняется неоперативностью работников следствия УМВД и низким качеством расследования, в силу чего дела возвращались судами на доследование.

Дело по обвинению Суховий Ф. С., арестованного 27 апреля 1952 года было окончено расследованием недоброкачественно (старшим следователем т. Исаковым) и 6 июня 1952 года направлено в Военный Трибунал. Срок службы в полиции Суховий не установлен, факт ареста Пащенко, имеющий значение по делу, проверен не был. Поэтому 20 июня 1952 года дело было возвращено на доследование. Вторично следствие по делу Суховий закончено 19 июля 1952 года.

Ревенко арестована 25 февраля 1953 года, прибыла в г. Проскуров из тюрьмы г. Тулы 2 апреля 1953 года. Последней 6 апреля предъявлено обвинение по части I ст. 54-10 УК УССР, а затем 6 мая 1953 года обвинение предъявлено уже не по I, а по второй части ст. 54-10 УК УССР. Хотя из материалов дела видно, что Ревенко следовало предъявить обвинение по ст. 54-10 ч. 2 УК УССР еще 6 апреля 1953 г. Это дело 25 мая направлено облсуду, а 10-го июня возвращено на доследование и после доследования снова направлено облсуду только 17 июля 1953 года.

По делу по обвинению Кржечковского В. К. допущена ничем неоправданная волокита с 18-го марта по 4-е июня 1953 года в связи с неуверенностью следователя в правильности квалификации преступления Кржечковского.

Побережнюк С. С. был арестован 13-го марта 1953 г. в г. Прокопьевске Кемеровской области. Прибыл этапом во внутреннюю тюрьму УМВД 7-го апреля, т. е. через 25 дней.

С 7-го апреля по 5-ое мая сего года дело находилось в производстве начальника отделения т. Прыткова, с 5-го по 20-е мая — у стаошего следователя тов. Иванникова, а затем дело снова было передано т. Прыткову.

В течение месяца т. Прытков допросил обвиняемого четыре раза и одного свидетеля. Тов. Иванников допросил один раз обвиняемого. По вине указанных лиц дело беспричинно волокитилось.

Работниками УМВД допускаются нарушения ст. 88 УПК УССР тем, что постановление о возбуждении дела и принятии его к производству выносится гораздо позже, чем в действительности начинается следствие. Такие нарушения допущены по делам по обвинению Кржечковского В. К., Ищука С. И., Яцюка А. И., Сологуба М. Д., Клейнберга А. Э., Лиса З. А., Стадника Р. М., Стадника М., Стадника В. К., Черток и других.

Грубо нарушается требование ст. 203 УПК УССР тем, что по абсолютному большинству дел, поступивших в облсуд в результативной и описательной части обвинительного заключения не указывается время и место совершения преступления, в результате чего затрудняется судебное разрешение дела. Такие нарушения допустили следователь Прытков по делам Перль А. М., Штейнберг, Клейнерман и Берлянд; ст. следователь Кузнецов по делу Ткачук Л., следователь Иванников по делам Шацмана А. Л. и Ярмульника Б. М.; заместитель начальника следственного отдела Большанов по делам Верцмана Д. Я., Куперштейна, Колкера и Рабина; следователь Новогуб по делам Клейнберга А. Х. и Лиса З. А., следователь Лавренко по делу Дыбненра С. А. и по ряду других дел.

Советский закон требует, что при расследовании уголовных дел следователь обязан выяснить и исследовать обстоятельства, как уличающие, так и оправдывающие обвиняемого, как усиливающие, так м смягчающие степень и характер его ответственности, что показания свидетелей записываются по возможности дословно и что в случае отказа в ходатайстве, возбуждённом обвиняемым об установлении какого-либо обстоятельства, следователь должен об этом составить мотивированное постановление с указанием основания отказа (ст. 109, 110, 111, 162 УПК УССР), что работниками УМВД зачастую игнорировалось и не выполнялось.

Анализ дел, рассмотренных облсудом и военным трибуналом, говорит о том, что по отдельным делам допускается грубейшее нарушение закона, которое выражается в необъективности расследования отдельных обстоятельств по делам и в нарушении прав обвиняемых.

Так, при расследовании дела по обвинению Плюта В. Р. в протоколах допроса свидетелей Горпинич П. М. и Мендрик А. В. записаны усиливающие вину обвиняемого обстоятельства, о которых свидетели не говорили, так как их не было в действительности. Эти нарушения допустили оперуполномо-ченные Виньковецкого РО МГБ Грубчак и Проскурин.

Следователь Глызь при расследовании дела Чугаевского незаконно отклонил ходатайство последнего о допросе свидетелей Цыбух Ф. и Киржинского Д., постановление об отказе не вынес, чем грубо нарушил ст. III УПК УССР. По этому же делу в обвинительном заключении указано, что в предъявленном обвинении Чугаевский виновным себя признал, что не соответствует материалам дела, так как Чугаевский категорически отрицал факт избиения Мисюры Николая.

В обвинительном заключении по делу Цимбалюк П. Ф. сказано: „Цимбалюк виновным признал себя полностью, а также в преступной деятельности достаточно изобличается показаниями свидетелей“. Цимбалюк обвинялся в том, что, будучи вывезенным, в Германию и находясь там, изменил нашей Советской Родине. По делу допрошены 4 свидетеля: Подоля М. И., Лютый В. И., Прус М. П. и Жук А. П., которые о преступной деятельности ничего не знают, поэтому ссылка в обвинительном заключении на указанных выше свидетелей является несостоятельной, надуманной следователем Лавренко, который аналогичную ошибку допустил по делу обвиняемого Тележинского.

Следователь Глызь в обвинительном заключении по делу Феринского Ц. И. указал, что обвиняемый полностью признал себя виновным в предъявленном обвинении, что не соответствует действительности и противоречит материалам дела, из которых видно, что Феринский отрицал обвинение в избиении Дерепа. Аналогичные нарушения т. Глызь допускал по делам по обвинению Сослюк Ф. А. и Чугаевского.

Некоторые следователи УМВД безответственно относятся к исполнению своего служебного долга, в своей практической работе допускают небрежность при расследовании дел, граничащую с нарушением норм процессуального права.

Следователи тт. Смирнов и Лавренко по делу Терещука на листах дела 67, 91, 105, 107, 110 допустили вставки, подчистки и исправления и не оговорили их. Следователь Проскурин допустил аналогичные исправления по делу Плюты.

Имеются факты нарушения ст. 200 УПК УССР тем, что обвиняемым не предъявлялись все материалы дела для ознакомления. Следователь Лавренко предъявил обвиняемому Тележинскому дело на 73-х листах, а в деле имелось 76 листов. Следователь Новочуб предъявил дело обвиняемому на 273 листах, а в деле имеется 275 листов.

Следователь Шитиков приобщил к делу Шелестюк М. Ф. 7 справок на ряд лиц, которые не проживают на территории села Николаев Черноостровского района, однако, указанные справки не имеют таких обязательных реквизитов, как число, месяц и год их выдачи, в связи с чем, не имеют юридической силы.

Примеров небрежности, допускаемых следователями при расследовании дел, можно было бы привести больше, однако и приведённых выше достаточно, чтобы сделать вывод, на сколько все эти нарушения снижают качество расследования дел и не могут быть терпимы в дальнейшем.

Из поступивших в облсуд и военный трибунал 117 дел на 156 человек, возвращено органам УМВД на доследование 8 дел на 13 человек, что составляет 7% к общему количеству оконченных дел и 8% к количеству лиц, привлечённых к уголовной ответственности, в том числе 16% дел возвращено на доследование облсудом к общему числу, расследованных дел, подсудных облсуду.

Такой процент возвращённых дел на доследование ярко характеризует не качественность следствия, а по не которым из возвращённых дел даже предвзятость отдельных работников МВД и необъективность ведения следствия.

Так, например:

1. Ткачук Л. Д. обвинялся в антисоветской агитации. Материалами предварительного следствия преступление ему полностью доказано. В силу этого облсуд указанное дело принял к своему производству. В судебном заседании было установлено, что свидетели, проходящие по делу Ткачука, давали явно неправдивые показания о контрреволюционной агитации Ткачука. Причем, такие свидетели как Барчук, Загурский никакого политического доверия не внушают, сами активно работали при немцах, а свидетель Полищук даже сам был осужден за контрреволюционную деятельность и только прибыл из места заключения в 1947 году.

Давая показания суду о контрреволюционной деятельности Ткачука, свидетели Полищук, Засаднюк и Крамарь ссылались на ряд других свидетелей, которые якобы слышали антисоветские высказывания со стороны Ткачука, однако ст. следователь т. Кузнецов не проверил это обстоятельство и не проанализировал глубоко показания указанных свидетелей, в нарушение ст. ст. 109 и 110 УПК УССР, закончил расследованием дело, которое было направлено облсуду, откуда оно 23 мая 1953 года возвращено на доследование, а затем прекращено и Ткачук из под стражи освобождён.

Этот факт свидетельствует о притуплении политической бдительности работников УМВД, проводивших расследование по этому делу.

Дело по обвинению Медника, Янкеля, Шацмана, Ярмульника и Гольдберга. Все перечисленные лица привлекались к уголовной ответственности, как участники нелегальной еврейской религиозной группы за проведение нелегальных сборищ, высказывание антисоветских настроений и клевету на положение еврейского населения в СССР.

На предварительном следствии все обвиняемые признали себя виновными, показаниями свидетелей также полностью доказано было предъявленное обвинение. В судебном заседании все подсудимые свою вину отрицали. Из 11-ти свидетелей, проходящих по делу, 9 свидетелей отказались от данных ими показаний на предварительном следствии и заявили, что таких показаний, какие записаны в протоколах допроса они не давали, что работники УМВД вели следствие необъективно. Подсудимые заявили, что они к нелегальной еврейской организации не принадлежали и никакой агитации против Советской власти не вели, а что собирались в силу религиозных убеждений для отправки поминок по умершим и погибшим от рук немецких захватчиков.

Облсуд возвратил дело на доследование с указанием, что необходимо доследовать. Дело из УМВД больше в суд не возвращалось, все обвиняемые по делу из под стражи освобождены, а дело производством прекращено. Указанное дело также является одним из примеров некачественного и необъективного ведения следствия.

3. Определением подготовительного заседания областного суда по тем же мотивам 23. VI. 1953 года было возвращено на доследование дело по обвинению Ярмульника Б. Ш. Это определение было опротестовано облпрокурором, но протест прокурором УССР снят. Впоследствии дело на Ярмульника в уголовном порядке было производством прекращено, а Ярмульник из под стражи освобожден.

4. Возвращалось на доследование облсудом дело по обвинению Ревенко по мотивам некачественного расследования, которые указаны выше.

5. Военный Трибунал возвратил на доследование дело по обвинению Люховец, которое расследовал оперуполномоченный Виньковецкого бывшего РО МГБ Романенко по тем основаниям, что Люховец не признал себя виновным в предъявленном обвинении, а допрошенные судом свидетели Дупак, Савицкий, Баценюк и другие существенно изменили свои показания и не подтвердили предъявленные Люховец обвинения. Военный трибунал указал на необходимость выяснения практической деятельности Люховец, как старосты сельхозобщины в период немецкой оккупации.

Впоследствии обвинение Люховец было переквалифицировано и направлено областному суду для рассмотрения.

6. Дело по обвинению Рабченюка возвратил на доследование в УМВД военный прокурор Прикво в связи с тем, что не был установлен и допрошен гражданин Бондаренко, у которого Рабченюк приобрёл документы. Кроме того, не были проверены показания свидетеля Паламарчука о том, что Рабенюк в 1943 году будучи мобилизованным в партизанский отряд. Бежал оттуда.

7. Военный прокурор Прикво возвратил к доследованию дело для дополнительной проверки личности обвиняемого Куба, так как он, проходя службу в Советской Армии, значился как Куба Илья Яковлевич, в отношении которого был в 1942 году объявлен розыск, а затем он числился, как Куба Емельян Якубович.

8. Военный прокурор Прикво 5 сентября 1952 года дело по обвинению Лобарчук, Кравченко А. и Кравченко В. возвратил к доследованию и предложил предъявить им дополнительно обвинение по Указу от 4-го июня 1947 года, так как из материалов

дела усматривалось, что обвиняемые 14 января 1951 года похитили в колхозе 200 кг кукурузы, что им не было следователем предъявлено в обвинение.

Имели место факты необоснованного уголовного преследования лиц за государственные преступления и их ареста, в действиях которых отсутствовал состав преступления.

Так, бывшим управлением МГБ с санкции бывшего военного прокурора войск МГБ т. Титовец были незаконно арестованы гражданка Гриб-Когут и врачи Иванова, Черток и Зильберминц.

Гражданка Гриб-Когут содержалась под стражей в течение полтора года, а затем была освобождена с прекращением в отношении ее уголовного преследования.

Врачи Иванова, Черток и Зильберминц были арестованы за государственное преступление при отсутствии в их действиях контрреволюционного умысла и содержались под стражей.

Необоснованно было возбуждено уголовное преследование за государственные преступления УМВД против Ткачука, Медника, Яскеля, Шацмана, Ярмульника Б. Т., Гольдберга, Ярмульника Б. Ш. и Шера, которые с санкции прокурора области длительное время содержались под стражей, а затем были освобождены.

УМВД и прокуратурой области Шер был предан суду без достаточных к тому оснований, а областной суд под председательством т. Петери формально подошёл к рассмотрению этого дела и приговорил его к 10-ти годам исправительно-трудовых лагерей. Верховный Суд УССР приговор облсуда в отношении Шера отменил, и дело производством прекратил за не доказанностью предъявленного ему обвинения. За допущение вынесения облсудом неправосудного приговора в отношении Шера т. Тетере первичной партийной организацией облсуда объявлен выговор.

Таким образом, из общего количества привлечённых УМВД к уголовной ответственности 156 человек, 11 человек было привлечено и арестовано незаконно, что составляет 7% к общему числу лиц, в отношении которых возбуждалось уголовное преследование за государственные преступления.

Кроме перечисленных фактов, изложенных в обобщениях судебной практики областного суда и военного трибунала имели место грубые нарушения социалистической законности работниками МВД области при расследовании ими дел за государственные преступления, которые допускались с молчаливого согласия прокуроров войск МГБ тт. Титовец и Сидорова, а также прокурора области Прокопенко и его заместителя по спецделам т. Вишневского.

В первом квартале 1952 года УМВД был необоснованно привлечён к уголовной ответственности несовершеннолетний 13-ти летний Кирничный за недоносительство об известной ему контрреволюционном преступлении в то время, когда согласно закону за такие преступления могут привлекаться только лица, достигшие 14-ти летнего возраста.

Военный Трибунал области формально рассмотрел дело Кирничного и осудил его. В ревизионном порядке военный трибунал войск МГБ Львовского округа приговор в отношении Кирничного отменил, и дело прекратил, освободив его из под стражи.

Богушевский А. Я. был привлечён к ответственности по ст. 54-4 — оказание помощи международной буржуазии (после перехода границы в 1932 году в Польщу),

ст. 54-12 за недонесение о готовящихся контрреволюционных действиях и ст. 109 УК — за разглашение секретных данных (расшифровку).

В суде военного Трибунала не было установлено, что Богушевский, перейдя границу, оказывал международной буржуазии помощь в борьбе против СССР (следователь — капитан т. Шитиков).

Неосновательно была вменена ему ст. 54-12, предусматривающая недоносительство властям о том, что он знал о связях гражданки Назарчук П. с бандитами ОУН.

Это обвинение строилось на показаниях самой Назарчук, якобы изложенное в протоколах ее допросов работниками Славутского РО МГБ Морозовым и Кыштыновым, от которых она в суде отказалась, что их не давала и не могла дать, так как она о них никогда Богушевскому не говорила, к тому же она неграмотная и что писали следователи она не знает.

Трибунал все эти доводы отверг, как не подтвердившиеся и вменил Богушевскому ст. 90 за переход границы без разрешения правительства и дело производством прекратил за давностью совершенного преступления (статья 80 предусматривает от 1 до 3 лет). Богушевский осуждён по ст. 109 на два года ИТЛ.

О том, что лица, ведущие следствие и осуществляющие надзор за ним пренебрегают законом, а не руководствуются им при расследовании того или другого дела (надеясь на память) говорит следующий пример: Щербанюк Марк И. весной 1947 года установил преступною связь с бандитами ОУН и тогда же участвовал с ними в ограблении мельницы.

Эти преступления Щербанюка, следователем капитаном Прытковым квалифицировались ст.ст. 20-54-1-а УК УССР и ст. 2 Указа от 4-го июня 1947 года. „Об уголовной ответственности за хищения государственного и общественного имущества“, хотя во время хищения еще не было Указа от 4-го июня 1947 года и он обратной силы не имеет.

Военный трибунал в подготовительном заседании исключил из обвинения Щербанюка ст. 2 Указа 4 июня 1947 года, как необоснованно предъявленную.

По отдельным делам имели место случаи и нарушения закона, выразившиеся в том, что УМВД неправильно квалифицировало преступные действия обвиняемых. Только в первом полугодии 1952 г. неправильно квалифицировались преступления по 18-ти делам, подсудным военному трибуналу на 20 человек. Такая неправильная квалификация была приведена в соответствие военным Трибуналом в подготовительных и судебных заседаниях.

Управлением МВД была незаконно привлечена к уголовной ответственности Логинова М. М., дело которой Верховным Судом УССР 11 апреля 1953 года прекращено и вынесено частное определение в отношении работников УМВД, применявших запрещённые методы расследования.

С санкции бывшего военного прокурора войск МГБ т. Титовец УМВД были привлечены к уголовной ответственности за государственные преступления Яськова, Маленецкая и Верхомий. Впоследствии Яськова военным трибуналом оправдана, в отношении Маленецкой Военной коллегией Верхсуда СССР дело прекращено, а в

отношении Верхомий после длительного содержания её под стражей, возвращённое Трибуналом дело прекращено УМВД. В первом полугодии 1952 года в процессе производства было прекращено уголовное преследование против Николаева, как неосновательно возбуждённое и Николаев освобождён из под стражи.

Перечисленные выше факты нарушения социалистической законности отдельными работниками органов МВД области говорят за то, что некоторые следственные работники УМВД видимо забыли о том историческом постановлении СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 ноября 1938 года и постановлении ЦК КП(б)У от 28 января 1948 года „О состоянии и мерах по укреплению социалистической законности и советского правопорядка в Украинской ССР". Только этим можно объяснить тот факт, что до сих пор не ликвидированы грубые нарушения установленных законом сроков расследование дел и предъявления обвинения, не изжиты факты необоснованных арестов и возбуждения дел против невиновных граждан в тяжких контрреволюционных преступлениях, неправильной квалификации преступлений, необъективности и неполноты предварительного следствия, заключающейся в грубом попирании прав обвиняемых.

Виновные в нарушении социалистической законности остаются не наказанными ни в партийном, ни в дисциплинарном порядке, а поэтому не чувствуют ответственности за допущенные нарушения и строго контроля над работой.

Все эти нарушения социалистической законности стали возможны потому, что бывшая военная прокуратура войск МГБ (тт. Титовец и Сидоров) и облпрокуратура (тт. Прокопенко и Вишневский) не обеспечили своим надзором строго соблюдения законов при расследовании дел органами МВД, мирились с изложенными нарушениями и не только не принимали мер к привлечению виновных в этом к строгой ответственности, но и сами санкционировали незаконные аресты граждан и необоснованно предавали их суду, при отсутствии необходимых доказательств об их виновности.

Хуже того, прокуратуре области (тт. Прокопенко и Вишневский), зная об упомянутых нарушениях закона, мер к их устранению не принимала и скрывала эти нарушения.

В представленной обкому КП Украины справке о состоянии и движении преступности в Хмельницкой области по делам, оконченным УМВД за 9 месяцев 1953 года не указано ни одного случая нарушений социалистической законности некоторыми работниками органов УМВД.

В целях устранения отмеченных в справке нарушений при расследовании дел о контрреволюционных преступлениях и наказания виновных лиц в этих нарушениях, отдел административных и торгово-финансовых органов обкома КП Украины считает необходимым создать комиссию обкома КП Украины для проверки работы УМВД по расследованию уголовных дел и результаты проверки обсудить на заседании бюро КП Украины.

Заведующий отделом административных
и торгово-финансовых органов обкома КП Украины А. Якушевич

ДАХм. О. — Ф. П-487, оп. 79, спр. 18. — Арк 55-65.Оригінал. Машинопис.

№ 165

Доповідна записка секретаря Хмельницького обкому КПУ Д.Садовниченка голові КДБ при Раді Міністрів СРСР І. Сєрову про доцільність формування райвідділів КДБ в районах, які межують з Рівненською, Тернопільською та Чернівецькою областями

10 квітня 1954 р.

Хмельницкая область на протяжении 160 км граничит с западными областями УССР — Ровенской, Тернопольской и Черновицкой.

Документами установлено, что главари оуновского подполья на Украине — центральный „провод" ОУН на протяжении всего периода времени пытаются засылать оуновские кадры в восточные области УССР через Хмельницкую область, а именно: в 1947 г. был послан для работы в восточных областях Украины краевым проводником „Поділля" бандит „УЛАС", который руководил подпольем в Хмельницкой, Винницкой, Житомирской и Киевской областях („УЛАС" убит).

После „УЛАСА" центральным „проводником" был послан на эту работу член центрального „провода" „БУРЛАН" (в настоящее время убит). После „БУРЛАНА" исполнял обязанности проводника оуновского подполья в Хмельницкой, Винницкой и Киевской областях бандит „СКОБ", который в ноябре 1951 года пойман живым и в настоящее время осуществляет руководство легендированным т. н. Каменец-Подольским окружным „проводом" и введён главарём оуновского подполья „ЛЕМИШЕМ" членом УГВР.

В июне 1953 года главарём оуновского подполья на Украине „ЛЕМИШЕМ" был послан для осуществления руководства оуновским подпольем в восточных областях Украины член центрального „провода" ОУН „ОРЛАН". В настоящее время в тюрьме КГБ УССР и от имени его проводится ряд агентурно-оперативных мероприятий по разработке главаря ОУН „ЛЕМИША".

Оуновское подполье на протяжении нескольких лет через переправочные пункты, существовавшие на стыках Хмельницкой и Тернопольской областей, направлено в Хмельницкую, Винницкую, Житомирскую и Киевскую область до 70 человек кадровых националистов для организации работы в указанных областях.

Учитывая то, что легендированный „провод" в Хмельницкой области существует и в настоящее время и что его руководитель „СКОБ" (ныне агент УКГБ „Н-26") является проводником его и членом УГВР, не исключена возможность, что оуновские главари и впредь будут засылать оуновские кадры в восточные области через Хмельницкую область, обком КПУ просит возбудить вопрос перед Советом Министров Союза ССР о введении в штат УКГБ по Хмельницкой области, вместо ликвидированных 14 райотделов МВД, граничащих с западными областями УССР, 10 райотделов КГБ со штатной численностью: 3 оперработника, секретарь-машинистка и шофёр, а всего 50 человек, в следующих районах Хмельницкой области: Славутском, Берездовском, Плужнянском, Белогорском, Теофипольском, Базалийском, Волочисском, Сатановском, Чемировецком и Орынинском.

Секретарь Хмельницкого областного комитета КП Украины Д. Садовниченко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 6, спр. 784. — Арк. 61–63. Оригінал. Машинопис.

№ 166

Постанова бюро Хмельницького обкому КПУ „Про постанову ЦК КПРС від 4-го травня 1954 року „Про перегляд кримінальних справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини, які утримуються в таборах, колоніях і в'язницях МВС СРСР та які знаходяться в засланнях на поселенні"

13 травня 1954 р.
Цілком таємно.

У відповідності з постановою Президії ЦК КПРС від 4-го травня 1954 року (особа папка), бюро обкому КП України п о с т а н о в л я є:

1. Для перегляду кримінальних справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини, які утримуються в таборах, колоніях і в'язницях МВС СРСР і які знаходяться в засланнях на оселенні, створити обласну комісію в складі: т. Прокопенка І. М. — прокурор області (голова), членів комісії — т. Кудрякова І. Н. — начальник облуправління МВС, т. Руденка М. Л. — начальник облуправління Комітету Державної Безпеки, т. Очеретька М. П. — начальник облуправління Міністерства Юстиції.

2. Перегляд справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини, проводити по місцю їх засудження трійками НКВС — УНКВС.

3. При розгляді зазначених справ, в разі незаконного засудження, неправильної кваліфікації складу злочину, необ´рунтованого направлення в заслання, на поселення, комісія виносить постанову відповідно: про скасування рішення по справі і повну реабілітацію засудженого, про перекваліфікацію складу злочину, про скорочення строку покарання, застосування Указу Президії Верховної Ради СРСР від 27-го березня 1953 року „Про амністію", про відміну заслання на поселення, а по відношенню осіб, засудження яких буде визнано правильним — виносить постанову про відмовлення в перегляді рішення по справі. Постанову обласної комісії, що виноситься по розглянутих справах, вважати остаточною.

Справи на осіб, засуджених судовими органами, по яких комісією буде визнано за необхідне скасувати або змінити вирок, розглядатимуться у відповідних судових інстанціях по протестах, виносимих в установленому законом порядку.

4. Зобов'язати обласну комісію регулярно доповідати обкому КП України про свою роботу по перегляду справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини.

5. Доручити комісії в складі тт. Садовниченка, Прокопенка і Якушевича систематично спостерігати за ходом виконання цієї постанови ЦК КПРС і, по мірі необхідності, доповідати бюро обкому КП України про хід роботи по перегляду справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини.

Секретар Хмельницького обкому КП України В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 79, спр. 18. — Арк. 80-81. Оригінал. Машинопис.

№ 167

Доповідна записка секретаря Хмельницького обкому КПУ В. Бегми в ЦК КПРС про недоцільність етапування ув'язнених за порушення табірного режиму із таборів північних районів СРСР в тюрми Хмельницької області

13 серпня 1954 р.

Совершенно секретно.

В тюрьмах УМВД области содержится 134 человека заключённых перворазрядников, переведённых на тюремный режим сроком на один год из лагерей северных районов за разные нарушения лагерного режима. Большинство из них осуждены за особо опасные виды преступления на длительные сроки наказания с отбытием на севере и должны были бы отбывать дополнительную меру наказания за нарушение лагерного режима в тюрьмах тех областей, на территории которых расположены лагери.

Однако, указанное выше количество заключённых было направлено в тюрьмы Хмельницкой области, в том числе, из исправительно-трудовых лагерей МВД СССР:

Воркутского, Коми АССР	— 10 человек заключённых
Полянского, Красноярского края	— 17
Кунеевского, Куйбишевской области	— 21
Унженского, Горьковской области	— 21
Южкузбасского, Кемеровской области	— 15
Ныроблага, Молотовской области	— 2
Вятского, Кировской области	— 24
Востокуральской АССР	— 9
Башкирской АССР	— 10

Кроме того, отдельные заключённые, прибывшие из лагерей на тюремный режим при медицинском освидетельствовании оказались больными туберкулёзом, эпилепсией, инвалиды.

Так, заключённый Ульяшин А. Е., находясь в Унженском лагере, с 27 декабря 1953 года по 2 февраля 1954 года был на излечении в больнице, как страдающий хроническим фиброзно-очаговым туберкулёзом лёгких, а его 3 января 1954 года оформили перевести на тюремный режим сроком на один год, как нарушителя лагерного режима.

Заключённый Круцких П. Н. Полянским исправительно-трудовым лагерём за разные нарушения был направлен в тюрьму № 2 г. Изяслава, Хмельницкой области сроком на один год, страдающий эпилепсией. Такие заключённые прокурором области возвращены в лагеря, из которых они прибыли, как незаконно переведённые на тюремный режим.

Обком КП Украины считает, что изложенные выше факты и действия руководителей отдельных исправительно-трудовых лагерей неправильны, нарушающие приговора нарсудов об отбытии наказания на севере и приводящие к излишней загрузке железнодорожного транспорта.

По вопросу целесообразности этапирования заключённых перворазрядников, переведённых на тюремный режим из лагерей Северных районов СССР в тюрьмы Южных районов страны прокурор области сделал представление Генеральному Прокурору СССР и прокурору Украинской ССР.

Секретарь обкома КП Украины В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 6, спр. 784. — Арк. 44 — 45. Оригінал. Машинопис.

№ 168

Постанова секретаріату Хмельницького обкому КПУ „Про стан і заходи покращення роботи обласної комісії з перегляду справ спеціальної підсудності“

[Грудень 1954 р.]
Особая папка.
Совершенно секретно

Заслушав и обсудив доклад председателя областной комиссии по пересмотру дел специальной подсудности тов. Прокопенко, Секретариат обкома КП Украины отмечает, что утверждённая обкомом КП Украины областная комиссия и её аппарат провели некоторую работу по выполнению Указа Президиума Верховного Совета Союза ССР от 4-го мая 1954 года и постановления ЦК КПСС от 5-го мая 1954 года по пересмотру дел специальной подсудности на лиц, отбывающих наказания в ИТЛ за совершение контрреволюционных преступлений. Из общего количества рассмотренных областной комиссией дел состоянием на 1-ое декабря 1954 года в отношении 52,2 процентов осуждённых лиц комиссией были вынесены решения об изменении приговоров по причинам неправильной квалификации состава преступления, суровости избранной судом меры наказания, применения амнистии, отсутствия состава преступления и отмены ссылки.

Наряду с этим в работе областной комиссии (председатель т. Прокопенко) и ее аппарата имели место серьезные недостатки.

Заседания областной комиссии по рассмотрению дел проходили не регулярно. Решения комиссии выносились по некоторым делам наспех, без глубокого изучения и анализа дел, вследствие чего прокурором Украинской ССР представления по таким делам о пересмотре приговоров в порядке надзора не поддержаны.

Комиссия недостаточно осуществляла руководство и контроль за деятельностью рабочего аппарата и секретариата комиссии, не подводила ежемесячных итогов их работы и до ноября 1954 года не обсуждала недостатков на оперативных совещаниях.

В то же время отдельные члены рабочего аппарата комиссии (тт. Коростылев, Шурепов, Федоренко) допускали случаи формального и поверхностного отношения к изучению дел спецподсудности и жалоб осуждённых, заключения по пересмотренным делам и проекты протестов в порядке надзора составляли не качественно, юридически неграмотно, их выводы нередко противоречили материалам дела.

Руководители ведомств нарушают приказ прокурора УССР, председателя Комитета Госбезопасности при Совете Министров УССР, Министра Юстиции УССР и Министра МВД УССР тем, что выделенных сотрудников ведомств для постоянной работы в аппарате комиссии систематически самовольно, без ведома комиссии, отзывают для выполнения поручений по службе. Так, председатель областного суда т. Блыскавка неоднократно отзывал членов рабочего аппарата тт. Телегу и Печерского, облпрокурор т. Прокопенко отзывал тт. Кочнева и Бушуева, нач. управления КГБ т. Руденко отзывал тт. Шитникова и Шурепова, начальник УМВД т. Салабай одновременно предоставил отпуск трём членам рабочего аппарата.

Наличие текучести в рабочем аппарате привело к безответственности среди членов аппарата, снижению производительности труда и снижению качества пересмотра дел.

До настоящего времени аппарат комиссии не обеспечен необходимым числом квалифицированных машинисток. В результате заключения по изученным делам, решения комиссии и проекты протестов в порядке надзора оформляются не своевременно.

Вследствие отсутствия контроля со стороны бывшего начальника УМВД т. Кудрякова 1-м спецотделом УМВД незаконно было направлено для исполнения 33 решения, из которых отозвано на 29 человек, а 5 человек преждевременно были освобождены от отбытия меры наказания.

Секретариат обкома КП Украины ПОСТАНОВЛЯЕТ

1. Обратить внимание председателя областной комиссии по пересмотру дел специально подсудности т. Прокопенко И. М. на допущенные недостатки и ошибки в работе комиссии и ее аппарата.

Принять к сведению заявление т. Прокопенко о том, что комиссией проведено ряд мероприятий, направленных на устранение отмеченных недостатков.

2. Обязать руководителей ведомств: начальника УКГБ т. Руденко, облпрокурора т. Прокопенко, председателя облсуда т. Блыскавку, начальника УМВД т. Салабай немедленно возвратить выделенных для постоянной работы в аппарате комиссии сотрудников и запретить отзыв их до окончания работы комиссией по пересмотру дел спецподсудности.

Удовлетворить просьбу председателя облсуда т. Блыскавки о замене в рабочем аппарате комиссии т. Печерского другим членом областного суда.

3. Обязать председателя облсуда т. Блыскавку, облпрокурора т. Прокопенко и начальника УМЮ т. Очеретько выделить дополнительно по одной машинистке из своих ведомств для обслуживания в порядке очерёдности и рабочего аппарата комиссии.

4. Обязать начальника облуправления КГБ при Совете Министров УССР т. Руденко и председателя областной комиссии т. Прокопенко:

а) в пятидневный срок обеспечить необходимое количество рабочих мест для членов рабочего аппарата комиссии, обеспечить нормальное отопление помещений, снабдить аппарат и секретариат комиссии достаточным количеством бумаги и других канцелярских принадлежностей;

б) навести должный порядок в учёте списков на отбывающих меру наказания, которые поступают из ИТЛ. Завести алфавитные карточки на осуждённых с тем, чтобы впредь устранить имеющуюся путаницу в работе аппарата и комиссии.

5. Обязать председателя областной комиссии т. Прокопенко:

а) обеспечить ежемесячное планирование работы комиссии и групп аппарата с таким расчётом, чтобы окончить всю работу по пересмотру дел спецподсудности в срок до 30-го апреля 1955 года;

б) обеспечить систематический контроль за деятельностью рабочих групп аппарата, обобщить отдельные недостатки в работе аппарата и ежемесячно обсуждать их на оперативных совещаниях аппарата, принимая решительные меры к устранению вскрытых ошибок и их недопущению в дальнейшем;

в) систематически оказывать практическую помощь членам рабочего аппарата путём консультаций и советов, добиваясь уплотнения рабочего времени, повышения производительности труда и качества работы каждого работника аппарата.

6. Обязать начальника УМВД т. Салабай привлечь к ответственности виновных в направлении неокончательных решений комиссий в места заключения осуждённых для исполнения.

7. Обязать председателя комиссии т. Прокопенко о выполнении настоящего постановления представить информацию обкому КП Украины 1-го марта и 5-го мая 1955 года.

Секретарь обкома КП УКРАИНЫ В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 79, спр. 18. — Арк. 111-114. Оригінал. Машинопис.

№ 169

Директива завідувача відділу пропаганди і агітації ЦК КПУ Пашка завідувачу відділу пропаганди і агітації Хмельницького обкому КПУ О.Ігнатову щодо організації політико-виховної роботи та працевлаштування колишніх в'язнів

24 березня 1956 р.

Таємно

В останні роки в міста і села республіки з місць ув'язнення повертається багато осіб. Завдання місцевих органів полягає в тому, щоб допомогти їм сумлінною працею повернути собі ім'я чесних радянських людей.

Багаточисленні факти показують, що місцеві партійні, радянські, профспілкові, комсомольські організації не приділяють належної уваги трудовлаштуванню і організації політико-виховної роботи серед цієї категорії осіб. Окремі працівники відгороджуються від них, відмовляються приймати на роботу.

Відсутність належної уваги з боку партійних, радянських і громадських організацій до трудовлаштування та проведення політвиховної роботи серед колишніх ув'язнених є однією з причин того, що певна частина з них знову стає на шлях злочину.

Так, наприклад, в жовтні 1955 року до м. Ворошиловограда повернувся з місця ув'язнення громадянин Фадєєв М. Т. Він намагався влаштуватись на роботу, звертався з просьбою про це до дирекції заводу ім. Жовтневої революції, хлібзаводу № 3, проте йому без будь-яких причин роботи не дали. В результаті Фадєєв знову став на злочинний шлях, пограбував магазин і зараз засуджений. Найбільша кількість повторних кримінальних злочинів припадає на Сталінську і Ворошиловоградську області.

Враховуючи велике державне значення роботи серед колишніх ув'язнених, відділ пропаганди і агітації ЦК КП України рекомендує відділам пропаганди і агітації обкомів партії провести роботу:

— Перевірити стан трудовлаштування і організацію виховної роботи серед осіб, які повернулись з місць ув'язнення та вжити заходів до поліпшення цієї роботи. Внести пропозиції в секретаріат обкому про те, щоб в місті, районі за трудовлаштування осіб, які повернулися з місць ув'язнення, несли персональну відповідальність голови виконкомів міських і районних Рад депутатів трудящих. Прибуваючих осіб керівникам радянських органів необхідно збирати, розмовляти з ними, виявляти їх потреби, знайомити їх з станом справ і завданнями, над розв'язанням яких працюють трудящі міста, району.

— На підприємствах, будовах, колгоспах, МТС і радгоспах, де працюють колишні ув'язнені, виділити найбільш підготовлених комуністів-агітаторів для проведення групових та індивідуальних бесід з колишніми ув'язненими. Кращих сумлінних представників, з числа бувших ув'язнених, залучити до роботи в громадських організаціях і добровільних товариствах.

— На зборах, нарадах, в стінгазетах, на дошках пошани відмічати і колишніх ув'язнених, якщо вони своєю сумлінною працею досягли показників передових робітників і колгоспників.

Необхідно навколо осіб, які повернулись з ув'язнення, створити таку обстановку, щоб вони почували себе повноправними членами колективу.

Про проведену роботу просимо повідомити відділ пропаганди і агітації ЦК КП України перший раз до 1 травня і вдруге 1 вересня 1956 року.

Цей лист надсилається за дорученням Секретаріату ЦК КП України.

Завідуючий відділом пропаганди
і агітації ЦК КП України Пашко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 69. — Арк. 3-4. Оригінал. Машинопис.

№ 170

Доповідна записка секретаря Вовковинецького райкому КПУ Тютюнника Хмельницькому обкому КПУ про працевлаштування колгоспників, які перебували у засланні, згідно з Указом Президії Верховної Ради від 21 лютого 1948 року

26 березня 1956 р.

Волковинецкий райком КП Украины сообщает, что по решению общих собраний колхозников, на основании Указа Президиума Верховного Совета СССР от 21 февраля 1948 года было выселено 48 лиц уклонявшихся от работы в колхозах, из которых на 15 марта 1956 года возвратилось 25 человек, из них 3 человека проживают в других областях, 2 человека работают в учреждениях и организациях района, а 20 человек проживают в колхозах.

Из этих 20 человек 9 работают в колхозах и 5 человек из них выработали минимум трудодней, а 4 человека минимум не выработали, 11 человек совсем участия в работах колхоза не принимают, в том числе 2 человека без уважительной причины. Списки на работающих и неработающих прилагаются.

Из числа возвратившихся из ссылки и работающих в колхозах, наилучшие показатели имеют:

Пышна Анна Васильевна из колхоза им. Чкалова, работает дояркой и в 1955 году выработала 552 трудодня, надоила на фуражную корову по 1632 литра молока при жирности 3,9%.

Кащук Анна Фёдоровна из колхоза им. Сталина село Галузенцы, работает формовщиком по производству кирпича и за 1955 год выработала 184 трудодня, нормы выработки выполнила на 103 %.

Яковлев Иван Ефремович, этого же колхоза, работает ездовым, в 1955 году выработал 277 трудодней, к работе относится добросовестно.

В то же время из числа возвратившихся из ссылки и проживающих в районе, такие как Журавская Нина Михайловна из колхоза им. Калинина, Толста Анна Никитовна из колхоза им. Ильича, которые являются трудоспособными, но нигде не работают без уважительных причин.

Секретарь райкома КП Украины Тютюнник

ДАХм.О.– Ф. П-487, оп. 7, спр 145. — Арк. 18. Оригінал. Машинопис.

№ 171

Доповідна записка секретаря Базалійського райкому КПУ Л.Співачука Хмельницькому обкому КПУ про працевлаштування колгоспників, які перебували у засланні, згідно з Указом Президії Верховної Ради від 21 лютого 1948 року

29 березня 1956 р.

По решению общего собрания колхозников, на основании Указа Президиума Верховного Совета СССР от 21 февраля 1948 года в Базалийском районе было выслано 57 человек уклонявшихся от работы в колхозе без уважительных причин.

Состоянием на 15 марта 1956 года возвратилось из ссылки 37 человек, из них работает в колхозе 13 человек, в учреждении 1 человек и 14 человек выбыли на производство по оргнабору и переселению. Из 13 человек работающих в колхозах все работают хорошо и вырабатывают установленный минимум трудодней.

По возвращению из ссылки нигде не работает 9 человек, из них по старости 2 человека, по инвалидности 4 человека и без уважительных причин 3 человека.

Секретарь РК КП Украины Л. Спивачук

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 145. — Арк. 5. Оригінал. Машинопис.

№ 172

Доповідна записка секретаря Староушицького райкому КПУ П.Маріяша Хмельницькому обкому КПУ про працевлаштування колгоспників, які перебували у засланні, згідно з Указом Президії Верховної Ради від 21 лютого 1948 року

30 березня 1956 р.

Ваш № 201/11 от 21 марта 1956 г. Староушицкий райком КП Украины сообщает, что на основании Указа Президиума Верховного Совета СССР от 21-го февраля 1948 г. по решению общих собраний колхозников из Староушицкого района было выслано уклоняющихся от работы в колхозах — 107 человек.

По состоянию на 25 марта 1956 года возвратилось из ссылки 55 человек, в том числе работают в колхозах — 35 человек; из них: выработало минимум трудодней — 21 человек, не выработало — 14 человек. Не выработало минимума трудодней без уважительных причин — 10, по уважительным причинам — 4 колхозника. 5 человек числятся колхозниками но участия в колхозном производстве не принимают, из них: по состоянию здоровья — 3 и имеющих преклонный возраст — 2 человека.

После возвращения из ссылки не возвратилось в колхозы — 15 человек, в том числе: выехали из района на производство и в районы освоения целинных земель — 10 человек, работает в учреждениях и предприятиях — 2, служащих — 2, работает плотником у частных лиц — 1 человек.

Большинство возвратившихся из ссылки принимают активное участие в колхозном производстве. В колхозе им. Кирова с. Лоевцы Онятицкий Михаил в 1955 году по уходу за просапными культурами и на уборке урожая перевыполняя нормы выработки. Никуляк Семён в колхозе им. Ордженикидзе является лучшим плотником строительной бригады. В колхозе им. Котовского Марунчак Анна, возвратившаяся из ссылки в июле 1955 г. за 5 месяцев выработала 207 трудодней на разных работах. Дегтяр Кирилл из колхоза им. Калинина и соловей Роман колхоза им. Будённого являются лучшими ездовыми.

Однако, часть возвратившихся в колхозы работают плохо, не выполняют норм выработки, занимаются спекуляцией, ездят в местности, где они работали в ссылке, туда везут сухофрукты и другие сельхозпродукты, привозят промтовары и перепродают. Так в колхозе им. Сталина с. Колодиевка из 5 человек возвратившихся в колхоз 3 человека за год выработали только 37–43 трудодня. Это Кудрык Евгения, Скрыпнюк Анна и Бондарчук Наталия, которые занимаются спекуляцией. В колхозе им. Ватутина с. Гута-Чугорская Германюк Феврона и Пуклич Василий тоже мало выработали трудодней, они часто получают посылки с промтоварами от знакомых по ссылке, продают по завышенным ценам.

Секретарь Староушицкого райкома КП Украины П. Марияш

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 145.– Арк. 99 — 100. Оригінал. Машинопис.

№ 173

Доповідна записка секретаря Дунаєвецького райкому КПУ М.Тимофєєнка Хмельницькому обкому КПУ про працевлаштування колгоспників, які перебували у засланні, згідно з Указом Президії Верховної Ради від 21 лютого 1948 року

2 квітня 1956 р.

На Ваш № 201/11 от 21-го марта 1956 года, Дунаевецкий РК КП Украины сообщает, что по нашему району было выслано по решению общих собраний колхозников на основании Указа Президиума Верховного Совета СССР от 21-го февраля 1948 года — 51 колхозник, уклоняющихся от работы в колхозе.

Возвратилось в колхозы состоянием на 15-е марта 1956 года — 15 человек, из них работают в колхозах — 15 человек.

Выработали минимум трудодней 12 человек, 3 человека не выработали минимума трудодней из-за плохого состояния здоровья.

Ряд колхозников, как Михайлов Арсен Степанович из колхоза „13 лет Октября“ село Голозубенцы, Заболотная Ефросиния Васильевна из колхоза „Ленинский шлях“ село Иванковцы, Богач Мария Степановна из колхоза им. Ворошилова село Маков принимают активное участие в жизни села и хорошо работают на колхозном производстве.

Прилагаем список колхозников, возвратившихся из ссылки на 1-м листе.

Секретарь Дунаевецкого райкома КП Украины М. Тимофеенко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 145. — Арк. 35. Оригінал. Машинопис.

№ 174

Доповідна записка секретаря Хмельницького обкому КПУ В. Бегми першому секретарю ЦК КПУ О. Кириченку про виявлення антирадянських листівок

19 травня 1956 р.

За последнее время участились случаи, когда в районы Хмельницкой области, в адрес наших граждан так называемый „Народно-трудовой союз“ (НТС) засылают разного рода антисоветские, повстанческие листовки, изготовляемые в Западной Германии. Такие листовки в мае месяце были засланы в адрес Выхристюк Лидии Николаевны, проживающей в с. Белогородка Изяславского района, а также Телишевской Анастасии Алексеевны, проживающей в с. Вахновцы Старо-Ушицкого района.

Можно предполагать, что листовки антисоветского содержания из Западной Германии засылают нам члены „НТС“ из числа перемещенных лиц, в прошлом жителей Хмельницкой области. Установлено, например, что брат Выхристюк Лидии — Выхристюк Александр Николаевич в период Отечественной войны уехал на работу в Германию и оттуда не возвращался.

Засланные листовки под заголовками: „Дорогая подруга“, „Друзья-товарищи“, „Граждане России“, „Солдаты, матросы, офицеры“, „Рабочие, колхозники, интеллигенция“, „Сотрудники КГБ и контрразведки“, „К гражданам России“ и извращённый портрет тов. Хрущёва направляем Вам для сведения.

Управление КГБ детально изучает лиц, на имя которых были засланы антисоветские листовки.

Секретарь обкома КП Украины В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 75. — Арк. 62. Оригінал. Машинопис.

№ 175

Доповідна записка секретаря Хмельницького обкому КПУ М.Мехеди в ЦК КПУ про виконання постанови Ради Міністрів СРСР від 8 вересня 1955 року „Про трудовий стаж, працевлаштування та пенсійне забезпечення громадян, притягнутих до кримінальної відповідальності, а потім реабілітованих“

30 червня 1956 р.

Совершенно секретно.

В 1955-1956 годах из мест заключения в Хмельницкую область прибыло 2932 человека.

Партийные и советские органы проводят с ними большую массово-политическую и воспитательную работу, приобщая их к общественно-полезному труду.

В результате проведённой работы 2595 человек уже трудоустроены, большинство из которых принимают активное участие в общественной жизни

предприятий, учреждений, колхозов и МТС. Так, например, в артели им. Ленина (город Хмельницкий) работает бывшая заключённая Коваль Т. В., она систематически выполняет нормы выработки на 120-130%; дисциплинированная, принимает активное участие в общественной жизни коллектива, среди товарищей по работе пользуется авторитетом. В артели им. Дзержинского, механик Карпенко А. Е. из заключения вернулся в начале этого года. К работе относится добросовестно, является членом ДОСААФ, членом комиссии по изобретательству, принимал активное участие в размещении займа 1956 года, успешно занимался в кружке по изучению решений и материалов XX-го създа КПСС. В стройуправлении № 1 работают плотниками Гриченюк Г. И., Кшос И. Я., ежемесячно выполняющие производственные задания на 110-115%, принимают участие во всех проводимых мероприятиях, за что неоднократно отмечались, как лучшие производственники на собраниях рабочих и в стенной печати.

Бывшие заключённые из колхоза им. Кирова Чавалаха А. П., им. Молотова Гандзюк Д. А. (Ярмолинецкий район) в настоящее время работают бригадирами огородных бригад, с работой справляются хорошо, принимают активное участие в общественной жизни колхозов. Амнистированный Атаманец А. П. работает учителем Новоселицкой средней школы, этого же района. Он хорошо справляется с работой, избран редактором общеколхозной стенной газеты.

Хорошо также работает слесарем на Сатановском сахарном заводе бывший заключённый Махуля Л. П., выполняющий нормы выработки на 115-120%, принимает активное участие в культурно-просветительной работе и художественной самодеятельности района.

Вышеупомянутые и многие другие товарищи, бывшие в заключении, сейчас чувствуют себя равноправными членами коллективов, трудятся над выполнением тех задач, которые стоят перед трудящимися предприятий, учреждений, колхозов и МТС.

В области ещё нетрудоустроено 337 человек, большинство из которых не работают по старости лет и состоянию здоровья.

Секретарь Хмельницкого обкома КП Украины М. Мехеда

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр.73. — Арк. 42 — 43. Оригінал. Машинопис.

№ 176

Інформаційний лист секретаря Хмельницького обкому КПУ А. Фастанова міськкомам та райкомам КПУ щодо працевлаштування та пенсійного забезпечення колишніх в'язнів

5 липня 1956 р.

Совершенно секретно

Рассмотрев данные о ходе выполнения постановления Совета Министров Союза ССР от 8 сентября 1955 года „О трудовом стаже, трудоустройстве и пенсионном обеспечении граждан, неосновательно привлечённых к уголовной ответственности, а

затем реабилитированных“ обком партии отмечает, что во многих случаях реабилитированные граждане после прибытия на постоянное место жительства приобщаются к общественно-полезному труду, им представляется жилплощадь, лицам, имеющим право на получение пенсии засчитывается в трудовой стаж время пребывания в заключении или ссылке.

Вместе с тем установлено, что некоторые партийные, советские и хозяйственные органы и их руководители на местах проявляют халатное отношение к потребностям реабилитированных граждан, не оказывают им необходимой помощи в трудоустройстве, обеспечении жилищной площадью, оформлением пенсии, выдачей единовременной помощи по прежнему месту работы, лечения и т. д.

Так, состоянием на 1-е июля 1956 года не трудоустроено реабилитированных граждан, прибывших из лагерей: в Изяславском районе 44 человека, в Ружичнянском — 24, в Красиловском и Каменец-Подольском районах по 19, в Деражнянском — 20, в Михайловском и Шепетовском — по 17, в Виньковецком — 15 человек и т. д.

В целях устранения отмеченных недостатков обком КП Украины требует взять под контроль выполнения постановления Совета Министров СССР от 8 сентября 1955г. и принять срочные меры к трудоустройству и материально-бытовому обеспечению реабилитированных граждан.

О выполнении настоящих указаний информируйте обком партии к 1-му августа 1956 года.

Секретарь обкома КП Украины А. Фастанов

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр 78. — Арк. 113. Оригінал. Машинопис.

№ 177

Доповідна записка секретаря Хмельницького обкому КПУ В. Бегми першому секретарю ЦК КПУ О. Кириченку про виконання постанови Ради Міністрів СРСР від 8 вересня 1955 року „Про трудовий стаж, працевлаштування та пенсійне забезпечення громадян, притягнутих до кримінальної відповідальності, а потім реабілітованих“

17 липня 1956 р.

В соответствии с вашим указанием Хмельницкий обком КП Украины сообщает, что партийные и советские органы, выполняя постановление Совета Министров Союза ССР от 8-го сентября 1955 года № 1655 „О трудовом стаже, трудоустройстве и пенсионном обеспечении граждан, неосновательно привлечённых к уголовной ответственности, а затем реабилитированных“ и положение о паспортах, утверждённое постановлением Совета министров СССР 21-го октября 1953 года № 2666-1124, провели некоторую работу по укреплению паспортного режима в областном центре города Хмельницкого и трудоустройству лиц, не занимающихся общественно-полезным трудом.

В течение 1955–1956 гг. в городе Хмельницком выявлено лиц, прибывших из мест заключения по амнистии или после отбытия меры наказания — 361 человек, из них при помощи партийных, советских, комсомольских и хозяйственных организаций было трудоустроено 264 человека, остальные 97 человек ещё не трудоустроены.

Партийными, советскими и комсомольскими органами также проведена работа по трудоустройству выпускников средних школ. Из окончивших в 1955 году средние школы в гор. Хмельницком, 864 человек молодёжи поступили: в высшие учебные заведения 156 человек, в техникумы и ущилища — 227 человек, трудоустроено в промышленности — 67 человек, в сельском хозяйстве — 23 и в учреждениях — 38 человек. Призвано в ряды Советской армии — 41 человек.

Таким образом, на 1-ое января 1956 года оставалось нетрудоустроенных из числа окончивших в 1955 году средние школы 118 человек, из них в первом полугодии 1956 года направлено на работу в Донбасс — 77 человек, на целинные земли Казахстана — 39 человек, в училища механизации сельского хозяйства — 9 человек, итого 95 человек. По состоянию на 1-ое июля, по предварительным данным, значится нетрудоустроенной молодёжи, приживающей в г. Хмельницком, 128 человек.

Кроме этого, имеется ряд семей, проживающих в частных домах, имеющих подсобные хозяйства, из которых извлекают доходы и не занимаются общественно-полезным трудом.

К лицам, злостно уклоняющимся от общественно-полезного труда, в течение более трёх месяцев, органами МВД была применена санкция, предусмотренная ст. 41 Положения о Паспортах и удалено из областного центра 7 человек. Кроме того, привлечены к уголовной ответственности за нарушение паспортного режима по ст. 80 ч. 1 УК УССР — 5 человек. Наряду с этим, данная работа проводилась ещё недостаточно.

В целях привлечения всех граждан к общественно-полезному труду, укрепления паспортного режима, ликвидации тунеядства и уголовных проявлений, обкомом КП Украины намечены и проводятся следующие мероприятия:

1. Горком КП Украины и горисполком проводят собрания, а через агитаторов — беседы с неработающими трудоспособными гражданами по вопросу их трудоустройства в городе или отправки их по оргнабору в промышленность и стройки страны, особенно обращается внимание на трудоустройство молодёжи, окончившей средние школы и лиц, возвратившихся с мест заключения.

2. Исполкомом городского Совета депутатов трудящихся создана комиссия из представителей горисполкома, руководителей строительных организаций и предприятий, органов милиции и жилуправления по трудоустройству не работающих граждан, проживающих в городе Хмельницком.

3. Управление милиции МВД осуществляет ряд мероприятий по городу Хмельницкому, направленных на укрепление паспортного режима, охраны общественного порядка и борьбы с лицами, уклоняющимися от общественно-полезного труда и занимающихся преступной деятельностью. Для выполнения этих мероприятий широко привлекаются органами милиции управляющие домами, паспортисты, члены квартирных комитетов, депутаты городского Совета, комсомольцы, члены бригад содействия органам милиции, которые выявляют лиц, не работающих без уважительных причин,

проводят с ними массово-разъяснительную работу и материалы направляют комиссии по трудоустройству и органам милиции для реагирования.

4. Учитывая, что в строительных организациях области ощущается большой недостаток в квалифицированной рабочей силе, обком КП Украины планирует при облстройтресте организовать с 1-го сентября 1956 года постоянные курсы по подготовке мастеров строителей разных специальностей из числа неработающего населения и молодёжи города.

5. Органы прокуратуры, милиция и суда направляют свою работу на усиление борьбы со спекуляцией, воровством и бродяжничеством, создавая обстановку, исключающую возможность совершения этих опасных проявлений.

6. Со своей стороны обком партии считает необходимым просить ЦК КП Украины решить следующие вопросы в правительстве, направляемые на усиление борьбы с лицами, уклоняющимися от общественно-полезного труда;

а) распространить действия ст. 41 Положения о паспортах не только на нежелающих заниматься общественно-полезным трудом лиц, проживающих в городах областных центров, но и на лиц, проживающих в городах областного подчинения;

б) дополнить Положение о паспортах таким пунктом, что, если глава и трудоспособные члены семьи, проживающие в городах и без уважительных причин в течение трёх месяцев уклоняются от трудоустройства на работу, то они вместе со своими семьями по постановлению начальника Управления МВД подлежат удалению запределы города сроком на два года;

в) повысить плату за пользование жильём и коммунальными услугами с граждан, не занимающихся общественно-полезным трудом без уважительных причин;

г) учитывая, что значительная часть граждан, проживающих в городах, имеют приусадебные участки и собственные дома, которые сдают в аренду или содержат квартирантов, что является основным источником их дохода, облагать повышенным подоходным налогом.

Секретарь обкома КП Украины В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П-487,оп. 7. спр. 72. — Арк. 125 — 127. Оригінал. Машинопис.

№ 178

Інформаційний лист секретаря Хмельницького обкому КПУ В.Бегми секретарям міськкомів та райкомів КПУ щодо виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 29 червня 1956 року „Про усунення наслідків грубих порушень законності стосовно колишніх військовополонених та членів їх сімей“

31 липня 1956 р.

Совершенно секретно.

Во исполнение постановления ЦК КПСС и Совета Министров Союза ССР от 29 июня 1956 года № 898-490 с, ЦК КП Украины и Совета Министров Украинской

ССР от 17-го июля 1956 года № П-25/4 „Об устранении последствий грубых нарушений законности в отношении бывших военнопленных и членов их семей“ обком КП Украины ТРЕБУЕТ:

1. Устранить имевшие место в практике работы партийных, советских, профсоюзных комсомольских и хозяйственных органов разного рода ограничения в отношении бывших военнопленных и членов их семей, в частности:

а) рассмотреть вопрос о трудоустройстве указанных лиц и принять меры к предоставлению им работы по специальности;

б) не чинить им препятствия при поступлении в высшие и средние учебные заведения и на курсы.

2. Пересмотреть дела о партийной принадлежности бывших военнопленных, необоснованно исключённых из рядов КПСС в связи с пребыванием в плену.

ЦК КПСС и Совет Министров Союза ССР установили, что время пребывания в плену, окружении и на спецпроверке, если пленение не было добровольным, и если военнослужащий, находясь в плену, не совершил преступлений против Родины, засчитывать в срок службы в армии, а также в общий трудовой и непрерывный стаж работы.

О ходе выполнения данных указаний информируйте обком КП Украины к 15 сентября 1956 года.

Секретарь обкома КП Украины В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 78. — Арк. 117. Оригінал. Машинопис.

№ 179

Доповідна записка секретаря Хмельницького обкому КПУ В. Бегми в ЦК КПРС про виконання постанови ЦК КПРС щодо подолання культу особи та його наслідків

4 серпня 1956 р.

В соответствии с указаниями ЦК КПСС и ЦК КП Украины в течение июля месяца 1956 года постановление ЦК КПСС „О преодолении культа личности и его последствий“ обсуждено на Пленумах обкома и райкомов партии, на собраниях партийного актива в отдельных районах, а также на открытых партийных собраниях в первичных парторганизациях области, на районных собраниях интеллигенции и других коллективов трудящихся.

С докладами о постановлении ЦК КПСС „О преодолении культа личности и его последствий“ на отдельных собраниях парторганизаций промышленных предприятий, колхозов, совхозов, МТС и на собраниях трудящихся выступали секретари, заведующие отделами, члены обкома, горкомов, районов партии и ответственные работники партийного аппарата.

Характерным в проведении собраний по обсуждению постановления ЦК КПСС является их многолюдность, активное участие коммунистов и беспартийных в обсуждении постановления Центрального Комитета, большой интерес трудящихся к вопросам развития

промышленности, сельского хозяйства, международного положения Советского государства и увязыванию этих вопросов с практическими делами своего коллектива.

Партийные собрания показали, что присутствовавшие беспартийные единодушно одобряют политику Центрального Комитета нашей партии в деле преодоления культа личности и его последствий и готовы вместе с партией вести борьбу со всякими фактами этого нездорового явления.

Собрания показали также, что широкое обсуждение постановления ЦК КПСС способствовало развитию самокритики и критики снизу, повышению требовательности в части соблюдения норм поведения коммунистов и всех граждан, усилению демократии во всех организациях, управлению коллективного руководства.

На открытом партийном собрании Хмельницкой мебельной фабрики выступило девять человек из 80 присутствующих. Одобрив постановление ЦК КПСС „О преодолении культа личности и его последствий“ они подняли ряд вопросов, касающихся дел фабрики и поведений членов ее коллектива. Рабочие с возмущением говорили о фактах хищения готовой продукции, которые были допущены отдельными коммунистами, о случаях нарушения трудовой дисциплины; о том, что со стороны промышленных отделов горкома и обкома партии недостаточно оказывается помощи предприятию в деле снабжения сырьём, из-за чего срывается выполнение производственного плана.

Бригадир колхоза им. Сталина Меджибожского района т. Гнатюк на открытом партийном собрании сказал: „Я, как и весь советский народ, полностью одобряю постановление ЦК КПСС. Как-то стало даже весело работать, когда видишь, что партия верит народу, открыто перед ним признаёт свои ошибки, устраняет их и принимает меры к подъёму народного хозяйства, особенно сельского“.

Шофёр Меджибожской автороты т. Онуфремов отметил в своём выступлении, что постановление ЦК КПСС должно заставить многих руководящих работников более внимательно прислушиваться к предложениям и заявлениям рядовых рабочих.

Широкое обсуждение постановления ЦК КПСС помогло партийным органам сделать вывод о том, что имеющийся ряд нездоровых явлений в деятельности некоторых партийных, советских и хозяйственных работников являются последствием культа личности и произошёл в результате нарушения принципа коллективности руководства и отрыва отдельных руководителей от трудящихся масс.

На партийных собраниях справедливо отмечались факты нарушения принципа коллективного руководства в работе партийных, советских, профсоюзных и других выборных организациях.

С 28-го сентября 1954 года по 14-ое марта 1955 года не созвался Пленум областного комитета. Эта ошибка была исправлена и позже Пленумы собирались без нарушения уставных сроков. Больше стали привлекаться к подготовке Пленумов члены обкома партии.

Большинство районов партии соблюдают сроки созыва Пленумов, однако, в Антонинском, Плужнянском, Теофипольском и Михайловском райкомах партии и в этом году Пленумы проводились с опозданием. Ещё и сейчас имеют место случаи приглашения на Пленумы большого количества лиц, не избранных в состав райкомов партии.

В 1954 году ни разу не проводились собрания областного партийного актива. В 1955 году партийный актив собирался два раза и в этом году проводился в марте месяце.

Нарушается принцип коллективности руководства и в практике работы первичных парторганизаций. Это относится к парторганизациям колхоза им. Маленкова с. Гайдейки Волочисского района, колхоза им. Жданова Волковинецкого района, Заречанской МТС и некоторым другим. Очень слабо работают бюро парторганизаций, некоторые из них редко собираются для коллективного обсуждения вопросов, связанных с практической работой парторганизаций.

В прошлом году, с разрешения ЦК КП Украины, была проведена кооптация на руководящую выборную партийную и советскую работу несколько человек секретарей райкомов партии и председателей райисполкомов.

С нарушением уставных сроков в ряде первичных парторганизаций проводились отчётно-выборные собрания. В этом году осуществляется систематический контроль за тем, чтобы отчётно-выборные собрания в первичных парторганизациях прошли своевременно.

На пленуме Смотричского райкома партии отмечалось, что Залучанский, Балинский, Б. Карабчиевский и другие Советы не проводят в уставленные сроки заседаний сельисполкомов, в партийных организациях колхозов им. Мичурина, им. Чкалова, им. Ленина, железнодорожной станции Балин, Балинского пункта „Заготзерно“ нерегулярно проводятся партийные собрания. Имеются нарушения принципа коллективного руководства и в системе потребительской кооперации, не созываются регулярно правления Негинского, Вишневчикского сельпо и других.

Коммунисты говорили, что некоторые руководящие работники ещё не отрешились от канцелярско-бюрократического метода работы, увлекаются большим количеством заседаний и совещаний вместо живой организаторской работы на местах, проявляют склонность к излишнему бумаготворчеству. Например, областной отдел культуры в течение года посылает в районные отделы до двух тысяч различных бумаг, не менее тысячи бумаг направляют в МТС областное управление сельского хозяйства.

Директором Чёрноостровского пункта „Заготзерно“ т. Колесник ввёл негодную практику давать распоряжения и объясняться с технорукомпукта т. Басистым только путём направленных по почте писем. Нездоровые взаимоотношения между этими двумя руководителями отрицательно сказываются на работе всего коллектива пункта „Заготзерно“.

В Хмельницком строительном участке № 1 нарушается коллективный договор, особенно в части выплаты заработной платы. Рабочие на своих собраниях остро критикуют администрацию за эти недостатки, но она не реагирует на замечание рабочих и не выполняет их просьб и предложений. На ряде строительных объектов рабочие собрания не проводятся и заменяются пятиминутками. Нерегулярно, без достаточной подготовки, проводятся собрания рабочих и служащих на многих предприятиях коммунального хозяйства, местной промышленности, транспорта потребкооперации.

Горкомы, райкомы партии и профсоюзные организации сейчас принимают меры к устранению этих недостатков. Например, Деражнянский райком партии 18-го июля на заседании бюро обсудил вопрос о практике проведения рабочих собраний на пункте

„Заготзерно“ и автоколонны. В ходе проверки и после заседания бюро на месте была оказана практическая помощь в деле планирования, подготовки и проведения собраний трудящихся. Областной Совет профсоюзов не мог в III-м квартале сего года обсудить на заседании Президиума вопрос о практике проведения собраний рабочих и служащих автомобильного транспорта и шоссейных дорог и другие вопросы, связанные с улучшением подготовки и проведения рабочих собраний.

Коммунисты первичных парторганизаций говорили о том, что, несмотря на прошедшее сокращение штата областных и центральных органов, очень мало работников прибыло из этих аппаратов для работы в сельской местности.

При обсуждении постановления ЦК КПСС в некоторых районах говорилось о фактах проявления бюрократизма со стороны отдельных руководящих работников в приёме трудящихся, обращающихся к ним с жалобами и заявлениями.

Проверка работы исполкома Хмельницкого городского Совета депутатов трудящихся по приёму посетителей и рассмотрению жалоб населения показало, что председатель горсовета тов. Стефанов и его заместители тт. Котик и Карпунов установили приёмные дни для трудящихся по одному разу в неделю, но не соблюдали их. Тов. Стефанов председателём горисполкома работает с 1-го апреля сего года, за это время даже по их расписанию у него могло быть 16 приёмных дней, фактически же он принимал трудящихся только девять раз. За этот же период у тов. Котика было использовано для приёма посетителей 10 дней. Ещё хуже с приёмом посетителей в горжилуправлении, где начальник тов. Дмитренко принимал посетителей только по средам с десяти до 14-ти часов дня. Вопрос о практике приёма посетителей и рассмотрении жалоб трудящихся в Хмельницком горсовете подготовлен для обсуждения секретариатом обкома партии.

Обсуждая постановление ЦК КПСС, трудящиеся говорили о том, что со стороны отдельных руководящих работников допускается зазнайство и неправильное отношение к критике.

Тов. Бучко, агроном колхоза им. Калинина, выступивший на Пленуме Старосинявского райкома партии, где обсуждалось постановление ЦК КПСС „О преодолении культа личности и его последствий“, сказал: „Был случай, когда я выступал на партийном собрании, а председатель Заставецкого сельсовета тов. Кравченко меня оборвал и приказал сесть.“

23-го июля бюро обкома партии обсудило вопрос о неправильном поведении секретаря Городокского райкома партии тов. Титарчука Ф. Ф., который на одном из предыдущих заседаний бюро обкома, при рассмотрении вопроса о члене партии тов. Каленчук, вёл себя неправильно, перебивал выступающих репликами и демонстративно покинул бюро до решения этого вопроса. Бюро обкома партии объявило т. Титарчуку за это строгий выговор и разъяснило, что он проявил неправильное, нетерпимое отношение к критике, его поведение граничит с мелкобуржуазной распущенностью и ведёт к ослаблению партийной дисциплины. Бюро обкома партии обязало т. Титарчука на ближайшем пленуме райкома доложить о постановлении бюро обкома партии.

В Гвардейском районе при обсуждении постановления ЦК КПСС трудящиеся подвергли критике таких руководителей, которые приписывают все достижения

колхозов только себе, а не коллективу, а также критиковали заместителя председателя облисполкома тов. Коловоротного за грубое обращение с низовыми работниками.

На местах последствия культа личности проявлялись в форме очковтирательства и особенно со стороны отдельных руководящих работников сельскохозяйственных, строительных и торговых организаций. В период осеннего сева прошлого года поддавались завышенные сводки о ходе сельскохозяйственных работ руководителями Ружичнянского и Красиловского районов.

По сведениям Гвардейской МТС состоянием на 10-ое июля числилось, что в колхозах района проведено второе междурядное рыхление кукурузы, а в действительности имелись площади, где рыхление этой культуры совершенно не проводилось. По данным МТС считалось, что ремонт комбайнов закончен в то время, когда большинство из них не было проверено и принято комиссией. За приписки к выполнению плана уборки урожая и обмолота хлебов этого года бюро обкома партии 23-го июля объявило строгий выговор директору Гвардейской МТС т. Ломакину и выговор секретарю райкома партии тов. Левчуку.

Последствия культа личности отрицательно сказались на развитии сельского хозяйства и нашей Хмельницкой области. В течение ряда лет не расширялось зерновое хозяйство, недооценивалась такая важная отрасль, как животноводство, много земель использовалось под малоурожайные культуры. Имели место серьёзные ошибки в планировании, нарушался Устав сельскохозяйственной артели.

За последние 2-3 года приняты меры к улучшению планирования сельского хозяйства, упорядочению севооборотов и повышению плодородия почвы. Для увеличения зернового баланса в области более чем в три раза расширены площади кукурузы, на 13 тысяч гектаров по сравнению с прошлым годом возросли посевы сахарной свеклы. Больше уделяется внимания организации труда, механизации трудоёмких процессов в сельском хозяйстве, внедрению передового опыта, снижению затрат труда и средств на единицу сельскохозяйственной продукции. Проводится работа по электрификации сёл, по освоению пойменных земель, по расширению колхозных садов, строительству прудов и водоёмов.

В настоящее время на колхозных полях идёт уборка урожая, принимаются меры к своевременному выполнению плана хлебозаготовок и проведению осеннего сева.

Для того, чтобы работники партийного аппарата имели возможность больше находиться в районах, в первичных парторганизациях колхозов, МТС и заниматься практической помощью кадрам на месте — обком партии сократил количество заседаний бюро и секретариата, ликвидировал практику частых вызовов в обком большого количества работников, уменьшил количество решений и письменных указаний, высылаемых в райкомы партии. Руководящие и ответственные работники обкома партии стали больше выезжать на места для практической помощи в хозяйственных делах, в проведении организаторской и идеологической работы.

На заседаниях бюро и секретариата стало больше обсуждаться вопросов в порядке проверки исполнения своих постановлений и решений вопросов в порядке проверки исполнения своих постановлений и решений вышестоящих партийных органов, а также вопросов перспективного развития хозяйства области. Активнее стали

участвовать в обсуждении поставленных вопросов члены бюро обкома партии, однако надо сказать, что недостатки в работе бюро полностью ещё не изжиты. Ряд запланированных вопросов не обсуждается, отдельные из них готовятся поспешно, без глубокого анализа дел на месте.

Обком партии пересматривает свою номенклатуру с тем, чтобы вывести из неё ряд работников и расширить права в этом деле городских и районных комитетов.

При обсуждении постановления ЦК КПСС некоторые коммунисты и беспартийные высказали предложения и мнения, о которых обком партии считает нужным довести до сведения ЦК КП Украины.

Отдельные коммунисты считают целесообразным изменить структуру аппарата областных и городских комитетов партии с тем, чтобы в партийных комитетах иметь только два отдела — организационный и отдел пропаганды и агитации. На эти отделы возложить контроль за организацией выполнения решений партии и правительства, подбор и воспитание кадров, руководство идеологической работой. Существующие в настоящее время промышленный, сельскохозяйственный и другие отраслевые отделы, главным образом дублируют, а иногда и подменяют советские и хозяйственные органы в ущерб партийной и идеологической работе с людьми. Подготовленных работников отраслевых отделов передвинуть на работу в отделы организационный и пропаганды и агитации. Это даст возможность сократить затраты на содержание партийного аппарата, ликвидировать ненужный параллелизм в работе партийных, советских и хозяйственных органов, укрепить состав работников среднего звена и приблизить партийное руководство непосредственно к первичным парторганизациям.

Некоторые секретари парторганизаций МТС и пропагандисты высказывают мысль о том, что лучше было бы инструкторов инструкторских групп районов партии по зонам МТС подчинить организационным отделам районов.

Выступавшие на собраниях коммунисты и беспартийные вносили предложения о том, чтобы соответствующие органы вынесли решение о прекращении разбора анонимных заявлений и о привлечении к строгой ответственности клеветников, мотивируя это тем, что большинство анонимок носит клеветнический характер, отвлекает большое количество работников на их проверку. В условиях нашего государства подача анонимных писем ничем не оправдана.

Ввиду того, что многие трудящиеся задавали вопросы о том, как быть с произведениями Сталина, в какой мере следует их использовать при изучении теории марксизма-ленинизма, желательно, чтобы ЦК КПСС дал разъяснение по этому вопросу.

Работа по разъяснению постановления ЦК КПСС и преодолению последствий культа личности продолжается.

Секретарь обкома КП Украины В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр.72. — Арк. 22 — 28. Оригінал. Машинопис.

№ 180

Доповідна записка секретаря Хмельницького обкому КПУ В. Бегми першому секретарю ЦК КПУ О. Кириченку про настрої населення області через події у Польщі, Угорщині, Єгипті

5 листопада 1956 р.

За последнее время по заданию бюро областного комитета партии большая группа областного партийного актива находилась в районах, колхозах области по мобилизации всех средств и сил на окончание важнейших осенних сельскохозяйственных работ, а также по разъяснению событий, происшедших в Польше, Венгрии и позднее в Египте.

Беседуя с рабочими, колхозниками, выступая на собраниях трудящихся, наши товарищи всюду отмечали новый прилив энтузиазма тружеников области по завершению сельскохозяйственных работ этого года и выполнению производственных заданий промышленными мероприятиями. Так, по состоянию на 31-ое октября 1956 года область выполнила на 102% подъём зяби, убрала картофель и на 101% засыпала семена его, выполнила план заготовки овощей на 100,2%, полностью окончила обмолот зерновых культур и т. д.

Промышленность области за девять месяцев выполнила план по выпуску валовой продукции на 104%, задание по повышению производительности труда на 104,1%.

В своём большинстве трудящиеся области правильно реагируют на события, происшедшие в Польше, Венгрии и Египте, выражают своё глубокое сочувствие народам Венгрии и Египта, ставшим жертвой агрессий чёрной реакции империалистов. Трудящиеся области выражают уверенность в том, что свободолюбивые народы мира сумеют отстоять независимость Египта и спасти мир во всём мире, что мятеж, поднятый против народа Венгрии, будет подавлен. Однако, в связи с тем, что военные гарнизоны, расположенные в отдельных городах и районах области, ушли и что по главной магистрали области, проходящей через большое количество населённых пунктов, следуют войска гарнизонов других городов, среди части населения появились панические настроения, которые выразились:

а) в создании очередей в городах Хмельницком, Каменец-Подольском, Славуте, Шепетовке, Изяславе, Ярмолинцах и других за мылом, солью и спичками. Например, в гор. Хмельницком с 29-го октября по 1-ое ноября продовольственными магазинами продано 71 тонна соли, 40 тонн мыла и 200 ящиков спичек (в 3 — 4раза больше, чем в течение последнего месяца);

б) за последние два-три дня образовался отлив денежных средств из сберкасс. Так, в гор. Хмельницком из центральной сберегательной кассы за 1-ое и 2-ое ноября изъято 827 тысяч рублей, в том числе, по вкладам 568 тысяч рублей;

в) в области выявлены нездоровые высказывания и слухи. В гор. Хмельницком отдельными лицами распространялся слух о том, что гарнизонный госпиталь забыт ранеными, доставленными из города Будапешта, чего на самом деле не было;

г) имеют место отдельные случаи неправильного понимания событий, что свидетельствует о недостаточной массово-политической работе с людьми. Я лично сам в

беседе с колхозницами колхоза им. Петровского Солобковецкого района выяснил, что кто-то из них, слушая радио, неправильно понял, что сейчас якобы происходит бомбёжка „советского канала“, что, естественно, вызвало у колхозниц сильную тревогу. Когда же я рассказал им, что израильские войска и англо-французские агрессоры напали не на советский , а на Суэцкий канал, который находится в Египте. Они стали улыбаться и перешептываться, а на мой вопрос: почему Вы смеётесь, ведь там кровь проливается, колхозницы ответели: „Вот хорошо, что Вы нам всё разъяснили, а мы-то дурные бабы неправильно прослушали радио, да и подумали, что бомбят советский канал, значит, война началась у нас.“

Кроме этих фактов, сообщаю, что в Волочисском районе обнаружены листовки контрреволюционного содержания, обращённые к солдатам и офицерам Советской армиии.

В целях наиболее оперативного разъяснения трудящимся международной обстановки, сложившейся за последнее время, в городах и районах проводятся совещания секретарей первичных парторганизаций, председателей сельсоветов, руководителей предприятий и учреждений по вопросам повышения бдительности и сохранения порядка. Особое внимание уделяется разъяснительной работе среди учащейся молодёжи, неорганизованного населения и семей военнослужащих, а также приняты меры в ликвидации перебоев в снабжении трудящихся товарами первой необходимости, что дало возможность ликвидировать очереди, начался обратный приток денег в сберегательные кассы. Так, в г. Хмельницком за 1-2 ноября поступило по вкладам 181 тыс. рублей.

С 3-го января 1956 года, следуя примеру гор. Москвы, в области начались митинги, собрания трудящихся в крупных промышленных предприятиях, на которых трудящиеся возмущаясь происками реакции, высказывают мнение о необходимости принятия мер по подавлению мятежа в Венгрии и прекращения агрессии против Египта.

На митинге работников Хмельницкой швейной фабрики, где присутствовало 550 человек контрольный мастер — комсомолка тов. Роговская Мария сказала: „Империалисты Англии и Франции расчитывают запугать народы Азии и Африки огнём и мечём, принудить их отступить в священной борьбе за независимость и мир, но этим расчёты потерпят провал. Советский народ с горячим сочувствием относится к справедливой борьбе египетского народа и с гневом осуждает агрессоров напавших на мирный народ Египта.“

Работница пошивочного цеха фабрики тов. Войницкая сказала: „Советское правительство в своём заявлении о вооружённой агрессии в Египте осуждает агрессивные мероприятия и военные действия империалистических кругов Англии, Франции и Израиля. В этом заявлении голос всего советского народа.“

На митинге коллектива Полонского фарфорного завода, где присутствовало 600 человек принята резолюция, в которой сказано: „Мы работники Полонского фарфорного завода горячо одобряем заявления Советского правительства о вооружённой агрессии Англии, Франции и Израиля против Египта и выражаем своё сочувствие Египетскому народу и вместе со всеми трудящимися СССР заявляем „Руки прочь от Египта.“

Работа по разъяснению событий в Польше, Венгрии и Египте продолжается.

Секретарь обкома КП Украины В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 72. — Арк. 81 — 84. Оригінал. Машинопис.

№ 181

Доповідна записка секретаря Хмельницького обкому КПУ В. Бегми першому секретарю ЦК КПУ О. Кириченку про перехоплення бюлетеня генерального секретаріату закордонних справ Української Головної Визвольної Ради

22 травня 1957 р.

Хмельницкий обком КП Украины докладывает, что Управлением Комитета Госбезопасности при Совете Министров УССР по Хмельницкой области за период с марта по 15-ое мая сего года перехвачено и изъято 292 международных документа с антисоветскими украинско-националистическими бюллетенями так называемого „Генерального секретаріату закордонних справ української головної визвольної Ради“ — УГВР, в которых содержится злобная клевета на советскую действительность и политику нашей партии и правительства.

Указанные документы исходят из США, Англии, Канады, Западной Германии, Аргентины и адресованы на имя секретарей райкомов партии и райкомов комсомола, председателей райисполкомов и колхозов, заведующих райбиблиотек и на имя отдельных граждан, проживающих на территории нашей области.

Проверка показала, что, как правило, большинство тех граждан, на имя которых засылаются документы, являются советскими людьми и в отношении их нет никаких компрометирующих материалов. Многие из них являются передовиками сельского хозяйства, матерями-героинями и т. д., положительные сообщения о которых не раз помещались в нашей печати и передавались по радио.

Кроме обычного пути засылки клеветнической литературы, иностранная агентура прибегает и к другим методам распространения её. Недавно из Бельгии в адрес Волочисского сахарного завода прибыло некоторое оборудование для реконструкции завода. При расстановке этого оборудования обнаружены различные брошурки, книжки и газеты, издаваемые во Франкфурте на Майне и в других городах Западной Германии так называемым НТС (национал трудовой союз Российских солидаристов). Вся эта литература полна злобы на Советский Союз и страны социалистического лагеря.

Работа по своевременному изъятию засылаемых в районы области антисоветских документов продолжается.

Секретарь обкома КП Украины В. Бегма

ДАХм.О. — Ф. П-87, оп. 7, спр. 240. — Арк. 32 — 33. Оригінал.Машинопис.

№ 182

З доповідної записки уповноваженого Ради у справах релігійних культів Хмельницького облвиконкому А.Стецюка секретарю Хмельницького обкому КПУ В.Бегмі про діяльність релігійних громад у Полонському районі

1 листопада 1957 р.

[…] В гор. Полонном действует зарегистрированное 4-го июня 1945 года католическое религиозное общество. Это общество имеет в своём распоряжении костёльное здание, у которого зал 226 кв. м, кроме зала имеется 5 комнат.

Стены этого здания каменные, кровля черепичная, пол часть цементный и часть деревянный. В этом здании проживают служитель культа гр. Гладысевич Андрей Иванович, рождения 1914 года, в 1939 году закончил Луцкую духовную семинарию, на ксёндза посвящён был в г. Луцке в 1939 году епископом Шелоджеком, им же был назначен викарием (помощник служителя культа) в Ковель, где проработал до 1940 года. В 1940 году тем же епископом, что посвятил его в служители культа, был назначен ксёндзом в г. Владимир-Волынский. В 1945 году был арестован и осуждён советским судом по ст. 54^{1-a}, II сроком на 7 лет и 3 года поражения в правах. В 1950 году вторично осуждён в лагерях по ст. 58^{10} ч I, сроком на 10 лет и 5 лет поражения в правах. В 1956 году по амнистии был из заключения освобождён со снятием судимости и поражения в правах.

Осуждён в 1945 году по его заявлению был за то, что он состоял в армии краевой, а при приходе Советской Армии он скрыл это. В лагерях он, тоже из его слов, был осуждён за то, что высказывал недовольство по вопросу курса, взятого польским крестьянством на коллективизацию сельского хозяйства. Однако, виновным себя он не считает, заявляет, что всё вымышлено.

У Ватикана на приёме гр. Гладысевич, по его заявлению, никогда не был. В разных иезуитских орденах; монахом и в руководстве не состоял.

Зарегистрирован служителем культа в Полонском костёле с 26-го августа 1956 года. Живёт в одной из комнат непосредственно в костёле, пользуется приёмником, выписывает газету „Известия."

Беседа со служителем культа происходила в Полонском горсовете. С председателем Полонского горсовета т. Майстерчуком посмотрели костёльное здание. Просмотрели все комнаты в этом костёле и кто в них живёт. Когда мы подошли к его комнате стояла уже бутылка вина и закуска. Мы только посмотрели как и все остальные комнаты и вышли. Он просил нас сесть за стол. Поскольку его комната последней осматривалась, мы поблагодарили за приглашение и ушли из костёла.

Что же мы наблюдали? Комната. В которой живёт служитель культа, около 40 кв. м. В ней находится стол. Три мягких стула, кровать и этажерка. На двух полках этой этажерки лежали книги. Из книг на этажерке видно было произведение Достоевского, Энциклопедия, а остальные книги, очевидно, религиозные.

Костёльное здание, в том числе квартира служителя культа, освещается электричеством.

Личное время служитель культа проводит следующим образом: утром, в рабочие дни, установлено из его рассказа, совершает в костёле молитву 30-40 минут, костёл во время совершения этой молитвы бывает открыт. На такой молитве всегда бывает 20-30 человек верующих. Главным образом из религиозного актива. Аналогичные молитвы совершаются вечером. Днём больше время проводит, по его заявлению, за чтением религиозной литературы, газеты „Известия." […]

В беседе со служителем культа выяснилось, что на богослужение много прибывает верующих из далёких населённых пунктов и даже из других районов. Эти верующие обращаются к служителю культа, чтобы он приехал к ним и отслужил на кладбище. Он им говорит, что согласно Закона он может службу проводить только в зарегистрированном молитвенном доме. Дальше говорит им, создайте „двадцатку", зарегистрируйте себе помещение под молитвенный дом, я буду приезжать, и служить в этом зарегистрированном молитвенном доме.

Такое заявление служителем культа было дано представителям верующих с. Цмовки, с. Городнявки, Шепетовского района, г. Шепетовки, г. Славуты и т. д. Тем более, что в перечисленных населённых пунктах имеются костёльные здания, снятые в разное время с регистрации. В результате такого разъяснения служителя культа обращающимся к нему верующим о приезде и проведении богослужения у них, от верующих этих населённых пунктов поступают заявления об открытии у них молитвенных домов.

Поскольку верующие знают, что если у них был зарегистрированный молитвенный дом, они могли бы периодически привозить служителя культа для проведения службы в нём. Так верующим разъясняет ксёндз. Фактически это так. Но если бы верующие знали, что даже если у них был бы молитвенный дом, всё же службу отслужить некому будет, так как подыскать ксёндза трудно, а с другой парафии он не приедет. Верующие не добивались бы открытия молитвенных домов, а существующие, где нет служителя культа, чахли бы.

Поэтому я считаю, что необходимо ограничить выезды служителей культа в другие зарегистрированные костёлы и каплицы для отправления в них богослужения. […]

По вопросу о приобретении служителем культа для костёла религиозной литературы, последний рассказал, что когда он прибыл в Полонне, то в костёле религиозной литературы не было. Он поехал во Владимир-Волынский, оттуда он выехал в 1945 году, забрал свою литературу, которой в настоящее время пользуется.

Однако, заявил гр. Гладысевыч, ему нехватало некоторой религиозной литературы, он написал своему брату в Польшу, последний 6-го марта с. г. выслал нужную ему литературу, которой он не получил до сегодняшнего дня. Никакой корреспонденции из Польши в 1957 году не получает. На 1958 год выписал в Полонном на почте газету „Трибуна люду" и журнал, название которого не помнил. Сообщил, что обращение кардинала Вишинского он никогда не читал и не знает его. В беседе с гр. Гладысевычем другой связи с Польшей, кроме письменной со своим братом, выявить не удалось. […]

Кроме служителя культа в костёле проживает ещё 4 женщины, последние приписаны в домовой книге. Из беседы со служителем культа и жильцами в костёле

установлено, что эти жильцы в костёле выполняют функции уборки и украшения костёла и обслуживания ксёндза. […]

Старухи, проживающие в костёле, очевидно, фанатики, подготовлены и могут заниматься с детьми верующих, готовить их к первой исповеди или руководить ружанцем. В беседе с этими лицами и в разговорах с городским активом таких действий со стороны этих жильцов в костёле не установлено.

Однако следует признать, что руководство в костёле фактически осуществляет служитель культа, а не исполнительный орган, хотя в беседе он пытается это отрицать. Это можно подтвердить тем, что в исполнительном органе две старухи и старики. В беседе с ними выявляется, что в деятельности служителя культа и его прислуги, в других вопросах они только имеют представления.

1. Председатель исполнительного органа гр. Демчук Антонина Казимировна, рождения 1888 года, неграмотная, проживает в с. Новоселица, колхозница.

2. Заморочинская София Валентиновна, рождения 1888 года, малограмотная, муж её был фельдшером. В 1946 году умер. Проживает в г. Полонном, получает 218 руб. пенсии.

3. Сидоровский Грициян Людвикович, рождения 1890 года, образование малограматний. Проживает в г. Полонном, до 1947 года работал в „Плодовощь“, а с 1947 года и по настоящее время работает старостой в костёле. […]

Служба ксёндзом в костёле проводится по воскресеньям и дням религиозных праздников. Костёл также открыт утром и вечером ежедневно.

В костёле имеется фисгармония. Хорошо слаженный хор из 30 человек, до мая сего года руководителем этого хора и органистом была гр. Вихевич Мария, ранее работавшая учительницей по музыке. В мае месяце сего года данная гражданка уехала. Служитель культа и костёльная прислуга объясняют уезд из Полонного гр. Вихевич тем, что она была склочница и её отправили из костёла. В настоящее время руководителя хора и органиста нет. Но хор поёт каждое воскресенье и в праздники без руководителя, а на физгармонии играет ксёндз Кукурузинский, приезжающий из Житомирской области.

Служба служителем культа в костёле проводится в обычные воскресные дни два раза в день — с 8 часов и до 10 часов и с 12 до 14.30 часов. Также в праздничные дни. […]

Всего за 9 месяцев 1957 года окрещено 98 детей, обвенчано за это же время 26 пар молодёжи. Если сравнить количество крещений с предыдущими годами, то имеется следующее: в 1948 году было окрещено в Полонском костёле 507 человек, из них детей в возрасте до одного года около 150 детей, остальные — старше одного года. В 1949 году также было окрещено 500 человек, а в 1950 году — 750. Бракосочетаний в предыдущие годы было совершено: в 1948 г. — 56, 1949 г. — 60, 1950 г. — 100 пар.

В текущем году за период школьных каникул служитель культа в г. Полонном совершил обряд — первую исповедь примерно над 38 детьми.

Таким образом, служитель католического культа гр. Гладысевич проявляет заботу о сохранности своей паствы. Это подтверждается тем, что гр. Гладысевыч желал бы поехать в отпуск к своему брату в Польшу, но обеспокоен тем, как останутся

верующие без пастора. Из этого можно сделать такой вывод, что служитель культа беспокоится, что если не будет такой продолжительный период влияния духовенства на постоянных посетителей костёла, то эта группа верующих будет разлагаться и уменьшаться.

В настоящее время католическое религиозное общество в гор. Полонном ещё очень активно действует. Это может служить такой факт, что такое крупное костёльное здание они поддерживают его в надлежащем порядке, ремонтируют его. А также в том, что там систематически по воскресеньям и в праздничные дни проводятся служителем культа богослужение и большое количество посещают этот костёл верующих.

Поскольку вместе с пожилыми верующими посещающих костёл около 20% также посещает молодёжи и особенно девушек, то следует все формы воспитательной работы использовать для улучшения воспитательной работы с молодёжью, в результате ещё недостаточного такого воспитания всей молодёжи, они и посещают богослужения, они венчаются в костёле и там же крестят своих детей.

В некоторых сёлах Полонского района действует не зарегистрированные религиозные группы сектантов. Так, например, в селе Прислуч активно действует группа сектантов в количестве верующих 131 человек евангельских христиан-баптистов.

Установлено, что данная группа верующих „ехб“ в с. Прислуч была зарегистрирована в 1945 году уполномоченным Совета по делам религиозных культов при облисполкоме, с количеством верующих в этой группе 123 человека, а в 1951 году это общество было снято с регистрации, в нём числилось во время снятия с регистрации 90 человек.

В беседе с партийным, советским активом села Прислуч, в частности с бригадиром полеводческой бригады (село Прислуч составляет одну полеводческую бригаду, которая входит в колхоз им. Ильича с. Котелянка, там же сельский Совет), депутатом сельского Совета и членом КПСС т. Якимчуком Дмитром Даниловичем, последний людей в селе знает хорошо и он насчитал 131 человек верующих баптистов в селе. О таком же количестве верующих „ехб“ сообщает представитель из религиозного актива гр. Янчицкий А. К.

Установлено, что в этой незаконно действующей секте почти ежегодно совершалось водное крещение над приближенными, в том числе в 1956 году окрещено в этой группе верующих 5 человек, а в 1955 году — 7 человек, а всего с 1951 года и по настоящее время окрещено около 30 человек. Большинством приближённых принявших водное крещение являются выходцами из семей верующих. А всего в этой группе „ехб“ молодёжи числится, по заявлению бригадира полеводческой бригады т. Якимчука Д. Д., около 40 человек.

Эта группа верующих каждый год направляет заявления об открытии в с. Прислуч молитвенного дома. Таких заявлений поступило в 1955 году — 2, 1956 — 2 и 1957 — 1.

Руководителей данной группы „ехб“ в с. Прислуч является гражданин Бортюк Давид Иванович, рождения 1916 года, образование 2 класса, в прошлом из крестьян бедняков, в настоящее время колхозник, работает в колхозной строительной бригаде плотником, в 1956 году выработал 350 трудодней. Гражданин Бортюк Д. И. В 1930-х годах состоял членом ВЛКСМ, до 1936 года работал в колхозе заведующим

свинофермой, в 1936-1937 гг. служил в Советской Армии. В 1944 году мобилизован в Советскую армию и был ранен, является инвалидом 3-й группы, пенсионер. В секту вступил в 1946 году.

Следует отметить, что село Прислуч находится от райцентра в 9 км. В этом селе числится 186 дворов колхозников. Имеется 7-летняя школа, клуб, библиотека. В этом селе находится 6 членов КПСС и 23 члена ВЛКСМ. Секретарь колхозной парторганизации, он же председатель Костелянского сельсовета т. Бортюк Владимир Иванович. Следует признать, что село Прислуч не радиофицировано и не электрофицировано.

В селе Воробиевка Полонского района имеется группа пятидесятников. Село Воробиевка находится на расстоянии от райцентра в 24 км. В селе числится около 360 колхозных дворов. В данном селе ещё в 1930 году действовала группа около 25 человек евангельских христиан-баптистов, которые были прописаны к религиозному обществу евангельских христиан-баптистов в с. Северин Остропольского района и посещали в этом селе молитвенные собрания. В 1939 году группа верующих „ехб“ в с. Воробиевка откололась и перешла к пятидесятникам.

За послевоенный период из числа 25 верующих в селе Воробиевка 6 человек умерло, 7 человек выехало на работу в различные области Советского Союза, в настоящее время их осталось верующих пятидесятников 12 человек стариков.

Однако они действуют. Поскольку их сельский Совет предупредил о том, что они незаконно собираются на молитвенные собрания в доме гражданина Кузьмича Кирилла Явтуховича, то они в настоящее время собираются группами по 3-4 верующих в домах пятидесятников и проводят там свои молитвенные собрания.

Руководитель этой группы гражданин с. Воробиевки Кузьмич Кирилл Явтухович, рождения 1901 года, образование — малограмотный, не работает по состоянию здоровья. Его сын в 1957 году демобилизован из Советской Армии, работает в колхозе ездовым, а два старших сына верующие пятидесятники. Один из них работает плотником в автороте в г. Хмельнике Винницкой области, второй сын уехал на работу в промышленность, также верующий пятидесятник.

Следует отметить, что данная группа верующих распадается, однако, если допустить им свободно проводить их молитвенные собрания, ослабить массово-политическую работу с колхозниками и особенно с молодёжью, то отдельные наиболее отсталые колхозники могут примкнуть к пятидесятникам и таким образом могут пополнятся их ряды.

До 1955 года в с. Березина действовала группа 12 человек пятидесятников. Председатель Березенского сельского Совета т. Продажец Евгений Иванович рассказал, что несколько пятидесятников умерло, 3 человека переехали на постоянное местожительства в с. Поляны Полонского района, 2 человека выехали на работу за пределы области, осталась одна старуха.

Выводы.

Зарегистрированное религиозное общество католиков в г. Полонном с момента его регистрации и за весь послевоенный период действует активно. Об этом свидетельствует тот факт, что каждое воскресенье костёл посещает большое

количество верующих, в воскресные дни утром до 300 человек и вечером более 600 человек, всего около 900 человек. Из числа 900, посетивших костёл, молодёжи около 20%. В этом религиозном обществе имеется сильный религиозный актив в лице „двацатки“ и др. примыкающие к ним верующие.

К зарегистрированному служителю культа в г. Полонном гр. Гладысевычу, прибывающие представители верующих католиков с просьбой выехать к ним и отслужить службу. Гражданин Гладысевыч заявляет: „У вас службу проводить не могу, поскольку нет зарегистрированного молитвенного дома, зарегистрируйтепомещение под молитвенный дом, приеду и проведу службу“, такой ответ был дан гражданину Цалко из гор. Славуты, в результате активизируются верующие в других населённых пунктах и требуют открыть у них молитвенный дом.

Не зарегистрированная группа верующих (снята с регистрации в 1951 г.) евангельских христиан-баптистов в с. Прислуч активно проводят свою религиозную деятельность.

За период снятия их с регистрации с 1951 года они за счёт принятия новых людей через обряд водного крещения, увеличились, примерно на 30 человек.

Таким образом, на основании изложенного, можно сделать вывод, что религиозность по католическому религиозному обществу в г. Полонном и бывшем религиозном обществе евангельских христиан-баптистов в с. Прислуч в послевоенные годы не снизилась.

Религиозная активность верующих католиков в г. Полонном, „ехб“ в с. Прислуч и других местах может пойти на снижение, если местные советские, партийные, комсомольские организации примут надлежащие меры, особенно в местах сосредоточения верующих по усилению политико-воспитательной работы среди населения.

С содержанием настоящей докладной записки ознакомлены секретарь Полонского РК КП Украины т. Сидак и председатель райисполкома т. Машевский.

Уполномоченный Совета по делам
религиозных культов при облисполкоме А. Стецюк.

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 240. — Арк. 122 — 133. Завірена копія. Машинопис.

№ 183

Доповідна записка секретаря Хмельницького обкому КПУ М.Мехеди першому секретарю Хмельницького обкому КПУ В. Бегмі про недоліки обласного управління культури у підборі акторських кадрів

[січень 1957 р.]

Проверкой фактов, изложенных в докладной записке начальника управления КГБ при Совете Министров УССР по Хмельницкой области т. Руденко М. Л. установлено, что областное управление культуры неудовлетворительно занимается подбором кадров актёров для драматических театров области, передоверило эту работу директорам и главным режиссёрам театров.

Это к тому, что на работу в театры нередко попадают случайные, а подчас и не внушающие политического доверия люди.

Так, например, дирекцией областного драматического театра им. Г. И. Петровского был принят на работу актёром Куйбида С. С., который в 1947–1948 годах, будучи учеником средней школы, в г. Ровно, являлся организатором и руководителем националистической организации этой школы, редактировал и распространял антисоветский журнал, редактировал и распространял антисоветский журнал, призывавший молодёжь к борьбе против Советской власти.

Установив связь со студентами Львовского Университета им. И. Франко, Куйбида вовлёк нескольких студентов в ОУНовское подполье и затем снабжал их националистической литературой для проведения антисоветской работы среди студентов г. Львова. В 1948 году Куйбида был арестован и осуждён к 10-ти годам исправительно-трудовых работ.

Вместе с Куйбида прибыла из места заключения и зачислена актрисой театра им. Петровского, его жена Кутейникова Г. Г. Проживая в период немецкой оккупации в г. Харькове, Кутейникова с 1943 года являлась агентом немецкой контрразведки „СД“ под кличкой „Анна Лемпрехт“ и предавала немецким фашистам советских патриотов, которые вели борьбу против оккупантов.

В августе 1943 года при отступлении гитлеровской армии, Кутейникова эвакуировалась с немецкой воинской частью в Австрию, где проживала под другими фамилиями, а затем приняла немецкое подданство. В 1945 году вышла замуж за бывшего военнослужащего немецкой армии и имела двоих детей.

Позднее, оставив в английской зоне оккупации Австрии мужа и детей, Кутейникова явилась в Советскую миссию и записалась для репатриации в СССР под вымышленной фамилией Ткаченко.

После установления личности Кутейникова была арестована Военным Трибуналом за измену Родине к 25 годам ИТЛ. В 1955 году мера наказания Кутейниковой была снижена до 7-ми лет лишения свободы в ИТЛ.

При оформлении документов на работу Куйбида и Кутейникова скрыли своё прошлое.

Директор и главный режиссёр театра тт. Григорьев и Станиславский при оформлении на работу вышеуказанных актёров глубоко не разобрались в записях, которые они сделали в личных листах по учёту кадров и автобиографиях. А между тем, в личном листке Куйбиды совсем не значится, что он делал с 1948 по 1952 год, а с 1952 по 1956 год указанно, что был артистом шахтёрского ансамбля г. Воркуты. В личном листке Кутейниковой указано, что её трудовая деятельность началась только с 1952 года, хотя в автобиографии она пишет, что работала с 1945 года, но не указывает ни места, ни должности.

Ещё больше вызывают сомнение автобиографии. Они не конкретны и очень путанные.

Куйбида и Кутейникова в личных листках по учёту кадров указывают, что имеют среднее образование, а в действительности никто из них не заканчивал среднего учебного заведения. Тем не менее, руководство театра даже не поинтересовалось их документами об образовании.

Таким образом, директор и главный режиссёр театра им. Петровского тт. Григорьев и Станиславский, в связи с бесконтрольностью со стороны облуправления культуры, при подборе артистов допускают политическую близорукость.

При оформлении Куйбиды и Кутейниковой на работу в театр никто из областного управления культуры с ними не беседовал и не интересовался их документами, хотя работой

театров, кроме начальника управления т. Овчинникова, занимаются ещё тт. Пташник — заместитель начальника облуправления и Цицерман — инспектор по искусству.

Облуправление культуры не проверяет состояния документов на людей, которые работают в театрах. А между тем в штате управления имеется инспектор по кадрам.

Недостатки в подборе актёров имеются и по Каменец-Подольскому русскому драматическому театру.

Считаю, что этот вопрос заслуживает обсуждения на секретариате обкома КП Украины.

Секретарь обкома КП Украины М. Мехеда

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 473. — Арк. 32 — 34. Оригінал. Машинопис.

№ 184

Постанова Ради Міністрів СРСР про порядок нарахування трудового стажу, працевлаштування та пенсійне забезпечення громадян, безпідставно засланих або висланих в адміністративному порядку

17 липня 1959 р.
Таємно

Совет Министров Союза ССР ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Распространить действие постановления Совета Министров СССР от 8 сентября 1955 г. № 1655 „О трудовом стаже, трудоустройстве и пенсионном обеспечении граждан, необоснованно привлечённых к уголовной ответственности и впоследствии реабилитированных“, за исключением подпункта „а“ пункта 3, на граждан, необоснованно сосланных в административном порядке, а также на граждан, необоснованно высланных в административном порядке по политическим мотивам, в отношении которых ссылка или высылка отменены.

2. Установить, что настоящее постановление распространяется также на граждан, перечисленных в пункте 1 настоящего постановления, реабилитированных до издания его.

Пересчёты с указанными гражданами по заработной плате, процентным надбавкам за работу в районах Крайнего Севера и приравненных к ним отдельных местностях, по надбавкам за выслугу лет, единовременному вознаграждению за выслугу лет, пенсиям и пособиям, выплаченным до издания настоящего постановления, не производятся.

3. Настоящее постановления не распространяется на граждан, высланных в административном порядке из запретных, режимных местностей и пограничной полосы в порядке осуществления паспортного режима, а также на граждан, находившихся на спецпоселении.

Председатель Совета Министров Союза ССР Н. Хрущёв
Управляющий Делами Совета Министров СССР Г. Степанов

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 7, спр. 557. — Арк. 37. Друкарський відбиток.

№ 185
Спецповідомлення заступника начальника УКДБ при РМ УРСР по Хмельницькій області Ф.Лаврова в Хмельницький обком КПУ про „антирадянські прояви“

29 червня 1963 р.
Совершенно секретно

В Управление КГБ поступают материалы о нездоровых высказываниях и идеологически вредных действиях со стороны отдельных граждан.

Так, например, Розанов Анатолий Александрович, 1937 года рождения, работая радиотехником в Каменец-Подольском аэропорту, систематически слушал во время дежурства иностранные радиопередачи „Голос Америки“ и др. Под впечатлением прослушанных передач Розанов, в кругу сослуживцев, распространял антисоветские суждения о якобы низком жизненном уровне советского народа, всячески старался доказывать, преимущество жизни на Западе, в странах капиталистической системы.

Он пытался доказывать, что советская печать и радио обманывают советский народ и правду о нашей жизни он узнает только из иностранных радиопередач.

Антисоветские высказывания Розанова были известны многим его сослуживцам, в том числе: Бачкову Василию Васильевичу, Лалак, Блажко М. И., Эпштейну, Гаврилюку и другим. Однако никто из этих лиц не поставил в известность органы советской власти.

Вызванный на беседу 19 апреля 1963 года в органы КГБ Розанов признал свою вину и заверил, что впредь не повторит подобных действий.

В своём объяснении Розанов пишет: „При всех разговорах, в которых я участвовал, находились мои товарищи Блажко, Лалак, Бачков, Гаврилюк, Сергеев, Чапик. При этом коммунисты Бачков и Лалак слушали, и только один раз я получил замечание и строгое внушение от т. Лалак, после которого я задумался над своими поступками.“

У отдельных ответработников наблюдается элементы болтливости и невыдержанности, которая может привести к плохим последствиям. На собрании в Хмельницком тубдиспансере, посвящённом 45 годовщине Советской Армии и Флота, делал доклад старший лейтенант местного гарнизона, член КПСС Попов. Помимо отдельных политически неправильных выражений, вроде как: „Советская армия является паразитом на шее государства“, он допустил и разглашение некоторых данных о режимных подразделениях, дислоцирующихся на территории области.

В частности, рассказал, что служит он в ракетных войсках, обслуживает одну ракету, которая находится в боевой готовности, что кроме этого, на территории Хмельницкой области имеются ещё ракетные установки.

В транспортном цехе Негинского карьероуправления 12 апреля с. г. происходило собрание рабочих по вопросу перехода на семичасовую смену. В результате грубого и бестактного поведения на этом собрании начальника цеха, члена КПСС Швеца, рабочие разошлись, и собрание было сорвано.

Подбор лиц в состав туристских делегаций, выезжающих за границу, производится подчас без достаточной проверки, наспех. В результате отдельные граждане, будучи за границей, ведут себя непристойно, компрометируют весь состав делегации.

По линии Хмельницкого промышленного областного Совета профессиональных союзов с 28 марта по 10 апреля 1963 г. в Чехословакии находилась группа туристов в составе 34 человек. Директор Вочковецкой средней школы Волочиского района Сенченко К. С., умышленно нарушив таможенные правила, провёз с собой 30 рублей советских денег, которые пытался обменять на чешские денежные знаки в банке города Праги. (Провоз советских денег за границу категорически воспрещён).

Хмельницким управлением автомобильного транспорта и шоссейных дорог для поездки в Тунис на роботу в качестве специалистов рекомендовало работников дорожно-эксплуатационного Управления № 657 автогрейдериста Нагорянского Павла Гавриловича и тракториста Коправчука Владимира Дмитриевича (оба беспартийные).

ДЗУ № 657 гор. Каменец-Подольского выдало на них положительные характеристики, подписанные председателем МК т. Каршакевичем и неизвестным лицом за начальника Управления.

Однако, проверка показала, что Нагорянский, работая до 1952 года в колхозе с. Нефедовцы, Каменец-Подольского района, к работе относился недобросовестно, систематически пьянствовал, бросил жену и двоих детей, которым по судебному решению платит алименты.

Коправчук пьянствует, в 1962 году совместно со своим братом, будучи в нетрезвом состоянии, учинили в буфете с. Врублевцы, Каменец-Подольского района драку, в результате которой избили дружинника. В прошлом бросал свою семью. (В характеристике указано, что он скромен в быту).

В последнее время активизируют свою работу отколовшиеся от ЕХБ нелегальные религиозные группы. Некоторые руководители этих групп проводят широкую вербовочную работу по вовлечению в секту новых лиц и в особенности молодёжи и детей. Воспитывают верующих в духе непризнания законов советской власти о религиозных культах, стремятся оторвать верующих от участия в общественной жизни, от исполнения гражданского долга от защиты Родины.

В гор. Каменец-Подольске, на швейной фабрике в цехе по пошиву дамских костюмов (начальник цеха т. Труневская М. А.) более пяти лет работают активные сектанты: Ефимова Вера, 1928 года рождения, Касевич Елена, 1930 года рождения, Бабийчук Галина, 1936 года рождения, Луцак Ирина, 1936 года рождения.

Сектантка Ефимова является главным организатором сборищ раскольников. К рабочим–швеям относится грубо, оскорбляет их, дерзит с администрацией. В то же время в 1962 году этому цеху присвоили высокое звание „Цех коммунистического труда".

Киселюк Бронислав, 1920 года, работает плотником СМУ-6 в городе Каменец-Подольском. В прошлом он секретарь комсомольской организации, а в настоящее время активный сектантский проповедник. Он и его жена Киселюк Станислава, 1930 года рождения, своему старшему сыну, ученику 4-го класса школы № 5 категорически запретили вступать в пионеры. Не пускают детей играть на улице, часами заставляют их молиться вместе со взрослыми, стоять на коленях с библией в руках, петь псалмы.

На Каменец-Подольском электромеханическом заводе продолжительное время работал бухгалтером, а сейчас работает инструментальщиком сектант-пятидесятник Ксенда Фёдор, 1918 года. Он прямо в цехе в рабочее время пытается вербовать рабочих в секту.

Так, 12 марта 1963 года он пытался завербовать в секту прессовщика этого завода Ермакова Дмитрия. Но тот отверг его предложения посещать моления. Вместе с Ксендой на заводе работают его дети: Павел, 1941 года рождения, Надежда, 1942 года рождения, Вера, 1943 года рождения — все являются сектантами.

В городе Хмельницком активно действует группа сектантов-раскольников, возглавляемая Ганагой Николаем, 1940 года рождения, работает каменщиком СУ-1 и Баранюком Иваном, 1924 года рождения, работает рабочим ремонтного участка зелёного хозяйства.

23 июня с. г. в доме Баранюка было обнаружено нелегальное сборище сектантов, на котором присутствовало 21 человек, среди присутствующих: Бандылюк Люба, 1944 года рождения, работает продавщицей в магазине спорттоваров, Морозовская Антонина, 1933 года рождения, работает мастером участка Хмельницкой швейной фабрики и другие.

Настоящее сообщаем в порядке информации.

Заместитель начальника управления КГБ
при СМ УССР по Хмельницкой области Ф. Лавров

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 1, спр. 29. — Арк. 50 — 55. Оригінал. Машинопис.

№ 186

Доповідна записка уповноваженого Ради у справах релігійних культів Хмельницького облвиконкому А.Стецюка в Хмельницький обком КПУ про проведення судових процесів над віруючими

30 квітня 1964 р.
Совершенно секретно

В 1963 году и первых трёх месяцев 1964 года в Хмельницкой области состоялось в трёх районах три судебных процесса над руководителями и верующими трёх сектантских групп, на которых рассматривались дела восьми сектантских руководителей и верующих запрещённых сект по обвинению в антигосударственной и антиобщественной деятельности.

Осуждённые религиозники проживали в шести сёлах и принадлежали двум сектантским течениям. 6 человек сектантов состояли в двух сектантских группах „чистых“ баптистов и 2 сектанта состояли в одной группе „чистых“ евангельских христиан.

Все 3 осуждённых сектантов проживали в сельской местности. Четыре из них работали в колхозе, один в райцентре пгт Красилове плотником в комбинате бытового обслуживания, один — на торфоразработках, один рабочий совхоза и один руководитель сектантской организации с 1906 года рождения, получает 24 рубля пенсии, как инвалид

Отечественной войны, с послевоенного времени ни одного дня в колхозе не работал, хотя мог бы работать. Проявлял большую активность в сектантской деятельности.

Осуждённые сектанты в возрасте от 42 до 58 лет 7 человек и один — 64 лет.

Семь осуждённых сектантов семейные. В каждой из семи этих семей от одного до восьми детей, а всего в указанных семьях 28 детей, из которых 12 учатся в школах.

Все восемь религиозников привлекались к судебной ответственности за руководство, активное участие в нелегальных сектантских группах и за нарушения общественного порядка. Сектантские руководители и активные сектанты, например, одной группы села Росоловцы Красиловского района, проводила незаконную религиозную деятельность в восьми следующих сёлах: Кульчины, Печеськи, Росоловцы, Цициневка, Антонины, Орлинцы, Малинцы и Решнёвка Красиловского района. Во всех перечисленных сёлах известно около 80 сектантов „чистых“ баптистов.

Сектантские руководители и проповедники на незаконных групповых собраниях в своих проповедях подстрекали участников этих собраний не участвовать в общественной жизни села, колхоза и предприятия. Не выходить на работу в воскресные дни и дни религиозных праздников. На отказ от службы в Советской Армии, следовательно, от защиты Родины, от участия в голосовании во время выборов в органы государственной власти.

Следует отметить, что часть сектантов, посещавших молитвенные собрания это „поучение“ своих руководителей и проповедников выполняли. Осуждённые препятствовали своим детям принимать участие в школьной жизни, вместе с тем влияли через сектантов-родителей на детей верующих. Они запрещали детям вступать в детские организации и комсомол, не разрешали им носить звёздочки октябрят и пионерские галстуки. Заставляли своих детей, в том числе маленьких, посещать молитвенные собрания, даже те собрания, которые проводились в других сёлах.

В селе Волковчики Шепетовского района действует зарегистрированный в 1945 году молитвенный дом евангельских христиан-баптистов.

Сектант Грабарщук Андрей Миронович, 1911 года рождения, образование 3 класса, женат, в семье имеется четверо детей, проживающий в селе Волковчики, работал в колхозе, до 1951 года посещал зарегистрированный молитвенный дом, совместно с бывшим пресвитером зарегистрированного религиозного общества евангельских христиан-баптистов в с. Макиевцы Тимощуком Сергеем Кирилловичем, рождения 1918 года, образование 4 класса, семья состоит из 9 человек, в том числе семеро детей, проживавшего в селе Нащуки, рабочий совхоза, создали в селе Волковчики из числа сектантов евангельских христиан-баптистов группу „чистых“ баптистов, в количестве 33 человека.

Руководители этой группы — вышеуказанные Тимощук Сергей, Грабарщук Андрей и Бенещук Куприян Фёдорович рождения 1893 г., образование 2 класса, семья состоит из четырёх человек, кроме него и жены двое детей, житель с. Волковчики, колхозник. В 1948 г. административно выселялся за паразитический образ жизни. До осуждения его активный проповедник систематически представлял свой дом для проведения незаконных групповых собраний.

В 1962 и 1963 годах сектантские руководители и сектанты запрещённой секты неоднократно сельским Советом предупреждались о незаконности проведения

групповых молитвенных собраний в незарегистрированном доме, составлялись сельским Советом акты за нарушение законодательства о культах. За это время исполком районного Совета депутатов трудящихся три раза принимал решения и штрафовал сектантских руководителей и квартиросдатчиков, сдававших своё помещение под незаконные групповые собрания.

Сектантские руководители и проповедники заявляли на разъяснения законодательства о культах, что они не прекратят свою деятельность. Так, например, Тимощук Сергей заявил, что он и впредь будет собирать сектантов на групповые молитвенные собрания, и что он не согласен с тем, что государство вмешивается в их дела.

19 марта 1963 года суд рассмотрел дело сектантов запрещённой секты Тимощука, Грабарщука и Бенещука и приговорил Тимощука Сергея к пяти годам, Грабарщука Андрея — к 4-м и Бенещука Куприяна — к трём годам лишения свободы.

Вторая группа „чистых“ баптистов в селе Кульчины Красиловского района. Эта группа возникла до Отечественной войны, и объединяет сектантов „чистых“ баптистов 8-ми сёл, которых числится около 80 человек. Они свои молитвенные собрания проводили не только в разных домах, но и в разных сёлах. Руководитель этой группы Франчук Б. С., 1914 года рождения, образование 4 класса, проживает в с. Кульчины, работает плотником в комбинате бытового обслуживания в райцентре Красилова, семья его состоит из 4-х человек, он и жена и двое детей, в прошлом судим за отказ от службы в рядах Советской Армии по религиозным убеждениям к пяти годам лишения свободы.

Активная проповедница этой же группы сектантов Стадник Анна Марковна, рождения 1918 года, образование 2 класса, проживает в с. Цыценевка и работает в колхозе. Семья состоит из 3-х человек, она с мужем и дочь.

Третий активный проповедник религиозной группы Шевчук Павел Семенович, рождения 1923 года, образование 4 класса, семья состоит из 6-ти человек, он с женой и четверо детей. Проживает в с. Печески, работает на торфоразработке.

9 апреля 1963 года Красиловский народный суд рассмотрел дело на руководителей и проповедников запрещённой секты и вынес решение о лишении свободы Франчука Д. С. И к пяти годам, Стадник А. М. — трём годам и Шевчука — к двум годам.

Третья сектантская группа запрещённой секты „чистых“ евангельских христиан в селе Голосков Летичевского района, над руководителями этой группы 10 и 11 апреля 1964 года в селе состоялся судебный процесс.

В сектантской группе „чистых“ евангельских христиан в селе Голосков числится 33 сектанта. Свои незаконные групповые молитвенные собрания они проводили систематически, в незарегистрированном частном доме. На молитвенных собраниях в те дни, когда сектанты совершали преломление хлеба или в дни религиозных праздников, кроме сектантов села Голосков прибывали на моление сектанты из других соседних сёл. На суде выяснилось, что молитвенные собрания посещали лица из города Львова. На указанные собрания сектанты приводили своих детей разных возрастов.

Руководитель указанной сектантской группы является Федоришин Филипп Андреевич, 1906 года рождения, образование 4 класса, житель села Голосков, его семья состоит из 10-ти человек, он с женой и восемь детей, трое из них школьного возраста и

учатся в школе. До войны Федоришин работал на торфоразработке, в войну был ранен и в настоящее время по инвалидности получает 24 рубля пенсии. С послевоенного времени в колхозе не работает, хотя мог бы выполнять некоторую работу.

Проповедник этой сектантской группы Федоришина Евгения (Федоришина Евгения является женой брата сектантского руководителя), рождения 1903 года рождения, образование 3 класса, колхозница.

Сектантским руководителям и сектантам села Голосков сельский Совет и другие лица государственных органов неоднократно разъясняли о том , что они нарушают законодательства о культах. Однако разъяснения на них не действовали и они продолжали собираться на групповые молитвенные собрания в незарегистрированном доме. Неоднократно сельский Совет за нарушения законодательства о религиозных культах сектантской группой села Голосков составлял акты, а исполком районного Совета депутатов трудящихся штрафовал руководителя группы и сектанта, сдававшего свой дом под незаконные молитвенные собрания.

Несмотря на принятые меры местными органами к сектантам они продолжали проводить свою незаконную деятельность.

Сектантские руководители в селе Голосков, как и других запрещённых сект, извращали существо статьи 124 Конституции СССР, обеспечующей гражданам свободы совести.

Под свободой совести Федоришин пропагандировал и внедрял произвол со стороны сектантов и игнорирование законодательства о культах.

Летичевский народный суд 10-11 апреля сего года рассмотрел дело на сектантского руководителя и проповедника и приговорил Федоришина Филиппа Андреевича к пяти годам, Федоришину Евгению — к двум годам лишения свободы.

Следует отметить, что следственные органы, органы прокуратуры и суда районов приложили немало усилий, чтобы хорошо подготовить судебный процесс над сектантскими руководителями и отдельными сектантами запрещённых сект.

Судебные процессы над сектантскими руководителями и отдельными сектантами проходили в сельских клубах тех сёл, где находится центр сектантской группы. На этих судебных процессах было большое количество людей и почти все сектанты этой группы. Присутствующие с возмущением слушали жалкие потуги сектантских руководителей о том, что они во всём подчиняются только богу.

Однако, на проходивших судебных процессах не было также таких случаев, когда бы кто из сектантов в результате разоблачения обманных действий сектантских руководителей выступил бы и заявил о том, что порывает с сектой и религией.

На последнем судебном процессе, который проходил 10 и 11 апреля 1964 года в селе Голосков Летичевского района над руководителями и активным сектантом в клубе этого села присутствовало около 300 человек. На этом судебном процессе присутствовали почти все сектанты этой группы.

Подсудимые обвинялись за то, что они нарушали советское законодательство о культах, запрещающее проведение групповых молитвенных собраний в незарегистрированном доме, нарушали общественный порядок в селе. Подсудимых защищало два защитника. Были государственный и общественный обвинители.

Свидетелями из состава самых сектантов была доказана виновность сектантов и сельский Совет представил суду акты о том, что он неоднократно предупреждал сектантов о незаконности их групповых молитвенных собраний.

Свидетельница сектантка Алексеева Ольга Фёдоровна, 1925 года рождения, образование — 4 класса, работает в колхозе, своим заявлениям подтвердила нарушения сектантами законодательства о культах, одновременно высказала о том, что она с детства верующая. Не бывает в кино, не читает художественной литературы и газет, читает только библию и она верит только в бога. После этого заявления народ в зале загудел, и начали смеяться. Какая-то женщина из зала заявила: „Что она понимает об этом боге".

Такое реагирование людей на заявления сектантов об их религиозных убеждениях свидетельствует о том, что масса присутствующих в зале не поддерживает религии.

Сектанты в тех группах, где были осуждены их руководители (за исключением в селе Голосков, там ещё неизвестно как поведут себя сектанты после суда) первый после суда месяц или полтора продолжали проводить незаконные групповые собрания, почти были прекращены и в настоящее время их уже не проводят.

Следует отметить, что ни один из осуждённых сектантов не подавал кассации в вышестоящую судебную инстанцию об их помиловании.

Уполномоченный Совета по делам
религиозных культов при облисполкоме А. Стецюк

ДАХм.О. — Ф. П-6571, оп.1, спр. 210. — Арк. 109 — 115. Оригінал. Машинопис.

№ 187

Доповідна записка уповноваженого Ради у справах релігійних культів при облвиконкомі Філоненка голові Хмельницького облвиконкому І. Левченку про порушення соціалістичної законності стосовно віруючих

[січень 1965 р.]

В останній час в центральні органи і установи, обласну Раду депутатів трудящих надходить багато скарг про факти грубого порушення соціалістичної законності до віруючих.

Аналіз скарг і заяв свідчить про те, що окремі службові особи місцевих органів влади розглядають адміністрування як основний метод боротьби з релігією, що приводить до розпалювання релігійного фанатизму і озлобленню віруючих.

Контроль за діяльністю релігійних об'єднань обмежується протизаконним накладанням штрафів, вилученням не забороненої релігійної літератури, регламентацією часу проведення церковних служб і інше.

Так, в с. Чернятин Старокостянтинівського району 7 грудня 1964 року товариський суд оштрафував сектантів Фурман, Мельничук і Римар по 10 крб. кожного. Сектанти Фурман і Мельничук обвинувачувались в тому, що вони виховують своїх дітей в релігійному

дусі, а сектант Римар в тому, що надає свою квартиру для проведення групових молитовних зборів, хоча молитовний дім і релігійна община в цьому селі зареєстровані.

24 січня 1965 р. в с. Томашівка Дунаєвецького району голова колгоспу тов. Ткачук і директор школи тов. Мазій прийшли на квартиру до хворої сектантки Савроцької і вилучили не заборонену релігійну літературу. Через декілька днів вдруге прийшли заступник голови колгоспу тов. Гурський і голова сільради тов. Кліпак, вони забрали решту літератури, погрожували віруючим.

В селі Ольховець Новоушицького району з ініціативи заступника секретаря партійної організації тов. Олембовського і голови сільської Ради тов. Бетлій 2 лютого 1965 року був організований товариський суд над групою сектантів, які обвинувачувались в порушенні громадського порядку і дрібному хуліганстві. Хоча їх „вина“ полягала в тому, що вони, по проханню родичів померлого, приймали участь в похоронах шофера колгоспу Литвинюк. Товариський суд оштрафував двох сектантів по 10 крб. кожного, а на останніх трьох сектантів матеріали були передані в народний суд для засудження їх за дрібне хуліганство.

Голова сільської Ради с. Стреків Деражнянського району тов. Боржомський і секретар парторганізації тов. Головчук в грудні 1964 року вилучили у сектантки Васютинської не заборонену релігійну літературу, а 29 січня 1965 року Васютинську та її сина викликали у райвиконком і оштрафували по 10 крб.

Серйозні недоліки мають місце у боротьбі з нелегальною діяльністю баптистів. Замість посилення виховної і роз'яснювальної роботи серед віруючих, окремі органи влади створюють штучні конфлікти з незареєстрованими релігійними об'єднаннями євангельських християн-баптистів, що викликає протести зі сторони віруючих і сприяє прихильникам оргкомітету для активізації нелегальної діяльності баптистських організацій.

В с. Прислуч Шепетівського району велику групу баптистів підкорили собі реакційно настроєні прихильники оргкомітету Бортюк, Гайдай і інші, які повчають рядових віруючих не підкорятись законам радянської держави, впливають на виховання їх дітей.

Замість проведення роз'яснюючої роботи серед віруючих відриву їх з-під впливу баптистів, викриття антигромадської діяльності оргкомітету та його прихильників, місцеві органи влади вдаються до заходів адміністрування, штрафів, залякування і т. п.

Неправильні дії з боку окремих службових осіб використали керівники сектантського підпілля і написали ряд провокаційних скарг на ім'я Голови Ради Міністрів і Генерального прокурора СРСР, постачили оргкомітет матеріалами, які компрометують радянські органи влади.

Скарги про порушення соціалістичної законності у відношенні до культів і факти адміністрування надходять також від віруючих Кам'янець-Подільського і Летичівського районів.

Доповідаючи про вищевикладене, вважаю необхідним надіслати доповідну записку виконкомам міських і районних Рад депутатів трудящих для вжиття заходів по забезпеченню суворого дотримання законодавства про культи.

Уповноважений Ради в справах
релігійних культів при облвиконкомі Філоненко

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 13. спр. 148. — Арк. 1 — 3. Оригінал. Машинопис.

№ 188

Доповідна записка голови Хмельницького обласного суду П. Чауша секретарю Хмельницького обкому КПУ М. Мехеді про притягнення до кримінальної відповідальність віруючих громадян

26 листопада 1964 р.

Судебными органами Хмельницкой области в 1962-1964 гг. осуждено 14 человек по ст. 209 УК УССР, предусматривающей уголовную ответственность за посягательство на личность и права граждан под предлогом исполнения религиозных обрядов и проповедования религиозных вероучений, в т. ч. в 1962 г. — 5 человек, в 1963 г.- 6 человек и в 1964 году — 3 человека.

Преступления этого рода совершились в гор. Хмельницком, г. Славуте, г. Шепетовке, Красиловском и Летичевском районах.

Председатель Всесоюзного Совета по делам религиозных культов т. А. Пузин в своём докладе на Всесоюзном совещании уполномоченных Совета 25 июня 1964 года подверг критике администрации Хмельницкой области за осуждение в уголовном порядке руководителей нелегальных сект ЕХБ, указав, что Хмельницкий городской народный суд осудил группу верующих евангельских христиан баптистов Левчука А. Н., Левчука И. Н., Морозовского В. И., якобы только за то, что они вышли из зарегистрированной общины ЕХБ и организовали нелегальную секту. Между тем, такое утверждение является неправильным и противоречит материалам дела.

Во вступительной части приговора народного суда от 10 марта 1962 года по данному делу действительно упоминается среди других обстоятельств и то, что братья Левчуки и Морозовский вышли из общины ЕХБ, однако осуждены они народным судом фактически за то, что под предлогом исповедования религиозного вероучения проповедовали реакционные идеи, наносящие вред строительству коммунизма, распространяли реакционную литературу и „воззвание“ скрывающихся от органов власти Прокофьева и Крючкова, призывали верующих и их детей не принимать участия в общественных и политических мероприятиях, запрещали им посещать кино, лекции и демонстрации, вовлекали в секту несовершеннолетних, принуждали их заучивать религиозные тексты, произносить их для записи на магнитофонную плёнку и последующего распространения этих записей среди населения.

Это дело в порядке надзора проверено Верховным судом УССР, который своим определением от 15 октября 1964 года по протесту Прокурора УССР снизил наказание Морозовскому с 3-х лет лишения свободы до 2-х лет и 7 месяцев лишения свободы, а в отношении братьев Левчуков, осуждённых первый к 5 и второй — к 4 годам лишения свободы, приговор оставлен без изменения.

Далее в докладе тов. Пузина указано, что Шепетовский районный народный суд осудил колхозников Тимощука С. К., Грабощука А. М. и Бенещука К. Ф., „вина которых состояла в том, что они вышли из зарегистрированной общины ЕХБ и молитвенные собрания проводили в частных квартирах“.

В действительности Тимощук, Грабощук и Бенещук осуждены 27 сентября 1963 года народным судом за то, что призывали верующих не соблюдать

законодательства о религиозных культах, вовлекли в секту своих несовершеннолетних детей, запрещали им принимать участие в общественной жизни школы, принуждали детей размножать и распространять религиозные песни и стихи.

За аналогичные действия был предан суду Бартоломлей И. Р., который по приговору Славутского районного народного суда и от 7 августа 1962 года осуждён на 3 года и 6 месяцев лишения свободы со ссылкой на 5 лет после отбытия наказания.

Вместе с тем, следует признать, что при вынесении приговоров по этим уголовным делам народные судьи излишне детализировали раскольническую деятельность обвиняемых и недостаточно чётко сформулировали их преступные посягательства, предусмотренные ст. 209 УК УССР.

На недостатки приговоров в этой части областным судом 2 сентября 1964 года было указано всем народным судьям области на семинарских занятиях.

Об изложенном довожу до Вашего сведения в порядке информации.

Председатель Хмельницкого областного суда П.Чауш

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 13 спр. 148. — Арк. 182 — 183. Оригінал. Машинопис.

№ 189

Доповідна записка Комісії у справах релігії при Раді Міністрів СРСР секретарю Хмельницького обкому КПУ М. Мехеді про результати перевірки дотримання законодавства про культи

3 липня 1968 р.

Совершенно секретно

В Хмельницкой области по состоянию на 1 января 1968 г. учтено 333 фактически действующих религиозных объединений, из которых 121 не зарегистрировано. Почти 90 процентов последних сосредоточены в 10 районах: Хмельницком — 18, Красиловском — 12, Ярмолинецком, Шепетовском, Каменец-Подольском — по 10, Деражнянском, Летичевском, Городокском, Новоушицком и Полонском — по 6-8.

Среди незарегистрированных религиозных объединений обществ евангельских христиан-баптистов — 18, в т. ч. поддерживающих т. н. „Совет церквей ехб“ — 12, адвентистов седьмого дня — 4, христиан евангельской веры (пятидесятников) — 78, баптистов — 4 и евангельских христиан — 10.

Сектантские объединения, как правило, малочисленны: 51 — насчитывает до 10 человек, 41 — от 11 до 20 человек и лишь несколько обществ объединяет от 40 до 100-150 человек (села Песочное, Лесоводы, Ясковцы, Демковцы, Белево, Карсносилки, Прислуч и др.). Руководители большинства сект уклоняются от легализации своей деятельности, сознательно нарушая законодательство о культах.

Ознакомление с практикой работы уполномоченного Совета по делам религии Хмельницкой области т. Котельникова и состоянием контроля за соблюдением законодательства о культах со стороны исполкомов областного, а также Городокского, Красиловского, Староконстантиновского и Шепетовского районных Советов депутатов

трудящихся показывает, что продуманной и конкретной работы, направленной на пресечение противозаконной деятельности сектантских объединений и постепенную их ликвидацию в области не проводится.

В гор. Хмельницком, Шепетовском, Городокском, Каменец-Подольском, Полонском, Старо-Константиновском, Ярмолинецком и Хмельницком районах активно действуют сторонники т. н. „Совета церквей ехб“ и пятидесятники в Красиловском, Летичевском, Деражнянском и др. районах — баптисты, евангельские христиане, возглавляемые, порой, крайне реакционными элементами, уже привлекаемыми ранее к уголовной ответственности за совершённые преступления. Однако, обстановки нетерпимости к нарушениям законодательства о культах в большинстве этих районов не создано; действенного контроля за состоянием и характером деятельности каждой сектантской группы, изучение состава, настроений и взглядов верующих, и особенно их вожаков, со стороны местных советов и органов охраны общественного порядка не организовано; противозаконные действия сектантских главарей остаются безнаказанными и даже незамеченными; рядовым верующим слабо разъясняется законодательство о культах, противозаконный характер допускаемых ими действий, вред слепого выполнения ими указаний и требований своих вожаков. Для индивидуальной работы с сектантами недостаточно используются неверующие члены их семей, родственники или соседи, а также общественность предприятий и колхозов. За последние полтора-два года в области, например, не зарегистрировано ни одного собрания или совершения обрядов пятидесятниками. Но, как признал руководитель секты пятидесятников в г. Шепетовке, они регулярно проводят молитвенные собрания, на которых присутствует до 50 и более человек. Также систематически собираются сектанты, проживающие в селах Красносилки, Боин и др.; на собрании в декабре прошлого года, которое продолжалось всю ночь, участвовало свыше ста человек. Никаких мер к пресечению их действий не принято. Вожаки сектантов чувствуют себя спокойно.

В феврале этого года в г. Хмельницке состоялось собрание адвентистов седьмого дня, в котором приняли участие верующие из городов Киева и Белой Церкви. Ими обсуждался вопрос о воссоздании религиозного центра (ВСАСД) и поддержке главарей одной из группировок. Информацию об этом уполномоченный получил лишь спустя месяц от служителя культа. Между тем, известно, что на эту группу сектантов, оказывают влияние жена и сестра бывшего проповедника адвентизма Кальмуцкого, прибывшего из США и осуждённого в 1937 году за антисоветскую деятельность.

Почти десять лет открыто, не вызывая никакого беспокойства у местных лиц, действовал незаконно молитвенный дом русской православной церкви на кладбище в с. Моломоленцы Хмельницкого района.

Имеются также данные о беспрепятственной деятельности в г. Полонном группы истинно-православных христиан, возглавляемой Бойчук Владимиром; моления проходят в доме верующей по ул. Артёма, 45, где оборудована специальная комната.

Такое отношение к деятельности церковников и сектантов со стороны местных органов власти привело к тому, что число незарегистрированных объединений за последние годы не только не сократилось, но по сравнению с 1961 годом даже увеличилось: выявлено почти 20 до этого времени не учитываемых религиозных групп,

половину из которых составляют пятидесятники. Но это произошло не за счёт образования новых объединений, а как правило, за счёт сохранения или возобновления деятельности старых, возникших ещё в период НЭПа, а затем под различными предлогами снятых с регистрации.

Так, объединения евангельских христиан-баптистов в с. Лесоводы Городокского района и с. Прислуч Полонского района были сняты с регистрации по причине „отсутствия молитвенного дома“: в селах Ярославка Летичевского района, Терешковцы Хмельницкого района, Божиковцы Деражнянского района, Подолянки и Иванковцы Новоушицкого района, Волковчики Шепетовского района, Вишневчик Чемеровецкого района и др. — ввиду „распада“ обществ.

Добившись того, что за период 1946-1962 гг. в области было снято с регистрации более ста религиозных объединений, работники некоторых местных советских органов не приняли необходимых мер для действительного прекращения их деятельности или отмены принятых решений, если в отношении отдельных обществ была допущена поспешность.

До последнего времени в области не принималось действенных мер по ликвидации противозаконной деятельности 12 групп сторонников т. н. „Совета церквей ехб“, насчитывающих более 370 человек и находящихся в городах Хмельницком, Каменец-Подольске, Шепетовке, селах Прислуч, Белево, Малиничи, Губча и др. В последние два года деятельность этих групп нисколько не упала; наоборот, после возвращения их вожаков из заключения, она, приняла более активный и организованный характер.

В конце прошлого года в с. Прислуч состоялось собрание более 300 сектантов из Хмельницкой, Житомирской, Ровенской, Киевской, Ленинградской и др. областей. Аналогичные массовые сборища состоялись в с. Демковцы и г. Староконстантинове. Но организаторы этих противозаконных действий не установлены и к ответственности не привлечены.

Вожаки хмельницкой группы Ганага, Баранюк И. Х., и, прежде всего, освобождённые из заключения Левчук Андрей, 1928 г. р., и Левчук Иван, 1931 г. р., безнаказанно разъезжают по религиозным объединениям области, призывают верующих к нарушениям законодательства о культах, организуют массовые сборища сектантов, кружки по обучению религии детей и т. д. Открыто продолжают свою антиобщественную деятельность вожаки сектантов — „раскольников“ в Каменец-Подольском районе Пьянковский В. А., 1928 г. р., и Костюков И. А., 1926 г. Р., освобождённые из заключения по амнистии, пресвитер общества баптистов-раскольников в с. Прислуч Гайдай Ф. Д., участник антиобщественного выступления сектантов в г. Москве в 1966 г., и регент Протобюк И. Д., судимый в 1933 г. за уклонение от выполнения хлебопоставок, а во время Отечественной войны — военнопленный. Активно начал действовать прибывший из Владимирской области проповедник т. н. „Совета церквей ехб“ Пушков Н. Ф. Устроившись разъездным агентом по сбору заказов в фотоателье в г. Хмельницком, он получил широкие возможности для миссионерской деятельности.

В марте с. г. он организовал массовое сборище сектантов в своём доме в г. Староконстантинове, на которое прибыло более 120 баптистов из разных районов и

областей. И хотя об этом органам охраны общественного порядка, прокуратуре и исполкому городского Совета стало своевременно известно, и жители требовали прекращения наглого выступления сектантов под открытым небом, должностные лица проявили беспомощность. Лишь по окончании собрания и разъезда его участников, работники милиции и горсовета составили акт о совершившемся, а административная комиссия горсовета подвергла Пушкова штрафу на 50 руб. за нарушение законодательства о культах.

Опираясь на наиболее фанатичных сектантов, вожакам этого подполья удаётся не только удержать под своим влиянием ранее примкнувшую к ним часть верующих, но и воздействовать на тех, кто формально находится в зарегистрированных обществах (сс. Б. Чернятин, Купин, М. Стружки, Томашовка и др.) подталкивая последних к организации обучения религии детей, материальной поддержке „узников", проповеди евангелия вне молитвенного дома и т. п.

Вместо выявления и пресечения противозаконных действий вожаков, уклоняющихся от регистрации сектантских групп, некоторые местные работники пытаются любыми средствами противодействовать тем, кто признаёт законодательство о культах и обязуется выполнять, ошибочно полагая, что подорвать влияние религии на отдельные группы населения можно административным нажимом, путём отказа в удовлетворении законных прав верующих.

Так, должностные лица в с. Нестеровцы Дунаевецкого района длительное время запрещали молитвенные собрания верующих зарегистрированного общества „ехб". В с. Иванковцы Городокского района пытались незаконно закрыть молитвенный дом обществ „ехб"; обществам „ехб" в сс. Струги и Волковчики работники Новоушицкого и Шепетовского райисполкомов необоснованно препятствуют перемене адресов молитвенных домов и т. д.

В конце 1966 года работниками совета по делам религий проверялось состояние рассмотрения жалоб и заявлений верующих и было установлено, что в ряде рай(гор) исполкомов (Хмельницком, Новоушицком, Шепетовском, Городокском и др.) ходатайства о регистрации религиозных обществ не рассматривались годами. Это нарушение законности сейчас в основном устранено, большинство заявлений рассмотрено, однако некоторые исполкомы и должностные лица продолжают придерживаться неправильной практики.

В течение пяти лет необоснованно отклоняется просьба верующих „ехб" из с. Лесоводы, а на учредителей общества оказывается давление; более двух лет не рассматриваются в установленном порядке ходатайства о регистрации общества „асд" в с. Доброгорща в Хмельницком районе, обществ „ехб" в с. Параевка в Каменец-Подольском и в селах Варваровка, Томашовка и Жванчик в Дунаевецком районе.

Между тем, факты убеждают, что незаконное ограничение прав верующих вызывает лишь недовольство людей, создаёт условия для провокационной деятельности фанатиков и враждебных элементов, затрудняет воспитательную работу среди верующих.

Например, общество „ехб" в с. Прислуч, насчитывающее более ста человек, в течение ряда лет добивалось восстановления регистрации, а сейчас оно находится

под влиянием т. н. „Совета церквей ехб.“ Один из его вожаков заявил: „Мы многие годы обращались, … о регистрации нашей общины, но все наши просьбы были отклонены, нам на всё отвечали молчанием… А когда мы обращались к Совету церквей, нас сразу приняли… Мы поняли, что это единственно справедливая церковь.“

Несколько лет тому назад подавали заявления о регистрации, но необоснованно получили отказ верующие пятидесятнического направления из сел Красносилка, Ярославка и Яблуновка Летичевского, Ясковцы и Божековцы Деражнянского районов; теперь они снова подпали под влияние крайне реакционных элементов и уже уклоняются от регистрации. Однако, без легализации добиться прекращения незаконной деятельности этих обществ вряд ли удастся. И наоборот, регистрация обществ „ехб“ в селах Степовка, Мякоты, Малинки и Терешки, а также разрешение приобрести и переоборудовать молитвенные дома в гг. Хмельницком и Каменец-Подольском не только способствовали высвобождению большинства верующих этих объединений из-под влияния крайне реакционных элементов, но и позволили прекратить нелегальную деятельность нескольких мелких групп баптистов, евангельских христиан и пятидесятников, присоединившихся к вновь зарегистрированным обществам.

Совет по делам религий также поддержал предложения облисполкома об отклонении просьб верующих о регистрации обществ облисполкома об отклонении просьб верующих о регистрации обществ „ехб“ в селах Свиршковцы, Березовка, Вышневички, Струги, Мокиевцы и др., поскольку они состоят членами уже зарегистрированных объединений. Тем самым была пресечена попытка сектантских главарей путём разукрупнения зарегистрированных обществ создать миссионерские пункты в других населённых пунктах. Но решения Совета по ряду обществ (села Песочное, Мокиевцы, Иванковцы) остались на бумаге. Никакой разъяснительной работы среди рядовых верующих о нецелесообразности регистрации новых обществ и о возможности удовлетворения ими своих религиозных потребностей в зарегистрированных обществах „ехб“ не проведено. Метод убеждения некоторые работники сельских и районных Советов пытались заменить простым административным нажимом, но принудить верующих посещать молитвенные собрания обществ, находящихся порой на большом расстоянии от места жительства граждан не удалось: это лишь усилило фанатизм верующих, укрепило среди них круговую поруку и толкнуло под влияние таких дельцов от религии, как Кишко (с. Песочное) и др. Поэтому, в отдельных случаях, видимо, целесообразнее разрешить деятельность религиозных групп на правах филиалов, обслуживаемых пресвитером зарегистрированного общества (например, в селах Песочное Городокского района, Селичев Славутского района, Оринин Каменец-Подольского района, Мокиевцы Шепетовского, Скипчи и Иванковцы Новоушицкого р-на), создав против них идеологический заслон.

Серьёзным недостатком в работе по пресечению противозаконной деятельности сектантов в Хмельницкой области является отсутствие должных контактов и постоянной взаимной информации между уполномоченными Совета, работниками местных советских и административных органов. Работники последних даже не были осведомлены о наличии в области свыше 120 незаконнодействующих религиозных сектантских организаций, а это затрудняло надзор за сектами и выработку наиболее

эффективных мер пресечения их деятельности, в частности действий тех сектантских вожаков, которые в прошлом уже не раз грубо нарушали советские законы. В 1962-1966 гг. за совершение преступления в области было осуждено 17 человек. В настоящее время все они, кроме одного, возвратились из заключения и снова развернули свои преступные действия. Однако органы прокуратуры и охраны общественного порядка не нашли нужным даже провести с этими лицами профилактическую работу и предупредить их об ответственности за возобновление противозаконных действий.

Факты показывают, что в Хмельницкой области в полной мере не использовано для пресечения деятельности сектантов законодательство о культах и Указы Президиума Верховного Совета Украинской ССР об административной и уголовной ответственности за его нарушение. Работники административных органов ссылаются на то, что по линии Министерства охраны общественного порядка, прокуратуры и суда до сего времени не поступало каких-либо указаний о проведении работы в этом направлении, а сами они проявляли известную осторожность, поскольку, после принятия Президиумом Верховного Совета СССР постановления „О некоторых фактах нарушения социалистической законности в отношении верующих“ был отменён ряд приговоров народных судов Хмельницкой области в отношении указанных вожаков сектантов. Даже Левчук А. Н. органами прокуратуры до сего времени к ответственности не привлечён, а все материалы на него направлены в Прокуратуру УССР на консультацию.

Уполномоченный Совета т. Котельников также не использовал в полной мере своих прав; лишь после нашего вмешательства в апреле 1968 г. им было направлено представление Прокурору области о привлечении к уголовной ответственности сектанта Пушкова.

Указ об административной ответственности фактически применялся лишь в 10 районах из 23. В 1967 г. административными комиссиями гор(рай)исполкомов привлечено к ответственности за нарушения законодательства о культах — 67 человек, из которых 40 человек в Шепетовском районе, а в Городокском, Волочисском, Летичевском, Ярмолинецком, Хмельницком и других районах, где активно действуют пятидесятники-сионисты, пятидесятники-трясуны и сторонники т. н. „Совета церквей ехб“, ни один виновный в нарушении законодательства о культах к административной ответственности не привлечён. К тому же меры административного воздействия применяются, порой, неправильно. Например, административная комиссия исполкома Шепетовского райсовета, оштрафовала за участие в одном молитвенном собрании, проведённом с нарушением правил в с. Бейзима, сразу 10 человек, в том числе даже тех, которые не присутствовали на нём. Подобные факты не единичны. Не случайно в отношении 11 оштрафованных из 36 решения были отменены самими административными комиссиями, поскольку они были наложены без достаточных к тому оснований. Прокуратура за решениями, принимаемыми административными комиссиями не наблюдает, а уполномоченный Совета вместо принципиальной постановки вопроса об отмене неправильных решений ограничивался уговорами должностных лиц о необходимости их пересмотра.

Серьёзно затрудняет работу по пресечению незаконной деятельности сектантов и церковников запущенность учёта религиозных объединений, слабое знание действительной обстановки в некоторых районах.

Имеющиеся в аппарате уполномоченного дела на зарегистрированные религиозные общества обращены в прошлое и не отражают процессов, происходящих в каждом из них, в настоящее время; изменения в карточки незарегистрированных групп в течение последних 3-5 лет не вносились; обобщенные материалы на отдельных вожаков религиозных объединений отсутствуют; уполномоченным и референтом редко составляются даже справки по итогам командировок или проверки отдельных сигналов о нарушениях законодательства.

В исполкомах Красиловского, Городокского, Шепетовского и других районных Советов депутатов трудящихся должный учёт религиозных объединений отсутствует; почти нет никаких материалов, раскрывающих характер деятельности и облик сектантских вожаков, а также принимаемые для пресечения их действий меры.

Данные уполномоченного и местных советов, порой, различны и не отражают действительного положения. Например, по мнению уполномоченного в области действует без регистрации всего 18 обществ и групп евангельских христиан-баптистов(из которых 12 поддерживают т. н. „Совет церквей ехб“). Но объединения в селах Ярославка и Яблуновка Летичевского, Ясковцы Деражнянского и Красносилка Старосинявского районов по существу являются пятидесятники, хотя и заявляли о присоединении к ВСЕХБ. В то же время фактически действующие общества и группы „ехб“ в селах Песочное Городокского, Волосовцы Летичевского, Иванковцы и Березовка Новоушицкого, Орынин, Каменец-Подольского, Мокиевцы Шепетовского районов и некоторые другие не учитываются. Красиловский район считался местом наиболее распространённой деятельности сектантов, поскольку их вожаки Франчук М. С., 1914 г. р., в прошлом судимы за уклонение от воинской обязанности, Шевчук П. Д., 1923 г. р., и другие беспрепятственно занимались миссионерской деятельностью; надлежащих мер к ним со стороны исполкомов сельских и районного Совета депутатов трудящихся не принималось.

По данным уполномоченного в районе и сейчас имеется 6 групп баптистов, 3 — христиан-евангельской веры, по одному — евангельских христиан, католиков и сторонников т. н. „Совета церквей ехб“; сектанты продолжают действовать в 17 сёлах.

А заместитель председателя райисполкома т. Чеховский Н. А. считает, что эти данные устарели. Общества католиков давно не существует; баптисты из сёл Красовка и Росоловцы посещают собрания зарегистрированного общества в с. Б. Чернятин Староконстантиновского района, а баптисты из сёл Трусиловка, Решневка и Терешки — общество ехб никаких противозаконных действий не допускают; в с. Кульчины баптистами являются лишь члены семьи Франчука, а в с. Митенцы из пятидесятников осталось лишь две родные сестры, обе старше 60 лет; никакого влияния на окружающих они не оказывают. Сторонники т. н. „Совета церквей ехб“, проживающие в селах Митенцы и Ходьковцы никакой активности по месту жительства не проявляют. „Если они и ходят на собрания, — заявил председатель сельсовета т. Шестацкий Н. Ф., — то куда-то в Хмельницкий район.“

За последние полтора года исполком райсовета стал более внимательно относится к организации контроля за деятельностью сектантов. В 1966 году им обсуждены и приняты решения о состоянии воспитательной работы с верующими и соблюдении законодательства о культах на территории Печеского и Терешковецкого сельских Советов, а также о внедрении новых обрядов на территории Большемедведевского сельского Совета. Деятельность сектантов парализована, их влияние на население ослаблено и беспокойства в районе не вызывает. Вскрытые недостатки говорят об ослаблении внимания к Постановлению Совета Министров СССР от 16 марта 1961 г. „Об усилении контроля за выполнение законодательства о культах".

За последние годы облисполком не рассмотрел ни одного отчёта вопроса о постановке контроля за соблюдением законодательства о культах, хотя положение дел вызывало такую необходимость: уполномоченный Совета неоднократно информировал руководство облисполкома о серьёзных недостатках, допускаемых в Городокском, Староконстантиновском, Дунаевецком и других районах.

В своей записке на имя председателя облисполкома т. Левченко М. Ф. в апреле 1967 года уполномоченный просил дать райгорисполкомам указание об обсуждении ими вопроса о религиозной обстановке в районе и правильности применения ими вопроса о религиозной обстановке в районе и правильности применения законодательства о культах, но эта просьба не была поддержана.

Без должной реакции осталось и предложение о проведении совещания руководителей административных органов для выработки совместных мер по пресечению действий вожаков сектантских объединений, допускающих нарушения законодательства.

Не был рассмотрен даже проект нового положения „О комиссиях содействия контролю за соблюдением законодательства о культах", хотя комиссии, порой, занимаются не свойственными им вопросами. Комиссия содействия при Городском райисполкоме, например, планирует осуществление мероприятий по внедрению новых обрядов и атеистической работе, но не предусматривает мер пресечения противозаконной деятельности сектантов.

Облисполком не принял должных мер и к наведению порядка в рассмотрении заявлений верующих в некоторых районах.

Уполномоченный Совета т. Котельников также не использовал всех прав, предусмотренных по пресечению деятельности уклоняющихся от регистрации религиозных объединений.

В ряде случаев уполномоченный и референт подменяет местные Советы и тем самым снимает с них ответственность за состояние надзора за соблюдением законодательства о культах и оперативное принятие мер к нарушителям.

В ходе ознакомления с постановкой контроля за соблюдением законодательства о культах на местах нами высказались соответствующие рекомендации уполномоченному и должностным лицам, занимающимся этим участком работы в исполкомах местных Советов, а также работникам административных органов.

В Шепетовском, Староконстантиновском и Хмельницком районах были проведены специальные совещания работников исполкомов, административных

комиссий, комиссий содействия, прокуратуры и охраны общественного порядка, включая участковых уполномоченных милиции, на которых обсуждены выявленные недостатки и меры пресечения противозаконных действий незарегистрированных религиозных групп.

Итоги проверки были также доложены председателю облисполкома т. Левченко И. Ф. и рассмотрены на областном совещании работников советских и административных органов, в котором участвовал секретарь обкома КПУ т. Мехеда М. И. Было признано необходимым усилить ответственность местных Советов за постановку контроля за соблюдением законодательства о культах, в ближайшее время утвердить на исполкоме положение о комиссиях содействия, обсудить отчёты 2-3 райисполкомов, а также заслушать доклады руководителей административных органов. Всем руководителям этих организаций предложено разработать и представить в облисполком соответствующие мероприятия.

Местным Советам предложено внимательно и всесторонне рассмотреть вопрос о возможной регистрации ряда религиозных объединений, а также меры, направленные на пресечение нелегальной деятельности сектантов или легализации некоторых из них.

Признано целесообразным более глубоко разобраться с постановкой учета религиозных объединений в рай(гор)исполкомах (с вызовом работников последних в облисполком) и определить задачи по каждому району, а также организовать систематическую учёбу должностных лиц советских и административных органов.

Тов. Котельникову предложено обеспечить взаимные контакты и информацию с работниками советских и административных органов и повысить требовательность к себе.

Е. Тарасов Г. Гольст М. Гладаревский

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 18, спр. 39. — Арк. 27 — 40. Оригінал. Машинопис.

№ 190

Доповідна записка секретаря Летичівського райкому КПУ А. Дудника завідувачу відділу пропаганди і агітації Хмельницького обкому КПУ про проведення весілля євангельськими християнами-розкольниками

30 серпня 1974 р.

Летичівський райком Компартії України ставить Вас до відому, що 25 серпня 1974 року в с. Голосків в сім'ї члена секти євангельських християн-розкольників Корнєєва Дмитра Пилиповича відбулося весілля — виходила заміж його дочка Галина, що працює на заводі „Катіон." Жених Василь працює будівельником в ДРЕСУ-90 м. Дубно Рівненської області.

На весіллі, що почалося в 11 год. дня і тривало до 17 год., було біля 200 чоловік. Переважна більшість присутніх — приїжджі.

Як встановила державтоінспекція, привезли людей на весілля: автобус ЛАЗ-695 — Е № 21-64 РВД, що належить Дубнівському АТП 17011 (водій Москалюк М. Ф.), автобус ПАЗ — 652 № 21-49 РВД, що належить Дубнівському ДЕРСУ — 90 (водій Тимощук Л. В.), автомобіль „Москвич — 408" № 71-28 БПД, що належить

громадянинові Баранову А. Г., який проживає в м. Бресті по вулиці Піонерській 46, кв. 77, автомобіль „Москвич — 412“ № 07-71 РВЕ (власника не встановлено).

З Хмельницького запрошені прибували рейсовими автобусами. Серед них Корнєєва Діна Астафівна, працівник одного з дитячих садів м. Хмельницького.

На весіллі було два оркестри — духовий, струнний і органна музика. Грав тільки духовий оркестр, останні не використовувались, бо не було електроенергії, ремонтувався трансформатор.

Проповідницькою діяльністю на весіллі займався Холод Т. В. з Меджибожа та інших 2 чоловіка (прізвищ встановити не вдалося). У проповідях, крім релігійної тематики, велася мова про „мучеників“, які сидять в тюрмах, про те, що бог карає атеїстів, посилає на них негоду, затримує жнива. Крім того, зверталась увага на те, що науково-технічний прогрес, освоєння космосу — все це від бога.

На подвір’ї у Корнєєва Д. П. були лозунги — „Сей день говорил господь“ і „Боже! Будь в нас проводником до старости и седины.“

З Голоскова та Меджибожа на весіллі було чоловік 25. Глядачів майже не було.

Секретар Летичівського райкому Компартії України А. Дудник

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп.25, спр. 134. — Арк. 105-106. Оригінал. Машинопис.

№ 191

Доповідна записка відділу пропаганди і агітації Хмельницького обкому КПУ секретарю Хмельницького обкому КПУ про релігійну ситуацію

27 березня 1976 р.

Виконуючи рішення XXIV з’їзду КПРС, постанови ЦК КПРС, ЦК Компартії України з питань ідейно-політичного виховання трудящих, партійні організації області останнім часом дещо поліпшили роботу по формуванню у населення матеріалістичних переконань.

Більшість з них систематично обговорюють питання атеїстичного виховання на засіданнях бюро, зборах комуністів, звертають певну увагу на підготовку кадрів пропагандистів атеїзму, поліпшення ідейно-теоретичного рівня лекційної і інших форм масової атеїстичної пропаганди. Більш активно впроваджують в побут трудящих нові обряди, посилився контроль за дотриманням існуючого законодавства про культи.

Під впливом глибоких соціально-економічних змін, що сталися за останні роки, проведеної виховної роботи в області продовжувала поглиблюватись криза релігії і церкви, падав їх авторитет серед віруючих.

Однак, проведені виховні заходи не в повній мірі сприяли підвищенню ефективності антирелігійної роботи. Ряд партійних комітетів, первинних партійних організацій не надають належного значення систематичному аналізу причин релігійності населення, не вивчають особливості проявів серед різних груп віруючих.

Це не дає можливості оперативно реагувати на окремі негативні явища в діяльності духовенства і церковників, протиставляти їм відповідні заходи пропагандистського і організаційного характеру.

Як результат цього, а також недоліків у виховній роботі серед трудящих тільки в 1975 році в союзні, республіканські, місцеві органи влади поступило ряд заяв з великою кількістю підписів громадян з проханням про реєстрацію релігійних об'єднань. Особливу активність в цьому проявляють прихильники католицизму з міста Кам'янець-Подільського, Хмельницького, Віньковецького і ряду інших районів. Група католиків м. Кам'янець-Подільського надіслала лист президії XXV з'їзду КПРС з вимогою повернути церкві приміщення Кам'янець-Подільського історико-краєзнавчого музею.

Недостатня увага з боку партійних організацій, радянських органів до діяльності католицької церкви позначилась на стабільності її обрядів і грошових надходжень. Із 100 церковних шлюбів, що мали місце в 1975 році, 81 був католицьким. Непоодинокі випадки залучення рядових і віруючих до протиправових домагань цієї церкви.

В окремих районах поки що високою залишається релігійна обрядовість серед прихильників православ'я. В 1975 році в порівнянні з попереднім роком в 6 районах, містах Шепетівці і Кам'янці-Подільському зросли грошові доходи церквів, в Дунаєвецькому, Красилівському, Летичівському районах — обряди хрещення і поховання.

Подібна тенденція спостерігається і в цьому році. Так, протягом лише січня у порівнянні з відповідним періодом минулого року в Славутському районі хрещення дітей зросло майже в 2 рази. Дещо зросла релігійна обрядовість в Білогірському та Ізяславському районах.

Особливе занепокоєння викликають факти участі в церковних обрядах молоді і навіть комсомольців. Тільки в минулому році хрестили дітей або приймали участь в хрещенні понад 500 членів ВЛКСМ. Особливо багато таких випадків у Кам'янець-Подільському (132), Дунаєвецькому (72), Городоцькому (48) районах. 17 членів ВЛКСМ обвінчались в костьолах.

Головною причиною цього негативного явища є недостатня попередня профілактична робота з молодими батьками і з тими, хто вступає в шлюб. Первинні партійні, комсомольські організації не в повну міру використовують виховну роль трудових колективів, не створюють відповідної громадської думки навколо окремих юнаків і дівчат, які попадають під вплив релігії.

Обком, міськкоми і райкоми ЛКСМУ ще слабо націлюють роботу первинних комсомольських організацій на використання обміну комсомольських документів для посилення виховної роботи серед молоді, піднесення її ідейного рівня, неухильного виконання кожним членом ВЛКСМ статутних обов'язків.

Однією з причин все ще значної релігійної обрядовості є також недостатня увага з боку первинних партійних організацій, радянських органів, громадських організацій до впровадження нових радянських свят і обрядів. В більшості населених пунктів Білогірського, Ізяславського, Славутського районів формально працюють обрядові комісії. Слабка матеріальна база нових обрядів. Не оперативно вирішується питання про відкриття кімнат урочистих подій в райцентрах Теофіполі, Ізяславі, Старій Синяві і Красилові. В більшості населених пунктів на кладовищах відсутні ритуальні площадки. Не повністю задовольняють потреби населення в ритуальних послугах комбінати комунальних підприємств і побутового обслуговування.

Відсутністю систематичного аналізу з боку партійних, радянських органів процесів, що відбуваються в протестантських об'єднаннях, недоліками в організації

індивідуальної роботи з віруючими пояснюються залучення до сект в 1975 році 70 нових членів.

Шляхом водного хрещення до сектантських угруповань Городоцького району було прийнято 13 чоловік, Дунаєвецького, Старокостянтинівського по 11, Кам'янець-Подільського — 9 чоловік. Поповнилися новими членами секти Ізяславського, Віньковецького, Полонського, Новоушицького, Шепетівського і Ярмолинецького районів. На протязі 1973-1975 років в секту адвентистів 7-го дня с. Пільний Олексинець Городоцького району було залучено 3 випускники місцевої середньої школи.

Участь молоді в релігійних обрядах, залучення її до сект, прагнення окремих юнаків вступити до духовних учбових закладів свідчать про серйозні упущення в роботі окремих загальноосвітніх шкіл по атеїстичному вихованню учнівської молоді. В деяких школах атеїстична робота носить кампанійський характер, часто зводиться до окремих, не зв'язаних між собою бесід на антирелігійні теми. Засвоєння учнями основ наук не завжди поєднується з формуванням у них матеріалістичного світогляду, виробленням свідомого негативного ставлення до релігійної ідеології і діяльності церкви.

В багатьох випадках атеїстичне виховання учнів часто ведеться у відриві від індивідуальної роботи з віруючими батьками, іншими членами релігійних сімей.

Мають місце істотні недоліки в роботі партійних, радянських органів по виконанню постанови ЦК Компартії України від 9 жовтня 1973 року „Про посилення боротьби з незареєстрованими релігійними групами." До цього часу на території області поза рамками законодавства діє 41 об'єднання, в яких нараховується 917 сектантів. Серед них найбільш багаточисельні групи складають п'ятидесятники-воронаєвці (306 чоловік), прихильники т. з. „Ради церков ЄХБ" (240 чоловік), п'ятидесятники-сіоністи (130 чоловік).

Незадовільно вирішується питання по ліквідації сектантської нелегальщини в містах Хмельницькому, Кам'янці-Подільському і Шепетівці, Красилівському, Хмельницькому, Кам'янець-Подільському, Летичівському, Полонському та Ярмолинецькому районах.

Тут недостатньо здійснюють контроль за дотриманням законодавства про культи, не до кінця виконують відповідні заходи, які б забезпечили припинення протизаконної діяльності релігійних груп, неоперативно вирішується питання про реєстрацію тих нелегальних релігійних громад, члени яких визнають законодавство про культи.

Враховуючи високі вимоги XXV з'їзду КПРС до ідейного виховання трудящих та з метою поліпшення антирелігійної роботи вважали б доцільним:

1. Міськкомам і райкомам партії, первинним партійним організаціям детально і всесторонньо проаналізувати релігійну ситуацію на території міст, районів, окремих населених пунктів, виявити її тенденції, особливості релігійних проявів серед окремих верств трудящих і при підготовці планів атеїстичного виховання передбачити заходи по ліквідації небажаних явищ.

2. Партійним комітетам, обкому ЛКСМУ, обласному відділу народної освіти звернути особливу увагу на посилення атеїстичного виховання учнівської і працюючої молоді. Поліпшити профілактичну роботу по недопущенню участі молоді в релігійних обрядах, або залучення її до складу релігійних об'єднань. Налагодити ефективну індивідуальну роботу з дітьми — вихідцями з релігійних сімей і їх батьками.

3. Виконкому обласної Ради депутатів трудящих, його відділам і управлінням, міськвиконкомам провести необхідні заходи по зміцненню матеріальної бази громадянської обрядовості, поліпшити діяльність громадських комісій в цій справі. Забезпечити будинки і кімнати урочистих подій, спеціалізовані магазини необхідним обладнанням, атрибутами, достатнім асортиментом товарів.

4. Міськвиконкомам, Уповноваженому Ради в справах релігій посилити контроль за дотриманням з боку незареєстрованих релігійних груп існуючого законодавства про культи, більш оперативно вирішувати питання про реєстрацію тих об'єднань, які визнають законодавство про культи, і припинення діяльності сектантських угрупувань, які не підлягають реєстрації.

Відділ пропаганди і агітації обкому Компартії України просить надіслати цю доповідну записку міськкомам і райкомам партії, міськрайвиконкомам та ряду обласних організацій для реагування та вжиття заходів щодо атеїстичної роботи серед населення.

Просимо розглянути.

Відділ пропаганди і агітації обкому Компартії України

ДАХм.О. — Ф. П. -487, оп. 27, спр. 88. — Арк. 22-26. Оригінал. Машинопис.

Примітка.

1. На документі резолюція першого секретаря обкому компартії України: „Надіслати міськкомам, райкомам Компартії України та відповідним обласним організаціям і установам для реагування і вжиття заходів. 3 квітня 1976 р."

№ 192

Доповідна записка лектора відділу пропаганди і агітації Хмельницького обкому КПУ Д. Яценка секретарю Хмельницького обкому КПУ В. Бебку про заходи щодо нейтралізації емігрантських настроїв серед віруючих секти п'ятидесятників

23 червня 1978 р.

Таємно

В кінці минулого року ЦК Компартії України надіслав обкому партії лист, в якому велася мова про ряд небажаних тенденцій в середовищі сектантських угрупувань п'ятидесятническього напрямку. Повідомлялось, що під впливом антирадянської пропаганди, екстремістської позиції сектантських вожаків окремі релігійні громади і віруючі Запорізької, Ровенської та ряду інших областей республіки звернулися у відповідні органи з заявами про надання їм можливості емігрувати у несоціалістичні країни за релігійними мотивами. Такими мотивами виставлялись твердження про обмеження свободи совісті в нашій країні, неможливості для п'ятидесятників вільно дотримуватись своїх переконань.

Річ у тому, що в культі п'ятидесятників (офіційно — християн віри євангельської), крім обряду водного хрещення при прийомі нових членів, існує т. з. „хрещення духом

святим“ (глосолалія) — форма колективного психозу, один із видів бузувірства. В 1945 році під час об’єднання баптистів, євангелістів і п’ятидесятників в деномінацію ЄХБ представники п’ятидесятників погодилися вилучити з культу обряд «хрещення духом». Але в 1947 році окремі вожаки п’ятидесятників-воронаєвців (А. Бідаш) не погодилися з умовами об’єднання і вийшли з нього.

Розпочався масовий вихід громад п’ятидесятників із об’єднань ЄХБ. До 1956 року було остаточно погоджено догматику ХВЕ, одним із пунктів „символу віри“ сектантів стало положення про те, що служба в Радянській армії не є священним обов’язком, а справою совісті кожного віруючого. Збережено також „глосолалії.“

Ці сторони віровчення йдуть врозріз з існуючим законодавством, тому релігійні громади ХВЕ можуть реєструватись (бути приєднаними до громад ЄХБ) при умові повного визнання законодавства про культи.

Офіційна реєстрація ХВЕ ставить їх організаційну діяльність під контроль органів влади і вибиває грунт з-під ніг сектантських вожаків. Саме тому вони вперто виступають проти реєстрації, зводять наклепи на наші закони, виставляють абсурдні вимоги. Так, до прикладу, керівник громади ХВЕ з с. Красносілка Старосинявського району Д. Мазурець (освіта — 4 класи) заявив, що він погодиться на реєстрацію громади при умові, якщо п’ятидесятники одержать дозвіл на пропаганду свого „вчення“ за допомогою радіо і телебачення. Провокаційних характер носять вимоги про еміграцію.

На території області діють 2 напрямки п’ятидесятництва — ХВЕ-воронаєвці, розповідь про яких йшла вище, і ХВЕ п’ятидесятники-сіоністи. Незареєстровані общини ХВЕ-воронаєвців діють у містах Хмельницькому, Шепетівці, Кам’янець-Подільському, Городоцькому, Дунаєвецькому, Новоушицькому, Красилівському, Старосинявському, Ярмолинецькому і інших районах — всього 240 чоловік. Серед них 75 процентів складають жінки, 60 — неписьменних і малописьменних.

ХВЕ п’ятидесятників-сіоністів в області нараховується 120 чоловік, серед них 82 проценти — жінки, неписьменних і малописьменних — 85 процентів.

Після ознайомлення з листом ЦК Компартії України відділ пропаганди і агітації розробив заходи по нейтралізації емігрантських настроїв серед сектантів. Аналогічні заходи були розроблені партійними комітетами вищезгаданих міст і районів, обласними прокуратурою, управлінням внутрішніх справ та Уповноваженим Ради в справах релігій по області.

Протягом січня — травня ц. р. первинні партійні та громадські організації на місцях, міськкоми і райкоми партії, адміністративні органи провели певну роботу по подоланню небажаних проявів серед окремої частини сектантів-п’ятидесятників.

Весь комплекс заходів виховного та профілактичного характеру в першу чергу був спрямований на ті сектантські угрупування, які знаходились поза реєстрацією. Працівники прокуратури, апарату Уповноваженого Ради в справах релігій мали індивідуальні бесіди з вожаками секти Думанським В. І. (м. Хмельницький), Грищуком А. Г. (м. Шепетівка), Пазурцем Д. К. (с. Красносілка Старосинявського району), Присліцькою М. М. (с. Глибочок Новоушицького райну), Атаманським Л. С. (м. Городок) про необхідність дотримання існуючого законодавства про культи.

Більшість первинних партійних організацій колгоспів і радгоспів вищезгаданих районів, на території яких проживають п’ятидесятники, спільно з сільськими Радами

народних депутатів провели обстеження матеріальних умов життя пенсіонерів, інвалідів, в тому числі і віруючих похилого віку, подали допомогу у проведенні робіт на присадибних ділянках, ремонті житла. У 18-ти районах області в цьому році розпочалося читання першої серії лекцій з циклу „Віруючим про нову Радянську Конституцію".

З метою подання кадрам атеїстів практичної допомоги з ініціативи відділу пропаганди і агітації обкому партії протягом січня — квітня ц. р. у 18 -ти містах і райцентрах відбулися міські і районні науково-практичні, практичні конференції, семінари з актуальних питань атеїстичної виховної роботи в сучасних умовах. На виступах Уповноваженого Ради в справах релігій, відповідальних працівників УКДБ були роз'яснені конституційні основи контролю за дотриманням законодавства про культи, розкрито основні форми і методи ідеологічних диверсій під прапором релігії проти нашої країни, а також напрямки буржуазної фальсифікації становища релігії і церкви в СРСР сучасними антикомуністами.

В справі подолання негативних тенденцій серед окремих груп віруючих та посилення контролю за дотриманням існуючих законів дещо активізували роботу адміністративні органи. В лютому 1978 року при прокуратурі області з цих питань було проведено координаційну нараду оперативних працівників облпрокуратури, УКДБ, УВС, працівників апарату Уповноваженого в справах релігій. В квітні цього ж року відбулися кущові семінарські заняття з дільничними інспекторами профілактики міських і районних відділів міліції про порядок вияву і документування нелегальних сектантських зібрань.

Дещо поліпшилась індивідуальна робота з сектантами незареєстрованих релігійних груп. У Ярмолинецькому, Дунаєвецькому, Новоушицькому та інших районах за виключною більшістю сектантів закріплені агітатори-атеїсти. Основна маса їх протягом 3-х років вивчала основи наукового атеїзму в теоретичних семінарах з цієї проблеми.

В результаті проведених заходів були взяті на облік і почали діяти в рамках законодавства сектантські угрупування в с. Буртин Полонського, Скіпче Городоцького, Кучівка Старокостянтинівського, Росолівці Красилівського, Вишнівчик Чемеровецького районів. В селах Іванківці і Антонівка Дунаєвецького району групи п'ятидесятників припинили будь-яку організаційну діяльність. В області не було зареєстровано жодного факту масових заяв сектантів про виїзд за кордон. Разом з тим, двоє сектантів виступили з подібними заявами. Це гр. Думанська Є. В., 1947 року народження, освіта середня, проживає у м. Хмельницькому, працює бухгалтером фабрики „Індпошив" і уроженець с. Кузьминчик Чемеровецького району Кріль В. Л., 1925 року народження, освіта середня. Думанська Є. В. — дочка релігійного фанатика, вожака ХВЕ-воронаєвців в м. Хмельницькому Думанського В. І. Безперечно, що її заява про виїзд — плід зусиль батька. В результаті проведеної роз'яснюючої роботи Думанська Є. В. і Кріль В. Л. від заяв відмовилися.

Вважаю, що заходи відділу пропаганди і агітації обкому партії активізували виховну роботу партійних організацій серед сектантів, сприяли нейтралізації небажаних в їх середовищі настроїв і можуть бути зняті з контролю як виконані.

Лектор відділу пропаганди і агітації обкому партії України Д. Яценко

ДАХм.О — Ф. П-487, оп. 28, спр. 80. — Ар. 9 — 12. Оригінал. Машинопис.

№ 193

Доповідна записка начальника УКДБ при РМ УРСР по Хмельницькій області М. Гончарка секретарю Хмельницького обкому КПУ Т. Лісовому про виконання постанови ЦК КПРС від 23 травня 1977 року „Про заходи подальшого підвищення політичної пильності радянських людей“

1 червня 1978 р.

Совершенно секретно.

В соответствии с Постановлением ЦК КПСС от 23 мая 1977 года „О мерах по дальнейшему повышению политической бдительности советских людей“ и решением бюро областного комитета Компартии Украины по этому вопросу, указанные документы глубоко изучены с оперативным составом, 29 июня 1977 года разработаны и рассмотрены на Совете при начальнике УКГБ конкретные мероприятия.

Постановление ЦК КПСС обсуждено во всех подразделениях и горрайорганах на партийных собраниях с повесткой дня: „Высокая политическая бдительность — непреложная норма поведения каждого коммуниста.“

В принятых на этих собраниях постановлениях главное внимание уделено дальнейшему усилению конспирации в работе, повышению исполнительской и служебной дисциплины, активизации всей оперативной и общественной деятельности каждого коммуниста, совершенствованию работы с кадрами, расширению связи с массами, усилению мер режима секретности на предприятиях, в организациях и учреждениях области.

Для обеспечения контроля за работой по повышению политической бдительности личного состава и выполнению намеченных мероприятий по соблюдению конспирации и режима секретности, планомерной отработке лекционных материалов на указанные темы в УКГБ создана комиссия.

В целях дальнейшего укрепления связи органов КГБ с трудящимися, более активного привлечения общественности к проведению систематической работы по повышению политической бдительности советских людей, администрации и партийным организациях 9 крупных промышленных предприятий области, в том числе 7, выпускающим продукцию для нужд обороны страны, а также 5 учебным заведениям оказана помощь в разработке мероприятий, направленных на дальнейшее повышение политической бдительности советских людей.

На режимных предприятиях внесены коррективы в постоянно действующие системы защитных мер. Активизирована работа постоянно действующих технических комиссий (ПДТК) по уточнению мест сосредоточения секретов и перекрытию возможных каналов их утечки. На особо режимном предприятии п/я А-3727 проведен эксперимент по определению вероятности прохождения радиоизлучений за пределы объекта и эффективности защитных мер; в период подготовки к выпуску нового специзделия отработаны дополнительные мероприятия по контрразведывательному обеспечению секретности его производства.

В плане выявления лиц, возможно намеревающихся путем отказа от работы, порчи государственного имущества и иными нежелательными действиями

дезорганизовать работу промышленных предприятий, колхозов и совхозов намечена и осуществляется система мер по вскрытию и изучению причин, порождающих подобные явления. Эта работа проводится в тесном контакте с администрацией и партийными организациями предприятий и учреждений.

Улучшено качество проверки и изучения советских граждан, выезжающих за границу по частным делам, в качестве туристов и специалистов. Результаты докладывались обкому КПУ при подготовке вопроса на бюро обкома партии „О мерах по выполнению постановления ЦК КПСС «Об улучшении организации заграничных командировок министерствами и ведомствами."

Совместно с органами МВД изучено состояние хранения оружия, боеприпасов, взрывчатых и легковоспламеняющихся препаратов на 154 объектах. Выявленные в процессе проверки, а также через наши оперативные возможности недостатки докладывались в местные партийные органы, приняты меры по их устранению.

Проверка ведения секретного делопроизводства показала, что в некоторых учреждениях и на предприятиях имеется ряд серьезных нарушений инструкции № 00166-72 г. Не везде имеется номенклатура должностей на допуск лиц к совершенно секретным работам и документам, на некоторых работников не оформлены соответствующим образом допуска, не разработаны инструкции по эвакуации и дальнейшему хранению секретных документов на случай стихийных бедствий, отмечались факты, когда в нерабочее время помещения спецчастей не опечатывались, не организована надлежащим образом их охрана (ХРТЗ, заводы „Катион" и КПО им. Куйбышева, облуправление хлебопродуктов, Хмельницкий инструментальный завод и другие).

Руководителям учреждений и предприятий даны рекомендации по ликвидации вскрытых недочетов, большинство из них устранены. Всего с июня 1977 года проведена проверка 92 организаций, учреждений. В настоящее время проводится повторная проверка секретного производства на 78 объектах. По фактам разглашения секретов проведены индивидуально-воспитательные и профилактические мероприятия с участием общественности.

Совместно с администрацией и Комитетом КГБ при СМ УССР в сентябре 1977 года проверено состояние мер противопожарной защиты на Хмельницком заводе „Катион." Выявленные упущения устранены в ходе проверки и в последующие месяцы.

С целью недопущения нарушения в будущем проведено совещание должностных лиц завода, отвечающих за это дело, оказана помощь в выработке необходимых мер.

Осуществлена проверка порядка использования множительной техники, шрифтов и оборудования во всех типографиях области. В результате выявлено, что на Староконстантиновской, Ярмолинецкой и Красиловской типографиях отработанные шрифты хранятся в местах, не закрытых для доступа посторонних лиц, окна первых этажей не оборудованы решётками, не работает сигнализация. Об этих недостатках информированы соответствующие районные комитеты партии.

Поступающие в УКГБ данные говорят о том, что со стороны отдельных жителей области, в частности среди молодёжи продолжают иметь место негативные проявления, большая часть которых носит характер клеветы на нашу действительность, несогласие с отдельными решениями партии и правительства,

распространение анекдотов, порочащих руководителей КПСС. Отмечаются факты группирования лиц из числа молодёжи на основе увлечения наркотиками, проведения ими сборищ в отдельных квартирах и кафе г. Хмельницкого.

Изучение этих процессов показало, что причинами идейно вредных взглядов и суждений является главным образом прослушивание антисоветских зарубежных радиостанций, отсутствие идейной закалки и политическая незрелость. Путем профилактических мероприятий вместе с общественностью на таких лиц оказывалось положительное воздействие.

В Хмельницком медицинском училище, где обучаются студенты из развивающихся стран Азии и Африки, создан совет по идеологическому воздействию на иностранцев. В его состав включены наиболее опытные педагоги, отличники учебы и активисты. При участии оперработников УКГБ составлен план воспитательной работы с иностранцами по оказанию на них воздействия путем ознакомления с советским образом жизни, достижениями нашей страны.

В местах наибольшей концентрации бывших участников ОУН-УПА и сектантских нелегальных формирований проводились тематические вечера, по материалам УКГБ в районных и областных газетах по соглашению с обкомом КПУ опубликовано ряд статей, проведено несколько радиопередач. В них разоблачалась враждебная деятельность украинских буржуазных националистов, карателей и немецких пособников, сионистов, главарей нелегальных сектантских формирований, подвергались критике лица, уличённые в контрабандных действиях, а также анонимы, распространяющие клевету и угрозы.

Повышен контроль за работой лекторской группы УКГБ. Руководящим составом, оперативными и следственными работниками Управления читались лекции и проводились беседы в колхозах, промышленных предприятиях и строительных организациях, учебных заведениях, на различных собраниях партийных и советских работников на темы: „Подрывная деятельность империалистических разведок и бдительность советских людей“, „Идеологические диверсии империалистических государств и повышение политической бдительности советских людей.“

Лекции на тему: „Современное сектантство и его реакционная идеология“, „Религия в планах антикоммунизма“ читались на собраниях секретарей партийных и комсомольских организаций, председателей и секретарей сельских, посёлковых Советов народных депутатов, в вечернем университете марксизма-ленинизма, руководителям теоретических семинаров по атеизму, культработникам, членам комиссий и групп содействия соблюдения законодательства о культах.

С мая 1977 года по июнь 1978 года руководящим оперативным составом УКГБ прочитано 560 лекций и бесед, направленных на дальнейшее повышение политической бдительности советских людей.

Мероприятия по выполнению Постановления ЦК КПСС продолжаем.

Начальник управления КГБ по Хмельницкой области Гончарко

ДАХм.О. — Ф. П. — 487, оп. 28, спр. 45. — Арк. 79-84. Оригінал. Машинопис.

№ 194

Доповідна записка редактора газети „Радянське Поділля“ С.Хмиза про виконання постанови бюро Хмельницького обкому КПУ від 29 червня 1977 року „Про заходи по виконанню постанови ЦК КПРС від 23 травня 1977 р. „Про заходи по дальшому підвищенню політичної пильності радянських людей“

1 червня 1978 р.
Таємно

Виконуючи постанову бюро обкому Компартії України від 29 червня 1977 року, редакція обласної газети „Радянське Поділля“ значно посилила увагу до питань підвищення політичної пильності радянських людей.

На сторінках газети систематично друкуються матеріали, які викривають ворожу ідеологію, зокрема український буржуазний націоналізм, міжнародний сіонізм і клерикалізм. Такі матеріали публікуються під рубриками „Два світи — два способи життя“ та інші. Серед публікацій цієї тематики можна, зокрема, відзначити такі, як „Долари, долари, долари“ — розповідь маляра Славутської міжколгоспної ради комунальних підприємств, „Альянс запроданців“ — про співробітництво українських буржуазних націоналістів і сіоністів, „На припоні у злочину“ та „Каяття безбатченка“ — про зрадницьку діяльність націоналістів І. Кисловського та В. Романюка, які втекли за кордон, „Ошукані душі“ — про методи обману людей, до яких вдаються сіоністи, „Не забулося, пані Монето“ — памфлет, що викриває українських націоналістів як лютих ворогів народу, „Отак гостювалося в Америці“ та інші.

Газета розповідає про плодотворну діяльність органів державної безпеки, радянських прикордонників. Цьому, зокрема, були присвячені стаття начальника облуправління КДБ М. Гончарка „Щит і меч Вітчизни“ (12 грудня 1977 р.), добірках матеріалів до Дня прикордонників (28 травня 1978 року).

Значне місце відводиться на сторінках газети військово-політичному вихованню трудящих. Систематично подаються сторінки „Подвиг“, виступи учасників Великої Вітчизняної війни, розповіді про службу наших земляків в рядах Радянської Армії. Цій тематиці присвячено близько 100 різних публікацій. Видрукувано статті облвійськкома Б. Крюка „Завжди на варті“, начальника політвідділу облвійськкомату М. Шелковникова „В. І. Ленін про захист соціалістичної Вітчизни“, генерал-лейтенанта М. Дьоміна „Попереду були комуністи“, командуючого Прикарпатським військовим округом тов. Варенникова „Юнаки готуються до призову“. Велике виховне значення мають виступи ветеранів 18-ї армії, обмін думками про книги товариша Л. І. Брежнєва „Мала земля“ і „Відродження“. У зв’язку з 60-річчям Радянських Збройних Сил газета вела рубрику „Армія Радянська — армія народна.“

Справі патріотичного виховання добре слугують матеріали, що друкуються під рубрикою „Наш радянський спосіб життя.“ Такі публікації, як „Гуманізм комуністичного світогляду“, „Ми — радянський народ“, „Хроніка нашої сім’ї“, „Є у місті читай-палац“, „Понінка робітнича“ та інші, виховують у читачів гордість за свою Батьківщину,

прагнення множити її могутність. Важливу роль відіграли звернені до молоді групові виступи учасників різних етапів соціалістичного будівництва в нашій країні, об'єднані рубрикою „Революційний тримаємо крок".

Піднесенню почуття громадянської гідності, пильності вчать матеріали, присвячені Радянській Конституції.

Редакцією розроблені заходи, які мають на меті забезпечити і надалі широке висвітлення проблем, пов'язаних з піднесенням пильності, вихованням у радянських людей патріотичних і інтернаціональних почуттів.

Редактор С. Хмиз

ДАХм.О. — Ф. П-487, оп. 28, спр. 45. — Арк. 85-86. Оригінал. Машинопис.

№ 195

Доповідна записка секретаря Хмельницького обкому КПУ Т. Лісового в ЦК КПУ про виконання постанови ЦК КПУ „Про організацію виконання постанови ЦК КПРС „Про заходи щодо подальшого викриття реакційної суті міжнародного сіонізму і антирадянської сіоністської пропаганди"

27 березня 1979 р.

Совершенно секретно

На выполнения указанного постановления ЦК Компартии Украины обком партии в апреле 1979 года разработал рабочий план, который был направлен во все партийные комитеты области.

При Хмельницком, Каменец-Подольском, Шепетовском, Славутском горкомах, Изяславском и Полонском райкомах партии созданы координационные комиссии по борьбе против буржуазной, буржуазно-националистической, сионистской и религиозной пропаганды. На их заседаниях периодически рассматриваются отчёты первичных партийных организаций о проводимой работе по этому вопросу, принимаются рекомендации по её дальнейшему улучшению.

При внештатных лекторских группах партийных комитетов созданы секции по критике буржуазной, в том числе сионистской идеологии и пропаганды. В их составе 50 человек из числа партийных и советских работников, преподавателей вузов области. В 1979 году по данной тематике силами штатных и внештатных лекторов прочитано 734 лекции. Из числа членов научно-методического совета по пропаганде пролетарского интернационализма областной организации общества „Знание" выделено группу из 8 человек, специализирующуюся по критике идеологии и практики международного сионизма и занимающуюся решением практических вопросов, связанных с данным направлением лекционной пропаганды. Общественными лекторами в 1979 году прочитано 812 лекций по этой тематике.

В области на протяжении 3 лет функционирует областной семинар лекторов по проблемам борьбы против идеологии антикоммунизма и антисоветизма. За этот период

проведено 6 семинарных занятий, на которых прошли подготовку и переподготовку более 800 внештатных лекторов партийных комитетов и первичных организаций общества „Знание.“ 8 лекторов повышают свои знания на постоянно действующих республиканских семинарах. В помощь лекторам, докладчикам, пропагандистам отдел пропаганды и агитации обкома партии в 1979 году разработал и направил материалы „Реакционная сущность идеологии и политики международного сионизма“.

Разоблачение сущности современного сионизма занимают определённое место в выступлениях лекторов, политинформаторов, специализирующихся по проблемам внешней политики КПСС и международного положения, в публикациях газет, в передачах радио. В лекциях, политинформациях широко совещается углубление социального расслоения, рост экономических и политических противоречий израильского общества, усиление борьбы трудящих во главе с компартией Израиля за свои права, против реакционного внутреннего и внешнего курса правящих кругов этой страны.

В 1979 году на страницах областной газеты „Радянське Поділля“ было напечатано 5 материалов, в том числе: „Біла книга“ про права людини“, „Одним миром мазані“, „Ось така вона Америка“, раскрывающих подрывную деятельность международного сионизма против нашей страны, драматизм судеб тех, кто поддался влиянию сионистской пропаганды. В редакциях областных, горрайонных и районных газет проведена специализация журналистов, выступающих по критике сионизма.

В Славутском, Дунаевецком, Волочисском и других районах систематически проводятся тематические вечера, устные журналы, кинолектории, посвящённые разоблачению идеологических диверсий империализма, связи сионизма с украинским буржуазным национализмом, иудаизмом.

Славутский горисполком постоянно контролирует деятельность местной синагоги, анализирует содержание проповедей раввина. С целью ограничения влияния международного сионизма на верующих этой общины им разрешено придерживаться некоторых культовых атрибутов.

Первичные партийные организации, трудовые коллективы городов Хмельницкого, Каменец-Подольского, райцентров области, где проживает еврейское население, проводят определённую работу с гражданами, изъявившими желание выехать из СССР. Однако, не везде она оказывается эффективной, своевременной, вследствие чего в 1979 году из области выехало 97 человек.

Обком, горкомы и райкомы партии, руководствуясь постановлением ЦК Компартии Украины, продолжают работу по усилению борьбы против идеологии и практики международного сионизма. В этой работе используется опыт других партийных комитетов, постоянно осуществляется контроль за деятельностью общественных организаций на этом направлении.

Секретарь обкома Компартии Украины Т. Лисовой

ДАХм О. — Ф. П-487, оп. 31, спр. 94. — Арк. 33 — 35. Оригінал. Машинопис.

№ 196
Інформаційний лист відділу пропаганди і агітації ЦК КПУ Хмельницькому обкому про підготовку з'їзду ЄХБ

4 лютого 1980 р.
Секретно

С согласия Совета по делам религий при Совете Министров СССР Всесоюзным советом евангельских христиан-баптистов начата подготовка к съезду ЕХБ, который состоится в декабре 1979 года.

Предусматривается провести в сентябре-октябре общие собрания в объединениях, входящих в союз, для избрания представителей на областные и республиканские совещания. На Украине такое совещание представителей областей состоится в ноябре 1979 года.

Подготовку к съезду, как свидетельствуют факты, экстремистки настроенные служители культа попытаются использовать для разжигания у верующих недовольства политикой Советского государства в отношении лояльных пресвитеров и их помощников, избрания фанатиков, исключения из союза баптистов пятидесятников, возбуждения у них стремления к обособлению и автономии.

На собраниях и совещаниях возможны попытки распространения религиозной литературы и клеветнических измышлений зарубежных религиозных центров о притеснении верующих в нашей стране, выдвижение к местным органам власти необоснованных требований о строительстве, расширении и приобретении новых культов зданий.

В связи с вышеизложенным рекомендуем:

— активизировать научно-атеистическую работу, особенно в населенных пунктах, в которых действуют религиозные объединения, улучшить информирование населения о положении церкви, деятельности различных религиозных объединений в нашей стране, по вопросам законодательства о культах, решительно разоблачать фальсификации буржуазной пропаганды, зарубежных религиозных центров о якобы имеющих место нарушениях прав и свобод граждан нашей страны;

— поручить аппаратам уполномоченных Совета по делам религий по областям, комиссиям содействия по контролю за соблюдением законодательства о религиозных культах глубоко проанализировать обстановку в общинах ЕХБ, провести соответствующую работу, обеспечивающую избрание представителей совещаний и делегатов съезда из числа наиболее лояльных служителей культа и верующих;

— местным Советам народных депутатов, аппаратам Уполномоченных Совета по делам религий при Совете Министров УССР по областям усилить контроль за соблюдением законодательства о религиозных культах, не допускать противозаконных сборищ верующих незарегистрированных объединений, миссионерства и экстремизма;

— о возможных фактах экстремистских проявлений со стороны служителей культа, миссионерств, верующих фанатиков во время подготовки и проведения собраний и совещаний оперативно информировать отдел пропаганды и агитации ЦК Компартии Украины.

Отдел пропаганды и агитации ЦК Компартии Украины

ДАХм.О. — Ф. П-487. оп. 29, спр. 81. Арк. 42–43. Оригінал. Машинопис.

№ 197

Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“

17 квітня 1991 р.

Вводиться в дію Постановою ВР N 963-XII (963-12) від 17.04.91, ВВР, 1991, N 22, ст.263.

Із змінами, внесеними згідно із Законами N 2353-XII (2353-12) від 15.05.92, ВВР, 1992, N 32, ст.456 N 2803-XII (2803-12) від 19.11.92, ВВР, 1993, N 2, ст. 9.

У найменуванні і тексті Закону слова „Української РСР“, „УРСР“ та „Радою Міністрів УРСР“ замінено відповідно словами „України“ та „Кабінетом Міністрів України“ згідно із Законом N 2353-XII (2353-12) від 15.05.92.

Після 1917 року, в період громадянської війни і наступні десятиріччя на землі України пролилося багато людської крові. Мільйони безвинних людей на підставі антигуманних і антидемократичних законів та внаслідок прямого беззаконня і свавілля зазнали переслідувань за свою політичну діяльність, висловлювання та релігійні переконання. Особливо тяжкою спадщиною минулого є масові репресії, які чинились сталінським режимом та його провідниками в республіці. При судових і позасудових розправах грубо нехтувались норми Конституції, покликані охороняти права і свободи громадян, елементарні норми судочинства. Відмічаючи, що частину осіб, репресованих у 30-40-х і на початку 50-х років, уже поновлено в правах на підставі законодавства Союзу РСР, Верховна Рада України вважає, що реабілітація жертв політичних репресій повинна охоплювати увесь період після 1917 року до моменту набрання чинності цим Законом і поширюватись на осіб, необгрунтовано засуджених за цей час судами України або респресованих на території республіки іншими державними органами в будь-якій формі, включаючи позбавлення життя або волі, переселення в примусовому порядку, вислання і заслання за межі республіки, позбавлення громадянства, примусове поміщення до лікувальних закладів, позбавлення чи обмеження інших громадянських прав або свобод з мотивів політичного, соціального, класового, національного і релігійного характеру.

Верховна Рада України засуджує репресії і відмежовується від терористичних методів керівництва суспільством, висловлює співчуття жертвам необ´рунтованих репресій, їх рідним і близьким, проголошує намір неухильно добиватись відновлення справедливості, усунення наслідків свавілля і порушень громадянських прав, прагне забезпечити посильну на цей час компенсацію матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними репресіями, реабілітованим та їх сім’ям, та гарантує народу України, що подібне ніколи не повториться, що права людини і законність будуть свято додержуватись.

Цим Законом ліквідуються наслідки беззаконня, допущені з політичних мотивів до громадян України, поновлюються їх права, встановлюються компенсація за незаконні репресії та пільги реабілітованим.

Стаття 1. Вважати реабілітованими осіб, які з політичних мотивів були необ´рунтовано засуджені судами або піддані репресіям позасудовими органами, в

тому числі „двійками“, „трійками“, особливими нарадами і в будь-якому іншому позасудовому порядку, за вчинення на території України діянь, кваліфікованих як контрреволюційні злочини за кримінальним законодавством України до набрання чинності Законом СРСР „Про кримінальну відповідальність за державні злочини“ від 25 грудня 1958 року, за винятком осіб, зазначених у статті 2 цього Закону.

Визнати реабілітованими також громадян, засуджених за:

— антирадянську агітацію і пропаганду за статтею 7 Закону СРСР „Про кримінальну відповідальність за державні злочини“ від 25 грудня 1958 року і статтею 62 Кримінального кодексу Української РСР (2001-05, 2002-05) в редакціях до прийняття Закону Української РСР від 28 жовтня 1989 року „Про затвердження Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 14 квітня 1989 року „Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР“;

— поширення завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, тобто за статтею 187-1 Кримінального кодексу Української РСР;

— порушення законів про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, посягання на особу та права громадян під приводом справляння релігійних обрядів, якщо вчинені дії не були поєднані з заподіянням шкоди здоров'ю громадян чи статевою розпустою.

Дія цієї статті поширюється на осіб, громадян України, які постійно проживали в Україні і яких з різних причин було переміщено за межі колишнього Радянського Союзу, необ´рунтовано засуджено військовими трибуналами, Верховним Судом Союзу РСР чи піддано репресіям позасудовими органами. (Статтю 1 доповнено частиною третьою згідно із Законом N 2353-12 від 15.05.92). Підлягають реабілітації також особи, щодо яких з політичних мотивів застосовано примусові заходи медичного характеру.

Стаття 2. Реабілітації не підлягають особи, щодо яких у матеріалах кримінальних справ є сукупність доказів, які підтверджують об´рунтованість притягнення їх до відповідальності за:

— зраду батьківщини, шпигунство, диверсії, шкідництво, саботаж, терористичні акти;

— злочини проти людства і людяності, каральні акції щодо мирного населення, вбивства, мордування громадян і пособництво в цьому окупантам у період Великої Вітчизняної війни;

— збройні вторгнення на територію України, організацію збройних формувань, які чинили вбивства, розбої, грабежі й інші насильства, та особисту участь у вчиненні цих злочинів. Не підлягають реабілітації також особи, засуджені за злочини проти правосуддя, пов'язані з застосуванням репресій, навіть якщо вони самі згодом зазнали репресій.

Стаття 3. Реабілітувати всіх громадян, засланих і висланих з постійного місця проживання та позбавлених майна за рішенням органів державної влади і управління з політичних, соціальних, національних, релігійних та інших мотивів під приводом боротьби з куркульством, противниками колективізації, так званими бандопособниками та їх сім'ями.

Стаття 4. Поновити реабілітованих в усіх громадянських правах, у тому числі в праві проживання в населених пунктах і місцевостях, в яких вони постійно проживали до репресій, поширивши це право на членів їх сімей. Визнати недійсними пов'язані з

застосуванням репресій рішення про позбавлення державних нагород, учених ступенів, військових, спеціальних і почесних звань, пенсій та інших прав. За бажанням реабілітованого або його родичів у разі смерті реабілітованого повідомлення про реабілітацію має бути безкоштовно опубліковано в пресі чи іншим способом доведено до відома громадськості за місцем роботи або проживання реабілітованого.

Стаття 5. Встановити для осіб, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі або примусового поміщення у лікувальні заклади і згодом реабілітовані відповідно до статті 1 цього Закону, грошову компенсацію у розмірі однієї мінімальної заробітної плати за кожний місяць позбавлення волі, але не більш як 75 мінімальних заробітних плат. Одноразово як грошова компенсація реабілітованій особі виплачується до 15 мінімальних заробітних плат, а решта належних грошей — протягом наступних п'яти років. У разі можливості, на вимогу реабілітованого, вся нарахована грошова компенсація може бути виплачена одноразово. Виплата компенсації спадкоємцям не провадиться, крім випадків, коли компенсація була нарахована, але не отримана реабілітованим. (Частина перша статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2353-12 від 15.05.92, в редакції Закону N 2803-12 від 19.11.92). Вилучені будівлі та інше майно по можливості (якщо будинок незайнятий, а майно збереглося) повертаються реабілітованому або його спадкоємцям натурою. При відсутності такої можливості заявнику відшкодовується вартість будівель та майна. Не підлягають поверненню (компенсації) будівлі та інше майно, що було націоналізовано (муніципалізовано) на підставі відповідних нормативних актів. Заяви про компенсацію та повернення майна подаються не пізніше трьох років з моменту набрання чинності цим Законом або з дня одержання особою довідки про реабілітацію згідно з цим Законом. Порядок виплати компенсації, повернення майна або вішкодування його вартості реабілітованим регулюється Положенням, затверджуваним Кабінетом Міністрів України.

Стаття 6. Реабілітованим громадянам відповідно до статті 1 цього Закону час тримання під вартою, відбування покарання в місцях позбавлення волі, заслання або перебування на примусовому лікуванні зараховується у потрійному розмірі в стаж роботи для призначення трудових пенсій. Реабілітованим громадянам, які потребують поліпшення житлових умов, надається право на першочергове одержання житла. В разі смерті реабілітованої особи це право зберігається за одним з подружжя, якщо вони не створили нову сім'ю, а також за батьками і дітьми, які проживали спільно до арешту і у зв'язку з застосуванням репресій втратили право на займане жиле приміщення та потребують поліпшення житлових умов. Реабілітовані особи, які проживають у сільській місцевості, мають право на одержання безпроцентної позики та першочергове забезпечення будівельними матеріалами для будівництва житла.

Якщо реабілітована особа згідно з статтею 1 цього Закону стала інвалідом внаслідок репресій або є пенсіонером, їй надається також право на: — одержання пільгових путівок для санаторно-курортного лікування та відпочинку;

— безплатне забезпечення автомобілем класу ЗАЗ-968М при наявності відповідних медичних показників;

— безплатний проїзд всіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі) та на автомобільному транспорті загального користування (за винятком таксі) в сільській місцевості в межах адміністративного району;

— зниження оплати жилої площі та комунальних послуг на 50 процентів в межах норм, передбачених чинним законодавством;

— позачергове надання медичної допомоги і 50-процентне зниження вартості ліків за рецептом;

— переважне право на вступ до садівницьких товариств, першочергове право на вступ до житлово-будівельних кооперативів;

— першочергове встановлення телефону. Особи, реабілітовані відповідно до цього Закону, мають право на безплатну консультацію адвокатів з питань, пов'язаних з реабілітацією. Реабілітованим, які мають право на передбачені цим Законом пільги, видається посвідчення єдиного зразка, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Видача цього посвідчення проводиться за місцем проживання виконавчими комітетами відповідних місцевих Рад народних депутатів. Чинність статей 4, 5 та 6 цього Закону поширюється на жертви політичних репресій, що були реабілітовані до прийняття цього Закону.

Стаття 7. Встановити такий порядок застосування статей 1 і 2 цього Закону. Органи прокуратури у взаємодії з органами державної безпеки проводять перевірки та складають відповідні висновки щодо всіх кримінальних справ, зазначених у статтях 1 і 2 цього Закону, рішення по яких не були скасовані до моменту його прийняття. На реабілітованих осіб органи прокуратури видають відповідні довідки. При наявності підстав для визнання особи такою, що згідно з статтею 2 цього Закону не підлягає реабілітації, прокурор надсилає справу з висновком: щодо засуджених судами — до тих же судів, які виносили останнє судове рішення. Справи, по яких вироки, ухвали, постанови було винесено ліквідованими або розформованими судами, а також військовими трибуналами щодо цивільних осіб, передаються на розгляд тих судів, до підсудності яких ці справи віднесено чинним законодавством. Територіальна підсудність справи визначається за місцем винесення останнього судового рішення; щодо підданих покаранню за рішенням позасудових органів — до Верховного Суду України, обласних та Київського міського судів, військових трибуналів округів, Чорноморського флоту, на території яких застосовувались репресії.

Внаслідок розгляду справи суд може прийняти одне з таких рішень:

— визнати, що особу обгрунтовано засуджено або піддано покаранню позасудовим органом і на неї не поширюється дія статті 1 цього Закону;

— визнати, що особу необгрунтовано засуджено або піддано покаранню позасудовим органом і вона підлягає реабілітації згідно з статтею 1 цього Закону. При розгляді справи суд може також внести зміни до раніше винесених вироку, ухвали і постанови судів чи до рішення позасудових органів. Надати Верховному Суду України повноваження щодо перегляду в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами кримінальних справ, розглянутих Верховними Судами Української РСР, Союзу РСР, військовими трибуналами та позасудовими органами, в тому числі за межами територій колишнього Радянського Союзу, щодо осіб, які на момент застосування репресій були громадянами України. (Статтю 7 доповнено частиною сьомою згідно із Законом N 2353-12 від 15.05.92). Надати право судам поширювати дію статей 4-6 цього Закону на осіб, реабілітованих в загальному порядку, коли є підстави розглядати факт

притягнення їх до кримінальної відповідальності за статтями 58-1 та 80 Кримінального Кодексу Української РСР 1927 року як політичну репресію. (Статтю 7 доповнено частиною восьмою згідно із Законом N 2353-12 від 15.05.92).

Стаття 8. Особі, яку визнано судом чи військовим трибуналом такою, що не підлягає реабілітації, вручається копія ухвали (постанови), а в разі визнання необ´рунтовано засудженою або підданою покаранню за рішенням позасудового органу — довідка про реабілітацію. Ухвалу (постанову) суду чи військового трибуналу може бути опротестовано прокурором або головою відповідного суду чи оскаржено особою, якій відмовлено в реабілітації. Протести в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами розглядаються у звичайному порядку, передбаченому нормами Кримінально-процесуального кодексу України.

Стаття 9. Вирішення питань, пов'язаних з встановленням факту розкуркулювання, адміністративного виселення, з відшкодуванням матеріальних збитків, поновленням трудових, житлових, пенсійних та інших прав громадян, реабілітованих відповідно до цього Закону, покласти на обласні, міські і районні Ради народних депутатів. З цією метою Радам народних депутатів утворити штатні комісії, положення про які затверджується Кабінетом Міністрів України. За дорученням цих комісій органи внутрішніх справ встановлюють факти безпідставності заслання і вислання, направлення на спецпоселення, а також конфіскації і вилучення майна у зв'язку з необ´рунтованими репресіями і матеріали перевірки надсилають комісіям.

Голова Верховної Ради України Л. КРАВЧУК
м. Київ, 17 квітня 1991 року N 962-XII

Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні: Закон УРСР… 17 квітня. — 1991 р. // Відом. Верхов. Ради УРСР. — 1991. — №22. — С.571–575; Голос України. — 1991. — 8 трав. — С.3,6.

Упорядники:

В. Васильєв, кандидат історичних наук
Л. Місінкевич, кандидат історичних наук
Р. Подкур, кандидат історичних наук

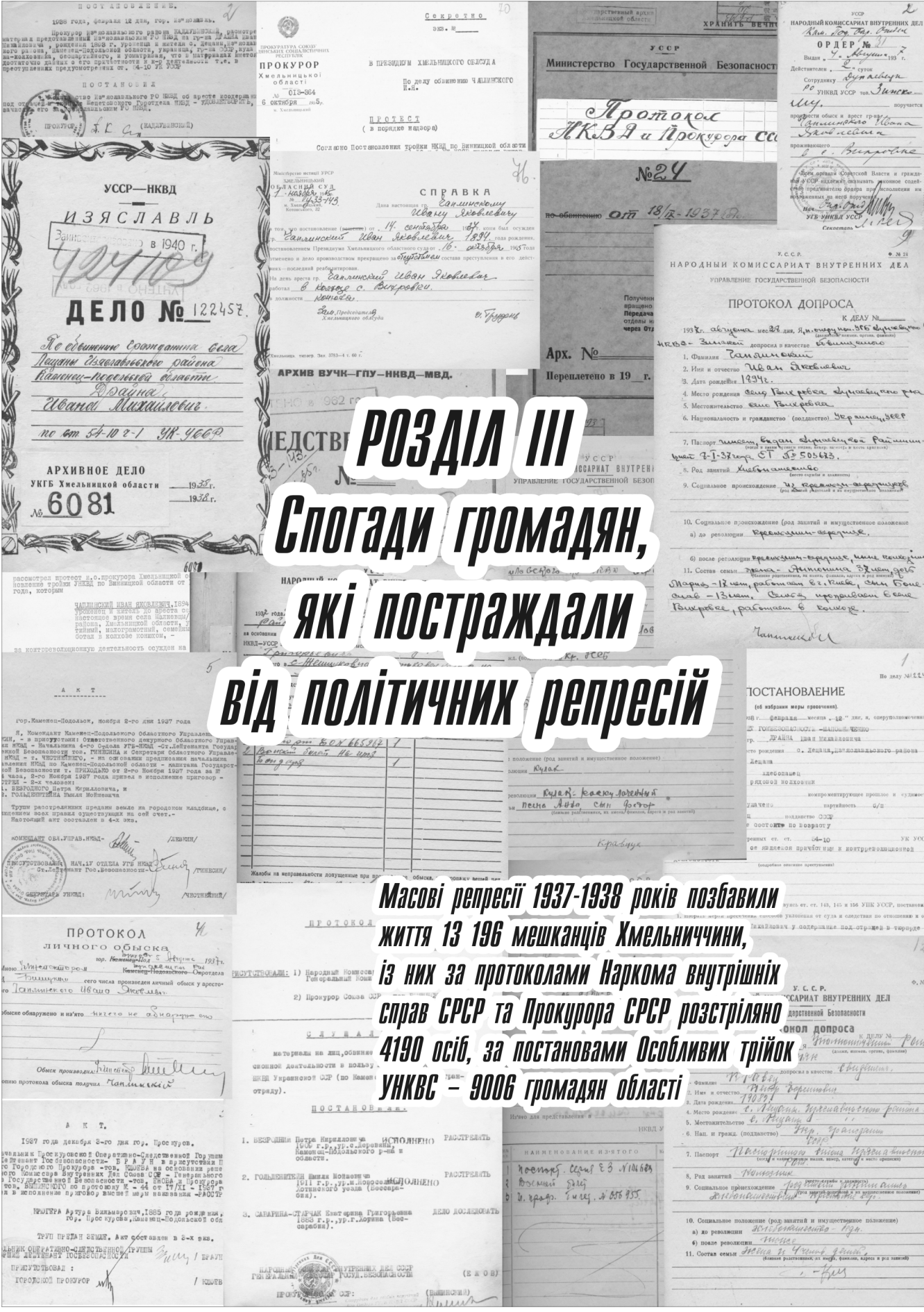

РОЗДІЛ ІІІ
Спогади громадян, які постраждали від політичних репресій

Масові репресії 1937-1938 років позбавили життя 13 196 мешканців Хмельниччини, із них за протоколами Наркома внутрішніх справ СРСР та Прокурора СРСР розстріляно 4190 осіб, за постановами Особливих трійок УНКВС – 9006 громадян області

Складнощі колективізації та хлібозаготівель підштовхували місцевих керівників до прохань на адресу республіканських структур виселити усіх, хто чинив опір політиці. С. Косіор 20 жовтня 1934 р. просив Л. Кагановича санкціонувати виселення за межі УСРР 500 сімей одноосібників, що не виконували встановлені плани хлібоздачі.

Рішення Кремля виявилося набагато радикальнішим. 9 грудня 1934 р. ЦК ВКП(б) надіслало до ЦК КП(б)У телеграму з вимогою організувати масштабну операцію переселення польського та німецького населення із західних областей УСРР.

23 січня 1935 року політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову „Про переселення з прикордонної смуги 8300 господарств у зв'язку з оборонними міркуваннями і про переселення в прикордонні райони 4 тисяч родин з кращих колгоспів Київської і Чернігівської областей".

Всього виселили 8329 сімей „ненадійного елементу" з прикордонних районів Київської і Вінницької областей у східні райони УРСР. З Київської області було переселено 5475 сімей, а з Вінницької — 2854 родини. З них за національною приналежністю: поляків — 2866 сімей та німців — 1903 сім'ї.

За матеріалами Центрального державного архіву громадських об'єднань України — Ф. 1, оп. 16, спр. 11. — Арк. 62-63, 241, 294. Державного архіву Російської Федерації — Ф. 5446, оп. 11, спр. 265. — Арк. 14

За постановою РНК СРСР від 28 квітня 1936 р. за №776-120 „Про виселення з УРСР і господарському облаштуванні в Карагандинській області Казахської АРСР 15 000 польських та німецьких господарств" розпочалася чергова масова депортація населення України, зокрема Поділля. Загалом з України до Казахстану виселили 69 283 особи.

Перший етап депортації польських сімей в Казахстан розпочався 20 травня і продовжувався до 10 червня 1936 р. Переселено 2047 сімей з 6 районів Поділля: Проскурівського — 249, Волочиського — 500, Шепетівського — 384, Славутського — 303, Березdівського — 273 та Плужненського — 374 польські сім'ї.

Наступна хвиля виселення передбачалася директивою Вінницького обкому КП(б)У від 19 липня 1936 р. У серпні — вересні 1936 р. з районів Вінницької області в Казахстан було депортовано 5233 польські сім'ї.

Опуб.: Сталинские депортации. 1928-1953. Состав. Н.Л. Поболь, П.Полян. — М.:МФД, 2005. — С. 69. За матеріалами державного архіву Вінницької області —Ф. П-136, оп. 3, спр. 371. — Арк. 4.

Протягом 1935-1936 рр. з Поділля організованим порядком було виселено щонайменше 11 634 польських та німецьких господарств. В результаті виселення з географічної карти зникли цілі населені пункти. Одна лише згадка залишилася про село Каєтанівку Великолазучинської сільської ради Базалійського району.

Опуб.: З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1997. — № 1/2. — С. 131.

Н. Медун

ТАТО ВІРИВ У СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Медун Павло Семенович народився 11 січня 1896 р. в с. Брикуля Гриціського (тепер Шепетівського) району, українець, малописьменний, колгоспник. Заарештований 1 лютого 1938 року. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 28 березня 1938 року засуджений до розстрілу. Вирок виконаний 14 квітня 1938 року. Реабілітований 23 липня 1960 року.

Коли б знати, за що така гірка доля випала нашій сім'ї! Дуже вже мало радості було у житті батьків, у моєму житті та моїх братів. А що горя зазнали ми, то словами не передати! Часто замислювалася над цим, прагнула збагнути причини наших поневірянь, принижень, злигоднів... І не можу їх дошукатися. Бо не бачу особистої вини тата і мами у тому, що коїлося з нами впродовж багатьох років. Адже були мої батьки людьми роботящими, приязними, доброзичливими, завжди готовими допомогти кожному, хто тільки цього потребував.

І тато, і мама з діда-прадіда селяни-хлібороби. Любили землю, трудилися на ній, як кажуть, до сьомого поту, аби врожаїлася вона хлібами і городиною. З родинних переказів знаю, що мій прапрадід по батьківській лінії — уродженець сусіднього села Хутір. Був кріпаком, славився як знаючий пасічник. І коли брикульський поміщик забажав завести власну пасіку, то виміняв у свого сусіда-пана мого прапрадіда на гончого пса. Очевидно, що виправдав умілий бджоляр панські сподівання, бо незабаром одержав прізвисько „медун", тобто людина, яка з медом знається. Пізніше це прізвисько й стало родинним прізвищем.

Прадід вже був вільним, господарював на клаптику власної землі. Він теж пасічникував, як і його син, а мій дід. І хоч працьовитими були прадід і дід, але жили бідно, ледь зводили кінці з кінцями. Покладали надії на краще життя після Жовтневої революції, коли з панського клину прирізали до дідової ділянки гарний шмат землі. Сім'я у діда була великою, і тому припало їй кілька паїв — наділяли ж бо кожну живу душу. А оскільки гарно трудилися, не лінувалися, то й господарство з року в рік ставало заможнішим. На кінець двадцятих років односельці вважали його багатим, а за тодішньою термінологією — „куркульським". Важко погодитися з такою оцінкою, бо хазяйнувала дідова сім'я власними силами, ніколи не використовувала найманої праці. Дід сам зрання до смеркання трудився у полі, на городі, на пасіці, по господарству і не давав спокою членам своєї сім'ї. Саме завдяки копіткій, аж до виснажливості праці й творилося оте відносне багатство. Відносне, бо жила дідова сім'я так само, як більшість селянських родин з середнім достатком.

Та на це не зважали колективізатори. Вони із незрозумілим завзяттям виконували сталінський наказ — якнайшвидше, будь-якою ціною загнати селян у колгоспи. Тепер ми добре знаємо приховувану раніше мету колективізації: робилося це для того, аби відчужувати селян від результатів їхньої праці. Іншими словами, безкарно грабувати.

І загрозу цим намірам, вірніше планам, тодішня влада бачила у заможних господарствах. Доброго хазяїна важко було примусити добровільно віддати працею нажите, обернутися у безправного поденника, ніж того, хто не міг дати раду своєму господарству, а внаслідок цього — злидарював. Почався тотальний наступ на всіх, хто не сприймав сталінських ідей колективізації. У числі інших у 1930 році розкуркулили (простіше сказати — пограбували) діда, Медуна Семена Івановича, посадили його у тюрму. Бабуню з сином і дочкою вислали на Урал.

Батька мого спочатку не чіпали. Він давно вже господарював самостійно. Ще в громадянську війну одружився на дівчині з бідної сім'ї. Як розповідала мені мама, її батьки беручкими були до роботи, багато зусиль докладали, щоб вибитися з нужди. Отож до праці була привчена змалку. І коли побралися з нашим батьком, то вдвох стали господарювати не гірше багатьох своїх земляків. Спочатку з допомогою рідні та сусідів зліпили хатину, комору і хлів під одним дахом. Гадали, що це тимчасові приміщення, але прожили у цій хаті усе своє життя. Збирали як на той час непогані врожаї на своєму наділі. Господарство їхнє вважалося середняцьким. Коли у селі створили колгосп, тато одним із перших вступив до нього. Очевидно, добре розумів, що коли не зробить цього, то може опинитися там, де вже перебували деякі його односельці, а в їх числі — батьківська сім'я.

Пам'ятаю, як плакала мама, коли тато вивів із стайні нашу сиву кобилу з лошам і погнав їх через дорогу на колгоспний двір. Тато, як міг, заспокоював маму:

— Не плач, так треба. Це ще не біда, якось проживемо і в колгоспі. Аби чогось гіршого не сталося.

Та батьківським сподіванням не судилося здійснитися. Вступ у колгосп не врятував нашу сім'ю від сваволі брикульських активістів. Тато ж мав необережність висловити вголос думку про зловживання сільських можновладців. Зрозуміло, що приязні у них він не нажив. Більше того, почалися різного роду нападки на батька. Тодішній голова колгоспу Роман Мартинюк якось на загальних зборах сказав:

— Павлу Медуну навіть череду пасти не можна дозволити, бо він куркульський син.

Не без сприяння того ж Мартинюка і йому подібних тата заарештувало райвідділення ДПУ, начебто „за контрреволюційну діяльність". Протримали в камері понад вісім місяців, тяжко знущалися. Зокрема, запихали його у камеру-скриньку, в якій не можна було сісти. І рівно стояти теж не було як, бо не пускала низька стеля. Усе добивалися, аби тато визнав, що він прихований контрреволюціонер. Із сльозами на очах згадував батько оті знущання.

Після цього тата ще шість разів заарештовували... І випускали, бо мав мужність відкидати абсурдні звинувачення, які йому пред'являли так звані правоохоронці. Особливо старався начальник райвідділу міліції Бердичівський, який намотував на голові у тата волосся на наган і виривав його, щоб змусити в'язня визнати свою „вину". Але нічого у нього не виходило. Батько вірив у справедливість і тому не допускав думки, що його засудять без вини. Одного разу з камери, у якій він сидів, зробивши підкоп, втекли троє в'язнів. Кликали з собою тата, але він відмовився:

— Мене й так випустять, бо я ні в чому не винний.

Дійсно, його випустили, а згодом знову заарештували. Знайшли причину, що,

мовляв, украв у колгоспі зерно. Насправді, у тому голодному 1933 році, коли ми вже пухли від недоїдання, мама зрізала на своєму ж городі трохи житнього колосся, щоб зварити хоч яку-небудь страву. Аж тут колгоспні правлінці... Навіть слухати не захотіли, що те колосся з нашого городу. Позичивши очі в Сірка, твердили: на колгоспному полі Павло вкрав. Засудили батька. Щоправда, з тюрми випустили достроково.

Брикульське начальство зустріло появу батька у селі з великим невдоволенням. Воно домоглося у районі, щоб йому видали „білий паспорт", щоб мав можливість виїхати за межі області. Але тато не погодився.

— Куди я поїду, — казав. — Ніхто і ніде мене не чекає, а тут залишаються дружина і діти.

За непокору батька знову заарештували. Засудили на три роки позбавлення волі. Відбувати це несправедливе покарання йому довелося у Хабаровському краї, де будував залізницю Волочаївка — Комсомольськ-на-Амурі. За хорошу роботу його звільнили достроково, і він у 1937 році повернувся додому.

Тепер вже знаємо: даремно тато повірив тим, хто запевняв його, що він сумлінною працею заслужив бути вільним громадянином. Що відтепер до нього ніхто не матиме жодних претензій. У рідному селі ставлення до батька мало що змінилося, хоч поводився обережно. У колгоспі працював, можна сказати, по-ударному. Та недоброзичливці, як з'ясувалося пізніше, у спокої нашу сім'ю не залишили. Тільки рік пробув дома батько. А в середині лютого 1938 року його знову заарештували. Добре пам'ятаю, як це було. Ввалилися енкавеесівці у хату перед світанком, розбудивши усіх нас. Тата якраз дома не було — поніс у млин мішок жита змолоти. Мама лежала у ліжку хвора. Енкавеесівець наставив на неї наган і зажадав, щоб сказала, де зброя, яку нібито мав батько. Другий енкавеесівець поїхав до млина за батьком.

Ордера на арешт і обшук вони не мали, але продовжували нишпорити у хаті.

Що можна було сховати і, відповідно, знайти у нашій хатині? У ній тільки й того, що піч та нари біля неї, які ми називали поликом, мисник з начинням, дерев'яне ліжко, довгий дерев'яний стілець і саморобна канапа, яку батько купив при розпродажу дідового майна (вона й тепер є у маминій хаті, зберігається як сімейна реліквія тих нелегких часів). На стінах висіли образи та фотографії у дерев'яних рамках. Але енкавеесівці пильно оглядали, обмацували кожну річ, не полінувалися зазирнути у кожен горщик, глечик. Під підозру потрапив підвіконник, який нещодавно замінив старий, що зовсім був спорохнявів. Схованки під ним не виявилося. Доскіпливо переглядали мої і братові підручники, зошити, гортаючи сторінку за сторінкою.

Обшукали нашу комірчину, хлівець, але не знайшли ні зброї, ні чогось такого, що можна було б поставити у вину батькові. Аж тут привели з млина тата. Енкавеесівець не сказав, а крикнув:

— Ви арештовані!

— За віщо? — здивовано і з нотками образи запитав батько.

На запитання енкавеесівець не знайшов за потрібне відповісти. Натомість наказав нам, старшим дітям, тобто мені і брату Анатолію, йти до школи. Попрощатися з батьком не дали. Більше ми його не бачили.

Спочатку тримали тата у Грицівському райвідділі НКВС, а потім перевезли у Шепетівку. Звинувачували його, як дізналася зовсім недавно, у куркульському походженні. У тому, що в 1930 році приєднався до контрреволюційної групи, яка начебто існувала у селі Брикулі і ставила за мету зірвати колективізацію у нашій місцевості, виступала проти виконання планів хлібозаготівель, інших заходів місцевої влади. Окрім того, намагалися довести, що він прагнув підірвати трудову дисципліну в колгоспі, поширював чутки про близьку війну, у якій СРСР мав бути знищений. Абсурдність цих звинувачень, безперечно, була зрозуміла слідчим, бо ж не могли вони не знати, що ніякої контрреволюційної групи у Брикулі не існувало, що це не що інше, як їхня власна вигадка. У колгоспі ж батько трудився сумлінно, не відмовлявся навіть від найневигідніших нарядів, добре розуміючи, що невчасно чи неякісно виконана робота завдасть йому немалих клопотів. Що ж до поширення чуток, то це теж наклеп, плід хворобливої уяви енкавеесівців. Тато, мовчазний за характером, після повернення з тюрми прямо-таки замкнувся у собі, ні з ким, навіть з найближчоюріднею, не ділився власними думками, особливо з таких слизьких тем, як політичні.

Та хіба можна було сподіватися на об'єктивність чиновників розстрільних справ?! Вони ж прагнули не до справедливості, достовірності вини заарештованих, а дбали насамперед про особисту кар'єру і особисте благополуччя, з підкресленою старанністю виконуючи нелюдяні, бузувірські накази, що надходили з Москви та Києва. Застосовуючи психологічний тиск, фізичні тортури, безсовісні слідчі, очевидно, зуміли зламати батькову волю і вирвати у нього підпис під протоколом, у якому він начебто визнав свою вину перед радянською владою. 28 березня 1938 року так звана справа Медуна П.С. розглядалася трійкою при управлінні НКВС у Кам'янець-Подільській області, яка складалася з начальника управління НКВС, прокурора області та першого секретаря обкому партії. Ота клята трійка й винесла батькові „найвищу міру покарання". Через сімнадцять днів після цього тата було розстріляно і таємно поховано у братській могилі на кам'янець-подільському міському цвинтарі.

Батька вже не було серед живих, а мама, цього не знаючи, їздила у Шепетівку, добивалася побачення з ним, хотіла передати йому вузлика з одягом та їжею. Тюремники передачі приймали, а побачення не дозволяли, щоразу посилалися на якусь причину. Найчастіше на те, що, мовляв, ще не закінчене слідство, а тому ніякі зв'язки з арештованим не дозволяються. Одного разу мама взяла мене з собою. І досі пам'ятаю, як з ієзуїтським смішком тюремники казали нам: „Медун у нас є, але його нема". Тільки натішившись маминими сльозами, один із них процідив крізь зуби: „Шукайте в заводській тюрмі".

Пішли до цукрового заводу, окремі приміщення якого були перетворені на камери. Жахлива картина відкрилася переді мною. В заводському клубі грав духовий оркестр, а навколо будинку були льохи, в яких утримували арештованих. Якраз настав час виводити в'язнів до туалету. З льохів валила пара, як дим із заводської труби, хоч на календарі був травень. Можна уявити собі, скільки було в кожному льосі арештованих! Серед в'язнів я впізнала односельчанина Івана Івановича Мельниченка. Про батька нічого не дізналися, передачі йому не прийняли. Його, як з'ясувалося пізніше, було скатовано два місяці перед тим, але нам казали, що він ще є.

Так нам брехали довго. Навіть після того, коли батька постановою президії Хмельницького обласного суду від 23 липня 1960 року було посмертно реабілітовано. В числі інших документів 5 серпня 1960 року нам видали свідоцтво про смерть, в якому зазначалося, що Медун Петро Семенович помер від паралічу серця 23 червня 1943 року. Думаю, ну навіщо ж було обманювати нас? Адже не могла людина, яка заповнювала офіційний бланк, не знати, що життя Медуна П.С. завершилося на п'ять років раніше. І не через серцеву хворобу, а від енкавеесівської кулі.

Тільки минулого року стала відома нам дійсна дата загибелі батька, місце його поховання, і ми, нарешті, змогли покласти квіти на дорогу могилу.

Важкою була наша доля після арешту батька. З сім'ї „ворога народу" місцеві можновладці знущалися, як тільки хотіли. Сторонилися нас і односельці. Навіть близькі родичі не хотіли з нами знатися. Найбільше дісталося старшому брату. Де тільки Анатолій не влаштовувався на навчання чи роботу, його невдовзі виганяли як сина „ворога народу". Поїхав аж у Мурманськ, поступив на навчання у тамтешнє педагогічне училище. Але й там його знайшли. Якось підійшов до брата секретар училища і шепнув на вухо: „Медун, убегай отсюда, сегодня тебя должны арестовать как сына „врага народа", чтобы ты потерпел позор за своего отца". Брат прислухався до поради доброї людини і накивав п'ятами з Кольського півострова. Їхав, не маючи й копійки у кишені. Додому не повернувся, вештався по Радянському Союзу. Тільки у 1942 році прибився, нарешті, у Брикулю. Майже одразу подався у партизани. Вся наша сім'я допомагала партизанському загону.

Вже після війни до нас приїхали партизани — бойові побратими брата по зброї. Дякували нам за допомогу у скрутний час. Після цього вже ніхто нас не чіпав, не дорікав за тата. Треба сказати, що від батька ми ніколи не відмовлялися, бо знали, що він чесна, порядна людина. Тепер раді, що правда перемогла. Жаль тільки, що мама не дожила до цього часу.

Виростила нас мама працьовитими людьми. Ми допомагали один одному. І зараз живемо дружно. Брат Анатолій якось сказав: „Нас пісня здружила, бо мама завжди співала, виплакуючи у піснях свою недолю". Щоправда, вже немає з нами старшого брата. Коли зберемося, згадаємо його добрим словом, співаємо пісень, яких навчила нас мама, і тих, які привозив батько з тюрем.

М. М. Івчук

У ЖОРНАХ ЖОРСТОКОГО ЧАСУ

Бабак Маркіян Михайлович народився у 1883 р. у смт Гриців Шепетівського району, українець, малописьменний, селянин-одноосібник. Репресований у 1937 році. Ув'язнення відбував на Соловках, на будівництві Біломоро-Балтійського каналу. А потім — Якутія, Хабаровський край, де будував залізницю, та колимські рудники з каторжною роботою у підземеллі і крижаною водою по груди. Передчасно завершився життєвий шлях Маркіяна Бабака у стражданнях і невиправданих муках. Реабілітований у 1991 році.

Давня сімейна рана не дає спокою, стукає в серце трагедія голоду і репресій. І хоч я вже на схилі літ, з підупалим здоров'ям, відчуваю душевну потребу повідати про те, як без вини впродовж багатьох років каралися мої батьки, яких мук зазнали ми, їхні діти.

Хай мою нехитру, але страшну історію прочитають юні, які тільки-но вступають у самостійне життя і про минуле знають лише з книг та доповідей людей старшого покоління. Гадаю, що з розумінням сприймуть мою розповідь і ті, хто жив в умовах тоталітарного режиму. Деякі з них, очевидно, й самі зазнали принижень і переслідувань з боку колишньої влади. Не зайве буде ознайомитися з цими рядками й тим, хто досі не може примиритися з втратою дохідних посад, сумує за відібраними пільгами, продовжує ратувати за повернення колишніх порядків. Їм теж, мабуть, варто було б задуматися, чому це з діда-прадіда хліборобські родини за свою любов до землі, до праці на ній так грубо зневажалися радянською владою, нищилися, підрубувалися під корінь?

Адже працелюбні, а через це й заможні селяни не були ворогами радянської влади. Наприклад, мій тато — Маркіян Михайлович Бабак — навіть мав перед нею певні заслуги. Солдат першої світової війни, він під впливом більшовицької агітації разом зі своїми однополчанами повернув зброю проти царя, а згодом був у колі тих, хто штурмував Зимовий палац. Мобілізувавшись і повернувшись у рідний Гриців, допомагав встановлювати радянську владу на місці.

Коли остаточно у нашому краї встановилася радянська влада, грицівська громада переділила між селянами земельні угіддя. Одержала землю і батькова сім'я. А була вона великою, то й наділ дістався їй більшим, ніж іншим.

А як у Грицеві організувався колгосп, вступити до нього батько відмовився, бо міцно стояв на землі. Був достаток, хоч і великою була сім'я (дітей тоді восьмеро вже нараховувалося). Казав тато: „Від добра добра не шукають!".

Одного осіннього дня 1932 року, коли вже все було на полі і городі зібране, обмолочене, заховане на зимове зберігання, а поле оброблене і засіяне, батька викликали до сільради. Там його зачинили під замок. В нашому дворі в цей час з'явилися на підводах комнезамівці, або, як вони себе гордо іменували, „червона мітла", для розкуркулювання і висилки. З розповіді мами і старших сестер знаю, що то було страшне видовище.

На третій день грабежу мали садовити нашу сім'ю на підводу, щоб відправити на станцію Шепетівка. Там уже стояли вагони, які повинні були везти розкуркулених селян з навколишніх сіл у якийсь далекий край. Під конвоєм привели батька. Він мав їхати разом із сім'єю.

Від жорстокого ставлення, переживання за малолітніх дітей не витримали нерви у мами, яка була тоді на восьмому місяці вагітності (через місяць судилося народитися мені). Знепритомнівши, вона звалилася посеред хати.

Чудом наша сім'я залишилася у селі, у власній хаті. Та невдовзі прийшла нова біда: голод. Бо ж усе їстівне забрали під час розкуркулювання.

А на нашому полі, яке забрав колгосп, уже тужавіло колосся. І тато, щоб врятувати решту дітей та їх матір, відважився нажати хоч трохи напівзрілих колосків. Глибокої ночі пішов на поле. Потім сушив колосся на черені, пом'яв у жорнах, зварив страву. Смерть трохи відступила. Відважився вдруге. Коли ніс нажате, його перейняв колгоспний сторож. Колоски відняв, а на батька доніс, що крав снопи з колгоспного поля.

За татом приїхали вночі. Судили його за горезвісним законом про „п'ять колосків". Не тільки присудили батька ув'язнити, а й конфіскувати майно, якого вже не було. Та ще стояли будівлі. Знову з'явилася „червона мітла". Розібрали клуню, хлів, шопу і половину хати, забрали сховані у сусіда жорна, яких не знайшли під час розкуркулювання. Та не було кого вже висилати, бо голі й голодні, спухлі від недоїдання, ми вмирали вдома.

Батькова дорога пролягла на Соловки. Як розповідав пізніше, будував бараки, валив ліс. Потім відправили його на будівництво Біломоро-Балтійського каналу.

Напровесні 1937 року несподівано з'явився батько. Худющий, без зубів, у тюремному одязі. Застав ще вісімнадцятирічну доньку Лукію, яка тяжко хворіла. Через два дні після батькового повернення Лукії не стало.

Як не тужив за Лукією батько, та довелося йому влаштовуватися з роботою, адже у хаті ще четверо ротів. Пішов у колгосп конюхом, бо над усе любив коней. У них знаходив відраду у своєму важкому житті. Але не довго працював. Його повернення не давало спокою колишнім комнезамівцям. Не зупинило їх страшне горе в сім'ї. Шукали привід, як Маркіяна позбутися. А тут і нагода трапилася — у колгоспі здохло двоє коней. Старший конюх, прагнучи уникнути відповідальності за недогляд, заявив, що то Бабак шкодить колгоспові — мстить за розкуркулення.

Заарештували батька знову вночі. Пам'ятаю, як якісь люди загрюкали у двері, розбудили усіх нас. Нишпорили по хаті, щось шукаючи. Потім наказали татові йти з ними і навіть не дали попрощатися з сім'єю, не дозволили взяти теплий одяг. А коли мама захотіла дати вузлик з білизною, один з енкавеесівців так штовхнув її прикладом у груди, що впала навзнак.

Засудили батька до ув'язнення, та ще й з конфіскацією майна. Але це майно було злиденне. То вивели все, що було у хліві, забрали частину матеріалу, який зібрали було для будівництва хати Ганні і Петру.

Батьків шлях проліг у далекі краї. Потім розповідав, що важко катували його в енкавеесівському підвалі, змушуючи зізнатися у ворожій до радянської влади діяльності, участі у якихось міфічних контрреволюційних організаціях. Причиняли

дверима пальці, били чимось важким по голові, кричали і тупали ногами, обзивали всілякими словами. А тоді склали якогось брехливого протокола і добивалися, щоб він його підписав. Не підписав. Але його залишили в спокої, бо ніколи їм було ним довго займатися. Чекали ж на слідство інші заарештовані, кількість яких усе зростала.

Згадував тато, що дуже важкою була дорога до Сибіру. В'язні вмирали від хвороб, які ніхто не лікував, від голоду і спраги, бо часто давали одну тюльку без хліба і води. Уже взимку дісталися до Якутії, звеліли розташовуватися у дикій безлюдній тайзі. Дали їм сокири і пили, наказали споруджувати собі бараки. Багато людей загинуло тоді від лютих морозів, що нерідко досягали 60-65 градусів. Було сядуть, розповідав батько, навколо багаття на короткий перепочинок, щоб заварити у котелках хвої на сніговій воді без солі і цукру (як засіб проти цинги), а з тридцяти чоловік встане лише половина. Решта так і залишиться сидіти. Мертвих не ховали, прикривали снігом у вічній мерзлоті. А коротким північним літом звірі, комашня доїдали тіла мертвих. Не залишалося ні хрестів, ні могил.

Натомість замість померлих в'язнів привозили нові партії „ворогів народу". Серед них ставало все більше інтелігентних людей. І хоч усі вони були в одноманітному тюремному одязі, багато з них виділялися своєю освіченістю і вихованістю, тактовністю і культурою поведінки. Деякі серед них знаходили ще сили навчати грамоти батька і таких, як він, селян.

Після Якутії був ще Хабаровський край, де будував залізницю, колимські рудники, де праця у підземеллі і воді покрутила батькові суглоби.

Вдома уже не чекали живого, бо ніхто з тих, кого забрали 1937 року, не повернувся з тюрем. Та весною 1941 року батько потрапив під амністію, але без права повернутися у рідні місця. Звільнених конвоїри супроводжували до кордонів України, розподіляли кому куди. Батькові випало їхати у племінний радгосп поблизу Білої Церкви на довічне проживання. І там попросився доглядати коней.

Як тільки одержали вісточку, що живий, зібралися у дорогу дві мої старші сестри, зять Петро і мама. Застали невпізнанно худого, постарілого, змученого, якого вже підгодовували молоком на фермі. Незабаром почалася війна. Одержав тато наказ гнати худобу на схід країни. За дніпровською переправою потрапив під бомбардування, дістав поранення. Добирався до Грицева узбіччями, з палицею у руках. Дістався дому наприкінці літа. Кульгавий, у рані вже завелися черв'яки. Зарослий, у лахмітті, обтягнутий шкірою скелет, беззубий старий чоловік — таким я побачила батька, бо мало що залишилося у моїй пам'яті.

Довго вдома не пробув. Фашисти спочатку погнали на каторгу до Німеччини мою шістнадцятирічну сестру Антоніну, а по якомусь часі — і батька. Обоє повернулися восени 1945 року. Знову працював батько їздовим, цього разу на пошті.

Все життя після війни тато відчував за собою незриме стеження, носив незаслужене тавро двічі судимого. Рідко коли у вузькому сімейному колі згадував про свої поневіряння у краях, далеких від рідних. Казав, що суворо наказували не розголошувати ті місця, де перебував у таборах. Про це дав підписку, скріплену відбитком пальця. І він боявся, що може знову опинитися за ґратами, якщо повідане ним донесеться до вух енкавеесівських нишпорок, яких немало було у нашому селищі.

Драма нашої сім'ї була драмою й кожного її члена. Передчасно завершився життєвий шлях моїх батьків. З усіх нас, дев'яти дітей, залишилося тільки двоє. Обоє інваліди і не можемо навіть зустрітися.

Перед смертю батько сказав нам: прийде час, діти, ви доживете, і хто винен у наших стражданнях, невиправданих муках — відповість за це. Рада, що такий час настав. Ганьбою затаврував наш народ тих, хто в ім'я ілюзорних, міфічних прожектів перебудови світу плюндрував рідну землю, нищив її кращих синів і дочок, обездолював мільйони чесних, ні в чому не винних людей.

А. Левков

НЕЗАГОЙНІ СЕРЦЯ РАНИ

Левков Андрій Миколайович, 1904 р. н., українець, малописьменний, селянин села Шрубків Меджибізького (нині Летичівського) району. У 1929 р. був розкуркулений, а в 1930-му р. — разом з сім'єю виселений у Пермську Північ. У лютому 1941 р. засуджений за проживання із підробленими документами на три роки позбавлення волі. З 1945 р. проживав у м. Львові. Реабілітований у 1990 р.

Йде мені вже дев'яносто другий рік. З висоти отієї кількості літ подумки окидаю поглядом своє життя, і щемінь охоплює серце. Скільки-то горя довелося зазнати! Хоч, зрозуміло, і світлі години траплялися, і щастя зрідка мені посміхалося.

Щастя мені принесла моя дружина-лебідонька. Пригадую, як зовсім несподівано впала мені в очі односельчанка Євдокія, яку знав ще з дитинства, але до того часу не виділяв з-поміж інших дівчат. Прикипів душею до неї, зачарований дівочою красою і ласкавим серцем. Відповіла вона мені взаємністю, і незабаром ми справили весілля. Любили одне одного, жили у злагоді, дружно переборювали труднощі, яких, на жаль, було немало на нашому сімейному шляху.

Та саме з одруження й почалися усі наші незгоди. Справа у тому, що подобалася Євдокія сільському парубкові Хомі Маріїну. Сватався він до моєї нареченої, але дістав гарбуза. Затаїв невдалий жених злобу на мене, на Євдокію, при найменшій нагоді намагався якомога більше напакостити нам. І треба сказати, це йому вдавалося часто, бо спирався на допомогу рідного брата Івана, який у нашому Шрубкові ходив у головних комнезамівцях. Сім'я їхня серед ледарюватих рахувалася, саме з цієї причини жили бідно. Мабуть, зовсім би злидарювали, якби не поїхав був їхній батько до

Америки на заробітки. Повернувся додому у 1925 році. На привезені гроші стягнув таке-сяке господарство. Старший син його на той час вже верховодив у селі.

Повели брати Маріїни атаку на мого тестя Василя Романовича Симоняку. Нашіптували йому про мене різні дурниці, підмовляли, щоб вигнав злиденного зятя з хати, розвів з дочкою. Казали, навіщо тобі, заможному хазяїну, приймак, який, мабуть, тільки й живе мрією заволодіти тестевим господарством.

На мою біду просторікування цих недоброзичливців сіяли в тестевому серці зерна недовіри до мене, розвивали ворожість до нашої молодої сім'ї. Допікало його те, що я, женившись, не забрав дружину до себе, а оселився у його хаті. Звісно, на це були причини: батьківська сім'я з семи чоловік жила у невеликій хатині, що була з маленької кімнати і ще меншої кухоньки. В тестя ж хата з трьох кімнат та двох кухонь. Та не був зі мною у ладах мій, нині покійний, тесть. Та ще й чорну душу мав. Що вже ми натерпілися від нього, те словами важко передати! Сварку зі мною, з Євдокією вчиняв чи не щодня. Дорікав мені, чим тільки міг. Дуже несправедлива це була людина, царство їй небесне!

Здавалося, що не мав підстав так неласкаво обходитися зі мною старий Симоняка. Хата була просторою, і ми його ні в чому не утискували. Я не ледарював, більш того, любив працювати, невибагливим був до одягу, взуття, їжі. Змалку ж був привчений до труднощів. Склалася так моя доля, що у трирічному віці залишився без матері. По якомусь часі батько одружився вдруге. На жаль, привів у хату жінку дуже черству, нелюдяну, яка миттєво закипала люттю, як тільки їй щось не було до вподоби. Багато лиха натерпівся я від неї. Не злічити випадків, коли пускала мачуха в хід кулаки, хапалася за палку чи ремінь і намагалася вцілити у найболючіші місця. До того ж ще й батькові щось накаже, вірніше, набреше, і той була добавить мені батогом або вуха накрутить. В школу мене не пустили, бо треба було то дітей няньчити, то корову або коні пасти. А коли відлучуся десь на хвилинку, щоб з однолітками погратися, то знову тріщать на мені штанці, пашить тіло нижче спини.

Ледве сповнилося одинадцять, як на мене звалилася вся основна робота по господарству. В 1915 році батька забрали у солдати, йшла ж тоді війна — Перша світова. Ото я корову і коня доглядав, з допомогою дядька орав, боронував, сіяв, косив... Нерідко у поле доводилося одному їхати, самотужки виконувати польові роботи. Пригадую, як, бувало, приїду на наш наділ, а борони сам зняти з воза не здужаю. Чекаю, поки хтось з дорослих поблизу не з'явиться. Прошу пособити зняти борону. Подякую йому і приступаю до роботи. А закінчивши боронувати ниву, знову чекаю на чиюсь допомогу, щоб підняти борону на віз.

Одружившись з Євдокією, планували своє житло спорудити. Будівництво хати вже було почали, але повністю завершити його не змогли не зі своєї волі. Атаки на мене з боку місцевих можновладців постійно посилювалися. Спочатку мене виключили з комсомолу. Привід знайшовся: у ті роки селян обкладали великими податками, часто навіть непосильними. А ми, активісти, тобто комуністи і комсомольці, зобов'язувалися партійними і радянськими органами забезпечувати належне виконання цього державного здирства. Сплату податків називаю так недарма. Бо хто не міг своєчасно внести податок або не мав чим платити, у того відбирали

силою все цінне, щоб компенсувати державі недоодержані прибутки. І, повинен сказати одверто, не завжди відібране діставалося державі, у багатьох випадках воно прилипало до брудних рук керівників типу Маріїна. Ми, молоді, знали про це, але змушені були мовчати, бо спробуй щось сказати про це комусь!

Так ось, у черговий раз податку не сплатила багатодітна сім'я, і голова сільради Іван Маріїн наказав мені конфіскувати у неї корову. Як же могла піднятися моя рука, щоб позбавити малюків по суті єдиного харчування — молока? Я відмовився навідріз, а Маріїну, виявляється, цього тільки й треба було. За його вимогою негайно зібрався осередок на збори. На них мене звинуватили в усіх смертних гріхах і виключили з членів комсомолу. Виключили як такого, що ухилявся від виконання статутних обов'язків, потурав класовим ворогам. Не більше і не менше — ніби п'ять голодних дитячих ротів несли загрозу радянському ладу!

А далі, як кажуть, пішло-поїхало. Повертаюся якось з поля і бачу дружину в сльозах. Виявляється, за наказом голови сільради забрали нашу корову через якусь надуману провину. Ще через якийсь час, коли довелося відлучитися у справах, дружину з двома малюками вигнали з недобудованої хати. Ще й пригрозили: повернетеся назад — ще не те буде!

Пробую з'ясувати причину такої кричущої несправедливості. Та де там! І слова сказати не дають, мовляв, нічого тут розмови розводити, бо це рішення сільської громади. Допитуюся, коли ж збиралася громада? Чому я про це не знав? „Не твоя це справа, — чую у відповідь, — коли треба було, тоді й збиралася!"

Про нашу біду стало відомо тітці Софії, вона й забрала нас до себе. Другого ж дня подався я в Проскурів, тодішній окружний центр, скаржитися на самочинні, несправедливі дії шрубківських правителів. Мене уважно вислухали і передали у сільраду розпорядження: Левкову усе повернути! Але той же Маріїн та тільки-но призначений головою сільради Логвин окружкомівський наказ зігнорували.

Багатьом односельцям не до душі було таке свавілля, хотіли вони відстояти справедливість. Тридцять чоловік поставили підписи під листом на мій захист. Цього разу з Проскурова для перевірки приїхав уповноважений окружвиконкому. Зрозуміло, що показав листа у сільраді. Ох і дісталося ж моїм захисникам після цього! Погрозами, залякуванням багатьох змусили відмовитись від підписів, тлумачили справу у вигідному активістам світлі. Уповноважений добре це розумів, але йому забракло рішучості відстояти правду. Прощаючись зі мною, він тільки мовив: „Тікай, хлопче, з села, бо тут тебе з'їдять!"

Довелося послухати мудрої поради, шукати порятунку у світах. Скуштував гіркого хліба спочатку в Одесі, а потім в Абхазії. На Кавказі, щоправда, згодом вдалося влаштуватися непогано. Працював на будові. Трудився добросовісно, здобув визнання у колективі. І через якийсь час навіть квартиру виділили — дали одну кімнату у комуналці. Думав сім'ю забрати до себе. А тут від тітки Софії лист. Писала, що дружина моя захворіла, просила приїхати. Відразу оформив відпустку і — додому. Та недовго пробув я з сім'єю. Наступного ж дня, як тільки стало відомо в сільраді, що Левков об'явився, прибіг Карпо Теслюк, один з підручних Маріїна: „Кличуть у сільраду". Серце віщувало, що добром ці відвідини не скінчаться. Але що мав робити?

У сільраді, як тільки переступив поріг, заарештували. Одразу ж відправили у Меджибіж, в міліцію. Там забрали документи і без будь-яких пояснень кинули у камеру. За ґратами провів дванадцять днів. Скупі звістки, що долітали з волі, були тривожніші одна одної: складають, мовляв, списки на виселення. Я цією проблемою не мучився — йшлося ж про людей заможних, а який з мене куркуль, коли всього добра, що на тобі, жінці та дітях? Сподівався, що в міліції в усьому розберуться, і я разом з сім'єю майну на Кавказ.

Мої сподіванки виявилися марними. Під охороною нас доставили на станцію Деражня. Там і зустрівся з Євдокією і дітьми. Людей зібралося багато, усі стривожені, ніхто нічого не знає. Аж ось вантажать нас у вагони. У кожному людей набилося, як оселедців у бочці. На дворі червень, душно, а вода на вагу золота. Тільки за назвами станцій довідуємося про напрямок руху поїзда. Ніхто нам не казав, куди нас везуть, не турбувалися й про наше харчування. Перебивалися тим, що з дому прихопили. А в нашій сім'ї я був ротом не врахованим, бо хіба могла Євдокія знати, що треба їжею запастися і на мене, до того ж на такий тривалий час! Доки доїхали до Пермі, багато хто, в тому числі і я, охляли до неможливого.

У Пермі нас пересадили на баржу і повезли по Камі кудись у верхів'я цієї річки. Через кілька діб баржа прилаштувалася до пустинного берега, і ми вийшли у безлюдну тайгу. Пізніше дізналися, що звідси до найближчого села кілометрів зо сто, а до залізниці — тисячу. Власними руками влаштовували табір: зіп'яли курені, накривши їх ялиновими гілками. Дров тут вистачало, води теж, а ось з харчами біда. На мою сім'ю з чотирьох чоловік на місяць виділялося п'ять кілограмів борошна, два — круп та кілограм цукру. Рятувалися ягодами та грибами. Ще намагалися ловити рибу у Камі, та без відповідного знаряддя робити це було не легко. Бідували так кілька місяців, напівголодні, кусані-перекусані комарами та мошкарою. Тільки тоді, як ударили морози, прибули за нами підводи і відвезли у село.

Неласкаво зустріли нас місцеві жителі, обзивали куркулями, злилися, що поселили нас у їхніх хатах. Ми не осварювалися, мовчали. Не могли ми конфліктувати з господарями — треба ж було якось вижити, якщо не для себе, то хоч заради дітей. Отож терпіли.

Мене занарядили на лісорозробку, але довго там не протримався. Від недоїдання, тяжкої праці стали опухати ноги, і я зліг. Та хіба можна було думати про власне здоров'я, коли сини щодня дивляться на тебе голодними очима, просять хліба? Як трішки полегшало, подався на заробітки: ремонтував по селах взуття, підсобляв по господарству за те, хто що дасть. Влітку трудився у радгоспі.

Та знову зима, морози. У тій місцевості температура знижувалася до 30, 40 і навіть більше градусів. А з продуктами скрутно, не краще й з одягом, взуттям. Від безвиході впадав у розпач. „Ну, добре, — думалося, — хай уже я завинив чимось перед владою, хоч і не відчуваю ніякої вини за собою. Але за що караються мої діти? Чому прирекла радянська влада їх на голодну смерть у цьому далекому, чужому краю?"

Вирішив тікати, іншого виходу не бачив. Як тільки потепліло, вирушили в дорогу. Добре пам'ятаю, що на календарі було 20 травня 1933 року. Йшли пішки, уникаючи битих трактів, а все більше манівцями пробиралися на південний захід.

Через два дні після того, як вирушили у дорогу, похолодало, пішов сніг. Молодшого сина я ніс на спині, старший же йшов поруч. Бачу, що вже вибився він із сил, на очах у нього сльози. Серце крається, а що вдієш? Йдемо і просимо сили небесні, щоб вгамували негоду, не послали назустріч нам якогось ворога. Та, мабуть, прогнівили ми чимось Бога, бо не почув він наших молитов. Поблизу одного з поселень запримітили нас місцеві активісти, перепинили дорогу. Вимагали показати документи, а в мене їх не було — ми ж без дозволу знялися з місця поселення.

Сталося це надвечір. Відвезли нас до найближчого будиночка, наказавши господареві не спускати ока з несподіваних нічліжан. Та, очевидно, сигнал раніше від цього пішов у райцентр, бо незабаром прибули звідти автомашиною міліціонери і забрали мене. Євдокія з дітьми залишилася у селі. Я встиг домовитися з нею: якщо мене не буде кілька днів, хай тоді сама добирається в Україну.

Справедливо кажуть, що справжню ціну рідному краю взнаєш лише на чужині. А коли туди шляхи-дороги перекриті?.. Не передати, як мучився кілька тих днів у міліцейській в'язниці. Потім з десятком інших втікачів повезли у Перм, а звідти у табір, густо обнесений колючим дротом. Та цього разу, мабуть, почув Бог мої молитви, бо майже одразу трапився щасливий випадок. Усіх з нашого бараку наступного дня погнали на роботу, а мене, як новоприбулого, не взяли. Сказали: „Сиди, чекай, тобою ще будуть займатися". Та хіба всидиш у приміщенні, як там десь сім'я майже у безвихідній ситуації?

Вийшов на двір, а там нова колона формується. Я непомітно пристав до неї. Повели на роботу, але по дорозі кілька разів перераховували в'язнів. Щоразу виявляється зайва людина. Заметушилися конвоїри, врешті-решт докопалися до істини, що саме я той зайвий. Спитали, хто й звідки? Назвався Василем Івановичем, новоприбулим. Конвоїри заспокоїлися.

Працювали ми в порту, розвантажували баржу. Коли настав час обіду, усім видали по двісті грамів хліба, дозволили перекусити. Приступили до обіду й конвоїри. Тут мене наче хтось підштовхнув до втечі. Оцінив подумки ситуацію і бачу, що це можна зробити. Непомітно пірнув у щілину між приміщеннями, що громадилися поблизу. Щоправда, заблудив між цими складами, куди не поткнусь — скрізь глуха загорожа. Аж тут якийсь із робітників нагодився, показав мені вихід. За огорожею гурт людей, я швиденько між них, а далі до пасажирської пристані. На катері перебрався на протилежний берег Ками, звідти дістався до залізничної станції. Зорієнтувався, у який бік мені треба, і, коли стемніло, виліз на дах вагона вантажного потягу. Їхав так цілу ніч. Ранком зліз з даху, бо могли помітити мене. Отож ризикувати не став. Обережно розпитував людей, як добиратися до того села, в якому залишив дружину і синів. Йшов більше доби, не спочивав, ноги горіли від утоми, але на світанку вже був у того господаря, звідки забрали мене міліціонери. Дізнався, що мою сім'ю відпустили, і Євдокія вирішила добиратися до рідних країв. Мене ж господар застеріг, щоб не затримувався, бо вже приходили увечері з сільради і питали, чи не з'являвся втікач.

І знову простелилася дорога від села до села. Ночував, де випадало, харчувався тим, що Бог послав. Намагався йти непоміченим, лиш зрідка виходив до людей, розпитуючи, чи не бачили жінку з двома дітьми. Нарешті почув: „На тому тижні

проходила“. Прискорив ходу, і таки нагнав сім’ю на якомусь путівці. Що то радості було! І Євдокія, і сини обіймали мене зі сльозами на очах, ніби я з того світу з’явився.

Разом іти було якось веселіше. Незабаром дісталися міста В’ятки (тепер Кіров). Продавши останню скатертину, купив дружині квиток до Києва. Посадив Євдокію з дітьми у вагон, сам же збирався на даху подорожувати. Але вийшло по-іншому. Коли відвернувся кондуктор, непомітно прослизнув у вагон, заховався під лавою, на якій сиділа Євдокія і діти. Так їхали до Москви, а потім таким же способом і до Києва. Від Деражні до Меджибожа не йшли — летіли. Хоч, звичайно, відчуття близької небезпеки й на хвильку не залишало. Тому перш ніж рушити до Шрубкова, зайшли до знайомого меджибіжця. Від нього дізналися, що мого батька теж з хати виселили. І він зараз тут, у Меджибожі, у добрих людей. Знайшли батька, а він сидить голодний, жує картопляні лушпайки, десь на смітнику підібрані. Ледве впізнав нас, розповів про голод, який так і косив людей в Україні. Про такі жахливі розміри голоду ми навіть не уявляли, бо в Росії на ці теми ніхто не говорив.

Євдокія вночі пішла до Шрубкова, повернулася наступного дня разом з тіткою Софією і дядьком Іваном Сторожуком. Від них дізналися, як голодують шрубківчани, яких знущань терплять від власті імущих. Наплакалися усі разом, а потім спільно вирішили, що немає чого нам залишатися у рідних краях. Ось тільки як їхати, коли відсутні будь-які документи. Дядько Іван підказав, як можна вийти з цього становища. Нещодавно помер мій товариш Михтод Козинчук. То я подався до його дружини і випросив чоловіків військовий білет. Так у липні 1933 року я перестав бути Андрієм Левковим, а став іменуватися Михтодом Козинчуком.

Тікаючи від голоду, ймовірного арешту за самочинне залишення місця заслання, ми побували в багатьох місцевостях. Роботу скрізь пропонували, а ось жити не було де. Нарешті, зупинилися в Новоросійську. Влаштувався я на тамтешній вагоноремонтний завод, через рік став майстром. Ще через рік присвоїли мені найвищий, 7-й розряд, і довірили керувати бригадою. Виділили житло — кімната маленька, площею вісім квадратних метрів, але ж своя!

Життя, здавалося, налагоджувалося, та непокоїла думка, що живу під чужим прізвищем. Як десь заявиться на завод чи в дворі нашого будинку міліціонер, так і думаю, що то по мою душу. Після деяких вагань вирішив їхати додому, вимагати повернення справжніх документів. У березні 1937 року вже був на Поділлі. Дружину з дітьми завбачливо залишив у Деражні, а сам зайшов до знайомих у Меджибожі, щоб дізнатися, що діється у Шрубкові. Невеселі вісті почув: Маріїн і далі при владі, з допомогою друзів з енкавеес саджає у тюрму усіх, хто пробує проти нього виступити. Нещодавно опинився за ´ратами Іван Волосійчук та Іван Сторожук. А вони ж у громадянську в Червоній Армії перебували, воювали за радянську владу. Отож Левкову в село потикатися — однаково, що в пащу звіра лізти.

Вирішив назад повернутися. Тільки вийшов з Меджибожа, аж тут вантажівка. „Проголосував“ — машина зупинилася. Сів у кузов і ... отетерів: на соломі сидять Маріїн, Логвин і ще один шрубківський — Гончар на прізвище. Отака зустріч! На моє щастя Логвин з Маріїним про щось своє балакали і не придивилися до нового пасажира. Лише Тимко Гончар впізнав мене, але не видав. Про це дізнався від нього

вже після війни. Інакше бути мені там, де мій дядько Іван Гнатович Сторожук.[1] Його було розстріляно в енкавеесівському підвалі в Проскурові.

Повернувся назад у Новоросійськ, продовжував працювати на тому ж вагоноремонтному заводі. Але й тут згодом дістала мене Маріїнова рука. Не знаю, як вдалося йому дізнатися, де я мешкаю, але у жовтні 1940 року викликали мене у заводський спецвідділ і спитали, хто я такий, чому живу під чужим прізвищем. Пробував заперечувати, але тут же дали прочитати віддрукованого на машинці листа, у якому йшлося про те, хто я та звідки. Ще й фото було на додачу.

У лютому 1941 року відбувся суд, який визначив мені міру покарання — три роки ув'язнення за підробку документів. Зрадів такому вироку, бо ж спочатку шили мені зовсім інше — контрреволюційні наміри, антирадянську агітацію, плани здійснення диверсії на заводі. У травні я вже довбав скельну породу під ложе майбутньої залізниці Печора-Воркута. Коли дізнався про війну з гітлерівською Німеччиною, одразу ж написав листа з проханням направити мене на фронт. Та тільки у вересні 1942 року викликали мене з табору до військкомату, спитали чи згоден я йти воювати з фашистами? Відповів, що готовий зі зброєю у руках захищати Батьківщину. Незабаром я опинився на передовій під Ленінградом, у складі ударної групи, яка мала прорвати блокаду міста на Неві. До речі, нас немало таких тоді поповнили поріділі у боях частини під Ленінградом.

Полк, у якому служив, весь час був у боях. У його рядах визволяв Пушкіно, Павловськ, Нарву... З важкими боями 16 лютого 1944 року наша дивізія вийшла на залізницю Нарва-Таллін. А ще через день мене важко поранило.

Лікувався у різних госпіталях більше півроку. В Надеждинську ще раз мене оглянули лікарі і ... комісували. Одержав відповідні документи і вирушив на розшуки своєї сім'ї. У Новоросійську мене чекала сумна звістка: дружина і молодший син загинули під час бомбардування міста. Старший син і дочка (вона народилася перед війною) залишилися живі. Знайшов знайомих, що мешкали під Новоросійськом. Вони повідомили, що Коля здав сестричку у дитбудинок, а сам вже під час окупації до початку 1943 року жив у них. Потім подався в Україну. Дали мені чотири листи від сина. З них я дізнався, що не дійшов Микола до Шрубкова, бо по дорозі зустрів партизанів і приєднався до них. В одному з боїв був поранений і вивезений літаком на Велику Землю. Останній лист прийшов з Омська.

Написав Колі листа, а сам поїхав на Поділля. По дорозі зупинився у Краснодарі, щоб дізнатися про дочку. Але так нічого й не взнав. У Шрубкові мене чекала ще одна неприємна новина: в Омську лист мій вже не застав сина, бо він вибув у свою частину.

Вирішив найперше розшукати Ганнусю. В Краснодарі, нарешті, довідався, що напередодні окупації краю фашистами дитбудинок евакуювали у Казахстан. Та куди саме, тут не знали. Їду у Казахстан. Шукаю дитбудинок у Ташкенті, Алма-Аті, інших містах. Аж у Петропавловську зумів натрапити на колишню завідуючу дитбудинку. Вона сказала мені, що діти з Кубані перебувають у невеликому містечку кілометрів за двісті від крайового центру. Знову у дорозі — де попутним транспортом, де пішки. Ось і дитбудинок, та серед його вихованців моєї дочки немає. Розпитую дітей, чи не пам'ятає хто з них Ганнусю Козинчук. Одна дівчинка пригадала, що їхала з нею в

одному вагоні і навіть спала на одній полиці. Та Ганнуся захворіла і десь після Ташкента її зняли з поїзда. На якій саме станції дівчинка не пам'ятала. Хтось із вихователів порадив звернутися до лікарки, яка супроводжувала дітей у дорозі. Знайшов лікарку у сусідньому райцентрі. Вона назвала станції, на яких знімали з поїзда нездужих дитбудинківців.

Вертаюся до Алма-Ати і починаю обстежувати одна за одною станції, що на залізниці Алма-Ата — Ташкент. На станції Чу заходжу у місцеву лікарню, гортаю списки хворих евакуйованих, що потрапили сюди в 1941-1942 роках. І, нарешті, ось він, чорний запис: „Козинчук Ганна Михтодіївна, 1936 року народження, знята хворою з поїзда у вересні 1942 року. Померла у грудні 1942 року. Діагноз — цілковите виснаження".

Коли переконався ще в одній втраті, в мені ніби все завмерло, закам'яніло серце. Розмовляв з людьми, здається, навіть усміхався, а на душі — випалена пустеля. Бо ж скільки болю може перенести людське серце, скільки може витримати людина таких жорстоких ударів долі? Не хотілося жити. Але ще жевріла надія, що залишився у мене син Микола — наш первісток. Ось тільки де його шляхи-дороги пролягли, куди вогняні вітрові занесли? Адже як виписався з госпіталю, то мов у воду впав. Нічого не прояснили мої відвідини Омська, куди завернув, прямуючи з Казахстану в Україну.

Непоправні втрати ятрили душу. Вирішив помститися фашистам за загублену сім'ю. Написав заяву у райвійськкомат, щоб направив у діючу армію. В армію мене взяли, але на фронт не пустили. Лікарі заперечили, зіслалися на не до кінця вилікуване поранення, яке дістав на Ленінградському фронті. Служив у тиловій частині. Демобілізувався у грудні 1945 року. Оселився у Львові, де трудився аж до виходу на пенсію.

У повоєнні роки не залишав спроб розшукати старшого сина або хоча б довідатися про його долю. Писав у тодішнє Міністерство оборони СРСР, в архіви. Нічого не дізнався. У 1985 році поїхав до Москви, в КДБ СРСР. Чому саме в цю організацію? Та тому, що тоді, в Омську, комендант гарнізону, де лікувався Микола, сказав мені, що ніби син виконує якесь особливе завдання. А з Міністерства оборони надійшла відповідь, що Микола Левков числиться серед безвісти зниклих. На моє наполегливе прохання повідомити, де саме служив син, де пропав, відповіді не одержав.

У КДБ мене прийняли, вислухали, пообіцяли надіслати письмову відповідь додому. Довго чекав листа, але так і не дочекався. Щоправда, після поїздки у Москву до мене аж тричі навідувалися різні комісії. Розпитували, як живу, якої допомоги потребую? Але не допомога мене цікавила, а доля сина. І досі я перебуваю у невіданні. І досі не залишив спроб дізнатися, що стало з моїм Миколою.

Радий, що хоч на схилі життя дочекався довгожданої реабілітації, утвердження справедливості. Хоч гірко і боляче за ту владу, яка не захищала своїх безневинних громадян, допускала сваволю і зловживання, що їх чинили керівники різного рангу. Мільйони людей каралися, нищилися без будь-якої вини. Коток несправедливості підминав найсвятіше — віру людей у високі і світлі ідеали добра і поваги до особистості, віру в неоціненність життя. І це одна з найвагоміших причин глибокої кризи радянського суспільства і розпаду СРСР.

Як не старалися маріїни, логвини, інші сталіністи, зашорені постулатами класової боротьби, їм не вдалося підірвати віру людей у справедливість, гуманізм, їх

право на щастя, на власне розуміння суспільних процесів. Взяти хоч би мене. Я — „куркуль“, „класовий ворог“ за твердженнями моїх недоброзичливців, як тільки нависла небезпека над Вітчизною, без вагань змінив зеківське кайло на автомат і пішов захищати рідну землю від загарбників, пролив за неї свою кров. Те ж зробив і мій старший син.

А як діяли в цей грізний для Батьківщини час мої гонителі? Жоден з них не взяв до рук зброї: один евакуювався у глибокий тил, інший окупацію на горищі пересидів, ще двоє пили усяку чортівню, щоб зійти за хворих і в такий спосіб уникнути мобілізації. А дехто навіть став служити фашистам.

Я не ховаю у собі зла ні на кого. Життя мудре і завжди воздає кожній людині по заслугах. Відповідно до заслуг воно відплатило й моїм супротивникам. А за мною залишило право побачити усе це і зайвий раз переконатися в істині, що на нашій грішній землі ніщо не минає безслідно.

Примітка:

[1] Сторожук Іван Гнатович, 1893 р. н., українець, малограмотний, безпартійний, колгоспник с. Шрубків Меджибізького району, трійкою УНКВС у Кам’янець-Подільській області 28 березня 1938 року був засуджений до розстрілу і того ж дня розстріляний в м. Проскурові. Реабілітований у 1960 р. Справа № 9775.

Цезарій Копицяк

ВТЕЧА СЕРЕД НОЧІ

Копицяк Цезарій Марцелійович народився 17 серпня 1920 р. в м. Городку Хмельницької області, поляк, освіта семирічна. У 1936 р. разом із сім’єю висланий на спецпоселення в Казахстан. Зазнав поневірянь, був несправедливо засуджений за „шкідництво“ у 1939 р. Покарання відбував у кокчетавській виправно-трудовій колонії. Звільнений у 1941 р. З 1958 р. проживав у рідному Городку. Трудився на місцевому верстатобудівному заводі майстром ремонтного цеху. У свої 65 років пішов на пенсію. Реабілітований у 1991 р.

Сімнадцятого серпня 1936 року мені сповнилося шістнадцять. Я закінчив сім класів Городоцької польської школи. Настала пора брати паспорт. Батько мій, Марцелій Гнатович Копицяк, сказав, щоб я пішов у сільську раду до секретаря Водяницького і взяв довідку про рік народження. Приходжу у сільраду. Водяницький каже, щоб я навідався першого вересня. З’явився у визначений день.

— Прийдеш десятого вересня, — чую від секретаря. — Захопи з собою батьків і мамин паспорти.

А вранці 5 вересня секретар сільради Водяницький сам завітав на наше подвір'я.

— Підеш зі мною, Марцелію, — каже батькові. — Пройдемося селом. Ти знаєш людей і люди знають тебе. Зробимо деяке оголошення.

Батько мій працював тоді слюсарем-ремонтником на механічному заводі. Але мав дві десятини землі, коня. Господарював, щоб прогодувати сім'ю.

На прохання Водяницького одягнувся і пішов з ним. Зайшли до одного сусіда, другого, третього — до Миколи Шатурського, Юліана Шатурського, Івана Войтовича, Юліана Слободзяна...

— Здавайте паспорти і збирайтеся на переселення, — дав кожному з них команду Водяницький. Збір призначив на 11 вересня на станції Вікторія.

Після обходу секретар сільради разом з батьком повернулися на наше обійстя.

— Ну, а тепер, Марцелію, давай свої паспорти і також збирайся на висилку, — сказав Водяницький.

Паспорти були у мене. Мати зайшла у стодолу, де я спав, і, плачучи, мовила:

— Давай, сину, паспорти. Нас виселяють...

Що таке переселення, нам усім — і малим, і дорослим — було відомо. Бо з 1930 року багато городоцьких господарів було вислано з сім'ями на Харківщину. Туди виїхав і мій дід по матері. А з 1934 року виселяли на Північ, у Сибір. Навіть у тюрму саджали тих, хто виявляв непокору.

Після об'яви про переселення біля кожної хати були поставлені активісти-вартові, щоб наглядати, аби ніхто нікуди не втік. Біля нашого подвір'я вартував секретар комсомольської організації, ветеринарний фельдшер Омелян Охота. Швендяв за батьком, коли той відлучався по воду, на город, чи у клуню. Дивився, щоб нічого не заховав, сам кудись не дівся.

— Не ходи за мною, — сказав батько спересердя. — Куди я втечу з чотирма дітьми.

Так, нас було четверо: сестри Антоніна і Валентина, брат Тадеуш і я. Крім батька та матері, з нами жила бабуся Юзефа Нізевич. Семеро нас і вивезли 11 вересня 1936 року на залізничну станцію Вікторія. Від'їжджати мали 12 вересня. З собою взяли тільки одяг і харчі. Решта майна залишилася на місці.

На станції зібралося багато людей з навколишніх сіл району. Завантажили нас у „телятники" і повезли на схід. Висадку зробили аж в Акмолинську. Звідси повезли у селище Лозове Новочеркаського району. Це у Казахстані. Перед тим, казали, тут були переселенці з Волині. Вони викопали ями під хати, склали з саману стіни, накрили дахи. Нам залишалося поштукатурити. Але яка то була штукатурка, коли на дворі стояв холод. Глина перемерзала, опадала. Але якось зліпили хату на дві половини.

Батько пішов працювати будівельником, а я — у колгосп. Був найстаршою дитиною у сім'ї. Взимку возив гній, сніг затримував. І дуже хотілося вчитися далі. А у Лозовому була лише семирічка. З села нам заборонялося виходити за межі трьохкілометрової зони. Такий режим встановили. Забрали паспорти. Щоб піти у місто чи в інше поселення, треба було брати дозвіл у коменданта. Підеш за межі зони, вважай — втеча. За це могли навіть людину застрелити. Двоє виселенців за таку „провину" пішли з життя. Це були Маленький і Цалка.

У нашому поселенні був комендант Усов і стрілець, прізвища якого не пам'ятаю. Вони вершили наші долі. Від останнього я часто чув: „Ти, польська мордо, я тебе ще провчу". Чого він до мене так ставився, не знаю, і все ж я вирішив будь-що втекти. Хай навіть посадять у тюрму. Не міг змиритися з тим, що мене прив'язали, як собаку. Мені хотілося вчитися, набути спеціальність. Та й умови життя були страхітливі.

Весною батька забрали на роботу в Акмолинськ, у паровозне депо. Сім'я залишилася у Лозовому. Я брав дозвіл у коменданта, ходив до батька. Вивчав дорогу. А ще раніше почав складати гроші. Трохи сам заробив, трішки бабуся Юзефа дала. Деякі грошенята залишалися від того, коли я брав для казахів хліб у нашому магазині — за це мав „навар". Отож, назбирав близько 170 карбованців.

Домовилися втікати з Юзефом Токарчуком. Він з собою брав сім'ю — дружину Ганну і дочку Касю. Погодили день утечі — 14 червня. Ця дата запам'яталася мені на все життя.

Вирішили з Лозового разом не виходити. Небезпечно було. Я вийшов першим. Взяв з собою рибальську сітку, ніби збирався на риболовлю. Вбрід перебрався через річку Ішим і сховався на цвинтарі казахського селища Ундрус. Сюди підійшли Токарчуки. Сиділи четверо, поки не стемніло. А потім рушили до стовпової ґрунтової дороги Царбасари — Акмолинськ. Йшли узбіччям, щоб ніхто не помітив. Орієнтувалися тільки по стовпах.

Довгим і тривожним видався нам цей перехід. Відстань між селами складала в середньому 30 кілометрів. Її ми долали вночі, а вдень переховувалися. Першою на дорозі була Петрівка, за нею — Покровка. На підході до села нас помітив казах і почав кричати: „Беглец! Сейчас будем ловить переселенца!" Це вже було небезпечно. Довелося піти у степ. Знову надибали на покинутий цвинтар. Там заховалися на весь день.

А день видався дуже спекотним. Вода, яку припасли на дорогу у пляшках, скінчилася. Пішли у видолинок в надії знайти її. Розгребли землю руками. Якась вода вийшла, але була дуже гіркою. Мабуть, там паслася отара овець. Після цього ще більше захотілося пити. Токарчукова дочка Кася не витримує: „Тату, — каже, — я вмираю. Не можу без води". Й тоді Токарчук зібрав наші пляшки і пішов до річки Ішим. Ризиковано це було. Але іншого виходу не мали: або вода, або смерть дитини. Приніс води. Врятувалися. А коли стемніло, пішли далі.

За Покровкою була Семенівка. Тут весь день просиділи у пшениці. А далі — село Максимівка. До нього за ніч не добралися. Пробули до темноти в очереті невеликого озера, що недалеко від казахського поселення Танкерист. Звідси до Акмолинська добралися в останню ніч нашого пішого переходу.

На цьому наш страх і ризик не скінчилися. Адже йшли ми без документів. В Акмолинську також був встановлений комендантський режим. На кожному кроці могли зупинити патрулі і перевірити паспорти.

В озері біля цегельного заводу помилися. Вирішили йти на базар, але кожен окремо, як незнайомі. Все ж Токарчукова дочка натрапила на патруль. Їх забрали. Мені нічого не залишилося, як направитися на вокзал. У центрі міста купив газету, цигарки „Зірочка" (з того дня почав палити), булочку, халви. Блукав недалеко від вокзалу, чекаючи приходу поїзда.

Квиток взяв до Петропавловська. До далеких станцій брати не радили, аби не викликати підозру, що втікач. Перевіряли білети і під час руху поїздів, перед кожною станцією. Ходив провідник разом з міліціонером.

Заліз на верхню полицю. Через якийсь час чую, що йде перевірка. Лежу і читаю газету. Простягнув білета і продовжив спокійно лежати. Пронесло, страх відступив. Потім проскочив перевірку перед станцією Таєнча. Мабуть, Бог мене врятував. Отак з пересадками добрався до Челябинська.

Куди далі? На Україну, додому — небезпечно. Згадав, що моя тітка з сім'єю вислана у Медвежогірськ, що в Карелії. Вирішив їхати до неї. Бо хто мене, чужого, та ще й без паспорта, без спеціальності, прийме на роботу.

Тітчина сім'я зустріла добре. Моя двоюрідна сестра працювала обліковцем на лісопильному заводі. Влаштувала туди й мене, став на облік у комендатурі. Пропрацював на заводі півтора року. Заробив гроші, хотів, щоб сюди переїхала бабуся Юзефа. Написав їй листа, надіслав гроші на переїзд. Про це стало відомо у Лозовому, зокрема коменданту Усову. Він і написав у Медвежогірськ, аби мене повернули назад у Лозове. Йому відповіли, що я стою на обліку, що у мене все в порядку. Не погодився Усов і надіслав доповідну у Москву, напевне, в НКВС.

І мене заарештували. Посадили у медвежогірську тюрму. Потім почалося моє повернення у Казахстан через пересильні пункти Росії. Отак я побував у тюрмах Петрозаводська, Ленінграда, Вологди, Свердловська, Кургана. Везли з собаками під конвоєм. В Акмолинську на станції мене зустрів патрульний казах:

— Ти бєжал? — питає ламаною мовою.

— Ні, працював, — відповідаю.

І все ж він порадив мені не їхати у Новочеркаськ, бо там будуть судити. Краще, каже, прямуй у селище, до Усова. З пакетом ми й приїхали у Лозове.

Батько на той час працював у Новочеркаській МТС. Мати із сестрами та братом проживали у селищі.

Я став у колгоспі причіплювачем на тракторі. Мені тоді вісімнадцятий минав. У жнива був вагарем, сторожем на польовому стані.

Перед новим 1939 роком батько забрав нашу сім'ю у Новочеркаськ. Там я пішов на курси трактористів. Але й на цей раз не пощастило. Знайшлися людці, які постаралися, аби мене відкликали з курсів. Послали молотобойцем у кузню. Потім поставили працювати біля двигуна. Але й тут не дали спокою. Двигун був справний, але зробили так, ніби я його зіпсував. І мене арештували. Вдома зробили обшук, нічого крамольного не знайшли.

Було це у квітні 1939 року, напередодні посівної. Слідчий Любашенко приписав мені шкідництво. Сказав підписати протокол. Відмовився. І він сильно бив мене ногами по голові. Кров пішла з носа, із вух. З того часу я оглух на ліве вухо.

Мене кинули в камеру. Там сиділи люди, які підказали, що буде краще, коли я підпишу протокол. Принаймні, не будуть знущатися. Я так і зробив. Мене судили. Дали півтора року з відшкодуванням 500 карбованців на ремонт двигуна, хоч потреби такої не було.

Посадили мене в кокчетавську сільськогосподарську виправно-трудову колонію. Відпрацював там машиністом на електростанції, був бригадиром. У листопаді 1941

року звільнили. Одержав паспорт, приїхав до батьків у село Астраханку Новочеркаського району. Тільки з'явився — одразу викликали у комендатуру. І знову забрали паспорт. Хотів іти у діючу армію — не взяли, бо поляк, переселенець, втікач. Забрали у трудову армію. Тричі писав, аби направили на фронт. Мені відповідали, що я потрібен тут.

У трудовій армії пробув до 1947 року. Працював у Кемеровській області. Мені видали паспорт, одружився. З дружиною вирішив переїхати до батьків у Казахстан. Тільки з'явився у селі — мене знову взяли під комендатуру. За що? За нізащо. Просто знущалися над нашою переселенською сім'єю, наді мною зокрема.

1948 року з мене зняли комендатуру. З великим трудом одержав паспорт. В Астраханці вже не міг втриматися, хотів волі. Поїхали на наше Поділля, у рідний Городок. А тут, як кажуть, ні кола ні двора. Влаштувався на механічному заводі, дружина — у місцевому колгоспі. Була у нас тоді мала дитина. Незважаючи на це, дружину зобов'язали відробляти мінімум трудоднів. Інакше, погрожували: поїдете до „білих ведмедів". Жити стало нестерпно. Подав заяву на розрахунок. Виїхав з сім'єю у Караганду. Там жила моя сестра з чоловіком. Влаштувався на роботу у вугільному розрізі.

Минуло місяців з вісім, і знову розпорядження: всіх поляків — під комендатуру. Позбувся отого остогидлого комендантського гніту аж у 1956 році.

Потім працював в Екибастузі, заробляв гроші на прожиття у шахтах Донбасу. 1958 року переїхав знову у Городок. Побудував тут будинок, чотирьох дітей вивчив. Всі мають вищу або середню спеціальну освіту. Дав їм те, чого сам прагнув, але не досяг. Трудився на місцевому верстатобудівному заводі майстром ремонтного цеху. У свої 65 років пішов на пенсію.

Важким було моє життя, нічого хорошого у ньому не побачив. То хай щастить нашим дітям, онукам. Хай вони не зазнають тих поневірянь і принижень, які випали мені. Дай їм, Боже, всього найкращого у нашій незалежній Україні!

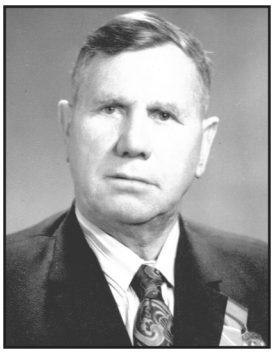

Л. Волинець

ЗА ЧИТАННЯ КРАМОЛЬНИХ КНИГ

Волинець Леонтій Дмитрович народився в 1910 р. у с. Святець Теофіпольського району, українець, освіта неповна середня, колишній член ВЛКСМ, працював учителем у с. Улянове. Постановою «трійки» при колегії ДПУ УРСР засуджений до трьох років ув'язнення у концтаборі. Реабілітований у 1988 р.

Щоразу я відчуваю якесь дивне почуття радості і хвилювання, коли приїжджаю в своє село Святець, що у Теофіпольському районі. Своє колишнє, бо залишив його не зі своєї волі.

Йду ото сільською вулицею і милуюся побаченим. Усе тут гарне і до болю близьке мені: біляві хати, вишнево-яблуневі сади, привітні та доброзичливі люди. На жаль, мало зустрічаю знайомих облич. Молодих не знаю, а товаришів мого босоногого дитинства в селі майже не залишилося. Одні склали голови на фронтах, захищаючи Вітчизну від гітлерівських зайд, інші — не повернулися зі сталінських чи фашистських концтаборів, третіх — звели у могилу важка праця та підступні хвороби. Вічним сном сплять на сільському цвинтарі й мої рідні — батько, мама, сестра...

Бувало, стану над їхніми могилами і згадую. А згадати маю що: за довге життя немало лиха випало на мою і моєї рідні долю. Перед очима почергово постають картини далеких кінця двадцятих — початку тридцятих років... Ой, нелегкі то були часи! Але був я тоді юним, сповненим нерозтрачених сил та великих надій на гарну життєву будучину. А чом би й ні? Вдалося закінчити семирічку. Тоді це була не така вже й мала освіта. З нею можна було влаштуватися на хорошу роботу. Я ж вибрав учителювання. Вступив на педагогічні курси, що відкрилися у Шепетівці — тодішньому окружному центрі. І вже у жовтні 1928 року започаткувався мій „педагогічний шлях“: став учителем лікнепу в селі Улянове нашого ж таки Теофіпольського району. Навчав грамоти дорослих селян, багато з яких, коли не більшість, не вміли ні писати, ні читати.

Робота подобалася, зі своїми учнями — дівчатами і юнаками, статечними господарями — я швидко порозумівся. Але чим далі, працювати ставало все важче і важче. Справа в тому, що саме тоді держава розпочала тотальний наступ на селянство, поставивши за мету об’єднати одноосібні господарства у колгоспи. Мене, як і інших сільських службовців, місцева влада залучала до агітації серед мешканців сіл Улянове і Шибена. Від нас вимагалося переконати одноосібників у тому, що у колгоспі їм житиметься краще, бо стане можливим найбільш трудомісткі сільськогосподарські роботи виконувати з допомогою машин. Селяни слухали, ставили безліч питань, але мало вірили у правдивість відповідей на них. Висловлювали вони сумніви у можливості злагодженої роботи в об’єднаному господарстві, побоювалися зрівнялівки, яка, на думку багатьох, заохочуватиме ледарювання, вбиватиме бажання трудитися, знижуватиме хліборобську майстерність. А так кожен господарював, як умів, доглядав власну ниву, збирав урожай, радуючись ужинкові. І навіть коли той був не з розкішних, мав можливість прогодувати свою сім’ю. Селянам якийсь внутрішній голос підказував, що у колгоспі плодами своєї праці вони самі вже не розпоряджатимуться, за них це робитимуть інші.

Вникаючи в аргументи своїх співбесідників, можна було зрозуміти селянський біль, страх за долю сім’ї. Може, варто прислухатися до їхніх доказів: адже жили якось та й у світі живуть без колгоспів. Та годі було з кимось поділитися своїми поглядами! Навіть найменший натяк на хибність лінії на колективізацію сприймався мало не як ідеологічна диверсія, виступ проти політики ВКП(б) і радянської держави. З гнівом починали дорікати, мовляв, як це ти можеш сумніватися, будучи комсомольцем, піонервожатим?! Доводилося свої думки тримати при собі.

А гоніння на селян наростали, як снігова куля, що котиться з гори. Одноосібників обкладали непосильними грошовими і натуральними податками. Хто не міг сплатити їх, того спродували до останньої подушки. Потім настав час розкуркулювання. Заможних селян грабували, виселяли за межі України. З сіл потягнулися підводи з

сім'ями розкуркулених на залізничну станцію, де формувалися поїзди, які мали везти їх у якісь далекі необжиті краї. Зараз мені важко підрахувати, скільки, наприклад, було вислано куркульських родин з нашого села, але добре пам'ятаю, що рахунок йшов тоді на десятки, бо випроваджували не лише багатіїв, а й середняків, котрі вперто відмовлялися йти до колгоспу.

Все це гнітило мене, викликало обурення. Міг поділитися думками тільки з товаришами свого дитинства, коли приїздив додому на зимові чи літні канікули. Влітку 1930 року до своєї сестри у Святець приїхав студент Київського університету Микита Григурко, якого його рідня чомусь звала Дмитром. Це ім'я нам теж більше подобалось, і коли я та мої товариші з ним познайомилися, то так само стали його звати. Хлопець був на диво ерудований, він одразу полонив нас своїми знаннями. Багато розповідав про материки і океани, вулкани і землетруси, про зоряні системи, сонце і планети. Любили ми слухати і про історичне минуле слов'янства, зокрема нашого народу. Григурко розповідав про цікаві експонати, які є в музеях Києва і Ленінграда. Радий був я цьому знайомству ще й тому, що збирався продовжувати своє навчання і все допитувався у Григурка про умови вступу до навчальних закладів Києва.

Одного разу зібралися ми у садку біля хати моїх батьків. Настрій в усіх був пригнічений. Напередодні з села відправили десь у Сибір нову партію розкуркулених. Серед них була й сім'я мого рідного дядька Степана. І як не намагалися хлопці відійти від цієї теми, але розмова непомітно знову поверталася до неї. Григурко сказав тоді, що такого неподобства не було б, якби у 18-му році Україна зуміла відстояти свою незалежність. Я з цим погодився.

Після тієї розмови киянин приносив нам заборонені радянськими органами книжки, в тому числі твори Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Олександра Олеся. Ми читали їх, обмінювалися думками щодо написаного, і вже в душі були готові допомогти тому, хто боротиметься за інтереси нашого українського народу. Але не знали ми одного: про все, що ми говорили, було відомо ДПУ. Серед нас виявився зрадник — Яків Коломійчук. Він доносив на нас у відділення ДПУ Ямпільського прикордонного загону.

Десь у середині травня 1931 року знову у Святець навідався Дмитро. Погодився поїхати на кілька днів до мене на роботу. У компанію до нас напросився Яків Коломійчук. Та до Шибени ми не добралися, в Ільківцях нас затримали працівники ДПУ. Закували у наручники і повезли на заставу. Там цілу добу допитували, а потім перевезли в Ямпіль, де розміщувався 21-й прикордонний загін. У його підземеллі протримали мене до квітня 1932 року.

Зрадника відпустили одразу ж, і він продовжував десь в іншому місці творити свої чорні справи. В селі його потім бачили дуже рідко. З Григурком я зустрівся після арешту тільки раз, на очній ставці. Тримався він впевнено і гідно. Знаю, що невдовзі його відправили у Київ. Про подальшу долю студента, на жаль, нічого мені не відомо.

Слідчі Бурковський і Журавльов тяжко знущалися наді мною. Допити вели почергово, інколи обидва разом. Спочатку вимагали зізнатися в участі у надуманій ними контрреволюційній організації під назвою „Творці самостійної України", яка начебто ставила своєю метою шляхом селянського повстання добитися виходу України

з СРСР. Мені не важко було спростовувати їхні вигадки, що дуже злило обох слідчих. Потім намагалися вони приписати мені проведення агітації серед селян проти різних заходів радянської влади. Рішуче заперечував, і знову у Бурковського і Журавльова не було доказів, щоб довести мою вину.

На допити викликали переважно вночі, вважаючи, мабуть, що саме в цей час людина найменше здатна до опору, якнайшвидше може погодитися на пропозиції своїх мучителів. Звинувачували в тому, що я нібито намагався переправити через кордон керівника отої міфічної організації „Творці самостійної України".

— Хто ж він такий? — перепитував я. — Хто він, отой керівник?

Відповіді не було, натомість висувалося нове звинувачення: начебто я брав участь у підготовці збройного нападу на Ільковецьку прикордонну заставу. Дивувався безглуздості такого звинувачення:

— З чим же мав нападати на озброєних кулеметами прикордонників? — запитанням на запитання відповідав. — Може з вербовою палкою? Чи татовою косою?

Слідчі не реагували на мій сарказм. У них в запасі нова порція безглуздих звинувачень. Тільки після кількамісячних знущань згадали, що читав книги, радянською владою заборонені.

По суті ніякої моєї вини слідчі не могли довести. Тому й судили мене заочно. Якось викликали наче на черговий допит, але нічого вже не питали, а зачитали з папірця постанову судової трійки, яка засудила мене на три роки ув'язнення у концтаборі. Тільки після цього дозволили побачення з татом і мамою, які навіть не знали, де я подівся, що зі мною сталося.

Через якихось два чи три дні перевезли мене у житомирську тюрму. Умови тут були ще гірші, ніж у Ямполі. У камері розміром дванадцяти чи тринадцяти квадратних метрів тримали десь два з половиною десятки в'язнів. Сморід та спекота були нестерпні. Голодували ми, одержуючи на добу по 200 грамів хліба та по склянці баланди. Дехто не витримував, смертні випадки траплялися часто.

У червні 1932 року понад дві тисячі в'язнів повантажили у товарні вагони і повезли на Північ, на будівництво Біломорсько-Балтійського каналу. В дорозі тільки у нашому вагоні кілька чоловік померло. Кінцевим пунктом маршруту було місто Медвежегорськ. Пригадую, як, вийшовши зі смердючого і душного вагона, сп'янів від свіжого повітря. Хотілося дихати і дихати на повні груди, дивитися на сіре небо, по якому вервечками плили кудись пухнасті хмаринки. І здавалося, що то не нас охороняють вартові зі зброєю в руках, що то не для нас приготовлений оцей табір, обнесений колючим дротом з темними вишками по кутках.

Ми до того були знесилені, що ледве пересувалися. Усіх в'язнів-дистрофіків через день відправили у карантинний табір. Там нам стали давати по 600 грамів хліба і двічі на день гарячу баланду. Але багатьох не вдалося врятувати: вмирали від цинги, поганої тутешньої води, хвороб, які нічим було лікувати. Після місячного карантину спеціальна комісія сортувала в'язнів. Міцніших відправляли на будівництво каналу, а хворих — на Соловецькі острови. Серед останніх опинився і я.

Майже два роки мучився на Соловках. Пізнав, як кажуть, по чому фунт лиха у таборах Воньга, Паньгома і Сенпуха. Не хочеться навіть згадувати про ті роки знущань,

принижень, голоду і безнадії. Вже не сподівався побачити волю. Як вижив, сам іноді дивуюся. Тільки Богу одному завдячую, що не дав мені пропасти на каторзі.

Зовсім несподівано оголосили мені, що строк покарання закінчився. Добре пам'ятаю, що це було 4 квітня 1934 року. Тепер щороку святкую цей день. Дякую Богові, що дав дожити до 60-річчя свого визволення із соловецького пекла.

Повернутися на Україну мені не дозволили. Заборонялося проживати й у деяких інших республіках, ряді областей Російської Федерації. Направили у Тамбов. Це радувало, бо тут відбував заслання мій батько. В Тамбові влаштувався працювати на лісозаводі. Щомісячно зобов'язаний був відмічатися у місцевому відділенні НКВС.

Тягнуло, однак, у рідні місця. Та звідти приходили звістки одна гірша іншої. У Святці проводилися масові арешти. Серед тих, хто опинився в енкавеесівському підвалі, був чоловік моєї сестри Євдокії та його рідний брат. До речі, швагрові відносно пощастило, бо тільки він та ще один наш сельчанин повернулися після смерті Сталіна у рідний Святець з майже сотні забраних енкавеесівцями. У 1938 році вислано було на Кубань мою маму разом з Євдокією. Відбувши строк висилки, переїхав до них і батько.

Я ж залишився в Тамбові, бо тут одружився. Згодом разом зі своєю сім'єю переїхав жити у Крим. Працював, виростив дочку і двох синів. У війну воював, нагороджений орденами і медалями. За працю у післявоєнний час був удостоєний ордена Трудового Червового Прапора.

Зараз я на пенсії, допомагаю дружині по господарству. Життя у нас таке ж, як і в усіх — нелегке. Сподіваємося на краще, хочемо, щоб швидше утвердилася Україна як незалежна держава, щоб жити у ній було добре усім громадянам. І ще: щоб ніколи не відновилися старі порядки.

Примітка:

[1] ГДА СБ України м. Хмельницький. — Ф. Р. 6193, оп. 12, спр. № 17009.

В. Глуговський

У НЕПОВНИХ П'ЯТНАДЦЯТЬ ЛІТ

Глуговський Василь Антонович народився в 1921 р. в с. Березівка Новоушицького району, українець, колишній член ВЛКСМ, студент Олександрійського зернового технікуму Кіровоградської області. Заарештований Олександрійським відділенням НКВС 2 грудня 1936 р. Засуджений до чотирьох років виправно-трудових таборів. У касаційному порядку строк позбавлення волі зменшений на один рік. Реабілітований у 1991 р.

Щастя — річ завжди ілюзорна і примхлива. Здається, що воно прийшло до тебе, і попереду тільки світлі та радісні дні, широка дорога до чогось величного, значимого. Саме такі почуття полонили мене, коли в 1935 році, закінчивши

Хребтіївську семирічку, одержав свідоцтво, а разом із ним і право на продовження навчання. Гадав, що без труднощів зумію вступити у якийсь технікум і набути гарну спеціальність. Свої мрії пов'язував в основному з Києвом. Там було кілька технікумів, які мене приваблювали. Насамперед цікавив мене річковий технікум. Подумки я вже бачив себе капітаном корабля.

Але у місті над Дніпром мене чекали несподіванки: всюди відмовляли з однієї і тієї ж причини: мав мало років. Ніхто й слухати не хотів, що мені незабаром виповниться чотирнадцять. Розчарований був до безмежності. Вже збирався додому, як раптом дізнався, що можу стати учнем сільськогосподарського технікуму в Олександрії Кіровоградської області. Поїхав туди, і, як виявилося, не даремно: мене дійсно прийняли, поселили у гуртожитку. І я знову відчув себе на сьомому небі.

Жив у кімнаті разом з іншими п'ятьма учнями. Усі вони були з близьких до Олександрії сіл, і на перших порах я дивував їх своєю подільською вимовою. Ото бувало скажу слова „почекай" або „ниньки" — одразу ж навколо регіт. Та згодом хлопці звикли до мене. І ми вже добре ладили між собою, інакше кажучи, жили дружно.

На другому курсі стосунки між хлопцями нашої кімнати стали псуватися. Справа у тому, що дехто з них пристрастився до куріння. Після деяких суперечок дійшли до згоди: у кімнаті не палити, з цигарками виходити на вулицю або хоч у коридор. І всі здебільшого дотримувалися цієї домовленості. Усі, крім одного — Миколи. Лінуватий від природи та ще й упертий за характером, він намагався зігнорувати нашу спільну вимогу. За це від старших він інколи навіть одержував запотиличника. Ми гуртом намагалися змусити його рахуватися з колективною думкою. Це йому дуже не подобалося, і одного разу він пригрозив нам: „Ви ще запам'ятаєте мене!" Ніхто з нас не сприйняв ту погрозу всерйоз. І дарма, бо наш однокурсник, затаївши злобу на всіх нас, вирішив помститися.

У гуртожитку ми часто, зробивши уроки, вели розмови з різних тем, не обминаючи й політичних. Вважаючи, що ми друзі, однодумці, дехто різко негативно оцінював такі події, як голодомор 1933 року. Окрім того, я нерідко розповідав про кордон, бо моє село було тоді прикордонним. По той бік Дністра ходили румунські патрулі, чути було, як вони перегукувалися між собою. Видно нам було, як на Буковині селяни господарюють на власних полях. Всі наші розмови, висловлювання, як з'ясувалося пізніше, Микола занотовував у блокнот, набираючи компромат на кожного з нас.

Десь перед жовтневими святами ми вирішили освіжити своє житло. Перед побілкою стін познімали портрети тодішніх вождів, поскладали їх на стіл. Хоч були ми вже учнями технікуму і вважали себе дорослими, але по суті ще не вийшли з підліткового віку. Непомітно для себе затіяли пустощі. І хтось ненароком зачепив стіл, з якого на підлогу посипалися портрети. Вони побилися, а ми так і заніміли від несподіванки. Щоб якось розрядити обстановку, Григорій Павловський сказав: „Ну і хрін з ними". А потім хтось з хлопців додав ще сильніший вираз. Ми все зібрали, навели порядок у кімнаті і майже одразу ж забули про цю катавасію. А Микола не забув, написав доповідну на ім'я завуча. А той негайно повідомив про цей випадок у відділення НКВС.

Далі події розвивалися досить швидко. Чотирьох хлопців заарештували на другий же день. Потім був узятий і Микола, якого звинуватили у тому, що невчасно

заявив про ті розмови, які велися у нашій кімнаті. Ще через місяць, 2 грудня 1936 року, ув'язнили і мене, наймолодшого з усіх учнів технікуму. Пригадую, як того дощового дня вели мене два конвоїри вулицею. Я йшов і м'яв у кишені квиток у кіно, дуже шкодуючи, що не побачу нового фільму „Діти капітана Гранта".

Допитував мене молодший лейтенант Демух. Не бив, а постійно махав перед моїми очима пістолетом. До речі, до того часу я ще ніколи не бачив пістолета. Добивався Демух, аби я признався у неіснуючих провинах перед радянською владою. Вона ж, наголошував слідчий, дала право на навчання нам, молодим громадянам, а ми, мовляв, знехтували своїм обов'язком перед соціалістичною Батьківщиною, бо не любимо її, виступаємо проти вождів партії і уряду. Наполягав енкавеесівець, щоб я наговорював різні дурниці на своїх однокурсників, визнав, що перебували ми усі в якійсь міфічній контрреволюційній організації. Майже три місяці тривало це знущання над здоровим глуздом.

Після завершення „слідства" переправили мене у дніпропетровську тюрму, запроторили у камеру в спецкорпусі. Там на вікнах були козирки з дошок, і з камери можна було побачити тільки вузеньку смужку неба, шириною з долоню. Завдяки цьому „винаходу" тюремників почували ми себе, як у мішку. В'язням спецкорпусу не дозволялися ні побачення з рідними, ні передачі від них.

Нарешті 2 березня 1937 року над нами влаштували суд. Був він скорим і неправим. Не могли ж судді не бачити, що справа проти нас по суті виссана з пальця, що перед ними на судовій лаві сидять підлітки та юнаки, які ще не встигли вступити у самостійне життя! Але, приглушивши голос совісті (якщо вона у них була), засудили нас на різні строки: старших за віком на 8 років, мене на 4 роки ув'язнення у виправно-трудових таборах.

Одразу ж після суду перевели мене у загальну камеру. Вікна в ній були вже без козирків. В'язнів було тут дуже багато, здебільшого людей літніх, поважних. Моїми сусідами по нарах виявилися колишні прокурор Дніпропетровської області Брагинський, головний інженер будуправління „Коксохіммонтаж" (прізвище його забув), директор дніпропетровського спецбанку Бінькевич, два інженери з Дніпрогесу. Відчувалося, що репресивна машина набирала обертів і в тюрми кидали все більше людей, насамперед з числа інтелігенції. Серед такої компанії почувався ніяково, жалкував, що мало у своєму житті бачив і мало знав.

Сидіти без діла цілими днями було важко, то ми знаходили собі заняття. Вчитель давав уроки кільком бажаючим оволодіти німецькою мовою. Чи то письменник чи літературознавець дуже гарно переказував художні твори. Грали у шахи, які самі виготовили із хліба. До речі, цій грі мене навчив сусід по нарах Бінькевич. Вже через якийсь тиждень я досить пристойно грав у шахи.

Як склалася доля моїх однокурсників, мені, на жаль, так і не вдалося дізнатися. Я ж одразу подав касацію. Справу щодо мене переглянули і зменшили на рік строк позбавлення волі. Замість того року на рік після відбуття покарання позбавили мене виборчих прав, яких я відповідно до закону ще не набув через малолітство!

Не вистачає слів, щоб змалювати глибину тодішньої моєї душевної драми. Усі юнацькі мрії, прагнення, зусилля розбилися об поріг дійсності сталінського

тоталітарного режиму. Здавалося мені, що я поринув у якийсь страшний сон, що все це відбувалося не зі мною, а з кимось іншим.

Довго, дуже довго не міг прийти до тями, збагнути трагізм свого становища і необхідність якось пристосуватися до умов існування у темницях та концтаборах.

Пригадую, яким я був тоді апатичним, байдужим буквально до всього. Якось зовсім механічно виконував чиїсь накази, не реагував на образи і приниження з боку тюремників і так званих блатних арештантів, не звертав уваги на страждання товаришів по нещастю.

Незчувся, як опинився у Маріїнську Кемеровської області. У цьому сибірському місті розташувався великий пересильний табір, в якому було вже тисяч п'ятнадцять засуджених. Щоденно прибували сюди все нові й нові транспорти з в'язнями. Згадка про Маріїнськ може бути виражена словами: туга, нудьга, голод і холод.

Згодом мене перевели в колонію для малолітніх правопорушників. Тут жилося не набагато краще, ніж у таборі для дорослих. Щоразу тюремники нагадували нам хто ми і де знаходимося. Наприклад, йдеш одержувати хліб на обід, то зобов'язаний щоразу назвати своє прізвище, рік народження, статтю, за якою засуджений, і строк ув'язнення. В колонії не вистачало посуду, то варену їжу, тобто звичайну юшку з яких-небудь круп, яку називали баландою, колоністи одержували у те, хто що мав. А оскільки я спочатку не мав ніякого посуду, то змушений був обходитися тільки пайкою хліба. Лише згодом вдалося роздобути бляшанку з-під консервів, і вже міг посьорбати того малосмачного варива.

Єдине, чим відрізнялася наша колонія від таборів для дорослих, то це тим, що кожному з нас належало щомісяця по 3 кілограми кондитерських виробів. Воно було б добре, якби видавали їх частинами. А то одержиш бувало в шапку одразу півтора кілограми цукерків-подушечок та стільки ж печива і не знаєш, що з цим багатством робити. За один раз не з'їси, а залишиш на пізніше, то або вкрадуть блатні, або видеруть. Отож намагалися хлопці якнайбільше з'їсти за один раз, а потім не знали, куди дітися від різкого болю у животі. Отак це добро перетворювалося для нас на зло.

У колонії захворів на „курячу сліпоту". Вдень ще трохи бачив, а зайде сонце — нічого не міг розрізнити. Без сторонньої допомоги й до нар добратися не в змозі. В медпункті колонії мені пояснили, що то від недоїдання. Порадив лікар, щоб хоч тиждень наїдався досхочу, обов'язково вживав свіжі овочі. А де ж взяти цього всього? На це запитання медики тільки плечима знизали.

На моє прохання мене включили в групу, яку возили на залізничну станцію перебирати картоплю, заготовлену для колонії. Запам'ятав дивну назву станції — Яя. Тут була можливість наїстися печеної картоплі і навіть привезти дещо у барак. Через якийсь тиждень до мене повернувся нормальний зір. Треба сказати, що на таку хворобу малолітні в'язні страждали часто. Це був наслідок дистрофії.

Незабаром мені дещо пощастило. Взяли мене підсобним робітником у хлібопекарню: носив дрова, змащував форми, у які накидалося тісто. Робота подобалася — тепло і ситно. Майстрами були тут китайці. З тістом вони робили чудеса: однією рукою одночасно могли виліпити два бублики. Добре мені було. На жаль, працював тут недовго.

Після шестимісячного перебування у колонії для малолітніх в'язнів мене знову перевели у дорослу команду. Загнали у вагон з гратами (один з двадцяти п'яти) арештантського ешелону і повезли кудись на схід. Куди прямуємо, ніхто з нас не знав — конвоїри відмовчувалися. Тільки згодом дізналися, що маємо будувати Комсомольськ-на-Амурі. Ешелон рухався повільно, простоюючи на окремих станціях по два-три дні. Ми страшенно мучилися: вагони переповнені, недостатньо провітрювані. Та найбільше дошкуляла спрага. Адже їжу нам видавали суху, часто солону рибу, а водою постачали погано. На 37 в'язнів, що тіснилися у вагоні, на добу давали тільки одне відро води. Тому на кожній зупинці ми вимагали води. Конвоїри на ці прохання уваги не звертали. Ми просили, вмовляли, кричали. Та так голосно волали, що начальство розпорядилося ставити ешелон у найглухіші кутки, щоб наші крики якнайменше хто чув. Таке знущання над в'язнями тривало 31 день.

Восени 1938 року прибули на кінцевий пункт. Коли наказали залишити вагони, я ледве тримався на ногах: за місяць безрухомості майже зовсім розучився ходити. Не краще почували себе й мої супутники. Конвоїри заходилися формувати колону, але довго їм не вдавалося добитися якогось порядку, бо й тут ми кричали: „Води!" Начальник етапу запевнив, що води матимемо доволі. Нас погнали у зону, і невдовзі ми опинилися за колючим дротом. Тут не було ніяких будівель, лише всюди виднілися купи дошок, штабелі непиляних колод, багато сокир і пилок. Житло та все інше мали спорудити самі.

Як і пообіцяв нам начальник, одразу ж підводою стали возити воду. До першої бочки я не дістався, другий раз привезли, і знову не зміг навіть трішечки води зачерпнути. Тільки за третім разом набрав і тут же випив ледь не повну трилітрову бляшанку води. Досі не можу збагнути, де вона у мені вмістилася? Я, вже будучи дорослим, навіть літнього віку, ніколи не міг випити більше двох кухлів пива! Потім ще раз набрав води і ліг спати на якихось дошках. Вночі почав лити дощ, промочивши нас до останнього рубця. Прийнявши цей холодний душ, ми забули про спрагу, яка так довго нас мучила.

Дощі часто дошкуляли нам, аж поки не звели ми бараки. Але й після цього не настало полегшення — почали ганяти нас на розчищення майбутньої залізничної траси. Перед цим екіпірували бушлатами і лаптями, які пропускали воду. Від найменших морозів ноги мерзли, а тому навіть на хвильку ми не зупинялися. Кожному доводилася норма виробітку, виконання якої давало право на одержання 1,2 кілограма хліба. Той, хто не міг впоратися з нею, одержував тільки 400 грамів. Незручність була в тому, що норма доводилася парі в'язнів: перевезти на відстань у 50 метрів 3,5 кубометра грунту. Більша відстань — зменшується кількість грунту. Треба бути здоровим землекопом, щоб день у день виконувати таку норму. Називали ми її „кінською". Мені виповнилося тільки сімнадцять, мав мало сил, був кволий навіть з вигляду. І справлятися з таким завданням просто не міг. До того ж у напарники дали мені сорокап'ятирічного німця на прізвище Дейч, який до арешту працював головним бухгалтером Московського тресту ресторанів. Бажаючи одержати повну пайку хліба, я сам старався виконати норму і його підганяв. У більшості випадків зусилля мої були марними, бо колишній головбух дотримувався зовсім іншої позиції. Одного разу він з явним обуренням констатував:

„Очень глубоко сидит в тебе эта большевицкая зараза!“ Мав він на увазі дух змагання, який намагалася прищепити нам табірна адміністрація.

Наприкінці листопада підготовка полотна для залізниці в основному завершилася і по ньому прокладалися стальні колії. Але багатьом в'язням цього не судилося бачити. На той час, мабуть, більше третини будівельників залізниці загинула. Загинула від холоду й голоду, важкої, майже непосильної праці. Помічав, що не витримували здебільшого люди віком за сорок років. Найменш витривалими були в'язні, які до табору займалися розумовою працею.

Тим табірникам, що залишилися, незабаром видали шкіряне взуття, поміняли бушлати на кращі і стали готувати до етапу. Нам дали сухий пайок на тиждень і, загнавши у товарні вагони з решітками на віконцях, повезли у Владивосток. Тут пройшли медичне обстеження — тюремні лікарі відбирали найбільш здорових. Їх чекала подорож до Магадана, а туди хворих намагалися не брати.

У Владивостоці я на своїй особовій справі побачив штамп з двох букв— „ТТ“. Пізніше довідався, що це означало: „Тяжёлый труд“.І ще помітив надруковане з кутка в куток слово — „календарно“. Тобто я мав свої три роки відбути день у день. Або, як табірники казали, — „від дзвінка до дзвінка“.

З великою групою політв'язнів потрапив на пароплав „Джурма“. Він постійно курсував між Владивостоком і бухтою Нагаєво. Пропливши Японським і Охотським морями, ми побачили Магадан. Зустрів він нас непривітно: сильними вітрами та пекучим морозом. Щоправда, нас тут одразу ж переодягнули, видали валянки, кожухи та шапки. Звідси наш шлях проліг до золотих копалень. Колимську трасу долали пішки, роблячи зупинки у тамтешніх селищах Палатка, М'якіж, Оротукан... Копальня, на якій мали працювати, називалася Борискін.

Зими в Колимському краї завжди суворі. Та зима 1938 — 1939 року видалася особливо морозною. Усю її лютість довелося спізнати мені в перший день тамтешнього перебування. Почалося з того, що злодюги вкрали у мене валянки, і я змушений був вийти на роботу в якихось дірявих шкарбанах. Наслідки не забарилися: обморозив ноги і руки. Потрапив до лікарні. Ноги невдовзі зажили, мені видали нові валянки. А з руками справи були значно гіршими. Лікарі мали відрізати по два пальці на кожній руці. Старші товариші радили на це не погоджуватися, не давати калічити себе. Я їх послухався, і в різкій формі відмовився від операції, викликавши гнів табірного медичного персоналу. На це не дуже зважав. Головне, що вдалося зберегти руки неушкодженими!

Невдовзі підстерегла мене нова біда — захворів цингою: кровоточили ясна, опухли ноги, паморочилася голова. І знову я в лікарні. Цього разу мене швидко поставили на ноги. Вже через десять днів я одужав. Сприяли цьому, на мою думку, насамперед моя молодість та ще порівняно добре харчування. А ще через тиждень мене направили на роботи з добування золота. Та до важкої праці не приставили, зарахували у допоміжну бригаду. На кожній великій копальні створювалися такі колективи з ослаблених табірників. Їхнім обов'язком було прибирати територію, чистити туалети, а також ховати померлих.

У похованнях доводилося брати участь дуже часто. Здебільшого посилали трьох в'язнів копати могилу для двох-трьох покійників. Нелегко було видовбати

півтораметрової глибини яму у вічній мерзлоті. Ми спочатку розгрібали сніг, розкладали вогнище. Як тільки земля відтавала, вогнище пересували на нове місце. І так весь час робили, аж поки не викопували яму. Півтораметрової глибини ми майже ніколи не досягали, бо зимовий день на Півночі короткий, а вночі нічого не зробиш. Тому інколи яма ледь досягала до колін. Померлих привозили підводою. Ми клали їх у яму, прикріплювали до ніг бирку з номером особової справи покійника, прикопували. І тішилися, що то не нас поховано. Колимська земля рясно всіяна такими безіменними могилами без хрестів і обелісків...

Десь у середині березня 1939 року разом з трьома іншими в'язнями мене призначили в нижню команду екскаватора. Верхня команда складалася з механіка, машиніста, його помічника і учня. А в наші обов'язки входило рубати і підносити дрова, постачати воду. Екскаватор був американського виробництва марки „Еріо". Як він опинився на цій копальні, мабуть, тільки одному Богу відомо. Щоб забезпечити роботу машини, треба було принести 90 відер води та добрих десять оберемків дров. Робота не була важкою порівняно з працею у копальні. До того ж екскаватор часто ламався, і мене, як наймолодшого, щоразу посилали за зону у механічну майстерню. Цілий день можна було нічого не робити, чекаючи, поки майстри ремонтують якусь деталь чи виготовляють нову. А головне — весна, а потім літо. Все навколо таке красиве: буйна зелень, океан квітів, ягід, багато птахів. Із зони всього цього не було видно. Колимська земля спочатку здавалася нам якоюсь дикою пустелею. Насправді вона дуже гарна! Зрозуміло, радувала вона око тільки вільної людини, для табірника все обмежувалося смердючим бараком, тачкою та кайлом...

На цій копальні я одержав свої перші гроші, так звану „премвинагороду" — 81 карбованець. Купив здобну булку, півкілограма халви і ще щось, вже не пам'ятаю за давністю часу. На ту пору мені виповнилося вісімнадцять років, і я вважав себе дорослим, чекав на волю. Наприкінці серпня в тих краях починається зима. Екскаватор поставили на ремонт, в обслузі відпала потреба. Мене затримала бригада, яка ремонтувала екскаватор. Було в ній десять механіків, і для них я був за кухаря та прибиральника. Кухар з мене не Бог знає який, але умів смажити рибу, варити суп, пекти млинці. На жаль, ремонт невдовзі було завершено, і бригаду механіків розформували. Мене послали працювати у забій. Знову тачка і лопата, робочий день тривалістю в десять годин, вихідний — раз на декаду. Важко доводилося, бо за весну і літо трохи відвик від важкої роботи.

Нарешті настала календарна зима, якої чекав з нетерпінням. Другого грудня кінчався строк мого ув'язнення. В ніч на друге працював тільки до опівночі, решту зміни сидів біля вогнища. Бригадир намагався змусити мене працювати, але я заперечив: своє вже відробив!

Ранком, після зміни, мене звільнили, видали довідку про те, що покарання відбув. У бараці тепло привітали із звільненням, багато в'язнів плакали. Особливо ті, яких засудили на вісім-десять років. Вони зрозуміли, що шанси вижити їм у тому пеклі були дуже мізерними. Мені зібрали у шапку трохи грошей, бо своїх у мене не було.

Я був настільки наївним, що думав з тими 132 карбованцями та літером добратися додому — 2700 кілометрів морями та понад десять тисяч кілометрів залізницею. Додому я потрапив аж через сім років. Та це вже зовсім інша історія.

П. П. Брицький

ІЗ СУМОМ ПРО МИНУЛЕ

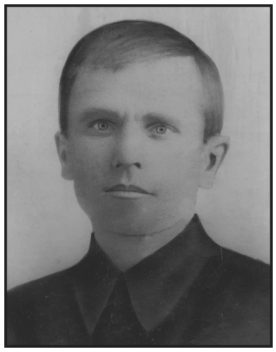

Брицький Йосип Олексійович народився 9 вересня 1895 р. в с. Лисанівці Меджибізького (тепер Старосинявського) району в сім'ї селянина, закінчив церковно-приходську школу та річні бухгалтерські курси. Воював на фронтах першої світової війни. З 1918 р. по 1920 р. перебував у війську УНР. Висланий до Сибіру як „підкуркульник" у 1930 р. Утік, працював на Донбасі. Заарештований у рідному селі 21 лютого 1938 р. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. за контрреволюційну діяльність 2 жовтня 1938 р. засуджений до розстрілу. Реабілітований 30 вересня 1959 р.

Брицький Йосип Олексійович з 1912 р. до травня 1915 р. працював продавцем магазину, а з 15 травня 1915 р. до 16 листопада 1916 р. служив у царській армії, перебував на фронті у званні старшого унтер-офіцера на посаді командира взводу. Був розжалуваний в рядові за образу військового чиновника. В листопаді 1916 р. потрапив у полон до австрійців і перебував у таборі військовополонених українців „Фрайштадт" до 23 квітня 1918 р. Після підписання у Бресті мирного договору між УНР і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною там формувалася 1-ша козацько-стрілецька дивізія (сірожупанників). Брицький Й. О. служив у полку ім. Б. Хмельницького з листопада 1918 р. до січня 1919 р. рядовим, а з червня до жовтня 1919 р. — командиром взводу. Після відступу армії УНР в Польщу залишився в с. Лисанівцях (за місцем народження) до весни 1920 р. З поверненням української армії у квітні 1920 р. знову був мобілізований і до листопада 1920 р. воював проти більшовицької армії у званні хорунжого командиром сотні. Після поразки УНР у війні з більшовиками українське військо відступило на територію Польщі, де було інтерновано в таборах. Після повернення з Польщі з 1921 р. до 1930 р. працював секретарем сільської ради села Лисанівці. У 1930 р. за відмову брати участь в розкуркуленні селянина-бідняка з тавром „підкуркульника" був висланий в Сибір до Красноярська. У 1931 р. здійснив втечу і влаштувався працювати на Донбасі (м. Красний Луч) на шахті машиністом вентилятора. Моя мати, (Брицька Мотря Степанівна), розповідала, що після втечі Брицький Й.О. з'явився у Харкові (тодішній столиці), пішов до уряду, повідомив хто він, і сказав, що не він „ворог народу", а ті, хто розкуркулює селян-бідняків і компрометують радянську владу. Той службовець, до якого він з'явився, не тільки не затримав його, а нібито сказав, що складний час, порадив не їхати додому, а десь влаштуватися, перечекати пару років, поки становище стабілізується. Я не повірив, що таке могло бути, але, як підтверджує запис про це в особовій судовій справі, так сталося.

Восени 1931 р. Брицький Й. О. дуже хотів побачитися з рідними і поїхав у село Лисанівці, де був заарештований Деражнянським ДПУ і відправлений до Харкова. У

зв'язку з нестачею робітників-шахтарів, прокурор відмінив висилку і відпустив. Згодом він переїхав з Донбасу у м. Васильків Київської області і влаштувався бухгалтером машинно-тракторної станції, де жив із сім'єю до лютого 1938 р. В лютому 1938 р. він разом із сім'єю (дружиною і 3-ма дітьми) приїхав до нас у село Лисанівці тодішнього Меджибізького району. До цих пір я не втямлю, що його спонукало? Адже це був розпал репресій. А він був грамотним, не міг не розуміти цього. Обидва брати, він і мій батько, Брицький Павло Олексійович, хоч закінчили лише по 3 класи і річні бухгалтерські курси, але були дуже начитані з історії, літератури, географії, мали гарні почерки, добре грали в шахи. Вважалися грамотіями, як кажуть, „на всю округу". Жили ми в одній хаті (яка складалася з двох половин). Побув дядько в гостях лише кілька днів...

21 лютого 1938 р. сталося так, що в кімнаті, де жила сім'я дядька, було лише четверо дітей, троє його — Діна, якій йшов 10-й рік, Андрій — 8-й рік, Тамара — 4 роки, і я, семирічний його племінник. З дорослих з нами був лише дядько Йосип. Він затіяв з нами гру. Був веселий, жвавий, рухливий, сміявся сам і нас смішив. І тут почувся стук у двері. Дядько відгукнувся: „Заходьте, заходьте". Відкрив двері і з'явився на порозі кімнати голова сільської ради Брицький Кирило Максимович, його двоюрідний брат. Дядько швидко потер долоні й вигукнув: „О, гості йдуть!", бо за головою сільської ради зразу ж зайшов друг дядька Співак Микола Феодосійович (заступник голови сільради, як виявилося пізніше, його взяли за понятого), і тут же з-за їх спин вскочив до хати міліціонер з наганом у руці й крикнув: „Руки вверх!". Ми, діти, злякано затремтіли. А дядько Йосип із застиглою на обличчі після гри з нами вже скривленою усмішкою, повільно піднімав руки догори.

Вже йде 70-й рік після цієї моторошної, жахливої картини, але вона й до сьогодні стоїть у мене перед очима. Наша сім'я ні в чому не звинувачує К. Брицького і М. Співака (татового друга) — вони інакше не могли поступити, бо відмова загрожувала їм тим самим. Але чому енкавеесівець виявив таку жорстокість, направивши наган на дядька і на нас, бо ми, малолітні діти, стояли за його спиною. Адже дядько Йосип був середнього зросту, з малолітніми дітьми, не заклятий бандит, а їх було троє, невже тупоголовому енкавеесівцю А.Марчишину (як я дізнався через 60 років) незрозуміло було, що в такій ситуації ніякого опору з боку заарештованого бути не могло. З тих пір дядько Йосип пропав, ніякої чутки про нього не мала ні його сім'я, ні ми, близькі родичі.

Лише в жовтні 1959 р. на лист мого старшого брата Брицького Г. П. про реабілітацію дядька надійшла відповідь від військтрибуналу Прикарпатського військового округу про те, що справа Брицького Йосипа Олексійовича припинена і він реабілітований посмертно.

Через 55 років, коли я ознайомився в СБУ з особовою справою Брицького Й. О., то дізнався, що його 2 жовтня 1938 р. позасудовий орган „трійка УНКВС по Кам'янець-Подільській області" засудив до розстрілу і під смертним вироком стоїть підпис секретаря трійки із саркастичним прізвищем „Честнєйший".

А ми, члени його сім'ї і близькі родичі, після його арешту стали „ворогами народу". Мого старшого брата Брицького Григорія Павловича не приймали до комсомолу через те, що наш родич „ворог народу", а про мене, семирічного учня

першого класу, якому за відмінне навчання на святі новорічної ялинки хотіли вручити подарунок, завгосп школи грубо крикнув завпеду школи Фаїні Львівні: „Кому, племіннику ворога народу?“. Це було сказано так, що залишилося в моєму серці й до сьогодні, а негласно супроводжувало мене впродовж багатьох десятиліть, завдяки наклепницьким доносам „друзів сім'ї“ і довідкам НКВС, а згодом КДБ і під час навчання в середньому спеціальному навчальному закладі, і під час строкової служби в армії (через що й не присвоювали мені впродовж 3-ох місяців офіцерського звання) й при вступі до вищого військового навчального закладу „не проходив мандатну комісію“. У них повідомлялося, що мій батько засуджений на 25 років за співробітництво з німецькими фашистами (а він загинув на фронті в 1944 р. у боротьбі з ними), що старший брат — зрадник Батьківщини, дезертирував до американської армії (а він 18-річним потрапив у концтабір Бухенвальд у 1942 р., де перебував до 11 квітня 1945 року, поки американські війська не звільнили концтабір).

Той же, хто писав ці наклепи, в січні 1944 року прибіг до батька і запропонував заявити німцям (в селі був німецький батальйон) про те, що поблизу його хати з'явилися партизани. Це було в моїй присутності. Батько відмовив його від цього і не випустив з хати, щоб не доніс на нього німцям. Адже вже чувся гуркіт гармат з наближеням фронту. Але з приходом радянської армії цей „радянський активіст“ став діяти на упередження. Боявся, що з нашого боку буде заява про його намір при німцях. Він намагався обмовити нас, позбутися свідків його негідних вчинків. Не називаю його прізвища, щоб не падала чорна пляма на його дітей та онуків, як це було з нами.

А пишу я це тільки тому, що таких дітей і цілих сімей були мільйони. За весь період гітлерівського режиму в Німеччині з 1933 р. по весну 1945 р. (12 років) перебувало в тюрмах і концтаборах 18 млн. чол., з них 11 млн. загинуло. Але це з 29 країн світу. А в СРСР? Перед доповіддю на XX з'їзд КПРС М. С. Хрущов запросив від Комітету партійного контролю при ЦК КПРС довідку про масштаби репресій в СРСР. Така довідка була надана, але не за весь період, а лише з січня 1935 р. по 20 червня 1941 р. Виявилося, що в СРСР за цей період було репресовано 19 млн. 840 тис. осіб, з них 7 млн. було розстріляно. Це були громадяни лише з СРСР, а не 29-ти країн світу, як у Гітлера. Але ж були репресії від початку встановлення радянської влади (з 1917 р.), і особливо в період колективізації та голодомору. А у війну існували, крім цивільних, військові концтабори, зокрема офіцерські. А післявоєнні репресії? Лише у Західній Україні було репресовано до 400 тис. Вони не увійшли в ту довідку.

Ці дані наводяться для молоді й майбутніх поколінь, щоб знали, що пережили попередні покоління через радянську владу.

Варто пам'ятати й ортодоксальним комуністам про те, що за даними Інституту політичних досліджень в 1933 р. в Україні нараховувалося 550 433 членів і кандидатів компартії, а в 1936 р. їх стало лише 241 330, тобто 309 103 чол. не дорахувалися. А по Союзу згідно зі свідченнями колишнього Генерального секретаря ЦК КПРС М. С. Горбачова (у 2-му томі його спогадів) за період існування радянської влади було знищено понад 3 000 000 комуністів.

Примітка:

[1] ГДА СБ України м. Хмельницький. — Ф. Р. 6193, оп 12, спр. № 104981

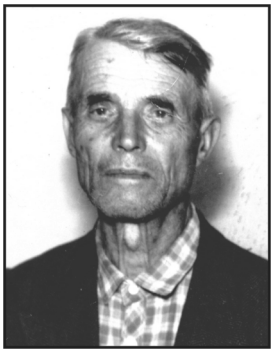

І. Венгльовський

БЕЗ ВИНИ ВИНУВАТИЙ

Венгльовський Іполит Войцехович, 1911 р. н., житель с. Буцневе Деражнянського району, поляк, малописьменний, працював ковалем у бурякорадгоспі. Постановою Наркома НКВС і Прокурора СРСР від 22 грудня 1937 р. засуджений до десяти років ув'язнення у виправно-трудовому таборі. Реабілітований у 1964 р.

Вкотре дістаю із скриньки цей документ, перечитую його. І знову на очах з'являються непрохані сльози. На офіційному бланку значиться, що судова колегія з карних справ Верховного Суду Української РСР 16 жовтня 1964 року скасувала постанову Наркома НКВС і Прокурора СРСР стосовно Венгльовського Іполита Войцеховича і припинила справу за відсутністю складу злочину.

Отже, виправданий! Справедливість відновлено, правда, як кажуть, восторжествувала, хай навіть з таким великим запізненням! Але як же забути оті десять років знущань, принижень гідності, паплюження мого імені? Як позбутися отих кошмарних снів, які й досі відтворюють жахи енкавеесівських тюрем, сталінських концтаборів, гулагівських порядків? Все це гнітить мене, змушує ще і ще раз ставити собі питання, на які, вже добре знаю, відповіді мені не знайти.

Моя ж біографія звичайна-звичайнісінька. Народився я у сільській сім'ї. Батько мій працював сторожем на цукровому заводі. У вільний від роботи час допомагав мамі поратися у нашому злиденному господарстві. Нас, дітей, було троє. Окрім мене, ще сестрички Кароліна і Ганна. Змалку привчили нас батьки до праці. Я тягнувся до техніки. Ще малим, бувало, принесу татові обід і спостерігаю, не маючи сил відірвати погляду від заводських машин та механізмів.

У 1923 році я закінчив Буцнівську початкову школу. Вчителі радили батькам послати мене навчатися у семирічку, запевняли, що в їхнього сина є нахил до науки. Та вчитися мені більше не довелося — на заваді стали сімейні нестатки. Разом з трьома такими ж дванадцятилітніми подався на цукроварню найматися на якусь роботу. Прийняли. Доручили нескладну роботу, здебільшого перебирати буряки, очищати їх від залишків гички, відкидати вбік підгнилі корені. Бачили б ви, з якою гордістю носив я додому перші заробітки!

Коли виповнилося мені чотирнадцять, став учнем коваля у механічній майстерні. Моїм наставником був досвідчений майстер Семен Герцман. Згодом він перейшов на якусь іншу роботу, я ж залишився за основного коваля. Трудився сумлінно, мною на заводі всі були задоволені. Не сторонився й громадської роботи, був, як кажуть, активістом: в школі піонером, на заводі став комсомольцем, а в 1930 році вступив у більшовицьку партію. Мене обрали членом профкому. Я одружився на коханій дівчині, через якийсь час у нас з'явився син, якого ми нарекли Едуардом.

Здавалося, що життя складається непогано: гарна у мене сім'я, праця до душі, авторитет і повага у колективі та в односельців. Щоправда, важко було в голодному 1933-

му, та якось пережили його. Вже й були надії на подальше щасливе життя. Та людина не знає, коли підстереже її біда. Несподівано вона звалилася на мою бідну голову.

Влітку до мене завітав якийсь чоловік. Відрекомендувався працівником Проскурівського управління бурякорадгоспів. Сказав:

— Вам треба поїхати у Проскурів.

— Для чого? — дивуюся.

— Та є невелика справа.

— Яка така справа ? — перепитую. — Мені зараз ніколи роз'їжджати!

— У Проскурові про все дізнаєтеся, — починає підвищувати голос незнайомець. А потім із злістю майже вигукує, — Ви арештовані!

Я здогадався, що це ніякий не працівник управління бурякорадгоспу, а переодягнений енкавеесівець. Погоджуюся:

— Ну, якщо заарештований, то доведеться їхати.

Непроханий гість знижує тон:

— Не хвилюйтеся, там все виясниться.

Їхали поїздом, з вокзалу добиралися пішки до будинку відділення НКВС. Відразу ж мене завели до камери. Невдовзі закликали на допит. Слідчий запитав, що я говорив, коли вбили Кірова. Відповідаю, що не пам'ятаю, щоб щось погане казав. Сам же пригадав, як невдовзі, після загибелі Кірова, зайшов до клубу. Там на стінах висіли портрети тодішніх вождів, серед яких виділялися портрети Сталіна і Кірова. І в мене якось мимоволі вирвалося: „Краще б старого вбили, а не молодого". Оглянувся, а біля мене стоїть син отого мого наставника по ковальському ремеслу Семена Герцмана. Не думав я, не гадав, що почуте він комусь передасть, тим більше, що ніяких прізвищ чи імен я не називав. Та, як бачите, мимохідь сказане донеслося до вух енкавеесівських нишпорок.

Слідчий ще довго наполягав, щоб зізнався, якими словами я відгукнувся на смерть Кірова. Я стояв на своєму: не пам'ятаю, щоб казав коли-небудь щось недоброзичливе. Злий-презлий слідчий тоді вигукує:

— Хто тебе завербував і кого ти завербував? Признавайся, краще тобі буде, бо слідству все відомо.

Стало очевидним, що енкавеесівець перейшов до погроз і залякування, намагаючись пришити мені участь у якійсь антирадянській організації. Удаючи, що по-своєму трактую його запитання, кажу:

— Ні на яку роботу я не вербувався... — Мовляв, не з тих, хто у пошуках кращих заробітків, поліпшення життєвих умов вербувався на роботу у промислові міста, на великі будови, яких тоді було розпочато по всій країні. Слідчий злиться:

— Ти не придурюйся, а відразу кажи правду!

Отакої, кажи „правду", тобто намовляй на себе! Та я не знітився, повторив, що мене ніхто і нікуди не вербував і я нікого не вербував. Мене знову відправили в камеру. Пробув у ній цілий місяць. Важко було: їжа погана, камера тісна, вогка, з цементною підлогою. А головне — ніяких звісток з дому, невідомість щодо своєї долі. На допити більше не викликали, на запитання не відповідали, прохання пропускали повз вуха. Згодом таки дозволили написати листи. Я надіслав одного додому, другого — у село

Яблунівку своєму товаришеві Іванові Кучеруку з проханням підсобити моїй сім'ї у час моєї відсутності. Потім, коли мене випустили, довідався, що до Івана приїздив працівник НКВС і розпитував про Венгльовського. Іван гарно відгукнувся про мене. Його не посадили і мене звільнили з-під варти. Тоді, у 1935 році, ще траплялися такі випадки.

Я повернувся на своє робоче місце. Мені навіть зарплату за вимушений прогул заплатили. Але незабаром виключили з членів ВКП(б). Начебто за троцькістські погляди.

Минуло два роки: я вже став забувати оте прикре перебування в енкавеесівській катівні. Та не забули про мене енкавеесівці. Влітку працював ковалем у літківському колгоспі, сім'я ж моя залишалась у Буцневому. На новому місці ми ще не обзавелися житлом. На вихідні приїхав до дружини і сина. Надворі стояла тепла погода, і ми з дружиною відправилися спати у клуню. Десь перед світанком почув, що поблизу проторохтіла підвода, і за тим запанувала тиша. Та тільки задрімав, як почув голос голови сільради. Разом з ним були ще якісь двоє, один з них в енкавеесівській формі. І знову знайомі слова:

— Не хвилюйтеся, у Деражні розберуться. Ви швидко повернетеся додому.

Тієї ночі заарештували й директора Буцнівської школи Кузьминського. Відвезли нас у Деражню. Після цього я більше Кузьминського не бачив, у село він не повернувся, очевидно, загинув чи то від кулі в енкавеесівському підвалі, чи в якомусь гулагівському таборі.

Спочатку утримували мене в підвалі Деражнянського відділення НКВС. Тут було тісно, спали на цементній підлозі впритул один до одного. Як дізнався пізніше, нам з дому передавали білизну, теплий одяг, харчі, але нічого з цього ніхто з нас не отримував. Серед в'язнів завелися воші, та в такій кількості, що з ними ми не могли впоратися.

По якомусь часі мене викликали на допит.

— Венгльовський, признавайся чесно: ти член контрреволюційної групи? — одразу ж почав слідчий.

— Якої ще групи? — перепитую. — Я нічого не знаю!

— Ще не такі признавалися! — викрикнув енкавеесівець, і я відчув сильний удар в шию. Від нього не зміг втриматися на ногах, звалився на підлогу. І чи то від болю, чи від образи сам не зчувся, як заплакав, наче мала дитина.

Це був перший і останній допит у Деражні, хоч пробув тут два місяці. Вантажною машиною разом з іншими в'язнями мене перевезли до Проскурова. У місцевій тюрмі тіснота в камерах була ще більшою, ніж у Деражні. Якщо, бува, хтось вирішить вночі до „параші" навідатися, вважай, що місця для спання позбувся. І нікому нічого не скажеш. Доводилося сидіти, а то й стояти на ногах до самісінького ранку.

Двічі викликали мене на допит. Озброєний енкавеесівець виводив мене з тюрми, і центральною вулицею міста ми йшли до будинку відділення НКВС. Йшли вдень. Але мало хто звертав на нас увагу. Мабуть, такі „процесії" були звичні для проскурівчан.

Перший допит відбувся наприкінці листопада.

— Ви заарештовані як троцькіст, що висловлював зневагу до вождів партії, — сказали мені. — Радимо щиро зізнатися у цьому.

Я відповів, що хоч був два роки тому заарештований органами НКВС, виключений з партії, але я не прихильник троцькізму. Моя контрреволюційна діяльність свого часу не була доведена, і мене було звільнено з-під варти.

Слідчий звинуватив мене у тому, що я, мовляв, вороже настроєний проти радянської влади і веду контрреволюційну пропаганду. Я це теж заперечив.

Наступного дня характер звинувачень дещо змінився. Мене запитали: для чого я приховав свою справжню національність? На це відповів, що, дійсно, мої предки походили з Польщі, але не тільки мої батьки, а й діди народилися на Україні, опанували українську мову, перейнялися місцевими звичаями і традиціями. Я теж вихований на цих традиціях, і тому вважаю себе українцем. Ним і записався, коли одержував паспорт.

— Нам все відомо! — на те мені слідчий. — Вас виключили з партії і ви озлобилися на радянську владу, вихваляли буржуазну Польщу. Може, і це не визнаєте?

— Не визнаю, бо таких розмов ні з ким не мав, — намагаюся якнайспокійніше відповідати на крик.

— Ідіть! Ми з вами ще зустрінемось!

Але більше із слідчим я не зустрівся. Тримали мене у тюрмі майже чотири місяці, аж поки не зачитали вирок „двійки", за яким мені судилося провести десять років у виправно-трудових таборах за „антирадянську пропаганду".

Зразу ж після цього потрапив у товарний вагон з гратами, переповнений такими ж як і я „ворогами народу". Везли у безвість, тільки за сонцем орієнтувалися, що прямуємо кудись на схід. На великих станціях до нашого ешелону щоразу причіплювали вагони з в'язнями. Березневого дня 1938 року на якійсь глухій станції у Свердловській області нам наказали вийти з вагонів і погнали у табір, що був на річці Лозьва. Тут раніше було поселення розкуркулених українців. Не знаю, чи то вони вимерли, бо поряд з поселенням було велике кладовище, чи, може, їх пересилили в інше місце. Хати тут були з двох половин, як раніше будували на Україні. Їх перетворили на бараки. Табір наш був обнесений високою огорожею з кругляка, над якою здіймалися сторожові вишки. Спали ми покотом на підлозі, підстеляючи під голову, хто що мав. Потім зробили собі нари. Стало тепліше, зручніше. Особливо дошкуляв голод. Годували нас в основному рідкою баландою з ячмінних круп. Інколи перепадала якась рибина, а ще рідше — шматочок зіпсованої конини. Пекли якісь підпалки з муки, які нам по шматочку видавали замість хліба.

Суворий клімат Північного Уралу. Морози тут сорокаградусні майже впродовж усієї зими. І в таку холоднечу по глибокому снігу нас ганяли на лісоповал на ділянки, розміщені кілометрів за п'ять, а то й десять від табору. Дорога так вимучувала, що працювати вже не було сил. Та наглядачі цього не визнавали, знущалися з нас, як тільки хотіли. Невиконання норми хоч одним з членів бригади позбавляло усіх повної пайки хліба. У цьому випадку давали кожному замість 800 тільки 300 грамів хліба. Отож завжди в голові роїлася думка: хліба, хліба, хліба! Люди через недоїдання часто хворіли, вмирали. Але це ніскілечки не турбувало табірне начальство. Замість вмерлих сюди привозили нових в'язнів.

Це був якийсь дикунський конвейєр смерті. Померлих по суті не хоронили. Ото назбирають мерців на величезну гарбу, відвезуть їх трохи подалі від табору і викинуть на сніг. Весною трупи розмерзаються, і стоїть такий сморід, що й дихати не хочеться. Аж тоді подає табірна адміністрація команду закопати трупи. Згодом додумалося оте кляте начальство ще за літа копати великі ями, в яких потім ховали померлих.

Нині сам дивуюся, як мені вдалося вижити у тих нелюдських умовах? Мабуть, тому, що був молодим, загартованим ковальською працею. Та ще тому, що по якомусь часі перебування у таборі перевели мене у ремонтний цех. Тут займався звичним для себе ділом — виковував різні деталі до машин та інвентаря, ремонтував вози, сани, підковував коней. Працювати в основному доводилося вночі, щоб на ранок усе було готовим.

Нічна праця — важка праця. Але мав від неї й деяку вигоду — інколи траплялася нагода приховати жменьку-другу вівса, який давали в опалках коням. Зерно товк, підсмажував на спеціально зробленій для цього деці і варив вівсяну кашу. Навіть товаришів інколи підгодовував. Звичайно, що робилося це крадькома, бо можна було дорого заплатити за таке зухвальство.

В'язні рідко коли збиралися гуртом. Виводили їх на лісоповал о сьомій ранку, а поверталися вони у табір о сьомій вечора. Але коли траплялася можливість для відпочинку, то співали, декламували вірші улюблених поетів, а дехто й власні твори. Я мав гарний голос, і якось заспівав „Повій, вітре, на Вкраїну". Пригадую, як усі притихли, на очах у багатьох з'явилися сльози. Мабуть, кожен думкою полинув у рідний край, де залишилися батьки, дружина, діти...

Після чотирьох років ув'язнення частину табірників перевели у пермські ліси. Потрапив туди і я. Наше нове поселення було краще облаштоване, але життя у ньому не стало ліпшим. Та ж виснажлива праця, ті ж злиденні харчі. Важко я тут захворів. Але довго лежати в лікарні не дозволяли. Як тільки став краще почувати себе, послали перебирати бульби. Цьому був радий: можна було крадькома наїстися картоплі, хоч і сирої.

Після переведення мене у новий табір втратив зв'язок зі своїм побратимом Миколою Антоновичем Гіжевським з Коричинець. Подружив з ним ще у підвалі Деражнянського відділення НКВС. Пройшли разом важким шляхом енкавеесівських катівень, тюремних етапів, гулагівського побуту, ділилися харчами, ліками, усім, що мали. Після відбуття покарання Микола Антонович додому не захотів повертатися, залишився жити у тих далеких краях.

Багато разів писав я в різні інстанції Москви і Києва з проханням про помилування, але відповіді на свої листи не одержував. В роки війни з німецькими фашистами просився на фронт. Не взяли. Звільнили мене рівно через десять років після оголошення вироку. Товариші по бараку привітали з волею, замінили стару фуфайку на нову, дістали чисту білизну. Навіть чобітки виготовили, аби мав пристойний вигляд. Така була традиція у в'язнів. Завжди раділи, коли комусь з нас випадало повертатися додому.

Похмурим осіннім днем приїхав у рідне село. Батьків уже не було, померла й моя дружина. Односельці зустріли по-різному. Одні були раді моєму поверненню, вірили, що покараний був без вини. Дехто ж сторонився „ворога народу". Добре, що з розумінням поставився до мене тодішній голова деражнянського колгоспу Назар Степанович Ольхов (хай земля йому буде пухом). Я знову став до ковальського горна. Потім деякий час трудився в автоколоні. Навіть коли одержав пенсію, не залишав роботу. Покинув її тільки у сімдесят три від роду роки, коли переніс важку операцію.

Зараз йде мені вісімдесят п'ятий рік. Ще маю сили, щоб виконувати нескладні роботи в домашньому господарстві. Разом зі всіма переживаю нинішні труднощі, але не впадаю у відчай, розумію, що шлях України до державної незалежності не може бути легким. Добре, що у минуле відійшов тоталітарний режим, який скалічив моє життя, життя мільйонів ні в чому не винних людей. Хай ніколи не повертаються старі часи!

Записав Петро Філіпчук

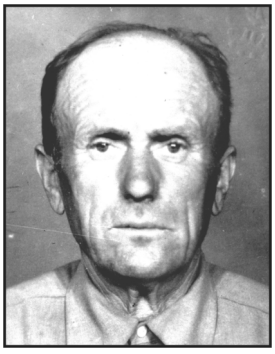

В. Шнайдер

СПЛЮНДРОВАНА ДОЛЯ

Шнайдер Віктор Герасимович, 1914 р. н., українець, безпартійний, освіта неповна середня, за спеціальністю тракторист, працівник Старосинявського райкомунгоспу. Трійкою управління НКВС у Вінницькій області 20 жовтня 1937 р. засуджений до десяти років виправно-трудових таборів. Реабілітований у 1959 р. Помер у 1994 р.

Нічим особливим від попередніх років, здається, не різнився отой страшний 1937-й. Як і раніше, ласкаво світило сонце, буяла розкішною зеленню подільська земля. Щедро зародили ниви, гарним врожаєм радували городи, рясніли соковитими плодами сади. Але не було гармонії між природною благодаттю і людськими настроями. Навпаки, поводилися люди чимдалі якось зовсім незвично, день у день стаючи все більш настороженими, замкнутими, зануреними в особисті клопоти. Від одного до іншого майже пошепки передавалися новини: арештували такого-то, ворогом народу виявився такий-то...

Та мене це чомусь мало обходило. Був я тоді сповнений молодечих сил, юнацьких сподівань на райдужне майбутнє. Адже йшов мені тільки двадцять третій рік, і вже позаду залишилося напівголодне безбатьківське і безматеринське дитинство. Я навіть думки не припускав, що оті арешти односельців можуть стосуватися мене, рядового робітника Старосинявського райкомунгоспу. Глибоко помилявся я. Це зрозумів пізніше, коли дійшла черга і до мене.

Як зараз бачу трагічний для мене день одинадцятого вересня. Видався він напрочуд ясним і теплим. Пахло яблуками, свіжоскошеними отавами. Затишним виглядав селищний парк, у якому ми, комунгоспівці, споруджували немалий за розмірами будинок. Той чудовий день, ті пахощі не раз згадувалися, снилися мені і в брудних, затхлих тюремних камерах, і у засніжених, заморожених лісах Бурятії, Карелії, на Крайній Півночі. А шлях у ті далекі від рідних місць краї почався з того,

що з машини, яка цілком несподівано підкотила до нашої будови, вийшли два енкавеесівці і одразу ж підтюпцем кинулися до мене... Я прямо-таки оторопів від несподіванки, бо ж ніякої вини за собою не знав. Усі, хто того дня працював поруч мене, як за командою, відвернулися. Чи то боялися показати свою близькість до мене, чи, можливо, щоб не бачити отого неподобства „сталінських соколів", добре розуміючи, що я ніякий не шпигун, не ворог.

Так мене у спецівці будівельника й кинули у камеру райвідділу НКВС. Застав тут багатьох людей — знайомих і незнайомих. Найбільше запам'ятався Шатайло з села Пилява нашого ж району. Був він інвалідом, через параліч у нього не діяла уся права сторона тіла. Без ціпка й кроку ступити не міг, а так як у камері йому не дозволяли користуватися палицею, то був зовсім безпомічним. Навіть до „параші" змушений був добиратися з чиєюсь допомогою. Звинувачували його енкавеесівці у релігійній пропаганді. Виявляється, що Шатайло читав псалтир над померлими. У камері дехто навіть пробував жартувати, допитуючись у бідолахи: скільки, мовляв, ти встиг покійників загітувати? Подібні абсурдні звинувачення, наскільки пам'ятаю, пред'являлися чи не кожному з арештованих.

Тут, у Старій Синяві, протримали мене більше двох тижнів. Спочатку на допит не викликали, нічого й не пояснювали, хоч мало не щодня я пробував з'ясувати причину мого арешту. Співкамерники пояснили згодом, що то енкавеесівці чекають, чи не прийде часом хто до мене, не намагатиметься передати якийсь сигнал чи вказівку, як поводитися на допитах. Та хто до мене міг прийти? Ні в які організації я не входив, тому й спільників ніяких не мав. А з рідні не було нікого, окрім бабусі, яка виховувала мене змалку.

Було мені тільки чотири роки, як покинув нас батько і виїхав невідомо куди. Ходили чутки, що подався десь у Францію. Маму мою розстріляли чекісти, які в перший рік радянської влади скрізь нишпорили, шукаючи по хатах золото та дорогоцінності. По суті то була просто банда, яка діяла під прикриттям чекістських мандатів. Стільки лиха вони людям наробили, що незабаром за зловживання владою були своїми начальниками покарані на смерть. Та мені, звісно, від цього легше не стало, бо залишився круглим сиротою.

Жилося мені з бабусею нелегко. Хати не мали, наймали то в одного, то в іншого старосинявця комірчину. Стало нам трохи легше, коли я підріс і після закінчення семирічки пішов працювати. Та, як бачите, тривало це недовго. Бабуся так і померла у чужій хаті, не дочекавшись мого визволення з тюрми. Й досі болить у мене душа, що поховали її чужі люди.

Пригадую перший допит. Вів його слідчий Петров у присутності начальника райвідділу НКВС Глибицького. Почали з вимоги сказати, де знаходиться мій батько. Кажу, що не знаю, більше того — навіть не пам'ятаю, який він з себе. Не вірять або вдають, що не вірять. Цікавляться тим, хто з близьких родичів проживає за кордоном. Це я знаю: мій рідний дядько Антін Янчевський разом з військами Української Народної Республіки залишив свою Батьківщину. Та де саме перебуває у цей час, мені не відомо. У 1927 році я послав йому листа у Францію на адресу, підказану кимось із знайомих. Але відповіді на нього не одержав. Писав у Францію знайомому моїй рідні Якову

Чорному. Запитував, чи не знає він місце знаходження Антона Янчевського. Однак допомогти мені він не зміг чи не захотів.

Слідчі із сказаного мною намагалися вибудувати версію тісних зв'язків із білоемігрантами, петлюрівцями, які, щоб я знав, „дуже шкодили робітничо-селянській державі". Пояснив, що мені тоді, коли писав листи, було тільки дванадцять-тринадцять років, і тому ні про які політичні наміри й мови не могло бути. Та це уточнення моїх допитувачів не влаштувало, і вони далі продовжували наголошувати на моїх „контрреволюційних намірах", „емігрантських настроях", прагненні нелегально перейти державний кордон. Заперечую цю нісенітницю. Кажу, що коли й було у мене бажання залишити Стару Синяву, то тільки для того, щоб поїхати на Далекій Схід, як це зробили деякі мої ровесники. Адже тоді мрією багатьох молодих романтиків було відкривати нові краї, освоювати нові землі. До цього закликала юнаків та дівчат уся тодішня преса. Але виїхати не міг, не мав морального права залишити напризволяще свою стареньку бабусю, яка замінила мені маму і тата.

Наш діалог тривав довго. Змінюючи один одного, енкавеесівці часто повторювали запитання, дещо змінюючи їх форму, але не характер. Мої відповіді, як правило, їм не подобалися, і вони знову накидалися на мене, здається, до безмежжя підвищуючи голос, зривалися на крик. Бачу, що слідчі й самі ніскілечки не вірять у мою вину, але їм треба, очевидно, щоб я таки зізнався у „гріхах", які вони мені приписують.

На допитах мене не били. Так дали кілька стусанів кулаком, але за побої це не вважаю. Бо ж бачив, як часто ледь живими поверталися у камери заарештовані. Я по якімсь часі пообіцяв слідчим підписати все, що кажуть. Чому так вчинив? Та, мабуть, тому, що впав у відчай, втратив інтерес до життя. Думалося: змалку не судилося мені щастя, то не буде його й у майбутньому.

Діалог із слідчим тривав.

— Слідство має дані, що з-за кордону на зв'язок з вами таємно прибували спеціальні посланці петлюрівців. Ви це підтверджуєте?

— Я цього не підтверджую. Ніхто з-за кордону до мене не приходив.

— Слідству відомо, що ви виявляєте активні терористичні наміри, прагнете помститися за розстріляну органами ЧК маму. Чи підтверджуєте ви це?

— Я це не підтверджую.

— У слідства є інформація, що ви протягом ряду років проводите серед відсталої молоді контрреволюційну роботу, прагнете дискредитувати керівників партії і уряду. А це ви підтверджуєте?

— І цього не підтверджую, бо ніякої контрреволюційної роботи не проводив. Більш того, я навіть не уявляю, що це таке — проводити контрреволюційну роботу.

Після багатьох подібних запитань і відповідей на них дають підписати протокол. Пишу: протокол з моїх слів записаний правильно і мені прочитаний, в чому й розписуюся". І ставлю свій підпис.

Ведуть у камеру. Але не встиг, як кажуть, віддихатися, як знову виклик на допит. І знову запитання, запитання. Причому одні й ті ж, вони повторювалися безмежну кількість разів, доводячи мене до отупіння. Зрідка з-поміж них траплялися й нові.

— Ви ніколи не гуляли разом з єврейськими дівчатами. Не любите євреїв? Що ви скажете на це?

Якраз навпаки. Дружив я з Євою Фрейзон. Наша дружба стала перерости у кохання. Інколи навіть ловив себе на думці, що з нас була б гарна пара. Добре, що хоч не встиг посвататися до Єви! Бо тепер мала б неприємності через мене. Імені дівчини не назвав. Пізніше з гордістю згадував, що зумів вберегти дорогу для мене людину від принижень і знущань. Ця думка зігрівала мені душу, допомагала вижити в нелюдських умовах сталінських гулагів.

Арештованих у райвідділі НКВС ставало все більше і більше. У камері так тісно, що новоприбулому й стати не було де. Вряди-годи в'язнів відправляли в тюрми інших міст. Відправили, нарешті, й мене з групою арештованих. Куди їдемо, не знали. Тільки прибувши на місце, дізналися, що опинилися у вінницькій тюрмі. Тут нам зачитали постанову трійки управління НКВС. Нею „за контрреволюционную деятельность" було засуджено арештованих до різних строків ув'язнення у виправно-трудових таборах. Мене — до десяти років.

Однієї ночі нас підняли і погнали на вокзал, повантажили у вагони-телятники і кудись повезли. Їхали довго-довго, аж поки не опинилися у Бурятії. Тут нас змусили будувати залізницю, яка мала зв'язати Улан-Уде з містом Наушки, що майже на самому кордоні з Монголією. Працювали у дуже важких умовах. Не злічити тих, хто навіки залишився на цьому більш як 250-кілометровому шляху.

Тільки-но завершили спорудження цієї проклятої нами колії, як почалася війна з Фінляндією. Нас повезли в Карелію. Від станції Руч'ї, що неподалік Кандалакші, ми мали прокласти залізницю до Алакуртті. Була чутка, що залізниця прокладатиметься далі, у глиб фінської території.

У Карелії вперше побачив північне сяйво, пізнав усю дошкульність морозів у сорок і більше градусів. Одяг на нас благенький, не краще й взуття. Єдине, що рятувало у нелегких умовах майже непосильної праці, — це більш-менш задовільне харчування. Продукти для нас брали з військових складів, відпускали за старими нормами.

Залізницю прокладали по безлюдній місцевості, через болота, лісові річки і струмки, гранітні гриви. Пригадую, як нам одного разу наказали протягом кількох днів прокласти колію через гранітну гору. Треба було видовбати каміння на глибину від 60 сантиметрів до півтора метра. Довжиною ця ділянка була понад двісті метрів. Видали нам ломи, залізні клини, кувалди і дерев'яні ноші. Якийсь енкавеесівський начальник у добротному кожусі і полярних чоботях зачитав нам наказ №0029 за підписом Лаврентія Берії: „Все добросовестно работающие на строительстве железной дороги, не взирая на статью, срок, будут досрочно освобождены". Потім додав від себе, щоб не надіялися на вибухівку. Мовляв, зубами гризіть, а завдання виконайте у визначений строк.

Бригадир у нас був досвідчений — узбек Алієв. Саме він додумався, як справитися з цим завданням. Почав з того, що попросив видати йому на руки наряд. І щоб ніхто не втручався у нашу роботу. Начальство погодилося, і бригада приступила до праці. Розділилися на дві групи: одна пиляла ліс, заготовляла дрова, інша розчищала від снігу майбутню трасу. Робити це було нелегко, бо сніг вкривав землю двометровим шаром. Ми його різали і брилами складали по обидва боки траси. Потім на очищений

граніт нагромадили штабелі дров. Закінчивши цю роботу, дрова підпалили, а самі, залишивши чергових, щоб ті підтримували вогонь, пішли спати. Вранці побачили, що граніт розпікся до білого кольору. На нього й кидали ми брили снігу. У такий спосіб було зірвано граніт на глибину від 40 до 60 сантиметрів. Цю операцію повторили кілька разів, довівши трасу до потрібної позначки. Почули тоді й першу „подяку“ від своїх охоронців: „Это битые волки! Выемку закончили досрочно“.

Незабаром були укладені шпали, укріплені рейки. І ось уже по новозбудованій колії мчить дрезина з урядовою комісією. Ні на мить вона ніде не зупинялася. Ми ж стояли обабіч залізничного полотна і кричали: “Ура!“ В душі у кожного з нас жевріла надія, що обіцяне нам звільнення всупереч логіці тогочасних подій таки здійсниться. Однак ніхто з членів тієї комісії у наш бік навіть не глянув. Ми одразу ж збагнули, що то була пуста обіцянка, ніхто відпускати на волю нас не збирався. Більше того: чекати якогось милосердя від сталінських опричників — справа марна.

І дійсно, незабаром прибули товарні вагони з густими решітками на віконцях. Прибули по в’язнів. Повезли нас у місто Біломорськ. Виявилося, що знову повинні будувати залізницю. Майже чотирьохсоткілометрова колія мала зв’язати станцію Сорокська Мурманської залізниці зі станцією Обозерська, що на лінії Вологда — Архангельськ.

Нас попередили, що трудитися мусимо у повну силу, бо нова залізниця матиме велике стратегічне значення. Дійсно, пізніші події, зокрема ті, що мали місце у період війни з гітлерівською Німеччиною, підтвердили винятково важливу роль цієї залізниці у постачанні військ, що обороняли Кольський півострів.

Зважаючи на стратегічне значення нової залізниці, ми сподівалися, що нам, її будівникам, створять хоч скільки-небудь людські умови для праці. Адже доводилося тягнути стальні рейки навколо Онезької губи Білого моря по малообжитій місцевості, пробиваючись крізь заболочені лісові хащі, безліч річок і струмків з грузькими берегами, а нерідко й через кам’яні кряжі. Та марні були наші сподівання. Саме тут ми скуштували горя, як мовиться, по самі вінця. Благенький одяг, до краю зношене взуття мало захищали від холоду, але господарники від НКВС не збиралися нам його міняти. Утримували нас впроголодь. Часто замість хліба давали варену пшеницю. Майже щодня їли солону тріску. Нас мучила спрага, але воду нам не доставляли. В’язні змушені були діставати її з болотяних торфовищ. У результаті такого харчування — цинга, дизентерія, інші хвороби. Вони сотнями валили людей. Лікування ж — ніякого, медикаменти були зовсім відсутні.

Потроху ми стали займатися самолікуванням. Збирали у лісі, на болотах, по берегах річок різні трави, корені, пили з них настої. Ефективним засобом виявився порошок з перетертого деревного вугілля. Він нейтралізував гнилу болотяну воду, якою втамовували спрагу. Все це зменшило смертність в’язнів. Та однаково після прокладення колії Сорокська — Обозерська мало залишилося щасливців, котрі побачили волю...

Славу будівельників цієї залізниці присвоїли собі комсомольці, які переважно були на посадах наших конвоїрів, різного роду конторників, обліковців. Їх тоді щедро нагороджували орденами, медалями, грамотами, преміями. Це було не що інше, як знущання над пам’яттю тих нещасних людей, котрі навіки залишилися у непрохідних лісах і болотах Карелії та Архангельщини.

Після будівництва залізниці довелося мені поневірятися ще по багатьох гулагах. Замість десяти років, визначених за рішенням трійки негідників з управління НКВС Вінницької області, протримали мене в ув'язненні мало не шістнадцять. Звільнили мене після смерті Сталіна, цього кривавого диктатора і деспота. Але ще довго ходив я з тавром „ворога народу". Тільки у 1959 році мене реабілітували.

Важко, дуже важко згадувати страхіття енкавеесівського терору, знущання над людською гідністю у сталінських гулагах. Але не можу забути минулого, воно так і стоїть перед очима. Як зараз бачу товаришів по нещастю, згадую, як багатьох з них ми опускали в могили у лісах, болотах, кам'яних норах Бурятії, Карелії, російської Півночі. І хочеться поділитися пережитим з кожним перехожим, особливо з молодими людьми, аби знали, в якому суспільстві довелося жити старшому поколінню. Не забували тих, хто став жертвами політичних репресій, загинув від знущань, непосильної роботи далеко від рідної домівки. Загинув з тавром „ворога народу", хоч ні в чому не був винний. Усі — і старші, і молодші мають добре знати історію нашого народу, щоб не піддатися знову на солодкі обіцянки тих, хто мріє про повернення старих часів. Щоб не було у нашій вільній, незалежній Україні вороття у суспільство, яке тільки на словах обстоювало свободу і демократію, а насправді було глибоко вороже людям.

Примітка:

[1] ГДА СБ України м. Хмельницький. — Ф. Р. 6193, оп 12, спр. № 8513

Лариса Каменська

"ДВОРЯНИН, ЧУЖА, КЛАСОВО ВОРОЖА ЛЮДИНА..." ХТО ВІН, КОСТЬ КРЖЕМИНСЬКИЙ, НАСПРАВДІ?

Кржеминський Кость Іполитович (17.08.1893 — 28.10.1937). У 1917 р. закінчив Київську вищу художню школу. Живописець, архітектор. З 1924 р. по 1927 р. — викладач Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи ім. Сковороди. Одеситу Кржеминському дуже припало до душі Поділля. Багато малював і фотографував, вивчав місцеву народну творчість, друкував мистецтвознавчі праці. У 1927 р. переїхав до Києва. Заарештований 10 жовтня 1937 р. Як український націоналіст і польський шпигун розстріляний 28 жовтня 1937 р.

Мій батько — Кржеминський Кость Іполитович народився 17 серпня 1893 року в місті Одесі, в сім'ї капітана далекого плавання. В 1912 році, ще студентом, одружився із сільською вчителькою Дяченко Олімпіадою Миколаївною. В 1917 році в селі Сичівка, під Києвом, народилася у них я. В тому ж році батько блискуче закінчив Київську вищу художню школу (паралельно два факультети — живопису та архітектури). Навчаючись, багато малював.

...1924 року батько поїхав до Ленінграда навчатися в художній академії. Але сімейні обставини змусили його оселитися в Кам'янці-Подільському й узяти на утримання материну сестру з дітьми. Тут він викладав у художньо-промисловій школі імені Сковороди. Мандрував із учнями по селах, по Поділлю, яке дуже припало йому до серця. Багато малював і фотографував, вивчав місцеву народну творчість. Одна з кімнат нашої квартири стала своєрідним музеєм народного мистецтва: в шафах зберігалися колекції керамічних свистульок, писанок, пасок. Крім того — верети, доріжки, килими, зразки українського орнаменту, національний одяг. У видавництві при школі зусиллями її директора Володимира Гагенмейстера надруковано кілька батьківських мистецтвознавчих праць: „Стінні розписи на Уманщині", „Пам'ятники єврейського мистецтва на Кам'янеччині" (мацеви), „Хати села Ходоровець", „Архітектура та стінні розписи синагоги м. Смотрич" (у співавторстві з В. Гагенмейстером).

Особливо цінною є книга „Стінні розписи на Уманщині". Вона видана у 1927 році в Кам'янці-Подільському. Ця праця не втратила цінності і тепер, її використовують мистецтвознавці, хоча в Україні залишилося, на жаль, лише кілька примірників. Того ж року ми переїхали до Києва.

...Настали скрутні часи. В тридцяті роки почалось цькування владою української інтелігенції (тоді ми вважали, що це стосується тільки цих верств населення). Зникли дружні стосунки і відвертість. Починалася взаємна підозра. В 1934 році відбулася так звана „чистка радянського апарату (для оздоровлення)".

Я пам'ятаю, у чому звинувачували батька: „дворянин, класово ворожа людина. Під час перебування в Умані переховував ватажка бандитів Дерещука". Постанова: „звільняється з роботи без права праці в держустановах". Архівні документи ДПУ згодом засвідчили: батько й Дерещук не могли зустрічатися в Умані, адже були там у різний час. Та це не змінило становища батька. Його звільнили з роботи та переселили з трикімнатної квартири в однокімнатну.

Все ж батько працював із захопленням і дуже плідно. Готувався до першої своєї персональної виставки... Фатального дня — 10 жовтня 1937 року, зранку відвіз усі роботи. А біля нашого дому на нього вже чекали... Потім дві ночі поспіль — обшук, опис майна, підпис матері про невиїзд з Києва. Щоб і матір не забрали зненацька, ми ні на хвилину не розлучалися. Але 5 листопада вночі маму також забрав „чорний ворон". Потім вивезли конфісковані речі, решту покидали у підвал, запломбували квартиру. Мене виключили з КСМ та з інституту.

Починалася нова сторінка мого життя, де були і щастя, і горе. Батька засудили на десять років таборів без права листування. Мати отримала п'ять років заслання до Казахстану, де й померла 1942 року.

Реабілітували батька у 1976 році. Батькові інкримінували український націоналізм та шпигунство на користь Польщі. Матері — зв'язок з ворогом народу. Після реабілітації я дізналася, що батька розстріляно 28 жовтня 1937 року, через вісімнадцять днів після арешту, в підвалі колишнього Жовтневого палацу в Києві. Батькові тоді було лише 44 роки.

Друкується за:

Л.Каменська. „Дворянин, чужа, класово ворожа людина..." Хто він, Кость Кржемінський, насправді? // Україна. — 1993. — № 18. — С. 13-14.

В. Єфімчук

ВИРОК „ТРІЙКИ“ — РОЗСТРІЛ

Поплавський Антон Йосипович народився у 1898 р. у с. Мала Салиха Красилівського району, поляк, малописьменний, голова колгоспу. Заарештований 20 червня 1938 р. Звинувачення: контрреволюційна діяльність, диверсії. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 26 вересня 1938 р. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний у м. Кам'янці-Подільському 1 жовтня 1938 р. Реабілітований 26 жовтня 1957 р.

Несподівано одержав поштівку зі Львова від пенсіонера В.А.Поплавського. Володимир Антонович нагадав про наше давнє знайомство (наприкінці 1989 року), коли я працював кореспондентом газети „Радянське Поділля“. Мій випадковий знайомий, якого я (о, сором!) навіть не відразу пригадав, написав, що розшукує мене вже понад десять років, аби ще раз подякувати за допомогу в пошуках відомостей про його страченого в 1938-му батька та публікацію з цього приводу під заголовком „Один із розстріляного покоління“. Щоправда, допомога моя була скромною, а замітка не дуже великою. Власне, він і сам це чудово розумів. А тому ще раз подякував за журналістську сміливість у той час, коли за такі теми брався далеко не кожен газетяр.

У моєму спустошеному кількома переїздами архіві дивом зберігся старенький (за 10 коп.) блокнот із нотатками того часу та пожовкла газетна вирізка. Не підвела, на щастя, й пам'ять. Пригадав, як оповідав тоді ще набагато молодший (нині йому вже вісімдесят) Володимир Антонович про хвилюючі відвідини рідного подільського села Мала Салиха. Від Львова шлях сюди не близький, але приїжджав щороку. Й одразу ж із автобуса поспішав на сільський цвинтар, щоб запалити свічку на могилі матері, постояти в зажурі, помолитись і пригадати вкотре все, що випало на долю його родини. А то були надзвичайно важкі часи — більшовицька революція, громадянська війна, примусова колективізація, сталінські репресії, Велика Вітчизняна війна. Все пережили, випили, як мовиться, гірку чашу до дна.

Та чи не найстрахітливішим було літо тридцять восьмого. Сталінські сатрапи вершили свої криваві жнива. Потрапив у те людське мливо й Антон Йосипович Поплавський — один із голів колгоспу в тодішньому Антонінському районі. Нічний арешт був несподіваним, як грім серед ясного неба. Вранці село дізналося, що „чорний воронок“ повіз невідомо куди не тільки керівника сільгоспартілі, але й бухгалтера Заклицького, бригадира Дзенгилівського, столяра Загроцького й інших.

— Мене тієї лиховісної ночі вдома не було, — розповідав Володимир Антонович. — Я гостював у тітки в сусідньому селі. Навіть і думки не міг припустити, що батько в чомусь винен. Адже знав його як чесного й самовідданого трудівника. Від зорі до зорі колгоспними справами переймався. Артіль наша не пасла задніх. Як нині пам'ятаю, того року на трудодень по 6 кілограмів зерна виходило: на ті часи непоганий показник, я вам скажу. В артілі всі працювали дружно, сумлінно. Трудова

дисципліна в ті роки була залізною, але свідомою: люди щиро вірили в обіцяне світле майбутнє. Чи не єдиною розвагою був колгоспний духовий оркестр, який надихав на трудові подвиги.

Й однієї глухої ночі все це було перекреслено. Голову передового господарства оголосили ворогом народу. Відповідних утисків зазнала і його сім'я, єдину корову-годувальницю і ту забрали, а значить, позбавили дітей молока — щоденного поживного харчу, Володю виключили з комсомолу. Покинувши школу, він подався до фабрично-заводського училища. Вдома залишилися дві молодші сестри та хвора й згорьована мати. Щоправда, добрі односельчани допомагали в лиху годину — хто куснем хліба, хто шматочком сала, глечиком молока чи грудкою цукру. Так і вижили, дякуючи Богу.

Спочатку батька тримали в шепетівській тюрмі. Сюди Марії Францівні ще дозволили передати чоловікові передачу. Повернули чоботи, білизну. А потім етапували до Кам'янця-Подільського на той час обласного центру. З тих пір про в'язня Поплавського ніхто нічого не міг сказати достеменно — як у воду впала людина. Можна було лишень здогадуватися про його трагічну долю, бо він був не першою і не останньою жертвою тоталітарної комуністичної системи. Хто потрапляв у її лабета, той вже не повертався — зникав безслідно, наче тінь.

...Минуло майже десять років злиденного життя. У жовтні 1957-го розпочалася процедура реабілітації невинних жертв репресій. Невдовзі дістали вісточку про батька і діти Поплавського (мати тоді вже померла). Хмельницький обласний суд реабілітував Антона Йосиповича посмертно „за недоведеністю складу злочину в його діях". І воно, власне, зрозуміло: хіба можна довести те, чого не було в дійсності?! Десятки років як найдорожчу сімейну реліквію зберігав оцей папірець із стандартним повідомленням старший син. І весь час плекав надію, що рано чи пізно все-таки дізнається більш докладно про обставини трагічного зникнення батька.

Наприкінці вісімдесятих імперія зла доживала свої останні роки. У „совковому" суспільстві почався незворотний процес демократизації. Під тиском громадськості більш відкритою стала й служба безпеки, до її архівів почали надходити запити від дітей і онуків репресованих. Нерідко це робилося через місцеву пресу. Так зробив і В.А. Поплавський: написав листа до „Радянського Поділля", а потім — в Управління КДБ у Хмельницькій області, звідки й одержав дозвіл ознайомитися зі справою батька.

І ось про що він дізнався. Поплавського в числі сорока таких же, як і він, невинних подолян було засуджено за постановою „трійки" УНКВС по Кам'янець-Подільській області від 26 вересня 1938 року. Йому інкримінували контрреволюційну діяльність за статтями 54-11, 54-7 і 54. Міра покарання — розстріл. Вирок був виконаний 1 жовтня у Кам'янці-Подільському.

Начальник підрозділу УКДБ В.І.Захаров пояснив Володимиру Антоновичу, що його батька „засуджено необ´рунтовано, з грубими порушеннями соціалістичної законності". Тоді кадебісти іншими формулюваннями ще не мали права оперувати: система ще залишалася радянською, комуністичною. Проте, намагаючись самоочиститися, вона вже визнавала гріхи давніх років, які замовчувати далі було неможливо. Розбурханому перебудовою суспільству потрібно було кинути кістку, аби бодай трохи заспокоїти.

„Ворога народу“ з Малої Салихи НКВС звинуватила в причетності до антирадянської організації, так званої „ПОВ“ (Польської організації військової), яка нібито мала за мету повалення радянської влади в Україні шляхом диверсій і шкідництва. Та, як з’ясувалося в ході перегляду кримінальних справ у наші часи, „ПОВ“ — звичайнісінький міф і вигадка, на які тоді, наприкінці тридцятих, енкавеесівці були добрячими майстрами. Будь-яких доказів „вини“, крім обмов і „самозізнань“, у сфабрикованій справі не було. А як вибивали зізнання в катівнях НКВС — тепер відомо всім. У тюрмі Антон Йосипович дістав інсульт, утратив мову та здатність пересуватися. Під протоколом його допитів стоїть якась закарлючка, невідомо навіть, чи ним поставлена.

...Гортав пожовклі сторінки татової справи і шукав бодай одного факту звинувачення. Надибав лише таке: в колгоспі нібито згноїли 40 центнерів соломи та полови з метою знищення тяглової сили, цебто коней. І сльози навернулися на очі. Звинуватити в такому людину, яка всю себе віддавала колгоспному виробництву, — що могло бути безглуздішим?! Але кати сталінського терору і не збиралися керуватися здоровим глуздом, виконуючи плани кривавих жнив, адже рахунок жертв ішов не на тисячі, а на десятки і сотні тисяч приречених до страти людей, у яких і донині навіть справжніх могил немає.

Пригадую, яким схвильованим повернувся того пам’ятного року В.А.Поплавський із військового кладовища в Хмельницькому. Там він поклав квіти до пам’ятного знака жертвам сталінських репресій — на символічну могилу тих земляків, кого, як і його батька, таємно арештували, таємно судили, таємно вбили, таємно „поховали“. А потім писали, закриваючи „справи“: місце поховання — невідоме.

...Вже давно минули ті страшні часи. Відійшли в минуле й роки, коли про такі злочини не тільки писати, а й говорити пошепки було небезпечно. Виборена нами Незалежність познімала всі табу. Проте для людської пам’яті такого табу не існувало. Тепер вона, ця пам’ять, утілена в документальні книги, пам’ятні знаки, монументи, символічні могили. Ось і в центрі Хмельницького, на місці, де колись чинили кати свої криваві злочини, стоїть статуя Ангела скорботи — данина пам’яті всім жертвам політичних репресій. У них таки є одна братська богила, на якій не в’януть квіти, не гаснуть свічки.

Друкується за:
Великий терор на Хмельниччині. — Хмельницький: Еврика, 2004. — С. 69 — 71.

Д .І. Піратовський

ДОЛЯ БАТЬКА І СИНА

Іван Домінікович Піратовський народився в 1906 р. у с. Івки Старосинявського району, поляк, малописьменний, колгоспник. Заарештований 9 квітня 1938 р. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 20 вересня 1938 р. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний. Реабілітований 26 вересня 1989 р.

Денис Іванович Піратовський народився в 1926 р. у с. Івки Старосинявського району, поляк, освіта неповна середня, колгоспник. У 1942 р. вивезений на примусові роботи до фашистської Німеччини. Репатрійований. Звинувачувався у зраді Батьківщини. Управлінням охорони МДБ Львівської залізниці 18 червня 1948 р. справу припинено за недоведенням складу злочину. Реабілітований 28 жовтня 1991 р.

З дванадцяти років мій батько Іван Домінікович Піратовський почав працювати біля землі. Був один у сім'ї, але у школу не ходив, виростав неписьменний. У дев'ятнадцять одружився. Разом з дружиною вели господарство, обходили стареньку матір. Землі мали небагато. Була корова, кінь, пара овечок та птиця. Все це здали у колгосп, куди й самі вступили. Батько — їздовим, мати — у ланку. Коли у селі організували лікнеп, дві зими батько і мати навчалися грамоти — читати, писати і рахувати. Пізніше наша сім'я пережила голодомор. Мені тоді минуло шість років. Добре пам'ятаю, що ми мали корову. Вона й врятувала нас. І сусідам допомагали, щоб не вмерли з голоду.

Після голодомору колгоспне життя дещо поліпшилося. Краще жили ті сім'ї, котрі були великими і працелюбними. Хоч і грами зерна давали на трудодень, але хліба трохи заробляли. У 1937 році батька призначили бригадиром рільничої бригади. Почали більше давати зерна на трудодень.

Життя ніби розвиднялося. У наших Івках збудували клуб, відкрили початкову школу, магазин. Процентів сорок мешканців села становили поляки. Жили у злагоді, без жодних чвар. Молоді одружувалися, створювали нові сім'ї.

Та з травня 1937 року почалося щось незрозуміле. У селі ночами енкавеесівці почали забирати чоловіків. Це були молоді хлібороби. І ніхто не знав, за що їх арештовують. В кінці року ніби трохи прояснилося. Пішли чутки, що вони — „вороги народу", шпигуни Польщі, яка збирається напасти на СРСР. Ці чутки посилились, коли у нашому районі почали будувати оборонні укріплення.

На початку 1938 року арешти почастішали. Чоловіки йшли вранці на роботу, але ввечері верталися додому і ладнували собі одяг та харчі „на дорогу".

9 квітня 1938 року. Цей день запам'ятався мені на все життя. Була рання весна, батько сіяв у полі.

А після 12-ої ночі у нашу хату прийшли енкавеесівці і арештували його. З ним взяли ще чотирьох членів бригади. На ранок село оплакувало своїх чоловіків, батьків, братів. Адже забрали п'ятьох годувальників сім'ї. Наступного дня я разом з сільськими жінками поніс батькові передачу. Мати не могла йти у райцентр, бо була вагітна. Та й від плачу захворіла.

До Старої Синяви через лісок — кілометрів сім. Цією дорогою івківчани пішки ходили на базар, до костелу. Якась година-півтори, і ми були біля будинку міліції. Підійшли люди з інших сіл. Одна жінка побачила у паркані отвір. Через нього можна було проглядати подвір'я міліції. Заглядав і я у цей отвір, та батька не побачив.

Потім всіх нас покликали у будинок, забрали передачу і сказали, щоб ми йшли додому. Дуже важко було на душі. Я ніяк не міг збагнути за що арештували батька. І не тільки його, а й решту односельців. Від тих, кого забрали раніше, не було жодної звістки. Чув від жінок, що арештованих через кілька днів відправлять у Проскурів. Так воно й сталося. Коли через день мати знову послала мене до батька з передачею, його в Старій Синяві вже не було. В міліції сказали, що всіх арештантів вивезли, а куди — невідомо. Поїхати у проскурівську тюрму ми не мали змоги. Тоді мати переказала батькові гроші, та вони повернулися з відповіддю, що адресат вибув.

Велика біда звалилася на нашу сім'ю. В липні народився менший брат, він так ніколи й не побачив батька. Ми з сестрою допомагали матері, котра змушена була ходити на роботу у колгосп. Інакше б потрапили у число виселенців як сім'я „ворога народу". Таке вже у нашому селі було. Дружин репресованих і їх дітей виселяли в інші області і прикріплювали до колгоспів. Там вони працювали під наглядом міліції або місцевої влади.

Цій нашій сімейній історії майже шістдесят років. З управління Служби безпеки України у Хмельницькій області на мій запит про батька 5 вересня 1991 року я одержав відповідь. В ній говорилося, що його безпідставно звинуватили за статтями 54-2, 54-6 та 54-11 Кримінального кодексу УРСР як учасника Польської організації військової і за постановою „трійки" управління НКВС по Кам'янець-Подільській області від 20 вересня 1938 року засудили до розстрілу. Вирок виконано 14 жовтня того ж таки року. Похований батько у братській могилі в районі військового кладовища міста Хмельницького. 26 вересня 1989 року його посмертно реабілітовано за відсутністю складу злочину.

Батькове життя обірвалося у 32 роки. Тоді я ходив у п'ятий клас у сусіднє село Мисюрівку, де була семирічка. Закінчив її в 1940 році на „добре" та „відмінно". Оскільки з батьком сталася трагічна історія, вчитися далі не було можливості. Та й мене нікуди б не прийняли, бо я — син репресованого. Пішов працювати у колгосп. Пас коней, був погоничем на оранці, сівбі, у жнива старався з усіх сил. На осінь бригадир дав мені пару коней для підвезення кормів на ферму. Допомагав матері по господарству. Адже треба було сплачувати податки — здавати молоко, м'ясо, шкіри, городину. За нами наглядала сільська влада, над нами висів ярлик сім'ї „ворога народу". З нами могли у будь-який час розправитися, бо ніякого права захисту ми не мали.

Мати працювала дуже важко. Виконувала норми у ланці, а вечорами пекла хліб для колгоспу. В обід бігла з поля додому нагодувати маленького братика, якого няньчила сестра. Взимку я день у день ходив на роботу.

Весною 1941 року хлопців, які не служили в армії, забрали на будівництво оборонних укріплень у Західну Україну. Мене ж голова колгоспу взяв до себе їздовим. Це було якось несподівано, і я слухався його, возив туди, куди він наказував, ніколи не запізнювався.

Почалася війна з німецькими фашистами. Голова колгоспу і сільської ради відправили свої сім'ї на схід. Я постійно чергував вночі біля контори. Мати просила голову колгоспу, щоб він замінив мене кимось старшим. Він заспокоїв її, сказав, що все буде гаразд. Дорогою повз село йшли колони відступаючих червоноармійців. Їх все більшало. Якогось дня я повіз керівників села у Стару Синяву. Там вони побували у райкомі партії, потім заїхали на базу, набрали консервів, ковбаси, цукру, хліба, горілки та інших продуктів і наказали мені їхати. Але не у бік Івок, а в протилежний напрямок. Не встигли від'їхати від Старої Синяви, як голови почали пригощатися спиртним і закускою. Подумав, щось тут не те. Не додому їдемо. З горба побачив багато підвід і солдатів. Курява стояла стовпом. Я вирішив втікати додому. Зіскочив з воза і побіг поміж колони. Оглянувся, мене не наздоганяли. Коли смеркало, добрався до села. Мати плакала від радості, що я повернувся.

Наступного дня в Івки вступили німці. Якраз дозрівали хліба. Сяк-так зібрали урожай. Люди порозбирали реманент, коней. Правда, на осінь нова влада наказала все повернути у громадське господарство, яке організували у селі. Життя знову стало важким. А у липні 1942 року почали брати людей на каторжні роботи у Німеччину. Мені тоді минуло шістнадцять. Не обійшли й мене.

Чоловік шістдесят нас повезли у Старокостянтинів. Люди були різного віку, але переважно молодь. Загнали нас у товарні вагони (їх було десь із двадцять), у Шепетівці добавили ще кілька, і ешелон під німецькою охороною відправили на захід.

Їхали днів вісім. Привезли нас у місто Галле, вивантажили і під конвоєм повели у розподільчий табір. Їсти в дорозі не давали, харчувалися тим, що взяли з дому. Ночували у дворі, просто неба. Третього дня приїхали так звані купці живого товару. Нас вишикували, „посортували" по групах. Мене з чоловіками направили у місто Торгау, що на Ельбі, на ремонт залізниці. Поселили в окремому бараці, що знаходився посеред товарної залізничної станції. За високою огорожею ми й перебували. Нас цілодобово охороняли залізничні поліцаї. Колонами водили на роботу.

Працювали важко. Щось не так зробив — бив майстер, а в бараці — не давав спуску охоронник. Рейки, шпали — все доводилося носити вручну. А харчувалися погано. Один раз на день, в обід, давали гарячу баланду. В неділю добавляли дві-три картоплини та шматочок кров'янки. А у будні — триста грамів хліба, сімдесят грамів маргарину та ячмінну кашу без цукру. Дехто почав пухнути з голоду.

У групі я був наймолодший, і мене комендант забрав працювати при бараці. Мив підлогу, рубав дрова, палив плиту, чистив картоплю, прибирав подвір'я... Німці звезли у Торгау людей різних національностей. Були тут поляки, чехи, бельгійці, греки, французи, серби. Словом, вся Європа працювала. Наші дівчата перебували неподалік у німецького бауера. Також працювали багато і важко.

І ось ми дізналися, що фашисти відступають на Східному фронті, що союзники відкрили другий фронт. Це були дуже приємні новини. Ми чекали з нетерпінням свого визволення. Мене на той час після чергового бомбардування перевели разом з іншими робітниками у місто Галле, у будівельний поїзд.

14 березня 1945 року нас визволили американці. До кінця війни ми жили у вагонах у передмісті Галле. Мали харчі, одяг. 12 травня 1945 року нас зібрали у колони. І ми, хто на чому, — велосипедах, підводах — рушили додому. Через чотири дні добралися до переправи. Тут нас по-новому перегрупували. Я опинився з тими, хто не служив у армії. І ми пішки вирушили на Чехословаччину у супроводі 20 солдатів і 5 офіцерів. Нам сказали, що направляємося у військову частину, де маємо служити.

Після ночівлі у горах повернули на місто Легніцу. На залізничній станції два дні чекали поїзда. І тут я випадково зустрів Дмитра Капусту із Дніпропетровська, з яким жили в одному бараці у місті Торгау. Був він у формі радянського солдата. Сказав, що служить у комендантському взводі. І що піде до командира, аби мене взяли на службу. Домовилися, де зустрінемося. Але на зустріч він прийшов не один, а з автоматником, котрий сказав мені, аби я йшов попереду і не оглядався. Я підкорився наказу. Підійшли до двоповерхового будинку. У воротах нас пропустив вартовий. Назустріч вийшов старшина і повів мене у підвальну кімнату. Мене обшукали і посадили у камеру-одиночку.

Настали чорні дні. Вечорами викликали на допит. Годинами я розповідав про себе. Мене звинуватили, що я працював у бараці перекладачем, хоч німецької мови я майже не знав, що співробітничав з гітлерівцями. Наклеп звів на мене той же Капуста. Я все заперечив.

Просидів я в одиночці сім днів. Не добившись того, чого хотіли, службисти перевели мене у загальну камеру. Було у ній чоловік сорок. Всіх звинувачували у зраді Батьківщини. У жовтні 1945 року військова контррозвідка переїхала у Львів. Нас привезли туди у вагонах за колючим дротом і здали у тюрму.

Спочатку сидів разом із побутовими злочинцями. Потім перевели у камеру політичних в'язнів. Тут зустрівся з українськими повстанцями. Побачив людей різних за віком, за освітою, почув розмови про вільну Україну.

У грудні 1945 року нас вагонами перевезли у золочівську слідчу тюрму. Вона розміщувалася у старому замку. Були тут в основному політв'язні. Їх судили і відправляли у Сибір, на Колиму. Спали на підлозі. Було нас більше ста чоловік. У кутку — бочка-параша на 200 літрів. Через день виводили на 10-хвилинні прогулянки. Харчі — баланда один раз на день і 300 грамів хліба, тюлька, кип'яток. З дозволу слідчих приймали передачі.

У камері було багато українських інтелігентів: вчителі, письменники, юристи, студенти, інженери, сільська молодь, церковні служителі. Ніхто не ставився вороже один до одного. Священики щоденно правили службу божу. Поляки — в одному кутку камери, а православні — в іншому. Тихо мовили спільну молитву після перевірок і співали „Ще не вмерла Україна".

Хто одержував передачі, ділився з тими, які не мали такої нагоди. У голодний 1946 рік і 1947-й це була велика підмога. Часто перепадало харчів і мені, оскільки я був з Поділля і до мене передачі не надходили. Фахівці-в'язні читали лекції на різні теми, священики — на релігійні. У хвилини роздумів наодинці я знову ставив собі запитання: за віщо репресували людей у 1937-1938 роках? За що я постраждав? Ясної відповіді не знаходив. Одверто поговорити було ні з ким. І треба було мовчати.

Просидів я у золочівській тюрмі увесь 1946 рік. Почався 1947-й. Ніхто мене нікуди не викликав. Десь наприкінці 47-го прибула комісія з Москви. Енкавеесівці обходили камери. Один з них питав, у кого є які прохання, скарги. Я підняв руку. Сказав, що два роки тому мене привезли з Німеччини. Не судять, свідків не виставляють. Хотів написати про це у Верховну Раду — не дозволяють. Мені порекомендували, аби я виклав це письмово. Це я зробив. У лютому 1948 року викликають мене на переслідство. І знову все почалося по-старому: шукають причину, щоб мене звинуватити. Я все відхиляю, бо винним себе не відчував. Тричі допитували. Їздили додому, розмовляли з односельцями. Про мене ніхто нічого поганого не сказав. Попідписував протоколи, які відправляли у Москву. Правда, слідчий підбадьорив мене, що все буде добре, треба тільки зачекати кілька місяців.

18 червня 1948 року мене викликав з речами начальник тюрми. Зачитав документ, який свідчив, що у Москві переглянули мою справу, що моя вина не доведена. Мене звільнили з-під варти. Випустили із тюремної клітки, за ´ратами якої просидів два роки і одинадцять місяців.

Пішки пішов на залізничну станцію Золочів, щоб їхати додому. При виході з тюрми мене запримітили люди, котрі привезли передачі в'язням. Трохи розговорилися. Я їм розповів дещо про важке перебування у камері. Вони мене нагодували і привезли до Львова. Тут я мав завітати за трьома адресами, які мені дали вояки УПА. Відвідав їхні домівки, розповів про все те, що мене просили. Поклав у передачі знак, який говорив в'язням, що я виконав їхнє прохання.

У Львові я пробув більше доби. Мені купили білет, дали харчі на дорогу і посадили в поїзд. Я з оглядкою їхав додому. Мені ще здавалося, що за мною слідкують кадебісти.

Так склалася доля мого батька і моя. Нещасливо склалася. І не тільки для нас, а й у багатьох тисяч сімей нашої багатостраждальної України.

28 жовтня 1991 року з обласного управління Служби безпеки України я одержав довідку і про мою реабілітацію. Про реабілітацію безневинного „секретного агента".

В. Панчина, В. Скок

ТРАГЕДІЯ ПРОСКУРІВСЬКОГО РАЙКОМУ

Панчина Василь 1907 р. н., колишній секретар Проскурівського райкому КП(б)У. Став свідком неодноразових страт „ворогів народу", сам побував у чіпких лабетах сталінських чекістів і на власному гіркому досвіді дізнався про відпрацьований механізм політичних репресій.

Трагічні тридцяті роки... Чорною сторінкою увійшли вони в історію нашого народу. Сталінські репресії скалічили долю цілого покоління, навіки дискредитували радянську владу. Свідком деяких тогочасних подій мені довелося бути. Працював я тоді другим секретарем Проскурівського районного комітету партії.

Кілька слів про те, як обійняв цю посаду. Родом я з села Юхимовець Чорноострівського, а нині — Волочиського району. Родина наша з діда-прадіда хліборобська. З малих літ пізнав усі складнощі селянського життя: малюком пас гуси, потім — корову. Коли минуло дванадцять, батько став довіряти мені складнішу роботу: працював з кіньми, проливав піт на полі і на городі.

Коли досяг повноліття, призвали в армію. Служив сумлінно. Солдатські роки промайнули якось непомітно. Вже було збирався додому, з дня на день очікував демобілізації. Аж тут скликають бійців і командирів на збори. На них дізналися, що має проходити так звана чистка армійської партійної організації. Дуже бурхливо проходили ті збори. Багатьом командирам пред'являлися прямо-таки жахливі звинувачення — у злочинній діяльності, шкідництві, дружбі з „ворогами народу", причетності до троцькістсько-зінов'євської опозиції...

Кількох чоловік тут же виключили з членів і кандидатів у члени партії. А потім головуючий оголосив, що замість „вичищених" партію треба поповнити новими людьми. Отож стали приймати в партію. Процедура була простою: із зали називалося якесь прізвище, хтось вигукував свою згоду, і, коли заперечень щодо названої кандидатури не було, ставилася пропозиція на голосування. Присутні піднімали руки, часом навіть не питаючи згоди у того, кого приймали в партію. І ось хтось вигукнув моє прізвище. Не встиг опам'ятатися, як за мене проголосували. Так я став кандидатом у члени партії. Звичайно, можна було відмовитися, але це означало б те саме, що самому лізти у петлю... Цього я не збирався робити. Більше того, гордився, що мої однополчани гарної думки про мене, що ніхто не засумнівався у моїй чесності, людяності, принциповості, моральній стійкості.

Після служби в армії повернувся додому. В рідному селі Юхимівцях обрали мене секретарем територіальної комсомольської організації. Сталося це у квітні 1929 року. То був час, сповнений тривог і надій. Брав участь у хлібозаготівлях, у колективізації. Треба сказати, що вірили ми тоді у світле селянське майбутнє, прагнули якнайшвидше зійти на комуністичні висоти. І, пригадую, дуже злилися на тих, хто не поділяв наших мрій. А таких було немало. Очевидно, вони бачили далі від нас, критичніше оцінювали обіцянки, що їх так щедро давали керівники держави і партії. Ми ж не сумнівалися у Сталіні, його оточенні. Тепер зовсім по-іншому оцінюю тодішню свою діяльність. Але що було, те було...

Після короткого навчання перевели мене на партійну роботу. Трагічний тридцять сьомий застав на посаді інструктора Проскурівського райкому партії. Першим секретарем нашого райкому був Орлов[1]. Його брат працював заступником начальника політуправління Київського Особливого військового округу. І коли київського Орлова ув'язнили як „ворога народу", взялися й за проскурівського Орлова: зняли з посади, виключили з партії, а згодом і заарештували. Слідом за першим секретарем у катівні НКВС опинився й другий, інші працівники райкому.

Мене ця чаша якось обминула. Чи не тому, що саме у ті дні я перебував у Немирові, лікувався у санаторії. За якийсь тиждень до завершення лікування отримав телеграму. Читаю, і мороз іде по шкірі: мене відкликають з відпустки. Думаю, що там скоїлося? Можливо, якась біда в сім'ї? Не знав же, що погром вчинили енкавеесівці у нашому райкомі.

Приїжджаю у Проскурів, заходжу в окружком партії. Мене одразу ж запрошує до себе Семенов, другий секретар окружкому[2].

— Справа ось у чому, — каже. — Я тебе викликав, бо немає секретарів. Секретарем райкому підеш!

— Інструктором міг працювати при секретареві райкому, — заперечую, — а секретарем — не здужаю.

— Не здужаєш? Добу на роздуми!

Порадився з дружиною, друзями. Ніхто ствердно не радив погоджуватися на пропозицію секретаря окружкому. Я й сам розумів: час такий, що висуватися на таке місце не варто. Про свою незгоду й сказав наступного дня в окружкомі.

— Не підеш?! — на те підвищив голос Семенов. — Партквиток — на стіл!

У ті роки виключення з партії здебільшого означало не що інше, як пряма дорога в енкавеесівський підвал.

— Ну, якщо мова йде про партквиток, — відповідаю, — то доведеться йти.

— От так би й зразу, — знизив тон Семенов. — Нічого голову крутити. Йди і збирай пленум.

У райкомі ж більше нікого немає: тільки я — інструктор. Нелегка то справа одному повідомити усіх членів райкому про наступне зібрання. Нарешті пленум зібрано. Прийшов Семенов і запропонував мою кандидатуру для обрання на другого секретаря райкому. Обрали одноголосно. Без будь-якого обговорення.

Працюю другим секретарем райкому партії. Першого немає, немає ні завідувачів відділів, ні інструкторів. Отож — один.

Потроху комплектую апарат райкому. Та працювати, по суті, не дають. Мало не щодня приходять до мене, дзвонять з відділу Народного комісаріату внутрішніх справ і наказують: викличте в райком такого-то, потім — такого-то. Викличу, а вони — заарештовують. А одного разу дають чергову вказівку: Майського викличте.

Майський був другим секретарем окружкому партії[3]. Начебто не за чином викликати до себе своє ж начальство. Та нічого не вдієш — дзвоню. У телефонній трубці — мовчання. Мабуть, здогадався Майський про причину цього дзвінка. Та прийшов, його тут же забрали енкавеесівці.

Далі ще гірше. Якось у січні 1938 року дзвонить начальник відділу НКВС Браун [4]:

— Ти більшовик?! — питає.

— А як же, — відповідаю. — Якби не був більшовиком, то не працював би секретарем райкому партії.

— Так от, — продовжує, — приходь сьогодні до нас за п’ять до опівночі.

І в трубці клацнуло.

Цілий день не мав спокою, гадаю, чи не дійшла черга і до мене: всі ж працівники минулорічного складу райкому партії вже давно за ґратами. Що робити? Не піти — тоді енкавеесівці оголосять „ворогом народу“, посадять, а то й розстріляють.

Приходжу у визначений час. Відділ НКВС знаходився тоді у будинку, який нині займає ляльковий театр. Дивлюся: на Брауна чекають ще два-три товариші. Один з них — мій добре знайомий, працював у профспілці. Радить набратися терпіння, нічим не виказати свого хвилювання, бо зібрали нас як свідків розстрілу „ворогів народу“.

Відмова бути свідком — це як виклик енкавеесівцям, а з ними жартувати не можна.

Аж тут Браун. Разом з ним сім-вісім енкавеесівців, прокурор Клюєв. Усі разом спускаємося у підвал. Бачу великий цементний круг, відгороджений скляним простінком. Посередині отвір, забризкані кров'ю стіни. А далі, вбік нинішнього центрального універмагу, видніються двері. Біля них — двоє охоронців у цивільному одязі. Пізніше з'ясувалося, що там, за дверима, були підземні камери, де знаходилися приречені на страту.

Браун подає команду розпочати розправу з репресованими. Енкавеесівці по одному виштовхують в'язнів, а двоє катів, що стоять біля входу до камер, раз у раз довбнями б'ють чергову жертву по голові. Людина падає, втрачає свідомість, хрипить. Решта енкавеесівців з пістолетів і наганів дострілюють нещасного і відтягують труп убік.

Страшне побоїще, жахлива картина. Я втратив свідомість. Мене можуть запитати: навіщо прокурор там був? Для чого була потрібна моя присутність? А для того, що ніби все було по закону. Прокурор вставав і зачитував вирок: „Іменем Української Радянської Соціалістичної Республіки...засуджені до розстрілу...". Наскільки пам'ятаю, навіть прізвища не називав. Не чули того вироку і самі в'язні, їх виштовхували з дверей, які тут же зачинялися. Більшість нещасних не встигала навіть крикнути. Якщо хтось і крикнув, то ніхто цього не чув — все поглинало підземелля.

Отак працював механізм сталінських репресій!

Того дня у Проскурові, у підвальній катівні, розстріляли сорок „ворогів народу". Я впізнав двох з них — секретаря сільради з Гречан, прізвища якого не пам'ятаю, а також інструктора нашого райкому партії Бойка, з яким працював.

Таких випадків було кілька. Після кожного разу не одну ніч не міг хоч би на хвилинку заплющити очей. Наяву поставали страхітливі картини звірячої жорстокості. Відчував, що коли далі це буде продовжуватися, то не витримаю і скою якусь дурницю під час цих побоїщ або збожеволію. З думки не сходило, як уникнути нічних відвідин відділу НКВС. Невдовзі нагода трапилася: було заарештовано й самого Брауна, його теж звинуватили у належності до „ворогів народу". Я став відмовлятися тим, що готуюся до районної партійної конференції.

Вона зібралася 5 травня 1938 року. На конференцію з Кам'янця-Подільського приїхав перший секретар обкому партії Олексенко. Виходжу зустрічати. Олексенко мене знає, але руки не подає, навіть не звертає уваги. Пропускаю гостей. Ніхто мені нічого не говорить. Але в президію обрали.

Конференція наче йде нормально. Та раптом слово бере новий начальник відділу НКВС Самогородський і заявляє:

— Ми здогадуємося, що другий секретар райкому партії Панчина має зв'язки з ворогами народу.

Можна собі уявити, що сталося в залі театру після такої заяви. А зібралося у ньому близько семисот делегатів. Шум, вигуки, вимога: „Хай вийде і пояснить". Встаю, підходжу до трибуни і кажу:

— Я чесний член партії... Чесний громадянин Радянського Союзу.

Намагаюся сказати щось про свій світогляд, позицію, діяльність. Та ніхто й слухати не хоче.

В президію вже не повертаюся — мені нічого там робити після такої заяви начальника відділу НКВС і реакції на неї делегатів конференції. Пішов за куліси. Перерва. Після закінчення йду і сідаю в залі в останньому ряду. Відчуваю, як по залу витає недовіра, страх, підозра.

Секретарем райкому мене не обрали. Більше того, республіканська газета „Комуніст“ у матеріалі про нашу конференцію писала, що комуністи прийняли правильне рішення, виявивши недовіру другому секретареві райкому Панчині за зв'язки з ворогами народу.

Після цього не можу знайти роботу. З райкомівського житлового будинку мене з сім'єю виселили. Після тривалих поневірянь пощастило добитися, щоб моїй сім'ї надали квартиру. Виділили кімнату у квартирі, де вже жила одна сім'я. Добре, що це була знайома по Чорному Острову єврейська родина. Жили в злагоді.

Аж ось викликають мене на засідання бюро райкому партії. Йду. В кімнаті люди, добре мені знайомі, адже з більшістю із них доводилося разом працювати. Доповідає про мене перший секретар Куліш і пропонує оголосити сувору догану із занесенням в облікову картку.

— За що? — питаю.

— А ось за всі ці діла, — промимрив секретар і щось незрозуміле прокрутив руками.

Написав скаргу в обком партії. Відповідають: „Вас виключили правильно“. Хоч в обкомівському рішенні теж немає ніяких конкретних звинувачень мені, але райкомівську постанову підтверджено. Все... Чекаю найгіршого...

І якось уночі стук у вікно. Піднявся, бачу — комендант відділу НКВС. Ну, все, думаю, прощай воля, а то й життя!

— Вас викликають у відділ, — каже.

Було це десь о пів на третю ночі. Приходжу. Там сидять чоловік вісім-десять. Дивлюся: довгий коридор, обабіч — канапи. З кабінету чую людський стогін. Бачу, як побитого виносять у коридор, кладуть на канапу, щоб отямився. Закликають у камеру-кабінет іншого. І так почергово.

Дійшла черга й до мене. Допитуючи, доводили, що я зрадник народу. У вину ставили мені аргументи:

— Семенов тебе висував на другого секретаря райкому партії?

— Висував!

— Капітана з військкомату звільнили як ймовірного ворога народу, а ти направив його на роботу у політвідділ Гречанської залізничної станції. Було таке?

— Було!

— Другого секретаря Волочиського райкому партії Павлика[5] звільнили, ти ж узяв його на партійний облік і направив на посаду завпеда агрошколи. Так?

Все правильно. Важко щось заперечити. До того ж, Семенова, капітана з військкомату і Павлика на той час вже взяли в енкавеесівську катівню. Куди тут дінешся, „факти“, як кажуть, мали місце. Виходить, я — „ворог народу“.

...Очуняв уже на канапі, і знову викликають у кабінет на допит. Кидають на мою бідну голову ті самі звинувачення. Виправдовуюся, що я молодий, мене тільки

недавно обрали секретарем, а тому бракувало елементарного досвіду, і оті помилки допускав через невміння і незнання...

Нарешті, бачу, мій слідчий (а був це сам Самогородський) бере папірець, щось пише і дає його мені.

— Бери і йди, — каже злісно.

Цілу добу пробув я у відділі НКВС. Цілу добу мене допитували і мордували. Як звідти вдалося вирватися, дотепер дивуюся...

Розумів тоді, що енкавеесівці у спокої мене не залишать. Тяжко роздумував, як зникнути з поля зору сталінських „соколів". Та раптом пощастило. Зустрів якось добре знайомого райвійськкома Іванька. Розповів йому про свої поневіряння у пошуках роботи. Подумавши, він порадив оформитися в армію. Саме тоді, 1939 року, Червона Армія готувалася до походу в Західну Україну. Радо пристав на цю пропозицію. Мене призначили заступником командира медсанбату.

В армії застала мене Велика Вітчизняна війна. Багато довелося пережити — з перших і до останніх днів — на фронті. Двічі потрапляв в оточення, не раз дивився смерті у вічі. Але жодного разу не впадав у відчай, не втрачав свідомості, як тоді, в енкавеесівському підвалі.

Щоправда, постійно відчував на собі насторожені очі працівників відомства Берії. Бувало, що й з посади звільняли мене без будь-яких пояснень чи якоїсь провини. Та дарма: фронт є фронт, тут зовсім інші виміри людських цінностей. Дійшов до Берліна, був удостоєний низки бойових нагород.

Після війни працював на господарській роботі у Хмельницькому, а вийшовши на пенсію, перебрався до дочки у Боярку. Здається, життя склалося не гірше, ніж в інших. Але й досі буває, що вночі обіллє холодний піт, коли приснить ся те страшне минуле.

Примітки:

1. Орлов Валерій Миколайович, 1904 р., уродженець с. Абацьке Ішимського району Омської області. Розстріляний 25 вересня 1938 р.

2.Семенов Петро Іванович, 1898 р., уродженець м. Рославля Смоленської області. Постановою особливої наради при НКВС СРСР засуджений на вісім років ув'язнення у виправно-трудовому таборі.

3. Майський Борис Кивович, 1897 р., уродженець м. Кірова. Розстріляний 20 січня 1938 р.

4.Браун Зіновій Йосипович, 1896 р., начальник Проскурівського міськвідділу НКВС, заарештований в квітні 1938 року, розстріляний того ж року.

5. Павлик Григорій Улянович, 1901 р., уродженець с. Бахматівці Проскурівського (нині Хмельницького) району. Заарештований управлінням НКВС по Кам'янець-Подільській області 24 квітня 1938 р. Справу припинено 29 червня 1939 р. через недоведеність складу злочину.

В. Дмитрик

ЩОБ НЕ ПОВЕРНУЛИСЯ ТІ 30-ТІ

Вільчинський Іван Францович м. Ізяслав, поляк, малописьменний, муляр-пічник. Ізяславським райвідділом НКВС як неблагонадійний елемент висланий разом із сім'єю за межі області в 1936 р. З 1937 р. перебуває в Казахстані. Заарештований у червні 1938 р. Засуджений за „контрреволюційну діяльність" до розстрілу. Вирок виконаний 2 грудня 1938 р. Реабілітований у 1991 р.

„Мого батька, Вільчинського Івана Францовича, було заарештовано в червні 1938 року на станції Таінча і зразу ж відправлено до кокчетавської в'язниці. Тоді ж був заарештований і мій дідусь. За що заарештовано? Та ще й де? В Казахстані. Давня історія… Печальна. Неймовірна, як страшний сон...

Мої тато і мама — корінні жителі Ізяслава. Татко з родини Вільчинських, а мати з родини Джонджерів. Побралися вони того важкого голодного тридцять третього. Жили бідно. У 1935 році завдяки своїм працьовитим рукам і допомозі батьків спромоглися збудувати хатину на вулиці Славутській (на цьому місці зараз знаходиться автостанція. — В.Д.). Мріяли навесні 1936-го поселитися в хаті, приурочивши новосілля до моєї появи на світ. Але не так сталося, як мріялося. Наприкінці 1935-го, саме перед Новим роком, на залізничну станцію Ізяслав прибув довжелезний ешелон товарних вагонів. До нього під конвоєм людей з НКВС зігнали багато сімей, та не тільки з Ізяслава, а мабуть, зі всього району. Серед них були і мої батьки..."

Для того, щоб краще зрозуміти, що відбувалося в ті роки, треба зробити невеликий екскурс в історію.

У роки утвердження репресивно-тоталітарного режиму в СРСР партійно-державницька політика щодо національних меншин стає жорстокою. Згадаймо шовіністичний наступ 1933 року на так звану „українізацію" Миколи Скрипника. В подальші роки, поряд з хвилею звинувачень в українському націоналізмі, почалося іще одне заплановане дійство: пошуки, виявлення польських та німецько-фашистських елементів, до яких органи НКВС могли віднести кожну людину відповідно до її національності. Антипольська державницька лінія в СРСР досягла свого апогею в 1935 році. На рівні Політбюро, оргбюро, секретаріату ЦК КП(б)У приймалися десятки постанов, які підкладали ідеологічний фундамент під явно шовіністичну антипольську кампанію[1].

Водночас із ліквідацією навчальних та наукових закладів здійснювалася реорганізація (а точніше, ліквідація) національних адміністративно-територіальних одиниць. Все це супроводжувалося цькуванням, переслідуванням, провокаціями, формувало серед корінного населення „образ ворога". І як логічний наслідок такої соціальної установки щодо поляків стали і такі конкретні заходи, як арешти, депортації з місць компактного проживання (в нашому випадку м. Ізяслав), „чистки" установ і

просто звільнення з роботи представників польської національності. Була сфабрикована гучна справа „шпигунської організації“, що складалася виключно з поляків — членів контрреволюційної організації „Польської організації військової“ (ПОВ). Розпочата раніш боротьба з окремими ворогами переросла в боротьбу із „шпигунством“ і „шкідництвом“ цілої нації. Це була жахлива реальність тогочасного життя. Поляків переселяли в інші райони України. 16 жовтня 1935 року політбюро ЦК КП(б)У приймає відповідну постанову „Про переселення 1500 польських родин з прикордонних районів Вінницької області“, де, зокрема, говорилося: „Просити ЦК ВКП(б) дозволити переселити 1500 польських родин з...розселенням їх у Харківській, і Донецькій та Дніпропетровській областях...“ В цей зашморг, поряд з тисячами поляків, потрапила сім’я Вільчинських. Але повернемося до свідчення Г.Полосенко.

„Польським сім’ям, що були зігнані до потягу на ізяславському вокзалі, було дозволено забрати з собою дітей та взяти їжі на три доби. Везли їх в товарняку довго. Як розказувала матуся — мов худобу на убій. По дорозі, починаючи з Харківської області, почалося відвантаження сімей партіями. На зупинках залишалися десятки і десятки родин. А зупинки були просто неба серед степу, де ніхто і не жив раніше. Отак, серед степу голого, де тільки стовпчики-відмітки вказували на майбутнє місце проживання, молодим Вільчинським „поталанило“: їх серед інших земляків вивантажили в місті Біловодську на Луганщині. Ось там навесні 1936 року на нарах одного з бараків народилася і я. Мій тато, простий муляр-пічник, потрапив до бригади робітників, що розбирали храми. Під конвоєм енкавеесівців цю роботу вони виконували по всій окрузі Біловодського району. Місцеве населення дивилося на них здебільшого не як на „ворогів народу“, „ворогів батьківщини“, а як на страшних богохульників. З кожним днем жити ставало страшніше. Були попередження про те, що якщо руйнування православних храмів не припиниться, то всіх переселенців разом з їхніми дітьми переб’ють. Татко вирішив тікати. Але як? Документів на руках ніяких. Паспорти були забрані службовцями НКВС. І куди тікати, та ще зі мною, немовлям, на руках? В Ізяслав вороття немає. Вирішили тікати в Казахстан, до дідуся, якого також з сім’єю депортували з Ізяслава в село Великий Ізюм Красноармійського району Кокчетавської області[2].

І ось в ніч під новий 1937-й рік мої рідні, взявши мене на руки, де пішки, де кіньми, подалися від Богом проклятого місця. А потім товарняками дісталися Казахстану. З усіх документів, що на диво вдалося зберегти, була моя метрика. Це свідоцтво про народження в місті Біловодську я зберігаю донині.

Довго розказувати, з якими труднощами нам вдалося дістатися до дідуся та бабусі. Після цієї виснажливої подорожі, а точніше, багатоденної втечі, ми довго хворіли. Наша родина була вдячна місцевим казахам та іншим переселенцям з України, котрі чим могли допомогли нам після невимовно страшної, холодної і голодної дороги. Роззутих і роздягнутих нас обігріли і допомогли в ту тяжку годину.

Помаленьку обжилися, і тато пішов на роботу муляром на будівництво станції Омської залізниці. І ось тут ми повертаємося до початку моєї розповіді. У червні 1938 року на станції Таінча батька було заарештовано і відправлено до кокчетавської в’язниці. Водночас як „ворога народу“ було заарештовано і мого дідуся-переселенця.

Дуже тужила моя мама. Два роки возила до в'язниці передачу: їжу і якусь одежину. Ні мого батька, ні дідуся нашого, звичайно, не бачила. А на третій раз, нічого не сказавши, тюремники передачу не прийняли. Люди біля тюрми, що вже місяцями очікували побачення зі своїми рідними, розказували їй, що в цій в'язниці катують і, можливо, багатьох вже серед живих немає. Додому мама повернулася вся в сльозах. Нічого очікувати, на кого ж лишити дитину? Щоб прогодуватися, працювала на фермі. І я на фермі біля неї днювала й ночувала, бо своєї хатини не мали. А потім страшні, невимовно страшні чотири роки війни. Тодішнє життя, ясна річ, вимагало потроєних сил і виснажливої праці. Працювали старі й малі. Дні були не нормовані, оплата мізерна, але підбадьорливі, в ім'я перемоги. Мама виконувала тяжку роботу, яку тільки можна уявити, бо господарство залишилося без чоловіків. Іноді не в змозі була і взятися до праці, але бралася під гримання і погрози начальства: „Як не будеш працювати, підеш слідом за своїм чоловіком!".

Вже в кінці 1945 року, після десяти років знущань та принижень на чужині, ми одержали з Ізяслава першу вісточку. Тоді вже дозволялося повернутися в Україну, і ми вирішили їхати. У понівеченому війною Ізяславі прийшлося нам починати все спочатку. Але головне те, як ми на собі відчули метаморфозу в своєму соціальному статусі. Маму як дружину „ворога народу" ніхто на роботу приймати не хотів, навіть на найважчу. Аж не вірилося, що чудом їй вдалося влаштуватися технічкою до Будинку офіцерів, де вона пропрацювала аж до виходу на пенсію в 1966 році. Тоді, після приїзду до Ізяслава, я, десятирічна, пішла до першого класу. І всі шість років носила на собі пляму доньки „ворога народу". А далі вчитися змоги не було — треба було заробляти на кусень хліба. То й пішла по людях няньчити чужих дітей. Можливо, й закінчила б тоді десятирічку, але для таких, як я, дорога далі була закрита. Всі ці роки ні мене, ні маму не покидала думка про батька, що, можливо, він живий, що він знайдеться. У 1961 році настала, як тепер кажуть, „хрущовська відлига", і ми почали писати в усі інстанції, щоб дізнатися про нашого батька. І тільки в кінці 1963 року одержали довгоочікувану відповідь про його посмертну реабілітацію, а також свідоцтво.

Ми з мамою розуміли, що це свідоцтво про смерть батька — просто відписка, а точніше — брехня. Подібні свідоцтва одержували тоді майже всі сім'ї замучених у сталінських катівнях.

Де ж наш батько? Де він знаходився довгих дев'ять років, якщо вірити свідоцтву? І ми знову писали, зверталися тепер вже до органів КДБ. Як очікували відповіді я і моя старенька мама-інвалід! Роками ми не залишали спроб дізнатися про долю рідної людини.

І ось тільки в липні 1991 року на нескінченні запити ми одержали документ такого змісту:

„Свидетельство о смерти.
Вильчинский Иван Францевич
Умер 2-го декабря 1938 года.
Причина смерти — расстрелян.
Место смерти — не установлено.
Место регистрации — райЗАГС

г. Красноармейск Кокчетавской области.

Дата выдачи: 12 июля 1991 года.“

Отак буває в житті. Не можу говорити. Хвилююся від горя, від обурення.“

А закінчила свою розповідь Галина Іванівна такими словами:

„Ми з чоловіком, як кажуть, чисті перед Богом, бо виконали в цьому житті основні заповіді: побудували свій дім, виростили дерево, і не одне — цілий садок біля хати, а головне — у нас двоє дітей і п’ятеро онуків.

Народилася я в неволі і дитинство моє пройшло в неволі. Тільки в 28 років я дійшла правди і перестала вважатися дочкою „ворога народу“. Але хто відповість за всі ії роки тоталітарного режиму, хто відповість за жахливі тортури людей?!“

Правду про ті страшні роки, про Велике горе України, масштаби непрощених злодіянь знають і в близькому, і в далекому зарубіжжі. Про невинні жертви пишуть і ті, хто живе далеко за межами нашої держави, нашої Вітчизни з її гіркою долею. Це один з листів, який вже публікувався в пресі і стосується подій, що відбувалися на Хмельниччині в роки страшного свавілля.

***Друкується за*:**
Великий терор на Хмельниччині. — Хмельницький: Еврика, 2004. — С. 147-151.

Й. А. Яблонський

ПІД ПОЛЯРНИМ КОЛОМ

Яблонський Йосип Антонович 1915 р. н., поляк, колишній член ВЛКСМ, освіта неповна середня, змащувальник вагонів депо станції Шепетівка. Особливою нарадою при НКВС СРСР засуджений до 10 років позбавлення волі з відбуттям у виправно-трудовому таборі. Реабілітований у 1954 р.[1]

Біографія моя, мабуть, нічим не відрізнялася б від тисяч біографій мешканців нашого краю, якби не потрапив я під прес сталінських репресій. Адже, як і в багатьох однокласників, батьки мої були робітниками. Як і інші шепетівські діти, ходив до школи, був піонером, згодом вступив у комсомол. Закінчивши семирічку, влаштувався на роботу у вагонне депо.

Працював змащувальником, а згодом, зважаючи на мою семирічну освіту, що у ті часи немало означало, стали мені довіряти складнішу роботу. Зокрема, періодично виконував обов’язки експедитора. Наче все було добре: мною начальство задоволене, і я не в претензії до нього. В перспективі бачив себе учнем залізничного технікуму. Ось, гадав, ще трохи підроблю грошенят, підсоблю батькам, куплю собі одяг та взуття про запас і майну на навчання у Київ.

Однак моїм мріям не судилося збутися. 13 січня 1938 року мене несподівано заарештували працівники шляхово-транспортного відділення НКВС. Наступного дня на допиті слідчий Кириленко удавано спокійним голосом сказав:

— Нам відомо, що ви з Києва доставили у депо неякісний бабіт.

— Але звідки мені про це знати? — заперечив я. — Якість бабіту визначає лабораторія, саме її працівники відповідають за цю справу. Мені що видали на складі у Києві, те я й привіз у Шепетівку.

Не знаю, задовольнився чи ні слідчий моїм поясненням, але мову перевів на інше:

— Слідству відомо, що ви є членом контрреволюційної організації. Вимагаю дати відповідь по суті.

— Ніякої контрреволюційної організації я не знаю, ні в якій не перебуваю, — кажу.

Ще кілька якихось питань, і подає мені Кириленко аркуш паперу. У верхній частині зазначається запитання до мене і мої відповіді. Каже слідчий підписати протокол, вказує, де саме ставити підпис. Підписую, не звернувши уваги на те, що між записами і моїм підписом на листку залишається чимало чистого місця. Не додумався я тоді, що в цьому протоколі можна дописати все, що слідчому забагнеться. Вірив у чесність працівників, які, як тоді всюди трубили, „стоять на сторожі революційної законності". Потім не раз картав себе, що був таким наївним.

Взявши протокол, енкавеесівець сказав, що незабаром викличе мене. І викликає по сьогоднішній день...

Вже виходячи, я сказав, що коли не дозволяють мені жити у прикордонній Шепетівці, то я виїду. На що почув:

— Не хвилюйся, вивеземо...І кінець тобі буде!

Через два тижні після першого і останнього допиту перевезли мене у бердичівську тюрму. У червні оголосили постанову наради при НКВС СРСР, за якою мав відбути десять років у виправно-трудових таборах начебто за порушення трудової дисципліни і скоєне бракоробство у 1934-1935 роках. Після цього повезли мене у харківську етапну тюрму. До речі, їхав туди разом з рідною сестрою Мирецькою Марією Антонівною, яка одержала строк як дружина „ворога народу". Чоловік її так і не вирвався з енкавеесівських кривавих лап. У Харкові наші дороги розійшлися: мене повезли на Північ, її — в інший край.

У вересні я вже був у Котласі Архангельської області. Звідси баржею повезли нас по річці Вичегда в Айкіно, що у республіці Комі. Розмістили у 36-му табірному пункті. Огорожа була чисто символічною: дріт оперізував квадрат території у лісовому масиві. Фактично табір не охоронявся. Табірна адміністрація була впевнена, що лише дуже наївний або не сповна розуму наважиться на втечу. Бо кому ж під силу, не знаючи місцевості, пробитися без відповідного спорядження, запасу продуктів крізь лісові хащі, безкінечні болота, численні річки і струмки з грузькими берегами? Навіть якби комусь пощастило впоратися з підступною північною природою, то що міг би зробити без документів? Місцевим жителям давали мішок муки, якщо впіймають втікача. Я не знаю жодного випадку, коли б котрийсь із в'язнів, залишивши табір, зумів вирватися на волю.

Працювати доводилося на будівництві залізниці, яка нині зв'язує Котлас з Печорою і Воркутою. Основними нашими знаряддями були тачка і лопата. Ними робили основу під стальні колії. В замерзлому болоті вибирали мул, натомість засипали яму піском. Норма кожному — чотири кубометри грунту за зміну. Хто справлявся із цим завданням, одержував кілограм хліба, хто менше — 800 грамів, а хто не в силі був трудитися — мав тільки 300 грамів. Особливо важко доводилося в середині зими, коли у тій місцевості лютують сорока-п'ятдесятиградусні морози. Болотяний мул доводилося довбати ломом, бо від морозу ставав твердим, як граніт. Люди не витримували каторжної праці, гинули, як мухи восени. В листопаді прибуло нас у 36-й табірний пункт більше 1200, а на весну залишилося тільки шість сотень.

Якось і я захворів. Перевезли в ізолятор. Це був куточок двору, відгороджений від решти території високими палями. Тут стояли дерев'яні лави і більш нічого. А оскільки даху над головою не було, то дощ періщив прямо на наші хворі голови. Не зчувся, як втратив свідомість. З ізолятора приволокли мене в лазарет напівживого: я нічого вже не пам'ятав, нікого не бачив, нічого не чув. Фельдшер встановив діагноз: крупозне запалення легенів. Хоч з ліками в лазареті було сутужно, померти мені не дали. Сприяв цьому очевидно і мій молодий організм.

Далеко не всім хворим вдавалося одужувати. Бувало, лежиш з людиною поруч, розмовляєш з нею поки не заснеш, а на ранок її вже виносять вперед ногами. Померлих хоронили неподалік зони. На могилах замість хрестів, як споконвіку водиться у християн, ставили дерев'яні кілки з дощечками, на яких чорною фарбою виводили табірний номер померлого.

Після лазарету потрапив у так звану слабосильну команду. До неї включали або таких, як я, одужуючих, або зовсім знесилених важкою працею людей. Нас дещо краще годували, на роботу не посилали. Як тільки трохи очуняв, перевели мене у команду 581-го пікету. Тут знову довбав замерзлий грунт. Намагався перевиконати завдання, щоб одержувати збільшену пайку хліба.

Вважаю, що пощастило мені, коли потрапив у команду спецвантажників. Очолював її колишній льотчик Мошинов. Він зумів зібрати дужих хлопців, яким під силу було заносити на платформи стальні рейки, розвантажувати баржі, що привозили різні машини та матеріали, необхідні для будівництва залізниці. Мошинов встановив режим роботи: 45 хвилин праці і 15 хвилин на перепочинок. Завдяки цьому ми могли підтримувати задовільну працездатність, значно перевиконували норми, нерідко навіть удвічі. А це давало нам право замовляти собі обід на вибір. Звичайно, цей вибір був обмежений, але інколи навіть вдавалося скуштувати вареників. Окрім того, нам видавали талони на 10 карбованців. Їх можна було обміняти в спеціальному кіоску на печиво, цукерки, варення. Але виснажливу працю не кожен міг витримати. Не зміг і я втриматися у команді. Перевезли мене у механічну майстерню. Треба було тут за зміну із тридцятиміліметрового пруткового заліза нарізати 370 болтів і виготовити до них стільки ж гайок. Це було майже непосильне завдання. А його невиконання було підставою для зменшення харчової пайки. Мені залишилося тільки жалкувати за тими пільгами, якими користувався як спецвантажник.

Влітку 1941-го разом з великою групою ув'язнених перевезли мене на станцію Сива Маска, що десь за сотню чи трохи більше кілометрів від Воркути. Ця місцевість

знаходиться вже за полярним колом. Застали там підготовлене залізничне полотно, по якому треба було прокласти рейки, зробити стрілочні переводи, сформувати саму станцію. Тут, у Сивій Масці, дізналися про початок війни з фашистською Німеччиною. Жваво обговорювали цю новину, багато з нас висловлювали жаль з приводу того, що не маємо можливості потрапити на фронт.

Минуло після початку війни небагато часу, як нам сказали: „На основі амністії маєте право піти в армію". Звістку цю сприйняв з радістю. Адже краще було б загинути на фронті, захищаючи Батьківщину, ніж навіки залишитися у вічній мерзлоті з тавром „ворога народу". Охочих їхати на фронт виявилося багато. Нас попередили, що на свій вибір можемо записатися у будь-яку армію — радянську, польську чи чеську. Оскільки я поляк, то попросився у польську армію. Нас посадили на баржу і повезли річками Уса і Печора до пункту призову. Як виявилося, він знаходився у місті Печора. Було на баржі весело, їхали з піснями.

На призовному пункті з кожним із нас розмовляв прокурор. Мене запитав:

— Ви поляк?

— Так, — відповідаю, — поляк.

— А підданство у вас яке — радянське чи польське?

— Радянське, — кажу.

— Ну, тоді відсиджуйте строк, — сказав, як відрубав.

З важким серцем повертався у табір. Направили на станцію Інта. Нині тут розкинулося місто, відоме своїми вугільними шахтами. В Інті теж прокладали стальну колію. Роботи велися цілодобово, вночі — при світлі прожекторів. Зима того року випала надто суворою. Рухатися доводилося постійно, бо зупинишся тільки на хвилинку, як починаєш замерзати. Усі, кому пощастило не впасти мертвим на промерзлу землю, полегшено зітхнули, коли новоспорудженою залізницею пройшов перший поїзд.

Восени 1942 року я в числі інших поповнив колектив шахти №2 у Воркуті. Спочатку довбав вугілля у штреку, а потім опинився у транспортному цеху. Незабаром мені доручили керувати бригадою оглядачів вагонів. Ми оглядали вагони, усували незначні поломки у них, відповідали за безпеку руху поїздів. По якомусь часі надали мені право жити поза зоною. Носив я стару армійську форму, тому навіть не всі підлеглі знали, що я відбуваю строк.

14 січня 1948 року видали мені документ про звільнення з ув'язнення. Йшов мені тоді тридцять третій рік. У Воркуті пропонували залишитися, обіцяли добру роботу, житло. Але мені хотілося додому, у рідну Шепетівку. Добирався без особливих пригод. Після десятирічної розлуки особливо чарівним видався наш край. Дихав і, здається, не міг надихатися цілющим поліським повітрям!

Влаштувався у вагонне депо слюсарем-монтажником. Трудився тут одинадцять місяців. Та коли обмінював паспорт, то у відділі кадрів згадали, що я нещодавній політичний в'язень. Звільнили без будь-яких пояснень. Довелося шукати іншу роботу. Прийняли чорноробом на ливарному заводі, на якому став згодом штампувальником, ливарником. Тільки після реабілітації у 1954 році дозволили повернутися на залізницю. Вчився у вечірній школі, потім таки вдалося здійснити мрію молодих років — закінчити

Київський залізничний технікум. Тривалий час я працював механіком рефрижераторного поїзда. Залишив роботу, коли повернуло за сімдесят років.

За плечима немало літ, прожив я нелегке життя. Багато подій було у ньому — гарних і не дуже. Але серед них незагойною душевною раною залишаються роки безвинних страждань у сталінські часи.

Записав Петро Філіпчук

М. А. Мирецька

ВИЗНАНА СОЦІАЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОЮ

Мирецька Марія Антонівна народилася 1908 р. в м. Шепетівці, полька, малописьменна, безпартійна, до арешту — домогосподарка, знаходилася на утриманні чоловіка. Особливою нарадою при НКВС СРСР 8 червня 1938 р. засуджена на три роки ув'язнення у виправно-трудовому таборі. Реабілітована у 1956 р.

Поруч з нашим будинком і понині знаходиться шепетівська шляхова дільниця. Там у 1937 році касиром працював Франчук, наш знайомий. Його дружина якось зустріла мене на вулиці і, плачучи, повідомила, що вночі енкавеесівці забрали її чоловіка: а він же ні в чому не винний! Увечері я розповіла про це своєму чоловікові Адаму.

— Ти, Маню, не слухай тих байок, — сказав він. — Даремно не візьмуть.

А через тижнів два заарештували й мого чоловіка — Адама Адамовича Мирецького[2]. Сталося це у червні 1937 року. Десь о другій годині ночі загрюкали в двері і, коли Адам відчинив, до хати зайшли енкавеесівець у синій шинелі і працівник паспортного столу. Як свідка вони привели начальника шляхової дільниці Степанова.

— Ви заарештовані, — сказав енкавеесівець, звертаючись до мого чоловіка. — Підете з нами.

Чоловік мій чи то від несподіванки, чи з якоїсь іншої причини не промовив жодного слова. Мабуть, знав, що вони зайві, що ніхто нічим не допоможе. Зібрався і пішов. Навіть не попрощався з дочкою Зоєю, яку дуже любив. Пошкодував її будити. Зої тоді було п'ять років.

Вранці того ж дня ходила в міліцію. Носила харчі. Не взяли. Згодом добилася на прийом до слідчого. Хотіла з'ясувати причину арешту, але відповіді на свої запитання не дістала. Тільки й того, що буркнув під ніс, мовляв, хай би не займався антирадянською діяльністю. Пробую заперечити таке звинувачення. Кажу:

— Ви ж під час обшуку нічого підозрілого не знайшли. Чоловік мій — один з кращих спеціалістів цукрового заводу.

— Слідство покаже: винний він чи ні, — почула у відповідь. З тим і пішла. Потім ще кілька разів носила передачу. Не брали. Якогось дня сказали, щоб принесла теплий одяг, бо відправляють на Північ. Зібрала все, що могла. Пальто, костюм, светр, рукавиці, чоботи, навіть фланелі на онучі знайшла. Занесла. Харчі знову не взяли. А коли прийшла наступного разу, мені сказали, що Мирецького у Шепетівці вже немає. Навіть назвали острів, куди відправили. Ми його шукали на карті. Знайшли. І чекали від Адама хоч якоїсь вісточки. А її все не було.

Стривожилася після слів, які кинув один з енкавеесівців під час мого арешту. Тоді вирішували, як бути з маленькою Зоєю, на кого її залишити. Тобто про опікунство. Якось мимохідь енкавеесівець мовив:

— Маму вона може ще побачить, а батька — ні!

В саме серце штрикнула догадка, що Адама вже немає серед живих. Потім дізналася, що його страшно катували. Та так по-звірячому, що як приводили його в камеру після допитів, то падав на підлогу. Лежав і нікому нічого не говорив.

Не витримав таких знущань, змушений був визнати себе винним у тому, в чому його звинувачували енкавеесівці. Прагнучи відзначитися, ці підлі люди сфальсифікували справу про шепетівську організацію „Польської організації військової". Разом з Адамом було заарештовано ще дванадцять чоловік. Всі вони загинули в катівні НКВС. А мені з різних інстанцій, куди писала листи, відповідали, що Мирецький А. А. помер у таборі від хвороби печінки. Насправді ж, як мені пізніше стало відомо, його розстріляли у вересні 1937 року.

Мене ж арештували 14 жовтня 1937 року. Вранці прийшли енкавеесівці до нашого дому і не застали мене. Запитали у батька, де я? Він відповів, що пішла допомагати родичам копати картоплю.

— А до кого саме? — допитуються.

— Та вона невдовзі має прийти, — каже батько. — Обіцяла, що довго там не буде.

Я дійсно не багато витратила часу на ту картоплю, бо по суті вже завершували її збирання. За короткий час енкавеесівці аж тричі навідувалися до нашого дому. Добралися й до хати чоловікового брата — Романа Адамовича Мирецького, на чиєму городі ми працювали. Їх зустріла біля воріт дружина Романа, але вона, відчуваючи щось недобре, нічого конкретного їм не сказала. Її тривога передалася й мені. Я не пішла, а побігла додому. По дорозі заглянула до Ганни Пшегоцької, в якої чоловіка теж ув'язнили. Гадала, що щось у неї взнаю. Зайшовши у сіни, почула запах диму від фабричних цигарок. Здогадалася, що в хаті енкавеесівці. Тихенько вийшла і пішла додому. Та тільки переступила поріг, як у двері, без стуку, ввірвалися енкавеесівці. Очевидно, вони підстерегли мене.

— Де ви були? — запитав один із них. Його впізнала: саме він арештував мого чоловіка. Сказала, що була на городі, копала картоплю. Та його відповідь, власне, й не цікавила. Очевидно, запитав для годиться або, може, й зі злості, що довго не вдалося їм мене знайти. Енкавеесівці без будь-яких пояснень заходилися переписувати домашні речі. На облік взяли все до крихітки. Потім поцікавилися, де мої корова і телиця. Кажу, що корову продала батькові, а телицю на базарі якомусь селянину.

— А де ж гроші? — перепитують.

— На прожиття пішли, — відповідаю. — Чоловіка забрали, я не працюю. За що мала жити?

— Підемо у відділення НКВС, там ознайомитеся із справою свого чоловіка.

Стає зрозуміло мені, що прийшла й моя черга сидіти за гратами.

— Краще скажіть, що ви мене арештовуєте. Навіщо лукавити? — я їм на те.

— Ні-ні, в міліції зачитають вам про чоловіка, і ви повернетеся додому, — намагався переконати мене енкавеесівець. А тоді звернувся до моєї дочки:

— Зою, заведи мене до дідуся.

Батько і мати жили у другій половині хати. Тож через якусь хвильку прийшов батько. Енкавеесівці запропонували йому взяти опікунство над моєю дочкою. І мені стало ясно, що мене арештовують.

Привели у міліцію. Заштовхнули у камеру. Там вже було повно жінок. Мене, виявилося, забрали найпізніше. В камері побачила Ганну Пшегоцьку, а також Ядвігу Орловську, яку теж добре знала.

Наступного дня викликали на допит. Запитали, чи є у мене родичі за кордоном. Відповіла, що не маю. Тоді спитали, хто з родичів репресований за радянської влади.

— Мій чоловік заарештований, — відповіла. — Адам Адамович Мирецький.

Потім, пригадую, мене запитували, хто з моїх родичів або родичів чоловіка служив у білих арміях чи якихось бандах. Сказала, що ніхто. Після цього слідчі перейшли до звинувачень. Вимагали, щоб призналася, що мій чоловік і я займалися антирадянською агітацією серед жителів Шепетівки.

— Винною себе ні в чому не визнаю. З Адамом Мирецьким одружилася в 1930 році. І за цей час жодного разу ні він, ні я про радянську владу хоч би одного поганого слова не сказали, — відповіла.

Більше на допит не викликали. Через якийсь проміжок часу мене з Шепетівки перевезли у бердичівську тюрму. Там просиділа вісім місяців. Як витримала, сама не знаю! Адже в камері в'язнів було повно-повнісінько. Сиділи спина в спину. І впритул одна до одної. Ноги в стіну впиралися. Не можна було навіть прилягти: змушені були спати сидячи. Багато хто не витримував і просто криком кричав, щоб швидше судили і вивезли звідси.

Нарешті оголосили мені вирок: три роки виправно-трудових таборів. Як соціально небезпечному елементу. Отак-то! Потім повезли у Сибір. Вивантажили на станції Суслово. А далі колоною гнали у місто Маріїнськ, де був розподільник.

Пройшла три етапи. Наші конвоїри не поспішали, заставляючи нас вдень перебирати картоплю, а вночі наказували іти до табору. Отож відпочинку ми не мали ніякого, вибивалися із сил. Поруч зі мною йшла Ганна Йосипівна Мартинюк — дружина головного бухгалтера шепетівського відділення банку, якого теж ні з того ні з сього засадили у тюрму.

На четвертій зупинці почула, що тут потрібні свинарки, і ми з Ганною Йосипівною висловили бажання залишитися. Місце роботи нам визначили на фермі, де утримували свиноматок і вирощували поросят до двомісячного віку. Нас зобов'язали добиватися двох з половиною опоросів на рік. Праця була нелегкою. Та найгірше те, що за загибель поросяти можна було заробити додатковий строк. Бо у

цьому звинувачували тільки свинарок. Погане ветеринарне обслуговування, неякісні корми, інші причини загибелі тварин не бралися до уваги. У кожному випадку винною залишалася свинарка, бо вона дружина „ворога народу".

Працювала на совість. Хотілося швидше відбути строк, повернутися до дочки, до батьків. Мене навіть послали на зліт, який організували у Маріїнську. Три дні він тривав, харчували нас добре. Настрій трохи піднявся. Та приходжу на свинарник, а у моїй групі двоє поросят загинуло. Претензії ж тільки до мене. Правда, став на захист завідувач свинарника, довів, що провини моєї немає, бо мене не було у цей час. Доброю він був людиною, розумів, що сидимо нізащо. Доброта й зашкодила йому: перевезли кудись в інше місце.

Довго мені згадувалася їжа, яку одержувала у дні зльоту. Бо наше постійне харчування — риба солона, дрібненька капуста, варені або запарені буряки. Хліба з полином нам припадало по 500 грамів на день. Були світліші дні у харчуванні, коли тривав опорос. Тоді завозили поросятам молоко, вівсяну кашу заварювали. З цього раціону крадькома і нам перепадало.

Від грубих, неякісних харчів я важко захворіла. Пішла до санітара. Він дав мені морфій, аби тільки вгамувати біль. Та якось одужала. Там, у так званій лікарні, бачила хворих в'язнів. То були не люди, а їхні тіні. Вони плачевно благали: „Лікарю, врятуй мене!" Та що міг вдіяти лікар, коли не мав ніяких ліків. В таборах все було підпорядковане знищенню людей. Поблизу табору бачила цвинтар — скільки там було могил!

Щоденно працювали по чотирнадцять-шістнадцять годин. Йшли на роботу о шостій ранку, а поверталися не раніше восьмої вечора. Та ще й часті нічні чергування, особливо під час опоросу. А потім — брудний барак з триповерховими нарами, де аж чорно від клопів. Фуфайка, грубі черевики — це наш одяг і взуття в будні і в свято. Та найгірше те, що на нас було тавро „ворога народу". Ставилося табірне начальство до нас, як до рабів, а то й гірше.

Страшно довго тривали ці три роки. Відбула строк, як кажуть, від дзвінка до дзвінка. Попрощалася з Ганною Йосипівною Мартинюк, яка мала пробути тут ще два роки. Не знаю, чи повернулася вона живою-здоровою. В літах уже була. А там війна почалася. Знаю, що в Ганни Йосипівни залишилося дві дочки.

Мені заборонили повертатися в Шепетівку. Взяла дозвіл на проживання у Бердичеві. Поселилася на квартирі. Вирішила влаштуватися у заводську їдальню, щоб якось прохарчуватися і мати чим заплатити за квартиру. Але з'ясувалося, що то їдальня від військового заводу „Прогрес", а я — із засуджених. Без якихось надій зайшла у відділ кадрів. І знаєте — пощастило. Там сиділа дівчина, яка допомогла. Дізнавшись, звідки я прибула, вона сказала пошепки, що там десь на засланні і її батько. Написала записку завідувачу їдальні Качинському, щоб той взяв мене на роботу. І незабаром мене зарахували на посаду мийниці посуду. Працювала в їдальні аж до фашистської окупації Бердичева.

Мене тягнуло до Шепетівки, до донечки Зої. Моя мати тільки один раз привозила її у Бердичів. Не змогла залишити доню у себе, умов не було. Дуже скучали ми одна за одною. Вона здалеку впізнала мене, коли я повернулася у Шепетівку. Підбігла, кинулася на шию. Сльози радості і болю покотилися у мене з очей...

Сльози й нині ллються, коли згадую роки поневірянь на етапах, у таборі. Подумайте: я, домогосподарка, — соціально-небезпечний елемент! Такою мене зробила сталінська система. Вона, ця система, кулею скосила мого чоловіка. А наймолодший брат — Йосип Антонович Яблонський у свої молоді роки, як і я, пройшов тернистий шлях заслання.

Боже, хай ніколи таке не повториться!

Записав Петро Філіпчук

С. І. Бровко

У ТАБОРАХ ДВОХ РЕЖИМІВ

Бровко Степан Іванович народився в 1925 р. в с. Михнівка Теофіпольського району, солдат Західної групи радянських військ, засуджений трибуналом Свінемюндської військово-морської бази на десять років ув'язнення у виправно-трудових таборах. Реабілітований в 1991 р.

Вперше опинився я на становищі невільника у 1942 році. Тоді мене, сімнадцятирічного юнака, шуцмани загнали у товарний вагон з віконцями, густо загратованими колючим дротом. Потрапив сюди разом з товаришем дитячих літ Степаном Яцюком.

Довго ми не могли отямитися від того, що були так зненацька захоплені насильниками. Доходили ж до нас чутки, що в деяких ближніх селах окупанти разом з поліцаями проводили облави, виловлюючи молодь для відправки на роботу у Німеччину. Та нам здавалося, що зуміємо у небезпечну годину своєчасно сховатися чи то в густих лозах, що мережили береги нашої річечки, чи втекти десь у ліс, на сусідні села... Наївність дорого нам коштувала: нас спіймали одразу ж, як тільки хотіли городами вибратися на сільську околицю. Шуцмани вже мали досвід полювання на юнаків та дівчат, які прагнули уникнути фашистської каторги.

Наче якусь худобу повезли нас на захід. Не трапилося нагоди втекти десь у дорозі, на що ми плекали надію. Німці добре пильнували „живий товар". Через кілька днів наш ешелон прибув у місто Ахен. Тут нас перелічили і перегнали у табір Груневерг. Звідси ганяли колоною на роботу під охороною есесівців. Небагато часу минуло, і ми були на грані смерті від голоду і непосильної праці.

І я, і Степан не залишали наміру якось вирватися з неволі. У тих умовах нічого кращого не придумали, як вдати з себе дуже хворих. Приженуть нас на місце роботи, а ми не приступаємо до праці, а сідаємо в стороні і плачемо, що дуже голови болять. Відводять назад у табір. Після кількох таких випадків нас відправили у табірну лікарню.

Ми навіть не здогадувалися, що з цієї лікарні більшість хворих потрапляли у крематорій. Добре, що зустрівся нам лікар-українець, родом десь із Наддніпрянщини. Він і розповів нам, у якій страшній небезпеці ми перебуваємо: фашисти за симуляцію карали тільки смертю. Лікар порадив поводитися нам як слід, пообіцяв допомогти вибратися з біди. Він і справді допоміг, зумівши якось включити нас у групу, яку відправляли на допомогу бауерам.

Так ми зі Степаном опинилися у німецькому селі Вайден, що неподалік від Ахена. Щоправда, послали нас до різних хазяїв. Мені пощастило: потрапив до дуже релігійних людей. Мала ця сім'я багато землі і навіть невеликий лісок. Доручали мені працювати з кіньми. Орав, сіяв, збирав вирощене разом з хазяями. Обідали теж разом. Після столу вони щоразу молилися, і я, віруючий, теж творив молитву. Вони по-своєму хрестяться, а я по-своєму, православному. За те, що я дотримуюся своєї віри, німці мене поважали і, треба сказати, не ображали. Все було б добре, якби не туга за батьками, рідним краєм. Пробув я у цих бауерів років два, аж поки нас не визволили американці. Влітку 1945 року американська адміністрація переселила нас у табір для „переміщених осіб". Тут провели опитування: хто хоче повернутися додому, а хто не хоче? Звичайно, ми зі Степаном одними з перших зголосилися переїхати у радянську зону окупації. Дуже хотілося нам якнайшвидше потрапити додому.

Через якийсь тиждень чи більше після опитування всіх бажаючих садовили групами по 25 чоловік у літаки, якими й перекинули в радянську зону окупації. З почуттям великої радості і надії сподівалися ми на зустріч з радянськими органами. Вбачаючи в них насамперед воїнів, які пройшли тисячі кілометрів, щоб визволити нас від гітлерівського рабства. Бо хоч і добре було мені в бауера, все ж я був невільником, носив на грудях напис-тавро „ост". Був позбавлений можливості вільно пересуватися, робити те, що мені хотілося б. Зокрема, гнітила думка про неможливість вчитися, здобувати таку спеціальність, про яку мріяв з дитинства.

Але представники радянських окупаційних властей зустріли нас більше, ніж холодно. Без зайвих слів вишикували в колону і з командою "кроком руш" повели у так званий фільтраційний табір. Тут кожному була влаштована прискіплива перевірка. Тільки після цього вирішувалася доля репатріанта. Мене передали польовому військкомату, який призвав в армію. Спочатку відправили у Варшаву, а згодом я опинився у Щецині. Служив у 112-му окремому батальйоні, а коли цю частину розформували — у 194-ій окремій стрілецькій роті.

Служив, як і всі мої однополчани. Накази виконував сумлінно, від будь-якої роботи не відмовлявся. Якось непомітно збігло три роки, і я очікував демобілізації. Та тут знову прийшла до мене біда. А сталося ось що. Якось влітку, у надвечірній вільний час, солдати за звичкою зібралися до гурту край плацу, жартували, вели мову про різні речі. Як у таких випадках водиться, розмова перескакувала з одного на інше. І тут хтось запитав мене, як жилося у Німеччині? Відповів щиро, що після табору для підневільних робітників, за німецькою термінологією тих часів — остарбайтерів, у бауера жилося мені непогано, може навіть краще, ніж було б удома. Он з дому пишуть, що ледве оклигали після голодного 1947-го, а нині дуже дошкуляють податки, якими держава все більше і більше обкладає колгоспників.

Наступного ранку, зразу ж після сніданку, підійшов до мене якийсь офіцер і наказав йти за ним. Бачу, біля нього два солдати при автоматах. Я запідозрив щось недобре. Так воно й виявилося: мені було наказано сісти в автомобіль, що стояв під казармою. Посадили між двома автоматниками, привезли у якусь тюрму. Майже одразу ж розпочалося слідство, під час якого мене звинуватили у проведенні антирадянської агітації серед солдатів. Казали: ти вихваляв чужі порядки і завдавав цим самим великої шкоди власній державі. Я розумів, звідки, як кажуть, вітер віє, і такі звинувачення відкидав. Бо те, що сказав отого вечора біля казарми, було чистісінькою правдою і ніякої загрози радянській владі не несло. Я стояв на тому, що ні в чому перед державою не винен, і ті брехливі протоколи з провокаційними запитаннями підписувати не буду. Слідчі на мене тиснули, нерідко застосовуючи, як прийнято казати, недозволені методи допитів. Але я не здавався: нічого на себе наговорювати не буду! Тоді один з моїх мучителів сказав сперсердя:

— Підпишеш чи не підпишеш, значення не має. Замість тебе я сам підпишу протокол, і мені, а не тобі, повірять.

Далі слідчий говорив, єхидно посміхаючись, що для них головне, щоб була людина, а статтю їй вони завжди підшукають. А я повинен знати, що у війну в Росії багато чого зруйновано, і комусь треба все це відбудувати!

Невдовзі після цієї розмови посадили мене у „чорний ворон", як тоді називали тюремні машини, і кудись повезли. Куди — не казали. Тільки на місці дізнався, що доставили мене у місто Свінемюнде, де розташована була радянська військово-морська база. Тут і суд наді мною вчинили. Багато не говорили, а мені, по суті, нічого сказати не дали. І ось за постановою того військово-морського трибуналу я як ворог радянської держави повинен був відсидіти десять років у виправно-трудових таборах.

З важкими думами заходив у товарний вагон із загратованими віконцями. Знову опинився на становищі невільника. Щоправда, цього разу охорона була вже не німецька, а своя — радянська. Та ставлення до в'язнів було ніскільки не краще.

Їхав у безвість і картав себе за наївність, зайву щирість у стосунках з товаришами. За те, що вірив у солдатську дружбу, взаємовиручку. Мав же знати, що друзі нерідко бувають фальшиві, тільки для виду. А дехто з них навіть не проти того, щоб підставити підніжку своєму сусідові по койці в казармі. А за умов сталінського репресивного антилюдського режиму — це річ дуже небезпечна. За це й караюся, думав я, що серед багатьох гарних хлопців, які дійсно стояли один за одного, як рідні, був хтось із підлою, зрадницькою душею. Він не забарився доповісти у контррозвідку про кинуте мною необережне слово. А там не було нестачі у тих, хто робив кар'єру на людській біді.

Привезли мене разом з групою в'язнів у табір поблизу міста Печора, що в Республіці Комі. Умови тут були нестерпними. Засуджених щодень ганяли на різні роботи. Їх, як правило, можна було виконати лише за допомогою лопати і лома. Норми встановили майже непосильні. Були вони занадто великими для в'язнів, чиє харчування таке ж злиденне, як і в фашистському таборі для остарбайтерів. А не виконаєш норми, то не одержиш ще й того, бо харчову пайку різко зменшували. Люди не витримували, гинули, проклинаючи і сталінський режим, і свою долю.

На власній шкурі довелося зазнати мені тих знущань, до яких вдавалися фашисти у ставленні до рабів, вивезених у Німеччину з окупованих ними країн. Але то були фашисти! Ми ж знаємо, що ставили вони собі за мету знищити слов'янські народи, щоб заволодіти їхніми землями і добром. Але чому ж так чинили свої? Я й досі не можу зрозуміти ту нелюдську жорстокість, немилосердність у ставленні до в'язнів з боку табірної адміністрації, охоронців. Наше життя й ламаного гроша не було варте. Коли тільки, скажімо, охороннику забагнеться, відразу хапався за зброю. А деколи пускав її у хід. І якщо при цьому гинув хтось із засуджених, то складалося враження, що це нікого не хвилювало. Отож, не міг помітити якоїсь різниці між таборами — фашистськими і радянськими. В обох усе спрямовувалося на знищення людей!

Вже не пам'ятаю, скільки часу довбав зимовий грунт ломом чи черпав лопатою рідке болото у літню пору, скільки разів доводилося до краю знесиленим залазити на нари у мокрому чи промерзлому одязі. Змінити ж одяг, щоб висушити мокрий, не було можливості. Голодним не завжди міг заснути. А коли й забувався у снах, то були вони якимись кошмарними, відтворювали здебільшого денні жахи. Майже щасливим почував себе, коли доводилося бачити у сні обличчя рідних. У таборі було не до лічби днів, там все зливалося у суцільний потік виснажливої праці і голодного існування.

Трохи легше стало, коли потрапив у новосформований другий аварійний поїзд. Зарахували до його складу сто в'язнів. Це була по суті пересувна будівельна колона, яка мала ремонтувати колії, швидко ліквідовувати наслідки залізничних аварій, які траплялися тоді досить часто. Споруджували також будиночки для колійних обхідників. Згодом замінювали дерев'яні мости на бетонні. Робилося це так: під мостом прокладалася залізобетонна труба великого діаметра. Її щільно обшивали дошками і ставили пароутворювач. З допомогою останнього обігрівали внутрішню частину опалубки, де вівся монтаж і бетонування труб. Трудомісткою і копіткою була ця робота: все виконували вручну. Бувало, що труба впаде чи з бадді на людину виллється розчин... В'язні діставали важкі травми, а дехто навіть гинув. Але табірне начальство це не турбувало, нічого воно не робило для підвищення техніки безпеки людей на цьому будівництві.

Нерідко доводилося дві зміни підряд чергувати, очікуючи, поки бетон не набере міцності. Тоді старий міст делікатно підривали, а труби засипали щебенем і піском. Зверху клали вже прикріплені до шпал рейки. Трудилися в'язні по дванадцять-чотирнадцять годин на добу. А коли траплялися залізничні аварії, то й цілодобово, аж поки колія не буде звільнена для проходження інших поїздів.

На шостий рік ув'язнення я занедужав. Лікарі встановили діагноз: хвороба Боткіна. Забрали мене в інфекційну лікарню. Тут пролежав довгенько. Саме звідси викликали у прокуратуру і повідомили про моє звільнення. В табір мене вже не пустили, отож і прощатися з товаришами по нещастю не зміг. Видала адміністрація табору довідку про звільнення з ув'язнення, невелику рибину і півбуханця невільницького хліба. З тим "багатством" я й вирушив додому. Добре пам'ятаю, що це було 14 грудня 1954 року.

Ось така нехитра одіссея моїх поневірянь. І досі гірко буває, як згадаю про цей драматичний період мого життя. Треба сказати, що не набагато легший був він у Степана

Яцюка. Після перевірки у фільтраційному таборі його відправили на шахти Донбасу, де трудився відбійником. Там він заробив одні тільки болячки. Тепер ми обидва — хворі люди, часто лежимо у лікарні, намагаючись хоч трішки поправити здоров'я, яке все більше підупадає. Та, як відомо, надія вмирає останньою. От і ми зі Степаном надіємося, що настане нарешті краще життя, як уже не нам, то хоч нашим дітям і внукам.

Б. П. Уляницький

ЛЮБОВ ТОМУ ПРИЧИНА

Уляницький Броніслав Петрович народився у 1926 р. в с. Коров'є Теофіпольського району, поляк, освіта початкова, безпартійний, з селян, демобілізований з Війська Польського старшим сержантом. Засуджений у 1949 р. військовим трибуналом Варшавського гарнізону Північної групи радянських військ на 25 років ув'язнення у виправно-трудових таборах. Реабілітований у 1992 р.

Мені й досі стає моторошно, коли згадаю, як несамовито тупотів ногами військовий прокурор, як він в якомусь божевільному екстазі топтав чобітьми мої документи. А серед них були посвідчення про нагородження орденами і медалями за участь у бойових операціях, грамота Війська Польського за зразкову службу. По якомусь часі так само шаленіли від незрозумілої мені злості судді військового трибуналу, коли розглядали сфабриковану на мене справу. Мені й слова не дали сказати на своє виправдання.

Несподіваним був для мене й вирок: „...ув'язнити у виправно-трудовому таборі строком на 25 років... з конфіскацією всього майна". За що ж, думаю, так по-бузувірськи жорстоко мене карають? Я ж нікого не вбивав, нікого не грабував. Батьківщину не зраджував! Навпаки, служив у армії чесно, сумлінно, завжди ретельно виконуючи накази своїх командирів. Про це ж свідчили мої нагороди!

І в армію вступив добровільно. Вважав своїм обов'язком боротися з німецькими загарбниками. Бо ж з власного досвіду знав, що таке фашисти. П'ятнадцятилітнім підлітком залишився на окупованій ворогом території після відступу наших військ. Тому міг на власні очі бачити, як гітлерівці „господарювали" на нашій землі. Нещадно, безсовісно грабуючи українські міста і села, вони мали за рабів місцеве населення, катували людей не тільки за якісь провини, а й за випадково кинутий у їх бік осудливий погляд.

Літнього дня 1943 року я дізнався, що мене в числі інших юнаків та дівчат окупанти збираються вивезти на примусові роботи. Не став чекати такої „честі", а швидко зібрався і накивав п'ятами з рідного села. Потім довідався, що зробив це дуже вчасно, бо вже наступного дня після моєї втечі німці разом з шуцманами влаштували облаву і зуміли захопити багатьох моїх односельців, відправити їх до Німеччини.

Я ж подався у сусідню Тернопільську область. Тут переховувався у різних селах, працював у селянських господарствах, щоб заробити собі на харчі та оплатити житло. А коли весною 1944 року Червона Армія визволила Тернопільщину, з'явився у польовий військкомат, щоб добровільно піти в діючу армію. І хоч не було мені повних вісімнадцять літ, прохання задовольнили. Оскільки за національністю я поляк, то направили мене у Військо Польське, підрозділи якого формувалися на території СРСР і значною частиною з радянських громадян. Мені пояснили, що радянські люди покликані сцементувати польське військо, а завдання в усіх нас одне — добити німецько-фашистську армію, завершити визволення народів Європи від гітлерівської чуми.

У польській армії прослужив з травня 1944 року по жовтень 1948 року. За сумлінне виконання військового обов'язку і зразкову дисципліну мене кілька разів нагороджували, в тому числі бронзовим хрестом „За заслуги", медаллю „За перемогу", пам'ятним знаком „Розгром німецьких військ". Наприкінці 1947-го мене ще раз увінчали бронзовим хрестом „За заслуги".

А наступного року наказом по другому Судетському танковому полку я був звільнений з військової служби і направлений в управління кадрів для повернення в СРСР. 20 жовтня 1948 року отримав документи на виїзд.

Та виїхати додому відразу не міг. Треба було владнати деякі особисті справи. Найперше — одержати дозвіл на в'їзд в СРСР майбутньої моєї дружини. Під час служби, в одне з короткотермінових солдатських увільнень, я познайомився з дівчиною — полькою Хеленою Павловською. Припала вона мені до душі. І Хелена мене покохала. Ми вирішили одружитися, мріяли про спільне щасливе життя. Та не сталося так, як гадалося. На перешкоді став прийнятий за вказівкою Сталіна горезвісний Указ Президії Верховної Ради СРСР, який забороняв радянським громадянам вступати в шлюб з іноземцями. Щоправда, як пояснив мені польський юрист, допускалися винятки. І в окремих випадках можна було укласти шлюб між громадянами різного підданства.

Я був сповнений рішучості добитися дозволу на шлюб з Хеленою. З цього приводу неодноразово звертався в комендатуру Варшавського гарнізону радянських військ, у радянське представництво у Варшаві. Але щоразу наче впирався у глуху стіну — ніхто мені нічого конкретного не говорив. Щоразу казали щось незрозуміле, мовляв, подивимося, вивчимо, обговоримо, вирішимо...

Страшно втомився від тих тривалих, а головне, безрезультатних митарств. Врешті-решт вирішив на власний страх і ризик оформити шлюб з Хеленою. Тим більше, що на той час вона вже була вагітною. Повінчалися ми 4 листопада 1948 року.

Я прагнув все-таки, щоб усе було законно. Тому того ж дня разом з товаришем прийшов у Варшавське управління безпеки, аби вирішити своє сімейне питання. Однак там розсудили по-своєму і направили з відповідною рекомендацією до начальника Варшавського відділу контррозвідки МДБ СРСР. Тут у мене забрали документи і на другий день заарештували.

Звинуватили у зраді Батьківщини за статтею 58-1 „б" Карного кодексу РРФСР в редакції 1926 року („Зрада Батьківщини, що здійснена військовослужбовцем..."). Ніхто з військових юристів, на жаль, не надав належного тому, що на момент

затримання я вже був демобілізований. Суд наді мною й години не тривав. Отак поквапливо, наче запізнювалися на поїзд, члени трибуналу вирішили мою долю. Я зрозумів, що все було вирішено наперед, а цей суд — тільки для проформи. З ласки цього трибуналу я мав провести у виправно-трудових таборах чверть століття! В мене, за його рішенням, конфіскували усі гроші, польські військові нагороди.

Наче страшний сон, згадую своє перебування у шостому відділенні Печорлагу МВС СРСР. Тут табірна адміністрація, охоронники ставилися до нас, як до лютих ворогів. Напівголодними ганяли на спорудження залізничної магістралі. Працювали до цілковитого знесилення, щоб впоратися з денними нормами. За неповне їх виконання адміністрація зменшувала в'язню і без того скупу харчову пайку.

Тут, у Печорі, сталася зі мною ще одна біда. При розвантаженні платформи, внаслідок грубого порушення техніки безпеки начальником караулу і машиністом паровоза, я впав на залізничне полотно і отримав дуже серйозну травму. Невдовзі, рятуючи мені життя, лікарі ампутували ліву ногу нижче коліна. Вину за травму поклали на мене. В'язнів, які працювали разом зі мною і бачили, як сталася аварія, змусили підписати протокол, ніби у тому, що скоїлося, винен тільки один я. Мовляв, аварію влаштував навмисне...

Після лікування продовжував відбувати строк. Не увільняли мене і від роботи. Та не міг я змиритися з тим, що мене нізащо запроторили у табір, а тут звалили вину за чужий недогляд, чуже нехлюйство. Писав у різні інстанції прохання про перегляд своєї справи. Сподівався, що може знайдеться людина, яка вникне у суть справи, допоможе мені знайти правду. Але мої прохання губилися в якихось канцеляріях чи установах.

В холодному і брудному бараці можна було збожеволіти чи отупіти до безтями. Рятували спогади. Часто згадував рідне село, свою армійську службу. Та найчастіше — кохану дружину. Тривожився за Хелену, постійно думав про те, як їй живеться. Знав, що залишив її вагітною. Дізнатися про те, що народила вона дочку, судилося мені тільки згодом, коли звільнився з табору.

Нарешті, у лютому 1955 року на моє ім'я надійшло рішення військової колегії Верховного Суду СРСР, згідно з яким вирок військового трибуналу Варшавського гарнізону від 5 січня 1949 року змінено. Мої дії вже кваліфікувалися як „неявка військовослужбовця в строк на службу". Те, що я на момент арешту був демобілізований з армії, знову проігнорували. Цього разу вже московські військові бюрократи. Ще раз порушивши закон, вони визначили мені покарання „у вигляді ув'язнення у виправно-трудовому таборі на десять років..." Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 року „Про амністії" мене звільнили з табору 26 березня 1955 року.

Вдома чекала нерадісна звістка: Хелена, зневірившись у встановленні справедливості, вдруге вийшла заміж. Хотів поїхати у Польщу — не дозволили. Сумував страшно, хотілося побачити Хелену, а ще більше — подивитися на свою дочку. Здається, пішов би пішки до Варшави. Та це було неможливо — між нами проліг державний кордон, перейти який не був спроможний.

Через кілька років після повернення в Коров'є одружився вдруге. Виростив двох дітей — сина і дочку. Увесь цей час листувався зі своєю першою дружиною.

Коли стали дозволяти поїздки в інші країни, скористався цим. Спочатку приймав у себе вдома свою дочку — первістку. Побачив її через сорок років після народження! Потім сам поїхав у Варшаву, зустрівся з Хеленою. Важка то була зустріч! Так, нелегка доля випала нам обом...

І знову писав у різні інстанції прохання про перегляд моєї справи, про реабілітацію і повернення нагород. Хотів, щоб взяла верх правда, восторжествувала справедливість. Бо не міг миритися з тим, що в очах односельців, навіть рідних і близьких, залишався „зрадником Батьківщини"... Можливо, саме тому мені відмовляли у призначенні інвалідності, пільговому протезуванні, визначенні учасником Великої Вітчизняної війни. Але ніхто — ні тодішні всесоюзні організації, ні республіканські, ні тим паче обласні, куди, як правило, пересилалися усі мої скарги і прохання, не хотіли вникнути у суть справи. Черствість і байдужість виявляли, зокрема, у Теофіпольському райсоцбезі, у Хмельницькому облвійськкоматі, ряді інших обласних і районних установ, куди доводилося звертатися. А хотів тільки одного — щоб повернули мені чесне ім'я і заслужені нагороди.

У 1990 році звернувся в управління Комітету держбезпеки у Хмельницькій області. Тут серйозно поставилися до заяви. Зайнявся моєю справою Микола Миколайович Мартинов. Багато зусиль доклав він, щоб розібратися в суті пред'явлених мені звинувачень. Лише одне листування складає нині кілька томів. Одержані були архівні документи з колишнього Печорлагу, з військової прокуратури. І, нарешті, через сорок з лишнім років справедливість взяла гору: в протесті Генерального прокурора СРСР було порушено питання про скасування судових рішень і припинення моєї кримінальної справи за відсутністю складу злочину. Протест було задоволено. Військова колегія Верховного Суду СРСР визнала, що арешт мене військовими органами був незаконним, оскільки неявка у військовий комісаріат для постановки на облік не складає злочину. Мені видали 31 серпня 1992 року довідку: „Вирок військового трибуналу Варшавського гарнізону від 5 січня 1949 року і визначення Військової колегії Верховного Суду СРСР від 16 лютого 1955 року щодо Уляницького Б. П. скасовано і справу припинено... Уляницький Б. П. по даній справі повністю реабілітований". Одночасно було доведено, що я дійсно брав участь у військових діях в період Великої Вітчизняної війни і що отримав травму внаслідок порушення техніки безпеки керівництвом виправно-трудового табору. Повернули й мої військові нагороди. На основі названих документів видали мені посвідчення учасника Великої Вітчизняної війни. Нарешті визнали мене й інвалідом другої групи.

Правда перемогла? Так, перемогла. Жаль тільки, що сталося це аж через сорок з лишком років після допущеного беззаконня.

Здається, що можна почувати себе задоволеним, щасливим. Але ніхто і ніколи не компенсує мені моральних і фізичних втрат від багаторічних безвинних страждань. Тому згадка про тоталітарний режим продовжує ятрити моє зболене серце.

Десятки тисяч петиційних листів, заяв, касаційних скарг арештованих, їхніх рідних та дітей, які були адресовані у вищі партійні, радянські органи Союзу РСР, НКВС та КДБ СРСР, УРСР та області, стали свідченням людського болю, надії на справедливість закону

Розділ IV

Нариси про репресованих

ШИФРОТЕЛЕГРАММА И. В. СТАЛИНА СЕКРЕТАРЯМ ОБКОМОВ, КРАЙКОМОВ И РУКОВОДСТВУ НКВД-УНКВД О ПРИМЕНЕНИИ МЕР ФИЗИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ОТНОШЕНИИ „ВРАГОВ НАРОДА“

10 января 1939 г.
26/ш
Шифром ЦК ВКП(б)

СЕКРЕТАРЯМ ОБКОМОВ, КРАЙКОМОВ, ЦК НАЦКОМПАРТИИ, НАРКОМАМ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ, НАЧАЛЬНИКАМ УНКВД

ЦК ВКП(б) стало известно, что секретари обкомов – крайкомов, проверяя работников УНКВД, ставят им в вину применение физического воздействия к арестованным как нечто преступное. ЦК ВКП разъясняет, что применение физического воздействия в практике НКВД было допущено с 1937 года с разрешения ЦК ВКП. При этом было указано, что физическое воздействие допускается как исключение, и притом в отношении лишь таких явных врагов народа, которые, используя гуманный метод допроса, нагло отказываются выдать заговорщиков, месяцами не дают показаний, стараются затормозить разоблачение оставшихся на воле заговорщиков, — следовательно, продолжают борьбу с Советской властью также и в тюрьме. Опыт показал, что такая установка дала свои результаты, намного ускорив дело разоблачения врагов народа. Правда, впоследствии на практике метод физического воздействия был загажен мерзавцами Заковским, Литвиным, Успенским и другими, ибо они превратили его из исключения в правило и стали применять к случайно арестованным честным людям, за что понесли должную кару. Но этим нисколько не опорочивается сам метод, поскольку он правильно применяется на практике. Известно, что все буржуазные разведки применяют физическое воздействия в отношении представителей социалистического пролетариата, и притом применяют его в самых безобразных формах. Спрашивается, почему социалистическая разведка должна быть более гуманной в отношении *заядлых* агентов буржуазии, *заклятых* врагов рабочего класса и колхозников. ЦК ВКП считает, что метод физического воздействия должен обязательно применяться и впредь, в виде исключения, в отношении явных и неразоружающихся врагов народа, как совершенно правильный и целесообразный метод. ЦК ВКП требует от секретарей обкомов, крайкомов, ЦК нацкомпартии, чтобы они при проверке работников НКВД руководствовались настоящим разъяснением.

Секретарь ЦК ВКП(б) И. СТАЛИН

— Вписано от руки Сталиным.

Опуб.: Лубянка. Сталин и НКВД-НКГБ-ГУКР ”Смерш”. 1939 — март 1946. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. / Под ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М.: МФД, 2006. — С. 14-15.

В. Горбатюк

ПІД УДАРОМ ПЕРШОЇ ХВИЛІ РЕПРЕСІЙ

Філь Юхим Павлович народився 15 березня 1885 р. в с. Гути Конотопського району Чернігівської (тепер Сумської) області в сім'ї козака, українець, освіта вища, вчитель-філолог. У 1920 р. переїхав до Кам'янця-Подільського для навчання в інституті народної освіти (ІНО). У 1923 р. дипломований педагог працював на робфаці Кам'янець-Подільського сільгоспінституту. Став аспірантом Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри поділлєзнавства, в подальшому — науковим співробітником цієї кафедри. У 1925 р. очолив деканат робфаку сільгоспінституту, а з 1926 р. викладав історію літератури в Кам'янець-Подільському ІНО та українську мову в хімічному технікумі. З 24 жовтня 1926 р. — вчений секретар Кам'янець-Подільського наукового товариства при Українській Академії наук. Заарештований 29 серпня 1929 р. як член „Спілки визволення України" (СВУ). Трійкою колегії ДПУ УРСР 24 лютого 1930 р. засуджений на 7 років ув'язнення у виправно-трудових таборах (ВТТ). Подальша доля Юхима Павловича Філя невідома.

Сімейним чоловіком Юхим Філь став у 38 років. Щойно закінчив філологічний відділ факультету профосвіти Кам'янець-Подільського інституту народної освіти імені Троцького — колишнього українського університету, як навіть до того часу (1923 р.) нерідко ще уточнювали в документах. Однак мав Юхим Павлович за плечима уже двадцять років вчительського стажу, та й під час навчання на одній студентській лаві не висиджував: з 1920 року, тобто з часу перебування в інституті, до 1923 року працював викладачем української мови та письменства на Кам'янецьких вищих педкурсах імені Драгоманова і в 5-ій трудовій школі, в 1922 році — викладачем української і російської мови та письменства на робітничому факультеті при Кам'янецькому сільськогосподарському інституту імені Карла Маркса, з того ж року вів українську мову і „письменство", тобто літературу, в Кам'янецькій лісовій професійній школі.

Праця в кількох місцях аж ніяк не означала високі статки студента-вчителя. Так, в анкеті 30 січня 1923 року студент Кам'янець-Подільського ІНО Юхим Філь писав: „Одержую платню по 13 розряду, але платня не завжди виплачується, про розмір одержаної від березня до лютого платні докладно визначити затруднююсь"[1]. І так з року в рік — у постійній праці, в пошуках її у різних місцях. Скажімо, ще будучи першокурсником, Ю. Філь зазначав у поширених тоді анкетах: „Служу вчителем в XV трудовій школі, займаю посаду економа при Народній Консерваторії, входжу в склад президії „Молодого театру" при Віднаросі — займаю посаду голови господарчої комісії й голови трупи"[2]. Отож, не дивно, що з часом з'явилася така заява:

„Комісії соціального забезпечення

студента VI трим. історико-філ. відділу Юхима Павловича Філя

Я вчителюю в трудовій школі й педшколі, живу виключно тільки на ті кошти, що дає служба. Більше ніяких прибутків не маю, а, як відомо, вчителям тепер майже нічого не платять, і я не маю змоги заплатити за право навчання в ІНО, — через те прошу звільнити мене від платні.

Прикладаю посвідку про матеріальне становище.

Ю. Філь.

9/VIII. 1922 р.“[3].

„Посвідка

Комслуж V трудшколи свідчить, що вчитель V трудшколи — студент Кам'янецького ІНО Юхим Павлович Філь ніякої власності не має. Живе тільки на вчительське утримання й ніяких інших прибутків не має.

Видається на предмет клопотання про звільнення від платні за навчання в ІНО.

Голова Комслуж А. Кремінська.

Секретарі Ю. Сулковський.

Правління Спілки Робос стверджує, що т. Філь дійсно людина незаможна і живе на учительську платню.

Голова підпис

Секретар підпис.

18/VIII. 1922 р.“[4].

Очевидно, питання вирішилось позитивно, бо в березні 1923 року Юхим Філь від плати за навчання був уже звільнений „як казенний стипендіат.“[5]

В цілому ж, зізнавався студент Філь, „засоби до існування складаються з утримання по вчительській посаді, приватних лекцій і приватного зарібку фізичною працею. Батькові 65 років, живе у брата, займається хліборобством. Допомоги ніякої не одержую, живу самостійно з 1903 р., мол. брати всі дорослі, живуть самостійно.“[6]

Юхим Павлович Філь народився 15 березня 1885 року в с. Гути Конотопського району Чернігівської області в сім'ї козака, який мав лише дві десятини землі, та ще й був інвалідом[7]. Як свідчить curriculum vitae (короткий життєпис), Юхим Філь „в 1903 р. скінчив Конотопське 3-класне міське училище і витримав іспит на звання вчителя початкової школи. В тому ж році одержав посаду вчителя в земській сільській школі Конотопського повіту на Чернігівщині, де вчителював 9 років (до 1912 р.), останні 8 років був завідувачем школи. В 1912 р. вступив у Глухівський учительський інститут, який скінчив у 1915 р. В тому ж році одержав призначення на посаду вчителя Житомирської першої вищої початкової школи, де вчителював до 1920 року, викладав спочатку російську мову й письменство, а з 1917 р. — українську мову й письменство. Крім того, в Житомирі весь час (1915-1920 рр.) викладав російську мову та письменство, а з 1917 р. — українську мову та письменство з методикою й керував практичними вправами на Житомирських 2-хрічних педагогічних курсах для підготовки вчителів початкових шкіл. Один рік був інспектором вищої початкової школи. В 1920 р. переїхав до Кам'янця-Подільського й вступив на факультет професвіти (філологічний відділ) Кам'янець-Подільського ІНО, який скінчив у 1923 р.“[8] З 1 січня 1923 р., будучи

студентом і викладачем згаданих вище навчальних закладів, працював також при Кам'янець-Подільській науково-дослідній кафедрі поділлєзнавства[9].

У посвідченні, виданому „від Кам'янець-Подільського інституту народньої освіти ім. Л. Троцького", зазначалося, що Юхим Павлович Філь „дійсно прослухав курс інституту по філологічному відділу факультету професвіти і виконав ДУЖЕ ДОБРЕ всі вимоги навчального плану Інституту, а також самостійну роботу на тему: „Нові матеріали до біографії А. Свидницького", тези якої захистив перед іспитовою комісією Інституту 4 червня 1923 р."[10].

Розповідаючи про пошуки свого шляху в юнацькі роки, літературознавець, академік Григорій Костюк, родом із села Боришківці під Кам'янцем, колишній вихованець Філя по робітфаку сільськогосподарського інституту і літературному гуртку, в книзі спогадів „Зустрічі і прощання" дає й характеристику Юхимові Філю. „Раптом — ідея: порадитись з учителем української мови й літератури. Саме з тим, що так красно про Київ, його діячів і письменників нам розповідав. Був це молодий і добрий учитель Юхим Філь. Високий, поставний, гарний. Прекрасний знавець свого предмета. Вмів із любов'ю і талантом передавати нам свої знання. Ми його любили й шанували. Він належав до того покоління української інтелігенції, що, закінчивши свої університетські студії напередодні революції 1917 року, відразу всю свою молоду снагу й знання віддала відродженому з небуття народові. За цю відданість народові цього вчителя, як і більшість з його покоління, в добу терору було знищено"[11].

Дружиною Юхима Філя стала Ганна Яківна Герасименко-Волковинська, теж випускниця факультету професійної освіти ІНО — тільки природничого відділу. Вона — сестра Юхимового товариша по навчанню Володимира Герасименка-Волковинського і Полікарпа Герасименка-Волковинського, який з Кам'янця емігрував за кордон і тепер перебував у Празі[12].

Ганна Герасименко-Волковинська народилася 9 грудня 1897 р. в містечку Вовковинці Летичівського повіту на Поділлі. В Кам'янець-Подільський ІНО перевелася з Одеського університету в листопаді 1921 р. слідом за старшими братами Володимиром, який прибув з півдня до Кам'янця ще у вересні 1919 року, і Полікарпом[13].

Володимир Герасименко-студент, як і Юхим Філь, теж працював на кількох роботах: у першій педшколі викладав історію українського письменства, курс історії української мови, теорію словесності, методику рідної мови, був членом педкомісії, вів бібліотечну справу; у другій педшколі викладав методику рідної мови; на курсах із соціального виховання викладав методику рідної мови; на контрольно-інструкторських курсах — українську мову[14]. Тож щойно скінчивши інститут, став деканом факультету професвіти, керівником семінару з історії української літератури[15].

Коли Юхим Філь і Ганна Герасименко побралися, на початку 1924 р. одержали від Полікарпа Герасименка з Праги поштівку з привітанням. З розмов родичів, він жив у Празі, викладав в Українському педагогічному інституті[16].

Володимир Якович Герасименко недовго затримався в Кам'янці: звільнився 15 вересня 1924 р. за власним проханням [5, с.19] і переїхав працювати викладачем в Одеський ІНО[17].

Юхим Філь, будучи аспірантом Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри поділлєзнавства, а з 24 квітня 1924 року її науковим співробітником, в 1925-1926 роках працював деканом роббфаку сільськогосподарського інституту, а з 1926 року викладав історію літератури в Кам'янець-Подільському ІНО й українську мову в хімічному технікумі.

З початку 1925 року він працював як дійсний член, фундатор і голова історико-філологічної секції, а з 24 жовтня 1926 року — вчений секретар Кам'янець-Подільського наукового товариства при Українській Академії наук[18].

У державному архіві Хмельницької області збереглися документи про роботу Юхима Філя в інституті народної освіти.

„До тов. ФІЛЯ ЮХ.

Інститут Нар. Освіти сповіщає, що В. зараховано нештатним викладачем Інституту по курсові історії укр. літератури з 8.XI. 1926 р.

Ректор Геринович

Секретар Правління Розенкранц.“[19]

„До Ректора Кам'янецького ІНО

Викладача Юхима Павловича Філя

Заява

Прошу видати мені посвідчення про те, що я є викладач літератури в ІНО і командируюсь до Київського й Харківського ІНО для ознайомлення там з справою викладання літератури.

15/VII— 1927 р.“[20]

Маючи вже досить вагомий науковий, дослідницький, викладацький багаж, Юхим Павлович 10 серпня 1928 р. звернувся із заявою до Кам'янець-Подільського інституту народної освіти з проханням ввести його в штат кафедри історії літератури, оскільки історію української літератури в ІНО він позаштатно викладав уже з 1926 року й обійняв цю посаду за конкурсом[21].

До заяви пошуковець штатної посади доклав досить обширний список своїх праць.

„Друковані праці:

1. Матеріали до біографії А. Свидницького „Записки істор.-філ. відділу УАН», кн. V (1924-1925).

2. До біографії й творчості М. Коцюбинського, „Україна“. Кн. І, 1926 р.

3. Народні пісні, що виникли під час пошести чудес на Поділлі. „Записки Кам'янець-Подільського ІНО УАН Товариства“, т. І, 1926.

4. А. Свидницький та його найближчі літературні сусіди — „Записки істор.-філол. Відділу УАН“. Кн. XVШ.

5. З архіву З.Ф. Недоборовського —“Записки Кам'янець-Подільського ІНО“, т. II.

6. До біографії А. Свидницького. — „Записки істор.-філол. Відділу УАН“. Кн. XVIII.

7.Ф.В. Рутковський (До характеристики літературно-драматичної діяльности) — „Записки Кам'янець-Подільського ІНО при УАН Товариства“, т. І.

8. До історії Кам'янець-Подільського ІНО при УАН Товариства. „Записки Кам'янець-Подільського ІНО при УАН Товариства", т. І.

9. Рідна мова на робфаці — „Записки Кам'янецького СГІ", т. 1.

10. Роля картини на лекціях рідної мови в трудшколі — „Літературно-педагогічний додаток", ч. 1 до газ. „Червоний кордон". (Надрукована частина).

Готові до друку:

1. Народна сільсько-госп. мудрість і забобони в прикметах та замовах на Поділлі й Волині.

2. Частушки на Поділлі — рукопис.

3. До характеристики шкільних років М. Коцюбинського.

4. Підручник української мови для трудшкіл. Ч. 1.

Зачитані доповіді.

1-8. 1-7 із надрукованих праць і № 3 із рукописів зачитані на засіданнях Н.Д.К.

9. Народні пісні с. Цибулівки. Зач. на засіданні Н.Д.К.

10. Народні пісні с. Пановець. Зач. на засіданні Н.Д.К.

11 М. Грушевський як історик літератури і публіцистики. Зач. на засіданні наук. т-ва.

12. Т. Шевченко і критика. Зач. в БРО.

13. „Шлях освіти", його завдання й значіння (З часу існування). Зач. в С.Г.І.

14. Т. Г. Шевченко та його щоденник. Зач. в БРО.

15. Значіння збірника М.Максимовича „Українські пісні" 1827 р. Зач. в БРО, ІНО та Н.Д.К., С.Г.І.

16. І. Франко і його значіння. Зач в С.Г.І. (З нагоди з дня смерти).

17. А. Тесленко і його значіння (З нагоди 15-річчя смерти). Зач. в С.Г.І. і інші

Лекції:

Походження й розвиток мови. Зач. в 3-й роб...

Українська мова. 12 лекцій. Зач. на Роб. учнів..."[22].

Юхим Павлович також зазначав, що з 1927 року керує літературним гуртком в ІНО, а до того вів таку ж роботу в С.Г.І. і лісовій профшколі. [7, с. 32].

З анкети від 3 березня 1927 року можемо дізнатися також, що Ю.П. Філь „зі словником читає німецькою, польською, чеською... Член Робос з 1921 р., чл. квиток № 66334, безпартійний. В арміях не служив — звільнений як учитель. Одружений, має сина 2 років."[23]

Разом із сім'єю він проживав на найманій квартирі за адресою: вулиця Шкільна, 10[24]. Тому й з'явилася така його заява:

„До Ректора Кам'янець-Подільського інституту народньої освіти

Викладача Юхима Павловича Філя

Заява.

Прошу дати мені сімейну квартиру (коли це буде можливо) — 3-2 кімнати з кухнею в флігелі ІНО.

Сім'я моя складається з 4 осіб. Зараз живу на приватній квартирі.

18/III — 1928р."[25]

Невідомо, чи одержав він прохане житло, однак на час арешту 29 серпня 1929 року Юхим Філь проживав за адресою: вулиця Садова, 10/4, з дружиною Ганною Яківною Герасименко, вчителькою, і сином Леонідом, 1925 року народження (Протокол допиту 2 вересня 1929 року).

Маховик масових репресій проти української інтелігенції робив перші свої нещадні оберти. Сфабрикована чекістами справа „СВУ“ поглинала жертв нового кривавого походу комуністичної Москви проти України. До їхнього числа в Кам'янці-Подільському потрапив Юхим Філь, в Одесі — його швагер Володимир Герасименко.

На допиті 10 вересня 1929 року слідчий — уповноважений Кам'янецького окружного відділу ДПУ УРСР Бріччі — намагався знайти зв'язки Філя з письменниками, вченими, щодо яких збирався компромат. Поки що це нагадує звичайну бесіду „про знайомих“ з Києва, Харкова.

„У Києві я відвідував Зерова, Драй-Хмару, К. Копержинського, — розповідав затриманий. — Ближче був знайомий з Копержинським, востаннє бачився з ним у вересні минулого року... Листувався також з колишнім директором (очевидно, редактором — В. Г.) мови журналу „Червоний шлях“ Свідзінським, колишнім асистентом Кам'янецького ІНО“[26].

Допит 12 вересня вів начальник слідчого відділення Кам'янецького окружного відділу ДПУ Гроссман. Знову розмова „про знайомих“. Звучить ім'я академіка Сергія Єфремова. Виявляється, Юхим Філь у грудні 1928 чи на початку січня 1929 р. був у нього вдома по вул. Гоголя, 27 — щоб забрати власний рукопис „Коцюбинський у спогадах та предки письменника“.

Уточнюється, що із Зеровим Філь знайомий з 1926 року. Познайомив студент Костюк (очевидно, Григорій Олександрович, майбутній автор спогадів „Зустрічі і прощання“). Вдруге з Миколою Зеровим зустрівся восени 1928 р. Розмовляли про письменника Свидницького.

Називаються також прізвища Филиповича, Гермайзе, Холодного — колишнього міністра освіти УНР[27].

Того ж 12 вересня 1929 року з'явилася постанова про притягнення як обвинуваченого за підписами уповноваженого секретно-оперативного відділення Бріччі, начальника цього СОВ Гроссмана і начальника 23-го Кам'янець-Подільського прикордонного загону окружного відділу ДПУ Шумського, в якому зазначається: „*Філь Юхим Павлович в 1920 році прилучався до контрреволюційного угруповання, що йменувало себе артіллю „Самодопомога“. До останнього часу був тісно пов'язаний з правими українсько-шовіністичними антирадянськими колами та проводив контрреволюційну роботу*“[28].

І це при тому, що з протоколів допитів нічого цього — ні контрреволюційного угруповання „Самодопомога“, ні „тісного зв'язку“, ні „контрреволюційної роботи“ — не видно й навіть не згадується. Щодо „Самодопомоги“, то, очевидно, йдеться про те, що з 1917 по 1920 р. Філь був членом і скарбником правління Житомирської вчительської спілки і членом правління Волинської губернської вчительської спілки[29].

Юхим Павлович відмовляється від усіх явно надуманих звинувачень.

Однак допити тривають. Виявляється знайомство Філя з Михайлом Грушевським (1925 р.) [3, с.29], з Хомою Коцюбинським у серпні цього 1929 року у Вінниці[30].

Тим часом 17 жовтня 1929 року до Кам'янець-Подільської окружної прокуратури надходить заява дружини Філя Ганни Яківни Герасименко: більше півтора місяця чоловік перебуває у в'язниці без побачень. Вона турбується за його здоров'я — він хворий серцем і дуже нервовий. Просить дати побачення[31].

До слідчого Бріччі із заявою звертається і Юхим Павлович: „*Прошу перевести мене в загальну камеру, оскільки в одиночці дуже холодно. В камері у вікні немає двох шибок, з протилежного боку, в коридорі, теж нема шибки, тому дуже дме. Я замерзаю. А також прошу виводити мене на прогулянки, так як здоров'я підупало*"[32].

Невідомо, якими були реакції на ці слабкі спроби пробити стіну жорстокості. Виписка ж з протоколу № 51 судової трійки при колегії ДПУ УРСР від 24 лютого 1930 року щодо Ю. П. Філя проголошує: „Заключить в концлагерь сроком на семь лет, считая срок с 30.VIII. 29"[33].

Майже рік тримали під слідством у харківській в'язниці Володимира Герасименка, інкримінуючи йому зв'язки з С. Єфремовим та іншими відомими діячами української літератури і науки. Врешті відправили на заслання до Воронежа[34].

Такими ще „легкими" покараннями обійшлася частина репресованих у першій хвилі українців.

Де відбував своє „покарання" Юхим Філь — невідомо. Однак можна припустити, що теж у Воронежі. Адже саме звідтіля на адресу Кам'янець-Подільського ІНО надійшла заява такого змісту:

„*Прошу выслать мне справку о том, что я с 1926 по 1929 г. включительно преподавал в Каменецком ИНО историю литературы, методику литературы и руководил практическими работами студентов по истории литературы.*

Справка мне нужна для занесения означенной работы в трудовой список.

Адрес: г. Воронеж ИзЧО, ул. Гора Металлургов, № 13. Е.П. Филю.

20/VII. 1934 г.

Прилагаю две марки по 20 коп."[35].

З подібними заявами Юхим Павлович звертався до ІНО ще двічі, аж поки йому надіслали такий документ:

„*Справка.*

Выдана сия г-ну ФИЛЮ Ефиму Павловичу в том, что он в 1926/27 и 1927/28 учебных годах работал в Каменец-Подольском институте народного образования в качестве нештатного преподавателя по истории украинской литературы, что удостоверяется.

Директор (Тостоган)

Секретарь підпис (Харков)"[36].

Володимиру Яковичу Герасименку вдалося повернутися із заслання та, долаючи величезні перепони, зробити свій внесок у розвиток українського літературознавства. Помер він у Києві в 1984 році.

Подальша ж доля перспективного вченого-літературознавця Юхима Павловича Філя та його сім'ї наразі невідома.

Реабілітований він у 1990 році в зв'язку з тим, що „обвинялся необоснованно, в действиях репресированного отсутствует состав преступления"[37].

Примітки:

1. ДАХм.О. — Ф. Р. — 302, оп. 2, спр. 3684. — Арк. 9.
2. Там само. — Ф. Р. — 6193, оп. 12, спр. № П-25557. — Арк. 206.
3. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 2, спр. 3684. — Арк. 1.
4. Там само. — Арк. 2.
5. Там само. — Арк. 6.
6. Там само. — Арк. 9.
7. Там само. — Арк. 6.
8. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 2, спр. 370. — Арк. 3.
9. Там само. — Арк. 3.
10. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 3, спр. 215. — Арк. 12 — 13 зв.
11. Костюк Григорій. Зустрічі і прощання. Спогади. Книга перша. — Едмонтон. 1987. — С. 68.
12. ДАХм.О. — Ф. Р — 6193, оп. 12, спр. № П-25557. — Арк. 10.
13. Там само. — Ф. Р — 302, оп. 1, спр. 470. — Арк. 300.
14. Там само. — Ф. Р — 302, оп. 1, спр. 74. — Арк. 224.
15. Там само. — Ф. Р — 302, оп. 1, спр. 470. — Арк. 300.
16. Там само. — Ф. Р. — 6193, оп. 12, спр. № П-25557. — Арк. 10.
17. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 1, спр. 75. — Арк. 19.
18. Там само. — Ф. Р — 302, оп. 1, спр. 470. — Арк. 3.
19. Там само. — Арк. 14.
20. Там само. — Арк. 13.
21. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 2, спр. 370. — Арк. 23.
22. Там само. — Арк. 24.
23. Там само. — Арк. 1.
24. Там само. — Арк. 4.
25. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 3, спр. 215. — Арк. 23.
26. ДАХм.О. — Ф. Р — 6193, оп. 12, спр. № П-25557. — Арк. 12.
27. ДАХм.О. — Арк. 13 — 14.
28. ДАХм.О. — Арк. 16.
29. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 2, спр. 3684. — Арк. 16.
30. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 2, спр. 3684. — Арк. 41.
31. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 2, спр. 3684. — Арк.47.
32. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 2, спр. 3684. — Арк. 48.
33. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 2, спр. 3684. — Арк. 23.
34. Мацько Віталій, Семенко Богдан, Володимир Герасименко. Літературознавча розвідка. — Хмельницький, 1995. — С. 27.
35. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 3, спр. 215. — Арк. 6.
36. Там само. — Ф. Р. — 302, оп. 3, спр. 215. — Арк. 9.
37. ДАХм.О. — Ф. Р — 6193, оп. 12, спр. № П-25557. — Арк. 63.

Є.М. Скляренко

НЕВИПРАВДАНА ЖОРСТОКІСТЬ

Марчак Микола Макарович народився в 1903 р. в с. Залісці Дунаєвецького району, українець, освіта вища, член ВКП(б), заступник Голови Ради Народних Комісарів Української РСР, депутат Верховної Ради СРСР. Військовою колегією Верховного Суду СРСР 22 вересня 1938 р. засуджений до розстрілу. Вирок виконано того ж дня. Реабілітований у 1958 р. В 1989 р. секретаріат ЦК Компартії України підтвердив стаж М.М. Марчака в КПРС з 1927 р.

Нелегким було його дитинство. Батьки, які мали клапоть землі та хату, все робили, щоб позбавити дітей, яких було восьмеро, напівголодного існування. Старші діти разом з батьками працювали в господарстві, а молодші, зокрема Микола, вчилися у місцевій школі. Здобуті знання стали юнакові доброю основою для роботи і подальшого навчання. У 24 роки він став секретарем <...> ради. Було це у 1927 році, а вже у наступному обійняв посаду заступника голови райвиконкому.

Виникла необхідність у дальшому навчанні. Микола вступив до Київського інституту народного господарства — престижного на той час вищого навчального закладу України. Швидко промайнули роки навчання. Він став членом партії. Закінчивши інститут, отримав диплом інженера-технолога і був направлений до Харкова, де широким фронтом велося будівництво і освоєння проектних потужностей велетня вітчизняного сільськогосподарського машинобудування — тракторного заводу. М.М. Марчак зайняв у його колективі посаду технолога. Невдовзі очолив групу конструкторів, а потім був призначений начальником ремонтно-механічного цеху. Таке просування по службі свідчило про добрі організаторські здібності молодого інженера, його вміння працювати з людьми, вирішувати складні виробничо-технічні проблеми.

Самовіддана праця багатьох тисяч зайнятих на ХТЗ виробничників та будівельників, вміле інженерно-технічне керівництво складним технологічним процесом стали основою слави заводу — одного з передових підприємств країни. У той час колектив заводу очолював Пантелеймон Іванович Свистун — талановитий організатор промислового виробництва, активний будівник нової індустрії, член ЦВК СРСР. 26 вересня 1931 року він та секретар парткому Р. Потапенко в рапорті керівним інстанціям повідомили: „Харківський тракторний завод — один із велетнів Радянського Союзу, збудований і змонтований за п'ятнадцять місяців, завод до пуску готовий".[1]

23 травня 1932 року Президія ЦВК СРСР своєю постановою нагородила завод орденом Леніна за швидке освоєння виробничого процесу і дострокове доведення випуску 100 тракторів у день.[2]

У 1933 році з конвеєра заводу зійшли 31720 машин. З'явилися три перші дизель-мотори і пробний гусеничний трактор власної конструкції.[3] В грудні 1935 року на заводі встановили своєрідний рекорд: за сім годин роботи випускали 200 тракторів.[4]

Практична діяльність молодого інженера М.М.Марчака проходила під наглядом і керівництвом П.І.Свистуна. Колишній слюсар Крюковських вагонних майстерень, який починав свій трудовий шлях п'ятнадцятирічним юнаком, брав участь у революційних подіях 1905-1907 та І917 років. В 1909 році став членом РСДРП. Керівник Кременчуцької губернської партійної організації в 1921 році, голова Київського та Миколаївського губвиконкомів, перший заступник голови Укрраднаргоспу. На початку 1930 року П.І.Свистун був призначений начальником будівництва ХТЗ.

Ми не випадково зупинилися на постаті цієї неординарної людини, відзначеної у травні 1932 року вищою урядовою нагородою — орденом Леніна. Пізніше його звинуватять в тому, що був керівником троцькістської шпигунсько-диверсійної організації на ХТЗ, до участі в якій „притягнув" і М.М.Марчака. Це буде згодом, а в жовтні 1932 року П.І.Свистуна висунули на посаду начальника Головного управління автотракторної промисловості СРСР і члена колегії Наркомату важкої промисловості, який очолював Г.К.Орджонікідзе. Кабінетна робота виявилася не до душі Н.І.Свистуну, він переконав наркома, що його місце безпосередньо на виробництві, і через рік повернувся на ХТЗ.

М.М.Марчак говорив слідчому: „Почавши працювати на ХТЗ, я зустрів виключно уважне ставлення з боку Свистуна, котрий створював добрі умови роботи і швидко просував по службі. Ним я був висунутий з посади рядового інженера старшим технологом, потім керівником групи конструкторів і, зрештою, начальником цеху".[5]

На той час заступника Голови Раднаркому України М.М.Марчака заарештували 19 червня 1938 року на дачі ВЦВК і Раднаркому по ордеру № 6, виданому того ж дня. В ньому не називалося прізвище співробітника НКВС мабуть тому, що обшук проводився у кількох місцях: у службовому кабінеті Раднаркому, на квартирі, на дачі, а для цього потрібна була не одна людина. У протоколах, які збереглися у справі, зафіксовані вилучені у М.М.Марчака речі і документи, посвідчення, військовий білет, розрахункова книжка, партквиток, перепустки, профквиток, диплом про закінчення інституту, фотографії, ощадна книжка, акредитив, гроші тощо. На жаль, подальша доля більшості з цих документів невідома. А шкода, бо там скоріш за все була й біографія, депутатський квиток, які б дали можливість глибше охарактеризувати постать М.М.Марчака, про життя і діяльність якого в Україні майже нічого не відомо. Щоправда, відомий зарубіжний історик і політолог Р.Конквест в одній із своїх праць сказав кілька слів про М.М.Марчака (але під прізвищем М.Маршака) як особу, що певний час виконувала обов'язки голови Раднаркому України.

20 червня 1938 року оперуповноважений відділу УДБ НКВС УРСР Хромой, розглянувши матеріали (які саме — невідомо — Є.С.) по звинуваченню М.М.Марчака у тому, що він є одним з керівників антирадянської правотроцькістської організації, вирішив відправити заарештованого в спецкорпус київської тюрми. В той же день прокурор Київського військового округу бригвійськюрист Бурцев санкціонував арешт і утримання М.М.Марчака у в'язниці (так було в переважній більшості випадків у той час — спочатку кидали у в'язницю, а потім отримували санкцію. — Є.С.).

1 липня слідчий Безсмертний підготував постанову, в якій зазначалось: *„...Слідчими діями встановлено, що Марчак був одним з керівників антирадянської*

терористичної організації, за завданням якої вів ворожу підривну роботу в народному господарстві України". З цим погодився й начальник відділення Калужський. Отже, до раніше висунутих проти М.М.Марчака звинувачень додалося нове — „підривна робота в народному господарстві". У подальшому, як свідчать матеріали справи, коло „ворожих дій", а відповідно й звинувачень, ставало все ширшим. А це вело до застосування нових пунктів 54-ої статті Карного кодексу УРСР, які передбачали найвищу міру покарання — розстріл.

Після арешту події розгорталися за заздалегідь визначеним УДБ НКВС планом: покаянні листи на ім'я керівників НКВС України, допити, очні ставки тощо. Подібні матеріали знаходимо і в справі М.М.Марчака. Та навіть їх неупереджений аналіз свідчить, що вони часто-густо шиті, як кажуть, білими нитками. Слідчі навіть не прагнули того, щоб висунуті звинувачення не суперечили одне одному. Дотримувалися головної мети — аби вони були, бо добре розуміли, що до поглибленого вивчення матеріалів справа не дійде, вписаного ними в протокол буде достатньо для інстанцій, покликаних вирішувати долю людини. Вимогою часу був єдиний принцип — репресивний конвеєр не повинен давати збоїв, його завдання — не помічати дрібниць, вести справу до найтяжчого покарання, підкріпленого зізнаннями, вирваними у заарештованих будь-якими засобами.

Так було і з М.М.Марчаком. Через два дні після арешту в листі на ім'я наркома внутрішніх справ України О.Успенського він, зокрема, писав: „Будучи заарештованим, я вирішив, що не потаю від вас про всі свої злочини, здійснені мною проти партії і радянського народу".[6]

Цей лист зберігся у справі не в оригіналі, а в копії. Він надрукований на машинці, має не дуже чіткий підпис М.М.Марчака. Зрештою, на це можна було б не звертати уваги, коли б не одна істотна деталь. В протоколі допиту, датованому 16 липня, теж передрукованому на машинці (дата поставлена червоним олівцем), слідчі — начальник відділення Калужський і помічник начальника відділення Друшляк — поставили М.М.Марчаку одним з перших запитання: „На ряді допитів Ви вперто відкидаєте звинувачення в антирадянській діяльності". Як же можна поєднати це з чистосердечним зізнанням 20 червня? Чи було воно взагалі? Адже минув майже місяць з дня арешту і часу появи цих двох свідчень. Чому Микола Макарович після написання „покаянної" заяви на ім'я наркома майже місяць вперто відкидав звинувачення на свою адресу? Щось тут не в'язалося у слідчих!

Наступні рядки протокольного запису допиту 16 липня до деякої міри пояснюють поведінку заарештованого і дають підставу для висновку: текст „покаянного" листа був написаний не тим, чий підпис стоїть, а іншим, і ним міг бути тільки слідчий.

Продовжуючи допит 16 липня, слідчі стверджували: „Вам пред'явлені матеріали слідства, з яких ви викриваєтесь як учасник правотроцькістської організації, створеної вашими спільниками. Вчора в камері тюрми ви намагалися покінчити життя самогубством. Як сполучити запевнення в тому, що ви чесна радянська людина з спробою здійснити цей ворожий антирадянський акт? Розцінювати це як спробу ухилитися від відповідальності за здійснені злочини не можна. Ви бачите, що викриті до кінця. Починайте давати свідчення про вашу антирадянську роботу".[7]

Яку ж відповідь вписали слідчі в протокол? М.М.Марчак: „З цим наміром я сам сьогодні (а не 20 червня — Є.С.) і прийшов на допит". А нижче дуже промовиста фраза, на яку слід звернути особливу увагу: „Я далі не в змозі боротися зі слідством. Вчора, знаходячись в тюрмі, я вирішив піти на останній ворожий акт (?!), котрим хотів відрізати слідству можливість повного викриття мене і учасників правотроцькістського підпілля*, з яким я діяв"*.[8]

Сказане підводить до висновку: Микола Макарович протягом майже місяця рішуче відкидав необ´рунтовані звинувачення, бо як чесна людина не міг погодитися з тим, що він — ворог влади, яка висунула і підняла його на відповідальний пост заступника голови уряду. Більше того, ми маємо всі підстави ствердно поставитись до вимушеної і разом з тим його відвертої заяви про те, що він далі „не в змозі боротися зі слідством".

Слідчі зробили все від них залежне, щоб вибити з нього бажані свідчення. Адже стосовно М.М.Марчака, як і тисяч інших в'язнів, в ході слідства застосовувалися катування, побої тощо, дозволені не тільки керівництвом НКВС, а й ЦК ВКП(б). „ЦК ВКП(б), — говорилося в телеграмі, надісланій секретарям обкомів, крайкомів, ЦК нацкомпартій, наркомам внутрішніх справ, начальникам управлінь НКВС, — роз'яснює, що застосування фізичного впливу в практиці НКВС було допущено з 1937 року з дозволу ЦК ВКП(б)..."[9]

Протокол одноденного допиту (?!), надрукований на 73-х сторінках, переконливо засвідчує: місячна „обробка" М.М.Марчака довела до спроби самогубства, морально й фізично виснажила, зробила людиною, готовою давати будь-які зізнання. Це, власне, й потрібно було слідчим. Ось подальший запис запитань і відповідей на допиті 16 липня.

Запитання: „Розпочинайте давати свідчення".

Відповідь: „Я до дня арешту був одним з керівних учасників правотроцькістського підпілля на Україні, що проводило боротьбу проти ВКП(б) і ставило своїм завданням підготовку і здійснення в СРСР державного перевороту" (ось ще один відтінок звинувачень — Є.С.).

Запитання: „З якого часу ви почали вести антирадянську роботу?"

Відповідь: „З 1934 року."

Запитання: „Ви знову намагаєтесь говорити неправду. Ми не дамо вам приховати жодного кроку з вашого злочинного життя. На шлях боротьби з партією ви стали значно раніше."

Відповідь: „Мені здавалося, що слідство цікавиться останнім періодом моєї антирадянської діяльності і тому назвав 1934 рік. Взагалі ж антирадянську роботу я почав вести з 1928 року, будучи студентом Київського інституту народного господарства."

Запитання: „Ось з цього й починайте."

Відповідь: „До вступу в інститут, в 1927-28 роках я працював секретарем, потім заступником голови Дунаєвецького райвиконкому на Поділлі. Вже в той час у мене з'явились праві настрої і незгода з партійною лінією наступу на капіталістичні елементи міста і села. Я був незгодний із заходами боротьби з куркульським саботажем, з викачуванням надлишків у куркульсько-заможної частини села. Я

захоплювався бухарінською теорією затухання класової боротьби і мирного вростання куркуля в соціалізм, вважав її єдино правильною і надто негативно ставився до боротьби партії проти цих бухарінських поглядів“[10].

Співробітник відділу держбезпеки НКВС України, який допитував М. М. Марчака, а ним був на цей раз заступник начальника відділу Павличев, міг бути цілком задоволений. Зламаний в’язень дав потрібні йому зізнання. Однак немає чіткості в одному: скільки часу він витратив на допит? Бо машинописний протокол, як вказувалося вище, становить 73 сторінки. Відповідь може бути одна: його підготували заздалегідь, надрукували і змусили М.М.Марчака підписати. Підтвердженням цього може бути та обставина, що у справі немає оригіналу.

Довжелезний протокол, у фальсифікації якого не можна сумніватися, зафіксував різні аспекти „ворожої“ діяльності Миколи Макаровича. Але хотілося б звернути увагу на один момент. 21 червня у заяві на ім’я наркома внутрішніх справ України повідомляв: „На початку червня цього року мені стало відомо від Чубаря Т.Я., що проти нового керівництва ЦК КП(б)У готується терористичний замах. В розмові зі мною Чубар Т.Я. скаржився, що його не обирають до Верховної Ради, і що він, Чубар, та інший учасник (відповідальний працівник ЦК КП(б)У — Є.С.) готують замах. Хто решта учасників, він не сказав. Я погодився з ним. Мені особисто брати участь у замаху він не пропонував, оскільки через поганий зір я не вмію стріляти“.[11]

Здавалося, що все зрозуміло: хтось йому щось сказав. Але слідчий повернув справу так, що примусив М.М.Марчака поставити на допиті 16 липня підпис, яким стверджував, нібито він зголосився бути виконавцем терористичного акту[12]. Далі в протоколі читаємо: „Тоді я запропонував Чубарю відмовитися від залучення інших людей, оскільки вирішив взяти на себе особисто виконання терористичного акту проти Хрущова“[13]. Акт вирішили здійснити під час обласної партійної конференції на початку червня 1938 р. „...Стріляти в Хрущова повинен був я... Однак, і на цей раз не вдалося довести до кінця свої терористичні плани...“[14]

Ось таким завзятим „терористом“ намалював слідчий заступника Голови Раднаркому, не звернувши уваги ні на написану 21 червня заяву на ім’я наркома внутрішніх справ, ні на вказаний у ній факт, що він стріляти не вміє, і на те, що вписав у протокол час проведення конференції — червень 1938 року, відкриття якої було призначено на 31 травня. Дрібниця, здавалося б, однак вона коштувала життя, підводячи „винуватця“ під відповідну статтю Карного кодексу, яка передбачала розстріл.

Знесиленого М.М.Марчака слідчі не чіпали до 25 липня, тобто дев’ять днів. Задоволені його „зізнанням“ в тому, що він один з керівників правотроцькістської організації, організатор майбутнього замаху і виконавець терористичного акту проти першого секретаря ЦК КП(б)У, вони взялися за нагромадження звинувачень щодо його „антирадянської“ діяльності на попередньому місці роботи — ХТЗ. Їм вже було відомо, що директор заводу П.І.Свистун за особистим розпорядженням О.Успенського 26 травня 1938 року був заарештований і з спеціальним конвоєм відправлений до Москви. На допитах, які проводилися за тим же сценарієм, що й у Києві, П.І.Свистуна звинувачували в тому, що він активний учасник антирадянської змовницької організації і старий український націоналіст. П.І.Свистун на це відповів:

„Я категорично заперечую свою провину у пред'явленому звинуваченні. Ніякої антирадянської боротьби проти партії і Радянського уряду я не вів. Ніколи я троцькістом не був, а також не визнаю себе націоналістом"[15].

Слідчим вдалося зламати П.І.Свистуна. 23 липня 1938 року його було засуджено до розстрілу, і тільки в 1956 році військова колегія Верховного Суду СРСР, визнавши, що справу було сфальсифіковано, скасувала вирок за відсутністю складу злочину[16].

М.М.Марчак, який кілька років працював в цим видатним господарником, на черговому допиті 25 липня 1938 року змушений був засвідчити, що одержував від нього завдання. Ось місце з протоколу.

Запитання: „Слідству відомо, що ви особисто отримали від Свистуна завдання вивести завод з ладу на випадок війни. Розкажіть про це."

Відповідь: „Завдання вивести завод з ладу я дійсно отримав від Свистуна в 1938 році. Свистун говорив мені, що я повинен для виконання цього завдання зв'язатися з учасниками організації (називаються прізвища трьох працівників заводу — Є.С.) і виробити план виведення з ладу заводу у випадку війни і розподілити обов'язки[17]." Далі — в деталях: хто і що мав робити.

Слідчих, які в той день допитували М.М.Марчака, зовсім не цікавило, якими засобами вони змогли це зробити, де б узяли вибухівку тощо. Цього їм не було потрібно. Однак навіть малодосвідченій людині зрозуміло, що справа виведення такого гіганта як ХТЗ з ладу не під силу 3-4 чоловікам. І тому вказані у протоколі працівники заводу виявилися безвинно засудженими і справи проти них за відсутністю складу злочину пізніше були припинені, всі вони реабілітовані.

25 липня 1933 року М.М.Марчаку повідомили, що слідство по його справі завершено і всі матеріали надсилаються прокурору[18] відповідно до статті 204 УПК УРСР. Так закінчилася двомісячна трагічна драма безперервних нічних і денних допитів людини, вина якої була вигадана від початку до кінця.

20 вересня 1938 року „для порядку" М.М.Марчака допитав помічник військового прокурора Київського військового округу. У протоколі зафіксовані ті ж звинувачення, що й у попередніх двох. Але прокурор змушений був зафіксувати заяву М.М.Марчака: „Я стверджую, що шпигунством я не займався. Жодного диверсійного акту не здійснив"[19].

Наступного дня нарком внутрішніх справ України і помічник головного військового прокурора РСЧА Калугін затвердили обвинувальний висновок зі звинувачення М.М.Марчака, додавши низку нових статей: 54-1[а], 54-7, 54-8, 54-11 КК УРСР. Його підготував начальник відділення, з яким погодився помічник начальника IV відділу УДБ НКВС УРСР. Чотири посадових особи вирішили долю депутата Верховної Ради СРСР, заступника Голови Ради Народних Комісарів України М.М.Марчака. У них не здригнулася рука і від прямої фальсифікації, бо в одному з перших пунктів обвинувального висновку без будь-яких підстав стверджувалося, що М.М.Марчак був „активним учасником антирадянської троцькістської терористичної організації, що здійснила 1 грудня 1934 року зловмисне вбивство тов. Кірова С.М. і готувала в наступні роки здійснення терористичних актів проти керівників партії і Радянського уряду"[20].

Далі йшла ціла низка звинувачень і перелік осіб, з якими тримав зв'язок і діяв разом Микола Макарович. Не обійшлося тут і без твердження: „Був ініціатором створення нової терористичної групи для здійснення теракту проти тов. Хрущова, причому особисто мав намір взяти участь у цій групі в ролі безпосереднього виконавця теракту, тобто в злочинах, передбачених ст.54-1[а], 54-7, 54-8, 54-11 КК УРСР"[21]. А звідси висновок: М.М.Марчак підлягає суду військової колегії Верховного Суду СРСР в порядку Закону від 1-го грудня 1934 року.

Військова колегія не забарилася і наступного дня прийняла справу до розгляду. 22 вересня відбувся суд. Розгляд тривав ...15 хвилин. Такого короткого оголошення було недостатньо обвинувачення, заслуховування виступу М.М.Марчака, не кажучи вже про те, щоб порадитися і оголосити вирок. Судді діяли за тим же принципом — доля людини їх не цікавила, були б справними папери і підписи.

Наведемо рядки з протоколу: „...Засідання відкрито о 17 год. 30 хв. Головуючий оголосив, що розгляду підлягає справа зі звинувачення Марчака Миколи Макаровича в злочинах, передбачених ст.ст. 54-1[а], 54-7, 54-8 та 54-11 КК УРСР. Секретар доповів, що підсудний на судове засідання доставлений.

Головуючий переконується в присутності підсудного і запитує, чи вручена йому копія обвинувального висновку, на що підсудний відповів, що вручена. Підсудному роз'яснені його права на суді і оголошено склад суду... За пропозицією головуючого секретарем оголошений обвинувальний висновок. Головуючий роз'яснив підсудному сутність пред'явлених йому звинувачень і спитав його, чи визнає себе винним, на що підсудний відповів, що винним він себе визнає і свідчення, дані на попередньому слідстві, підтверджує повністю.

Підсудному було надано останнє слово, в якому він просив врахувати, що походить не з чужого класу і може спокутувати свою провину.

Суд іде на нараду. Після виходу з дорадчої кімнати головуючий оголосив вирок. О 17 год. 45 хв. засідання закрито"[22].

Як бачимо, усіх формальностей дотримано. Але чи можна все це з'ясувати за 15 хвилин? Відповідь може бути однозначною — ні в якому разі! Звідси висновок — суд не цікавила справа, рішення по ній було визначено заздалегідь, як того вимагала існуюча система державної влади, заперечувати якій мали сміливість лише одиниці. Жорстока каральна машина діяла злагоджено, починаючи від задіяних у ній рядових слідчих до найвищої судової інстанції. Її завдання — виносити смертні вироки.

Так було і з М.М.Марчаком. Виїзна сесія військової колегії Верховного Суду СРСР 22 вересня 1933 року, тобто через три місяці після арешту, засудила його до вищої міри покарання — розстрілу з конфіскацією всього особисто йому належного майна. Вирок був остаточний і на підставі постанови Президії ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 року підлягав негайному виконанню[23].

Чи мали серця люди, які виносили такі вироки? Чи взагалі вони були людьми? Яка ж ціна сталінському запевненню, що найціннішим капіталом соціалістичної країни є люди, народ?! Мимоволі виникає думка: чи відповідали дійсності встановлені і підтримувані силою каральних органів та інших владних державних і партійних структур порядки в країні, яка на весь світ проголошувала гуманні принципи

соціалізму? Відповідь однозначна — ні! Це могло бути тільки в тоталітарній державі, де людське життя було нічого не варте. І підтвердження цьому — тисячі розстріляних, мільйони в'язнів у таборах, тюрмах, на засланні.

Минув час. Знайшлися сили, які повернули добре ім'я безвинним жертвам сталінщини, в тому числі М.М.Марчаку. Працівникам прокуратури Київського військового округу у 1957-1958 рр. довелося докласти чималих зусиль для того, щоб довести безпідставність звинувачень. Підполковник юстиції Кравченко, керуючись ст. 370 КПК УРСР, прийняв справу для додаткового розслідування. Зібрані ним матеріали були надіслані до Москви у Головну військову прокуратуру. З'ясувалося, зокрема, що на той час більшість осіб, з якими М.М.Марчак „підтримував зв'язок по антирадянській діяльності" вже були реабілітовані. Серед них П.І.Свистун, П.Н.Мілько, Т.Я.Чубар, С.В.Косіор та інші.

Добре знав М.М.Марчака О.А.Бородін, бо працював у той час в Раднаркомі і був секретарем партійної організації управління справами. 13 лютого 1958 року він розповів Кравченку: „Це був молодий, високоосвічений і разом з тим скромний радянський інтелігент. У його ставленні до роботи я ніколи не помічав ніяких антирадянських настроїв. Навпаки, при вирішенні питань культури, якими я займався в управлінні справами, і на засіданнях Раднаркому УРСР т. Марчак М.М. виступав з партійних позицій і вирішував їх відповідно до політики партії"[24].

У травні 1958 року Головна військова прокуратура підготувала довідку по справі М.М.Марчака. В ній зазначено, що додаткова перевірка встановила нові обставини, які свідчать, що М.М.Марчак за антирадянську діяльність був засуджений необ´рунтовано, його особисті зізнання не знайшли підтвердження. Працівники військової прокуратури довели також, що ряд інших свідчень не викликають довіри, а шкідницькі дії М.М.Марчака ніякими об'єктивними даними не підтверджені і базуються на голослівних зізнаннях його самого. „Додатковою перевіркою, — говорилося у довідці, — крім того, встановлено, що колишні співробітники НКВС Павличев, Проскуряков, Друшляк, які брали участь у розслідуванні справи, за найгрубіші порушення соціалістичної законності в 1940-І941 рр., були засуджені"[25].

Головна військова прокуратура порушила питання перед військовою колегією Верховного Суду СРСР про скасування вироку від 22 вересня 1938 року, 17 червня 1958 року, через 20 років після арешту. Військова колегія у складі генерал-майора юстиції Лихачова і підполковників юстиції Іванова та Демидова „вирок... від 22 вересня 1938 року по відношенню до Марчака Миколи Макаровича скасувала і справу за відсутністю складу злочину припинила"[26].

Здавалося б — усе. Людині хоч посмертно повернули добре ім'я. Однак залишилося невирішеним питання партійності М.М.Марчака. І для цього партдіячам знадобився ... 31 рік! 11 серпня 1989 року В.Івашко — секретар ЦК Компартії України — підписав рішення секретаріату: „Затвердити рішення Комісії партійного контролю при ЦК Компартії України, внесене в протокол №128 засідання комісії від 19 липня 1989 року: „Про партійну реабілітацію (посмертно) Марчака Миколи Макаровича, 1903 року народження, перебував членом ВКП(б) з жовтня 1927 року, партквиток № 1676960 зразка 1936 р."

Враховуючи, що відомостей про виключення Марчака М.М. з партії немає, що військова колегія Верховного Суду СРСР в червні 1958 року реабілітувала його в кримінальному порядку, підтвердити членство Марчака М.М. в КПРС з жовтня 1927 року“[27].

...Ось яку „турботу“ виявила партія комуністів в особі ЦК Компартії України про комуніста. Дуже довго „розмірковували“ її діячі про людину, яку без застережень віддали на поталу репресивним органам, позбавили життя.

Примітки:

1. Промышленность и рабочий класс Харьковщины. 1917 — июнь 1941, Сб. док. и матер. — Х., 1986. — С.142.
2. Там само. — С 152.
3. Там само. — С. 157.
4. Там само. — С. 173.
5. Державний архів Служби безпеки України (далі архів ДА СБУ). Спр. 47910. Фп. — Арк. 27.
6. Там само. — Арк. 13.
7. Там само. — Арк. 20-21.
8. Там само. — Арк. 21.
9. Цит. за книгою: Реабилитация. Политические процессы 30-50 годов. — М., I991. — С 40-41.
10. ДА СБУ. — Спр. 47910. Фп. — Арк. 23-24.
11. Там само. — Арк. 19.
12. Там само. — Арк. 82.
13. Там само. — Арк. 90.
14. Там само. — Арк. 92.
15. Реабілітовані історією. — Київ-Полтава, 1992. — С. 273.
16. Там само. — Арк. 274.
I7. ДА СБУ. — Спр. 47910. фп. — Арк. 94-95.
18. Там само. — Арк. 262.
19. Там само. — Арк. 264.
20. Там само. — Арк. 281.
21. Там само. — Арк. 282.
22. Там само. — Арк. 285.
23. Там само. — Арк. 286.
24. Там само. — Арк. 355.
25. Там само. — Арк. 359.
26. Там само. — Арк. 360.
27. Там само. — Арк. 365.

І.С.Винокур, В.В.Корнілов

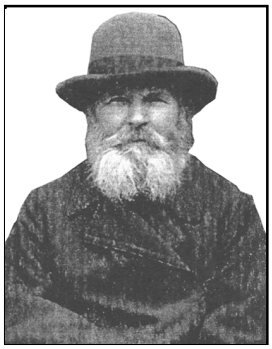

ВИЗНАЧНИЙ ЛІТОПИСЕЦЬ ПОДІЛЛЯ

Сіцінський Юхим Йосипович народився у 1859 р. в с. Мазники Деражнянського району, українець, освіта вища. Проживав у м. Кам'янці-Подільському, професор, науковий працівник історико-археологічного музею. Заарештований 25 серпня 1929 р. Звинувачення: член контрреволюційної організації „Спілка визволення України" (СВУ). Колегією ДПУ УРСР 21 квітня 1930 р. справу припинено, з-під варти звільнений. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 31 грудня 1997 р.

Археолог, історик, етнограф і музеєзнавець Юхим Йосипович Сіцінський проводив величезну дослідницьку роботу з історії Поділля. Він залишив понад 180 опублікованих праць. Це монографії, статті, нариси з історичного краєзнавства Поділля. Вчений-краєзнавець здійснив і значну науково-організаційну та громадську роботу[1]. Між тим, сьогодні ім'я дослідника відоме лише у вузьких наукових колах. Що ж стосується широкої громадськості, то вона майже не обізнана з опублікованим доробком праць відомого історика-краєзнавця. Опубліковані Ю.Й.Сіцінським праці стали сьогодні бібліографічною рідкістю.

Юхим Йосипович Сіцінський народився 10 грудня 1859 р. в с. Мазники Летичівського повіту Подільської губернії (тепер Деражнянського району Хмельницької області), де батько його, дід і прадід були священиками. Навчався Юхим Сіцінський у Кам'янецькому духовному училищі, а потім — в Кам'янецькій духовній семінарії і в Київській духовній академії, яку закінчив у 1885 р. із ступенем „кандидата богослов'я". Після закінчення навчання працював учителем в м.Бахмуті на Катеринославщині, а у 1889 р. переїхав до Кам'янця-Подільського. Тут, прийнявши сан служителя церкви, Юхим Йосипович мав широкі плани наукової і громадської діяльності. Сан священика дав йому можливість використовувати тодішні церковні видання і проводити відповідну науково-громадську роботу.

Від 1892 р. до 1918 р. він був редактором подільських періодичних видань („Подольские епархиальные ведомости", „Православная Подолия", „Подолия"). У 1890-1893 рр. виконував роботу секретаря „Подольского епархиального историко-статистического коми тета", а після перетворення цього комітету у „Подольское церковное историко-археологическое общество" в 1903 р. був головою цього товариства аж до його закриття у 1921 р.[2]

Під редакцією Юхима Йосиповича вийшли „Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета" (вип.VI.1893; вип.VIII, 1897), „Труды Подольского церковного историко-археологического общества" (вип.X, XI, XII за 1904, 1911, 1916 рр.). Ю.Й. Сіцінський заснував у Кам'янці-Подільському історико-археологічний музей і був його завідувачем від 1890 р. до листопада 1922 р., а потім працював науковим працівником цього музею. Завдяки його величезній енергії і зв'язкам з населенням

краю були зібрані унікальні колекції з українського мистецтва, етнографії, археології та історії. Спеціальний розділ експозиції з історії Кам'янця-Подільського, значна збірка рукописів і стародруків, бібліотека музею — все це було втілено в життя завдяки винятковій відданості Ю.Й.Сіцінського музейній справі й умілій організації ним наукової громадськості.

Ю.Й.Сіцінський був членом різних наукових товариств і установ: Товариства ім. Т.Г.Шевченка (з 1899 р. до кінця життя), Церковно-археологічного та історичного Товариства при Київській духовній академії (1888-1918 рр.), Історичного товариства Нестора-літописця (1896-1918 рр.), Московського археологічного товариства, Київського товариства старожитностей і мистецтва (1902-1918 рр.). Він обіймав паралельно різні посади: був учителем технічної середньої школи і жіночої гімназії. З 1918 р., коли в Кам'янці було засновано університет, Ю.Й.Сіцінський був обраний приват-доцентом богословського факультету, на якому читав лекції з церковної археології, а після закриття цього факультету до 1922 р. читав лекції з археології та історії мистецтва на історико-філологічному факультеті Інституту народної освіти (ІНО). У 1931 р. дослідник переїхав до Києва, де працював науковим працівником у Лаврському музей. У 1933 р. він захворів і повернувся до Кам'янця. Три роки лежав тяжкохворим, але наукової роботи не залишав. Вчений помер у Кам'янці-Подільському 7 грудня 1937 року.

Отже, коротко викладений життєвий шлях Ю.Й.Сіцінського яскраво свідчить, що всією своєю науковою і громадською діяльністю він сприяв активному вивченню і узагальненню матеріалів з історії Поділля, а також частково — й суміжних регіонів України.

Звернення до опублікованих вченим праць переконує в широті його наукових інтересів. Це різні аспекти археології, історії, етнографії. Чільне місце в усіх цих напрямках займало Поділля — земля, де він народився й виріс, де здійснив важливі наукові задуми в галузі історичного краєзнавства. Зауважимо, що дитинство майбутнього дослідника пройшло серед подільських селян Летичівщини. Це, очевидно, сприяло тому, що в його свідомість міцно і назавжди увійшла любов до свого народу і рідного краю. Недаремно Юхим Йосипович у своїх спогадах згадує про розмови, які він чув у дитячі роки, про легендарного Кармалюка, який перебував десь біля Деражні, Коричинець, Нетечинець та інших сусідніх населених пунктів[3]. Під час навчання у семінарії він записував народні пісні і приспіви, цікавився іншими питаннями традиційної народної культури[4]. Згадував дослідник і Олександра Андрійовича Руданського, який готував його у 1870 р. до вступу в духовне єпархіальне училище. О.А.Руданський, який займався етнографією і мав нагороди від імператорського географічного товариства, безперечно, прищепив юнакові любов до історичної науки.

Уже під час навчання в семінарії у Юхима Йосиповича зародився намір зійти з церковної стезі й податися у світську науку. Він хотів кинути семінарію і перейти на навчання до університету. Але цьому перешкодило видання у 1879 р. „Высочайшего повеления" приймати до університету семінаристів лише при умові здобуття ними атестату зрілості за повний курс класичної гімназії. Таким чином, наміру майбутнього вченого здійснитись не судилося. Але, незважаючи на це, весь свій подальший життєвий шлях Ю.Й.Сіцінський пов'язав з історичною наукою.

90-ті роки XIX ст. пов'язані з активною діяльністю Ю.Й.Сіцінського в галузі археології. Часто подорожуючи рідним краєм, маючи зв'язки із своїми кореспондентами (служителями культу, учителями і селянами), дослідник зібрав і узагальнив надзвичайно великий матеріал, який згодом ліг в основу підготовленої і виданої ним капітальної джерелознавчої праці „Археологическая карта Подольской губернии"[5]. У цій роботі, яка вберегла своє науково-пізнавальне значення і сьогодні, Ю.Й.Сіцінський зафіксував і систематизував близько 2 тисяч пам'яток кам'яного віку, доби міді і бронзи, раннього залізного віку і періоду Київської Русі IX-XIII ст. Важливо, що головні археологічні об'єкти, приведені в праці, добре картографовані. Археологічна карта Поділля використовується і сучасними дослідниками, зокрема, — при підготовці Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР (по Хмельницькій, Вінницькій і частково Одеській областях).

У період збирання матеріалів для археологічної карти Поділля Ю.Й.Сіцінський проводив не тільки розвідкові, а й стаціонарні археологічні дослідження. В цьому плані надзвичайно важлива його участь у вивченні історії давньоруського Бакотського монастиря на Середньому Дністрі[6]. Цікаві та важливі результати археологічних досліджень, проведених вченим і в інших населених пунктах краю. Це розкопки біля сіл Привороття[7], Кептинці[8], в місті Кам'янці-Подільському[9].

Серед праць вченого виділяються й історико-археологічні нариси, присвячені оборонним замкам Поділля XIV-XVII ст.[10] У цій роботі систематизовані важливі матеріали (історико-археологічні та історико-архітектурні). Дослідник глибоко проникнув в історичну суть вказаних комплексів, пов'язавши їх з історією пізнього Середньовіччя краю. Важливо, що праця добре ілюстрована серією фотографій і планів-схем. Праця і сьогодні зберігає певне наукове значення, особливо у зв'язку з підготовкою історико-архітектурної частини Зводу пам'яток історії та культури Хмельницької області.

Історичні праці Ю.М.Сіцінського відзначаються багатоплановістю. Це, по-перше, роботи, в яких приведені в систему джерела з історії церкви. Сюди належать зведення про найдавніші православні церкви на Поділлі (Сутківці, Зіньків, Кам'янець-Подільський), про давньоруські традиції, що лежали в основі храмових споруд XIV-XVII ст.[11] і обрядів, пов'язаних з ними: про матеріали з історії монастирів Поділля[12]. Значний інтерес для сучасного історика становлять праці Ю.Й.Сіцінського про історію уній на території історичного Поділля[13] і церковну історію краю загалом[14].

Відзначимо і його працю, присвячену історії давньоруської столиці Дністровського Пониззя — міста Бакоти[15]. В ній ідеться про давньоруську літописну традицію, пов'язану з Бакотою, з історією важливого міського осередку на Середньому Дністрі XII-XIII ст.

Особливе місце серед історичних праць Ю.Й.Сіцінського належить великій монографії про місто Кам'янець-Подільський[16]. Книгу було приурочено до 100-річчя возз'єднання Поділля з Росією, що відзначалося у 1893 р. Структура роботи і виклад матеріалів цієї праці показують, що дослідник ґрунтовно вивчив відомі в кінці XIX ст. джерела, а також літературу як вітчизняну, так і зарубіжну. Кам'янець — тоді центр Подільської губернії був монографічно описаний Юхимом Йосиповичем. Автор зробив короткий екскурс у давню історію території, на якій виникло місто, залучивши археологічні пам'ятки і окремі нумізматичні знахідки.

У книзі подано загальний історичний нарис головних подій, пов'язаних з життям Кам'янця-Подільського у XIII-XIV ст., з періодом панування польських феодалів (1434-1672рр.), із загарбанням міста Туреччиною (1672-1699 рр.), з поверненням міста в лоно польської феодальної урядової адміністрації (1699-1793 рр.). Нарешті, у книзі йдеться про возз'єднання Правобережної України з Лівобережною у складі Росії, отже, і про входження Кам'янця-Подільського і всього Поділля до складу Росії (з 1793 р.). Завершується монографія розглядом подій історії Кам'янця впродовж XIX ст.

У монографії проаналізовані різні аспекти життя Кам'янця. Зокрема, йдеться про значення фортеці, історію її укріплень, про внутрішню організацію замку. Розглянуті й систематизовані матеріали про різні общини з їх церковно-релігійним життям. Говориться і про роль єврейського населення в житті міста над Смотричем. Отже, йдеться про багатонаціональний склад населення Кам'янця-Подільського, про розвиток ремесел і промисловості, а також про значну роль торгівлі в житті міста і Поділля в цілому. Приведені й цікаві демографічні дані, з яких випливає, що чисельність жителів міста на 1892 рік становила понад 36,5 тисяч чоловік.

Книга Ю.Й.Сіцінського про Кам'янець добре ілюстрована малюнками, гравюрами, фотографіями. Вона, таким чином, має позитивне значення для історичної науки і сьогодні. Монографія є зразком комплексного вивчення різнорідних джерел, їх систематизації й синтезу. Праця засвідчує, що Ю.Й.Сіцінський зробив свій вагомий внесок у справу вивчення історії Кам'янця і Поділля в цілому.

Чимало зроблено дослідником і у справі збирання, вивчення та систематизації етнографічних матеріалів Поділля. Його цікавили різні прояви народного побуту й культури. Про це свідчать, зокрема, роботи про сімейне життя на Поділлі в першій половині XVIII ст.[17], про народне свято у Кам'янці[18], народні уявлення про смерть і потойбічний світ[19]. Цікавився вчений і народними святами та обрядами, про що свідчить, наприклад, опублікована ним стаття про писанки[20].

Юхим Йосипович створив спеціальні програми для збирання етнографічних матеріалів[21]. Значною мірою завдяки цьому була зібрана велика етнографічна колекція для Кам'янець-Подільського історичного музею.

Ю.Й.Сіцінський проявив себе і як блискучий знавець історії архітектури. Його перу належить ряд праць історико-архітектурного характеру. Серед них привертають особливу увагу ті, в яких йдеться про історію архітектурних пам'яток Поділля. Дослідник торкається, зокрема, храмових споруд, з'ясовує вплив візантійської архітектури на будівництво мурованих церков краю[22], на їх характерні риси[23]. Він акцентує увагу дослідників на тому, що історичні коріння пов'язують православну архітектуру з давньоруськими храмами, зокрема з архітектурою Південно-Західної Русі[24].

В період дальшого розвитку кам'яної архітектури в пізньому середньовіччі дерев'яні споруди поступово поступаються їм місцем[25]. Ю.Й.Сіцінський синтезував матеріали про південну церковну архітектуру у краї[26] та її характерні риси[27].

Юхима Йосиповича цікавили й твори мистецтва, які знаходилися у приміщеннях храмових споруд[28]. Так, наприклад, він аналізує твори В.А.Тропініна з церкви с.Кукавки Могилівського повіту[29].

Спеціально займався дослідник історією Миколаївської церкви у Кам'янці[30], а також храмовою архітектурою Бара[31]. Увагу вченого привертали не тільки православні архітектурні пам'ятки. З'ясовуючи історію різних міст краю, він звертається і до сучасних архітектурних об'єктів[32].

Отже, і в галузі вивчення історії архітектури Поділля дослідник зробив немало. Він звернув увагу на давньоруські традиції у храмовій архітектурі. Аналогічні спостереження зроблені ним і стосовно середньовічної фортифікації у краї[33]. Разом з тим він відзначив у архітектурі замків і фортець Поділля XIV-XVII ст. і елементи впливу з боку західно- і центральноєвропейських фортифікаційних схем, що, зрештою, було обумовлено й розвитком і застосуванням вогнепальної зброї і появою нових тактичних засобів ведення боротьби у Центральній і Південно-Східній Європі XIV-XVII ст.

Багато часу приділив Ю.Й.Сіцінський справі збирання і систематизації рукописів і стародруків на Поділлі. Одна з його публікацій, наприклад, присвячена рукописному євангелію, виявленому в м.Сатанові[34]. Дослідник доклав чимало зусиль, щоб продовжити збирання рукописів і стародруків. Він поставив і вирішив питання про організацію спеціального фондосховища для збереження цих важливих пам'яток історії та культури[35]. Цікавився вчений-краєзнавець і історією подільських друкарень та їх видань[36].

У науковій творчості Ю.Й.Сіцінського важливе місце займають рецензії і персоналії, а також публікації науково-популярного характеру. З рецензій відзначимо відгук на книгу „Архив Юго-Западной России", ч. VIII, т.1-2; М.Грушевський. Барское староство. Исторический очерк[37]. Увагу дослідника привернула і праця В.К.Гульдмана про помісне землеволодіння краю[38]. Він написав рецензію і на книгу В.І.Лотоцького[39]. З персоналій пригадаємо некролог І.І.Ролле[40], а також список його наукових праць[41]. Написав Ю.Й.Сіцінський і некрологи в пам'ять Н.В.Молчановського[42], В.Б.Антоновича[43].

Серед науково-популярних публікацій Ю.Й.Сіцінського слід вказати на полемічний виступ у зв'язку з працею А.Прусевича[44]. Привертає увагу збірник статей до 100-річчя возз'єднання Поділля з Росією, який вийшов під редакцією Юхима Йосиповича[45]. Цікаві статті вченого про викладання української літератури та історії краю[46] та про наукову роботу в Кам'янці[47].

Відзначаючи великий внесок вченого у справу вивчення археології, історії, етнографії та історії архітектури Поділля, спробуємо дати історіографічну оцінку його творчої діяльності. Життєвий шлях Юхима Йосиповича розпочався, як зазначалося, у сім'ї священика. Подальше його життя, пов'язане з навчанням, також проходило у клерикальному оточенні. Але, незважаючи на це, вчений не став клерикалом. Його наукова й громадська діяльність свідчать про те, що у суспільно-політичних умовах, які склалися на Україні в кінці XIX ст. і на початку XX ст., дослідник став на прогресивний шлях вивчення і узагальнення історії Подільського краю. Цьому, очевидно, сприяли постійні контакти Юхима Йосиповича з широкими верствами населення краю, зокрема з селянами та інтелігенцією.

Головні сюжети його опублікованих праць, як ми бачимо, пов'язані з історією Поділля і Кам'янця як центру Подільської губернії. Археологічні пошуки, систематизація матеріалів археології та етнографії, вивчення історії церкви та історичної архітектури, збирання й систематизація історичних рукописів і стародруків

у краї — все це вказує на комплексний підхід дослідника до вивчення історії Поділля. Відзначимо, що вже з самого початку своєї діяльності вчений безпосередньо звертається до історії селянства часів кріпацтва[48], його цікавлять також проблеми історії цехів на Поділлі[49]. А згадана вже монографія з історії Кам'янця-Подільського ілюструє широкий підхід Ю.Й.Сіцінського до вивчення історії міста. Підкреслимо, що дослідник намагався створити і узагальнюючі праці з історії Подільського краю[50].У 20-х роках він написав і опублікував „Нариси з історії Поділля", які позитивно можна оцінити і з позиції сучасних вимог до комплексного історичного дослідження конкретного історико-етнографічного регіону[51].

Таким чином, наукову діяльність Ю.Й.Сіцінського в галузі історичного краєзнавства слід, на нашу думку, розглядати у нерозривному зв'язку з найбільш прогресивними представниками позитивістської історичної школи в Росії і на Україні. В основу методологічних поглядів істориків-позитивістів кінця XIX ст. була покладена теорія еволюції. Цю історію створили буржуазні вчені О. Конт і Г.Спенсер в період, коли буржуазія стала політично пануючим класом в ряді європейських країн. Еволюціонізм був характерний тим, що його прихильники розглядали історію за аналогією з закономірностями, які діють у природі[52]. Саме історики-позитивісти перебували під безпосереднім впливом досягнень природничих наук і, зокрема, еволюційної теорії Ч.Дарвіна. Не випадково еволюційна теорія у російських і українських вчених кінця XIX ст. поєднувалася з історичним оптимізмом, з глибокою вірою в прогрес і закономірність історичного розвитку. Це знайшло своє відображення у працях М.М.Ковалевського, П.Г.Виноградова, Т.М.Грановського та інших вчених[53].

На Україні до аналогічної концепції історичного процесу належали О.М.Лазаревський, П.М.Батюшков, який був ініціатором видання історико-краєзнавчих збірників на теми історії Правобережжя України, В.Б.Антонович[54], з яким Ю.Й.Сіцінський співпрацював, зокрема при вивченні археології та історії столиці Дністрянського Пониззя м.Бакоти.

Важливо, що вся наукова і громадська діяльність Ю.Й.Сіцінського засвідчує його широке безкорисне служіння історичній науці, музейному будівництву, справі просвітництва серед народу, поширення на Поділлі історико-краєзнавчих знань. Заснований з ініціативи вченого у 1890 році Кам'янець-Подільський історичний музей-заповідник став сьогодні одним з найважливіших осередків історичного краєзнавства в Україні.

Ю.Й.Сіцінський разом з іншими представниками прогресивної інтелігенції (К.Солуха, В.Стиранкевич, С.Іваницький) організували 21 квітня 1906 року в Кам'янці-Подільському один з осередків „Просвіти" під назвою „Подільське Українське Товариство „Просвіта". У самому Кам'янці Товариство створило бібліотеку-читальню, торговий склад книг, свій книжковий кіоск. Наприкінці 1907 року губернатор заборонив діяльність „Просвіти" в Кам'янці-Подільському. Але вже в кінці наступного 1908 року просвітяни домоглися поновлення реєстрації Товариства „Просвіта", яке на Поділлі проіснувало до початку першої світової війни.[55] Воно, безперечно, відіграло прогресивну роль у галузі поширення наукових знань і культури серед населення подільського регіону.

Чимало зробив Юхим Йосипович в поширенні науки і культури на Поділлі в роки після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції. Як свідчила дочка

вченого, Тетяна Юхимівна, Ю.Й.Сіцінський з перших днів революції скинув рясу[56]. З 20-х років він повністю присвятив себе науковій діяльності[57]. Його історико-краєзнавчі праці 20-х і 30-х років, робота в навчальних закладах Поділля, виступи перед інтелігенцією з лекціями про історію краю зробили ім'я вченого добре відомим серед громадськості.

Але у 1930 р. доля Юхима Йосиповича круто змінюється. В роки сталінщини, пов'язані з масовими незаконними репресіями, в хвилю терору потрапив і Ю.Й.Сіцінський. Він був заарештований разом з іншими викладачами Інституту народної освіти, але через деякий час звільнений. Причини арешту для сім'ї залишилися невідомими[58]. Звільнившись від арешту, Юхим Йосипович виїхав до Києва, де працював у Лаврському музеї впродовж 1931-1933 років.

Працюючи в Києві, Ю.Й.Сіцінський захворів, мріяв про повернення додому. А на Поділлі в той час знайшлися бездушні чиновники, які вчинили беззаконня над вченим. У його відсутність за рішенням Кам'янець-Подільської міськради від 20.IX.1933 р. власний будинок Ю.Й.Сіцінського[59] реквізували. Це безпідставне рішення підписав якийсь Л.Данилін[60]. Отже, приватний, побудований на кошти Юхима Йосиповича ще до революції, будинок у нього забрали, залишивши йому у флігелі лише одну невеличку кімнатку. Після повернення Ю.Й.Сіцінського з Києва до Кам'янця, в 1935 році його виселили на Підзамче до Ю.А.Ундерко, де вчений знімав за плату кімнату[61]. Оскільки у Ю.Й.Сіцінського була одна з найбільших приватних бібліотек міста, то вантажівка, яку прислали, аби перевезти її, виявилася замалою. Книжки скинули, як дрова, до кузова й повезли. Дорогою деякі книжки загубилися. Так були втрачені цінні альбоми з замальовками, якими Юхим Йосипович надзвичайно дорожив. На Підзамчі книги висипали просто на землю, частину їх перетворивши в купу пошматованого паперу[62]. Так, замість визнання великих заслуг у справі історичної науки й культури Поділля, вчинили з Ю.Й.Сіцінським в роки сталінщини.

Сьогодні, коли в умовах демократії і гласності відновлюється історична справедливість у різних сферах життя нашого суспільства, ми з вдячністю повертаємося до імен людей, які силою свого таланту, працездатності і невичерпної енергії робили добро для свого народу. Серед таких імен прогресивних діячів, які своєю науковою творчістю і активною громадською діяльністю сприяли розвитку народної освіти і культури, почесне місце займає і Юхим Йосипович Сіцінський. Все своє свідоме життя він присвятив благородній справі вивчення історії Поділля, збереження пам'яток історії та культури народу, поширення історико-краєзнавчих знань серед населення. Його творчий доробок[63] заслуговує на увагу й глибоке вивчення, а щира любов вченого й просвітителя до народу та його історії являє собою прекрасний зразок для наслідування.

Примітки:

1. Державний архів Хмельницької області (далі ДАХм.О.-Ф.Р-302, оп.2,спр.444; Особиста справа Ю.Й.Сіцінського 91918-1930), там же, ф.3333, спр. 1-17 (Особистий архів Ю.Й.Сіцінського). Деякі матеріали з архіву вченого знаходяться і у фондах Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. Про творчу діяльність вченого див.: А.Брокгауз і Ефрон І.

Энциклопедический словарь, т. XXXII, Спб,1901,-с.401 ;1.К-ч/Крип'якевич І./П'ятдесятиліття наукової праці Єфима Сіцінського // Записки наукового товариства ім.Шевченка у Львові. т.CII,— Львів,1931. — С.217-223; Львівська загальна енциклопедія, Львів 1933; Nowy Wielkij i LLustrowanij Slownik, Praha. 1932; Паравійчук А.Г. Видатний історик Поділля // VIЖ. — 1968. — № 9. — С. 87-93.
2. ДАХм.О.-ф.3333.оп.1, спр.7,арк.51-57.
3. Там само. Спр.26, арк.26.
4. Там само. Спр.26, арк.26.
5. Сецинский Е. Археологическая карта Подольской губернии // Труды XIII археологического съезда в Киеве т.1. — М., 1901. — С.197-365.
6. Сецинский Е. Раскопки древнего скального монастыря в с.Бакота Ушицкого уезда // Подольские епархиальные ведомости (далі — ПЕВ), 1891. — № 46. — С. 1213-1221; його ж: Раскопки бакотского монастырища в 1892 года // ПЕВ. — 1892. — № 39. — С. 706-708.
7. Сецинский Е. Раскопки у д.Приворотье Маковецкое Каменецкого уезда // Археологическая летопись Южной России (далі — АЛЮР), 1899. — 1. — С. 26-28.
8. Сецинский Е. Находка гробницы каменной возле с. Кептивцы Каменецкого уезда // АЛЮР. — Т. III. — 1901. — С. 30-31.
9. Сецинский Е. Исследование подземных ходов в Каменец-Подольске // АЛЮР. — Т.3. — 1901. — С. 149-150.
10. Сіцінський Ю. Оборонні замки Західного Поділля XIV-XVIIст. (Історико-архітектурні нариси) // Записки історико-філософського відділу Української академії наук. — К., 1928. — Т. XVII. — С. 64-160. ОКр.відб.: — К., 1928. — 100 с., 68 іл.
11. Сецинский Е. Древнейшие православные церкви в Подолии: 1. Церковь-замок в с.Сутковцах Летичевского уезда // ПЕВ. — 1889. — №2-3. Окрем.відб.: Кам.-Под., 1889. — С. 18; II.Церква в Зинькове Летичевского уезда // ПЕВ. — 1890, №16-17. Окр.відб.: Кам-.Под., 1890. — 12 с.; III. Каменецкая Иоанно-предтеченская церковь // ПЕВ. — 1890. — № 37-42. Окр.відб.: Кам.-Под., 1890. — 50 с.; IV. Замковая церковь в г. Каменце // ПЕВ. — 1892. — №27-28. — С. 474-490. Окр.выдб.: Кам.-Под., 1892. — 16 с.
12. Сецинский Е. Материалы для истории монастырей Подольской епархии // Труды Подольского историко-статистического комитета (далі — ПЕІСК). — Вип. V. — Кам.-Под., 1891. — С. 209-438. Окр.відб.: Кам.-Под., 1891. — 234 с.
13. Сецинский Е. К истории унии в Подолии // ПЕВ. — 1899. — № 20. — С. 433-455; № 21. — С. 455-463; № 22. — С. 488-500. Окр.відб.: Кам.-Под., 1899. — 33 с.
14. Сецинский Е. Материалы для церковной истории Подолии // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца, кн. V. — К., 1891. — № 10. — С. 176-183; його ж, Церковно-иерархические отношения Подолии к Киевской и Галицкой митрополиям // ПЕВ. — 1899. — № 45-26. Окр.відб.: Кам.-Под., 1899. — 20 с.
15. Сецинский Е. Бакота, древняя столица Понизья // ПЕВ. — 1899. — № 46-49. Окр.відб.: Кам.-Под., 1899. — 34 с.
16. Сецинский Е. Город Каменец-Подольский. Историческое описание. — Киев, 1895. — 247 с.
17. Сецинский Е. Семейная жизнь в Подолии в 1-й половине XVIII ст. // Киевская старина. — 1891. — IV. Окр.відб.: К., 1891. — 12 с.
18. Сецинский Е. Каменецкий народный праздник по описанию Стефана Руданского // Подолия. — 1906. — № 40.
19. Сецинский Е. Черты из народных представлений о загробном мире // ПЕВ. — 1895. — №18. — С. 353-362; 1887. — №9. — С. 189-195.
20. Сецинский Е. Пасхальные писанки // ПЕВ. — 1899. — №15. — С. 368-373.

21. Сецинский Е. Программа: а) для собирания сведений этнографических о пасхе и ближайшем к ней времени; б) для собирания писанок и вышивок // Православная Подолия. — 1906. — №2.
22. Сіцінський Ю. Вплив візантійсько-античної архітектури на будівництво мурованих церков на Поділлі // ЗТНШ. — Т. 139-140. Львів, 1925. Окр.віб.: Львів, 1925. — 21 с. 5 табл., 19 іл.
23. Сецинский Е. Роспись церкви в южнорусском стиле // Православная Подолия. — 1909. — №26. Окр.відб.: Кам.-Под., 1909. — 8 с.
24. Сецинский Е. Древнейшие церкви Подолии. Объяснения к археологической карте Подолии. — Археологические известия и заметки. — Т. VII. — 1900. — №8. — С. 273; №9-10. — С. 300.
25. Сецинский Е. Исчезающий тип деревянных церквей Подолии // Труды Подольского церковного историко-археологического общества (далі — ПЦАО). — в Х. — Кам.-Под. — 1904. — С. 393-416.
26. Сецинский Е. Южнорусское церковное зодчество // Православная Подолия. — 1907. — №7-8. — С. 158-176.
27. Сецинский Е. Характерные черты древниех церквей Подолии // Православная Подолия. — 1912. — №36. — С. 841-849.
28. Сецинский Е. Роспись церкви в южнорусском стиле // Православная Подолия. — 1909. — №26. Окр.відб.: Кам.-Под., 1909. — 8 с.
29. Сецинский Е. Иконы художника В.А.Тропинина в церкви с.Кукавки Могилевского уезда // Православная Подолия. — 1907. — №41. — С. 1043-1053. Окр.відб.: Кам.-Под., 1907. — 12 с.
30. Сецинский Е. В поисках за исторической правдой // Подольские губернские ведомости. — 1898. — № 69.
31. Сецинский Е. Храмы города Бара Могилевского уезда // ПЕВ. — 1902. — № 47-51. Окр.відб.: Кам.-Под., 1902.
32. Сецинский Е. Историческая справка о каменецких подоминиканских зданиях, в коих поместилось древнехранилище историко-статистического комитета // ПЕВ. — 1903. — №10. — С. 248-252.
33. Сіцінський Ю. Оборонні замки Західного Поділля XIV-XVII ст. — С. 64-160.
34. Сецинский Е. Древнее рукописное евангелие, найденное в м.Сатанове Проскуровского уезда // ПЕВ. — 1887. — № 44. — С. 1007-1014.
35. Сецинский Е. По поводу учреждаемого в Каменец-Подольском епархиального древнехранилища // ПЕВ. — 1890. — №13. — С.79-83; його ж: Заседания Подольского епархиального историко-статистического комитета и поступления в епархиальное древнехранилище // ПЕВ. — 1891. — № 4.-С.69-70; його ж. Докладная записка относительно устройства епархиальной библиотеки в Каменце // ПЕВ. — 1891. — №52; його ж: Стародруки Кам'янецького історико-археологічного музею // Бібліотечні вісті. — 1924. — №1-3.
36. Сецинский Е. Подольские типографии и их издания. Исторический очерк // ПЕВ. — 1903. — №46. — С. 1379-1387; його ж: Друкарні і видання на Поділлі. — Кам.-Под., 1934. — 65 с.
37. ЗНТШ. — 1895. — Кн. 2. — Т. V.
38. Сецинский Е. Рец. на кн.: В.К.Гульдман. Поместное землевладжение Подольской губернии. — ЗНТШ. — 1899. — Кн.3. — Т. XXIX.
39. Сецинский Е. Рец. на кн.: В.И.Лотоцкий. Где училось подольское духовенство до учреждения Подольской духовной семинарии // ЗНТШ. — 1899. — Кн.4. — Т.XXX.
40. Сецинский Е. Д-р І.І.Ролле. Некролог // ПЕВ. — 1894. — № 4.
41. Сецинский Е. Хронологический список трудов доктора И.Ролле // Труды ПЦАО. — В.Х. — Кам.-Под.; 1904. — С.517-527.
42. Сецинский Е. Н.В.Молчановский. Некролог // Подолія. — 1906. — № 280.
43. Сецинский Е. Профессор Владимир Бонифатьеиич Антонович. Некролог//Труды

ПЦИАО. — В.XI. — Кам.-Под.,1911. — С.401-404.
44. Сецинский Е. Новоявленный историк Каменца. По поводу труда А.Прусевича «Kamiпec-Podolcki» в журнале «Litwa-Rus».-1913. — В.4-5//Подолянин. — 1914. — N 986
45. К столетию воссоединения Подолии с Россисй. 1793-1893. Сборник статей / Под ред.Е.Сецинского. — Кам.-Под., 1893. — 176с.
46. Сецинский Е. О преподавании в семинарии в богословских классах украинской литературы и истории местного края // Подолия. — 1906. — К. — 217 с.
47. Сіцінський Ю. Наукова робота в Кам'янці на Поділлі за останнє десятиріччя. 1914-1924 // Україна. — Кн.1. — К., 1926. — С. 172-177.
48. Сецинский Е. Картина из времен крепостного права (рисунок и статья) // Киевская старина. — 1899. — IV. -С. 152-154.
49. Сецинский Е. Материалы для истории церков в Подолии // Труды ПЦИАО. — В.X. — Кам.-Под. — 1904. — С.417-494.
50. Сіцінський Ю. Нариси з історії Поділля // Записки Кам'янець-Подільського державного українського університету. — Кам.-Под., 1920.
51. Сіцінський Ю. Нариси з історії Поділля. — Ч. 1 (нариси 1-11). — Вінниця, 1927. — 74 с.: 48 іл.
52. Питання еволюціонізму у загальнофілософському плані детально висвітлені у дослідженнях: Нарский И.С. Очерки по истории позитивизма. — М.,1960. — С.83-98; Кон И.С. Философский идеализм и кризис буржуазной исторической мысли. — М., 1959. — С. 19-21.
53. Лаптин П.Ф. Община в русской историографии последней трети XIX — начала XX в. — К., 1971. — С.8-9.
54. Коваленко Л.А. Історіографія історії Української РСР від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції. — К., 1983. — С.69-71.
55. Про діяльність „Просвіти" див.: Яцкевич І. Світлий промінь буття народного. З історії товариства „Просвіта" на Україні // Україна. — 1989. — № 38. — С. 14-16.
56. ДАХм.О. — Ф. 3333, оп. 1, спр. 38. — Арк. 59.
57. Там само. — Арк. 17.
58. Там само. — Арк. 6.
59. Там само. — Спр. 15. — Арк. 24.
60. Там само. — Арк. 12.
61. Там само. — Спр. 38. — Арк. 6.
62. Там само. — Арк. 6.
63. Бібліографічний покажчик праць Ю.Й.Сіцінського з історії краєзнавства Поділля // УІЖ. — 1968. — №9. — С.80-93.

О. М. Завальнюк

В. О. ГЕРИНОВИЧ: СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ (1883–1949рр.)

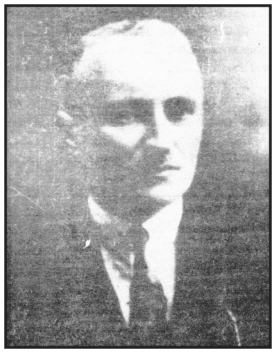

Геринович Володимир Олександрович народився 22 листопада 1883 р. в Сокалі у родині малоземельного селянина. Після закінчення Львівського університету з 1907 р. працює вчителем історії та географії. З 1910 р. — член фізіогеографічної комісії НТШ. У 1911 р. захистив докторську дисертацію. Учасник Першої світової війни. З 1919 р. — викладач Кам'янець-Подільського університету. У жовтні 1923 р. очолює Кам'янець-Подільський ІНО. З червня 1925 р. очолює Кам'янець-Подільське наукове краєзнавче товариство при ВУАК. З червня 1932 р. працює в Московському геолого-розвідувальному інституті ім. Орджонікідзе. У грудні 1932 р. заарештований як член контрреволюційної організації. Рішенням трійки при Колегії ДПУ УСРР від 10 листопада 1933 р. був засуджений до 10 років ВТТ. Реабілітований у 1989 р.

Володимир Олександрович Геринович належить до яскравої плеяди діячів української освіти, науки і краєзнавства першої третини XX ст., зусиллями яких на загальноукраїнському і регіональному рівнях творилося культурне відродження, формувалася система науково-краєзнавчого вивчення багатющої спадщини українського народу.

Він народився 22 листопада 1883 р. в Сокалі (Східна Галичина), в родині малоземельного селянина. Батьки вирішили дати синові освіту: навчався у місцевій гімназії, потім — у Львівському університеті, де слухав лекції, зокрема М. С. Грушевського. У 1907 р. склав іспит на право бути вчителем історії і географії, отримав посаду педагога у приватній гімназії Лучанського у Львові, згодом перейшов на роботу до Самбірської учительської семінарії. У 1910 р. став членом фізіогеографічної комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка, співробітником математично-природописної секції „Записок НТШ". Наступного року захистив докторську дисертацію на тему „Людина і географічне розміщення найдавнішої людини на просторі Східної Європи"[1].

З початком Першої світової війни мобілізували до австро-угорської армії. Брав безпосередню участь у бойових діях, п'ять разів отримував поранення, тричі нагороджували за мужність. З надією зустрів Листопадову революцію 1918 р., захищав її завоювання від польської агресії у 1919 р. На пропозицію Президента ЗУНР Є. Петрушевича обійняв посаду референта з питань народної освіти і пропаганди[2].

Молодий вчений зайнявся вивченням питання про етнографічний ареал українців, створив „Географічну карту землі, де живуть українці"[3]. У 1917–1918 рр. з-під його

пера вийшли кілька цікавих наукових праць: „Населення на запад від Буга“, „Начерки української западної етнографічної границі“, „До української орієнтації“, „Україна: відки пішла єї назва, як і чому вона поширилася“[4]. 1919 р. він опублікував у збірнику математично-природописно-лікарської секції НТШ у Львові статтю „Понятє, ціль і методи географії“[5].

Після низки поразок УГА і переходу її на терени Наддніпрянської України, В. О. Геринович в середині липня 1919 р. у складі начальної команди галицького війська опинився в Кам'янці-Подільському. Познайомившись з містом, 36-річний референт Є. Петрушевича звернув увагу на місцевий державний український університет, мав зацікавлені розмови з його ректором І. І. Огієнком, після чого виявив бажання перейти на викладацьку роботу. У проханні, адресованому ректорату 17 липня 1919 р., він писав: „Підписаний др. Фільозофії і бувший ц. к. професор семінара просить доцентуру на державнім українськім університеті в Камінці-Подільськім. Підписаному запропонував її в серпні або в вересні минулого року проф. Др. Степан Рудницький. Предметом викладів були б евентуально науки географічні як: географія фізична, астрономічна, географія Сходу Європи, географія України, антропогеографія і т. н.

Підписаний міг би подавати елементи згаданої науки на підготовлюючих курсах“[6].

До прохання В. О. Геринович подав curriculum vitae і список наукових праць, який складався із 27 позицій. Більшість з них становили публікації у львівській україномовній пресі („Руслан“, „Діло“, „Дзвінок“, „Українське слово“, „Стрілець“) з фізичної географії та астрономії, кілька — в „Записках природничої секції НТШ“ („Завдання і цілі мезерної географії“, „Схід Європи (антропогеографічний нарис)“, „Віснику Союзу Визволення України“ (Відень)[7].

У липні 1922 р., коли В. О. Гериновича висунули на завідування науково-дослідною кафедрою при Кам'янець-Подільському ІНО, академік П. А. Тутковський від ВУАН прорецензував його ранні наукові твори і зробив висновок, що вони здебільшого компілятивні, позбавлені глибокого аналізу використаних джерел[8].

Прохання В. О. Гериновича ректор університету розглянув лише 23 липня 1919 р. Очевидно, 6 днів, які віддаляють обидві дати, було потрачено на зустріч і перемовини І. І. Огієнка з диктатором ЗОУНР. Лише Є. Петрушевич міг дати згоду на залучення свого підлеглого до роботи в університеті. Трохи пізніше часопис „Україна“ повідомляв про результати цієї розмови: „Диктатор Західної Області УНР дав дозвіл сотнику В. Гериновичу поза часом військової служби читати лекції по географії в Кам'янець-Подільському університеті“[9].

Після усної домовленості з С. Петрушевичем ректор передав прохання В. О. Гериновича на розгляд фізико-математичного факультету. Професор П. М. Бучинський, декан зазначеного навчального підрозділу, 25 липня 1919 р. зібрав збори присутніх у місті викладачів факультету, які винесли такий вердикт: „Рахувати Володимира Гериновича обраним вик[онуючим] обов'язки приват-доцента по катедрі географії з 1 серпня 1919 р.“[10].

30 липня 1919 р. І. І. Огієнко скликав Раду професорів університету, яка, заслухавши повідомлення П. М. Бучинського в питанні обрання Радою фізмату

В. О. Гериновича на посаду в. о. приват-доцента по кафедрі географії, ухвалила своє рішення. Про це ректор 2 серпня 1919 року інформував заявника: „Маю честь повідомити, що Радою Професорів Кам'янець-Подільського Д.У.У. обрано Вас в. о. приват-доцента на фізико-математичному факультеті по катедрі географії, і п. Міністром Народньої Освіти Вас на цій посаді затверджено. Тому ласкаво прошу Вас явитися до виконання Ваших обов'язків"[11]. Щоправда, на той час міністр освіти А. В. Крушельницький склав із себе міністерські обов'язки і вийшов зі складу Кабінету міністрів, а його заступник П. І. Холодний ще не мав від вищої влади УНР відповідних на те повноважень. Лише після того, як Петру Івановичу доручили тимчасово виконувати обов'язки керівника освітнього відомства, 11 серпня 1919 р. відповідний наказ було підписано. Про це 14 серпня повідомив І. І. Огієнку директор департаменту вищої і середньої школи Міністерства освіти А. С. Синявський[12]. Випередження розвитку події можна пояснити тим, що, за умов недостатньої кількості викладачів і відсутності зв'язків з науковими центрами України, ректору хотілося якомога швидше „прив'язати" В. О. Гериновича до університету, не безпідставно побоюючись, що воєнно-політична ситуація може покликати новообраного приват-доцента до армійських справ (на той час УГА спільно із республіканським військом УНР вела успішний наступ на київському напрямі).

Офіційно нові обов'язки належало виконувати з 30 липня 1919 р., часу обрання Радою професорів. Однак реально навчальний процес поновлювався аж у жовтні. Володимиру Олександровичу належало пройти публічний тест на професійну придатність до нової роботи — прочитати вступну (пробну) лекцію з подальшим її обговоренням членів Ради фізико-математичного факультету. Як повідомляв часопис „Україна", що вміщував чимало матеріалів про університетське життя, це випробування мало відбутися 7 жовтня 1919 р.[13], однак з невідомих причин його перенесли на тиждень пізніше. Архівні джерела не зафіксували цього факту у деталях, крім назви самої лекції — „Географічне положення України"[14]. Очевидно, лектор виявив необхідні для роботи у вищій школі знання і вміння, в іншому випадку могли бути проблеми, як, наприклад, із земляком В. О. Гериновича — В. Бірчаком.

Після вступної лекції Рада фізико-математичного факультету визначила зміст і обсяг академічного навантаження новому приват-доценту. Так, в осінній семестр 1919-1920 навчального року йому доручили викладати першо- і другокурсникам природничого і математичного відділень фізмату фізичну географію в обсязі 4 годин лекційних і 2 — практичних занять на тиждень. У весняному семестрі В. О. Геринович працював лише зі студентами 2 курсу (щотижня він мав 4 лекційних і 2 практичних години з фізичної географії України)[15].

Для кращої орієнтації галицького війська в Наддніпрянській Україні Володимир Олександрович підготував два дуже цінні довідники — „Провідник по Поділлі" і „Провідник по Київщині"[16].

Початкуючого викладача Рада старшин Кам'янець-Подільського українського клубу запросила до педагогічної праці у місцевому українському народному університеті, який розпочав роботу 1 листопада 1919 р. На природничому факультеті йому доручили викладати таку навчальну дисципліну, як географія України (3 лекції

на тиждень)[17]. І хоч цей заклад мав науково-популярний, масово-просвітницький характер, робота поруч з такими колегами як В. М. Чехівський (ректор), викладач історії української літератури, екс-прем'єр-міністр уряду УНР П. Г. Клепатський, приват-доцент, викладач історії України, С. В. Бачинський, приват-доцент, викладач сільськогосподарської економії, Н. Т. Гаморак, приват-доцент, викладач загальної біології, С. С. Остапенко, приват-доцент, викладач політичної економії, екс-прем'єр-міністр уряду УНР та ін., робила В. О. Гериновичу честь, забезпечувала ріст його авторитету в колах кам'янецької громадськості, серед державних чиновників УНР.

Восени 1920 р. Володимир Олександрович працював із студентами 3 курсу природничого відділу фізмату, викладаючи їм географію Східної Європи[18]. Крім того, на час відсутності приват-доцента С. С. Остапенка, на пропозицію Х. М. Лебідь-Юрчика, Рада правничого факультету доручила йому викладати студентам-правникам економічну географію України[19].

У позанавчальний час В. О. Гериновичу довелося працювати над створенням географічного кабінету, згодом завідувати ним[20], організовувати гурток з географії, який викликав у студентської молоді живий інтерес і стимулював їх підвищену активність до вивчення природи Кам'янеччини[21]. У вересні 1920 р. Володимира Олександровича призначили завідувачем щойно спорудженої метеостанції[22].

Про його викладацьку працю залишилося надто мало відгуків. Професор В. О. Біднов, який в еміграції першим взявся за спогади про Кам'янець-Подільський університет, зазначає факт роботи в закладі В. О. Гериновича, однак про якість його праці — ні слова[23]. Один із студентів, який слухав лекції Володимира Олександровича, опинившись після поразки української революції в Болгарії, у 1959 р. згадував: „Геринович галичанин, молодий, жвавий чоловік, ...з захопленням викладав фізичну географію"[24]. Зважаючи на подальший стрімкий ріст кар'єри В. О. Гериновича, можна вважати, що він влився в колектив без якихось там ускладнень, був прийнятий викладацькою корпорацією і студентством як сумлінна, відповідальна людина, невтомний, тямущий працівник, відданий справі національного відродження України.

Його цінували за конструктивність, наполегливість, вболівання за всеукраїнську справу. Не випадково В. О. Геринович увійшов до складу спеціальної міністерської комісії, яка у Кам'янці-Подільському завершила вироблення базового документа із реформування української загальноосвітньої школи — „Проекту Єдиної школи на Вкраїні. Книга перша: основна школа". В передмові до нього товариш міністра народної освіти П. І. Холодний відмітив, зокрема, Володимира Олександровича, який брав активну участь у підготовці „Проекту", розробив навчальні програми з географії для ужитку в школі[25].

В. О. Геринович вболівав за доручену роботу, дбав про належну якість знань майбутніх інтелігентів. За умов гострої нестачі навчальної літератури, він разом з гуртківцями готував до друку тексти своїх лекцій, які мали заповнити дефіцит україномовних підручників і посібників. У травні 1920 року правління університету підтримало прохання Ради фізико-математичного факультету і виділило для друку лекцій В. О. Гериновича з фізичної географії та антропогеографії 10 тис.крб і 1 пуд паперу[26]. У серпні того ж року господарча рада закладу (діяла за радянської влади) на

видання інших його курсів лекцій спрямувала 0,5 пуда паперу та 3900 крб., значно менше, ніж просили члени географічного гуртка[27]. Цього було явно замало, однак подібну видавничу діяльність розгорнули десятки викладачів, а коштів і паперу на всіх не вистачало. За сприяння адміністрації університету в 1920 р. в літографії КПДУУ побачили світ такі курси лекцій В. О. Гериновича: „Економічна географія України. Ч.1. Географія України", „Фізична географія" (Ч.2), „Географія України. Ч.2. Антропогеографія"[28], "Нарис економічної географії. Часть географічна"[29].

Дбав вчений і про підготовку літератури для нової української школи. У 1920 р. вийшли у світ для користування школярів такі його підручники: „Фізична географія. Для ужитку 12 кляси", „Основи географії. Для ужитку 3 і 4 кляси".

Коли восени 1919 р. в університеті постало наукове товариство викладачів, Володимир Олександрович, маючи певний досвід діяльності в НТШ, відразу вступив до секції точних наук, не раз виступав на її засіданнях. Скажімо, 28 березня 1920 р. він запропонував членам товариства доповідь на тему „Причинки природи карстових явищ"[30]. Свої міркування над природними явищами східної частини Європи він виклав у науковій статті „Причинки до проблем Сходу Європи", яка увійшла до другого тому „Записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету"[31]. Різноманітні кліматичні явища і процеси науковець проаналізував у доповіді "Причинки до кліматольогії України"[32].

Пройшовши воєнними дорогами, В. О. Геринович добре розумів важку долю простих вояків, тих, хто проливав кров на полях битв, хто роками не бачив родини, нудьгував за мирною працею. Тож коли в університеті товариство Українського Червоного Хреста збирало кошти на допомогу хворим і пораненим козакам армії УНР, не стояв осторонь. У січні 1920 р. він пожертвував на вказані цілі 100 крб., чим посприяв лікуванню захисників української республіки[33].

Коли радянська влада ліквідувала Кам'янець-Подільський державний український університет, розділивши його на два інститути — народної освіти та сільськогосподарський, знайшлося чимало таких діячів, які намагалися принизити значення вогнища освіти і науки на Поділлі, — так називали вищий навчальний заклад у Кам'янці представники української влади, патріотично налаштована інтелігенція, широкі маси населення. У червні 1921 р. невідомий нам Н. Василенко опублікував у кам'янець-подільських „Вістях" тенденційну замітку під назвою „Кілька слів про Кам'янець-Подільський університет", де стверджував, що „...до останньої ліквідації Петлюрівщини (середина листопада 1920 р. — Авт.) був Кам'янець-Подільський університет не храмом і джерелом науки і знання для працюючих мас (майже 90% всіх студентів становили незаможники. — Авт.), а основним кріпосним фортом твердині — столиці Головного Отамана Петлюри. Його ректор і „діяльніші" професори „...були самими активними діячами Петлюрівщини... Органи радянської влади мусять звернути на Кам'янець-Подільські вищі школи велику увагу, прочистити, як слід, ту Авгієву стайню від ніг до голови, спровадити нові наукові сили, по можливості партійні..."[34]

Політичні чистки 20-х рр. В. О. Гериновича не зачепили. Щоправда, навесні 1922 р. йому відмовили посісти посаду завідувача дослідної кафедри геології, пославшись на згаданий вище відгук про його праці академіка П. А. Тутковського. Відомий вчений

наголошував, що Володимир Олександрович не геолог і не природник, а історико-географ, і висловив сумнів щодо доцільності доручення йому кафедри геології[35].

Однак у своєму закладі він користувався набагато більшим довір'ям. Так, у 1922-1923 навчальному році виконував обов'язки декана факультету соціального виховання. 27 березня 1923 р. бюро Кам'янець-Подільського інституту народної освіти схвалило кандидатуру В. О. Гериновича на посаду декана того ж факультету. Відповідне рішення ухвалили і факультетські збори трудового колективу[36]. Політком писав губпрофобру, що Володимир Олександрович „з часу виконання обов'язків декана факсоцвиха виявив себе як добрий адміністратор"[37]. І в результаті 2 і 14 травня 1923 р. з'явилися накази по Подільському губернському і Кам'янецькому окружному комітетах профтехосвіти про затвердження В. О. Гериновича керівником факультету[38].

На цій посаді він пропрацював недовго — до жовтня 1923 р., коли йому довірили пост ректора, який через хворобу залишив професор П. М. Бучинський[39]. Одним із перших кроків молодого керівника стало запровадження у закладі постанови Подільського губвиконкому про заборону паління тютюну і наведення порядку в місцях громадського користування.

На початку 1924 р. ректор ініціював проведення постійно діючого „Семінару вищого типу", сам виступив з доповіддю „Про проблеми знання", зробив перші кроки з наукової організації праці[40].

Влада стежила за тим, як галицький науковець справиться із цим дуже відповідальним призначенням. Невдовзі із Харкова до Кам'янця-Подільського прибув інспектор Зотін. Свої враження про роботу ІНО він передав Укрголовпрофосвіті, президія якої 26 липня 1924 р. ухвалила таку постанову:

"1. Визнати роботу Кам[']янець]-Подільського ІНО за останній рік цілком задовільною (точна установка на факсоцвисі, агрономічний ухил, колективні засади в роботі, наявність педпрактики, громадсько-політична робота викладачів і студентства, запровадження антирелігійної пропаганди тощо). Особливо відзначити роботу ректора ІНО тов. Гериновича.

2. Звернути увагу інституту на подальше якісне вдосконалення викладацького персоналу.

3. Більше уваги приділяти педпрактиці.

4. Координувати академічну і громадську роботу студентства.

5. Поліпшити організацію праці в художніх майстернях і студіях"[41].

Після наведеної ухвали ректор посилив свій трудовий ритм, намагаючись усунути підмічені недоліки і забезпечити вищу якість праці очолюваного ним колективу. Щодня приймав відвідувачів, проводив засідання педагогічного семінару. Вчасно реагував на звернення викладачів і студентів, сприяв працевлаштуванню випускників. Дбав про збільшення навчальних площ, ремонт і електрифікацію приміщень, отримання навчального приладдя, відкриття майстерень, поповнення бібліотечних фондів. Передовий керівний досвід запозичував у Чернігівському, Ніжинському, Донецькому і Полтавському інститутах народної освіти, куди спеціально від'їжджав[42].

Велика адміністративна завантаженість, викладацька робота не перешкоджали В. О. Гериновичу займатися улюбленою справою — краєзнавством, до якого він

прилучився в попередні роки. Крім організаційно-практичної роботи у цій галузі, він систематично займався краєзнавчими дослідженнями, зокрема питань географії та етнографії Кам'янеччини. Наприкінці 1922 р. увійшов до складу новоутвореної науково-дослідної кафедри, яка прийшла на зміну науковому товариству. Кафедра об'єднала кращі наукові сили з метою вивчення природи, господарства, історії та культури на Поділлі. При ній діяв семінар із загальної методології і краєзнавства, покликаний допомогти становленню молодих науково-педагогічних кадрів. В. О. Геринович часто виступав перед колегами з цікавими науковими доповідями, скажімо: „Принципи районування. Завдання і методи краєзнавчої роботи", „Причини морфології Поділля. Підсумки дослідження подільських сіл"[43] та ін., чим заявив про себе як здібний і самовідданий дослідник подільського краю. У 1921-1923 рр. виходять у світ праці В. О. Гериновича, присвячені економічній географії України[44], питанням географії Подільського регіону[45].

В силу об'єктивних причин кафедра не стала центром об'єднання краєзнавчих сил округу. Тому у червні 1925 р. утворюється Кам'янець-Подільське наукове краєзнавче товариство при ВУАН, яке відкрило свої двері для всіх бажаючих вивчати рідний край. Головою товариства обрали Володимира Олександровича[46]. Товариство підтримувало зв'язки з академічними установами, зокрема інститутом матеріальної культури, організовувало за участю київських археологів та етнографів експедиції у сільську місцевість для збирання краєзнавчого матеріалу[47].

Не полишаючи розробки теоретичних питань краєзнавства[48] і географічних сюжетів Поділля[49], В. О. Геринович зацікавлено займався історико-краєзнавчими дослідженнями. Так, у районі с. Мукша Китайгородського району Кам'янецької округи він разом із працівниками Археологічного музею провів натурне обстеження і розкопки неолітичної стоянки. Дослідивши поховання, виявлене у Великомукшанському кар'єрі, в якому знайшли останки двох людей, відполіровані кам'яні сокири і глиняний посуд, вчений дійшов висновку, що пам'ятка належить до трипільської культури, досить поширеної у Придністров'ї[50].

Про В. О. Гериновича як краєзнавця, необхідність поширення набутого ним досвіду йшлося на Другій конференції педагогічних кадрів навчальних закладів Поділля, яка відбулася у 1926 р. Матеріали, підготовлені Володимиром Олександровичем, лягли в основу доповіді "Краєзнавство в педтехнікумах", з якою на конференції виступив професор Ф. А. Кондрацький[51].

Володимир Олександрович докладав багато зусиль для популяризації історії давнього Кам'янця. У 1928 р. очолюваний ним Краєзнавчий комітет опублікував дві його роботи для туристів, в яких вміщено перелік і короткий опис історико-архітектурних пам'яток міста, інших населених пунктів, подав у стислому викладі історію Кам'янця, починаючи з давніх часів. Велику увагу він приділив широковідомій пам'ятці — Кам'янець-Подільській фортеці[52].

Значну увагу дослідник приділяв поширенню географічних знань серед місцевого населення. У зв'язку з цим він виступив на сторінках часопису „Червоний кордон" з низкою своїх міркувань і пропозицій. Читачі схвально сприйняли його змістовні публікації, такі як "Про яри і ярки Кам'янеччини та засоби боротьби з ними",

„На боротьбу з ярками повинна стати вся громада“, „Вивчаймо виробничі сили Кам'янеччини“, „Вивчаймо й використовуймо особливості природи Кам'янеччини“[53].

Ім'я В. О. Гериновича стало відомим далеко за межами Кам'янця-Подільського. У вересні 1926 р. він взяв участь у відзначенні в Києві 80-річного ювілею великого українського історика, академіка М. С. Грушевського, який з березня 1919 р. був ще й почесним членом колективу Кам'янець-Подільського державного українського університету[54]. А з 1 по 12 червня 1927 р. у складі радянської делегації побував на II конгресі слов'янських географів і етнографів, який проходив у Польщі (його було відряджено за розпорядженням Президії Всесоюзної Академії наук: телеграма від 28 травня 1927 р., Ч.15706, за підписом академіка-секретаря Ольденбурга). Засідання конгресу, наукові експедиції в різні райони, робота в науковій бібліотеці примножили потенціал українського вченого, дали поштовх новим творчим задумам[55].

Повернувшись з-за кордону, він продовжив попередню працю.

До 10-х роковин жовтневої революції в „Записках Кам'янець-Подільського Інституту Народньої Освіти“ (т.2) він видрукував свою багату на фактичний матеріал статтю “До історії Кам'янець-Подільського Інституту Народньої Освіти“. В рецензії на зазначену роботу К. Харлампович наголошував, що, незважаючи на назву, автор переважно „викладає історію організації і існування Кам'янецького університету від часу піднесення першої думки про його заклад (4 січня 1918 р.) до перетворення його в Інститут теоретичних наук (9 січня 1921 р.) ... Головний зміст статті полягає, повторюю, в історії університету“ [56].

З висновком рецензента важко не погодитись. По суті, після ліквідації КПДУУ у 1921 р. про нього ніхто в Україні не ризикнув написати хоча б у нейтральному світлі. І тому було пояснення. Скажімо, у 1921-1923 рр. заарештували ректора Кам'янець-Подільського ІНО П. Г. Клепатського, викладачів М. Матвієвського, Ю. Й. Сіцінського, звільнили з роботи в ході політчисток Є. Д. Сташевського, М. О. Драй-Хмару, П. В. Клименка, М. Грінченка та інших[57].

Автор „ювілейної“ статті, швидше за все, свідомо і з певним розрахунком відтворив сторінки історії становлення та функціонування університету, навів повністю склад університетської комісії, створеної міською думою для вирішення питань, пов'язаних із заснуванням в адміністративному центрі Подільської губернії вищого навчального закладу з українською мовою викладання, назвав більшу частину викладацької корпорації, яка забезпечила успішну роботу університету, використав для цього переважно матеріали періодичної преси УНР, яка згодом на довгі десятиліття буде вилучена з ужитку науковців і потрапить в архівні спецсхови. Йдеться про часописи: „Державний вісник“ (1918), „Свято Поділля“ (1918), „Україна“ (1919), „Наш шлях“ (1920), „Наше життя“ (1920, №2-3), “Нова думка“ (1920, №3). Власне з університетської бібліотеки першу порцію „націоналістичної“ періодики вилучили вже у січні 1921 року[58].

Не побоявся автор назвати імена „націоналістів“, які в листопаді 1920 року емігрували з Кам'янця за кордон: І. І. Огієнка, О. М. Пащенко, В. О. Біднова, М. В. Вікула, Л. Т. Білецького, А. Чернявського, В. К. Добровольського, С. В. Бачинського, Х. М. Лебідь-Юрчика, С. С. Остапенка та інших.

І вже зовсім не ворогами народу представлені в статті міністри освіти В. К. Прокопович, М. П. Василенко, гетьман України П. П. Скоропадський, які доклали немалих зусиль для появи в Кам'янці-Подільському національного українського університету, другого після столичного. А ректор І. І. Огієнко від імені комісії із збудування КПДУУ закликав громадськість „негайно допомогти незаможньому студентству і дати йому можливу змогу нормально вести своє навчання"[59]. До того ж, звертаючись з проханням до книголюбів пожертвувати свої книги, він сам подарував університетській бібліотеці 58 видань[60].

Звичайно, повертаючи із забуття цілий ряд імен українських інтелігентів, багато з яких були гордістю університету і національного відродження в часи української революції, В. О. Геринович цілком міг ускладнити собі життя, наразитися на серйозні неприємності. Тому, зрозуміло, аби не склалося враження про вихваляння ліквідованого 6 років тому університету, автор не упустив цілого ряду об'єктивних, з погляду сучасного історика, моментів, які слід розглядати як результат вельми складних внутрішньополітичних обставин, що супроводжували функціонування університету. Так, автор наводить критичний випад приват-доцента М. О. Драй-Хмари, який той зробив в інтерв'ю місцевому журналісту напередодні другої річниці відкриття КПДУУ: „Університет... не мав постійного ректора (І. І. Огієнко у січні-квітні 1919 р. працював ще й міністром освіти УНР, у березні-червні того ж року був у першій, липні-листопаді 1920 р. — другій еміграції. — Авт.), який би весь час був при ньому, охороняв його в тяжку годину та стежив за нормальним розвитком академічного життя. В найтрудніші часи він кидав Університет і виїздив за кордон, залишаючи його на божу волю. Займаючи щонайменше чотири-п'ять високих відповідальних посад (ректор, головноуповноважений УНР, міністр ісповідань, Голова Червоного Хреста etc.), він Ун-ві, інституції цілком аполітичний, надавав якийсь політичний характер, наражаючи його на всякі неприємності"[61].

Опосередковано критикуючи І. І. Огієнка, В. О. Геринович цілком усвідомлював, що еміграції ректора-міністра були пов'язані з відповідними розпорядженнями уряду. Тому, ніби виправдовуючись, він пояснював, що „коріння (цього. — Авт.) зла лежало глибше і ширше, в тій обстановці, яка була питома УНР, ... виявлення якої вимагає широкого і глибокого аналізу"[62]. З цим важко не погодитись.

За справи в університеті від автора дісталося польському окупаційному режиму, який функціонував на Поділлі з середини листопада 1919 р. до 8 липня 1920 р. Йому виставлено такий рахунок: „... бешкети польських жовнірів в університетському дворі, вперті змагання до виселення галичан студентів і професорів (у т.ч. і самого В. О. Гериновича. — Авт.) з Кам'янця (за участь в поході під час шевченківського свята в 1920 р.), трус польських жовнірів в городній землянці (земельному господарстві університету. — Авт.), зірвання польською жандармерією академії в честь Франка в Ун-ті, змагання польської скарбової палати до розрахунку марками (польською національною валютою. — Авт.) і т. д."[63].

Складається враження, що автор реабілітовується за вибір „неактуальної" теми дослідження політичними акцентами не на користь УНР і поляків. Зрозуміло й те, що радянизацію закладу у квітні-червні 1919 р., липні-вересні 1920-го року і з 16

листопада того ж року, на догоду ідеологічним наглядачам, подано зі знаком плюс, хоча жодного факту, який би свідчив про важливі якісні зміни в університеті після поразки революції, не наведено. Проте вміщено повністю перших три „історичних" накази політкомісара А.Волянського, які призвели до ломки внутрішньої структури закладу. Про труднощі функціонування університету в нових політичних умовах мова не йде. Замість цього В.О.Геринович змальовує сумну картину економічного становища наприкінці 1920 року: „...коли остаточно закріпилася Радянська влада на Кам'янеччині, господарство останньої було в катастрофічному стані. ...Це наслідки довгої імперіалістичної і громадянської війни та важкої інтервенції, це спадщина, яку перейняла Радянська влада"[64]. Оцінку становища ІНО, який став спадкоємцем університету, із зрозумілих причин не подано, її замінюють загальні фрази на кшталт: „в нових політичних умовах [поодинокі працівники] утворили сталеве ядро, яке, працюючи в тісному контакті з Радвладою, не дало упасти Вищій Школі, але промостило їй знаменитий шлях для розвитку"[65].

Незважаючи на догідливо політичні вставки і судження автора щодо нової влади, його стаття стала єдиною загалом науковою в дослідженні процесу становлення і функціонування українського університету в Кам'янці-Подільському на всьому радянському просторі не лише в 20-х роках, а й в наступних десятиліттях минулого століття (нині історіографія цього навчального закладу налічує понад 150 різних за обсягом і значення робіт). Хоч Володимир Олександрович не був професійним істориком, йому вдалося передати характер революційного творення в галузі вищої національної освіти, відтворити перебіг подій і основних моментів, пов'язаних із історією Кам'янець-Подільського державного українського університету, не спотворити їх зміст. Цінність його роботи, виконаної в час, коли, згідно із заявою ЦК КП(б)У на адресу виконкому комінтерну від 7 червня 1927 року, в Україні формувалася „ідеологія буржуазної реставрації"[66], полягає в тому, що у ній нагадувалося про попередника ІНО — український університет — осередок національного відродження, людей, які творили, живили, підтримували і захищали його.

До них, поза сумнівом, належав і В. О. Геринович, який опинився в другій столиці УНР волею історичних обставин. З погляду радянського режиму його політична біографія не була ідеальною: воював проти Росії в часи Першої світової війни, потім обстоював „галицький сепаратизм", нарешті, працював у „петлюрівському" університеті. Все це могло потягнути на відповідну статтю „революційного" закону. Однак йому, людині "чужій" в Наддніпрянщині, не перешкоджали в рості адміністративної кар'єри, вступу до КП(б)У. Але так тривало не довго.

Восени 1926 р. на запрошення Народного комісаріату освіти УСРР з Чехо-Словаччини в Радянську Україну прибув на постійне місце проживання відомий український діяч Східної Галичини, талановитий вчений-географ С. Рудницький. У Харкові його призначили завідувачем кафедри географії в Геодезичному інституті. 1 жовтня 1927 р. було відкрито Український науково-дослідний інститут географії і картографії. Організатором і директором його став Степан Рудницький. Однією із гострих проблем цієї наукової установи була кадрова. Саме тоді в поле зору директора потрапив його учень по Львову В. О. Геринович. У лютому 1927 р. Рудницький,

проаналізувавши наукові праці Володимира Олександровича, дав їм високу оцінку, власне як і його науковій діяльності, пов'язаній переважно з новітнім грунтознавством. Схвальний відгук дістали, зокрема, книги В. О. Гериновича „Основи географії" та „Географія України" (1920-1922 рр.). Володимир Олександрович згодився на переїзд до Харкова і взяти на себе обов'язки заступника директора з адміністративної роботи та зайнятися науково-дослідною працею в галузі антропогеографії[67]. Однак прибути до столиці УСРР В.О.Геринович тоді не зміг (його утримувало виконання ректорських обов'язків). Незважаючи на це, наказ про призначення на посаду директора інституту було підписано. Інший наказ — про звільнення з ректорської посади — затримував Народний комісаріат освіти. 21 липня 1927 р. заступник наркома Приходько направив Кам'янець-Подільському ІНО повідомлення про те, що „тов. Геринович в зв'язку з призначенням на посаду заступника директора географічного ін-ту звільняється з посади ректора ІНО з 1. І. 1928 р. Т. в. обов'язків ректора покладається на тов. Кондрацького, декана ФСВ (факультету соціального виховання. — Авт.)"[68].

Через ці обставини С. Рудницький звернувся до управління науки НКО з пропозицією затвердити на посаду заступника директора професора К. Дубняка[69]. Гериновича звільнили з посади ректора аж... 13 жовтня 1928 р.[70].

Прибувши до Харкова, Володимир Олександрович очолив відділ (кафедру) антропогеографії. Але відносини з С. Рудницьким, К. Дубняком та іншими у нього не склалися. Керівництву інституту не подобалося те, що В. О. Геринович змушений був час від часу покидати установу через незавершені справи у Кам'янці-Подільському (зокрема слід було оформити документи на конкурс наукових праць, який організував Наркомос УСРР, читати студентам лекції). Через напруженість відносин В. О. Геринович попросив командирувати його для науково-дослідної роботи в Ленінград з грудня 1928 р. Але і там йому не вдалося зосередитися на науковій темі — наприкінці січня 1929 р. отримав листа з Кам'янець-Подільського ІНО, яким повідомляли, що „весінній триместр починається 1 лютого 1929 року, в якому В[ам] припадає 20 тижневих годин. Замінити В[аші] лекції якимись другими неможливо, бо кожний з членів академперсоналу перевантажений й тому інститут просить Вас приступити своєчасно до занять, бо інакше години, відведені для В[аших] дисциплін, будуть пропадати з шкодою для студентства"[71].

Стало зрозуміло, що попрацювати в Ленінграді до 1 квітня, часу закінчення відрядження, не вдасться. У своїй відповіді В. О. Геринович пише, що „з 1 лютого почати курси зараз фізично неможливо (дня 6 лютого починається засідання ревізкомісії ФАРНІТСО в Москві, членом якої я є і необхідно мені бути в Харкові, щоби зложити звіт з командировки), але я, залишаючи на якийсь час обов'язки в Географічному і-ті, ще „уріжу" свою командировку на 15 днів — приїду 16 лютого в Кам'янець, на цей же день прошу призначити мені дві останні години..."[72]

У лютому 1927 р. С. Рудницький вирішив позбутись свого учня і направив відповідне звернення до Управління науки НКО. Характеризуючи його як противника природничої географії, яку велить плекати статут інституту, директор наголошував: загального географічного знання д-ра Гериновича недостатньо для роботи в науково-дослідній установі, його дослідження мають компілятивний характер; в дискусіях

допускає наукові неточності, навіть нонсенси, безпідставно критикуючи визначних вчених. На адресу Володимира Олександровича посипалися й інші звинувачення — кар'єрист, ігнорант, який мав намір перекреслити всю роботу, розпочату в інституті. 25 лютого 1929 р. відбулося засідання Ради цієї наукової установи, на якому С. Рудницький запропонував зняти В. О. Гериновича з посади дійсного члена й керівника кафедри антропогеографії. На цьому кар'єра Володимира Олександровича у Харкові закінчилася[73]. Пізніше він сам висловиться про цю історію вкрай лаконічно: "Після повернення з Ленінграда — у мене виникла сутичка з Рудницьким"[74].

У березні 1929 р. В. О. Геринович знову у Кам'янці-Подільському, виконує професорські обов'язки в ІНО[75]. Як і раніше, не цурається громадської діяльності. Займається науковою працею. У журналі „Краєзнавство" опублікував ряд статей — про вірменів[76] і євреїв[77] у Кам'янці-Подільському, „Кам'янець на Поділлі"[78], „Наші Товтри"[79]. Окрему брошуру присвятив природним виробничим силам Кам'янеччини[80].

На сторінках „Червоного кордону" розповідав читачам про джерела мінеральних вод[81] і буре вугілля[82] на Кам'янеччині. Він також закликав активно використовувати природні виробничі сили краю[83], законсервувати велику історичну пам'ятку — Кам'янець-Подільську фортецю[84] аби вберегти її від руйнування. На зборах краєзнавців його обрали членом окружного краєзнавчого комітету[85]. У травні 1930 р. за завданням окружкому КП(б)У збирає колекцію зразків корисних копалин краю, з якою окружна партійна делегація відбула на XVI з'їзд ВКП(б)[86]. Очевидно, після виконання саме цього відповідального доручення він стає кандидатом у члени партії[87].

Незабаром В. О. Гериновича включають до складу делегації Кам'янецької округи для поїздки на засідання Президії ВРНГ УСРР, де розглядалося, зокрема, питання про природні багатства Кам'янеччини. Доповідь вченого, виголошена 21 червня 1930 р., була зустрінута, за його словами, з великою цікавістю[88]. У грудні 1930 р. В. О. Геринович побував у Києві, де взяв участь у науковому засіданні українського геолого-розвідувального комітету[89]. Завдяки наведеним аргументам було ухвалено рішення про необхідність посилення геолого-розвідувальних робіт на території округу, спорядилася спеціальна експедиція для вивчення можливостей промислової розробки гіпсу[90]. В лютому 1931 р. Володимир Олександрович доповідав про результати цієї роботи в економічному відділі ВРНГ України[91].

Несподівано ускладнилося становище В. О. Гериновича в навчальному закладі. Ще в грудні 1930 р. надійшло повідомлення з наркомосвіти про незатвердження на наступний навчальний рік кафедри географії та геології. В результаті цього Володимира Олександровича вивели за штат. Звернення адміністрації інституту в НКО УСРР з проханням змінити становище успіху не мало. Позакафедральному професору залишили всього 360 годин річного академнавантаження (менше півставки). 24 грудня 1931 р. він пише директору Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання (нова назва закладу з осені 1931 р.) заяву такого змісту: "Прохаю звільнити мене від обов'язків професора географії і керівника агробіологічної кафедри і призначити комісію для передачі справ. Мотиви: не маючи перспектив отримати на 1931/32 рік штатної посади в Кам'янець-Подільському Інституті Соціяльного Виховання, я звернувся в НКО з проханням надати мені таку

посаду в одному з ВИШІВ УСРР. НКО намітив Дніпропетровський Інститут Професійної Освіти, який взяв на себе обов'язок хлопотання перед НКО штатньої посади [професора] географії.

Тим часом Кам'янець-Подільський Інститут Соціяльного Виховання, не дивлячись на мою 26-літню педпрактику і штатну посаду на протязі 12 років в Вищій школі, повну нагрузку і перегрузку годинами по моїй спеціальності та керування агробіологічною кафедрою, задоволив мене оплатою тільки в сто п'ятдесят карбованців в місяць, що для мене, що має на утриманню дружину і сина в Вищій Школі [він не має стипендії і місця в гуртожитку], не вистарчає для покриття витрат"[92].

Ректор Палько погодився з намірами Володимира Олександровича, але лише „після проведення курсу на всіх відділах, аби не було зриву у виконанню навчальних планів по фіз[ичний] та економгеографії і геології"[93]. Тож довелося допрацьовувати до кінця навчального року. І лише 15 травня 1932 р. облік — розподіл Наркомосвіти УСРР поінформував, що В. О. Гериновича звільнено з посади професора економічної географії з 5 червня 1932 р. за власним бажанням у зв'язку з переходом на роботу до Московського геолого-розвідувального інституту ім. Орджонікідзе[94].

В Москві у військово-інженерній академії навчався син Володимира Олександровича від першого шлюбу — Олександр. Тривалий час він був далеко від батька — жив у Польщі разом з матір'ю. У 1924 р. він, за згодою матері, переїхав до Радянської України і став жити з батьком і Надією Михайлівною, потім став курсантом. Після від'їзду з Кам'янця-Подільського Володимир Олександрович оселився в Москві (студентське містечко Московського геолого-розвідувального інституту), приступив до викладацької праці. Однак, навідавшись у грудні 1932 р. в Україну, він несподівано для себе був заарештований працівниками секретно-політичного відділу ДПУ УСРР. Йому інкримінувалась стаття 54, частина 2 Кримінального кодексу України[98]. Настали страшні, сповнені тривог і непевності дні, тижні, місяці, не залишав страх за дружину і сина. Скільки разів подумки повертався у минуле, "переглядав" сотні епізодів свого життя, аналізував і критично переосмислював — не рахував. Було не до цього. Вини за собою не бачив, адже вірою і правдою служив радянській владі, виконував різні державні і партійні доручення, щедро реалізовував свій науковий, організаторський, професорський хист, залишив помітний слід у царині науки, діяльності вищої школи на Поділлі, в громадському житті, краєзнавчому русі. Та й під час особистого обшуку якихось доказів його нелояльності чи ворожості соціалістичному ладові не було і реально не могло бути виявлено. Про свою невинність він заявив слідчому першого ж дня арешту. Однак вже через два дні, 14 грудня, він пише заяву до колегії ДПУ України, в якій кваліфікує свою попередню діяльність як контрреволюційну, заявляє, що дасть докладні свідчення про роботу контрреволюційного підпілля, спрямованого на підрив радянського ладу, просив дати йому змогу попрацювати для побудови соціалізму[96].

День за днем, з 16 по 18 грудня 1932 р., за зрозумілих нам нині обставин, він змушений був давати проти себе надумані показання, робити „самовикриття" і „самозвинувачення", безпідставно переглядати своє ставлення до чесних людей, з якими працював у Кам'янці-Подільському і Харкові, до власної діяльності, яка в слідчих матеріалах все більше і більше була представлена як антигуманна і

антисоціалістична. Фіксований протокол допиту проявився аж 31 грудня 1932 р. Всі попередні письмові зізнання з додатками свідчили, що Володимира Олександровича готують до стратегічного задуму слідчих Долинського і Соколова — зізнання в причетності до діяльності розгалуженої контрреволюційної організації[97].

Останній допит відбувся 5 січня 1933 р. Все, що на догоду слідству вимушено повідомив заарештований, виглядало достатнім для „обгрунтування" звинувачувальної версії. На цей раз взялися ще й за батьківські почуття, пробували вибити свідчення, що ніби син Олександр „критикував генлінію партії і Сталіна". Так у слідчих несподівано з'явилася „впевненість", що у Московській військово-інженерній академії функціонує контрреволюційна група молоді[98].

На допити більше не викликали. Настала черга „свідків". Тим часом, 16 березня 1933 р. партійна колегія ЦКК КП(б)У під головуванням Іванова виключила В. О. Гериновича з партії „за участь в контрреволюційній організації"[99].

11 червня 1933 р. оголосили звинувачувальні висновки, що займали неповні три сторінки: займався шпигунством на користь Польщі, мав особисті контакти з керівниками української еміграції, вів з ними переговори про зовнішньополітичну орієнтацію Української військової організації, очолював контрреволюційну організацію у Кам'янці-Подільському, у 1931 р. організував на Дунаєвеччині антирадянський виступ селян, перебрався до Москви для контактів з керівниками центру УВД. В кінці тексту, як результат „напруженої праці слідчих", значилося: „Винним себе визнав"[100].

Здоров'я В. О. Гериновича було дуже підірваним. Ще під час заповнення анкети в перший день арешту працівник ДПУ написав: „Здоров'я слабке (у людини, яка мала на війні 5 поранень, — Авт.). А 23 вересня 1933 р. під час обов'язкового медичного обстеження 50-річний В. О. Геринович скаржився на біль у спині, руках і ногах, в потиличній частині, підложечному місці (чи не робота катів-чекістів?). Хворий іноді кашляв кров'ю, мав розширені вправо межі серця, глухі тони. Діагноз не викликав сумнівів: „Анемія, міокардит". Проте лікарі Костюков і Зелькинд зробили висновок, що хворий може відбувати покарання в концтаборах будь-яких широт.

10 листопада 1933 р. судова трійка при колегії ДПУ УРСР ухвалила вирок: ув'язнити В.О.Гериновича, починаючи з 13 грудня 1933 р.[101]

У 1933–1934 рр. відбував покарання в Карелії (Поневець, Сегежа, Кузомень та інші табірні поселення). Працював робітником в геологічному управлінні Біломор–Балтійського каналу ім. Й. Сталіна. Керував геологорозвідувальними партіями НКВС СРСР. За самовіддану і результативну працю нагороджений знаком „Біломор–Балтійський канал"[102]. У грудні 1936 р. він зробив спробу захистити своє добре ім'я і подав прохання про перегляд справи, хоч це і не принесло бажаних результатів. У вересні 1940 р. пише скаргу Прокуророві УРСР. Однак і на цей раз ніхто з представників карально-репресивної системи не хотів розібратися в його долі — одній із мільйонів зламаних на догоду сталінському режиму[103].

1944 року В.О.Геринович, відбувши термін покарання, поселився у м. Грязовець Вологодської області, викладав у місцевому сільськогосподарському технікумі. У 1945 р. переїхав до Вологди, де отримав посаду викладача у педінституті ім. В. Молотова.

Наступного року прибув до Львова, завідував кафедрою економічної географії в інституті радянської кооперативної торгівлі (згодом — торговельно-економічний інститут). Отримав медаль "За доблестный труд во время Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.)"[104].

Принижений, збезчещений, але до кінця духовно не розчавлений вчений, який випадково вцілів на сталінській каторзі і не втратив почуття власної гідності, продовжував вести нерівну боротьбу з тією системою, жертвою якої став. Він звернувся в управління КДБ Львівської області з проханням зняти з нього судимість. Але 27 листопада 1948 р. особлива нарада при Міністерстві держбезпеки СРСР відмовила заявникові без будь-яких пояснень[105].

У серпні 1948 р. лікарська трудова експертна комісія визнала В. О. Гериновича інвалідом другої групи. Помер вчений 16 липня 1949 р. Похований на Яновському цвинтарі у Львові[106].

1990 року, відповідаючи на запит 77-річного сина В. О. Гериновича про долю батька, прокурор України відповів: „В 1989 р. реабілітований. Про дальшу долю відомостей немає"[107]. На той час Володимиру Олександровичу мало б виповнитися 107 років.

Таким чином, український вчений-географ В. О. Геринович, який взяв активну участь у листопадовій національно-демократичній революції 1918 р. у Східній Галичині, захисті її завоювань, національному відродженні в Наддніпрянській Україні через багатогранну викладацьку і громадську діяльність у Кам'янець-Подільському державному українському університеті, був здібним керівником радянського освітянського вузу на Поділлі, добре прислужився справі підготовки учительських кадрів, організації краєзнавчого руху, мав визнання яскравої, непересічної особистості, корисної для державних і громадських справ. Трагічні 30-40-ві роки XX ст. в умовах сталінщини забрали у нього перспективу творчої праці, право на скільки-небудь нормальне людське життя, бути щасливим у колі своєї родини, друзів, колег. Його життя і діяльність є повчальними для громадян незалежної України, молодих вчених і педагогів нашої держави, які покликані творити в ім'я батьківщини, української науки і освіти, нових поколінь українців.

Примітки:

[1] Державний архів Хмельницької області (далі — ДАХмО). — Ф. Р.302, — оп. 2, — спр.126. — Арк. 2, 21, 29, 41, 60.

[2] Сохоцький І. Військова канцелярія Диктатора // Українська Галицька армія в 40-річчя її участі у Визвольних змаганнях: Документи до історії. — Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1958. — Т. 1. — С. 537; Завальнюк О. М., Петров М. Б. „Винним себе визнав..." (В.О.Геринович) // Репресоване краєзнавство (20-30-ті роки). — К.: „Рідний край"; Хмельницький: Редакц.-видавн. відділ, 1991. — С. 178.

[3] Див.: Рудницький С. А. Коротка географія України. — Київ — Львів, 1910.

[4] Островий В. М., Телячий Ю. В. Наукова та громадсько-політична діяльність В. О. Гериновича в роки Української революції (1917-1920 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. — Т. 8. — С. 235, 239.

[5] Там само. — С. 240.

[6] ДАХм.О. — Ф. Р. 302, — оп. 2, — спр. 126. — Арк. 3.

[7] Там само. — Арк. 4.
[8] Там само. — Арк. 21.
[9] Україна: Щоденна газета. — Кам'янець-Подільський. — 1919. — 21 серпня.
[10] ДАХм.О. — Ф. Р. 302, — оп. 2, — спр. 126. — Арк. 6.
[11] Там само. — Арк. 7.
[12] Там само. — Ф. Р. 582, — оп. 1, — Спр. 133. — Арк. 38.
[13] Україна. — 1919. — 7 жовтня.
[14] ДАХм.О. — Ф. Р. 582, — оп. 1, — спр. 12. — Арк. 161.
[15] Там само. — Ф. Р. 302, — оп. 1, — спр.10. — Арк. 32 зв.
[16] Островий В. М. В. О.Геринович: хроніка життя та діяльності (1883-1949) // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. — Т. 5. — С. 161.
[17] Україна. — 1919. –5 листопада.
[18] ДАХм.О. — Ф. Р. 302, — оп. 1, — спр.10. — Арк. 33.
[19] Там само. — Оп. 2, — спр.126. — Арк. 16.
[20] Там само. — Оп. 1. — спр. 10. — Арк. 35.
[21] Там само. — Спр. 49. — Арк. 36зв.
[22] Там само. — Ф. Р. 582, — оп. 1, — спр. 137. — Арк. 150.
[23] Див.: Біднов Василь. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському: Уривок із спогадів // Кур'єр Кривбасу. — Кривий Ріг. — 1997. Січень. — № 69-70. — С. 71.
[24] Кам'янецький український державний університет: Спогади студента // Пам'ятки України: історія та культура. — Київ. — 2000. — № 3-4. — С. 111.
[25] Проект Єдиної школи на Вкраїні. Книга перша: основна школа. — Кам'янець-Подільський: Дністер, 1919. — С. III-V, 15.
[26] ДАХм.О. — Ф. Р. 582, — оп. 1, — спр. 137. — Арк. 78 зв.
[27] Там само. –Арк. 124 зв.
[28] Там само. — Ф. Р. 302, — оп. 1, — спр. 10. — Арк. 36; Спр. 49. — Арк. 36.
[29] Островий В. М., Телячий Ю. В. Зазначена праця. — С. 125.
[30] Наш шлях: Демократична газета. — Кам'янець-Подільський. — 1920. — 28 березня.
[31] Див.: Геринович В. Причинки до проблемки Сходу Європи // Записки Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. — Т. II. — Кам'янець-Подільський, 1920.
[32] ДАХм.О. — Ф. Р. 582, — оп. 1, — спр. 63. — Арк. 1.
[33] Наш шлях. — 1920. — 30 січня.
[34] Вісти. Кам'янець-Подільський. — 1921. — 9 червня.
[35] ДАХО. — Ф. Р. 302, — оп. 2, — спр. 126. — Арк. 21.
[36] Там само. –Арк. 29.
[37] Там само. –Арк. 29.
[38] Там само. –Арк. 32.
[39] Там само. –Арк. 37.
[40] Островий В. М. В. О. Геринович — ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1923-1928 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. — Т. 6. — С. 123.
[41] ДАХм.О. — Ф. Р.302, — оп. 2, — спр. 126. — Арк. 47.
[42] Островий В. М. В.О.Геринович — ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. — С. 126, 127.
[43] Див.: Баєр М. М. Науково-дослідна кафедра природи, сільського господарства й культури

при Кам'янецькому СГІ // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлю. — 1927. — Кн. 4. — С. 84.

[44] Див.: Геринович В. Нарис економічної географії України. Частина географічна. — Т. I-II. — Кам'янець на Поділлю, 1921; Його ж. Географія України. — Вінниця: ДВУ, 1922.

[45] Див.: Геринович В. Картинки з географії Поділля. Календар на рік 1923. — Кам'янець на Поділлю, 1923.

* У слідчих показаннях В.О.Гериновича помилково зазначається, що у 1924 р. в Кам'янці-Подільському утворюється Наукове товариство при ВУАН, головою якого був Ю. Й. Сіцінський (Архів СБУ. — ФП. — Спр.5971. — Арк.20).

[46] Філь Ю. До історії Кам'янець-Подільського Наукового при Українській Академії Наук Товариства // Записки Кам'янець-Подільського Наукового при Українській Академії Наук Товариства. — Т. 1. — Кам'янець на Поділлю, 1928. — С. 91-92.

[47] ГДА СБУ України м. Хмельницький Ф. 6193, оп. 12, — спр. № П-5971. — Арк. 20.

[48] Див.: Геринович В. Теорія Вегенера про виникнення континентів і океанів //Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. — Т.1. — Кам'янець на Поділлю, 1926. — С.32-41.

[49] Геринович В. О. Кам'янеччина. — Ч. 1. Природа. — Кам'янець на Поділлю, 1926; Його ж. Кам'янецький ботанічний садок // Записки Кам'янець-Подільського інституту народньої освіти. — Т. 1. — Кам'янець на Поділлю, 1926. — С. 42-48.

[50] Див.: Геринович В. О. Неолітичні відкривки в Кам'янецькій окрузі // Науковий збірник за 1926 рік. — К., 1926. — С. 15-23; Його ж. Стоянка неолітичної людини біля с. Великої Мукші Китайгородського району Кам'янецької округи // Записки Кам'янець-Подільського Інституту Народньої Освіти. — Т. III. — Кам'янець на Поділлю, 1928. — С. 8-14.

[51] Див.: Куреневич М. В. З приводу II конференції педагогічних вузів Поділля // Записки Кам'янець-Подільського Інституту Народньої Освіти. — Т. 1. — Кам'янець на Поділлю, 1926. — С. 9-13.

[52] Див.: Д-р Геринович В. Порадник екскурсанта Кам'янеччини. З планом Кам'янецького замку з року 1699. — Кам'янець-Подільський, 1928; Його ж. Екскурсант Кам'янеччини. — Кам'янець-Подільський, 1928.

[53] Див.: Островий В. М. Поділля в працях В. О. Гериновича // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. — Т. 9. — С. 34.

[54] ГДА СБУ України м. Хмельницький Ф. 6193, оп. 12, — спр. № П-5971. — Арк. 80.

[55] Там само. — Арк.35; ДАХм.О. — Ф. Р. 302, — оп, 2, — спр. 126. — Арк. 105.

[56] Харлампович К. Записки Кам'янець-Подільського Інституту Народньої Освіти, Т. 2. — Кам'янець на Поділлю [Рецензія] // Україна: Науковий двохмісячник українознавства. — К.: Держвидав, 1929. — Кн. 9. — С. 132.

[57] Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. — С. 47, 48, 49.

[58] Завальнюк О. М. Радянська влада і Кам'янець-Подільський державний український університет (1919, 1920-1921 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський, 2006. — Т. 1. — С. 14.

[59] Геринович В. До історії Кам'янець-Подільського Інституту Народньої Освіти: Відбитки із „Записок Кам'янець-Подільського Інституту Народньої Освіти, т. 2, 1927 року". — Кам'янець на Поділлю, 1927. — С. 4.

[60] Там само. — С 6.

[61] Там само. — С. 9-10.

[62] Там само. — С. 10.

[63] Там само. — С. 7.

[64] Там само. — С. 15.
[65] Там само. — С. 15.
[66] Документи трагічної історії України (1917-1927 рр.). — К., 1999. — С. 591.
[67] Штойко П. Степан Рудницький. 1877-1937: Життєписно-бібліографічний нарис. — Львів, 1997. — С. 64.
[68] ДАХм.О. — Ф. Р. 302, — оп. 2, — спр. 126. — Арк. 109.
[69] Штойко П. Зазначена праця. — С. 64.
[70] ДАХм.О. — Ф. Р. 302, — оп. 2, — спр. 126. — Арк. 122.
[71] Там само. — Арк. 126.
[72] Там само. — Арк. 130 зв-131.
[73] Штойко П. Зазначена праця. — С. 65-66.
[74] ГДА СБУ України м. Хмельницький Ф. 6193, оп. 12, — спр. № П-5971. — Арк. 44.
[75] Там само. — Арк. 45.
[76] Краєзнавство. — 1928. — №1. — С. 20-25.
[77] Там само. — 1929. — №3-10. — С. 44-48.
[78] Там само. — 1930. — №1-5. — С. 8-16.
[79] Там само. — С. 16-27.
[80] Геринович В.О. Природні виробничі сили Кам'янеччини. — Кам'янець на Поділлю, 1930. — 46 с.
[81] Червоний кордон. — 1929. — 31 жовтня.
[82] Там само. — 21 вересня.
[83] Там само. — 7 листопада.
[84] Там само. — 1930. — 15 лютого.
[85] ГДА СБУ України м., Хмельницький Ф. 6193, оп. 12, — спр. № П-5971. — Арк. 45.
[86] Там само. — Арк. 45.
[87] Там само. — Арк. 46.
[88] Там само. — Арк. 6, 8; ДАХм.О. — Ф. Р. 302, — оп. 2, — спр. 126. — Арк. 159.
[89] ГДА СБУ України м., Хмельницький Ф. 6193, оп. 12, — спр. № П-5971. — Арк. 47.
[90] ДАХм.О. — Ф. Р. 302, — оп. 2, — спр. 126. — Арк. 132.
[91] ГДА СБУ України м. Хмельницький Ф. 6193, оп. 12, — спр. № П-5971. — Арк. 63.
[92] Там само. — Арк. 50.
[93] ДАХм.О. — Ф. Р. 302, — оп. 2, — спр. 126. — Арк. 146.
[94] Там само. — Арк. 145
[95] Там само. — Арк. 168.
[96] ГДА СБУ України м., Хмельницький Ф. 6193, оп. 12, — спр. № П-5971. — Арк. 11 зв.
[97] Там само. — Арк. 14.
[98] Там само. — Арк. 173.
[99] Там само. — Арк. 251.
[100] Там само. — Арк. 10.
[101] Там само. — Арк. 385.
[102] Островий В.М. В.О.Геринович: хроніка життя та діяльності (1883–1949 рр.). — С. 172.
[103] Там само. С. 172.
[104] Там само. С. 172.
[105] Завальнюк О.М., Петров М.Б. Винним себе не визнав. // Репресоване краєзнавство. Рідний край. Київ. — 1991. — С.181.
[106] Островий В.М. В.О.Геринович: хроніка життя та діяльності (1883–1949 рр.). — С.173.
[107] Завальнюк О.М., Петров М.Б. Зазначена праця. — С.182.

Ю.В.Телячий, М. В. Коваль

НАРКОМ ОСВІТИ В. П. ЗАТОНСЬКИЙ У КАТІВНІ НКВС

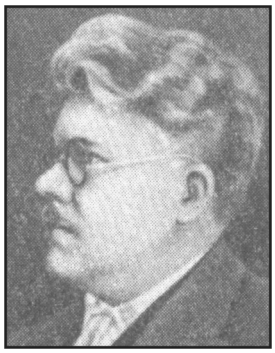

Затонський Володимир Петрович народився 8 серпня 1888 р. в с. Лисець Дунаєвецького району в родині волосного писаря. Дитячі роки провів у Лисці, а юнацькі — в Кам'янці-Подільському та Києві, де жив і навчався. З 1905 р. ступив на шлях революційної боротьби. У 1917 р. став активним більшовиком, одним із лідерів російської більшовицької партії в Україні. З березня 1918 р. — голова ВЦВК України. В. Затонський — єдиний в історії України нарком освіти, який призначався на цей пост найбільше — 4 рази упродовж 1917-1937 рр. Член Політбюро ЦК КП(б) України, академік АН УРСР Затонський В. П. став жертвою репресій. Заарештований 3 листопада 1937 р. Звинувачення: один з керівників „антирадянської української фашистсько-націоналістичної організації". Визнав себе винним. Розстріляний у Москві 29 липня 1938 р. Реабілітований 10 березня 1956 р. військколегією Верховного Суду СРСР.

Володимиру Петровичу Затонському (1888-1938 рр.) судилося прожити нелегке життя. Доля приготувала для нього важкі, суворі випробування. Після смерті в сталінській катівні його ім'я та діяльність набули неоднозначної оцінки — від замовчування, заборони за тоталітаризму й до захоплення, прославляння в 60-80-х роках і критичних суджень у часи незалежної України.

Він належав до відданих діячів більшовицької партії. Впродовж 20 років (1917-1937) перебував у епіцентрі суспільно-політичних, економічних, культурно-освітніх процесів, що відбувалися в Радянській Україні, виступав представником партійної еліти, одним із авторитетних, впливових керівників республіки. На зорі створення УСРР Володимир Затонський боровся проти Центральної Ради. Не змирився він і з гетьманом П.Скоропадським, не підтримав також Директорію УНР. Натомість став активним і відданим партії більшовиком-ленінцем. З одного боку — ініціював і проводив культурно-освітні перетворення як перший і неодноразовий нарком освіти, а з іншого — підтримував і впроваджував політику репресивно-каральної системи, жертвою котрої довелося стати й самому...

На жаль, у сучасній історіографії відсутнє фундаментальне дослідження про В.П.Затонського. Залишаються невідомими різнобічні аспекти його життєвого шляху.

Понад півстоліття темною завісою покриті обставини арешту Володимира Затонського, хід слідства. Завдячуючи демократичним реаліям сьогодення, сприянню з боку працівників архівного відділу Управління Служби безпеки України в Хмельницькій області, стало можливим відхилити завісу таємничості й дізнатися причини та обставини арешту, а також про останні дні В.Затонського.

Народився Володимир Петрович Затонський 8 серпня 1888 р. в с. Лисець Ушицького повіту Подільської губернії (тепер Дунаєвецького району Хмельницької області) в родині волосного писаря. Дитячі роки провів у Лисці, юнацькі — в Кам'янці-Подільському та Києві, де жив і навчався: спочатку в гімназії, згодом — на фізико-математичному факультеті університету св. Володимира. З 1905 р. ступив на шлях революційної боротьби, належав до меншовиків. З початку революційних подій 1917р. — більшовик, один із лідерів. З травня 1917р. — член Київського комітету РСДРП(б), з грудня 1917р. — член Народного секретаріату першого радянського уряду України, делегації УСРР на мирних переговорах у Брест-Литовську, з березня 1918р. — голова ВЦВК України.

У листопаді 1918 — червні 1919рр. — вдруге нарком освіти робітничо-селянського уряду України, член РВР Українського фронту, з грудня 1919р. — член Всеукраїнського ревкому. У 1920р. — член РВР 13-ї, 14-ї армій, голова Галицького революційного комітету, член РВР Південно-Західного фронту. Делегат X з'їзду РКП(б), учасник ліквідації кронштадтського виступу (як комісар дивізії). У 1922р. — голова Вукоопспілки, в 1923р. — втрете нарком освіти УСРР. З весни 1924р. — начальник політуправління і член РВР Українського військового округу і РВР СРСР. В 1925-1927рр. — секретар ЦК КП(б)У, 1927-1933рр. — голова ЦК КП(б)У і нарком робітничо-селянської інспекції УСРР. В 1923-1924рр. — кандидат, 1925-1937рр. — член Політбюро ЦК КП(б)У, нарком освіти, академік АН УРСР.[1]

За що ж і чому в 1937 р., у часи загального беззаконня, він, „вірний справі партії і народу", „відданий більшовик-ленінець", став жертвою репресій і був знищений як „ворог народу"?

Точної відповіді на означене запитання вже не дасть ніхто. Причина криється в природі тоталітарної системи, одним із творців котрої був особисто й Володимир Затонський. Ця система в 1930-х роках стала на шлях фізичного винищення, геноциду власного народу. Свою фатальну роль зіграли й особисті, в роки революції не досить теплі взаємини між В.Затонським і Й.Сталіним, а також, досить ймовірно, і факт виконання В.Затонським обов'язків голови лічильної комісії на X з'їзді ВКП(б), з відомими результатами голосування на користь Й.В.Сталіна проти С.М.Кірова. Сьогодні, майже через 70 років, розсекречені матеріали слідства дають можливість простежити хід від початку й до кінця видуманого, сфальсифікованого сценарію, ціною якого стало життя наркома.

На підставі свідчень колишнього начальника першого відділення четвертого відділу УДБ НКВС УРСР Борисова Б.І., який безпосередньо вів слідство по справі Затонського, стало відомо, що Володимира Петровича заарештували 3 листопада 1937р. в службовому приміщенні, де члени ЦК КП(б)У переглядали кінофільм. Арешт проводили працівники оперативного відділу НКВС України.[2] У 1956р. слідчий Борисов у ході додаткового розслідування по справі В.П.Затонського стверджував: „... арешт Затонського був проведений поспішно НКВС УРСР у зв'язку з тим, що покінчив життя самогубством Любченко П.П., залишивши записку, компрометуючу Затонського, а тому боялися, щоб із Затонським чого-небудь не трапилось[1]. Про це розповідав також Хатаневер, і тому був проведений несподіваний арешт Затонського".[3] (Хатаневер А.М. — начальник слідчого відділу УДБ НКВС УРСР. — Ю.Т.).

На запитання: „Чим пояснити ті обставини, що матеріали на арешт Затонського були виписані після його фактичного арешту?“, Борисов Б.І. відповів: „В момент прийняття справи Затонського у своє ведення оперативний відділ НКВС УРСР, який здійснив арешт..., а також обліково-оперативна група, що повинна була оформити всі документи на заарештованого, жодних постанов і ордера, а також санкції на арешт ... мені не передали. Ці документи ... були мені передані після арешту ... через тижнів два ... Підписав постанову про утримання Затонського під вартою від 16.11.1937 року... долучив до справи... ордер, ... постанову прокурора, виписану після арешту... Формулювання звинувачення Затонського... мною було висунуте... на підставі розпорядження начальника слідчого відділу НКВС УРСР Хатаневера. Матеріали для висунення такого обвинувачення мені тоді ще не передали ... і я таких матеріалів під час висунення обвинувачення не мав і до того не бачив...“[4]

Через три десятиліття, у 1956р. слідчий Хаст М.І. стверджував, що „...колишній начальник відділу Хатаневер щодо Затонського проявляв тоді особливі міри опіки й турботи, які доходили до підлабузництва“.[5]

Таким чином, стає очевидним, що арешт В.П.Затонського відбувся безпідставно, з прямим порушенням норм законності і моралі. Наступні події розгорталися за звичним на той час сценарієм.

Після арешту наркома, того ж 3 листопада 1937р. провели обшук його службового кабінету.[7] З обшуком приймальні секретаріату НКО УРСР не поспішали, його здійснили 5 січня 1938р.[8] За матеріалами слідчої справи простежується, що протокол першого обшуку помешкання В.Затонського в м. Києві по вул. Кірова, 13 датований 4 жовтня 1937р.[9]. Як водиться в таких випадках, слідчі описали особисті речі наркома, документи, цінності й, загалом, усе майно, яким володіла родина — дружина Олена Самійлівна, син Дмитро, донька Ніна.

7 листопада 1937р., в день річниці Жовтневої революції 1917р., начальник першого відділення четвертого відділу УДБ НКВС УРСР, розглянувши матеріали слідства по звинуваченню Затонського В.П. у злочинах за статтями 54 ч.8, 54 ч. 11 КК УРСР, визнав, що „він — активний учасник контрреволюційної організації, що ставила за мету насильницьким шляхом повалення керівництва ВКП(б) і радянської влади“. На підставі вищезазначеного, керуючись ст. 126 і 127 КК УРСР слідчий підписав постанову про притягнення В.П.Затонського до відповідальності як звинуваченого за вказаними злочинами й ув’язнення у внутрішній тюрмі НКВС.[10] Анкета, оформлена 10 листопада, подає короткі біографічні відомості, інформує про життєвий шлях Затонського.[11] „Зізнання“ добилися швидко.

10 листопада 1937р. Володимир Петрович Затонський підписав заяву, адресовану секретарю ЦК ВКП(б), наркому внутрішніх справ СРСР Єжову М.І. (подається без скорочень мовою оригіналу. — Ю.Т.):

„СЕКРЕТАРЮ ЦК ВКП(Б) —
НАРОДНОМУ КОМИССАРУ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР —
Н. И. ЕЖОВУ
АРЕСТОВАННОГО ЗАТОНСКОГО В. П.

ЗАЯВЛЕНИЕ

Я арестован НКВД УССР 3 ноября с.г. В первые дни после ареста мне все еще казалось, что моя контрреволюционная сущность недостаточно известна, что я не полностью разоблачен. Я продолжал двурушничать, будучи арестован, полагая, что сумею избежать ответственности за свою предательскую деятельность.

Я пишу Вам, Николай Иванович, это заявление с тем, чтобы раз и навсегда покончить со своим позорным прошлым.

С партией я неискренен издавна. Вступая в марте 1917 года в ВКП(б), я тогда еще и в последующие годы скрывал, что в 1916 году я участвовал в Киеве в массонской ложе. Под влиянием кадета Лычкова, я принял тогда присягу массонского ордена. Общение и бесспорное влияние на меня киевской реакционной профессуры, а до этого связь с меньшевиками, создали во мне гнилую основу, которая предупредила в дальнейшем мое загнивание, политическую неустойчивость, приведшую меня в итоге к предательству — в лагерь врагов.

В 1917 году волна политических событий, мною тогда не осознанных, привела к тому, что я записался в партию большевиков. Я говорю, записался потому, что по природе своей, я тогда большевиком не был и не оказался им и в последствии. Пожалуй, правильным будет если скажу, что получив партийный билет, я оставался гнилым интеллигентом и оппортунистом. Мой отход от партийных позиций начался в 1927 году, когда группа украинских работников начала вести борьбу против Л.М. Кагановича, проводившего генеральную линию ВКП(б).

В это же время я связался с Антиповым, Бубновым и Любимовым, которые при частых встречах со мной в Москве разжигали во мне мои правые убеждения. Антипов уже в те годы вселял во мне уверенность в правоте наших взглядов. Он, например в 1928-29 гг. говорил мне, что нам, украинцам, надо поддержать право-углановское руководство в МК, пытавшееся противопоставить себя Сталинскому Центральному Комитету.

В 1929-30 гг. мы — верхушечная группа правых на Украине: я — Затонский, Клименко, Гаврилов, Скалыга ушли в глубокое подполье. Социалистическое переустройство деревни, колхозное строительство усилили нашу контрреволюционную активность и сопротивляемость мероприятием ВКП(б). Необходимость контактирования нашей деятельности с националистами в последующие годы, подчеркивал мне также и Антипов. У Антипова к этому времени уже были установлены связи с белорусскими националистами через Голодеда и с узбекскими националистами через Файзуллу Ходжаева и Икрамова.

В 1935 году я установил организационную связь с Любченко П.П. — руководителем националистической организации на Украине и несколько позднее в

1936 году связался с украинским единым право-националистическим центром. В этот центр, помимо Любченко входили: Якир, Балицкий, Хатаевич и Демченко. Как было обусловлено, на меня была возложена задача на случай провала действующего центра, организовать запасный центр, обеспечивающий дальнейшую работу организации. Я должен был возглавить резервный центр на Украине. Моя задача была облегчена и тем обстоятельством, что если Любченко П.П. был связан с руководителем центра правых Рыковым А.И., то я — Затонский, был связан с членами запасного центра в Москве — Бубновым, Любимовым и Антиповым.

К чему мы стремились и чего мы добивались? Вся наша деятельность была направлена к тому, чтобы любыми путями и средствами свергнуть нынешнее руководство ВКП(б). Мы готовили поражение Советского Союза в грядущей войне, считая, что это приведет к гибели советской системы. Участники украинского центра Якир и Любченко вели переговоры с немцами и поляками. Я был в курсе этих переговоров. Мы обещали им большие территориальные уступки — отдать правобережье Украины, отдать промышленность Донбасса в концессию на кабальных для Украины условиях. Отдавая предпочтение фашистской Германии, мы культивировали ее мощь, считая ее реально действующей силой, которая поможет осуществить наши задачи. Запасный центр правых в Москве также был связан с немцами через Любимова.

Мы проводили также активную диверсионную работу в промышленности и в сельском хозяйстве. Участники нашей организации на периферии травили хлеб, уничтожали скот, провоцировали недовольство советской властью. Мы шли и дальше — готовя террористические акты.

Я, будучи Наркомом просвещения УССР, через группу правых и националистов в своем аппарате (Петруня, Кузьменко Н. и др.) срывал директивы партии и правительства в деле народного образования. Мы незаконно увольняли тысячи учителей, делали их безработными, натравливали их против советской власти. В результате нашей подрывной работы и по сей день свыше тысячи учителей в Винницкой области выброшены из школы. Они нигде не могут устроиться, и их жалобы остаются без последствий. Контрреволюционная работа также проводилась в Академии наук УССР через Гольдмана и Палладина.

В этом заявлении я излагаю только часть той преступной работы, которая нами проводилась. В показаниях на следствии я с исчерпывающей полнотой и правдивостью разоблачу себя и всех лиц, связанных со мной по контрреволюционной работе.

Я совершил огромное преступление. Понимаю и огромный вред, который я принес этим партии. Прошу только об одном — не дать мне погибнуть с клеймом изменника. Если мне пощадят жизнь, я упорным трудом буду смывать с себя пятно контрреволюционера"[12].

Цей документ, ствердженій власноручним підписом В.Затонського на кожній сторінці, окреслив трагічне майбутнє наркома. Зрозуміло, що не могло бути й мови про його звільнення. Павутина свавілля, жорстокості, брехні й неправди дедалі більше затягувала в свої тенета. Дороги назад уже не було...

Оперативною і звичною, як на той час, була реакція партійної організації Сталінського райпарткому м. Києва, де на обліку перебував нарком. Витяг з протоколу № 19 засідання бюро РПК від 12 листопада „...про Затонського Володимира Петровича... тепер заарештований органами НКВС як ворог народу. Рішенням партзборів парторганізації Наркомосвіти від 4.XI.37р. Затонського, як ворога народу виключено з партії“[13]. Натомість у владних коридорах не поспішали. З поста наркома освіти УРСР В.П.Затонського Постановою Політбюро ЦК КП (б)У зняли 22 грудня 1937р.[14] Зі складу Політбюро ЦК КП(б)У його вивели наприкінці січня 1938р.[15]

Майже через два тижні після арешту, 16 листопада 1937р. відбулося затвердження постанови про арешт Володимира Петровича Затонського, звинуваченого за статтями 54 ч.8, 54 ч.11 КК УРСР у злочинах, які проявилися в тому, що „...він є активним учасником терористичної організації“ й вимагається його утримання під вартою в спецкорпусі київської тюрми.[16] Постанову про арешт прокурор підписав 20 листопада, а наступного дня виписали ордери на проведення обшуку та арешту.[18] Це були лише формальності, адже нарком, зламаний духом, уже „успішно“ давав свідчення.

14, 19, 20 листопада Володимир Петрович Затонський на допитах інформував слідчих про обставини й деталі своїх „злочинів“, називав „співучасників“, відповідав на поставлені йому запитання, підписував протоколи допитів.[19] Знайомлячись із ними, сьогодні стає моторошно, холодіє кров...

Енкавеесівці вміло використовували засоби примусу, залякування, брехні. По-іншому не можна пояснити інформацію В.Затонського про антирадянську діяльність і зраду партійної верхівки, а також представників української інтелігенції, цвіту національної культури, освіти і науки.[20]

25 березня 1938р. допит В.Затонського проводили вже начальник четвертого відділу УДБ НКВС УРСР, майор держбезпеки Хатаневер, т.в.о. начальника п’ятого відділу УДБ УРСР та особливого відділу Київського військового округу, майор держбезпеки Лістепгурт і особисто народний комісар внутрішніх справ УРСР, комісар державної безпеки 3-го рангу Успенський, адже спішно вимагалися незвичайні свідчення. Протокол допиту містить 110 сторінок машинописного тексту.[21] В результаті Затонському до висунутих раніше звинувачень додали ще створення неіснуючих контрреволюційних організацій і повстанських формувань. В тенета слідства були втягнуті сотні ні в чому не винних людей: членів уряду, військових, відповідальних працівників апарату наркомату освіти, вчених, педагогів, родичів, знайомих В.П.Затонського. (У справі Затонського проходили його рідний брат Затонський Є.П., Косіор С.В., Бубнов А.С., П’ятаков Г.Л., Риков О.І., Любченко П.П., Якір Й.Е., Балицький В.А., Чубар В.Я. та ін.).

Невдовзі Володимира Петровича перевели на нове місце ув’язнення до Москви. 27 липня 1938р. відбувся останній допит Володимира Затонського, в процесі якого підсумовувалася його „злочинна діяльність“, а також „вибивалися“ зізнання щодо „керівної ролі С.Косіора в антирадянській змові на Україні“.[22] На повідомлення й запитання слідчого: „Вам оголошується, що слідство по Вашій справі завершено. Чим Ви можете доповнити Ваші свідчення?“ В.Затонський відповів: „Доповнити свої свідчення нічим не можу. Дані мною свідчення в ході слідства підтверджую...“[23]

Того ж дня, 27 липня, прокурор СРСР А.Я.Вишинський затвердив обвинувальний висновок у слідчій справі №817 у звинуваченні В.П.Затонського в злочинах, передбачених ст.ст. 58-4.1 п.-а, 58 ч.2, 58 ч.7, 58 ч.8, 58 ч.11 КК РСФСР. У цьому акті стверджується, що він: „ а) був одним із керівників антирадянської української фашистсько-націоналістичної організації; б) особисто організував і керував повстанськими кадрами цієї організації; в) підбирав і готував терористів для здійснення терористичних актів проти керівників ВКП(б) і Радянського уряду; г) організував підривну роботу на фронті національно-культурного будівництва в УРСР; д) вів переговори з представником фашистського уряду Польщі про інтервенцію проти Радянської України..."[24] Підготовче засідання військової колегії Верховного Суду СРСР у м. Москві 28 липня 1938р. під головуванням Ульріха, заслухавши обвинувачення на адресу В.П.Затонського, постановило його віддати до суду військколегії Верховного Суду СРСР, а дану справу заслухати на закритому судовому засіданні без присутності представників обвинувачення й захисту і без виклику свідків.[25] Тоді ж підсудний розписався в одержанні копії обвинувального висновку та відданню під суд.[26]

29 липня 1938р. у м. Москві о 14 год. 20 хв. розпочалося закрите судове засідання виїзної сесії військколегії Верховного Суду СРСР під головуванням армійського військового юриста С.Ульріха, що тривало 20 хвилин. В процесі засідання підсудний „жодних клопотань, а також заперечень складу суду не заявив", „винним себе визнав, цілком підтверджує свої свідчення...". Головуючий надав останнє слово Володимиру Затонському, який сказав, що „про виправдання просити йому важко, але якщо можливо, просить про пом'якшення".[27]

Вирок був жорстоким і невмолимим: „Затонського Володимира Петровича присудити (приговорити. — Ю.Т) до вищої міри кримінального покарання — розстрілу з конфіскацією особисто йому належного майна. Вирок остаточний і на підставі постанови від 1грудня 1934 року підлягає терміновому виконанню".[28]

Матеріали справи вказують, що „вирок про розстріл Затонського Володимира Петровича приведений у виконання в м. Москві 29 липня 1938р. Акт про його виконання зберігається в особливому архіві першого спецвідділу НКВС СРСР..."[29]

Так завершилося життя В.П.Затонського — відданого діяча більшовицької партії, наркома освіти УРСР, члена уряду Радянської України. Майже через тридцять років, 10 березня 1956р. рішенням військколегії Верховного Суду СРСР він був реабілітований.

Автор даного матеріалу залишив поза увагою характеристику суспільно-політичної, військової, культурно-освітньої діяльності й, загалом, визначення ролі та місця В.П.Затонського в історії України. Переконаний, що ще не одне покоління дослідників вдаватиметься до характеристики цієї неординарної особистості, часто суперечливої у своїх діях постаті, до аналізу багатьох сторінок його біографії. Роздуми, міркування, дискусії істориків не вщухатимуть навколо життя й діяльності Володимира Затонського ще довго.

Примітки:

[1] Табачник Д.В. Україна на шляху у світ: Керівники зовнішньополітичних відомств України в 1917— 1996рр.: (Біограф, нариси, документи і матеріали). –К.: Вид-во УАДУ при 2. Президентові України, 1996. — С. 181-184.

[3] Телячий Ю.В. В.П.Затонський: спроба осмислення ролі та місця в історії України // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: матеріали наукової краєзнавчої конференції. — К.: Рідний край, 1997. –С.90-92.
[4] Протокол допиту Борисова Б. І. // Архів Управління Служби безпеки України (м. Київ) (далі Архів УСБ України (м. Київ)). — Спр. 49834 орп. — Т.4. — Матеріали додаткового розслідування по звинуваченню Затонського В.П. –Арк.212.
[5] Там само. — Арк.221.
[6] Там само. — Арк.218-220.
[7] Протокол допиту Хаєта М.І. // Там само. — Арк. 225.
[8] Довідка про засудження Хатаневера А.М. // Там само. — Арк.232 зв.
[9] Протокол обшуку помешкання Затонського В.П. від 3 листопада 1937р. // Там само. — Т. 1. — Справа по звинуваченню Затонського В.П. — Арк. 7[а]-7[б].
[10] Протокол обшуку приймальні секретаріату НКО УРСР від 5 січня 1938р. // Там само. — Арк.7[а]-7[б].
[11] Протокол обшуку помешкання Затонського В.П. від 4 жовтня 1937р. // Там само. — Арк.4-4зв.
[12] Постанова про притягнення до відповідальності Затонського В.П. від 7 листопада 1937р. // Там само. — Арк. 17.
[13] Анкета заарештованого Затонського В.П. від 10 листопада 1937р. // Там само. — Арк.16-6зв.
[14] Заява Затонського В.П. на ім'я секретаря ЦК ВКП(б), наркома внутрішніх справ СРСР Сокова М.І. від 10 листопада 1937р. // Там само. — Арк. 23-28; 29-38.
[15] Витяг з протоколу № 19 Сталінського райпарткому м. Києва про виключення Затонського В.П. з лав членів КП(б)У//Там само. — Арк.18.
[16] Витяг з протоколу № 10 Постанови Політбюро ЦК КП(б)У від 22 грудня 1937р. // Там само.— Т.4. — Арк.211.
[17] Довідка про виключення Затонського В.П. зі складу керівних органів ЦК КП(б)У // Там само. — Арк.208.
[18] Постанова про вибір міри запобіганню ухиленню від слідства по відношенню Затонського В.П. від 16 листопада 1937р. // Там само. — Т.1. — Арк. 1.
[19] Постанова про арешт Затонського В.П. від 20 листопада 1937р. // Там само. — Арк.2.
Ордер на проведення обшуку та арешт Затонського В.П. від 21 листопада 1937р. // Там само. — Арк.3.
[20] Особисті свідчення Затонського В.П., застенографовані 14, 19, 20 листопада 1937р. // Там само. — Арк.39-142.
[21] Записка Затонського В.П. в НКВС УРСР від 14 грудня 1937р. // Там само. — Арк.143-152.
[22] Протокол допиту Затонського В.П. від 25 березня 1938р. // Там само. — Арк. 168-276.
[23] Протокол допиту Затоиського В.П. від 27 липня 1938р. // Там само. — Т.2. –Арк.2-44.
Там само. — Арк.45.
[24] Обвинуавальний висновок по справі Затонського В.П. // Там само. — Т.3. — Арк.312-315.
[25] Протокол підготовчого засідання військової колегії Верховного Суду СРСР від 28 липня 1938р. // Там само. — Арк.316.
[26] Розписка в вдержанні Затонським В.П. копій обвинувачувального висновку та відданню під суд від 28 липня 1938р. // Там само. — Арк.317.
[27] Протокол закритого судового засідання виїзної сесії військової колегії Верховного Суду Союзу РСР по справі Затонського В.П. від 29 липня 1938р. // Там само. — Арк.318-318зв.
[28] Вирок військової колегії Верховного Суду Союзу РСР по справі Затонського В.П. від 29 липня 1938р. // Там само. — Арк.319-320.
[29] Довідка про розстріл Затонського В.П. від 29 липня 1938р. // Там само. — Арк.321.

В. С. Прокопчук

ТЕРНИСТА СТЕЖКА РОДИНИ БОГАЦЬКИХ

Богацький Дмитро Олександрович залишив яскравий слід у науково-краєзнавчому житті Поділля. У 1919 р. закінчив природничий факультет Дерптського університету. Брав участь у першій світовій війні. У грудні 1920 р. поселився в Кам'янці-Подільському. Обіймав різні посади. Поступово прийшло визнання. За Дмитром Богацьким закріпився авторитет одного з чільних природознавців-дослідників. Та репресивний прес немилосердно затискував будь-яку ініціативу і творчість. 1929 р. влада визнала Д. Богацького „соціально чужим елементом". 31 січня 1930 р. був заарештований. 25 лютого 1930 р. трійка колегії ДПУ постановила: „Богацького Дмитра Олександровича ув'язнити в концтабір строком на 5 років..."

Незалежність України наближали тисячі й тисячі патріотів, а серед них — і родина Богацьких. Її глава — священик Олександр Григорович Богацький походить з чернігівців. Невідомо, як доля занесла його на Поділля, але у 1881 році, після закінчення Подільської духовної семінарії, він був рукопокладений,[1] а 1882 року обслуговував купинську, згодом — грицівську та гуківську парафії. У 1894 році отримав сан протоієрея і був переведений до Нестерівців.[2] Парафія ця була однією з найбільших і добре знаних у Подільській єпархії. Тут 42 роки чесної служби віддав нестерівчанам отець Матвій — дід Михайла Коцюбинського, — який привів у порядок церковне господарство, одним з перших на Поділлі розпочав навчання сільських дітей у церковнопарафіяльній школі.[3] Примножував традиції попередників і отець Олександр. Зі своєю великою сім'єю (з матушкою Ганною дали життя 16 дітям) трудився на двадцятип'ятигектарному полі, що в Поповій долині поруч із залізницею, подавав приклад благочестя, високої моралі, турботи про дітей.

Високо цінуючи знання, батьки прагнули дати дітям ґрунтовну освіту. Десятеро вцілілих хлопчиків і дівчаток навчались у єпархіальному училищі, Подільській духовній семінарії. Дехто здобув і вищу освіту. Павло закінчив офіцерську школу у Вільно, став підпоручиком[4], а згодом — журналістом, літератором, ученим. Микола завершив повний курс Санкт-Петербурзької духовної академії, служив помічником інспектора Кишинівської та Подільської духовних семінарій[5]. Григорій навчався у Варшавському університеті, брав активну участь у діяльності української земляцької громади, її драмгуртка, працював у різних державних установах УНР, редколегіях журналу „Село", газети „Вісти", розділяв погляди соціалістів-федералістів.[6] У 1921 році на педкурсах у Кам'янці-Подільському навчався Михайло. Педагогами стали дочки Ліда та Олена.

Вихована в дусі поваги до національних традицій Богацькі досить швидко прийняли ідею української незалежності, пропагували її. А коли настала пора практично втілювати цю ідею в життя, кожен зайняв своє місце в шерензі борців.

Павло Богацький з Микитою Шаповалом видавали в Києві журнал „Українська хата“, гуртували навколо нього й публікували твори В.Винниченка, М.Вороного, М.Євшана, Г.Журби, О.Коваленка, О.Кобилянської, Б.Лепкого, О.Олеся, М.Рильського, П.Тичини, Г.Чупринки, С.Черкасенка. У 1914 році Павло Олександрович був заарештований і засланий до Наримського краю. У квітні 1917 року секретарював на першому Українському національному конгресі. Як військовий очолив київську столичну міліцію, 1919 року — Кіш охорони республіканського ладу. У Кам'янці-Подільському працював архіваріусом новоствореного українського державного університету. В еміграції здобув ступінь доктора наук, став літературознавцем, активним членом австралійського Наукового товариства імені Шевченка.[7]

У 1922 році чекісти стратили Бориса і Ліду „за участь у петлюрівських організаціях“.[8] Учителька Могилівської початкової школи (с. Могилівка ввійшло до складу м. Дунаївці) Лідія Олександрівна брала активну участь в дунаєвецькій „Просвіті“, 1919 року — у діяльності просвітницького гуртка українських галицьких вояків, пропагувала книгу, українську пісню.[9] І цього виявилося достатньо, щоб засудити її до смертної кари. Та ж „участь у петлюрівських організаціях“ була причиною арешту братів Михайла, Миколи, Дмитра. 1929 року репресій зазнала вчителька Дунаєвецької школи фабрично-заводського навчання при фабриці „Дунсукно“ Олена Олександрівна Богацька.[10]

Яскравий слід у науково-краєзнавчому житті Поділля залишив старший син Богацьких — Дмитро. Він також навчався у Подільській духовній семінарії, у 1909 році закінчив природничий факультет Дерптського університету. Брав участь у першій світовій війні. З 1918 року працював перекладачем київської газети „Останні вісті“ та в Бюро української преси.[11] У грудні 1920 року поселився в Кам'янці-Подільському. Працював помічником завідувача земельного відділу міськкомунгоспу, викладав географію й природничі науки в школі для дорослих, 1921 року — ботаніку на педкурсах, у 1922 році був обраний асистентом кафедри етнології новоствореного сільськогосподарського інституту. 1924 року читав лекції на робфаці СГІ, педкурсах, у школі для дорослих, реорганізованій згодом у лісову профшколу.

Поступово прийшло визнання. За Дмитром Олександровичем закріпився авторитет одного з чільних природознавців-дослідників. Брав участь у підготовці статуту Товариства любителів і дослідників природи, публікувався. Ввійшов до складу ініціативної групи з 10 осіб (професори Полонський, Храневич, Неселовський, краєзнавці Сіцінський, Філь, Зборовець, Недужий та інші), яка готувала проект Статуту й відкриття Наукового товариства ВУАН у Кам'янці-Подільському. Завідував природничо-математичною секцією, був заступником голови, скарбником і найтриваліший період, протягом 1926-1928 рр., очолював Товариство.[12] Він не тільки вів спільні засідання, а й координував роботу краєзнавчої, історико-філологічної, природничо-математичної, педагогічної й соціально-економічної секцій, очолив редакційну колегію „Записок“[13], перший том яких побачив світ у 1928 році, часто виступав з науковими доповідями, повідомленнями, публікувався в наукових виданнях. Був прийнятий до Українського ботанічного товариства, науково-дослідної кафедри при сільгоспінституті. Головував у надзвичайно важкий період. Тиск репресій —

ідеологічних і фізичних — немилосердно придушував будь-яку ініціативу і творчість. Арештів зазнали викладачі та учні педкурсів, ІНО, які були звинувачені в контрреволюційній діяльності. Комісії — одна за одною — вивчали обстановку в лісовій профшколі, вичищаючи небажаних радянській владі осіб. У 1929 році одна із таких комісій визнала Д.О. Богацького таким, „що веде агітацію серед учнів, завжди відстоює ретельно тих учнів, відносно яких з ініціативи осередку ЛКСМУ та старостату ставилося питання про виключення зі школи як соціально чужого елементу", й рекомендувала звільнити з роботи.[14]

Все частіше в „Червоному кордоні" піддавалися критиці представники наукової інтелігенції, зокрема й члени Наукового товариства ВУАН. З початком арештів у справі Спілки визволення України — Ю.Й.Сіцінського, Ю.П.Філя, І.Г.Кондрацького та інших, Товариство перестало існувати. 31 січня 1930 року заарештували і Дмитра Олександровича. Проти нього було і соціальне походження, і перебування за кордоном братів Павла та Георгія з сім'ями, розстріл молодших брата і сестри „за належність до контрреволюційної організації". Йому приписувалась ініціатива в створенні Наукового товариства, „в яке ввійшла шовіністично налаштована інтелігенція з контрреволюційним минулим", і яке „поширювало вузьконаціоналістичні ідеї, готувало кадри для боротьби з Радвладою". Богацький Д.О. звинувачувався також у зв'язках з членами СВУ Філем Ю.П. і Сіцінським Ю.Й., через яких нібито „вів боротьбу проти прийому в Товариство комуністів, підтримував зв'язки з правими колами ВУАН". А ще — у зв'язках із студентським підпіллям хімтехнікуму, підтримці в Кам'янецькій лісопрофшколі „дітей позбавленців-куркулів, ігноруванні при цьому учнів з пролетарського середовища".[15]

І хоч Богацький Д.О. винним себе не визнав, уповноважений Бріччі за погодженням з начальником секретного особливого відділу Гросманом направив справу на розгляд судової трійки при колегії ДПУ УСРР „з клопотанням про ув'язнення Богацького Дмитра Олександровича в концтабір строком на 8 років". З висновком погодились заступник начальника загону Євгеньєв і сам Грозний, начальник Кам'янецького 23-го прикордонного загону ДПУ.[16] 25 лютого 1930 року судова трійка колегії ДПУ УСРР постановила: „Богацького Дмитра Олександровича ув'язнити в концтабір строком на п'ять років, рахуючи строк з 30 січня 1930 року".[17]

А його братові професору Павлу Богацькому після ІІ світової війни дорога простелилася до Австралії. З дружиною Валерією і сином Левком поселились у Тірулі. У 1953 році в числі інших українців-науковців брав участь у заснуванні австралійського відділу Наукового товариства імені Т.Шевченка. Досліджував творчість Кобзаря, підготував „Малу літературну енциклопедію", яку професор-подолянин Володимир Січинський визнав „оригінальною" і цікавою літературною працею"[18], видав понад сто інших наукових видань, статей, розвідок. Помер 22 грудня 1962 р.

Його син Левко Павлович Богацький бере активну участь у науковому, громадському житті українців Австралії. Він — довголітній секретар Української громади у Воллонгонзі, директор Фундації українознавчих студій Австралії, учителював у Рідній школі Воллонгонгу, представляв Українську громаду в Етнічній раді Австралії. З його науковою та меценатською участю у 2001 році вийшов

енциклопедичний довідник про українців Австралії[19] та ряд інших видань. Він усіляко підтримує в країні проживання дух українства та авторитет Великої Батьківщини, дбає про культурно-освітнє життя української діаспори в Австралії, налагодив контакти з науковцями Києва, рідного Поділля, упорядкував батьків архів, пропагує його літературну та наукову спадщину, видав „Малу літературну енциклопедію".

У музеї Нестеровецької ЗОШ І-ІІІ ст. Дунаєвецького району, на батьківщині Богацьких, створено куток про життя й патріотичний внесок у незалежність України цієї національно відданої родини, жорстоко нищеної тоталітарною системою.

Примітки:

[1] Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета / Под ред. Н. И. Яворовского, Е. И. Сецинского (Приложение к „Подольским епархиальным ведомостям" за 1892-1893 гг.) Вып. 6. — Каменец-Подольский, 1893. — С. 50.

[2] Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып. 7 / Под ред. Н. И. Яворовского. — Каменец-Подольский, 1895. — С. 492, 479.

[3] Труды Подольского церковного историко-археологического общества. Вып. 11 / Под ред. Е. Сецинского и Н. Яворовского. — Каменец-Подольский, 1911. — С. 27.

[4] Енциклопедія української діаспори. Австралія, Азія, Африка. — Київ, Нью-Йорк, Чикаго, Мельборн, 1995. — Том 4. — С. 45.

[5] Державний архів Хмельницької області (далі — ДАХм.О). — Ф. Р. 6193, — оп.12, — спр. №П — 30428. — Арк. 156-158.

[6] Там само. — Спр. № П — 30340, Т. 1. — Арк. 13.

[7] Прокопчук В. Павло Богацький — повернення в Україну // Вільна Думка. Австралія. — 2000. — Ч. 1-2. — С. 14-15.

[8] ДАХм.О. — Ф. Р. — 61936, — оп.12, — спр. № П — 18562. — Арк. 4.

[9] Завальнюк О. М., Олійник С. В. Українська Галицька Армія на Поділлі. — Кам'янець-Подільський, 2001. — С. 106.

[10] ДАХм.О. — Ф. Р. — 6193, — оп.12, спр. № П — 19094. — Арк. 1.

[11] Там само. — Спр. № П. — 18562. — Арк. 4.

[12] Там само. — Арк. 5 зв.

[13] Записки. Том І. — Кам'янець на Поділлю, 1928. — С. 94.

[14] ДАХм.О. — Ф. Р. 61936, — оп. 12, — спр. № П — 18562. — Арк. 18-19.

[15] Там само. — Арк. 21.

[16] Там само. — Арк. 22.

[17] Там само. — Арк. 27.

[18] Прокопчук В. Вказ. стаття.

[19] Українці Австралії. Енциклопедичний довідник. — Сідней, 2001. — 672 с.

В. М. Ричка

ЗАГУБЛЕНЕ ЖИТТЯ

Клепатський (Клепацький) Павло Григорович народився 12 січня 1885 р. в с. Пугачівка на Київщині, в сім'ї священика. Молодий науковець працював в Одеському університеті. Згодом переїхав до Кам'янця-Подільського, став приват-доцентом у новоутвореному університеті. То був надзвичайно плідний і насичений період творчості вченого. Далі працює в Києві, Полтаві, Мелітополі, Оренбурзі, Махачкалі. В переїздах шукав порятунку від постійних переслідувань з боку радянської влади, яка навішала йому ярлик „націоналіста і троцькіста". Заарештований 9 травня 1936 р. У грудні 1936 р. вчений був засуджений до 5 років ув'язнення. Невідомо, де і коли знайшов свій останній спочинок П. Клепатський.

Ім'я Павла Григоровича Клепатського маловідоме широкому колу шанувальників вітчизняної історії. Проте це була непересічна творча особистість, людина високої ерудиції і найрізноманітніших наукових та громадських інтересів.

Народився Павло Григорович Клепатський (Клепацький) 12 січня 1885 року у с. Пугачівка, що на Київщині, в родині сільського священика. Шлях у велику науку допоміг йому обрати талановитий вихованець школи Володимира Антоновича, професор І. О. Винниченко. Під керівництвом останнього П. Г. Клепатський розпочав дослідження такої непростої проблематики, як історія Київської землі другої половини XIV-XVI ст. Робота молодого дослідника була помічена колегами. Їй було висунуто на здобуття Золотої медалі історико-філологічного факультету Імператорського Новоросійського університету в Одесі. Там же вона вийшла окремим виданням[1]. Важливо, що ця праця не втратила свого наукового та пізнавального значення і в наші дні.

Революційні події 1917 року, політична нестабільність змусили П.Г.Клепатського залишити роботу в університеті. Певний час він читає курс лекцій для вчителів в Одесі, а згодом переїздить до Кам'янця-Подільського, де у новоутвореному університеті обіймає посаду приват-доцента. То був надзвичайно плідний і насичений період творчості вченого. У місцевих видавництвах з'являються його праці, присвячені дослідженню творчої спадщини Є.Гребінки, Г.Сковороди, П.Гулака-Артемовського. В 1921 році був опублікований підготовлений ним курс лекцій з джерелознавства історії України[2]. Чимало наукових статей, оглядів та заміток надрукував Павло Григорович і в „Записках" Кам'янець-Подільського університету.

Багато особистих зусиль доклав П.Г.Клепатський для налагодження пам'яткоохоронної роботи на Поділлі. З його ініціативи проводились перші заходи з обстеження найбільш цінних історико-культурних об'єктів, визначення конкретних форм їх охорони та збереження.

Встановлення радянської влади на Поділлі сприяло проведенню реорганізації системи вищої освіти, відкривало широкі можливості для підготовки фахівців з числа найбідніших верств населення. Водночас своїм негативним наслідком воно мало здійснення репресивних заходів проти професорсько-викладацького складу, який працював в умовах панування Директорії.

У 1922 році П. Г. Клепатського було заарештовано кам'янець-подільським відділом Надзвичайної Комісії ЦК. Щоправда, через півтора місяці його відпустили, і він переїхав до Києва. Та роботи тут для П. Г. Клепатського не знайшлося, що й змусило його податися до Полтави, де він був зарахований викладачем історії інституту соціального виховання (пізніше — інститут народної освіти). У Полтаві П. Г. Клепатський завершив підготовку дисертації на ступінь доктора української історії[3]. Присвячена історії диканського маєтку Кочубеїв другої половини XVII — першої третини XIX ст. Ця праця увібрала багаторічну роботу вченого над документами диканського архіву князів Кочубеїв. Згодом вона стала основою для підготовки П. Г. Клепатським матеріалів з краєзнавства, опублікованих ним у третьому томі „Записок" Полтавського інституту народної освіти 1926 року. Серед інших праць вченого, написаних ним з місцевих джерел, слід назвати його статті про літопис Самійла Величка та дворянське земське ополчення 1812 р. на Полтавщині, що були опубліковані відповідно у другому томі „Записок" Полтавського інституту народної освіти та у п'ятій книзі збірника „За сто літ".

Наприкінці 20-х рр. по всій Україні розгорнулись масові арешти наукової та творчої інтелігенції, що були пов'язані з надуманою „справою" так званої "Спілки визволення України". Не обминули вони і Полтаву. В 1931 р. професора П. Г. Клепатського було заарештовано, і після тривалого ув'язнення звільнено. Однак на роботі в інституті на нього вже не чекали, видавши наказ від 24 вересня 1931 р. про його звільнення. Невдовзі професор П. Г. Клепатський опинився у Мелітополі, де його зарахували викладачем місцевого педагогічного інституту. Та вируючі політичні пристрасті досягли і цього провінційного містечка. 11 серпня 1934 року у місцевій газеті „Радянський степ" з'являється стаття якогось А. Горби з промовистою назвою: „Про націоналіста Клепатського і притуплення класової пильності в Мелітопольському пединституті соцвиху".

Пасквілянт, „викриваючи націоналізм" професора П. Г. Клепатського, не гребував ніякими засобами. Він згадав і „попівське" походження вченого, і його роботу в Кам'янці-Подільському та Полтаві. Йому ставилась у провину навіть тема докторської дисертації, яка нібито свідчила про сум її автора „...за старим дворянським гніздом Кочубеїв". Реакцією на цю статтю стала постанова Мелітопольського міського партійного комітету КП(б)У від 11 вересня 1934 р. У ній констатувалась наявність в педагогічному інституті „елементів гнилого лібералізму, відсутність критично-партійного ставлення до старих, неперевірених фахівців"[4]. Звісно, і публікація ,і постанова міського партійного комітету робили подальше перебування вченого у Мелітополі абсолютно неможливим, і восени 1934 р. він вирушив до Оренбурга, де обійняв посаду штатного професора історичних дисциплін Татаро-Башкирського держпедінституту.

Після закінчення навчального року (1934-1935 рр.) П. Г. Клепатський залишив Оренбург і переїхав до Махачкали, влаштувався до Дагестанського педагогічного

інституту. Та у вересні 1936 р. його звільнили і з цієї роботи. Як сповіщала газета „Дагестанська правда“ від 1920 вересня 1936 р. „... другу лекцію „професора“ Клепатського на третьому курсі історичного факультету відвідав заступник завідуючого культпромом Дагобкому т. Березняков і виявив троцькістську сутність лекцій „професора“ Клепатського“. У цьому ж номері газети була вміщена резолюція засідання дирекції пединституту під назвою „Про троцькістську вихватку „професора“ Клепатського“. Ясна річ, все це змусило Павла Григоровича повернутися до Оренбурга, а потім перебратися на мешкання до міста Соль-Ілецьк, де він з великими труднощами влаштувався на роботу до середньої школи.

Не знав П. Г. Клепатський, шукаючи порятунку у постійних переїздах, що ще 9 травня 1936 р. було підписано ордер на його арешт. Мотивуючи цей захід, оперуповноважений другого відділу Дніпропетровського управління НКВС Назаренко вказував, що він „є одним із керівників контрреволюційної повстанської організації, яка готувала кадри для боротьби з Радвладою з метою відторгнення України від СРСР і створення Незалежної Української республіки“[5].

Заарештованого було переправлено до Дніпропетровська. Тут після безкінечних допитів 3 липня 1936 р. йому пред’явили „звинувачувальний висновок“, в якому, між іншим, зазначалося: „Особливим відділом УНКВС в січні-березні ц. р. в Мелітопольському районі розкрита і ліквідована німецько-українська контрреволюційна організація, яка проводила вербування контрреволюційних кадрів та підготовку їх до збройного повстання проти Радянської влади на випадок війни. В процесі попереднього і судового слідства у справі ліквідованої контрреволюційної організації виявлена організаторська роль також Клепатського Павла Григоровича, колишнього професора історії у Мелітопольському пединституті“[6]. Слідством було встановлено, що професор П. Г. Клепатський „у своїй педагогічній діяльності навіював студентам троцькістські погляди і контрреволюційні ідеї“.

В одній справі з П. Г. Клепатським проходив завідувач кафедри мовознавства Мелітопольського пединституту професор Синеуцький В.В. Йому відводилась роль керівника контрреволюційної організації. Заведену на них обох слідчу справу за №19293 було направлено для слухання в спецколегію Дніпропетровського обласного суду. На підготовчому її засіданні судді погодилися з формулюванням звинувачувальною висновку і призначили слухання справи на 10 серпня 1936 р. Однак пізніше це рішення було дещо змінено і суд відбувся тільки в кінці листопада — на початку грудня. Суд визнав П. Г. Клепатського винним за ст. 54-11 і 54-10 ч. П КК УСРР і засудив його до „позбавлення волі у виправно-трудових таборах у віддалених місцях терміном на 5 років з пораженням прав на 3 роки, без конфіскації майна за відсутністю такого[7].

Павло Григорович винним себе не визнав і звернувся з касаційною скаргою до вищих судових інстанцій. Розглянувши справу П. Г. Клепатського, Верховний Суд 28 березня 1937 р. виявив, що вирок у цій справі винесений з грубим порушенням законності. Справу було направлено на новий розгляд. І знову протореним шляхом закрутився маховик слідства. Задовольнившись свідченням окремих осіб, спецколегія Дніпропетровського обласного суду на своєму засіданні у квітні 1938 р. винесла новий вирок П. Г. Клепатському — на цей раз вже 7 років таборів і пораження прав на 3

роки. Найвищий суд вирішив частково задовольнити нову касаційну скаргу, встановивши міру покарання — 5 років ув'язнення у віддалених таборах. Ось так скалічили життя видатного історика України.

На порядку денному — реабілітація його чесного імені. Вважаємо, що вона буде неповною доти, доки ми не будемо знати, де і коли знайшов свій останній спочинок Павло Григорович. Слід також подбати про увічнення його імені, а головне — братися за перевидання його праць, які є окрасою української історіографії, національним надбанням наукової і культурної скарбниці нашого народу.

Примітки:

[1] Див.: Клепатский П.Г. Очерки по истории Киевской земли. Т. II: Литовский период. — Одесса, 1912, — 599 с.

[2] Клепатський П. Г. Огляд джерел до історії України (курс лекцій, читаних протягом 1919 академічного року). — Вип. 1. — Кам'янець на Поділлю. — 1921. — 137 с.

[3] Клепатський П. Нариси з історії Диканського маєтку Кочубеїв від половини XVII до половини XIX ст. (переважно в роках 1786-1835). — 196 с. // Відділ рукописів ЦНБ АН УРСР. Ф. X, спр. 17465.

[4] Газ.: Радянський степ. — 1934. — 2 жовт.

[5] ГДА СБ України м. Запоріжжя. — Спр. 18567. — Арк. 19.

[6] Там само. — Арк. 137.

[7] Там само. — Арк. 242.

Друкується за:

Репресоване краєзнавство (20-30-і роки) — Київ: Рідний край, 1991. — С.202-204

В. Олійник

РОЗСТРІЛЯНА НЕСКОРЕНОЮ

Коцюбинська Марія Павлівна, уродженка с. Полонисте Вінницької обл., 1908 р. н., полька, освіта початкова, член ВКП(б) з 1932 р. З осені 1933 р. працювала інструктором оргвідділу Вінницького облвиконкому. У січні 1935 р. висунена на посаду голови Меджибізького райвиконкому. На момент арешту 19 травня 1938 р. — завідувач оргвідділу Шепетівського міськвиконкому. Звинувачувалась у приналежності до „Польської організації військової" та шкідництві в сільському господарстві. Винною себе не визнала. 20 вересня 1938 р. винесено смертний вирок. Реабілітована в липні 1980 р.

Кров людська не водиця,
не дай крові пролитися.
(Українська народна мудрість).

Ознайомлення з багатьма справами репресованих 30-х років, безвинно приречених на страждання, муки і смерть, викликає жах, розкриває витоки, причини

і суть кривавої сталінської системи репресій та її опричників. У цих справах яскраво віддзеркалюється і велика людська суспільна трагедія, породжена тоталітарним режимом, і оскаженілі дії безпосередніх енкавеесівських виконавців цього беззаконння.

Підтвердженням цього є ґрунтовне вивчення справи П №-19670 — Коцюбинської Марії Павлівни, 1908 року народження, уродженки с. Полонисте Вінницької області, жительки м. Шепетівки, польки, члена ВКП(б) з 1932 року, соціальне походження — з робітників. На день арешту, 19 травня 1938 року, працювала завідувачем організаційного відділу Шепетівського міськвиконкому. Синові Володимиру на той час був один рік, чоловік Кравчук Гнат Йосипович — завідувач земельного відділу Шепетівської міської ради. Батьки — уродженці Польщі.

Особливою трійкою УНКВС по Кам'янець-Подільській області за належність до „Польської організації військової" (якої на той час в Україні не існувало — В. О. (автор) і шкідництво в сільському господарстві (якого насправді не було — В. О.), 20 вересня 1938 року їй винесено смертний вирок — розстріляти [1, Арк.59]. Вирок виконано того ж дня. Реабілітована Коцюбинська М.П. у липні 1980 р.

У цій справі надзвичайно важливим є розкриття всіх обставин і особливостей, що передували арешту Коцюбинської М.П. З осені 1933 р. вона працювала інструктором по жіночій роботі організаційного відділу Вінницького облвиконкому. Висунення у січні 1935 р. на посаду голови Меджибізького райвиконкому Вінницької області, а з 22 вересня 1937 р. — новоутвореної Кам'янець-Подільської області, свідчило про наявність у неї ділових якостей як керівника і просто людини. Лише з початковою освітою, вона мала природні задатки і була в тих складних умовах добре підготовленим працівником. Завдяки особистим якостям, її сумлінню і наполегливості Коцюбинська М. П. була здатною виконувати покладені на неї обов'язки керівника району.

Навіть при тогочасних репресивних переслідуваннях за будь-яке інакомислення вона мала власну думку на проблеми, що вирішувалися в районі, мала силу волі її висловлювати і відстоювати. Треба мати на увазі і ту обставину, що серед керівників району такого рівня вона була єдиною жінкою і чи не єдиною в області. І йдеться про певне врахування цієї обставини в процесі роботи у ставленні до неї як жінки, про об'єктивність оцінювання результатів її роботи. Насправді ж все було навпаки. Її принциповість, відвертість і наполегливість в утвердженні справедливості не подобалася вищому партійному керівництву, оскільки власні думки людей аж ніяк не вписувалися у визначені канони тоталітарного режиму.

В кінцевому результаті це обернулося для Коцюбинської М. П. трагічно. При існуючій несправедливості, необ'єктивності і упередженому ставленні вишукувалися проти неї „докази бездіяльності" на посаді голови райвиконкому, нанесеної „шкоди" державі. І такі „докази" були сфабриковані. Першопочатком таких несправедливих дій стало рішення Вінницького обкому партії про зняття Коцюбинської М. П. з посади голови Меджибізького райвиконкому (за її словами при допиті 21 травня 1938 р.) за провал збирання хліба в районі і зрив хлібозаготівлі. Однак про її „вину" в цьому жодного слова не сказано ні в рішенні про звільнення з посади, ні при виключенні її з партії, ні в наступних слідчих матеріалах. Далі все пішло в дусі того часу.

Відповідно до рішення Вінницького обкому КП(б)У про звільнення Коцюбинської М.П. з посади голови райвиконкому це питання 4 жовтня 1937 р. розглянув пленум Меджибізького районного виконавчого комітету (доповідач секретар райкому КП(б)У М'ясников) і прийняв таке рішення: „Пленум цілком приєднується до рішень Вінницького обкому КП(б)У щодо зняття з посади голови РВКа тов. Коцюбинську, яка припустила бездіяльність в роботі. Замість колективної ділової роботи в апараті РВКа припустила неспрацьованість з зав. відділами РВКа, що призвело до розвалу апарату. Також в роботі припустила грубі порушення бюджетної дисципліни, тому пленум районного виконавчого комітету ухвалює з посади голови РВКа Коцюбинську зняти та вивести з членів пленуму районного виконавчого комітету."

Як бачимо, зміст цього рішення конкретно не об´рунтовує причин звільнення, є надуманим і необ'єктивним. "Бездіяльність", "неспрацьованість із зав. відділами РВКа" і відповідно "розвал апарату" не могли тривати майже три роки на такій відповідальній посаді. Це абсурд. Не пояснюється в рішенні в чому полягали "грубі порушення бюджетної дисципліни". Якби це було так, то той же Вінницький обком КП(б)У і відповідно Меджибізький райком КП(б)У не терпіли б протягом такого тривалого часу таку „бездіяльність". Все це було надумано і „зшито білими нитками", щоб хоча б якось „об´рунтувати" зняття Коцюбинської з посади голови райвиконкому на догоду Вінницькому обкому КП(б)У. Адже запис в рішенні про те, що „Пленум цілком приєднується до рішень Вінницького обкому КП(б)У щодо зняття з посади голови РВКа тов. Коцюбинську", переконливо про це свідчить.

Причина зовсім в іншому. Вирішальне значення тут мали політичні мотиви. В країні у той час набирає шалених обертів маховик репресій. Йшли цілеспрямовані „пошуки" „ворогів народу".

Черговим поштовхом у дальшому розгортанні масових репресій став лютнево-березневий пленум ЦК ВКП(б), на якому Сталіним була поставлена вимога посилити боротьбу з „класово ворожими елементами", залишки яких, мовляв, посилюють опір будівництву соціалізму. Темі „шкідництва" на пленумі було приділено максимальну увагу. Ця вимога була підтримана на різних партійних форумах на місцях і, зокрема, на XIII з'їзді КП(б)У. Тим більше, що на ньому вже йшлося про „шкідництво" не тільки окремих осіб чи груп, а й „окремих націй". Такою антирадянською нацією проголошувалося польське населення. Звідси — виселення поляків з України і міфічна „належність значної їх частини (і українців теж) до Польської організації військової з усіма її наслідками".

Згідно з вимогами лютнево-березневого пленуму ЦК ВКП(б) 30 липня 1937 р. видається оперативний наказ № 00447 Наркома внутрішніх справ СРСР М.Єжова „Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и других антисоветских элементов", що визначав склад і „технологію" роботи проклятих людьми „трійок", вимагав, щоб слідство проводилося прискорено у спрощеному порядку і визначав по кожній області кількість „ворогів народу", що підлягали репресії. А 11 серпня 1937 р. був виданий оперативний наказ № 00485, „санкціонований підписами Сталіна, Молотова, Кагановича", яким передбачалася „с 20 августа 1937 г. начать широкую операцию, направленную к полной ликвидации местной организации „ПОВ" (Польська організація військова — В.О.) и прежде всего

ее диверсионно-шпионских и повстанческих кадров в промышленности, на транспорте, совхозах и колхозах".

Саме на цій репресивній „хвилі" 6 грудня 1937 р. відбулося засідання Меджибізького райкому КП(б)У, на якому розглядалося питання „про Коцюбинську" і прийнято таке рішення: „Коцюбинська, яка у своїй роботі, будучи головою РВК, припустила розбазарювання грошей, одержаних від саду „Довжок", штампування шкідницьких планів по колгоспах, за прояв антидержавних тенденцій при визначенні врожайності, посилаючись на авторитет відкритого ворога, старшого агронома РЗВ, поширення практичного повернення хат репресованим куркулям (Пирогівці, Ставниця) і як партійно невитриману — з лав партії виключити".

Рішення райкому партії є необ'єктивним і сфальсифікованим щодо причин звільнення з роботи і виключення з партії. Адже що могло змінитися за два місяці від того часу, коли Коцюбинська М. П. була звільнена з посади голови райвиконкому? Нічого. А справа в тому, що за цей час йшло „накручування" інших надуманих і сфальсифікованих „фактів" на вибрану жертву — Коцюбинську „як партійно невитриману".

У цьому рішенні райкому і згадки немає про „бездіяльність", „розвал апарату", „грубі порушення бюджетної дисципліни", за які Коцюбинська М. П. була знята з посади голови райвиконкому. В рішенні вже констатується, що Коцюбинська, працюючи головою райвиконкому, припустила розбазарювання грошей, одержаних від саду „Довжок". Питається, чому саме вона? Хіба безпосередньо вона за це відповідала, якщо це насправді було? Або, скажімо, „штампування шкідницьких планів по колгоспах". Яких це планів? В чому виявлялося їх „шкідництво"?

Абсурдом виглядає „прояв антидержавних тенденцій при „визначенні врожайності" в районі. Виникають знову ж запитання: а якою була державницька позиція? Хіба щоб нереально її збільшувати для створення видимості „наявності" хліба для його поставки державі? І на підставі чого можна стверджувати, що визначена і названа врожайність була заниженою? Звичайно, що лише тому, що це певною мірою стосувалось „відкритого ворога" — старшого агронома районного земельного відділу. Насправді попереднє визначення точної врожайності в колгоспах району практично було неможливим. Селяни завжди кажуть святу правду: хліб треба рахувати не в полі**,** а в коморі. Тоді це буде точно. Не розкривається в рішенні райкому в чому полягало „поширення практичного повернення хат репресованим куркулям в селах (Пирогівці, Ставниця)". Звичайно, що така „констатація" виникла на основі раніше названих партійних рішень і енкавеесівських наказів.

А в чому виявлялась „партійна невитриманість" Коцюбинської М.П. теж не сказано жодного слова. Знову ж тому, що вона могла сказати будь-якому керівникові вищого рівня та іншим правду, заперечити їхній думці, висловити власну точку зору і її відстоювати. Ці її якості як керівника і людини чітко проглядаються в матеріалах протягом всього слідства.

Слід звернути увагу і на ту обставину, що при виключенні Коцюбинської М.П. з партії партійний квиток залишався в неї на руках. Напевно вона сподівалась, що вищими партійними органами буде переглянуто рішення райкому про виключення її з партії. Але при такій репресивній системі цього статися не могло.

Рішенню райкому про виключення Коцюбинської з партії автор приділив значну увагу, щоб показати, як фабрикувалися „звинувачення“ на партійному рівні, які потім лягли в основу „обвинувачень“ репресивних органів.

Словом, все йшло до того, щоб з часом остаточно з нею розправитися. Для Коцюбинської М. П. ця пауза в часі від виключення із партії до дня арешту тривала трохи більше п’яти місяців. І те, що вона в той час працювала завідувачем організаційного відділу Шепетівського міськвиконкому, ще раз свідчило про наявність у неї якостей здібного та ініціативного керівника, а не „бездіяльної“ людини. І в той же час на Коцюбинську М.П. енкавеесівцями вже фабрикувалися „докази“ щодо її „контрреволюційної шкідницької діяльності“ зі „свідчень“ осіб, що працювали разом з нею в Меджибізькому районі. Про це йтиметься пізніше.

Далі щодо Коцюбинської М. П. запрацювала на повну силу репресивна енкавеесівська „машина“. Вже 7 травня 1938 р. начальником Меджибізького районного відділу НКВС Журавльовим виноситься постанова такого змісту: „Розглянувши цього числа слідчу справу і знайшовши, що за свідченнями проходять як учасники контрреволюційної націоналістичної організації „ПОВ“ — Коцюбинська М.П., Мовчанюк М.І. та інші, а тому постановив матеріали зі слідчої справи № 152209 по звинуваченню Коцюбинської М.П., Мовчанюка М.І. виділити в окреме діловодство“. А 15 травня 1938 р. ним же видається постанова про вжиття до Марії Павлівни запобіжних заходів з утриманням під вартою в проскурівській тюрмі, оскільки вона, мовляв, звинувачується у злочинах, передбачених статтями 54-2, 54-11, що виражаються в тому, що вона є членом контрреволюційної націоналістичної організації, існуючої в Меджибізькому районі, і за завданням організації проводила контрреволюційну націоналістичну діяльність. На такій основі винесена ця постанова. Вона була направлена для санкції заступнику начальника управління НКВС по Кам’янець-Подільській області Крутову, який цю постанову затвердив. Санкціоновано це було проскурівським міським прокурором Клюєвим того ж 15 травня 1938 р., і за його постановою було визначено утримання Коцюбинської М.П. у проскурівській тюрмі. Вже з цього видно, як „штампувалися“ слідчі справи.

Через 4 дні, 19 травня 1938 р., той же Крутов приймає постанову, в якій вказується, що він розглянув матеріали про злочинну діяльність Коцюбинської М. П., яка полягає у тому, що вона є членом контрреволюційної націоналістичної організації (Польська організація військова — В. О.), проводила контрреволюційну підривну роботу і, вбачаючи в учинених нею діях ознаки злочинів, передбачених статтями 54-2 і 54-11 КК УРСР, постановив на підставі статей 93 п.2 і 108 КПК УРСР розпочати по цій справі попереднє слідство. Копія цієї постанови була направлена Проскурівському міському прокурору. Санкція така була дана. І цього ж числа був виданий ордер на обшук і арешт Коцюбинської М. П.

Зразу слід підкреслити, що наявні у справі Коцюбинської М. П. слідчі матеріали розкривають найбрудніші і найогидніші „методи“ ведення слідства, які практикували енкавеесівці: фізичний і моральний тиск, тортури над особами, що проходили по слідчих справах, беззаконня, фальсифікації, влаштовувалися повторні допити, „знаходили“ нових „свідків“, фабрикувалися нові „докази“, шукалися будь-які „зачіпки“,

щоб долучити їх до звинувачень. Все це робилося з винятковою жорстокістю, наспіх, на основі жахливого свавілля.

У протоколі обшуку, що був проведений 19 травня 1938 р. співробітником управління держбезпеки НКВС УРСР Точиським у присутності секретаря міської ради Гальперіна, були вилучені партійний і комсомольський квитки, які пізніше здані відповідно райкому партії та райкому комсомолу під розписку. Вилучено паспорт Коцюбинської М.П. Ніяких доказів про належність її до „ПОВ“ і проведення “контрреволюційної підривної роботи“ не було знайдено. І, незважаючи на це, заготовлений наперед штамп „звинувачень повторювався в кожному протоколі слідства, включаючи рішення „трійки“ про її розстріл.

Та які могли бути докази, коли „ПОВ“ на території України на той час не існувало. В масштабі держави відтворювався міф про її існування з метою розгортання широкомасштабних репресій.

У справі П № 12183 „Про звинувачення Думанського Леонтія Францовича“, що був розстріляний як польський шпигун, є довідка Центрального Державного особливого архіву СРСР щодо Польської організації військової такого змісту:

Копия
Секретно

Справка

Центральный Государственный архив СССР в отношении „Польской организации войсковой“ сообщил следующее: В Центральном Государственном архиве сведений о существовании ПОВ (Польской организации войсковой) на территории СССР после 1922 года не имеется. В архиве имеются сведения о существовании этой организации на территории России с 1914 по 1920 годы. В 1922 году эта организация в Польше была официально распущена.

Настоящая справка составлена на основании ответа ЦГОЛ СССР на запрос УКГБ на ЮЖД № 49/4 — 781 от 11 февраля 1956 года, который хранится в деле № 64 за 1958 год в УКГБ на ЮЖД,

Лисенко

Верно: Следователь УКГБ при СМ УССР по Хмельницкой области
мл. лейтенант *Семенов*

Без цих доказів при обшуку у розпорядженні слідчого були лише результати раніше проведених допитів Петровського І. І., Кожухівського О. І., Бжевського Б. К. та інших, копії протоколів яких додані до справи Коцюбинської М. П. і розглядалися слідчим як єдині „докази“ її вини в проведенні „шкідницької контрреволюційної діяльності“, належності до „ПОВ“.

Звичайно, що про наявність у слідчого таких протоколів допитів вказаних осіб і тим більше їх змісту Коцюбинська М. П. не знала, оскільки ці прізвища при її допиті слідчим не називалися аж до 8 серпня 1938 р. Викладався перелік і зміст “звинувачень“ з розрахунку на те, що така „обізнаність“ слідчого у “скоєних нею злочинах“ зумовить їх “визнання“ Коцюбинською М.П. Однак і в таких обставинах вона виявила

незламність справедливої позиції на допиті щодо захисту своєї честі, гідності і життєвої правди, рішуче відкидаючи всі сфальсифіковані проти неї „звинувачення".

Ось протокол допиту Коцюбинської М. П., що був проведений 21 травня 1938 р. начальником районного відділу НКВС Журавльовим.

Запитання: Слідством встановлена Ваша причетність до контрреволюційної націоналістичної організації „ПОВ". Вимагаю по суті дати правдиві зізнання.

Відповідь: Належність до контрреволюційної націоналістичної організації заперечую. Учасником організації я ніколи не була.

Запитання: Слідство володіє точними даними про належність Вас до контрреволюційної націоналістичної організації, за завданням якої протягом ряду років проводили контрреволюційну шкідницьку діяльність. Вимагаю слідству розказати правду.

Відповідь: Учасником контрреволюційної націоналістичної організації не була і шкідницької діяльності не проводила.

Запитання: Хто з Ваших родичів проживає за кордоном?

Відповідь: Проживають в Польщі з родичів матері брат і сестра. Листування з ними ніякого не веду. Там проживають родичі батька. Батько і мати — уродженці Польщі.

Надалі те, що батьки є уродженцями Польщі і Коцюбинська М.П. має там родичів, знайшло своє відображення у звинувачувальному висновку і в протоколі особливої трійки УНКВС по Кам'янець-Подільській області на рівні звинувачення. Після цього допиту Коцюбинської М.П. 26 травня 1938 р. слідчим був проведений додатковий допит Гуляка П.І., який розповідав про створення Гордіюком „боївок" в селах Гнатівці і Западинці. Про стосунок до цього Коцюбинської М.П. і її членства в „ПОВ" ним не говорилося.

Оскільки Коцюбинська М.П. своєї вини не визнавала, а довести це було неможливо, чинився дедалі більший тиск і йшло „накручування" нових „доказів".

У протоколі допиту Коцюбинської М.П., проведеного 4 червня 1938 р., таке коло „звинувачень" розширюється.

Запитання: Чи визнаєте себе винною в пред'явленому Вам обвинуваченні за ст. 54-4, 54-7 і 54-11 КК УРСР в тому, що Ви є активним учасником контрреволюційної шпигунсько-шкідницької організації, за завданням якої проводили контрреволюційну шкідницьку діяльність в колгоспах Меджибізького району, а також в будівництві шосейної дороги і мостів?

Відповідь: Винною в пред'явленому мені обвинуваченні себе не визнаю.

Зазначимо, що в протоколі допиту з'являються нові „звинувачення": „шкідницька діяльність в колгоспах району" (хоча не вказується, яка саме — В. О.), а також „будівництво шосейної дороги і мостів". Власне те, чого не ставили у вину Коцюбинській М. П. навіть при знятті її з посади голови райвиконкому і виключенні з партії.

Того ж 4 червня 1938 р. начальником Меджибізького районного відділу НКВС УРСР видається постанова про те, що Коцюбинська М. П. є активною учасницею контрреволюційної шпигунської шкідницької організації, проводила контрреволюційну шкідницьку діяльність, тобто звинувачується у злочинах, передбачених статтями 54-4, 54-7 і 54-11 КК УРСР. Постанову було затверджено начальником оперативно-слідчої

групи Самогородським і копію направлено прокурору. На постанові є підпис Коцюбинської М.П. про те, що постанову їй оголошено.

Оскільки справа щодо доведення вини Коцюбинської М. П. у злочинах просувалася повільно, слідчий районного відділу НКВС у зв'язку з тим (за його твердженням), „що в процесі слідства не повністю розкрита контрреволюційна шкідницька діяльність Коцюбинської М.П. і що необхідно провести ряд допитів і документації по справі", звернувся 10 липня 1938 р. з клопотанням до ЦВК УРСР (після затвердження начальником оперативно-слідчої групи НКВС) про продовження строку ведення слідства і утримання заарештованої під вартою з 20 липня 1938 р. до 20 серпня 1938 р.

На цю дату вже були протоколи допитів обвинувачуваних Петровського І. І., Кожухівського О. І. та Бжевського Б. К., їх зміст стосувався Коцюбинської М. П. І тому буде логічним і необхідним зупинитися на окремих моментах цих раніше проведених допитів з тим, щоб переконатися в їх примітивності, надуманості, абсурдності, бо зліплені вони наспіх і ніякої доказовості щодо „шкідницької" та „контрреволюційної" вини в цьому Коцюбинської М. П. немає.

Допит звинувачень Петровського Івана Івановича проводився 26 квітня 1938 року. До арешту — голова колгоспу с. Западинці. На допиті він визнав себе винним у тому, що належить до польської військової організації з серпня 1936 року, в яку був втягнутий жителем села Гнатівці Меджибізького району Бжевським Броніславом Костянтиновичем.

На запитання, чи виконував певні завдання організації, відповідав, що частково виконував завдання організації щодо послаблення економіки колгоспу. З цією метою "довів до загибелі наявні корми", „зірвав збирання ярового хліба", „пізно приступив до збирання вівса", „у 1938 р. намагався зірвати весняну сівбу". Тут жодного слова не говориться про те, що такі завдання давала йому безпосередньо Коцюбинська М.П., яку він називав як члена цієї організації.

У копії протоколу також відзначається, що він (Петровський І. І.) отримував завдання залучати в організацію інших людей, але виконати це було неможливо, оскільки „він не користувався в них авторитетом і боявся викриття".

В протоколі допиту йдеться про те, що Кожухівський навесні 1936 року отримав завдання від Коцюбинської „послабити натиск на куркульські господарства, не обкладати їх податком, а всіляко сприяти їм", а також „утриматися від нарізки присадибних ділянок", щоб викликати невдоволення людей. І якщо навіть уявити, що таке говорив Кожухівський, то це абсолютно не означає, що Коцюбинська М. П. дійсно давала такі вказівки через нього.

Неправдоподібним є „твердження" Петровського, що у 1936 р. він отримав від Коцюбинської завдання завезти з гнатовецького свинорадгоспу 10 свиней, заражених чумою, з тим, щоб поширилась хвороба на все поголів'я. Але, мовляв, "завдання" виконати було неможливо (невідомо чому — В.О.), і до того ж він „боявся викриття".

Обвинувачуваний Кожухівський Олексій Іванович, що давав свідчення проти Коцюбинської М.П., в с. Западинці з жовтня 1934 р. працював головою сільської ради, був виключений з партії за зв'язки з „ворогом народу". До арешту був інструктором Меджибізької райспоживспілки. За національністю українець. В копії

протоколу допиту, що був проведений 9 травня 1938 р., Кожухівський на запитання слідчого "визнавав себе винним" в тому, що в листопаді 1936 р. Петровським був втягнутий в ту ж контрреволюційну організацію, в якій перебували Коцюбинська М. П. і Бжевський Б. К.

Далі слідчий намагався „довести", які завдання він отримував від Коцюбинської М. П. Відповідав, що безпосередньо від Коцюбинської отримував завдання повернути хати розкуркуленим під виглядом незаконно відібраних і зірвати нарізку присадибних ділянок колгоспникам. В протоколі допиту відзначається, що він нарізав ділянки в трьох місцях і викликав масове невдоволення колгоспників. Коцюбинська для розгляду скарг на місці направляла Мовчанюка М. І. і районного землевпорядника Ізотова, „які з приїздом в с. Западинці схвалили мої (Кожухівського — В.О.) дії, на що сказали: „Ви повинні точно виконувати вказівки Коцюбинської".

Хіба із сказаного випливає, що Коцюбинська"М. П. давала вказівку повернути розкуркуленим хати і нарізати ділянки в трьох місцях, що викликало масове невдоволення селян? Зовсім ні!

Бжевський Броніслав Костянтинович, директор Гнатовецької районної колгоспної школи, при допиті 13 травня 1938 р. говорив, що після вербовки його Гордіюком в "ПОВ" за його завданням підписав шкідницький план весняної сівби по колгоспах Меджибізького району, складений особисто Гордіюком. Згідно з цим планом посів просапних культур доводився відсталим колгоспам. План був виконаний, але внаслідок несвоєчасної обробки посівів через брак робочих рук, а також від пізнього збирання частина посівів загинула.

Якщо уявити, що це дійсно так, то ці питання вирішувалися відповідно до обласного плану посівів сільськогосподарських культур. А несвоєчасний обробіток і збирання просапних культур — це наслідки рівня господарювання в колгоспах того часу, а не надуманого „шкідництва".

Дивуєшся наївності цих свідчень обвинувачених навіть після відповідної їх „обробки", які потрібні були слідчому для того, щоб якось довести причетність Коцюбинської М. П. до цих "злочинів".

Не дала бажаних результатів слідству і очна ставка Коцюбинської М.П. і Мовчанюка М.І., що була проведена 4 серпня 1938 року (після його додаткового допиту 29 липня 1938 року), на якій Коцюбинська ще раз довела, що її честь і гідність не може бути заплямована будь-якими фальсифікаціями.

Під час зустрічі віч-на-віч вони підтвердили, що взаємовідносини між ними в період спільної роботи були нормальними. На запитання слідчого про контрреволюційну діяльність Коцюбинської, Мовчанюк відповідав, що вона є учасником „ПОВ", куди залучена Гордіюком. А далі в протоколі очної ставки за свідченням Мовчанюка відзначається, що в період роботи головою райвиконкому „з метою контрреволюційної діяльності засипала два мости на дорогах Меджибіж — Ставниця і Меджибіж — Шрубків", що Коцюбинська проводила шкідництво на будівництві дороги між Меджибожем і Деражнею. На ній проведене неправильне планування і укладка щебеню, і будівництво зірване в 1937 р. Говорилось ним і про

те, що Коцюбинська в Меджибожі „довела до непридатності, а пізніше розібрала біля 100 націоналізованих будинків", що за її завданням в окремі колгоспи були завезені з гнатовецького радгоспу чумні свині з метою знищення всього поголів'я, що давала завдання в 1936 р. голові колгоспу с. Западинці Петровському перейменувати колгосп, присвоївши йому ім'я ворога народу Триліського. Спільно з Гордіюком занижувала дані з урожайності в окремих колгоспах.

Сказане Мовчанюком М. І. було майже повтором тих свідчень, що він давав на допиті 29 липня І 938 р. На запитання до Коцюбинської М. П., чи підтверджує вона свідчення Мовчанюка, жінка категорично відповіла: „Свідчення Мовчанюка М.І. не підтверджую, контрреволюційної діяльності не проводила".

Далі допит Коцюбинської М. П. йшов з посиланням на додаткові „свідчення" з тим, щоб добитися їх „визнання". Однак цього не сталося, оскільки вона відстоювала справедливість і свою непричетність до цих надуманих і сфальсифікованих "обвинувачень".

Про це свідчить протокол допиту Коцюбинської М.П., проведеного 8 серпня 1938 р.

Запитання: Ви викриті зізнаннями арештованих Петровського І. І., Бжевського Б. К., Кожухівського О. І. і Мовчанюка М. І. як активна учасниця контрреволюційної націоналістичної організації, в яку втягнуті політагентом Гордіюком.

Відповідь: Свою належність до контрреволюційної націоналістичної організації заперечую, ніколи в контрреволюційній організації не була.

Запитання: Слідство володіє даними, що Ви за завданням контрреволюційної організації з метою викликати невдоволення колгоспників в колгоспах Меджибізького району порушили сталінський статут з нарізки присадибних ділянок. В результаті такого порушення тільки колгоспникам села Западинці вирубали близько 20 га садка. Чи підтверджуєте Ви це?

Відповідь: Не підтверджую. Шкідницькою діяльністю в нарізці (городів) присадибних ділянок не займалася.

Запитання: Слідством встановлено, що Ви проводили в селах Меджибізького району повернення хат куркулям-ліквідованим. За Вашим розпорядженням в с. Западинці були повернені хати куркулям-розкуркуленим — Поповичу Роману, Нечаю Єлистрату, Федорову та іншим. Підтверджуєте Ви це?

Відповідь: Не підтверджую. Такої практики я не проводила.

Запитання: Ви як учасник контрреволюційної діяльності з метою знищення поголів'я свиней в районі в колгоспах давали завдання завозити з гнатовецького радгоспу для колгоспів свиней, хворих чумою. Чи визнаєте себе в цьому винною?

Відповідь: Не визнаю, таких завдань я не давала.

Запитання: Слідство володіє даними, що ви у 1937 р. проявили антидержавні тенденції, давали занижені дані з урожайності в колгоспах. Чи підтверджуєте Ви це?

Відповідь: Не підтверджую.

Всі пред'явлені „обвинувачення" Коцюбинська М. П. рішуче відкидала. Очна ставка з Мовчанюком М. І. не виправдала сподівань слідчого, який був безсилий домогтися визнання нею „шкідницької злочинної контрреволюційної діяльності і

належності до „ПОВ“. Незважаючи на зухвалі дії слідчого, брехню, фальсифікації, Коцюбинська М.П. була нездоланною своєю людською гідністю і мужністю поведінки на допитах і на цій очній ставці.

Залучалися нові свідки для доведення „шкідницької“, „антидержавної“, „злочинної“ діяльності Коцюбинської М. П. На цей раз таким свідком став Фазик Петро Кирилович — старший агроном Меджибізького райземвідділу. Зміст його “свідчень“ відображений в протоколі допиту, що був проведений 26 серпня 1938 р.

Слідчий запитував його про те, що в 1937 р. при визначенні врожайності хліба по Меджибізькому району Коцюбинська давала занижені дані про урожайність, а він як член комісії не погоджувався з цим?

На запитання слідчого П. К. Фазик відповідав, що М. П. Коцюбинська разом з колишнім старшим агрономом земвідділу Гордіюком по колгоспах визначили занижену урожайність на 2-3 центнери з кожного гектара. Після перегляду цю врожайність було збільшено у п’яти колгоспах.

Про таке „свідчення“ вже йшлося. Хотілося б лише наголосити на тому, що, якби навіть уявити “неправдивою“ раніше визначену врожайність, то на підставі чого збільшена урожайність зернових по п’яти колгоспах вже стала „правдою“. Одноосібно цих питань Коцюбинська не вирішувала і, звичайно, не могла за здоровим глуздом визнавати, що це є „шкідництво“.

Після цього допиту слідчим була влаштована очна ставка М. П. Коцюбинської і І. І. Петровського, що працювали спільно в Меджибізькому районі протягом 1935-1937 років, розраховуючи домогтися визнання нею “шкідницької контрреволюційної діяльності“. Ставка віч-на-віч відбулася 27 серпня 1938 року і стала ще одним свідченням незламності духу і рішучості М. П. Коцюбинської у відстоюванні справедливості, відкидаючи фальсифікації.

В протоколі цієї очної ставки зазначалося, що взаємовідносини між ними були нормальними, хоча, як зауважила Коцюбинська М. П., „були суперечки“. Слідчий звернувся до Петровського І. І., щоб він розказав про „контрреволюційну шкідницьку діяльність“ Коцюбинської М. П. Він відповів, що Коцюбинська М. П. є учасником контрреволюційної націоналістичної організації „ПОВ“, в яку втягнута Гордіюком в 1936 р., і що йому це відомо зі слів Гордіюка. У відповіді йшлося, що за завданням Коцюбинської Кожухівський проводив неправильну нарізку присадибних ділянок в с. Западинці, що стало причиною масового невдоволення колгоспників, оскільки вони раніше їм не належали, зокрема садки, що призвело до їх знищення на площі 20 гектарів.

Розповідав Петровський і про те, що за розпорядженням Коцюбинської М. П. в с. Западинці були повернуті куркулям хати — Поповичу Роману, Нечаю, Федорову та іншим. І що, мовляв, він отримав завдання завезти з гнатовецького радгоспу для западинецького колгоспу свиней, хворих чумою, щоб заразити нею все поголів’я, але він цього не зробив. Говорив про те, що отримав завдання від Коцюбинської М.П. перейменувати западинецький колгосп і присвоїти йому ім’я ворога народу.

Щодо перейменування колгоспу на честь Триліського О. Л. (колишнього голови Вінницького облвиконкому) слід підкреслити, що його 4 липня 1934 р. на пленумі ЦК(б)У було виключено з партії і виведено зі складу членів ЦК як „викритого ворога

народу“. Коцюбинська М. П. на посаді голови Меджибізького райвиконкому працювала, як зазначалося вище, з січня 1935 р. Хіба можна стверджувати, що вона була висунута ним на посаду голови райвиконкому і підтримувала з ним зв’язок? Це фальсифікація.

В цілому на цій очній ставці між Петровським І. І. і Коцюбинською М. П. теж майже дослівно повторювався раніше підготовлений слідством „штамп обвинувачень“, що відображений у попередньому протоколі його допиту. Звичайно, що Коцюбинська на запитання слідчого, чи підтверджує вона свідчення Петровського, однозначно відповіла: „Свідчення Петровського І. І. не підтверджую.“

Підсумкова очна ставка не досягла мети: домогтися „визнання“ Коцюбинською М. П. „своєї вини“. Однак це не бралося до уваги слідством і енкавеесівська “машина“ трощила своїми репресивними колесами все, що стояло на її шляху, аби якнайбільше знищити “ворогів народу“.

Вже на другий день після очної ставки, 28 серпня 1938 р., слідчим Журавльовим складається протокол про те, що він “оголосив обвинувачуваній Коцюбинській М. П., що слідство по справі закінчено, і запитав її, чи не бажає вона що-небудь доповнити до матеріалів слідства, на що обвинувачувана Коцюбинська М. П. заявила, що доповнити нічого не може“. Після цього їй було оголошено, що слідча справа направляється в особливу нараду НКВС СРСР на розгляд.

Обвинувальний висновок щодо звинувачення Коцюбинської Марії Павлівни за статтями 54-4, 54-7, 54-11 КК УРСР було складено вище названим слідчим 1 вересня 1938 року, затверджено начальником третього відділу УДБ Вадисом. У висновку констатувалося, що у 1938 році викрита і ліквідована „Польська організація військова“ (ПОВ) в селах Гнатівці, Западинці, Карпівці Меджибізького району, закладені агентами польської розвідки Гордіюком і Куриневичем (засуджені), які прибули з Польщі.

У належності до „ПОВ“ була заарештована і притягнута до відповідальності як обвинувачена Коцюбинська М. П.

Відзначалося, що слідчими діями встановлено:

Коцюбинська є учасником контрреволюційної націоналістичної організації „ПОВ“, в яку втягнута політагентом Гордіюком (засуджений), який прибув у 1927 році з Польщі в СРСР під виглядом політеміграната. Була членом райштабу „ПОВ“. Коцюбинська М.П. як член „ПОВ“ проводила контрреволюційну шкідницьку діяльність у будівництві нових доріг. Зірвано будівництво міжрайдороги між селами Требухівці і Деражня. Будівництво дороги затягнулося до 1938 р. Крім того, за розпорядженням Коцюбинської засипано один міст на шосейній дорозі, що має стратегічне значення, це загрожує знесенням другого запасного моста і зруйнуванням шосейної дороги під час повені.

Під час роботи Коцюбинської головою Меджибізького райвиконкому за її завданням доведено до непридатності, а пізніше розібрано близько 100 будинків, націоналізованих в різний час, що призвело до відсутності житлової площі в райцентрі, що унеможливлювало розміщення райдержустанов.

Коцюбинська давала завдання головам колгоспів проводити посів техкультури „кмін“ на непридатних землях, що стало причиною зниження урожайності цієї культури в колгоспах.

У 1936 р. Коцюбинська дала завдання Петровському і Кожухівському послабити натиск на куркульські господарства і повернути куркулям хати під виглядом незаконно відібраних. Внаслідок цього в с. Западинці було повернуто хати п'ятьом куркулям.

У 1937 р. як голова комісії з визначення урожайності в районі, Коцюбинська дала занижені дані про урожайність хліба в колгоспах.

У 1936-1937 рр. за завданням Коцюбинської учасник контрреволюційної організації Кожухівський зловмисно затягнув нарізку присадибних ділянок колгоспникам в с. Западинці. При нарізці порушувався статут сільськогосподарської артілі, внаслідок чого було знищено близько 20 гектарів садка.

З метою зниження поголів'я свиней Коцюбинська дала завдання учаснику контрреволюційної організації Петровському та іншим завезти з гнатовецького свинорадгоспу свиней, хворих чумою. Крім того, сама ж Коцюбинська пропонувала головам колгоспів завозити в колгоспи свиней, заражених чумою.

Допитувана як обвинувачена Коцюбинська М. П. винною себе в пред'явленому звинуваченні не визнала. Проте Коцюбинська М. П. викривається (як зазначається у висновку) зізнаннями учасників контрреволюційної організації і очними ставками з ними.

Крім загальних даних про Коцюбинську М. П., в обвинувачувальному висновку зазначається, що вона у 1937 р. виключена з партії і знята з посади голови Меджибізького райвиконкому за розвал роботи, підтримувала тісний зв'язок з ворогом народу Триліським, колишнім головою Вінницького облвиконкому, яким була висунута на роботу головою райвиконкому в Меджибізькому районі, має родичів в Польщі, засуджена за ст. 97 КК УРСР. (Насправді була засуджена у 1938 р. на півтора року умовно. Верховним Судом виправдана. — В. О.). На підставі викладеного обвинувачується в тому, що вона є учасником „ПОВ", була в райштабі „ПОВ", проводила контрреволюційну шкідницьку роботу в колгоспах Меджибізького району, зірвала будівництво шосейної дороги міжрайонного значення, давала занижені дані з урожайності в колгоспах, тобто у злочинах, передбачених статтями 54-4, 54-7, 54-11 КК УРСР.

Слідчу справу з обвинувачення Коцюбинської М.П. направити на розгляд особливої наради при НКВС СРСР.

У висновку зазначалося:

1. Обвинувачена М. П. Коцюбинська з 20 травня утримується в тюрмі м. Проскурів.

2. Речових доказів по справі немає.

Зі змісту обвинувального висновку випливає його характерна особливість: викладені „звинувачення" Коцюбинської М. П. — це збір надуманих, однотипно сфальсифікованих, „вибитих свідчень" підсудних і наспіх "оброблених" до уподобань і потреб енкавеесівців, щоб довести її вину.

Адже зі „свідчень" взято навіть те, до чого підсудні, що їх давали, не мали ніякого стосунку. Ці "свідчення" були взяті в основу вищезгаданого обвинувального висновку, бо ніяких фактичних доказів вини Коцюбинської М. П. у перелічених "злочинах" у слідства не було. Все це робилося заведеною і спрямованою на людське глумлення репресивною „машиною", якій фактично докази були не потрібні, а лише нові жертви в ролі „ворогів народу" та людська кров. Про це свідчать і наступні документи.

Через тиждень, 9 вересня 1938 р., начальник 1-го відділення 3-го відділу УДВ УНКВС Плоскін щодо матеріалів слідства на обвинувачену Коцюбинську М. П. за статтями 54-6, 54-11 КК УРСР у висновку констатує, що Коцюбинська М.П. заарештована за звинуваченням у належності до антирадянської націоналістичної організації "ПОВ" і проведенні націоналістичної роботи.

У висновку відзначається, що обвинувачена Коцюбинська Марія не зізналась, але достатньою мірою викривається зізнаннями свідків.

На цій підставі ним робиться висновок, що матеріал попереднього слідства достатній для направлення справи на особливу нараду при НКВС СРСР, що і було зроблено після згоди начальника 3-го відділу УДБ УНКВС Вадиса і затвердження начальником УНКВС по Кам'янець-Подільській області Жабрєвим.

У справі Коцюбинської М. П. є витяг з протоколу № 2 засідання особливої трійки УНКВС по Кам'янець — Подільській області від 20 вересня 1938 р. такого змісту:

"Слухали: Слідчу справу Кам'янець-Подільського обласного управління НКВС по обвинуваченню Коцюбинської М.П., 1908 року народження, уродженки с. Полонисте Вінницького району, батьки уродженці Польщі, жителька м. Шепетівки, має родичів в Польщі, судима.

Звинувачується в тому, що є членом "ПОВ", займалась шкідництвом у сільському господарстві.

Постановили: Коцюбинську М.П. — розстріляти, майно, особисто їй належне, конфіскувати".

Вірно: Секретаріат трійки УНКВС Чеснєйший.

У справі Коцюбинської М.П. є також довідка, яка засвідчує виконання цього жахливого вироку.

Цілком таємно

Довідка

Рішенням трійки УНКВС по Кам'янець-Подільській області від 20 вересня 1938 року по протоколу №2 обвинувачена Коцюбинська Марія Павлівна засуджена до розстрілу.

Вирок приведений у виконання.

Нач. VIII відділення УНКВС *Фролов*

Те, що відбулося з Коцюбинською М. П. — це страхіття репресивного тогочасного режиму, нелюдськість і свавілля оскаженілих енкавеесівських душогубів, які, не задумуючись, виносили смертні вироки безвинним людям, роблячи з них ,,ворогів народу".

Але правда ніколи не може бути переможеною. В кінцевому результаті вона перемагає силою самої сутності праведного людського життя, незламністю людських характерів, здатних захищати її в будь-якій життєвій ситуації, навіть перед загрозою смерті. Саме такою була Коцюбинська М.П. — стійкою і нескореною.

Справедливість перемогла. Коцюбинській М.П. повернуто добре ім'я. Її було реабілітовано.

У висновку Хмельницької обласної прокуратури від 13 липня 1980 року щодо реабілітації Коцюбинської М. П. зазначається: „З матеріалів справи і додаткової перевірки вбачається, що Коцюбинська М. П. до кримінальної відповідальності притягнута необ´рунтовано. В її діях відсутній склад злочину.

Коцюбинська М. П. підпадає під дію ст.1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16.01.1989 року „Про додаткові заходи по відновленню справедливості відносно жертв репресій, що мали місце в період 30-40 і початку 50-х років".

Були реабілітовані й ті, які, не витримавши тортур, камерних провокацій, зізнавалися у власних „злочинах" і давали „свідчення" стосовно сфальсифікованої належності Коцюбинської М. П. до „ПОВ", її „контрреволюційної шкідницької діяльності" і теж були засуджені до розстрілу або тюремного ув'язнення.

По окремій справі проходили Петровський І.І., Бжевський Б. К. і Гуляк П. І., які за рішенням особливої трійки УНКВС по Кам'янець-Подільській області від 24 вересня 1938 року за тим же звинуваченням, що і Коцюбинська М. П. — „є членом „ПОВ" і шкідником", — були того ж дня розстріляні. Постановою № 44-V-109 президії Хмельницького обласного суду від 1 грудня 1956 р. на протест прокурора Хмельницької області від 2 вересня 1956 р., протокол №8, реабілітовані через недоказовість складу злочину засуджених.

Мовчанюк М. І., що звинувачувався в тому, що був агентом польської розвідки, за рішенням цієї ж трійки був розстріляний 20 вересня 1938 р. Реабілітований військовим трибуналом Прикарпатського військового округу 18 березня 1958 р. за відсутності складу злочину,

Кожухівський О. І., який за рішенням „трійки" від 10 травня 1938 р. за контрреволюційну діяльність був ув'язнений у виправно-трудовий табір на 10 років, реабілітований за висновком Хмельницької обласної прокуратури 20 листопада 1989 р., оскільки в його діях відсутній склад злочину.

Словом, зліплена з брехні, фальсифікацій та іншого бруду енкавеесівська слідча „будівля", що була підставою обвинувачення Коцюбинської М.П. у „здійснених" нею „злочинах" розсипалась вщент, як і вся деспотична репресивна система того часу.

У цьому кривавому кошмарі Коцюбинська М.П. не йшла проти власної совісті, мужньо вистояла, захищаючи правду, честь і людську гідність. А це ж була жінка!

А що це коштувало її сім'ї, однорічному сину, який ще не відчув як слід материнських рук і серця, її душі і ласки. Його цього позбавили. Сім'я і вся родина несли важкий тягар за „ворога народу", зазнавали всіляких поневірянь. Подібну трагедію пережили тисячі людей. Питається: за що і в ім'я чого?

Людські трагедії тих часів не можуть бути забутими. Осуджуючи роки знищення власного народу нищівними жорнами репресій, зграю катів, усвідомлюймо уроки минулого з тим, щоб зберегти нинішнє і прийдешні покоління від повторення подібного страхіття.

Примітки:

[1] ГДА СБ України м. Хмельницький. — Ф. 6193, оп. 12, спр № П. — 19670 –Арк. 2-5, 10-12, 13— 19,22-25,29-30,35-37,43-50,52-57,59,63.

[2] Там само. — Спр. № П. 4380. — Арк. 210, 212-214, 253-259.
[3] Там само. — Спр. № П. 5640 — Арк. 32-33.
[4] Там само. — Спр. № П. 21760 — Арк. 36, 31.
[5] Там само. — Спр. № П. 12183 –Арк. 49, 59.
[6] Великий терор на Хмельниччині. — Хмельницький, Літературна спілка „Поділля“, 1997. — С. 10, 47, 58, 243 — 249.

Є. Назаренко

ПОДВИЖНИК МИСТЕЦТВА

Коссак Михайло Андрійович народився 18 квітня 1874 р. в селі Горішня Вигнанка, що входить нині до Чортківського району Тернопільської області. Диригент, композитор, педагог, співак. Заарештований 26 грудня 1937 р. і розстріляний 2 січня 1933 р. в місті Кам'янці-Подільському. Реабілітований у 1989 р.

Михайло був найстаршим серед шести дітей диригента самодіяльного хору Андрія Коссака. Всі вони змалку опановували музичну грамоту, всі співали в батьківському хорі. З дитинства Михайло чудово грав на скрипці. Успішно закінчивши так звану 6-класну „виділову школу“, вступив до василіанської гімназії в Бучачі.

Вже в гімназійні роки вивчив теорію музики. Багато зусиль віддав організації селянських хорів. В них вивчалися пісні на чотири голоси, що тоді на Галичині було новиною. Юний керівник хору й сам мав гарний голос, нерідко радував слухачів сольним співом. Все це й визначило вибір Михайлом професії.

У 1892 році, після закінчення гімназії, Коссак вступає до Львівської консерваторії на курси диригентські, гармонії, інструментовки[1]. Навчатися йому довелося на власний кошт. Отож, Михайло одночасно з навчанням працював хористом в оперетковій трупі Ю.Мошинського. Дуже швидко антрепренер помітив, що Коссак не тільки чудовий ліричний тенор, а й має гарний організаторський хист. Він довірив юнакові ще й обов'язки хормейстера і педагога-вокаліста трупи.

Хоч усі ці обов'язки були досить-таки обтяжливими, але сприяли становленню Михайла Коссака як професіонала. Завершивши в 1896 році навчання в консерваторії, він прийшов на роботу в народний театр товариства „Руська бесіда“ (з 1915 року „Українська бесіда“) у Львові вже досвідченим диригентом, вокалістом, педагогом і хормейстером. Саме в цей час Михайло почав створювати власні музичні композиції.

В репертуарі львівського театру тоді все частіше стали з'являтися музичні мелодрами і комедії українських композиторів. Це вимагало збільшення хору театру, і Коссак поповнив трупу здібними вокалістами. Серед них була його молодша сестра, згодом уславлена співачка Катерина Рубчакова.

Для підготовки музичного репертуару в 1899 році при театрі створили музично-драматичну студію. Педагогом-вокалістом в ній став працювати Михайло Коссак. Його школу пройшли всі артисти-вокалісти театру тих років.

Разом зі своїм однодумцем молодим режисером Йосипом Стадником Коссак сміливо брався за постановку складних музичних творів. Він оркестрував, аранжував вистави, вдумливо інтерпретував твори С.Воробкевича, М.Вербицького, М.Матюка, М.Порошина, С.Людкевича, Ф.Колеси, інших українських композиторів. До багатьох вистав сам написав музику. Зокрема, тепло було сприйняте його музичне оформлення вистав „Німий степ", „Ранковий спів", „Осінь", „Слова повстання"[2].

Праця Коссака у театрі впродовж кількох років дала бажані наслідки. Саме завдяки вдумливій роботі режисера Стадника і диригента Коссака вперше на українській сцені були здійснені постановки опер „Продана наречена" В.Сметани, „Галька" С.Монюшка, „Євгеній Онєгін" П.Чайковського, „Фауст" Ш.Гуно, „Кармен" Ж.Бізе, „Мадам Батерфляй" Дж.Пуччіні, „Травіата" Д.Верді та Інші. В репертуарі трупи зайняли гідне місце опери Миколи Лисенка „Різдвяна ніч", „Наталка Полтавка", „Чорноморці".

Після передчасної смерті в 1909 р. композитора Дениса Січинського М.Коссак завершив оркестрування його опери „Роксолана". Саме завдяки йому вона й з'явилася на сцені[3].

Трупа театру безперервно гастролювала. Здається, не було жодного містечка в Галичині і Буковині, де б не виступали артисти українського театру зі Львова. В 1902 році Коссак разом з трупою відвідав Кам'янець-Подільський. Успіх театру перевершив усі сподівання. Особливо сподобалась кам'янчанам чарівна артистка Катерина Рубчакова.

Оперні вистави львівського українського театру глядачі Західної України могли порівнювати з виставами польських та австрійських оперних труп. І львів'яни з честю витримували конкуренцію. Деякі рецензенти німецьких, польських і єврейських газет називали вистави українського театру найкращими зі всіх бачених. Театральні критики і музикознавці багатьох країн визнавали, що оркестр Народного театру своєю виконавською майстерністю не поступався оркестрам кращих оперних театрів Європи. Заслуга в цьому саме керівника музичної частини театру і диригента Михайла Коссака.

Він був одним із організаторів запису на платівки українських народних пісень, творів Гулака-Артемовського і Лисенка. Ці записи було зроблено у Львові в 1909 році у виконанні артисток К.Рубчакової, Л.Лопатинської, самого Михайла Коссака, хору театру і військового оркестру під диригуванням К.Ролля. Це був другий (після запису в 1902 році українських пісень С.Крушельницькою на фонограф) випуск платівок з голосами українських артистів.

У 1910 році видатний український композитор Кирило Стеценко констатував, що „М.Коссак диригує досить гарно, оркестр веде дуже талановито: нюансує розумно і артистично. Під його диригуванням йдуть такі речі, що не кожному диригенту це під силу"[4].

В напруженій праці непомітно збігали роки. Все нові вистави йшли на сцені театру. В 1913 році на ній дебютувала Михайлова дочка, 17-літня Ванда, якій судилося стати відомою артисткою. І в цьому теж виявився педагогічний хист батька.

Театральний сезон 1914 року почався вдало. Та 1 серпня ніби зненацька вибухнула перша світова війна. Сорокарічного Михайла Коссака призвали в австро-угорську армію, де він у званні фендрика (унтер-офіцера) став військовим диригентом. Та скоро частина, в якій відбував службу, опинилася серед оточених російськими військами у Перемишлі. Після тривалої облоги навесні 1915 року угруповання австро-угорських військ капітулювало. І за кілька тижнів Михайло Коссак опинився в таборі для військовополонених в далекому Ташкенті.

У таборі він продовжував займатись улюбленою справою, організував оркестр військовополонених. В лютому 1917 року після повалення царизму полонені були фактично розконвойовані. Коссак дістав можливість вільно спілкуватися з українцями, які жили у Ташкенті. Він був бажаним гостем в тамтешній українській громаді, і само собою вийшло, що став організатором і керівником українського хору. Цей співочий колектив часто виступав з концертами, мав неабиякий успіх. Та як тільки було укладено Брестський мир і військовополоненим дозволили повернутися додому, Коссак вирушив в Україну. Але до Львова не добрався, зупинився в Києві. Корифей української сцени Микола Садовський, який знав Коссака ще з 1905 року по роботі у львівському народному театрі, запропонував йому в керованому ним театрі посаду диригента, і Михайло Андрійович погодився на це. Музичне оформлення вистав театру Садовського в 1918 році, за свідченням оглядачів газет, було вдалим. Коли у 1919 році театр Садовського виїхав до Кам'янця-Подільського, Коссак залишився в Києві. Він почав працювати в театрі музичної драми. Того ж року став членом спілки „Робмис" (робітники мистецтва).

По закінченню громадянської війни Коссак до Галичини не повернувся. Натомість у 1921 році переїхав до Кам'янця-Подільського. Деякий час у місті над Смотричем був диригентом у місцевому театрі і одночасно вчителем співів і музики в залізничній школі. В цей час Михайло Андрійович пише музику до вистав новоствореного театру імені Івана Франка (тоді ще вінницького), керівник якого Гнат Юра був одружений на його племінниці.

В лютому 1925 року Михайло Коссак був призначений викладачем другої групи (так тоді називали асистентів), завідувачем лабораторії музично-вокального мистецтва Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Звичайно, для уславленого диригента це була надзвичайно скромна посада. Та Коссак на це не зважав, а, як завжди, працював з ентузіазмом. Невдовзі досяг значних успіхів: і на заняттях, і в керівництві інститутським хором, репертуар якого складався з кращих творів українського хорового мистецтва.

Про різноплановість роботи Коссака з хоровими і музичними гуртками в інституті свідчить концерт до шевченківських свят у березні 1927 року. Програма концерту збереглася. Зокрема, були виконані твори Лисенка „Оживуть степи, озера", „Садок вишневий", жалібний марш Шевченкові. Жіночий хор заспівав „Подивлюся, аж світає", „Якби мені черевички", а змішаний — „Сотня літ Шевченкові", „Заповіт". У сольному виконанні прозвучав твір Топольницького „Ой три шляхи". А завершив концерт хор, який виконав кантату „Честь тобі, Кобзарю славний"[5].

В ці роки Михайло Андрійович не припиняє музичної творчості. Він пише музику різних жанрів. В 1927 році інститутський хор вперше виконав його кантату, присвячену 8-й річниці Кам'янець-Подільського ІНО[6].

Коссак бере активну участь у роботі місцевого краєзнавчого товариства, яке об'єднувало багатьох подільських митців та науковців. Одним з напрямків роботи краєзнавців було вивчення фольклору, і в репертуарі інститутського хору, вокальних і музичних гуртків постійно були записані ними народні пісні та мелодії.

Плідна педагогічна діяльність, успіхи хору зумовили надання Коссаку доцентської ставки (так сформульовано в наказі ректора). Та матеріальні і побутові умови сім'ї Коссака залишалися тяжкими. Михайло Андрійович досить довго мешкав в однокімнатній квартирі разом з дружиною, сином і сестрою дружини, а згодом переселився у квартиру в інститутському флігелі, яку довелося невдовзі залишити, бо взимку її неможливо було опалювати. Одержати пристойну квартиру композитор так і не зміг. До того ж через якихось півроку Коссака демонстративно перевели з доцентської на асистентську ставку. Його намагання відновити справедливість призвели до звільнення в 1932 році з роботи в інституті. Як записано в наказі: „за браком дисципліни"[7].

Справжня причина звільнення була зовсім інша. Ще у 1929 році в інституті проводилися арешти викладачів. Змушений був залишити посаду ректора і переїхати до Москви професор Володимир Олександрович Геринович. У грудні 1932 року там його заарештували, звинувативши у належності до „контрреволюційної військової організації". Через три тижні, 31 грудня 1932 року, під тиском слідчих ОДПУ зломлений Геринович „засвідчив", що у складі контрреволюційної організації, яка нібито існує в Кам'янці-Подільському, серед викладачів вузів і технікумів міста рахується і Коссак Михайло. Це ж заявив після багатоденних допитів і викладач інституту Марцинюк. Та в 1933 році все обійшлося викликом Коссака до слідчого, де від нього хотіли добитися зізнання в тому, що В.О.Геринович вимагав „якнайбільше виучувати з хором українських пісень, які були заборонені"[8].

1 грудня 1934 року Коссака знову зарахували керівником відновлюваних хорового і симфонічного гуртків інституту. Але працювати довго не довелося. У 1935 році інститут закрили, а студентів перевели до інших вузів. Коссак змушений був влаштуватися піаністом-акомпаніатором у міському кінотеатрі. Заробляв дуже мало. Його дружині поталанило влаштуватися санітаркою в лікарні. Це дещо поліпшило матеріальне становище сім'ї, і син Ярослав зміг продовжити навчання в школі.

Масові репресії 1937 року зачепили багатьох мешканців Кам'янця-Подільського. В місцевий відділ НКВС одна за другою надходили з Москви і Києва інструкції, в яких вимагалося виявляти і суворо карати „ворогів народу". І оперуповноважений УДБ молодший лейтенант Климовський вже знімає копію із „зізнань" засудженого професора Гериновича про Коссака. Той же Климовський 27 жовтня 1937 року добивається в ув'язненого учителя С.В.Григорука зізнання в тому, що Коссак у розмовах з ним висловлював „невдоволення існуючим ладом". Було названо поіменно всіх знайомих Коссака з числа раніше засуджених викладачів інституту. Ясно, що їх не міг знати вчитель. Писав він, мабуть, під диктовку слідчого.

Хоча інших доказів, навіть „свідчень" ще не було добуто, 14 грудня 1937 року управління НКВС по Кам'янець-Подільській області порушило клопотання про арешт Коссака. 18 грудня його затвердив прокурор, а 19 грудня вже було видано ордер на арешт. Він мав бути дійсний протягом двох днів. Та Коссака за цим ордером

заарештували аж 26 грудня. Справа в тому, що не вистачало зізнань ще двох свідків. Лише 25 грудня заарештований учитель Неврянський майже дослівно повторив „свідчення“ Григорука.

Перший допит Коссаку влаштували в день арешту. На ньому Михайло Андрійович заявив, що в роботі „української військової організації“ участі не брав, про її діяльність нічого не знає. Заперечуючи слідчому, Коссак заявив, що ніяких завдань йому Геринович не давав і до антирадянської організації не залучав. Всі звинувачення врешті-решт зводились до репертуару керованих ним хорів і гуртків, до того, що Коссак нібито за дорученням Гериновича вивчав зі студентами „українські націоналістичні пісні замість революційних“. Діяльність Михайла Андрійовича в театрі Садовського слідчими кваліфікувалася як націоналістична. Наступного дня, 27 грудня, з'явилися такі необхідні слідчим зізнання третього свідка. Їх було одержано від бухгалтера А.В.Петровського. В них майже дослівно повторювалося сказане двома попередніми свідками[9].

На підставі цих свідчень слідчі змогли зліпити „звинувальний“ висновок у справі Коссака. В ньому твердилось: „Вина Коссака доведена зізнаннями трьох свідків і Гериновича“. Факт знайомства з раніше заарештованими людьми кваліфікувався як підтвердження вини композитора. Насправді жодного конкретного доказу антирадянської діяльності слідство не добуло, як не змогло знайти хоч би один речовий доказ. Але це не завадило енкавеесівцям спрямувати справу на судовий розгляд. 30 грудня „трійка“ управління НКВС по Кам'янець-Подільській області на основі отаких безсоромних сфальсифікованих свідчень винесла рішення про розстріл Михайла Андрійовича Коссака[10].

2 січня 1938 року вирок було виконано. Поховали М.А.Коссака на колишньому хуторі Загальського у братській могилі. Дружині і синові сказали, що він засуджений до 10 років позбавлення волі без права листування. Правду про долю композитора репресивні органи продовжували приховувати навіть після засудження культу Сталіна, початку масової реабілітації репресованих. На запитання сина М.А.Коссака про долю батька, працівники КДБ у 1957 році написали, начебто він помер на Уралі в 1943 році.

Хвиля реабілітації часів хрущовської „відлиги“ другої половини 50-х– першої половини 60-х років не зачепила Коссака. І тільки 10 липня 1989 року прокурор Хмельницької області прийшов до висновку, що показання свідків у справі М.А.Коссака записані загальними, неконкретними фразами, що не давало підстав для притягнення Михайла Коссака до кримінальної відповідальності, що засуджений він без вини. Тому Коссак Михайло Андрійович підлягає під дію указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 року „Про додаткові заходи по відновленню справедливості у відношенні жертв репресій, які мали місце в період 30-40-х і на початку 50-х років“[11].

Примітки:

[1] ДАХм.О. — Ф. 302/42с, оп. 2, спр. 201. — Арк. 24.

[2] Там само. — Арк. 47.

[3] Медведик К. Катерина Рубчакова. — 1989. — С.7-9.

[4] Історія української музики. Т.2. — С.338.
[5] Медведик К. Вк. праця. — С.9.
[6] Стеценко К. Спогади, листи, матеріали. — К., 1981. — С.297.
[7] ДАХмО. Ф. 302/42с,оп. 2, спр. 201. — Арк. 27.
[8] Там само. — Арк. 28.
[9] Там само. — Арк. 29.
[10] ГДА СБ України м. Хмельницький. Ф. 6193, оп. 12, спр. № П-19126. Арк. 1-25.
[11] ГДА СБ України м. Хмельницький. Ф. 6193, оп. 12, спр. № П-19126. Арк.. 26.

С. Албул, В. Дмитрик

ПОВЕРНЕННЯ В КОГОРТУ СЛАВЕТНИХ ПОДОЛЯН

Кривава віхола тридцятих років змусила „змовкнути“ назавжди багатьох українських поетів, прозаїків, драматургів, художників, музикантів, акторів. Вони стали жертвами сталінської репресивної машини, бо їхня за своїм характером гуманістична творчість і громадська діяльність не вкладалася у прокрустове ложе комуністичної доктрини „слухняного“ мистецтва. В довідниках з літератури та мистецтва зазначається: з 223 письменників Радянської України 17 розстріляно, 8 — покінчили життя самогубством, 16 —зникли безвісти, заарештовано і заслано — 175, і тільки семеро померло своєю смертю.

Жахливо... 175 заарештовано і заслано... Страшна їхня доля тепер уже відома... Хто сьогодні порахує, скільки вирвано в українського народу потенційних речників, які урвали свою пісню під завислим над головою караючим „пролетарським“ мечем.

Але ще й сьогодні зденаціоналізовані спритники від літератури і мистецтва та обиватели, що нахапали премій та орденів за брежнєвську алілуйщину, розпатякують про те, що український народ, мовляв, не спромігся народити геніїв, котрі збагатили б своєю творчістю духовну скарбницю людства.

Варто нагадати їм: упродовж кількох століть українська література та мистецтво, як ніякі інші, захлиналися у власній крові. Окрім царського, її нівечив і знекровлював сталінський терор. За життя тільки одного покоління на неї обрушився білогвардійський, червоний, шляхтицько-польський, німецько-фашистський, брежнєвський терор. Дивно, як ще наш народ взагалі вижив і не втратив дару творіння. І він творив. Творив високе мистецтво. Ось його представники.

ЛЕОНІД ЛУПАН, ПОЕТ

Серед поетів молодого покоління, яке входило в кінці тридцятих років у літературу і пізніше мало стати окрасою культури України, було й ім'я Леоніда Лупана. Незатребуваний у ті роки талант його потрібен нам зараз. Час показав, що в його особі Україна втратила талановитого лірика.

Народився Леонід Сильвестрович Лупан 25 жовтня 1915 року в селі Нестерівці Дунаєвецького району. Після закінчення Кам'янець-Подільського пелагічного технікуму його як відмінника навчання рекомендували до вступу на філологічний факультет Київського державного університету. Юнак з Поділля одразу ж привернув увагу своєю щирістю, безпосередністю. Це він ще 1933 року написав вірш „Стеж, товаришу", який так імпонував тодішній владі (газета „На зміну" (Харків)):

„Ніч вгорнула все, мов рідна мати!
Розілляла чорну каламуть...
В ніч таку — кому, кому тримати
В даль ланів незнану досі путь?
Хто впізнає: ворог чи товариш
Бродить полем з ніччю віч-на-віч.
Хто спитає: наяву чи мариш
Ти в таку у темно-синю ніч?
Вздовж дороги сірої од пилу,
— То не мури, —то шумлять жита!
І стоять жита, немов фортеці
Гей нема житам колгоспним меж!
Але хто це, хто це там крадеться,
Хто обрізує колосся?
— Стеж! Стеж, товаришу!"

Талант молодого поета помітили П.Тичина, П.Панч. Зустрічі з М.Рильським, А.Малишком, І.Панфьоровим не лише надихали його на творчу працю, але й формували світосприйняття. Друзі по літературних зібраннях вважали, що за кількістю творів, їх тематикою, а головне, за рівнем майстерності Лупан здатний на повноцінну поетичну книгу. Але він не поспішав друкувати свою першу збірку, продовжував старанно працювати над кожним віршем, над кожним рядком, над словом кожним.

Не поспішав, а шкода... Книга так і не побачила світ. Його перша книга залишилася вдома, на Поділлі, його щоденники, вирізки публікацій з газет та журналів, чернетки віршів. Так сталося, бо вступив у свої права кривавий 1937-ий. Обшуки, доноси, обмови... Під час допиту одна з випускниць університету свідчила на Леоніда як на активного учасника літературного процесу, „члена контрреволюційної націоналістичної організації". Уже невдовзі військовий прокурор Київського військового округу Бурцев дав санкцію на арешт Лупана.

На квартирі поета, що на вулиці Тарасівській, було проведено обшук, під час якого вилучено документи, щоденник, фотоальбом, журнали, книги, особисті речі. В руки енкавеесівців потрапив рукопис готової до друку поетичної книги Лупана. Рядки енкавеесівського протоколу віщали: „Изъято один сверток научных работ „Стихотворения“. А вишита сорочка значилась, як особливий „речдоказ“.

Леонід Лупан звинувачувався у тому, що „проводив антирадянську націоналістичну пропаганду, направлену на дискредитацію національної політики партії „Радянської влади“. Уже через місяць після арешту слідство було завершено. 27 грудня 1937 року особлива нарада НКВС винесла вирок: „Лупана Леоніда Сильвестровича за контрреволюційну діяльність ув'язнити у виправтрудтабір строком на п'ять років, рахуючи строк з 20.10.1937р.“.

Кілька місяців проводить у Лук'янівській тюрмі, чекаючи визначення своєї подальшої долі. А доля застукотіла колесами товарняків, довжелезних ешелонів на Північ. Спочатку ленінградська в'язниця. Потім — Карелія.

А тим часом розпочалося переслідування сім'ї Леоніда. Батька (вітчима) забрали прямо з уроку. НКВС спровадив його до кам'янець-подільської в'язниці, де зносив усі тюремні допити, знущання. Відповідно до встановлених правил „сім'я ворога народу“ протягом 48 годин змушена була покинути постійне місце проживання, перебратися за сто кілометрів від кордону.

Березень 1938 року Лупан зустрів у карельському таборі „Стеклянный“. Почалося „нове“ життя. Пайки хліба, баланда — це було рушійною силою у виконанні норм виробітку на тяжких роботах лісоповалу. В одному з листів пише: „Огрубіли руки одвикають від пера, набуті роками знання вивітрюються“. А спілкування із зовнішнім світом було зведено всього до двох листів на місяць. На звороті конверта треба було вказувати: „Лупан Леонід Сильвестрович. Особлива нарада, к-рд., 5 років“. Таке зазначення — обов'язкове. Інакше лист до адресата не потрапляв.

Червень 1938 року. Нове місце — табір Підпоріжжя того ж Пудозького району, що в Карелії. Поета й тут не покидають надії на звільнення, бо вважав себе невинним. У своїх листах до Москви надсилає заяви на ім'я Єжова, на ім'я Всесоюзного Прокурора Вишинського. А в листах на Україну просить рідних клопотати на місці. Марно. Все марно. З часом він все більше усвідомлює несправедливість суспільного устрою. І в одному з листів викладає свій погляд на те, що відбувалося в країні: „Суспільство, яке ламає людину, повинно вдосконалюватися“. Нікому не відомо і, мабуть, вже ніхто не дізнається, скільки віршів він написав за цей час. Але те, що дійшло до нас, говорить, що цей період творчості позначено вищим рівнем майстерності поета. Непосильна каторжна робота, туга за Батьківщиною тому причина?

„Ой не плач, моя люба, не плач,
Що пройшла наша юність розбита,
Щоліта, як ті коні, проносяться вскач
– Тільки дзвонять копита...“

1941 рік опалив війною всю країну. В липні Лупана, як і тисячі інших, проковтнули ліси Архангельської області. Тепер вже каргопольський табір став місцем

гіркої долі поета. „В теплі дні багна парують і розносять в повітрі гнилі пахощі смердючих боліт. Величезна кількість комах і мошкари хмарами літають в повітрі, і при роботі залізають в очі, ніс, рот, кусають за відкриті частини тіла, не даючи спокою і можливості робити. Після роботи стомлене тіло зудить від укусів і вкривається пухирями, які роз'ятрюються в рани і, засихаючи, вкривають струпою шию, обличчя та руки", — так описує клімат того краю один з ув'язнених у тих таборах.

Відчай і жодної вісточки з України. Доведений до цілковитого фізичного та нервового виснаження, Лупан тяжко захворів. Почастішали серцеві напади, а ще страшніше — відкрився туберкульоз. Ще десь мерехтіла надія на звільнення. Але тільки мерехтіла... Її остаточно згасило рішення суду. 31 липня 1942 року замість звільнення Лупану додали новий строк — 5 років таборів. Змучений поет не витримав. 16 січня 1944 року його не стало. Складений табірною службою акт повідомляє, що — цього дня о 20-й годині в стаціонарі помер інвалід 1 групи Л. С. Лупан, 29 років від роду..." Більшовицький режим знищив ще одного талановитого українця, не давши можливості розквітнути його творчому обдаруванню. Але й те, що залишилося після Поета, є свідченням про добу, в якій він жив і творив.

ВАЦЛАВ ГЕРМАНОВИЧ, АКТОР

Розповідь про долю ще однієї талановитої людини — нашого земляка Вацлава Германовича — можна було почути ще наприкінці шістдесятих від актора Харківського академічного театру української драми ім. Тараса Шевченка Л.В.Сахна. Тільки тепер, більше ніж через чверть століття, вдалося дізнатися про цю людину, її творчість більше.

Весь уклад сім'ї Германовичів — нащадків збіднілого роду шляхтичів зі Старої Синяви, наскільки це можливо на периферії, був наповнений мистецтвом. Вже в шкільні роки сформувалися мистецькі уподобання підлітка. У Вінницькій гімназії, де Вацлав навчався, він стає душею драматичного гуртка. Закінчивши гімназію, вирішив не зраджувати своїй мрії і став працювати у Вінницькому театрі російської драми; спочатку статистом, а потім і штатним актором трупи. Театр постійно гастролював по Україні, бував на Поділлі. Різноплановий актор В. Германович виступає в п'єсах „Єгор Буличов" М.Горького, „Ревізор" М.Гоголя, „Горе з розуму" О.Грибоєдова та інших.

З переїздом на постійне місце проживання до Києва прилучився до сцени Державного польського театру. Він з успіхом втілив на сцені образи Тристана ("Собака на сіні" Лопе де Вега), Камеша ("Віндзорські пересмішниці" У.Шекспіра), Ізорова ("Щаслива жінка"Крігера), Вирчука ("Переможці смерті" В.Миколюка) та багато інших. Як здібний режисер проявив себе постановкою п'єси І.Зархі „Вулиця радості" (1936 р.).

Але доля нещадна до талановитих людей. Ще вчора улюбленець публіки, а сьогодні — „ворог народу“. Влітку 1937 року значна частина трупи Державного польського театру була заарештована, а восени співробітники НКВС „добирали“ вже останніх „шпигунів“ Польщі. Серед них був і Вацлав Мар’янович. Заарештували його 22 листопада 1937 року. Як розказують, пізно ввечері, після спектаклю. Звинувачення — причетність до міфічної „Польської військової організації“. Згадали йому „його дворянське походження і навіть належність підлітком до гурту скаутів“.

Справу Германовича, 1903 року народження, згідно з наказом НКВС СРСР за № 00485 надіслано до НКВС Союзу.

15 грудня 1937 року постановою особливої наради НКВС СРСР Германовичу Вацлаву Мар’яновичу було винесено вирок — найвища міра покарання.

Останній акт кривавої п’єси скінчився для актора 21 грудня 1937 року в катівні спецкорпусу київської тюрми.

Примітки:

[1] Прокопчук Л.В., Ткач Т. Й. З порога смерті // Дунаївці і їх роль і місце в історії Поділля: Тези доповідей республіканської наукової конференції: — Дунаївці, 1993.

[2] Літератори Хмельниччини / упорядник М.Федунець. — Хмельницький: Доля, 1997.

[3] Леонід Лупан / упорядники В. С. Прокопчук, Т. К. Прокопчук. — Хмельницький, 1995.

Друкується за:

Великий терор на Хмельниччині. — Хмельницький: Еврика, 2004. — С.85— 89.

Л. В. Баженов

МИКИТА ПАВЛОВИЧ ГОДОВАНЕЦЬ

Годованець Микита Павлович — відомий український поет, байкар, перекладач. Народився 14 (26) вересня 1893 р. в с. Вікнина Подільської губернії (тепер Кіровоградської області) у селянській сім’ї. У 1906-1909 рр. навчався у вчительській школі. Вчителював у Гайсинському повіті. Його перші ліричні вірші побачили світ у 1913 р. в київському журналі „Маяк“. Успішно навчається в Києві. З весни 1919 р. починається „кам’янецький“ період життя Микити Павловича. Тут він пише свої знамениті байки.

У 1934 р. стає членом Спілки письменників України. „Київський період“ творчості для поета закінчився трагічно. 29 січня 1937 р. його заарештовують, а 13 червня 1937 р. „ворог народу“ М. Годованець засуджений на 5 років позбавлення волі у ВТТ. Ув’язнення відбував на Колимі. У 1954 р. Микита Годованець назавжди повертається до Кам’янця-Подільського, вчителює, пише байки, робить переклади творів зарубіжної класики. У вересні 1957 р. відновлена справедливість — поет був реабілітований.

До слави Кам'янця-Подільського як одного з давніх історичних міст України, перлини на камені, в XX столітті додалася ще й слава як столиці української байки. Останній обставині місто завдячує подолянину, відомому поетові, байкарю, перекладачу українською мовою численних творів світової літературної спадщини, члену Національної спілки письменників України Микиті Павловичу Годованцю. Саме в юнацькі роки в місті над Смотричем він утвердився у виборі тернистого творчого шляху, а після перебування у 1937-1945 роках невідомо за що в концтаборах ГУЛАГу, він назавжди повернувся до Кам'янця і, очищений від страждань лиховісних літ та зігрітий теплотою сердець кам'янчан, сповна прислужився українському народу на літературній ниві[1].

Народився поет-байкар 14 (26) вересня 1893 року в с. Вікнина Гайсинського повіту Подільської губернії, нині на межі з Вінниччиною Гайворонського району Кіровоградської області, в селянській сім'ї. Батько Павло Антонович та мати Проксида Трифонівна були неписьменними, важко трудилися на землі, щоб не залежати від місцевих багатіїв, і зробили все можливе, щоб дати освіту синові. Вони віддали Микиту до місцевої церковнопарафіяльної школи, яку він закінчив у 1906 році. Вчитель цієї школи Йосип Чайка помітив обдарованість, жадобу до знань хлопчика і всіляко йому сприяв. Він же переконав батьків Микити, підготував і навіть сам відвіз його в село Степашки на Гайсинщині, де молодий Годованець вступив до вчительської школи, в якій навчався у 1906-1909 рр. Тут він уперше прочитав „Кобзаря" Тараса Шевченка, твори Анатолія Свидницького, познайомився з байками Леоніда Глібова, які справили на нього незабутнє враження, допомогли відчути і сприйняти красу і чарівність рідного українського слова. Закінчивши педагогічний заклад у 16 років, Годованець став учителювати в селах Гайсинського повіту Орлівці (з 1909 р.), Бубнівці (з 1912 р.), Маньчжурії (з 1913 р.). За глибокі знання, демократичні підходи у вихованні учнів, за відданість українській мові при викладанні предметів Микита Павлович як педагог здобув прихильність і шану в місцевих селян. У 1913 році молодий учитель здійснив пробу пера, надрукувавши в київському журналі „Маяк" свої перші ліричні вірші[2].

У житті народу, кожної людини бувають періоди, коли інтенсивність подій, діянь і вчинків спресовуються в часі, тобто те, що можна зробити зазвичай упродовж тижня, виконується за один день, упродовж місяця — за тиждень, упродовж року — за місяць. Таким каталізатором стали Перша світова та громадянська війни, революційні події в Україні, які змішали історичні епохи, зламали долю мільйонів людей, визначили новий етап життєдіяльності Микити Годованця. Вже у серпні 1914 року його відірвали від буденної вчительської праці, мобілізували в діючу російську армію на фронти Першої світової війни, де він зазнав повною мірою солдатчини, окопного життя, порохової кіптяви запеклих боїв. Зрештою у 1916 році його військова частина дислокувалася у Талліні (тоді Ревель) для захисту міста від можливого нападу німців. Тут боєць Годованець поринув в активну громадсько-політичну та мітингову діяльність, взяв участь у створенні солдатських комітетів свого полку. Йому у той час імпонували гасла більшовиків та інших лівих партій, які закликали до припинення світової бойні, пропагували мир, демократичні свободи, землю селянам. Після подій лютневої революції 1917 року в Росії та встановлення двовладдя в країні військова частина делегувала Годованця до Таллінської ради робітничих і солдатських депутатів, де він

активно втілював у практику життя міста її рішення. Водночас він співробітничав з редакціями місцевих газет „Известия Ревельские“, „Известия рабочих и солдатских депутатов“ та „Свободное слово“, в яких друкував політичні статті, вірші російською і українською мовою, що відтворювали революційний пафос 1917 року[3].

Після жовтневого більшовицького перевороту 1917 року Микита Годованець залишає військову службу і повертається на Батьківщину, в рідну Вікнину, де стає на бік селян у боротьбі за землю, роз'яснює політичне становище в Україні, схиляє їх до підтримки лівих партій. Проте простір для його діяльності в селі був замалим. Тому з початку 1918 року Микита Павлович уже перебуває в центрі політичних подій у Києві. Тут він навчається на підготовчих курсах для вступу в університет св. Володимира. У пошуках роботи влаштувався до Міністерства продовольчих справ, яке з метою підвищення професіоналізму направило його на курси споживчої кооперації „Дніпроспілка“. Тут він не тільки успішно навчався, брав участь у різних мітингах, демонстраціях киян, але й активно займався літературною творчістю, яка була помічена громадськістю. Годованцю запропонували перейти на роботу до редакції журналу споживчої кооперації „Дніпросоюз“. Микита Павлович з головою поринув у журналістську діяльність. Він постійно був у відрядженнях в регіонах України. Особливо часто бував у рідних йому місцях Вінниччини, де він збирав матеріали про життя місцевих кооперацій, про їх економічне становище. Яскравими публікаціями, статтями, інформаціями на сторінках свого часопису він сприяв поширенню і зміцненню в Україні кооперативних спілок, захисту прав споживачів, допомагав їм орієнтуватися у складній політичній ситуації[4].

З метою налагодження і пожвавлення в Подільській губернії діяльності кооперативних організацій наприкінці 1918 року Микиту Годованця було направлено на постійну роботу інструктором-кореспондентом до м. Кам'янця-Подільського. Виїхавши потягом з Києва на початку листопада 1918 року, він встиг добратися лише до м. Вінниці. Далі залізниця до Проскурова і Кам'янця була заблокована повстанцями, які повалили на Поділлі владу гетьмана Павла Скоропадського. Вирішив перечекати у Вінниці кілька днів. Однак його товариш по міністерству продовольчих справ Семен Дворкін, на якого натрапив Годованець у місті, схилив його поступити на роботу канцеляристом і комендантом щойно утвореного у Вінниці цукрового департаменту Директорії УНР. Як тільки більш-менш стабілізувалася політична обстановка, весною 1919 року Микита Павлович прибув до Кам'янця-Подільського. У місті Годованець квартирував у будинку на теперішній вулиці Шевченка, 83, що на Новому плані, де його прихистила і підтримала в голодний час багатодітна сім'я Метельницьких, що мала восьмеро дітей. Саме тут він обрав свою суджену Серафиму Миколаївну, з якою 1925 року одружився, котра стала вірною дружиною і соратницею на все подальше життя, розділила з ним всі трагічні перекрути долі. Про період перебування в Кам'янці Микита Павлович згодом згадував у своїй „Автобіографії“: „...райспілка, не маючи товарів для торгівлі, фактично збанкрутіла. Установи співробітникам зарплати не платили, журнал (“Дніпросоюз“) гонорару не виплачував. Я опинився без усяких засобів і довелося звертатися до старого ремесла — до вчителювання. 1919-1920 навчальний рік я вчителював в школі с. Голоскова, що поблизу Кам'янця“[5].

Так званий „кам'янецький період" Микити Годованця став помітною віхою в його житті. Тут він був вільним слухачем місцевого державного українського університету, викладав у школах русько-фільварецькій міста (тепер ЗОШ №4) та с. Голоскова. Жителі цього села запам'ятали подвижництво неординарного вчителя, який як для того складного і невеселого часу привніс у школу сатиру і гумор, оптимізм, повагу до української мови, пошанування учнів та їх батьків. Саме в цій школі він написав байки „Голуб і Лелека" та „Соловейко і Свиня", які в алегоричній формі розглядали ставлення обивателя до революційних подій. Восени 1920 р. він опублікував третю байку „Павло і Максим" з місцевого життя, яка дуже сподобалась Остапу Вишні, що тоді друкував фейлетони в кам'янецьких газетах під псевдонімом П. Грунський. Саме ці твори остаточно утвердили Годованця на стезі байкарства[6].

У листопаді 1920 року Микиту Годованця вже як літератора і журналіста запросили на роботу організатором і секретарем, фактично редактором часопису „Сільська біднота". Йому вдалося випустити п'ять номерів журналу, що відображував селянське життя на Кам'янеччині, де також були опубліковані його вищезазначені байки. Одночасно за замовленням політвідділу 41-ої радянської стрілецької дивізії переклав українською мовою збірку творів Дем'яна Бєдного „Байки і вірші", яка побачила світ 1920 року у видавництві „Червона Галичина"[7].

Під новий 1921 рік Годованець відвідав рідне село Вікнину. На цей час батько вже помер від тифу, залишилась без догляду стара і немічна мати. Микита Павлович вирішив залишитись біля матері і започаткував „вінницький період" життя і творчості (1921-1927 рр.). Пізніше він зазначив у „Автобіографії": „Зостався біля матері, думав — на рік, вийшло на чотири роки. У селі став вчителювати. Зайнявся громадською роботою: організував педагогічну школу, утворив с.г. — кредитне товариство, конярське і тракторне товариства, черепичну майстерню. Працював у кооперативі"[8]. Одночасно не полишав літературні заняття. У вінницькій пресі стали систематично з'являтися його фейлетони, байки, статті на кооперативні теми, що було помічено в колі літераторів. У 1924 році Микиті Годованцю запропонували роботу в редакції вінницької газети „Червоний край". Вже наступного року його прийнято в українську Спілку селянських письменників „Плуг" і обрано керівником її філії у Вінниці. Важливим творчим здобутком Годованця став вихід у світ в 1927 році збірки байок „Незаможний Клим" та організація видання випусків альманаху „Струмінь".

У 1928-1929 роках М. Годованець з сім'єю переїжджає до м. Житомира, де працює відповідальним секретарем відомої газети „Радянська Волинь". Тут він видає збірки байок і гуморесок „До добробуту і культури" (1928 р.) і особливо популярну „Парася на парастасі" (1929 р.), в яких висміюється міщанство, ледарство, пияцтво, хабарництво та інші людські вади. Ці видання принесли літературне визнання Годованця в Україні. Тому наприкінці 1929 року він переїхав до тодішньої столиці України Харкова, де зібрався цвіт літературного бомонду. Тут він працює технічним редактором журналу „Червоний хрест", а з 1932 року співробітничає в журналах „Соціалістична громада" і „Робсількор", друкується в багатьох часописах. У так званий „харківський період" життя Микита Годованець публікує збірки байок „Будяки" (1930 р.), „Трактор і Рало" (1931 р.), „Байки" (1932 р.) та інші. В 1934 році Микиту Павловича прийнято у члени Спілки письменників України[10].

У 1934 році столицею України став Київ. Багато установ та організацій, в тому числі редакція „Червоного хреста“, перебралися до нової столиці. Переїхав з родиною і М. Годованець. У Києві отримав невелику кімнату в колишньому гуртожитку по вулиці Арсенальній, 41 і протягом року працював у редакції „Червоного хреста“. Проте з 1935 року повністю перейшов на самостійну творчу роботу. Крім написання численних віршів-байок, здійснив переклад українською мовою відомих казок Олексія Толстого „Золотий ключик“, Олександра Пушкіна „Про рибака і рибку“, твір Олексія Толстого „Гіперболоїд інженера Гаріна“ та ін. Та „київський період“ творчості закінчився для Микити Павловича, як і для багатьох його соратників по перу, трагічно.

29 січня 1937 року, пізно увечері, до кімнати Годованця „завітала“ з „чорним вороном“ оперативна група НКВС, яка вчинила обшук і заарештувала Микиту Павловича. Як з'ясувалося, репресивні органи давно стежили за поетом-байкарем, з підозрою ставились до його сатири, що, на їх думку, „чорнила соціалістичну дійсність“, і скористалися з брехливих доносів сусідів по гуртожитку. Допити із застосуванням знущань і тортур тривали до червня 1937 року. Рішенням особливої наради при НКВС СРСР від 13 червня 1937 року М.П. Годованець „за розповсюдження забороненої літератури, поширення органу УНДО „Діло“ (про що обвинувачений не мав й гадки) засуджений на 5 років позбавлення волі у виправних таборах“[11]. Настали лихі дні і страждання для сім'ї, коли від неї відвернулися навіть колишні друзі, і особливо від „ворога народу“ Микити Павловича.

Спочатку Годованця направили до пересильної в'язниці у м. Харкові. Микита Павлович згадував: „Камера дуже переповнена. Головний у камері карний злочинець. Він „хазяїн“. Антисанітарія. Образи і знущання. Відсутність медичної допомоги“. Годованець, як і деякі інші арештанти, захворів на дизентерію, туберкульоз. І невдовзі хворого і ослабленого Микиту Павловича відправили по етапу на Колиму, де провів у виправному „трудовому“ північно-східному таборі ГУЛАГу з 1937-го по 1942 рік, зазнаючи нелюдських фізичних навантажень на лісоповалі, в каменоломнях, у примітивних майстернях, терплячи приниження, голод і холод, цингу. Табірна система працювала на знищення людської гідності, штовхала в'язнів до самогубства, за найменшу провину прирікала на смерть. У кінці перебування в таборі комендатура організовувала різні провокації, щоб продовжити термін перебування Годованця в її руках. Та Микита Павлович зумів відстояти свою людську гідність, не схибити у поведінці. 10 липня 1942 року його випустили з воріт табору на волю[13]. Він мріяв піти на фронт для боротьби з німецько-фашистськими загарбниками, прислужитися Батьківщині. Проте аж до кінця Великої Вітчизняної війни його не випустили як „соціально небезпечного“ за межі містечка Спорне на Колимі. Годованець продовжував тут працювати як вільнонайманий робітник в авторемонтній майстерні, не маючи уявлення, де його сім'я, чи живі його рідні[14].

У листопаді 1945 року М.П. Годованцю було дозволено виїхати на „Велику землю“, але заборонено селитися у центральних і великих містах. Куди поїхати? Де родина? Микола Павлович здогадувався, що його сім'я мешкає в Кам'янці-Подільському. Він у листах робив запити. Проте місцева міліція відповідала: „Такие не проживают“. Тоді за порадою свого товариша по Колимі Варлама Хаджалії

поправити здоров'я Годованець у грудні 1945 року прибув на поселення у Новий Афон на Чорному морі, влаштувався тут діловодом управління курорту „Ахали-Афони". Абхазці — гостинні люди, допомагали Микиті Павловичу облаштуватися, призвичаїтися до цивільного життя. Проте чиновники з підозрою ставились до колишнього табірника, а коли в жовтні 1949 року виник інцидент між Годованцем і ад'ютантом Й. Сталіна, що відпочивав у санаторії (Микита Павлович відмовився від запропонованої йому специфічної роботи), то одразу ж був звільнений з посади „за власним бажанням"[15]. Так закінчився „абхазький період" життя М.П. Годованця.

Знову довелося обирати місце проживання. Його радо прийняла до себе в дім племінниця Марія Хижкова, що мешкала в м. Мерефі під Харковом, по вулиці В'їзд Павлова, 21. Годованець уже знав, де знаходиться його сім'я, встановив зв'язки з нею. Дружина Серафима Миколаївна прибула до нього. Коли ж у вересні 1950 року демобілізувався його син Анатолій, то на сімейній раді в м. Мерефі було вирішено повернутися в Кам'янець-Подільський. На початку жовтня 1950 року сім'я прибула до цього міста. Дружину Годованця і сина Анатолія міська влада приписала до будинку, а Микиті Павловичу було запропоновано в 24 години залишити Кам'янець. З гірким почуттям Микита Павлович повернувся до м. Мерефи і пробув тут ще чотири роки, займаючись фотосправою та іншими часто випадковими заробітками, важко хворів на гіпертонію, одночасно пробує відновити свої літературні заняття, записуючи поезії в блокноти та зошити[16].

Після смерті Сталіна настала політична „відлига". З багатьох незаконно репресованих політв'язнів почали знімати судимості, було послаблено режим пересування і проживання в країні. 1954 року Микита Годованець уже без перешкод назавжди повертається до Кам'янця-Подільського, з'єднується зі своєю сім'єю і кілька років мешкає все в тому ж будинку на вулиці Шевченка, 83. У 1954-1955 роках учителює в тій же руськофільварецькій середній школі[17]. Вже у 1956 році він подає рукопис збірки „Байки" у видавництво „Радянський письменник". Робота над рукописом у контексті зауважень рецензентів викликала потребу перекласти українською мовою ряд байок Леонардо да Вінчі. Всього Годованець опрацював 50 творів цього автора і з цього часу захопився перекладами зарубіжної класичної літературної спадщини від часів античності до XX століття.

У 1957 році була відновлена справедливість. Микита Годованець був викликаний на засідання військового трибуналу Київського військового округу, який своєю постановою від 11 вересня цього року за № 1680/0-57 зняв усі обвинувачення НКВС і повністю його реабілітував[18]. Це сталося на 20-му році після арешту.

Останній, „кам'янецький період" літературної діяльності Микити Годованця був найбільш плідним і результативним. З 1957 по 1974 роки він видав 18 книг своїх творів, які заклали фундамент сучасної української байки, в тому числі збірки „Байки" (1957, 1960, 1963), „Осел на хаті" (1958), „Заяча математика" (1961), „Ріка мудрості" (1964), „Веселий педант" (1965), „Афоризми сатирика" (1967), „Байки у 2-х т." (1968-1973) та інші, а також численні переклади українською мовою і переспіви творів Езопа, Аристида, Аристофана, Платона, Плутарха, Леонардо да Вінчі, Федра, Бабрія, Ігнація Красицького, Жана де Лефонтена, П'єра Лашамболі, Готвальда Лессінга,

Салтикова-Щедріна, Дем'яна Бєдного, Максима Горького тощо. Загалом творчий доробок поета — понад 600 власних і 1000 перекладних байок, гуморесок, притч, казок, дум, ліричних віршів, для яких притаманні майстерність художнього слова, щирий гумор, поєднання народної сміхотворності з традиціями світової байкарської спадщини і мудра життєва філософія, які є невичерпним джерелом для розвитку української національної літератури на порозі XXI століття й на далеку перспективу.

В останні десятиліття творчості поета Кам'янець-Подільський став потужним центром української байки, її науково-методичною лабораторією, а квартира Годованця, яку він одержав у 1959 році в будинку по вулиці Шевченка, 18, перетворилася у штаб-квартиру поетів-байкарів України. Тут неодноразово бували відомі літератори і поети України Іван Сочивець, Володимир Бабляк, Іван Зварич, Федір Маківчук, Євген Дудар та інші. Він чимало зробив для розвитку літературної творчості на Поділлі, створення літературних об'єднань у містах Хмельницькому, Кам'янці-Подільському, Вінниці (друга половина 1950-х — середина 60-х років), а згодом, на початку 1970-х років, Хмельницької обласної організації, нині Національної спілки письменників України. При підтримці та за рекомендаціями М.П. Годованця одержали путівку в творче життя, стали членами цієї організації, а згодом відомими письменниками і поетами літератори Хмельниччини Василь Баженов, Петро Карась, Микола Федунець, Григорій Храпач, Микола Сумишин, Микола Мачківський та інші. У 1986 році на Хмельниччині була заснована обласна літературна премія імені Микити Годованця. Першими її лауреатами стали кам'янецький байкар Микола Тищук (посмертно), ізяславський гуморист Василь Кравчук.

На 81-му році життя, 27 липня 1974 року, Микита Годованець пішов у праведну путь у м. Кам'янці-Подільському й похований при зібранні тисяч громадян на алеї Слави руськофільварецького кладовища. На обеліску викарбувані рядки з його поезій:

„Народу рідному — усе!
На жертовник святого діла
Нехай з нас кожен принесе
Вогонь душі і силу тіла!"
Микита Годованець.

На розі будинку №18 у вересні 1983 року встановлено бронзову меморіальну плиту, розміром 1,5 х 0,6 м, третина якої із зображенням листка паперу з гусячим пером виходить на вулицю Шевченка, а головна — з барельєфом погруддя М.П. Годованця і присвятним текстом „В цьому будинку з 1959 по 1974 рр. жив і працював відомий письменник, один із зачинателів української радянської байки Микита Годованець" — на вулицю Пушкінську. Автор: народний художник України Е. Мисько. Ім'ям поета названо одну з вулиць міста, у загальноосвітній школі №16 та в літературному музеї місцевого державного педагогічного університету обладнані експозиції на честь патріарха української байки.

Перепитії Першої світової та громадянської воєн, революція 1917-1920 років, голодомор 1932-1933 років, застінки ГУЛАГу і його трагічні наслідки, які випали на долю Микити Годованця, засвідчили нескореність його волі і духу, ствердили його

оптимізм, палку любов до українського народу, життєдайну силу його творчості, зробили його літературну спадщину невмирущою, вічною, живильною, що буде завжди відсвічувати світлу пам'ять як про Людину, так і про Автора з великої літери.

Примітки:

[1] Див.: Петров Ю. Байкар Микита Годованець. — К.: Рад. письменник, 1963; Альперін Ю. Й. Микита Годованець. — К.: Рад. письменник, 1973; Сваричевський А. В. Байкар Микита Годованець. — Хмельницький, 1984;
Літератори Хмельниччини: Довідник обласної організації Спілки письменників України. — Хмельницький: Доля, 1997. — С. 7; Годованець А. М. М. Годованець на Поділлі // Кам'янеччина в контексті історії Поділля: Наук. зб. Т.1. — Кам'янець-Подільський, 1997. — С. 118-119; Годованець Микита Павлович // Українська літературна енциклопедія. — Т. 1. — К.: Вид-во УРЕ, 1988. — С. 439.

[2] Годованець А. М. Біографія поета-байкаря Микити Павловича Годованця з правками // Архів родинний М. П. Годованця в Кам'янці-Подільському. Рукопис. 1997 р. — Арк. 1.

[3] Годованець М. П. Моя автобіографія // Архів родинний М. П. Годованця у м. Кам'янці-Подільському. Рукопис. 17. 03. 1971 р. — С. 1

[4] Годованець А. М. Біографія поета-байкаря Годованця Микити Павловича // Архів родинний М. П. Годованця у м. Кам'янці-Подільському. Рукопис. 1993 р. — С. 1.

[5] Годованець М. П. Моя автобіографія. — С. 2.

[6] Там само. — С. 2-3.

[7] Там само. — С. 3.

[8] Там само. — С. 3.

[9] Годованець А. М. Біографія поета-байкаря Микити Павловича Годованця. — С. 2.

[10] Годованець А. М. Біографія поета-байкаря Микити Павловича Годованця з правками. — С. 3.

[11] Годованець А. М. Біографічні уривки з життя М.П. Годованця // Архів родинний М. П. Годованця. 15. 06. 1998 р. Рукопис. — С. 1; Годованець М. П. Моя автобіографія. — С. 4.

[12] Годованець А. М. Біографічні уривки з життя М. П. Годованця. — С. 1.

[13] Справка Управлення исправительно-трудового северо-восточного лагеря № Д 129949 // Архів родинний Годованця М. П. у м. Кам'янці-Подільському. Оригінал. 1942 р.

[14] Годованець А. М. Біографія поета-байкаря Микити Павловича Годованця з правкою. — С. 3.

[15] Справка-расчет № 162 от 17. 10. 1945 г. // Архів родинний у м. Кам'янці-Подільському. Оригінал; Годованець А. М. Біографічні уривки з життя М. П. Годованця. — С. 3.

[16] Годованець А. М. Біографія поета-байкаря Микити Павловича Годованця. — С. 2.

[17] Годованець А. М. Біографія поета-байкаря Годованця Микити Павловича. — С. 2-3.

[18] Справка о прекращении уголовного дела от 25. 09. 1957 г. // Архів родинний Годованця М. П. у м. Кам'янці-Подільському. Оригінал.

А. В. Сваричевський

РОЗСТРІЛЯНА ПОЕЗІЯ

Панько (Пантелеймон) Михайлович Педа народився 23 грудня 1907 р. в с. Жванець на Кам'янеччині, українець, освіта вища, поет, член Спілки письменників України. З 1926 р. Панько Педа зв'язав долю з Одесою. Тут його вперше заарештовують у 1932 р. Твори молодого поета тенденційно коментують, окремі місця нещадно фальсифікують. Та цього ж року Педу випустили на волю. Вдруге поета заарештовують 17 грудня 1937 р. Він — „активний учасник української терористичної організації". 23 грудня 1937 р. Панько Педа засуджений до розстрілу. Реабілітований 1 березня 1957 р.

Одна із поезій поета має символічну назву „Бринить весна". В цьому творі простежуються основні мотиви творчості та риси художньої манери автора. Це — оптимістичне сприйняття дійсності, оспівування весняного розквіту, буяння суспільного життя. Панько Педа вірив у революцію, був з тими, хто творив в ім'я революції. Але в розквіті сил був безпідставно звинувачений у зраді, розстріляний і викреслений з історії нашої культури.

Він народився в мальовничому Жванці на Кам'янеччині. Відповідаючи на анкету вступника інституту, писав, що він за походженням українець, рідна мова — українська, соціальний стан — робітник вінницького заводу „Молот". З 1925 року є членом робітничо-технічної спілки. Брав участь у громадсько-політичній роботі як член сільської культкампанії та читець в хаті-читальні. Освіта — середня (робітфак). Батько — робітник, токар Згурівського (на Полтавщині) цукрового заводу. Мати — селянка, член комітету незаможних селян, працює в комуні.

З 1926 року Панько Педа зв'язав свою долю з Одесою. Вчиться на робітфаці Одеського інституту народного господарства. Успішне навчання поєднує з літературною працею. Пише та друкує поезії в газеті „Червоний степ", журналі „Провесень", входить до літературної організації „Гарт", а потім ВУСПП (Всеукраїнської спілки пролетарських письменників).

Степан Олійник, який в студентські роки жив з П.Педою в одній кімнаті гуртожитку, згадував: „Десятки віршів та поем української та російської класики, багатьох поетів він знав напам'ять. Не раз після підготовки до лекцій, пізніше вечорами починали ми своєрідне „змагання": хто більше пам'ятає віршів Некрасова, Маяковського, Сосюри, Єсеніна, Тичини і т. д. Уже давно спав гуртожиток, а в нашій кімнаті продовжувався „літературний вечір." Панько Михайлович у цьому „змаганні" майже завжди виходив переможцем".

Уже в перші роки творчості П.Педа чітко визначив своє мистецьке і громадянське кредо. Він — у вирі життя. Іде на посівну та збиральну в райони області, керує літературним гуртком робітничої молоді заводу імені Січневого повстання, бере участь у випуску зшитків „Провесня" та „Блисків", готує до друку першу поетичну збірку.

У червні 1928 року Панько Педа — студент третього курсу робфаку, стає студентом Одеського інституту народної освіти. Роки навчання в творчій біографії поета були надзвичайно плідними. Він видає збірку „Перший рейд“ (1931), подає у видавництво книгу поезій про донецьких шахтарів, готує збірку „Засуджена енциклопедія“, входить до складу громадсько-політичного та літературно-художнього місячника „Металеві дні“, здійснює поїздку на будівництво Дніпрельстану, де зустрічається з Олександром Безименським і перекладає ряд його творів. З єврейської П.Педа переклав Ханана Вайнермана.

Все, здається, йшло якнайкраще. Та не обминуло молодого письменника нещастя, характерне для сталінських часів. На початку 1932 року в кімнаті гуртожитку, де жили П.Педа та С.Олійник, робиться обшук. Вилучаються листи, вірші, фотографії. Фабрикуються „матеріали“, підробляються підписи, силовими прийомами вичавлюються потрібні слідчим показання. Три місяці перебувають під слідством молоді поети. На них зводять злісні наклепи про націоналізм, „про багатство батьків“. А батьки П.Педи були чесними, працьовитими, мужніми людьми. У 1942 році вони розстріляні німецько-фашистськими окупантами.

А тоді, в 1932 році, в конфіскованих листах від батьків і друзів, інших адресатів до П.Педи окремі місця нещадно фальсифікують, тенденційно коментуються. Те ж саме робиться і з творами молодого поета. Подаються, наприклад, рядки із віршів 1926 року:

„Серце моє порожнє,
Високих чуттів багаж.
Я бачу лиш неп і пірожне
І пики червоні та важкі.“

Коментар: „Червоні! Радянські! Пики! Це ж глузування!“

На підставі всього цього робиться висновок: „Ось такий матеріал (звичайно, це, може, маленька частка його), що цілковито характеризує Панька Педу як ворожу нам контрреволюційну особу, яка під машкарою пролетарського студента гострить зброю, вчиться на радянські гроші, щоб потім „плакати над Україною“, звичайно, петлюрівською, щоб „розганяти темінь і гадів підколодних“.

Підписи підроблені. Це видно й неозброєним оком. Це підтверджують і нинішні криміналісти.

Та цього разу П.Педу випустили на волю. Він одержав диплом про закінчення інституту, роботу, житло. Працює викладачем української мови та літератури в школі та інституті, завідує літературною частиною Одеського оперного театру.

Але 17 грудня 1937 року знову згадують про нього, заарештовують вдруге. Обвинувального висновку у справі П.Педи немає, але є постанова, підписана оперуповноваженим НКВС по Одеській області, в якій зазначено, що він — „активний учасник контрреволюційної української терористичної організації, мав зв’язки з петлюрівськими елементами і автокефальною церквою“. Останнє, як зафіксовано в постанові, відноситься до 1921-1922 років, коли йому було 14-15 років (він співав тоді у церковному хорі). Зіграло, мабуть, свою роль і те, що П.Педа був племінником

Микити Годованця, що вже відбував строк. Логіка „залізна“: коли дядько „ворог народу“, то й племінник такий.

23 грудня 1937 року трійкою при УНКВС УРСР по Одеській області П.Педа засуджений до розстрілу. Через чотири дні вирок виконаний.

Військовим трибуналом Одеського військового округу від 1 березня І937 року цей вирок скасовано, а справу припинено через відсутність складу злочину. Панько Педа реабілітований посмертно.

Постало питання, щоб повернути народові твори поета. Першим за це взявся його друг Степан Олійник, упорядкувавши збірку поезій „Горять вогні“, випущену видавництвом „Радянський письменник“ у 1967 році. До неї ввійшло 47 віршів.

Після цього віднайшлися ще поезії, невідомі документи. Нове видання творів Панька Педи було б справжнім пам’ятником нашому землякові, поетична пісня якого так передчасно обірвалася.

Примітка:

Одеський мартиролог: Дані про репресованих Одеси і Одеської області за роки радянської влади, Т. І / Уклад: Л.В. Ковальчук, Г.О. Разумов — Іст.— мемор. вид. — Одеса: ОКФА, 1997. — С. 410.

Ольга Ерн-Корецька

ЧУЖІ ПРІЗВИЩА… АЛЕ ЧИ ЧУЖІ ВОНИ ПОДІЛЛЮ?

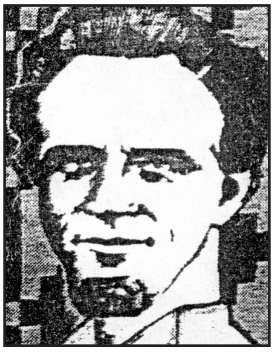

Гагенмейстер Володимир (Карл-Ріхард) — талановитий художник-графік, мистецтвознавець, педагог. Народився 12 червня 1887 р. у м. Виборзі, належить до старовинного дворянського роду. Здобув освіту в Петербурзі. Викладав у художній школі Пскова, а в 1916 р. переведений в Україну на посаду директора Кам’янець-Подільської художньо-промислової школи, яку очолював 16 років. Увесь цей час відчував постійну „увагу“ влади, потерпав від систематичних утисків. Почалися вимушені переїзди: Харків, потім Київ. Заарештували Володимира Гагенмейстера 12 грудня 1937 р. Розстріляний 20 січня 1938 р.

Останні вісті з Києва. Слухаю майже байдуже. І раптом: „Напередодні з’їзду художників поблизу Української академії мистецтв відкрито пам’ятник художникам і мистецтвознавцям — жертвам політичних репресій“. Називають прізвища, викарбувані біля підніжжя пам’ятника. Прислухаюся, не сподіваючись, і чую — Володимир Гагенмейстер. Вирвалося — „нарешті“. Заплакала від несподіваної радості і разом з тим — туги. Згадалося останнє прощання з батьком, згадалося скільки

неприємностей я мала за двадцять років життя під цим прізвищем (не набагато краще було і з новим — також шведсько-естонським).

Хто ж такий Володимир (Карл-Ріхард) Гагенмейстер?

За критеріями НКВС 1937 року — „ворог народу", за статтями 54-6, 54-7, 54-8, 54-11 КК УРСР засуджений до вищої міри покарання за участь в українській націоналістичній організації. Розстріляний 20 січня 1938 року о 24-й годині у підвалах нинішнього Центру мистецтв у Києві і закопаний у ровах Биківні.

За висловлюваннями мистецтвознавців і художників — талановитий художник-графік, мистецтвознавець, дослідник українського народного мистецтва і — врешті-решт — педагог, котрий виховав цілу плеяду відомих художників, скульпторів, митців.

Народився Володимир Гагенмейстер 12 червня 1987 року в місті Виборзі. У гербовниках його рід датується 1624 роком і належить до старовинного лицарства Ліфляндії з гербом „Гаген". Після реального училища успішно закінчив художнє училище барона О.Штігліца у Петербурзі (нині вище художньо-промислове училище імені В.Мухіної). Дістав звання художника прикладного мистецтва з правом викладання, відтак відзначений направленням для однорічного студіювання за кордон.

Потім викладав у художній школі міста Пскова, а 1916 року за наказом Міністерства був переведений на Україну на посаду директора Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи, яку очолював шістнадцять років.

Зачарований красою Подільського краю, його народними талантами, почав глибоко досліджувати народномистецьку спадщину Поділля. Збирав разом з учнями етнографічні матеріали по селах, робив з ними замальовки, виявляв народних умільців. Усе це самостійно ввів до програм навчально-виховного процесу. Крім того, від 1919 року викладав у Кам'янець-Подільському університеті образотворче мистецтво, а згодом — в інституті народної освіти. Був автором подільських гривень 1919 року. У цей час він навчався в аспірантурі Харківського художнього інституту.

Плідною та кипучою була діяльність В.Гагенмейстера в Кам'янці. 1921 року тут створили Комітет охорони пам'яток старовини, мистецтва, природи. Очолював Комітет професор-історик П.Клименко. Його співробітниками були викладачі ІНО: археолог Ю.Сіцинський, історик Є.Сташевський, мистецтвознавець і художник — В.Гагенмейстер.

У 1925 році в місті постав ще один науковий осередок — Кам'янець-Подільське наукове товариство при Українській Академії наук, яке гуртувало широке коло послідовників. Активним діячем цього товариства був В.Гагенмейстер.

У Кам'янці-Подільському В.Гагенмейстер підготував і видав велику кількість альбомів і листівок із графікою архітектурних пам'яток Поділля і, зокрема, Кам'янця-Подільського, книжок з народного мистецтва. Серед них такі справді унікальні: „Українська старовина. Подільське гончарство", „Гончар Бацуца", „Кахлі, Україна, Росія, Польща", „Зразки народного мистецтва на Поділлі", „Настінні розписи Кам'янеччини: Матеріали до вивчення українського селянського мистецтва. 1917-1927" та інші. У цій останній роботі його дослідження спрямовані на художнє осмислення специфіки розписів та їх історичних зв'язків із мистецтвом минулих часів, характеристикою їх художньо-естетичних властивостей, авторських манер сіл Поділля, елементів орнаментів, символічних функцій мотивів.

У 1922 році під керівництвом науково-дослідної кафедри історії та економіки Поділля при ІНО В.Свидзинський разом з В.Гагенмейстером здійснили кілька випусків видань „Метрики XVIII ст.“. Крім того, В.Гагенмейстєр був автором окремої книги „Графіка Подільських метрик“. Видання цих „метрик“, окрім наукового значення, мало й практичне — для розвитку мистецьких традицій. Багато було виконано ним селянських замальовок. Особливо любив малювати подільські курнички. Ось як він пише про них у своїй книзі „Настінні розписи Кам'янеччини“: „Селянські настінні розписи — ті ж самі народні пісні, що в них, хоча іншими формами, селянка виспівує свої мрії, життя, побут. Ніби все своє гарне вбрання перенесла вона на будівлі. Ось як запаскою вкрита стоїть стодола, уся в різнобарвних пасках: улюбленим барвінком та виноградом, як ілюстраціями до пісень, вкрила розписами стіни хати, розмістила качок, каченят на стінах господарчих будівель та особливо з закоханням змалювала своїх курочок, когутиків на мальовничих курничках.“

Був щасливий, кохаючись у фольклорному багатстві. І тут виклик: „Чрезмерно популяризуете украинское народное искусство“. Підірвані крила... Усунули з директорства, а потім розгромили й художню школу. І вимушений, на запрошення А.Середи, переїзд до Харкова. Викладав у Поліграфічному інституті. Водночас був завідувачем відділу графіки в картинній галереї. У 1936 році знову вимушений переїзд. Тепер до Києва. Завідування експериментальними художніми майстернями при Музеї українського мистецтва, а також керівництво досить знаменитою Лаврською школою.

І знову виклик: „Специально возвышаете украинское народное искусство, принижая русское, прививаете национализм“.

Заарештували Володимира Гагенмейстера в ніч проти 12 грудня 1937 року. Через десятки років, після повернення на Україну, я дізнавалася про батька з архівних документів, спогадів його учнів, знайомих, шукала його твори, знайомилася з творчістю. Адже твори тата, як і всіх художників і мистецтвознавців — „ворогів народу“, конфісковувалися, нищилися в музеях і бібліотеках, зникали у спецсхоронах.

У батьковій справі звинувачуються як його спільники Сіцінський, Січинський, Геринович (тато разом з ним видав книжку „Товтри Західного Поділля“), Середа, Холодний, Драй-Хмара, Приходько, Таранушенко (імен там не вказували) та інші визначні постаті української культури.

Сьогодні про В. Гагенмейстера є немало публікацій, відбулося чотири персональні виставки в Україні і одна в Болгарії, є персональний фонд у Музеї літератури і мистецтва України, є телефільм і художня школа імені В.Гагенмейстера в Кам'янці-Подільському. Тепер його прізвище викарбуване й на пам'ятнику в Києві.

Розстріляно 19 грудня 1937 року також іншого „чужинця“ — Олександра фон Ерна — колишнього хорунжого кавалерійського полку УНР, його свекра. Цими двома прізвищами, до яких я належу, мені іноді дорікають деякі „патріоти“. А чи мають вони право називати цих людей, які немало зробили для Поділля і віддали найдорожче — своє життя, чужинцями?

В. Закальський

ПОНІВЕЧЕНА ДОЛЯ СВЯЩЕНИКА

Монастирський Григорій Іванович народився в 1889 р. Був священиком у с. Слобідка-Скипчанська Чемеровецького району. Радянська влада церкву закрила, змушений був піти працювати лісівником. Зайнявся сільським господарством. У 1932 р. його заарештували за „участь в контрреволюційній організації". Вина Монастирського була недоведена. Звільнили. А у вересні 1937 р. знову заарештували і все-таки звинуватили в „контрреволюційній діяльності". Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської області засуджений на 10 років позбавлення волі у ВТТ. Помер в ув'язненні 10 березня 1943 р. Реабілітований 22 грудня 1989 р.

У видолинку, в оточенні лісів і полів, розташувалося село Слобідка-Скипчанська, що у Чемеровецькому районі. Останні десятки років воно входить до складу Вишнівчицької сільради. Сюди, у це село, привів мене лист про понівечену долю однієї сім'ї — родини колишнього священика Григорія Івановича Монастирського.

В архівно-слідчій справі за № П-24455 записано, що Григорій Іванович народився у 1889 році. У 1932-ому його заарештували за „участь у контрреволюційній організації". Протягом семи місяців утримували у в'язниці. Доводили і не довели енкавесівці його вини. Звільнили. А у вересні 1937 року знову заарештували. На цей раз все-таки звинуватили його у „контрреволюційній діяльності", і за постановою особливої трійки УНКВС по Кам'янець-Подільській області ув'язнили у виправно-трудовий табір на 10 років. Перебував у Каргопольтаборі НКВС Архангельської області. Помер 10 березня 1943 року. Реабілітований.

Такі короткі відомості із слідчої справи.

Дочка Григорія Івановича — Антоніна Григорівна Монастирська значно розширює скупі протокольні рядки.

Їй було тоді 10 років, коли вперше забирали батька.

Пам'ятає, було це серед ночі. Плакали з мамою, бо не знали, що буде з ним. Але батька звільнили з-під слідства.

У суспільстві на той час вже утверджувався лозунг „Релігія — опіум для народу". У священиках вбачали носіїв ворожої ідеології. Краще без них, отих святих мракобісів, чулося серед більшовицьких агітаторів.

Важкі часи настали для Григорія Івановича. Церкву закрили. Змушений був піти працювати лісівником у вишнівчицький лісопункт.

Виходець із простої селянської сім'ї, церковний служитель зайнявся сільським господарством. Мав три гектари власної землі, пасіку, коня, корову. На той час це вже було забагато. І його вдруге кидають у катівню НКВС. Все нажите чесною працею конфіскували. Зруйнували будинок, вирубали садок.

Батько в листах із тюрми, розповідає Антоніна Григорівна, не втрачав надії зустрітися з сім'єю. За три дні до нападу фашистських загарбників ми читали у вісточці

від нього: дасть бог, наступне Різдво будемо святкувати разом. Та цього не сталося. На тривалий період війни були втрачені будь-які зв'язки з ним. Тільки через десятки літ дочці вручили офіційні документи — про день і рік смерті від туберкульозу легенів в окремому табірному пункті, про припинення кримінальної справи щодо батька за відсутністю складу злочину.

Натерпілася лиха і єдина донька Монастирських. Антоніна Григорівна з четвертого класу ходила в школу у сусіднє село Скипче. А після двох місяців навчання у восьмому класі Вишнівчицької школи її виключили як дочку репресованого. А коли забрали маму і вислали її на Херсонщину, залишилася з бабусею.

Проте й тоді не випила до дна своєї гіркої чаші Антоніна Монастирська. Під час фашистської окупації, коли з села у Німеччину вивозили молодь, вона якийсь час переховувалася то у чужих хатах, то в лісі. З обійстя забрали телицю — єдину надію на молоко. Наказали, якщо вона з'явиться на відправний пункт, то худобину повернуть. Та не повернули, коли вона прийшла туди. Невдовзі товарняк повіз її з Поділля на каторжні роботи.

Разом із землячками Настею Борецькою, Оксаною Халуп'як потрапила на одне з підприємств Берліна. Працювали по 12 годин на добу. Лише у суботу трохи менше. З голоду пухли ноги і руки. Справжнє пекло пережили під час бомбардувань фашистської столиці, особливо в останні тижні війни.

Прийшла Перемога. Та не закінчилися для Антоніни Григорівни життєві випробування.

— Було це 22 квітня 1948 року, — згадує вона. — Ранком білила колгоспну конюшню. Прийшла на обід. З дому мене й забрали свої, сільські — двоє чоловіків і одна жінка-активістка. Суд відбувся у школі. Не народний, а у вигляді колгоспних зборів. Присудили висилку на вісім років за межі області. Нібито за те, що не виробила мінімум трудоднів, що вела паразитичний спосіб життя.

У копії вироку отих судових зборів йшлося, що Антоніна Григорівна злісно ухиляється від трудової діяльності у сільському господарстві. Її одразу ж взяли під варту.

— Коли я наступного дня навідалася до її хати, — згадує її односелиця Ганна Захарівна Івахова, — то мене страшно вразило побачене: стара мати Антоніни стояла на колінах і молилася богу. В хаті було лише відро води.

Спецпереселенку Антоніну Григорівну потяг повіз у сибірську тайгу. Жили у бараках, потім розмістили у комунальних квартирах. Щомісяця відмічалися у військовій комендатурі. Мерзли і вдома, і на роботі. Морози сягали 60-ти градусів. А навколо — глуха тайга. У 1953 році Антоніну звільнили із спецпоселення достроково.

Після всіх цих митарств вона 25 років, до виходу на пенсію, відпрацювала на Вишнівчицькому цукровому заводі. Виконувала різні роботи: сортувала мішкотару, різала плати, вантажила цемент. Знаходилися керівники, які хотіли позбутися її на підприємстві.

Хата на старому обійсті розвалилася, і вона мешкає в оселі двоюрідного брата. Сама собі дає раду, допомагають рідні, сусіди. Не скаржиться на своє життя, не кидає проклять на голови тих, хто завдав їй і її сім'ї багато лиха. Під час спогадів в очах її виблискували сльози.

— Такий був непростий час сталінської сваволі, — каже Антоніна Григорівна. — Зате запросто людину без вини робили винною.

В. О. Савчук

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ 20-х — 30-х рр. І НАУКОВО-ОСВІТНЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЯ м. КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО: СПРОБА ІСТОРИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА СУКУПНОГО АНАЛІЗУ

В умовах незалежності України, будівництва державності на цивілізаційних засадах надзвичайно важливим є розкриття сторінок минулого, які тривалий час замовчувались або інтерпретувались у вигідному руслі політичного курсу правлячого режиму. До таких проблем належать політичні репресії, які здійснювалися в 20-30-х рр. ХХ ст. проти інакомислення, нівелюючи особистість та суспільну психологію.

У цьому контексті й досі залишається більше запитань, ніж відповідей, які стосуються механізмів репресивної політики, особливо її регіональних аспектів. Важливо на локальному прикладі дослідити причини, методи, наслідки її щодо національно-свідомої інтелігенції, яка на прикладі м. Кам'янця-Подільського намагалась служити суспільству задля ідеалів освіченості та добра, показуючи зразки самовідданої праці в різних сферах, зокрема у дослідженні самобутніх сторінок історії та культури цього унікального регіону.

Потреба узагальненого погляду на механізми репресивної політики, її негативних наслідків та встановлення історичної справедливості в поверненні забутих імен вимагає системного аналізу цієї трагічної сторінки історії наукової інтелігенції міста Кам'янця-Подільського. Тому ми й зробили спробу узагальненого погляду на проблему, який не вичерпує, а окреслює її контури, спрямованість, і головне акцентує увагу на негативних наслідках цього явища.

Варто підкреслити, що в м. Кам'янці-Подільському на початок 20-х рр. зосередився великий загін наукової, освітньої, медичної, культурницької інтелігенції, яка працювала в місцевих інституті народної освіти, сільськогосподарському інституті, низці технікумів, художньо-промисловій школі тощо. Багато представників її в період національно-визвольних змагань брали активну участь у національно-культурному житті регіону, спираючись на раніше накопичений досвід, відігравали ініціативну роль у суспільному житті того часу, насамперед в історико-регіональних дослідженнях та краєзнавчому русі.

Аргументуємо це через хроніку основних подій краєзнавчого життя цього періоду. У вересні 1920 р. у м. Кам'янці-Подільському розпочинає діяти Кам'янець-Подільський комітет охорони пам'яток старовини, мистецтва й природи (Камподкост) [1]. Очолив його відомий науковець, професор Пилип Клименко. Увійшли до комітету Юхим Сіцінський, Павло Клепатський, Євген Сташевський, Степан Дложевський, Яків Рекула, Володимир Гагенмейстер, Володимир Свидзинський [2]. Одним із перших кроків цього комітету стало звернення до повітових „Просвіт" про

створення низки музеїв. Тому „Просвіти“ мали включитися в збір предметів старовини [3]. Одночасно із цим комітет включився в збереження архівних документів, організував розкопки кам'янецького замку, городища біля села Привороття-Маківського, кургану на міських полях.

У червні 1921 р. комітет улаштував у Кам'янець-Подільському ІНО археологічну виставку. Було зібрано пам'ятки старовини з міських музеїв (історико-археологічного, кабінету мистецтвознавства ІНО, музею художньо-промислової школи, від приватних осіб). Одночасно із цим науковці інституту та інші фахівці читали лекції, які пропагували історико-краєзнавчу справу. Зокрема, Пилип Клименко розкрив тему „Історія музеїв, упорядкування і значення їх“, Євген Сташевський — „Архів і значення його. Архівна справа на Україні“, Павло Клепатський — „З історії книги Ассирії та Єгипту“, Юхим Сіцінський — „Монументальні пам'ятки старовини на Кам'янеччині“, „Знахідки палеоліту і неоліту на Кам'янеччині“, „Подільські друкарні в XVI-XIX ст.“, Євген Сердюк — „Значення місцевих архітектурних форм в історії українського стилю“, Володимир Гагенмейстер — „Народне мистецтво на Поділлю“, „Графіка книги“, Микола Ясинський — „Вимоги і завдання сучасної бібліографії“, Яків Рекула — „Пам'ятки природи взагалі і на Поділлю зокрема“[4].

Комітет організовує наукові екскурсії, у яких беруть участь поціновувачі історії рідного краю, а також учні місцевих шкіл [5]. Він очолює роботу зі збереження пам'яток історії в місті. Зокрема, у вересні 1921 р. звертається із протестом до міськвиконкому в зв'язку з тим, що фортецю зайняв взвод міліції. У лютому 1922 р. протестує проти підриву турецького мосту через загрозу повені[6]. У травні цього ж року комітет боровся за збереження нумізматичної колекції, яку реквізували комісією по вилученню церковних цінностей [7].

На жаль, у 1922 р. Комітет охорони пам'яток перестав існувати. У цьому ж році з'явилася інша науково-краєзнавча інституція — науково-дослідна кафедра народного господарства та економіки Поділля, яка згодом була перейменована на „Кафедру народного господарства та культури Поділля“ у складі 16 членів [8]. Спершу її очолив Євген Сташевський, а згодом — професор Пилип Клименко. Завданнями її роботи було: а) вивчення з архівних матеріалів становища селян на Поділлі в XVIII-XIX ст., зокрема в часи кріпацтва; б) обстеження близьких до Кам'янця сіл — Цибулівки і Панівець — щодо соціально-економічного, географічного, лінгвістичного, мистецького розвитку; в) вивчення ремісничого та фабричного життя; г) досліди над колонізацією Поділля чужоземними елементами; д) обстеження монументальних пам'яток старовини в Кам'янці-Подільському.

Уже з перших днів кафедра розгорнула активну роботу. На її засіданні однією з перших заслухано доповідь Євгена Сташевського про інвентарні та уставні грамоти селянам, селянські свята в маєтку подільського можновладця Мархоцького наприкінці XVIII і на початку XIX ст. Володимир Свидзинський доповідав про аграрні рухи на Поділлі і зловживання над селянами Березнянського староства в першій половині XIX ст.; Якимович — про Кармелюка в судових справах, Панас Населовський — про наймитів і платню їм у XVIII-XIX ст.

На основі наукових екскурсій у села Цибулівку та Панівці були зроблені доповіді Володимира Гериновича — „Географічне становище с. Цибулівка“, Івана

Любарського — „Дослідження мови“, Панаса Населовського — „Кустарна промисловість“, Василя Зборовця — „Особливості мови с. Цибулівка“, Юхима Філя — „Народна поезія с. Цибулівка“, Федора Шумлянського — „Матеріали до говірок сіл Цибулівка, Панівці і сусідніх сіл“.

На наступних засіданнях кафедри обговорювали доповіді І.Любарського — „Грецькі колонії на Поділлі“; Пилипа Клименка — „Ліквідація подільських цехів (приватновласницьких) в XIX ст.“; Карачківського — „Організація кам’янецьких цехів кінця XVIII — початку XIX ст.“; Ростислава Заклинського — „Дунаєвецькі профспілки текстильників за часів давньої економічної політики“.

Водночас велися обстеження монументальних пам’яток міста. На їх основі Юхим Сіцінський доповідав про руйнування Руської брами, Кам’янецької Ратуші. Вивчалася творчість письменників, життя яких було пов’язане з Поділлям [9].

Кафедра встановлює плідні контакти із Всеукраїнським археологічним комітетом. За його дорученням вона організовує й здійснює контроль за археологічними розкопками, охороною пам’яток культури і природи[10]. Її представники беруть участь у роботі Всеукраїнського з’їзду з вивчення продуктивних сил України, Ленінградському з’їзді гідрогеологів.

6 червня 1925 р. Президією Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) було затверджено статут Кам’янець-Подільського наукового товариства, яке нараховувало близько 70 осіб. Президію очолив О. М. Полонський, заступником став Ю. Й. Сіцінський, ученим секретарем — В. С. Зборовець. Поява товариства відкрила можливості для наукової праці всіх бажаючих, про що засвідчила початкова кількість членів. Характерним було й те, що в його роботі, поряд із місцевими поціновувачами, брали участь і фахівці інших міст.

Плідну роботу демонстрували Кам’янець-Подільські історико-археологічний і природничий музеї. Вони здобули визнання громадськості та стали невід’ємною частиною історико-краєзнавчого життя зокрема і культурного взагалі. Тільки в 1925 р. завдяки ініціативі громадських прихильників колекції історико-краєзнавчого музею збагатилися порцеляною українських фабрик Межигір’я, Баранівки, Корця. З’явилися унікальні речі з гутного скла, кілька стародруків місцевої Миньковецької друкарні кінця XVIII — початку XIX ст. Особливою популярністю користувалася експозиція „Селянське мистецтво“.

Довершує палітру краєзнавчих структур міста поява восени 1925 р. окружного краєзнавчого товариства. 1 жовтня 1925 р. відбулися організаційні збори, на яких були присутні 16 представників з різних навчальних закладів. Зокрема, завідувач художньо-промислової школи В. М. Гагенмейстер, завідувач хімтехнікуму І. П. Романкевич, член окружного бюро пролетстуду П. Т. Гончаренко, секретар комосередку ІНО П. А. Пронін, працівник комунального господарства С. С. Яцьків, співробітник археологічного музею Ю. Й. Сіцінський, керівник науково-дослідної кафедри ІНО І. А. Любарський, викладачі ІНО О. М. Кожухів, М. А. Коссак та ін. Головував на зборах ректор ІНО В. О. Геринович[11].

Збори розглянули питання створення Кам’янець-Подільського краєзнавчого товариства, затвердили його Статут, ухвалили рішення провести краєзнавчу

конференцію 18 жовтня. Була затверджена комісія з її організації, до якої ввійшли викладачі ІНО Ростислав Заклинський, Іван Любарський та Пилип Гончаренко.

Цим завершився процес організаційного становлення в Кам'янці-Подільському культурницького руху у формі історико-краєзнавчих досліджень, який був сформований на базі інституту народної освіти, наукового товариства при ВУАН, науково-дослідній кафедрі при ІНО, історико-археологічному та природничому музеях. У цих структурах на громадських засадах, за підрахунками автора, працювало близько 300 осіб. Причому це були знані професори, авторитетні в наукових колах, аматори із числа інтелігенції міста, студентська та учнівська молодь. У 1924 р. Київська комісія краєзнавства при ВУАН публікує бюлетень №2, у якому на Всеукраїнському рівні відзначаються такі краєзнавчі установи м. Кам'янця-Подільського, як товариство природодослідників, науково-дослідна кафедра, історико-археологічний і природничий музеї[12].

Зусиллями активістів краєзнавства в середині 20-х років започатковується робота комітетів краєзнавства і бюро краєзнавства. Їх активними поборниками були В. Геринович, Ю. Філь, В. Отомановський, Ю. Сіцінський, Л. Данилов, Ол. Красівський, Н. Гаморак та ін. Особливо помітний ріст цих структур спостерігається в районах і містах Поділля після проведення в Харкові Всеукраїнської краєзнавчої конференції наприкінці травня 1925 р.

Зазначимо, що історико-краєзнавчий рух міста завдяки старанням краєзнавців здобув широке визнання як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. В Україні у 20-30-х рр., в СРСР, зарубіжних колах були відомі імена таких кам'янець-подільських дослідників, як професора сільськогосподарського інституту Василя Храневича, професорів ІНО Олександра Красівського, Нестора Гаморака, Олександра Полонського, Пилипа Клименка, Івана Любарського та дослідника Поділля з багаторічним стажем Юхима Сіцінського.

Про високий авторитет кам'янець-подільського краєзнавства свідчить те, що В. О. Геринович від Кам'янеччини був обраний членом українського комітету краєзнавства, у червні 1927 р. він представляв ВУАН на Всеслов'янському конгресі географів та етнографів у м. Варшаві. Ботанік Василь Храневич на запрошення зарубіжних колег проходив стажування в Німеччині. Загалом науковці-краєзнавці міста підтримували зв'язки з близько 100 організаціями та науковими установами, понад 20 з яких — зарубіжні.

Такий високий авторитет кам'янецьких дослідників базувався на невтомності наукових пошуків, які були надзвичайно результативними. Так, у 1928 р. бібліотека поділлєзнавства нараховувала близько 30-ти видань. Про здобутки науковців та аматорів-краєзнавців свідчать збірники наукових праць, які видрукували Кам'янець-Подільський ІНО, Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут, науково-дослідна кафедра та наукове товариство при ВУАН. Усі вони засвідчували про високий рівень наукових досліджень різноманітних проблем регіону. Зокрема, другий том наукових записок Кам'янець-Подільського ІНО був опублікований обсягом двадцять чотири друкарських аркуша, що для тих часів було досягненням. У ньому містилися матеріали з історії ІНО, психології, біології, економіки, архівної справи, соціальної історії, мовознавства, музичного життя Поділля[13].

Не менш активно Кам'янець-Подільські краєзнавці працювали в пам'яткоохоронній сфері. Вони неодноразово виступали на захист безпідставного розкопування археологічних пам'яток. На сторінках газет та журналів, у лекційній діяльності, в екскурсійній роботі розповідали про історико-культурні надбання міста, пам'ятки природи. Це позначилося на тому, що Рада Народних Комісарів України 23 березня 1928 р. прийняла рішення про проголошення замку-фортеці в м. Кам'янці-Подільському державним історико-культурним заповідником[14].

У процесі розгортання краєзнавчого руху відбувається організаційне вдосконалення його структури. У 1926 р., наприклад, у Кам'янці-Подільському створюється округовий комітет краєзнавства, що об'єднав навколо себе близько 200 краєзнавців[15]. Він мав секції геології, ґрунтознавства, сільського господарства, географії, ботаніки, зоології, народної освіти, статистики, мистецтва. На засіданні правління комітету 14 лютого 1927 р. секретар комітету Савченко звітував, що на цей час проведено 12 районних конференцій, детально обстежено 2 села, вивчено бюджет селянських господарств, налагоджено досить широкі зв'язки з науковими установами УСРР, РСФРР, БСРР, ЗСФРР, а за кордоном — Товариством ім. Шевченка у Львові. Порушено питання про заснування густої мережі метеорологічних та гідрологічних станцій.

Оцінюючи ефективність діяльності краєзнавчих структур Поділля, зокрема Кам'янеця-Подільського, Український комітет краєзнавства у своєму звіті на 1 січня 1929 року наголошував: „...слід зауважити своєрідну форму краєзнавчої праці на Кам'янеччині. Округовий комітет краєзнавства зв'язаний із краєзнавчим товариством у Кам'янці і дванадцятьма районними організаціями, які об'єднують і направляють працю численних гуртків при школах, сільбудах та клубах. Отже, можна сказати, що Кам'янеччина перевела найповніше організаційні форми, спроектовані на першій краєзнавчій нараді, а робота краєзнавча на Кам'янеччині свідчить за цілковиту правильність цих організаційних форм"[16].

Така ініціативна творча робота інтелігенції не могла задовольняти тогочасну владу. Вона вдається до політичних репресій, які в Кам'янці-Подільському, як і в усьому регіоні, велися з перших днів 20-х аж до кінця 30-х років. Цю політику можна поділити на 3 етапи. Перший — 1921-1923 рр.; другий — середина 20-х рр.; третій — кінець 20-х (справа СВУ) — 30-ті роки.

Відразу зазначимо, що на хід репресій у м. Кам'янці-Подільському, як і на Поділлі в цілому, вплинуло декілька обставин. По-перше, це була прикордонна територія, тому влада досить загострено реагувала на різноманітні прояви інакодумства та опору її політиці. По-друге, в результаті кульмінацій національно-визвольних змагань тут осіла велика група національно-свідомої інтелігенції, котра не прагнула до еміграції. По-третє, територія регіону була досить багатонаціональною за складом населення. Великими етнічними групами були поляки, євреї, дещо менше німців та чехів. Тому національні операції (Польська організація військова, німецька лінія, сіонізм) проходили з особливою інтенсивністю. І останнє, у місті і регіоні розміщувалися два репресивні органи: ДПУ й прикордонний загін, які були наділені правом здійснювати репресії й вели їх із нотками конкурентності динамічно. Практично всі загальні операції не обминули цього регіону.

На першому етапі тогочасна влада намагалася різними способами радянізувати інтелігенцію, мотивуючи тим, що вона сповідує ідеали „петлюрівщини“, не досить енергійно здійснює вимоги нової влади. Цю кампанію насамперед інспірують органи політичного керівництва. Протягом 1921-1922 рр. Політбюро ЦК КП(б)У декілька разів обговорює політичний стан у вищих навчальних закладах Кам’янця-Подільського[17]. Представників влади не влаштовує сповідування принципів національно-культурних пріоритетів. Ці настрої вищого політичного керівництва України підігрівалися Москвою. Так, 23 листопада 1922 р. ДПУ надсилає в Україну та інші регіони цілком таємний циркуляр „Про антирадянський рух серед інтелігенції“. У ньому, зокрема, зазначається, що півтора роки існування радянської влади в умовах НЕПу виявили значну зміну в настроях, тактиці й групуванні антирадянської інтелігенції, яка, на думку ДПУ, стала на шлях відкритої опозиції проти радянської влади. У зв’язку із цим, у листі вимагалося організувати мережу освідомлювачів серед професури і студентства, створити у ВНЗах бюро сприяння з політично благонадійних людей, покласти на ці бюро вербування безпартійних освідомлювачів, детально висвітлювати політичні настрої професорської і студентської маси, всіх групувань, включаючи наукові гуртки й асоціації, нелегальні об’єднання, показувати політичні „фізіономії“ всіх професорів, викладачів і активних студентів, всі випадки використання кафедри для контрреволюційної пропаганди під час лекцій. Вимагалося також на кожного професора і політично активного студента заповнювати карточки-формуляри, у які заносити свідчення інформаторів[18].

Ця директива віддзеркалює курс вищого партійного та державного керівництва на витіснення з політичного, економічного, соціально-культурного життя антирадянськи налаштованої інтелігенції. У зв’язку із цим 5 січня 1922 р. Президія ВЦВК створює комісію з адміністративного виселення в складі Каменєва, Курського, Уншліхта[19]. 9 серпня комісія Політбюро ЦК РКП обговорювала список української інтелігенції, складений ДПУ України, у який було внесено 77 прізвищ мешканців Харкова, Одеси, Києва та Поділля. З 7-ми представників подільської інтелігенції цього списку 6 представляли Кам’янець-Подільський ІНО (керівник кафедри геодезії проф. М.Бауер, приват-доцент К.Копержинський, голова педагогічної ради Запольський, викладачі Окісюк, Орлов та ін.). У характеристиці Костя Копержинського записано, що він — великий націоналіст, син священика, в націоналізмі доходить до абсурду — розвівся із дружиною, тому що вона росіянка. М. Бауер характеризується також негативно: „Брав активну участь у петлюрівському русі. Раніше, при Петлюрі, працював у департаменті землеробства. Тип шкідливий“[20].

У зв’язку з такими заходами повсюдно розпочинається гоніння інтелігенції. Доповідна записка ДПУ, адресована Політбюро ЦК РКП(б), „Про антирадянські угруповання серед інтелігенції“ від 1 липня 1922 р. засвідчувала, що навколо товариств, які виникли останнім часом (наукових, торгово-промислових), згуртовуються вцілілі від розгрому революції антирадянські елементи, які виступають у громадському житті країни із завуальованими закликами до повалення радянської влади.

Починається тиск на різні громадські організації. Уже 12 червня 1922 р. Президія ВЦВК затверджує правила про діяльність товариств студентів і наукових робітників

вузів, за якими не тільки обмежувалася їх діяльність, а практично створювались умови для згортання їх праці. За таких обставин у 1922 р. припиняє діяльність товариство подільських природодослідників у Кам'янці-Подільському. Тиск на „Просвіти" завершився тим, що до кінця 1923 р. вони зовсім перестали існувати на Поділлі[21].

Щоб надати роботі з нейтралізації національно-свідомої інтелігенції організованості, через органи освіти розповсюджуються обіжники та інструкції, якими визначаються порядок та завдання політичної перевірки численного загону інтелігенції — учительства. У контексті такої політики ДПУ розпочинає гоніння окремих представників інтелігенції. Так, 25 березня 1921 р. органи ДПУ міста Кам'янця-Подільського заарештовують Ю. Й. Сіцінського. Під арештом його тримають більше тижня. На його захист виступила Рада інституту соціально-гуманітарних наук, яка своїм рішенням від 26 березня 1921 р. заявила про безпідставність такого кроку ДПУ, підкреслила, що відсутність Сіцінського негативно впливає на навчальний процес, збереження безцінних музейних колекцій[22]. Після звільнення з-під арешту органи влади не залишають ученого в спокої. Уже 7 квітня представник житлового відділу вчинив трус на квартирі. З цього приводу у своїй заяві до комісара університету Ю. Сіцінський писав, що представник влади реквізував для співробітника штабу армії відро для води, каструлю, емальовану велику миску. А вже через 2 дні, 9 квітня, прийшов інший представник військових, пред'явивши реквізиційний ордер, та забрав ковдру[23]. З приводу зловживань під час арешту Ю.Й. Сіцінського в заяві голові науково-шкільної ради професор П. Г. Клепатський зазначав, що під час обшуку в домі Сіцінського агенти ЧК забрали на квартирі Клепатського 8 свічок вагою 2,5 фунти. Через це він не може вечорами вести документацію як секретар УКПСУ, готуватися до лекцій[24].

У 1922 р. Ю. Й. Сіцінського звільняють з ІНО як колишнього „церковника", однак він не міг замовчувати те, що 6 травня комісія по вилученню церковних цінностей забрала чимало срібних речей з Кам'янецького археологічного музею. В результаті протесту Ю. Й. Сіцінського на адресу повіткому та губкому вдалося дещо повернути. Але цей протест негативно відбився на долі ученого. У жовтні його звільняють із посади директора Кам'янець-Подільського музею і лише втручання академіка Д.І. Баталія допомогло повернути Ю. Й. Сіцінського до праці в музеї. Аналогічні гоніння органи ДПУ здійснювали стосовно професора П.В. Клименка, через що він змушений був залишити Кам'янець-Подільський і виїхати до Києва. Під арештом побував і професор П. Г. Клепатський, після звільнення він від'їжджає до Полтави. Загроза арешту змушує покинути Кам'янець-Подільський Костя Копержинського, Володимира Герасименка, Євгена Сташевського, Миколу Грінченка.

Таким чином, на кінець 1923 р. інтелектуальний потенціал краєзнавства Кам'янця-Подільського зазнає відчутних кадрових втрат, що негативно позначається на результатах науково-краєзнавчих досліджень. Кращі наукові сили покидають місто, але не полишають улюбленої справи науково-краєзнавчих досліджень. На новому місці вони з притаманною їм енергією знову ведуть наукові пошуки. П. В. Клименко, наприклад, став провідним співробітником науково-дослідної кафедри, очолюваної М. С. Грушевським. П. Г. Клепатський доклав багато зусиль до відновлення діяльності

Полтавського наукового товариства. Є. Д. Сташевський плідно працював у наукових установах Києва. В. Я. Герасименко допомагав академіку М. Є. Слабченку налагоджувати діяльність наукового товариства в Одесі, а Кость Копержинський активно працював разом з академіком В. М. Перетцом у Ленінграді в Товаристві дослідників української історії, мови та культури.

Кінець 20-х рр. висвітлив нові тенденції в розгортанні історико-краєзнавчих досліджень регіону, які були продиктовані політичним тиском владних структур на історико-краєзнавчий рух загалом та окремих науковців зокрема. Поступово з наукових планів, практики окремих краєзнавців-пошуківців зникають питання національно-культурного розвитку, дослідження яких неминуче привело б до розгляду проблем національної самосвідомості, які владні структури намагалися обходити. Натомість активно пропагується дослідження проблем, пов'язаних із виробничими силами, революційним рухом або традиціями революційної боротьби в регіоні[25].

Під таким кутом зору публікується низка матеріалів у газеті „Червоний кордон", організовується робота зі створення нових експозицій в краєзнавчих музеях та музеї ім. Коцюбинського в м. Вінниця. На перший план виходять дослідження місцевого істпарту, головна увага в яких зосереджується на викритті „ворогів пролетарської революції", участі народних мас у боротьбі за владу Рад. Цю тенденцію підтвердила П'ята Всесоюзна нарада істпартівських працівників (січень 1929 р.). З метою надання цій роботі більш масштабного й конкретного характеру президія ВУЦВК 7 січня 1929 р. реорганізує український істпарт у Науково-дослідний інститут історії партії й Жовтневої революції[26]. Такі дії стали поштовхом до переносу акцентів в історико-краєзнавчому русі на дослідження політичних пріоритетів, продиктованих поточним моментом.

Під зміну векторів у краєзнавчій діяльності підводиться необхідна теоретична база. У січні 1929 р., наприклад, Кам'янець-Подільська окружна інспектура народної освіти на місця в райони, школи розсилає тези доповіді „Краєзнавство і його значення в соціалістичному будівництві". У цьому документі наголошується, що основною метою краєзнавчої роботи є зміцнення економічної могутності країни. Вимагалося, щоб це головне завдання було в центрі краєзнавчої роботи, і ні в якому разі не відсувалося на задній план. Наголошувалося, що з багатьох компонентів, які можуть відігравати в економіці країни певну роль, необхідно вибирати більш вагомі: боротьба зі шкідниками сільського господарства, зміцнення соціалістичного сектору тощо. Одночасно із цим акцентувалася увага на тому, що краєзнавчі проблеми мають тісно ув'язуватися з наполегливою роботою з економічного піднесення країни[27].

У 1929 р. розпочинається хвиля репресій проти науковців та викладачів міста у зв'язку зі справою „СВУ". Арештовуються викладачі ІНО: зоолог Олекса Кожухів, Дмитро Богацький. 30 серпня під арешт потрапляє активний учасник національно-культурних програм Юхим Павлович Філь. Характерно, що слідство звинуватило його в тому, що він разом із В. Зборовцем, Ю. Сіцінським, В. Герасименком та іншими організував у Кам'янці-Подільському наукове товариство, яке стало філією Академії наук, а його кістяк складався виключно з місцевої українсько-шовіністичної інтелігенції. Далі зазначалося, що в науковому товаристві відмічалася тенденція приймати у свої ряди українців, лише „людей науки". У лютому 1927 р. Філь і Богацький

провели бесіди із членами товариства, щоб при виборах не допустити в президію партійців. Інкримінувалося також те, що Ю. Філь рекомендував читати студентам „Чорну раду“ Квітки, „Сонячну машину“ Винниченка, не пояснюючи, що ці твори „антирадянські“. Слідчі ДПУ звинуватили Філя також у тому, що, „вербуючи в наукове товариство“ членів, він старався підбирати виключно „своїх людей“, оберігаючи товариство від комуністичного впливу. Викладаючи українську літературу в ІНО, він підкреслював національно-визвольні моменти боротьби українського народу. Будучи секретарем наукового товариства, підтримував зв’язок із контрреволюційними колами ВУАН, відвідував Єфремова, Зерова, Гермайзе, Іваницю, керівників і активних членів СВУ[28].

По жодному з пунктів пред’явлених йому звинувачень Ю. П. Філь винним себе не визнав. Однак це не завадило його посадити за грати.

Кінець 20-х — початок 30-х років знаменується загостренням політичної атмосфери в Україні внаслідок безпрецедентних заходів, вжитих владою для проведення форсованої колективізації. Насильницькі методи її здійснення викликали спротив у різних прошарках українського суспільства, насамперед на селі, зокрема і на Поділлі, де вибухнула низка селянських виступів, як то в селі Нестерівці Дунаєвецького району, на придушення якого були кинуті військові частини.

Безумовно, на такому фоні розпочинається наступ на національно свідому інтелігенцію. Показовою в цьому плані є заява, подана до Управління науковими установами України керівником секції прикладної геології і ґрунтознавства науково-дослідної кафедри при ІНО професором Олександром Красівським 30 листопада 1932 р., у якій він писав, що „після п’ятирічної праці на кафедрі у зв’язку з асигнуванням по секції дослідної роботи у сумі 40-55 крб. на рік мушу цілковито зректися керівництва секцією й відмовитися від роботи на кафедрі. Утримання моє по кафедрі 55 крб. місячно зберегти за мною до 1 січня 1933 року, після чого рахувати мене вибувшим зі складу кафедри як її працівника“[29].

Наступним етапом репресій щодо національно свідомої інтелігенції м. Кам’янця-Подільського стала фабрикація кримінальної справи, пов’язаної зі Спілкою визволення України, по якій проходили і культурно-освітні діячі Поділля, активні учасники краєзнавчих досліджень. Безумовно, під ці репресивні дії підпала в першу чергу так звана „стара інтелігенція“, себто інтелігенція з дореволюційним минулим, а також за походженням із Галичини. Вони здебільшого складали кістяк науково-краєзнавчих організацій м. Кам’янця-Подільського, який працював у ІНО, СГІ, хімічному технікумі, музичній та художній школах.

13 грудня 1933 р. у Харкові заарештовується вже колишній ректор Кям’янець-Подільського ІНО, професор В. О. Геринович. Йому інкримінується участь у міфічній підпільній організації, метою якої було „повалення існуючого ладу“ і яка, за версією слідства, організувала в квітні-травні 1931 р. селянське збройне повстання в селах Нестерівці та Тернова Дунаєвецького району. На думку слідства, підготовка до цих виступів здійснювалася ще в 1930 р. шляхом агітаційної праці в селах, яка велась під прикриттям екскурсій і культпоходів, а також роботою геологорозвідувальної партії. Члени наукового товариства виїжджали на села нібито для ведення фольклорно-

етнографічних досліджень, а фактично вели контрреволюційну роботу. Це, зокрема, Гагенмейстер, Філь, Герасименко[30].

У цей же час заарештовують і відомого науковця професора Кям'янець-Подільського ІНО Любарського Івана Антоновича. Він народився в сім'ї селянина села Сенькове Куп'янського повіту, закінчив Київську духовну академію. У 1919 р. був обраний приват-доцентом Кам'янець-Подільського державного українського університету. З 1920 р. до середини 1932 р. працював у Кам'янець-Подільському ІНО. Цей науковець брав участь у всіх науково-краєзнавчих проектах наукового, краєзнавчого товариств, науково-дослідної кафедри, підготував і опублікував низку праць із філології [31]. В результаті упередженого слідства його звинувачують у контрреволюційній діяльності і рішенням судової трійки при колегії ДПУ УСРР від 20 вересня 1933 р. за статтями 54[11] КК УСРР засуджують до 3 років висилки в Північний край, а 2 листопада 1937 р. його повторно заарештовують у Вологодській області і рішенням колегії НКВС СРСР і Прокурора СРСР від 25 листопада 1937 р. засуджують до розстрілу[32].

Велика група краєзнавців-науковців з м. Кам'янця-Подільського, а саме: Геращенко Микола Тимофійович, професор інституту птахівництва, Плюйко Сергій Антонович, професор сільськогосподарського інституту, завідувач відділу селекції інституту птахівництва, Розенкранц Андрій Володимирович, викладач інституту соціального виховання, Панасюк Федір Сергійович, директор ботанічного саду ІСВ, Наливайко Федір Дмитрович, асистент кафедри фізіології інституту техкультур, Курневич Михайло Васильович, викладач інституту соціального виховання, Храневич Василь Полікарпович, професор кафедри зоології інституту птахівництва, Бутко Григорій Данилович, викладач інституту соціального виховання, Савченко Мефодій Єфремович, викладач Артемівського інституту соціального виховання — всього 11 чоловік було притягнуто до кримінальної відповідальності за міфічним звинуваченням у належності до української військової організації. За звинуваченням прокурора Кам'янець-Подільського прикордонного загону ДПУ свою діяльність на Кам'янеччині спрямовувала на:

а) збереження й згуртування української націоналістичної інтелігенції;

б) концентрації шовіністичних соціально чужих радянській владі кадрів студентства в інститутах і виховання їх у дусі підготовки до озброєного повалення радянської влади;

в) шкідництва по лінії сільського господарства на базі організаційної діяльності в сільськогосподарському інституті;

г) насадження і згуртування повстанських осередків на периферії через наукові експедиції й екскурсії членів контрреволюційної організації, організації збройного повстання в квітні-травні 1931 року на Кам'янеччині, придушеного органами ДПУ[33].

Більшість цих імен була відома громадськості міста й регіону як активних учасників не тільки освітньої діяльності, але й науково-краєзнавчого руху. Вони ініціювали низку екскурсій, популяризували пам'ятки історії, ставали на захист їх безпідставного руйнування. Безумовно, така активна позиція не могла бути непоміченою органами ДПУ, які вишукували будь-яку причину, щоб позбутися цього

"шкідливого елементу". Головним аргументом у звинувачення була науково-краєзнавча діяльність.

Про це свідчить хід фабрикації кримінальної справи. У протоколі допиту арештованого Савченка Мефодія Єфремовича від 25 липня 1932 р. відбито весь трагізм людської долі, людської особистості, яка намагалася служити суспільству своєю активною позицією. Зазначимо, що Савченко М. Є. — інтелігент радянської формації — закінчив сільськогосподарський інститут у Кам'янці-Подільському. У 1926-1928-х рр., будучи студентом, працював секретарем окружного краєзнавчого комітету. Згодом викладав у Кутковецькому сільськогосподарському технікумі Чемеровецького району. Відчувши утиски і переслідування, переїхав у місто Артемівськ, де працював доцентом місцевого інституту соціального виховання, де і був заарештований.

У протоколі допиту він підтверджує „наявність контрреволюційної націоналістичної організації в Кам'янці-Подільському на чолі з професором Гериновичем В. О.", яка використовувала в своїх цілях краєзнавче товариство, яке „фактично було ширмою для контрреволюційної роботи під виглядом краєзнавчої діяльності, чим розповсюджувало ідеї контрреволюційної організації на периферії" з метою „ігнорування заходів уряду, культивування і насадження націонал-шовіністських теорій, виховання кадрів в буржуазно-націоналістичному дусі"[34].

Його контрреволюційна шкідницька робота як секретаря краєзнавчого товариства, на думку слідчого, полягала в такому:

1. На засіданні комітету краєзнавчого товариства він підтримував пропозиції Гериновича про випуск шкідливих книг „Кам'янеччина" ч.1, 2, в яких пропагувалися явно буржуазні націоналістичні теорії, з класово ворожих позицій висвітлювалась історія Кам'янеччини з гетьманами, отаманами, гайдамаками, що збурювало націонал-патріотичні почуття кам'янчан.

2. За дорученням Гериновича через працівника окрнаросвіти домігся державних коштів для оплати видання в кількості 500 примірників книг „Кам'янеччина" ч.1, 2, які розповсюджувалися серед населення, а гроші, отримані за це, брав особисто Геринович на потреби роботи організації.

3. Облік праці і членства товариства ставив так, щоб вони сприяли поповненню краєзнавчого товариства необхідними організації людьми і прикривали контрреволюційну діяльність на периферії в краєзнавчих осередках.

4. З метою контрреволюційної роботи в краєзнавчому товаристві Геринович налагодив зв'язок з петлюрівською еміграцією за кордоном через сина члена організації Сіцінського Юхима, який емігрував у Прагу[35].

В іншому протоколі допиту вже 27 липня 1933 р. наголошується, що низовими контрреволюційними осередками були саме краєзнавчі осередки, які спеціально організовувались уповноваженими краєзнавчого товариства. Для підсилення контрреволюційної роботи осередків використовувались експедиції з кінозйомок, геологічні роботи. Керівниками периферійних структур в м. Смотричі був син попа Георгіїв, в с. Баговиця Староушицького району — колишній офіцер Драгобецький, в м. Китайгород — вчитель Кабачинський, який раніше служив в Галицькій армії[36].

Як добувалися такі свідчення від заарештованих по цій справі — вказує пізніше у заяві Генеральному прокурору СРСР Плюйко Сергій Антонович. Він наголошує, щоб добитися необхідних свідчень, слідчий викликав його ночами декілька діб підряд. Під час допиту він не давав можливості спати, вживати їжу, примушував стояти на одному місці по декілька годин підряд, в результаті чого його ноги опухали, він не міг рухнутися з місця. Доведений такими методами ведення слідства до відчаю в одну з ночей він підписав необхідні для слідчого свідчення[37]. Такі ж методи застосовувалися і до професора Геращенка К. Т., якого під час допитів слідчий довів до стану повного нервового розладу, і він вимушений був підписати необхідні свідчення.

В результаті постановою трійки при колегії ДПУ УРСР від 3 березня 1933 р. А. В. Розенкранц, М. Т. Геращенко, С. А. Плюйко, Ф. С. Панасюк, Ф. Д. Наливайко, М. В. Курневич, В. П. Храневич були засуджені на п'ять років позбавлення волі, Г. Д. Бутко — до трьох років, М. Є. Савченко був висланий на три роки в Західносибірський край.

Принагідно зауважимо, що репресіям піддавався і науковий доробок професорів-викладачів. Як правило, їх праці вилучалися, вважалися за шкідливі. Наприклад, наприкінці грудня 1933 р. методична рада Кам'янець-Подільського педагогічного інституту прийняла постанову „Про шкідницькі настанови підручника Храневича В. П. „Курс загальної зоології" (1930 р.) в світлі марксистсько-ленінської методології". У цій постанові найголовнішим звинуваченням було те, що він виданий був українською мовою, в той же час, як інститут наукової мови в Києві був найактивнішим осередком СВУ. Одночасно підкреслювалось, що підручник написаний за буржуазною методологією, через це рада зробила висновок, що в замаскованому вигляді в підручнику проводиться шкідницька лінія „любарщини". Шельмування підручника продовжувалось. 13 липня 1934 р. було проведено збори студентів-заочників біологічного відділу, де слухались питання „Про шкідницькі настанови підручника В.П. Храневича „Курс загальної біології". Резолюція зборів твердила, що підручник насичений „націоналістичною термінологією", у ньому „помітна тенденція до затушовування здобутків соціалістичної науки Радянського Союзу, до недооцінки досягнень і друкованого слова братерської РСФРР". Збори ухвалили цей підручник вважати шкідливим і не допускати до використання в навчальних закладах[38].

Як бачимо, більшість активних науковців-краєзнавців та аматорів з м. Кам'янця-Подільського вже до кінця 1933 р. опинилися за ґратами. Вони пройшли дорогу поневірянь і принижень, зазнали тортур і переслідувань. Після відбуття зазначеного покарання їх повторно заарештовують і безневинно осуджують. Уже в період розвінчання культу особи Сталіна вони борються за відновлення свого чесного імені, що відбувалося надзвичайно важко. Їх арешт припинив надовго наукову краєзнавчу роботу товариств і наукових структур, і лише з початком створення „Історії міст і сіл України" пошуково-краєзнавча діяльність у м. Кам'янці-Подільському на початку 1970-х років відновлюється.

Примітки:

[1] Державний архів Хмельницької області (далі ДАХм.О). — Ф. Р. 302, оп. 1, спр. 1. — Арк. 1-2.
[2] Там само. — Спр. 4. — Арк. 2.
[3] Там само. — Спр. 1. — Арк. 21.

[4] Там само. — Арк. 21.
[5] Там само. — Спр. 28. — Арк. 4.
[6] Там само. — Арк. 14.
[7] Там само. — Арк. 12.
[8] Там само. — Фонд Р. 302. — Оп. 1. — Спр. 720. — Арк. 54.
[9] Сіцінський Ю. Наукова робота в Кам'янці на Поділлю за останнє десятиліття (1914-1924) // Україна. — 1926. — Кн. 1. — С. 174.
[10] ДАХм.О. — Ф. Р. 302, оп. 1, спр. 720. — Арк. 41.
[11] Там само. — Ф. Р. 1057, оп. 1, спр. 313. — Арк. 10.
[12] Бюлетень Комісії краєзнавства. — 1924. — № 2. — С. 6.
[13] Нові книжки // Червоний кордон. — 1927. — 3 січня. — С.6.
[14] Вісти. — 1928. — 4 квітня. — с. 3.
[15] Савчук В. О. Краєзнавство Поділля в історії краєзнавчого руху України 20-30-х рр. XX ст. // Краєзнавство. — 2003. — № 1-4. — С. 46.
[16] Краєзнавство. — 1928. — № 6. — С. 91-92.
[17] Савчук В. О. Краєзнавчий рук м. Кам'янця-Подільського у 1921-1923 рр. // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. праць. — Кам'янець-Подільський, 2006. — Т. 6. — С.209.
[18] Высылка в место расстрела. Депортация интеллигенции в документах ВЧК-ГПУ. 1921-1923. — М.: Рабочий путь, 2005. — С. 131-135.
[19] Там само. — С. 59.
[20] Там само. — С. 97.
[21] Кучеров Г. Г. Робота сільських „Просвіт" Подільської губернії щодо забезпечення населення літературою (1917-1923) // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наукових праць. — Кам'янець-Подільський, 2005. — Т. 5. — С. 41.
[22] ДАХм.О. — Ф. Р. 302, оп. 1, спр. 20. — Арк. 160.
[23] Там само. — Арк. 129.
[24] Там само. — Арк. 129.
[25] Див. наприклад: Геринович В.О. Мінеральні копалини нашої области і їх пристосування в господарстві // Більшовицька правда. — Вінниця. — 1932. — 9 травня. — С.2.
[26] Сарбей В.Г. Істпарти та їх місце в розвитку історичної науки на Україні // Український історичний журнал. — 1967. — № 1. — С. 10.
[27] ДАХм.О. — Ф. Р-5, оп. 1, спр. 537. — Арк. 2.
[28] Завальнюк О. М., Трембіцький А. М. До біографії наукових зв'язків та здобутків Ю.П.Філя // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наукових праць. — Кам'янець-Подільський, 2004. — Т. 4. — С. 157-158.
[29] ДАХм.О. — Ф. Р. — 302, оп. 4, спр. 31. — Арк. 12.
[30] Галузевий Державний архів Служби безпеки України м. Хмельницький (далі ГДА СБ України м. Хмельницький) — Спр. № 59171. — Арк. 23-24.
[31] Т.Г. Шевченко // Червоний кордон. — 1927. — 10 березня. — С. 3
[32] ДАХм.О. — Ф. Р. — 6193, оп. 12, спр. № П. 5966 „Храневич Василь Полікарпович". Т.2. — Арк. 401.
[33] Там само. — Арк. 191-192.
[34] Там само. — Арк. 130.
[35] Там само. — Арк. 133.
[36] Там само. — Арк. 139.
[37] Там само. — Арк. 242.
[38] Алєщенко М. І., Нестеренко В. А. Професор В. П. Храневич — відомий учений-зоолог Поділля. — С. 195.

В. М. Олуйко

ФАЛЬШИВКА З ВАЖКИМИ НАСЛІДКАМИ

Весною 1938 року мешканців Лонок охопила паніка. В село глухими ночами раз за разом стали приїжджати з Волочиська енкавеесівці. Влаштовували то в одній, то в іншій хаті обшуки, після завершення яких забирали з собою їх господарів. Першим заарештували голову сільради Івана Гасюка, потім — учителя Василя Олійника, коваля Григорія Шашковського. Згодом у Волочиськ під охороною повезли рядових колгоспників Євдокима Глуговського і Миколу Зайця, наступної ночі — Миколу Шашковського[1].

Та на цих шістьох арешти не закінчилися. Минуло небагато часу, як енкавеесівці забрали голову колгоспу Адама Барановського, завідувача сільської школи Петра Штанька, ветсанітара Михайла Мейхера, пізніше — другого коваля Войтка Барановського[2], залишивши колгосп без таких важливих спеціалістів напередодні весняної сівби. А ще через кілька днів приїхали за колгоспним комірником Андрієм Горбачем[3].

Про причини арештів енкавеесівці нікому нічого не говорили, а запитувати їх ніхто з лончан не наважувався. Селяни висловлювали різні догадки, з уст в уста пошепки передавалися чутки одна від одної дивовижніша. Де там було знати людям, що то виконувалася категорична вимога новоспеченого начальника управління НКВС по Кам'янець-Подільській області Івана Жабрєва форсувати реалізацію наказу НКВС СРСР № 00185 від 11 серпня 1937 року. В ньому нарком Микола Єжов ставив завдання „розгромлення антирадянської роботи польської розвідки і диверсійно-повстанської низівки ПОВ — польської організації військової". До наказу додавався лист, в якому керівник всесоюзного карально-репресивного відомства „викривав" нечувані злочини „фашистсько-повстанської і терористичної діяльності польської розвідки в СРСР".

Не міг не знати Єжов, що у 1937 році в Україні така організація, як ПОВ, не існувала. Але ж не достовірність фактів чи подій цікавила людину, яку призначили саме для того, щоб вона під будь-якими приводами розгорнула „великий терор" в країні. Тому й потрібні були міфи про широко розгалужену в СРСР мережу „шкідницьких", „терористичних", „шпигунських" організацій.

Не злічити, скільки брудних провокацій на рахунку сталінських репресивно-каральних органів. Вони прославилися „умінням" вигадувати різного роду фальсифіковані підпільні антирадянські організації, які начебто загрожували існуванню „держави робітників і селян", прагнули перешкодити будівництву соціалізму в СРСР, повернути дожовтневі капіталістичні порядки. Під цим приводом і здійснювався в країні масовий терор. Винищувалися сотні і сотні тисяч людей,

зарахованих енкавеесівцями до потенційних ворогів існуючого ладу. З неприкритим цинізмом про це говорив один з найкривавіших поплічників Сталіна Лаврентій Берія: „Ворог народу не тільки той, хто шкодить, а й той, хто сумнівається в правильності лінії партії. А таких серед нас ще багато, і ми повинні їх ліквідувати...“[4].

Репресії здійснювалися в інтересах невеликої купки людей, очолюваних Сталіним, яка наприкінці двадцятих років зуміла узурпувати усю владу в Радянському Союзі і прагнула навічно закріпити її за собою. Але після страшного голоду 1932-1933 років у традиційно багатих хлібом регіонах помітно похитнулися позиції кремлівської верхівки, зокрема підупав, здавалось би, абсолютний авторитет самого Сталіна. Він втратив в очах радянських людей штучно створений ореол „мудрого вчителя“, „далекоглядного вождя“, „продовжувача безсмертної ленінської справи“. Тому масштаби політичних репресій, які й у той час були немалими, вже перестали задовольняти Сталіна і його оточення.

В Кремлі було вирішено ініціювати подальше кількісне збільшення репресій, щоб у такий спосіб якнайшвидше покінчити з опозицією, яка значно зміцніла на початку тридцятих років, придушити будь-яке інакомислення в більшовицькій партії і серед радянського народу, залякати усіх незадоволених існуючим режимом, його внутрішньою політикою. Знайшовся й зручний привід для посилення терору: вбивство в Ленінграді С.М.Кірова. Винним у цьому злочині М.С.Хрущов вважав самого Сталіна. Та причетність диктатора до вбивства досі не доведена: сліди злочинців надійно заховані.

Здійснений замах на одного з видатних діячів ВКП(б) і радянської держави дав поштовх для подальшого нагнітання в країні атмосфери загальної озлобленості до „ворогів народу“, яких нишпорки НКВС уміли „знайти“ всюди: в містах і селах, в трудових колективах, навчальних закладах, наукових установах, військових частинах, в державних і господарських структурах. Швидкій розправі з підозрілими у нелояльності до верховного правителя сприяла постанова Президії ЦВК СРСР „Про хід ведення справ по підготовці або здійсненню терористичних актів“. Була вона прийнята в день загибелі С.М.Кірова 1 грудня 1934 року. Постановою передбачався спрощений підхід до розслідування політичних злочинів. Такі справи мали завершуватися не більше, як за десять днів, розглядатися без участі прокурора і адвоката. Не дозволялося подавати касації на прийняті судові рішення і прохання про помилування. Вища міра покарання — розстріл виконувався одразу ж після оголошення засудженому вироку.

Коток репресій пройшовся по всьому Радянському Союзу. Та з особливою жорстокістю по Україні. Проти тисяч і тисяч чесних громадян висувалися безпідставні звинувачення. Одна за одною стали „викриватися“ в республіці антирадянські організації під різними назвами. Одним із таких енкавеесівських міфів і була „Польська організація військова“.

Щоб вигадати цю фальш, „сценаристам“ з НКВС не потрібно було дуже напружувати свою уяву. Вони просто використали назву організації, яку Юзеф Пілсудський створив на початку першої світової війни з метою патріотичного виховання польської молоді, підготовки її до боротьби за незалежність Польщі[5]. Та вже в 1917 році ПОВ була переорієнтована ним на залучення до справи визволення

рідної країни від емігрантських мас, розсіяних по території України і Росії. Невдовзі після цього ПОВ перетворилася у військовий орган польського командування, що діяв на Україні і займався шпигунством, диверсіями і організацією пропольських сил. Та вже в січні 1920 року мережу ПОВ на Україні було виявлено і повністю ліквідовано. Отож вести про неї мову вже не було чого. Але ця міфічна „організація", відтворена в 1934 році в енкавеесівській уяві, стала зручною ширмою, під прикриттям якої чинилися репресії проти поляків, які жили на Україні.

Серед заарештованих по справі ПОВ було немало подолян, зокрема голова Вінницького облвиконкому О.Л.Триліський. Його 4 липня 1934 року на пленумі ЦК КП(б)У було виключено з партії і виведено зі складу членів ЦК як „викритого ворога народу"[6].

Міф про „Польську організацію військову" ще раз було відтворено у 1937 році, коли Сталін ініціював новий сплеск репресій. Відтворено у значно більших масштабах. Тільки на Поділлі у належності до ПОВ було звинувачено тисячі людей. Енкавеесівці створювали видимість, що ця „організація" має широко розгалужену мережу. Вони в багатьох містах і селах „виявляли" різні „команди" і „боївки".

У згадуваному Волочиському районі енкавеесівці „викрили" функціонування таких „команд" не тільки в Лонках, а й у ряді інших сіл. Наприклад, у Користовій звинувачення у належності до „боївки ПОВ" пред'явили бригадиру місцевого колгоспу Володимиру Поліщуку, працівникам Волочиського цукрозаводу Івану Кенсу і Владиславу Патрилу, а також інспектору райфінвідділу Івану Поліщуку[7]. Ніякі виправдання людей про те, що вони не тільки не займалися контрреволюційною роботою, а й навіть не чули про таку організацію, до уваги не бралися. Слідчі Усатенко, Басін, Сауляк та інші кати від НКВС шляхом фізичного і морального тиску примусили арештованих „зізнатися" у скоєнні злочину проти радянської влади. Справу було передано „трійці" УНКВС по Кам'янець-Подільській області. Вирок був суворим — розстріл. До розстрілу були засуджені і їхні земляки-лонківчани.

Фабрикацію справ сталінські опричники поставили на широку ногу, з усіх міських і районних відділень в обласне управління НКВС доповідали, що й вони „викрили" учасників ПОВ. Про кілька таких „голосних" справ, зокрема, інформували своє обласне начальство проскурівські енкавеесівці. Вони „виявили" організацію ПОВ, у складі якої „перебували" 64 чоловіки — в основному жителі села Гречани, що біля Проскурова[8]. Кілька чоловік було розстріляно за „участь" у цій організації в самому Проскурові, а також в сусідніх селах Малашівці, Шаровечка і Ружична. В числі арештованих були голови трьох колгоспів, голова Малашовецької сільради, директор дослідної станції лікарських рослин і бригадири, ковалі, їздові, чорнороби. А очолював їх не хто інший, як секретар парторганізації гречанського колгоспу Іван Рушковський[9], який проходив по іншій справі. Слідчі Ярошенко, Стадников, Береза та інші затратили багато зусиль, поки примусили заарештованих підписати протоколи про „зізнання". Фінал цієї історії сумний — усіх шістдесятьох чотирьох було розстріляно.

Не уникнув кулі в енкавеесівському підвалі й Рушковський. Його судила „трійка" при УНКВС разом з іншими сорока дев'ятьма активними учасниками „ПОВ". До цієї групи енкавеесівці включили багатьох керівників районних і сільських організацій, працівників освіти і культури, господарських керівників. Дехто з них навідріз

відмовлявся „каятися“ у вигаданих гріхах. До таких вживали фізичних заходів. По три-п’ять діб тривали безперервні допити вчителя Григорія Кульчивця, начальник ДЕУ-647 Йосипа Шаловалова, завідувача Кам’янець-Подільської електростанції Івана Томаржевського[10]. Але сили у в’язнів і слідчих були нерівні. Свого добилися останні. І „трійка“ УНКВС винесла усім п’ятдесятьом невинним людям один присуд — розстріл.

Так само наполегливо добивалися слідчі Проскурівського відділення НКВС Богдановський, Виходець, Немировський, Черначенко, Береза, Стадников та Ярошенко визнання арештованими вини в справі ще однієї контрреволюційної організації. Зокрема, 29 жителів Проскурова та приміських сіл змушені були „визнати“ свою участь у ПОВ[11]. І теж завершили життєвий шлях у підвалі міського відділення НКВС.

Справи на так званих учасників ПОВ не можна спокійно читати: все в них суперечить здоровому глузду. Навіть не юристам одразу ж впадає у вічі, що звинувачувалися заарештовані у різних „гріхах“ проти держави голослівно, без будь-яких підстав. Слідчі зовсім не завдавали собі клопоту шукати докази вини, щоб хоч якось аргументувати звинувачення, які пред’являли підозрілому у ворожості до радянської влади. Вони просто казали: „нам відомо, що ви проводите контрреволюційну роботу“ або „слідство має докази, що ви займаєтеся антирадянською агітацією“. І вимагали, щоб заарештований це визнав. А коли людина не витримувала тиску, який чинили на неї слідчий чи слідчі, і „визнавала“, що вона дійсно винна, то справа вважалася завершеною. Адже визнання людиною своєї вини, з легкої руки оберката, тобто Генерального прокурора СРСР А.Я.Вишинського, тодішньою юриспруденцією вважалася головним доказом ворожої діяльності заарештованого. Справа після цього скеровувалася у суд, роль якого виконували різного роду позасудові інстанції — „двійки“, „трійки“, „особливі наради“...

Показова у цьому відношенні справа заарештованого у квітні 1938 року машиніста паротяга залізничної станції Кам’янець-Подільський П. В. Шуварського[12]. Його звинуватили у належності до підпільної антирадянської організації „ПОВ“. Підданий тиску слідчих через місяць після того, як був кинутий у енкавеесівську катівню, Шуварський змушений був визнати свою причетність до ПОВ. Згодом дав свідчення, що до цієї організації його завербував робітник депо станції Кам’янець-Подільський Розборський. 20 вересня того ж року „трійка“ при Київському облуправлінні НКВС засудила Шуварського до розстрілу. Вирок виконали через тиждень. В той же час Розборського енкавеесівці не чіпали. А у 1965 році, при повторному слідстві, він свідчення Шуварського не підтвердив. Заявив, що ніколи до антирадянських організацій не вступав і нікого до них не вербував. В архіві управління Служби безпеки України по Хмельницькій області зберігаються сотні слідчих справ, заведених на подолян, які начебто були причетними до ПОВ. Навіть побіжне знайомство з цими справами переконує у безвинності репресованих людей. Заарештованим висувалися прямо-таки сміхотворні звинувачення. Наприклад, обліковець колгоспу села Яхнівці Волочиського району Г.І.Бродський[13] за „завданням ПОВ“ шкодив тим, що „заплутував облік“ у своєму господарстві. Бригадир рільничої бригади колгоспу села Малий Лазучин Базалійського району С.П.Петровський[14] „затягував строки польових робіт, не очищав від бур’янів посіви, не дбав про ремонт

сільськогосподарського інвентаря“. Шофер колгоспу села Курганівка Грицівського району В.І.Пільх[15] винен у тому, що „возив на заготзерно вологе зерно“, а при транспортуванні цукрових буряків губив по дорозі корені. Колгоспник колгоспу села Коськів того ж Грицівського району В.Л.Калиновський[16] „збирав відомості про кількість коней і підвід у господарстві“. Слюсар вагоноремонтного парку залізничної станції Ярмолинці М.М.Палашевський „погодився у випадку війни здійснити диверсійний акт“[17], машиніст Проскурівського крупозаводу С.А.Ігнат „мав завдання на випадок війни зірвати локомобіль“[18], інспектор Старокостянтинівського райвно Ф.С.Осташевський [19] збирав відомості про грамотність населення району“. Саме за ці „провини“ й були люди засуджені „трійкою“ УНКВС по Кам’янець-Подільській області до „найвищої міри покарання“, тобто до розстрілу.

Багато працівників НКВС прагнули зробити кар’єру, виявляючи особливу активність у пошуку „ворогів народу“. Так, дуже прагнув відзначитися начальник оперативно-слідчої групи того ж Проскурівського відділення НКВС Самогородський. Він „виявив“ у Старокостянтинівському районі „команду ПОВ“ у складі 21 бойовика. Однак у ході „слідства“ ніяких доказів вини цих людей добуто не було. Протоколи допитів заповнені загальними фразами, звинувачення побудовані виключно на визнанні своєї вини заарештованими та обмовах один одного. Виходить, що всі вони один одного вербували, один одному давали завдання у проведенні „контрреволюційної роботи“. Їхнє шкідництво полягало в тому, що вони „погано ремонтували сільськогосподарський інвентар і машини“, які через це швидко виходили з ладу. Ось, наприклад, свідчення теслі колгоспу села Погоріле С.Д.Цибульського: „Як тесля я робив нові вози і ремонтував старі так, щоб вони швидко виходили з ладу. Для цього я використовував неякісне дерево, погано підганяв частини одну до одної. І вози ламалися під час посівної в 1937-1938 роках і довго ремонтувалися. Таким же чином я ремонтував жниварки в 1937 році, і вони теж швидко виходили з ладу“[20]. Усі двадцять звинувачених по цій справі були розстріляні.

Прагнув зробити кар’єру на викритті „ворогів народу“, які начебто „об’єдналися“ у ПОВ, начальник Вовковинецького райвідділу НКВС лейтенант держбезпеки Островський[21]. Його ніскільки не бентежило те, що, фальсифікуючи подібні справи, він прирікає на страждання і муки ні в чому не винних людей. Під його „керівництвом“ вовковинецькі енкавеесівці „викрили“ в районі кілька низових ланок „підпільної контрреволюційної антирадянської організації“. У складі однієї з них „перебувало“ 27 чоловік. Звичайно, що ніяких доказів їхньої „контрреволюційної діяльності“ слідчим добути не вдалося. Але Островський, слідчі Цвігун і Топольницький зуміли добитися визнання арештованими свого перебування у „команді ПОВ“. І цього було досить, щоб 26-ох з них „трійка“ УНКВС засудила до розстрілу. Двадцять сьомому „пощастило“ — одержав 10 років ув’язнення у виправно-трудовому таборі. Та вже наступного року було виявлено, що ця справа сфальсифікована від початку до кінця. І за „фальсифікацію кримінальних справ та застосування заборонених методів слідства“ лейтенанта Островського засудили до розстрілу. Такі випадки траплялися в роки „Великого Терору“. Інколи керівники репресивних органів хотіли продемонструвати, що, мовляв, беззаконні дії караються,

якщо їх навіть допускають працівники НКВС. Але цікава деталь: хоч справу про вовковинецьку „команду ПОВ“ було визнано сфальсифікованою, та отого двадцять сьомого арештованого у цій справі колгоспника з села Майдан Н.О.Стрельбицького[22] з ув'язнення не звільнили.

Багато невинної крові і на совісті співробітника Проскурівського відділення НКВС Брауна. Він ухитрився „викрити“ в місті „контрреволюційну організацію ПОВ“, яка „складалася“ з двох росіян і трьох українців. Цьому катові, який відзначався особливим захопленням фізичними методами „слідства“, вдалося через якийсь час добитися того, що свою участь у ПОВ „визнали“ всі п'ятеро заарештованих. У вересні 1938 року обірвалося життя голови Проскурівської міськради В. Г. Власова, працівника міськплану З. М. Орлова, плановика облплану Г. З. Ковальчука, завідувача відділу агролісомеліорації обллісоуправління В. С. Дукомського та землевпорядника Гайсинського райземвідділу Вінницької області М. П. Бурятова.

Слід підкреслити: таких безсовісних кар'єристів, як Островський у Вовковинцях, Браун у Проскурові серед працівників НКВС була переважна більшість. Вони не зважали ні на закон, ні на мораль, не мали й найменшого співчуття до своїх жертв. Про моральну деградацію основної маси енкавеесівців добре і правдиво сказала Євгенія Гінзбург у повісті-спогаді „Круті маршрути“[23]. Вона так описує еволюцію слідчих НКВС: „Крок за кроком, у міру виконання однієї рутинної директиви за іншою вони опускалися від людської подоби до звірячої“. Ці слова можна повністю віднести на адресу начальника управління НКВС по Кам'янець-Подільській області Івана Жабрєва. Чекіст з 1920 року, він з часом пізнав смак знущань над людьми і охоче займався проведенням у життя сталінсько-єжовської системи терору. Коли в серпні 1938 року в керованому ним управлінні накопичились тисячі справ на людей, що звинувачувалися в причетності до „контрреволюційних організацій“ і які вже не можна було подати на розгляд „трійки“ чи „двійки“, Жабрєв терміново скликав нараду оперативних працівників. На ній він наказав „перефарбувати“ усіх заарештованих „націоналістів“ у шпигунів іноземних розвідок. Отож, кількість „бойовиків ПОВ“ значно зросла, а це означало не що інше, як різке збільшення так званих розстрільних справ.

Фабрикуючи справи, енкавеесівці довго не мудрували, щоб визначити, кому саме приписати роль керівників отих вигаданих „команд“ і „боївок“. У багатьох випадках, з ласки слідчих, ними ставали керівні працівники радянських, партійних чи господарських органів. Так, у створенні повстанської контрреволюційної організації в Чорноострівському районі було звинувачено секретаря райвиконкому Судзинського[24], в Ізяславському районі — секретаря райкому партії Поповича[25]. Вони, мовляв, одержували директиви від самого головного коменданта „ПОВ“, роль якого була відведена Станіславу Косіору, тодішньому керівникові республіканської партійної організації. Останньому було приписано, що він „протягом ряду років організовував і спрямовував антирадянську діяльність усіх ворожих формувань“. За слідчими „документами“, Косіор був тісно зв'язаний з правотроцькістським центром у Москві, очолював український правоцентристський центр та одночасно спрямовував роботу всіх контрреволюційних формувань буржуазних націоналістів, до яких, безперечно, належала „Польська організація військова“.

“Викриття“ Косіора дало поштовх до дальшого посилення роботи у ліквідації

„пропольських буржуазних організацій“, насамперед у виявленні і знищенні мережі ПОВ. З середини 1938 року стали масовими й арешти дружин „членів ПОВ“. Це робилося відповідно до наказу НКВС №00486 від 15 серпня 1937 року. Під дію параграфів цього наказу підпадали не тільки дружини „ворогів народу“, а й усі їхні найближчі родичі — батьки, брати і сестри, навіть неповнолітні діти. Як згадує шепетівчанка Марія Мирецька[26], камери ізолятора Шепетівського відділення НКВС були переповнені заарештованими, серед яких багато було рідних і близьких людей, репресованих енкавеесівцями раніше. Саму ж Марію Антонівну засудили до трьох років ув'язнення у виправно-трудовому таборі за те, що „приховувала від органів влади участь свого чоловіка Адама Адамовича Мирецького в контрреволюційній організації „ПОВ“. Вона вважає, що їй ще пощастило, бо іншим жінкам, з якими перебувала у камері, винесли значно суворіші вироки.

Важко підрахувати кількість громадян, які постраждали в результаті вигаданої сталінськими опричниками справи про „Польську організацію військову“. З'ясувати це ще належить історикам. Незаперечно те, що це була одна з наймасштабніших провокацій НКВС. Вона призвела до небачених за розмірами репресій проти поляків, які жили в Україні.

В ім'я чого так несамовито лютував сталінський молох? З якою метою проводилися масові репресії, що були, по суті, геноцидом проти власного народу? Раніше вважали, що все це творилося в ім'я „світлого майбутнього“. І нині не перевелися люди, що продовжують дотримуватися такої думки. Але хіба можна побудувати щастя одних на кістках і крові інших? Мабуть, найогиднішим є те, що розв'язаний Сталіним і його оточенням терор освячувався комуністичною ідеологією.

Що ж до природи сталінських репресій, то вони були нічим іншим, як боротьбою за утвердження влади тирана і його сатрапів. Саме побоювання „вождя“ втратити особисту владу штовхнуло його на масові репресії, в яких однаково постраждали і поляки, і росіяни, і українці, і багато інших народів та народностей, які населяли країну під назвою СРСР.

Примітки:

[1] Галузевий Державний архів Служби безпеки України м. Хмельницький (далі ГДА СБ України м. Хмельницький) Ф. 6193, оп. 12. Спр. № 6445.
[2] Там само. — Спр. № 7120.
[3] Там само. — Спр. № 6421.
[4] Волкогонов Д. Тріумф і трагедія. Т. 1. — С. 463.
[5] Пилсудский Юзеф. Легенды и факты. — М., 1990. — С. 67.
[6] Центральний державний архів громадських об'єднань України. — Ф. 1, оп.1, спр. 191. — Арк.. 117.
[7] ГДА СБ України м. Хмельницький Ф. 6193, оп. 12. — Спр. № 6164.
[8] Там само. — Спр. № 4707.
[9] Там само. — Спр. № 4941.
[10] Там само. — Спр. № 4941.
[11] Там само. — Спр. № 4760.
[12] Там само. — Спр. № 15599.

[13] Там само. — Спр. № 7600.
[14] Там само. — Спр. № 11935.
[15] Там само. — Спр. № 5220.
[16] Там само. — Спр. № 5220.
[17] Там само. — Спр. № 15627.
[18] Там само. — Спр. № 7090.
[19] Там само. — Спр. № 4994.
[20] Там само. — Спр. № П-4514.
[21] Там само. — Спр. № 2839.
[22] Там само. — Спр. № 5228.
[23] Гинзбург Евгения. Крутые маршруты. — М., 1991.
[24] ГДА СБ України м. Хмельницький Ф. 6193, оп. 12. — № 6525.
[25] Там само. — Спр. № 4941.
[26] Там само. — Спр. № 3671.

Л. Л. Місінкевич

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ПОДІЛЛЯ ТА ШЛЯХИ ЇЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Запроваджена політика коренізації у 20-ті — на початку 30-х років XX століття мала певні досягнення у культурному житті Поділля, зокрема серед національних меншин, яка направлялася на створення мережі загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних училищ, середніх навчальних закладів. Національними мовами велася робота в клубах, бібліотеках, хатах-читальнях та інших культурних установах.

Враховуючи інтерес національних меншин до центральних та періодичних видань, місцеві органи влади, починаючи з 1930 року, проводили значну роботу щодо створення газет, які б видавалися польською мовою. Протягом двох років у Проскурові виходила польською мовою газета, яка в 1932 році була реорганізована, внаслідок чого з'явилося 8 польських вкладок до районних українських газет. 5 березня 1933 року Вінницький обком КП(б)У визнав за доцільне в Городоцькому, Заславському, Шепетівському та Бердичівському районах реорганізувати польські вкладки в окремі газети[1].

Реорганізація періодичних видань призвела до утворення в регіоні 8 районних польських газет з випуском 8-10 разів на місяць та щоденної Проскурівської польської газети „Колективіста пограниччя", яку очолив редактор Воронецький. На базі Бердичівської районної єврейської газети вирішено було видавати обласну газету „Дер Альбетер" єврейською мовою[2].

Постійна увага до питань національно-культурного розвитку меншин вимагала не тільки широкої інформації населення про політичні події, економічне життя, а й задоволення його потреб у літературі мовами національних меншин, підтримки єврейських, польських та інших культурно-освітніх установ.

Населення брало активну участь у культурному житті, в діяльності агіткультбригад, політсудів, музичних, театральних та військових гуртках. Полонський райвиконком у 1927 році повідомив редакцію газети „Дер Штейн", що військові гуртки працюють не тільки у Полонному, а й у селах, загальна кількість їх учасників перевищувала 2 тисячі осіб[3].

У Подільському регіоні працювали єврейські, польські, німецькі культурно-освітні осередки, творчі об'єднання. У Кам'янці-Подільському діяли будинок єврейської культури, польський клуб, які проводили різноманітну просвітницьку виховну роботу, організовували дозвілля єврейського та польського населення[4]. Для постановки вистав використовувалися дозволені п'єси єврейського репертуару. Цілком зрозуміло, що ряд творів було заборонено[5]. Командно-адміністративна система все більше проявлялася в усіх сферах суспільного життя - політиці, економіці, національно-духовній сфері. Репертуари професійних і аматорських творчих колективів були під контролем партійних органів, ДПУ.

Життя національних меншин Поділля: культурне, економічне, побут — привертало увагу місцевих осередків ВУАН. Вагомі здобутки в цьому напрямку в 1920-х — на початку 1930-х років мало Кам'янець-Подільське наукове товариство. Нові форми вивчення історії і культури польського населення впроваджував Кабінет по вивченню Поділля при Вінницькій філії Всенародної бібліотеки. Частина матеріалів цих досліджень ввійшла до публікації „Бібліотечка енциклопедії „Поділлєзнавства", підготовленої під керівництвом відомого вченого і краєзнавця В. Д. Отамановського[6].

В умовах згортання нової економічної політики, проведення суцільної колективізації значно знизилася увага до розв'язання проблем національно-культурного розвитку краю. Саме тоді почали виразно проявлятися тенденції командно-адміністративної системи, які в умовах становлення репресивно-тоталітарного режиму всі провали у здійсненні колективізації та інших заходів сталінського керівництва покладали на „шкідників", „дворушників", „замаскованих ворогів", „класово ворожі елементи", „націоналістів" і т.д. Постанова ЦК ВКП(б) та РНК СРСР від 14 грудня 1932 р. містила вимоги репресій, аж до вищої міри покарання щодо контрреволюційних елементів.

Як результат, були розпочаті масові „чистки" установ. Починає згортатися політика „українізації". До посилення репресій, зокрема серед інтелігенції, постійно підштовхували постанови ЦК ВКП(б), комітетів місцевих парторганізацій. У постанові листопадового 1933 р. об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У „Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики на Україні" поряд з критикою „націоналістичного ухилу" колишнього наркома освіти УСРР М. О. Скрипника вказувалося на „послаблення більшовицької пильності партійних організацій у роботі серед трудящих національних меншостей, особливо серед польської та німецької людності", що призвело до засмічення колгоспів, шкіл, клубів, інститутів та інших культурно-освітніх закладів польськими й німецькими фашистськими елементами, деякі з них навіть пролізли в партію[7].

За спеціальною постановою оргбюро ЦК КП(б)У з 9 по 21 листопада 1933 року у Вінницькій області було проведене масове вивчення стану кадрів культурно-освітніх установ. Здійснення „перевірок" покладалося на спеціальні комісії, до складу яких входили представники партійних комітетів, Наркомату освіти, працівники ДПУ.

Репресивна машина безжалісно розправлялася з тими, кого включили у списки неіснуючих контрреволюційних організацій. Серед них професор В. О. Геринович, якому приписали керівництво надуманою „Українською військовою організацією”[8], Кондратський Ф. А., Гамарак Н. Т. , Волянський А., Кожухов О. М., Мельник О. С., Марценюк А. А. Коссак М. А.[9] та інші професори й викладачі навчальних закладів м. Кам’янця-Подільського. Окрім зазначених осіб, в організацію включили вчителів з багатьох сіл Кам’янеччини, де були утворені краєзнавчі осередки, що стали структурними підрозділами контрреволюційної організації. Всього в Кам’янецькому окрузі було утворено 50 „контрреволюційних“ краєзнавчих осередків.

В обвинувальному вироку за кримінальною справою В. О. Гериновича слідство визнало його шпигунську діяльність на користь Польщі, співпрацю з керівниками української еміграції, організацію в 1931 році на Дунаєвеччині антирадянського виступу селян, незважаючи на те, що речових доказів у слідства не було. Судова трійка при колегії ДПУ УРСР 10 листопада 1933 р. ухвалила вирок — 10 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах[10]. Його колеги професори сільськогосподарського інституту Мельник О. С.[11], Геращенко М. Т., Плюйко С. А., Храневич В. П., завідуючий навчальною частиною Розенкранц А. В. та професор Курневич М. В. з інституту соціального виховання, асистент фізіології інституту технічних культур Наливайко Ф. Д. та директор ботанічного саду Панасюк Ф. С. рішенням колегії ДПУ УРСР від 3 грудня 1933 р. за ст. 54[11] були позбавлені волі на 5 років кожний у виправно-трудових таборах. За цим же рішенням професор, завідувач кафедри інституту соціального виховання Бутко Г. Д. був позбавлений волі у виправно-трудових таборах строком на 3 роки, а доцент цього ж інституту Савченко М. Є. та старший референт Кам’янець-Подільської райпотребкооперації Якімов М. П. засуджені до вислання в Сибір строком до трьох років[12]. Науковий співробітник гідробіологічної станції Марценюк А. А. за постановою судової трійки при колегії ДПУ УРСР від 1 жовтня 1933 р. був позбавлений волі за ст. 54[11] до 5 років. Відбуваючи покарання на Соловках, ув’язнений за рішенням трійки УНКВС Ленінградської області від 25 листопада 1938 р. був засуджений до страти без пред’явлення звинувачення[13].

Складними шляхами митарства пройшли ті репресовані, які залишилися в живих, добиваючись своєї реабілітації. До прикладу, 22 жовтня 1955 р. Плюйко С. А., який після відбування покарання проживав у Рязані, звернувся до першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущова та Генерального Прокурора СРСР Р. Руденка з проханням переглянути його кримінальну справу, за якою він двічі був безпідставно засуджений: 3 грудня 1933 р. за рішенням трійки при колегії УНКВС ДПУ УРСР до 5 років виправно-трудових таборів та 16 травня 1938 р. особливою нарадою НКВС на такий же строк. Мотивуючи своє звернення, він зазначав: „Прошу розглянути мою реабілітацію з однією метою — відновлення моїх прав як людини і громадянина лише для того, щоб клеймо моєї судимості не відбивалося чорною тінню на моїх дітях”[14].

Не вникаючи в суть кримінальної справи, помічник прокурора Хмельницької області Б. Бушуєв 6 січня 1956 р. у постанові, зазначав, що „вказані аргументи не можуть бути взяті до уваги через те, що Плюйко С. А. в належності до „УВО“ викривається, крім власних свідчень, ще за свідченнями Марценюка А. А., Храневича В. П., Геращенка М. Т. та Панасюка Ф. С. ... Плюйко С. А. засуджений

на законних підставах, міра покарання відповідає тяжкості заподіяного. ...З постановою трійки при колегії УНКВС ДПУ УРСР від 3 грудня 1933 р. за справою по звинуваченню Розенкранца А. В., Геращенка М. Т., Плюйка С. А., Панасюка Ф. С., Наливайка Ф. Д., Курневича М. В., Храневича В. П., Бутка Г. Д., Савченка М. Є. та Якімова М. П. погодитися. Скаргу Плюйка С. А. залишити без задоволення, передавши її в архів органів держбезпеки на збереження"[15].

Не отримавши відповіді на заяву, Плюйко С. А. 16 лютого 1957 р. знову направив листа Генеральному Прокурору СРСР, а через шість місяців надіслав лист і до прокуратури України. При повторному вивченні кримінальної справи були проведені допити 12 осіб, які добре знали засуджених до арешту і позитивно оцінили їхню наукову, навчальну та суспільно-політичну діяльність, в якій не відмічалися елементи антирадянських проявів. Зібрані та вивчені рецензії на наукові роботи Плюйка С. А., авторські свідоцтва, матеріали заохочення професора Геращенка М. Т. та його рекомендації щодо розробки та запровадження технології консервування м'яса птиці свідчили про їхній високий фаховий рівень і активну участь в соціалістичних перетвореннях на селі[16]. Витребувані матеріали з партійного архіву Інституту історії партії ЦК КП України та державного архіву Хмельницької області засвідчували, що в період 1920 — 1934 рр. „Українська військова організація" на території області не існувала і зазначені репресовані особи в ній не перебували[17].

Незважаючи на ці обставини, управління КДБ при Раді Міністрів УРСР по Хмельницькій області вважало, що матеріали для притягнення до кримінальної відповідальності всіх десяти осіб за справою були об´рунтованими[18]. 19 березня 1958 р. Прокуратура УРСР направила протест у судову колегію з кримінальних справ Верховного Суду УРСР, в якому зазначена відміна постанов трійки при колегії ДПУ УРСР від 3грудня 1933 р. і особливої наради при НКВС СРСР від 16 травня та 2 серпня 1938 р., а справу щодо Розенкранца А. В., Геращенка М. Т., Плюйка С. А., Панасюка Ф. С., Наливайка Ф. Д., Курневича М. В., Храневича В. П., Бутка Г. Д., Савченка М. Є. та Якімова М. П. у подальшому провадженні припинити за недоведеністю звинувачення[19]. За рішенням судової колегії з кримінальних справ Верховного Суду УРСР від 2 квітня 1958 р. протест був задоволений[20]. Засуджені особи за справою „УВО" були реабілітовані.

Намагався захистити своє ім'я Геренович В. О., подаючи прохання на перегляд кримінальної справи. У висновку про дострокове звільнення від 29 грудня 1936 р. в трьох словах визначена його доля: „дострокове звільнення небажане"[21]. У 1940 р. його скарга в Генеральну прокуратуру УРСР зводиться до чергової відписки. У постанові від 17 вересня 1940 р. зазначено: „...скаргу Гериновича залишити без задоволення. Наглядове провадження за справою припинити"[22]. У 1946 р. через Вологодський обком ВКП(б) він піднімає клопотання про зняття судимості, але йому відмовляють[23].

Повернувшись на Галичину, Геринович домагається своєї реабілітації. Направляє листа в управління держбезпеки Львівської області з проханням зняти судимість. Його заява розглядалася Особливою нарадою при МДБ СРСР 27 листопада 1948 р. Заявнику відмовлено без будь-яких пояснень. І лише через 41 рік, після прийняття Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. „Про додаткові заходи по відновленню

справедливості щодо жертв репресій, які мали місце в період 30 — 40-х і початку 50-х років“ Геринович В. О. 28 квітня 1989 р. був реабілітований[24].

У цьому ж році були реабілітовані члени „контрреволюційної“ Кам’янець-Подільської „УВО”, засуджені за ст. 54[11,] Мельник О. С. та Марценюк А. А. За три роки переписки з правоохоронними органами дочка Мельника О. С. дізналася, що її батько помер 5 квітня 1935 р. в Карлаге. Управління СБУ в Хмельницькій області надіслало їй фотографію батька, яка збереглася в кримінальній справі.

У складних умовах працював нещодавно утворений польський Проскурівський педагогічний технікум. На початок 1933/34 навчального року справи з набором до навчального закладу були під загрозою зриву. Заяви подали лише 50 чоловік замість 90. Невирішеними залишалися проблеми штатних викладачів, забезпечення аудиторним фондом і гуртожитком. Ці та інші питання мав вирішувати директор, проте з 1 жовтня 1933 р. по 1 лютого 1934 р. в навчальному закладі змінилося 4 директори, 2 завідуючі навчальної частини, звільнено 4-х викладачів. Були заарештовані директори Струтинський, Немінський та виконуючий обов’язки директора Войцехівський, деякі викладачі та студенти[25].

15 лютого 1935 р. секретаріат ЦК КП(б)У в постанові „Про перевірку складу студентів польських педтехнікумів у Києві та Проскурові“ доручив культпропу ЦК КП(б)У разом з Наркомосом протягом декади перевірити склад студентів та „відсіяти частину, яка не встигає академічно”, а після перевірки „ліквідувати Проскурівський польський педтехнікум і перевести студентів технікуму до Київського польського педтехнікуму”[26]. На кінець березня з технікуму за „неблагонадійність”, „сумнівне походження”, академічну неуспішність було виключено 51 особу, 5 студентів за незнання польської мови перевели до українського педтехнікуму, 14 — на короткотермінові курси в Проскурові, й лише 36 студентам дали змогу продовжити навчання в Київському педтехнікумі[27].

Згортаючи політику коренізації, владні структури посилювали репресії серед національних меншин, і особливо її інтелігенції. Активізації цих заходів сприяв цілком таємний „Оперативний наказ Народного комісара внутрішніх справ СРСР“ за № 00485 від 11 серпня 1937 року, який вимагав розгрому антирадянської роботи польської розвідки і ліквідації диверсійно-повстанських боївок „Польської організації військової”[28].

Виконуючи рознарядку щодо знищення антирадянських елементів за першою та другою категоріями, маховик репресій набрав великих обертів. Органи НКВС у кожному районі „знаходили“ організаційні структури „ПОВ”. 26 серпня 1937 р. через 15 днів після горезвісного наказу був заарештований директор польської школи с. Хотень Другий Плужненського району Кремінський В. С., який підозрювався у шпигунській діяльності на користь Польщі. Впродовж трьох місяців слідства він категорично заперечував проведення будь-якої антирадянської діяльності. Незважаючи на це, сфальсифікована слідча справа із звинувачення Кремінського В. С. у злочинах за ст. 54 [10] ч. І КК УРСР 25 листопада 1937 р. була направлена начальнику УНКВС по Кам’янець-Подільській області[29]. Після цього справа була переслана до Москви. Відповідь не забарилася. За рішенням комісії НКВС і прокуратури СРСР 10 грудня 1937 р. Кремінський В. С. засуджений до вищої міри покарання. 30 грудня 1937 року він був страчений[30].

На цьому репресії щодо польських вчителів Хотенської семирічної школи не припинилися. У квітні - травні 1938 р. були заарештовані шість вчителів поляків:

Рибицький В. А., Кремінський Й. А., Грибовський Б. Й., Вітковський В. С., Зелінський А. М. та директор школи Поліковський А. К. Разом з ними під варту були взяті поляки голова колгоспу Заболоцький С. К., колгоспник Франківський П. К. і робітник залізниці Зелінський А. М. Вони звинувачувалися у належності до боївок „ПОВ“ і підготовці військового повстання на випадок війни Польщі з СРСР. Незважаючи на те, що слідство не мало звинувачувальних матеріалів щодо їх вини у скоєнні кримінального злочину, крім власних зізнань, справи цих громадян розглядалися на засіданні особливої трійки УНКВС по Кам'янець-Подільській області, де був винесений вирок на підставі наказу № 00485 — вища міра покарання[31].

У 1956 р. син колишнього директора школи Кремінського В. С. звернувся з листом до М. Хрущова, в якому зазначав, що батько Вацлав Степанович в минулому член ВКП(б) і його вина щодо контрреволюційної діяльності сумнівна. Сім'я прохала встановити підстави його звинувачення. Відповідь на запит сина не забарилася. 10 серпня 1956 р. за підписом начальника обліково-архівного відділу УКДБ по Хмельницькій області надійшла лицемірна відписка, в якій під розписку було повідомлено, що Кремінський В. С. у 1937 р. був засуджений до 10 років виправно-трудових таборів і помер 24 грудня 1945 р. від склерозу судин головного мозку[32]. Про смертний вирок „двійки“ від 10 грудня 1937 р. не було ні слова.

У подальшому, впродовж двох років, у петиціях до Генерального прокурора, Верховного Суду УРСР сім'я намагалася дізнатися про долю батька. Після протесту прокурора УРСР Д. Панасюка судова колегія з кримінальних справ Верховного Суду УРСР визнала рішення комісії НКВС і Прокуратури СРСР від 10 грудня 1937 р. щодо Кремінського В. С. безпідставним, у зв'язку з чим провадження по справі припинити[33].

Хрущовська „відлига“ дозволила сину Рибицького В. А., рідним Зелінського А. М., Кремінського Й. А., Вітковського В. С. розпочати петиційне листування з вищими урядовими та правоохоронними органами щодо реабілітації їхніх безневинно репресованих батьків. Зокрема після звернення до Голови Президії Верховної Ради СРСР К. Ворошилова син Рибицького В. А. отримав повідомлення, що його батько Владислав Антонович був засуджений до десяти років виправно-трудових таборів 19 березня 1938 року (за місяць до фактичного арешту, який був проведений 21 квітня 1938 р.). Відбуваючи покарання, помер 26 грудня 1947 року від тромбофлебіту. Аналогічні усні повідомлення під розписку про своїх чоловіків отримали дружини репресованих Кремінського Й. А. і Зелінського А. М. Ці фіктивні повідомлення не задовольняли родини репресованих. Вони прагнули отримати правдиву інформацію про рідних, що стали жертвами сталінських репресій[34].

Вивчення матеріалів кримінальної справи дозволило прокурору ПРиКВО 12 березня 1959 року внести протест щодо скасування рішення за звинуваченням вищеназваних осіб[35]. Військовий трибунал Прикарпатського військового округу постанову „трійки“ УНКВС по Кам'янець-Подільській області від 27 вересня 1938 року стосовно Рибицького В. А., Кремінсько-го Й. А., Грибовського Б. Й., Вітковського В. С., Поліковського А. К., Заболоцького С. К., Франківського П. К. і Зелінського А.М. скасував і справу припинив у зв'язку з відсутністю складу злочину[36]. Одночасно було встановлено, що працівники УНКВС по Кам'янець-Подільській області в 1937-1938 роках, коли були заарештовані засуджені, застосовували незаконні методи ведення слідства[37].

Водночас з ліквідацією навчальних та інших закладів проходило закриття польських клубів, бібліотек, засобів масової інформації. Підстав для цього було чимало. Починаючи з другої половини 1934 р., польськомовні районні газети починають звинувачуватися у пропаганді ідей націоналізму, хоча в дійсності таких публікацій не було. Славутську газету „Пограничная правда“ звинуватили у націоналістичній пропаганді лише тому, що у вересні під час передплатної кампанії на останній сторінці газети був надрукований заклик до передплатників: „Кожний, вміючий читати по-польськи, кожен поляк повинен читати польську газету!”. Саме через такий „націоналістичний“ ухил секретар райкому партії Левицький заборонив розповсюдження крамольного номера газети. Весь тираж був вилучений і знищений[38].

Поряд з проявом націоналізму, редакції польських газет звинувачувалися в тому, що їх колективи стали пристановищем для „чужих“ елементів. Наприклад, оцінюючи склад редакції Шепетівської газети „О більшовицьке колективи”, завідувач відділу культури і пропаганди Вінницького обкому КП(б)У Самутін у доповідній записці бюро обкому 24 грудня 1934 р. зазначав, що сам редактор Немцевич брав участь у підтримці троцькістської опозиції в Ленінграді. Виступаючи на зборах з обговорення питання липневого пленуму ЦК ВКП(б), Немцевич явно підтримав демагогічний троцькістський виступ члена партії директора друкарні Дратви. За це бюро Шепетівського РПК винесло йому сувору догану, а його заступнику Михальському, що головував на цих зборах і теж підтримав троцькістський виступ Дратви, — догану. У колективі редакції працював секретарем Іван Бояновський. Його свого часу звільнено з Проскурівської польської газети. У 1932 р. він працював у газеті в Бердичеві і за прояви „націоналізму“ був виключений з комсомолу. С. Л. Кульчицька працювала літпрацівником редакції. Її батько — колишній власник підприємства — та брати працювали за кордоном. З ними Кульчицька підтримувала зв’язки[39]. Висновок відділу однозначний — таким працівникам не місце в газеті.

Трагічно складалися долі не тільки тих громадян, які працювали в національних культосвітніх закладах або редакціях національних газет, але й осіб, які за родом занять спілкувалися з ними, вирішуючи питання виробничого характеру. До прикладу, заступника редактора Плужненської районної газети Єрулевича С. О. без суду і слідства було засуджено „трійкою“ управління НКВС по Кам’янець-Подільській області до десяти років позбавлення волі у виправно-трудових таборах за зв’язок з „ворогом“ народу Кремінським В. С., який до арешту працював директором польської школи в с. Хотень Другий і був сількорівським активістом. Пройшовши поневіряння та приниження в Унжовських та Воркутинських таборах, він за сприянням Верховного Суду СРСР зумів домогтися реабілітації. Президія Хмельницького обласного суду, розглянувши 25 березня 1961 р. протест прокурора області, прийняла рішення скасувати постанову „трійки“ УНКВС від 9 грудня 1937 р. щодо звинувачення Єрулевича С. О. через відсутність складу злочину в його діях[40].

Вишукуючи шпигунів і контрреволюціонерів карально-репресивні органи вдавалися до грубих підтасовок, у багатьох випадках задовольнялися визнанням заарештованими дрібної вини, як правило, речових доказів їхніх злочинних діянь у справах не було. Свідченням цього може бути діяльність сфабрикованої управлінням держбезпеки

Славутського району Кам'янець-Подільської області антирадянської націоналістичної організації, яка ставила за мету насильне відмежування України від СРСР і створення „самостійної буржуазної української держави". У матеріалах слідства зазначалося, що організація була утворена колишніми працівниками районної газети Горським та Ковалевим за прямою вказівкою представника націоналістичного центру Хвильового[41].

Організація нараховувала десять осіб, серед яких були редактор районної газети „Прикордонна правда" Бабець М. П., його заступник — Надієчко М. П., секретар редакції Шейнфельд Ю. С., вчителі — Бойко О. К. та Марченко Х. К., завідуючий районної бібліотеки — Панасюк М. О., бухгалтер райфінуправління — Теряєв П. І. та інспектор — Гаврилюк В. П., завідуючий районної ощадної каси Банчик Й. Ш. і касир сільгоспостачу – Береговський В. А. Вони звинувачувалися у шпигунстві на культурному фронті та підривній роботі щодо проведення заходів партії та уряду на селі[42].

Незважаючи на те, що семеро із заарештованих не визнали себе винними за сфальсифікованою справою, рішення трійки КНКВС по Кам'янець-Подільській області від 7 квітня 1938 р. всі 10 осіб були розстріляні[43].

У 1956 р. матеріали кримінальної справи № 4118 за клопотанням родичів репресованих Гаврилюка В. П., Теряєва П. І. та Бабеця М. П. були перевірені обласною прокуратурою. 15 вересня того ж року була винесена ухвала президії Хмельницького обласного суду, якою реабілітовані всі 10 чоловік, засуджених із Славутського району. На запити матерів Гаврилюка В. П. і Теряєва П. І. щодо долі їх синів з обліково-архівного відділу УКДБ по Хмельницькій області надійшли відповіді, що Теряєв П. І. помер 26 листопада 1946 р. від черевного тифу, а Гаврилюк В. П. — 9 червня 1947 р. від тромбофлебіту[44]. Такі цинічні повідомлення рідним засуджених до вищої міри покарання, а в подальшому реабілітованих, надсилалися відповідно до директиви голови КДБ при раді Міністрів СРСР від 24 серпня 1955 р. за № 108 сс, в якій зазначалося: „На запити громадян про долю засуджених за контрреволюційну діяльність до вищої міри покарання колишніми колегіями ОДПУ, трійками ОДПУ і НКВС-УНКВС та особливою нарадою при НКВС-МДБ СРСР органи КДБ повідомляють усно, що засуджені були позбавлені волі на 10 років виправно-трудових таборів і померли в місцях ув'язнення"[45].

Цими діями керівництво держави прагнуло приховати дійсні наслідки жахливих репресій. При проведенні реабілітації в 1955–1962 роках засуджених до вищої міри покарання в позасудовому порядку правоохоронні органи інформували родичів репресованих про їхню смерть, яка не відповідала дійсності. У довідках сповіщалося, що засуджені померли в місцях позбавлення волі. Реєстрація смерті розстріляних осіб за рішенням позасудових органів, з відміченням у документах вигаданих термінів їхнього перебування в місцях позбавлення волі, ставило членів сімей при встановленні пенсій у нерівні умови із членами сімей, родичі яких були розстріляні за вироком суду.

Враховуючи ці обставини голова КДБ В. Семичасний, 26 грудня 1962 р. направив у Президію ЦК КПРС пропозиції узгоджені з Прокуратурою СРСР та Верховним Судом СРСР про доцільність у подальшому розгляді запитів громадян, повідомляти дійсні обставини смерті їхніх родичів, засуджених у позасудовому порядку до розстрілу. Ця пропозиція не передбачала розповсюдження на тих осіб, відносно яких відповіді

давалися за раніше встановленими й діючим до 1963 р. порядку розгляду заяв.

Повідомлення громадянам про дійсні причини смерті засуджених осіб, пропонувалося надавати членам їхніх сімей, які мають право на пенсійне забезпечення у випадку втрати годувальника, на підставі клопотання перед відповідними органами про призначення пенсій за пільговими умовами як родичам осіб, які померли від трудового каліцтва або загинули при виконанні службових обов'язків[46].

Аналіз архівних матеріалів дозволяє констатувати, що реабілітація жертв політичних репресій, започаткована в другій половині 50-х років, базувалася на основі партійно-державних документів, які зобов'язували правоохоронні органи до розробки нормативно-правових актів для реабілітації різних категорій репресованих. Відновлення справедливості щодо безпідставно засуджених громадян мало обмежений характер і проявлялося, як правило, у кримінальній реабілітації. Це були перші кроки в процесі формування юридичної основи для подальшої реабілітації жертв політичних процесів.

Примітки:

1. Державний архів Вінницької області (далі ДАВін.О). — Ф. П. 136, оп, 6, спр. 128. — Арк. 13.
2. Там само. — Спр. 503. — Арк. 95 — 96.
3. Державний архів Хмельницької області (далі ДАХм.О). — Ф. Р. 2508, оп. 1, спр. 25. — Арк. 259 — 260.
4. Там само. — Ф. Р. 2629, оп. 1, спр. 1. — Арк.. 1; — Ф. П. 3, оп. 1,спр. 340. — Арк.. 12.
5. Там само. — Ф. Р. 1086, оп. 1, спр. 84. — Арк. 438, 471.
6. Савчук В. О. Громадські та наукові форми краєзнавства у вивчені історії, культури національних меншин у 20-30-х рр. XX ст. // Історія України: маловідомі імена, події, факти. — К.: Рідний край, 1997. — С. 148 — 163.
7. Партробітник України. — 1993. - № 16. — С. 35.
8. Галузевий державний архів Служби безпеки України. — Ф.П. — Спр. 5971. — Арк. 388.
9. ДАХм.О — Р. 6193 оп. 12 спр. П — 17758 — Арк. 17.
10. Галузевий державний архів Служби безпеки України. — Ф.П. — Спр. 5971. — Арк. 384.
11. ДАХм.О — Р. 6193 оп. 12 спр. П — 19057 — Арк. 92.
12. Там само. — Спр. П — 19057 — Арк. 191 — 192.
13. Там само. — Спр. П — 17758 — Арк. 166.
14. Там само. — Спр. П — 5966 — Арк. 423.
15. Там само. — Спр. П — 5966 — Арк. 231.
16. Там само. — Спр. П — 5966 — Арк. 317 — 325.
17. Там само. — Спр. П — 5966 — Арк. 308 — 310.
18. Там само. — Спр. П — 5966 — Арк. 384 — 394.
19. Там само. — Спр. П — 5966 — Арк. 431.
20. Там само. — Спр. П — 5966 — Арк. 437 — 439.
21. Галузевий державний архів Служби безпеки України. — Ф.П. — Спр. 5971. — Арк. 388.
22. Там само. — Ф.П. — Спр. 5971. — Арк. 389.

23. Там само. — Ф.П. — Спр. 5971. — Арк. 393.
24. Там само. — Ф.П. — Спр. 5971. — Арк. 395.
25. ДАХм.О. — Ф. Р. 2597, оп. 1, спр. 1. — Арк. 128 — 129, 190.
26. Чирко В. В. Шкідництво різних націй... // Архіви України. - 1992. - № 4 — С. 33.
27. Рубльов О., Репринцев В. Репресії проти поляків в Україні у 1930-ті роки // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВС, КГБ. — 1995. - № 1/2. — С. 123.
28. Лубянка, Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. 1937-1938. - М.: МФД, 2004. — С.301.
29. ДАХм. О. — Ф. 6293, оп. 12, спр. П 5365. — Арк. 31 -32.
30. Там само. — Арк. 75.
31. Там само. — П 7299. — Арк. 195, 197, 199, 201, 203, 207, 208, 209.
32. Там само. — Спр. П 5365. — Арк. 80, 87.
33. Там само. — Арк. 68.
34. Там само. — Спр. П 7299. — Арк. 212, 214, 221, 223, 231.
35. Там само. — Арк. 261 — 262.
36. Там само. — Арк.267 — 268.
37. Там само. — Арк. 261.
38. ДАВін.О. — Ф. П. 136, оп, 6, спр. 533. — Арк. 60.
39. Там само. — Арк. 67.
40. Там само. — Спр. П 10084. — Арк. 59 — 60.
41. Там само. — Спр. П 4118. — Арк. 380.
42. Там само. — Арк. 232.
43.Там само. — Арк. 237.
44. Там само. — Арк. 391, 417.
45. Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. Том I. Март 1953 — февраль 1956. - М.: МФД, 2000. — С. 254.
46. Там само. — Том II. Февраль 1956 — начало 80-х годов. - М.: МФД, 2003. — С. 418.

Ю. Олійник

ДУНАЄВЕЧЧИНА РОЗСТРІЛЯНА

30-ті роки для населення Дунаєвеччини стали роками великих випробовувань: колективізацією, голодом та масовими репресіями 1937 року.

Репресійні жорна на території району закрутилися кривавим вихором беззаконня, породженим надзвичайними комісіями військової колегії Верховного Суду СРСР, які в народі охрестили „трійками“.

Примара шпигуна та ворога чатувала на чесних та порядних людей і стала ідеєю „фікс“ для іншої категорії, яка була джерелом інформації для каральних органів. Декількох неправдивих та надуманих повідомлень від них стало досить для арешту підозрюваних і винесення їм суворих вироків, які часто закінчувалися смертю. Працівники каральних органів вишукували будь-який підозрілий епізод у житті людей, який в їх „умілих“ руках перетворювався у кримінальний з фатальними наслідками для громадян.

20 жовтня 1937 року начальник Дунаєвецького райвідділу НКВС, лейтенант держбезпеки Геращенко арештував жителя села Вихрівка В'юна Афанасія Степановича. „Стараннями“ слідчого було виявлено, що заарештований в минулому добровільно служив у білогвардійських формуваннях, а в 1931 році з підступною метою вступив у колгосп. За даними агентів, В'юн не брав активної участі у колгоспному житті, про що свідчила недостатня кількість вироблених трудоднів (у 1936 — 132 трудодні, а в 1937році — 159)[1]. До справи долучили місцеву владу.

За характеристикою, яку надала в органи сільська рада, В'юн характеризувався як „ненадійна людина, яка вела контрреволюційну роботу проти радянської влади та колгоспної системи“[2].

Через три дні (23 жовтня) слідчий виніс заарештованому вирок: „Вісім років виправних робіт у таборах за контрреволюційну агітацію“[3].

6 листопада 1937 року органами ДПУ було заарештовано жителя села Іванковець (в минулому середняка) Онуфрія Івановича Чорного. Приводом до арешту стали свідчення В. Т. Тимофєєва та М. С. Долішнього про контрреволюційні висловлювання заарештованого: „Колгоспи довго існувати не будуть. Селяни не будуть довго працювати на панів“[4]. Через декілька днів, за свідченням цих же осіб, Чорний негативно висловлювався також проти хлібозаготівельної кампанії: „...Працюємо день і ніч, а хліб забирають. Ми скоро будемо голодувати“. В протоколі допиту Тимофєєва зазначено: „Чорний весь час вороже ставиться до заходів влади і тісно співпрацює з кулаками“. За контрреволюційну діяльність рішенням трійки Чорного засудили до 10 років таборів. Його відправлено у табори Нижнього Тагілу, де у лютому 1942 року від створених у таборі нелюдських умов він помирає.

У зв'язку з політичною відлигою, яка настала у країні, в 1957 році син Чорного подав до обласної прокуратури заяву про перегляд справи батька. В ході слідства встановлено, що в 1937 році розслідування справи відбулося із порушенням чинного законодавства та процесуальних норм. Основною версією до засудження стали свідчення Тимофєєва та Долішнього. Рішенням президії Хмельницького обласного суду від 29 грудня 1957 року Чорного було посмертно реабілітовано.

31 серпня 1937 року слідчий оперативного відділу ДПУ лейтенант Геращенко на Дунаєвецькій суконній фабриці виявив колишнього емігранта з Польщі І. М. Енштейна. На момент арешту він працював технічним керівником фабрики.

Інформаторам ДПУ не давала спокою думка про те, що колишній емігрант сумлінно працює на фабриці, займає керівну посаду, перебуває у партійних рядах та проводить технічну реконструкцію фабрики іноземним обладнанням, що дало можливість збільшити випуск продукції та покращити її якість. В органи регулярно

надходять повідомлення про його зустрічі із колишніми емігрантами. Підозру викликають і розмови з рядовими працівниками фабрики.

В ході слідства заарештованому інкримінували шпигунство на користь Польщі на основі його листування з рідними братами, які проживали за кордоном у Польщі. Додатково слідчий Геращенко дізнався про перебування підсудного в минулому у партійних рядах Бунду, меншовицькій у Польщі та членство у партії соціалістів-сеймістів. Негативну інформацію про заарештованого Енштейна надали його колеги по фабриці: „Перебуваючи на посаді технічного керівника, Енштейн недобросовісно ставився до своїх службових обов'язків, сприяв виготовленню бракованої продукції"[5]. За вироком трійки колишнього технічного керівника засудили до розстрілу.

Працівники каральних органів не залишили без уваги віруючих. Ходіння на молитви до культових споруд стало злочином, за який громадян карали виправними строками у таборах. Гірку долю віруючих розділив житель села Воробіївки Влас Кіндратович Пасло (член общини євангельських християн-баптистів), якого 20 жовтня 1937 року заарештували органи НКВС.

Причиною арешту стало відвідування заарештованим баптистських зібрань та поширення на них чуток: „Незабаром буде війна, і хто не вірить у Бога, загине, а віруючі залишаться"[6]. В ході слідства за даними інформаторів виявилось, що Пасло займався ще й контрреволюційною діяльністю, працюючи теслею у колгоспі. На колгоспних зборах він мав необережність висловитися: „Звідки ми знаємо, що Тухачевський і Якір були ворогами народу ...В минулому році, коли розстріляли троцькістів, радянська влада організувала хлібозаготівлю, а в цьому році, коли розстріляли Тухачевського та Якіра, радянська влада розпочала підписну кампанію"[7] За рішенням „трійки" 12 листопада 1937 року заарештованого Пасла було засуджено до восьми років виправних таборів.

„Старанням" молодшого лейтенанта дербезпеки Стецюка та за доносами інформаторів Біляка, Токарчука та Кошеля проводиться арешт члена товариства „Просвіта" жительки села Балин Мединської-Куровської. В ході слідства виявилось, що заарештована була активним членом „Просвіти" з 1920 року. Після розкриття організації у 1928 році та арешту декількох її членів організація переходить до підпільної роботи. Остаточно всіх членів організації працівникам ДПУ вдалося заарештувати лише у 1937 році.

Працівники ДПУ, щоб показати боротьбу із ворогом, який переховувався під різними личинами і перебував на відповідальних посадах, створюють надумані злочини, в ході розкриття яких проводять арешти безвинних людей та організовують судові процеси.

30 травня 1937 року лейтенант дербезпеки Геращенко заарештував головного бухгалтера Дунаєвецького маслозаводу Валерію Мар'янівну Зволяківську. Підставою для арешту стали свідчення інформаторів Микитинця, Витвицького та Соломинського про її співпрацю у 1920 році з поляками. Додаткові свідчення до відкритої справи додали через примус працівники заводу, які підтвердили факт розповсюдження головним бухгалтером антисталінських висловлювань, що могло призвести, як записано у протоколі допиту, „...до міжнародної ворожнечі у багатонаціональному

містечку Дунаївці", через висловлювання в присутності робітників заводу: „Серед розстріляних учасників контрреволюційного Центру майже всі євреї"[8].

Сфабрикована працівниками ДПУ справа проти Зволяківської була передана на розгляд в обласну прокуратуру з надією на винесення суворого вироку, але слідчі прокуратури швидко встановили надуманість справи і незаконність утримання під вартою заарештованої. Після повернення справи в ДПУ та припису звільнення з-під варти Зволяківської слідчий, який вів справу, передає її на розгляд особливій „трійці", яка своїм вердиктом засудила Зволяківську до десяти років виправних таборів. З моменту прибуття у табір Зволяківська працювала бухгалтером в апараті управління табором, а в останні два роки ув'язнення — старшим бухгалтером у відділі збуту.

9 вересня цього ж року лейтенант Геращенко заарештовує жителя села Могилівка Н. Погинайка. Мотивами арешту стали свідчення інформаторів про контрреволюційну діяльність заарештованого, який за свої погляди відбував покарання у концентраційному таборі протягом 1933 року. Після повернення із заслання, за даними інформаторів, він своїх поглядів не змінив, а навпаки, працівники МТС, де працював до арешту підсудний, підтвердили факт ворожого ставлення Погинайка до колгоспів: „До яких пір ви будете грабувати населення? Навіщо населення обклали податком?"[10] За контрреволюційну діяльність Погинайка рішенням особливої „трійки" було засуджено до восьми років виправних таборів.

Маховик репресій набирав оберти і, відповідно, процес дізнання спрощувався і тривав декілька днів, порушуючи усі допустимі законом норми.

Жителя міста Дунаєвець П. І. Деруна (вчителя місцевої школи) заарештували 4 жовтня на основі показів свідків Г. Горштейна, Є. Мазникера та Барановського. Їх свідчень для вироку було достатньо. Протокол допиту складається лише із одного аркуша, на якому записано покази свідків: „В 1935 році ми чули, як заарештований висловлювався негативно про радянську владу та євреїв". Рішенням „трійки" Деруна засудили до восьми років виправних таборів, де він перебував до 1945 року, будуючи у Комсомольську-на-Амурі залізницю.

Працівниками ДПУ на території району 17 серпня 1937 року заарештовано учасника „Польської повстанської організації" Броніслава Самборського. В ході слідства йому було висунуто звинувачення в контрреволюційній діяльності та участь у банді Назарова, яка об'єднувала польське населення району. У складі банди, як встановило слідство, Самборський декілька разів переходив державний кордон. Спеціальним рішення НКВС СРСР Самборського як активного члена банди засуджено до вищої міри покарання[11].

Після страти Самборського працівники ДПУ справу про повстанську організацію не закрили, а навпаки, „поповнили" її ряди новими членами. В пошуках повстанців 22 жовтня 1937 року заарештовано дружину Самборського — Розалію Самборську. Причиною арешту стала її співучасть у націоналістичній організації чоловіка та неповідомлення нею органів НКВС про діяльність чоловіка. Рішенням трійки її було засуджено за ст.54-2 до трьох років позбавлення волі у виправних таборах[12].

17 грудня цього ж року начальник Дунаєвецького районного відділу ДПУ Геращенко заарештував Гертруду Ярославівну Малиновську. У сфабрикованій ним справі Малиновській висунуто звинувачення в активній участі у релігійному житті

католицької общини: відвідування костьолу, допомога батькам висланого ксьондза.

Для підтвердження звинувачень було залучено покази свідків Метлецького, Погоржельського, Соколовського. Їх свідчення стосовно Малиновської були досить суперечливими, але це не завадило слідчому передати кримінальну справу на розгляд особливої „трійки“, яка засудила Малиновську до 10 років виправних таборів“.

Рік 1938-ий репресії посилив. У цьому році працівники Кам'янець-Подільського ДПУ у Дунаєвецькому районі ліквідували надуману контрреволюційну польську організацію військову „ПОВ“, яку на території району нібито створили Слатвинський та Майданський.

В організацію входило 48 осіб, які займали різні посади у партійних органах, підприємствах і установах району. Членами організації були: В. М. Барановський, В. А. Білецький, П. Ф. Крупельницький, М. А. Фуп'янський, Т. Й. Гоплевський, М. М. Бажановський, С. В. Баб'юх, А. А. Зінкевич, В. О. Войтков, А. Ф. Борковський, С. П. Красовський, С. Л. Валевський, М. А. Тернавський, В. А. Дашкевич, А. Г. Борчинський, М. С. Федорович, І. Д. Петров, П. М. Ігнатьєв, А. Ф. Павловський, Л. С. П'яцький, В. Л. Кшановський, А. П. Островський, Є. Л. Хіхловський, І. А. Сташкевич, М. Ф. Скальський, П. І. Харжевський, М. А. Соколовський, Т. І. Пшепуцький, Є. С. Островецький, А. К. Тваржинський, А. П. Казимиров, М. П. Черницький, Ф. О. Кучинський, Є. А. Янківський, О. С. Ружицький, Л. А. Кобилянський, В. М. Лисецький, В. А. Леванцовський, Л. Л. Шевцов, К. К. Бернадзівський, І. А. Станіславов, П. І. Думанський, І. А. Клинський, К. Ф. Собчук, Ф. Хіхловський, М. Я. Панек, А. М. Кшановський та С. А. Трояновська[13].

В ході слідства працівники ДПУ „виявили“ осередки організації по селах Рахнівка, Іванківці, Нестерівці, Залісці, Руда-Гірчичанська та у місті Дунаївцях.

Розкриття діяльності організації було „визначним досягненням“ каральних органів, адже їм вдалося під статтю вищої міри покарання підвести переважно колгоспників, які висловлювалися проти хлібозаготівельної кампанії та зловживань місцевої влади.

Рішенням трійки від 25 серпня 1938 року сорока одного заарештованого засудили до розстрілу, шістьох — до 10-ти років ув'язнення у виправних таборах та від одного до п'яти років тюремного ув'язнення. Через місяць (25 вересня 1938 року) рішення суду було виконано. Про що засвідчує підпис про виконання начальника 8-го відділу НКВС (підпис нерозбірливий).

Примітки:

[1] ДАХм.О. — Ф. Р. — 6193, оп. 12, спр. № П. 407. — Арк. 25.
[2] Там само. — Арк. 48.
[3] Там само. — Арк. 53.
[4] Там само. — Спр. № П. 2985. — Арк. 12.
[5] Там само. — Спр. № П. 3015. — Арк. 35.
[6] Там само. — Арк. 49.
[7] Там само. — Арк. 32.
[8] Там само. — Арк. 47.
[9] Там само. — Арк. 18.

[10] Там само. — Арк. 67.
[11] Там само. — Спр. № П. 3045. — Арк. 36.
[12] Там само. — Спр. № П. 3152. — Арк. 93.
[13] Там само. — Спр. № П. 24515. — Арк. 123.

Друкується за:
Юрій Олійник. Великий терор на Хмельниччині. — Хмельницький: ТОВ НВП „Еврика“, 2004. — С. 93 — 97.

Л. А. Савицький

ПРОСКУРІВЧАНИ — ЖЕРТВИ СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ

Жулковський Петро Юліанович, 1900 р. н., м. Хмельницький, поляк, освіта початкова, директор механічного заводу, член ВКП(б) до 1937 р. Заарештований 15. 12. 1937 р. Звинувачення: член контрреволюційної організації. НКВС і Прокурором СРСР 08. 01. 1938 р. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний 02. 02. 1938 р. Реабілітований 26 листопада 1957 р.

Верхола Віра Тимофіївна, 1901 р. н., м. Хмельницький, українка, малописьменна, домогосподарка. Заарештована 24. 10. 1937 р. Особливою нарадою НКВС СРСР 02. 07. 1938 р. як дружина ворога народу засуджена на 3 роки ув'язнення у ВТТ. Реабілітована 9 травня 1959 р.

Вже на початку 1930-х років існувала розроблена Сталіним та його сатрапами ціла система пошуку та винищення так званих „ворогів народу“. Схема була досить чіткою. Найбільш важливі політичні процеси спочатку готувало керівництво НКВС, а потім справи передавали в МДБ (Міністерство державної безпеки), яке доповідало особисто Сталіну чи Політбюро. Тут вирішувалось питання вини і покарання. Після цього працівники юридичної служби готували документи, за якими того чи іншого „ворога народу“ засуджували до страти чи ув'язнення в концтаборі. Ще одною ланкою в системі сталінського „правосуддя“ була так звана „двійка“, до складу якої входили Генеральний прокурор СРСР та Народний комісар внутрішніх справ СРСР. Вони, в основному, займались справами керівних працівників обласного масштабу та вище.

Найпоширенішим органом, який виносив вироки, була „трійка“, яка існувала в кожній області у складі 1-го секретаря обкому ВКП(б), обласного прокурора та начальника управління НКВС. Така „трійка“ діяла і на території Кам'янець-Подільської області. На її совісті (та чи була в цих людей совість?) — десятки тисяч

закатованих ні в чому невинних людей. Треба сказати, що „трійка“ тільки виносила вирок, а всю чорнову роботу, тобто арешти, обшуки, допити і виконання вироку робив спеціально підібраний апарат. Це були недолюдки, які за кожну добре підготовлену справу одержували можливість просуватися по службових сходах, щаблями яких були трупи жертв. Ця зграя „чорних коршунів“, діючи в нашій області, застосовувала в своїй антилюдській діяльності обмежений набір стандартних обвинувачень: контрреволюційна діяльність, шпигунство, шкідництво з метою затримати рух до „світлого майбутнього“. Тоді було достатньо одного необережного слова, щоб опинитись за ґратами. Широко використовували доноси.

У місті Проскурові в 30-х рр. було розстріляно понад 12 тисяч чоловік, близько 60 тисяч (по області) заслано в концтабори, де і скінчився життєвий шлях переважної більшості з них.

Машина знищення діяла без перерви аж до початку Великої Вітчизняної війни. Переконливим підтвердженням всього вищесказаного є процес „групи 29“, який відбувся в 1938 році в м. Проскурові. Хоча слово „процес“ в даному випадку просто умовний термін. Насправді ніяких процесів в юридичному розумінні цього слова не існувало. Були відсутні свідки, захисники, будь-які докази. Що хотів слідчий, те й писав в протоколі допиту, а потім всіма засобами примушував обвинуваченого підписувати наклеп на самого себе. В обвинувальному висновку у „справі 29“ сказано:

„1. Все обвиняемые в количестве 29 чел. содержатся под стражей в Проскуровской тюрьме**.**

2. Вещдоков по делу нет“[1].

Всі, хто проходив по цій справі, обвинувачувались в тому, що належали до контрреволюційної організації „ПОВ“ (Польська організація військова), яка нібито ставила своїм завданням боротьбу проти ВКП(б)У та радянської влади, використовуючи для цього всі можливі засоби. Які саме — про це дізнаємось з обвинувального висновку.

Загурський Йосип Матвійович, робітник Проскурівського механзаводу — завищував ціни на продукцію, яку випускав завод.

Шеленжик Станіслав Миколайович, слюсар Проскурівського механзаводу, колишній член партії есерів, мав завдання підірвати на механзаводі залізничний міст, правда, який — не сказано.

У ще більш жахливих злочинах звинувачується робітник заводу „Червоний партизан“ Сівак Антон Антонович: він мав завдання „...совершить ряд диверсионных актов, вывести из строя 25-ти лошад. сильную машину „локомотив“ на заводе „Червоний партизан“, производить взрывы мостов и ж. д. пути на транспорте, а также во время войны выступить в числе восставших против Соввласти с целью свержения существуюшего строя и восстановления капитализма в СССР“.[2]

За ці „гріхи“ Сівак А.А. був засуджений за статтями 54-2, 54-7, 54-11 Карного кодексу УРСР, тобто за зраду Батьківщини, контрреволюційні діяння з метою повалення радянської влади і т. д. Вирок трійки — розстріляти, майно конфіскувати. Принципово не відрізняється від наведеного перелік обвинувачень, що стосуються Рибчука Федора Уляновича, робітника кондитерської фабрики. Він мав завдання „...взорвать

предприятие, выводить из строя сложные механизмы цеха и т. д.; взорвать в военное время паровичную кондитерской фабрики**,** оказывать помощь Польше в захвате Украины. Совершать диверсии в колхозах, отравить лошадей, во исполнение полученного задания он систематически занимался вредительством на производстве и распространял антисоветскую агитацию"[3].

Цікаво, що національність Рибчука Ф. У. записана як „українець-галичанин". Трійка постановила: Рибчука Ф. У. — розстріляти. Привертає увагу та обставина, що в обвинувальному висновку записано прізвище Рибчука Федора Уляновича, а в документі про вирок — Ребчука Федора Уляновича. Це означає, що навіть в документуванні своїх злочинів холуї НКВС виявляли недбалість, головне для них — розстріляти, і чим більше, тим краще. Кожен вирок „трійки" підписував її секретар. Як насмішка, звучить прізвище його: Чеснєйший. Після вироку „трійки" наставав час його здійснення. З цим довго не тягнули — тут машина працювала відмінно. Причому все ретельно фіксувалося в довідці, яку підшивали до справи. Ось текст одної з них:

„Совершенно секретно"

Справка

Решением Тройки УНКВД по Каменец-Подольской области от 24. IX. 1938 года по протоколу N 8 обвиняемый Савицкий Октавиан Антонович приговорен к расстрелу. Приговор приведен в исполнение.

Начальник VIII отделения УНКВД *підпис* *Фролов"*[4].

І знову кричуща недбалість. У вироку „трійки" (протокол N 8 від 24. IX. 1938 р.) — Савицький Октавіан Йосипович, а в довідці про виконання вироку „Антонович". Може, комусь здається, що це дрібниці. Але вони свідчать про те, що йшов потік обвинувачених, і часу на документальне оформлення не вистачало.

Досі ми вели мову про „ворогів народу", яких судили. Але ж необхідно зазначити, що цей винищувальний конвеєр втягував у себе сім'ї „ворогів": жінок, дітей, інших родичів, близьких і далеких. Справа в тому, що Савицький О. Й., про якого йшлося вище, був батьком автора цих рядків. Після арешту батька моя 23-річна мати Олена Володимирівна залишилася з двома дітьми: мені було 4 роки, молодшому брату — півтора року. Нам пощастило, що мати не була заарештована. Але були створені такі умови, що сім'я повинна була б загинути. Матір ні на яку роботу не брали, майно було конфісковано, з квартири вигнали, жили у чужих людей по хатах. Мати ходила по людях, прала білизну, прибирала, і за це мала шматок хліба. І таких сімей були тисячі й тисячі. Доля багатьох нащадків „ворогів народу" була ще гіршою. Яскравим прикладом цього є справа Верхоли Віри Тимофіївни, мешканки м. Проскурова. Її чоловік, Верхола Федір Григорович, на початку 1937 року був засуджений за стандартним обвинуваченням — контрреволюційна діяльність — до страти. 24 жовтня 1937 року прокурор м. Проскурова Клюєв виносить постанову про арешт Верхоли В. Т., яка звинувачується за ст.54-10 КК УРСР — пропаганда чи агітація до повалення Радянської влади[5]. Того ж 24 жовтня 1937 року співробітник НКВС УРСР Товкун зробив обшук в хаті Верхоли В.Т. і склав протокол про конфіскацію майна. Що ж саме було конфісковано?

„1. Стол старий — 1
2. Стульев — 2
3. Кровать железная — 2
4. Свинья 5 месяцев — 1
5. Курей — 2
6. Детская кровать — 1
7. Брюки галифе — 2
8. Сатин — 5
9. Фуражка кожаная — 1
10. Клеенка — 1 метр
11. Картошки — 30 пуд.
12. Пшеница — 6 пуд.
13. Бочка с помидорами — 2 шт.
14. Одеяло ватное — 1
15. Подушка — 2
16. Зеркало — 1
17. Плюш старый на пальто — 1
18. Ведер — 3
19. Кастрюли — 3 шт.
20. Облигации — 100 руб.
21. Паспорт Верхолы — 1“[6].

В справі знаходиться довідка, що майно Верхоли В. Т. 31. 12. 37 р. Проскурівським фінансовим відділом реалізовано на загальну суму 667 карбованців[7].

2 липня 1938 року особлива нарада при Народному комісарі внутрішніх справ СРСР ухвалила: „..Верхолу Веру Тимофеевну — как соцопасный элемент — заключить в исправтрудлагерь сроком на три года, считая срок с 24. X. 37 г. Отв.секретарь Особого совещания Шапиро“[8].

Після арешту Віри Тимофіївни залишились діти: Михайло — 10 років, Надія — 5 років, Рая — 3 роки, Валентин — 1 рік. Що ж сталося з ними? Дітей порозкидали по дитбудинках всього Союзу. Так, згідно з довідкою, яку підписав начальник АГВ (адміністративно-господарське відділення) УНКВС по Кам'янець-Подільській області Нудельман, Верхола Надія вивезена 19. 11. 1937 р. в дитбудинок с. Лихово Звірівського р-ну Ростовської обл., Рая — в дитячі ясла м. Проскурова і т.д. Результат такий, до якого прагнули „енкаведисти“: сім'я знищена. Отже, тоді знищувався не тільки сам об'єкт переслідування, але й його коріння.

Винищувальний процес захопив і тих, хто обіймав керівні посади в партійних і державних установах, але не виявив необхідної відданості керівництву ВКП(б). Прикладом цього є справа директора Проскурівського механзаводу ім. Куйбишева Жулковського Петра Юліановича, заарештованого 16 грудня 1937 року.

Обстановка загальної підозрілості, психозу, яка склалась в країні, призводила до зрадництва, нашіптування. Чи не кожна людина дивилась на іншу як на потенціального „ворога народу“, викриваючи інших, намагалася відвести підозру та обвинувачення від себе. Яскравим підтвердженням такого стану в суспільстві є зміст

протоколу загальних закритих зборів парторганізації Проскурівського механзаводу ім. Куйбишева від 17 грудня 1937 р., на яких першим пунктом порядку денного було питання про виключення Жулковського П. Ю. з партії.

"Слушали: Гриншпуна — секретаря парторганизации, который говорит, по решению парткомитета бывшего директора завода Жулковского исключить из партии, как врага народа, ныне арестованного органами НКВД. Нам на закрытом собрании нужно разоблачить его деятельность за время кто сколько знает его...

...Гончарук: Мы знаем, что за бытность руководства Жулковского работа на заводе шла плохо и раз арестовали, то он является врагом народа...

Гриншпун: деятельность Жулковского на заводе сорвала стахановское движение. Сорвана Сталинская декада, когда он делал доклад в подшефном селе Шпиченцах о нарушении ревзаконности выразился контрреволюционно довольно Вам издеваться над народом..."[9] (Стилістика й орфографія оригіналу. — Л.С.).

2 лютого 1938 р. за „належність до контрреволюційної організації" Жулковський П. Ю. був розстріляний, про що свідчить документ:

„Совершенно секретно"

СПРАВКА

Решением НКВД СССР от 8. 01. 1938 г. по протоколу N 732 Жулковский Петр Юлианович приговорен к расстрелу.

Приговор приведен в исполнение 2. 11. 1938 г.

Начальник VIII отделения УГБ УНКВД *Фролов* [10]

Як свідчать численні справи, що зберігаються в архіві СБУ по Хмельницькій області, проскурівчанам інкримінували участь не тільки в „Польській організації військовій", але й у контрреволюційних утвореннях „Ружанець", „Терціар" та інших, яких насправді не існувало. Про це свідчить повідомлення начальника держархіву Хмельницької області Кириченка начальнику слідчого відділу УКДБ при Раді Міністрів УРСР по Хмельницькій обл. полковнику Лебедєву від 6 березня 1958 р. за N 80[11].

Всі ці люди, які безвинно загинули в катівнях НКВС, були реабілітовані після XX з'їзду КПРС. На його закритому засіданні була заслухана доповідь М. С. Хрущова „Про культ особи і його наслідки" і прийнято рішення, в якому ЦК КПРС доручалося послідовно здійснювати заходи, які забезпечували б цілковите подолання культу особи, ліквідацію його наслідків (мається на увазі культ особи Й. В. Сталіна — Л.С)[12].

30 травня 1956 р. на Пленумі ЦК КПРС була прийнята постанова "Про подолання культу особи та його наслідків"[13].

Згідно з цими документами відповідні органи почали роботу з реабілітації безвинно засуджених. В ті роки в області було реабілітовано понад 30 тисяч чоловік.

Здавалося, ніби правда восторжествувала (але це тільки здавалося!). Бо й тут не обійшлося без обману людей. Ось документ, написаний рукою дочки розстріляного в 1938 році Жулковського, Валентини Петрівни:

Расписка

Мне, Жулковской Валентине Петровне, сего числа объявлено, что мой отец Жулковский Петр Юлианович в 1938 году осужден на 10 лет ИТЛ и, отбывая срок наказания, 7июля 1944 года умер от саркомы печени. 22. III. 57 г.[14]

Ось така „правда“. В той час до управління НКВС по Хмельницькій області надходило багато листів від родичів засуджених — кожен прагнув знати правду про свого близького. Але в жодній довідці про реабілітацію немає цього страшного слова „розстріляний“. Всі репресовані, про яких повідомлялось в цих довідках, померли своєю смертю: хто від саркоми печінки, хто від туберкульозу, хто від іншої хвороби, і всі, як один, упокоїлися в 1943-1944 рр. Мало того, працівники НКВС, маючи всі матеріали про долю засуджених, робили вигляд, що вони нічого не знають. Майже на всіх розстріляних робився запит в адресне бюро м. Проскурова з проханням повідомити, чи мешкає такий-то (давно розстріляний! — Л.С.) за вказаною адресою.

До сказаного вище треба додати, що на сьогоднішній день ще тисячі людей, засуджених за політичними обвинуваченнями, не реабілітовані, десятки, а може й сотні тисяч людей не знають про долю своїх батьків, близьких родичів, друзів. Хочеться вірити, що розбудова нової демократичної держави поставить всі крапки над „і“, правда восторжествує, і майбутні покоління будуть вивчати цей страшний період в нашій історії тільки по книжках.

Примітки:

[1] ДАХм.О. — Ф. Р. — 6193, оп. 12, спр. № П. — 470. Т. 2. — Арк. 252.
[2] ДАХм.О. — Ф. Р. — 6193, оп. 12, спр. № П. — 4760. Т. 2. — Арк. 245.
[3] Там само. — Спр. П — 4760. Т. 1. — Арк. 289.
[4] Там само. — Спр. П — 4760. Т. 2. — Арк. 287.
[5] Там само. — Спр. П — 4760. Т. 1. — Арк. 3.
[6] Там само. — Арк. 7.
[7] Там само. — Арк. 8.
[8] Там само. — Спр. П — 4760. Т. 7. — Арк. 31.
[9] Там само. — Спр. П — 5129. — Арк. 8-9.
[10] Там само. — Арк. 203.
[11] Там само. — Арк. 273.
[12] КПРС в резолюціях і рішеннях з’їздів, конференцій і пленумів ЦК. — Київ: Політвидав, 1961. — С. 177.
[13] Там само. — С. 194.
14 ДАХм.О. — Ф. Р. — 6193, оп. 12, спр. № П. — 5129. — Арк. 329.

Друкується за:

Савицький Л. Хмельницькому 500. Випуск 1. — Хмельницький, 1993. — С.48-55.

В. Горбатюк

„...УЧАСНИК КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ПРОСВІТА»“

Скомська (Кульчицька) Зоя Антонівна, 1900 р. н., с. Волосівці Летичівського району, українка, освіта середня. Проживала в смт Меджибіж, вчителька. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Кам'янець-Подільською облпрокуратурою 16 червня 1939 р. справу припинено, з-під варти звільнена. Реабілітована 19 жовтня 1998 р.

У національному піднесенні українців періоду визвольних змагань 1918-1920 років значну роль відігравала „Просвіта“. Заснована у Львові ще 1868 року, вона в цей час, мов потужна й широка хвиля, піднесла дух всієї України.

Однак нині знайти документальні матеріали про діяльність „Просвіти“, зокрема й на теренах нашої області, не так просто: більшовики, захопивши владу, розгромили цю організацію українців, знищили багатьох її діячів і документи. Тільки якісь епізоди, уривки, уламки з колись кипучої роботи просвітян можна знайти сьогодні — і то часто лиш випадково.

В обласному державному архіві зберігається досить примітна за обсягом архівна справа Зої Антонівни Скомської-Кульчицької, учасниці „Просвіти“.

Народилася Зоя Скомська 31 грудня 1900 року в с. Волосівці Меджибізького (нині Летичівського) району. Довідка із сільської ради свідчила, що батько її Антон Скомський — „нештатний старий офіцер“ (насправді ж — діловод Летичівської повітової військової управи) — виїхав із села разом з сім'єю в 1905 році. Через кілька років помер. Однак Зоя Скомська змогла закінчити 7 класів Петроградського Олександрівського інституту (мабуть для шляхетних дівчат). Атестат № 799 вона одержала 21 квітня 1917 року — якраз після повалення царату. Поки Російську імперію ще не захлеснули криваві хвилі громадянської війни, встигла побути студенткою 1-го концентру Центрального Московського інституту чужоземних мов, але в 1918-1919 роках уже працювала вчителькою німецької та французької у Летичівській чоловічій гімназії.

Тут жила на квартирі (мабуть, з матір'ю) у вчителя математики Петра Михайловича Чорнозуба. Саме він і залучив молоду дівчину до „Просвіти“. Входили до організації вчителі Іван Іванович Чорний, Павло Йосипович Жураковський та його рідні сестри Євгенія та Ольга, вчителі Свинцицька, Заржицький, Гречанівський, Сергій Василевський, дочки священика Татомира Ольга і Лідія та ряд інших. З молодших були гімназисти, зокрема Микола Добровольський, Кошарський та інші.

Національно свідомі, майже всі чоловіки-просвітяни влилися в ряди армії Української Народної Республіки. Більшість із них у трагічні часи поразки відступили з Поділля, опинилися в Польщі. Туди ж встигли втекти й обидві дочки священика Татомира — згодом працювали там учительками (мабуть, на Західній Україні).

Як відомо, „Просвіта“ мала національно-культурологічний характер діяльності. Молода вчителька Зоя Скомська не була і серед чільників Летичівської „Просвіти“. Однак саме участь в організації протягом цих двох років аж через два десятиліття трагічно відбилася на її долі.

Вчительку Меджибізької української середньої школи Зою Антонівну Скомську-Кульчицьку, матір двох дітей — Собкова Ігоря (5 років) та Віталія (1 рік) органи НКВС заарештували 30 вересня 1938 року. Підставою для цього стало те, що вона „займалась серед населення контрреволюційною пропагандою, в минулому була учасницею контрреволюційної організації „Просвіта“.

І вже просвітянські засідання в лексиконі слідчого Балабанюка перетворилися у „таємні зборища контрреволюційної організації“, завдання якої полягало у тому, щоб „вести боротьбу проти радянської влади. В той час на Україні лютували петлюрівські банди“.

Характеристика зі школи, написана каліграфічним учительським почерком, — цілком негативна. Головні провини вчительки (її „контрреволюційна пропаганда“) полягають у тому, що вона „ненавидить в цілому радянське оточення“, учня назвала „мужиком“, атестаційній комісії на питання щодо міжнародного становища відмовилась відповідати. Про роботу молодої вчительки З. А. Скомська-Кульчицька відгукнулася, що „сучасні навчальні заклади готують погані кадри“.

До речі, витяг з протоколу засідання атестаційної комісії свідчить, що З. А. Скомській-Кульчицькій заборонили викладати іноземні мови в 5-10 класах, допустивши до тимчасового вчителювання у молодших класах. Мовляв, до такої роботи вона „не підготовлена“ і зобов’язана „до 1 серпня 1938 року набути освіту за педтехнікум“. І це при тому, що „РВНО призначив її (вчителем іноземної мови у старшокласників. — В.Г.), бо не було кому викладати цього предмету“.

Протокол першого допиту Зої Антонівни — 5 жовтня 1938 року — займає лише одну сторінку. Питання й відповіді зводяться в основному до анкетних даних і завершується рішучим запереченням арештованої своєї вини в “контрреволюційній діяльності“.

Невідомо, яким випробовуванням піддавалась учителька, молода мати двох дітей, але через досить тривалий час — 27 листопада вона вже згоджується з твердженнями слідчого. Саме тут і з’являється у протоколі лексикон, про який ішлося вище.

Той допит обірвався несподівано, але з того ж самого місця розпочався майже через місяць — 21 грудня. За цих два допити заарештована розповідає про свою роботу в Ярмолинецькому районі, де вчителювала і її мати, про одруження з учителем С.П. Кульчицьким, про спільне проживання й роботу з ним у Моломолинецькій неповній середній школі, про розлучення і переїзд у Шрубків, одруження з Г. С. Собковим, переїзд у Митківці, а восени 1936 року — у Меджибіж.

В архівну справу підшито письмові показання заарештованої. Де вона їх писала — в камері чи в кабінеті слідчого — невідомо, але добре видно, що протоколи писалися саме за цими показаннями. Однак з написаного слідчий вибирав найгостріші моменти, пропускаючи те, що певною мірою згладжувало самонаговорювання, і навпаки, формулюючи фрази у різкішій формі.

Очевидно, Зоя Антонівна теж ясно бачила, як змінюється кут її викладу подій. Мабуть, і в кабінеті, і в її душі відбувалося багато такого, про що можна лише гадати,

але допит 21 грудня несподівано закінчився записом слідчого: „Показання не закінчені у зв'язку з тим, що гр-ка Скомська З. цілком відмовилась давати подальші показання".

У слідстві наступив переломний момент. Зоя Антонівна повстала. І не думала здаватись. На наступному допиті, вже 15 січня 1939 року, вона заявляє: „Я цілком відмовляюсь давати показання про належність до контрреволюційної організації, і раніше дані мною показання не правдиві, оскільки вони мною вигадані". Слідчий наполягав на своєму, але жінка не задавалася: „Я це заперечую...".

Щоб зламати підслідну, енкавеесівець посилено працює зі свідками. Це колишні колеги вчительки по різних школах, учні. Мусується все та ж „контрреволюційна пропаганда", але розповіді свідків розкривають і обставини, в яких звучала вона. Так, під час уроку один учень щипнув іншого, а той закричав. „Мужик мужиком — все одно йому гній возити", — висловила своє обурення цим вчинком учителька. І ця фраза стала темою обговорення на педраді як вияв приниження гідності учнів, а згодом — й одною з підстав для арешту.

26 січня відбулася очна ставка заарештованої з колишнім учителем Моломолинецької неповної середньої школи. Він наводить ще одну фразу вчительки — про місцевих керівників (сільської ради і колгоспу): „При владі стоять такі варвари, що навіть жити не хочеться". Мабуть, мала право колишня вихованка навчальних закладів двох столиць нехай і царської Росії так сказати про тодішніх висуванців більшовицької влади, що на місцях проводили політику голодоморів і репресій проти власного народу.

29 січня — ще дві очні ставки. Один з колишніх колег Зої Антонівни кидає таке абсурдне звинувачення: „До прибуття в школу Скомської З. масово-політична робота серед вчителів проводилася, і тільки з прибуттям Скомської вона припинилася".

Втім, підслідна заперечує, відкидає всі звинувачення.

8 лютого 1939 року обвинувальний висновок за підписами помічника оперуповноваженого районного відділу НКВС Балабанюка, начальника Проскурівської оперативної слідчої групи молодшого лейтенанта держбезпеки Гусєва і заступника начальника УНКВС по Кам'янець-Подільській області лейтенанта держбезпеки Леонова направляється до прокурора області. Заступник обласного прокурора у спецсправах Рєзінкін прокладає шлях справі до обласного суду.

Тим часом З. А. Скомська продовжує перебувати під вартою в проскурівській в'язниці. І лише 21 травня їй дали слово на суді. Всі звинувачення проти себе вона відкинула.

Невідомо, як повівся б суд ще рік тому, в розгул репресій. Але в 1939-му настали пом'якшення. Вони рішуче змінили хід подій у долі підсудної. У постанові виконуючого обов'язки заступника обласного прокурора у спецсправах Рижанкова від 16 червня читаємо, що „звинувачення Скотської З. А. щодо „Просвіти" базуються тільки на показаннях" її самої, та й за перебування в 1918-1919 роках у цій організації „притягати до відповідальності за це тепер немає підстав". „Показання є результатом незаконних методів слідства з боку слідчого. Показання свідків сили не мають... слідство нічого не з'ясувало, яку саме контрреволюційну роботу проводила звинувачена".

І остаточний вирок: „Справу припинити, звинувачену з-під варти негайно звільнити“.

Оте „негайно“ протяглося аж до 2 липня. Саме цього дня Зої Антонівні вручили ордер на звільнення. При цьому вона підписала розписку про „нерозголошення методів роботи слідчих органів, тюрми“.

А ще їй вручили довідку про перебування під вартою з 30 вересня 1938 року до 2 липня 1939 року.

За що? Про це в документі не вказувалось.

Примітка:
ДАХм.О. — Ф. Р. — 6193, оп. 12, спр. № П. — 1366.

П. Я. Слободянюк

ТРАГІЧНА ДОЛЯ АРХІВІСТА М.Ф.ТИЩЕНКА

Тищенко Микола Федорович, 1893 р. н., с. Вельбівка Гадяцького району Полтавської області, українець, освіта вища. Проживав у м. Кам'янці-Подільському, викладач педучилища. Заарештований 29. 03. 1948 р. Звинувачення: зрада Батьківщини. Особливою нарадою МДБ СРСР 1 грудня 1948 р. засуджений до 10 років позбавлення волі у ВТТ. Звільнений достроково через хворобу 12 травня 1955 р. Реабілітований 18 травня 1962 р.

Реабілітовані історією... Скільки їх, знедолених, понівечених, скалічених, безправних пройшло через нашу вітчизняну історію?!

Серед таких страждальників був Тищенко Микола Федорович — великий український патріот, талановитий архівіст, чесна і високопорядна людина.

Народився Микола Федорович у 1893р. в с. Вельбівка Гадяцького району на Полтавщині. У 1919р. закінчив Київський університет (географ) і залишився при університеті як професорський стипендіат (аспірант). З1920 по 1924 рр. викладав географію у трудовій школі №5 м. Києва. З жовтня 1924 по 1932 рр. — науковий співробітник і певний час — в.о. директора Київського архіву давніх актів.

Як людину талановиту, активну, самовіддану і працьовиту Тищенка М.Ф. залучають до участі в різних наукових організаціях і установах. Він був членом Розбірної комісії та вченим секретарем при губархіві, дійсним членом історичного товариства, науковим співробітником комісії з вивчення історії західноруського та українського права, дійсним членом комітетів з вивчення соціально-економічної історії України та археографічної комісії. Працював над матеріалами архівів і музеїв Чернігова, Житомира, Києва. Був незмінним секретарем академіка Гіляровського. У серпні 1930 р. успішно пройшов чистку в апараті ВУАН.

Свою роботу в архіві давніх актів він дуже любив, багато сил і енергії віддавав роботі, допомагав молодим спеціалістам.

На роботі і в особистому житті його знали як людину принципову, яка вболівала за свою справу.

Тищенко М.Ф. високо цінував писемну історію України. Тому, коли у 1932 р. директором архіву давніх актів був призначений професор Оглоблін, Тищенко досить часто сперечався з ним, так як був не згоден з тими порядками, які той намагався запровадити. Це зовсім не подобалося новому керівництву архіву.

В результаті у квітні 1932 р. в архіві давніх актів була створена комісія під керівництвом Оглобліна для перевірки роботи архіву. Ця комісія на підставі складеної Тищенком М.Ф. картотеки за архівними матеріалами та іншою його роботою в архіві, постановила звільнити його з роботи як українського буржуазного націоналіста.

Але на цьому переслідування не припинилися.

У березні 1933р. Тищенко М.Ф. був заарештований органами ОДПУ в м. Києві. Протягом двох тижнів у в'язниці „уточняли", чи не є він „сыном помещика, дворянина или генерала". Не добившись потрібного результату, його відпустили на волю. Але тавро буржуазного націоналіста давало про себе знати: на роботу нікуди не брали. Тому, перебиваючись на тимчасових посадах наукового працівника Всеукраїнського науково-дослідного інституту зерна та продуктів його переробки, бухгалтером будівельної організації, він лише у 1936р. отримує посаду учителя географії та економгеографа Клавдіївської середньої школи №15 Південно-Західної залізниці.

Тищенко М.Ф. мав слабке здоров'я. Тому на початку війни його не взяли до діючої армії, а по мобілізації Сталінського райміськвійськкомату м. Києва направили в робітничий батальйон у Смоленську область рити окопи та будувати оборонні укріплення.

Перебуваючи у складі робітничого батальйону на Смоленщині у с. Семлево біля м. Вязьми в жовтні 1941 р. він разом з іншими бійцями потрапив у оточення і був захоплений німцями у полон. Разом з іншими полоненими робітничого батальйону Микола Федорович утримувався два тижні в концтаборі в м. Дорогобужі. Під час конвою до Смоленська Тищенко М.Ф. разом з двома військовополоненими втік з-під варти. Але через 20 днів по дорозі додому в районі м.Ярославля був впійманий німецьким патрулем і звідти залізницею направлений до концтаборів спочатку в м. Мінськ, а потім у м. Слуцьк. У слуцькому таборі німці запропонували особам, які мають середню спеціальну і вищу освіти, працювати за своєю спеціальністю за місцем проживання, але з повною підготовкою у німецьких установах. Тому через тиждень Тищенко М.Ф. разом з іншими військовополоненими був перевезений до німецького концтабору біля м. Нюрнберга. З листопада 1941р. до липня 1942р. перебував у таборі військовополонених в чехословацькому місті Фольнегау біля м. Карлсбада, а потім у спеціальному таборі (зондер-табір) „східного міністерства" фашистської Німеччини поблизу Берліна в м. Устрау. Німці там готували управлінських спеціалістів з вищою і середньою освітою для пропагандистської та іншої роботи на окупованих українських територіях. Оскільки Тищенко М.Ф. мав вищу освіту, то його німці відібрали для такої підготовки.

Усі військовополонені були розділені на три групи: група поліцейських (шуцманів), група пропагандистів і група спеціалістів. Микола Федорович не входив

до жодної з цих груп, оскільки мав погане здоров'я. Тому його готували як перекладача для зв'язків окупаційної влади з місцевим населенням. Ніяких умов, завдань та обов'язків йому не нав'язували, ніяких зобов'язань та угод з нацистами він не підписував і не укладав.

У цьому таборі Микола Іванович перебував півроку. Табір знаходився в лісі і ділився на два огороджені відділення, в яких перебувало приблизно по 500 чоловік військовополонених різних національностей: українці, росіяни, білоруси. У другому відділенні були нацмени — представники східних національностей. Полонені виконували тільки внутрішньотабірні роботи, працювали на сільгоспроботах у місцевих бауерів.

В січні 1943 р. Тищенка М.Ф. перевели в інший табір, де він працював на будівництві бараків. У таборі один зрадник читав для військовополонених різні антирадянські книги, а інший зрадник — професор Московського університету (так він себе називав) викладав німецьку мову. Якось приніс декілька аркушів книги німецькою мовою. Як виявилось, то були сторінки із книги А.Гітлера „Майн кампф" („Моя боротьба"), з яких він зачитував полоненим окремі речення, а також примушував їх самих читати і перекладати. Причому ні паперу, ні олівців у в'язнів не було. Незрозумілі слова вони підкреслювали вугіллям.

Під час післявоєнного слідства Миколі Федоровичу переклад сторінок цієї книги інкримінувався як злочин. Він звинувачувався у перекладі книги Гітлера для її друку та розповсюдження на окупованих радянських територіях. Хоча, як ми вже вказували, йому давали для перекладу як зразки лише окремі сторінки цієї книги.

В березні 1943 р. табірна медична комісія визнала Тищенка М.Ф. непридатним для фізичної праці з діагнозом „дистрофія". Йому видали довідку, що він звільняється з полону. Через два дні після комісії його у складі групи понад 80 поліцейських та інших спеціалістів відправили до Києва.

У Києві М.Ф.Тищенко через біржу праці і при допомозі своїх знайомих влаштувався на роботу в історичний архів, де до серпня 1943р. працював завідувачем економічного відділу періоду XIX ст.

Під час втечі німців з Києва Тищенка М.Ф. під погрозою розстрілу зобов'язали супроводжувати архівні та музейні цінності в тил. Будь-які відмови, аргументи і посилання на те, що дружина важко хвора на туберкульоз та інші, не допомагали.

24 вересня 1943р. ешелон прибув до Кам'янця-Подільського. Під час руху ешелона на ст. Дунаївці з вагона, де їхав Микола Іванович, випало декілька коробок з архівними документами. Він стрибнув на ходу з поїзда, підняв ті коробки, наздогнав вагон і поклав документи на місце. Серед привезених документів були матеріали давніх актів, що мали велику історичну цінність, а також цінні книги АН УРСР, 1200 художніх полотен. В період з липня 1941 р. по вересень 1943 р. директором кам'янецького архіву (обласного і міського) працювала Кравченко Н.П., а в жовтні 1943 р. його очолив німець Лацке.

Для архівних документів були виділені кімнати в приміщенні кам'янецького архіву, а картини розміщені в музейних залах старої турецької фортеці.

У складі провідників архівних цінностей були: Вінтер — начальник управління[1] архівів, музеїв і бібліотек України, Бенцен — завідувач бібліотек на Україні, Лацке —

завідувач архівів на окупованій території України, Байц — директор в період окупації історичного архіву в м. Києві, а також фольксдойчі — бухгалтер, перекладач і друкарка.

З українського персоналу культурні цінності супроводжували Тищенко М.Ф. з дружиною, Катерина і Любов Остроградські та інші.

Оскільки під час руху поїзда один вагон був розкритий і документи дуже перемішались, то Тищенку М.Ф. та іншим працівникам доручили впорядкувати перемішані документи. Працюючи з архівними фондами, Микола Федорович вирішив ряд актових книг і декілька ящиків найбільш цінних архівних матеріалів заховати і зберегти від відправки до Німеччини. Заховані ним документи залишились в Кам'янець-Подільському архіві.

В січні 1944р. частину архівних документів і картин німці вивезли з Кам'янця-Подільського до рейху. На пропозицію німців виїхати разом з ними Кульченко, Тищенко, Остроградські, Коленко відмовились, хоча для них були заготовлені необхідні евакуаційні документи.

Незабаром Вінтер прислав розпорядження про призначення директором архіву К.М.Остроградської, а Тищенка — науковим працівником. З приходом радянських військ Тищенко М.Ф. ще протягом чотирьох місяців працював завідувачем кам'янецького архіву.

Коли після тривалої хвороби 1943р. в Кам'янці-Подільському померла його дружина, Микола Федорович у травні 1944р. одружується з Остроградською Любов'ю Миколаївною — молодшою сестрою Остроградської Катерини Миколаївни.

З 1944 по 1948рр. Тищенко М.Ф. викладав географію в Кам'янець-Подільському педагогічному училищі. Згідно з характеристикою директора педучилища Дудника М.І. Тищенко М.Ф. був одним з кращих методистів-викладачів. Зі своєї скромної зарплати надав матеріальну допомогу бідним викладачам і студентам, брав активну участь у громадському житті колективу,

Під час обшуку у нього було вилучено особисті речі для передачі в органи: його трудовий список, довідки ВУС та про звільнення з полону, особова справа (10 аркушів), 3 записні книжки, 2 листи, 3 листівки**,** 5 фотокарток, 10 наукових статей, підручник німецької мови, декілька книг з історії, географії і торгівлі України, щоденник Якова Марковича. Були також вилучені залізне з солом'яним матрацом ліжко, ватна і літня ковдри, літнє старе поношене драпове пальто, два костюми. Крім цього, „на квартире арестованного изъято облигаций на суму 5025 руб., а также 100 руб. советскими знаками, которые подлежат сдаче — в доход государства".

Для того, щоб визначити, які із вилучених у Тищенка МФ. книг є націоналістичними і забороненими для зберігання і користування приватними особами, а також перевірити, чи не є націоналістичними за своїм змістом наукові праці, написані і надруковані Миколою Федоровичем, УМДБ по Кам'янець-Подільській області була створена експертна комісія у складі голови — лектора обкому КП(б)У Бесової, членів — лектора МК(б)У Кравця і цензора області Волошина. Комісія визначила, що „представленная на рассмотрение изъятая литература вся без исключения по своєму характеру является буржуазно-капиталистической..., изъята из репертуара общего пользования, и состоит только в спецфонде библиотеки". Комісія також зробила

висновок, що у своїх наукових працях Тищенко М.Ф., „разделяет взгляды буржуазно-националистических историков и экономистов Грушевского, Яворского, Слабченко..., украинцы рассматриваются как нация бесклассовая, ... эксплуататорами он считает только польских и еврейских эксплуататоров. В статьях автора Россия везде подается как исключительно тормозящий фактор экономической жизни Украины".

Ми тепер розуміємо, що навіть прості книги, п'єси, нариси та інші твори, в яких висвітлюється життя, етнографія, побут, звичаї українського народу, історія, географія України розцінювались як націоналістично-контрреволюційні, категорично заборонялись для доступу читачів, знаходилися у спецсховищах.

Під час слідства Тищенку М.Ф. доводилось переконувати слідчих, суд в тому, що книги йому дісталися від Академії наук УРСР, де він був аспірантом, готував наукові публікації з історії і географії України XVIII ст. Частину книг він отримав під розписку з бібліотеки кам'янецького архіву на цілком законних правах як співробітник цієї установи.

Починаючи з 1928р., Тищенко М.Ф. опрацьовував наукову літературу, мав понад 1000 сторінок книжкового наукового тексту, працював учителем географії. Не читаючи книг, подібних тим, що були вилучені в нього, він не міг би успішно учителювати.

Миколу Федоровича звинувачували у тому, що він:

1. Перебуваючи у німецькому полоні в особливому таборі для військовополонених з червня 1942 р. по квітень 1943 р. як спеціаліст з вищою освітою, проходив підготовку пропагандиста з удосконаленням німецької мови і перекладом книги Гітлера „Моя боротьба" з німецької на російську мову.

2. У квітні 1943 р., звільнений з табору військовополонених разом з поліцаями, їздив у м. Берлін на екскурсію, а потім з тою групою поліцаїв прибув з Німеччини на окуповану територію до м. Києва, де добровільно поступив на службу до німців в Київський історичний архів на посаду завідувача відділу.

3. При відступі німців проводжав два вагони історичних цінностей з київських архівів і музеїв до м. Кам'янця-Подільського, де до відступу німців очолював архів.

4. Протягом 4-х років зберігав у себе вдома націоналістичну контрреволюційну літературу, зокрема: „Слово о полку Игореве", М.Грушевського „З політичного життя Старої України", „Золоте слово", п'єсу „Про що тирса шелестіла", щоденник Я.Марковича „Политика польского государства в отношении Украины XVIII века". Д.Олянчук „До теорії торгівлі Русі і України з Балтикою, зокрема Стародуба з Кенігсбергом, наприкінці XVII — початку XVIII ст.".

Недостатність матеріалів слідства призвела до того, що Тищенка двічі судив військовий трибунал при КВО і не міг винести звинувачувального вироку. Обласне управління МДБ не бажало змиритися з цим і направило його справу до Москви. Рішенням особливої наради при МДБ СРСР від 01.12.1948р. по ст.54-1 п. „б" КК УРСР Тищенко М.Ф. був засуджений до позбавлення волі у виправно-трудовому таборі терміном на 10 років з конфіскацією облігацій держпозики в сумі 1675 руб. Від покарання був звільнений через хворобу постановою Карагандинського обласного суду від 11.02.1955р.

Повернувшись до Кам'янця-Подільського, Микола Федорович працював швейцаром в індустріальному технікумі, знімав куточок на приватній квартирі.

Неодноразово звертався у різні інстанції щодо своєї реабілітації як жертви політичних репресій, але безрезультатно. І тільки 18 травня 1962р. кримінальна справа зі звинувачування Тищенка М.Ф. у зраді Батьківщини була переглянута військовим трибуналом Прикарпатського військового округу і припинена за відсутністю складу злочину. Тищенко М.Ф. реабілітований. Справедливість відновлена, але долю не зміниш…

Примітки:
ДАХм.О. Ф. Р. — 6195, оп.12, спр.№ П — 11252.

В. Горбатюк

ПОЛЬСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВА У СПРАВАХ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО УНКВС

Кульвець (Кульвіц) Річард Станіславович, 1896 р. н., м. Білосток (Польща), поляк, освіта середня, виключений з ВКП(б). Проживав у с. Гута-Яцьковецька Дунаєвецького району, вчитель. Заарештований у 1938 р. Звинувачення: член контрреволюційної організації „ПОВ". Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської області 19 вересня 1938 р. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний у м. Кам'янці-Подільському 20 вересня 1938 р. Реабілітований 17 квітня 1991 р.

Вільчинський Сильвестр Лук'янович, 1898 р., с. Гнатівці Хмельницького району, поляк, малописьменний, рахівник сільради. Заарештований 24 серпня 1937 р. Звинувачення: член контрреволюційної організації „ПОВ". НКВС і Прокурором СРСР 23 листопада 1937 р. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний 15 грудня 1937 р. Реабілітований 13 червня 1966 р.

Репресивні дії проти України більшовицький московський уряд вів із самого початку свого існування. Гинули від куль і голоду, мучилися у в'язницях, концтаборах і на засланнях мільйони українців, а разом з ними — й представники інших народів. Поляків теж не обминали кулі, грати й колючий дріт, смертельний голод. В час особливо жорстоких репресій — 1937-1938 роки — вони здебільшого зазнавали кари за неіснуючі злочини у зв'язку із сфабрикованою органами НКВС так званою справою Польської організації військової (ПОВ).

У липні 1938 року начальник 3 відділу УДБ УНКВС молодший лейтенант держбезпеки Яковлєв, начальник 3 відділу УДБ УНКВС старший лейтенант держбезпеки Шухман і начальник УНКВС по Кам'янець-Подільській області майор держбезпеки Жабрєв поставили свої підписи на обвинувальному висновку кримінальної справи із звинувачення Кульвіца Григорія Станіславовича та інших (всього 50 чоловік) за участь у Польській організації військовій (ПОВ).

У цьому документі стверджувалося, що в Кам'янець-Подільській області (нині Хмельницька) викрито і ліквідовано широко розгалужену польську повстанську і диверсійно-шпигунську організацію (ПОВ), яка вела активну роботу.

Саме в цій справі, що зайняла 7 томів, давалася інтерпретація історії створення організації, простежувалася її діяльність протягом років і підбивалися підсумки боротьби з нею.

За словами документа, Польська організація військова керувалася безпосередньо 2-м відділом польського генерального штабу через спеціального емісара капітана Барського.

Прізвище Г.С. Кульвіца винесене на перше місце не випадково. Саме з ним, на той час директором Гута-Яцьковецької початкової польської школи Дунаєвецького району енкавеесівці пов'язували зародження і розвиток організації.

Як твердило слідство, ще на початку 1918 року, перебуваючи в польському місті Бєлостоці, Річард (Григорій) Кульвіц одержав завдання від капітана Барського створювати в польських населених пунктах Поділля бойові загони — боївки Польської організації військової, організовувати диверсійні загони, збирати розвідувальні дані. І де б то він потім не перебував — в Проскурові, Києві, районах області — скрізь Григорій Кульвіц, за твердженням енкавеесівців, займався „контрреволюційною діяльністю".

За версією слідства на території тодішньої Кам'янець-Подільської області ПОВ була закладена ще 1920 року. Наприкінці 30-х вона мала три окружні штаби (Кам'янець-Подільський, Проскурів і Шепетівка), районні команди і численні боївки. Повстанський центр існував у Вінницькій області (до її складу Кам'янець-Подільська область входила до 1937 року), а загальне керівництво здійснювалося з Києва.

Енкавеесівці стверджували, що в Кам'янці-Подільському штаб ПОВ сформувався в 1935 році на чолі з Гніздинським — професором історії. До складу керівництва входили директор польської школи с. Янчинці Шевага, працівник окружної контори держстраху Ейсмонт, інспектор-методист міського відділу народної освіти Антоницька, директор Гута-Яцьковецької польської школи Кульвіц, партійний керівник Станешек (до його від'їзду з округу).

Саме останньому слідство приписувало керівництво Проскурівською окружною організацією ПОВ. До штабу зачислили завідуючого польськими кадрами окружому КП(б)У Янчіса, керівника стаціонарних польських партійних шкіл округу С.Лівинського, секретаря Проскурівського окружкому комсомолу Вальчака.

Через активного члена ПОВ Нашкарського, стверджували енкавеесівці, було створено „повстансько-шпигунську боївку" в Шепетівському окружкомі партії та міському відділі міліції.

На території області, повідомляв обвинувальний висновок, було створено 33 районних команди і 439 боївок — у партійних, радянських органах, у промисловості, на залізничному транспорті, в колгоспах та МТС.

„Всього ж у справі викритої ПОВ різночасно заарештовано 2947 чоловік, із них засуджено 159, притягається до відповідальності по інших справах — 2738 членів ПОВ, а 50 активних учасників, що входили до складу окружних і районних команд ПОВ, притягнуто в якості звинувачуваних по даній справі"[1].

У документі наводяться прізвища й тих людей, які нібито входили до вищого керівництва ПОВ. Так, у Вінниці обласним центром, твердило слідство, керували колишній секретар обкому КП(б)У Бігайло, колишній завідуючий обласного „польбюро“ Подольський і завідуючий польського нацменсектору Ярмолинецького району Козловський.

Всеукраїнський штаб ПОВ очолював Скарбек. До складу штабу входили керівний військовий працівник Управління військового округу Квятек, редактор Всеукраїнської польської газети „Серп“ Політур, відповідальний працівник Ради народних комісарів України Казимир Косіор, а також якийсь Домбаль.

Отже, була структура організації, були близько трьох тисяч її членів — однак не було головного, на чому міг би триматися цей картковий дім ПОВ — конкретних дій, документів, засобів.

Вирок Г. С. Кульвіцу та іншим, хто проходив у цій справі, винесли 19 вересня 1938 року — розстріл. Присуд виконали наступного дня в Кам’янці-Подільському[2].

Трагічні події у зв’язку з „розкручуванням“ справи ПОВ відбувалися і в селі Гнатівцях Меджибізького (тепер Хмельницького) району. До в’язниці звідси брали переважно розкуркулених, „спроданих“ за несплату податків, вигнаних з рідних домівок одноосібників, які не йшли до колгоспу.

Ніхто не знав — ні в селі, ні самі нещасні, що їх беруть не просто так, навмання, а при цьому вибудовують певну систему. Бо всі вони, заарештовані раніше чи пізніше, опинившись за в’язничними стінами, потрапляли до однієї організації — контрреволюційної націоналістичної групи Польської організації військової (ПОВ) села Гнатовець. Начальник Меджибізького райвідділу НКВС молодший лейтенант держбезпеки Гайкович вправно вів свої диявольську гру, сплітаючи „злочинну мережу“. „Утверждаю“ — ставив і свій каїновий підпис начальник оперативно-слідчої групи НКВС, старший лейтенант держбезпеки Браун. Третім у команді катів був райпрокурор Писарчук.

Першими жертвами репресій 1937 року в Гнатівцях стали Сильвестр Лук’янович Вільчинський і Броніслав Севастянович Роговський — 24 серпня вони потрапили у нетрі проскурівської тюрми.

Б. С. Роговський працював у селі завідувачем аптеки. Сам же походив з м. Городка. В анкеті заарештованого зазначалося, що він був з куркулів — батько мав 5 десятин землі, крім того, взимку шив кожухи. Допит 27 серпня із Роговським почали з того, що змусили його називати всіх своїх родичів і знайомих. Очевидно, це був спосіб обрати наступні жертви, та й знайти причини для звинувачення вже заарештованого. І справді, у Роговського виявилися родичі в Польщі, а це вже давало привід звинуватити його у зв’язках із закордоном. Проте колишньому аптекареві поставили на карб співпрацю з І.Т. Левицьким, який працював у Меджибожі і якого заарештували через чотири дні після Роговського. Очевидно, що намітили його значно раніше, бо Роговський усі звинувачення про „контрреволюційну діяльність“ із ним відкинув[3].

С. Л. Вільчинського, вчорашнього рахівника сільської ради, звинуватили у зв’язках з членами контрреволюційної організації Роговським та священиком села Гнатівці Германом Навроцьким. На двох допитах він відмовлявся визнати себе винним

у цьому, але чи то свідчення аж чотирьох односельців, що підтверджували звинувачення, чи інший перебіг слідства змусили його припинити опір[4].

Так уперше з'явилося в протоколах слово „організація" щодо Гнатовець. Однак саме зв'язок з цими першими жертвами репресій у селі згодом інкримінуватимуть іншим, що повторять їхній шлях на Голгофу. Вільчинському ж 23 листопада винесли вирок і розстріляли 15 грудня, в Роговського ці трагічні дні припали на 7 і 28 грудня.

Взагалі ж прізвище Вільчинський зустрічається майже в кожній архівній справі тих років, що стосується Гнатовець. Адже Лук'яна Адамовича Вільчинського, якому в 1937-му виповнилось уже 87 років, енкавеесівці зробили зачинателем організації. Мовляв, ще в 1920 році він утворив у селі польський релігійний гурток „Ружанець", з якого й виросла контрреволюційна націоналістична організація, що мала намір взяти участь у збройній боротьбі проти радянської влади і взагалі віддати Україну Польщі. За версією кухарів, що круто варили цю гарячу від людської крові страву, в організацію входили всі сини Лук'яна Вільчинського: Іван, Йосип, Сильвестр, Михайло. В організацію записували, а отже, прирікали на арешт і вірну смерть їхніх родичів, єдиновірців-католиків, сусідів, просто односельців. Коло все розширювалось, жертв ставало все більше. Одних Вільчинських скільки — бо ще ж потрапили під заклання Йосип Ілліч, Броніслав Ілліч, Адольф Петрович, Кароль Іванович.

Один за одним хапали, спішно шили їм справи, страчували, брали інших, націлювались далі... Безжальна машина трощила людей вправніше, ніж кам'яні жорна мололи зерно.

Йосип Гнатович Ліпський, 1883 року народження, тесля торфорозробки Деражнянського району, заарештований 29 листопада 1937 року. 5 грудня вже підписаний обвинувальний висновок, а 25 грудня інквізиторська трійка УНКВС по Кам'янець-Подільській області винесла вирок. Розстріляний 16 січня 1938 року. Його син Валер'ян Ліпський, 1916 року народження, теж робітник торфорозробок, заарештований через півроку — 22 червня 1938-го. Подальша доля — така ж.

Станіслав Михайлович Сікорський, тесля радгоспу імені Котовського с. Самчинці Старокостянтинівського району, заарештований 17 грудня 1937-го. Один з пунктів звинувачення: у 1933 році вчинив опір активістам села, з палицею кинувся на них, коли забирали „у безспірному порядку" майно його батька — за невиконання плану здачі зерна. Як і двоє попередніх, Станіслав Сікорський був з числа тих, хто найдовше опирався колективізації. І вже „розпродані" за несплату непосильних, навмисне підвищених до невиконання податків, — все одно не йшли у колгосп. Ті подались на торфорозробки, цей — у радгосп сусіднього району — 5 кілометрів через ліс. С.Сікорський страчений 22 лютого 1938 року[5].

З Феліксом Олександровичем Янчицьким енкавеесівці розправилися дуже швидко: 2 грудня 1937-го заарештували і, хоч він повністю заперечував усі звинувачення, вже 9 грудня винесли вирок, а 13 дня того ж місяця виконали його. Людини не стало менш ніж за два тижні[6].

Однак це була вже не перша жертва з родини Янчицьких. Його старшого брата Йосипа ще раніше знайшли в м. Красилові, де він працював ковалем у місцевому колгоспі «Правда», і 22 листопада заарештували — у справі все тієї ж

контрреволюційної організації в Гнатівцях, хоч він виїхав із села ще 1910 року 17-річним юнаком. Нетривалі відвідини батьківського дому і стали приводом „зарахування" його в ПОВ[7].

Та й цим енкавеесівці не обмежились — 28 березня 1938 року заарештували третього брата — Станіслава Олександровича Янчицького, директора Проскурівської МТМ. Його звинуватили у тісних зв'язках із Стефаном Івановичем Левицьким, колишнім головою Проскурівського райКК-РКІ, якому приписували керівництво ПОВ Проскурівського округу. До речі, родом Левицький був із корінної Польщі. Його, вже директора Янушпільського цукрового заводу Вінницької області, заарештували і знищили ще в 1937 році. Станіслав Янчицький, однак, мав відповідати за те, що виконував завдання Левицького, серед яких приписувалося створення організації ПОВ на залізничній станції Гречани, а також надання інформації для передачі польській розвідці про економічний потенціал Проскурівських МТС та МТМ. І хоч на допитах Левицький жодного разу не згадав Янчицького, це не зупинило „стражів революції": у вироку „трійки" від 20 вересня зазначалося, що С.О. Янчицький „является членом ПОВ — шпионом". І коротке, але безжальне: „расстрелять"[8].

Раніше, 8 лютого 1938 року така ж смерть обірвала життя ще одного Янчицького з Гнатовець — Казимира Яковича[9].

Важко сказати, за якою логікою діяли енкавеесівці і їхні помічники, однак певний аналіз „відбору" жертв свідчить, що почали вони з найбільш неподатних у вірі та ставленні до колективізації. Як правило, це були одні й ті ж люди, що хотіли з Богом у серці господарювати на власній землі, за власним розумом.

14 вересня тюремні двері поглинули священика села Гнатовець Германа Фотійовича Навроцького, 1886 року народження, родом із с. Грабівці Могилівського повіту. Звинувачення у тому, що вів серед населення антирадянську агітацію, мав зв'язки з антирадянськими елементами Б.Роговським та С.Вільчинським, Г.Ф. Навроцький відкинув. Та це не зупинило трійку УНКВС 31 жовтня винести йому вищу міру покарання, яку виконали 16 листопада 1937 року[10].

24 жовтня стало днем арешту ще однієї релігійної особи — дяка Леонтія Якимовича Шминдрика. Страчений 3 грудня 1937 року[11].

30 листопада 1937 року в Гнатівцях заарештували зразу чотирьох: Івана Йосиповича Лозинського, 1885 року народження, якому інкримінували роль одного з організаторів і керівників гнатовецьких „контрреволюціонерів", та його сина Фелікса, 1907 року народження, а також Андрія Михайловича Левченка й Онисія Филимоновича Тимчука. Через тиждень усім чотирьом після допитів представили обвинувальний висновок, 25 грудня винесли вирок, а 16 січня 1938 року розстріляли. Того зимового дня обірвалося життя ще кількох гнатівчан, які перебували в той час у проскурівській в'язниці. З цієї четвірки А.Левченко та О.Тимчук були українцями.

На прицілі енкавеесівців були й українці, що походили з Польщі, тобто із Західної України. У Гнатівцях такими виявились Яким Леонтійович Опока, Федір Мартинович Сенич, Федір Сафатович Бандровський.

Мар'ян Леонтійович Новицький, 1913 року народження, — син дрібного поміщика із Гнатовець, що мав у власності 100 десятин землі. Садибу його, оточену чудовим

садом, розгромили одразу ж після більшовицького перевороту в Петрограді. Незабаром помер батько. Загинули два брати — один у 1914-му, другий — 1920-го року. Одна сестра опинилися в Польщі, інші — залишилися з матір'ю. У 1929 році Аполлонія Ксаверіївна Новицька одною з перших вступила у колгосп — віддала 6 десятин землі, коней, сільгоспінвентар: опиратися навалі усуспільнення жінка не мала сил. Мар'ян Новицький 16-річним хлопцем почав працювати у колгоспі. Синові Станіславу виповнився лиш рік, дружина Феодосія ходила в тяжі з іншою дитиною, коли його заарештували. Це сталося 2 грудня 1937 року. Через два дні відбувся єдиний допит (звинувачення про дружбу з контрреволюційними елементами і к.р. діяльність проти радянської влади він відкинув), а 5 грудня йому вже винесли вирок. Дії енкавеесівців просто блискавичні, але вирок такий, що досі не траплявся — десять років ув'язнення у виправних трудових таборах[12].

Уникнути вищої міри покарання якимось чином вдалося Броніславу Іллічу Вільчинському — його ув'язнили у виправно-трудові табори на 8 років. Проте сліди його зникли назавжди, подальша доля невідома.

Найдивовижнішою ж виявилася в'язнична історія Йосипа Лук'яновича Вільчинського, 1896 року народження. Заарештований 28 січня 1938 року, він відкидав усі звинувачення. І все ж 10 вересня йому пред'являють обвинувальний висновок. Однак рівно через місяць, 10 жовтня 1939 року новий начальник Меджибізького райвідділу НКВС сержант держбезпеки Руденко повернув справу, оскільки „начальник следственной части УНКВД по Каменец-Подольской области тов. Большанов предлагает в своем указании по делу Вильчинского Й.Л. произвести дополнительные допросы свидетелей".

І до того невмолима репресивна машина раптом загальмувала. Навіть дала невеличкий хід назад: 23 листопада справу по звинуваченню Й.Л. Вільчинського припинили, оскільки матеріалів для віддачі під суд недостатньо. 10 грудня 1939 року його звільнили[13].

Жителі Гнатовець Йосип Станіславович Осовський, Сергій Іванович Гнатовський, Іван Феліксович Гулевич, Сигізмунд Сильвестрович Манькевич, Антон Йосипович Охримівський, Микола Йосипович Михалевич, Леонтій Іванович Федоровський, Адам Іванович Федоровський, Павло Іванович Сашицький, Антон Йосипович Охримівський… Це були прості сільські трудівники, яких сталінський режим не зміг зробити бездушними гвинтиками жорстокої колгоспної системи, не зміг знищити голодомором — вони трималися. І тоді в хід пішло пряме фізичне знищення. Злочин, ледь-ледь прикритий тавром ворога народу, справи, шиті білими нитками, з грубими слідами надуманості звинувачень. Більшість із страчених були віруючими католиками.

Десь у лютому 1938 року склад команди катів у Меджибізькому районі змінився. (Чи не повторили долю своїх жертв попередні?) Справу, яку вже однозначно характеризували як ПОВ, далі закручував новий начальник районного відділення НКВС молодший лейтенант держбезпеки Ф.Журавльов. Його рішення затверджував начальник оперативно-слідчої групи молодший лейтенант держбезпеки Самогородський. Дозвіл на дії давав прокурор Кучерук, а пізніше Клюєв, міський прокурор Проскурова, де й утримували всіх в'язнів.

Нова команда далі розвивала диявольські фантазії своїх попередників. Тепер вони розглядали гнатівчан як членів ПОВ, мережу якої чекісти сплели по всіх районах області й іще далі. Під арешт потрапили голови колгоспів імені Петровського с. Гнатівці Франц Ільницький, „Червона нива“ с.Западинці Іван Іванович Петровський (родом із Західної України). 13 травня 1938 року схопили директора Гнатовецької районної колгоспної школи (готувала бухгалтерів та інших спеціалістів нижчої ланки) Броніслава Казимировича Бжевського, місцевого жителя, але який нещодавно працював заступником завідувачем районного земельного відділлу з тваринництва. Його зробили головним керівником організації ПОВ у Гнатівцях, а колишнього голову колгоспу с. Карпівці, а тепер завгоспа райколгоспшколи Петра Івановича Гуляка — зв'язковим між ним і керівництвом Меджибізької районної організації ПОВ та керівником аж трьох боївок (з'явився у слідчих справах і такий термін)[13].

У середині двадцятих років тисячі жителів Західної України (діячів культури, виробничої інтелігенції, простих селян і ремісників), піддавшись радянській пропаганді, легально і таємно переходили на цей бік Збруча, щоб жити „у вільній Українській Радянській Республіці“. Майже всі вони були знищені під час репресій як контрреволюціонери і шпигуни.

Такої долі зазнав і Петро Гордіюк — старший агроном Меджибізького райвиконкому. Саме його енкавеесівці визначили керівником районної організації ПОВ. П.І. Гуляку призначалась роль зв'язкового між Гордіюком і Бжевським, тобто гнатовецькою організацією.

А клубок заплутувався ще далі. Заарештованого в 1937 році Гордіюка звинуватили в тому, що він завербував до організації і голову Меджибізького райвиконкому Марію Павлівну Коцюбинську.

Марія Коцюбинська, на той час 30-річна жінка, полька за національністю, народилася у селі Полонисте Вінницької області у сім'ї робітника. Однак батьки її обоє були родом із корінної Польщі. На той час там проживало чимало їхніх родичів. Очевидно, це й стало головною деталлю для енкавеесівців у виборі чергової жертви, але поки до того дійшло, то Марія Павлівна, член ВКП(б) з 1932 року, з осені 1933-го працювала інструктором оргвідділу по роботі з жінками Вінницького облвиконкому. З січня 1935 року вона стає головою Меджибізького райвиконкому. У 1936 році „ворогами народу“ енкавеесівці зробили голову Вінницького облвиконкому Трилиського та секретаря обкому КП(б)У Чернявського, ще недавно — члена особливої трійки, яка виносила вироки заарештованим: диявольський молох пожирав і своїх слуг та охоронців. Оскільки Марію Коцюбинську рекомендували на посаду саме вони, то після їхнього знищення настала її черга. Обком КП(б)У зняв її з посади. З жовтня 1937 року пленум райвиконкому „приєднався до цього рішення“.

Марію Коцюбинську заарештували 19 травня 1938 року і запроторили до проскурівської в'язниці. Слідство у її справі велося довго. Невідомо, що було між допитами і як вони відбувалися, але всі звинувачення проти себе Марія Коцюбинська рішуче відкидала. 20 вересня 1938 року їй винесли вирок — розстріляти. У довідці про виконання вироку дата відсутня. Очевидно, страта відбулася того ж дня[14].

У Гнатівцях же весною 1938 року заарештували групу з 9 чоловік, на початку літа — ще шістьох. Усі вони були засуджені до розстрілу як члени ПОВ одним

рішенням трійки УНКВС по Кам'янець-Подільській області від 24 вересня 1938 року. Лише в довідці „про виконання вироку С.І. Гнатовського вказано дату — 3.10.38. Кам.-Под." Очевидно, того дня на свою Голгофу зійшли вони всі. Всього ж жертвами репресій стали близько 80 гнатівчан.

Павла Костянтиновича Прокоп'яка, ветфельдшера із села Сприсівка (нині Дунаєвецького району) заарештували 6 травня 1938 року. В єдиному за все „слідство" протоколі допиту від 9 травня читаємо перше питання: „Вы арестованы как участник антисоветской контрреволюционной организации. Признаете себя виноватым в этом?" І відповідь: „Признаю себя виновным в этом. С 1937 года являюсь участником антисоветской контрреволюционной организации".

З такого ж питання і такої ж відповіді (міг бути названий лиш інший рік) починаються всі сорок протоколів — саме стільки чоловік проходило по цій справі. Можна лише здогадуватися, що творили в тюремних стінах із заарештованими протягом двох-трьох днів, що передували офіційним записам у протоколи допитів. Бо в цих паперах усе було чітко „розкладено по поличках". Називалися імена тих, хто „вовлек", хто „участвовал", кого згодом самі „вовлекли", які завдання ставилися перед членами „контрреволюционной организации". В усіх обов'язково — „подготовка к вооруженному восстанию", „антисоветская агитация".

Отже, „3-им отделом УГБ УНКВД в апреле 1938 г. вскрыта и ликвидирована контрреволюционная польская организация войсковых (ПОВ), заложенная в ряде сел Солобковецкого района эмиссаром 2-го отдела польгенштаба Кульвицем, специально переброшенным на Украину капитаном польгенштаба Барским для создания ПОВ.

Боевки ПОВ были заложены в селах с компактной массой польского населения Солобковцы, Грушковцы, Мацевцы, Сприсевка, Стриховцы, Удриевцы, Подлесный Макарев и других.

ПОВ по замыслах польской разведки являлись боевым диверсионным отрядом, который должен был принять участие в общем плане борьбы с Советской властью за воссоединение бывшего польского государства в границах 1772 года".

За матеріалами справи організація в Солобковецькому районі нараховувала понад 100 чоловік. Частина з них була заарештована раніше. П.К. Прокоп'як потрапив до її решток, що в цілому складали 40 чоловік. Це були прості селяни, вчителі, працівники дрібних установ, представники виконавської влади, декілька з них були комуністами. Всі вони входили до складу бойових груп, так званих „ружанець". Були рядові виконавці, були керівники. Одне слово, все — як у справжній організації. Причому, кожен зізнався у належності до тієї „ПОВ".

Та в тім то й суть, що абсолютно все у цій справі тримається тільки на зізнаннях заарештованих. Жодного виконання „завдань", жодного речового доказу підготовки до збройної боротьби, жодного факту про ті чи інші дії. В самій же справі рукою того ж сержанта держбезпеки зазначено: „Вещдоков нет".

Але кому потрібні були оті „вещдоки", факти? Кому потрібна була правда? Потрібні були тільки вороги. І їх знайшли! У селах, де компактно проживали поляки. Щоправда, до „організації" потрапили й українці — їх серед 40 чоловік було п'ятеро, в тому числі й П.К. Прокоп'як. Втім, це не так важливо, бо репресивний молох пожирав

усіх підряд: українців, поляків, росіян, євреїв, німців, греків, болгар... В ім'я побудови „світлого майбутнього" нищились мільйони людей, мільйони в рабських умовах працювали в таборах.

Розгляд справи завершили 28 липня 1938 року. А 26 вересня вирок чотирьом десяткам синів подільської землі винесла одна з „трійок" НКВС — розстріляти.

Творцем і головним „разоблачителем" був сержант держбезпеки Харченко. „Согласен" — підписав справу начальник 3-го відділу старший лейтенант держбезпеки Шухман. „Утверждаю" — наклав резолюцію начальник УНКВС по Кам'янець-Подільський області майор держбезпеки Жабрєв. „С обвинительным заключением согласен" — т. в. о. облпрокурора Самохін.

І тільки одного з тих сорока доля пощадила. Ф.В. Чайковського присудили до 10 років виправних трудових таборів. В 1939 році справу його переглянули і звільнили. В 1944 році Ф.В. Чайковський загинув на фронті.

І лише 23 серпня 1958 року військовий трибунал Прикарпатського військового округу виніс рішення, що „решение особой тройки... отменить и дело на всех 39 человек прекратить за отсутствием в их действиях состава преступления".

Реабілітованими були всі учасники так званої ПОВ. Таким чином підтвердилось, що ніяких протизаконних дій вони не проводили. Тисячі поляків та українців, яких слідчі зачислили до ПОВ, без будь-яких на те причин були позбавлені волі, а в переважній більшості — життя.

Сталінський комуністичний режим свої жорстокі репресивні дії спрямовував проти всіх народів, що населяли Україну. Поділ на національності він робив лише заради того, аби під цим приводом зайнятись розправою за сфабрикованими, насправді ж неіснуючими злочинами. Величезних втрат зазнали і українці, і поляки. Ці невинні жертви мають завжди залишатися в пам'яті обох народів, єднати їх у спільному протистоянні злу і насильству, під якими личинами воно б не виступало.

Примітки:

[1] Державний архів Хмельницької області (далі — ДАХм.О), — Ф. Р — 6193, оп. 12, спр. № П — 4941. — Арк. 86.
[2] Там само. — Спр. № П — 13437. — Арк. 253.
[3] Там само. — Спр. № П — 16023. Арк. 3 — 158.
[4] Там само. — Спр. № П — 23792. — Арк. 5 — 216.
[5] Там само. — Спр. № П — 18344. — Арк. 3 — 168.
[6] Там само. — Спр. № П — 20276. — Арк. 3 — 237.
[7] Там само. — Спр. № П — 5501. Арк. 3 — 78.
[8] Там само. — Спр. № П — 21409. Арк. 5 — 286.
[9] Там само. — Спр. № П — 19713. Арк. 112.
[10] Там само. — Спр. № П — 6505. Арк. 246.
[11] Там само. — Спр. № П — 7884. Арк. 188.
[12] Там само. — Спр. № П — 2627. Арк. 3 — 324.
[13] Там само. — Спр. № П — 2396. Арк. 4 — 346.
[14] Там само. — Спр. № П — 4380. Арк. 5 — 387.
[15] Там само. — Спр. № П — 19670. Арк. 3 — 356.

В. Горбатюк

ЗАЛЮБЛЕНИЙ У ВІТЕР

Московський комуністичний режим нищив підвладні собі народи з дня залпу „Аврори“ до розпаду Радянського Союзу. Нищив у різний час різними методами, але це була сутність існування тоталітарної держави.
Серед жертв комуністичних репресій — і відомий єврейський поет, прозаїк, драматург, громадський діяч Перец Маркіш. Він народився 7 грудня 1895 року в Полонному — маленькому містечку волинської частини сучасної Хмельниччини, вірші писав на ідиш. Заарештований 27 січня 1949 р. Радянське правосуддя звинувачувало його „у шпигунстві та єврейському націоналізмі“. „Слідство“ велося з лютого 1949 р. до липня 1952 р. Вирок — розстріл. Розстріляли Маркіша 12 серпня 1952 р. Реабілітований у 1955 р.

„Я залюблений у вітер“, — такий рядок є в одному з віршів Переца Маркіша.

І справді, у поезії раннього періоду творчості — 1917-1921 рр. — вітер є мовби неодмінним і різноликим образом поезій молодого Маркіша. Вітер у нього то бешкетливий, то ніжний, то сумний, сердитий, жорстокий, то знову лагідний, тремкий.

„Жене вітрами в степ.
Вітрам ти — зайвий гість
І кликати— пусте.
Ніхто не відповість.

Вітри — геть капелюх
Пожбурять у спориш.
Вітри гукають: ух!
Вітри кричать: скоріш!

Чортополохом вщерть
Буя степів заграва.
Вітри кричать: іще!
Вітри регочуть: браво!

Плюскоче сяйвом ртуть,
Блиск розкида прибій –
Вітрами загорнуть
У сонячний сувій“.

„Та ж вітер — він мене перехопив
І люто переслідує ще зранку.
Соломою у пику затопив,
І шапку здер, і поволік, мов бранку...“

„Вже вітер одмоливсь за злото стиглих віт...
З очима в світ, розхристаний, як вітер...“
І шарпають мене вітри…
„...То ятрять кров мою вітри жертовні...“

І от саме ці „вітри жертовні“ з'ятрили не лише кров, але й саме життя поета.

До хедера (єврейської школи) у рідному волинському містечку Перец просився ще в трирічному віці, разом зі старшим братом. Домагався так, що батьки змушені були піти на поступку. Ні взутись, ні одягтись через страшенну бідність сім'ї не мав у що, тому закутали його в ковдру й так віднесли „вчитися“. А що згодом справді таки добре навчався, то в тринадцять літ, що у євреїв відзначається як повноліття хлопчиків, Переца взяли працювати писарчуком у якусь контору. З ранніх літ він також співав у синагозі, аж поки не почав „ламатися“ голос.

Та в пошуках свого місця в житті Перец Маркіш подався до Одеси. Тут перебивався випадковими заробітками, намагався скласти іспити за курс гімназії, тут 1912 року зробив перші поетичні спроби російською мовою.

1916 року Переца Маркіша взяли до війська, відправили на фронт. Після поранення демобілізували, й 1917 року він оселився у Катеринославі (нині Дніпропетровськ). Саме там він виступив у місцевій газеті „Кемфер“ з віршами та оповіданнями на мові ідиш. У Катеринославі Перец Маркіш написав і поему „Волинь“ (видана у Вільно 1921 року), де з теплим гумором і ностальгією змалював побут єврейського містечка. Безумовно, це було його Полонне, де річка Горинь, де

„...навкруг — ліси чорніють,
Чешуть кучері об хмари,
Як напоготові військо...“

В рідному містечку Переца Маркіша нині є кімната-музей і товариство єврейської культури, які носять його ім'я.

Першу поетичну збірку „Швелн“ (“Пороги“) Перец Маркіш видав 1919 року в Києві. Тут він був молодшим з групи поетів-ліриків, до якої входили Давид Гофштейн і Лейб Квітко.

1921 року Маркіш виїхав до Польщі, згодом жив у Франції, бував у Німеччині, Австрії, Англії, Ерец-Ізраелі. У колективних збірниках та альманахах часто друкував вірші, критичні та полемічні статті. Разом із Урі-Цві Грінбергом і Мейлахом Равичем видрукував два числа експресіоністського альманаху „Халястре“ („Гурт“, Париж, 1922, 1924).

1926 року Перец Маркіш повернувся до Радянського Союзу.

Вітер, що повернув поета в СРСР, якраз і виявився отим жертовним. Хоча спершу здавався привітним леготом. З Перецем Маркішем сталася трагічна історія, як і з багатьма українськими письменниками, зокрема, із західних теренів. В українізації республіки, яка здійснювалась у двадцяті роки, вони побачили відродження рідної мови, літератури, культури, повірили у тривалість і незмінність такого курсу радянського керівництва. І важко поплатилися за свою довірливість — ціною життя.

Так сталося і з Перецом Маркішем. Його син Симон Маркіш, колишній професор Женевського університету (помер наприкінці 2003 року), так пояснював

причину повернення батька з Європи: „Нова Росія бачилась йому фундаментом і надією ідишистської культури в усьому світі. Цю ілюзію він поділяв із багатьма (коли не більшістю) єврейських письменників у другій половині 20-х років. Мережа єврейських (на ідиш) шкіл, газет і часописів, видавництв, театрів здавалася гарантією стійкого і тривалого розвитку".

Після повернення з-за кордону Переца Маркіша переслідували пильні ревнителі пролетарської чистоти, та все ж у в'язничні камери він не потрапив.

Спочатку поет, очевидно, жив у Харкові, тодішній столиці України. Саме там доля звела його із Зінаїдою Борисівною Шнітман — істориком, перекладачем, редактором. Вона тоді працювала у видавництві ВУЦВК, і їй випало редагувати книгу перекладів Переца Маркіша українською мовою, яку, до речі, Зінаїда Борисівна знала бездоганно. Чи вийшла книга у світ — невідомо, слідів від неї не залишилося.

Подружнє життя з Шнітман у Маркіша тривало недовго. Перец був надзвичайної вроди, і Зінаїда Борисівна побоювалась, що рано чи пізно він таки залишить її. І вона першою, заздалегідь, зробила крок до розриву, хоч у той час носила під серцем дитину від нього.

Перец Маркіш важко переживав розлучення із Зінаїдою Борисівною, особливо після того, як дізнався про народження доньки. Однак повернути втрачене було неможливо.

— Батько одружився з юною, сімнадцятилітньою Естер, — згадує нині донька поета й З.Б. Шнітман Ольга Перецівна Маркіш-Рапай. — До речі, вона, щоб видаватися старшою, додала собі рік. Естер закінчила коледж у Константинополі, чудово володіла французькою та англійською мовами. Я ж у той час жила у маминих батьків — у селі Чонгар знаменитого Гуляйпільського району Запорізького краю. Це була звичайна єврейська сім'я, яка займалася сільським господарством, як і всі довкола — і євреї, й українці. До слова, мій дядько Юда перебував у війську Махна.

Виховував мене дідусь. Мова його була багата, образна. Весь час він розповідав мені казки, небилиці, різні оповідки.

Тим часом мати вийшла заміж за Бориса Даниловича Ткаченка — історика, перекладача, літератора, надзвичайно добру, гарну людину. Коли мати мене, вже шестирічну, забрала до себе, я дуже полюбила вітчима й відверто проявляла свої почуття до нього. „Та в тебе ж такий гарний тато", — казав мені на те Борис Данилович.

Батько теж не забував мене: приїздив, привозив подарунки. Та все ж вітчим був ближчим. Проте доля Бориса Даниловича Ткаченка склалася трагічно, як і в мільйонів людей: 1937 року його заарештували й розстріляли. Як дружину репресованого, матір кинули на десять років у табори ГУЛАГу. Але перед цим вона, дізнавшись, що батько з дружиною приїхав із Москви до Харкова на прем'єру своєї п'єси, подзвонила до театру й сказала йому: „Заберіть Ляльку". Тобто мене.

Так я з восьми років почала жити в батьковій сім'ї, у Москві.

Перец Маркіш багато писав, публікувався, на театральному кону йшли його п'єси. Звісно, в той час не обійшлося й без коньюнктури, компромісів з владою. В 1934 році він, єдиний серед єврейських письменників, одержав вищу нагороду — орден Леніна. У ті роки видав чимало книг, серед яких найвідоміші: романи „Дор-ойс, дор-айн" („Повсякчас", 1929), „Ейнс аф Кейнс" („Сам на сам", 1934), епічна поема „Брідер" („Брати", 1929-1941), збірки віршів „Фарклепте ццферблатен" („Заклеєні

циферблати“, 1929) та „Фотерлехте ерд“ („Земля батьків“, 1938), монографія „Міхоелс“ (1939). На європейській та російській сценах ішли його п’єси „Ді ерд“ („Земля“, 1930), „Ніт гедайгет“ („Не журись“), „Мішпохе Овадис“ („Сім’я Овадис“, обидві — 1937).

Як багато хто в ті часи, він наївно вірив у „політику партії і вождя трудящих Сталіна“. Коли заарештували брата його дружини — журналіста Олександра Лазебникова, Перец Маркіш був упевнений, що „там усе з’ясують“, і його випустять. Але той вийшов з-за колючого дроту лише через 18 років.

Під час війни Перец Маркіш записався у народне ополчення. Потрапив у вороже оточення, вийшов із нього. Потім служив на флоті, мабуть, військовим кореспондентом. „Чорна морська форма дуже личила батькові“, — згадує Ольга Перецівна.

Віршована книга Мілхоме („Війна“) вийшла у Москві лише 1948 року, однак розпочав її Перец Маркіш іще 1941-го. Тільки 1942 року змогла побачити світ його поема „Цу а їдишер танцерн“ („Єврейській танцівниці“). Написана ще 1940 року, вона тоді йшла у розріз із політикою Радянського Союзу, який вів „дружбу“ з фашистською Німеччиною. В роки війни поет завершив роботу й над поемою „Ферцикйорікер ман“ („Сорокарічний“) — епічним полотном, що охоплює єврейську історію від біблійних часів аж до російської революції.

Маркіш був активним діячем Єврейського антифашистського комітету, редагував збірку „Цум зіг“ („До перемоги“, 1944) та літературно-художній альманах „Гейм ланд“ („Батьківщина“, 1947-48).

„Ще я не маю і де помолитись,
Ще позакривані в Бога всі двері.
Дням моїм прикрим іще спопелитись
В траурну рамку на білім папері.

Будку, мов череп, на соннім базарі
Лампи голублять у сні голубами.
Чом же субота у дім мій не зайде —
Із відпочинком, а не із торбами?

Вітер закоханий скрушно зітхає:
— Хто там іще на твій сон зазіхає?
Може, зустрінеться гостя остання?

Чом же ніхто не запалює свічки?
Никає хтось, не знаходячи вічка.
Десь і моє заблукало світання“.

Поет немовби передчував трагічну свою долю: що дням його прикрим настане пора спопелитись, і вітер жертовний наздожене його.

„Кому я завинив оцим своїм буттям,
Як я — трави стебло, як я — бджола єдина?!“

писав Перец Маркіш іще в 1917-му. Але вже у повоєнний час, 27 січня 1949 року, він був заарештований.

— Влітку 1948 року я приїхала з Москви до Києва вступати у художній інститут, — пригадує донька поета Ольга Перецівна Маркіш-Рапай. — Саме тут, після 10 років перебування у таборах, жила моя мати Зінаїда Борисівна — перша дружина Переца Маркіша. Я ж із восьмирічного віку проживала з батьком і мачухою Естер Юхимівною та моїми молодшими братами — Симоном і Давидом. До речі, Давид теж став письменником, як і батько. Він автор багатьох книг російською мовою, тепер живе в Ізраїлі.

Тоді ж, повернувшись із Києва після вступу до інституту, я привезла батькові важку звістку: тут був заарештований його побратим по творчості Давид Гофштейн. У Москві першою жертвою вже передсмертних репресій кривавого диктатора став голова Єврейського антифашистського комітету, народний артист СРСР, директор Державного єврейського театру Соломон Міхоелс. На громадянській панахиді по Міхоелсу Перец Маркіш мужньо прочитав свою віршовану присвяту, де загибель Міхоелса прямо названа вбивством.

Потім почали хапати інших. З усіх заарештованих членів ЄАК батька схопили одним з останніх. Згодом Арсеній Тарковський згадував, що в ті дні вони з Перецом Маркішем зайшли до кав'ярні по вулиці Горького, наповнили вином склянки, мовчки подивились один на одного і заплакали — вони відчували дотик тугої петлі, що вже торкалася їхніх ший.

Тоді я була студенткою-першокурсницею, складала екзамени за перший семестр. Одержала від Естер Юхимівни листа, в якому вона повідомила про арешт батька. „Навіть не знаю, як тобі це пояснити", — писала вона.

Батька разом з іншими тримали під тортурами у Лефортовській в'язниці три з половиною роки. Кажуть, коли їх вели на розстріл, у батька майже не залишилось жодного цілого ребра, всі зуби були вибиті. Їх стратили 12 серпня 1952 року.

Після розправи над членами Єврейського антифашистського комітету сталінські круки налетіли на їхні сім'ї. Ольгу Маркіш, на той час уже п'ятикурсницю Київського художнього інституту, в лютому 1953 року заарештували як члена сім'ї репресованого і на 10 років відправили у заслання до Сибіру — за Красноярськ, ще доба дороги далі.

Оформлюючи документи, дівчину попередили, що в разі віддалення від місця поселення на один кілометр її чекає двадцять років каторги. На формулярі ж щодо цього зазначалась іще жорстокіша міра покарання — на пожиттєву каторгу. „В нас просто немає інших бланків", — пояснили Ользі.

Вона поселилася на квартирі у Поліни Богданової, теж засланої в ті далекі суворі краї. Щоправда, чоловік у неї був вільним. До речі, й досі жінки підтримують зв'язки між собою, листуються.

Ольга Маркіш працювала на будівництві різноробочою: носила воду, замішувала глину, дерла дранку для підбиття стель...

Туди, у далекий Сибір, приїхав до неї наречений — Микола Павлович Рапай. Там вони одружилися, і він знову повернувся до Києва — завершити навчання.

Із заслання Ольгу Маркіш-Рапай відпустили вже після смерті Сталіна, арешту Берії — без права проживання ближче ніж за 100 кілометрів від Москви.

Ольга Перецівна поїхала на Кубань, там залишила у свекрухи маленьку доньку, а сама повернулася до Києва — закінчувати інститут. То були поневіряння з чоловіком

по чужих квартирах. Коли ж у їхніх друзів — сім'ї художника Георгія Якутовича — трохи поліпшились квартирні умови, вони й узяли подружжя Рапаїв до себе — уже з маленькою Катею, яку привезли з Кубані. Три роки мешкали в гостинних Якутовичів, аж поки одержали кімнатку в комунальній квартирі.

Ольга Перецівна Маркіш-Рапай уже багато років працює скульптором-керамістом. З десяток її робіт стали окрасою Києва. Наприклад, триста квадратних метрів керамічного живопису на будинку художніх колективів по бульвару Тараса Шевченка, оформлення дитячої бібліотеки та інші.

Всі полиці у майстерні Ольги Перецівни — від підлоги до стелі — вщерть заповнені керамічними фігурками. В багатьох із них бачаться єврейські мотиви, в інших — українські. Всі ж вони пройняті теплом, добротою, лагідною усмішкою.

Та є особлива робота в її творчості. Скільки тепла і любові вклала Ольга Перецівна в найдорожчий для неї образ — бюст Переца Маркіша — батька, поета, прозаїка, драматурга, громадського діяча!.. Вродливе, одухотворене обличчя, буйне хвилясте волосся — ці зовнішні риси поета, відтворені у бронзі, так яскраво доповнюють його літературну творчість.

Український читач має змогу познайомитись із частиною творчої спадщини Переца Маркіша завдяки подвижниці збереження пам'яті поета Валерії Богуславській. Її переклади з ідиш 2000 року вийшли книгою „Наречений завірюхи". Однак бібліотекарки сектору сходознавства філії Центральної наукової бібліотеки ім. Вернадського знаходили для перекладачки все нові збірки прижиттєвих видань поезій Маркіша і, як зізнається Валерія Богуславська, „спокусило мене писане на ідиш, знайти для нього українські відповідники". Як вона й зазначає, переклади чудово „приживлювалися до тканини української мови, щоразу доводячи мені те, що я давно відчувала -спорідненість доль, способів думання, навіть утворення словосполучень".

Так Валерія Богуславська підготувала до друку нове українське видання Переца Маркіша — „Вибране. Вірші і поеми", що побачило світ у 2002 році у видавництві „Дух і літера" під грифом бібліотеки Інституту юдаїки. Знову, як і попередня книга, це видання здійснене на кошти Ольги Перецівни.

Для українського читача ці дві книги — справді відкриття високої творчості поета Переца Маркіша і перекладача Валерії Богуславської.

Я залюблений у вітер,
В білу діву-завірюху
З піняви самотніх гір.
Губ твоїх смагу й задуху...
Я лечу, як сніг, по світу,
Як листок у сніжний вир,
Всесвіти мені відкрито...
Прошу: їм на перекір
Жди і вір,
Будь проводир...

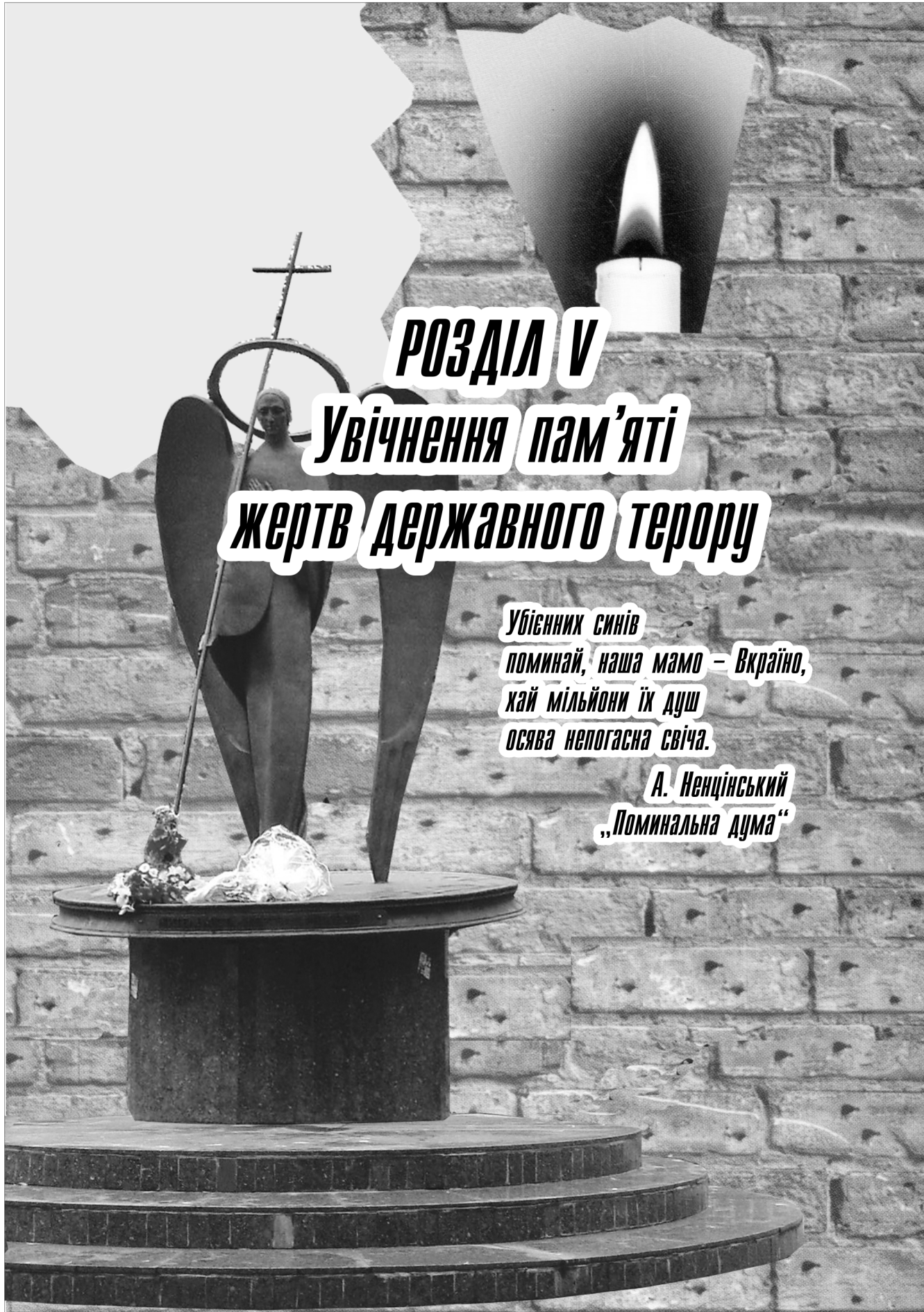

РОЗДІЛ V
Увічнення пам'яті жертв державного терору

Убієнних синів
поминай, наша мамо – Вкраїно,
хай мільйони їх душ
осява непогасна свіча.

А. Ненцінський
„Поминальна дума“

28 вересня 1987 р. постановою політбюро ЦК КПРС „Про утворення комісії політбюро ЦК КПРС щодо додаткового вивчення матеріалів, пов'язаних з репресіями, що мали місце в період 30-40-х і початку 50-х років", була затверджена комісія, яку очолив М. С. Соломенцев — голова КПК при ЦК КПРС.

Опуб.: Во имя законности, справедливости и правды. // Известия ЦК КПСС. 1989. — № 1. — С. 107.

Постановою політбюро ЦК Компартії України „Про роботу по виконанню постанови ЦК КПРС від 11 липня 1988 року „Про додаткові заходи щодо завершення роботи, пов'язаної з реабілітацією осіб, безпідставно репресованих в 30 – 40-х і початку 50-х років" 13 вересня 1988 р., сформована комісія, очолювана другим секретарем ЦК Компартії України О. А. Титаренком.

За матеріалами Центрального державного архіву громадських об'єднань України — Ф. 1, оп. 11, спр. 1896. — Арк. 107.

Постанова Політбюро ЦК КПРС від 5 січня 1989 р. „Про додаткові заходи щодо відновлення справедливості до жертв репресій, які мали місце в період 30-40-х і початку 50-х років" затвердила проект Указу Президії Верховної Ради СРСР про відміну позасудових репресій. Сам Указ був прийнятий 16 січня 1989 р.

Рішенням виконкому Хмельницької обласної ради народних депутатів 12 квітня 1989 р. була сформована комісія із забезпечення прав та інтересів реабілітованих у складі 20 осіб, яку очолив голова Хмельницького обласного суду І. Мотревич.

За матеріалами ДАХмО – Ф. Р. 338, оп. 25, спр. 244. — Арк. 25 — 27.

Управлінням КДБ по Хмельницькій області внесена пропозиція обласній раді народних депутатів встановити День пам'яті жертв репресій. Цим Днем запропоновано вважати 19 жовтня 1937 р., коли був підписаний перший протокол засідання „трійки" колишнього Кам'янець-Подільського управління НКВС з рішенням про масовий розстріл 102 осіб за сфальсифікованими звинуваченнями.

Опуб.: Крохмалюк В. Що пропонують чекісти? // Радянська Україна. — 1990. — 13 листопада. № 257.

13 серпня 1990 р. Президент СРСР підписав Указ „Про відновлення прав усіх жертв політичних репресій 20-х — 50-х років". У ньому вперше зазначалося про необхідність реабілітації осіб, репресованих в адміністративному порядку.

Опуб.: Ведомости съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. — 1990. — № 34. — Ст. 647.

17 квітня 1991 р. вперше серед пострадянських республік був прийнятий Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні"

Кінець 80-х — початок 90-х рр. XX століття увійшли в історію українського народу як роки перебудови та демократизації, що ознаменували проголошення незалежності та розбудови суверенної України. Цей період сприяв прориву національної свідомості, через переосмислення прожитих років та прагнення ліквідувати „білі плями" минулого відновити історичну справедливість стосовно наших співвітчизників, які зазнали жорстоких, необ´рунтованих репресій з боку тоталітарної системи.

Чимало громадян у період „гласності", незважаючи на свої уподобання, активно долучилися до надзвичайно важливої справи — реабілітації жертв політичних репресій, яка незагоєною раною ятрила свідомість не одного покоління. Громадськість з особливою зацікавленістю приєднувалася до політичних дискусій щодо негативного прояву в суспільстві сталінської репресивної політики. Маса свідчень відверто розкривала системність репресивної політики радянської влади і всього того, що було приховано за ідеологічними гаслами.

Горбачовська „перебудова" започаткувала створення громадських об'єднань. Одним із перших виникло товариство „Меморіал", яке починало формуватися в 1987 р. з ініціативної групи в одинадцять осіб, що проводила кампанію збору підписів на підтримку спорудження пам'ятника жертвам сталінських репресій[1]. В Україні перші, так звані неформальні, об'єднання виникли 6 серпня 1987 р. в м. Києві. Тут був заснований Український культурологічний клуб. У м. Львові 19 жовтня було засноване Товариство Лева. Ці неформальні об'єднання розвивалися в рамках дозволеного і їх понад усе турбували пекучі проблеми розвитку суспільства. Їхня робота сприяла створенню у вересні 1987 р. Міжнаціонального комітету захисту політв'язнів[2].

Серед численних організацій, спрямованих на захист прав та інтересів колишніх політрепресантів, на зламі 80 — 90 років на теренах України особливе місце належало історико-культурному товариству „Меморіал", яке розпочало свою діяльність у 1988 р., а організаційно оформилося у березні 1889 р. Фундаторами товариства були відомі громадсько-політичні та культурні діячі, письменники О. Деко, В. Маняк, С. Макеєв, Ю. Прилюк, Є. Пронюк, юристи П. Братасюк і О. Ємець, політологи М. Лисенко, А. Лупинос, О. Сергієнко, кінорежисер В. Кузнецов, журналіст Ж. Мосенкіс, режисер, громадський діяч Л. Танюк та інші[3]. „Меморіал" сприяв формуванню ветеранських організацій правозахисного характеру з колишніх політрепресантів Києва, Львова, Одеси, Слов'янська Донецької області. Запрацювала правозахисна організація Товариства „Меморіал" і в місті Хмельницькому.

Безперечно, діяльність громадських організацій передусім була направлена на відновлення справедливості щодо жертв правового свавілля, увіковічення імен сотень тисяч тих людей, які потрапили в жорна більшовицьких репресій і відійшли в небуття. Це потрібно було для того, щоб встановити місце їхнього поховання, увічнивши тим самим світлу пам'ять про них.

За цих умов уряд вимагав активізації діяльності місцевих комісій через включення до їхнього складу авторитетних ветеранів, народних депутатів та представників правоохоронних органів і громадських організацій. Це сприяло б активізації пошуку місць захоронення, визнанню їх офіційними кладовищами, з подальшим виконанням робіт щодо впорядкування, встановлення пам'ятників. Перезахоронення дозволялося проводити лише у виготовлених для цього контейнерах, з відома і за участю органів прокуратури і працівників судмедекспертизи.

Виконкомам місцевих рад та комісіям спільно з правоохоронними органами, за участю громадськості, пропонувалося продовжити пошук можливих місць захоронення, не допускаючи при цьому самовільних розкопок. Рекомендувалося зосередити увагу на уважному і об'єктивному розгляді звернень громадян щодо увічнення пам'яті жертв репресій та задоволення прав і законних інтересів реабілітованих та членів їхніх сімей[4].

Лист Ради Міністрів УРСР активізував роботу облвиконкомів і правоохоронних органів щодо увічнення пам'яті жертв репресій. У 1989 р. управлінням КДБ у Хмельницькій області разом з представниками громадськості за документальними матеріалами, одержаними від окремих свідків і очевидців, були встановлені на території Хмельниччини три місця захоронення засуджених до вищої міри покарання жертв сталінських злодіянь: два у м. Кам'янці-Подільському (одне поряд з похованнями на міському кладовищі, друге масове захоронення на території колишнього хутора Загальського (територія консервного заводу), яке знаходиться приблизно в 5 км. на схід від м. Кам'янця-Подільського) та захоронення на території військового кладовища м. Хмельницького. За рішенням облвиконкому ці місця визнані похованнями страчених громадян у період масових репресій. Там встановлені пам'ятники жертвам репресій, а на околиці м. Кам'янеця-Подільського — меморіал Вічної пам'яті[5].

У м. Хмельницькому, неподалік від колишнього будинку, де розміщувався Проскурівський окружний відділ НКВС, поблизу приміщення обласної прокуратури споруджений пам'ятник-меморіал жертвам політичних репресій „Ангел Скорботи", який увічнює пам'ять про страчених хмельничан. „Ангел Скорботи" як символ, втілений у бронзі скульпторами (заслуженими художниками України М. Мазуром та Б. Мазуром), що зійшов з небес і призупинився на мить, став пам'ятником загального примирення людей різних поколінь, націй, релігійних конфесій і політичних поглядів.

В інтересах відновлення справедливості управлінням КДБ у Хмельницькій області була внесена пропозиція обласній Раді народних депутатів встановити єдиний для області День пам'яті жертв репресій. Цим днем запропоновано вважати 19 жовтня 1937 р., коли був підписаний перший протокол засідання „трійки" колишнього Кам'янець-Подільського управління НКВС з рішенням про масовий розстріл 102 осіб за сфальсифікованими звинуваченнями[6].

Увічнення пам'яті жертв сталінських злодіянь проведено в усіх районах області. У 1993 р. пам'ятні знаки жертвам політичних репресій та голодомору були встановлені в м. Шепетівці, смт Ярмолинцях, а в м. Старокостянтинові споруджено монумент жертвам голодомору та сталінських репресій. Ініціатором спорудження у 1994 р.

пам'ятника жертвам репресій 1937 — 1938 років, який встановлений у центрі села Івки Старосинявського району, виступив уродженець цього села, колишній політв'язень Денис Іванович Піратовський. На гранітних плитах увічнені 44 прізвища жителів Івківської сільської ради (сіл Івки, Мисюрівка, Травневе), які „звинувачувалися" у контрреволюційній діяльності „Польської організації військової". З них 36 осіб були засуджені до вищої міри покарання, 8- до 10 років виправно-трудових таборів. На кошти народного депутата Чикала Адама Васильовича у 2000 р. споруджений меморіальний комплекс жертвам політичних репресій в смт Чемерівці. На меморіальних стелах увічнена пам'ять 66 жителів селища, які стали жертвами сталінських репресій.

„Зупинись, перехожий, і вклонись! Цей пам'ятник — символічна могила репресованим землякам твоїм, близьким твоїм співвітчизникам, які стали жертвами тоталітарного режиму 1920 — 1950-х років. Пам'ятай про них, перехожий! Вони, знесилені і голодні, закривавлені і катовані, мріяли про мирне і щасливе життя. Пам'ятай про ті часи і зроби все, щоб не повторилась трагедія твоїх співвітчизників!" Ці зворушливі слова, викарбувані на меморіалі жертвам сталінських злодіянь в селі Лисиче Славутського району, не залишають нікого байдужим до трагічних подій, які пройшли через життя 88 жителів сіл Лисичанської сільської ради.

За ініціативою народного депутата України 2-3 скликання Чижа Івана Сергійовича, при фінансовій підтримці благодійного фонду „Справедливість" ім. Устима Кармалюка увічнена пам'ять земляків сіл Пишки та Ожарівка Старосинявського району, які стали жертвами голодомору та політичних репресій в роки тоталітарного режиму. Відкритий 27 березня 2003 року на Пагорбі Пам'яті меморіальний комплекс став символічною могилою, яка береже пам'ять про 336 жителів Ожарівської сільської ради, які померли голодною смертю в 1933 році, були депортовані до Сибіру під час розкуркулення та знищені у в'язницях і концентраційних таборах на підставі нічим не підкріплених звинувачень.

За сприяння голови Рівненської обласної державної адміністрації В. Червонія, пожертви громадських організацій Волині була увічнена пам'ять борця за незалежну Україну генерал-хорунжого Романа Шухевича, який загинув 5 березня 1950 року під містом Львовом, а 9 березня його тіло було спалене на березі річки Збруч поблизу моста на Скалу-Подільську Тернопільської області. Відкриття пам'ятного Хреста відбулося 5 жовтня 2005 р. на схилах Збруча західної околиці села Гуків, що на Чемеровеччині, біля місця виявлення праху Шухевича. Гранітний Хрест виготовили волинські каменярі з граніту тих місць, де воював її патріот за незалежність України[7].

Процес реабілітації жертв тоталітарного режиму викликав підтримку громадськості і особливо істориків, які найбільше були зацікавлені у відновленні історичної правди та об'єктивної оцінки подій беззаконня і свавілля. У їх наукових пошуках відобразилось прагнення віднайти вагоме місце важливій справі дослідження політичних репресій і реабілітаційних процесів. Це певним чином знайшло своє відображення у матеріалах наукових конференцій, які проводилися у вищих навчальних закладах області. Вперше на регіональному рівні були проаналізовані проблеми голодомору 1932-1933 років на республіканській науково-практичній

конференції, яка відбулася 20 жовтня 1993 року в м. Хмельницькому. Водночас під час проведення регіонального наукового симпозіуму 15 жовтня 2002 року була зроблена спроба підійти до вивчення проблем репресій національних меншин на регіональному рівні.

Важливий внесок для увічнення пам'яті жертв тоталітарного режиму зробили науковці та краєзнавці області в дослідженні репресивної політики та вивченні реабілітаційних процесів. Результати їхніх досліджень знайшли своє відображення у Всеукраїнській науково-теоретичній конференції „Знищення опозиції в 20 — 30-х рр. XX століття як засіб формування тоталітарної системи в Україні", що відбулася 14 квітня 2006 року в Хмельницькому інституті імені Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української Православної Церкви Блаженнійшого Володимира Міжрегіональної Академії управління персоналом. У цьому навчальному закладі під час проведення щорічних науково-практичних конференцій на великому фактичному матеріалі висвітлюються історико-правові та соціально-економічні аспекти голодомору 1932-1933 рр. та політичні репресії.

Результати наполегливої роботи державних органів, яким було безпосередньо доручено займатися реабілітаційним процесом, науковців, ентузіастів „Меморіалу," Товариства політв'язнів та жертв репресій, журналістів відобразилися у численних публікаціях на сторінках періодичних видань у вигляді списків реабілітованих, нарисів, статей та ґрунтовних розповідей про них.

Творчий колектив книги „Реабілітовані історією" з Теофіпольського району Хмельницької області, працюючи чотири роки над документами обласного державного архіву, архівів управління Служби безпеки, міліції та судів, вивчив та узагальнив матеріали справ про репресованих земляків. Було опрацьовано тисячі архівних справ, які дають цілісну картину жахливих репресій, що чинилися проти населення прикордонного району, в якому сотні мешканців були звинувачені у шпигунстві, диверсіях та інших „діях".

Аналіз архівних документів дозволив відстежити процес фабрикації справ на 15 „контрреволюційних організацій" Теофіпольщини. Зокрема таких, як „Святецька контрреволюційна повстанська шпигунсько-диверсійна організація". За результатами цієї фальшивки у списках до розстрілу, ув'язнення та вислання у Сибір опинилося близько 400 чоловік[8]. Факти, які викладені у книзі „Трагічні долі репресованих теофіпольців „ — гірка правда про ті жахливі події, що видрукувані у двох томах загальним обсягом 75,3 умовних друкованих аркушів. Створений доробок став актом відновлення справедливості тисяч імен тих, кому чіпляли у трагічні часи ярлики „ворогів народу", інших політично неблагонадійних елементів.

Загальну характеристику репресивних дій радянських владних структур подано в статтях Л. Савицького, В. Олуйка, В. Трачука, В. Мацька в історико-краєзнавчому збірнику „Великий терор на Хмельниччині". Портрети репресованих подолян, зокрема заступника голови Раднаркому України, депутата Верховної Ради СРСР М. М. Марчака — уродженця с. Залісці Дунаєвецького району — подаються у нарисах Є. Скляренка, Є. Назаренка, Л. Албула та В. Дмитрика, О. Ерн-Корецької, Д. Брилінського та інших. Значний інтерес книги становить розділ, в якому зібрані

свідчення про те, як працівники НКВС, виконуючи накази Єжова про розстріли, всіляко прагнули замести сліди поховань. У матеріалі журналіста, працівника СБУ Г. Клепака міститься цікава розповідь про роботу в органах НКВС одного із співробітників[9].

За ініціативою керівника обласного Товариства політв'язнів і репресованих С. Албула та члена Правління цього товариства Р. Молчанової у 2003 р. вийшла з друку книга „Жертви тоталітаризму", в якій на підставі архівних документів, спогадів відображені масові репресії, депортації, злочинна сутність тоталітарного режиму[10].

Світлій пам'яті своїх земляків подолян, що впали жертвами сталінських репресій, присвятив свою книгу „Репресовані безневинно", яка вийшла в світ у 1992 р., журналіст Мар'ян Красуцький[11]. Художнім словом, мовою архівних документів, спогадами свідків тих лихоліть 30-х років XX століття розповів про трагічні події в житті подолян письменник Василь Горбатюк у книзі „Тенета 30-х"[12]. Книга Петра Ящука „Костьол" на підставі свідчень очевидців, документальних матеріалів оповідає про страхіття сталінських злочинів, які чинилися в підвалах полонського костьолу[13]. Краєзнавець Юрій Гжимайло, використовуючи архівні документи, розповіді очевидців, які пройшли через жахи репресій, депортацій у книзі „Тривожать душу спогади" увічнив земляків — красилівчан, які згоріли у вогні тоталітарного режиму[14].

У монографії С. Маркової досліджуються передумови та наслідки голодомору 1932-1933 рр. на Поділлі, який нестерпним болем відгукується в серцях нинішніх поколінь українців[15]. З появою монографії „Трагічний перелом. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині" професора Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету І. В. Рибака та викладача Хмельницького інституту бізнесу А. Ю. Матвєєва державна програма підготовки науково-документальної серії книг „Реабілітовані історією" поповнилась ще одним цікавим дослідженням, яке засвідчує, що історики регіону прагнуть доповнити розпочату роботу в Україні з повернення із небуття імен наших співвітчизників[16].

Злочинні діяння минувшини закривати рано, вони не зникли безслідно. Духовні втрати лихоліть важко знекровили націю, посіявши в душі людей отруйне насіння морального негативізму, агресивної збудливості та злостивості. Мабуть не варто доводити шкідливість такого діяння взагалі, і особливо для нашого суспільства. Саме у такому контексті подані матеріали видання „Педагоги Хмельниччини — жертви сталінських репресій", в якому крізь скупі рядки біографічних даних переповідаються найголовніші віхи життєвого шляху репресованих 118 освітян Поділля, що стали жертвами беззаконня тоталітарного режиму внаслідок безглуздих необгрунтованих звинувачень, висунутих представниками державної влади, формально прикритими статтями кримінального кодексу[17].

Результати копіткої наполегливої роботи державних органів, науковців, ентузіастів „Меморіалу", товариства політв'язнів та жертв репресій, журналістів, краєзнавців відобразилися у численних публікаціях на сторінках періодичних видань у вигляді списків реабілітованих, нарисів, статей та ґрунтовних розповідей про них. За останні десять років за програмою „Реабілітовані історією" видані десятки художніх творів, монографій, збірників документальних архівних матеріалів, понад 200 наукових статей, нарисів, спогадів репресованих та їхніх дітей.

На жаль, у тих виданнях, які вийшли у світ, названі далеко не всі жертви тоталітаризму, яким судилося пройти через жахи кривавих сталінських тортур, такі як „виїзні сесії", „особливі наради", „трійки", „двійки", оскільки надто багато судово-слідчих справ розгубилося в нетрях архівних спецсхронів. Пошуки їх продовжуються науковцями, громадськістю з надією на успіх, що всі імена будуть названі у книгах великого народного болю, що перейдуть до нащадків, як грізне свідчення, як реквієм за незліченними людськими жертвами, так немилосердно, так безневинно загубленими на очах цивілізованого XX століття.

Примітки:

[1] *Ненси Адлер*. Трудное возвращение Судьбы советских политзаключенных в 1950 — 1990-е годы. — Москва: Звенья, 2005. — С. 13.

[2] Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод. Т. 1. — Харків: Фолио, 2001. — С. 39.

[3] *Кондрацький А. А*. Часопис київського політрепресанства. — К.: Укр. Центр дух. культури, 2003. — С. 12-13.

[4] ДАХм.О. — Ф. Р. 338, оп. 25, спр. 259. — Арк. 200-201.

[5] Там само. — Спр. 247. — Арк. 49.

[6] *Крохмалюк В*. Що пропонують чекісти? // Радянська Україна. — 1990. — № 257, 13 листопада.

[7] *Слободянюк П. Я*. Нескорені (національно-визвольна боротьба ОУН-УПА на чолі з Романом Шухевичем). — Тернопіль, ВАТ „ТВПК „Збруч", 2006. — 76 с.

[8] *Стасюк І.А., Прокопчук П.П.*, Шептицький В.П. Трагічні долі репресованих теофіпольців (Реабілітовані історією). — Хмельницький: Поділля, 2000. — Том 1. — С. 37.

[9] Великий терор на Хмельниччині: Історично-краєзнавчий збірник (свідчення та документи). — Хмельницький: Літературна спілка „Поділля", 1997. — 272 с.

[10] *Албул С., Молчанова Р.* Жертви тоталітаризму: Спогади, документи статті. — Хмельницький: НВП „Еврика", 2003 — 136 с.

[11] *Красуцький М.* Репресовані безвинно: Нариси. — Хмельницький: Редакційно-видавничий відділ, 1992. — 74 с.

[12] *Горбатюк В.* Тенета 30-х:художньо-документальна проза. — Хмельницький, 2003. — 95 с.

[13] *Яцук П.* Костьол: Документально-історичні розповіді. — Рівне: Світанкова зоря, 1997. — 73 с.

[14] *Гжимайло Ю. Д.* Тривожать душу спогади. — Хмельницький, 2002. — 40 с.

[15] *Маркова С. В.* Голодомор 1932-1933 років на Поділлі. — К., 2003. — 116 с.

[16] *Рибак І. В., Матвєєв А.* Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. — 140 с.

[17] *Слободянюк П. Я, Телячий Ю. В, Чемерис Ю. С.* Педагоги Хмельниччини — жертви сталінських репресій. Ч. 1. — Хмельницький, 2005. — 288 с.

Л. Місінкевич, кандидат історичних наук

БІБЛІОГРАФІЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ

33-й голод: Народна Книга — Меморіал [Текст] / Упоряд.: Л. Б. Коваленко, В. А. Маняк. — К.: Рад. письменник, 1991. — 584 с. (Хмельниц. обл. у складі Вінниц. обл. — С. 25-167).

Адамовський, В. І. Документи архівів України як джерело вивчення масових репресій українського населення в 1920-1930-х роках [Текст] / В. і Адамовський // Студії з архівної справи та документознавства. — К., 2003. — Т. 10. — С. 146-149.

Адамовський, В. І. Масові депортації українського населення в 20-х — першій половині 30-х рр. XX ст. [Текст] /В. І. Адамовський // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2002. — Вип. 20/21 — С. 200-208.

Адамовський, В. І. Депортації української інтелігенції в контексті становлення тоталітарного режиму [Текст] / В. І. Адамовський // Розбудова держави. — 1996. — № 8. — С. 40-44; № 9. — С. 47-51.

Албул, С. Жертви тоталітаризму: Спогади, документи, статті [Текст] / С. Албул, Р. Молчанова. — Хмельницький: НВП „Еврика", 2003 — 136 с.

Алтухова, О. І. Деякі аспекти відображення державної політики на селі у 1933 році в періодичних виданнях [Текст] / О. І. Алтухова // Голод 1932-1933 років на Хмельниччині: причини, наслідки, уроки: Матеріали республіканської науково-практичної конференції, 20 жовтня 1993 р. — Хмельницький, 1993. — С. 56-58.

Алтухова, О. Репресовані соратники Івана Огієнка 1933 року [Текст] / О. І. Алтухова // Духовна і науково-педагогічна діяльність І. Огієнка (1882-1972) в контексті укр. нац. відродження: Наук. доп. другої Всеукр. наук.-теорет. конф. (18-19 лют. 1997р.) — Кам'янець-Подільський — Київ, 1997. — С. 136-140.

Антоніна, С. Жертва жорстокого режиму [Текст]: [Голод 1932-1933 рр. на Поділлі] / С. Антоніна // Под. вісті. — 2002. — 26 листоп.

Антоніна, С. Жертви на вівтарі режиму[Текст]: [Голод 1932-1933 рр. на Поділлі] / С. Антоніна // Проскурів. — 2002. — 15 листоп. — С. 12.

Антонюк, А. Усім бідам наперекір [Текст] / А. Антонюк / Розмову з очевидцями голодомору 1932-1933 рр. вів В. Добровольський // Дунаєвец. вісник. — 2007. — 27 січ.

Бабляк, В. Один з тисяч: Пам'ять [Текст] [Про А. П. Яворницького. Жертва культу особи. Реабілітований посмертно. Уродж. с. Адамівка, колишнього Ординського р-ну [Кам'янець-Подільський р-н]] / В. Бабляк // Прапор жовтня. — 1988. — 9 лип.

Бабюх, В. А. Євген Олександрович Загоровський [Текст]: [Історик] / В. А. Бабюх // Зневажена CLIO / Ін-т історії України НАН України. — К., 2005. — С. 196-202.

Бендюг, В. Забуттю не підлягає [Текст]: [Фрагменти з газети „Українське слово", яка виходила у Проскурові в 1941-1942 рр., пов'язані з виявленням захоронень жертв сталінських репресій] // Проскурів. — 2000. — 22 груд. — С. 6.

Бендюг, В. Передумови голоду 1947 року [Текст] / В. Бендюг // Проскурів. — 2006. — 23 листоп.

Білокінь, С. Чекісти 1937 року: Штатний розклад НКВС УРСР на 1 січня-31 грудня 1937 р. [Текст] [В тому числі по Кам'янцю-Подільському] / С. Білокінь // Персонал. — 2003. — № 3 — с. 13.

Білошицький, С. В. Встановлення партійного контролю над державними інститутами як засіб монополізації політичної влади (1917 — середина 1920-х рр.) [Текст] / С. Білошицький // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2005. — Вип. 30. — С. 70-86.

Білошицький, С. В. Ідеологічні, організаційні та репресивні заходи вищого політичного керівництва України, спрямовані на ліквідацію організацій РСДРП (перша половина 20-х рр.) [Текст] / С. Білошицький // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 1999. — Вип. 9. — С. 124-133.

Білошицький, С. В. Ліквідація більшовиками політичної опозиції на Харківщині (1919-1925 рр.) [Текст] / С. Білошицький // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2001. — Вип. 19. — С. 241-252.

Білошицький, С. В. Практика політичного блокування та ідейного маневрування більшовиків як засіб розширення соціальної бази Комуністичної партії [Текст] / С. Білошицький // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2001. — Вип. 14. — С. 4-31.

Блідна, О. О. Репресії проти моєї родини [Текст]: [Спогади жительки с. Балин] / О. О. Блідна //Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Матеріали наук.-краєзн. конф. — К., 1997. — С. 114-115.

Блозна, П. П. Жертви енкаведистських катів [Текст] [у с. Сокілець] / П. П. Блозна // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Матеріали наук.-краєзн. конф. — К., 1997. — С. 113-114.

Болюх, П. Реабілітовані посмертно [Текс] / П. Болюх [Жертви сталінських репресій у Дунаєвец. р-ні] // Ленінським шляхом. — 1989. — 15 квіт.

Борисов, В. Голодомор-33 мовою документів та у спогадах очевидців [Текст] / В. Борисов // Провінція. — 2007. — листоп.

Брикунець, І. Могили не мовчать [Текст] / І. Брикунець: [70-ті роковини голодомору] // Поділ. вісті. — 2003. — 10 жовт.

Бурчак, В. М. Згадують діти репресованих [Текст]: [с. Ставище] / В. М. Бурчак // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків іст. подій: Матеріали наук.-краєзн. конф. — К., 1997. — С. 119-120.

Великий терор на Хмельниччині: Історично-краєзнавчий збірник (свідчення та документи) [Текст]. — Хмельницький: Літературна спілка „Поділля", 1997. — 272 с.

Великий терор на Хмельниччині: Історично-краєзнавчий збірник (свідчення та документи) [Текст]. — Вид. 2-ге, доп. і випр. — Хмельницький: ТОВ НВП „Еврика", 2004. — 416 с.

Вершинина, О. Скорботна пам'ять 33-го: Голодомор — спрямована політика геноциду українського народу [Текст] / О. Вершинина: [Про виставку книг, присвячену Дню пам'яті, яка відбулась в ТРК "Поділля-центр"] // Поділ. новини — 2007. — 22 листоп.

Винокур, І. С., Ю. Й. Сіцінський [Текст] / І. С. Винокур, В. В. Корнілов // Укр. істор. журнал. — 1991. — № 3. — С. 69-74.

Витоки більшовицького терору і репресій [Текст] // Летичів. газета. — 1997. — 29 жовт.

Відновлено нове ім'я: Група обкому партії розглянула ряд матеріалів, пов'язаних з репресіями 30-40-х років [Текст] // Рад. Поділля. — 1989. — 1 берез.

Відновлено чесне ім'я [Текст] // Ленінським шляхом. — 1989. — 9 трав. (Дунаєвецький р-н).

Войналович, В. А. Каральні акції органів ДПУ на Поділлі за матеріалами „окремої" папки рішень Політбюро ЦК КПУ(б)У [Текст] / В. А. Войналович, Ю. З. Данилюк // Поділля і Волинь у контексті історії укр. нац. відродження: Наук. зб. / Ін-т історії України НАН України; центр дослідження ін-ту історії України. — К. — 1994. — С. 136-149.

Гальчак, С. „Білі плями" скорботи: [Причини голодомору 1932-1933 рр. та 1946-1947 рр. на Поділлі] — Вінниця: Логос, 1999. — 51 с.

Гарнага, І. Народ винищували „іменем народу": „Білі плями" Поділля [Текст] / І. Гарнага // Корчагінець. — 1989. — № 8 (лютий). — С. 6-7.

Гжимайло, Ю. Д. Тривожать душу спогади [Текст] / Ю. Д Гжимайло. — Хмельницький, 2002. — 40с.

Гіда, Н. Звертаймося до минулого, щоб вибудувати майбутнє [Текст]: Голодомор 1932-1933 років / Н. Гіда // Наддністрян. правда. — 2007. — 17 листоп.

Голод на Поділлі [Текст]: Книга свідчень / Редактор і упорядник В. Мацько. — Кам'янець-Подільський, 1993. — 142 с.

Голодомор на Славутчині 1932-1933 рр. [Текст] // Пульс — 2007. — 22 листоп.

Горбатюк, В. Гнатовецька голгофа [Текст] [Репресії в с. Гнатівцях Хмельницького р-ну]./ В. Горбатюк // Поділ. вісті. — 2001 — 21, 23 серп.

Горбатюк, В. Тенета 30-х: художньо-документальна проза. — Хмельницький, 2003. — 95 с.

Гордієнко, Г. В. Мій батько — не „ворог народу"! [Текст]: [Розповідь жительки с. Сокілець] / Г. В. Гордієнко // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Матеріали наук.-краєзн. конф. — К., 1997. — С. 115-117.

Гостинна, Д. „Ще крок до перемислення української трагедії [Текст]: [в інституті МАУП відбувся мітинг-реквієм до Дня пам'яті жертв голодомору і політичних репресій] / Д. Гостинна // Поділ. вісті. — 2006. — 28 листоп.

Грищук, Б. Звинувачені у змові [Текст]: [Репресії 1937-1938 р.р. на Поділлі] / Б. Грищук // Поділ. вісті. — 2000. — 22 серп.

Грищук, Б. Немов озвалася жива душа...[Текст]: [Доля М. Тібенка із с. Гоголі Віньковецького р-ну, репресований у 1937 р.] / Б. Грищук // Поділ. вісті. — 2000. — 5 жовт.

Гріщук, Г. Звинувачені у змові [Текст]: [Репресії 37-38 рр. на Поділлі] / Г. Гріщук // Поділ. вісті. — 2000. — 22 серп.

Дарманський, М. М. Історія: правда і тільки правда [Текст] / М. М. Дарманський // Поділ. вісті. — 1993. — 5 серп.

Дарманський, М. Реабілітовані історією [Текст] / М. Дарманський: [Про роботу з підготовки видання „Реабілітовані історією. Хмельницька область“] // Хмельниччина. — 1993. — 27 серп.

Дембіцький, К. І досі шрам на серці [Текст] / К. Дембіцький // Поділ. вісті — 1996. — 14 берез.

Демків, Б. Таємниці „хмельницького універмагу“ [Текст]: [Спогади очевидців] / Б. Демків // Проскурів. — 2000. — 9 лют.; 23 лют. — С. 3; 5 трав. — С. 10.

Демків, Б. Таємниці хмельницького універмагу, або про невідомі факти вересневих подій 1966 р. у нашому місті [Текст]: [При будівництві універмагу були викопані останки закатованих подолян у застінках НКВС] / Б. Демків // Проскурів.— 2000. — 9, 23 лют.

Денщик, О. Жахна правда [Текст]: Про „технологію“ масових репресій на Поділлі / О. Денщик // Радян Поділля. — 1991. — 20 листоп.

Єфімчук, В. ...І земля не приймала [Текст]: [Перепоховання останків, знайдених при будівництві ЦУМу в 1966 р.] // Хмельницький вечірній. — 1991. — 20 квіт.

Жезицький, В. Й. „Великий терор“ на Поділлі у другій половині 30-х р.р. [Текст] / В. Й Жезицький // VIII Всеукр. наук. конф. „Історичне краєзнавство і культура“: Наукові доповіді та повідомлення. — Київ — Харків: Рідний край, 1997. — Ч. ІІ. — С. 183-186.

Жезицький, В. Й. Масові депортації населення Поділля (друга половина 30-х рр. ХХ ст.) [Текст]: З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ / В. Й. Жезицький— 1997. — № 1/2. — С. 128-134.

Жезицький, В. Й. Політичні репресії в першій половині 20-х рр. як засіб формування однопартійності в Україні [Текст] / В. Й Жезицький // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 1999. — Вип. 7. — С. 259-263.

Жезицький, В. Й. Політичні репресії на Поділлі на початку 20-х рр. ХХ ст. [Текст] / В. Й Жезицький // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2001. — Вип. 19. — С. 241-252.

Жезицький, В. Й. Репресивна політика на Поділлі в 20-х — першій половині 30-х рр. [Текст] / В. Й Жезицький. — К.: Рідний край, 1997 — 95 с.

Жезицький, В. Й. Репресії в середовищі молоді в другій половині 20-х рр. [Текст] / В. Й Жезицький // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 1996. — Вип. 1. — С. 408-416.

Жезицький, В. Й. Репресії 30-х років на Дунаєвеччині (за матеріалами газет „За суцільну колективізацію", „Сталінський шлях") [Текст] / В. Й. Жезицький, В. О. Савчук // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Матеріали наук.-краєзн. конф. — К., 1997. — С. 93-95.

Жезицький, В. Й. Трагічні сторінки історії Поділля [Текст] / В. Й. Жезицький // VII Всеукр. наук. конф. „Історичне краєзнавство: традиції і сучасність": Матеріали пленарного та секційних засідань. — К.: Рідний край, 1995. — Ч. ІІ. — С. 320.

Завальнюк, О. М. Документи розповідають... (Сталінський голодомор на Хмельниччині) [Текст] /О. М. Завальнюк // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: Науковий збірник. — Хмельницький: Доля, 1995. — С. 310-314.

Завальнюк, О. Кам'янеччина і всеукраїнський голодомор 1932-1933 рр. [Текст] / О. Завальнюк // Кам'янець-Поділ. вісник. — 2000. — 24 листоп.

Завальнюк, О. М. 1932-1933 роки на Хмельниччині [Текст] /О. М. Завальнюк: (До 60 річчя голодомору) // Подільська старовина: Збірник наукових праць. — Вінниця, 1993 — С. 228-237.

Завальнюк, О. М. Володимир Олександрович Геренович [Текст]: [Краєзнавець, географ] / О. М. Завальнюк // Зневажена CLIO / Ін-т історії України НАН України. — К., 2005. — С. 116-141.

Завальнюк, О. М. Кам'янеччина і всеукраїнський голодомор 1932-1933 рр. [Текст] / О. М. Завльнюк // Кам'янеччина в контексті історії Поділля: Науковий збірник. Т. 2. — Кам'янець-Подільський, 1998. — С. 46-48.

Завальнюк, О. М. „Винним себе визнав..." (В. О. Геринович) [Текст] / О. М. Завльнюк, М. Б. Петров // Репресоване краєзнавство (20-30-ті роки) — К., 1991. — С. 178.

Загородня, Г. Це не повинно повторитися ніколи! [Текст]: [Про голод 1932-1933 рр. у Хмельницькому р-ні] // Прибуз. зоря. — 2004. — 26 листоп.

Захар'єв, В. А. Безневинно убієнні земляки [Текст] / В. А. Захар'єв // Духовні витоки Поділля: творці історії краю. — Хмельницький: Поділля, 1994. — С. 317-318

Згадаймо усіх поіменно [Текст] // Радян. Поділля. — 1989. — 6 черв.

Золотарьов, В. Нехай їм дзвони вічно дзвонять і будять пам'ять у живих...[Текст]: [Мітинг-реквієм пам'яті жертв голодомору у Хмельницькому] // Поділ. вісті. — 2000. — 28 листоп.

Івчук, М. М. У жорнах звихнутого часу [Текст]: Нехитра і страшна історія, яку описує дочка репресованого [с. Плужне Ізяславського р-ну] / М. М. Івчук // Поділ. вісті. — 1993. — 8 лип.

Кабачинська, С. Ангел [Текст]: [Сталинские репрессии и памятник погибшим] / С. Кабачинська // Зеркало недели. — 2000. — 25 нояб. — С. 11.

Кіпран, М. Щоб не повторилось трагічне минуле [Текст]: [Події 1933 р. в Шепетівському р-ні] М. Кіпран // Шепетівський вісник. — 2000. — 28 листоп.; 5 груд.

Кліманський, М. Люди мерли, як мухи... [Текст]: [Свідчення очевидців голодомору 1932-1933 рр. с. Копальня Деражнянського р-ну] М. Кліманський // Вісник Деражнянщини. — 2003. — 19 лип.

Ковальчук, С. Про депортацію на Славутчині (Мовою документів) [Текст] / Ковальчук С. // Трудівник Полісся. — 2000. — 7 листоп.

Козельський, І. „Це було жахливо, щоб на нашій, такій родючій землі людина не могла вижити...“ [Текст]: [Про голодомор 1932-1933 рр. у Стаоркостянтинів. р-ні] / І. Козельський // Колос. — 2003. — 29 листоп.

Козельський, І. Д. Відродження правди про страхіття 33-го на Старосинявщині [Текст] /І. Д. Козельський, Н. Д. Никитюк // Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Визвол. війни середини XVII ст.: Матеріали Всеукр. іст.-краєзн. наук.-практ. конф. 19 верес. 1998 р. — Стара Синява, 1998. — С. 246-250.

Колісник, С. „Повірте, я ні в чому не винен...“ [Текст] / С. Колісник // Дунаєвец. вісник. — 1998. — 23 квіт.

Кордон, А. М. Голодомор 1933 року в Чанькові [Текст] /А. М. Кордон // Дунаївці і їх роль і місце в історії Поділля: Тези доповіді Республіканської наукової конференції. — Дунаївці, 1993. — С. 88-89.

Космач, О. „В общей могиле, не подлежащей досмотру...“ [Текст]: [Про репресованих подолян] / О. Космач // Поділ. кур’єр. — 2003. — 12 черв. — С. 14.

Космач, О. „... В общей могиле, не подлежат досмотру“ [Текст]: Досьє політичних репресій [на Поділлі] / О. Космач, В. Юхимчик // Поділ вісті. — 1992. — 18 лип.

Коханий, А. М. Слово про діда [репресованого у 1937 р.] [Текст] / А. М. Коханий // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Матеріали наук.-краєзн. конф. — К., 1997. — С. 117-119.

Коханівський, О. Деражнянщина у 1930-1933 рр. Голод у краї мовою документів та очевидців подій [Текст] / О. Коханівський // Вісн. Деражнянщини. — 2007. — 20 листоп.

Кохановський, О. Роки колективізації, голодомору і репресій [Текст]: [З історії с. Радівці] / О. Кохановський // Вісник Деражнянщини. — 2006. — 12 верес.

Красуцький, М. Кроки у небуття: Згадаймо поіменно [Текст]: [Про чекіста, кам’янчанина В. М. Ковальчука, репресованого в 1938 році] / М. Красуцький //Радянс. Поділля. — 1990. — 12 серп.

Красуцький, М. Ніч перед стратою [Текст] / М. Красуцький // Прапор Жовтня. — 1990. — 20 лип.

Красуцький, М. Репресовані безвинно [Текст]: Нариси / М. Красуцький. — Хмельницький: Редакційно-видавничий відділ, 1992. — 74 с.

Кубік, В. Із матеріалів ДАХм.О про репресії у Меджибожі [Текст] // Меджибіж: 850 років історії: Матеріали наук.-практ. конф. 17 серп. 1996 р. — Меджибіж, 1996. — С. 110-113.

Кузь, П. Розстріли і вислання [Текст]: До Дня пам'яті жертв голодомору і політичних репресій /П. Кузь // Сіл. новини. — 2005. — 25 листоп. — С. 2, 4. (Віньковец. р-н).

Кузь, П. Серце щемить [Текст]: Голодомор — трагедія народу [Віньковецький район] / П. Кузь // Сіл. новини. — 2003. — 25 лют.

Кулява, Б. Польське питання на Поділлі і позиція КДБ [в 1930-ті — 1940-і роки] [Текст] / Б. Кулява // Наша родина. — 1996. — № 1 (червень).

Кундіс, М. „Не дай Бог повторити страшні ті літа..." [Текст]: [Про голод 1946-1947] / М. Кундіс // Нове життя. — 2007. — 27 квіт.

Кундіс, М. Скорботні жнива 1932-1933 рр. на Чемеровеччині [Текст] / М. Кундіс // Нове життя. — 2002. — 4 груд. (До 70 річчя голодомору).

Кухар, В. Створюється асоціація жертв репресій [Текст] / В. Кухар // Рад. Поділля. — 1991. — 13 черв.

Лебедєв, В. ПОВ: міф і правда [Текст]: Репресії на Подільській землі / В. Лебедєв // Рад. Поділля. — 1989. — 5 трав.

Лізавенко, К. „Невиплакані сльози України" [Текст]: [в обласній бібліотеці для юнацтва пройшла громадсько-політична акція] / К. Лізавенко // Поділ. вісті. — 2006. — 28 листоп.

Лісовий, М. Курним шляхом голодомору (1932-1933 рр.) [Текст] / М. Лісовий // Життя Старокостянтинівщини. — 2000. — 25 листоп.

Ліщенко, Л. В ім'я свободи: Ростиславу Осіпчуку було всього 19, коли його як „ворога народу" засудили до 30 років каторги [Текст] / Л. Ліщенко // Нетішин. вісник. 2005. — 25 листоп. — С. 9.

Лукашук, О. Голодомор 1932-1933 років на Шепетівщині [Текст] / О. Лукашук // Шепетів. вісник. — 2007. — 27 листоп.

Ляхта, С. Голод 1947 року [Текст] / С. Ляхта // Нове життя. — 2001. — 3; 10; 17 листоп.

Майчук-Волчкова, Г. „І пропав геть з України і вільного Поділля" [Текст]: [Про Івана Марунчака, розкуркуленого в 1930 р. й його поневіряння. Нині живе в Лондоні. Народився в с. Гуменці Кам'янець-Подільського р-ну] / Г. Майчук-Волчкова // Подолянин. — 1996 р. — 8 листоп. — С. 4.

Маліш, П. Села у тернових вінках [Текст]: [Про голодомор 1932-1933 рр. на Поділлі] / П. Маліш // Подільський кур'єр. — 2007. — 15-21 листоп.

Маліш, П. У мисці холодцю побачила дитячі пальці [Текст] / П. Маліш // Проскурів. — 2002.— 6 груд. — (Свідчення про голодомор).

Маркова, С. В. Голодомор 1932-1933 років на Поділлі [Текст] / С. В.Маркова. — К., 2003. — 116с.

Маркова, С. В. Голодомор 1932-1933 років на Поділлі [Текст]: морально-психологічні випробування та культурно-світоглядні трансформації українського села / М. Маркова. — Хмельницький, 2008. — 28 с.

Матвіюк, К. Лист колишнього політв'язня [К. Матвіюка] [Текст] / К. Матвіюк // Поділ. вісті. — 1993. — 13 лип.

Матвіюк, К. Репресивна машина у наші часи [Текст] / К. Матвіюк // Час. — 1997. — 6 груд.

Маховская, С. „У края наклонившейся плоскости — бездна…" [Текст]: [О голодоморе в с. Зеньковцах Деражнян. р-на] / С. Маховская // Правда Украины. — 2002. — 22 нояб. — С. 4.

Малевич, А. Ф. Микола Скрипник [Текст]: Біографічна повість / А. Ф. Малевич. — К.: Молодь, 1990. — 216 с.

Мацько, В. Повернення із небуття [Текст]: [Про В. О. Дорошенка (Дрочинського) з м. Кам'янця-Подільського — вченого] / В. Мацько // Поділ. вісті. — 2005. — 22 листоп.

Мацько, В. Політичні репресії на Хмельниччині: Червона жара [Текст] / М. Мацько // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937-1997): Матеріали Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. — Хмельницький, 1997. — С. 263-273.

Мисинкевич, Л. Л. Реабилитация жертв политических репрессий в УССР в первой половине 50-х гг. XX в. [Текст] / Л. Л. Мисинкевич //Вестник академии МВД республики Беларусь. — 2004.— № 2 (8). — С. 51-57.

Михайлик, В. Вимирали цілі села [Текст]: [Про голодомор 1932-1933 рр. у Полонському р-ні] / М. Михайлик // Поділ. вісті. — 2005. — 29 листоп.

Місінкевич, Л. Л. Антиколгоспні заворушення 1930 року серед національних меншин Поділля [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 1996.— Вип. 7. — С. 281-288.

Місінкевич, Л. Л. Берієвська „відлига" 1939 року: причини та наслідки [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2005. — Вип. 30. — С. 173-187.

Місінкевич, Л. Л. Висвітлення процесу реабілітації жертв політичних репресій у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Краєзнавство. — 2002. — № 1- 4. — С. 60-63.

Місінкевич, Л. Л. Вклад громадських організацій в реабілітацію жертв сталінських репресій в період розбудови незалежності України [Текст] /Л. Л. Місінкевич // Питання історії України: Зб. наукових статей. — Чернівці: Зелена Буковина, 2005.— Т. 8. — С. 249-253.

Місінкевич, Л. Л. Депортація національних меншин Поділля на початку 30-х рр. XX століття [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Краєзнавство. — 2001. — № 1-4 — С.114-116.

Місінкевич, Л. Л. Державно-партійна політика щодо віруючих та релігійних громад на Поділлі в 20-30-ті роки XX століття [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Релігія і Церква в Подільському регіоні: Історія та сучасність: Науковий збірник за заг. ред. В. Олуйка та А. Колодного. — Хмельницький: Видавництво Хмельниц. ін-ту регіонал. упр. та права, 2002. — С.116-123.

Місінкевич, Л. Л. Діяльність військових трибуналів у роки Великої Вітчизняної війни [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — Київ-Хмельницький-Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2004. — Вип. 28. — С. 149-157.

Місінкевич, Л. Л. Єврейська і польська національні меншини Поділля (20-30-ті роки XX століття) [Текст] / Л. Л. Місінкевич. — К., 2001. — 254 с.

Місінкевич, Л. Л. Опір духовенства та віруючих більшовицькій політиці: ствердження державного атеїзму в 20 — 30-х рр. XX ст. [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2005.— Вип. 31. — С. 63-78.

Місінкевич, Л. Л. Партійно-державна політика щодо кримських татар у 40-50-ті рр. XX століття [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2004.— Вип. 27. — С. 156-168.

Місінкевич, Л. Л. Партійно-державна політика щодо реабілітації репресованих в Західній Україні в 50-60 рр. XX століття [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2005.— Вип. 29. — С. 318-338.

Місінкевич, Л. Л. Політика партійно-державного керівництва щодо національних меншин Поділля в 30-х рр. XX століття [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2002.— Вип. 20-21. — С. 272-292.

Місінкевич, Л. Л. Реабілітація жертв політичних репресій у першій половині 50-х рр. XX століття [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2004. — Вип. 25. — С. 387-395.

Місінкевич, Л. Л. Реабілітація жертв сталінських репресій Поділля 1987— 1989 роках [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. праць. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. — Т. 8 — С. 169-183.

Місінкевич, Л. Л. Реабілітація наукової та творчої інтелігенції в другій половині 50-60 років XX століття [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2005. — Вип. 32. — С. 341-351.

Місінкевич, Л. Л. Реабілітація освітян Поділля в 1950-х роках [Текст] / Л. Л. Місінкевич //Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наукових праць. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006.- Т. 7: — С. 70-80.

Місінкевич, Л. Л. Реалізація в областях державної програми увічнення пам'яті жертв політичних репресій [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2003.— Вип. 22-23. — С. 374-389.

Місінкевич, Л. Л. Реалізація державної політики щодо релігії та віруючих на Поділлі в 20 — 30 рр. XX століття [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Краєзнавство. — 2003. — № 1- 4. — С. 94-97.

Місінкевич, Л. Л. Репресії інтелігенції Поділля в 30-ті роки XX століття та шляхи її реабілітації [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наукових праць. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. —Т.9 — С. 97-108.

Місінкевич, Л. Л. Репресії серед національних меншин Поділля на початку 30-х рр. XX століття [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2001. — Вип. 12. — С. 455-466.

Місінкевич, Л. Л. Репресії щодо польського учительства на Поділлі в 30-х роках XX століття [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2002. — №1. — С. 37-42.

Місінкевич, Л. Л. Соціальна адаптація жертв політичних репресій в 50 - 60-ті роки XX століття [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Питання історії України: Збірник наукових статей. — Чернівці: Зелена Буковина, 2006. — Т. 9. — 264. — С. 71-76.

Місінкевич, Л. Л. Тенденції державної політики щодо реабілітації жертв політичних репресій в Україні в кінці 80-х років XX століття [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Бористен: Літературно-мистец., публіцист. та наук.-популярний щомісячник. — 2007. — № 7. — С. 26-28.

Місінкевич, Л. Л. Увічнення пам'яті жертв політичних репресій в Україні [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Педагоги Хмельниччини — жертви сталінських репресій: Частина перша. — Хмельницький: ПП „Прометей", 2005. — С. 5-16.

Місінкевич, Л. Л. Вклад партійно-державних структур Хмельниччини в реабілітацію жертв політичних репресій у 1950-х рр. [Текст] / Л. Л. Місінкевич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Вип. XII. Серія: Історія. — Вінниця, 2007. — С. 212-218.

Нагорний, В. І. До проблеми репресій проти української культури в 30-ті роки [Текст]: [На матеріалі музеїв Поділля] / В. І. Нагорний // Музей і Поділля: Тези доповідей наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Подільського держ. іст. музею-заповідника — Кам'янець-Подільський, 1990. — С. 84-86.

Назаренко, Є. Д. Про Кам'янецький філіал СВУ [Текст] / Є. Д. Назаренко // Духовні витоки Поділля: творці історії краю. — Хмельницький: Поділля, 1994. — С. 394-396.

Нестеренко В. А. Репресії проти діячів науки і освіти в Кам'янці-Подільському у 20-30-ті роки XX ст. [Текст] / В. А. Нестеренко // Кам'янеччина в контексті історії Поділля: Наук. зб. — Кам'янець-Подільський, 1997. — Т. 1. — С. 33-35.

Нестеренко, В. „Святі убійники" чи мученики за віру? [Текст]: [Про репресованих священнослужителів в 30-ті рр.] / В. Нестренко // Подолянин.— 1994. — 5 трав.

Нестеренко, В. А. Політичні репресії на Кам'янеччині в 30-ті рр. [Текст] / В. А. Нестеренко// Кам'янеччина в контексті історії Поділля: Наук. зб. — Кам'янець-Подільський, 1998. — Т. 2. — С. 43-45.

Олевич, Д. Повернення [Текст] /Д. Олевич // Прибузька зоря. — 1990. — 21 лип.

Очеретянко, В. І. Грудневі 1923 р. події на Соловках [Текст] / В. І. Очеретянко // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей/ Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 1998.— Вип. 3. — С. 105-111.

Очеретянко, В. І. Ідеологічне об´рунтування політичних репресій щодо української інтелігенції (1917-1920 рр.) [Текст] / В. І. Очеретянко // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К.: Рідний край, 2000.— Вип. 11. — С. 322-337.

Очеретянко, В. І. Михайло Іванович Корнилович (Кравник) [Текст] / В. І. Очеретянко // Зневажена CLIO / Ін-т історії України НАН України. — К., 2005. — С. 275-282.

Очеретянко, В. І. Переслідування української інтелігенції в першій половині 20-х рр.[Текст]: [За матеріалами фондів „Російського зарубіжного архіву" Державного архіву Російської Федерації] / В. І. Очеретянко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 1997. — № 1/2. — С. 240-252.

Очеретянко, В. І. Системі не скорився [М. І. Корнилович] [Текст] /В. І. Очеретянко // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К.: Рідний край, 1999. — Вип. 8. — С. 468-472.

Очеретянко, В. І. Згортання німецької національної освіти в Україні та посилення репресій серед освітян в 30-х роках XX ст. [Текст] /В. І. Очеретянко // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 1997. — Вип. 2. — С. 293-300.

Пам'ятаймо їхні імена [Текст]: Про подолян, які зазнали репресій у 1930-1940-х роках // Радянс. Поділля. — 1989. — 10 берез.

Пам'ятаймо про чорні жнива... [Текст]: [Спогади свідків голодомору 1932-1933рр. у області] // Прибузька зоря. — 2007. — 23 листоп.

Поліщук, І. Нариси історії Правутинів [Текст]: [Великий Правутин і Малий Правутин] / І. Поліщук, Д. Глушанець. — Славута, 1995. — 88 с. — Голод 1933 р. в селах Славутського р-ну.

Попроцька, Є. Ф., Депортація [Текст]: [Спогад жительки с. Маків про свою сім'ю] / Є. Ф. Попроцька // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Матеріали наук.-краєзн. конф. — К., 1997. — С. 111-113.

Прищепа, С. Жити, щоб розповісти...[Текст]: [До дня поминання загиблих під час голодомору] / С. Прищепа // Поділ. вісті. — 2006. — 30 листоп. — С. 6.

Прокопчук, В. С. Подоляни — жертви харківського процесу у справі „Спілки визволення України“ [Текст] / В. С. Прокопчук // Наукові праці Кам’янець-Подільського держ. пед. ун-ту. Серія: Істор. науки. — Кам’янець-Подільський, 2001. — Т. 5(7). — С. 286-294.

Прокопчук, В. С. Подоляни — працівники ВУАН, репресовані в справі „Спілки визволення України“ [Текст]: [Голоскевич Г. К., Підгаєцький В. Я.] / В. С. Прокопчук // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 1996. — Вип. 1. — С. 417-422.

Решовський, М. Відновлюється справедливість [Текст] / М. Решовський: Згадаймо поіменно // [Про роботу комісії по реабілітації 1930-х-1950-х рр.] // Радян. Поділля. — 1990. — 13 лют.

Рибак, І. Колективізація на Поділлі [Текст] / І. Рибак // Кам’янець-Подільський вісник. — 1991. — 18 верес. (Початок у №№ 68, 69, 71, 72)

Рибак, І. В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921- 1991 [Текст] / І. В. Рибак. — Кам’янець-Подільський: Абетка, 2000. — 303 с.

Рибак, І. В. Типологія антиколгоспних виступів на Поділлі у період „колективізаторської лихоманки“ (грудень 1929 - березень 1930 рр.) [Текст] / І. В. Рибак // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К.: Рідний край, 1999.— Вип. 7. — С. 298-302.

Рибак, І. В. Репресії у Зінькові (Поділля) [Текст] / І. В. Рибак // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 2000.— Вип. 10. — С. 495-505.

Рибак, І. В. Соціальна інфраструктура українського села: зміни, труднощі, проблеми (20-ті початок 90-х рр. XX ст.) [Текст] / І. В. Рибак. — К.: Рідний край, 1997. — 164 с.

Рибак, І. В. Розкуркулення на Поділлі [Текст] / І. В. Рибак, А. Матвєєв // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін.— К., 1999.— Вип. 9. — С. 133-140.

Рибак, І. В. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині [Текст] / І. В. Рибак, А. Матвєєв. — Кам’янець-Подільський: Абетка, 2001. — 140 с.

Руцький, М. Репресії радянської влади проти жителів Славутчини та сусідніх районів в довоєнні роки [Текст] / М. Руцький // Нетішинський вісник. — 2006. — 24 листоп.

Савицький, Л. Десять років „без права переписки...“ [Текст]: [Репресії 1930-1940-х років на Хмельниччині] / Л. Савицький // Проскурів. — 1995. — 6 груд.

Савицький, Л. Як працювала машина знищення [в 30-ті — 40-ві рр. на Хмельниччині] [Текст] / Л. Савицький // Рух. — 1996. — 19 лип; 2, 9, 16 серп; 6 верес.

Савицький, Л. А. Проскурівчани — жертви сталінських репресій (за матеріалами архіву управління СБУ по Хмельницькій обл.) [Текст] / Л. Савицький // Наукові записки. — Вип. І. —Хмельницький, 1993 — С. 47-55.

Савченко, В. За відсутністю складу злочину: про репресованих в 1933 р., секретаря партосередку В. Леськіва та голову Пирогівського колгоспу С. Барана [Текст] / В. Савченко // Комсомольська правда. — 1989. — 15, 16 берез.

Савчук, В. О. [Рецензія] // Краєзнавство. — 2001. — № 1-4. — С. 205 - 206— Рец. на кн.: Рибак І. В., Матвєєв А. Ю. Трагічний перелом, колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. — 145 с.

Савчук, В. О. Краєзнавча діяльність архівних установ України в 20-х — першій половині 30-х років [Текст] / В. О. Савчук // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К., 1996. — Вип. 1. — С. 213-221.

Савчук, В. О. Учителі польських шкіл Поділля в лещатах репресій 20-30 рр. XX ст. [Текст] / В. О. Савчук // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К.: Рідний край, 1999. — Вип. 7. — С. 288-294.

Сапожник, О. Історія нашого краю [Текст]: [Про голодомор на Славутчині у 1932-1933 рр.] / О. Сапожник // Нетішин. вісник. — 2001. — 3; 10; 17 листоп.

Сапожник, О. Цього забути не можна [Текст]: [Голодомор на Славутчині у 1932-33 рр.] / О. Сапожник // Славутчина. — 2000. — 25 листоп.

Сапожник, О. Цього забути ніколи не можна! [Текст]: [с. Гонники Славутського р-ну] / О. Сапожник // Нетішин. вісник. — 1998. — 22, 24 січ.

Сергієвський, В. Село між смертю і життям [Текст]: [Свідчення очевидців сіл Малого Правутина, Великого Правутина, Манятина Славутського р-ну про голодомор 1932-1933 рр.] / В. Сергієвський // Пульс. — 2002. — 7 листоп. — С. 5.

Сердунич, Л. "Біла пляма" 33-го проступає кольором смерті та мільйонами голосів [Текст]: (Спогади очевидців) // Поділ. новини. — 2007. — 22 листоп.

Сердунич, Л. Барва смерті — 33-й [Текст]: [Статті, спогади, фольклор про голодомор] / Л. Сердунич. — Хмельницький, 2004. — 66 с.

Скляренко, Є. П'ятнадцять хвилин на долю людини [Текст]: [Посмертна реабілітація депутата Верховної Ради СРСР, заступника Голови Ради Народних Комісарів України М. М. Марчака] / Є. Скляренко // Поділ. вісті. — 1994. — 28 квіт., 5 трав.

Слободянюк, П. Винищені покоління [Текст]: [Репресії на Поділлі] / П. Слободянюк // Подільський кур'єр. — 2001. — 22 листоп. — С. 10.

Слободянюк, П. Голодомор 1932-1933 років [Текст] / П. Слободянюк // Проскурів. — 2001. — 23; 30 листоп.; 7; 21 груд.

Слободянюк, П. Трагедія роду нашого [Текст]: [Політичні репресії на Поділлі] / П. Слободянюк // Поділ. вісті. — 1999. — 12 листоп.

Слободянюк, П. Я. Педагоги Хмельниччини — жертви сталінських репресій. Ч. 1. [Текст] / П. Я.Слободянюк, Ю. В. Телячий, Ю. С. Чемерис. — Хмельницький, 2005. — 288 с.

Слободянюк, П. Я. Голодомор 1932-1933 років — геноцид українського народу [Текст] / П. Я.Слободянюк // Пульс. — 2007. — 15 листоп.

Слободянюк, П. Я. Чорна дошка України [Текст]: Події 30-х років / П. Я.Слободянюк, Ю. В. Телячий. — Хмельницький, 2001. — 126 с.

Слободянюк, П. Як знущалися над Україною [Текст]: [Про виставку архівних документів, наявних у СБУ; про голодомор 1932-1933 рр. в Україні і Поділлі] / П. Слободянюк // Поділ. вісті. — 2007. — 7 серп.

Слободянюк, П. Українську свічу не загасити... [Текст]: [свічкова хода в Хмельницькому до Дня пам'яті жертв голодомору і політ. репресій] / П. Слободянюк // Поділ. вісті. — 2006. — 28 жовт.

Снігур, О. Чорні рани Томашівки [Ярмолинец. р-н] [Текст] / О. Снігур // Вперед. — 2003.— 22 листоп.

Стасюк, І. Подільських поляків виселяли у Казахстан [в 1937 р.] [Текст] / І. Стасюк, П. Прокопчук, В. Шептицький // Поділ. вісті. — 1998. — 4 серп.

Стасюк, І. Так звані „куркульські" справи: [Сталінські репресії на Теофіпольщині] [Текст] / І. Стасюк, П. Прокопчук, В. Шептицький // Поділ. вісті. — 1998. — 30 лип.; 4 серп.

Стасюк, І. Так звані "куркульські" справи: (Сталінські репресії на Теофіпольщині) [Текст] / І. Стасюк, П. Прокопчук, В. Шептицький // Поділ. вісті. — 1998. — 30 лип.

Стасюк, І. А. Трагічні долі репресованих теофіпольців: (Реабілітовані історією) [Текст]. У двох томах / І. А. Стасюк, П. П. Прокопчук, В. П. Шептицький. — Хмельницький: Поділля, 2000. — 640 с.

Теленько, Б. Всеукраїнський реквієм пам'яті жертв репресій та голодомору на Хмельниччині [Текст] / Б. Теленько // Проскурів. — 2005. — 1 груд. — С. 2.

Теленько, Б. Крок до спокути..: Нові факти про історію із захороненням жертв комуністичних репресій у Хмельницькому у вересні 1966 р. [Текст] / Б. Теленько // Проскурів. — 2002. — 8 листоп. — С. 1; 12.

Терновий, В. Це було на Славутчині в 30-х... [Текст] / В. Терновий // Публіцист: Документальне видання. — Славута, 1993. — 45 с.

Ткачук, І. Невідомі сторінки історії краю [Текст]: [Про „виселення-вселення" жителів прикордонної смуги в 1935 р. в р-ни області] / І. Ткачук // Поділ. вісті. — 1996 — 14 черв.

Хмиз, О. Таємниці зірок з червоного каменю [Текст]: [Версія про будівництво дороги до Ямполя репресованими у першій половині 30-х рр.] / О. Хмиз, Н. Куріцина // Поділ. вісті. — 2001. — 13 берез.

Храпач, Г. Під хрестом [Текст]: Повість-реквієм / Г. Храпач; за ред. Б. А. Грищука. — Хмельницький, 1993. — 39 с.

Чекман, М. Не допустити більше подібного [Текст]: З виступу міського голови на мітингу вшанування пам'яті жертв голодомору та політичних репресій / М. Чекман // Проскурів. — 2001. — 30 листоп. — С. 2.

Чернюк, Р. Незгасні свічі скорботи [Текст]: Про художньо-документальні виставки „Розгойдані свічі скорботи", присвячені жертвам голодомору / Р. Чернюк // Проскурів. — 2006. — 9 листоп. — С. 14.

Шевера, М. В. Богацький Дмитро Олександрович [Текст] / М. В. Шевера, В. С. Прокопчук // Енциклопедія сучасної України. — К., 2004. — Т. 3. — С. 121.

Шиманський, Т. Секретар окружкому [Лобанів В. П., що став жертвою сталінізму] [Текст] / Т. Шиманський, В. Єфімчук / Радянське Поділля. — 1988. — 9 груд.

Шульга, І. Г. Голод на Поділлі. — Вінниця: Континент-Прим, 1993. — 224 с.

Шуханова, Т. Дві правди одного геноциду [Текст]: [Минулого тижня в Хмельницькому презентовано архівні документи СБУ] / Т. Шуханова // Подолянин. — 2007. — 17 серп.

Юхимчик, В. ...І почерк у злочинів — один [Текст]: [Сталінські репресії] / В. Юхимчик // Поділ. вісті. — 1992. — 11 серп.

Ядловський, М. Д. „Я таки дочекався..." [Текст] / М. Д. Ядловський, В. Лесик // Ленінським шляхом. — 1988. — 14 квіт. — (Жертви сталінських репресій у Дунаєвец. р-ні).

Ядуха, Й. Убитим без імені людям: Пам'ять [Текст]: [Перезахоронення останків жертв репресій у Хмельницькому] / Й. Ядуха // Радян. Поділля. — 1991. — 16 квіт.

Ярмолюк, М. І. Нищення села напередодні 1933 року [с. Григорівка Старокостянтинівського р-ну] [Текст] / М. І.Ярмолюк // Голод 1933 року в Україні: Свідчення про винищування Москвою українського селянства. — Дніпропетровськ — Мюнхен, 1993. — С. 56-57.

Яхницька, С. Врятувалися від голодної смерті [в с. Черешенка Деражнян. р-ну] [Текст] / С. Яхницька // Проскурів. — 2006. — 23 листоп.

Яцук, П. „Коли кров холоне у жилах" [Текст] /П. Яцук // Поділ. вісті. — 2004. — 6 лют.

Яцук, П. Терновий вінок Полонської правди [Текст] /П. Яцук // Новий шлях. — 2005. — 22 листоп.

Яцук, П. З портрета темряви [Текст]: Документ.-іст. розповіді / П. Яцук. — Рівне: Світанкова зоря, 1997. — 108 с.

Яцук, П. Костьол [Текст]: Документ.-іст. розповіді / П. Яцук. — Рівне: Світанкова зоря, 1997. — 73 с.

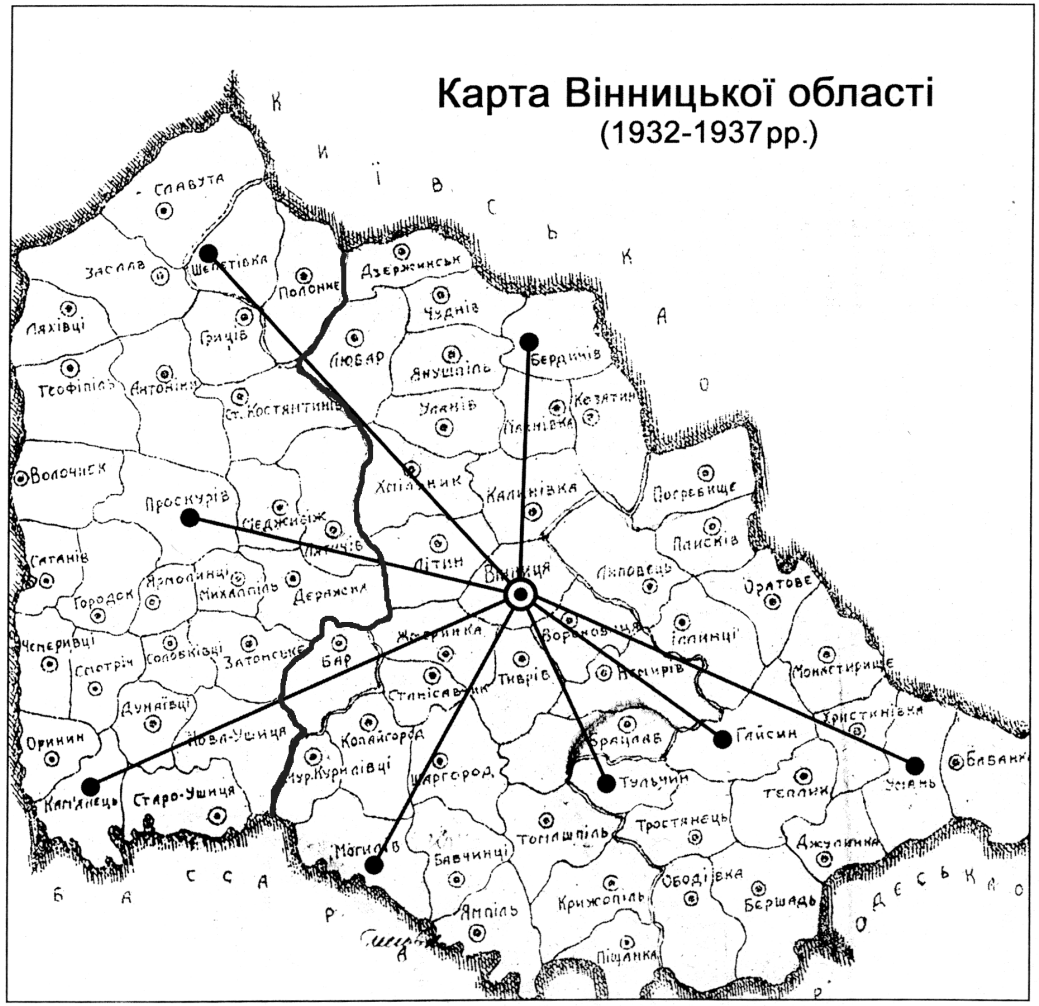

● — місця розстрілів і поховань.

ПОКАЖЧИКИ РАЙОНІВ

Назва району	Роки існування
Антонінський	1937-1962
Бердичівський	1923
Барський	1923
Бершадський	1923
Брацлавський	1923-1962
Вінницький	1923-1930, 1937-1962, 1965
Волочиський	1937
Вороновицький	1923-1959
Гайсинський	1923
Городоцький	1937
Гриців ський	1937-1962
Деражнянський	1937
Джулинський	1923-1930, 1946-1959
Дзержинський	1923
Дунаєвецький	1937
Жмеринський	1923
Заславський	1937
Затонський (Віньковецький)	1937
Іллінецький	1923-1962, 1965
Калинівський	1923
Кам'янецький	1937
Козятинський	1923
Копайгородський	1923-1959
Крижопільський	1923
Липовецький	1923
Літинський	1923-1962, 1966
Любарський	1923
Летичівський	1937
Ляховецький	1937
Михнівський	1937-1965
Меджибізький	1937-1959
Михалпільський	1923-1937
Могилівський	1923-1937, 1958
Мурованокуриловецький	1923-1962, 1966
Немирівський	1923
Новоушицький	1937
Оринінський	1937-1959
Піщанський	1923-1962, 1966
Проскурівський	1937-1939, 1946-1965
Полонський	1937
Славутський	1937
Смотрицький	1937-1962
Солобковецький	1937-1957
Станіславчицький	1923-1957
Старокостянтинівський	1937
Староушицький	1937-1959
Теофіпольський	1937
Теплицький	1923-1962, 1966
Тиврівський	1923-1962, 1965
Томашпільський	1923-1962, 1966
Тростянецький	1923-1962, 1965
Тульчинський	1923
Уланівський	1923-1962
Хмільницький	1923
Чемеровецький	1937
Чернівецький	1923-1931, 1932-1962, 1990
Чечельницький	1923-1962, 1966
Чуднівський	1923-1990
Шаргородський	1923-1962, 1965
Шепетівський	1937
Юринецький	1937-1965
Ямпільський	1923-1962, 1965
Янушпільський	1937-1959
Ярмолинецький	1937

Ангел Скорботи. Пам'ятник-меморіал жертвам політичних репресій, м. Хмельницький. 24 серпня 1998 р. *Фото Л. Місінкевича*

“Ангел Скорботи”

повинен об'єднати усіх!

Святих нема! Усі набрались скверни,
Щоб задобрить свою гріховну плоть...
І не було ще пам'ятника в сквері,
Та вже благословив його Господь!

На покривавленій землі пересів -
Лиш черепи - ні прізвищ, ні адрес.
А пам'ятник - і не лише репресіям -
Посланець Бога - Ангел із небес.

Іван Їов.

Шановні хмельничани!

24 серпня - в День Незалежності України - у Хмельницькому буде відкрито пам'ятник-меморіал жертвам репресій, котрий стане символом вшанування світлої пам'яті усіх наших земляків, які були закатовані в чорні дні тоталітаризму. Цей пам'ятник - реквієм по закатованих в усі часи. Він споруджується коштом міста, шляхом залучення благодійних внесків від усіх, кому не байдужа благородна справа.

Хмельницька міська рада, міськвиконком, надаючи цій події особливого значення, прагнуть перетворити відкриття цього меморіалу у загальноміську акцію суспільного примирення, у довгоочікуваний акт історичної справедливості, який з розумінням і схваленням сприйметься усіма хмельничанами.

Саме тому я запрошую представників усіх політичних партій, організацій, релігійних конфесій міста взяти участь у проведенні цього заходу по вшануванню пам'яті жертв, які поніс український народ на тернистому шляху утвердження власної державності.

“Ангел Скорботи” повинен об'єднати усіх нас, незважаючи на різницю в уподобаннях, політичних, релігійних поглядах. Адже він залишатиметься не лише символом пам'яті нашої, а й нагадуватиме нам, якою цінністю для всіх нас є власна держава.

Міський голова **М. Чекман.**

Відкриття пам’ятника-меморіалу – 24 серпня 1998 р. об $11^{\underline{00}}$

Монумент жертвам голодомору і сталінських політичних репресій, м. Староконстантинів. 1993 р.
Фото М. Михайловської

Меморіал жертвам політичних репресій, с. Лисиче Славутського району. 2000 р.
Фото М. Михайловської

Передача начальником управління СБУ по Хмельницькій області Денищиком О. І. документів родичам репресованих в с. Івки Старосинявського району.

Пам'ятник на братській могилі жертвам репресій, військовий цвинтар, м. Хмельницький. 1989 р.
Фото М. Михайловської

Меморіальний комплекс жертвам сталінських репресій, смт Чемерівці. 2000 р.
Фото М. Михайловської

Пам'ятник жертвам репресій, с. Гуменці Кам'янець-Подільського району. 2002 р.
Фото М. Михайловської

Пам'ятник жертвам репресій та голодомору, м. Теофіполь. 2001 р.
Фото М. Михайловської

Пам'ятний знак жертвам голодомору та політичних репресій, смт Ярмолинці. 1993 р.
Фото М. Михайловської

Пам'ятний знак жертвам голодомору та політичних репресій, с. Баламутівка Ярмолинецького району. 1996 р.
Фото М. Михайловської

Пам'ятний знак жертвам голодомору, м. Шепетівка. 1993 р.
Фото М. Михайловської

Пам'ятний знак жертвам політичних репресій, с. Зайчики Волочиського району. 2006 р.
Фото М. Михайловської

Меморіальний комплекс жертвам голодомору та репресій,
с. Пишки Старосинявського району. 2003 р. *Фото М. Михайловської*

Пам'ятник жертвам репресій, м. Кам'янець-Подільський. 1989 р. *Фото М. Михайловської*

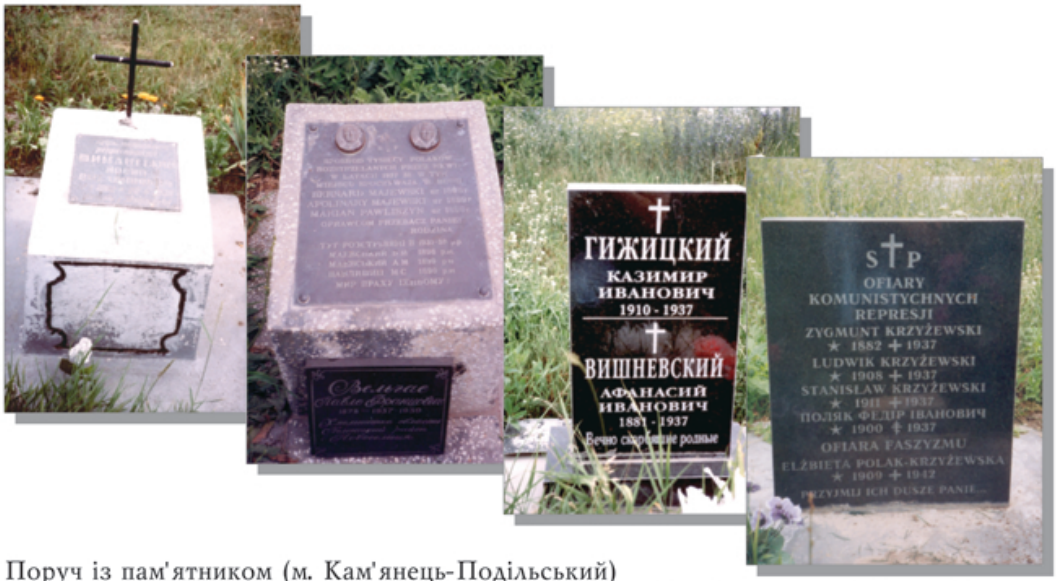

Поруч із пам'ятником (м. Кам'янець-Подільський) родини деяких репресованих встановили обеліски своїм рідним. *Фото М. Михайловської*

Меморіальний комплекс жертвам репресій, голодомору та загиблим воїнам, с. Вихрівка Дунаєвецького району. *Фото М. Михайловської*

Меморіальний комплекс жертвам голодомору 1932-1933 рр., м. Волочиськ. 1993 р
Фото М. Михайловської.

Пам'ятник жертвам репресій, с. Ружичанка Хмельницького району. 1997 р.
Фото М. Михайловської

"Козацький" хрест на місці знищення
тіла Романа Шухевича,
с. Гуків Чемеровецького району.
Фото М. Михайловської.

КНИГИ ХМЕЛЬНИЧАН ПРО РЕПРЕСІЇ

КНИГИ ХМЕЛЬНИЧАН ПРО РЕПРЕСІЇ

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Аврtецький В.М. 432
Адаменко 281, 284, 285, 286
Айзен 319
Албул С. 866, 867
Алдухов 200, 202
Александрівський 56
Алексєєв 284
Алексєєв М. 38, 42
Алексєєва О.Ф. 587
Алещенко М.І. 810
Алієв 661
Альошин 299, 302, 303
Альтман В.К. 436
Амітін 369
Ананьєва 345
Анапольський А.З. 512
Андреле Ф.К. 436
Андрєєв І.Д. 517
Андрійчук 336
Андрійчук Д.А. 167
Андропов Ю. 115, 117
Андронов В.Є. 467
Андросюк А. 525
Андрощук Д.П. 292
Андрощук П. 462
Андрощук У.П. 292
Андрусевич М.В. 167
Анисимова 359
Антипов 747, 748
Антоненко 414
Антонович В.Б. 720, 721
Антоняк 359
Артем 359
Атаманець А.П. 560
Атаманський Л.С. 603
Атаманюк М. 209
Афратов І.Є. 397
Ахматов 138

Б

Бабак М.М. 624
Бабенко 497
Бабець М.П. 825
Бабиць 351
Бабич М.Б. 397
Бабишин С. 90, 519, 520
Бабійчук Г. 582
Баб'юх С.В. 831
Багоцький Г. 215, 216
Бадан 302
Бажан О. 111
Бажановський М.М. 831
Баженов В. 789
Базилюк В. 202
Базяк Т.Я. 46
Байц 844
Бакалець У.М. 506
Балабанюк 839, 840
Балева А. 51, 471, 473
Балевий 439
Балицький В.А. 30, 33, 36, 41, 56, 61, 200, 248, 236, 240, 243, 244, 316, 410, 414, 415, 418, 421, 748, 749
Балін 347, 348, 349, 350
Балюк 512
Бандилюк Л. 583
Бандровський Ф.С. 850
Банчик Й.Ш. 825
Банчик 349, 351, 353, 354, 356
Баньковська Г.П. 331
Баньковська Л. 331
Баньковська М.Й. 331
Баньковська Р. 331
Баньковський Г.Й. 331
Баньковський Й.А. 331
Баньковський П. 331
Баран 208
Баранецький М.І. 397
Баранов 432, 434, 436
Баранов А.Г. 599
Барановська-Баран Г.М. 152
Барановський-Баран П.П. 152, 153
Барановський 54
Барановський А. 811, 830
Барановський В. 811, 831
Баранюк І. 583, 592
Бардут М.М. 294
Баренбойм Х.Й. 73
Барзацька 453
Барильников 416
Барійчук С.Д. 292
Барський 847, 853
Барталомлей І.Р. 590
Барчук 544
Басистий 566
Басистий П.М. 167
Басін 813
Басмат С.Ф. 524, 525, 526
Басок-Меленевський М. 155
Басун С. 166
Батюшков П.М. 721
Бауер М.М. 169, 803
Баценюк 545
Бачинський С.В. 729, 733
Бачков В.В. 581
Бачук К.І. 482
Бебко В. 602
Бевз 490
Бегайло 336, 343
Бегма В.А. 85, 110, 156, 519, 521-524, 526, 528, 531, 536, 539, 540, 550, 551, 552, 554, 559, 561, 563, 564, 569, 570, 572, 573, 578
Беж 474
Безименський О. 792
Безсмертна Д. 296
Безсмертний М. 296
Бейдерман 422
Белеський 354
Белкот 474
Бельський 383
Белявський 412, 413
Бендзя П. 155
Бенещук К.Ф. 584, 585, 589
Бенцен 843
Бень 319, 322
Беньковський 344
Бердичевський 620
Береговський В.А. 825
Береза 813, 814
Березенко 364, 365, 367
Березняков 758
Березовська Є.І. 506
Березовський 393
Берія Л. 80, 90, 92, 94, 408, 415, 419, 527, 535, 536, 539, 661, 677, 812, 859
Берлянд А. 541, 542
Берлянський 351
Бернадзівський К.К. 831
Бесова 844
Бетлій 588
Бєдний Д. 786
Бєляєв 448
Бжевський Б.К. 754, 766-768, 773, 852
Биков 477, 483
Биковський 353
Бичков 336
Бичок М.К. 168
Бігайло 848
Біганський 392
Біда Л.В. 288, 294
Біда М.В. 294
Бідаш А. 603
Біднов В.О. 729, 733
Бізе Ж. 775
Біленко 366
Біленко М.Г. 340, 341
Білецький В.А. 831
Білецький Л.Т. 733
Білик П. 155

Білик С.І. 161
Біллер Г. 11,
Білоголовський Г.А. 440
Білоус Ф.Є. 437, 438
Біляк 829
Біндер 336, 338
Бінер 374
Бінькевич 645
Бірчак В. 728
Блажієвський П.Ф. 292
Блажко М.І. 581
Блискавка 537, 553
Блоха Ш.Л. 440
Блюмберг С.Я. 472
Блятон М. 532
Боб 537
Бобельський О.Г. 81
Бобець 348
Бобровник Н.Ф. 266
Богацька О.О. 753
Богацький Д.О. 752, 754
Богацький Д. 805
Богацький Л.П. 754
Богацький О.Г. 752
Богацький П. 753, 754
Богач М.С. 558
Богданов 31, 200, 365, 366
Богданова П. 859
Богдановський 814
Богораз 299
Богославський К.К. 432
Богун 515
Богуславська В. 860
Богушевський А.Я. 546, 547
Боденчук І. 202
Боднар 452
Боднарчук О. 296
Божевський 456
Божко 449
Бойко 675
Бойко В.М. 520
Бойко О.К. 825
Бойтко (Войтко, Бойко) О. 246, 250, 251
Бойчук В. 591
Большанов 542, 851
Бондар Г.М. 8
Бондар М.М. 516
Бондаревський 468
Бондаренко 342, 457, 545
Бондаренко Г.Г. 480
Бондарчук 455
Бондарчук Л. 457
Бондарчук М.І. 503
Бондарчук Н. 558
Борейко Я. 525
Боржовський В.В. 12
Боржомський 588
Борилюк Л.Г. 208
Борилюк С. 318
Борисов Б.І. 745, 746
Борисов 414
Борита П. 213
Борко 452,
Борковський А.Ф. 831
Боровичко 369, 370
Бородін О.А. 714
Бородін 174
Бортников 341
Бортюк В.І. 577
Бортюк Д.І. 576
Бортюк 588
Борчинський А.Г. 831
Борчук Н.О. 155
Бояновський 824
Бояновський І. 52
Брагинський 645
Браславець Т.М. 167
Братасюк П. 863
Браун 368, 410, 412, 420, 421, 674, 675, 676, 677, 816, 848
Брежнєв Л.І. 115, 608
Брижко 336, 338
Брилінський Д. 866
Брилліант 309
Брицька М.С. 650
Брицький Г.П. 651
Брицький Й.О. 650, 651
Брицький К.М. 651
Брицький П.О. 651
Брицький П.П. 650
Бриччі 704, 705
Бровко І.В. 689
Бровчук 266
Бродський Г.І. 814
Бродський 346
Бронштейн 343
Брусилов 367
Бубнов А.С. 747, 748, 749
Бугаєва О.О. 154
Бугай Д. 305
Буздалін С.Ф. 20, 165, 174
Буймістер А.К. 324, 325
Буймістер Г.К. 323
Бульбак 505
Буняк Г.О. 398
Бурденко Х.Г. 502
Бурковський 641, 642
Бурлак Ф. 296
Буров 251
Бурцев 708, 780
Буряківський Д.І. 541
Бурятов М.П. 816
Бусорин 345
Бутеря С.І. 479
Бутко Г.Д. 47, 807, 809
Бутовська М. 261
Бухарест 358
Бухарін М. 30, 61, 200, 201, 358
Буц 359
Буцай 299
Буценко А. 145, 157
Бучек Н.І. 480
Бучинський П.М. 727, 731
Бучинський 299, 359
Бучко 567
Бушуєв 535, 553

В

Вавдіюк 362, 364, 366, 371, 392
Вадис 770, 772
Вайнер 421
Вайнер А. 527
Вайнерман Х. 792
Вайсбурд 302
Вайсман І.П. 541
Вакс 438
Валевський С.Л. 831
Валентюк К.І. 167
Вальчук 358
Ванда 155
Вандоляк І. 529
Ваницький 433
Варда 321
Варенников 608
Вартаняв 512
Василевський 838
Василенко М.П. 40, 56, 734
Василенко Н. 730
Васильєв 498, 499, 527
Васильєв В. 130, 225, 236, 240, 241, 242, 243, 616
Васильківський 286
Васильченко 498
Васютинська 588
Ватащук 367
Вдовиченко С.Ф. 524, 525
Вегайл 361
Величко С. 757
Вельма І.Ф. 441, 442, 447, 448
Венгльовський І.Й. 653, 655
Венікал В.І. 436
Вербицький М. 775
Вергер 342
Верді Д. 775
Верещак І.В. 266
Верещак І.О. 266
Верхола В.Т. 834, 835
Верхола Д.Ф. 152, 153
Верхола Н. 835
Верхола Ф. Г. 834
Верхола Я.Г. 152, 153
Верхомий 547, 548
Верцман Д.Я. 541, 542

Вершовий А.М. 468
Весейний 354
Ветько 368
Винников 175
Винниченко В.В. 641, 753
Винниченко І.О. 756
Виноградов П.Г. 721
Виноградський 303
Винокур І.С. 299, 716
Висик С. 197
Витвицька 497
Витвицький 295, 829
Витвицький А.Й. 397
Вихевич М. 575
Виходець 814
Вихристюк Л.М. 559
Вихристюк О.М. 559
Вишенський Л.К. 66
Вишинський 574, 781
Вишинський А.Я. 73, 750
Вишинський П.Я. 397, 399, 403, 814
Вишневська Г. 322
Вишневський 546, 548
Вишневський С.С. 463
Вишневський Т.С. 462
Вишня О. 302, 786
Вишталь Є.Р. 296
Візенталь 357
Вікторов 40
Вікул М.В. 733
Вільчинський Б.І. 851
Вільчинський І.Ф. 678, 6779, 680
Вільчинський Й.К. 851
Вільчинський С.Л. 846, 848, 849, 850
Вінницька В. 212
Вінницький 336, 370
Вінтер 843, 844
Віола Л. 225, 236, 240, 241, 242, 243
Вірник 322, 358
Вітковський В.С. 822, 823
Владимиров М. 133, 139, 240, 347-352, 355, 356, 357, 365, 367, 393
Власов 409, 418, 420, 426, 427, 429, 440, 444, 446
Власов В.Г. 816
Власов О. 65
Власюк 250
Вовк Г. 464, 465
Водяницький 635, 636
Вознюк І. 359
Возняковський Г.М. 266
Возюк Я.Д. 482
Войницька 571
Войт І. 210
Войт М.С. 397
Войт П. 210
Войт-Багрій Я.С. 397
Войтков В.О. 831
Войтович І. 636
Войтюк 323, 487
Войцехівський 49, 821
Волинець Л.Д. 42, 639
Волинський А. 288
Волков 313, 397
Волкогонов Д. 817
Волобуєв 302
Волосевий 393
Волосійчук І. 632
Волотківський 324
Волошин 57, 158, 844
Волошинов 335, 362, 437
Волянський А. 46, 735
Вольденберг 299
Воробйов 215, 216, 357, 358
Воробкевич С. 775
Воронецький 818
Вороний М. 753
Воронін 359
Воронюк І.Д. 397
Воротняк П.У. 294
Ворошилов К. 496, 822
Вояковський С.Й. 167
Врангель 135, 136, 137, 161, 162
Вулканов 92
В'юн А.С. 828

Г

Габатель А.А. 66
Габатель С.Й. 66
Гаврилов 747
Гаврилюк 581
Гаврилюк А.О. 155, 292
Гаврилюк В.П. 825
Гаврилюк О.К. 292
Гаврилюк О.Я. 292
Гавришко Н.Г. 509
Гагенмейстер В. 664, 793-795, 798-800, 807
Гаджелюк І.Л. 73
Гаєвський 25,
Гайдай Ф.Д. 588, 592
Гайдук К.М. 294
Гайдук Ф.В. 294
Гайкович 848
Гайумі А.Д. 397
Гайхман М.М. 438, 439
Галак Д. 216
Галета І.В. 160
Галецька 526
Галецький Й.Й. 46
Галицький 371
Галицький Ф.І. 161
Галій 453
Гальчевський 42, 171, 268
Гальчевський Ф. 15,
Гальчевський Я. 15,
Гамарак Н.Т. 46,
Гаморак Н.Т. 729, 801
Гамула Ф. А. 152, 153
Ганага Н. 583, 592
Гандзишин В. 155
Гандзюк Д.А. 560
Гарбер М. 201
Гардашников 419
Гарзон 440
Гаркуша 358
Гасюк І. 811
Геджелицький 208
Гейнер 358
Геленко 374
Гельман 358
Генеск 359
Георгіїв 808
Геплер 410, 421
Герасименко 807
Герасименко В.Я. 706, 804, 805
Герасименко-Волковинська Г.Я. 701, 704, 705
Герасименко-Волковинський В. 701, 704, 705
Герасименко-Волковинський П. 701
Герасимович С.Д. 291
Геращенко 828, 829, 830
Геращенко М.Т. 46, 807, 809
Гербер 327
Гербич 251
Геринович В.О. 46, 299, 300, 702, 726-740, 777, 808, 810
Гермайзе Й.Ю. 45, 283, 704
Герман 344
Германович В. М. 782
Германюк Ф. 558
Герський Н. 412
Герц 371
Герцман С. 653
Герш 358
Гершкевич 414
Гжимайло Ю. 867
Гивера 396
Гикало М. 61, 381
Гищук 466
Гіжевський М.А. 657
Гільєрд 342
Гількис 345
Гімер 358
Гімпельсон Є. 23,
Гінзбург Є. 381, 816, 818
Гінкер 513
Гінксін 415
Гітер 423, 438

Гітлер А. 47, 843, 845
Главацький 447
Гладаревський М. 598
Гладисевич А.І. 113, 573, 574, 578
Гладишкін 218
Гладкий 338
Глибицький 659
Гливинська М.І. 486
Глизь 543
Глинський А. 168, 172
Гломберг 423
Глуговський В.А. 643
Глуговський Є. 811
Глузинський 416
Глуховський М. 209
Глушковецький М.В. 208
Гнатовський 433, 853
Гнатовський С.І. 851
Гнатюк 565
Гнибіда В.В. 524
Гніздинський 359, 847
Гнізюк 346
Говерський М.Ф. 161
Говорун Г. 65
Говорун Х. 65
Гоганов 449,
Годженко І. 214
Годженко Н. 214
Годованець М.П. 783, 784, 785, 786, 787, 788, 793
Голенищев 237
Голинний І. 94
Головатий К.С. 294
Головатюк 480
Головач 355, 371
Головчук 588
Голодід 747
Голубинський 166
Голубович В. 26,
Гольдберг 359, 544, 546
Гольдман 748
Гольдштейн 340, 342
Гольст Г. 598
Гомза 460
Гомон 472
Гонта Д. 465
Гонтар 357, 534
Гончар Т. 632
Гончаренко П.Т. 800, 801
Гончарко М. 118, 605, 607, 608
Гончарова М.Т. 520
Гончарова-Середзинська Ц. 66
Гончарук К. 145, 836
Гопин І.Я. 512
Гоплевський Т.Й. 831
Горба А. 757
Горбатюк В. 699, 846, 855, 867
Горбач А. 811
Горбачов М.С. 118, 336, 337, 652
Гордзієвський 3446
Гордієвський В. 26,
Гордій І. 216
Гордіюк 765, 767, 768, 770
Гордіюк П. 852
Горенштейн Х.А. 433
Горенюк П. 201
Горик 358
Горлинський 57
Горминський К. 331, 333, 348, 354, 365, 367, 368, 369, 371
Горнштейн Г. 830
Городиський М. 322
Гороховський С. 294
Горпинич П.М. 543
Горс 411
Горський 416, 825
Горький М. 83
Гоствицький М.П. 209
Гофштейн Д. 856, 859
Грабащук А.М. 584, 585, 589
Грабець О. 84
Грабнов П.І. 441-448
Грановський Т.М. 721
Гранський Г.Г. 152, 153
Гранчук В.Ф. 397
Гребенюк О. 250
Гребінка Є. 756
Грель М. 318
Гренюк А. 296
Грех 487
Гречанівський 838
Гречихін 411
Гриб-Когут 546
Грибовський Б.Й. 822, 823
Григор'єв 579
Григорович А. 50
Григорук 458
Григорук С. В. 777
Григорчук 286
Григорчук У.І. 324
Григурко М. 641
Гриновецький Й.І. 292
Гриновецький М.К. 292
Гриншпун 836
Гриценюк 466
Грицюк 342
Гриченюк Г.І. 560
Гришин (Клювгант) Г.А. 64, 381, 383
Гришко 355, 366, 410, 412, 420, 421
Грищенко М.А. 441, 442, 443, 445, 449
Грищишин 537
Грищук А.Г. 603
Грінберг 302, 368
Грінберг У.Ц. 856
Грінченко М. 733
Гродський 537
Грозний 414
Гроновський М.І. 414
Гроссман 704
Грох С. 206
Грох Т. 206
Грубак Г. 155
Грубчак 543
Грузденко 365
Груленко М. 65
Грушевський М.С. 46, 283, 641, 703, 704, 720, 726, 733, 845
Грушкевич С.Д. 208
Грушковський Г.І. 66
Губалєв 433
Губернатор І.О. 292
Гудзинський Д. 202
Гузман 393
Гулаєва 497
Гулак-Артемовський П. 756, 775
Гулеватий М. 478
Гулевич І.Ф. 851
Гулий-Гуленко А. 18, 157
Гуляєв 259
Гуляк П.І. 765, 773, 852
Гуляс М.С. 160
Гульдман В.К. 720
Гуменний 212
Гуменний П.Ф. 160
Гуменюк 262
Гуменюк Е.Н. 518
Гуменюк І. 465
Гуменюк Й.Й. 323, 325
Гуменюк М.О. 161
Гуменюк С. 532
Гуно Ш. 775
Гурбановський О.Л. 45, 46
Гуревич 346
Гуревич І. 299
Гур'єв В. 166
Гурин В.Л. 501
Гурський 588
Гурський А.В. 291
Гусак М.М. 495, 501
Гусєв 455
Гусєв В. 170
Гутік 351, 354
Гутник 356
Гуц 359
Гуцалюк 285
Гуцений А.І. 482
Гуцул І. 209

Д

Давидчук 503
Дан М. 22,
Данилін Л. 721

Данилов Л. 801
Данилюк О. 111
Данчук Д. 214
Данчук Є. 214
Данчук Ф. 214
Дарвін Ч. 721
Дармограй П.Д. 326, 327
Дашкевич 341
Дашкевич В.А. 831
Дащенко В.А. 119
Дегтяр К. 558
Дейч 647
Деко О. 863
Дементьєв 495
Деменюк Н.С. 468
Демидов 714
Демичев 422
Демух 645
Демченко 748
Демченко В. 294
Демченко М. 33, 61
Демчук 299
Демчук А.К. 575
Денау 181
Денисенко 497, 499
Денисюк Г.Г. 259
Денисюк С. 285
Денисюк Т. 285
Денищик О. 121, 126
Денікін 133, 347, 348, 354
Денненбург 306
Дергачов 306, 358
Дереневський І.В. 161
Дереп 543
Дерещук 664
Дерибас Г. 29,
Деркач 452, 460
Дерун П.І. 830
Десяк А.І. 292
Дехтярьова 216
Дещук П. 259
Джалага І. 216
Джолевський Ф.К. 153, 154
Джонджер 678
Дзенгилівський 665
Дзержинський Ф. 13, 22, 134, 135, 170
Дзюба І. 116, 117
Дзюбчик І.О. 460
Диблер 541
Дибненр С. 543
Диджула К. 207
Дидюк М. 478
Дикун В. 122
Дитюк 50
Дложевський С. 798
Дмитренко 355, 356, 367, 567
Дмитрик В.А. 431, 432, 678, 866
Дмитрійчук Я.Г. 509
Дмитрук Д.М. 292
Дмитрук Є.К. 292
Дмитрук О.М. 397
Добровольський 150
Добровольський М. 838
Добрянська Т. 493
Добуш 46
Довгалюк Г.С. 441-443, 447-449
Довгополов 355, 392
Долинський 739
Долішній М.С. 828
Доловгий 433
Доманицький 423
Домбаль 848
Донцов Д. 155
Доротюк С. 213
Дорошенко В. 155
Дорошенко С. 83
Драгобецький 808
Драгоманов М. 699
Драй-Хмара М.О. 704, 733, 734
Дратва 52, 824
Дрегало 460
Дрейоандт 181
Дрига 436
Дробало 146
Дрозд А.В. 294
Дрозд М.Я. 288, 294
Дрозд О.І. 294
Дрозд П.С. 294
Дрозд П.Ф. 294
Дрозд С.Ф. 294
Дроней К.І. 445
Друшляк 709, 714
Дубнюк 336, 337
Дубняк К. 736
Дубовий К. 342
Дудар 436
Дудар Ф.П. 520
Дудник 844
Дудник А. 598, 599
Дукельський С. 15,
Дукомський В.С. 816
Думанська Є.В. 604
Думанський В.І. 603, 604
Думанський Л.Ф. 764
Думанський П.І. 831
Думенюк 468
Дунець А.К. 153, 155
Дупак 545
Дурдуківський В. 283
Дурняк К.І. 499, 500
Дусіна І.О. 8
Духненко 409, 415, 418
Дяченко О.М. 663
Дьомін М. 608

Е

Ейсмонт 847
Енгельс Ф. 116
Енштейн І.М. 581, 828, 829
Ерн-Корецький О. 866

Є

Євгеньєв А. 316
Євдотьєв 200, 202
Євдоф'єв 258
Євстигнєєв 456
Євтушенко 381
Євшан М. 753
Єжов М.І. 60, 62, 80, 94, 374, 376, 382, 386, 391, 397, 399, 410, 415, 418, 421, 746, 747, 762, 781, 811, 867
Єзерський А.Л. 482
Єкимов 80, 411, 415, 417, 423, 425, 426, 427, 429
Єлін 218, 219
Ємельяненко 303
Ємельянов 457
Ємець О. 863
Єнукідзе А. 229
Єрмаков Д. 583
Єрмоленко 371
Єроменко Т.І. 827
Єрофеїв 496
Єрулевич С.О. 824, 825
Єфименко Г. 372
Єфимова В. 582
Єфимцева О.Г. 154
Єфимчук В. 665
Єфремов 416
Єфремов С.О. 22, 45, 170, 283, 704
Єфремова 460

Ж

Жабрев І.А. 65, 79, 80, 409-418, 420-425, 427-429, 436, 445, 472, 772, 811, 816, 846, 854
Жданов І. 86, 498
Жеглиць А. 495
Жеглиць Ф.Т. 495
Желєзняков 459, 460
Жеребецький 496
Жеребницький 305
Жигар 364
Жук А.П. 543
Жуков 503
Жулковська В.П. 837

Жулковський П.Ю. 832, 835, 836, 837
Журавльов 325, 641, 642, 763, 765, 770, 851
Журавська М.Н. 556
Журба Г. 753

З

Забавський П.І. 160
Забавський С.Р. 161
Заболотна Є.В. 558
Заболотний 17, 42, 268, 317, 478
Заболотський С.К. 822, 823
Завадський Б. 216
Завадський Ф.К. 292
Завальнюк О.М. 726, 810
Завгородній 349, 356
Заворотний 396
Зав'ялов 173
Заграйчук Я.Д. 296
Загребельна 342
Загроцький 665
Загурський Й. М. 833
Загурський 544
Задворний С.І. 294
Задонна В. 467
Задонний А.С. 467
Заєць Е. 811
Зайк 424
Зайченко 241
Заклинський Р. 800, 801
Заклицький 665
Заковський Л.М. 175
Закорчемний К.Г. 167
Закревська В. 216
Закусило 363
Залевський І. 207
Залевський 362, 368-370
Заморочинська С.В. 575
Запольський 169, 803
Заржицький 838
Засаднюк 544
Затонський В.П. 15, 50, 133, 140, 168, 744-750
Затонський Є.П. 749
Захаров В.І. 666
Захаров 327
Захарчук Г.С. 502
Захарчук М.І. 501
Захарчук 460, 467
Заярнюк О.С. 8
Зборовець 753
Зборовецький В. С. 800, 805
Зволяківська В.М. 829, 830
Здойм 425
Зелінський А.М. 822, 823
Земськов В.Н. 527
Зеров 704
Зільберминць 546
Зінкевич А.А. 831
Зінов'єв 306, 342, 345
Зіньківська 214
Зінько Б.М. 294
Зінько І.С. 294
Зновицька 306
Зозуляк 158
Золотарьов В. 386, 391
Зорін 56, 358, 370
Зосимчук П.Г. 292
Зотін 731
Зубков М.К. 152, 153
Зусіс 367

І

Іваницький Є. 155
Іваницький С. 26, 721
Іванників 542
Іванов А. 213
Іванов М. 165
Іванов 456, 714
Іванова 546
Іванько 677
Іванюк 468
Івашкевич 336, 337, 338, 340
Івашко В. 714
Іващенко 534, 537
Івчук М.М. 624
Ігнат С.А. 815
Ігнатов О. 554
Ігнатов 303
Ігнатьєв 15, 141
Ігнатьєв П.М. 831
Ізотов 767
Ікрамов 747
Ільїн 460
Ільїн О. 50, 56
Ілько 480
Ільницький Ф. 852
Ілюшин 319, 322, 325
Індруський З. 462
Інсаров 241
Ісаков 537, 542
Іщенко 366
Іщук С.І. 541, 542

Й

Йоффе 349, 351

К

Кабачинський 808
Кабулов А. 418, 430-432, 434, 440
Каганович Л.М. 28, 41, 43, 44, 54, 61, 86, 88, 182, 283, 471, 472, 474, 477, 747, 761
Кадашев А. 115
Кадінін І. 83
Кадученко-Тихонюк 318
Казимиров А.П. 831
Казимирчук 286
Кайков А.А. 412, 413, 440-443, 445-450
Калабаня Б.Г. 486
Калабаня Ф.І. 486
Каленчук 567
Калиновський В.Л. 815
Калінін М. 229
Калугін 712
Калужський 709
Кальмуцький 591
Кальченко 303, 358
Каменєв 22, 342
Каменська Л. 663, 664
Каминський 414, 415
Каминський М.Ф. 292
Канторович 54
Канфорович 393
Канцельсон З. 44
Каплан С. 299
Каплун 393
Капура Ф. 294
Капуста Д. 671
Капцан 386
Каравацький 345
Карась П. 789
Карачківський 800
Карзанов 179
Карлик 425
Карлсон К. 28, 40, 243
Кармалюк 717
Карнаух Ф. 533
Карпенко 348-353, 355-357
Карпенко А.Є. 560
Карпов 50
Карпов-Карасьов 336
Карпунов 567
Каршакевич 582
Касевич О. 582
Касман А. 214
Касперський Е.А. 440-442, 448, 449
Касс 30, 197
Касянчук 359
Кафловський 509
Кацанузов Д.Ф. 167
Качановський А.Ф. 292
Качинський 688

Кащук Г.Ф. 556
Квасневський І.Б. 65
Квітко Л. 856
Квятек К.Ф. 309, 310, 312, 848
Кенс І. 813
Кербель 349, 351, 354, 356
Керничний 317
Кимов М.П. 47
Киржинський Д. 543
Кириленко 682, 836
Кириченко О. 111, 559, 561, 570, 572
Киричук 286
Киселюк Б. 582
Киселюк С. 582
Кисильов Я. 294
Кисловський 358
Кисловський І. 608
Кишко 594
Кілінська В.П. 46
Кірко 396
Кіров С.М. 123, 303, 312, 342, 654, 712, 745, 812
Клевицький К. 216
Клейнберг А.Х. 541, 542
Клейнерман Н.І. 541, 542
Клемба 211
Клепак Г. 867
Клепацький П.Г. 729, 733, 756-759, 798, 799, 804
Клещева О. 216
Клименко П.В. 733, 747, 794, 798-800, 804
Климовський 413, 425, 777
Климовський Б. 471, 472, 473
Клинкін 393
Клинський І.А. 831
Клігер М.М. 73
Клігер С. 216
Кліпак 588
Клойз 343, 344
Клочко 359
Клунок О. 83
Клюєв 675, 763, 834, 851
Кнелер 358
Кобивнюк С.І. 397
Кобилянський 46,
Кобилянський Є. 209
Кобилянський І.А. 210
Кобилянський І.П. 209
Кобилянський Л.А. 831
Ковалевський 358
Ковалевський М.М. 721
Коваленко 237, 497, 499, 503
Коваленко О. 753
Коваленко-Кузнецов 392
Коваль 425, 433
Коваль Г.А. 155
Коваль М.В. 744
Коваль Т.В. 560
Коваль Ф.А. 155
Ковальов 358, 825
Ковальов П. 412, 416,
Ковальова 358
Ковальський 342
Ковальський Г.К. 292
Ковальський М.О. 291
Ковальський С.Д. 161
Ковальчук 340, 342, 485
Ковальчук Г.Г. 305
Ковальчук Г.З. 462, 816
Ковальчук К.В. 509
Ковальчук М.Г. 153, 154
Ковальчук О. 209
Ковбасюк А. 481
Ковпак 510
Кожухів О.М. 800, 805
Кожухівський О.І. 764, 766-769, 771, 773
Кожухов О.М. 45, 46
Козак 437, 438
Козаревич 370
Козачок І.Г. 208
Козачук 218
Козерська О.Е. 92
Козинчук Г. М. 633, 634
Козинчук М. 632
Козирєв 368
Козій 537
Козлов 357, 358
Козловський 848
Козовська О.Е. 532
Кока 240
Кокітько 460
Колбін 367
Колеса Ф. 358, 775
Колесник 566
Колесник Є. 317
Колесник П.М. 524
Колесников 356, 357
Колесниченко 436
Колкер В.М. 541, 542
Коловоротний 568
Колодій 381
Коломийчук Я. 641
Колотило К. 212
Колотило М. 212
Колюжний 419
Коляда В.А. 292
Комар П.М. 152
Комар С. 437
Комарницька 359
Комарницький 165
Комаров О.А. 153, 154
Комунюк А.В. 292
Кондратський Ф.А. 46
Кондратюк 336
Кондратюк П.К. 155
Кондрацький 359
Кондрацький Г.І. 736, 754
Кондрацький Ф.А. 732
Конешев 458
Конквест Р. 60, 708
Коновалов 179
Коновальчук 437
Конт О. 721
Копалієвський М. 209
Копельник Є. 213
Копержинський К. 169, 704, 803
Копил 355, 362, 366, 392, 393, 396
Копицяк М.Г. 635
Копицяк Ц.М. 635
Коправчук В.Д. 582
Корабейник 424
Корбутяк М.В. 526
Кордіт 421, 422
Корж С. 466, 467
Корженко 346
Коржинський М.В. 292
Корзун 417
Корнєв 355, 381
Корнєєв Д.П. 598, 599
Корнєєва Г.Д. 598
Корнєєва Д.А. 599
Корнілов В.В. 716
Коробчук Г.М. 66
Королюк 491
Королюк Д.Т. 502
Королюк М.А. 129
Королюк Н.М. 129
Король А.В. 216, 357, 486
Короп 451
Коростильов 552
Коротенський Д. 214
Коротченко Д. 87, 464, 468
Коротченко Ф.С. 97
Корсунський 364
Косик 510
Косирєв 386
Косіор К. 848
Косіор С. 13, 31, 33, 44, 54, 56, 61, 134, 225, 240-242, 244, 267, 283, 284, 315, 365, 372, 386, 714, 749, 816, 817
Космар Г. 214
Коссак М.А. 46, 774-778, 800
Костандогло 19,
Костенко 344,
Костін 303, 304
Костушевич І.С. 292
Костюк А.А. 467
Костюк Г.О. 701, 704, 705
Костюк І.М. 467
Костюків І.А. 592
Костюшко 393
Котельників 590, 595, 597, 598
Котик 341, 567

Котиков 358
Котляр Ю. 138
Котовський Г. 18, 157
Котомкін А. 497
Котомкіна А. 494
Коцюбинська М.П. 759-773, 852
Коцюбинський М. 702-704, 752
Коцюбинський Х. 704
Кочетов 497
Кочнєв 553
Кочубей 757
Кошарський 838
Кошель 829
Кошуба 321
Кравець 288, 844
Кравченко 567, 713
Кравченко А. 545
Кравченко В. 545
Кравченко Н.П. 843
Кравчук А.Я. 285, 292
Кравчук В. 214, 285, 789
Кравчук Г.Й. 760
Кравчук З. 285
Кравчук Л. 616
Кравчук М.О. 291
Кравчук С.М. 292
Крайнєв Л. 29,
Кракович Л.М. 78, 412, 413, 441-446, 449, 450, 823
Краковський 299
Крамар 544
Крамов 146
Красівський О. 801, 806
Краснов 289, 293, 295
Красовецький М.П. 291
Красовський С.П. 831
Красуцький М. 867
Кремінська А. 700
Кремінський В.С. 822-824
Кремінський Й.А. 822, 823
Кремнєв 399
Крешенков 357-359
Кржеминський К.І. 663, 664
Кржечковський В.К. 542
Кривець 381
Кривицький Й.І. 167
Криволап 392, 393
Крижанівський М. 214
Криничний 546
Кричковський С.П. 161
Криштинів 547
Кріль В.Л. 604
Крохмальний 498, 499
Крохмальов 451, 498
Крупельницький П.Ф. 831
Крупников 409, 415, 418
Крупницький Л.П. 397, 414
Крупська 359
Крута М.М. 507
Крутов 410, 422, 763
Крутько 366, 341
Круцьких П.Н. 551
Кручков Г. 166
Крушельницька С. 775
Крушельницький А.В. 728
Крюк М. 608
Крюков 362, 472
Крюковський І.М. 65
Крюченко 423
Крючків 589
Ксенда В. 583
Ксенда Н. 583
Ксенда П. 583
Ксенда Ф. 583
Куба Є.Я. 545
Куба І.Я. 545
Кудельман 835,
Кудрик Є. 558,
Кудрявцев С. 61, 381, 412
Кудряков І.Н. 481, 550, 553
Кудряшов 413, 508
Кудряшов І.Н. 94
Кузнецов 542, 544
Кузнецов В. 863
Кузоваткін 174
Кузьменко 355, 396
Кузьменко М. 748
Кузьминський 655
Кузьмич К.Я. 577
Кузьмук Н.С. 292
Куйбишев 606
Куйбіда І.З. 206
Куйбіда С.С. 579
Куклюк У.П. 498, 501
Кукурак 210
Кукурудзинський 575
Кулачок С. 166
Кулебейкін 453
Кулик І. 54, 145, 157
Кулібаба Д. 296
Куліш 676
Кульвець (Кульвіц) Р.С. 846, 847, 848, 853
Кульченко 844
Кульчивець Г. 814
Кульчицька С.Л. 52, 824
Кульчицький І.О. 152
Кульчицький Й. 216
Кульчицький С.П. 839
Кумачов 321
Кунц 359
Куперштейн 542
Купицький О. 209
Купченко 347-352, 354-356
Куриневич 770
Куріс 342
Курневич М.В. 46,
Курневич Н.В. 807, 809
Куромия Х. 527
Курський 22,
Курченко 356, 357, 371
Кутасов 87
Кутейникова Г.Г. 579
Кухар А. 209
Кухарчук Ф.З. 541
Куций 305
Кучер 537
Кучеров Г.Г. 810
Кучерук 451, 851
Кучерук І. 655
Кучинський Ф.О. 831
Кушаковський 303
Кушнір 208, 477
Кушнір Т. 165
Кушнір Ф.І. 66
Кушпіль 460
Куштило Г.Д. 82
Кущ 422
Кшановський А.М. 831
Кшановський В.Л. 831
Кшос І.Я. 560

Л

Лавренко 542-544
Лаврик І.Г. 346, 350, 355
Лавров Ф. 146, 147, 338, 581, 583
Лазаревський О.М. 721
Лазарєв С.В. 92, 532
Лазаркевич Б.Д. 160
Лазебний 512, 513
Лазебников О. 858
Лалак 581
Ланда 342
Ландесман 299
Ландиман 363
Ландра 266
Лаптєв 417-419
Латко П. 146, 147, 168, 172
Лаціс М. 12,
Лацке 843
Лебедєв В.І. 414, 836
Лебедєва В.М. 129, 130
Лебедич 281
Лебідь-Юрчик Х.М. 729, 733
Левандовський 176
Леванцовський В.А. 831
Левик 299, 537
Левицький 824
Левицький В.Т. 38, 42, 56, 72, 73
Левицький С.І. 850
Левицький Т.І. 848
Левкін 411, 425
Левков А.М. 627, 629, 632
Левков М.А. 634
Левоцький 282

Левченко 370, 393, 496
Левченко А.М. 850
Левченко І.Ф. 587, 598
Левченко М.Ф. 597
Левчук 354, 493, 494, 503, 568
Левчук А.Н. 589, 592, 595
Левчук Г.Г. 323, 324
Левчук І.Н. 589, 592
Лек І. 288
Лелик Г.А. 494
Лелонг 80, 409, 410, 412, 415-422, 427-429
Леник 369
Ленін В.І. 11, 12, 21, 22, 25, 27, 116, 170, 255, 261, 300, 345, 352, 386, 433, 444, 446, 466, 496
Леонідов 410, 420, 421
Леонов 65, 80, 381, 409-412, 420-428, 840
Леонтьєв 355, 357, 392
Лепкий Б. 753
Леплевський І. 20, 61-64, 73, 175, 240, 243, 383, 395
Летичевер 370
Лешенко В.Ф. 510
Лещенко 250
Лещук А.П. 480, 540
Лижник А. 165
Лижник П. 158, 165, 166
Лизанівський І. 26,
Линдін 489, 540
Линковський 180
Липа П.Й. 294
Липинський В.Ф. 398
Липинський Н.В. 152
Лис 349, 351, 353, 356, 357
Лис З.А. 541, 542
Лис М. 478
Лисак-Мельник 394
Лисенко М. 764, 775, 863
Лисецький В.М. 831
Лисицький 415
Лисняковський 354, 355, 361, 392
Литвиєнко 392
Литвин 56
Литвиненко 371
Литвиненко-Морозенко 513
Литвинов 352, 353
Литвинчук М.С. 291
Литвинюк 588
Лихачов 714
Лихо 17, 42, 268
Личков М.І. 747
Лищук 496
Ліберман 299
Лібра Й.Й. 436
Лівшиц Й.М. 73
Ліпський Й.Г. 849
Лісничук П.І. 291
Лісовий Т. 605, 609, 610
Лісовий Ф.В. 398
Лістепгурт 749
Літинська Г. 25,
Лічман 474
Ліщинський Г.В. 214
Лобанов 355, 357, 361-365, 370
Лобарчук 545
Лоб'ясов 429
Логвин 629, 632
Логінов М.М. 547
Лозанський В.М. 66
Лозинський І.О. 850
Лозинський О.П. 291
Лозовий 304
Локтєв 460
Ломакін 568
Лопатинська Л. 775
Лопушанський 306
Лотоцький В.І. 720
Лохвицький А.Ф. 167
Луговий 367, 371, 508
Лукавський 109
Лук'янов 210
Лупан 415, 418
Лупан Л.С. 780, 781, 782
Лупинос А. 863
Луцак І. 582
Луценко О. 296, 370
Луцик 477
Лущан С. 202
Любарський 46, 299
Любарський І.А. 800, 801, 807
Любашенко 638
Любенко Л.В. 503
Любимов 747, 748
Любченко П.П. 39, 56, 61, 241, 242, 439, 745, 747, 748, 749
Людкевич С. 775
Лютий В.І. 543
Люховець 545
Люшнов 176, 177
Лягер Ц. 202
Лядецька М.С. 153
Лямко О. 121
Ляшок А.М. 214
Львов 146, 346

М

Мазій 588
Мазникер Є. 830
Мазур А.С. 294
Мазур Б. 864
Мазур Л. 322
Мазур М.П. 152, 153, 864
Мазур С. 216
Мазуренко 250
Мазурець Д. 603
Мазурець Р.О. 437
Мазуркевич Й.А. 167
Майбродський 348, 349, 350, 352, 355, 356, 357
Майданич Л.Й. 152, 153
Майданський 831
Майєр Б.М. 82
Майстерчук 573
Майський 674, 677
Макаров 177
Макарчук Я. 284, 285, 286
Макаус В. 166
Макеєв С. 863
Маковій 345, 346
Маковський 449
Маковський І.М. 292
Маковський С.М. 291
Максимов 344, 345
Максимович М. 703
Максимчук П.М. 292
Маленкова Г.М. 94
Маленький 636
Маликов 368
Малиновська Г.Я. 830, 831
Малиновський 393, 525
Малич Д.Т. 153, 154
Малишко А. 780
Малюк 465
Маляренко В. 192
Мальняк 295
Мандрус 361
Манзюк 468
Мантуляк І.І. 509,
Мануїльський Д. 133
Манцев В. 22,
Манюк 468
Маняк 436
Маняк В. 863
Манькевич С.С. 851
Мапран П.Р. 97
Марголін 381
Марецький 337, 338
Мариничев 245
Марищенко О. 826
Маріїн І. 629
Маріїн М.З. 507
Маріїн Х. 627, 632
Маріяш П. 557, 558
Маркевич 62
Маркітан С. 318, 381
Маркіш П. 855-860
Маркіш С. 856
Маркіш-Рапай О.П. 859, 860
Маркова С. 867
Маркович Я. 845
Маркс К. 116, 699
Маркус 177

Марочко В. 466
Мартинов М.М. 696
Мартинюк 451, 474
Мартинюк Г.Й. 687
Мартинюк Р. 620
Маруда 327
Марунчак Г. 558
Марценюк А.А. 46, 47,
Марцинюк 777
Марчак М.М. 707-715, 866
Марченко Х.К. 825
Марченко Я.І. 520
Марчишин А. 651
Марчок Я. 249
Марчук 173, 281
Маршак М. 708
Маслов 438-441
Мастикаш П. 213
Мастин І.О. 294
Матвєєв 141
Матвєєв А.Ю. 867
Матвєєв В.П. 498, 502
Матвієвський М. 733
Матвійчук Г.М. 152, 153
Матковський 150
Матус 410
Матюк М. 775
Махно Н. 134, 137, 857
Махнюк П.В. 8
Махуля Л.П. 560
Мацак 421
Маценюк А. 463
Маценюк П. 463
Мацишин А.М. 167
Мацнєв 490
Мацько В. 706, 866
Мачківський М. 789
Машевич 578
Машинський Ф.С. 432
Машпалер 510
Мевша О.П. 8
Медведєв 204, 344
Мединська-Куровська 829
Мединський І.А. 501
Медник 544
Медун Н. 619
Медун П.С. 619, 620, 622, 623
Медун С.І. 620
Меєр 357, 358, 414
Мейхер М. 811
Меламед 358
Меленецька 547
Мельник А.І. 66, 495
Мельник Г. 317, 352, 416, 417, 418, 419, 495, 503
Мельник К.П. 468
Мельник М.І. 66
Мельник Н.І. 468
Мельник О.С. 46
Мельник П. 167, 214
Мельник С.Т. 66, 318
Мельник Т.С. 318
Мельников Л.Г. 91, 158, 511, 522, 524
Мельниченко І.І. 622
Мельничук 114, 587
Мельничук М.Г. 153, 154
Мельничук Р. 285
Мельничук Т. 286
Мендрик А.В. 543
Меренчук 359
Мерецький 394
Метлецький 831
Мехеда М.І. 559, 560, 578, 580, 589, 590, 598
Мизидерський 477
Микитинець 829
Миколюк В.Є. 517
Микуляк С. 558
Микульський 354
Мила Н. 465
Миндак В.О. 152
Миндак Д.О. 152
Мирецька М.А. 682, 685, 817
Мирецький 817
Мирецький А.А. 685-687
Мирецький Р.А. 686
Мисюра М. 543
Мисько Е. 789
митрополит Володимир 866
Михайлівська М.З. 8
Михайлов А.С. 558
Михайлов О. 396, 410, 414, 422, 431, 432, 434, 439, 440, 446, 450
Михалевич М.Й. 851
Михалков 492
Михальський 52, 824
Михальчук 512
Міжина 349, 351, 354
Міловський Е. 416
Мілхомс 858
Мілько П.Н. 714
Мінаєв 367
Місінкевич Л.Л. 130, 616, 818, 868
Міхоелс С. 859
Мішан 357
Мішенко 365
Мовчанов 352, 354
Мовчанюк М.І. 763, 767, 768, 773
Мовшович С.С. 419
Модний 328,
Мойсеєнко 51, 174
Молотов В. 41, 55, 56, 183, 283, 403, 761
Молотовська А. 216
Молчанова Р. 867
Молчановський Н.В. 720
Монарх 436
Монастирський Г. І. 796
Монін Д. 29,
Монюшко С. 775
Моргун В.М. 160
Мордовець 80, 409, 420-422, 427-429
Мороз (Морозов) І.Д. 289, 293
Мороз І.Т. 152
Морозов 295, 395, 396, 547
Морозов І. 64
Морозовська А. 583
Морозовський В.І. 589
Морочковський А. 216
Мосенкіс Ж. 863
Мосійчук С.А. 437
Москалюк М.Ф. 598
Мотревич І. 122,
Моцота 370
Мошинов 683
Мошинський Ю. 774
Мудровський С. 287
Мужиков 304
Музика 460
Музика В.У. 168
Музика Г.Г. 294
Музичук 258
Муравйов 303
Муравський 393
Муретов М.В. 14, 139
Мусійчук 512
Мусюк 158
М'ясников 761

Н

Набока 150
Навроцький Г. 848, 850
Навроцький І.Д. 291
Навроцький С.Д. 292
Нагорянський П.Г. 582
Нагорячний Й. 294
Надієчко М.П. 825
Назаренко Є. 758, 866
Назарчук П. 547
Назвич 345
Наймунін 355
Наймушин 62
Наконечний 510
Наливайко Ф.Д. 46, 807, 809
Налимов А. 56
Налуцишин Т. 511
Нарушевич М. 65
Науменко М.В. 127
Наумов 165, 299
Наумчак Е.Т. 541
Нашкарський 847
Неврянський 778

Недоборовський З.Ф. 702
Недужий 753
Нельзін К.М. 417
Немеровський 814
Немировський Т.Й. 432
Немінський 49, 821
Немцевич 52, 824
Немчук 509
Неплюєв 520
Непочатов 337, 338
Нерудишин Д. 259
Несаловський П. 799, 800
Неселовський 753
Нестеренко В.А. 810
Нечай 515
Нечай Є. 768, 769
Нешпиль І. 317
Низовець Ф.І. 495, 501
Николайчук 208
Николайчук А.М. 398
Николайчук М. 285, 286
Николайчук О. 285
Николайчук П. 286
Ничипорук Д.С. 291
Нізевич Ю. 636
Нікітін 344
Ніколаєв 312, 393, 548
Німець І. 202
Нісгурецький 343
Новицька А.К. 851
Новицький М.Л. 850, 851
Новогуб 542
Новодворський С. 216
Новохаткін 266
Новочуб 544
Ноцик В.Є. 436

О

Обертинський Б.П. 153, 154
Обертинський С.М. 153, 154
Оболенський 423, 471
Овчинников 580
Овчинников Є. 192
Огієнко І.І. 727, 728, 733, 734
Оглоблін 842
Одаренко 396
Одотюк О.П. 294
Озаривич 342
Окисюк 169, 803
Оксіюк 25,
Олейсюк 510
Олександров 342, 414
Олександровський Ф. 26,
Олексенко С. 65, 675
Олексійчук С. 296
Олембовський 588
Олендарук 478
Олесницька Д.П. 503
Олесь О. 641, 753
Олехнович 425
Олешковська М.М. 153
Олійник 286
Олійник В. 759, 811
Олійник Л.А. 516, 517
Олійник С. 791, 793
Олійник Ю. 827, 832
Олуйко В.М. 130, 811, 866
Олянчук Д. 845
Ольденбург 733
Ольхов С.Н. 657
Ольшевський 367
Омельянович-Павленко 134
Онищук 336
Онищук А. 258
Онуфремов 565
Онятицький М. 558
Операнський 359
Опока Я.Л. 850
Орджонікідзе Г.К. 36, 707
Ординат 474
Орел-Гальчевський 19,
Орлов 56, 673, 677, 803
Орлов А.М. 169
Орлов З.Н. 816
Орловська Е.О. 153, 154
Орловська Я. 687
Осадчий 19, 299
Осадчий С.Н. 441, 442, 447, 448
Осадчук 213, 534
Осипович 317
Осипчук 457, 458,
Осовський Й.С. 851
Остапенко С.С. 26, 729, 733
Остапов В. 213
Остапов І. 213
Остапова Є. 213
Остапчук 285
Остатнигрош 537
Осташевський Ф.С. 815
Осторожинський 150
Островецький Є.С. 831
Островська М.І. 506
Островський 815, 816
Островський А.П. 831
Островський С.Й. 292
Остроградська К. 844
Остроградська Л. 844
Остроушко 498-500
Оськол М.Г. 128
Оськол М.М. 128
Отамановський 819
Отамановський В. 801
Отгольська М.Б. 294
Отмарштейн Ю. 18, 157
Отто-Бауер 348, 350, 355
Охота М.А. 66
Охота О. 636
Охринівський А.Й. 851
Очеред (Очерет) 371
Очеретний В. 166
Очеретянко В. 23,
Очеретько 553
Очеретько М.Г. 94
Очеретько М.П. 550
Ошаровський 264

П

Павлик 361, 676, 677
Павличев 711, 714
Павлов 164, 299, 336, 338, 496
Павлов І.П. 519
Павловська Х. 694
Павловський А.Ф. 831
Павловський Г. 644
Павлюк 158
Павлюк Д.П. 292
Пазурець Д.К. 603
Пак В.А. 167
Паламарчук 317, 545
Палашевський М.Н. 815
Паленчук К. 462
Палій М. 18, 157
Палка І. 317
Палладін 748
Палько 738
Пампорак О.П. 160
Панасенко 201, 216, 239, 267
Панасюк 164, 539
Панасюк Д. 94, 822
Панасюк О.Н. 825
Панасюк Ф.С. 46, 807, 809
Паник М.Я. 831
Панфьоров І. 780
Панч П. 780
Панчина В. 672, 675
Паперний М. 56
Парфенюк А.Я. 291
Пархоменко 490
Пасічник 472, 489
Пасло В.К. 829
Патрил В. 813
Пахитун П.І. 502
Пашкевич 468
Пашко 554, 555
Пашута 439
Пащенко 542
Пащенко О.М. 733
Педа П. М. 791-793
Пейкерт 436
Пекарський М.В. 292
Пекарський С.А. 292

Пенязюк І.Д. 398
Пенько С. 416
Перевознюк М.П. 323-325
Перекальський 357, 358
Перель П.М. 541, 542
Переничай 359
Перетц В.М. 805
Перцов 414, 415
Петін М. 168
Петлюра С. 42, 137, 144, 156, 158, 161, 162, 305, 439, 513, 730
Петляк 451
Петренко В. 168
Петренко Н. 26,
Петржиковський 317
Петриченко 352
Петров 408, 659
Петров І.Д. 831
Петров О.А. 207
Петровський 151, 446
Петровський А.В. 778
Петровський Б.В. 89, 496
Петровський Г. 21, 93, 133, 165, 242, 579
Петровський І.І. 764, 766-771, 773, 852
Петровський О. 493
Петровський С.П. 814
Петрунь 748
Петрухін 512
Петручак С.Г. 398
Петрушевич Є. 726, 727
Петух М.А. 455
Петько 371
Печерський 65, 368, 553
Пивовар Л. 493
Пилевий М.Г. 166
Пилипенко 35, 264
Пилипенко П.І. 540
Пилипчук Г.П. 502
Пилюшок 212
Пирожков В.П. 123
Писарчук 848
Пишна Г.В. 556
Підгайний М. 48,
Підгайний О.М. 48
Підгорний М. 94, 456, 473
Підгородецький 344
Підзаходников 173, 177, 178
Підперигора Г.Ю. 317, 318
Підсуха 13, 240
Пікульська А.М. 492,494
Пікульська М.Д. 492-494, 501
Пікульська М.М. 492
Пікульська П.М. 492
Пікульський В.М. 492, 494
Пікульський І.М. 492
Пілсудський Ю. 43, 817
Пільх В.І. 815
Піонтковський М.А. 46, 309, 312, 364
Піпенко 355, 371
Піратовський Д.І. 668, 865
Піратовський І.Д. 668
Пітраковський 446
Плюйко С.А. 46, 807, 809
Плют В.Р. 543
Побережний 496
Побережнюк С.С. 542
Поболь М.Л. 328
Повх В. 90, 474, 519
Повчан М.В. 155
Погоржельський 831
Подкур Р. 130, 527, 616
Подоля М.І. 543
Подольський 169, 309, 396, 848
Пожарський 453
Познахар 25,
Пойзнер 426
Покало 474
Покотилов 342
Поліковський А.К. 822, 823
Політур 848
Поліщук 544
Поліщук В.І. 486, 813
Поліщук І. 813
Полозов 466
Полонський О. М. 800, 753
Полосенко Г. 679
Полотнюк О. 26,
Полуйнов 434
Полян П. 38, 328
Пономаренко 392
Понсуй О. 318
Попадюк Л.Я. 8
Попель 158, 529
Попик 433
Попик П.Г. 166
Поплавський А.Й. 665, 666, 667
Поплавський В.А. 665, 666, 667
Попов 372, 581
Попов В.П. 488
Попов М. 50, 56
Попович 365-368, 816
Попович Р. 768, 769
Порайко В. 33,
Порошина М. 775
Постишев П.П. 33, 56, 60, 61, 297, 299
Потапенко Р. 707
Потапов 304, 343, 344
Потебенько М. 127
Потишев 372
Потняк П.Х. 155
Потомський 436, 472
Потравний Й.М. 167
Потякін М.Н. 520
Пошнайко Н. 830
Поясницька 392
Привалов А. 505, 508, 534
Приймак 494
Прилюк Ю. 863
Примаков В. 18,
Примостко 423
Прислицька М.М. 603
Пристойко В. 386, 391
Приступа М.М. 213
Притків 542, 547
Приходько 266, 302, 355, 361, 367-371, 397, 399, 736, 795
Приходько М.Т. 65, 240
Продажець Є.І. 577
Проданчук А.О. 398
Прокопенко 539, 540, 546, 548
Прокопенко І.М. 94, 548, 550, 552-554
Прокопов 173
Прокопович 393
Прокопович В.К. 734
Прокопчук 341
Прокопчук В.С. 752
Прокоп'як П.К. 853
Прокоф'єв 589
Прокуровський А.К. 152, 153
Промнек 381
Пронін П.А. 433, 800
Пронюк Є. 863
Проскурін 543
Протоб'юк І.Д. 592
Прохацюк 158
Прус М.П. 543
Прусевич А. 720
Пташник 580
Птицин 220
Публічко В.Ф. 153
Пузик А. 589
Пукіс 358
Пуклич В. 558
Пухняк Т. 207
Пуччіні Дж. 775
Пушкар 17
Пушкарук В.Д. 155
Пушкарук О.Д. 155
Пушкін О. 787
Пушков Н.Ф. 592, 595
Пшегоцька Г. 686, 687
Пшекуцький Т.І. 831
Пшеничний 320
Пшигодський 394
П'янківський В.А. 592
П'ятаков Г.Л. 749
П'ятський Л.С. 831

Р

Рабин Ю.В. 169
Рабинович 347-352, 356, 357
Равич М. 856
Радіс 343, 344
Райно М.В. 322
Рак В.І. 81, 82
Раков О. 200, 201, 255
Раковський Х. 135, 137, 138, 144
Ранжин 392
Рапай М.П. 859
Ратинський 414
Ратнер 393
Рахній 356
Рахубовський 452
Рева 318
Ревенко 541, 542, 545
Ревуцький 164
Регула Я. 798, 799
Реденс 43, 283
Резинкін 437-439, 840
Резницький М. 420, 426
Репринцев В. 826, 827
Решетов І. 22, 170
Рибак В.І. 867
Рибак О. 318
Рибак П.С. 160
Рибицький В.А. 822, 823
Рибін С.Д. 440-444, 447-449
Рибчук Ф.Ю. 833, 834
Рижий 512, 513
Риков 358
Риков А. 229
Риков О.І. 30, 748, 749
Рильський М. 753, 780
Римар 114, 587
Римар В. 515
Римар І.М. 513, 516
Рипська А.Ф. 486
Ричка В.М. 756
Рогаль 381
Роговська М. 571
Роговський Б.С. 848-850
Роголюк 258
Роголь 414, 415
Родзинська О. 465
Родін 349, 351, 354
Родіон 356
Рожкальн 155
Розанов А.А. 581
Розборський 814
Розгон К.Г. 499, 500
Роздобудько А.Г. 8
Розенкранц 702
Розенкранц А.В. 807, 809
Розенкранц В.А. 46
Рознус 392
Розумний Т. 179
Ройзнер 346
Роковський Х. 15
Ролле І.І. 720
Ролль К. 775
Романенко 328, 340, 343, 355, 369, 370, 496, 545
Романкевич І.П. 800
Романов 40
Романович 487
Романюк В. 608
Романюк С.З. 462
Рочко 453
Рощук С. 259
Рубиш 393
Рубльов О. 826, 827
Рубчакова К. 774
Рудаков 342
Руданський О.А. 717
Руденко 381, 451, 453
Руденко М.Л. 94, 467, 468, 472, 513, 515-517, 521, 523, 524, 550, 553, 578
Руденко Р. 94, 117, 526
Рудий М. 199
Рудиць І. 462
Рудковський В.Й. 500
Рудницький 503
Рудницький Й. 155
Рудницький С. 727, 735, 736, 737
Рудюк П.Я. 503
Ружицька П. 322
Ружицький Й. 322
Ружицький О.С. 831
Ружковський І. 813
Румберг 358
Русак 167
Русач 449
Рутковська 306
Рутковська 51
Рутковський Ф.В. 702
Рюшков 358
Рябін Б.Є. 541, 542
Рябін Є.Д. 541
Рябченюк 545
Рябчук Ф. 285

С

Саблін 312, 313, 361
Савалов 394
Саванчук І. 207
Савинков 145
Савицький 394, 545
Савицький Л.Л. 431, 432, 837, 866
Савицький О.А. 834
Савицький Ю.Ф. 152
Саволюк 359
Савостьянов О. 83
Савроцька 114, 588
Савченко 802
Савченко М.Є. 807-809
Савченко С. 87
Савчук 199, 304, 341
Савчук В.О. 810, 826
Садовський М. 776, 778
Садовченко Д. 549, 550
Салабай Д.М. 502, 553, 554
Салата 415
Саляк Т.І. 294
Самборська Р. 830
Самборський Б. 830
Самборський В. 216
Самборський С. 216
Самійлов 455
Самогородський 675, 677, 851, 766
Самограєнко 392
Самойлов 357
Самотіна 359
Самохін 65, 854
Самсон 304
Самутін Ф. 52, 361, 365, 396, 824
Сапожник П. 212, 259
Саранчук 453
Сарбей В.Г. 810
Сарнес 144
Сатанівська Є.А. 520
Сауляк 813
Сафоник 359
Сафонов Г.Н. 526, 529
Сахнюк А. 259
Сашицький П.І. 851
Свердлов 305
Свидзинський В. 299, 795, 798, 799
Свидницький А. 701, 702, 704
Свинцицька 838
Свинцицький 460
Свирський 343
Свистун П.І. 707, 708, 711, 712, 714
Свіргун 286
Свічковський 208
Севастянов Л.С. 345
Северин С.М. 78, 409, 411-414, 425, 442, 444, 445, 449, 823
Седлярський Е.П. 291
Семенко Б. 497, 706
Семенов 327, 411, 425, 674, 676, 677, 764
Семенюк А.З. 209, 292
Семичасний 825
Семчишин Є.Ф. 153, 154
Сенич Ф.М. 850
Сенкевич Г. 51, 306
Сенченко К.С. 582

Сенчук О. 462
Сербалюк С.Г. 206
Сербін С.Г. 441, 443, 446, 449
Сергєєв 581
Сергієнко О. 863
Сердюк 396
Сердюк Є. 799
Середа А. 795
Середняк 336, 337
Сержант 487
Сесик 538, 539
Сєров 93, 473
Сєров І. 549
Сигал 177
Сидак 578
Сидоренко К.Г. 472
Сидорівський Г.Л. 575
Сидоров 546, 548
Симоняка В.Р. 628
Симчук А.Г. 292
Симчук І.Г. 291
Синеуцький В.В. 758
Синиця Т. 460
Синицький 296
Синишин В. 318
Синявський А.С. 156, 728
Сирворовський 359
Сироїжко 352
Сирота 436, 437
Сиротенко Г. 26,
Сівак А.А. 833
Сікорський С.М. 849
Сікорський Т.С. 294
Сімаков 357, 358
Сіньков 353
Сіробаба 351, 354, 356, 365
Сіцинський Ю.Й. 716-722, 733, 753, 754, 794, 798-800, 804, 808, 810
Січинський 795
Січинський В. 754
Січинський Д. 775
Скаба А. 117
Скалига 747
Скальський М.Ф. 831
Скарбек 848
Скарбик 302
Сквірський 361
Скебердис 342, 370
Скеведріс П.Х. 399
Скельтан Я.П 398
Скляренко Є.М. 707, 866
Склярський 381
Сковир 540
Сковорода Г. 756
Скок В. 672
Скомська (Кульчицька) З.А. 838-840
Скоропадський П.П. 11, 734
Скоропис-Солтуховський О. 155
Скороходько 508
Скрипник 182, 302, 352, 359
Скрипник М.О. 48, 678, 820
Скрипник П.В. 296
Скрипнюк Г. 558
Скрипченко 299
Скучар-Скваровський Ю. 26,
Слабченко М.Є. 805, 845
Славченко М. 283
Слатвинський 831
Сліпанський 302
Слободзян Ю. 636
Слободян М.М. 502
Слободян О. 478
Слободян П.Ф. 167
Слободяник 359
Слободянюк П.Я. 457, 841
Слоткинський Л.Е. 167
Слотюк К.І. 294
Слюсаренко 537
Смаглій 304
Сметана В. 775
Смирнов 430, 431, 543
Смоленський В. 527, 529
Смоленський П.А. 167
Смоленський П.У. 432
Смоляк Є.А. 516
Смолянський 419
Смолянський Г. 419
Собков В. 839
Собков І. 839
Соболевська А.Г. 509
Соболевський 393
Соболєв 145-147, 157
Собчук В. 474
Собчук К.Ф. 261, 831
Соколик Ф.К. 462
Соколинський 309, 310, 312, 314, 336, 381
Соколинський Д. 56, 58
Соколов 739
Соколовський 821, 831
Соколовський М.А. 831
Солданюк 398
Соловей Л.О. 505, 506
Соловей Р. 558
Сологоуб 144
Сологуб М.Д. 541, 542
Солодченко 349, 351-353, 355, 356, 365
Соломинський 829
Соломонов П.Є. 482
Соломонцев М. 118, 119
Солуха К. 721
Сонькіна 349, 351, 353, 354, 371
Сопілко 336
Сорочан 537
Сорочинський 472
Сослюк 543
Сотников 467
Спенсер Г. 721
Сперанська 359
Спеціальний С. 370, 518
Співак М.Ф. 62, 651
Співачук Л. 557
Стадник 457
Стадник А.П. 541
Стадник В.К. 542
Стадник Г.М. 585
Стадник І. 166
Стадник Й. 775
Стадник М.В. 541, 542
Стадник Р.М. 541, 542
Стадник Ф.М. 541
Стадников 813, 814
Стадничук 305
Стайничий 338
Сталін Й.В. 5, 29-31, 35, 36, 43, 47, 60-62, 80, 86, 88, 90, 174, 182, 265, 283, 291, 297, 299, 300, 327, 339, 342, 346, 349, 354, 360, 366, 374, 404, 408, 415, 416, 418, 419, 438, 444, 446, 809, 812, 813, 817, 827, 832, 836, 858, 859, 466, 477, 482, 495, 498, 519, 569, 643, 654, 662, 673, 694, 739, 745, 761, 778, 788
Станешек 847
Станіславов В.В. 463
Станіславов І.А. 831
Станіславський 579
Станкевич О.А. 153, 154
Старобін 309, 313
Старченко 357
Стасюк К. 296
Стасюк Ф.Н. 82
Сташевський Є.Д. 733, 794, 798, 799, 804, 805
Сташкевич І.А. 831
Стащенко О.Г. 153
Стенге М.П. 398
Стеник 393
Степанов 352, 685
Степанов Г. 580
Степанович І.П. 72, 73
Стержнєв 466, 467
Стерник 366
Стефан 201
Стефанов 567
Стеценко К. 775
Стецюк 342, 369, 829
Стецюк А. 113, 573, 578, 583, 587
Стецюк В.В. 520
Стецюк М. 465
Стидзинський 258
Стиранкевич В. 721
Сторобін 360, 363, 365, 368, 370, 371

Сторожук 263
Сторожук І.Г. 632, 633, 635
Страутман 302, 359
Страутманов 359
Стрельбицький 816
Строюк 507
Струтинський 49, 821
Студзинський 327
Стунжин І.А. 399
Стус В. 8
Суботін 393
Судзинський 816
Сукачов 256
Сулковський Ю. 700
Сулятицький П. 216
Сумишин М. 789
Супрун Ф.Л. 160
Суслик Т.І. 516
Сусляк 359
Суховій Ф.С. 542
Сухонін 241
Сухорук А. 206

Т

Табенський М.О. 153
Такаськов 208
Танасюк П.Ф. 507
Танчик 336, 337
Танюк Л. 863
Таран 40
Таранушенко 795
Тарасенко 357
Тарасов Є. 598
Таращук М.І. 155
Таращук О.А. 152
Таращук Ю.І. 152, 153
Таргоній А.Т. 541
Тарковський А. 859
Татомир 838
Татомир Л. 838
Татомир О. 838
Тваржинський А.К. 831
Твердохліб 159, 510
Телега 553
Тележинський 543, 544
Телишевська А.О. 559
Телячий Ю.В. 744
Тельтан 342
Теодорович 262, 534
Терешок 510
Терещенко 393
Терещук 543
Терлецький С. 216
Тернавський М.А. 831
Теряєв П.І. 825
Тесленко А. 703
Теслюк К. 629
Тетеря 546
Тимофєєв В.Т. 828
Тимофєєв М.М. 64, 373, 374
Тимофєєнко П. 558
Тимошенко Я. 296
Тимощук Л.В. 598
Тимощук С.К. 584, 585, 589
Тимощук Я. 250
Тимченко Д.І. 8
Тимчук О.К. 167
Тимчук О.Ф. 850
Тинський 411, 421, 424
Титаренко О. 119
Титарчук Ф.Ф. 567
Титов 156
Титовець 546, 547, 548
Тихонюк Д.М. 292
Тичина П. 753, 780
Тишкевич Є.К. 520
Тищенко 513
Тищенко М.Ф. 841-846
Тищук М. 789
Тітер 428
Ткаченко 579
Ткаченко Б.Д. 857
Ткачук 588
Ткачук І.С. 292
Ткачук Л.Д. 542, 544, 546
Ткачук С.П. 292
Ткачук С.Р. 321
Ткачук Ф.Ю. 293, 294
Товста Г.М. 556
Тодрес 381
Токарчук 829
Токарчук В.І. 516
Токарчук І.К. 296
Токарчук Ю. 637
Толстой О. 787
Томаржевський І. 814
Томасєвич М.В. 46
Томський 342, 358
Томський М. 30, 200, 201
Тонконогий 414
Тонкочеєв Г. 497-499, 536
Топольницький 815
Тороянovська С.А. 831
Тостоган 705
Точиський 764
Трамбовецький А. 83
Трахтман 393, 414
Трач Т.С. 66
Трачук В. 866
Трембицький А.М. 810
Триліський О.Л. 61, 62, 309, 312, 364, 396, 768, 769, 771, 813
Триліський С. 56
Тритяк Д.П. 463
Трифонов М.І. 441, 442, 444-446, 449
Тричинський 852
Тришневський В. 216
Троїцький Л. 460, 701
Тропінін В.А. 719, 819
Троцький Л. 29, 201, 202, 302, 338, 341, 342, 344, 345, 347-350, 352, 359, 369, 699
Троян М.А. 432
Троян С. 202
Труневська М.А. 582
Туз І.П. 152
Тупик 349
Туранський 359
Тутковський П.А. 727, 730
Тутович Ю.Ф. 153
Тухачевський 829
Тютюнник 556
Тютюнник Ю. 18, 134, 145, 156, 157

У

Українець С. 207
Українець 371
Український 158
Ульмер 386, 391
Ульріх С. 750
Уляницький Б.П. 693, 696
Уляшин А.Є. 551
Ундерко Ю.А. 722
Унурієвецький 166
Уншліхт 22
Уподюк Р.К. 294
Урвицький 359
Урга Я.А. 399, 400
Усатенко 813
Усов 636, 638
Успенський О. 711
Успенський 398, 399, 410, 415, 416, 418
Устенко А. 84, 87, 88, 450, 454, 458-461, 468-470, 474, 477, 480-484, 488, 494, 511, 513, 515
Ухман 436

Ф

Фабіянський Я.П. 317
Фадєєв Т.М. 555
Фазик П.К. 769
Файзулл 747
Фамара Г.Л. 503
Фарина П. 294
Фастанів А. 560, 561
Фатерига Ю. 294

Фатерига Я. 294
Федоренко 552
Федоренко З.П. 153
Федоренко Н.М. 153, 154
Федоришин П.А. 585, 586
Федоришина Є. 586
Федоров 381, 768, 769
Федоров А.П. 152
Федоров О.Р. 441-443, 446-448
Федорович Б.Г. 152
Федорович М.С. 831
Федоровський А.І. 851
Федоровський Л.І. 851
Федорук 359
Федорчук В. 116
Федорчук Х. 286
Федотович 477
Федула 538
Федунець М. 789
Фелестюк С.Д. 294
Феринський Ц.І. 543
Филимончук 324
Филипович 338, 704
Філіпчук П. 658, 685, 689
Філоненко 113, 587, 588
Філь Ю. 800, 801, 805, 806
Філь Ю.А. 753, 754
Філь Ю.П. 45, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 807, 810
Фільвашников 357, 358
Фінкельштейн 370
Фірсов К.С. 495, 501
Фішер 393
Фішманов М.В. 153, 154
Флейтман 342, 367
Флерос 465
Форович 19,
Фортушняк К.М. 152, 153
Франківський П.К. 822, 823
Франко І.Я. 161, 579, 703, 734
Франчук 480, 685
Франчук Б.С. 585
Франчук М.С. 596
Фрейзон Є. 661
Френзе М. 137, 139, 144
Френкель 338
Фриновський М. 382, 386
Фролов 772, 834, 836
Фрунзе М. 15,
Фуп'янський М.А. 831
Фурман 114, 587
Фурман М.Я. 166
Фурс А.І. 49, 820
Футомський Й.Й. 213

Х

Харжевський П.І. 831
Харков 705
Харлампович К. 733
Харченко 422, 429, 854
Харчук 341, 370
Хаст М.І. 746
Хатаєвич 373, 748
Хатаєвич М. 61
Хатаневер А.М. 745, 746, 749
Хатеневер 398
Хацький П.К. 66
Хвиля А. 39, 48, 54
Хвильовий 825
Хільченко 357, 359
Хіхловський Є.Л. 831
Хіхловський Ф. 831
Хмара Н.Я. 19, 97
Хмельницький Б. 650
Хмиз С. 608, 609
Хміль П. 493
Ходак 17,
Ходжаєв 747
Холод 444
Холод Т.В. 599
Холодний 704, 795
Холодний П.І. 728, 729
Хом'юк 474
Хоркун А. 296
Храневич В.П. 46, 753, 801, 807, 809, 810
Храпач Г. 789
Хрептієвський А. 211
Хрін В. 212
Хромов 346
Хромой 708
Хрущов М.С. 5, 84, 86, 88, 93, 115, 118, 454, 466, 469, 488, 489, 580, 651, 711, 713, 812, 822, 836
Худяк 155, 158, 165
Хусид 349, 351, 354
Хутов 413

Ц

Цалко 578, 636
Цвєтков 164
Цвігна 359
Цвігун 815
Цвік 381
Цегельський А. 155
Цесарський 398, 400
Цеселєв 358,
Цибулько 423
Цибульський С.Д. 815
Цибух Ф. 543
Цикрон 367
Цимбалюк П.Ф. 543
Цімерман 32, 217
Ціцерман 580
Цукерман 358
Цюрюпа 134

Ч

Чавалах 465
Чавалаха А.П. 560
Чайковський П. 775
Чайковський Ф.В. 854
Чалий 32, 268
Чапик 581
Чаплинський 202
Часник І. 26,
Чауш П. 589, 590
Чемпаяш 208
Червоній В. 865
Черевань Ф.А. 463
Черевик 359
Черемко 203
Черкасенко С. 753
Черкасов 437
Черкашин А. 65
Черкесова М.Я. 433, 434
Черко В.В. 826
Черначенко 814
Чернецький М.П. 831
Чернушок 211
Чернявський В.І. 43, 50, 56, 57, 61, 62, 64, 309, 310, 313, 314, 328-331, 360, 364, 372, 374, 381, 386, 852
Черняк С. 266
Черняков 310
Черток 541, 542, 546
Черторийський Б.Г. 409-411, 415, 419-421, 428
Черторийський І. 419
Черяк 289, 293, 295
Честнєйший 423, 772, 834
Четвериков 359
Четвертков 344
Чехівський В.М. 22, 170, 283, 729
Чехівський Н.А. 596
Чечельницький Т.С. 208
Чиж І.С. 865,
Чикал А.В. 865,
Чичкевич М. 299, 302
Чоботов 479
Човалда В. 296
Човалда О. 296
Чорна О. 467
Чорна П. 486,487
Чорний 211, 491

Чорний І.І. 467, 828, 838
Чорний С. 18, 157
Чорний Я. 660
Чорнобривий П.С. 397
Чорногода 261
Чорногуз С.Н. 206
Чорнозуб П.Н. 838
Чубар В.Я. 19, 58,133, 283, 328, 355, 749
Чубар Т.Я. 711, 714
Чубатий Я.В. 294
Чугаєвський 543
Чумаченко 317, 538
Чупринка Г. 753
Чутювська Я. 462
Чухас В.С. 520

Ш

Шабельний 347-350, 352, 354, 357
Шаблевський Ф.Е. 485,486
Шайда О.П. 485
Шаловалов Й. 814
Шамота В.Н. 323, 324, 325
Шамронін 346
Шандакова О. 465
Шандига Г.Г. 463
Шандига Н.Г. 463
Шаповал М. 753
Шаповал Ю.І. 43, 386, 391, 527
Шапор 425
Шапурін 306
Шаров М. 56, 381
Шаровецький Я. 166
Шасюк М. 166
Шатайло 659
Шаталов 362, 393
Шатурський М. 636
Шатурський Ю. 636
Шафірштейн 357, 358
Шахар 299
Шацман 544
Шацман А.Л. 542, 546
Шашковський Г. 811,
Шашковський Н. 811
Шварцман 358
Шведков 296
Швердова З.О. 317
Шверник М. 118
Швець 581
Швидкий О. 317
Шевага 847
Шевеляков І.В. 447
Шевцов Л.Л. 831
Шевченко Т.Г. 366, 703, 754, 810, 819
Шевченко Х.П. 153, 154
Шевчук 17, 507
Шевчук Г. 412, 416
Шевчук Д. 285
Шевчук М.Ш. 502
Шевчук Н.Ш. 496
Шевчук П.Д. 596
Шевчук П.С. 585
Шеїн 451
Шейнфельд Ю.С. 825
Шеленжик С.М. 833
Шелестюк І. 201
Шелестюк М.Ф. 544
Шелехес 56
Шелковников М. 608
Шелоджек 573
Шемерда 487
Шепель 42, 268
Шер 546
Шерман 343, 344, 357
Шершун І. 317
Шестаков 317
Шестацький Н.Ф. 596
Шестопалова 347
Шик П. 66
Шилов 361
Шиманський І.Х. 8
Шинкарик 424
Широкий А.Г. 153, 154
Шитиков 544, 547
Шитников 553
Шифонюк 458
Ших Г.П. 293, 294
Шихманов 358
Шкуряк Р.Є.М. 398
Шлюгер 304
Шминдрик Л.Я. 850
Шнайдер В.Г. 658
Шнеєрсон 440
Шнітман З.Б. 857
Шолом А. 819
Шперкін Г.І. 73
Шпернг 414
Штанько П. 811
Штейнберг 512, 542
Штейн-Шрайбер 541
Штелерман 358
Штенберг 348
Штеренберг 436
Штереншис Г. 358
Штихто 251
Штрейзер 309
Шубта Ю.Т. 493
Шувалов 56
Шуварський П.В. 814
Шульман 346
Шумеляк 498, 499
Шумлянський Ф. 800
Шумський 215, 381, 704
Шум'як 451
Шурепов 552, 553
Шухевич Р. 85, 865
Шухман 409, 414, 415, 418, 422, 846, 854
Щириця Ю.О. 12,

Щ

Щавинський Й.Т. 317, 318
Щевинська Р. 318
Щедрий І. 296
Щербак Г.Г. 296
Щербаков 396, 414
Щербанюк М.Й. 547
Щесняк В.С. 294
Щесняк Ю.Я. 294
Щоткін 287

Ю

Юзан С.К. 294
Юкош 460,
Юнге М. 374
Юра Г. 776
Юр'єв 57, 215, 334, 349, 351, 354, 362, 368, 371
Юрик А. 318
Юр'їн 370
Юркевич В.С. 524
Юрченко С.М. 167
Юрчук С. 462
Юрчук 442, 444
Юфа 418, 419
Юхимчук М.І. 432

Я

Яблонський Й.А. 681, 689
Яворський 302, 845
Яворський М.І. 46,
Ягода Г. 55, 56, 58, 326, 328
Язерський А.І. 167
Якимов 414
Якимович 477, 483, 799
Якимчук Д.Д. 576
Якір Й.Є. 56, 62, 360, 368, 748, 749, 829
Якобсон 326
Яковлєв 422, 846
Яковлєв І.Є. 556
Яковлюк В. 209
Якубець Д.Т. 292
Якубець М.С. 291
Якубець О.О. 291

Якубець П.М. 292
Якубовський 320
Якубчук В. 285
Якутович Г. 860
Якушевич 352
Якушевич А. 528, 540, 548, 550
Яніс Ф.С. 294
Янкель 544,
Янківський Є.А. 831
Янкович 414
Янковський 165
Янковський К. 207
Янсон 306
Янушевський 343
Янча А. 202
Янча І.Ф. 436
Янчевський А. 659, 660
Янчинський А.К. 576
Янчицький К.Я. 850
Янчицький Р.О. 849
Янчицький С.О. 850
Янчіс 847
Яремчук 286, 512
Ярмульник 544, 545
Ярмульник Б.М. 542
Ярмульник Б.Т. 546
Ярмульник Б.Ш. 546
Яровий І.М. 153, 154, 355
Ярослав Ю. 26,
Ярошевський 381
Ярошевський А. 64
Ярошенко 497, 813, 814
Ярчук А.А. 152, 154
Ярчук М.В. 524
Ясинський 286
Ясинський М. 799
Яскель 546
Яськів 547
Яценко Д. 602, 604
Яцишин Ф.М. 153, 155
Яцук А.П. 541, 542
Яцук В.А. 541
Яцюк С. 689, 693
Яцьків С.С. 800
Яцьков Б. 214
Ящук 213
Ящук П. 867

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

У книзі в переважній більшості подано сучасні назви міст, сіл, селищ та інших адміністративних одиниць за чинним нині адміністративно-територіальним устроєм або державною приналежністю. При неможливості визначити сучасну назву або приналежність населених пунктів збережено назви, вміщені в документах.

При позначенні населених пунктів у межах сучасної Хмельницької області назва області не вказана.

Зміни адміністративного поділу Хмельницької області на рівні районів подано у довідці, що друкується нижче покажчика.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

г. — гора
к — колись
м. — місто
о-в — острів
оц — обласний центр
р. — річка
рц — районний центр
с. — село
смт — селище міського типу
ст. — станція
с-ще — селище
теп. — тепер

А

Абацьке, с. (Омська обл., Росія) 677
Абхазія 629
Авратин, с. 452
Австралія 754, 755
Австрія 579
Австро-Угорщина 650
Адамів, с. 255
Адампіль, с. 452
Азія 571, 607
Айкіно 682
Акмолинськ, м. (Казахстан) 328, 636-638
Акмолинський р-н (Казахстан) 58
Алакуртті 661
Алма-Ата, м. (Казахстан) 633, 634
Америка 419, 482, 608, 610, 628
Англія 73, 400, 571, 572, 856
Антонівка, с. 202, 436, 498, 604
Антоніни, смт 258, 364, 490, 491, 584
Антонінський р-н 40, 56, 57, 59, 64, 72, 82, 241, 242, 257-300, 499, 504, 514, 518, 565, 665
Арбузинський р-н (Миколаївська обл.) 416
Аргентина 572
Артемівськ, м. 808
Архагельська губ. 25,
Архангельськ, м. (Росія) 662
Архангельська обл. 33, 682, 781
Астраханка, с. 639
Африка 571, 607
Ахен, м. (Німеччина) 689, 690
Ачинськ, м. (Красноярський край, Росія) 447

Б

Бабине, с. 296
Баглаї, с. 293
Баговиця, с. 207, 808
Базалійський р-н 38, 50, 51, 56, 57, 59, 64, 84, 452, 454, 478, 480, 483, 499, 502, 504, 514, 549, 557, 814, 821
Базалія, смт 65, 490
Базар, с. (Житомирська обл.) 18, 19, 157
Баймаки, с. 455, 456
Байманівка, с. 356
Бакота, с. 718, 721
Баку, м. (Азербайджан) 379
Баламутівка, с. 486
Балин, с. 455, 829
Балта 12,

Балтика 845
Бар, м. (Вінницька обл.) 18, 153, 154, 720
Баранівський р-н (Вінницька обл.) 54
Барбарівка, с. 352
Барське староство 720
Баршиівський р-н (Вінницька обл.) 54
Батумі, м. (Грузія) 468
Бахматівці, с. 677
Бахматовецька вол. 154, 155
Бахтин, с. (Вінницька обл.) 447
Бачманівка, с. 355-357
Башкирська АРСР (Російська Федерація) 551
Бебехи (Яснозір'я), с. 16, 166, 167, 278
Бедриківці, с. 510
Бейзими, с. 258, 595
Бельгія 83, 572
Бердичів, м. (Житомирська обл.) 63, 243, 343, 344, 383, 688, 824
Бердичівський округ 39, 40, 243, 244, 247, 255
Бердичівський р-н 52, 818, 824
Березділ, с. 259, 260, 332, 342, 362, 467
Березділівський р-н 57-59, 84, 332, 333, 367, 368, 453, 454, 479, 482, 483, 500, 503, 504, 510, 514, 532, 535, 549
Березина, с. 480, 577
Березівка, с. 595, 596, 643
Берлін, м. (Німеччина) 677, 842, 845
Бессарабія 176
Біла Церква, м. (Київська обл.)418, 591, 626
Біле море 662
Білеве, с. 520, 590, 592
Біловодськ, смт (Луганська обл.) 679
Біловодський р-н (Луганська обл.) 679
Білогірський р-н 482, 499, 504, 509, 510, 514, 516, 518, 520, 525, 549, 600
Білогородка, с. 49, 508, 559
Білозірка, с. (Тернопільська обл.) 447
Біломорськ, м. (Карелія) 661
Біломорсько-Балтійський канал 624, 625, 642, 739
Білорусія 40, 79, 176, 221
Білосток, м. (Польща) 846, 847
Білотин, с. 331
Білоцерківський р-н (Київська обл.) 523
Близький Схід 111
Блищанівка, с. 156
Бобруйський округ (Білорусь) 40,
Богданівці, с. (Летичівський повіт) 154, 163
Божиківці, с. 16, 166, 167, 592, 594
Бокиївка, с. 289
Болгарія 83, 650, 729
Болотківці, с. (Рівненська обл.) 457, 458
Бондарівка, с. 18, 486
Борисів, с. 57, 251, 254, 331, 334, 335
Боришківці, с. 701
Бородянка, смт (Київська обл.) 157
Борщівка, с. 319
Боснячина, с. 55
Боярка, м. (Київська обл.) 677
Бражинці, с. 255, 256
Брацлавський пов. 14, 140
Брест, м. (Білорусь) 173, 599, 650
Брикуля, с. 619, 622, 623
Буг, р. 727
Будапешт, м. (Угорщина) 570
Буйволівці, с. 55, 499, 500
Буковина 644
Буртин, с. 255, 460, 604
Бурятія (Російська Федерація) 658, 661, 663
Буцневе, с. 163, 653, 655
Бучая, с. 210

В

Вайден, с. (Німеччина) 690
Вапнярка 55,
Варварівка, с. 593
Вариводки, с. 256
Варшава, м. (Польща) 202, 213, 321, 690, 694-696
Василівка, с. 502
Васильків, м. (Київська обл.) 651
Ватикан (Італія) 573
Вахнівці, с. 559
Вачів, с. 479
Велика Березна, с. 255
Велика Бубнівка (Бубнівка), с. 289, 510
Велика Гнійниця (Поліське), с. 251, 262
Велика Земля 633
Велика Медведівка, с. 332
Велика Побійна, с. 203
Велика Радогощ, с. 202, 251, 254
Велика Соснівка (Соснівка), с. 256
Великий Ізюм, с. (Казахстан) 679
Великий Карабчіїв, с. 158
Великий Рункошів (Рункошів), с. 517
Великий Скнит, с. 474, 478
Великий Чернятин, с. 593, 596
Великі Баймаки (Баймаки), с. 256
Великі Юначки, с. 258
Вельбівка (Полтавська обл.), с. 841
Веселівка, с. 502
Виборг, м. (Ленінградська обл., Росія) 794
Видошня, с. 278
Вихватнівці, с. 307
Вихрівка, с. 828
Вичегда, р. (Республіка Комі) 682
Вишнівчик, с. 151, 592, 594, 604
Відень, м. (Австрія) 727
Війтівці, смт 36, 251
Вікнина (Кіровоградська обл.), с. 783, 785
Вікторія, ст. 636
Вільховець, с. 114, 470, 588
Вінниця, м. 18, 42, 63, 64, 82, 83, 140, 182, 183, 225, 236, 240, 241, 268, 330, 336, 341, 348, 358, 360, 373, 383, 396, 704, 810, 848
Вінницька обл. 7, 37, 43, 44, 47-50, 52, 54-56, 58, 59, 61-65, 325, 326, 350, 358, 378, 381-383, 395, 396, 524, 543, 577, 658, 662, 679, 718, 760, 816, 820, 821, 824, 826, 847, 850, 852
Вінницький округ 34
Вінницький пов. 14, 140
Вінницький р-н 524
Вінниччина 291
Віньківці, смт 490, 530
Віньковецький р-н 85, 91, 479, 485, 499, 504, 509, 514, 520, 529, 530, 561, 600, 601
Владивосток, м. (Росія) 648
Владимирська обл. (Росія) 592
Вовківці, с. 492
Вовківчики, с. 584, 592, 593
Вовковинецький р-н 499, 504, 556, 566
Вовковинці, смт 19, 163, 490, 491, 701, 816
Водички, с. 502
Волинська губ. 138
Волинський округ 38, 40,
Волинь 17, 241, 242, 457, 636, 703, 819, 826, 865
Волиця, с. 72
Волиця-Польова, с. 258, 451
Вологда, м. (Росія) 638, 662, 739
Вологодська губ. 412
Вологодська обл. 807
Володимир-Волинський, м. (Волинська обл.) 573, 574

Волосівці, с. 596, 838
Волочиськ, м. 480, 490, 811
Волочиський р-н 37, 38, 40, 43, 44, 50, 53, 54, 56, 58, 59, 64-66, 89, 111, 293, 310, 436, 477, 480, 482, 487, 496, 499, 502, 504, 505, 510, 511, 514, 518, 530, 533, 538, 549, 566, 571, 582, 595, 610, 673, 814, 824
Волудринці, с. 55
Воркута, м. (Росія) 382, 579, 684
Воробіївка, с. 516, 577, 829
Воронеж, м. (Росія) 705
Ворошиловград (Луганськ), м. 555
Ворошиловградська обл. 430, 555
Вочківці, с. 511
Врублівці, с. 307, 510, 582
Вулька (Волиця), с. 260, 332
В'язовець, с. 202
Вязьма, м. (Росія) 842
В'ятка, м. (Росія) 632

Г

Гаврилівці, с. 307
Гагри, м. (Абхазія) 379
Гадяцький р-н 841
Гайдайки, с. 566
Гайсинський пов. 14, 140
Галле, м. (Німеччина) 670, 671
Галузинці, с. 556
Ганнопільський р-н 35, 36, 38, 243, 249, 264
Ганнусине, с. 255
Гатна Держжня (Гатна), с. 452, 468
Гвардійське, с. 490, 503
Гвардійський р-н 85, 474, 499, 503, 504, 567
Гелетинці, с. 152
Гірчична, с. 209, 474
Глибочок, с. 603
Глинники, с. 332
Глухів, м. (Сумська обл.) 359
Глушківці, с. 72, 339
Глядки, с. 480, 510
Гнатівці, с. 765, 766, 770, 846, 848-852
Гнійниця, с. 35,
Голики, с. 455
Головлі, с. 260
Головлі-Чеські, с. 436
Головчинці, с. 163, 507
Голозубинці, с. 207, 558
Голосків, с. 115, 163, 331, 585, 586, 598, 599, 786
Голюнки (Радісне), с. 464
Горбасів, с. 163
Горинь, р. 856
Гориця, с. 467
Горішня Вигнанка, с. (Тернопільська обл.) 774
Городище, с. 332
Городницький р-н 54
Городнявка, с. 332, 574
Городок, м. 155, 156, 161, 447, 490, 603, 635, 639, 848
Городоцький р-н 40, 48-50, 52, 54, 56, 57, 59, 64, 65, 73, 114, 145, 310, 428, 453, 467, 468, 500, 504, 509, 510, 530, 590-597, 601, 603, 604, 818, 820, 824
Горьковська обл. (Росія) 551
Гощанський р-н (Рівненська обл.) 514
Грабина, с. 55
Грабівці, с. (Тернопільська обл.) 850
Гречана, с. 452
Гречани, с. (м. Хмельницький) 55, 72, 813
Гречани, ст. 850
Гриців, смт 366, 490, 624, 626
Грицівський р-н 64, 257, 260, 367, 499, 501, 504, 518, 619, 815
Гродно, м. (Білорусь) 467
Грязовець, м. (Вологодська обл., Росія) 739
Губча, с. 592
Гуків, с. 85, 507
Гулівці, с. (Гуляйпільський р-н, Запорізька обл.) 256, 257
Гуменці, с. 307
Гурщина, с. 335
Гусятин, с. 18, 151, 460
Гусятин, смт (Тернопільська обл.) 157
Гута-Чугорська, с. 558
Гута-Яцьковецька, с. 307, 846
Гути, с. (Сумська обл.) 699, 700

Д

Дагестан 221
Далекий Схід 37, 47, 660
Далекосхідний край 376, 377, 379, 388
Дахнівка, с. 502
Демківці, с. 590, 592
Дем'янківці, с. 206
Держжня, м. 163, 503, 632, 655, 658, 717, 767, 770
Держжня, ст. 630
Держжнянський р-н 40, 81, 114, 453, 468, 499, 503, 504, 509, 533, 538, 539, 561, 588, 590, 592, 594, 596, 653, 716, 849
Дерманка (Дубіївка), с. 332
Дертка, с. 331
Дзвінки, с. 252
Дідківці, с. 256, 524, 525
Дідова Гора, с. 335
Дніпропетровськ, м. 46, 419, 428, 671, 758, 856
Дніпропетровська обл. 41, 55, 56, 325, 326, 378, 381, 431, 645, 679
Дністер, р. 644
Дністровське (Дністрянське) Пониззя 718, 721
Добрин, с. 251, 252
Доброгорща, с. 593
Довгалівка, с. 520
Довжоцький р-н 38, 456
Долоччя, с. 510
Донбас 44, 252, 462, 516, 562, 639, 650, 651, 693, 748
Донецька губ. 138
Донецька обл. 55, 56, 325, 326, 378, 381, 679, 863
Дорогобуж, м. (Смоленська обл., Росія) 842
Дорогощa, с. 331, 334, 335
Досин, с. 478
Дрогобицька обл. 467
Дубно, м. (Рівненська обл.) 598
Дунаєвецький р-н 32, 40, 85, 115, 208-210, 214, 238, 346, 456, 474, 478, 479, 483, 499, 504, 521, 588, 593, 597, 600, 601, 603, 604, 610, 707, 745, 755, 831, 846, 847, 853, 866
Дунаєвеччина 46, 739, 827
Дунаївці, м. 28, 50, 73, 346, 429, 830, 490, 491, 831
Дунаївці, ст. 337, 843
Д'яків (Жовтневе), с. 333, 334

Е

Екибастуз, м. (Росія) 639
Ельба, р. 670
Ерц-Ізраель 856

Є

Єврейська автономна обл. (Білобіджан) 59
Європа 60, 113, 670, 694, 730, 857
Єгипет 111, 570, 571
Єкатеринославська губ. 138

Єлисаветградський округ 416
Ємільчинський р-н (Вінницька обл.) 54,

Ж

Жабинці, с. 397, 467, 480
Жабче, с. 502
Жванець, с. 28, 791
Жванецький р-н 38,
Жванчик, с. 593
Женишківці, с. 166, 167, 212
Жердя, с. 25, 207
Жижниківці, с. 257
Житомир, м. 18, 78, 180, 468, 700, 786, 826, 841
Житомирська обл. 65, 88, 549, 575, 592
Житомирський округ 39
Житомирський р-н 135
Жмеринка, м. (Вінницька обл.) 12, 154, 358
Жмеринський пов. (Вінницька обл.) 14, 19, 140
Жмеринський р-н (Вінницька обл.) 56
Жуків, с. 332

З

Забілиння, с. (м.Полонне) 255
Заборознівці, с. 217
Завалійки, с. 66, 289
Загальського, хут. 864
Залісці, с. 456, 525, 707, 831, 866
Залужжя, с. 251, 252
Заміхів, с. 26,
Заморочення, с. 332
Западинці, с. 765 - 771, 852
Запорізька обл. 602, 857
Зарічча, с. 72, 502
Зарудця, с. 201
Заслав, с. (м.Ізяслав) 341, 362, 363, 365, 393
Заславський р-н 393, 818
Заставки, с. 463
Заставці, с. 296
Затонський р-н 43, 206, 212
Західна Європа 11, 112
Західна Німеччина 559, 572
Західна Україна 46, 455, 513, 514, 652, 670, 677, 775, 838, 850, 852
Західний Сибір 37, 384
Західносибірський край 412, 809
Збруч, р. 865
Звірівський р-н (Росія) 835
Згарок, с. 163
Зелена, с. 65
Зелені Курилівці, с. 212, 479
Зіньків, с. 28, 530, 718
Зіньківський р-н 206, 208, 212, 213
Золочів, м. (Львівська обл.) 672
ЗОУНР 727
Зубівщина, с. 259
ЗУНР 42, 726

І

Іванківці, с. (Дунаєвецький р-н) 831
Іванківці, с.(Старосинявський р-н) 154, 163, 214, 217, 296, 515, 558, 592-594, 596, 604
Івки, с. 668, 669, 865
Ізраїль 571, 610, 859
Ізяслав, м. 111, 310, 490, 551, 570, 600, 678-680
Ізяславський пов. 180
Ізяславський р-н 35, 40, 52, 54, 56, 57, 64, 241, 242, 262, 264, 304, 313, 367, 368, 437, 487, 499, 504, 507, 508, 520, 530, 538, 539, 559, 561, 600, 601, 816, 824
Ільківці, с. 641
Іршики, с. 38,
Італія 83
Ішимський р-н (Тюменська обл., Росія) 677
Ішим, р. 637

К

Кавказ 360, 629
Кадиївці, с. 524
Каєтанівка, с. 59,
Казахстан 58, 59, 221, 222, 328, 329, 562, 633-636, 638, 639, 664, 678, 679
Казахська РСР 58, 331
Калинівка, с. 163
Калинівський р-н 524
Калюс 28,
Калюсики, с. 509
Кальна Деражня (Кальна), с. 16, 166, 167
Кама, р. 630
Кам'янець-Подільська (Кам'янецька) обл. 65, 66, 7276, 78,79, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 397-399, 409, 412-414, 416, 420, 427, 430-432, 434, 439-441, 447, 448, 450, 451, 454, 455, 458, 462-465, 467, 468, 473, 480, 481, 492, 494, 497, 505-508, 510, 513, 515, 516, 520, 524, 525, 527, 535, 536, 539, 540, 619, 622, 635, 650, 665, 666, 668, 669, 677, 760, 763, 765, 771, 811, 813, 816, 822, 824, 825, 832, 834, 835, 840, 844, 846, 847, 849, 851, 852, 854
Кам'янець-Подільський (Кам'янець), м. 12, 22, 25-28, 37, 42, 45, 50, 51, 59, 63, 74, 76, 78, 111, 115, 122, 146, 156, 158, 170, 174, 213, 268, 299, 300, 302, 303, 306, 348, 359, 397, 410, 416, 417, 422, 423, 430, 432, 434, 447, 449, 480, 482, 520, 570, 582, 592, 594, 600, 601, 603, 610, 664-666, 675, 699, 700, 701, 703, 717 - 722, 730-739, 744, 745, 752, 753, 756, 757, 774-777, 783-785, 789, 791, 794, 798, 799, 801, 803, 804, 806-810, 819, 841, 843-847, 853, 864
Кам'янець-Подільський (Кам'янецький) округ 25, 28, 33, 34, 36, 38-40, 45, 46, 50, 64, 177, 343, 345, 383, 434, 549, 732
Кам'янець-Подільський пов. 14, 15, 19, 140, 141, 144, 156, 158-161, 240
Кам'янець-Подільський р-н 40, 44, 49, 57, 59, 64, 72, 114, 115, 302, 303, 331, 345, 468, 470, 478, 504, 510, 514, 516, 524, 532, 535, 539, 561, 582, 588, 590, 591, 592, 593, 594, 596, 600, 601
Кам'янець-Подільський, ст. 814
Кам'янеччина 46, 84, 160, 203, 299, 664, 729, 732, 733, 735, 737, 807, 808
Канада 572
Кандалакша, м. (Мурманська обл., Росія) 661
Канівка, с. 289, 505
Карабіївка, с. 451
Карагандинська обл. (Казахстан) 58, 328, 331
Карасиха, с. 256
Карелія 638, 658, 661-663, 739
Карлсбад, м. (Карлові Вари, Чехія) 842
Карпівці, с. 770, 852
Катеринослав (Дніпропетровськ), м. 22, 170, 856
Катин, с. 83
Кащенці, с. 256
Кемеровська обл. (Росія) 542, 551, 639, 645

Кенігсберг, м. (Німеччина) 845
Кептинці (Голосків), с. 718
Київ, м. 18, 22, 24, 45, 46, 51, 61, 62, 116, 161, 170, 192, 201, 204, 241, 242, 258, 351, 359, 379, 389, 396, 398, 414, 419, 423, 424, 466, 471, 591, 616, 622, 632, 641, 644, 657, 663, 664, 681, 682, 701, 704, 705, 711, 717, 722, 733, 737, 740, 745-747, 749, 753, 755-757, 759, 809, 821, 841-843, 845, 847, 860, 863
Київська обл. 47, 54-56, 58, 123, 325, 378, 381, 447, 523, 524, 549, 592, 651
Київська Русь 718
Київський р-н 135
Київщина 29, 728
Киликіїв, с. 466
Киргизька РСР 377
Китай 206, 207, 214, 215,
Китайгород, с. 28, 808
Китайгородський р-н 38, 207, 208, 732
Кіров, м. (Росія) 632, 677
Кіровоградська обл. 643, 644
Кіровська обл. (Росія) 551
Клепачі, с. 260
Книжківці (м. Хмельницький), с. 163
Княгинин, с. 307
Княжпіль, с. 456
Ковель, м. (Волинська обл.) 573
Ковенська губ. 399
Козин, с. 254
Козятин 55
Козятинський р-н (Вінницька обл.) 56,
Кокчетавська обл. (Казахстан) 679, 680
Колибань, с. 163
Колима, р. 671
Колимський край 648, 649
Колодіївка, с. 558
Колом'є, с. 509
Коломия, м. 81
Кольський пів-в 623, 662
Комарівці, с. 163, 174
Комі АРСР 33, 551
Комсомольськ-на-Амурі, м. (Росія) 647, 830
Конотопський р-н 699, 700
Копачівка, с. 163
Копистин, с. 154, 155, 163
Коржев, с. 20,
Коржівці, с. 163, 451
Користова (м.Волочиськ), с. 813
Коритне, с. 251, 252
Коричинці, с. 163, 657, 717
Корниця, с. 256
Коров'є, с. 197, 693, 695, 696
Коростенський округ (Вінницька обл.) 38, 40,
Коростенський р-н (Вінницька обл.) 54
Коростень, м. (Вінницька обл.) 18, 55,
Коськів, с. 815
Котелянка, с. 255, 256, 576
Котлас, м. (Архангельська обл., Росія) 682, 683
Коханівка, с. 255
Крайня Північ 580, 658
Красилів, м. 461, 583, 585, 600, 849
Красилівський р-н 40, 50, 64, 113-115, 241, 242, 262-264, 461-464, 477, 478, 483, 496, 500, 502, 504, 518, 541, 561, 568, 584, 585, 589, 590, 591, 596, 600, 601, 603-665
Красівка, с. 596
Красний Луч, м. (Луганська обл.) 650
Красноармійськ, м. (Донецька обл.) 681
Красноармійський р-н 679
Краснодар, м. (Росія) 633
Красносілка, с. 163, 590, 591, 594, 596, 603
Красностав, с. 333
Красноставці, с. 480
Красноярськ, м. (Росія) 650, 859
Красноярський край 377, 379, 388, 551
Крачки, с. 72
Кременець, м. (Тернопільська обл.) 250
Кременчук, м. 136
Кременчуки, с. 72
Кременчуцька губ. 138
Кремінна, с. 66
Криворудка, с. 258
Кривчик, с. 156
Крим 15, 138, 643
Кримська АРСР 455
Кронштадт, м. (Росія) 467
Крупець, с. 354, 355, 356, 357
Кубань, р. (Росія) 633, 643, 859, 860
Кугаївці, с. 460
Кудинка, с. 296
Кузьмин, с. 154, 467
Кузьминці, с. 258, 259
Кузьминчик, с. 604
Куйбишевська обл. (Росія) 551
Кукавки, с. (Могилівський пов.) 719
Кульчини, с. 584, 585, 596
Кульчіївці, с. 36, 456
Кунів, с. 201, 202, 247, 332, 335
Кунча, с. 511
Купин, с. 155, 156, 158, 161, 461, 593
Купинський р-н 206, 212
Куп'янський пов. 807,
Куражин, с. 210, 212
Курган, м. (Росія) 638
Курганівка, с. 815
Курляндська губ. 399
Курники, с. 482
Кустівці, с. 255
Кутки, с. 467
Куча, с. 217, 495, 503
Кучівка, с. 604
Кучманівка, с. 258
Кучпали, с. 255
Кушнирівка, с. 288, 293
Куява (Соснівка), с. 55, 158
Куявська вол. 155

Л

Лабунь, с. 460
Лавринівці, с. 501
Лагодинці, с. 462
Ладижинський р-н (Вінницька обл.) 524
Ластівці, с. 307
Латвія 398-400
Легніца, м. (Польща) 671
Ледянка, с. 258, 259, 379, 389, 412, 824
Ленінград, м. (Санкт-Петербург, Росія) 52, 379, 389, 412, 633, 638, 641, 664, 736, 737, 824
Ленінградська обл. (Росія) 47, 592
Летичів, смт 163, 314
Летичівський пов. 14, 19, 140, 154, 155, 161, 162, 171, 701, 716
Летичівський р-н 40, 54, 113-115, 313, 463, 468, 474, 478, 483, 499, 504, 524, 530, 538, 539, 585, 586, 588, 590- 592, 594-596, 600, 601, 627, 838
Летичівщина 717
Лисанівці, с. 650, 651
Лисець, с. 203, 204, 213, 744, 745
Лисиче, с. 260, 356, 865
Лисогірка, с. 163, 451
Литва 399
Лихово, с. (Ростовська обл., Росія) 835
Лівобережна Україна 719
Ліски, с. 509
Лісоводи, с. 590, 592, 593

Літин, м-ко (Хмельницьке шосе) 83
Літинський пов. 14, 19, 140
Літинський р-н 524
Літки, с. 163
Лозове, с. 636, 637, 638
Лозьва, р. 656
Лоївці, с. 209, 397, 558
Лонки, с. 289, 811, 813
Лошківці, с. 72, 158, 160, 208, 318
Луганщина 679
Луцьк, м. (Волинська обл.) 573
Любар, смт (Житомирська обл.) 243
Любарський р-н (Вінницька обл.) 54, 243, 244, 248, 255
Лянцкорунський р-н 38
Лянцкорунь (Зарічанка), с. 28, 53, 358
Ляхівці (Білогір'я), смт 257, 310
Ляховецький р-н 30, 36, 38, 40, 54, 57, 59, 64, 84, 196, 199, 243, 256, 257, 262-264, 452-456, 461
Львів, м. 155, 579, 585, 627, 634, 665, 671, 672, 726, 727, 735, 740, 838, 863, 865
Львівська обл. 740
Львівський округ 546

М

Магадан, м. (Росія) 648
Мазепинці (Ключівка), с. 72, 258
Мазники, с. 278, 716
Майдан, с. 250, 816
Майдан-Вербецький, с. 16, 166, 167
Майдан-Лабунь, с. 254, 255
Майдан-Олександрівський, с. 524
Маків, с. 214, 558
Максимівка, с. 637
Мала Радогощ, с. 332, 335
Мала Салиха, с. 665, 667
Малашівці, с. 813
Маленки, с. 594
Малий Лазучин, с. 814
Малиничі, с. 592
Малишівка, с. 285
Малі Калетинці, с. 256, 257, 456
Малі Миньки, с. 18,
Малі Пузирки, с. 72, 258, 260
Мало-Архангельський р-н 447
Маломолинці, с. 591
Мальованка, с. 332
Марачівка, с. 333
Маріїнськ, м. (Кемеровська обл., Росія) 645, 687, 688
Марківка, с. 163
Марківці, с. 163, 468
Мархлівський р-н 54,
Масівці, с. 154
Махачкала, м. (Дагестан) 756, 757
Мацівці, с. 853
Мацьківці,с. 72, 154
Медведівка, с. 258
Медвежегорськ, м. (Карелія) 638, 642
Меджибіж, смт 153, 163, 599, 630, 632, 767, 768, 819, 838, 839, 848
Меджибізький р-н 37, 64, 454, 468, 483, 491, 500, 504-507, 518, 537, 565, 627, 635, 650, 651, 763, 767-769, 771, 831, 835, 838, 848, 851
Межиліски, хут. 57, 335
Мелітополь, м. (Запорізька обл.) 756, 757
Миклаші, с. 197
Миколаїв, м. 296, 326, 327
Миколаїв, с. 544
Миколаївська обл. 123
Миколаївський р-н 135
Микулинці, с. 84
Миньківці, с. 28, 490, 510
Миньковецький р-н 51, 88, 207, 211, 213, 468, 479, 483, 500, 504, 530, 821
Мирутин, с. 333, 334, 466, 467
Мисюрівка, с. 669, 865
Митинці, с. 596
Митківці, с. 839
Михайлівка, с. 128, 156, 209, 331, 335, 509
Михайлівський р-н 464, 475, 478, 483, 485, 490, 499, 504, 561, 565
Михайлівський, хут. 359
Михайлючка, с. 332
Михалпіль, с. 451
Михалпільський р-н 43, 64, 278, 451, 453
Михівка, с. 213
Михнівка, с. 689, 693, 819
Мінськ, м. (Білорусь) 389, 842
Мінський округ (Білорусь) 40,
Міцівці, с. 72
Могилівка (м. Дунаївці), с. 753, 830
Могилів-Подільський округ 383
Могилів-Подільський пов. 14, 25, 140, 155, 850
Могилів-Подільський, м. (Вінницька обл.) 12, 63, 153
Могилівський округ 34, 36, 38-40, 64
Мозирський округ (Білорусь) 40,
Мокіївці, с. 584, 594, 596
Мокроволя, с. 256, 257
Молдавська АРСР (Молдова) 38, 40, 378, 381
Молотовська обл. (Росія) 468, 551
Монастирок, с. 451
Монголія 661
Морозове, с. 467
Москалівка, с. 128, 516
Москва, м. (Росія) 29, 60, 64, 86, 88, 183, 211, 304, 341, 345, 359, 360, 379, 389, 398, 400, 416, 421, 422, 427, 472, 571, 592, 622, 632, 634, 638, 657, 672, 704, 711, 714, 736, 738-740, 747-749, 750, 816, 820, 845, 857-859
Мукша-Китайгородська (Жовтневе), с. 732
Мурманськ, м. (Росія) 623
Мурованокуриловецький р-н (Вінницька обл.) 447
Мухарів, с. 260, 334, 466
Мшанець, с. 495, 501,
М'якіж, с. (Росія) 648
М'якоти, с. 250, 251, 594

Н

Нагаєво (бухта, Росія) 648
Наддніпрянська Україна 690, 727, 728, 735, 740
Надеждинськ, м. (Росія) 633
Нараївка, с. 352
Нарва, м. (Естонія) 633
Наримський край (Росія) 753
Наркевичі, ст. 468
Наушки, м. (Росія) 661
Нева, р. 633
Немиринці, с. 480, 482
Немирів, м. (Вінницька обл.) 673
Нестерівці, с. 593, 752, 831
Нетечинці, с. 538, 717
Нетішин, м. 480
Нефедівці, с. 582
Нижнє, с. 509
Нижній Тагіл, м. (Росія) 828
Нижньоволзький край (Росія) 221
Нідерланди 83
Німеччина 80, 81, 83, 400, 462, 510, 543, 626, 633, 650, 651, 662, 668, 669, 672, 684, 689, 690, 692, 693, 748, 842, 844, 845, 856, 858
Нова Гута, с. 163
Нова Гутиська, с. 335
Нова Пісочна, с. 158
Нова Ушиця, смт 26, 28, 206, 209, 480, 491
Новаки, с. 254
Нове Село, с. 55, 258

Новоград-Волинський р-н (Вінницька обл.) 54
Новоросійськ, м. (Росія) 632, 633
Новоселиця, с. 255, 256, 575
Новосілка, с. 163
Новоушицький пов. 14, 19, 140, 155, 156, 160
Новоушицький р-н 32, 38, 40, 44, 49, 54, 85, 87, 114, 210, 212, 214, 316, 317, 468, 470, 495, 500, 503, 504, 521, 539, 588, 590, 592, 593, 594, 596, 601, 603, 604, 643
Новочеркаськ, м. (Росія) 468
Новочеркаський р-н 636, 638, 639
Ногачівка, с. 332
Нюрнберг, м. (Німеччина) 842
Нью-Йорк, м. (США) 466

О

Одеса, м. 18, 22, 136, 157, 170, 358, 414, 416, 438, 447, 519, 629, 663, 704, 756, 791, 856
Одеська губ. 29, 138
Одеська обл. 42, 123, 378, 381, 392, 416, 718
Одеський округ 38-40, 244
Одеський р-н 135
Ожарівка, с. 865
Окіп, с. 256
Олевський р-н (Вінницька обл.) 54
Олександрія, м. (Кіровоградська обл.) 644
Олексіївка, с. 495
Олешківці, с. 474
Ольгопільський пов. 14, 25, 140
Омськ, м. (Росія) 633, 634
Омська обл. 677
Онезька губа 662
Оренбург, м. (Росія) 756, 757, 758
Оринин, с. 28, 343, 447, 480, 507, 594, 596
Орининський р-н 25, 38, 40, 57, 59, 66, 87, 207, 343, 397, 453, 454, 468, 478-480, 499, 504, 507, 509, 510, 514, 520, 530, 533, 538, 549
Орлинці, с. 258, 584
Орловська обл. (Росія) 447
Оротукан, с. (Росія) 648
Острозький р-н (Рівненська обл.) 457, 458
Остропільський р-н 495, 499, 501, 504, 507, 577
Охотське море 648
Охрімівці, с. 16, 166, 167, 208

П

Павловськ, м. (Росія) 633
Палатка, с. (Росія) 648
Палестина 73
Панівці, с. 703, 799, 800
Параївка, с. 593
Париж, м. (Франція) 856
Пашуки, с. 260, 332, 333
Перемишль, м. (Польща) 776
Переросле, с. 240, 254
Перм, м. (Росія) 630, 631
Пермська Північ 627
Песець, с. 217
Петербург, м. (Санкт-Петербург, Росія) 374
Петраші-Українські (Петрашівка), с. 213
Петрівка, с. 637
Петроград, м. (Санкт-Петербург, Росія) 11
Петрозаводськ, м. (Карелія) 638
Петропавловськ, м. (Росія) 633, 638
Печеськи, с. 477, 483, 584, 585
Печиводи, с. 259, 260, 466
Печора, р. 684
Печора, с. (Росія) 682, 684, 691, 695
Пилипи, с. 478
Пилява, с. 495, 501, 659
Пирогівці, с. 16, 166, 167, 762
Писарівка, с. 179, 289
Пишки, с. 865
Північ 54, 63, 636, 642, 663, 682, 686
Північний Кавказ 221, 283
Північний край 37, 221, 222, 229
Північний Схід 37
Північний Урал 656
Північнокавказький край 221
Підволочиський р-н (Тернопільська обл.) 514
Підгаєцький р-н 524
Піддубці, с. 259
Підзамче, с. (м. Кам'янець-Подільський) 722
Підлісний Мукарів, с. 72
Пільний Олексинець, с. 601
Пісочна, с. 520, 590, 594, 596
Плоска, с. 260, 467, 503
Плужне, с. 35, 240, 242, 243, 246, 249-251, 256, 264, 331, 334, 362
Плужненський р-н 35, 36, 38, 56, 58, 59, 84, 196, 199, 241, 247, 249, 255, 261-264, 331, 333, 334, 367, 435, 455, 456, 467, 477, 483, 504, 510, 514, 531, 549, 565, 822
Погоріле, с. 815
Погорільці, с. 516
Погребище, м. (Вінницька обл.) 819
Поділля 11-18, 20-22, 24, 26, 29, 33, 34, 42, 43, 46-48, 50, 53, 58, 59, 65, 73, 84, 140, 157, 174, 177, 267-270, 372, 457, 632, 633, 639, 663-666, 671, 701, 702, 703, 710 - 722, 728, 730, 733, 734, 737, 740, 752, 753, 755, 756, 810, 813, 818, 819, 824, 839, 847, 867
Подільська губ. 21, 138, 139, 140, 154, 716, 718, 720, 733, 745, 810
Подільський край 55, 720
Подільський регіон 732, 819
Подільський р-н 135
Подолянка, с. 520, 592
Покровка, с. 152, 637
Половинка, ст. (Росія) 468
Полонисте, с. (Кіровоградська обл.) 759, 760, 772, 852
Полонне, м. 43, 113, 256, 370, 453, 460, 573-578, 591, 819, 855, 856
Полонський р-н 35, 52, 54, 57, 59, 64, 114, 243, 254, 255, 257, 267, 367, 484, 486, 500, 504, 518, 538, 573, 576, 577, 590-592, 601, 604, 824
Полоцький округ (Білорусь) 40,
Полтава, м. 756, 757
Полтавська губ. 138
Полтавська обл. 841
Полтавщина 134, 136, 757
Поляни, с. 577
Поляхове, с. 257
Польща 35, 40, 42, 46-48, 66, 72, 73, 111, 135, 171, 173, 201,205, 206, 207, 209, 214, 247, 249, 252, 259, 260, 268, 270, 275, 278, 305, 322, 384, 400, 440, 447, 546, 570, 574, 575, 650, 656, 664, 668, 695, 733, 738, 739, 750, 760, 810, 820, 822, 828, 829, 838, 846, 848-852, 856
Понінка, смт 460
Понора, с. 260
Попівці, с. 314, 474
Правобережна Україна 19, 40, 42, 719, 721, 826
Прага, м. (Чехія) 582, 701, 808
Привороття, с. 520, 718
Придністров'я 732
Приморський край (Росія) 525
Прислуч, с. 576, 577, 578, 588, 590, 592, 593
Пробежнянський р-н (Київська обл.) 524
Прокоп'євськ, м. (Росія) 542

Проскурів, м. (Хмельницький) 12, 43, 51, 59, 63, 72, 74, 76, 78, 92, 140, 152, 153, 166, 240-242, 305, 310, 410, 413, 422, 423, 434, 450, 472, 473, 500, 502-504, 520, 532, 535, 536, 541, 542, 629, 633, 635, 654, 655, 669, 674, 675, 813, 814, 816, 818, 820, 833-835, 837, 847, 851
Проскурівка, с. 514
Проскурівський округ 33, 34, 36, 38-40, 64, 383, 434, 850
Проскурівський пов. 13, 14, 19, 25, 140, 155
Проскурівський р-н 44, 50, 52, 54, 56, 58, 59, 64, 72, 300, 677
Проскурівщина 416
Псков, м. (Росія) 794
Пугачівка, с. (Київська обл.) 756
Пулинський р-н 54,
Пушкіно, м. (Росія) 633

Р

Радошівка, с. 332, 507
Радянська Україна 735, 738, 744, 750
Рахнівка, с. 831
Республіка Комі (Російська Федерація) 682, 691
Решнівка, с. 82, 584, 596
Рилівка, с. 333
Рихта, с. 156
Рівне, м. 579
Рівненська обл. 455, 457, 458, 466, 478, 479, 514, 549, 592, 598, 602, 865
Рівненщина 84
Рідка, с. 258
Рогізна, с. 323, 324, 325
Роговичі, с. 332
Розсохи, с. 17, 168
Російська Федерація (РРФСР) 14, 21,23, 73, 81, 95, 133, 134, 214, 309, 384, 406, 559, 632, 638, 643, 691, 694, 718-721, 735, 809, 813, 840, 857
Росія 11-14, 23, 26, 29, 72, 73
Рославль, м. (Росія) 677
Росолівці, с. 541, 584, 596, 604
Ростов-на-Дону, м. (Росія) 379
Ростовська обл. 835
Руда-Гірчинська, с. 214, 831
Рудня, с. 163, 314
Ружа, с. 66
Ружична, с.(м. Хмельницький) 530, 813
Ружичнянський р-н 85, 499, 504, 521, 530, 561, 568
Румунія 18, 40, 42, 47, 83, 173, 176, 201, 207, 268, 269, 317, 397
Русь 845
Рябіївка, с. 289

С

Савинці, с. 155, 158, 160, 161, 165, 166, 214, 337, 338, 452, 491
Самчинці, с. 849
Сатанів, смт 461, 503, 720
Сатанівка, с. 487
Сатанівський р-н 50, 56, 57, 59, 84, 319, 461, 487, 499, 502, 509, 514, 515, 518, 532, 538, 549
Сахнівці, с. 258
Свердловськ, м. (Росія) 638
Свердловська обл. 656
Свириди, с. 518
Свінемюнде, м. (Німеччина) 691
Свіршківці, с. 594
Свічна, с. 296
Святець, с. 639, 641, 643
Северини, с. 577
Селичів, с. 594
Семенівка, с. (Казахстан) 637
Семлево, с. (Росія) 842
Сенігів,с. 332, 333
Сеньково, с. (Росія) 807
Серединці, с. 332
Середній Дністер 718
Середньоволзький край 211
Сибір 32-34, 38, 39, 47, 211, 222, 626, 636, 641, 650, 671, 687, 859, 865, 866
Сибірський край 176, 447
Синютки, с. 257
Сирія 111
Сироватино, с. (Росія) 452
Сичівка, с. (Київська обл.) 663
Сільце, с. 332
Сказинці, с. 55
Скала-Подільська, смт (Тернопільська обл.) 865
Скала-Подільський р-н 479, 509, 524
Скипче, с. 594, 604
Скотиняни, с. 509
Славута, м. 52, 111, 348-350, 352, 353, 363, 365, 371, 373, 480, 492, 570, 574, 578, 589, 824
Славутський р-н 38, 40, 52, 54, 56, 58, 59, 84, 115, 241, 242, 262, 300, 310, 332, 357, 367, 393, 394, 433, 435, 454, 455, 474, 478- 480, 487, 500, 504, 509, 510, 514, 532, 535, 538, 549, 594, 600, 610, 821, 825, 865
Слобідка, с. 166
Слобідка-Гірчичнянська, с. 209
Слобідка-Охрімовецька, с. 16, 167
Слобідка-Сатанівська, с. 455
Слобідка-Скипчанська, с. 796
Словаччина 83
Словочнянський р-н (Вінницька обл.) 54
Слов'янськ, м. (Донецька обл.) 863
Слуцьк, м. (Білорусь) 842
Случ, с. 507
Смоленськ, м. (Росія) 842
Смоленська обл. 677, 842
Сморшки, с. 258, 259
Смотрицький р-н 57, 59, 84, 206, 213, 321, 334, 452, 454,-456, 461, 465, 478, 498, 499, 501, 504, 514, 520, 531, 539
Смотрич, р. 719, 784
Смотрич, с. 480, 490
Смотрич, смт 150, 151, 156, 664, 808
Снітівка, с. 463
Сокаль, м. (Львівська обл.) 726
Сокіл, с. 307
Сокілець, с. 211
Соколівка, с. 55
Солобківці, с. 72, 205, 208, 339, 422, 490, 491, 853
Солобковецький р-н 72, 214, 316, 317, 429, 452, 464, 465, 467, 500, 504, 511, 514, 517, 539, 571, 853
Соловецькі о-ви 642
Соловки (Росія) 47
Соль-Ілецьк,м. (Росія) 758
Соснівка, с. 500
Сохужинці, с. 258
Сочі, м. (Росія) 379
Союз РСР (СРСР) 24, 27, 29-31, 34, 36-41, 43-45, 47, 53, 56, 58, 60-64, 66, 72, 73, 75, 76, 80, 82, 84-95, 97, 109-112, 115-121, 123-126, 188, 190, 193, 194, 200-202, 206, 213-215, 220-222, 226, 229, 230, 236, 297, 298, 376, 382-386, 388-391, 394, 397-403, 406-408, 413, 414, 416, 421, 422, 427, 430, 431, 438, 440, 445, 447-449, 456, 458, 460, 466, 471, 473, 484, 487, 488, 496, 497, 504, 505, 515, 517, 519, 520, 524, 526, 529, 534, 535, 547-552, 557, 559, 561, 563, 571, 572, 577, 579, 580, 586, 588, 595, 597, 604, 610-613, 615, 622, 634, 641, 651, 653, 668, 677, 678, 682, 685, 694-696, 770, 807, 809, 811, 812, 814, 817, 820-822, 824-826, 828, 832, 833, 845, 846, 855, 856,

858, 859, 866
Співак, с. 335
Сприсівка, с. 72, 339, 853
Ставищенський р-н (Київська обл.) 523
Ставниця, с. 762, 767
Сталінабад, м. (Душанбе, Таджикистан) 471
Сталінська обл. 555
Сталінський р-н (Казахстан) 58, 328
Станіслав (Івано-Франківськ), м. 468
Станіславівка, с. 334
Станіславівська (Івано-Франківська) обл. 81
Стара Гута, с. 163
Стара Гутиська, с. 332, 335, 455
Стара Пісочна, с. 158, 161
Стара Синява, смт 296, 501, 600, 659, 660, 669, 670, 782
Стара Ушиця, смт 318, 480
Старий Самбір, м. (Львівська обл.) 467
Старокостянтинів, м. 66, 491, 592, 670, 819, 864
Старокостянтинівський р-н 36, 38, 44, 56, 57, 59, 64, 85, 300, 474, 500, 504, 521, 530, 538-541, 587, 591, 596, 597, 601, 604, 815, 849
Старосинявський р-н 437, 452, 492, 494, 495, 499, 501, 504, 533, 596, 603, 650, 668, 865
Староушицький р-н 38, 40, 54, 87, 210, 212, 303, 397, 468, 479, 500, 502, 504, 517, 538, 557, 559, 816
Степанівка, с. 199, 482
Степівка, с. 594
Сторониче, с. 250, 331, 334, 335
Стреків, с. 588
Стріхівці, с. 72, 853
Струга, с. 593, 594
Судилків, с. 332, 341, 342, 369
Судилківський р-н 35
Судимонт, с. 332
Сумська обл. 699
Супрунківці, с. 156
Суржа, с. 156
Суржинці, с. 72
Суслівці, с. 314
Сутківці, с. 718
Сухумі, м. (Абхазія) 379
Сушівці, с. 256
Східна Галичина 735, 740
Східна Європа 726, 727, 729, 730
Східний Сибір 37,
Східносибірська обл. (Росія) 376, 377, 379, 388
Східноуральська АРСР 551
США 572, 591

Т

Таганрог, м. (Росія) 379
Таджицька РСР 377, 379
Таллінн, м. (Естонія) 467
Тамбов, м. (Росія) 643
Танкерист, с-ще (Казахстан) 637
Тарасівка, с. 514, 517, 518
Тарноруда, с. 288
Татаринці, с. 55
Татарівка (Веселинівка), с. 260, 468
Ташкент, м. (Узбекистан) 633, 634, 776
Тбілісі, м. (Грузія) 379, 389
Теліженці, с. 452
Теофіполь, смт 197, 364, 457, 490, 600
Теофіпольський р-н 31, 35, 38, 40, 57, 59, 64, 84, 196, 243, 257, 262, 264, 367, 369, 456, 468, 477, 480, 482, 483, 487, 492, 500, 504, 509, 511, 514, 518, 531, 549, 565, 639, 640, 689, 693, 696, 866
Теофіпольщина 866
Теперівка, с. 163
Терешівці, с. 505, 506, 592
Терешки, с. 594, 596
Тернавка,с. 258
Тернопільська обл. 455-458, 479, 509, 510, 514, 524, 525, 549, 694, 865
Тернопільщина 18, 694
Тинна, с. 207, 321, 501
Тирасполь, м. (Молдова) 18, 157
Титьків, с. 255
Тіруль, м. Австралія 754
Товтри, г. 737
Томашівка, с. 55, 114, 588, 593
Торгау, м. (Німеччина) 670, 671
Травневе, с. 865
Траулин, с. 332
Требухівці, с. 770
Тростянець, с. 363
Тростянка,с. 259
Трусилівка, с. 258, 596
Тула, м. (Росія) 542
Тульчин, м. 63
Тульчинський округ 34, 36, 38-40,
Туніс 582
Туреччина 650, 719
Туркменська РСР 377, 379

У

Угорщина 83, 111, 570, 571
Удріївці, с. 72, 853
Узбецька РСР 377, 379
Україна 5-7, 11-15, 17-19, 22, 24, 26, 28-33, 36, 37, 39-46, 49, 54, 56, 58, 60, 61, 65, 73, 80, 83, 85-87, 90, 94, 97, 110, 111, 114-117, 119, 124-127, 129, 130, 133-139, 141-145, 148, 152, 155, 156, 161, 165, 169, 170, 183, 203-206, 211, 214, 225, 229, 243, 265, 267, 273, 283, 297-299, 304, 328, 331, 342, 360, 365, 372, 373, 383, 391, 416, 427, 434, 439, 440, 448, 454, 456, 466, 473, 482, 514, 517, 522-524, 528, 531, 533, 534, 536, 538, 548-550, 552, 555-558, 560, 561, 563, 564, 566, 569, 571, 572, 578, 580, 598, 601-605, 608-616, 626, 631, 633, 634, 638-643, 652, 656, 658, 663, 664, 667, 669, 671, 672, 679-681, 699, 702, 704, 707 - 712, 714 - 717, 720, 721, 727-730, 732-734, 737, 738, 740, 744, 745, 747, 748 - 761, 776, 781, 806, 809-814, 817, 818, 820, 825-827, 834, 838, 839, 841-846, 848, 849, 853, 854, 857, 863-867
Українська РСР (УРСР) 14, 15, 17, 19-24, 28-33, 35-39, 44-48, 53-56, 58, 61-63, 81, 84-89, 91, 92, 94 95, 97, 109, 112, 114, 116, 117, 119, 121, 123-127, 188-190, 192, 221, 229, 325, 378, 381, 383, 390, 395, 396, 398, 399, 412416, 418, 430-434, 439-442, 448-450, 466, 471, 473, 475, 484, 488, 492-495, 515, 521, 527, 529, 531, 534, 539, 542, 544-547, 549, 552, 553, 562, 564, 572, 578, 581, 583, 589, 590, 595, 606, 611-613, 615, 616, 639, 653, 669, 675, 704, 705, 707-709, 712-714, 726, 735-740, 744 - 750, 754, 758, 807, 809, 820, 822, 833, 836, 843, 845, 852, 864
Улан-Уде, м. (Бурятія) 661
Улянівка, с. 334
Улянове, с. 639, 640
Ульяновськ, м. (Росія) 382
Ульяновська обл. 382
Уманський р-н 524
Уманщина 664
Умань, м. (Черкаська обл.) 664
Ундрус, с. 637
Уніїв (Ставищани), с. 256, 257
УНР 12, 14, 17, 18, 24-26, 42, 650, 659, 728-730, 733-736, 744, 752, 838
Урал, г. 37, 221, 222, 620
Уса, р. 684
Устрау, м. (Німеччина) 842

Устюжна, м. 412
Ушиця, с. 36,
Ушицький пов. 745

Ф

Фащіївка, с. 212, 213, 278
Федорівка, с. 160, 258, 318
Фінляндія 83, 661
Фольнегау, м. (Чехословаччина) 842
Фрампіль (Косогірка), с. 28, 55, 165
Франкфурт-на-Майні, м. (Німеччина) 572
Франція 83, 206, 400, 571, 659, 856
Фунча, с. 468
Фурманівка, с. 514

Х

Хабаровський край 621, 624, 626
Харків, м. 22, 45, 46, 133, 139, 169, 170, 240, 396, 416, 579, 650, 682, 704, 707, 731, 735, 736, 738, 856
Харківська губ. 138
Харківська обл. 42, 54, 56, 325, 326, 378, 381, 447, 679
Харківці, с. 501
Харківщина 519, 636
Хвощівка, с. 334
Херсонська губ. 138
Херсонський округ 247
Херсонщина 214, 519
Хижники, с. 286
Хмелівка, с. 332
Хмельницька обл. 7, 8, 64, 85, 94, 97, 109, 111, 112, 114, 121, 123, 126, 127, 331, 473, 548, 549, 551, 559, 568, 578, 581, 583, 589, 590, 592, 594, 595, 605, 607, 635, 666, 669, 696, 702, 716, 718, 744, 745, 773, 778, 809, 814, 822, 825, 826, 836, 837, 846, 847, 854, 864, 866
Хмельницький р-н 114, 590-593, 595-597, 600, 601, 677, 848
Хмельницький, м. 7, 111, 113, 118, 122, 126, 473, 560-562, 570, 571, 583, 589, 591, 594, 599, 601, 603, 604, 607, 610, 643, 652, 663, 667, 669, 677, 681, 706
Хмельниччина 5-7, 431, 432, 681, 832, 855, 864, 866, 867
Хмільник, м. (Вінницька обл.) 18, 577
Ходорівці, с. 664
Хоняків, с. 514
Хорватія 83
Хоровець, с. 333, 510
Хоровиця, с. 332, 356
Хоросток, с. 474, 479
Хорошів, с. 256, 455, 456
Хотень Другий, с. 57, 331, 334, 335, 822, 824
Хотень Перший, с. 250, 251
Хотьківці, с. 596
Христинівський р-н (Черкаська обл.) 524
Христівка,с. 258
Хутір, с. 332, 619

Ц

Цвіклівці, с. 307
Центральна Європа 720
Цибулівка, с. 703, 799, 800
Цикова, с. 452
Циценівка (Дружнє), с. 584, 585
Цмівка, с. 313, 332, 574

Ч

Чабанівка, с. 502
Чаньків, с. 478
Челябинськ, м. (Росія) 638
Чемерівці, смт 28, 150, 151, 865
Чемеровецький р-н 38, 40, 57, 59, 85, 344, 358, 452, 453, 461, 478, 486, 499, 504, 514, 538, 549, 592, 604, 808
Черешенька, с. 503
Чернівецька обл. 549
Чернігів, м. 358, 841
Чернігівська губ. 138
Чернігівська обл. 41, 54, 55, 359, 378, 381, 699, 700
Чернігівщина 135, 700
Чернятин, с. 114, 587
Чехи, с. 296
Чехословаччина 582, 671, 735
Човгузів, с. 509
Чонгар, с. (Херсонська обл.) 857
Чорний Острів, смт 480, 490, 676
Чорноострівський р-н 50, 72, 468, 480, 487, 499, 502, 504, 510, 544, 673, 816
Чухелі, с. 480

Ш

Шарівка, с. 55
Шарки, с. 163
Шарлаївка (Волиця), с. 258
Шаровечка, с. 72, 813
Швеція 83
Шекеринці, с. 251, 252, 254
Шелехове, с.163
Шепетівка, м. 55, 59, 63, 74, 76, 78, 111, 115, 180, 218, 240-243, 245, 248, 310, 332, 341, 342, 354, 361-363, 366, 369, 393, 410, 411, 413, 414, 422, 423, 431, 480, 491, 512, 520, 570, 574, 589, 591, 592, 600, 601, 603, 622, 640, 670, 682, 684-689, 772, 760, 819, 847, 864
Шепетівка, ст. 342, 354, 359, 393, 511, 625, 681
Шепетівський округ 30, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 52, 64, 243-245, 247, 265, 383, 434, 824
Шепетівський р-н 40, 44, 52-54, 56, 58, 59, 62, 64, 84, 113, 114, 313, 332, 333, 366, 369, 370, 393, 394, 454, 480, 487, 500, 504, 518, 538, 539, 561, 574, 584, 588, 590-597, 601, 619, 624, 818, 824
Шепетівщина 359
Шибена, с. 640, 641
Шиїнці, с. 16, 166, 167
Шпичинці, с. 163, 492, 494, 501, 836
Шполянський р-н (Черкаська обл.) 447
Шрубків, с. 506, 507, 627, 632, 633, 635, 767, 839
Шумівці, с. 163
Шумський р-н (Тернопільська обл.) 456
Шуньки, с. 256

Щ

Щедрова (Летичів), с. 296, 314
Щербані, с. 452
Щербівці, с. 217
Щецин, м. (Польща) 690

Ю

Юринецький р-н 38, 40, 43,
Юринці, с. 152, 154, 515
Юрківці, с. 460, 461
Юрченки, с. 463
Юськівці (Йосипівці), с. 332
Юхимівці, с. 326, 673

Я

Яблунівка, с. 163, 503, 594, 596, 655
Явтухи, с. 81
Якутія (Російська Федерація) 37, 624, 626
Ямпіль, с. 510, 641, 642
Ямпільський пов. 14, 140
Ямпільський р-н 243, 300
Янківці (Іванківці), с. 451, 453
Янушпільський р-н 53, 243, 244
Янчинці (Колибаївка), с. 847
Японія 47, 400
Японське море 648
Ярмолинецький р-н 43, 57, 59, 73, 91, 114, 465, 468, 487, 499, 500, 504, 529, 560, 590, 591, 595, 601, 603, 604, 839, 848
Ярмолинці, смт 18, 111, 153, 570, 864
Ярославка, с. 592, 594, 596
Ярославль, м. (Росія) 842
Ярунський р-н (Вінницька обл.) 54,
Яхнівці, с. (Волинська обл.) 287, 293, 295, 502

Д О В І Д К А

про зміни в адміністративно-територіальному поділу Хмельницької області

У 1919 році в зв'язку із зміною кордонів губерній, повітів губернський центр з м. Кам'янця-Подільського перемістився в м. Вінницю. Губернії поділялися на повіти та волості.

В 1920-1923 роках територія Хмельницької області поділялась на 7 повітів: Ізяславський, Кам'янецький, Летичівський, Ушицький, Полонський, Проскурівський та Старокостянтинівський.

У березні 1923 року повіти та волості були ліквідовані. У складі Подільської губернії було створено Вінницький, Гайсинський, Кам'янець-Подільський, Могилів-Подільський, Проскурівський, Тульчинський округи.

На території Хмельницької області були встановлені:

Кам'янецький округ (до складу ввійшли Кам'янецький, Ушицький, Летичівський повіти). У складі Віньковецький, Довжоцький, Дунаєвецький, Жванецький, Зіньківський, Калюський, Китайгородський, Купільський, Лянцкорунський, Маківський, Миньковецький, Новоушицький, Оринінський, Смотрицький, Солобковецький, Староушицький, Чемеровецький райони.

Проскурівський округ (до складу ввійшли Проскурівський та частини Жмеринського, Кам'янецького, Летичівського і Старокостянтинівського повітів). У складі Бахматовецький, Вовковинецький, Війтовецький, Волочиський, Городоцький, Деражнянський, Кузьминський, Летичівський, Меджибізький, Михалпільський, Проскурівський, Старосинявський, Фельштинський, Чорноострівський, Юринецький, Ярмолинецький райони.

Шепетівський округ (до складу ввійшли Ізяславський, Старокостянтинівський та частина Новоград-Волинського, Полонського повітів). У складі Антонінський, Базалійський, Березdівський, Ганнопільський, Грицівський, Ізяславський, Красилівський, Ляховецький, Плужненський, Полонський, Славутський, Старокостянтинівський, Теофіпольський, Шепетівський райони.

У травні 1935 року на прикордонній частині Вінницької області утворено 4 прикордонних округи:

Кам'янецький: Дунаєвецький, Кам'янець-Подільський, Миньковецький, Новоушицький, Оринінський, Смотрицький, Солобковецький, Староушицький, Чемеровецький райони.

Проскурівський: Базалійський, Волочиський, Городоцький, Красилівський, Михалпільський, Проскурівський, Сатанівський, Чорноострівський, Ярмолинецький райони.

Шепетівський: Антонінський, Березdівський, Грицівський, Ізяславський, Ляховецький, Полонський, Плужненський, Славутський, Теофіпольський, Шепетівський райони.

Могилівський округ складався з шести районів.

У 1937 році була утворена Кам'янець-Подільська область з 36 районів, а прикордонні округи було ліквідовано.

Кількість районів впродовж існування Хмельницької (Кам'янець-Подільської) області змінювалася. Нижче наведено перелік районів на території області в сучасних її межах та роки їх існування.

№ п\п	Назва районів	Роки існування
1.	Антонінський	1937-1962
2.	Базалійський	1937-1959
3.	Ляховецький (Білогірський)	1937
4.	Березdівський	1937-1959
5.	Затонський (Віньковецький)	1937
6.	Вовковинецький	1937-1959
7.	Волочиський	1937
8.	Фельштинський (Гвардійський)	1937-1965
9.	Городоцький	1937
10.	Гриціvський	1937-1962
11.	Деражнянський	1937
12.	Довжоцький	1939-1962
13.	Дунаєвецький	1937
14.	Ізяславський	1937
15.	Кам'янець-Подільський	1937
16.	Красилівський	1937
17.	Летичівський	1937
18.	Меджибізький	1937-1959
19.	Миньковецький	1937-1959
20.	Михайлівський	1937-1959
21.	Новоушицький	1937
22.	Оринінський	1937-1959
23.	Остропільський	1937-1959
24.	Плужненський	1937-1959
25.	Полонський	1937
26.	Проскурівський (Ружичнянський)	1937-1939, 1946-1965
27.	Сатанівський	1937-1959
28.	Славутський	1937
29.	Смотрицький	1937-1962
30.	Солобковецький	1937-1957
31.	Старокостянтинівський	1937
32.	Старосинявський	1937
33.	Староушицький	1937-1959
34.	Теофіпольський	1937
35.	Хмельницький	1965
36.	Чемеровецький	1937
37.	Чорноострівський	1937-1965
38.	Шепетівський	1937
39.	Ярмолинецький	1937

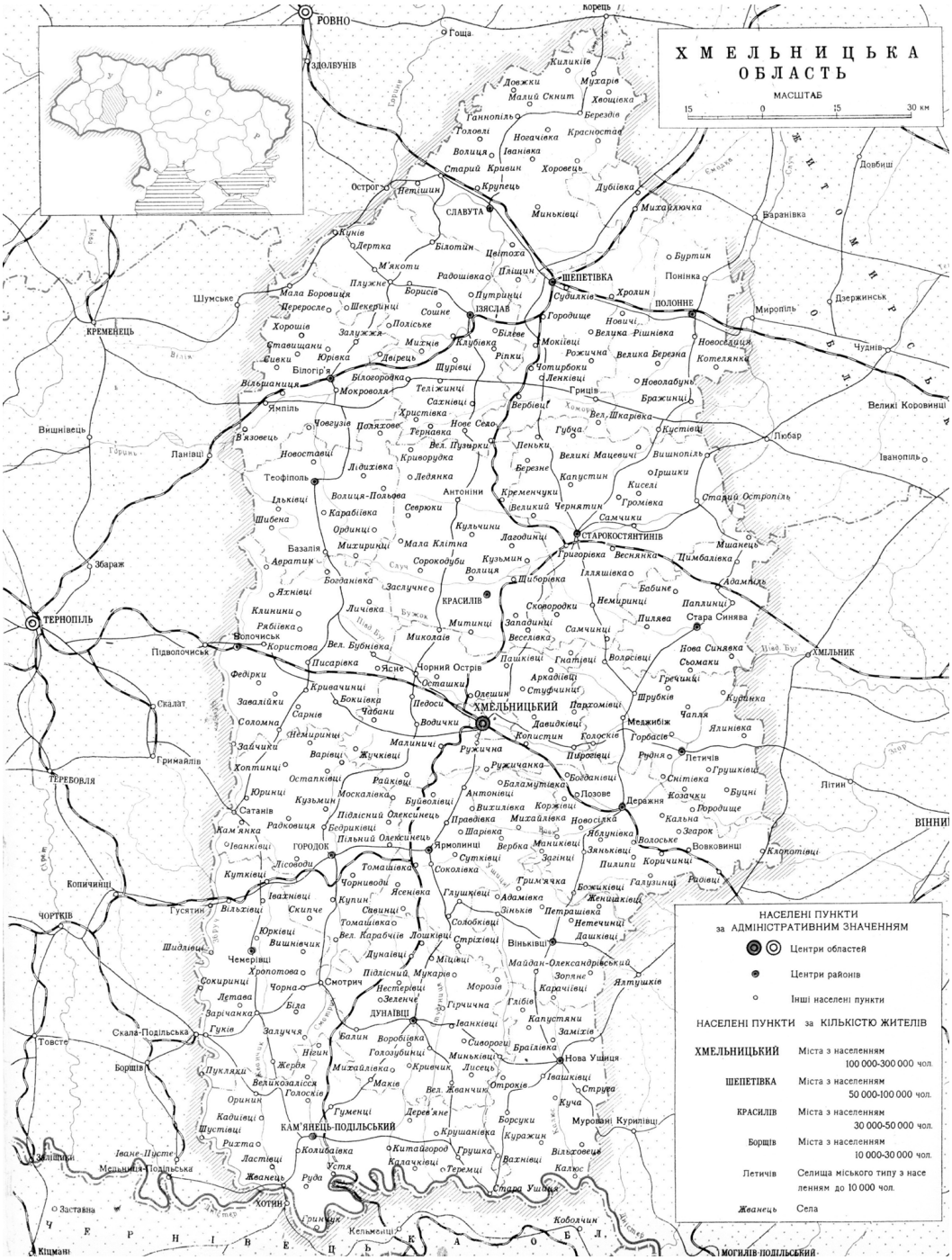
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСТЬ
МАСШТАБ
15 0 15 30 км
НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ за АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ
Центри областей
Центри районів
Інші населені пункти
НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ за КІЛЬКІСТЮ ЖИТЕЛІВ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ Міста з населенням 100 000-300 000 чол.
ШЕПЕТІВКА Міста з населенням 50 000-100 000 чол.
КРАСИЛІВ Міста з населенням 30 000-50 000 чол.
Борщів Міста з населенням 10 000-30 000 чол.
Летичів Селища міського типу з населенням до 10 000 чол.
Жванець Села
РОВНО
ЗДОЛБУНІВ
ШЕПЕТІВКА
ПОЛОННЕ
ІЗЯСЛАВ
СЛАВУТА
КРЕМЕНЕЦЬ
ТЕРНОПІЛЬ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
СТАРОКОСТЯНТИНІВ
КРАСИЛІВ
ТЕРЕБОВЛЯ
ГОРОДОК
ДУНАЇВЦІ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ
ХОТИН
ЧОРТКІВ
ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛ.
ЖИТОМИРСЬКА ОБЛ.
ВІННИ
МОГИЛІВ-ПОДІЛЬСЬКИЙ

СПИСОК ОСНОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Арк.	— аркуш справи
брат.	— братська
військтрибунал	— військовий трибунал
ВО	— військовий округ
ВКП(б)	— Всеросійська Комуністична партія (більшовиків)
ВКР	— відділ контр-розвідки
воєв-во	— воєводство
вол.	— волость
ВТТ	— виправно-трудовий табір
ВУЦВК	— Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет
ВУЧК	— Всеукраинская Чрезвычайная Комиссия (Всеукраїнська Надзвичайна Комісія)
ВЦВК	— Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет
в/ч	— військова частина
ВЧК	— Всероссийская Чрезвычайная Комиссия (Всеросійська Надзвичайна Комісія)
гв.	— гвардійський
ГВП	— Головна військова прокуратура
гол.	— головний
губ.	— губернія, губернський
губчека	— губернская чрезвычайная комиссия (губернська надзвичайна комісія)
ГУДБ	— Головне управління державної безпеки
ГУЛАГ	— Головне управління таборів
ДАХмО	— державний архів Хмельницької області
ДКО	— Державний Комітет Оборони
ДПУ	— Державне Політичне Управління
заст.	— заступник
зав.	— завідувач
КДБ	— Комітет Державної Безпеки
КК	— кримінальний кодекс
КОВО	— Київський Особливий військовий округ
кол.	— колонія
концтабір	— концентраційний табір
КП(б)У	— Комуністична партія (більшовиків) України
КПК	— кримінально-процесуальний кодекс

к.-р. — контрреволюційний
м. — місто
МВС — Міністерство внутрішніх справ
МДБ — Міністерство державної безпеки
мог. — могила
МТС — машинно-тракторна станція
нац. — національність
нач. — начальник
НКВС — народний комісаріат внутрішніх справ
НКЮ — народний комісаріат юстиції
НО — національний округ
обл. — область
облсуд — обласний суд
ОВ — особливий відділ
ОДПУ — Об'єднане Державне Політичне Управління
ОДТВ — окремий дорожньо-транспортний відділ
оп. — опис
ПОВ — польська організація військова
пов. — повіт
пом. — помічник
ПриКВО — Прикарпатський військовий округ
р. — рік
р-н — район
Раднарком — Рада Народних Комісарів
РСЧА — Робітничо-селянська Червона Армія
с. — село
с-ще — селище
«Смерш» — відділ контррозвідки «Смерть шпигунам» (на період війни)
смт — селище міського типу
ст. — станція
ст-ця — станиця
стор. — сторінка
тов. — товариш
ТСОавіахім — товариство сприяння обороні, авіаційному і хімічному будівництву в СРСР
УДБ — Управління державної безпеки
УДТВ — Управління дорожньо-транспортних відділів
УМВС — Управління міністерства внутрішніх справ
УНКВС — Управління Народного комісаріату внутрішніх справ
УПВО — Управління прикордонної та внутрішньої охорони
УСБУ — Управління Служби Безпеки України
ф. — фонд
хут. — хутір
ЦВК — Центральний Виконавчий Комітет Рад

ЗМІСТ

Від обласної редколегії 5

Розділ І. ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ 9

Розділ ІІ. МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ 131

Розділ ІІІ. СПОГАДИ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ 617

Н. Медун. Тато вірив у справедливість 619
М. Івчук. У жорнах жорстокого часу 624
А. Левков. Незагойні серця рани 627
Ц. Копицяк. Втеча серед ночі 635
Л. Волинець. За читання крамольних книг 639
В. Глуговський. У неповних п'ятнадцять літ 643
П. Брицький. Із сумом про минуле 650
І. Венгльовський. Без вини винуватий 653
В. Шнайдер. Сплюндрована доля 658
Л. Каменська. „Дворянин, чужа, класово ворожа людина..." Хто він, Кость Кржеминський, насправді? 663
В. Єфімчук. Вирок „трійки" — розстріл 665
Д. Піратовський. Доля батька і сина 668
В. Панчина, В. Скок. Трагедія Проскурівського райкому ... 672
В. Дмитрик. Щоб не повернулися ті 30-ті 678
Й. Яблонський. Під полярним колом 681
М. Мирецька. Визнана соціально небезпечною 685
С. Бровко. У таборах двох режимів 689
Б. Уляницький. Любов тому причина 693

Розділ IV. НАРИСИ ПРО РЕПРЕСОВАНИХ 697

В. Горбатюк. Під ударом першої хвилі репресій 699
Є. Скляренко. Невиправдана жорстокість 707
І. Винокур, В. Корнілов. Визначний літописець Поділля ... 716
О. Завальнюк. В. О. Геринович:
Сторінки біографії (1883-1949рр.) 726
Ю. Телячий, М. Коваль. Нарком освіти
В.П.Затонський у катівні НКВС 744
В. Прокопчук. Терниста стежка родини Богацьких 752
В. Ричка. Загублене життя 756
В. Олійник. Розстріляна нескореною 759
Є. Назаренко. Подвижник мистецтва 774
С. Албул, В. Дмитрик. Повернення в когорту
славетних подолян 779
Л. Баженов. Микита Павлович Годованець 783
А. Сваричевський. Розстріляна поезія 791
О. Ерн-Корецька. Чужі прізвища…
але чи чужі вони Поділлю? 793
В. Закальський. Понівечена доля священика 796
В. Савчук. Політичні репресії 20-х — 30-х рр.
і науково-освітня інтелігенція м. Кам'янця-Подільського:
спроба історичної реконструкції та сукупного аналізу 798
В. Олуйко. Фальшивка з важкими наслідками 811
Л. Місінкевич. Політичні репресії інтелігенції Поділля
та шляхи її реабілітації 818
Ю. Олійник. Дунаєвеччина розстріляна 827
Л. Савицький. Проскурівчани — жертви сталінських
репресій 832
В. Горбатюк. „...Учасник контрреволюційної
організації „Просвіта" 838
П. Я. Слободянюк. Трагічна доля архівіста М.Ф.Тищенка ... 841
В. Горбатюк. Польська організація військова у справах
Кам'янець-Подільського УНКВС 846
В. Горбатюк. Залюблений у вітер 855

Розділ. V. УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ДЕРЖАВНОГО ТЕРОРУ 861

Бібліографія політичних репресій на Хмельниччині 869

Іменний покажчик 897

Географічний покажчик 915

Список основних скорочень 929

Наукове видання

РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСТЬ

Книга перша

Редакційно-видавнича група
П. М. Воскобойнік
(керівник, відповідальний за випуск)
Ю. А. Довгань
Л. А. Кривега
Л. Л. Місінкевич
В. М. Пажинська
(зав. редакції)
О. В. Синиця
А. М. Стрихар

Коректор
О. В. Синиця
Комп'ютерна верстка
А. М. Стрихар

Надруковано в друкарні
ПП Мельник А. А.
29000, м. Хмельницький, вул. Чехова, 25.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи в
Державний реєстр видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
від 15.09.2008 р. Серія ДК № 1942

Підписано до друку _____ Формат _____Папір офсетний
Гарнітура «Таймс». Друк офсетний. Ум. друк. арк. 74,72
Ум. фарб.-відб._____. Обл.-вид. арк. 56,04
Тираж 2000 прим. Зам._____